

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

7

1. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ
(ΡΚΔ' - ΡΝ')

2. ΟΜΙΛΙΕΣ ΣΤΟ ΔΑΥΙΔ ΚΑΙ ΣΑΟΥΛ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Θεολόγο

Ἐόπτες

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου
ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητῆς Ἐκδόσεως

ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, π. Θεολογίας

Ε Π Ε

1

**ΥΠΟΜΝΗΜΑ
ΣΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ ΡΚΔ' - ΡΝ'.**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὸν τόμο αὐτὸ δημοσιεύονται στὸ α' μέρος ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου στοὺς ψαλμοὺς ΡΚΔ' - ΡΝ', στὸ δὲ δεῦτερο οἱ τρεῖς ὁμιλίες τοῦ στὸ Δαυὶδ καὶ τὸ Σαούλ.

Κέντρο ὄλων τῶν ψαλμῶν εἶναι ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς μὲ τὸ ἄπειρο μεγαλεῖο του, μὲ τὶς ἀνέκφραστες δωρεές του, μὲ τὴν ἀμερόληπτη δικαιοσύνη του, καὶ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ μικρότητά του, τὴ μηδαμινότητά του καὶ τὴν ἀθλιότητά του ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενο τῶν ψαλμῶν. Ὁ μηδαμινὸς αὐτὸς ἄνθρωπος βρισκόμενος μακριὰ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο αὐτὸ τοῦ Θεοῦ ἐκμηδενίζεται τελείως. Μόνο κοντὰ στὸ Θεὸ βρίσκει τὸ νόημά του. Κάθε προσπάθειά του νὰ στηρίξει τὶς ἐλπίδες του ὅπουδήποτε ἄλλοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Θεό, εἶναι μάταια. Ὁ Θεὸς εἶναι καὶ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ μοναδικὸ καταφύγιο γιὰ τὸ ἄνθρωπο. Ὅλα αὐτὰ ὁ Ἰω. Χρυσόστομος, σὰν γνώστης, ὅσο κανεῖς ἄλλος, τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἐρμηνεύει καὶ τὰ ἀναπτύσσει, κατὰ τρόπο ἀνεπανάληπτο, παρέχοντας πλουσιότατη πνευματικὴ τροφή τόσο στοὺς τότε ἀκροατές του, ὅσο καὶ στοὺς σημερινούς ἀναγνώστες. Αὐτὸ ποὺ αἰσθανόταν γιὰ τὰ ποιήματα τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐβλεπε νὰ συμβαίνει μὲ αὐτὰ μέσα στὴ χριστιανικὴ ζωή, ν' ἀποτελοῦν δηλαδὴ τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἀγάπης τῶν χριστιανῶν καὶ κάθε χριστιανικῆς ἐκδηλώσεως, θέλησε νὰ τὸ παρουσιάσει μὲ ὄλο τὸ συγγραφικὸ καὶ κηρυκτικὸ ἔργο του, ἰδιαίτερα ὁμῶς τὸ κατορθώνει αὐτὸ μὲ τὴν ἐπὶ μέρους ἐρμηνεία αὐτῶν, ἀναπτύσσοντας καὶ ἀναλύοντας ὅλες τὶς ἀλήθειες ποὺ περιέχονται σ' αὐτά, καὶ διεγείροντας ἔτσι τοὺς τότε ἀκροατές του, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἀναγνώστες του, ὥστε νὰ καθιστοῦν αὐτὲς ἀληθινὸ βίωμά τους.

Τὸ κείμενο εἶναι παρμένο ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ *Montfaucon*.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΚΔ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον, ὡς ὄρος Σιών».

1. Τί βούλεται τοῦ Σιών ἡ προσθήκη; διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, "Ὡς ὄρος", ἀλλὰ τοῦ ὄρους ἐκείνου μέμνηται; Παιδεύων ἡμᾶς μὴ ταπεινοῦσθαι ἐν ταῖς συμφοραῖς, μηδὲ καταποντίζεσθαι, ἀλλὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ἐκκρεμαμένους, πάντα φέρειν
5 γενναίως, καὶ πολέμους, καὶ μάχας, καὶ ταραχάς. Ἐπεὶ καὶ τὸ ὄρος τοῦτο ποτε γενόμενον ἔρημον, καὶ γυμνὸν τῶν ἐνοικούντων, ἐπὶ τὴν προτέραν πάλιν ἐπανῆλθεν εὐημερίαν, τὴν ἀρχαίαν ἀπολαβὸν εὐπραγίαν, τῇ τῶν οἰκείων ἐπανόδῳ, ταῖς τῶν θαυμάτων ἐπιδείξεσιν· οὕτω καὶ ὁ γενναῖος ἀνὴρ κἂν μυρία πάθη δεινά, οὐ
10 περιτραπήσεται. Μὴ τοίνυν τὸν ἀκίνδυνον ζήτει βίον καὶ ἀπράγμονα καὶ ἀταλαίπωρον, ἀλλὰ τὸν κινδύνοις μὴ παρασυρόμενον. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον ἐν λιμένι καθήμενον, καὶ πελάγιον σαλεύοντα τὴν τέχνην ἐπιδείκνυσθαι. Ὁ μὲν γὰρ νωθὴς γίνεται, καὶ χαῦνος καὶ ἄτονος, ὁ δέ, πολλὰς μὲν πέτρας ὑφάλους, πολλὰς δὲ σπιλά-
15 δας, πολλὰς δὲ ἀνέμων βίας καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀπὸ τῆς θαλάττης ὑπομείνας δεινά, καὶ ἐν πᾶσι τούτοις διενεγκών, ἰσχυροτέραν ἐαυτοῦ καθίστησι τὴν ψυχὴν. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰς τὸν παρόντα ἐξηνέχθης βίον, οὐχ ἵνα ἀργῆς, οὐδ' ἵνα ἀναπεπτωκῶς ᾗς, οὐδ' ἵνα μὴ πάσχης μηδὲν δεινόν, ἀλλ' ἵνα παθῶν λαμπρότερος γένη.
20 Μὴ δὴ τὴν ἄνεσιν ζητῶμεν, μηδὲ τὸν τρυφῆς γέμοντα βίον. Οὐ γὰρ ἀνδρὸς γενναίου, ἀλλὰ σκώληκος ἢ ἐπιθυμίας, ἀλόγου

Θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοῦς μεταγενέστερους ἀπὸ δλους τοῦς ψαλμοῦς, διότι γράφτηκε τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἰσραὴλ ἐπανῆλθε ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Παλαιστίνη, οἱ δὲ ἀναφερόμενοι ἀγαθοὶ καὶ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ εἶναι οἱ περὶ τὸν Νεεμῖα. Ἀποτελεῖ προσευχὴ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν καὶ εὐθῶν Ἰσραηλιτῶν.

ΣΤΟΝ ΡΚΔ' ΨΑΛΜΟ*

«Ἐκεῖνοι ποὺ στηρίζουν τὴν πεποίθησή τους στὸν
Κύριο ὁμοιάζουν μὲ τὸ ὄρος τῆς Σιών».

1. Τί θέλει ἡ προσθήκη τοῦ ὄρους Σιών; γιατί δὲν εἶπε ἀπλῶς, «Ἄν Ὁρος», ἀλλ' ἀναφέρει τὸ ὄρος ἐκεῖνο; Γιὰ νὰ μᾶς διδάξει νὰ μὴ ταπεινωνόμαστε στὶς συμφορές, οὔτε νὰ καταποντιζόμαστε μέσα σ' αὐτές, ἀλλὰ κρεμασμένοι ἀπὸ τὴν ἐλπίδα στὸ Θεό, ὄλα νὰ τὰ ὑποφέρουμε μὲ γενναιότητα, καὶ πολέμους καὶ μάχες καὶ ταραχές. Διότι καὶ τὸ ὄρος αὐτό, ποὺ κάποτε ἐρημώθηκε καὶ ἀπογυμνώθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους του, ἐπανῆλθε πάλι στὴν προηγούμενη δόξα του, ἀφοῦ ἀπέκτησε τὴν παλιὰ εὐημερία του μὲ τὴν ἐπάνοδο τῶν ἀνθρώπων του καὶ μὲ τὴν ἐπιτέλεση τῶν θαυμάτων· ἔτσι καὶ ὁ γενναῖος ἄνθρωπος, καὶ ἂν ἀκόμα πάθει ἀμέτρητα κακά, δὲν θὰ ἐκτραπῆ ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο. Μὴ ζητᾶς λοιπὸν τὴν ἀκίνδυνη ζωὴ, τὴν χωρὶς φροντίδες καὶ ταλαιπωρίες, ἀλλὰ τὴ ζωὴ μὲ τοὺς κινδύνους, χωρὶς ὁμως νὰ παρασύρεσαι ἀπ' αὐτήν. Διότι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα τὸ νὰ κάθεται κανεὶς στὸ λιμάνι καὶ νὰ ἐπιδεικνύει τὴν κυβερνητικὴ τέχνη του, καὶ τὸ νὰ σαλεύεται μέσα στὸ πέλαγος. Καθόσον ὁ μὲν πρῶτος γίνεται νωθρός, ἀποχαυνωμένος καὶ χωρὶς ἐνεργητικότητα, ὁ δὲ ἄλλος, ἀφοῦ πέρασε πολλὰς πέτρες ὑφάλων καὶ πολλοὺς βράχους, καὶ ἀντιμετώπισε τὴν ὀρμητικότητα πολλῶν ἀνέμων καὶ τὰ ἄλλα κακά τῆς θάλασσας, καὶ ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ ὄλα αὐτά, καθιστᾶ τὴν ψυχὴ του ἰσχυρότερη. Διότι γι' αὐτὸ ἤλθες σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ, ὄχι γιὰ νὰ εἶσαι ἀδρανής, οὔτε νὰ χάνεις τὸ θάρρος μπροστὰ στὶς δυσκολίες της, οὔτε γιὰ νὰ μὴ παθαίνεις κανένα κακό, ἀλλ', ἀφοῦ πάθεις, νὰ γίνεις λαμπρότερος.

* Ἄς μὴ ζητοῦμε λοιπὸν ἄνεση, οὔτε ζωὴ γεμάτη ἀπὸ ἀπολαύσεις. Διότι ἡ ἐπιθυμία μιᾶς τέτοιας ζωῆς δὲν εἶναι δεῖγμα

μᾶλλον ἢ λόγον ἔχοντος. Ἄλλ' εὐχου μὲν μάλιστα μὴ ἐμπεσεῖν
 εἰς πειρασμόν, εἰ δέ ποτε ἐμβαίης, μὴ δυσχέραινε, μὴ θορυβοῦ,
 μηδὲ ταράττου, ἀλλ' ὅπως γένοιο λαμπρότερος, ἅπαντα ποίει.
 Οὐχ ὄρᾳς τῶν στρατιωτῶν τοὺς ἀνδρειοτάτους πῶς τῆς σάλπιγγος
 5 γοσ καλούσης πρὸς τὰ τρόπαια βλέπουσι, πρὸς τὰς νίκας, πρὸς
 τοὺς στεφάνους, πρὸς τοὺς κατωρθωκότας τῶν προγόνων; Καὶ
 σὺ τοίνυν τῆς σάλπιγγος ἠχούσης τῆς πνευματικῆς, στήθι λέον-
 τος γινόμενος σφοδρότερος, ἐμβηθι, κἂν πῦρ ᾗ, κἂν σίδηρος.
 Οἶδε καὶ τὰ στοιχεῖα τοὺς ὀντως ἀνδρείους αἰδεῖσθαι. Οἶδε καὶ
 10 τὰ θηρία τοὺς οὕτω γενναίους δεδοικέναι. Κἂν ὑπὸ λιμοῦ, κἂν ὑ-
 πὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀγριαίνῃ, πάντων ἐπιλανθάνεται, ὅταν ἴδῃ
 δίκαιον καὶ κρατεῖ τοῦ πάθους.

Τούτοις τοίνυν φράττου τοῖς ὄπλοις, καὶ μηδὲ πῦρ δεῖσεις,
 κἂν εἰς οὐρανὸν ἴδῃς τὴν φλόγα ἀναβαίνουσαν. Στρατηγὸν ἔχεις
 15 γενναῖον, καὶ πάντα δυνάμενον, καὶ νεύματι μόνῳ λύοντα τὰ δει-
 νά. Πάντα ἐκείνου, καὶ οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ θη-
 ρία, καὶ πῦρ· πάντα αὐτῷ ῥάδια καὶ μεταθεῖναι, καὶ μεταστῆσαι
 πρὸς εὐκολίαν. Πόθεν οὖν δέδοικας; εἰπέ μοι. Οὐδαμῶθεν ἄλλο-
 θεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ νωθείας καὶ τῆς οἰκείας ραθυμίας. Οὐχὶ θάνατός
 20 ἔστι τῶν κακῶν ὁ κολοφών; Ἄλλὰ καὶ οὗτός ἐστι τῆς φύσεως
 τὸ ὄφλημα. Διὰ τί μὴ πραγματεύῃ τὸ χρέος; Εἰ γὰρ ἀνάγκη ἔλθεῖν
 τὴν ὁδὸν ταύτην καὶ ἐκόντα καὶ ἄκοντα, διὰ τί μὴ μετὰ ἐμπορίας;
 Ἄλλὰ μετὰ βασανιστήρια οὐ πρόσκαιρα, ἀλλὰ μείζονα τῆς ὁδύ-
 νης παρέχοντα τὴν ἡδονήν. Εἰ δὲ ταῦτά σοι δοκεῖ χαλεπὰ εἶναι,
 25 ἐννόησον τοὺς ἄνευ μισθοῦ φθορᾷ μακρᾷ παραδεδομένους, τοὺς
 λιμῶ διηνεκεῖ παλαιόντας, τοὺς νοσήματα ἔχοντας ἀνίατα καὶ

ἀνθρώπου γενναίου, ἀλλὰ σκωληκιού, καὶ μᾶλλον ἀλόγου, παρὰ λογικοῦ. Ἄλλὰ νὰ εὐχεσαι μὲν ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο νὰ μὴ περιπέσεις σὲ δοκιμασία, ἂν ὁμως συμβεῖ ποτὲ νὰ περιπέσεις, μὴ δυσανασχετεῖς, μὴ θορυβεῖσαι, μὴ ταράσσεται, ἀλλὰ κάμνε τὸ πᾶν, ὥστε νὰ γίνεις τολμηρότερος. Δὲν βλέπεις τοὺς πιὸ ἀνδρείους ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες πῶς, ὅταν τοὺς προσκαλεῖ ἡ σάλπιγγα, ἀποβλέπουν πρὸς τὰ τρόπαια, πρὸς τὶς νίκες, πρὸς τοὺς στεφάνους, πρὸς ἐκείνους ἀπὸ τοὺς προγόνους τοὺς ποὺ πέτυχαν κατορθώματα; Καὶ σὺ λοιπόν, ὅταν ἡχεῖ ἡ πνευματικὴ σάλπιγγα, σήκωσε τὸ ἀνάστημά σου καὶ γίνε ὀρμητικότερος ἀπὸ τὸ λεοντάρι, προχώρα, εἴτε εἶναι μπροστά σου φωτιά, εἴτε σίδηρος. Γνωρίζουν καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα νὰ σέβονται τοὺς πραγματικὰ ἀνδρείους. Γνωρίζουν καὶ τὰ θηρία νὰ φοβοῦνται τοὺς γενναίους αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Καὶ εἴτε ἐξαγριώνεται ἀπὸ τὴν πείνα, εἴτε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του, ὅλα τὰ λησμονεῖ, ὅταν δεῖ δίκαιο, καὶ ἐξουσιάζει τὸ πάθος του.

Μὲ αὐτὰ λοιπόν τὰ ὄπλα περιφρούριζε τὸν ἑαυτό σου, καὶ μὴ φοβηθεῖς φωτιά, καὶ ἂν ἀκόμα δεῖς τὴ φλόγα ν' ἀνεβαίνει στὸν οὐρανό. Ἔχεις στρατηγὸ γενναῖο, ποὺ μπορεῖ ὅλα νὰ τὰ ἐπιτύχει, καὶ ποὺ μόνο μὲ τὸ νεῦμα του ἀπαλλάσει ἀπὸ τὶς συμφορές. Ὅλα εἶναι ἐκείνου καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα καὶ τὰ θηρία καὶ ἡ φωτιά· ὅλα εἶναι εὐκόλα σ' αὐτὸν καὶ νὰ τὰ μεταβάλλει καὶ νὰ τὰ ὀδηγήσει σὲ εὐκολὴ λύση. Πές μου λοιπόν, ἀπὸ ποῦ φοβᾶσαι; Ἀπὸ πούθεν ἄλλοῦ, παρὰ ἀπὸ νωθρότητα καὶ τὴ δικὴ σου ραθυμία. Δὲν εἶναι ὁ θάνατος τὸ ἀποκορύφωμα τῶν κακῶν; Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ χρέος τῆς φύσεώς μας. Γιατί δὲν φροντίζεις γιὰ τὸ χρέος; Διότι, ἂν εἶσαι ἀναγκασμένος νὰ περάσεις αὐτὸ τὸ δρόμο εἴτε τὸ θέλεις εἴτε ὄχι, γιατί δὲν τὸ κάμνεις ἀποκομίζοντας καὶ κέρδος; Βέβαια ἂν αὐτὸ γίνῃ μετὰ ἀπὸ βασανιστήρια ποὺ δὲν εἶναι προσωρινά, ἀλλ' ὁμως αὐτὰ σοῦ παρέχουν εὐχαρίστηση μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ βάσανα. Ἄν δὲ αὐτὰ σοῦ φαίνονται φοβερά, σκέψου ἐκείνους ποὺ ἔχουν παραδοθεῖ χωρὶς ἀμοιβὴ σὲ μακροχρόνια καταστροφή, ποὺ παλεύουν μὲ διαρκὴ πείνα, ποὺ ἔχουν ἀσθένειες ἀθερά-

μακρά, δι' ἃ καὶ πολλάκις ηὔξαντο καταλῦσαι τὸν βίον, πολλοὶ δὲ καὶ ἐπὶ βρόχον καὶ ἐπὶ ξίφος ὤρμησαν. Σοὶ δὲ οὐρανὸς πρόκειται καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ, καὶ οὐ φρίττεις καὶ οὐ δέδοικας καταμαλακιζόμενος, καὶ ταῦτα τοιοῦτον ἔχων σύμμαχον; Οὐκ ἄκουεις τοῦ προφήτου λέγοντος, «Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον, ὡς ὁρος Σιών»; Ὅρος γὰρ εἶπε τὸ ἀπερίτρεπτον δηλῶν τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, τὸ πεπηγός, τὸ ἀχείρωτον, τὸ ἄμαχον. Ὡσπερ γάρ τις κἄν μυρία προσαγάγῃ μηχανήματα, ὁρος οὔτε ἀνασπάσαι, οὔτε σαλευῖσαι δυνησεται, οὕτως ὁ προσβάλλων τῷ τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἔχοντι, κεναῖς οἴκαδε ἀναχωρήσει χερσίν. Ὅρους γὰρ πολὺ ἀσφαλέστερον ἢ ἐλπίς ἢ ἐπὶ τὸν Θεόν.

«Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ». Ἐτερος ἐρμηνευτῆς φησίν, «Ἀπερίτρεπτον εἰς τὸν αἰῶνα οἰκούμενον περὶ Ἱερουσαλήμ». Τί οὖν; οὐκ ἔσαλεύθησαν, φησίν, οἱ παῖδες οἱ τρεῖς καὶ ὁ Δανιήλ; Ἀπαγε· τῆς μὲν γὰρ πατρίδος ἐξέπεσον, καὶ αἰχμαλωσίαν ὑπέστησαν, σάλον δὲ οὐδένα οὐδέποτε· ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ θορύβῳ πραγμάτων, καὶ τοσοῦτῳ πλήθει κυμάτων ὄντες, ὡς ἐπὶ πέτρας ἐστῶτες καὶ λιμένι προσορμίζοντες γαληνῷ, οὕτως οὐδὲν ἔπασχον ἀηδές. Μὴ δὴ σάλον κάλει τὴν τῶν πραγμάτων περίστασιν. Οὐ γὰρ τοῦτο σάλος, ἀλλ' ἢ τῆς ψυχῆς ἀπώλεια καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐκπεσεῖν· ὅπερ ἐν τοῖς κινδύνοις οἱ νήφοντες οὐχ ὑπομένουσιν, ἀλλ' ἀσφαλεστέραν κέκτηνται τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἑαυτῶν, καὶ διαλάμπουσι μειζόνως. Εἰ δὲ βούλει καὶ κατὰ ἀναγωγὴν ἐκλαβεῖν τὸ εἰρημένον, 25 ὅτι «Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ»,

πευτες καὶ μακροχρόνιες, πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα πολλὲς φορές εὐχήθησαν νὰ τερματίσουν τὴ ζωὴ τους, πολλοὶ δὲ ἔφθασαν στὸ νὰ κρεμασθοῦν καὶ ν' ἀφαιρέσουν τὴ ζωὴ τους μὲ ξίφος. Μπροστὰ ὅμως σὲ σένα βρίσκεται ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ καὶ δὲν φρίττεις καὶ δὲν φοβᾶσαι μὲ τὴ μαλθακότητα ποῦ δείχνεις, καὶ ὅλα αὐτὰ τὴ στιγμή ποῦ ἔχεις τέτοιο σύμμαχο; Δὲν ἀκοῦς τὸν προφήτη ποῦ λέγει, «Ἐκεῖνοι ποῦ στηρίζουν τὴν πεποίθησή τους στὸν Κύριο, ὁμοιάζουν μὲ τὸ ὄρος τῆς Σιών»; Ὅρος δὲ εἶπε γιὰ νὰ δηλώσει τὸ ἀμετάτρεπτο τῆς ἐλπίδας πρὸς τὸ Θεό, τὸ σταθερό, τὸ ἀκατάβλητο, τὸ ἀκαταμάχητο. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς, καὶ ἂν ἀκόμα κανεὶς συγκεντρώσει ἅπειρα μηχανήματα, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἐκριζώσει οὔτε νὰ μετακινήσει κάποιον ὄρος, ἔτσι ἐκεῖνος ποῦ ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνου, ποῦ ἔχει στηριγμένη τὴν ἐλπίδα του στὸ Θεό, θὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὸ σπίτι του μὲ ἄδεια χέρια. Διότι ἡ ἐλπίδα πρὸς τὸ Θεὸ εἶναι πολὺ πιὸ σταθερότερη ἀπὸ ὄρος.

«Δὲν θὰ σαλευθεῖ στὸν αἰῶνα ἐκεῖνος ποῦ κατοικεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ». Ἄλλος ἐρμηνευτὴς λέγει, «Ἀμετακίνητος στὸν αἰῶνα εἶναι ἐκεῖνος ποῦ κατοικεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ». Τί λοιπόν; δὲν σαλεύθηκαν, λέγει, τὰ τρία παιδιὰ καὶ ὁ Δανιήλ; Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη· διότι ἀπὸ μὲν τὴν πατρίδα τους ἀπομακρύνθηκαν καὶ ἔγιναν αἰχμάλωτα, ὅμως δὲν δοκίμασαν ποτὲ κάποιον σάλευμα, ἀλλὰ ἂν καὶ βρισκόνταν μέσα σὲ τόσο μεγάλο θόρυβο πραγμάτων καὶ σὲ τόσο μεγάλο πλῆθος κυμάτων, σὰν νὰ στέκονταν ἐπάνω σὲ βράχο καὶ νὰ ἦταν προσαραγμένα σὲ γαλήνιο λιμάνι, δὲν πάθαιναν τίποτε τὸ δυσάρεστο. Μὴ λοιπὸν ὀνομάζεις σάλο τις περιστάσεις τῶν πραγμάτων. Διότι δὲν εἶναι αὐτὸ σάλος, ἀλλ' ἡ ἀπώλεια τῆς ψυχῆς καὶ τὸ νὰ ἐκπέσεις ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, πράγμα ποῦ δὲν τὸ παθαίνουν στοὺς κινδύνους ἐκεῖνοι ποῦ ἐπαγρυπνοῦν, ἀλλὰ καθιστοῦν τὴν ἀρετὴ τους σταθερότερη καὶ διαλάμπουν πολὺ περισσότερο. Ἄν ὅμως θέλεις νὰ ἐκλάβεις καὶ μὲ ἀλληγορικὴ σημασία τὸ λεγόμενο, ὅτι «Δὲν θὰ σαλευθεῖ στὸν αἰῶνα ἐκεῖνος ποῦ κατοικεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ», σκέψου τὸ τέλος ἐκεῖ στὴν οὐράνια

ὑπόγραφον τὴν ἐκεῖ λήξιν τὴν ἐπὶ τῆς ἄνω μητροπόλεως. Οἱ γὰρ ἐκείνην ἀπολαβόντες πάσης εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι περιστάσεως· οὐκ ἔστι λοιπὸν ἐκεῖ τὰ ὑποσκελίζοντα, οὐκ ἐπιθυμία, οὐδὲ ἡδοναί, οὐδὲ ἁμαρτίας περίστασις, οὐ λύπη καὶ ἀγωνία καὶ κίνδυνος, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐκποδῶν.

2. «Ἱερουσαλήμ, ὄρη κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος». Λέγει μὲν διὰ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τῆς θέσεως συμμαχίαν τῇ πόλει προσοῦσαν, ἀλλ' οὐκ ἀφήσει τούτοις θαρρεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἄμαχον ἀνάγει βοήθειαν, τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ
 10 καὶ τὰ ὄρη αὐτὴν τειχίζει, φησὶν, ἀλλ' ἐκείνης δεῖται τῆς ἀσφαλείας, καὶ τοῦτο αὐτὴν ἀχείρωτον ἐργάζεται. Διδὸ καὶ ἕτερος ἐρμηνευτὴς φησι, «Κύριος δὲ περὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ». Τουτέστι, μὴ θαρρεῖτε τῇ περιβολῇ τῶν ὄρων. Τὸ γὰρ ποιοῦν αὐτὴν ἀχείρωτον, τοῦτό ἐστιν, «Ὅτι οὐκ ἀφήσει Κύριος τὴν ράβδον τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπὶ τὸν κληρὸν τῶν δικαίων». Αἰτίαν λέγει τῆς τοῦ
 15 Θεοῦ βοηθείας εὐλογόν τινα, ὥστε καὶ θαρρῆσαι ἐκείνους. Ποίαν δὴ ταύτην; Οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο, φησί, τὰ ἀγαθὰ τῶν δικαίων ἐν ταῖς χερσὶν εἶναι τῶν ἁμαρτωλῶν. Τοῦτο εἶπεν, ὁμοῦτε θαρρεῖν αὐτοὺς παρασκευάζων περὶ τῆς συμμαχίας τῆς τοῦ
 20 Θεοῦ, καὶ πείθων μένειν ἐν ἀρετῇ, εἰ γε βούλοιντο διηνεκῶς ἀπολαύειν τῆς ἐκείνου βοηθείας, καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἰδίων εἶναι κύριοι. Δείκνυσι γὰρ διὰ τούτων, ὅτι καὶ ἡ κτήσις καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐν τῇ γνώμῃ κεῖται τῇ αὐτῶν. Ράβδον δὲ ἁμαρτωλῶν ἐνταῦθα τὴν βασιλείαν τὴν τῶν πολεμίων καλεῖ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν
 25 ἔστιν· οὐκ ἀνέξεται κρατεῖν τῆς τῶν δικαίων κληρονομίας. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς καιρὸν τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλ' ὑπὲρ διορθώσεως καὶ νουθεσίας καὶ σωφρονισμοῦ.

«Ὅπως ἂν μὴ ἐκτείνωσιν οἱ δίκαιοι ἐν ἀνομίαις χεῖρας αὐτῶν». Ἄλλος, «Διὰ τοῦτο οὐκ ἐκτείνουσιν οἱ δίκαιοι εἰς ἀνο-

μητρόπολη. Διότι, ἐκεῖνοι ποὺ ἀπολαμβάνουν ἐκείνην, εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε παρόμοια μὲ ἐδῶ κατάστασιν· δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ πλέον ἐκεῖνα ποὺ βλάπτουν δόλια, οὔτε ἐπιθυμία, οὔτε ἡδονές, οὔτε εὐκαιρία γιὰ ἁμαρτία, οὔτε λύπη, ἀγωνία καὶ κίνδυνος, ἀλλ’ ὅλα αὐτὰ ἐξαφανίσθησαν.

2. «Ὅπως τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν περικυκλώνουν ὄρη, ἔτσι καὶ ὁ Κύριος περιφρουρεῖ τὸ λαὸν του ἀπὸ τώρα καὶ στὸν αἰῶνα». Ὅμιλεῖ μὲν μὲ αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ ὑπάρχει στὴν πόλιν ἐξ αἰτίας τῆς θέσεώς της, ὅμως δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ στηρίζουν τὴν πεποίθησή τους σ’ αὐτή, ἀλλ’ ὁδηγεῖ ἀπ’ αὐτὴ στὴν ἀκαταμάχητη βοήθεια, στὸ Θεό. Διότι, ἂν καὶ τὰ ὄρη αὐτά, λέγει, τὴν περιτειχίζουν, ἀλλ’ ὅμως χρειάζεται ἐκείνη τὴν ἀσφάλεια, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τὴν καθιστᾷ ἀκατανίκητη. Γι’ αὐτὸ καὶ ἄλλος ἐρμηνευτὴς λέγει, «Ὁ Κύριος δὲ βρίσκεται γύρω ἀπὸ τὸ λαὸν του». Δηλαδή μὴ στηρίζετε τὴν πεποίθησή σας στὰ ὄρη ποὺ σᾶς περιτειχίζουν, διότι ἐκεῖνο ποὺ τὴν κάμνει ἀκατανίκητη, εἶναι αὐτὸ «Ὅτι δὲν θ’ ἀφήσει ὁ Κύριος τὴν ράβδον τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπάνω στὴν κληρονομία τῶν δικαίων». Ἀναφέρει κάποια εὐλογία αἰτία τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ λάβουν ἐκεῖνοι θάρρος. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι αὐτή; Δὲν θὰ μπορούσε, λέγει, ν’ ἀνεχθεῖ τὰ ἀγαθὰ τῶν δικαίων νὰ βρίσκονται στὰ χέρια τῶν ἁμαρτωλῶν. Αὐτὸ τὸ εἶπε γιὰ νὰ τοὺς κάνει συγχρόνως καὶ νὰ ἔχουν πεποίθησιν στὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τοὺς πείσει νὰ παραμένουν στὴν ἀρετὴ, ἂν φυσικὰ θὰ ἤθελαν ν’ ἀπολαμβάνουν συνέχεια τὴ βοήθεια ἐκείνου καὶ νὰ εἶναι κύριοι τῶν δικῶν τους ἀγαθῶν. Δείχνει δηλαδή μ’ αὐτά, ὅτι καὶ ἡ ἀπόκτησις καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν ἀγαθῶν βρίσκονται στὴν κρίσιν αὐτῶν. Ράβδος δὲ ἁμαρτωλῶν ἐδῶ ὀνομάζει τὴ βασιλικὴ ἐξουσία τῶν ἐχθρῶν. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· δὲν θ’ ἀνεχθεῖ ὁ Θεὸς νὰ ἐξουσιάζουν οἱ ἐχθροὶ τὴν κληρονομία τῶν δικαίων. Ἄν βέβαια αὐτὸ τὸ ἔκαμε πρὸς στιγμὴν, τὸ ἔκαμε γιὰ νὰ τοὺς διορθώσει, νὰ τοὺς συμβουλεύσει καὶ νὰ τοὺς σωφρονίσει.

«Γιὰ νὰ μὴ ἀπλώσουν οἱ δίκαιοι τὰ χέρια τους σὲ παρανομίες». Ἄλλος λέγει, «Γι’ αὐτὸ δὲν θ’ ἀπλώσουν οἱ δίκαιοι τὰ

μίαν χειράς αὐτῶν». Διὰ τοῦτο· ποῖον; Διὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι προστήσεται, ὅτι ἀμυνεῖ, ὅτι διακρούσεται, ὅτι προστήσει τοὺς πολεμίους ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ὡσεὶ ἔλεγε· τῷ τε πειρασμῷ σωφρονισθέντες, τῇ τε χορηγίᾳ τῶν ἀγαθῶν γενόμενοι βελτίους, ἐν ἀρετῇ διατελέσουσιν ὄντες, καὶ οὐχ ἄψονται πονηρίας ἐκατέρωθεν παιδευόμενοι. Ὡστε δὴ τὸ πᾶν διὰ τοῦτο ἐγίνετο, ὥστε τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἀμείνω γενέσθαι, τῇ τε ἐπαγωγῇ τῶν δεινῶν διορθουμένην, τῇ τε δόσει τῶν ἀγαθῶν προθυμοτέραν καθισταμένην.

10 «Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς». Ἐτερος, «Ἀγαθοποίησον». «Καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Τοὺς δὲ ἐκκλίνοντας εἰς τὰς στραγγαλιᾶς ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν». Ὁρᾷς παρ' ἡμῶν πανταχοῦ τὰς ἀρχὰς γινομένας, καὶ τοῦ τῶν χρηστῶν ἀπολαύειν, καὶ τοῦ κολάσεις ὑπομένειν; Ἄλλ' εἰ
15 καὶ παρ' ἡμῶν αἱ ἀρχαί, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας πολλὴ δεικνυταὶ ἢ λαμπηδῶν· ἐκ γὰρ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικᾷ ταῖς ἀντιδόσεσιν ἡμᾶς· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἀμαρτημάτων σύμμετρον ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, ἐπὶ δὲ τῶν κατορθωμάτων ὑπερβαίνουσαν παρέχει τὴν ἀντίδοσιν. Εὐθεῖς δὲ ἐνταῦθα
20 καλεῖ τοὺς ἀδόλους, τοὺς ἀπλάστους, τοὺς οὐδὲν ἔχοντας συνεσκιασμένον καὶ ὑπουλον.

Τοιοῦτον γὰρ τὸ εὐθέξ, ὃ μάλιστα ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ πανταχοῦ. Τοιοῦτον ἢ ἀρετῇ, λεία τις καὶ εὐκολος, ὥσπερ οὖν ἢ πονηρία διεστραμμένον, ποικίλον, ἀδιεξόδευτον· καὶ τοῦτό ἐστιν ἀπὸ
25 τῶν πραγμάτων ἰδεῖν αὐτῶν. Ὁ γοῦν βουλόμενος ψεύσασθαι, καὶ δόλους ράψαι, ἐννόησον ὅσοις ἐπιχειρεῖ, ὄσης δεῖται τῆς ποικιλίας, ποίων λόγων πεπλασμένων, πόσης δεινότητος. Ὁ δὲ τὴν ἀλήθειαν λέγων, οὐ πόνου, οὐ δυσκολίας, οὐχ ὑποκρίσε-

χέρια τους σὲ παρανομία». Γι' αὐτό· γιὰ ποιό; Γι' αὐτὸ ποῦ εἶπε, ὅτι θὰ μπεῖ μπροστά τους, θὰ τοὺς προστατεύσει, θ' ἀποκρούσει καὶ θ' ἀπομακρύνει τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὰ κτήματά τους. Εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε· ἀφοῦ σωφρονισθοῦν μετὰ τῆ δοκιμασία καὶ γίνουν καλύτεροι μετὰ τὴ χορήγησιν τῶν ἀγαθῶν, νὰ ζήσουν ἐνάρετα καὶ νὰ μὴ πλησιάζουν τὴν κακία, διδασκόμενοι καὶ ἀπὸ τὰ δύο. Ὡστε λοιπὸν τὸ πᾶν γι' αὐτὸ γινόταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ψυχὴ τους καλύτερη, καὶ νὰ διορθῶνεται μετὰ τὴν πρόσθεσιν τῶν συμφορῶν, καὶ νὰ γίνῃται προθυμότερη μετὰ τὴ χορήγησιν τῶν ἀγαθῶν.

«Εὐεργέτησε, Κύριε, τοὺς ἀγαθοὺς». Ἄλλος λέγει, «Ἄγαθοποίησε». «Καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν εἰλικρινὴ καρδιά. Ἐκείνους δὲ ποὺ παρεκκλίνουν πρὸς τοὺς διεστραμμένους δρόμους θὰ τοὺς ἐξολοθρεύσει ὁ Κύριος μαζί με ἐκείνους ποὺ πράττουν τὴν ἀνομία». Βλέπεις ὅτι σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ἀπὸ ἐμᾶς γίνεται ἡ ἀρχή, καὶ ἡ ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν τιμωριῶν; Ἄλλ' ἂν καὶ ἀπὸ ἐμᾶς γίνεται ἡ ἀρχή, ὁμῶς καὶ ἔτσι ἀποδεικνύεται μεγάλη ἡ ἀκτινοβολία τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ· καθόσον σὲ ὑπερβολικὸν βαθμὸν ὑπερβαίνουν τὰ δικά μας οἱ ἀνταποδόσεις αὐτοῦ· καὶ στὴν περίπτωσιν μὲν τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιβάλλει τὴν ἀνάλογον τιμωρίαν, στὴν περίπτωσιν δὲ τῶν κατορθωμάτων παρέχει τὴν ἀνταπόδοσίν του σὲ ὑπερβολικὸν βαθμὸν. Εὐθεῖς δὲ ἐδῶ ὀνομάζει τοὺς ἀπονήρευτους, τοὺς εἰλικρινεῖς, ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν τίποτε τὸ σκοτεινὸ καὶ ὑπουλο.

Πράγματι τέτοια εἶναι ἡ εἰλικρίνεια, πρᾶγμα ποῦ ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ κατ' ἐξοχὴν παντοῦ. Τέτοια εἶναι ἡ ἀρετὴ, κάτι τὸ εὐχάριστο καὶ εὐκόλο, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια ἡ κακία εἶναι κάτι τὸ διεστραμμένον, πολύμορφον καὶ δυσάρεστο· καὶ αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἐκεῖνος δηλαδὴ ποὺ θέλει νὰ πεί ψέματα καὶ νὰ ὑφάνῃ δολιότητες, σκέψου πόσα ἐπιχειρεῖ, πόση πανουργία ἔχει ἀνάγκη, πόσα λόγια προσποιητά, πόση κακία, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ λέγει τὴν ἀλήθειαν, οὔτε κόπο χρειάζεται, οὔτε δυσκολία, οὔτε ὑποκρισία, οὔτε μηχανή-

ως, οὐ μηχανημάτων, οὐδενδὸς δεῖται τοιούτου, αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν ἐκείνης διαλαμπούσης. Καθάπερ γὰρ τὰ μὲν ἄμορφα τῶν σωμάτων πολλῶν ἔξωθεν δεῖται τῶν τεχνασμάτων, καὶ τῶν ἐπικαλυμμάτων τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως ἄμορφίαν συσκιαζόντων, τὰ
 5 δὲ φύσει καλὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀγωνιζόμενα λάμπει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀληθείας ἐστὶν εὐρεῖν, καὶ τῆς κακίας, καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἡ κακία τὴν κόλασιν ἐπάγει, καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως ἡ ἀρετὴ τὴν ἀμοιβὴν δίδωσιν.
 10 Ὡσπερ γὰρ ἐκείνη ἐν ἑαυτῇ τὰ ἔπαθλα ἔχει καὶ πρὸ τῶν στεφάνων, οὕτω καὶ αὕτη ἐν ἑαυτῇ τὴν τιμωρίαν ἔχει καὶ πρὸ τῆς κολάσεως. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον ἁμαρτίας εἰς τιμωρίας λόγον; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τῶν ἡταιρηκότων μνημονεύσας, τῶν τὴν ὥραν τὴν ἑαυτῶν ἀποδιδομένων, καὶ τῆς φύσεως τοὺς νόμους ἀνατρεπόντων, ταύτην ἔφησε τιμωρίαν μεγίστην εἶναι καὶ πρὸ τῆς κολάσεως. « Ἄρσενες » γάρ, φησὶν, « ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες », ἀντιμισθίαν τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν τὴν ἀσέλγειαν καὶ τὴν πρᾶξιν καλῶν.
 15 « Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ ». Εἰς εὐχὴν τὸν λόγον κατέκλεισε. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί· μετὰ τῆς παραινέσεως καὶ τῆς συμβουλῆς τὴν εὐχὴν προστιθέασι, μεγίστην συμμαχίαν εἰσάγουσαι τοῖς ἀκούουσιν. Εἰρήνην δὲν ἐνταῦθα, οὐ ταύτην μόνην τὴν αἰσθητήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ταύτης ὑψηλοτέραν, καὶ ὅθεν καὶ αὐτὴ τίκτεται, λέγει, καὶ εὐχεται ὥστε μὴ στασιάζειν τὴν ψυχὴν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν τῶν παθῶν τὸν πόλεμον ἐπεισάγουσαν.

Ταύτην δὲ καὶ ἡμεῖς τὴν εἰρήνην ζητῶμεν, ἵνα τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν δυνηθῶμεν τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς
 30 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

νορραφίες, οὔτε κανένα παρόμοιο, ἀλλ' ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια ἀπὸ μόνῃ τῆς ἀκτινοβολεῖ. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς τὰ μὲν ἄσχημα σώματα ἔχουν ἀνάγκη ἐξωτερικὰ ἀπὸ πολλὰς πανοῦργες ἐπινοήσεις καὶ ἐπικαλύμματα ποῦ συγκαλύπτουν τὴ φυσικὴ ἀσχήμα, ἐνῶ τὰ ἐκ φύσεως ὁμορφα ἀγωνιζόμενα διαλάμπουν ἀπὸ μόνα τους, τὸ ἴδιο πράγμα μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε καὶ μεταξὺ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀλήθειας, μεταξὺ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ἄρα εἶναι φανερό, ὅτι ἡ κακία παρέχει τὴν τιμωρία καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κόλαση, καὶ ἡ ἀρετὴ πάλι δίνει τὴν ἀμοιβὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταπόδοση. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀρετὴ περιέχει τὰ ἔπαθλα μέσα τῆς καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς στεφάνους, ἔτσι καὶ ἡ κακία ἔχει μέσα τῆς τὴν τιμωρία καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κόλαση. Πράγματι τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει φοβερότερο ἀπὸ τὴν ἁμαρτία σὰν αἰτία τῆς τιμωρίας; Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ Παῦλος ἀφοῦ ἀνέφερε ἐκείνους ποῦ πορνεύουν μεταξὺ τους καὶ πωλοῦν τὴ σωματικὴ ὁμορφιά τους, ἀνατρέποντας τοὺς φυσικοὺς νόμους, αὐτὴ εἶπε ὅτι εἶναι ἡ πιδὸ μεγαλύτερη τιμωρία πρὶν ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ κόλαση. Διότι, λέγει, «Ἄνδρες ἀσχημονοῦν μὲ ἄνδρες, ἀπολαμβάνοντας ἀναμεταξύ τους τὸ μισθὸ τῆς πλάνης τους ποῦ τοὺς ἄξιζε»¹, ὀνομάζοντας μισθὸ τῆς ἁμαρτίας τους τὴν ἀσέλγεια καὶ τὴν ἀφύσικη πράξη τους.

«Εἶθε νὰ ὑπάρχει εἰρήνη στὸν Ἰσραήλ». Τελείωσε τὸ λόγο μὲ εὐχή. Διότι τέτοιες εἶναι οἱ ψυχὲς τῶν ἁγίων· μετὰ τὴν παραίνεση καὶ τὴ συμβουλὴ προσθέτουν τὴν εὐχή, προσφέροντας μέγιστη βοήθεια στοὺς ἀκροατὲς τους. Εἰρήνη δὲ ἐδῶ ὀνομάζει ὄχι μόνον αὐτὴ τὴν αἰσθητὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ποῦ βρίσκεται ὑψηλότερα ἀπ' αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία γεννιέται αὐτὴ καὶ εὐχεται νὰ μὴ φιλονικεῖ ἡ ψυχὴ μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς, εἰσάγοντας μέσα τῆς τὸν πόλεμο τῶν παθῶν.

Αὐτὴ λοιπὸν τὴν εἰρήνην καὶ ἐμεῖς ὡς ἐπιζητοῦμε, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ ἐπιτύχουμε τὰ ὑποσχεθέντα ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΚΕ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρακεκλημένοι». Ἔτερος ἐρμηνευτῆς φησιν, «Ὅταν ἐπιστρέψῃ Κύριος τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐσόμεθα παρακεκλημένοι».

1. Τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα ἀπλοῦν μὲν ἐστὶν κατὰ τὴν προφοράν, ἔχει δὲ πολλὰς ἐννοίας. Ἔστι γὰρ καὶ καλὴ αἰχμαλωσία, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος, «Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς Χριστόν»· ἐστὶ καὶ κακὴ, ὡς ὅταν λέγῃ· «Αἰχμαλωτεύοντες γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις». Ἔστιν ἡ νοητὴ, περὶ ἧς φησι· «Κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν». Ἔστιν ἡ αἰσθητὴ, ἡ παρὰ τῶν πολεμίων. Χαλεπωτέρα δὲ ἢ προτέρα. Οἱ μὲν γὰρ νόμῳ πολέμου τινὰς λαβόντες, καὶ φείδονται πολλάκις τῶν εἰλημμένων· κὰν ἐπιτάξωσι ὑδροφορεῖν, ξυλοκοπεῖν, καὶ ἵπποφορβοῦς ποιῆ-
5 σωσιν, οὐδὲν εἰς τὴν ψυχὴν παρέβλαψαν, ὁ δὲ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ληφθεὶς αἰχμάλωτος, ἀφειδῆ καὶ βάρβαρον δέσποιναν κτᾶται, εἰς τὰ ἀτιμότερα αὐτὸν τῶν ἔργων καταφέρουσαν. Οὐ γὰρ οἶδε φεΐδεσθαι, οὐδὲ ἐλεεῖν αὐτὴ ἢ τυραννίς. Ἄκουσον γοῦν πῶς τὸν ἄθλιον καὶ ταλαίπωρον Ἰούδαν λαβοῦσα αἰχμάλωτον οὐκ ἐφεί-
15 σατο, ἀλλ' ἐποίησεν ἱερόσυλον, προδότην· καὶ μετὰ τὸ τὴν ἁμαρτίαν ἀνύσαι, εἰς τὸ θέατρον αὐτὸν ἤγαγε τῶν Ἰουδαίων, καὶ

1. Ὁ ψαλμὸς αὐτὸς γράφηκε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ ἀποτελεῖ εὐχαριστήριον καὶ ἱκετήριον ὕμνον πρὸς τὸ Θεόν. Τὸ εὐχαριστοῦν ἐκεῖνοι ποῦ ἐπέστρεψαν ἀπὸ τῆν Βαβυλώνια αἰχμαλωσία, παράλληλα δὲ τὸν ἱκετεῦον νὰ βοηθήσει τὴν ἐπιστροφήν καὶ τῶν ὑπολοίπων τέκνων τοῦ Ἰσραήλ.

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟΝ ΡΚΕ' ΨΑΛΜΟ¹

«Όταν ὁ Κύριος ἐπέστρεψε τοὺς αἰχμαλώτους τῆς Σιών, αἰσθανθήκαμε μεγάλη παρηγοριά». Ἄλλος ἐρμηνευτὴς λέγει, «Όταν ὁ Κύριος θὰ ἐπιστρέψει τοὺς αἰχμαλώτους, θὰ αἰσθανθοῦμε μεγάλη παρηγοριά».

1. Τὸ ὄνομα τῆς αἰχμαλωσίας εἶναι μὲν ὡς πρὸς τὴν προφορὰ ἀπλό, ἔχει ὁμως πολλὰς ἔννοιαι. Διότι σημαίνει καὶ καλὴ αἰχμαλωσία, ὅπως ὅταν λέγει ὁ Παῦλος, «Αἰχμαλωτίζοντας κάθε καρδιά καὶ κάμνοντάς τιν ὑπάκουη στὸ Χριστό»², σημαίνει καὶ κακὴ, ὅπως ὅταν λέγει, «Αἰχμαλωτίζοντας γυναικάρια φορτωμένα μὲ σωροὺς ἁμαρτιῶν»³. Ὑπάρχει ἡ πνευματικὴ αἰχμαλωσία, γιὰ τὴν ὁποία λέγει· «Γιὰ νὰ κηρύξετε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν αἰχμαλώτων»⁴. Ὑπάρχει καὶ ἡ αἰσθητὴ, ποὺ γίνεται ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Φοβερώτερη ὁμως εἶναι ἡ προηγούμενη. Διότι, ἐκεῖνοι μὲν ποὺ συνέλαβαν αἰχμαλώτους σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τοῦ πολέμου, πολλὰς φορὰς δείχνουν εὐσπλαχνία πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους· καὶ ἂν ἀκόμα τοὺς διατάζουν νὰ μεταφέρουν νερό, νὰ κόβουν ξύλα καὶ νὰ βόσκουν ἵππους, δὲν τοὺς ἐβλάψαν καθόλου στὴν ψυχὴ, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ κυριεύθηκε αἰχμάλωτος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀποκτᾷ ἄσπλαχνη καὶ σκληρὴ κυρία, ποὺ τὸν ὀδηγεῖ στὰ πιδ ἄτιμωτικά ἔργα. Διότι δὲν γνωρίζει εὐσπλαχνία οὔτε συμπόνια αὐτὴ ἡ τυραννίδα. Ἄκουσε λοιπὸν πῶς δὲν εὐσπλαχνίσθηκε ἀφοῦ ἔλαβε αἰχμάλωτο τὸν ἄθλιο καὶ ταλαίπωρο Ἰούδα, ἀλλὰ τὸν ἔκαμε ἱερόσυλο καὶ προδότη, καί, ἀφοῦ διέπραξε τὴν ἁμαρτία, τὸν ὀδήγησε μπροστὰ στὸ συν-

2. Β' Κορ. 10, 5.

3. Β' Τιμ. 3, 6.

4. Ἦσ. 61, 1.

ἀπεκάλυψε τὸ πλημμέλημα, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφήκε καρπώσασθαι τὸ ἐκ τῆς μετανοίας κέρδος, ἀλλὰ προαπήγαγε τῆς μετανοίας, ἐπὶ βρόχον ἀγαγοῦσα. Τύραννος γάρ ἐστι χαλεπή, πονηρὰ ἐπιτάττουσα ἐπιτάγματα, καὶ καταισχύνουσα τοὺς ὑπακούοντας. Διό, παρακαλῶ, φεύγωμεν μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν δεσποτείαν αὐτῆς, καὶ πολεμῶμεν αὐτῇ, καὶ μηδέποτε καταλλαττώμεθα, καὶ ἐλευθερωθέντες μένωμεν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας. Εἰ γὰρ οὗτοι βαρβάρων ἀπαλλαγέντες ἐγένοντο παρακεκλημένοι, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἀμαρτίας ἐλευθερωθέντας χαίρειν δεῖ καὶ 10 σκιρτᾶν, καὶ ἀθάνατον ταύτην διατηρεῖν τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ μὴ λυμαίνεσθαι μηδὲ θολοῦν αὐτὴν πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειροῦντας κακοῖς.

«Ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρακεκλημένοι». Τοῦτο μὲν οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ φασιν, «Ὡσεὶ ἐνυπνιαζόμενοι», ὁ δὲ Ἑβραῖος, «Χα- 15 ωλεμίμ». Τί δέ ἐστι, «Παρακεκλημένοι»; Ἐναπαύσεως ἐπλήσθημεν, φησὶν, εὐφροσύνης, ἡδονῆς. «Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως. Τότε ἐροῦσιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετὰ αὐτῶν. Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν». Οὐ μικρὰ συντελεῖ πρὸς 20 βελτίω μεταβολὴν τὸ χαίρειν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ τίς οὐ χαίρει, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ; Οἱ πατέρες οἱ τούτων, δτε ἀπηλλάγησαν τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐκ τῆς δουλείας ἐκείνης πρὸς ἐλευθερίαν μετέστησαν, ὑπὸ ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ἐν αὐτοῖς ἐγόγγυζον τοῖς ἀγαθοῖς, ἐδυσχέραινον, ἐχαλέπαινον, ἀλύοντες 25 διετέλουν. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, ἀλλὰ χαίρομεν καὶ σκιρτῶμεν. Λέγουσι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς χαρᾶς. Οὐ μόνον, φησί, διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν χαίρομεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐντεῦθεν πάντες εἴσονται τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν τὴν περὶ ἡμᾶς. «Τότε» γάρ, φησὶν, «ἐροῦσιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι

ἔδριο τῶν Ἰουδαίων καὶ φανέρωσε τὸ πλημμέλημά του, καὶ οὔτε ἔτσι τὸν ἄφησε νὰ ἐπωφεληθεῖ τὸ κέρδος τῆς μετάνοιας, ἀλλὰ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν μετάνοια καὶ τὸν ὀδήγησε στὴν κρεμάλα. Διότι εἶναι τύραννος φοβερή, προστάζει κακὰ παραγγέλματα καὶ ἐντροπιάζει ἐκείνους ποὺ ὑποκοῦουν σ' αὐτή. Γι' αὐτὸ, παρακαλῶ, ἅς ἀποφεύγουμε μὲ μεγάλη προσοχὴ καὶ προθυμίᾳ τὴν ἐξουσία της καὶ νὰ τὴν πολεμοῦμε, καὶ ποτὲ νὰ μὴ συμφιλιωνόμαστε μαζί της, καὶ ἀφοῦ ἐλευθερωθοῦμε ἀπ' αὐτήν, ἅς μένουμε ἐλεύθεροι. Διότι ἂν αὐτοί, ἐπειδὴ ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ βαρβάρους, αἰσθάνθηκαν παρηγοριά, πολὺ περισσότερο πρέπει ἡμεῖς νὰ χαιρόμαστε καὶ νὰ σκιρτοῦμε ἀπὸ χαρὰ ποὺ ἐλευθερωθήκαμε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ νὰ διατηροῦμε ἀθάνατη αὐτὴ τὴ χαρὰ, καὶ νὰ μὴ τὴν καταστρέφουμε οὔτε νὰ τὴ θολώνουμε πάλι αὐτήν, πράττοντας τὰ ἴδια κακὰ.

«Αἰσθανθήκαμε μεγάλη παρηγοριά». Αὐτὸ ἄλλοι μὲν ἐρμηνευτὲς τὸ ἐρμηνεύουν, «Σὰν ὄνειρευόμενοι», ὁ δὲ Ἑβραῖος τὸ λέγει, «Χαωλεμίμ». Τί σημαίνει δέ, «παρακεκλημένοι»; Γεμίσαμε, λέγει, ἀπὸ ἀνακούφιση, εὐφροσύνη, εὐχαρίστηση. «Τότε γέμισε τὸ στόμα μας ἀπὸ χαρὰ καὶ ἡ γλῶσσα μας ἀπὸ ἀγαλλίαση. Τότε ἔλεγαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς, μεγάλα καὶ θαυμαστὰ πράγματα ἔκαμε ὁ Κύριος σ' αὐτούς. Πράγματι ἔκαμε ὁ Κύριος σ' ἡμᾶς μεγάλα καὶ θαυμαστὰ πράγματα». Δὲν εἶναι μικρὴ ἢ μεταβολὴ πρὸς τὸ καλύτερο ποὺ συντελεῖται ἀπὸ τὴ χαρὰ ἐξ αἰτίας τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίᾳ. Καὶ ποιός δὲν χαιρεται, λέγει, γι' αὐτό; Οἱ πατέρες τους, ὅταν ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὴ δουλείᾳ τῆς Αἰγύπτου καὶ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴ δουλείᾳ ἐκείνῃ πρὸς τὴν ἐλευθερίᾳ, κυριευμένοι ἀπὸ τὴ φοβερὴ ἀχαριστία ἐγόγγυζαν ἐνῶ ἀπολάμβαναν τὰ ἀγαθὰ, δυσανασχετοῦσαν, δυσφοροῦσαν καὶ στενοχωριοῦνταν. "Ὅμως, λέγει, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ ἡμᾶς, ἀλλὰ χαιρόμαστε καὶ πηδοῦμε ἀπ' τὴ χαρὰ μας. Ἐναφέρουν δὲ καὶ τὴν αἰτία τῆς χαρᾶς. "Ὅχι μόνο, λέγει, χαιρόμαστε γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ κακὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὸ θὰ γνωρίσουν ὅλοι τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς. Διότι, λέγει, «Τότε θὰ ποῦν πολλοὶ ἄ-

μετ' αὐτῶν. Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν». Οὐχ ἀπλῶς ὁ διπλασιασμός πρόκειται, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ ἐμφῆναι τὴν πολλὴν αὐτῶν ἦν ἔσχον χαράν. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἔθνῶν ἔστι ρῆμα, τὸ δὲ αὐτῶν πάλιν. Καὶ ὄρα. Οὐκ εἶπον, ἔσωσεν ἡμᾶς, οὐδέ, ἀπήλλαξεν ἡμᾶς, ἀλλ', «Ἐμεγάλυνε», τὸ παράδοξον, τὸ θαύματος γέμον διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ μεγαλῦναι παραστήσαι βουλόμενοι. Ὁρᾷς, ὅτι ὄπερ συνεχῶς ἔλεγον, διὰ τοῦ ἔθνους τούτου ἡ οἰκουμένη ἐπαιδεύετο, καὶ ἀπαγομένων αὐτῶν καὶ ἐπιναγομένων; Ἡ γὰρ ἄνοδος ἀντὶ κήρυκος ἐγένετο. Καὶ γὰρ αὐτῶν ἡ φήμη περιῆει πανταχοῦ, κατάδηλον πᾶσι ποιούσα τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ὅτι μεγάλα καὶ παράδοξα ὡς ἀληθῶς ἦσαν τὰ περὶ αὐτοὺς γεγενημένα θαύματα. Αὐτὸς γὰρ αὐτοὺς ὁ κατέχων Κύριος ἀφήκεν, οὐδενὸς δεηθέντος, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκείνου διάνοιαν μαλάξαντος· καὶ οὐκ ἀφήκεν ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ δώρων καὶ ξενίων.

«Ἐγενήθημεν εὐφραινόμενοι. Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ». Πῶς ἀρχόμενος τοῦ ψαλμοῦ, «Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών», εἶπεν, ἐνταῦθα δέ, «Ἐπίστρεψον»; Ὡς περὶ μέλλοντος διαλεγόμενος. Μάλιστα γὰρ ὁ ἕτερος ἐρμηνευτῆς εἰς τοῦτο ἡμᾶς προσάγει, οὐκ εἰπών, «Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι», ἀλλ', «Ὅταν ἐπιστρέψῃ», ὅτι ἀρχὴν τότε τὸ πρᾶγμα ἐλάμβανεν, καὶ οὐκ ἐν προσιμίῳ τὸ πᾶν κατωρθώθη, ἀλλὰ πολλαὶ γεγόνασιν αὐτῶν ἀναβάσεις· καὶ γὰρ πρώτη, καὶ δευτέρα, καὶ τρίτη γέγονε. Τοῦτο οὖν ἔστιν εἰπεῖν· ἢ ὅτι εὐχεται ὀλόκληρον γενέσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐναπομεῖναι ἐβούλοντο τῇ χῶρᾳ τῶν βαρβάρων· διὸ καὶ μετ' ἐπιτάσεως τοῦτο γενέσθαι ποθῶν, φησὶν, «Ἐπίστρεψον τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρ-

πὸ τοὺς ἔθνικοὺς, μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα ἔκαμε ὁ Κύριος σ' αὐτούς. Μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα ἔκαμε ὁ Κύριος σ' ἐμᾶς». Ἡ ἐπανάληψη αὐτῶν τῶν λόγων δὲν ἀναφέρεται τυχαῖα, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει τὴ μεγάλη χαρὰ ποὺ δοκίμασαν. Τὰ μὲν πρῶτα εἶναι λόγια τῶν ἔθνικῶν, τὰ δὲ δεύτερα δικά τους. Καὶ πρόσεχε. Δὲν εἶπαν, 'μᾶς ἔσωσε', οὔτε, 'μᾶς ἀπάλλαξε', ἀλλὰ «Ἐμεγάλυνε», θέλοντας νὰ παραστήσει μὲ τὴν ὄνομασία τοῦ «μεγαλύνω» τὸ παράδοξο, τὸ γεμάτο ἀπὸ θαῦμα. Βλέπεις, αὐτὸ ποὺ συνέχεια ἔλεγα, ὅτι μὲ τὸ ἔθνος αὐτὸ διδασκόταν ἢ οἰκουμένη, καὶ μὲ τὴν ὁδήγησέ τους στὴν αἰχμαλωσία καὶ μὲ τὴν ἐπιστροφή τους ἀπ' αὐτήν; Διότι ἡ ἐπιστροφή τους ἦταν σὰν κήρυκας. Καθόσον ἡ φήμη τους διαδιδόταν παντοῦ, φανερώνοντας σ' ὄλους τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Διότι ἦταν πραγματικά μεγάλα καὶ παράδοξα θαύματα αὐτὰ ποὺ ἔγιναν σ' αὐτούς. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ποὺ τοὺς ἐξουσίαζε, τοὺς ἄφησε ἐλεύθερους, χωρὶς τὴν παράκληση κανενός, ἀλλ' ὁ Θεὸς μαλάκωσε τὴν καρδιά του· καὶ ὄχι ἀπλῶς τοὺς ἄφησε ἐλεύθερους, ἀλλὰ καὶ μὲ δῶρα καὶ ἀναμνηστικά πράγματα.

«Αἰσθανθήκαμε μεγάλη εὐφροσύνη. Ἐπίστρεψε, Κύριε, ὄλους τοὺς αἰχμαλώτους μας, ὥστε νὰ πλημμυρίσουν σὰν χεῖμαρροι τὸ νότιο μέρος τῆς πατρίδας μας». Πῶς ἀρχίζοντας τὸν ψαλμὸ εἶπε, «Ὅταν ὁ Κύριος ἐπέστρεψε τοὺς αἰχμαλώτους τῆς Σιών», ἐδῶ δὲ λέγει, «ἐπίστρεψε»; Διότι ὁμιλεῖ γιὰ μελλοντικὴ ἐπιστροφή. Μάλιστα δὲ ὁ ἄλλος ἐρμηνευτὴς μᾶς παρουσιάζει καὶ αὐτὸ λέγοντας, ὄχι «Ὅταν ἐπέστρεψε», ἀλλ' «Ὅταν θὰ ἐπιστρέψει», διότι τότε ἐλάμβανε ἀρχὴ ἡ ἐπιστροφή καὶ δὲν κατορθώθηκε τὸ πᾶν τότε στὴν ἀρχή, ἀλλ' ἔγιναν πολλὰς ἐπιστροφὰς αὐτῶν· καθόσον ἔγινε πρώτη καὶ δεύτερη καὶ τρίτη. Αὐτὸ λοιπὸν μπορούμε νὰ ποῦμε· ἢ ὅτι εὐχεται νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία. Καθόσον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἤθελαν νὰ παραμείνουν στὴ χώρα τῶν βαρβάρων· γι' αὐτὸ, ἐπιθυμόντας ὑπερβολικὰ νὰ γίνεῖ αὐτό, λέγει, «Ἐπίστρεψε ὄλους τοὺς αἰχμαλώτους μας, ὥστε νὰ πλημμυρίσουν σὰν χεῖμαρροι τὸ νότιο μέρος μας»· δηλαδὴ ὠθώντας

ρους ἐν τῷ νότῳ»· τουτέστι, μετὰ πολλῆς τῆς ρύμης, μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ὠθῶν καὶ κατεπειγῶν. Διὸ καὶ ἕτερος ἐρμηνευτῆς τὸ αὐτὸ τοῦτο δηλῶν, «Ὡς καταρροίας», εἶπεν. Ἄλλος, «Ὡς ὀχετούς». Ἄλλος, «Ὡς ἀφέσεις».

- 5 2. «Οἱ σπεύροντες ἐν δάκρυσιν ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι». Τοῦτο εἴρηται μὲν περὶ τῶν Ἰουδαίων, πολλαχοῦ δ' ἂν ἔχοι χώραν καὶ ἀλλαχοῦ λέγεσθαι. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀρετῆ· τῶν πόνων λαμπρὰς ἔχει τὰς ἀμοιβάς· καὶ δεῖ ἡμᾶς πρότερον κάμνειν καὶ ταλαιπωρεῖσθαι, καὶ τότε ζητεῖν ἀνεσιν. Τοῦτο γὰρ πανταχοῦ
 10 καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς συμβαῖνον ἴδοι τις ἂν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπὶ ταῦτα τὸν λόγον ἤγαγεν, ἐπὶ σπόρον λέγω καὶ ἀμητόν. Ὡσπερ γὰρ ὁ σπεύρων πόνου δεῖται, καὶ ταλαιπωρίας, καὶ ἰδρώτων, καὶ χειμῶνος, οὕτως ὁ τὴν ἀρετὴν μετιών. Οὐδὲν γὰρ οὕτω πρὸς ἀνεσιν ἀχρηστον ὡς ἄνθρωπος. Διὰ δὴ τοῦτο στενήν καὶ
 15 τεθλιμμένην ἐποίησεν ὁδὸν ὁ Θεός. Μᾶλλον δὲ οὐ τὰ τῆς ἀρετῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ βιωτικὰ πράγματα ἐπίπονα κατεσκεύασε, καὶ αὐτὰ πολλῶ πλέον. Ὁ τε γὰρ σπεύρων, ὃ τε οἰκοδομῶν, ὁ ὀδοιπόρος, ὁ δρυοτόμος, ὁ χειροτέχνης, πᾶς ἄνθρωπος, εἰ μέλοι τι καρποῦσθαι χρήσιμον, πόνου δεῖται καὶ ταλαιπωρίας· καὶ κα-
 20 θάπερ τὰ σπέρματα ὑετῶν δεῖται, οὕτως ἡμεῖς δακρῦων· καὶ καθάπερ ἡ γῆ τοῦ τέμνεσθαι χρεῖαν ἔχει καὶ ἀναρρήγνυσθαι, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀντὶ δικέλλης δεῖται πειρασμῶν καὶ θλίψεων, ἵνα μὴ φέρῃ βοτάνας πονηράς, ἵνα τὸ σκληρὸν αὐτῆς μαλάττηται, ἵνα μὴ σκιρτᾷ. Καὶ γὰρ καὶ γῆ μὴ ἐργαζομένη μετὰ πολλῆς τῆς ἀκρι-
 25 βείας, οὐδὲν ὑγιὲς ἐκφέρει. Ὁ τοίνυν φησὶν ὁ προφήτης, τοῦτο ἐστίν· ὅτι μὴ δεῖ μόνον ἐπὶ τῇ ἀνόδῳ χαίρειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ

καὶ ἐξαναγκάζοντας αὐτοὺς μὲ πολλὴ ὄρμη καὶ μεγάλη σφοδρότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλος ἐρμηνευτὴς γιὰ νὰ δηλώσει αὐτὸ ἀκριβῶς, εἶπε «Σὰν καταρράκτες». Ἄλλος «Σὰν ὄχετούς». Ἄλλος, «Σὰν κάτι ποῦ προχωρεῖ μὲ ὄρμη».

2. «Ἐκεῖνοι ποῦ σπέρνουν μὲ δάκρυα, θὰ θερίσουν μὲ ἀγαλλίαση». Αὐτὸ λέχθηκε μὲν γιὰ τοὺς Ἰουδαίους, θὰ μπορούσε ὁμως νὰ ἔχει θέση καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες περιπτώσεις. Διότι τέτοιο πράγμα εἶναι ἡ ἀρετὴ· παρέχει μεγάλες ἀμοιβὰς στοὺς κόπους· καὶ πρέπει ἡμεῖς πρῶτα νὰ κοπιᾶζουμε καὶ νὰ ταλαιπωρούμαστε καὶ μετὰ νὰ ζητοῦμε ἄνεση. Αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δεῖ νὰ συμβαίνει καὶ σ' ὅλα τὰ κοσμικὰ πράγματα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ αὐτὸς ὁδήγησε τὸ λόγο πρὸς αὐτά, δηλαδὴ πρὸς τὸ σπόρο καὶ τὸ θερισμό. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ποῦ σπέρνει ἀναγκάζεται νὰ κοπιᾶζει, νὰ ταλαιπωρεῖται, νὰ ἰδρῶνει καὶ ν' ἀντιμετωπίζει κακουχίας, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἀσκεῖ τὴν ἀρετὴ. Καθόσον τίποτε δὲν ὑπάρχει τόσο ἀδύναμο γιὰ ἄνεση, ὅσο ὁ ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς ἔκαμε τὴν ὁδὸ τῆς ἀρετῆς στενὴ καὶ γεμάτη ἀπὸ θλίψεις. Μᾶλλον δὲ ἔκαμε κοπιαστικὰ ὄχι μόνον τὰ πράγματα τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ κοσμικὰ πράγματα καὶ μάλιστα αὐτὰ πολὺ περισσότερο. Διότι καὶ ὁ σπορέας καὶ ὁ οἰκοδόμος καὶ ὁ ὄδοιπόρος καὶ ὁ ξυλοκόπος καὶ ὁ χειροτέχνης καὶ ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἂν πρόκειται νὰ καρπωθεῖ κάτι τὸ χρήσιμο ἀπαιτεῖται κόπος καὶ ταλαιπωρία· καὶ ὅπως ἀκριβῶς τὰ σπέρματα ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ βροχὴς, ἔτσι καὶ ἡμεῖς ἀπὸ δάκρυα· καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἡ γῆ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ νὰ ὀργώνεται καὶ νὰ σκάβεται, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ἀντὶ γιὰ ἀξίνα ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ δοκιμασίες καὶ θλίψεις, γιὰ νὰ μὴ παράγει βοτάνια τῆς κακίας, γιὰ νὰ μαλακώνεται ἢ σκληρότητά της, γιὰ νὰ μὴ κυριεύεται ἀπὸ ἀλαζονεία. Καθόσον καὶ ἡ γῆ ποῦ δὲν καλλιεργεῖται μὲ πολλὴ φροντίδα, δὲν παράγει τίποτε τὸ ὑγιές. Αὐτὸ λοιπὸν ποῦ λέγει ὁ προφήτης, εἶναι τὸ ἐξῆς· ὅτι δηλαδὴ δὲν πρέπει μόνον νὰ χαίρεσθε γιὰ τὴν ἐπιστροφή, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ γιὰ τὰ δυὸ νὰ εὐγνωμονεῖτε τὸ

αίχμαλωσία, καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων χάριτας τῷ Θεῷ ὁμολογεῖν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ σπόρος· τοῦτο δὲ ἀμητός.

Ὡσπερ οὖν οἱ σπεύροντες, φησί, πονοῦντες ἀπολαύουσι τῶν προσόδων μετὰ ταῦτα, οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἡνίκα μὲν ἀπήειτε 5 τοὺς σπεύροντας ἐμιμεῖσθε, ταλαιπωρούμενοι, κοπτόμενοι, θλιβόμενοι, τὸν χειμῶνα, τὸν πόλεμον φέροντες, τὴν συννέφειαν, τὸν κρυμὸν, δάκρυα ἐκχέοντες. Ὅπερ γὰρ ἐστὶ τοῖς σπέρμασιν ὁ ὑετός, τοῦτο τοῖς θλιβομένοις τὰ δάκρυα. Ἄλλ' ἰδοῦ, φησί, τῶν πόνων ἐκείνων ἀπελάβετε τὴν ἀμοιβήν. Ὅταν οὖν λέγῃ, 10 «Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαιον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν, ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἶροντες τὰ δράγματα αὐτῶν», οὐ περὶ σίτου διαλέγεται, ἀλλὰ περὶ πραγμάτων, παιδεύων τὸν ἀκροατὴν, μὴ ἀλύειν ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ὡσπερ γὰρ ὁ σπεύρων οὐκ ἀλύει, κἄν πολλὰ τὰ φορτικὰ ἦ, ἀφορῶν 15 πρὸς τὰ λήϊα τὰ κομῶντα, οὕτως οὐδὲ τὸν θλιβόμενον δυσχεραίνειν χρή, κἄν πολλὰ ἦ τὰ λυπηρά, τὸν ἀμητὸν ἀναμένοντα, τὴν πρόσοδον τὴν ἀπὸ τῆς θλίψεως γινομένην ἐννοοῦντα.

Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες, καὶ ὑπὲρ θλίψεως καὶ ὑπὲρ ἀνέσεως εὐχαριστῶμεν τῷ Δεσπότη. Εἰ γὰρ καὶ διάφορα τὰ γινόμενα, ἀλλὰ πρὸς ἓν ἕκαστον ἅπαν τέλος ὄρα, ὡσπερ ὁ σπόρος καὶ 20 ὁ ἀμητός· καὶ φέρωμεν τὰς θλίψεις γενναίως, καὶ εὐχαρίστως, καὶ τὰς ἀνέσεις μετὰ δοξολογίας· ὥστε καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 25 Ἀμήν.

Θεό. Διότι ἡ μὲν αἰχμαλωσία ἦταν ὁ σπόρος, ἐνῶ ἡ ἐπιστροφή ὁ θερισμός.

Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν ἐκεῖνοι, λέγει, ποῦ σπέρνουν, ἀφοῦ κοπιᾶσουν, ἀπολαμβάνουν στὴ συνέχεια τὰ ἐσοδήματα, ἔτσι καὶ σεῖς, ὅταν ὀδηγούσατε στὴν αἰχμαλωσία, μιμούσατε ἐκείνους ποῦ σπεύρουν, ἀντιμετωπίζοντας ταλαιπωρίες, κλάματα, θλίψεις, κακουχίες, πόλεμο, συννεφιά, χύνοντας δάκρυα. Διότι, αὐτὸ ἀκριβῶς ποῦ εἶναι ἡ βροχὴ γιὰ τοὺς σπόρους, αὐτὸ εἶναι τὰ δάκρυα γιὰ ἐκείνους ποῦ δοκιμάζουν θλίψεις. Ἄλλὰ νά, λέγει, γιὰ τοὺς κόπους ἐκείνους ἐλάβετε τὴν ἀμοιβή σας. Ὅταν λοιπὸν λέγει, «Ὁδηγούμενοι στὴν αἰχμαλωσία βιάδιζαν καὶ ἔκλαιαν, σπέρνοντας τὰ σπέρματά τους, ἐπιστρέφοντας δὲ θὰ ἔλθουν μὲ ἀγαλλίαση, ἀπολαμβάνοντας τοὺς καρποὺς τῶν κόπων τους», δὲν ὀμιλεῖ γιὰ σῖτο, ἀλλὰ γιὰ καταστάσεις τῆς ζωῆς, διδάσκοντας τὸν ἀκροατὴ νὰ μὴ ταρασσεται στὶς θλίψεις. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ποῦ σπέρνει δὲν στενοχωρεῖται, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι πολλὰ τὰ δυσάρεστα, ἀποβλέποντας πρὸς τοὺς κατάμεστους ἀθήριστους καρποὺς, ἔτσι οὔτε ἐκεῖνος ποῦ ἀντιμετωπίζει θλίψεις πρέπει νὰ δυσανασχετεῖ, καὶ ἂν ἀκόμα πολλὰ εἶναι τὰ δυσάρεστα, περιμένοντας τὸ θερισμό, σκεπτόμενος τὰ κέρδη ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴ θλίψη.

Γνωρίζοντας λοιπὸν καὶ ἐμεῖς αὐτά, ἅς εὐχαριστοῦμε τὸ Θεὸ καὶ γιὰ τὶς θλίψεις καὶ γιὰ τὶς ἀνέσεις. Διότι, ἂν καὶ εἶναι διαφορετικὰ αὐτὰ ποῦ συμβαίνουν, ἀλλ' ὅμως πρὸς ἓνα σκοπὸ ἀποβλέπει τὸ καθένα, ὅπως ἀκριβῶς ὁ σπόρος καὶ ὁ θερισμός· καὶ ἅς ὑπομένουμε τὶς θλίψεις μὲ γενναιότητα καὶ εὐχαρίστηση καὶ τὶς ἀνέσεις μὲ δοξολογία τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὅποιο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΚΣ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγγρύπνησεν ὁ φυλάσσων. Εἰς μάτην ὑμῖν ἐστι τὸ ὀρθρίζειν· ἐγείρεσθε μετὰ τὸ καθῆσθαι».

1. Οὗτος ὁ ψαλμὸς εἰς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰρηται. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγέντες, καὶ ἐκ τῆς βαρβάρου χώρας ἐπανελθόντες, ἐρείπιον δὲ καταλαβόντες τὴν πόλιν, καὶ τὰ τείχη μετὰ τῶν πύργων ἐρριμ-
5 μένα χαμαὶ ἐπεχείρουν ἐγείρειν, πολλοὶ δὲ πολλαχόθεν ἐπιτιθέμενοι διεκώλυον τὸ ἔργον, φθονοῦντες τῇ τῶν Ἰουδαίων εὐημερία, καὶ δεδοικότες αὐτῶν τὴν εὐπραγίαν· εἶτα τούτων γινομένων ὁ χρόνος ἐτρίβετο, καὶ τοσοῦτος ἐτρίβη χρόνος, ὡς ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἀναλωθῆναι ἐν τῇ τοῦ ναοῦ οἰκοδομῇ· ὅπερ
10 οὖν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δηλοῦντες ἔλεγον· «Τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν ὠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος»· οὐ περὶ τῆς προτέρας λέγοντες οἰκοδομῆς τῆς τοῦ Σολομώντος, ἀλλὰ περὶ ταύτης τῆς ὕστερον, τῆς μετὰ τὴν τῶν Περσῶν ἀπαλλαγὴν.

Ἐπεὶ οὖν πολὺς ἐτρίβετο χρόνος, καὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πό-
15 λεως καὶ τῶν τειχῶν οἰκοδομουμένων (ἢ γὰρ τῆς πόλεως οἰκο-

1. Φέρεται σὰν ψαλμὸς τοῦ Σολομώντα, καὶ αὐτὸ ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολλοῦς, ἀλλ' ὅμως εἶναι προῖόν τῶν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν χρόνων. Ἐξαιρεται στὸν ψαλμὸ αὐτὸ ἡ βοήθεια καὶ προστασία τοῦ Θεοῦ, χωρὶς τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατο καὶ ἀκατόρθωτο ὁποιοδήποτε ἔργο μας.

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟΝ ΡΚΣ' ΨΑΛΜΟ¹.

«Ἄν ὁ Κύριος δὲν οἰκοδομήσει ἕναν οἶκο, ἄσκοπα κοπιᾶζουν αὐτοὶ ποὺ τὸν χτίζουν. Ἄν ὁ Κύριος δὲν φυλάξει μὰ πόλη, ἄσκοπα ἀγρυπνοῦν αὐτοὶ ποὺ τὴν φυλάσσουν. Ἄσκοπα σηκώνεστε πολὺ πρῶτῃ, ἄσκοπα σηκώνεστε μετὰ τὴν ἀνάπαυσή σας».

1. Αὐτὸς ὁ ψαλμὸς ἔχει λεχθεῖ γιὰ τὴν κατάστασι τῶν πραγμάτων ποὺ ἐπικράτησε μετὰ τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία¹. Ἄφου δηλαδὴ ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία καὶ ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴ χώρα τῶν βαρβάρων, βρῆκαν δὲ ἐρειπωμένη τὴν πόλη, καὶ ἐπιχειροῦσαν νὰ ξαναχτίσουν τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους ποὺ ἦταν καταγκρεμισμένα, πολλοὶ δὲ ἀπὸ πολλὰ μέρη ἐπιτίθονταν καὶ ἐμπόδιζαν τὸ ἔργο, ἐπειδὴ φθονοῦσαν τὴν εὐτυχία τῶν Ἰουδαίων καὶ φοβοῦνταν τὴν εὐημερία τους, καὶ ἐνῶ γίνονταν αὐτὰ ὁ χρόνος περνοῦσε, καὶ τόσος χρόνος πέρασε, ὥστε νὰ δαπανηθοῦν περισσότερα ἀπὸ σαράντα χρόνια γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ ναοῦ, πράγμα βέβαια γιὰ νὰ δηλώσουν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἔλεγαν· «Σὲ σαράντα ἐξῆς χρόνια χτίστηκε ὁ ναὸς αὐτός»². Βέβαια δὲν ἐννοοῦν τὴν προηγούμενη ἀνοικοδόμησι τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸν Σολομῶντα, ἀλλὰ τὴν στή συνέχισι μετὰ ἀπὸ αὐτὴν, ποὺ ἐγινε μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

Ἐπειδὴ λοιπὸν περνοῦσε πολὺς χρόνος καὶ συνεχιζόταν ἡ ἀνοικοδόμησι τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως καὶ τῶν τειχῶν τῆς

2. Ἡ αἰχμαλωσία τῶν Ἰουδαίων στοὺς Βαβυλώνιους ἀρχίζει τὸ 586 καὶ τερματίζεται τὸ 536, ὁπότε ἀρχίζουν νὰ ἐπιστρέφουν οἱ Ἰουδαῖοι στὴ χώρα τους, γίνεταὶ δὲ αὐτὴ σταδιακά.

δομία καὶ πολλῶ πλείονα ἀνάλωσε), παιδεύων αὐτοὺς πάλιν ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγειν ὁ προφήτης, ταῦτα διεξέρχεται, δεικνύς ὅτι πάντα εἰκῆ καὶ μάτην γίνεται, ἐὰν μὴ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ροπήν ἐπισπᾶσονται. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸ αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγῆναι, 5 ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναστήσαι τεῖχος ἀπαλλαγέντας ἀδύνατον ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ ροπῆς. Καὶ τί λέγω τειχῶν ἀνάστασιν καὶ πόλεως οἰκοδομήν; Ἄλλ' οὐδέ, γενομένην αὐτὴν καὶ ἀπαρτισθεῖσαν, φυλάξαι τις δύναται ἄν, ἐκείνης ἡρημωμένος τῆς συμμαχίας. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, διὰ πάντων αὐτοὺς πάλιν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ πείθων κατα- 10 φεύγειν ροπήν, ὥστε μὴ τῇ ἀνέσει γίνεσθαι ραθυμότερους. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐδὲ ἄθροον ἔδωκεν αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ ἡρέμα καὶ κατὰ μικρόν, ἵνα μὴ πρὸς τὴν προτέραν παλινδρομήσωσι πονηρίαν τῇ ταχίστη τῶν κακῶν ἀπαλλαγῆ. Ἄλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δόσει τῶν ἀγαθῶν συνεχῶς αὐτοὺς ὑπεμίμησκει ἐν τῇ τῶν πολε- 15 μίων ἐφόδῳ διηνεκῶς ἀφυπνίζων αὐτῶν τὴν ραθυμίαν. Εἴρηται μὲν οὖν καθολικῶς ὁ λόγος, τὴν ἀρχὴν δὲ ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἴληφε. Δεῖ γὰρ αὐτὸν ἐφ' ἅπασιν ἀρμόζειν, οὐχ ἵνα αὐτοὶ ραθυμῶμεν, οὐδὲ ἵνα ὑπτιοὶ κείμεθα, ἀλλ' ἵνα, τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέροντες, τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ρίπτωμεν, τῆς ἐλπίδος τῆς ἐ- 20 κείνου διαπαντὸς ἐν ἅπασιν ἐκκρεμάμενοι. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἐνι, τοῦ Θεοῦ μὴ βοηθοῦντος, εἰς τέλος τὰ πράγματα ἀγαγεῖν, οὕτως, ἂν ὁ Θεὸς βοηθῆ, ἀργοῦντας αὐτοὺς καὶ ἀναπεπτωκότας οὐκ ἐνι τοῦ τέλους ἐπιτυχεῖν.

«Εἰς μάτην ὑμῖν ἐστι τὸ ὀρθρίζειν· ἐγείρεσθε μετὰ τὸ καθῆ- 25 σθαι». Ἔτερος δὲ ἐρμηνευτῆς φησι, «Βραδύνουσι καθῆσθαι». Ἄλλος, «Χρονίζουσι τοῦ καθῆσθαι». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· κἂν ἀγρυπνήτε, κἂν ὑπὸ τὴν ἔω διεγείρησθε, κἂν βραδύνητε πρὸς τὸ ἀναπαύεσθαι, τὸν πάντα καιρὸν εἰς πόνον καὶ ταλαι-

(διότι ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλεως χρειάσθηκε πολὺ περισσό-
τερο χρόνον), γὰρ νὰ διδάξῃ αὐτοὺς ὁ προφήτης πάλιν νὰ κατα-
φεύγουν στὸ Θεό, ἀναφέρει αὐτά, γὰρ νὰ δείξῃ ὅτι ὄλα γίνονται
ἄσκοπα καὶ μάταια, ἂν δὲν ἀποσπάσουν τὴ βοήθεια ἐκ μέρους
τοῦ Θεοῦ. Διότι βέβαια ὄχι μόνον τὸ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν αἰχ-
μαλωσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ἀνεγείρουν τεῖχος, ἀφοῦ ἀπαλλάχτη-
καν, εἶναι ἀδύνατον χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Καὶ γιὰ τὴν ὁμιλίαν
γιὰ ἀνέγερση τειχῶν καὶ ἀνοικοδόμησις πόλεως; Ἄλλ' οὔτε,
καὶ ὅταν αὐτὴ κτιστῆ καὶ ὀλοκληρωθῆ, θὰ μπορούσε κανένας
νὰ τὴ φυλάξῃ, στερούμενος τῆς συμμαχίας ἐκείνης. Αὐτὰ δὲ
τὰ ἔλεγε, πείθοντας αὐτοὺς πάλιν μὲ ὄλα αὐτὰ νὰ καταφεύγουν
στὴ βοήθεια αὐτοῦ, ὥστε νὰ μὴ γίνονται, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνέσε-
ως, πῶς ἀδιάφοροι. Γι' αὐτὸ λοιπὸν οὔτε ἔδωκε σ' αὐτοὺς ὄλα
μαζὶ τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ καὶ λίγα-λίγα, γὰρ νὰ μὴ ἐπι-
στρέψουν στὴν προηγούμενη κακία, ἐξ αἰτίας τῆς ταχίστης ἀ-
παλλαγῆς ἀπὸ τὰ κακά. Ἄλλὰ καὶ δίνοντας τὰ ἀγαθὰ, συνέ-
χεια ὑπενθύμιζε σ' αὐτοὺς τὴν ἐφοδο τῶν ἐχθρῶν, ἀφυπνίζον-
τας διαρκῶς τὴν ἀδιαφορίαν τους. Ὁ λόγος αὐτὸς βέβαια ἔχει
γενικὴ σημασίαν, ἀλλ' ὁμως ἔχει λάβει τὴν ἀφορμὴν ἀπὸ αὐτὴν
τὴν ὑπόθεσιν. Πρέπει λοιπὸν αὐτὸν νὰ τὸν ἐφαρμόζουμε παν-
τοῦ, ὄχι γὰρ νὰ εἴμαστε οἱ ἴδιοι ἀδιάφοροι, οὔτε γὰρ νὰ ἀδρανοῦ-
με, ἀλλὰ, προσφέροντας ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς, νὰ ἀναθέ-
τουμε τὸ πᾶν στὸ Θεό, καὶ νὰ εἴμαστε κρεμασμένοι ὡς πρὸς ὄ-
λα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πρὸς ἐκεῖνον. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς δὲν εἶναι
δυνατόν, ἂν δὲν βοηθῆ ὁ Θεός, νὰ φέρουμε σὲ πέρας τίς ὑποθέ-
σεις μας, ἔτσι, ἂν ὁ Θεὸς βοηθῆ, ἐμεῖς δὲ οἱ ἴδιοι εἴμαστε ἀδρα-
νεῖς καὶ ἀδιάφοροι, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχουμε τὸ σκοπὸν
μας.

«Μάταια σηκώνεστε πολὺ ἐνωρίς· μάταια σηκώνεστε ἀμέ-
σως μόλις καθήσατε». Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτὴς λέγει, «Ἄργουν
ν' ἀναπαυθοῦν». Ἄλλος, «κάμνουν πολὺ χρόνον γὰρ νὰ καθή-
σουν». Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· καὶ ἂν ἀκόμη ἀγρυ-
πνεῖτε, καὶ ἂν ἀκόμη σηκώνεστε πρὶν ξημερώσει, καὶ ἂν ἀκό-
μη ἀργεῖτε νὰ ἀναπαυθεῖτε, δαπανῶντας ὄλο τὸ χρόνον σὲ κόπον

πωρίαν δαπανῶντες, ἂν μὴ τῆς ἐκεῖθεν ἀπολαύσητε ροπῆς, τὰ
 ἀνθρώπινα πάντα οἰχήσεται, καὶ τῆς σπουδῆς ταύτης οὐδὲν ἔ-
 σται πλέον. «Οἱ ἐσθίοντες ἄρτον ὀδύνης». Τοῦτο λέγει, δεικνύς
 5 ὅτι ἐπίπονον ἔζων βίον, ὀπλῖται καὶ οἰκοδόμοι γινόμενοι. Τῇ μιᾷ
 μὲν γάρ, φησί, χειρὶ κόφινον ἐβάσταζον ἢ λίθον, τῇ δὲ μιᾷ μάχαι-
 ραν, εἰς τὸ οἰκοδομεῖν καὶ πολεμεῖν ἑαυτοὺς διαιροῦντες, καὶ με-
 τὰ ἀσπίδων τοὺς χάλικας συνεφόρουσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀτειχος ἦν ἡ
 πόλις καὶ γεγυμνωμένη, τὰς ἀθρόους καὶ παρ' ἐπλίδα τῶν πολε-
 μίων ἐφόδους καθ' ἐκάστην ὑποπτεύοντες ὥραν, ὀπλισμένοι τὰ
 10 τείχη ὕφαινον, καὶ ξίφη, καὶ ἀσπίδες, καὶ μάχαιραι παρέκειντο,
 καὶ πόρρωθεν σκοποὶ τινες τὴν ἄδηλον αὐτῶν ἀπαγγέλλοντες ἔ-
 φοδον, καὶ σαλπίζοντες, εἶποτε ἦσθοντο αὐτοὺς πόρρωθεν ἐ-
 πιόντας. Ἀλλὰ κἂν ταῦτα ποιῆτε, φησί, καὶ ἄρτον ὀδύνης ἐσθίη-
 τε, πάντα εἰκῆ καὶ μάτην ἔσται, ἂν μὴ τὴν ἄνωθεν ἐπισπάσησθε
 15 συμμαχίαν. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι, πόλιν ἵνα ἀναστήσωσι καὶ τείχη, το-
 σαύτης ἐδεόντο τῆς ἄνωθεν συμμαχίας, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς
 τὴν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὀδεύοντες ὀδόν.

2. «Ὅταν δῶ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὕπνον». Ἴδου ἡ κληρο-
 νομία Κυρίου, υἱοί. Ποία αὐτῆ ἀκολουθία; Πολλὴ μὲν καὶ συνημ-
 20 μένη τοῖς προτέροις. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστίν· ἐὰν μὴ τὰ παρ' ἑ-
 αυτοῦ ὁ Θεὸς παράσχη, πάντα εἰκῆ· ὅταν δὲ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πα-
 ράσχη τότε καὶ ὕπνος ἡδύς, τότε καὶ ἄνεσις, καὶ ζωὴ κινδύνων.
 ἀπηλλαγμένη, καὶ ἀσφαλείας γέμουσα. Ὅταν οὖν δῶ αὐτοῖς ὕ-
 πνον, ὅταν ἀναπαύσῃ αὐτούς, ὅταν ἀποκρούσῃται τοὺς ἐπιόν-
 25 τας, οὐ μόνον οἰκοδομήσουσι τότε τὴν πόλιν, οὐ μόνον φυλά-
 ξουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ πολλῶ μείζονα λήσονται· πατέρες γὰρ ἔ-

καὶ ταλαιπωρία, ἂν δὲν ἀπολαύσετε τὴ θεία βοήθεια, ὅλα τὰ ἀνθρώπινα θὰ ἐξαφανισθοῦν καὶ τίποτε ἐπὶ πλέον δὲν θὰ προκύψει ἀπὸ τὴ φροντίδα αὐτῆ. «Ποῦ τρώγετε ἄρτο γεμάτο ἀπὸ πόνους». Αὐτὸ τὸ λέγει, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ζοῦσαν κοπιαστικὴ ζωὴ, διότι ἦταν συγχρόνως στρατιῶτες καὶ οἰκοδόμοι. Διότι, λέγει, μὲ τὸ ἓνα χέρι κρατοῦσαν καλάθι ἢ λίθο, μὲ τὸ ἄλλο δὲ μαχαίρι, διασπώντας ἔτσι τοὺς ἑαυτοὺς τους στὴν ἀνακοδόμησι καὶ στὸν πόλεμο, καὶ μαζὶ μὲ τὶς ἀσπίδες κουβαλοῦσαν χαλίκια. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ πόλις ἦταν χωρὶς τείχη καὶ γυμνὴ ἀπὸ προστασία, σκεπτόμενοι ἀνὰ πᾶσα στιγμή τὶς συνεχεῖς καὶ ἀπροσδόκητες ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν, ἐχτιζαν τὰ τείχη ὀπλισμένοι καὶ κοντὰ τους βρίσκονταν ξίφη καὶ ἀσπίδες καὶ μαχαίρια, καὶ μακριὰ εἶχαν μερικοὺς σκοποὺς γιὰ νὰ ἀναγγέλουν τὴν ξαφνικὴ ἐπίθεση καὶ νὰ σαλπίζουν, ἂν κάποτε ἀντιλαμβάνονταν αὐτοὺς ἀπὸ μακριὰ νὰ ἔρχονται. Ἀλλά, λέγει, καὶ ἂν τὰ κάμνετε αὐτά, καὶ τρώγετε ψωμὶ γεμάτο ἀπὸ πόνους, ὅλα γίνονται ἄσκοπα καὶ στὰ χαμένα, ἂν δὲν ἀποσπάσετε τὴν οὐράνια βοήθεια. Ἄν δὲ ἐκεῖνοι εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τόσο μεγάλη οὐράνια βοήθεια γιὰ νὰ ἀνεγείρουν τὴν πόλι καὶ τὰ τείχη της, πολὺ περισσότερο ἡμεῖς ποῦ βαδίζουμε τὴν ὁδὸ ποῦ ὁδηγεῖ στὸν οὐρανό.

2. «Ὅταν ὁ Κύριος δίνει γλυκὸ ὕπνο σ' αὐτοὺς ποῦ ἀγαπᾷ. Νὰ ποῖα εἶναι ἡ κληρονομία τοῦ Κυρίου, τὰ παιδιά». Ποῖα σχέση ἔχουν αὐτὰ μὲ τὰ προηγούμενα; Μεγάλῃ καὶ συνδεόνται στενὰ μὲ τὰ προηγούμενα. Αὐτὸ δηλαδὴ ποῦ λέγει, σημαίνει τὸ ἔξης. Ἄν ὁ Θεὸς δὲν προσφέρει τὴ βοήθειά του, ὅλα γίνονται ἄσκοπα· ὅταν ὁμοῦς προσφέρει τὴ βοήθειά του, τότε καὶ ὁ ὕπνος εἶναι γλυκός, τότε ὑπάρχει καὶ ἄνεση καὶ ἡ ζωὴ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀσφάλεια. Ὅταν λοιπὸν θὰ δώσει σ' αὐτοὺς γλυκὸ ὕπνο, ὅταν θ' ἀναπαύσει αὐτοὺς, ὅταν θ' ἀποκρούσει τοὺς ἐπιδρομεῖς, ὄχι μόνο θὰ οἰκοδομήσουν τότε τὴν πόλι, ὄχι μόνο θὰ τὴν διαφυλάξουν, ἀλλὰ θὰ λάβουν καὶ τὰ πολὺ πιὸ μεγαλύτερα ἀπὸ αὐτά· διότι θὰ γίνουν πατέρες πολλῶν παιδιῶν καὶ θὰ δώσει σ' αὐ-

- σονται παιδῶν πολλῶν, καὶ τὰ τῆς εὐτεκνίας αὐτοῖς ἐπιδώσει.
 «Ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρὸς». Ἔτερος, «Μισθὸς ὁ καρ-
 πὸς τῆς γαστρὸς». Τί ἐστὶ τοῦτο; Μισθόν, φησί, λήψονται τὴν
 εὐπαιδίαν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς φύσεως ἔργον τὸ γινόμενον, ἀλλ' ὅταν
 5 ὁ Θεὸς τὰ παρ' ἑαυτοῦ παράσχη, καὶ αὕτη πλέον δραμεῖται. Καὶ
 γὰρ καὶ αὕτη τῆς ἀνωθεν δεῖται ροπῆς, καὶ κομάσει τῷ πλήθει τὰ
 Ἱεροσόλυμα. Οὐκ ἐν τούτοις δὲ ἔσται τὰ τῆς εὐημερίας μόνον,
 οἶον ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ, ἐν τῇ φυλακῇ, ἐν τῇ εὐτεκνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἕ-
 τερα τούτοις προσέσται.
- 10 Καὶ δεικνὺς ποῖα ταῦτα, ἐπάγει λέγων· «Ὡσεὶ βέλη ἐν χειρὶ
 δυνατοῦ, οὕτως υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων». Ἔτερος, «Τῶν πε-
 δητῶν». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐκ ἔσονται ἐν ἀσφαλείᾳ
 τειχῶν μόνον, οὐδὲ ἐν πόλει ὀχυρᾷ, οὐδὲ ἐν εὐθηνίᾳ τῶν παί-
 δων, ἀλλὰ καὶ φοβεροὶ τοῖς πολεμίοις, καὶ οὕτω φοβεροὶ ὡς τὰ
 15 βέλη. Οὐχ ἀπλῶς δέ, «Βέλη», ἀλλ', «Ἐν χειρὶ τῶν δυνατῶν». Ἀὐτὰ γὰρ καθ' ἑαυτὰ οὐ φοβερὰ τὰ βέλη, ἀλλ' ὅταν ὑπὸ δυνατοῦ
 κατέχηται, θάνατον ἀπειλοῦντα τοῖς ἐπιούσιν. Οὕτως οὖν ἔσον-
 ται φοβεροὶ οὗτοι. Οὗτοι, ποῖοι; «Οἱ Υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων».
 Τουτέστι, τῶν ποτε ἡσθενηκότων, τῶν πεπεδημένων. Ἄναμι-
 20 μνήσκει γὰρ αὐτοὺς συνεχῶς καὶ τῆς προτέρας δυσημερίας ἐν
 τῷ καιρῷ τῆς εὐημερίας, ἵνα πάντοθεν αὐτῶν ὀρθώσῃ τὴν διά-
 νοιαν, καὶ ἐξ ὧν ἔπαθον, καὶ ἀφ' ὧν ἀπηλλάγησαν, καὶ ἐξ ὧν ἀ-
 πολαύσουσι.
- «Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς πληρώσει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐξ
 25 αὐτῶν· οὐ καταισχυνηθήσονται, ὅταν λαλῶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν
 ἐν πύλῃ». Ἔτερός φησι, «Μακάριος, ὃς πληρώσει τὴν φαρέτραν
 αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν». Τουτέστιν, ὅτι καὶ τοῦτο αὐτοῖς προσέσται,

τοὺς ὅλα ἐκεῖνα ποὺ συντελοῦν στὴν ἀπόκτηση καλῶν παιδιῶν. «Ὁ μισθὸς αὐτῶν εἶναι τὰ παιδιὰ ποὺ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας». Ἄλλος λέγει, «Μισθὸς εἶναι ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας». Τί σημαίνει αὐτό; Γιὰ μισθό, λέγει, θὰ λάβουν τὴν ἀπόκτηση πολλῶν καὶ καλῶν παιδιῶν. Ἄν καὶ βέβαια αὐτὸ ποὺ γίνεται εἶναι ἔργο τῆς φύσεως, ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς προσφέρει τὴ βοήθειά του καὶ αὐτὴ τότε θὰ ἐπιτελέσει τὸ ἔργο τῆς με μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Καθόσον καὶ αὐτὴ ἔχει ἀνάγκη τῆς οὐράνιας βοήθειας καὶ θὰ ὑπερηφανεύονται τὰ Ἱεροσόλυμα γιὰ τὸ πλῆθος τῶν παιδιῶν τους. Δὲν θὰ σταματήσει σ' αὐτὰ μόνο ἡ εὐημερία τους, δηλαδή στὴν ἀνοικοδόμηση, στὴ διαφύλαξη καὶ στὴν εὐτεκνία, ἀλλὰ θὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλα σ' αὐτά.

Καὶ γιὰ νὰ δείξει ποιά εἶναι αὐτά, προσθέτει τὰ ἐξῆς: «Σὰν βέλη στὸ χέρι καλοῦ πολεμιστῆ μοιάζουν τὰ παιδιὰ τῶν ἄλλοτε ἀδυνάτων». Ἄλλος λέγει, «τῶν φυλακισμένων». Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς: Δὲν θὰ εἶναι μόνο ἀσφαλεῖς ἀπὸ ἀποψητειχῶν, οὔτε θὰ ζοῦν σὲ πόλη ὀχυρωμένη, οὔτε θὰ ἔχουν μόνο ἀφθονία παιδιῶν, ἀλλὰ θὰ εἶναι καὶ φοβεροὶ στοὺς ἐχθρούς, καὶ τόσο φοβεροί, σὰν τὰ βέλη. Καὶ ὄχι ἀπλῶς «Σὰν τὰ βέλη», ἀλλὰ, «Σὰν βέλη ποὺ κρατοῦνται ἀπὸ χέρια δυνατῶν». Διότι τὰ βέλη αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι φοβερά, ἀλλ', ὅταν κρατοῦνται ἀπὸ γενναῖο ἄνδρα, τότε ἀπειλοῦν θάνατο στοὺς ἐπιδρομεῖς. Τόσο πολὺ φοβεροὶ λοιπὸν θὰ γίνουν αὐτοί. Αὐτοὶ ποιοί; «Τὰ παιδιὰ τῶν ἐκτετιναγμένων». Δηλαδή, τῶν ἄλλοτε ἀδυνάτων, τῶν φυλακισμένων. Ὑπενθυμίζει δηλαδή σ' αὐτοὺς συνέχεια στὸν καιρὸ τῆς εὐημερίας καὶ τὴν προηγούμενη δυστυχία, ὥστε ἀπὸ παντοῦ ν' ἀνορθώσει τὴ διάνοιά τους, καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔπαθαν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀλλαλλάχτηκαν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ θ' ἀπολαύσουν.

«Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θ' ἀπολαύσει με αὐτὰ ἐκεῖνο ποὺ ἐπιθυμοῦσε· δὲν θὰ καταντροπιαστοῦν ὅταν θὰ λογομαχοῦν με τοὺς ἐχθρούς τους μπροστὰ στὶς πύλες τῆς πόλεως». Ἄλλος λέγει. «Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ γεμίσει τὴ φαρέτρα του με αὐτά». Δηλαδή, ὅτι καὶ αὐτὸ θὰ προστεθεῖ σ' αὐ-

δύναμις σώματος, φόβος ἀνύποιστος, εὐπαιδία, ἀσφάλεια, πό-
 λεως κάλλος, νίκη καὶ τρόπαια ἐν πολέμοις. Διδὸ καὶ μακαρίζει
 αὐτοὺς τοὺς μέλλοντας ἀπολαύειν ταύτης τῆς εὐημερίας. Ἔσον-
 ται γάρ, φησί, καθωπλισμένοι. Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτοις ἰστῶ τὸν
 5 μακαρισμόν, ἀλλὰ ὅτι οὐκ αἰσχυνηθήσονται. «Οὐ καταισχυνηθή-
 σονται» γάρ, φησίν, «ὅταν λαλῶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πύλῃ».
 Τί ποτε τοῦτό ἐστι; Τὸ μέγιστον τρόπαιον, ἢ μεγίστη λαμπρότης,
 ἢ φαιδρότης, ἢ μακαριότης. Οὐ μέλλουσι γάρ ὄνειδίζεσθαι ὡς
 οὐκ ἀπολαύσαντες τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ἢ ὡς ἀσθενῆ Θεὸν ἐ-
 10 σχηκότες, ἢ ὡς δυνατὸν μὲν, ἐκ δὲ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων
 τὴν πρόνοιαν τὴν αὐτοῦ διακρουσάμενοι· ἀλλὰ διὰ πάντων κο-
 μῶντες, διὰ τῆς πόλεως, διὰ τῶν τειχῶν, διὰ τῆς φυλακῆς, διὰ
 τῶν παιδῶν, διὰ τῶν ὄπλων, διὰ τῆς δυνάμεως, οὐκ ἐγκαλυφθή-
 σονται τοὺς πολεμίους ὀρῶντες, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἀπαντήσον-
 15 ται τῆς ἀνδρείότητος, καλλωπιζόμενοι, μέγα φρονούντες, κο-
 σμούμενοι, διὰ πάντων τούτων τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀντί-
 ληψιν ἐπιδεικνυμένοι. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῆς
 μακαριότητος ἢ κορωνίς, τὸ δύνασθαι λοιπὸν ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ
 20 συμμαχίᾳ κοσμεῖσθαι. Διδὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον κατέλυσε,
 παιδεύων ἅπαντας πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκεῖνον τὸν κό-
 σμον ἐπιζητεῖν, καὶ ἐπὶ τούτῳ φαιδρύνεσθαι.

Τοῦτον τοίνυν καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν, ἵνα τῶν αἰώνιων ἐπι-
 τύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἢ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι,
 25 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τούς, δύναμη σωματική, φόβος άνυπόφορος στους έχθρούς, άπόκτηση πολλῶν καὶ καλῶν παιδιῶν, ασφάλεια, κάλλος πόλεως, νίκη καὶ τρόπαια στους πολέμους. Γι' αὐτὸ καὶ μακαρίζει αὐτοὺς ποὺ πρόκειται ν' ἀπολαύσουν αὐτὴ τὴν εὐημερία. Διότι λέγει θὰ εἶναι τέλεια ὄπλισμένοι. "Ὁμως δὲν στηρίζω σ' αὐτὰ τὸν μακαρισμὸ, ἀλλ' ὅτι δὲν θὰ καταντροπιαστοῦν. Διότι λέγει, «Δὲν θὰ καταντροπιαστοῦν ὅταν θὰ λογομαχοῦν μὲ τοὺς ἐχθρούς τους στὴν πύλη τῆς πόλεως». Τί τέλος πάντων σημαίνει αὐτό; Εἶναι τὸ πιὸ μεγαλύτερο τρόπαιο, ἢ πιὸ μεγαλύτερη λαμπρότητα, ἢ φαιδρότητα, ἢ εὐτυχία. Διότι δὲν πρόκειται νὰ κατηγορηθοῦν ὅτι δὲν ἀπόλαυσαν τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅτι εἶχαν ἀνίσχυρο Θεό, ἢ ὅτι ἦταν μὲν ἰσχυρός, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων τους ἀπέκρουσαν τὴν πρόνοια αὐτοῦ· ἀντίθετα γιὰ ὅλα θὰ εἶναι ὑπερήφανοι, γιὰ τὴν πόλη, γιὰ τὰ τείχη, γιὰ τὴ φρουρήσῃ της, γιὰ τὰ τέκνα τους, γιὰ τὰ ὄπλα, γιὰ τὴ δύναμή τους· δὲν θὰ κρυφθοῦν βλέποντας τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἀποκρούσουν μὲ μεγάλη ἀνδρεία, μὲ ὑπερηφάνεια, μὲ ὑψηλὸ φρόνημα, μὲ ἐτοιμότητα, δείχνοντας ὁ Θεὸς μὲ ὅλα αὐτὰ τὴν πρόνοιά του γι' αὐτούς. Διότι τὸ ἀποκορύφωμα τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ κορωνίδα τῆς μακαριότητος εἶναι, τὸ νὰ μπορεῖ κάποιος πλεόν νὰ εἶναι στολισμένος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἐδῶ τερμάτισε τὸ λόγο, διδάσκοντας ὅλους πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα νὰ ἐπιδιώκουν ἐκεῖνον τὸν καλλωπισμὸ καὶ γι' αὐτὸν νὰ ὑπερηφανεύονται.

Αὐτὸν λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ἅς ἐπιδιώξουμε μὲ ζῆλο, ὥστε νὰ ἐπιτύχουμε τὴν αἰώνια ἀγάπη μὲ τὴ χάρι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα ἀνήκει ἡ δόξα, συγχρόνως δὲ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, στους αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΚΖ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Μακάριοι πάντες οί φοβούμενοι τὸν Κύριον».

1. Ὅρα αὐτὸν ἐντεῦθεν ἀρχόμενον, ἐνθα κατέληξεν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐμακάρισεν, ὅτι οὐ καταισχύνονται, τοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν βοηθόν, καὶ μεθ' ἑαυτῶν, οὕτω ἐνταῦθα ἐντεῦθεν προοιμιάζεται, λέγων· «Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον». Καὶ πάλιν καθολικὸν ποιεῖται τὸν λόγον, ἀπ' ἐκείνων λαβὼν τὴν ἀρχήν. Καὶ καλῶς εἶπε, «Πάντες»· κἂν δούλος τις ἦ, κἂν δεσπότης, κἂν πέννης, κἂν τὸ σῶμα ἀνάπηρος, κἂν ὀπισθοῦν, οὐδὲν τούτων κωλύει τὸ μακαρισμὸν τοῦτον ἔχειν, ὃν αὐτός φησι. Τὸν μὲν γὰρ ἄλλον τὸν ψευδῆ καὶ πεπλασμένον, καὶ ὃν πολλοὶ ζηλοῦσι, πολλὰ συνελθόντα μόλις ποιεῖ· κἂν μὴ πάντα συνδράμη, οὐκ ἂν γένοιτό τις μακάριος παρ' ἀνθρώποις· οἷόν τι λέγω· Ἐάν τις ἦ πλούσιος, οὐκ ἄρκει τοῦτο αὐτῷ πρὸς μακαρισμὸν, ἀλλὰ δεῖ καὶ ὑγίειαν προσεῖναι. Κἂν γὰρ πλούσιος μὲν ἦ, τὸ σῶμα δὲ πεπηρωμένος, χωλεύει τὰ τῆς μακαριότητος αὐτῷ, καὶ τῶν πενομένων ἐστὶν ἀθλιώτερος. Πολλοὶ γοῦν πλουτοῦντες, καὶ νόσῳ παλαιόντες, τοὺς διὰ τῶν στενωπῶν χωροῦντας πέννητας μακαρίζουσι, καὶ ἀθλίους ἑαυτοὺς εἶναι νομίζουσι μετὰ τῶν μυρίων ταλάντων.

1. Ὁ ψαλμὸς ἀποτελεῖ περιγραφὴ τῆς οἰκογενειακῆς εὐτυχίας, ποῦ τὴν ἀπολαμβάνουν ἐκεῖνοι ποῦ φοβοῦνται τὸν Κύριο. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ πηγὴ εὐημερίας καὶ εὐτυχίας. Ὁ ψαλμὸς γράφτηκε πρὶν ἀπὸ τὴν βαβυλωνία ἀχμαλωσία.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΖ΄ ΨΑΛΜΟ΄.

«Μακάριοι είναι ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ φοβοῦνται τὸν Κύριο».

1. Πρόσεχε τὸν ψαλμωδὸ ποὺ ἀρχίζει τὸν ψαλμὸ ἀπὸ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο τελείωσε τὸν προηγούμενο ψαλμὸ. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖ γι' αὐτὸ μακάρισε αὐτούς, διότι δὲν ντρέπονται τὸ νὰ ἔχουν τὸ Θεὸ βοηθό τους καὶ μαζί τους, ἔτσι καὶ ἐδῶ ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο ἀρχίζει τὸ λόγο, λέγοντας· «μακάριοι εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ φοβοῦνται τὸν Κύριο». Καὶ πάλι ὁμιλεῖ γενικά, λαμβάνοντας τὴν ἀρχὴ ἀπὸ ἐκείνους. Καὶ καλὰ εἶπε, «Ὅλοι»· καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι κάποιος δοῦλος, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι κύριος, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι φτωχός, καὶ ἂν ἀκόμα σωματικὰ ἀνάπηρος, καὶ ἂν ἀκόμα ὁποιοσδήποτε ἄλλος, τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ἔχει αὐτὸν τὸν μακαρισμὸ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁμιλεῖ ὁ ψαλμωδός. Διότι τὸν μὲν ἄλλο, τὸν ψεύτικο καὶ πλαστό, καὶ τὸν ὁποῖο πολλοὶ ἐπιδιώκουν, καὶ ἂν ἀκόμα συντρέξουν πάρα πολλὰ, μόλις καὶ μετὰ δυσκολίας τὸν κατορθώνει κάποιος· καὶ ἂν δὲν συνδράμουν ὅλα, δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ θεωρηθεῖ μακάριος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους· ἐννοῶ δηλαδὴ τὸ ἐξῆς· Ἐὰν κάποιος εἶναι πλούσιος, δὲν εἶναι αὐτὸ ἀρκετὸ γιὰ τὸν μακαρισμὸ του, ἀλλὰ πρέπει καὶ ὑγεία νὰ συνυπάρχει. Διότι καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι πλούσιος, ἀλλ' εἶναι σωματικὰ ἀνάπηρος, χωλαίνουν σ' αὐτὸν καὶ τὰ τῆς μακαριότητάς του, καὶ εἶναι ἀθλιώτερος ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς. Πολλοὶ δηλαδὴ πλούσιοι καὶ ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ ἀσθένεια, μακαρίζουν τοὺς φτωχοὺς ποὺ κινοῦνται μέσα στὰ δρομάκια, καὶ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους, ἂν καὶ ἔχουν ἀμέτρητα πλοῦτη, ἀθλίους.

Πάλιν ἂν ὑγιαίνει μὲν τὸ σῶμα, καὶ πλούσιος ἦ, δόξης δὲ μὴ ἀπολαύη, ἕτερον κώλυμα πάλιν. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες χρήματα μὲν κεκτημένοι πολλά, καὶ τὸ σῶμα ἀσινὲς ἔχοντες, τὰ δὲ ἀνήκεστα πάσχοντες ὑπὸ τῶν εἰς στρατείαν τελούντων, καὶ δυναστείαν 5 περιβεβλημένων. Τῷ γὰρ μηδεμιᾶς μετέχειν τιμῆς καὶ ἀθλιωτέρου πάντων ἑαυτοὺς εἶναι νομίζουσιν, ὑποκύπτοντες, ὧν πολλάκις δούλους ἔχουσιν εὐπορωτέρους. Πάλιν ἂν δόξα μὲν ἦ, καὶ πλοῦτος, καὶ ὑγεία σώματος, ἀσφάλεια δὲ μὴ παρῆ, ἐπιβουλεόντων μυρίων, φθονούντων, βασκαινόντων, μισούντων, κατη- 10 γορούντων, συκοφαντούντων, πάντων ἀθλιώτερος ἔσται, λαγοῦ βίον ζῶν ὁ τοιοῦτος, καὶ τὰς σκιὰς ὑποπτεύων, καὶ πάντας τρέμων καὶ δεδοικώς. Ἐὰν δὲ καὶ τούτων ἀπαλλαγῆ, φιληται δὲ παρὰ πάντων, καὶ κατὰ ροῦν αὐτῷ φέρηται πάντα, καὶ δόξα, καὶ πλοῦτος, καὶ ἀσφάλεια, καὶ τιμὴ (ὅπερ ἀμήχανον συνδρα- 15 μεῖν, ἀλλ' ὅμως κείσθω τῷ λόγῳ), κἂν ἅπαντα τοίνυν ταῦτα ἐπιρρήη, καὶ μηδὲν ἢ τὸ διάκόπον, ἀλλὰ καὶ εὖνοια δήμου, καὶ δόξης μέγεθος, καὶ χρημάτων περιουσία, καὶ σώματος ὑγεία, καὶ ἀσφάλεια πᾶσα, καὶ τὸ ἀχείρωτον αὐτῷ συντρέχη, μοχθηρὰν 20 πολλὰκις συνοικίσας ἑαυτῷ γυναῖκα, καὶ διεστραμμένην, ἀθλιώτερος πάντων τῶν οὐδὲν ἐκείνων ἔχόντων γίνεται. Ἐὰν δὲ καὶ αὕτη χρηστή τις ἦ, καὶ κατὰ νοῦν αὐτῷ καὶ κατὰ γνώμην συμβαίνει, παδία κτησόμενον φαῦλα ἀθλιώτερον πάντων εἶναι ἀνάγκη τὸν τοιοῦτον· ἢ μὴδ' ὅλως κτησάμενον θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι. Καὶ ὅπουπερ ἂν ἴδῃ τις τῶν ἀνθρώπων, πολλοὺς ὀψεται 25 τοὺς κρημνοὺς. Καὶ τί δεῖ τᾶλλα λέγειν; Πολλάκις οἰκέτης μοχθηρὸς πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεε, καὶ οὐδὲν οὕτω σφαλερόν, ὡς τὸ ἐν ἀνθρώποις κομᾶν.

Ἄλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος, ἀλλὰ τῶν κυ-

Πάλι, ἂν μὲν εἶναι ὑγιῆς σωματικὰ καὶ εἶναι καὶ πλούσιος, δὲν ἀπολαμβάνει δὲ δόξα, αὐτὸ πάλι εἶναι ἄλλο ἐμπόδιο. Καθόσον ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ ἔχουν μὲν πολλὰ χρήματα καὶ ἔχουν καὶ τὸ σῶμα ὑγιές, ἀλλ' ὁμως ὑποφέρουν ἀνυπόφορα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀσκοῦν τὴν στρατιωτικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Διότι τὸ νὰ μᾶς ἀπολαμβάνουν καμιὰ τιμὴ, θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ἀθλιώτερος ἀπὸ δλους, ὑποκύπτοντας πολλὰς φορές σὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν δούλους εὐπορότερος. Πάλι, ἂν μὲν ἔχει δόξα, πλοῦτο καὶ ὑγεία σωματικὴ, δὲν ἔχει ὁμως ἀσφάλεια, ἐπειδὴ τὸν ἐπιβουλεύονται ἀμέτρητοι, τὸν φθοῦν, θέλουν νὰ τὸν βλάψουν, τὸν μισοῦν, τὸν κατηγοροῦν, τὸν συκοφαντοῦν, θὰ εἶναι ἀθλιώτερος ἀπὸ δλους, ζώντας τὴ ζωὴ τοῦ λαγοῦ, ὑποπτευόμενος τὶς σκιᾶς καὶ τρέμοντας καὶ φοβούμενος δλους. Ἐὰν δὲ καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀπαλλαγῆι, καὶ ἀγαπιέται ἀπὸ δλους, καὶ ὅλα ἔρχονται ὅπως τὰ θέλει, καὶ δόξα, καὶ πλοῦτος, καὶ ἀσφάλεια καὶ τιμὴ (πράγμα ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ συμβεῖ, ἀλλ' ὁμως ἂς τὸ θεωρήσουμε δυνατὸ μὲ τὸ λόγο), καὶ ἂν λοιπὸν ὅλα αὐτὰ τρέχουν μὲ ἀφθονία καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ τὰ διακόπτει, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ εὐνοια τοῦ λαοῦ, καὶ πολὺ μεγάλῃ δόξα, καὶ ἀφθονία χρημάτων, καὶ σωματικὴ ὑγεία, καὶ πλήρης ἀσφάλεια, καὶ εἶναι ἀκατάβλητος ἀπὸ παντοῦ, ἐπειδὴ, πολλὰς φορές, νυμφεύθηκε μοχθηρῇ καὶ διεστραμμένην γυναῖκα, γίνεται ἀθλιώτερος ἀπὸ δλους ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν τίποτα ἀπὸ ἐκεῖνα. Ἐὰν δὲ καὶ ἡ γυναῖκα του εἶναι καλὴ καὶ συμφωνεῖ μὲ τὶς σκέψεις του καὶ τὶς ἐπιθυμίας του, ἐπειδὴ ἀπέκτησε παιδιὰ ὄχι ἐνάρετα, αὐτὸς κατ' ἀνάγκη εἶναι ἀθλιώτερος ἀπὸ δλους, ἢ ἂν δὲν ἀπέκτησε καθόλου παιδιὰ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται. Καὶ πρὸς ὅποια κατεύθυνση καὶ ἂν τρέχει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους θὰ συναντήσῃ πολλοὺς γκρεμοὺς. Καὶ γιατί πρέπει ν' ἀναφέρω τὰ ἄλλα; Πολλὰς φορές δούλος κακὸς ὅλα τὰ ἀνέτρεψε καὶ τὰ ἔκανε ἄνω κάτω καὶ δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερο σφάλμα, ὅσο τὸ νὰ ὑπερηφανεύεται κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐὐτως δὲν εἶναι τέτοιος ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται τὸ Θεό, ἀλλ',

μάτων ἀπηλλαγμένος, ἐν γαλήνῃ κάθηται καὶ λιμένι, τὴν ὀντως
 δρεπόμενος μακαριότητα. Διὰ δὴ τοῦτο πάντα ἐκεῖνα παραδρα-
 μῶν ὁ μακαρισμός, ἂν μὴ πάντα συνδράμη, οὐκ ἂν ποτε σταίη·
 5 μᾶλλον δὲ καὶ ὅταν συνδράμη, τότε σαλεύεται παρ' αὐτῶν ἐκεί-
 νων τῶν τικτόντων αὐτόν. Καὶ γὰρ πλοῦτος ἀπώλεσε, καὶ γυνὴ
 πολλάκις εὐμορφος κατέλυσε, καὶ οἰκετῶν γένος προέδωκε,
 καὶ παῖδες γενόμενοι πατραλοῖαι κατέστησαν· καὶ ὅπερ ἔφθην εἰ-
 πῶν, πολλὰ πανταχόθεν ἔχει τὰ σφαλερά. Ἐνταῦθα δὲ κἂν πάν-
 τα συρρέῃ τάναντία, οὐ μόνον οὐδὲν παραβλάπτει τὸν μακαρι-
 10 σμόν τοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρότερον αὐτόν καθίστησι καὶ ἀν-
 δρειότερον. Κἂν γὰρ πενία, κἂν ἀτιμία, κἂν πῆρωσις σώματος,
 ἢ, κἂν γυναικὸς μοχθηρία, κἂν παῖδες μοχθηροί, κἂν ὀτιοῦν εἰ-
 πης, οὐχ ὑποσκελίζει τοῦτον τὸν μακαρισμόν, οὐδὲ παρασαλεύ-
 15 ται τῶν παρασυρομένων, ἀλλ' ἀνωθεν τὴν ρίζαν κέκτεται· διὸ
 καὶ ἀχείρωτος μένει.

Καὶ εἰ βούλεσθε, ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων μεταχειρίσω-
 μεν τοῦτον. Οὐχὶ δοῦλος ἦν Ἰωσήφ; οὐχὶ ξένος; οὐχὶ ἄπολις;
 οὐχὶ βαρβάρων οἰκέτης, πρότερον μὲν Σαρακηνῶν, ὕστερον δὲ
 20 ἀγριωτέρων τῶν Αἰγυπτίων; οὐχὶ μοιχὸς ἐνομιζέτο; οὐ κατηγο-
 ρεῖτο; οὐκ ἐσυκοφαντεῖτο; οὐ δεσμωτήριον ᾤκει; οὐχ ἄλυσιν πε-
 ριέκειτο; Καὶ τί τούτων αὐτόν ἐβλαπεν; Ἄλλὰ διὰ ταῦτα μὲν οὖν
 μάλιστα μακάριος ἦν. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τοῦτο, ὅπερ ἔφθην
 εἰπῶν, ὅτι οὐδὲν οὐ μόνον παραβλάπτεται ὁ μακαρισμὸς ἐντεῦ-
 25 θεν οὗτος, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερος καὶ φαιδρότερος γίνεται. Εἰ
 γὰρ μηδὲν τούτων ἐπαθεν, οὐκ ἂν οὕτω μακάριος ἦν.

2. Βούλει καὶ τοὺς σφοδρότερον ἐν κακίᾳ διατρίψαντας εἰ-
 πῶ, εἶτα ἀθρόον μεταβαλομένους, καὶ πᾶσαν ἐκείνην τὴν κακίαν

ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὰ κύματα, κάθεται σὲ γαλήνιο λιμάνι, ἀπολαμβάνοντας τὴν πραγματικὴ μακαριότητα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν, παραμερίζοντας ὁ προφήτης ὄλα ἐκεῖνα, μακαρίζει μόνον αὐτό. Διότι, ἐκεῖνος μὲν ὁ μακαρισμός, ἂν δὲν συντρέξουν ὄλα, δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ σταθεῖ· μᾶλλον δὲ καὶ ὅταν συντρέξουν, τότε κλονίζεται ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἴδιους ποὺ γεννοῦν αὐτόν. Καθόσον καὶ ὁ πλοῦτος ὀδήγησε στὴν ἀπώλεια, καὶ γυναῖκα πολλὰς φορὰς ὀμορφη προξένησε τὴν καταστροφή, καὶ οἱ δοῦλοι πρόδωσαν τὸν κύριό τους, καὶ τὰ ἴδια τὰ παιδιά τους· ἔγιναν πατροκτόνοι· καί, ὅπως προανέφερα, ἔχει ἀπὸ παντοῦ πολλὰ ἐπικίνδυνα. Ἐδῶ ὀμως, καὶ ἂν ἀκόμα συρρέουν ὄλα τὰ ἀντίθετα, ὄχι μόνον τίποτε δὲν βλάπτει τὸν μακαρισμό, ἀλλὰ καὶ τὸν καθιστᾷ ἰσχυρότερο καὶ ἀνδρειότερο. Διότι καὶ ἂν ἀκόμα ὑπάρχει φτώχεια, καὶ ἂν ἀτιμία, καὶ ἂν σωματικὴ ἀναπηρία, καὶ ἂν κακία τῆς συζύγου, καὶ ἂν παιδιά μοχθηρά, καὶ ἂν, ὄ,τιδῆποτε ἄλλο ἀναφέρεις, δὲν τὸν ἀνατρέπει αὐτὸν τὸν μακαρισμό, οὔτε τὸν κλονίζει. Καθόσον δὲν ἔχει τὴν ὑπαρξή του ἀπὸ ἐκεῖνα, ὄστε νὰ κλονίζεται ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ παρασύρονται, ἀλλ' ἔχει τὴ ρίζα του στὸν οὐρανό· γι' αὐτὸ καὶ μένει ἀκλόνητος.

Καὶ ἂν θέλετε ἄς τὸν μεταφέρουμε στὰ ἴδια τὰ γεγονότα ποὺ συνέβηκαν. Δὲν ἦταν δοῦλος ὁ Ἰωσήφ; δὲν ἦταν ξένος; δὲν ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του; δὲν ἦταν δοῦλος βαρβάρων, στὴν ἀρχὴ μὲν τῶν Σαρακηνῶν, ὄστερα δὲ πιδ ἀγρίων, τῶν Αἰγυπτίων; δὲν θεωροῦνταν μοιχός; δὲν κατηγοροῦνταν; δὲν συκοφαντοῦνταν; δὲν ἦταν φυλακισμένος; δὲν ἦταν ἀλυσσοδεμένος; Καὶ ποῖδ ἀπὸ αὐτὰ τὸν ἔβλαψε; Ἄλλ' ἐξ αἰτίας αὐτῶν πρὸ πάντων ἦταν μακάριος. Διότι τὸ ἀξιοθαύμαστο βέβαια αὐτὸ εἶναι, ὄπως προανάφερα, ὄτι ὄχι μόνον δὲν βλάπτεται καθόλου ὁ μακαρισμός αὐτὸς ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ γίνεται λαμπρότερος καὶ φαιδρότερος. Διότι ἂν δὲν πάθαινε τίποτε ἀπ' αὐτὰ, δὲν θὰ ἦταν τόσο μακάριος.

2. Θέλεις νὰ σοῦ ἀναφέρω καὶ ἐκείνους ποὺ ἔζησαν μέσα στὴν μεγαλύτερη κακία, καὶ ποὺ στὴ συνέχεια σὲ μιὰ στιγμὴ

ἀποδυσσαμένους; Τί τοῦ ληστοῦ γέγονεν ἀθλιώτερον; Ἄλλ' ἀ-
 θρόον μακαριώτερος ἐφάνη πάντων. Καίτοι μυρίουσ εἰργάσατο
 φόνους (καὶ γὰρ σταυρῶ κατεδικάζετο, καὶ τὴν ἐπὶ θάνατον ἤγε-
 5 καὶ ὁ βίος δεδαπάνητο ἐν πονηρίᾳ), ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν βραχεῖ χρόνῳ
 τὸν Θεὸν ὡς χρῆ φοβηθῆναι ἐφοβήθη, μακάριος γέγονε. Οὕτω
 καὶ ἡ πόρνη, καίπερ τὴν ὥραν ἐμπορευομένη, καὶ πᾶσιν εἰς ὕ-
 βριν προκειμένη, καὶ διὰ τοῦτο πάντων οὕσα ἀθλιωτέρα, μακα-
 ρία κατέστη, τὸν Θεὸν ὡς δεῖ φοβηθεῖσα. Οὐδὲν γὰρ ἐστι κακόν,
 10 ὃ μὴ σβέννυσιν ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος· ἀλλὰ καθάπερ τὸ πῦρ οἶον ἂν
 λάβῃ σίδηρον διεστραμμένον, ἢ ἰοῦ πολλοῦ γέμοντα, καὶ λαμ-
 πρὸν ἀποδείκνυσι καὶ φαιδρὸν, ἀποσμήχων, καὶ τελείως τὴν
 διαστροφήν ἀνορθοῖ, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος καὶ ἐν βραχεῖ
 χρόνῳ πάντα ἐργάζεται, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βαφέντας οὐδενὶ
 15 τῶν ἀνθρωπίνων ἀφήσιν ὑποσκελίζεσθαι. Οὐκ ἀσθενὴς ἦν ὁ Τι-
 μόθεος; οὐχὶ διηνεκῶς ἐν νόσοις καὶ ταλαιπωρίαις; Τί οὖν ἐκεί-
 νου μακαριώτερον γέγονε; Τί δαὶ ὁ Ἰώβ; εἶπέ μοι· οὐκ ἐν πενία
 κατέστη; οὐκ ἐν ἀπαιδείᾳ; οὐκ ἐν πληγῇ σώματος χαλεπωτάτῃ;
 οὐκ ἐν ὄνειδέσιν; οὐκ ἐν ὕβρεσιν; οὐκ ἐν λοιδορίαις; οὐκ ἐν λι-
 20 μῶ; οὐκ ἐν ἅπασιν τοῖς ἀνθρωπίνοις κακοῖς; Ἄλλ' ὁμως ἀπάν-
 των καὶ οὗτος μακαριώτερος γέγονεν. Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν τού-
 των αὐτὸν ὑπεσκέλισεν, ἀλλὰ καὶ στερεώτερον εἰργάσατο. Καὶ
 γυνὴ δὲ μετὰ πάντων ἐκείνων ἐπέκειτο αὐτῷ ὄνειδίζουσα, καὶ ὁ-
 μως διὰ πάντων ἔλαμψε.

25 Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐννοῶν ὁ προφήτης ἔλεγε· «Μακάριοι
 πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον», φησὶν, «οἱ πορευόμενοι ἐν
 ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ». Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης ἀρκεῖν σοὶ τὸν φόβον,
 προσέθηκε τό, «Οἱ πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ», δηλῶν
 ἀμφοτέρα, ὅτι «Οἱ φοβούμενοι καὶ πορευόμενοι». Πολλοὶ γὰρ

2. Λουκᾶ 23, 40-43.

3. Λουκᾶ 7, 37-50.

ἄλλαξαν ζωὴ καὶ ἀπέβαλαν ὄλη ἐκείνη τὴν κακία; Τί ὑπῆρξε ἀθλιότερο ἀπὸ τὸ ληστή;² Ἄλλὰ σὲ μιὰ στιγμή φάνηκε πρὸ μακάριος ἀπὸ ὄλους. Ἄν καὶ βέβαια διέπραξε ἀμέτρητους φόβους (καθόσον καταδικάστηκε σὲ σταυρικὸ θάνατο καὶ βάδιζε τὸ δρόμο τοῦ θανάτου, καὶ ὄλοι τὸν κατηγοροῦσαν καὶ ὁ χρόνος ὄλος πέρασε, καὶ ἡ ζωὴ του εἶχε δαπανηθεῖ μέσα στὴν κακία), ἀλλ' ἐπειδὴ μέσα σὲ σύντομο χρόνο φοβήθηκε τὸ Θεὸ δπως ἔπρεπε νὰ τὸν φοβηθεῖ, ἔγινε μακάριος. Ἔτσι καὶ ἡ πόρνη, ἂν καὶ ἐμπορευόταν τὴ σωματικὴ ὠραιότητά της καὶ ὄλοι τὴν περιφρονοῦσαν, καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ἀθλιότερη ἀπὸ ὄλους, ἔγινε μακάρια, ἐπειδὴ ἔδειξε τὸν πρέποντα σεβασμὸ πρὸς τὸ Θεό³. Διότι δὲν ὑπάρχει κανένα κακό, πού νὰ μὴ τὸ σβῆνει ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὄπως ἀκριβῶς ἡ φωτιά, ὄποιοδήποτε στραβὸ σίδερο καὶ ἂν λάβει ἡ γεμάτο ἀπὸ σκουριά, τὸ καθιστᾷ καὶ λαμπρὸ καὶ φωτεινὸ, καθαρίζοντάς το καὶ διορθώνοντας τελείως τὸ στράβωμά του, ἔτσι καὶ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ σύντομο χρόνο ὄλα τὰ κατορθώνει, καὶ δὲν ἀφήνει νὰ ὑποσκελίζονται ἀπὸ κανένα ἀνθρώπινο ἐκείνους πού ἐμποτίστηκαν ἀπὸ αὐτόν. Δὲν ἦταν ἀσθενὴς ὁ Τιμόθεος; δὲν ζοῦσε διαρκῶς μέσα στὶς ἀρρώστιες καὶ τὶς τλαιπωρίες; Τί λοιπὸν ὑπῆρξε μακαριότερο ἀπὸ ἐκεῖνον; Τί δὲ ὁ Ἰώβ; πές μου· δὲν περιέπεσε σὲ φτώχεια; δὲν ἔχασε τὰ παιδιά του; δὲν γέμισε τὸ σῶμα του ἀπὸ πάρα πολὺ φοβερὲς πληγές; δὲν ζοῦσε μέσα στοὺς χλευασμούς, μέσα στὴν περιφρόνηση, μέσα στὶς κακολογίες, μέσα στὴν πείνα, μέσα σ' ὄλα τὰ ἀνθρώπινα κακά; Ἄλλ' ὄμως καὶ αὐτὸς ἔγινε μακαριότερος ἀπὸ ὄλους. Διότι ὄχι μόνο τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν τὸν ἀνέτρεψε, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔκαμε στερεότερο. Καὶ ἡ γυναῖκα του δὲ μαζὶ μὲ ὄλα ἐκεῖνα καταφερόταν ἐναντίον του καὶ τὸν χλευάζε, καὶ ὄμως διέλαμψε μέσα ἀπὸ ὄλα αὐτά.

Σκεπτόμενος λοιπὸν ὁ προφήτης ὄλα αὐτά, ἔλεγε· «Μακάριοι ὄλοι ἐκεῖνοι πού φοβοῦνται τὸν Κύριο», λέγει, «καὶ βαδίζουν στὶς ὄδους του». Διότι, γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὄτι σοῦ ἀρκεῖ ὁ φόβος, πρόσθεσε τό, «Οἱ πορευόμενοι τὶς ὄδους του», δηλώνοντας καὶ τὰ δυό, δηλαδὴ «Οἱ φοβούμενοι καὶ πορευόμενοι».

πίστιν ἔχοντες ἀκριβῆ, βίον δὲ διεφθαρμένον, ἀθλιώτεροι πάντων γεγόνασιν. Ἴνα οὖν μὴ δόξη ἐντεῦθεν ὁ λόγος ἐλέγχεσθαι, ἐπήγαγεν· Οἱ πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ». Τίνες δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ ὁδοί, ἀλλ' ἢ ἡ κατὰ ἀρετὴν πολιτεία; Διὰ ταύτης γὰρ ἐστὶν 5 εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνιέναι, καὶ τῆς μητροπόλεως ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ αὐτὸν ὄρᾱν τὸν Θεόν, ὡς ἀνθρώπῳ δυνατὸν ὄρᾱν. Ὅδοι δὲ αὐτοῦ λέγονται, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν ἐστὶν ἀπελθεῖν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὁδός, ἀλλ', ὁδοί, δεικνύς ὅτι πολλαὶ αὐταὶ καὶ διάφοροι. Διὰ γὰρ τοῦτο πολλὰς αὐτὰς ἔτεμε, τῇ ἀφθονίᾳ τῶν ὁ-

10 δῶν εὐκόλον ποιῶν ἡμῖν τὴν εἴσοδον. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἐν παρθενίᾳ λάμπουσιν, οἱ δὲ ἐν γάμῳ διαπρέπουσιν, ἄλλοι χηρεῖα κοσμοῦνται· καὶ οἱ μὲν τὰ πάντα ἀπεδύσαντο, οἱ δὲ τὰ ἡμίση· καὶ οἱ μὲν δι' ὀρθοῦ βίου, οἱ δὲ διὰ μετανοίας· διὰ γὰρ τοῦτο πολλὰς ἔτεμεν ὁδοῦς, ἵνα εὐκόλως ὁδεύης.

15 Οὐκ ἰσχυσας μετὰ τὸ λουτρὸν καθαρὸν διαφυλάξει σου τὸ σῶμα; Δύνασαι διὰ μετανοίας σαυτὸν ποιῆσαι καθαρὸν, δύνασαι διὰ χρημάτων, δι' ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' οὐκ ἔχεις χρήματα; Ἄλλ' ἐπισκέπτεσθαι δύνασαι τὸν ἀρρωστοῦντα, ἀπιέναι πρὸς τὸν δεδεμένον, ψυχροῦ ποτήριον δίδόναι, καὶ ὁμωρόφιον ποιεῖν τὸν

20 ξένον, δύο παρέχειν ὀβολούς, ὡς ἡ χήρα, καὶ στενάζειν ἐπὶ τοῖς ὀδυνωμένοις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐλεημοσύνη. Ἄλλ' ἔρημος εἶ καὶ πένης καθ' ὄλου, καὶ ἀσθενῆς τὸ σῶμα, καὶ οὐδὲ βαδίσαι δύνασαι; Φέρε πάντα εὐχαρίστως ταῦτα, καὶ μέγαν ἑκαρπώσω τὸν μισθόν. Ἐπεὶ καὶ τοῦ Λαζάρου τοῦτο ἦν τὸ κατόρθωμα. Οὐδὲ

25 γὰρ ἀπὸ χρημάτων ἐκεῖνος ἐπεκούρησέ τι. Πῶς γὰρ ὁ μηδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορῶν τροφῆς; Οὐκ εἰς δεσμοπήριον εἰσῆλθε. Πῶς γὰρ ὁ μηδὲ ὀρθοῦσθαι δυνάμενος; Οὐκ ἀρρωστον ἐπεσκέψατο. Πῶς γὰρ ὁ προκείμενος ταῖς γλώσσαις τῶν κυνῶν; Ἄλλ'

4. Μαρκ. 12, 42-43.

5. Λουκᾶ 16, 20.

Διότι πολλοί, ἐνῶ εἶχαν πίστη ὀρθή, ἡ ζωὴ τους ὁμως ἦταν διεφθαρμένη, καὶ ἔτσι ὑπῆρξαν ἀθλιώτεροι ἀπὸ δλους. Γιὰ νὰ μὴ φανεῖ λοιπὸν ἀπὸ ἐδῶ ὁ λόγος του ἄξιος γιὰ κατηγορία, πρόσθεσε· «Οἱ πορευόμενοι τὶς ὁδοὺς του». Ποιῆς δὲ εἶναι οἱ ὁδοὶ τοῦ Θεοῦ, παρὰ ὁ ἐνάρετος τρόπος ζωῆς; Διότι μὲ τὴν ἀρετὴ εἶναι δυνατὸ ν' ἀνεβῆ κάποιος στὸν οὐρανό, νὰ φθάσει στὴν μητρόπολη, καὶ νὰ βλέπει τὸ Θεό, ὅσο εἶναι δυνατὸ στὸν ἀνθρώπο νὰ τὸν βλέπει. Ὅνομάζονται δὲ ὁδοὶ αὐτοῦ, ἐπειδὴ μέσω αὐτῶν εἶναι δυνατὸ νὰ μεταβῆ κάποιος πρὸς τὸ Θεό. Καὶ δὲν εἶπε, ὁδός, ἀλλά, ὁδοί, γιὰ νὰ δεῖξει ὅτι αὐτὲς εἶναι πολλές καὶ διάφορες. Διότι γι' αὐτὸ χάραξε αὐτὲς πολλές, κάμνοντας μὲ τὴν ἀφθονία τῶν ὁδῶν εὐκολὴ τὴν εἴσοδό μας στὸν οὐρανό. Καθόσον ἄλλοι μὲν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους διαλάμπουν ἀσκώντας τὴν παρθενία, ἄλλοι δὲ διαπρέπουν μὲ τὸ γάμο, ἄλλοι δὲ κοσμοῦνται μὲ τὴ χρεία· καὶ ἄλλοι μὲν ἀπαρνήθηκαν τὰ πάντα, ἄλλοι δὲ τὰ μισά· καὶ ἄλλοι μὲν ζώντας ὀρθὸ βίον, ἄλλοι δὲ μετανοώντας γιὰ τὰ ἁμαρτήματά τους· διότι γι' αὐτὸ χάραξε πολλές ὁδοὺς, γιὰ νὰ βαδίζεις εὐκολα.

Δὲν μπόρεσες μετὰ τὸ βάπτισμα νὰ διαφυλάξεις καθαρὸ τὸ σῶμα σου; Μπορεῖς μὲ τὴ μετάνοια νὰ καθαρῖσεις τὸν ἑαυτὸ σου, μπορεῖς μὲ χρήματα, μὲ ἐλεημοσύνη. Ἄλλὰ δὲν ἔχεις χρήματα; Μπορεῖς ὁμως νὰ ἐπισκέπτεσαι τὸν ἄρρωστο, νὰ μεταβαίνεις πρὸς τὸ φυλακισμένο, νὰ δίνεις ἕνα ποτήρι κρύο νερό, νὰ φιλοξενεῖς τὸν ξένο, νὰ δίνεις δύο ὀβολούς, ὅπως ἡ χήρα⁴ καὶ νὰ πάσχεις μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ ὑποφέρουν. Καθόσον καὶ αὐτὸ εἶναι ἐλεημοσύνη. Ἄλλὰ στερεῖσαι τὰ πάντα καὶ εἶσαι φτωχὸς ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ ἀσθενῆς σωματικὰ καὶ δὲν μπορεῖς νὰ βαδῖσεις; Ὑπόφερε τα αὐτὰ ὅλα μὲ εὐχαρίστηση, καὶ καρπώθηκες μεγάλο μισθό. Διότι καὶ τοῦ Λάζαρου αὐτὸ ἦταν τὸ κατόρθωμα⁵. Καθόσον ἐκεῖνος δὲν βοήθησε κανένα μὲ χρήματα. Διότι πῶς θὰ τὸ ἔκαμνε αὐτό, ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶχε οὔτε τὴν ἀναγκαία τροφή; Δὲν εἰσηῆλθε σὲ φυλακὴ. Διότι πῶς θὰ εἰσερχόνταν ἐκεῖνος ποὺ δὲν μπορούσε οὔτε νὰ σταθεῖ ὀρθος; Δὲν ἐπισκέφτηκε ἄρρωστο. Διότι πῶς θὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ ἐκεῖνος

ὁμως καὶ τούτων χωρὶς τὸ βραβεῖον τῆς ἀρετῆς ἤρπασε τῷ πάν-
 τα γενναίως ἐνεγκεῖν, τῷ τὸν μὲν ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον εὐδοκι-
 μοῦντα καὶ ἐντρυφῶντα ὄραν, ἑαυτὸν δὲ ἐν τοσοῦτοις κακοῖς,
 καὶ μηδὲν ἀπηχῆς ρῆμα φθέγγασθαι. Διὰ δὲ τοῦτο τοὺς κόλπους
 5 ἀπελάμβανε τοῦ Ἀβραάμ ὁ νεκροῦ οὐδὲν ἄμεινον διακειόμενος,
 ἀλλ' ἀργὸς ἐν τῷ πυλῶνι τοῦ πλουσίου τότε ἐρριμμένος, καὶ με-
 τὰ τοῦ τοσαῦτα κατωρθωκότος πατριάρχου ἔστεφανοῦτο· καὶ ἀ-
 νηγορεύετο, καὶ τῶν κόλπων ἀπέλαυε τῶν ἐκείνου, οὐκ ἐλεημο-
 σύνας ποιήσας, οὐκ ἀδικουμένῳ χεῖρα ὀρέξας, οὐ ξένους ὑποδε-
 10 ζάμενος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν ἐπιδείξασθαι δυνηθείς,
 ἀλλ' ἐν πᾶσι μόνον εὐχαριστήσας, καὶ τὸν τῆς ὑπομονῆς λαμ-
 πρὸν ἀπενεγκῶν στέφανον. Μέγα γὰρ ἔργον εὐχαριστία καὶ φι-
 λοσοφία, καὶ καρτερία ἐν τοσοῦτοις κακοῖς γυμναζομένη· καὶ
 πάντων μεῖζον κατόρθωμα τοῦτο. Ὅθεν καὶ ὁ Ἰώβ ἔστεφανοῦ-
 15 το, διὸ καὶ ὁ διάβολος ἔλεγε· «Δέρμα ὑπὲρ δέρματος, καὶ πάντα
 ὅσα ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· ἀλλὰ ἀ-
 πόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἅψαι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ». Οὐ γὰρ
 μικρὸν, ὀδυνωμένην χαλινῶσαι ψυχὴν, πρὸς τὸν μηδὲν ἀμαρ-
 τεῖν. Τοῦτο μαρτυρίου ἴσον, τοῦτο κολοφῶν τῶν ἀγαθῶν.

20 3. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητέ, πολλάκις ὑπὸ νόσου κατεχόμε-
 νος, ἢ πυρετῶν, ἢ ἀλγηδόνων, τῆς ὀδύνης σε ἀναγκαζούσης εἰ-
 πεῖν τι βλάσφημον, ἐὰν κατάσχησ σαυτὸν, καὶ εὐχαριστήσης,
 καὶ δοξολογήσης τὸν Θεόν, τὸν αὐτὸν λήψη μισθόν. Τίνος γὰρ
 ἔνεκεν βλασφημεῖς, εἶπέ μοι, καὶ πικρὸν ρῆμα ἐκφέρεις; Μὴ
 25 κουφότερόν σοι γίνεται τὸ ἄλγος; Μάλιστα μὲν γὰρ εἰ καὶ κουφό-
 τερον ἐγίνετο, οὐδὲ οὕτως ἔδει τολμᾶν, οὐδὲ ψυχῆς σωτηρίαν ἀ-
 ποδόσθαι, τῷ σώματί σου τὴν παραμυθίαν ἐπινοοῦντα· νῦν δὲ οὐ

πού ήταν ἐκτιθεμένος στὶς γλῶσσες τῶν σκυλιῶν; Ἄλλ' ὅμως καὶ χωρὶς αὐτὰ ἄρπαξε τὸ βραβεῖο τῆς ἀρετῆς μὲ τὸ νὰ ὑποφέρει ὅλα μὲ γενναιότητα, μὲ τὸ νὰ βλέπει τὸν μὲν σκληρὸ καὶ ἀπάνθρωπο νὰ εὐτυχεῖ καὶ νὰ ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ, τὸν ἑαυτό του δὲ μέσα σὲ τόσες πολλὲς συμφορὲς, καὶ νὰ μὴ λέγει κανένα κακὸ λόγο. Γι' αὐτὸ δὲ ἀπολάμβανε τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραὰμ ἐκεῖνος πού δὲν ἦταν σὲ καλύτερη κατάσταση ἀπὸ νεκρό, ἀλλ' ἦταν τότε ἀργὸς καὶ πεταμένος στὸν πυλῶνα τοῦ πλούσιου, καὶ στεφανωνόταν τώρα μαζί μὲ τὸν πατριάρχη μὲ τὰ τόσα κατορθώματά του· καὶ ἀνακηρυσσόταν καὶ ἀπολάμβανε τοὺς κόλπους ἐκείνου, ὄχι ἐπειδὴ ἔκαμε ἐλεημοσύνες, ὄχι ἐπειδὴ βοήθησε ἀδικούμενο, ὄχι ἐπειδὴ φιλοξένησε ξένους, ὄχι ἐπειδὴ μπόρεσε νὰ παρουσιάσει κάτι ἄλλο παρόμοιο μὲ αὐτά, ἀλλ', ἐπειδὴ μόνο εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ γιὰ ὅλες τὶς συμφορὲς του, ἔλαβε καὶ τὸν λαμπρὸ στέφανο τῆς ὑπομονῆς του· πράγματι εἶναι μεγάλο ἔργο ἡ εὐχαριστία, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ὑπομονὴ πού ἀσκεῖται ἀπὸ τὶς τόσες πολλὲς δοκιμασίαι· καὶ αὐτὸ εἶναι κατόρθωμα μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα. Ἄπ' αὐτὸ στεφανωνόταν καὶ ὁ Ἰώβ, καὶ γι' αὐτὸ καὶ ὁ διάβολος ἔλεγε· «Γιὰ νὰ σώσει κάποιος τὸ δέρμα του, δίνει ἄλλο δέρμα, καὶ εὐχαρίστως θὰ δώσει ὅλα ὅσα ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ σώσει τὴ ζωὴ του· ὅμως γιὰ νὰ δοκιμάσεις αὐτὸν ἄπλωσε τὸ χέρι σου καὶ πλήγωσε τὴ σάρκα του»⁶. Διότι δὲν εἶναι εὐκόλο πράγμα νὰ συγκρατήσῃ κάποιος ψυχὴ πού ὑποφέρει, ὥστε νὰ μὴ ἁμαρτάνει. Αὐτὸ εἶναι ἴσο μὲ μαρτύριο, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῶν ἀγαθῶν.

3. Καὶ σὺ λοιπόν, ἀγαπητέ, πολλὲς φορὲς ἐνῶ ὑποφέρεις ἀπὸ ἀσθένεια ἢ πυρετὸ ἢ ἰσχυροὺς πόνους καὶ σὲ ἀναγκάζει ἡ λύπη νὰ πεῖς κάτι τὸ βλάσφημο, ἀν συγκρατήσῃς τὸν ἑαυτό σου καὶ εὐχαριστήσῃς καὶ δοξολογήσῃς τὸ Θεό, θὰ λάβῃς τὸν ἴδιο μισθό. Διότι πές μου, γιὰ ποιὸ λόγο βρασηφμεῖς καὶ ἐκστομίζεις κακὸ λόγο; Μήπως θὰ σοῦ γίνῃ ἐλαφρύτερος ὁ ὕπνος; Διότι βέβαια καὶ ἀν ἀκόμη γινόταν ἐλαφρύτερος, οὔτε ἔτσι ἔπρεπε νὰ τὸ τολμᾷς αὐτό, οὔτε νὰ προσφέρῃς τὴ σωτηρίαν τῆς ψυχῆς σου, γιὰ νὰ ἐπιτύχεις τὴν παρηγορίαν τοῦ σώματός σου·

μόνον οὐ κουφίζεται σου τὸ ἄλγος, ἀλλὰ καὶ χαλεπώτερον γίνεται. Ὁ γὰρ διάβολος ὁρῶν ὅτι ἰσχυσέ τι, καὶ εἰς βλασφημίαν σε ἐξήγαγεν, ἐπιτείνει τὴν κάμινον, ἀνάπτει τὴν ὀδύνην, ὥστε αὐτῷ πληρῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν. Μάλιστα μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην, εἰ καὶ ἐκουφίζετο, οὐκ ἔδει τοῦτο ποιεῖν· ὅταν δὲ μηδὲ κερδαίνῃς τι, τίνος ἔνεκεν σαυτὸν κατασφάττεις; Ἄλλ' οὐκ ἀνέχη σιγᾶν; Οὐκοῦν εὐχαρίστει τῷ Θεῷ· οὐκοῦν δοξολόγει τὸν δοκιμάζοντα ἐν τῇ καμίνῳ. Ἄντι τῆς βλασφημίας δοξολογίαν εἶπέ. Ὡδε καὶ μέγας ὁ μισθός, καὶ κουφότερον γίνεται τὸ ἔλκος. Οὕτω καὶ ἐκεῖ-
 10 νος ὁ μακάριος φθεγγόμενος ἔλεγεν· «Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο». Καὶ πάλιν· «Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν»;

Ἄλλ' ἐμοί, φησίν, οὐκ ἔδωκε πλοῦτον. Οὐκοῦν ἐλαττον τὸ ἔλκος. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον ἀπολαύσαντα τῶν ἀπὸ τοῦ πλοῦτου
 15 γυμνωθῆναι τούτου, καὶ μηδὲ πείραν λαβόντα ἐν πενίᾳ ζῆν. Εἰ γὰρ τὰ τῶν ἄλλων ὁρῶντες κακὰ, καὶ τοῖς ἑαυτῶν ἀντεπεξάγοντες λυπηροῖς, χαλεπώτερα τῇ συγκρίσει τὰ ἑαυτῶν νομίζουσι πολλοὶ τῶν πενομένων, ὅταν μὴ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ποιῶνται τὴν σύγκρισιν, ἐννόησον πῶς χαλεπώτερα τὰ τῆς ἀθυ-
 20 μίας, ὅσω καὶ ἡ πείρα πλείονα παρασκευάζει τῆς ἀφαιρέσεως τὴν αἴσθησιν. Ταύτη καὶ ἡ ἀπαιδία κουφοτέρα ἢ ἐξ ἀρχῆς τῆς μετὰ τὴν εὐπαιδίαν. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον μὴ λαβεῖν, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἀφαιρεθῆναι. Φέρε τοίνυν τὰ συμπίπτοντα πάντα γενναίως· τοῦτο γάρ σοι μαρτύριόν ἐστιν. Οὐ γὰρ τὸν κελευόμενον θῦσαι,
 25 τὸ μὴ θῦσαι, ἀλλὰ καταξανθῆναι μᾶλλον, ἢ τοῦτο ποιῆσαι, ποιεῖ μαρτύριον μόνον· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς ὀδύνης εἰς βλασφημίαν ἐξαγούσης, ἐλέσθαι ἐγκαρτερῆσαι τῷ πόνῳ, καὶ μηδὲν ἀπηχῆς εἰπεῖν, μάρτυρα ἐργάζεται. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰώβ, οὐκ ἐπειδὴ κελευόμε-

7. Ἰώβ. 1, 21.

8. Ἰώβ. 2, 10.

τώρα όμως όχι μόνο δεν γίνεται ελαφρύτερος ο πόνος, αλλά γίνεται και φοβερότερος. Διότι ο διάβολος, βλέποντας ότι κατόρθωσε κάτι και σε οδήγησε έτσι σε βλασφημία, έπαυξάνει την κάμινο, ανάπτει τὸν πόνο, ὥστε νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἐπιθυμία. Μάλιστα βέβαια, ὅπως προανέφερα, καὶ ἂν ἀκόμα ἀνακουφιζόσουν, δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ κάμνεις αὐτό, ὅταν ὁμως δὲν κερδίζεις τίποτε, γιὰ ποῖο λόγο κατασφάζεις τὸν ἑαυτὸ σου; Ἄλλὰ δὲν ἀνέχεσαι νὰ σιωπᾶς; Λοιπὸν εὐχαρίστησε τὸ Θεό, δοξολογία ἐκείνου πὸς σε δοκιμάζει στὴν κάμινο. Ἀντὶ τῆς βλασφημίας πρόσφερε δοξολογία. Ἔτσι καὶ ὁ μισθὸς εἶναι μέγας καὶ ἡ πληγὴ γίνεται ελαφρύτερη. Ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ὁ μακάριος συνομιλώντας ἔλεγε· «Ὁ Κύριος τὰ ἔδωσε, ὁ Κύριος τὰ ἀφαίρεσε»⁷. Καὶ πάλι· «Ἄν δεχθῆκαμε τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὸν Κύριο μὲ εὐχαρίστηση, τὰ κακὰ δὲν θὰ τὰ ὑποφέρουμε;»⁸.

Ἄλλ' ἐμένα, λέγει, δὲν μοῦ ἔδωσε πλοῦτο. Λοιπὸν ἂς εἶναι μικρότερη καὶ ἡ πληγὴ. Διότι δὲν εἶναι ἴσο πράγμα, ἀφοῦ ἀπολαύσεις τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλοῦτου, νὰ ἀπογυμνωθεῖς ἀπ' αὐτὸν καὶ νὰ ζεῖς μέσα στὴ φτώχεια χωρὶς νὰ γνῶρισε αὐτήν. Διότι ἐάν, βλέποντας τὰ κακὰ τῶν ἄλλων καὶ συγκρίνοντας αὐτὰ πρὸς τὰ δικά τους, θεωροῦν πολλοὶ φτωχοί, μετὰ ἀπὸ τὴ σύγκριση, χειρότερα τὰ δικά τους, ὅταν κάμνουν τὴ σύγκριση ὄχι πρὸς ἄλλους, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἑαυτὸ τους, σκέψου πόσο φοβερότερη εἶναι ἡ λύπη, τόσο, ὅσο ἡ πείρα καθιστᾶ μεγαλύτερη τὴν αἴσθησή τῆς στέρησης. Ἔτσι καὶ ἡ ἔλλειψη παιδιῶν εἶναι ελαφρύτερη ὅταν συμβαίνει ἀπὸ τὴν ἀρχή, παρὰ ἐκείνη πὸς συμβαίνει ἀφοῦ πρῶτα ἀπέκτησε κάποιος παιδιά. Διότι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα τὸ νὰ μὴ λάβουμε κάτι, καὶ τὸ νὰ μᾶς ἀφαιρεθεῖ ἀφοῦ τὸ λάβουμε. Ὑπόφερε λοιπὸν μὲ γενναιότητα ὅλα ὅσα σοῦ συμβαίνουν· διότι αὐτὸ εἶναι γιὰ σένα μαρτύριο. Διότι δὲν ἀποτελεῖ μόνο μαρτύριο τὸ νὰ μὴ θυσιάσει ἐκεῖνος πὸς διατάσσεται νὰ θυσιάσει, ἀλλὰ τὸ νὰ προτιμήσει νὰ γίνῃ κομμάτι μᾶλλον, παρὰ νὰ κάνει αὐτό. Ἄλλὰ μάρτυρα ἀκόμα δημιουργεῖ καὶ τὸ νὰ προτιμήσει τὸν πόνο ἀντὶ τῆς βλασφημίας στὴν ὁποία ὁδηγεῖ ὁ πόνος, παρὰ νὰ πεῖ κάποιος κακὸ λόγο. Διότι καὶ

νος θῦσαι οὐκ ἔθυσσε, διὰ τοῦτο ἑστεφανώθη, ἀλλ' ἐπειδὴ γενναίως ἠνεγκε τὰς δόξυνας. Καὶ Παῦλος δὲ ἐντεῦθεν ἀνεκηρύττετο, ἀπὸ τῶν μαστίγων, ἀπὸ τῶν θλίψεων, ἀπὸ τῶν ἄλλων ὧν ὑπέμεινε μετὰ εὐχαριστίας.

- 5 «Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι· μακάριος εἶ καὶ καλῶς σοι ἔσται». Τίνος ἕνεκεν διπλασιάζει τὸν μακαρισμὸν; Ἐπειδὴ οἶδεν αὐτοῦ τὸ μέγεθος, ἐντρυφᾷ τῇ φαντασίᾳ τοῦ πράγματος. Καὶ τί τό, «Καλῶς»; εἶπέ μοι. «Ἡ γυνή σου ἄμπελος εὐθυνοῦσα ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου». Ἄλλος φησὶν, «Ἐν
10 τοῖς ἔσωτάτοις». Ἄλλος, «Ἐν τοῖς μηροῖς». «Υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλω τῆς τραπέζης σου». Ἴδου οὕτως εὐλογηθῆσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Τί λέγεις; εἶπέ μοι τοῦτο ὁ μακαρισμὸς; τοῦτο τὸ κέρδος; οἰκίας εὐθυνία, καὶ τὸ τῶν οἰκειῶν ἀπολαῦσαι πόνων, καὶ παίδων πλήθος, καὶ γυνή;
15 Οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦτο ἐκ περιουσίας. «Ζητεῖτε γὰρ πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν». Ἐπειδὴ οὖν ἀτελεστέροις ἔτι διελέγετο, ὥσπερ παιδία μικρὰ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐνάγει. Καὶ μὴ θαυμάσης. Εἰ γὰρ Παῦλος τοῦτο ποιεῖ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοσαύτης φιλοσοφίας πρὸς τοὺς ἔτι χαμαὶ
20 βαδίζοντας ἀπὸ τούτων διαλεγόμενος, πολλῶ μᾶλλον ὁ προφήτης. Καὶ ποῦ τοῦτο ὁ Παῦλος ποιεῖ; Πολλαχοῦ. Καὶ γὰρ ὅταν περὶ παρθενίας διαλέγηται, οὐδὲν περὶ τῶν μελλόντων αὐτοῖς λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἀπὸ τοῦ γάμου προσγινομένων λυπηρῶν μόνον τίθησι· καὶ ὅταν δὲ περὶ τῆς εἰς γονέας τιμῆς, τῷ
25 αὐτῷ κέχρηται τρόπῳ, οὕτω λέγων· «Ἦτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις». Τίς δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολή; «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς».

9. Β' Κορ. 11, 25-27.

10. Λουκᾶ 12, 31.

11. Α' Κορ. 7, 28.

12. Ἐφ. 6, 2.

13. Ἐξ. 20, 12.

ὁ Ἰὼβ στεφανώθηκε, ὄχι ἐπειδὴ δὲν θυσίασε, ἐνῶ πῆρε ἐντολὴ νὰ θυσιάσει, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπόφερε μὲ γενναιότητα τὶς δοκιμασίες. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ ἀπὸ αὐτὸ ἀνακηρυσσόταν, ἀπὸ τὶς μαστιγώσεις, ἀπὸ τὶς θλίψεις, ἀπὸ ὄλα τὰ ἄλλα πού ὑπέμεινε μὲ εὐχαρίστηση⁹.

«Τοὺς κόπους τῶν χειρῶν σου θὰ τρώγεις· μακάριος θὰ εἶσαι καὶ ὄλα θὰ σοῦ πηγαίνουν καλά». Γιὰ ποῖο λόγο διπλασιάζει τὸν μακαρισμὸ; Ἐπειδὴ γνωρίζει τὸ μέγεθος αὐτοῦ, ἐντροφᾶ μὲ τὴ φαντασία μέσα στὸ πράγμα αὐτό. Καὶ πὲς μου, τί σημαίνει τὸ «καλῶς»; «Ἡ γυναίκα σου θὰ εἶναι σὰν κληματαριὰ στὸ πλάι τοῦ σπιτιοῦ σου γεμάτη μὲ καρπούς». Ἄλλος λέγει «Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ σου». Ἄλλος, «Στοὺς μηρούς σου». «Οἱ υἱοὶ σου θὰ κάθονται γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι σὰ νεοφύτευτα δένδρα ἐλιῶν». Νὰ ἔτσι θὰ εὐλογηθεῖ ὁ ἄνθρωπος πού φοβᾶται τὸν Κύριο· Τί λέγεις; Πὲς μου· αὐτὸ εἶναι ὁ μακαρισμὸς; αὐτὸ εἶναι τὸ κέρδος; ἀφθονία στὰ ἀγαθὰ τῆς οἰκίας, ἢ ἀπόλαυση τῶν κόπων μας, τὸ πλῆθος τῶν παιδιῶν καὶ ἡ γυναίκα; Ὅχι μόνο αὐτό, ἀλλ' αὐτὸ μὲ μεγάλη ἀφθονία. Διότι λέγει, «Ζητεῖτε πρῶτα τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ὄλα αὐτὰ θὰ σᾶς προστεθοῦν»¹⁰. Ἐπειδὴ δηλαδὴ συνομιλοῦσε μὲ ἀνθρώπους πνευματικὰ πολὺ ἀτελεῖς, τοὺς εἰσάγει στὸ νόημα τῶν λόγων του σὰν μικρὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα. Καὶ μὴ θαυμάσεις. Διότι, ἂν αὐτὸ κάμνει ὁ Παῦλος στὸν καιρὸ τῆς τόσο μεγάλης φιλοσοφίας, μιλώντας ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα πρὸς ἐκείνους πού ἦταν ἀκόμα πολὺ χαμηλὰ πνευματικὰ, πολὺ περισσότερο ὁ προφήτης. Καὶ ποῦ τὸ κάμνει αὐτὸ ὁ Παῦλος; Σὲ πολλὰ μέρη. Καθόσον, ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴν παρθενία, τίποτε δὲν λέγει σ' αὐτοὺς γιὰ τὰ μελλοντικά, ἀλλὰ μόνο ἀναφέρει τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ δυσάρεστα πού πηγάζουν ἀπὸ τὸ γάμο¹¹· καὶ ὅταν δὲ ὁμιλεῖ γιὰ τὴν τιμὴ πρὸς τοὺς γονεῖς, τὸν ἴδιο τρόπο χρησιμοποιεῖ, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ πού δίνεται μὲ τὶς ὑποσχέσεις»¹². Ποιὰ δὲ εἶναι ἡ ἐντολή; «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου, καὶ θὰ ζήσεις πολλὰ χρόνια ἐπάνω στὴ γῆ»¹³. Ἄλλὰ καὶ ὅταν γράφει γιὰ τὴ

Ἄλλὰ καὶ ὅταν περὶ τῆς εἰς τοὺς ἐχθροὺς φιλοσοφίας γράφῃ, πάλιν αἰσθητὸν τίθησιν ἔπαθλον, λέγων· «Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ».

Ἄλλ' ὁ Χριστὸς οὐχ οὕτως· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἀσθενέσι
 5 διαλέγεται· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῇ παρθενίᾳ τὴν βασιλείαν τίθησιν, ἐπὶ
 δὲ τῷ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾶν, τὸ γενέσθαι ὁμοίους τῷ Θεῷ, ὡς
 ἀνθρώπους ὄντας ὁμοίους γενέσθαι ἐνι. Ὡσπερ οὖν καὶ ἐν τῇ
 Παλαιᾷ, ἔνθα διὰ τῶν αἰσθητῶν ἤγοντο, τοὺς φιλοσοφεῖν εἰδόν-
 τας ἀπὸ τῶν μειζόνων ὀψόμεθα ἐναγομένους. Καὶ τοῦτο δηλῶν
 10 ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι μὴ κομισάμενοι
 τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμε-
 νοι». Οὐ τοίνυν ὁ μισθὸς τῶν φοβουμένων τὸν Θεὸν οὗτος μό-
 νος, τῶν οἰκείων ἢ ἀπόλαυσις, καὶ γυνή, καὶ παῖδες, καὶ εὐθυνία
 οἰκίας, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ περιουσίας καὶ ἐν τάξει προσθήκης·
 15 τὰ δὲ κεφάλαια καὶ μεγάλα, πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ φοβεῖσθαι τὸν
 Θεόν, ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀμοιβὴν ἔχον· ἔπειτα δὲ καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐ-
 κείνα, «Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρ-
 δίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη».

4. Εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών, καὶ ἴδοις τὰ ἀγαθὰ Ἱερου-
 20 σαλήμ». Ἔτερος, «Καὶ ὄρα ἐν ἀγαθοῖς Ἱερουσαλήμ». Ἀγαθὰ
 τὴν πόλιν λέγει, τὸν πλοῦτον, τὴν εὐπρέπειαν, τὰς νίκας, τὰς τι-
 μάς, τὴν εὐθυνίαν, τὴν εὐετηρίαν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν εἰρήνην.
 «Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου». Καλῶς τῇ προσθήκῃ τῶν ἡ-
 μερῶν κέχρηται. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μάλιστα σημεῖον ἦν τοῦ παρὰ
 25 τοῦ Θεοῦ ταῦτα δίδοσθαι, καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ δεῖγμα, τὸ μὴ
 πάσχειν τι ἀνθρώπινον, μηδὲ μεταπίπτειν, καὶ μεταβολὴν ὑπομέ-
 νειν, πλην εἴποτε ὀργισθεῖς αὐτὰ διέκοψε. «Καὶ ἴδοις υἱοὺς τῶν
 υἱῶν σου». Καὶ μὴν πολλοί, φησί, φοβούμενοι τὸν Θεὸν ἐν ἀπαι-
 δία διετέλεσαν. Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀπεδυσά-

14. Ρωμ. 12, 20.

15. Ματθ. 19, 12.

16. Ματθ. 5, 44-45.

17. Ἐβρ. 11, 13.

18. Α' Κορ. 2, 9.

συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς ἐχθρούς, πάλι προσθέτει αἰσθητὸ ἔπαθλο, λέγοντας· «Διότι κάμνοντας αὐτὸ συσσωρεύεις κάρβουνα ἀναμμένα ἐπάνω στὸ κεφάλι σου»¹⁴.

Ἄλλ' ὁ Χριστὸς δὲν ἐνεργεῖ ἔτσι· διότι αὐτὸς δὲν ὁμιλεῖ πρὸς πνευματικὰ ἀδύνατους. Καὶ γιὰ μὲν τὴν παρθενία ἀναφέρει σὰν ἔπαθλο τὴν οὐράνια βασιλεία¹⁵, γιὰ δὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς, τὸ νὰ γίνουμε ὁμοιοὶ μὲ τὸ Θεό¹⁶, ὅσο εἶναι δυνατὸ στοὺς ἀνθρώπους νὰ ὁμοιωθοῦν μὲ αὐτόν. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπου ὁδηγοῦνταν μὲ τὰ αἰσθητά, θὰ δοῦμε ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν νὰ φιλοσοφοῦν νὰ ὁδηγοῦνται ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα. Καὶ θέλοντας ὁ Παῦλος νὰ δηλώσει αὐτό, ἔλεγε· «Ὅλοι αὐτοὶ πέθαναν μὲ πίστη, χωρὶς νὰ ἔλαβαν τίς ὑποσχέσεις, ἀλλ' εἶδαν αὐτὲς ἀπὸ μακριὰ καὶ τίς ἀποδέχτηκαν»¹⁷. Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνο αὐτὸς ὁ μισθὸς ἐκείνων ποὺ φοβοῦνται τὸ Θεό, δηλαδή ἡ ἀπόλαυση τῶν οἰκογενειακῶν ἀγαθῶν, ἢ γυναίκα, τὰ παιδιὰ καὶ ἡ ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν τῆς οἰκίας, ἀλλ' αὐτὰ μὲν εἶναι κάτι τὸ ἐπὶ πλέον καὶ ἐπιπρόσθετο, τὰ δὲ σπουδαιότερα καὶ μεγαλύτερα, πρῶτο μὲν εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ νὰ φοβᾶται κάποιος τὸ Θεό, ποὺ ἔχει μέσα του τὴν ἀμοιβή· ἔπειτα δὲ εἶναι καὶ τὰ ἀπερίγραπτα ἐκείνα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα μάτι ἀνθρώπινο δὲν τὰ εἶδε, καὶ αὐτὶ δὲν τὰ ἄκουσε, καὶ ἀνθρώπινος νοῦν δὲν τὰ φαντάστηκε»¹⁸.

4. «Εἶθε νὰ σὲ εὐλογῆσει ὁ Κύριος ἀπὸ τῆ Σιών καὶ νὰ μπορέσεις νὰ δεῖς τὰ ἀγαθὰ τῆς Ἱερουσαλήμ». Ἄλλος λέγει, «Καὶ βλέπε τὴν Ἱερουσαλήμ μέσα στὰ ἀγαθὰ της». Ἀγαθὰ ὀνομάζει τὴν πόλη, τὸν πλοῦτο, τὴ μεγαλοπρέπεια, τὴν εἰρήνη. «Ὅλες τίς ἡμέρες τῆς ζωῆς σου». Πολὺ καλὰ χρησιμοποιεῖ τὴν προσθήκη τῶν ἡμερῶν. Καθόσον καὶ αὐτὸ πρὸ πάντων ἦταν ἀπόδειξη ὅτι αὐτὰ δίνονται ἀπὸ τὸ Θεό, καθὼς καὶ δεῖγμα τῆς πρόνοιᾶς του, τὸ ὅτι αὐτὰ δὲν παθαίνουν τίποτε τὸ ἀνθρώπινο, οὔτε ἔχουν μεταπτώσεις καὶ οὔτε ὑφίστανται μεταβολές, ἐκτὸς ἂν κάποτε ὀργίστηκε καὶ διέκοψε αὐτά. «Καὶ νὰ μπορέσεις νὰ δεῖς τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν σου». Καὶ ὁμως, λέγει, πολλοὶ ἄν καὶ φοβοῦνταν τὸ Θεό, ἐν τούτοις ἔζησαν χωρὶς παιδιὰ. Καὶ ποῖα

μεθα, ἀλλὰ προηγουμένως μὲν ἐπὶ τῷ ἀρέσκειν τῷ Θεῷ· ἔπειτα
 δὲ ἐπὶ ταῖς μελλούσαις ἐλπίσι. Καὶ τότε μὲν ταῦτα ἦν τὰ ἐπαθλα,
 νῦν δὲ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ. Εἰ δὲ μὴ ἔσχες παῖδας,
 ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν, πόθεν οἶσθα, εἰ μὴ τῆς εὐπραγίας ταύ-
 5 τῆς ἕτερα μείζονα ἔδωκεν; Οὐ γὰρ ἐνὶ τρόπῳ πάντας εὐεργετεῖ,
 ἀλλὰ διαφόρως, πλούσιος ὢν. Πόσοι παῖδας ἐσχηκότες, τοὺς
 οὐκ ἔχοντας ἐμακάρισαν; πόσοι πλοῦτον κτησάμενοι, τῶν πενή-
 των ἀθλιώτερον κατέλυσαν; πόσοι δόξης ἀπολαύσαντες, καθά-
 περ μαχαίρα ταύτη περιεπάρησαν, καὶ τὰ ἀνήκεστα πεπόνθασι;
 10 Μὴ δὴ τὰ πράγματα πάντα ζήτηι, μηδὲ ἀπαίτει τὸν Θεὸν εὐ-
 θύνας, ἀλλὰ πάντα φέρε γενναίως καὶ μετὰ εὐχαριστίας· μᾶλλον
 δὲ μηδενὶ τῶν παρόντων προσήλωσο. Διὰ γὰρ τοῦτο τοιαύτην ἐ-
 κελεύσθης εὐχεσθαι εὐχήν, ἐν ἣ μόνον ἐν αἴτημα αἰσθητὸν αἰ-
 τεῖς, καὶ πλεον οὐδέν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο τῷ μέτρῳ πάλιν γίνεται
 15 πνευματικόν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα περὶ οὐρανῶν καὶ τῆς ἐκεῖ
 βασιλείας, καὶ τῆς ἀκριβοῦς πολιτείας, καὶ τῆς τῶν ἁμαρτημά-
 των ἀπαλλαγῆς ἡμῖν εἴρηται· ὑπὲρ δὲ αἰσθητῶν μίαν λέξιν κε-
 λευόμεθα λέγειν. Ποίαν δὲ ταύτην; «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιού-
 σιον δὸς ἡμῖν σήμερον», καὶ πλεον οὐδέν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς ἐτέ-
 20 ραν λοιπὸν καλούμεθα πατρίδα, καὶ πρὸς μείζονα μετεταξάμεθα
 ζωὴν, καὶ τὰς αἰτήσεις καταλλήλους ἐκείνη δεῖ ποιεῖσθαι· ταῦτα
 δὲ κἂν ἐπιρρέη, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας διακρούεσθαι.
 «Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ». Ἄλλος, «Καὶ ἴδε τοὺς υἱοὺς τῶν
 υἱῶν σου, εἰρήνην ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ». Κατὰ κοινοῦ ἡ εὐχή. Τοῦτο
 25 γὰρ μάλιστα ποθοῦσιν, ἅτε μακρῷ τεταριχενόμενοι πολέμῳ. Τί
 γὰρ ὄφελος αὐτοῖς τῶν ἄλλων, εἰρήνης οὐκ οὔσης; Τὸ τοῖνον

σημασία έχει αυτό; Διότι ἡ φροντίδα μας δὲν εἶναι τὰ πράγματα τῆς παρουσίας ζωῆς, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν μὲν γιὰ νὰ ἀρέσουμε στὸ Θεό, ἔπειτα δὲ οἱ μελλοντικὲς ἐλπίδες. Καὶ τότε μὲν αὐτὰ ἦταν τὰ ἔπαθλα, τώρα ὁμως καὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ. "Ἄν δὲ δὲν ἀπέκτησες παιδιά, σὺ ποὺ φοβᾶσαι τὸ Θεό, ἀπὸ ποῦ γνωρίζεις, ἂν δὲν σοῦ ἔδωσε ἄλλα μεγαλύτερα ἀγαθὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν εὐτυχία; Διότι δὲν εὐεργετεῖ ὄλους μὲ ἓνα τρόπο, ἀλλὰ μὲ διάφορους, διότι εἶναι πλούσιος. Πόσοι, ποὺ ἔχουν παιδιά, μακάρισαν ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν; πόσοι, ἂν καὶ ἀπέκτησαν πλοῦτο, τελείωσαν τὴ ζωὴ τους ἀθλιότερα ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς; πόσοι, ἐνῶ ἀπόλαυσαν δόξα, πληγώθηκαν ἀπὸ αὐτὴν, σὰν ἀκριβῶς ἀπὸ μαχαίρι, καὶ ἔπαθαν ἀθεράπευτα κακά;

Μὴ λοιπὸν πολυεξετάξεις τὰ πράγματα καὶ οὔτε νὰ ζητᾶς εὐθύνες ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ ὄλα ὑπόφερε τα μὲ γενναιότητα καὶ μὲ εὐχαριστία· μᾶλλον δὲ μὴ προσηλώνεσαι σὲ κανένα ἀπὸ τὰ παρόντα πράγματα. Διότι γι' αὐτὸ ἔλαβες ἐντολὴ νὰ κάμνεις αὐτὴν τὴν προσευχή, μὲ τὴν ὁποία ἓνα μόνο αἰσθητὸ πρᾶγμα ζητᾶς καὶ τίποτε ἐπὶ πλεόν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ ὅταν γίνεται μὲ μέτρο γίνεται πάλι πνευματικόν. Διότι ὄλα μὲν τὰ ἄλλα μᾶς ἔχουν λεχθεῖ γιὰ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν ἐκεῖ βασιλεία, γιὰ τὸν ἐνάρετο τρόπο ζωῆς καὶ γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά μας, ἐνῶ γιὰ τὰ αἰσθητὰ ἔχουμε ἐντολὴ νὰ λέμε μιὰ μόνο λέξη. Ποιὰ δὲ εἶναι αὕτη; «Τὸν ἄρτο μας τὸν ἀπαραίτητο δῶσε μας σήμερα»¹⁹, καὶ τίποτε περισσότερο. Διότι, ἐπειδὴ πλεόν καλούμαστε πρὸς ἄλλη πατρίδα καὶ μετατεθήκαμε σὲ ἀνώτερη ζωὴ, πρέπει καὶ τὰ αἰτήματά μας νὰ εἶναι κατάλληλα μὲ ἐκείνη· ἐνῶ αὐτά, καὶ ἂν ἀκόμα συρρέουν μὲ ἀφθονία, νὰ τὰ ἀπορρίπτουμε μὲ μεγάλη προθυμία.

«Εἶθε νὰ κυριαρχεῖ εἰρήνη στὸν Ἰσραήλ». Ἄλλος λέγει, «καὶ πρόσεχε τὰ τέκνα τῶν υἰῶν σου, χαρίζοντας εἰρήνη στὸν Ἰσραήλ». Ἡ προσευχὴ εἶναι κοινὴ. Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων ποθοῦν, ἐπειδὴ ἔχουν ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τὸν μακροχρόνιο πόλεμο. Διότι ποιοὶ τὸ ὄφελος αὐτῶν ἀπὸ τὰ ἄλλα, ὅταν δὲν ἔχουν εἰρή-

κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν τῶν τότε, καὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν ἐπαγγέλλεται, τὴν εἰρήνην, καὶ ταύτην διηνεκῆ· ὅπερ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον, τὸ καὶ δοῦναι καὶ μὴ ἀφείναι διαπεσεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτῇ τῶν ἀνθρωπίνων ἢ φύσις ρευστὴ τίς ἐστι 5 καὶ οὐ διαρκῆς, δεικνὺς ὅτι οὐχ ἀπλῶς αὐτοῖς ἐπεισι ταῦτα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνωθεν ροπῆς, καὶ νεύοντος τοῦ Θεοῦ, «Πάσας τὰς ἡμέρας» εἶπε, καὶ εἰρήνην ἐπηγγείλατο διαρκῆ. Καὶ γέγονε τοῦτο, τὸ γοῦν εἰς τὸν Θεὸν ἤκον. Εἰ δὲ διεκόπη, πάλιν ἀπὸ τῆς ἐκείνων πονηρίας γέγονε καὶ τοῦτο. Ὡσπερ γὰρ ὅταν ἀπειλῆ κολά- 10 σεις τισί, καὶ διὰ τῆς μετανοίας ἀποκρούωνται τὴν ὀργήν, ἴστανται τὰ τῆς τιμωρίας, οὕτω κἀν ἀγαθὰ ἐπαγγελῆται, ἀνάξιοι δὲ φανῶσιν οἱ τῆς ἐπαγγελίας μέλλοντες ἀπολαύειν, ἀναχαιτίζεται τὰ τῆς ὑποσχέσεως. Τὸ μὲν οὖν εἰς αὐτὸν ἤκον, πάσας τὰς ἡμέρας αὐτοῖς ἐπηγγείλατο, τῇ δὲ ἑαυτῶν πονηρία διέκοψαν τὴν 15 δωρεάν.

Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μήτε ἀπειλοῦντος αὐτοῦ ἀπογινώσκωμεν, ἀλλὰ τῇ μετανοία τὴν ὀργὴν ἀποκρούμεθα, μηδὲ χρηστὰ ἐπαγγελλομένου ἀναπίπτωμεν, ἀλλὰ τῇ σπουδῇ καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον ἐπιμελείᾳ προκαλῶμεν εἰς ἔργον τὰς ὑποσχέσεις. Ἄν γὰρ 20 μὴ τοῦτο ποιῶμεν, οὐκ ἀρκεῖ ἡ ἐπαγγελία σῶσαι μόνη. Ἐπεὶ καὶ τῷ Ἰούδα ἐπηγγείλατο, ὅτι καθιεῖται ἐπὶ τοῦ θρόνου μετὰ τῶν ἑνδεκα μαθητῶν· καὶ οὐκ ἐκάθισεν· ἡ δὲ αἰτία οὐ παρὰ τὸν ὑποσχόμενον, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἀνάξιον τῆς ὑποσχέσεως φανέντα. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἔχοντες βασιλείας ἐπαγγελίαν, μὴ ραθυμῶμεν, 25 ἀλλὰ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρωμεν, ἵνα δυνηθῶμεν τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

νη; Καθόσον τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅλα τὰ τότε ἀγαθὰ, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε καὶ ὑπόσχεση γιὰ τὴν ἀσφάλειά της, ἦταν ἡ εἰρήνη, καὶ μάλιστα εἰρήνη διαρκῆς, πράγμα πού πρὸ πάντων ἀποτελεῖ ἔργο τῆς πρόνοιᾳς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ νὰ τῇ δώσει καὶ νὰ μὴ ἀφήνει νὰ χαθεῖ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἴδια ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ρευστὴ καὶ ὄχι διαρκῆς, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ δὲν ὑπῆρχαν σ' αὐτοὺς τυχαῖα, ἀλλ' ἀπὸ τὴν οὐράνια βοήθεια καὶ κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, εἶπε «Ὅλες τὶς ἡμέρες» καὶ ὑποσχέθηκε εἰρήνη διαρκῆ. Καὶ συνέβηκε αὐτό, ὅσο τουλάχιστο ἐξαρτῶταν ἀπὸ τὸ Θεό. Ἄν δὲ διακόπηκε πάλι αὐτὸ συνέβηκε ἐξ αἰτίας τῆς κακίας ἐκείνων. Διότι ὅπως ἀκριβῶς, ὅταν ἀπειλεῖ μερικοὺς μὲ τιμωρίες καὶ ἀποκρούουν ἐκεῖνοι τὴν ὀργή του μὲ τὴ μετάνοια, σταματοῦν καὶ τὰ τῆς τιμωρίας, ἔτσι καὶ ὅταν ὑπόσχεται ἀγαθὰ καὶ συμβεῖ νὰ φανοῦν ἀνάξιοι ἐκεῖνοι πού πρόκειται ν' ἀπολαύσουν τὰ τῆς ὑποσχέσεως, ἀνακαλοῦνται τὰ τῆς ὑποσχέσεως. Αὐτὸ λοιπὸν πού ἐξαρτῶταν ἀπὸ τὸ Θεό, ἦταν ὅτι ὑποσχέθηκε σ' αὐτοὺς ἀγαθὰ γιὰ ὅλες τὶς ἡμέρες τῆς ζωῆς τους, μὲ τὴν κακία τους ὁμῶς διέκοψαν τὴ δωρεά.

Αὐτὰ δὲ τὰ λέγω, ὥστε οὔτε καὶ ὅταν ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς νὰ ἀπελπιζόμαστε, ἀλλὰ νὰ ἀποκρούουμε μὲ τὴ μετάνοια τὴν ὀργή, οὔτε ὅταν ὑπόσχεται ἀγαθὰ νὰ γινόμαστε ἀδιάφοροι, ἀλλὰ μὲ τὴ φροντίδα καὶ τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς νὰ προκαλοῦμε οἱ ὑποσχέσεις νὰ γίνουν ἔργο. Διότι ἂν δὲν κάμνουμε αὐτό, δὲν εἶναι ἀρκετὴ μόνο ἡ ὑπόσχεση νὰ μᾶς σώσει. Καθόσον καὶ στὸν Ἰούδα ὑποσχέθηκε, ὅτι θὰ καθίσει ἐπάνω στὸ θρόνο μαζί μὲ τοὺς ἔνδεκα ἄλλους μαθητές, καὶ δὲν κάθισε, καὶ αἴτιος δὲν εἶναι ἐκεῖνος πού ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση, ἀλλ' ἐκεῖνος πού φάνηκε ἀνάξιος τῆς ὑποσχέσεως. Καὶ ἐμεῖς λοιπὸν ἔχοντας τὴν ὑπόσχεση τῆς βασιλείας ἅς μὴ ἀδιαφοροῦμε, ἀλλ' ἅς κάμνουμε ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐπιτύχουμε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΚΗ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

«Πλεονάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου, εἶπά-
τω δὴ Ἰσραήλ. Πλεονάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότη-
τός μου· καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι». Ἔτερός φη-
σιν ἔρμηνευτής, «Ἄλλ’ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι».

Καὶ οὗτος τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἔχεται ὁ ψαλμός. Ἐπειδὴ γὰρ διε-
κόπτετο τὰ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ πρὸς τέλος τὸ ἔργον οὐκ ἦει, ἄ-
γων αὐτοὺς εἰς χρηστὰς ἐλπίδας, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωσιν, ἐκ
τῶν παρελθόντων περὶ τῶν μελλόντων θαρρεῖν αὐτοὺς παρα-
5 σκευάζει, καὶ παιδεύει αὐτοὺς λέγειν ταῦτα τὰ ρήματα. Ποῖα δέ;
Ἔτι πολλάκις ἐπιθέμενοι, περιγενέσθαι οὐκ ἴσχυσαν, οὐδὲ ὄλο-
σχερῆ νίκην ἦραντο. Καὶ μὴν ἔλαβον αἰχμαλώτους, φησί, καὶ
πρὸς τὴν ἀλλοτρίαν μετέστησαν, καὶ πολλοὺς πολέμους ἐνίκη-
σαν. Μάλιστα μὲν καὶ τότε οὐκ ἐκ τῆς οἰκείας ἰσχύος, ἀλλ’ ἐκ
10 τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀμαρτίας περιεγένοντο. Ἄλλως δὲ οὐ μέχρι
τέλους ἔμειναν ὡς περιγεγονότες. Οὐδὲ γὰρ ἴσχυσαν παντελῶς
ἀφανίσαι τὸ γένος, οὐδὲ ἐξαλεῖψαι τὴν πόλιν, οὐδὲ εἰς τέλος ἀ-
πολέσαι τὸ ἔθνος, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον, ἐνδιδόντος τοῦ Θεοῦ, πε-
ριγενόμενοι, πάλιν ἠττῶντο. Πῶς δὲ ἠττῶντο; Τῶν Ἰουδαίων ἐ-
15 πι τὴν προτέραν εὐπραγίαν ἐπανιόντων. Ὁ καὶ δηλῶν ἕτερος
ἔρμηνευτής, «Ἄλλ’ οὐχ ὑπερίσχυσάν μου», εἶπεν.

«Ἐπὶ τὸν νῶτόν μου ἐτέκταινον οἱ ἀμαρτωλοί, ἐμάκρυναν
τὴν ἀνομίαν αὐτῶν». Τί ἐστι τοῦτο; Οὐχ ὡς ἔτυχεν ἐπεβούλευ-
ον, φησὶν, ἀλλὰ πολλὰ ἐμχανῶντο καὶ ἐπραγματεύοντο, δό-

* Σ’ αὐτὸ τὸν ψαλμὸ περιγράφονται οἱ διωγμοὶ καὶ οἱ κίνδυνοι ποῦ ὑπέστη
τὸ Ἰσραήλ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐμφανίσεώς του
σάν ἔθνος, ἀλλὰ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ καταβάλλουν, διότι ὁ Κύριος, ὁ ἀήττητος

ΣΤΟΝ ΡΚΗ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια πολλές φορές με πολέμησαν· ἄς τὸ ὁμολογήσει αὐτὸ ὀλόκληρος ὁ ἰσραηλιτικὸς λαός. Πολλές φορές ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια με πολέμησαν, καὶ ὁμως δὲν μπόρεσαν νὰ με καταβάλουν». Ἄλλος ἑρμηνευτὴς λέγει, «Ἄλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ με ἀφανίσουν».

Καὶ αὐτὸς ὁ ψαλμὸς ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ προηγούμενου ψαλμοῦ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ διακοπτόταν ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλεως καὶ δὲν ἐφθανε σὲ τέλος τὸ ἔργο, ὀδηγώντας αὐτοὺς σὲ καλὰς ἐλπίδες γιὰ νὰ μὴ χάνουν τὸ θάρρος τους, προετοιμάζει αὐτοὺς ἀπὸ τὰ παρελθόντα νὰ ἔχουν θάρρος γιὰ τὰ μελλοντικά, καὶ διδάσκει αὐτοὺς νὰ λέγουν αὐτὰ τὰ λόγια. Ποιὰ δέ; Ὅτι, ἂν καὶ πολλές φορές ἐπιτέθηκαν, δὲν κατόρθωσαν νὰ ὑπερίσχυσουν, οὔτε ἐπέτυχαν ὀλοκληρωτικὴ νίκη. Καὶ βέβαια συνέλαβαν αἰχμάλωτους, λέγει, καὶ τοὺς μετέφεραν στὴν ξένη χώρα καὶ νίκησαν σὲ πολλοὺς πολέμους. Ὅπωςδήποτε καὶ τότε ὑπερίσχυσαν ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς δυνάμεως τους, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας τῶν Ἰουδαίων. Ἐξ ἄλλου δὲ δὲν ἔμειναν μέχρι τέλους νικητές. Οὔτε βέβαια κατόρθωσαν νὰ ἐξαφανίσουν τελείως τὸ γένος τους, οὔτε νὰ ἐξαλείψουν τὴν πόλη, οὔτε νὰ καταστρέψουν τελείως τὸ ἔθνος τους, ἀλλ' ἀφοῦ ὑπερίσχυσαν πρὸς στιγμὴ, ἐπειδὴ τὸ ἐπέτρεπε ὁ Θεός, πάλι νικῶνταν. Πῶς δὲ νικῶνταν; Μὲ τὸ ὅτι ἐπανερχόνταν οἱ Ἰουδαῖοι στὴν προηγούμενη εὐημερία τους, πράγμα πού γιὰ νὰ δηλώσει ἄλλος ἑρμηνευτὴς, εἶπε, «Ἄλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ με νικήσουν».

«Ἐπάνω στὰ νῶτα μου κάθησαν καὶ σφυροκοποῦσαν αὐτὰ οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ παρέτειναν γιὰ μικρὸ χρόνον τίς ἐναντίον μου παρανομίες τους». Τί σημαίνει αὐτό; Δὲν ἦταν, λέγει, τυ-

προστάτης αὐτοῦ, ταπείνωσε καὶ συντρίψε αὐτούς. Τὴν προστασία αὐτὴ διακηρύσσει ὁ ποιητὴς μὲ συναισθήματα εὐχαριστίας καὶ δοξολογίας πρὸς αὐτόν.

λους ράπτοντες, λάθρα ἐπιτιθέμενοι. Τὸ γάρ, «Ἐπὶ τὸν νῶτόν μου», ἢ τὸ δολερὸν καὶ ὑπουλον δηλοῖ, ἢ τὸ κατὰ κράτος καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Τουτέστιν, αὐτὴν τὴν δυνάμιν μου συνθλάσαι ἐπεχείρουν. Ἔτερος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Ἐτέκταινον», «Ἡ-
 5 ροτρίασαν», εἶπεν, ἵνα δηλώσῃ, ὅτι ἔργον ἐποιοῦντο τὴν κατὰ τοῦ δικαίου ἐπιβουλήν. «Ἐμάκρυναν τὴν ἀνομίαν αὐτῶν». Τί ἐστιν ὃ λέγει; Δείκνυσιν ὅτι οὐ μετὰ σφοδρότητος ἐπήεσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς προσεδρίας, πολὺν δαπανῶντες χρόνον, καὶ ἔργον ποιούμενοι τὴν ἐπιβουλήν, καὶ ἐπιμένοντες
 10 διηνεκῶς. Ἄλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ἐγένετο πλεόν, οὐ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἰσχύν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δυνάμιν. Διόπερ δεικνύς τὸν ἰστώντα τὸ τρόπαιον, καὶ τὴν νίκην ἐργαζόμενον, ἐπήγαγε· «Κύριος δίκαιος συνέκοψεν ἀυχένας ἀμαρτωλῶν». Ἔτερος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Αὐχένας», «Βρόχους», εἶπε, δηλῶν τὰς ἐπιβουλάς, τὰς ἐ-
 15 φόδους, τὰς μηχανάς. Καλῶς δὲ οὐ, «διέλυσεν», εἶπεν, ἀλλά, «Συνέκοψεν», ἵνα μᾶλλον ἐμφήνῃ ὅτι τοῦτο εἰργάσατο, ἀχρηστα εἰς τέλος ποιῶν αὐτῶν τὰ βουλευματα. Καὶ γὰρ ἀρχομένης τῆς πόλεως κτίζεσθαι πάλιν, πολλοὶ πανταχόθεν ἐπιτιθέμενοι ἦσαν τῷ φθόνῳ τηκόμενοι, καὶ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δὶς, ἀλλὰ καὶ πολλά-
 20 κίς τοῦτο ἐποίουν. Τοῦτο γέγονε καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀρχομένης γὰρ αὐτῆς φύεσθαι, συνεχῶς ἐπετίθεντο πάντες· παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν βασιλεῖς, καὶ δῆμοι, καὶ τύραννοι· μετὰ δὲ ταῦτα τῶν αἰρέσεων αἱ ἐπιβουλαί, καὶ πολὺς πανταχόθεν ὁ πόλεμος καὶ ποικίλος ἀνερριπίζετο· ἀλλ' ὁμως οὐδὲν ἴσχυσεν· ἀλλὰ τὰ μὲν
 25 τῶν πολεμίων ἐλύθη, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀνθεῖ.

«Αἰσχυρῆθησαν καὶ ἀποστραφήτως εἰς τὰ ὀπίσω πάντες οἱ μισοῦντες Σιών». Ἄλλος, «Ἀνατραπήτως εἰς τὰ ὀπίσω». «Γενηθήτως ὡσεὶ χόρτος δωμαίων, ὃς πρὸ τοῦ ἐκспа-

χαῖες οἱ ἐπιβουλές τους, ἀλλὰ πολλὰ μηχανεύονταν καὶ σχεδίαζαν, ἐπινοώντας δόλους καὶ κάμνοντας ἐπιθέσεις κρυφές. Διότι τὸ, «ἐπάνω στὰ νῶτα μου», ἦ φανερώνει τὸ δολερὸ καὶ τὸ ὑπουλο, ἦ τὴ μεγάλη δύναμη καὶ τὴν πολλή σφοδρότητα. Δηλαδὴ τὴν ἴδια τὴ δύναμή μου ἐπιχειροῦσαν νὰ συντρίψουν. Ἔτενος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Σφυροκοποῦσαν», εἶπε, «κατέσκαψαν», γιὰ νὰ δείξει, ὅτι σὰν ἔργο τους εἶχαν τὴν ἐπιβουλὴ τοῦ δικαίου. «Παρέτειναν γιὰ μικρὸ χρόνον τις παρανομίες τους ἐναντίον μου». Τί σημαίνει δὲ αὐτὸ ποῦ λέγει; Δείχνει, ὅτι δὲν ἐπιτέθηκαν μόνο μὲ σφοδρότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγάλη ἐπιμονή, δαπανώντας πολὺ χρόνον, καὶ εἶχαν σὰν ἔργο τὴν ἐπιβουλή, καὶ ἐπέμεναν διαρκῶς. Καὶ ὅμως δὲν ἐπέτυχαν τίποτε τὸ ἐπὶ πλέον, ὅχι ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς μας δυνάμεως, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, γιὰ νὰ δείξει ἐκεῖνον ποῦ ἔστηνε τὸ τρόπαιον καὶ δημιουργοῦσε τὴ νίκη, πρόσθεσε· «Ἄλλ' ὁ δίκαιος Κύριος κατέκοψε τοὺς αὐχένες τῶν ἁμαρτωλῶν». Ἔτενος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Αὐχένες», εἶπε, «Βρόχους», γιὰ νὰ δηλώσει τις ἐπιβουλές, τις ἐφόδους, τις μηχανορραφίες. Καὶ καλὰ δὲν εἶπε, 'διέλυσε', ἀλλὰ «κατέκοψε», γιὰ νὰ δείξει μὲ μεγαλύτερη ἔμφαση ὅτι ἔπραξε αὐτό, ἀρχηστεύοντας ἐξ ὀλοκλήρου τὰ σχέδια αὐτῶν. Καθόσον ὅταν ἀρχίζε ἡ πόλις νὰ κτίζεται πάλι πολλοὶ ἔκαμναν ἐπιθέσεις ἀπὸ παντοῦ, παρακινούμενοι ἀπὸ τὸ φθόνον, καὶ ὅχι μιὰ φορά, οὔτε δύο, ἀλλὰ πολλὰς φορές τὸ ἔκαμναν αὐτό. Αὐτὸ συνέβηκε καὶ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. Διότι, ὅταν ἀρχίζε αὐτὴ νὰ βλαστάνει, συνέχεια ὅλοι ἔκαμναν ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς, στὴν ἀρχὴ μὲν βασιλεῖς, τὰ πλήθη καὶ οἱ ἀρχοντες, στὴ συνέχεια δὲ ἀκολουθοῦσαν οἱ ἐπιβουλές τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἐξαπολυόταν ἀπὸ παντοῦ μέγας πόλεμος καὶ ποικίλος, καὶ ὅμως τίποτα δὲν κατόρθωσε, ἀλλ' οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπέστησαν συντριβή, τὰ δὲ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας ἀνθίζουν.

«Ἄς ντραποῦν καὶ ἄς στραφοῦν πίσω ὅλοι ἐκεῖνοι ποῦ μισοῦν τὴ Σιών». Ἔτενος, «Ἄς ἐπιστρέψουν πίσω συντριμμένοι». «Ἄς γίνουν σὰν τὸ χορτάρι ποῦ φυτρώνει στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν, ποῦ ξηραίνεται πρὶν νὰ ξεριζωθεῖ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο

σθῆναι ἐξηράνθη· οὐ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θεριζων». Ἔτερός φησι, «Τὴν δράκα αὐτοῦ». «Καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ ὁ τὰ δράγματα συλλέγων. Καὶ οὐκ εἶπαν οἱ παράγοντες, εὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς. Εὐλογῆκαμεν ὑμᾶς ἐν ὀνόματι Κυρίου». Εἰς εὐχὴν 5 κατακλείει τὴν παραίνεσιν ἀπὸ τε τῆς διηγήσεως τῶν παρελθόντων, ἀπὸ τε τῆς εὐχῆς θαρρεῖν παρασκευάζων τὸν ἀκροατὴν, καὶ δεικνὺς τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν ἄδικον. Ἐκ τῆς γὰρ φθόου καὶ μίσους τὰ τῆς μάχης ἤρετο· διὸ φησιν, «Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω πάντες οἱ μισοῦντες Σιών». Μὴ 10 μόνον ἠττηθεῖσαν, ἀλλὰ καὶ αἰσχυρῶς καὶ καταγελάστως. Εἶτα εἰπὼν, «Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χόρτος δωματίων», ἐνδιατρίβει τῇ εἰκόνι, οὐχ ἀπλῶς χόρτω παραβάλλον, ἀλλὰ τῷ ἐπὶ δωματίων. Καίτοι γε καὶ ὁ ἐν πεδίῳ λιπαρῷ, ταχέως διαρρεῖ, ἀλλ' ἐκεῖνος πλείονα δεικνὺς τῶν ἐναντίων τὴν εὐτέλειαν, τῷ ἐπὶ τῶν δωματίων αὐτοῦ παραβάλλει· ὥστε ἐκατέρωθεν δεῖξαι αὐτῶν τὸ εὐκατάπτωτον, καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ χόρτου, καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ τόπου.

Τοιαῦται, φησί, τῶν ἐναντίων αἱ ἐφοδοὶ, οὐκ ἔχουσαι ρίζαν, οὐδὲ ὑπόστασιν· ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον μὲν δοκοῦσιν ἀνθεῖν, ὅστε- 20 ρον δὲ ἐλέγχονται, καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτουσι. Τοιαύτη καὶ τῶν ἐν ἀδικίᾳ ζώντων ἡ εὐημερία, τῶν βιωτικῶν ἢ παιδρότης· ὁμοῦ τε γὰρ φαίνεται καὶ ἀπόλλυται, οὔτε ὑπόστασίν τινα, οὔτε δύναμιν ἔχουσα. Διόπερ οὐ δεῖ τοῦτοις προσέχειν, ἀλλὰ τὸ εὐκατάλυτον αὐτῶν ἐννοοῦντας, τῶν ἀθανάτων ἐφίεσθαι καὶ ἀκινήτων πραγ- 25 μάτων, καὶ οὐκ ἐχόντων μεταβολήν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἢ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

δὲν γέμισε τὸ χέρι του ὁ θεριστής». Ἄλλος λέγει, «τὴ χούφτα του». «Καὶ τὴν ἀγκαλιά του αὐτὸς ποὺ μαζεύει τὰ χερόβολα. Καὶ δὲν εἶπαν οἱ περαστικοί, ἢ εὐλογία τοῦ Κυρίου νὰ εἶναι μαζί σας. Οὔτε ἀπάντησαν ἐκεῖνοι, εὐχόμεστε καὶ ἐμεῖς νὰ ἔχετε τὴν εὐλογία τοῦ Κυρίου». Μὲ εὐχὲς τελειώνει τὴν παραίνεση, ἐνθαρρύνοντας τὸν ἀκροατὴ μὲ τὴ διήγηση τῶν ὄσων συνέβηκαν στὸ παρελθὸν καὶ μὲ τὴν εὐχὴ, καὶ δείχνοντας ἄδικη τὴν αἰτία τοῦ πολέμου. Διότι ἀπὸ φθόνου καὶ μῖσος ἄρχισε ὁ πόλεμος· γι' αὐτὸ λέγει, «Ἄς ντραποῦν καὶ ἄς στραφοῦν πίσω ὄλοι ἐκεῖνοι ποὺ μισοῦν τὴ Σιών». Ἦχι μόνο νὰ νικηθοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ νιώσουν ντροπὴ καὶ νὰ καταξευτελιστοῦν. Ἔπειτα, ἀφοῦ εἶπε, «ἄς γίνουν σὰν τὸ χόρτο ποὺ φυτρώνει στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν», ἐπιμένει στὴν εἰκόνα, παραβάλλοντάς αὐτοὺς ὀχι ἀπλῶς μὲ χόρτο, ἀλλὰ μὲ χόρτο ποὺ φυτρώνει στὶς στέγες. Ἄν καὶ βέβαια καὶ τὸ χόρτο ποὺ φυτρώνει σὲ πλούσιο ἔδαφος, ἀμέσως ξηραίνεται, ἀλλ' ὁ ψαλμωδός, γιὰ νὰ δείξει μεγαλύτερη τὴν εὐτέλεια τῶν ἐχθρῶν, παραβάλλει αὐτοὺς μὲ αὐτὸ ποὺ φυτρώνει στὶς στέγες, ὥστε καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ πράγματα νὰ δείξει τὴν εὐκολὴ καταστροφὴ τους, καὶ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ χόρτου, καὶ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ τόπου.

Τέτοιες, λέγει, εἶναι οἱ ἔφοδοι τῶν ἐχθρῶν, δὲν ἔχουν ρίζα, οὔτε στήριγμα, ἀλλὰ πρὸς στιγμὴ μόνο φαίνονται ὅτι ἔχουν ἐπιτυχία, ὕστερα δὲ καταβάλλονται καὶ ἀπὸ μόνοι τους καταπίπτουν. Τέτοια εἶναι καὶ ἡ εὐημερία ἐκείνων ποὺ ζοῦν στὴν ἀδικία, ἢ χαρὰ ἐκείνων ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ κοσμικὰ· διότι συγχρόνως μὲ τὴν ἐμφάνισή τους καὶ ἐξαφανίζεται, χωρὶς νὰ ἔχει καμιὰ βάση, οὔτε καὶ δύναμη. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν πρέπει νὰ προσέχουμε αὐτοὺς, ἀλλὰ, σκεπτόμενοι τὸ εὐκολοκατάβλητο αὐτῶν, νὰ ποθοῦμε τὰ ἀθάνατα καὶ ἀμετακίνητα ἐκεῖνα πράγματα, ποὺ δὲν μεταβάλλονται, τὰ ὁποῖα εὐχομαί ὄλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα ἀνήκει ἡ δόξα, συγχρόνως δὲ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΚΘ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε· Κύριε, εἰσάκου-
σον τῆς φωνῆς μου».

1. Τί ἐστίν, «Ἐκ βαθέων»; Οὐχ ἀπλῶς; ἀπὸ στόματος, οὐδὲ ἀπλῶς, ἀπὸ γλώττης, καὶ γὰρ τῆς διανοίας πλανωμένης τὰ ῥήματα ἐκχεῖται, ἀλλὰ, ἀπὸ καρδίας βαθυτάτης, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς καὶ τῆς προθυμίας, ἐξ αὐτῶν τῆς διανοίας τῶν βάθρων.
- 5 Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν θλιβομένων ψυχαί· αὐτὴν συγκινοῦσιν ὀλόκληρον τὴν καρδίαν, μετὰ πολλῆς τῆς κατανύξεως τὸν Θεὸν καλοῦντες· διὸ δὴ καὶ ἀκούονται. Αἱ γὰρ τοιαῦται εὐχαὶ πολλὴν ἔχουσι δύναμιν, οὐ περιτρεπόμεναι οὐδὲ σαλευόμεναι, κἄν μετὰ πολλῆς ρύμης ὁ διάβολος ἐπέλθῃ. Καθάπερ γὰρ δένδρον ἰσχυ-
- 10 ρόν, καὶ κατὰ πολλοῦ τοῦ βάθους τῆς γῆς παραπέμπον τὴν ρίζαν, καὶ τοὺς κόλπους αὐτῆς περισφίγγον, πρὸς ἅπασαν πνευμάτων ρύμην ἀνθίσταται, τὸ δὲ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν κείμενον, μικρᾶς προσπεσούσης αὔρας διασαλεύεται, καὶ πρόρριζον ἐκτιλὲν ἐπὶ τῆς γῆς κεῖται, οὕτω δὴ καὶ αἱ εὐχαὶ αἱ μὲν κάτωθεν ἀνιούσαι
- 15 καὶ πρὸς τὸ βάθος ἐρριζωόμεναι, κἄν μυριοὶ προσέλθωσι λογισμοί, κἄν ἅπασα ἡ τοῦ διαβόλου παράταξις, ἐκτενεῖς μένουσι καὶ ἀνένδοτοι, μὴ περιτρεπόμεναι· αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλέων προϊῶσαι, καὶ μὴ ἀνερχόμεναι κάτωθεν, οὐδὲ

* Εἶναι ὁ ἕκτος στῆ σειρά τῶν ψαλμῶν μετανοίας. Ὁ ψαλμωδὸς ὁμιλεῖ ἐξ ὀνόματος ὄλου τοῦ ἔθνους τοῦ Ἰσραήλ, ποὺ στέναζε κάτω ἀπὸ τῆ δουλεία τῶν Βαβυλωνίων, καὶ συναισθανόμενοι τώρα τίς ἁμαρτίες τους, ἐξ αἰτίας τῶν ὀ-

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟΝ ΡΚΘ' ΨΑΛΜΟ*

**«Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιάς μου φώναξα δυνατὰ
πρὸς ἑσένα Κύριε. Κύριε, ἄκουσε τὴ φωνή μου».**

1. Τί σημαίνει, «Ἐκ βαθέων»; Ὅχι ἀπλῶς μὲ τὸ στόμα μου, οὔτε ἀπλῶς μὲ τὴ γλῶσσα μου, καθόσον τὰ λόγια ξεχύνονται καὶ ὅταν ἡ σκέψη πλανιέται, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιάς, μὲ πολλὴ φροντίδα καὶ προθυμία, ἀπὸ αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς διάνοιάς μου. Διότι τέτοιες εἶναι οἱ ψυχές ἐκείνων ποὺ ζοῦν μέσα στὶς θλίψεις· συγκινοῦν ὀλόκληρη τὴν καρδιά, κλώνοντας τὸ Θεὸ μὲ πολλὴ κατάνυξη, καὶ γι' αὐτὸ βέβαια καὶ εἰσακούονται. Καθόσον οἱ προσευχῆς αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἔχουν μεγάλη δύναμη, δὲν ἀνατρέπονται οὔτε κλονίζονται, καὶ ἂν ἀκόμα ὁ διάβολος ἐπιτεθεῖ μὲ μεγάλη ὀρμή. Διότι ὅπως ἀκριβῶς δένδρο ἰσχυρὸ ποὺ ἔχει ἀπλωμένη τὴ ρίζα του σὲ μεγάλο βάθος τῆς γῆς καὶ περισφίγγει τὸ χῶμα της, ἀντιστέκεται πρὸς κάθε ὀρμὴ τῶν ἀνέμων, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἐπιφανειακὲς τὶς ρίζες του, κλονίζεται μόλις φυσίξει μικρὴ αὔρα, καὶ μαζὶ μὲ τὶς ρίζες του πέφτει ἐπάνω στὴ γῆ, ἔτσι λοιπὸν καὶ οἱ προσευχῆς, ἐκεῖνες μὲν ποὺ βγαίνουν μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς καὶ ἀνεβαίνουν ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ ἐπάνω, καὶ ἂν ἀκόμη ἐμφανισθοῦν ἀμέτρητες σκέψεις, καὶ ἂν ἀκομὴ ὀρμήσει ὀλόκληρη ἡ παράταξη τοῦ διαβόλου, παραμένουν ἀκατάπαυστες καὶ ἀμετάτρεπτες, χωρὶς νὰ ὑποχωροῦν, ἐνῶ ἐκεῖνες ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα καὶ τὰ χεῖλη καὶ δὲν ἀνεβαίνουν μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά, οὔτε πρὸς

ποῖον ὑπόφεραν αὐτὰ, ζητοῦν τὸ ἔλεος καὶ τὴν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ μέσα ἀπὸ τὸ βάραθρο τῶν θλίψεων, καὶ ἐλπίζουν ὅτι ὁ Κύριος θὰ λυτρώσει αὐτοὺς.

πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβῆναι δύνανται, διὰ τὴν ραθυμίαν τοῦ προσ-
 ἰόντος. Τὸν γὰρ τοιοῦτον κἄν κτύπος τις γένηται, περιέτρεψε·
 κἄν θόρυβος, ἀπήγαγε τῆς ἰκετηρίας· καὶ τὸ μὲν στόμα ἤχει, ἡ δὲ
 καρδία κενὴ καὶ ἡ διάνοια ἔρημος.

- 5 Ἄλλ' οὐχ οἱ ἅγιοι οὕτως ἠύχοντο, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης τῆς
 ἐπιτάσεως, ὡς καὶ ὄλον τὸ σῶμα κατακάμπτειν. Ὁ γοῦν μακά-
 ριος Ἠλίας εὐχόμενος, πρῶτον μὲν ἐρημίαν ἐζήτησεν· εἶτα τὴν
 κεφαλὴν μεταξὺ τῶν γονάτων θείς, καὶ μετὰ πολλῆς ἑαυτὸν ἀνα-
 καίων τῆς θερμότητος, οὕτω τὰς εὐχὰς ἤφει. Εἰ δὲ βούλει καὶ
 10 ὀρθὸν ἐστῶτα ἰδεῖν ἐν εὐχῇ, ὄρα πάλιν αὐτὸν ἐκτεταμένον πρὸς
 τὸν οὐρανόν, καὶ οὕτως ἐκτεταμένον, ὡς καὶ πῦρ ἄνωθεν κατε-
 νεγκεῖν. Οὕτω καὶ ὅτε τῆς χήρας τὸ παιδίον ἀναστῆσαι ἐβούλε-
 το, ὄλον ἑαυτὸν συντείνας, τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην εἰργάζετο, οὐ
 διακλόμενος, οὐδὲ χασμώμενος καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ διαθερ-
 15 μαινόμενος τῇ προθυμίᾳ τῆς εὐχῆς. Καὶ τί λέγω τὸν Ἠλίαν καὶ
 τοὺς ἅγιους ἐκείνους; Γυναῖκας εἶδον πολλάκις δι' ἀπόδημον
 ἄνδρα καὶ παιδίον ἀρρωστοῦν οὕτως ἐκ βαθέων εὐχομένας, καὶ
 τοσαύτας πηγὰς ἀφείσας δακρῦων, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ τέλους ἐ-
 πιτυχεῖν τῆς εὐχῆς. Εἰ δὲ ὑπὲρ παιδίου καὶ ἀνδρὸς ἀποδήμου οὐ-
 20 τω θερμαίνονται γυναῖκες ἐν εὐχαῖς, ποῖαν ἐξεῖ συγγνώμην ὁ ἄ-
 νηρ τῆς ψυχῆς νενεκρωμένης μαλακιζόμενος; Διὰ τοι τοῦτο
 πολλάκις εὐχόμενοι, κενοὶ πάλιν ἀναχωροῦμεν.

Ἄκουσον τῆς Ἄννης, πῶς ἠύχετο ἐκ βαθέων, οἷας ἤφει
 πηγὰς δακρῦων, πῶς μετάρσιος γέγονεν ἀπὸ τῆς εὐχῆς. Ὁ γὰρ
 25 οὕτως εὐχόμενος, καὶ πρὶν ἢ λαβεῖν ἄπερ αἰτεῖ, μεγάλα ἀπὸ τῆς
 εὐχῆς καρποῦται καλὰ, τὰ πάθη καταστέλλων ἅπαντα, θυμὸν
 μαλάσσω, φθόνον ἐκβάλλων, ἐπιθυμίαν τήκων, τῶν βιωτικῶν

1. Γ' Βασ. 18, 42.

2. Γ' Βασ. 17, 17-24.

3. Γ' Βασ. 18, 38.

4. Α' Βασ. 1, 10-11.

τὸ Θεὸ μποροῦν νὰ ἀνεβοῦν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδιαφορίας ἐκείνου ποὺ προσεύχεται. Διότι αὐτόν, ποὺ προσεύχεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, εἴτε συμβεῖ κάποιος χτύπος, τὸν ἀπέσπασε, εἴτε θόρυβος, τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν προσευχή· καὶ τὸ μὲν στόμα ὀμιλεῖ, ἡ δὲ καρδιὰ εἶναι ἄδεια καὶ ἡ διάνοια ἔρημη.

Ὅμως οἱ ἅγιοι δὲν προσεύχονταν ἔτσι, ἀλλὰ μὲ τόσο μεγάλη ἔνταση, ὥστε καὶ ὄλο τὸ σῶμα νὰ καταπονοῦν. Ὁ μακάριος λοιπὸν Ἡλίας ὅταν προσευχόταν, ἀφοῦ πρῶτα ἀναζήτησε τὴν ἔρημιά καὶ τοποθέτησε στὴ συνέχεια τὸ κεφάλι του ἀνάμεσα στὰ γόνατα, ἔτσι προσευχόταν μὲ μεγάλη θερμότητα τῆς καρδιάς του¹. Ἄν δὲ θέλεις νὰ δεῖς αὐτὸν νὰ προσεύχεται ὀρθιος, πρόσεχε πάλι αὐτὸν προσηλωμένο πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ τόσο πολὺ προσηλωμένο, ὥστε καὶ φωτιά νὰ κατεβάσει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ². Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὅταν ἤθελε ν' ἀναστήσει τὸ παιδί τῆς χήρας³, ἀφοῦ αὐτοσυγκεντρώθηκε, ἐπέτυχε τὴν ἀνάσταση ἐκείνη, χωρὶς νὰ διασπᾶται, οὔτε νὰ χασμουριέται ὀπως ἀκριβῶς ἔμεῖς, ἀλλὰ διαθερμαινόμενος ἀπὸ τὴν προθυμία τῆς προσευχῆς. Καὶ γιατί ἀναφέρω τὸν Ἡλία καὶ τοὺς ἁγίους ἐκείνους; Πολλὲς φορὲς εἶδα γυναῖκες νὰ προσεύχονται ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιάς τους γιὰ τὸν ξενητεμένο σύζυγο καὶ τὸ ἄρρωστο παιδί τους μὲ τέτοιο τρόπο καὶ τόσα πολλὰ δάκρυα νὰ χύνουν, ὥστε νὰ πετυχαίνουν τὸ σκοπὸ τῆς προσευχῆς τους. Ἄν δὲ οἱ γυναῖκες δείχνουν στὶς προσευχὰς τους τόση θερμὴ καρδιάς γιὰ τὸ παιδί τους καὶ τὸν ξενητεμένο σύζυγό τους, ποῖα συγγνώμη θὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ποὺ δείχνει κατὰ τὴν προσευχὴ τόση μαλθακότητα καὶ ἡ ψυχὴ του εἶναι νεκρωμένη; Γι' αὐτὸ βέβαια πολλὰς φορὲς, ὅταν προσευχόμεστε, ἀναχωροῦμε πάλι χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἄκουσε τὴν Ἄννα, πῶς προσευχόταν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς καρδιάς της, πόσες πηγὲς δακρύων ἄφηνε νὰ χυθοῦν, πῶς μὲ τὴν προσευχὴ ὑψώθηκε πρὸς τὸν οὐρανὸ⁴. Διότι ἐκεῖνος ποὺ προσεύχεται ἔτσι, καὶ πρὶν ἀκόμα λάβει ἐκεῖνα ποὺ ζητᾶ, καρποῦται ἀπὸ τὴν προσευχὴ μεγάλα καλά, διότι καταπραίνει ὄλα τὰ πάθη, μαλακώνει τὸ θυμὸ, διώχνει τὸ φθόνον, διαλύει τὴν

τὸν ἔρωτα καταμαραίνων, ἐν πολλῇ γαλήνῃ τὴν ψυχὴν καθιστάς, εἰς αὐτὸν λοιπὸν τὸν οὐρανὸν ἀνιών. Καθάπερ γὰρ εἰς σκληρὰν γῆν ὑετὸς καταφερόμενος, ἢ σίδηρον πῦρ μαλάσσει, οὕτω τὸ σκληρὸν τῆς διανοίας τὸ ἀπὸ τῶν παθῶν ἢ τοιαύτη εὐ-
 5 χὴ καὶ πυρὸς σφοδρότερον, καὶ ὑετοῦ μᾶλλον καταμαλάσσει καὶ διαβρέχει. Ἔστι μὲν γὰρ ἀπαλὴ καὶ εὐπλαστος ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅ-
 περ τὸ τοῦ Ἰστροῦ πολλάκις πάσχει ὕδωρ, τῷ κρυμῷ πετρούμε-
 νον, τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα, ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ πολλῆς
 10 ραθυμίας σκληρυνομένη καὶ λίθος γινομένη. Δεῖ τοίνυν ἡμῖν
 πολλῆς θερμῆς, ὥστε καταμαλάξαι τὸ σκληρὸν. Τοῦτο δὲ μάλι-
 στα εὐχὴ ἐργάζεται. Ὅταν τοίνυν μεταχειρίζῃ τὴν εὐχὴν, μὴ τοῦ-
 το ζῆτει μόνον, ὅπως λάβῃς ὅπερ αἰτεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἐν αὐτῇ
 τῇ εὐχῇ βελτίω ποιήσῃς τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἔργον εὐ-
 χῆς. Ὁ οὕτως εὐχόμενος, ἀνώτερος γίνεται τῶν βιωτικῶν, πτε-
 15 ροῦται τῇ διανοίᾳ, κοῦφον ποιεῖ τὸν λογισμὸν, οὐδενὶ τῶν πα-
 θῶν ἀλίσκεται.

«Ἐκ βαθέων ἐκέκραζά σοι, Κύριε». Δύο ἐνταῦθα τίθησι,
 καὶ τό, «Ἐκ βαθέων», καὶ τὸ κράζαι· κραυγὴν οὐ τὸν τόνον λέ-
 γων τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῆς γνώμης. «Κύριε, εἰσά-
 20 κουσον τῆς φωνῆς μου». Ἐντεῦθεν δύο μανθάνομεν, ὅτι τε ἀ-
 πλῶς οὐκ ἔστι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἐὰν μὴ τὰ παρ' ἡμῶν
 ὑπάρξῃ· διὸ καὶ πρότερόν φησιν, «Ἐκ βαθέων ἐκέκραξα», καὶ
 τότε, «Εἰσάκουσον»· ἔπειτα ὅτι εὐχὴ ἐκτεταμένη καὶ δακρύων
 κατανύξεως γέμουσα πολλὴν ἔχει δύναμιν πρὸς τὸ πείσαι τὸν
 25 Θεὸν ἐπινεῦσαι τοῖς λεγομένοις. Καὶ γὰρ ὡς περ μέγα τι κατωρ-
 θωκῶς, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πληρώσας, οὕτως ἐπήγαγε· «Κύριε,
 εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου. Γενηθήτω τὰ ὦτά σου προσέχοντα

ἐπιθυμία, καταμαραίνει τὸν ἔρωτα καὶ τὰ κοσμικὰ πράγματα, χαρίζει στὴν ψυχὴ του πολλὴ γαλήνη, καὶ ἀνεβαίνει πλεον στὸν ἴδιο τὸν οὐρανό. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἡ βροχὴ ποὺ πέφτει μαλακώνει τὴ σκληρὴ γῆ, ἢ ἡ φωτιά τὸ σίδηρο, ἔτσι καὶ ἡ παρόμοια προσευχὴ καταμαλακώνει καὶ διαποτίζει τὴ σκληρὴ ἀπὸ τὰ πάθη διάνοια σφοδρότερα ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴ βροχὴ. Βέβαια ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπαλὴ καὶ εὐπλαστὴ, ἀλλ' ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ παθαίνει πολλὰς φορὰς τὸ νερὸ τοῦ Ἰστροῦ, παγώνοντας ἀπὸ τὸ κρῦο, αὐτὸ παθαίνει καὶ ἡ ψυχὴ μας, ποὺ σκληρύνεται ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴ μεγάλη ἀδιαφορία καὶ γίνεται πέτρα. Χρειαζόμαστε λοιπὸν πολλὴ θερμὴ, ὥστε νὰ μαλακώσουμε τὴ σκληρότητα. Αὐτὸ δὲ τὸ κατορθώνει πρὸ πάντων ἡ προσευχὴ. Ὅταν λοιπὸν προσεύχεσαι, μὴ ζητᾶς μόνο αὐτό, πῶς δηλαδὴ νὰ λάβεις ἐκεῖνο ποὺ ζητᾶς, ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ κάνεις καλύτερη τὴ ψυχὴ σου μὲ αὐτὴ τὴν προσευχὴ. Καθόσον καὶ αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς προσευχῆς. Ἐκεῖνος ποὺ προσεύχεται ἔτσι, ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὰ κοσμικὰ πράγματα, δίνει φτερά στὴ διάνοιά του, κάμνει ἐλαφριά τὴ σκέψη, καὶ δὲν κυριεύεται ἀπὸ κανένα πάθος.

«Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου φώναξα δυνατὰ πρὸς ἐσένα, Κύριε». Δυὸ πράγματα ἀναφέρει ἐδῶ, καὶ τὸ «Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου», καὶ τὴν κραυγὴ· κραυγὴ δὲ δὲν ἐννοεῖ τὸν τόνο τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὴ διάθεση τῆς γνώμης. «Κύριε, εἰσάκουσε τὴ φωνή μου». Ἀπὸ ἐδῶ δυὸ πράγματα μαθαίνουμε, καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ ἔτσι στὴν τύχη νὰ ἐπιτύχουμε ἐκεῖνα ποὺ ζητοῦμε ἀπὸ τὸν Θεό, ἂν δὲν ὑπάρξουν καὶ αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς· γι' αὐτὸ καὶ πρῶτα λέγει, «Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μου φώναξα δυνατὰ», καὶ μετὰ προσθέτει, «Εἰσάκουσε αὐτήν». Ἐπειτα ὅτι ἡ ἐπίμονη καὶ γεμάτη ἀπὸ δάκρυα κατανύξεως προσευχὴ ἔχει μεγάλη δύναμη γιὰ νὰ πείσει τὸ Θεὸ νὰ δώσει τὴ συγκατάθεσή του στὰ λεγόμενα. Καθόσον σὰν ἀκριβῶς νὰ κατόρθωσε κάτι τὸ σπουδαῖο καὶ ἀφοῦ ἐκπλήρωσε αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνταν ἀπ' αὐτόν, τότε πρόσθεσε, «Κύριε, εἰσάκουσε τὴ φωνή μου. Ἄς προσέξουν τὰ αὐτιά σου τὴ φωνή τῆς

εἰς τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου». Ὡτα τὴν ἀκουστικὴν λέγει δύναμιν· καὶ πάλιν φωνὴν φησιν, οὐ τὸν τόνον τοῦ πνεύματος, οὐδὲ τὴν κραυγὴν αἰνιττόμενος, ἀλλὰ τὴν συντεταμένην διάθεσιν. «Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται»; 5 Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι ἀμάρτωλδός ὢν, καὶ μυρίων γέμων κακῶν, οὐ δύναμαι προσιέναι καὶ εὐχέσθαι, καὶ τὸν Θεὸν καλεῖν, περιαιρῶν ταύτην τὴν σκῆψιν φησίν· «Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται»; Τὸ γάρ, «Τίς», ἐνταῦθα οὐδεὶς ἐστίν. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστίν, οὐδένα μετὰ ἀκριβείας πα- 10 ρέχοντα τῶν πραγμάτων τὰς εὐθύνας, τυχεῖν ἐλέους καὶ φιλανθρωπίας ποτέ.

2. Καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐκ εἰς ραθυμίαν τὰς ψυχὰς ἐμβάλλοντες, ἀλλὰ παραμυθούμενοι τοὺς εἰς ἀπόγνωσιν πίπτοντας. Τίς γὰρ καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν καρδίαν, ἢ τίς παρρησιάσεται 15 καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτιῶν; Καὶ τί λέγω τοὺς ἄλλους; Εἰ γὰρ Παῦλον εἰς μέσον ἀγάγω, καὶ βουληθεῖην ἀπαιτῆσαι αὐτὸν ἀκριβῆ τῶν γεγενημένων ἐξέτασιν, οὐ δυνήσεται ὑποστήναι. Τί γὰρ καὶ δυνήσεται ἐρεῖν; Προφήτας ἀνέγνω κατὰ ἀκρίβειαν, τοῦ πατρῷου νόμου ζηλωτῆς ὑπάρχων, σημεῖα εἶδεν ἐπιτελούμενα, καὶ 20 ὁμως ἔμενε διώκων, καὶ οὐ πρότερον μετέστη, ἕως τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης ἀπέλαυσεν ὄψεως, καὶ τῆς φρικτῆς ἤκουσε φωνῆς· πρὸ δὲ τούτου ἔμενε πάντα φύρων καὶ συγγέων. Ἄλλ' ὁμως πάντα ἐκεῖνα παραδραμῶν ὁ Θεὸς καὶ ἐκάλεσε, καὶ χάριτος ἤξιωσε πολλῆς.

25 Τί δὲ τὸν κορυφαῖον ἐκεῖνον τὸν Πέτρον; οὐ μετὰ μυρία θαύματα καὶ σημεῖα, καὶ τοσαύτην παραίνεσιν καὶ συμβουλήν, ἠλεγξεν εἰς τὸ πτώμα ἐκεῖνο τὸ χαλεπὸν πεσόντα; Ἄλλ' ὁμως κάκεινο παρέδραμε, καὶ πρῶτον τῶν ἀποστόλων κατέστησε. Διδὲ ἔλεγε «Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ἐζήτησεν ὁ σατανᾶς σιναῖσαι σε ὡς τὸν

δεήσεώς μου». Αὐτιά ὀνομάζει τὴν ἀκουστικὴ δύναμη· καὶ πάλι φωνὴ ὀνομάζει, ὄχι τὸν τόνο τῆς πνοῆς, οὔτε ὑπονοεῖ τὴν κραυγὴν, ἀλλὰ τὴν ἐπίμονη διάθεση τῆς ψυχῆς. «Ἄν, Κύριε, ἐξετάσεις τὶς ἀνομίες μας, ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ σταθεῖ μπροστά σου;». Γιὰ νὰ μὴ λέγει λοιπὸν κάποιος, ἐπειδὴ εἶμαι ἁμαρτωλὸς καὶ γεμάτος ἀπὸ ἀμέτρητα κακά, δὲν μπορῶ νὰ προσέλθω καὶ νὰ προσευχηθῶ καὶ νὰ παρακαλῶ τὸ Θεό, ἀφαιρώντας αὐτὴ τὴ δικαιολογία, λέγει· «Ἄν ἐξετάσεις τὶς ἀνομίες μας Κύριε, Κύριε, ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ σταθεῖ μπροστά σου;». Καθόσον τὸ «ποιὸς» ἐδῶ σημαίνει κανένας. Διότι δὲν εἶναι δυνατό, δὲν εἶναι δυνατό κανένας νὰ ἐπιτύχει ποτὲ τὴν εὐσπλαχνία καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ἂν ἐξεταστοῦν μὲ λεπτομέρεια οἱ εὐθύνες τῶν πράξεών του.

2. Καὶ αὐτὰ τὰ λέγω, ὄχι γιὰ νὰ ὀδηγήσω τὶς ψυχές σας σὲ ἀδιαφορία, ἀλλὰ γιὰ νὰ παρηγορήσω ἐκείνους ποὺ κυριεύονται ἀπὸ ἀπόγνωση. Διότι ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ καυχηθεῖ ὅτι ἔχει ἀγνὴ καρδιά, ἢ ποιὸς ἔχει τὸ θάρρος νὰ πεῖ ὅτι εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίες;⁵ Καὶ γιὰτί λέγω τοὺς ἄλλους; Διότι ἂν παρουσιάσω τὸν Παῦλο καὶ θελήσω νὰ ζητήσω ἀπ' αὐτὸν λεπτομερῆ ἐξέταση τῶν πράξεών του, δὲν θὰ μπορέσει νὰ σταθεῖ ἀπέναντί του. Πράγματι τί θὰ μπορέσει νὰ πεῖ; Μελέτησε προφῆτες μὲ πολὺ ζῆλο, ὑπῆρξε ζηλωτὴς τοῦ νόμου τῶν πατέρων, εἶδε νὰ γίνονται θαύματα, καὶ ὁμως ἐξακολουθοῦσε νὰ καταδιώκει τὴν Ἐκκλησία, καὶ δὲν μεταστράφηκε μέχρις ὅτου ἀπόλαυσε τὸ θαυμαστὸ ἐκεῖνο δράμα καὶ ἄκουσε τὴ φρικτὴ φωνή· πρὶν ἀπὸ αὐτὸ συνέχιζε νὰ τὰ ἔχει ὄλα ἀνακατωμένα καὶ συγκεχυμένα. Ἄλλ' ὁμως, παραβλέποντας ὁ Θεὸς ὄλα ἐκεῖνα, καὶ τὸν προσκάλεσε καὶ τὸν κατέστησε ἄξιο μεγάλης χάριτος.

Τί δὲ συνέβηκε μὲ τὸν κορυφαῖο ἐκεῖνο τὸν Πέτρο; δὲν τὸν ἔλεγε ὅταν, μετὰ ἀπὸ ἀμέτρητα θαύματα καὶ σημεῖα καὶ τόσο μεγάλη παραίνεση καὶ συμβουλή, ἔπεσε στὸ φοβερὸ ἐκεῖνο παράπτωμα; Ἄλλ' ὁμως καὶ ἐκεῖνο τὸ παρέλβεψε καὶ τὸν κατέστησε πρῶτο ἀνάμεσα στοὺς ἀποστόλους. Γι' αὐτὸ ἔλεγε· «Σίμων, Σίμων, νὰ ὁ σατανᾶς θέλησε νὰ σὲ κοσκινίσει σὰν τὸ σι-

σῆτον· κἀγὼ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλίπη ἡ πίστις σου». Καὶ μετὰ ταῦτα δέ, εἰ μὴ ἐλέω καὶ φιλανθρωπία ἐλθῆ κρῖναι, ἀλλ' ἀκριβῆ ποιήσασθαι τὴν ἐξέτασιν, πάντας ὑπευθύνους εὐρήσει πάντως. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· «Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' 5 οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι».

«Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, Κύριε». Ὁ διπλασιασμός οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ θαυμάζοντος, καὶ ἐκπληττομένου τὸν πολὺν τῆς φιλανθρωπίας ἐστὶν ὄγκον, καὶ τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ τὴν ἀπέραντον, καὶ τὸ ἀχανές πέλαγος τῆς ἀγαθότητος. 10 «Τίς ὑποστήσεται»; Καὶ οὐκ εἶπε, 'τίς διαφεύζεται;' ἀλλά, «Τίς ὑποστήσεται»; Οὐδὲ στήναι δυνήσεται, φησὶν. «Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστι». Τί ἐστίν, «Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστίν»; Οὐκ ἐν τοῖς ἡμετέροις κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγαθότητι τῇ σῆ ἐστι τὸ διαφυγεῖν τὴν κόλασιν. Τὸ γὰρ διαδρᾶναι τὴν δίκην ἐν τῇ 15 σῆ κεῖται φιλανθρωπία. Κἂν μὴ ταύτης ἀπολαύσωμεν, τὰ ἡμέτερα οὐκ ἀρκεῖ τῆς μελλούσης ἡμᾶς ἐξαρπάσαι ὀργῆς. Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ προφήτου δηλῶν ἔλεγεν· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου». Τουτέστι, τοῦτο ἐμόν ἐστι, τῆς ἐμῆς ἀγαθότητος, τῆς ἐμῆς φιλανθρωπίας. Ὡς τὰ γε σὰ οὐκ ἀρκεῖ ποτε πρὸς ἐλευ- 20 θερίαν τιμωρίας, ἂν μὴ τὰ τῆς ἐμῆς προστεθῆ φιλανθρωπίας. Καὶ πάλιν· «Ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν».

3. «Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Ὑπέμει-
 νεν ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου. Ἦλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν
 Κύριον». Ἄλλος, «Ἐνεκεν τοῦ νόμου σου». Ἔτερος πάλιν,
 25 «Ἐνεκεν τοῦ γνωσθῆναι τὸν λόγον σου». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν
 ἐστι· διὰ τὴν φιλανθρωπίαν σου, διὰ τὸν νόμον σου προσεδόκη-

6. Λουκᾶ 22, 31-32.

7. Α' Κορ. 4, 4.

8. Ἦσ. 43, 25.

τάρι, καὶ ἐγὼ προσευχήθηκα γιὰ σένα, ὥστε νὰ μὴ σὲ ἐγκαταλείψει ἢ πίστη σου»⁶. Καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ δέ, ἂν δὲν ἔλθει νὰ κρίνει τοὺς ἀνθρώπους μὲ εὐσπλαχνία καὶ φιλανθρωπία, ἀλλὰ κάνει τὴν ἐξέταση μὲ λεπτομέρεια, ὅπως δὴποτε ὄλους θὰ μᾶς βρεῖ ὑπεύθυνους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Δὲν αἰσθάνομαι καμιὰ ἐνοχὴ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἀλλ' αὐτὸ δὲν μὲ κάνει νὰ θεωρῶ τὸν ἑαυτό μου δικαιομένον»⁷.

«Ἄν, Κύριε, Κύριε, ἐξετάσεις μὲ προσοχὴ καὶ λεπτομέρεια τίς ἀνομίες μου». Ὁ διπλασιασμός τῆς προσφωνήσεως δὲν εἶναι τυχαῖος, ἀλλ' εἶναι ἀποτέλεσμα θαυμασμοῦ καὶ ἐπλήξεως ἐξαιτίας τοῦ πάρα πολὺ μεγάλου μεγέθους τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀπέραντης μεγαλωσύνης καὶ τοῦ χωρὶς ἄκρο πελάγους τῆς ἀγαθότητάς του. «Ποῖος θὰ σταθεῖ ἀπέναντί σου δικαιομένος;». Καὶ δὲν εἶπε, 'ποῖος θὰ διαφύγει;' ἀλλὰ «Ποῖος θὰ σταθεῖ ἐνώπιόν σου;». Δὲν θὰ μπορέσει, λέγει, οὔτε νὰ σταθεῖ μπροστά του. «Ἄλλὰ σὲ σένα ἀνήκει ἡ συγχώρηση καὶ ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν». Τί σημαίνει, «ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἴλασμός ἐστιν»; Δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ δικά μας κατορθώματα τὸν ν' ἀποφύγουμε τὴν τιμωρία, ἀλλ' ἀπὸ τὴ δική σου ἀγαθότητα. Διότι τὸ ν' ἀποφύγουμε τὴ καταδίκη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δική σου φιλανθρωπία. Καὶ ἂν δὲν ἀπολαύσουμε αὐτὴν, δὲν ἀρκοῦν τὰ δικά μας κατορθώματα νὰ μᾶς σώσουν ἀπὸ τὴ μέλλουσα ὀργή. Αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει καὶ μὲ τὸν προφήτη, ἔλεγε· «Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ποὺ ἐξαλείφω τίς ἀνομίες σου»⁸. Δηλαδή, αὐτὸ εἶναι ἔργο δικό μου, τῆς δικῆς μου ἀγαθότητας, τῆς δικῆς μου φιλανθρωπίας. Διότι βέβαια τὰ δικά σου δὲν ἐπαρκοῦν ποτὲ νὰ σὲ ἐλευθερώσουν ἀπὸ τὴν τιμωρία, ἂν δὲν προστεθεῖ καὶ ἡ δική μου φιλανθρωπία. Καὶ πάλι· «Ἐγὼ σᾶς ἀνέχομαι».

3. «Ἐξ αἰτίας τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ἔλπισα σὲ σένα. Ἐμεινε ἀκλόνητη ἡ ψυχὴ μου στὶς ὑποσχέσεις σου. Ἐλπισε ἡ ψυχὴ μου στὸν Κύριο». Ἄλλος, «Ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου σου». Ἄλλος πάλι, «Μὲ σκοπὸ νὰ γίνει γνωστός ὁ λόγος σου». Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· ἐξ αἰτίας τῆς φιλανθρωπίας σου, ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου σου ἔλπισα τὴ σωτηρία· διότι ἂν στήριζα

σα σωτηρίαν· ἐπεὶ εἰς τὰ ἑμαυτοῦ εἰ ἀπειδον, πάλαι ἂν ἀπέγγων, πάλαι ἂν ἀπήλπισα· νῦν δὲ τῷ νόμῳ σου προσέχων καὶ τῷ λόγῳ σου, χρηστὰς ἔχω ἐλπίδας. Ποίω λόγῳ; Τῷ τῆς φιλανθρωπίας. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λέγων· «Καθὼς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς 5 γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ βουλαὶ μου ἀπὸ τῆς βουλῆς ὑμῶν, καὶ αἱ ὁδοὶ μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν». Καὶ πάλιν· «Κατὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν». Καὶ πάλιν· «Καθ' ὅσον ἀπέχουσιν αἱ ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν».

10 Τουτέστιν, οὐ κατορθώσαντας ἔσωσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁμαρτανόντων ἐφεισάμην, καὶ μεταξὺ τῶν πλημμελημάτων τῶν σῶν τὴν ἀντίληψιν τὴν ἑμαυτοῦ καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐπεδειξάμην. Ἄλλος φησὶν, «Ὅπως ἐπίφοβος ἔση, προσεδόκησα τὸν Κύριον». Ἐπίφοβος τίνοι; Τοῖς ἐχθροῖς, τοῖς ἐπιβούλοις, τοῖς ἐ-

15 χθραίνουσί μοι.

Τί δέ ἐστι πάλιν, «Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου»; Ὅτι εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς ἐγώ, καὶ μυρίων γέμων κακῶν, φησὶν, ἀλλ' ὅμως ἤδιδεν, ὅτι ἵνα μὴ τὸ ὄνομά σου βεβηλωθῆ, οὐκ ἂν περιεῖδες ἡμᾶς ἀπολλυμένους. Ὁ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ λέγει· «Οὐ δι' ὑμᾶς 20 ἐγὼ ποιῶ, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά μου, ἵνα μὴ βεβηλωθῆ ἐν τοῖς ἔθνεσιν». Τουτέστιν, ἡμεῖς μὲν οὐκ ἤμεν ἀξιοὶ σωθῆναι, οὐδὲ εἰχομέντινα ἀπὸ τῶν πεπραγμένων ἡμῖν προσδοκίαν χρηστὴν· διὰ δὲ τὸ ὄνομά σου προσδοκῶμεν σώζεσθαι, καὶ αὕτη ἡμῖν ὑπολέλειπται σωτηρίας ἐλπίς. Ἄλλος, «Ἐνεκεν φόβου ὑπέμεινα Κύριον».

25 Ἄλλος, «Ἐνεκεν νόμου ὑπέμεινα Κύριον». «Ἐπέμεινεν ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου». Ἄλλος, «Προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου τῷ ῥήματι αὐτοῦ». Ἄλλος, «Ἐπέμεινεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ τὸ ῥῆμα αὐτοῦ ἐκαρადόκησα». Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ τῶν συνεχῶν ὑποσχέσεων τῶν περὶ φιλανθρωπίας καὶ χρηστό-

9. Ἦσ. 55, 9.

10. Ψαλμ. 102, 11.

11. Ψαλμ. 102, 12.

12. Ἰεζ. 36, 22.

τις ἐλπίδες μου στὸν ἑαυτό μου θὰ εἶχα ἀπελπισθεῖ πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρὸ, θὰ ἔχανα τις ἐλπίδες μου ἀπὸ παλαιά, ἐνῶ τώρα προσέχοντας στὸ νόμο σου καὶ στὸ λόγο σου, διατηρῶ καλὰς ἐλπίδες. Σὲ ποιὸ λόγο; Στὸ λόγο τῆς φιλανθρωπίας σου. Διότι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ λέγει· «Ὅσο ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆ γῆ, τόσο πολὺ ἀπέχουν οἱ σκέψεις μου ἀπὸ τις δικές σου καὶ οἱ δρόμοι μου ἀπὸ τοὺς δικούς σας δρόμους»⁹. Καὶ πάλι· «Διότι ὅσο ἀκαταμέτρητο εἶναι τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆ γῆ, τόσο μεγάλο καὶ ὁ Κύριος ὕψωσε τὸ ἔλεός του γιὰ ἐκείνους ποὺ φοβοῦνται αὐτόν»¹⁰. Καὶ πάλι· «Ὅσο ἀπέχει ἡ ἀνατολὴ ἀπὸ τῆ δύση, τόσο πολὺ ἀπομάκρυνε ἀπὸ ἐμᾶς τις ἀνομίες μας»¹¹. Δηλαδή, δὲν σᾶς ἔσωσα μόνο ὅταν ἐπράξατε κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ σᾶς εὐσπλαχνίσθηκα καὶ ὅταν ἁμαρτήσατε, καὶ ἐξεδήλωσα τὴ βοήθειά μου καὶ τὴν πρόνοιά μου καὶ ὅταν ἁμαρτήσατε. Ἄλλος λέγει, «Ἐλπίσα σὲ σένα, Κύριε, γιὰ νὰ γίνεις φοβερὸς». Φοβερὸς σὲ ποιόν; Στους ἐχθρούς, σ' ἐκείνους ποὺ με ἐπιβουλεύονται, σ' ἐκείνους ποὺ με πολεμοῦν.

Τί σημαίνει δὲ πάλι, «Ἐξ αἰτίας τοῦ ὀνόματός σου»; Ὅτι δηλαδή, λέγει, ἂν καὶ ἐγὼ εἶμαι ἁμαρτωλὸς καὶ γεμάτος ἀπὸ ἀμέτρητα κακά, ἀλλ' ὁμως γνώριζα, ὅτι γιὰ νὰ μὴ βεβηλωθεῖ τὸ ὄνομά σου, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ παραβλέψεις βλέποντάς μας νὰ χανόμαστε. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς στὸν Ἰεζεκιήλ· «Δὲν τὰ κάμνω ἐγὼ αὐτὰ ἐπειδὴ τὸ ἀξίζετε, ἀλλὰ γιὰ χάρη τοῦ ὀνόματός μου, γιὰ νὰ μὴ βεβηλωθεῖ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν»¹². Δηλαδή, ἐμεῖς μὲν δὲν ἤμασταν ἀξιοὶ νὰ σωθοῦμε, οὔτε ἔχουμε ἐξ αἰτίας τῶν πράξεών μας κάποια καλὴ ἐλπίδα, ἀλλὰ ἐλπίζουμε νὰ σωθοῦμε ἐξ αἰτίας τοῦ ὀνόματός σου, καὶ αὐτὴ ἡ ἐλπίδα σωτηρίας μᾶς ἀπέμεινε. Ἄλλος, «Ἀπὸ φόβο ὑπέμεινα τὸν Κύριο». Ἄλλος «Ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου ὑπέμεινα τὸν Κύριο». «Στήριξε ἡ ψυχὴ μου τις ἐλπίδες της στὸ λόγο σου». Ἄλλος, «Στήριξε τις προσδοκίες της ἡ ψυχὴ μου στὸ λόγο αὐτοῦ». Ἄλλος «Ἐλπίσε ἡ ψυχὴ μου καὶ ἀπέβλαψα στὸ λόγο αὐτοῦ». Δηλαδή, ἀπὸ τις ἐπαγγελίες καὶ τις συνεχεῖς ὑποσχέ-

τητος ἀγκυραν εἶχον ἱεράν, καὶ οὐκ ἀπηγόρευον τὰ κατὰ ἑμαυτόν.

«Ἐπὶ φυλακῆς πρωΐας μέχρι νυκτὸς ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον». Πάντα τὸν βίον, φησί· τουτέστι, νύκτα καὶ ἡμέραν 5 πᾶσαν. Οὐδὲν γὰρ πρὸς σωτηρίαν ἴσον τοῦ διαπαντὸς ὄρᾶν, καὶ τῆς ἐλπίδος ἐκκρέμασθαι ἐκείνης, κἂν μυρία συμπίπτη τὰ εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλοντα. Τοῦτο τεῖχος ἀρραγές, τοῦτο ἀσφάλεια ἀχείρωτος, τοῦτο πύργος ἄμαχος. Κἂν τὰ πράγματα τοίνυν θάνατον ἀπειλῆ, καὶ κίνδυνον, καὶ πανωλεθρίαν, μὴ ἀποστῆς ἐλπί- 10 ζων εἰς Θεόν, καὶ προσδοκῶν τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν. Ράδια γὰρ αὐτῷ πάντα καὶ εὐκόλα, καὶ ἐξ ἀπόρων πόρον εὐρεῖν δυνήσεται. Μὴ τοίνυν κατὰ ροῦν φερομένων τῶν πραγμάτων προσδόκα ἀπολαύσεσθαι συμμαχίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τότε μάλιστα, ὅταν κλυδώνιον ἢ καὶ χειμῶν, καὶ ὁ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπικρέ- 15 μαται κίνδυνος. Τότε γὰρ μάλιστα πλεῖον ὁ Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐνδείκνυται. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὃ λέγει· διαπαντὸς δεῖ πρὸς Κύριον ἐλπίζειν πάντα τὸν βίον, πᾶσαν τὴν ζωὴν.

«Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις. Καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνο- 20 μιῶν αὐτοῦ». Τί ἐστὶν, «Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος»; Πηγὴ καὶ θυσσαυρὸς ἐκεῖ φιλανθρωπίας, φησί, πηγάζων διηνεκῶς. Ὅπου δὲ ἔλεος, καὶ λύτρωσις· καὶ οὐχ ἀπλῶς λύτρωσις, ἀλλὰ καὶ πολλή, καὶ φιλανθρωπίας ἀπειρον πέλαγος. Κἂν τοίνυν ὑπὸ τῶν ἀμαρτημάτων ὤμεν προδεδομένοι, ἀναπίπτειν οὐ χρή, οὐδὲ ἀπα- 25 γορεύειν. Ὅπου γὰρ ἔλεος καὶ φιλανθρωπία, οὐ γίνονται τῶν πεπλημμελημένων ἀκριβεῖς αἱ εὐθῦναι, τοῦ δικάζοντος διὰ τὸν πολλὸν ἔλεον, καὶ τὸ πρὸς φιλανθρωπίαν ἐπιρρεπές, τὰ πολλὰ παρατρέχοντος. Τοιοῦτον γὰρ ὁ Θεός, πρὸς τὸ ἐλεεῖν διηνεκῶς

σεις γὰ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν ἀγαθότητά του, εἶχα ἄγκυρα ἱερῆ καὶ δὲν ἔχανα τὶς ἐλπίδες μου.

«Ἀπὸ πολὺ πρῶτῃ καὶ μέχρι τὴ νύχτα ἃς ἔχει ὁ Ἰσραὴλ τὶς ἐλπίδες του στηριγμένες στὸν Κύριο». Σ' ὅλη τὴ ζωὴ, λέγει· δηλαδὴ ὅλη τὴ νύχτα καὶ τὴν ἡμέρα. Διότι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἐξισωθεῖ μὲ τὴν συνεχῆ ἐπαγρύπνηση καὶ τὴ στήριξη στὴν ἐλπίδα ἐκείνη, καὶ ἂν ἀκόμα συμβαίνει νὰ εἶναι ἀμέτρητα ἐκεῖνα ποὺ ὀδηγοῦν σὲ ἀπόγνωση. Αὐτὸ εἶναι τεῖχος ἀπόρθητο, αὐτὸ εἶναι ἀσφάλεια ἀκατάβλητη, αὐτὸ εἶναι πύργος ἀκαταμάχητος. Καὶ ἂν ἀκόμη λοιπὸν τὰ πράγματα ἀπειλοῦν θάνατο, καὶ κίνδυνο, καὶ πανωλεθρία, μὴ σταματήσεις νὰ ἐλπίζεις στὸ Θεὸ καὶ νὰ προσμένεις τὴ σωτηρία ἀπ' αὐτόν. Διότι ὅλα σ' αὐτόν εἶναι κατορθωτὰ καὶ εὐκόλα, καὶ μπορεῖ νὰ βρεῖ διέξοδο ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀδιέξοδος. Μὴ λοιπὸν προσδοκᾷς μόνο, ὅταν τὰ πράγματα προχωροῦν φυσιολογικά, ν' ἀπολαύσεις τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τότε πρὸ πάντων, ὅταν ὑπάρχει τρικυμία καὶ κακοκαιρία καὶ ἐπικρέμεται ὁ ἔσχατος κίνδυνος. Διότι τότε κατ' ἐξοχὴ ὁ Θεὸς φανερῶνει περισσότερο τὴ δύναμή του. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ λέγει· διαπαντὸς πρέπει νὰ ἐλπίζει κανεὶς στὸν Κύριο, σ' ὅλο τὸ βίό του, σ' ὅλη τὴ ζωὴ του.

«Διότι μόνο κοντὰ στὸν Κύριο ὑπάρχει τὸ ἔλεος καὶ εἶναι μεγάλη ἡ σωτηρία ποὺ παρέχεται ἀπ' αὐτόν. Αὐτὸς θὰ λυτρώσει τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ ὅλες τὶς ἀνομίαις του». Τί σημαίνει, «Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος»; Αὐτὸς εἶναι, λέγει, πηγὴ καὶ θησαυρὸς φιλανθρωπίας, ποὺ πηγάζει συνέχεια ἀπ' αὐτόν. Ὅπου δὲ ὑπάρχει εὐσπλαχνία, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ λύτρωση· καὶ ὄχι ἀπλῶς λύτρωση, ἀλλὰ καὶ πολλὴ καὶ ἄπειρο πέλαγος φιλανθρωπίας. Καὶ ἂν ἀκόμη λοιπὸν προδοθοῦμε ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά μας, δὲν πρέπει ν' ἀπελπιζόμεσθε, οὔτε ν' ἀποκάμνουμε. Διότι ὅπου ὑπῆρχε εὐσπλαχνία καὶ φιλανθρωπία δὲν εἶναι βαριές οἱ εὐθύνες τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ποὺ δικάζει παρατρέχει τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης εὐσπλαχνίας του καὶ τῆς ροπῆς του πρὸς φιλανθρωπία. Καθόσον τέτοιος εἶναι ὁ Θεός, ἔχει ἐκ φύσεως τὴ διάθεση καὶ εἶναι πρόθυμος πάν-

καὶ συγγνώμην διδόναι ἐπιρρεπὲς καὶ πρόχειρον. «Καὶ αὐτὸς λυ-
 τρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ». Εἰ τοίνυν
 τοιοῦτός ἐστι, καὶ κέχυται πανταχοῦ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ τὸ
 μέγεθος, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ σώσει, καὶ ἀπαλλάξει
 5 οὐχὶ κολάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμαρτημάτων.

Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μένωμεν παρακαλοῦντες, δεόμενοι, καὶ
 μηδέποτε ἀποστῶμεν, κἂν λάβωμεν, κἂν μὴ λάβωμεν. Εἰ γὰρ
 τοῦ δοῦναι κύριος, καὶ τοῦ πότε δοῦναι κύριός ἐστι, καὶ τὸν και-
 ρὸν ἀκριβῶς οἶδεν αὐτός. Μένωμεν τοίνυν ἱκετεύοντες, παρα-
 10 καλοῦντες, θαρροῦντες αὐτοῦ τῷ ἑλέει καὶ τῇ φιλανθρωπία, καὶ
 μηδέποτε τὴν ἑαυτῶν ἀπογινώσκωμεν σωτηρίαν, ἀλλὰ τὰ παρ'
 ἑαυτῶν εἰσφέρωμεν, καὶ πάντως ἔψεται τὰ παρ' ἐκείνου, ἐπειδὴ
 ἄφατον παρ' αὐτῷ τὸ ἔλεος καὶ ἄπειρος ἡ φιλανθρωπία· ἥς γέ-
 νοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
 15 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τοτε νὰ δίνει ἔλεος καὶ νὰ συγχωρεῖ. «Καὶ αὐτὸς θὰ λυτρώσει τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ ὅλες τὶς ἀνομίαις του». Ἄν λοιπὸν εἶναι τέτοιος καὶ ἀπλώνεται παντοῦ τὸ μέγεθος τῆς φιλανθρωπίας του, εἶναι φανερό, ὅτι θὰ σώσει καὶ τὸ λαὸ του καὶ θὰ τὸν ἀπαλλάξει ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν κόλαση, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἃς ἐπιμένουμε στὶς παρακλήσεις καὶ τὶς προσευχάς μας καὶ ποτὲ νὰ μὴ παραιτούμαστε, εἴτε λάβουμε, εἴτε δὲν λάβουμε τὸ ζητούμενο. Διότι, ἂν σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ ἐξουσία νὰ δίνει τὰ ἀγαθὰ, σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ ἐξουσία καὶ πότε νὰ τὰ δίνει, καὶ αὐτὸς γνωρίζει ἀκριβῶς τὸν κατάλληλο καιρὸ. Ἄς ἐπιμένουμε λοιπὸν νὰ τὸν ἱκετεύουμε, νὰ τὸν παρακαλοῦμε, ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στὴν εὐσπλαχνία καὶ τὴ φιλανθρωπία του, καὶ ποτὲ νὰ μὴ ἀπελπίζομαστε γιὰ τὴ σωτηρία μας, ἀλλὰ νὰ κάμνουμε ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς καὶ ὅπωςδήποτε θὰ ἀκολουθήσουν καὶ αὐτὰ ποὺ ἐξαρτοῦνται ἀπὸ τὸ Θεό, διότι εἶναι ἀπερίγραπτο τὸ ἔλεός του καὶ ἄπειρη ἡ φιλανθρωπία του, τὴν ὁποία εὐχομαι ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα ἀνήκει ἡ δόξα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιον Πνεῦμα, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου». Ἄλλος, «Οὐδὲ ὑψώθησαν». «Οὐδὲ ἐπορεύθη ἐν μεγάλοις, οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ». Ἄλλος, «Ἐν μεγαλωσύναις». Ἄλλος, «Ἐν μεγαλειότησιν, οὐδὲ ὑπερβάλλουσιν ὑπὲρ ἐμέ».

Τί τοῦτο; Ὁ Παῦλος, καὶ ἀνάγκης οὐσης, τὸ ἑαυτὸν ἐγκωμιάζειν ἀφροσύνην φησί· διὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων· «Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε». Πῶς οὖν τοῦτο ἠγνόησεν ὁ προφήτης καὶ καυχᾶται νῦν οὐκ ἐπὶ δύο, καὶ τριῶν, 5 καὶ δέκα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, καὶ καυχᾶται λέγων, ταπεινός εἰμι καὶ μέτριος, καὶ ταπεινὸς καθ' ὑπερβολήν, καὶ ἀπλοῦς; Τοῦτο γάρ ἐστι τό, «Ὡς ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ». Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Ὅτι οὐ πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα κεκώλυται, ἀλλ' ἐστὶν ὅπου καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι, μᾶλλον 10 δέ ἐστὶν ὅπου οὐ καυχώμενοι, ἀλλὰ μὴ καυχώμενοι, ἄφρονες γινόμεθα. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω». Καὶ γὰρ ὁ ἐπὶ τῷ σταυρῷ μὴ καυχώμενος πάντων ἐστὶν ἀφρονέστατος καὶ παρανομώτατος· ὁ ἐπὶ τῇ πίστει μὴ καυ-

* Τὸ Μασσωριτικὸν κείμενον καὶ ἡ Βουλγάτα ἀποδίδουν τὸν ψαλμὸν στοῦ Δαυὶδ, μέσα στὸν ὁποῖο διαφαίνεται ἡ δὴ ταπεινοφροσύνη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀνδρα. Νεώτεροι ἐρμηνευτὲς τοποθετοῦν τὴν συγγραφὴν τοῦ ψαλμοῦ στοὺς χρόνους μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς βαβυλωνίαις αἰχμαλωσίας. Ταπεινοφροσύνη λοιπόν, πλήρης ἀποστροφή πρὸς κάθε μεγαλομανίαν καὶ ἐναπόθεσιν δῶν τῶν ἐλπίδων στοῦ Θεοῦ, εἶναι τὰ θέματα ποὺ κυριαρχοῦν στὸν ψαλμὸν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α

ΣΤΟΝ ΡΑ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Κύριε, δὲν ὑπερηφανεύθηκε ἡ καρδιά μου, οὔτε οἱ ὀφθαλμοί μου ἀλαζονεύθηκαν». Ἴλλος ἐρμηνεύει, «Οὔτε ὑψώθηκαν». «Οὔτε πορεύθηκα πρὸς μεγάλους, οὔτε πρὸς θαυμαστοὺς, γιὰ ὠφέλειά μου». Ἴλλος «Πρὸς ἀνθρώπους μὲ μεγαλεΐα». Ἴλλος, «Οὔτε σὲ λαμπροὺς ἀνθρώπους, οὔτε σὲ πῖο ἀνώτεροὺς ἀπὸ ἐμένα γιὰ ν' ἀποκομίσω ὠφέλεια».

Τί σημαίνει αὐτό; Ὁ Παῦλος, τὸ νὰ ἐγκωμιάζει κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του καὶ ἂν ἀκόμα ὑπάρχει ἀνάγκη, τὸ θεωρεῖ ἀφροσύνη· γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε, λέγοντας· «Ἔγινα ἄφρων ἐπειδὴ καυχῆθηκα· σεῖς μὲ ἀναγκάσατε»¹. Πῶς λοιπὸν τὸ ἀγνόησε αὐτὸ ὁ προφήτης καὶ καυχίεται τώρα ὄχι γιὰ δυὸ καὶ τρία καὶ δέκα, ἀλλὰ γιὰ ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη, καὶ καυχίεται λέγοντας, εἶμαι ταπεινὸς καὶ μετριόφρονas, καὶ ὑπερβολικὰ ταπεινὸς καὶ ἀπλοϊκός; Διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Σὰν μικρὸ βρέφος ποὺ ἔχει ἀπογαλακτισθεῖ ἀπὸ τὴ μητέρα του». Γιὰ ποῖο λόγο λοιπὸν τὸ κάμνει αὐτό; Διότι αὐτὸ δὲν ἀπαγορεύεται σ' ὄλες τὶς περιπτώσεις, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ποὺ εἶναι καὶ ἀναγκαῖο, μᾶλλον δὲ ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ποὺ δὲν γινόμαστε ἄφρονες ἐπειδὴ καυχίεμαστε, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν καυχίεμαστε. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Ἐκεῖνος ποὺ καυχίεται, ἄς καυχίεται στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου»². Καθόσον ἐκεῖνος ποὺ δὲν καυχίεται γιὰ τὸ σταυρὸ ποὺ σηκώνει εἶναι ὁ πῖο ἄφρων καὶ ὁ πῖο παράνομος ἀπὸ ὄλους· ἐκεῖνος ποὺ δὲν καυχίεται γιὰ τὴν πίστη του εἶναι ὁ

1. Β' Κορ. 12, 11.

2. Β' Κορ. 10, 17.

χώμενος πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· ὁ ἐπὶ τούτοις μὴ καυχώμενος καὶ παρρησιαζόμενος ἀπολεῖται πάντως. Διὰ τοῦτο θαρρῶν ὁ ἀπόστολος ἔλεγεν. «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Καὶ πάλιν· «Μὴ
5 καυχᾶσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχᾶσθω, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν Κύριον».

Πῶς δὲ κακὸν τὸ καυχᾶσθαι; Ἐὰν ὡς ὁ Φαρισαῖος αὐτὸ ποιῶμεν. Καὶ διὰ τί, φησὶν, ὁ Παῦλος εἶπε, «Γέγονα ἄφρων
10 καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε»; Ὅτι τὰ κατορθώματα αὐτοῦ διηγείτο τὰ ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας, ἅπερ οὐκ ἔδει προφέρειν ἀνάγκης μὴ οὔσης. Ἄλλαχοῦ δὲ φησιν· «Ἐὰν καὶ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ». Ὡστε ὁ τὰ ἀληθῆ λέγων, τοῦ καιροῦ καλοῦντος, οὐκ ἔστιν ἄφρων. Οὐκ ἄρα οὐδὲ ὁ προφήτης ἄφρων καυχώμενος· καὶ γὰρ ἀληθῆ ἔλεγεν. Ἄλλὰ τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν εἰς τοῦτο κατήγαγε τὸν λόγον; Ὡστε παιδεῦσαι τοὺς ἀκροατὰς μὴ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν κακῶν εἰς ἀπόνοιαν ἐπανελθεῖν, μηδὲ ἐλευθερωθέντας τοῦ δεσμοῦ ἀποσκιρτῆσαι πάλιν, καὶ εἰς ἀνάγκην ἐμπεσεῖν ἐτέρας
15 αἰχμαλωσίας. Διὰ δὴ τοῦτο ἐν τῷ τὰ οἰκεῖα διηγείσθαι διορθοῖ τὸν ἀκροατὴν· καὶ οὐ λέγει, ὅτι ὑψώθην μὲν, κατέσχον δὲ τοῦ πάθους, ἀλλὰ τί; «Οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου»· τουτέστιν, οὐδὲ ἦψατό μου τῆς ψυχῆς ἡ πονηρία. Οἶον γάρ τις λιμὴν ἀκύμαντος ἦν ἡ διάνοια, οὐ δεχομένη τὰ κύματα τοῦ νοσήματος, ὃ πάντων
25 αἴτιον τῶν κακῶν, καὶ ρίζα παρανομίας ἐσχάτης.

Τί ἐστὶν ὃ λέγει, «Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου»; Οὐκ ἀνέσπασα, φησί, τὰς ὀφρῦς, οὐδὲ ἀνέτεινα τὸν αὐχένα. Ἄπὸ γὰρ τῆς ἐνδοθεν πηγῆς τοῦ πάθους ὑπερβλύζον τὸ νόσημα καὶ τὸ σῶμα συσχηματίζει

3. Γαλ. 6, 14.

4. Ἱερ. 9, 23-24.

5. Λουκᾶ κεφ. 18.

6. Β' Κορ. 12, 6.

πιὸ ἄθλιος ἀπὸ ὄλων· ἐκεῖνος ποὺ δὲν καυχίεται γι' αὐτὰ καὶ δὲν ὀμιλεῖ γι' αὐτὰ μὲ παρρησία θὰ καταστρεφεῖ ὀπωσδήποτε. Γι' αὐτὸ ὁ ἀπόστολος μὲ θάρρος ἔλεγε· «Εἶθε νὰ μὴ μοῦ συμβεῖ νὰ καυχηθῶ γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο γιὰ τὸ σταυρὸ τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ»³. Καὶ πάλι· «Ἄς μὴ καυχίεται ὁ πλούσιος γιὰ τὸν πλοῦτο του, οὔτε ὁ σοφὸς γιὰ τὴ σοφία του, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ὅς καυχίεται, γιὰ τὸ ὅτι κατανοεῖ καὶ γνωρίζει τὸν Κύριο»⁴.

Πῶς δὲ εἶναι κακὸ πρᾶγμα ἡ καύχησις; Ἄν τὸ κάμνουμε αὐτὸ ὀπως καὶ ὁ Φαρισαῖος»⁵. Καὶ γιατί, λέγει, ὁ Παῦλος εἶπε, «Ἔγινα ἄφρων ἐπειδὴ καυχήθηκα· σεῖς μὲ ἀναγκάσατε»; Διότι διηγούνταν τὰ κατορθώματά του ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴ ζωὴ του καὶ τὴ δράση του, ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ ἀναφέρει χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἀνάγκη. Σὲ ἄλλη περίπτωση ὁμοῦς λέγει· «Ἐὰν δὲ θελήσω νὰ καυχηθῶ, δὲν θὰ γίνω ἄφρων· διότι θὰ πῶ τὴν ἀλήθεια»⁶. Ὡστε, ἐκεῖνος ποὺ λέγει τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ἀπαιτοῦν καὶ οἱ περιστάσεις, δὲν εἶναι ἄφρων. Ἐπομένως οὔτε ὁ προφήτης δὲν εἶναι ἄφρων ἐπειδὴ καυχίεται· καθόσον αὐτὰ ποὺ ἔλεγε ἦταν ἀληθινά. Ἀλλὰ ποιά εἶναι ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία μετέφερε τὸ λόγο ἐδῶ; Γιὰ νὰ διδάξει τοὺς ἀκροατὲς νὰ μὴ ἐπιστρέφουν στὴν ἀφροσύνη μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ κακά, οὔτε, ἐπειδὴ ἐλευθερώθηκαν, ν' ἀποσκιρτήσουν πάλι ἀπὸ τὸ δεσμὸ καὶ νὰ περιέλθουν πάλι στὴν ἀνάγκη ἄλλης αἰχμαλωσίας. Γι' αὐτὸ λοιπόν, διηγούμενος τὰ δικά του κατορθώματα, διορθώνει τὸν ἀκροατὴ· καὶ δὲν λέγει, ὑπερηφανεύθηκα μὲν, ἀλλὰ κατέστειλα τὸ πάθος μου', ἀλλὰ τί; «Δὲν ὑπερηφανεύθηκε ἡ καρδιά μου». δηλαδή, οὔτε κἂν ἄγγισε ἡ κακία τὴν ψυχὴ μου. Διότι σὰν κάποιον λιμάνι ἀκύμαντο ἦταν ἡ διάνοιά του, καὶ δὲν δεχόταν τὰ κύματα τοῦ νοσήματος, ποὺ εἶναι ἡ αἰτία ὄλων τῶν κακῶν καὶ ἡ ρίζα τῆς χειρότερης παρανομίας.

Τί σημαίνει δὲ αὐτὸ ποὺ λέγει, «Κύριε, δὲν ὑψώθηκε ἡ καρδιά μου οὔτε σηκώθηκαν ψηλὰ οἱ ὀφθαλμοί μου»; Δὲν σήκωσα, λέγει, τὰ φρύδια μου, οὔτε τέντωσα τὸν αὐχένα μου. Διότι τὸ νόσημα ἐκχειλίζοντας ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ πηγὴ τοῦ πάθους,

πρὸς τὴν ἔνδοθεν φλεγμονήν. «Οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις, οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ». Τί ἐστίν, «Ἐν μεγάλοις»; Τοῖς ὑπερλόγοις ἀνδράσι, τοῖς πλουτοῦσι, τοῖς ἀλαζόσι, τοῖς ὑπερηφάνοις. Εἶδες ἀκριβείαν ταπεινοφροσύνης; Οὐ μόνον αὐτὸς ἦν ἐκτὸς τοῦ νοσήματος, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὕτω φλεγμαίνοντας ἔφευγε, καὶ τῶν τοιούτων ἀπεπήδα συλλόγων διὰ τὸ πολὺ πρὸς τὴν ἀλαζονείαν μῖσος. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεχθῶς εἶχε πρὸς τὴν κακίαν ταύτην, οὐ μόνον αὐτῆς ἀπεπήδα, οὐδὲ ἄβατον αὐτῇ τὸ χωρίον τῆς διανοίας ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετιόντας αὐτὴν ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος ἔφευγεν, ὥστε μηδὲ ἐκεῖθὲν τινα δέξασθαι λύμην. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο κατόρθωμα τὸ φεύγειν τοὺς ὑπερλόγους, τὸ μισεῖν τοὺς ἀλαζόνας, τὸ ἀποστρέφασθαι καὶ βδελύσσεσθαι· μεγίστη ἀρετῆς ἀσφάλεια, μεγίστη ταπεινοφροσύνης φυλακή.

15 «Οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ». Ἄλλος, «Οὐδὲ ὑπερβάλλουσιν ὑπὲρ ἐμέ». «Εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν, ἀλλὰ ὕψωσα τὴν καρδίαν μου, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσεις ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου». Ἄλλος, «Οὕτως ἀνταποδοθεῖ τῇ ψυχῇ μου». Καθ' ὑπέρβατόν ἐστι τὸ εἰρημένον, 20 οἶον, «εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἀλλ' ὕψωσα τὴν καρδίαν μου, οὕτως ἀνταποδοθεῖ τῇ ψυχῇ μου». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ μόνον τῆς κακίας καθαρὸς ἦμην, τῆς ἀλαζονείας λέγω, οὐδὲ μόνον τῶν ἐχόντων αὐτὴν ἀλλότριος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν τὴν ἐναντίαν αὐτῇ μετὰ πολλῆς ἐδεξάμην τῆς ὑπερβολῆς, τὴν ταπεινοφροσύνην, 25 τὸ μετριάζειν, τὸ συντετρίφθαι. Τοῦτο ἐκεῖνο δὲ τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε λέγων· «Ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς

δίνει στὸ σῶμα τὴν ἴδια μορφή μετὰ τὴν ἐσωτερικὴ πληγή. «Οὐτε πορεύθηκα πρὸς μεγάλους, οὔτε πρὸς θαυμαστοὺς ἀνθρώπους γιὰ ν' ἀποκομίσω ὠφέλεια». Τί σημαίνει, «Ἐν μεγάλοις»; Πρὸς πάρα πολὺ σπουδαίους ἀνδρες, πρὸς πλούσιους, πρὸς ἀλαζόνες, πρὸς ὑπερήφανους. Εἶδες προσεγμένη ταπεινοφροσύνη; Δὲν ἦταν μόνο αὐτὸς ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸ νόσημα, ἀλλὰ καὶ ἀπέφευγε καὶ ἐκείνους ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀσθένεια, καὶ ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὶς παρόμοιες συγκεντρώσεις, ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου μίσους τοῦ πρὸς τὴν ἀλαζονεία. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἔτρεφε πολὺ μῖσος πρὸς τὴν κακία αὐτῆ, ὄχι μόνο ἀπέφευγε αὐτῆ, οὔτε μόνο καταστοῦσε ἀδιάβατο σ' αὐτὴν τὸ χῶρο τῆς διάνοιάς του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀσκοῦσαν αὐτὴν ἔφευγε πολὺ μακριά, ὥστε οὔτε ἀπὸ ἐκεῖ νὰ δεχθεῖ κάποια βλάβη. Δὲν εἶναι μικρὸ κατόρθωμα αὐτό, τὸ ν' ἀποφεύγει κάποιος τοὺς ὑπερήφανους, τὸ νὰ μισεῖ τοὺς ἀλαζόνες, τὸ νὰ τοὺς ἀποστρέφεται καὶ νὰ τοὺς σιχαίνεται· ἀποτελεῖ μέγιστη ἀσφάλεια τῆς ἀρετῆς, μέγιστη περιφρούρηση τῆς ταπεινοφροσύνης.

«Οὐτε πρὸς θαυμαστοὺς ἀνθρώπους γιὰ ν' ἀποκομίσω ὠφέλεια». Ἄλλος, «Οὐτε πρὸς ἀνθρώπους ποὺ βρίσκονται ψηλότερα ἀπὸ μένα πρὸς ὀφελός μου». «Ἄν δὲν ἔδειξα ταπεινοφροσύνη, ἀλλὰ ὑπερηφανεύθηκα, σὰν τὸ παιδί ποὺ ἀποκόβεται ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μητέρας του, τότε τιμώρησε τὴν ψυχὴ μου». Ἄλλος, «τὴν ἴδια ἀνταπόδοση ἃς ἔχει ἡ ψυχὴ μου». Τὰ λόγια αὐτὰ λέχθησαν μετὰ ὑπερβατὸ σχῆμα λόγου· ἡ ὀρθὴ σειρά τῶν λέξεων εἶναι· «Ἄν δὲν ἔδειξα ταπεινοφροσύνη, σὰν τὸ μικρὸ παιδί ποὺ ἀποκόβεται ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μητέρας του, ἀλλὰ ὑπερηφανεύθηκα ἢ καρδιά μου, τὴν ἴδια ἀνταπόδοση ἃς ἔχει ἡ ψυχὴ μου»⁷. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἑξῆς· Ὅχι μόνο ἤμουν καθαρὸς ἀπὸ τὴν κακία, ἐννοῶ τὴν ἀλαζονεία, οὔτε ἤμουν μόνο ξένος πρὸς ἐκείνους ποὺ εἶχαν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴ ποὺ εἶναι ἀντίθετη πρὸς αὐτὴν, δηλαδὴ τὴν ταπεινοφροσύνη, τὴν μετριοφροσύνη, τὴ συντριβὴ τῆς καρδιάς, σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ τὰ ἐφάρμοσα. Αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ παράγγειλε ὁ Χριστὸς στοὺς μαθητὲς, λέγοντας· «Ἄν δὲν ἀλλάξετε φρονήματα

τὰ παιδιά, οὐ μὴ εισέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Τοιαύτην, φησίν, ἐκτησάμην ταπεινοφροσύνην, ὡς τὸ ὑπομάζιον παιδίον. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνο ἔχεται τῆς μητρός, τεταπεινῶται, ἀλαζονείας ἀπάσης ἐστὶ καθαρὸν, ἀφελεία συζῆ καὶ ἀπλό-
 5 τητι· οὕτω καὶ ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἤμην, ἐχόμενος αὐτοῦ διηνεκῶς. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦ ἀπογεγαλακτισμένου ἐμνήσθη, ἀλλὰ τὴν θλίψιν θέλων παραστήσαι, τὴν στενοχωρίαν, τὴν ὀδύνην, τὸ μέγεθος τῶν κακῶν. Καθάπερ οὖν τὸ παιδίον ἄρτι τοῦ μαστοῦ ἀποσπασθέν, οὐδὲ οὕτως ἀφίσταται τῆς μητρός, ἀλλ' ὀδυνώμε-
 10 νον, θρηνοῦν, δυσχεραῖνον, ἀλῦον, κλαυθμουρίζομενον, ὁμῶς ἔχεται τῆς τεκούσης, καὶ οὐκ ἂν ἀποσταίη· οὕτω καὶ ἐγώ, φησί, καὶ ἐν θλίψει, καὶ ἐν στενοχωρίᾳ, καὶ ἐν πολλαῖς ὧν συμφοραῖς, εἰχόμην τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἤμην, ἀνταποδοθεῖη, φησίν, ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου, τουτέστι, δίκην δοίην τὴν ἐσχάτην.

15 «Ἐλπιδάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος». Ὁρᾶς, ὅπερ ἔφη ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἐν μὲν τοῖς περὶ πίστεως καὶ δογμάτων, καὶ αἰτίας οὐκ οὔσης, διηνεκῶς δεῖ καυχᾶσθαι, καὶ ὁ μὴ καυχώμενος ἀπόλωλεν· ἐν δὲ τοῖς κατορθώμασι τοῦ βίου, τοῦ καιροῦ καλοῦντος οὐδέποτε παραιτεῖσθαι δεῖ τὸ
 20 καυχᾶσθαι. Ποῖος δὲ καιρός; Πολλοὶ καὶ διάφοροι, ὧν καὶ εἰς ἐστὶ τὸ παιδεῦσαι τὸν ἀκροατὴν. Ὁ δὲ καὶ οὗτος εἰδώς, καὶ δεικνύς, ὅτι διὰ τοῦτο λέγει αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, ἵνα τὸν ἀκροατὴν ἐπισπάσῃ πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον, ἐπήγαγε λέγων· «Ἐλπιδάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος».
 25 Κἂν συμφοραί, φησί, κἂν ἀθυμίαι, κἂν πόλεμοι, κἂν αἰχμαλω-

καὶ δὲν γίνετε σὰν τὰ παιδιὰ, δὲν θὰ εἰσέλθετε στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Τέτοια, λέγει, ταπεινοφροσύνη ἐπέδειξα, ὅπως τὸ παιδί πού θηλάζει. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνο εἶναι προσκολλημένο στὴ μητέρα του, συμπεριφέρεται μὲ ταπείνωση, εἶναι καθαρὸ ἀπὸ κάθε ἀλαζονεία, καὶ ζεῖ μὲ ἀφέλεια καὶ ἀπλότητα, ἔτσι καὶ ἐγὼ συμπεριφερόμουν πρὸς τὸ Θεό, ἔχοντας τὸν ἑαυτό μου συνέχεια προσκολλημένο σ' αὐτόν. Δὲν μνημόνευσε τυχαῖα τὸ παιδί πού ἀποκόβεται ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μητέρας του, ἀλλὰ θέλοντας νὰ παραστήσει τὴ θλίψη, τὴ στενοχώρια, τὸν πόνο, τὸ μέγεθος τῶν κακῶν. "Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν τὸ παιδί πού μόλις πρὶν λίγο ἀποκόπηκε ἀπὸ τὸ μαστὸ τῆς μητέρας του, οὔτε ἔτσι ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ μητέρα του, ἀλλ' ἂν καὶ ὑποφέρει, θρηνεῖ, δυσανασχετεῖ, θλίβεται, κλαίει, ὅμως εἶναι προσκολλημένο στὴ μητέρα του καὶ δὲν θὰ μπορούσε ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' αὐτήν, ἔτσι καὶ ἐγὼ, λέγει, ἤμουν προσκολλημένος στὸ Θεὸ καὶ ὅταν βρισκόμουν στὶς θλίψεις, καὶ ὅταν ἀντιμετώπιζα στενοχώριες, καὶ ὅταν περιβαλλόμουν ἀπὸ πολλὰ συμφορές. "Ἄν δὲν ἤμουν τέτοιος, ἅς ἔχει, λέγει, ἡ ψυχὴ μου τὴν ἴδια ἀνταπόδοση, δηλαδή ἅς ὑποστῶ τὴ χειρότερη τιμωρία.

«"Ἄς στηρίζει ὁ Ἰσραὴλ τὶς ἐλπίδες του στὸν Κύριο ἀπὸ τώρα καὶ μέχρι τὸν αἰῶνα». Βλέπεις, ἐκεῖνο πού εἶπα ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι πρέπει συνέχεια νὰ καυχίεται κάποιος ὅταν πρόκειται γιὰ τὰ θέματα τῆς πίστεως καὶ τῶν δογμάτων, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη, καὶ ἐκεῖνος πού δὲν καυχίεται θὰ χαθεῖ, ἐνῶ στὴν περίπτωση τῶν κατορθωμάτων τοῦ βίου, ποτὲ δὲν πρέπει νὰ παραιτούμαστε νὰ καυχίμαστε, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις. Ποιὲς δὲ περιστάσεις; Πολλὰ καὶ διάφορα ἀπὸ τὶς ὁποῖες καὶ μία μόνο μπορεῖ νὰ διδάξει τὸν ἀκροατή. Γνωρίζοντας λοιπὸν καὶ αὐτὸς αὐτό, καὶ γιὰ νὰ δείξει, ὅτι γι' αὐτὸ ἀναφέρει τὰ κατορθώματά του, γιὰ νὰ προσελκύσει τὸν ἀκροατὴ πρὸς τὸν ἴδιο ζῆλο, πρόσθεσε τὰ ἑξῆς: «"Ἄς στηρίζει ὁ Ἰσραὴλ τὶς ἐλπίδες του στὸν Κύριο, ἀπὸ τώρα καὶ μέχρι τὸν αἰῶνα». Καὶ ἂν ἀκόμα, λέγει, σὲ περικυκλώσουν συμφο-

σίαι, κἄν ὀτιοῦν τῶν ἀδοκῆτων περισταίῃ δεινῶν, σὺ τῆς ἐλπίδος ἔχου τῆς εἰς τὸν Θεόν, καὶ τῆς προσδοκίας ἐκείνης, καὶ πάντως ἐπιτεύξῃ χρηστοῦ τοῦ τέλους, τοῦ Θεοῦ τῇ λύσει τῶν δεινῶν ἀμειβομένου σε τῆς καλῆς ταύτης ἐλπίδος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ρές, καὶ ἂν ἀκόμα λύπες, καὶ ἂν ἀκόμα πόλεμοι, καὶ ἂν ἀκόμα αἰχμαλωσίες, καὶ ἂν ἀκόμα ὅποιοδήποτε ἀπὸ τὰ ἀπροσδόκητα κακά, σὺ στηρίξου ἀπὸ τὴν ἐλπίδα στὸ Θεὸ καὶ ἀπὸ τὴν προσδοκία ἐκείνη, καὶ ὅπωςδήποτε θὰ ἐπιτύχεις καλὸ τέλος, διότι ὁ Θεὸς θὰ ἀνταμείψει τὴν καλὴ αὐτὴ ἐλπίδα σου, ἀπαλλάσσοντάς σε ἀπὸ τὰ δεινά, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μας, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΛΑ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

«Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυίδ, καὶ πάσης τῆς πραό-
τητος αὐτοῦ».

1. Ἄλλαχοῦ μὲν ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν προγόνων μόνον ἀ-
ξιοῦσι σώζεσθαι· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὰ κατορθώματα λέγουσι, καὶ
τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, ἐπιείκειαν, ταπεινοφροσύνην,
πραότητα, ἐν ᾧ μάλιστα ἐθαυμάζετο καὶ Μωϋσῆς. «Ἦν γὰρ
5 πραότατος», φησί, «πάντων ἀνδρῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς». Ἄλλὰ τι-
νες τῶν αἰρετικῶν ἐπιλαμβανόμενοι τῆς πολιτείας αὐτοῦ, καὶ
τοῦ εἰρημένου, φασί· τί λέγεις; πραότατος ἐκεῖνος ὁ λὰξ ἐναφείς
τῷ Αἰγυπτίῳ, καὶ ἀνελῶν; ὁ τοὺς Ἰουδαίους ἐμφυλίων ἐμπλή-
σας αἱμάτων καὶ πολέμων; ὁ συγγενικοὺς κελεύσας ἐργάσασθαι
10 φόνους; ὁ τὴν γῆν εὐχῆ διελῶν, καὶ κεραυνοὺς ἄνωθεν ἐνεγκῶν,
καὶ τοὺς μὲν καταποντίσας, τοὺς δὲ καταφλέξας; οὗτος εἰ πρᾶος
ἦν, τίς ὀργίλος καὶ σκληρός; Παῦσαι, μὴ περιττὰ φθέγγου. Ὅτι
πρᾶος ἦν, καὶ πάντων ἀνθρώπων πραότατος, καὶ λέγω, καὶ οὐκ
ἀποστήσομαι ταῦτα λέγων, καὶ εἰ βούλεσθε οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ’
15 ἀπ’ αὐτῶν τούτων τῶν εἰρημένων δεῖξαι πειράσομαι αὐτοῦ τὴν
πραότητα. Καίτοι γε ἐνῆν λέγειν τὰ περὶ τῆς ἀδελφῆς εἰρημένα
αὐτῷ πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ἱκετηρίαν, ἣν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἀνέθη-
κε, πάντα τὰ ρήματα ἐκεῖνα τὰ ἀποστολικά, καὶ τῶν οὐρανῶν ἀ-

* Ὁ ψαλμὸς αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ τῆς ὡδῆς τῶν ἀναβαθμῶν, μεσσιακοῦ περιεχομένου, λόγῳ τοῦ ὁποίου ἡ συγγραφή του ἀποδόθηκε ἀπὸ ἄλλους μὲν στὸ Δαυίδ, ἀπὸ ἄλλους δὲ στὸ Σολομώντα, ἀλλὰ καὶ στὸ Ζυροβάβελ ἀκόμα. Ὁ ποιητὴς προβάλλει τὰ ὅσα ὁ Δαυίδ ἔκανε πρὸς δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ ὅσα ὁ Θεὸς ὑποσχέθηκε στὸ Δαυίδ καὶ ζητᾷ τὴν προστασία αὐτοῦ.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟΝ ΠΡΑΪ ΨΑΛΜΟ*

«Ἐνθυμήσου, Κύριε, τὸν Δαυὶδ καὶ ὅλη τὴν πραότητα του».

1. Σὲ ἄλλες μὲν περιπτώσεις ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση μόνο τῶν προγόνων, ἐδῶ ὁμως καὶ τὰ κατωρθώματα ἀναφέρουν, καὶ τὸ αἴτιο ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἐπιείκεια, τὴν ταπεινοφροσύνη καὶ τὴν πραότητα, γιὰ τὸ ὁποῖο πρὸ πάντων θαυμαζόταν ὁ Μωϋσῆς. «Διότι ἦταν», λέγει, ὁ πιδ «πρᾶος ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς»¹. Ἀλλὰ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς αἰρετικοὺς προβάλλοντας ἀντιρρήσεις γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ γι' αὐτὸ πού ἔχει λεχθεῖ, λέγουν· Τί λέγεις; πραότατος ἦταν ἐκεῖνος πού μὲ κλωτσῆς ἔρριξε κάτω τὸν Αἰγύπτιο καὶ τὸν φόνευσε; ἐκεῖνος πού ἔδωσε ἐντολὴ νὰ διαπράξουν συγγενικοὺς φόνους; ἐκεῖνος πού μὲ τὴν προσευχὴ διαίρεσε τὴ γῆ καὶ προκάλεσε κεραυνοὺς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἄλλους μὲν κατεπόντισε, ἄλλους δὲ κατέκαψε; ἂν αὐτὸς ἦταν πρᾶος, ποῖος εἶναι ὁ ὀργίλος καὶ σκληρὸς; Παῦσε, μὴ λέγεις περιττά. Τὸ ὅτι ἦταν πρᾶος καὶ ὁ πιδ πρᾶος ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ λέγω καὶ δὲν θὰ παύσω αὐτὰ νὰ τὰ λέγω, καὶ ἂν θέλετε ὄχι ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀλλ' ἀπ' αὐτὰ πού ἔχουν λεχθεῖ θὰ προσπαθήσω ν' ἀποδείξω τὴν πραότητα αὐτοῦ. Ἄν καὶ βέβαια θὰ μποροῦσα ν' ἀναφέρω ἐκεῖνα πού εἶπε αὐτὸς πρὸς τὸ Θεὸ γιὰ τὴν ἀδελφή του, τὴν ἰκεσία πού ἔκαμε πρὸς τὸ Θεὸ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, ὄλα τὰ λόγια ἐκεῖνα τὰ ἀποστολικά καὶ τὰ ἀξια τῶν οὐρανῶν, τὴν ἐπιεί-

1. Ἀριθμ. 12, 3.

ξια, τὴν ἐπιείκειαν μεθ' ἧς τῷ δήμῳ διελέγετο. Ἐνῆν καὶ ταῦτα λέγειν, καὶ ἕτερα τούτων πλείονα ἀπαριθμεῖν· ἀλλ' εἰ βούλεσθε, ταῦτα παρέντες, φέρε ἀπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἔμπροσθεν εἰρημέων παρὰ τῶν ἐχθρῶν δεῖξωμεν, ὅτι πραότατος ἦν, ἀφ' ὧν βα-
5 ρὺν καὶ σκληρὸν καὶ ὀργίλον αὐτὸν εἶναι νομίζουσί τινες.

Πῶς οὖν δεῖξομεν; Εἰ πρότερον διακρίναιμεν, καὶ ὀρισαίμεθα, τί ποτέ ἐστι πραότης, καὶ τί τραχύτης. Οὐδὲ γὰρ τὸ πλήττειν, τραχύτητος ἀπλῶς, οὐδὲ τὸ φεῖδασθαι, πραότητος· ἀλλὰ πρῶος ἐκεῖνός ἐστιν, ὁ τὰ εἰς ἑαυτὸν πλημμελήματα φέρειν δυνάμενος,
10 καὶ ὁ τοῖς ἀδικουμένοις ἀμύνων, καὶ σφοδρὸς ἐκδικικὸς τῶν ἐπηρεαζομένων γινόμενος· ὡς ὁ γε μὴ τοιοῦτος, νωθῆς, καὶ ὑπνηλός, καὶ νεκροῦ οὐδὲν ἄμεινον διακεῖμενος, οὐ πρῶος, οὐδὲ ἐπιεικής. Τὸ παρορᾶν ἀδικουμένους, τὸ μὴ ἀλγεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων, μηδὲ θυμοῦσθαι τοῖς ἐπηρεάζουσιν, οὐκ ἀρετῆς, ἀλ-
15 λὰ κακίας· οὐκ ἄρα πραότητος, ἀλλὰ νωθείας. Ὡστε αὐτὸ δὴ τοῦτο δεῖκνυσιν αὐτοῦ τὴν πραότητα, καὶ ὅτι οὕτως ἦν θερμός, ὡς καὶ προπηδᾶν, ἐν οἷς ἑτέρους ἀδικουμένους ἐώρα, κατέχειν οὐ δυνάμενος τὴν ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀγανάκτησιν· ἠνίκα γοῦν αὐτὸς κακῶς ἔπασχεν, οὔτε ἠμύνατο, οὔτε ἐπεξῆει, ἀλλ' ἔμεινε φι-
20 λοσοφῶν διηνεκῶς. Εἰ δὲ τραχὺς ἦν. καὶ ὀργίλος, οὐκ ἂν ὑπὲρ ἑτέρων ὁ οὕτω ζέων καὶ διαθερμαινόμενος, ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ ἂν κατεδέξατο ἡσυχάσαι, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τότε ἂν ἐξηγγιώθη. Ἴ-
στε γάρ, ὅτι μᾶλλον ἐπὶ τοῖς οἰκειοῖς ἢ τοῖς ἀλλοτρίοις ἀλγοῦμεν. Ἐκεῖνος δὲ τῶν μὲν ἄλλων πασχόντων κακῶς, αὐτῶν οὐκ
25 ἔλαττον τῶν πασχόντων ἠμύνετο· τὰ δὲ εἰς αὐτὸν γινόμενα

κεια μὲ τὴν ὁποία συνομιλοῦσε μὲ τὸ λαό. Θὰ μπορούσα καὶ αὐτὰ νὰ τὰ ἀναφέρω καὶ πολλὰ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ν' ἀπαριθμήσω, ἀλλ' ἂν θέλετε, παραβλέποντας αὐτὰ, ἐμπρὸς ὧς ἀποδείξουμε ὅτι ἦταν πραότατος ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ λόγια ποὺ λέχθησαν προηγουμένως ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων μερικοὶ τὸν θεωροῦν καταπιεστή, σκληρὸ καὶ ὀργίλο.

Πῶς λοιπὸν θὰ τὸ ἀποδείξουμε; Ἄν προηγουμένως ξεχωρίζαμε καὶ ὀρίζαμε, τί τέλος πάντων εἶναι πραότητα καὶ τί σκληρότητα. Διότι οὔτε τὸ νὰ χτυπᾶ κάποιος εἶναι δεῖγμα γενικὰ σκληρότητας, οὔτε τὸ νὰ λυπᾶται εἶναι δεῖγμα πραότητας, ἀλλὰ πρᾶος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπομένει τὰ ἀδικήματα ποὺ γίνονται σ' αὐτόν, ποὺ ὑπερασπίζεται τοὺς ἀδικούμενους καὶ γίνεται αὐστηρὸς ἐκδικητὴς ἐκείνων ποὺ βλάπτονται· διότι ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶναι τέτοιος, ἀλλ' εἶναι νωθρὸς καὶ ἀδιάφορος καὶ δὲν εἶναι καθόλου καλύτερη ἢ συμπεριφορὰ του ἀπὸ τοῦ νεκροῦ, δὲ εἶναι πρᾶος, οὔτε ἐπιεικὴς. Τὸ νὰ παραβλέπει κανεὶς ἐκείνους ποὺ ἀδικοῦνται, τὸ νὰ μὴ νιώθει πόνου ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων, οὔτε νὰ ὀργίζεται ἐναντίον ἐκείνων ποὺ βλάπτουν, εἶναι δεῖγμα ὄχι ἀρετῆς, ἀλλὰ κακίας, εἶναι δεῖγμα ὄχι πραότητας, ἀλλὰ ἀδιαφορίας. Ὡστε λοιπὸν ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἴδιο δείχνει τὴν πραότητα αὐτοῦ, καὶ ὅτι τόσο πολὺ θερμὸς ἦταν, ὥστε καὶ νὰ ἐπεμβαίνει, στίς περιπτώσεις ποὺ ἐβλεπε ἄλλους νὰ ἀδικοῦνται, μὴ μπορώντας νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησή του γιὰ τὸ δίκιο· κάθε φορὰ βέβαια ποὺ ὁ ἴδιος ὑπέφερε, οὔτε ἀμυνόταν, οὔτε ἐπιτίθονταν, ἀλλ' ἀντιμετώπιζε πάντοτε ὄλα αὐτὰ μὲ φιλοσοφικότητα. Ἄν ὁμοίως ἦταν σκληρὸς καὶ ὀργίλος δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἡσυχάσῃ ὅταν ὁ ἴδιος βλαπτόταν, αὐτὸς ποὺ τόσο πολὺ φλεγόταν καὶ καιόταν γιὰ τὶς βλάβες πρὸς ἄλλους, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο τότε θὰ ἐξαγριωνόταν. Διότι γνωρίζετε, ὅτι περισσότερο πονοῦμε γι' αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν σ' ἐμᾶς, παρὰ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ συμβαίνουν στοὺς ξένους. Ἐκεῖνος ὁμοίως, ὅταν οἱ ἄλλοι κακοπαθοῦσαν, ὑπερασπιζόταν αὐτοὺς ὄχι λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποὺ κακοπαθοῦσαν, ἐνῶ τὰ ἀδικήματα ποὺ γίνονταν σ' αὐτόν τὰ παρέτρεχε μὲ με-

πλημμελήματα μετὰ πολλῆς παρέτρεχε τῆς καρτερίας, ἐν ἑκατέ-
ροις ἄκρος ὢν, καὶ τῷ μὲν τὸ μισοπόνηρον, τῷ δὲ τὸ μακροθύ-
μον ἐπίδεικνύμενος.

Ἄλλὰ τί ποιεῖν ἐχρῆν, εἶπέ μοι; περιορᾶν τὴν ἀδικίαν γινο-
5 μένην, καὶ εἰς τὸ πλῆθος ἐκβαῖνον τὸ κακόν; Ἄλλ' οὐκ ἦν τοῦτο
δημαγωγῶ, οὐδὲ μακροθύμου τινὸς καὶ ἀνεξικάκου, ἀλλὰ νο-
θροῦ καὶ ἀναπεπτωκότος. Σὺ δὲ ἰατρῷ μὲν οὐκ ἐγκαλεῖς τὴν ση-
πεδόνα βαδίζουσαν κατὰ παντὸς τοῦ σώματος προαναστέλλοντι
τῇ τομῇ, ἐκείνον δὲ τραχύτατον εἶναι φῆς, τὸν νόσον πολλῶ ση-
10 πεδόνος χαλεπωτέραν κατὰ παντὸς ρέουσαν τοῦ δήμου βουλη-
θέντα ἀναχαιτίσαι πληγῇ τραχυτέρα; Ἄλλὰ ταῦτα ἀγνώμονος δι-
καστοῦ. Τὸν γὰρ προστάτην δήμου τοσοῦτου, καὶ ἔθνος οὕτω
σκληρὸν ἄγοντα, καὶ τραχύ, καὶ δυσήνιον, ἐν προοιμίῳις ἀνα-
στέλλειν ἐχρῆν, καὶ ἐκ προθύρων ἀνακόπτειν, ὥστε μὴ περαιτέ-
15 ρω προβαίνειν τὸ δεινόν. Ἄλλὰ κατέδυσε, φησί, Δαθάν, καὶ Ἄ-
βειρών. Τί λέγεις; καὶ ἔδει περιδεῖν ἱερωσύνην πατουμένην, καὶ
Θεοῦ νόμους ἀνατρεπομένους, καὶ τὸ συνέχον ἅπαντα διαλυόμε-
νον, λέγω δὴ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, καὶ πᾶσι βατὰ ποιῆσαι
τὰ ἄδυστα, καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τούτους ραθυμίας προθεῖναι τοῖς βου-
20 λομένοις τοὺς ἱεροὺς καταπατεῖν περιβόλους, καὶ πάντα ἄνω
καὶ κάτω γίνεσθαι; Ἄλλὰ ταῦτα μάλιστα πραότητος οὐκ ἦν, ἀλ-
λὰ ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος, τὸ περιδεῖν τοσοῦτον κακὸν
αὐξόμενον, καὶ φειδόμενον διακοσίωι, ἀπολέσαι μυριάδας το-
σαύτας. Εἶπε γάρ μοι, ὅτε ἐκέλευσε σφάζαι τοὺς προσήκοντας,
25 τί ποιῆσαι ἐχρῆν, ὀργιζομένου Θεοῦ, τῆς ἀσεβείας αὐξομένης,
οὐδενὸς ὄντος τοῦ δυναμένου τῆς ὀργῆς αὐτοὺς ἐξαρπάσαι; ἀ-
φεῖναι τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν πληγὴν ἐπὶ τὰς φυλὰς ἀπάσας ἐνε-
χθῆναι, καὶ πανωλεθρίᾳ παραδοῦναι τὸ γένος, καὶ μετὰ τῆς κο-

γάλη ὑπομονή, λαμβάνοντας καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις τὴν ἀκραία θέση καὶ δείχνοντας μὲ τὸ μὲν ἓνα τὸ μῖσος τοῦ πρὸς τὴν κακία, μὲ τὸ δὲ ἄλλο τὴ μακροθυμία του.

Ἄλλὰ πές μου, τί ἔπρεπε νὰ κάνει; νὰ ἀνεχόταν βλέποντας τὴν ἀδικία νὰ γίνεται καὶ νὰ ἄφηνε νὰ μεγαλώνει τὸ κακό; Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἦταν γνώρισμα ἀρχηγοῦ λαοῦ, οὔτε ἀνθρώπου μακρόθυμου καὶ ἀνεξίκακου, ἀλλὰ ἀδιάφορου καὶ δειλοῦ. Σὺ ὁμως τὸν μὲν ἱατρὸ δὲν τὸν κατηγορεῖς πού σταματᾷ μὲ τὴν ἐγχείριση τὸ ξάπλωμα τοῦ σαπίσματος σ' ὄλο τὸ σῶμα, ὀνομάζεις ὁμως πάρα πολὺ σκληρὸ ἐκείνον πού θέλησε νὰ ἐμποδίσει μὲ ἰσχυρότερο πλῆγμα ἀσθένεια πού ἦταν πολὺ πιὸ χειρότερη ἀπὸ τὴ σήψη καὶ πού ἀπλωνόταν σ' ὀλόκληρο τὸ λαό; Ἄλλ' αὐτὰ εἶναι λόγια ἀδικῶν δικαστῶν. Διότι ὁ προστάτης τόσο μεγάλου λαοῦ καὶ ἀρχηγὸς ἑνὸς τόσο πολὺ σκληροῦ, ἀκαμπτου καὶ ἀνυπότακτου ἔθνους, ἔπρεπε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ ἀναστέλλει καὶ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή νὰ ἀνακόπτει τὸ κακό, ὥστε νὰ μὴ προχωρεῖ παραπέρα. Ἄλλὰ, λέγει, καταβύθισε τὸν Δαθὰν καὶ τὸν Ἀβειρών. Τί λέγεις; καὶ ἔπρεπε νὰ ἀνεχθεῖ νὰ καταπατεῖται ἡ ἱερωσύνη καὶ νὰ ἀνατρέπονται οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ διαλύεται αὐτὸ πού συγκρατεῖ τὰ πάντα, ἐννοῶ δηλαδὴ τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης, καὶ νὰ ἀφήσει νὰ γίνονται διαβαστὰ σ' ὄλους τὰ ἄδυστα καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τοῦ πρὸς αὐτοὺς νὰ προτιμᾷ ἐκείνους πού θέλουν νὰ καταπατοῦν τοὺς ἱεροὺς περιβόλους καὶ ὅλα νὰ γίνονται ἄνω κάτω; Ἄλλ' αὐτὰ πρὸ πάντων δὲν ἦταν δείγματα πραότητος, ἀλλὰ ἀπανθρωπιᾶς καὶ σκληρότητας, τὸ ν' ἀνεχθεῖ ν' αὐξάνεται ἓνα τόσο μεγάλο κακὸ καί, δείχνοντας λύπη γιὰ διακόσιους, νὰ ἀφήσει νὰ χαθοῦν τόσες χιλιάδες. Διότι πές μου, ὅταν πράσταξε νὰ σφάξουν τοὺς συγγενεῖς, τί ἔπρεπε νὰ κάνει, τὴ στιγμή πού ὁ Θεὸς ἦταν ὀργισμένος, ἡ ἀσέβεια αὐξανόταν, καὶ δὲν ὑπῆρχε κανένας πού νὰ μποροῦσε νὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τὴν ὀργή του; ν' ἀφήσει τὴν τιμωρία ἀπὸ τὸν οὐρανὸ νὰ πέσει σ' ὄλες τις φυλὰς καὶ νὰ παραδώσει τὸ γένος του σὲ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή καὶ μαζὶ μὲ τὴν τιμωρία νὰ παραβλέψει καὶ ν' ἀφήσει τὴν ἁμαρτία

λάσεως περιιδεῖν καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀνίατον γινομένην, ἢ τιμωρίᾳ καὶ φόνῳ σωμάτων ὀλίγων τό τε ἁμάρτημα ἀνελεῖν, τὴν τε ὀργὴν ἀναχαιτίσαι, τὸν τε Θεὸν ἴλεω καταστήσαι τοῖς τὰ τοιαῦτα πεπλημμεληκόσιν; Ἐν οὕτως ἐξετάζης τὰ τοῦ δικαίου, ὅψει μάλιστα ἐντεῦθεν ὄντα αὐτὸν πραότατον.

2. Ἀλλὰ ταῦτα ἐκ τῶν εἰρημένων τοῖς φιλομαθέσιν ἀφέντες ἀναλέγειν, ἵνα μὴ τὸ πάρεργον τοῦ μετὰ χειρᾶς μεῖζον ποιήσωμεν, ἐπὶ τὸ προκειμένον ἴωμεν. Τί δὲ ἦν τὸ προκειμένον; «Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ· ὡς ὡ-
10 μοσε τῷ Κυρίῳ, ἠῤῥατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ». Προθεῖς εἰπεῖν περὶ πραότητος, ἀφεις διηγῆσασθαι τὰ κατὰ τὸν Σαούλ, τὰ κατὰ τοὺς ἀδελφούς, τὰ τοῦ Ἰωνάθαν, τὴν μακροθυμίαν τὴν ἐπὶ τοῦ στρατιώτου τοῦ μυρίοις αὐτὸν περιβαλόντος ὀνειδέσιν, ἕτερα πλείονα τούτων, ἐφ' ἕτερον κεφάλαιον ἄγει τὸν λόγον, ὁ ζήλου μάλι-
15 στα ἦν πολλοῦ. Τίνος δὲ ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Δυοῖν ἕνεκα· ἑνὸς μὲν, ἐπειδὴ τούτῳ μάλιστα ἐπιτέρπεται ὁ Θεός, «Ἐπὶ τίνα γὰρ ἐπιβλέψω», φησὶν, «ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶον καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους;», ἑτέρου δέ, ἐπειδὴ τὸ κατεπεῖγον τοῦτο μάλιστα ἦν, ἀνάστασις ναοῦ, καὶ οἰκοδομὴ πόλεως, καὶ ἡ τῆς
20 παλαιᾶς πολιτείας ἀπόδοσις, πρὸς τοῦτο μάλιστα ἐπέιγει τὸν λόγον, καὶ τὸ μὲν ὡς δῆλον καὶ ὠμολογημένον παρήσι, τὸ δὲ πᾶσι καταφανές, τὸ τῆς πραότητος, οὐ δὴ μάλιστα ἐδεῖτο εἰς τὸ προκειμένον, τοῦτο εἰς μέσογ φέρει.

Τί γὰρ ἐπεθύμουν ἰδεῖν; Τὸν ναὸν ἀναστάντα, καὶ τὴν πα-
25 λαιὰν ἀγιαστίαν ἀποδοθεῖσαν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τούτῳ μάλιστα ἐλαμψεν ὁ Δαυίδ, ὡσπερ ἀμοιβὴν τῆς ἐκείνου σπουδῆς ἀπαιτεῖ τὸν Θεὸν τοῦ ναοῦ τὴν οἰκοδομήν, καὶ φησι· «Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ

νά γίνεται ἀθεράπευτη, ἢ μὲ τὴν τιμωρία καὶ τὸ φόνο λίγων ἀνθρώπων καὶ τὸ ἁμάρτημα νὰ ἐξαλείψει καὶ τὴν ὀργή νὰ ἐμποδίσει καὶ τὸ Θεὸ νὰ καταστήσει εὐσπλαχνικὸ πρὸς ἐκείνους ποὺ εἶχαν διαπράξει τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους; Ἐὰν ἔτσι ἐξετάζεις τὶς ἐνέργειες τοῦ δικαίου, θὰ διαπιστώσεις ἀπὸ ἐδῶ πρὸ πάντων ὅτι αὐτὸς ἦταν πραότατος.

2. Ἄλλ' ἀφοῦ ἀφήσουμε αὐτὰ τὰ συμπεράσματα νὰ τὰ βάλουν οἱ φιλομαθεῖς ἀπὸ τὰ ὅσα λέχθησαν, γὰ νὰ μὴ ἀφήσουμε νὰ πάρει ἔκταση τὸ δευτερεύουσας σημασίας θέμα, ὡς ἐπανέλθουμε στὸ ἐξεταζόμενο θέμα μας. Ποιὸ ἦταν τὸ ἐξεταζόμενο θέμα; «Ἐνθυμήσου, Κύριε, τὸν Δαυὶδ καὶ ὅλη τὴν πραότητα του· πῶς δηλαδὴ ὀρκίσθηκε στὸν Κύριον καὶ ἔκαμε τάμα στὸ Θεὸ τοῦ Ἰακώβ». Ἐχοντας τὴν πρόθεση νὰ μιλήσει γιὰ τὴν πραότητα του, ἀφοῦ παρέλειψε νὰ διηγηθεῖ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σαούλ, μὲ τοὺς ἀδελφούς, μὲ τὸν Ἰωνάθαν, μὲ τὴ μακροθυμία ποὺ ἔδειξε πρὸς τὸ στρατιώτη ποὺ τὸν περιέβαλε μὲ ἀμέτρητες αἰτίες ἐντροπῆς καὶ μὲ ἄλλα πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ, μεταφέρει τὸ λόγο σὲ ἄλλο θέμα, ποὺ παρουσίαζε πολὺ πλεονάζον ἐνδιαφέρον. Γιὰ ποιὸ δὲ λόγο τὸ κάμνει αὐτό; Γιὰ δύο λόγους· γιὰ τὸν ἕνα μὲν, ἐπειδὴ μὲ αὐτὸ πρὸ πάντων εὐχαριστεῖται ὁ Θεός, διότι λέγει, «Σὲ ποιὸν νὰ ρίξω τὸ βλέμμα μου, παρὰ στὸν πρῶτον καὶ ἤσυχον καὶ ποὺ τρέμει τοὺς λόγους μου;»², γιὰ τὸν ἄλλο δέ, ἐπειδὴ αὐτὸ πρὸ πάντων ἦταν τὸ κατεπεῖγον, ἢ ἀνεγερση τοῦ ναοῦ, ἢ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐπιναφορὰ τοῦ παλαιοῦ τρόπου ζωῆς, πρὸς αὐτὸ κυρίως μεταφέρει τὸ λόγο, καὶ ἐκεῖνο μὲν ποὺ ἦταν ὀλοφάνερο καὶ παραδεκτὸ τὸ παραλείπει, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ ἦταν φανερὸ σ' ὄλους, δηλαδὴ ἡ πραότητα του καὶ τὸ ὅποιο χρειαζόταν κατ' ἐξοχὴν τὴν παροκειμένην περίπτωσιν, αὐτὸ φέρει στὸ μέσον.

Τί λοιπὸν ἐπιθυμοῦσαν νὰ δοῦν; Τὸ ναὸ ἀνεγερμένο καὶ τὸν παλιὸν τρόπο λατρείας ἀποκαταστημένο. Ἐπειδὴ λοιπὸν σ' αὐτὸ πρὸ πάντων διέλαμψε ὁ Δαυὶδ, ζητεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ σὰν ἀμοιβὴ τῶν φροντίδων ἐκείνου τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, καὶ λέγει· «Ἐνθυμήσου, Κύριε, τὸν Δαυὶδ καὶ ὅλη τὴν πραότητα

Δαυίδ, καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ· ὡς ᾤμοσε τῷ Κυρίῳ,
 ἠϋξάτο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκῆνωμα οἴκου μου,
 εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀ-
 φθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμόν, καὶ ἀνάπαυ-
 5 σιν τοῖς κροτάφοις μου, ἕως οὐ εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ». Καὶ τί τοῦτο πρὸς σε; Ὅτι ἐκεῖνου, φησὶν, ἔκ-
 γονός εἰμι, καὶ ἐπεὶ ἐκεῖνον ἀποδεξάμενος τῆς σπουδῆς, ἔφησας
 στήσειν αὐτοῦ τὸ γένος καὶ τὴν βασιλείαν, διὰ τοῦτο ταύτας ἀ-
 παιτοῦμεν τὰς συνθήκας νῦν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἕως οὐ οἰκοδομή-
 10 σω' (τοῦτο γὰρ αὐτῷ οὐκ ἐφεῖτο), ἀλλ' «Ἐως οὐ εὐρω τόπον τῷ
 Κυρίῳ καὶ σκῆνωμα». Εἶτα τὸν μὲν οἰκοδομήσαντα παρατρέχει,
 τὸν δὲ ἐπαγγεῖλάμενον εἰς μέσον τίθησιν, ἵνα μάθης πόσον ἐστὶ
 γνώμη ὀρθῆ ἀγαθόν, καὶ πῶς αἰεὶ τῇ προαιρέσει τὸν μισθὸν ὁ Θε-
 ὸς ὀρίζειν εἴωθε· διὰ δὴ τοῦτο αὐτοῦ μέμνηται μᾶλλον, ἐπειδὴ
 15 καὶ αὐτὸς μᾶλλον ἐστὶν ὁ ὠκοδομηκός, ἢ ὁ παῖς. Ὁ μὲν γὰρ ἐ-
 πηγγείλατο, ὁ δὲ ἐπετάγη. Καὶ ὄρα αὐτοῦ τὴν προθυμίαν. Οὐ μό-
 νον εἰς οἰκίαν φησὶν οὐκ εἰσελεύσεσθαι, οὐδὲ εἰς κλίνην ἀναβή-
 σεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἂ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης ἦν, οὐδὲ τούτων
 ἀπολαύσεσθαι μετὰ ἀδείας, ἕως οὐ εὐρη τόπον καὶ σκῆνωμα τῷ
 20 Θεῷ Ἰακώβ. Ὡν τὰ ἐναντία αὐτοὶ ἐνεκαλοῦντο παρὰ τοῦ Θεοῦ,
 λέγοντος· «Ἑμεῖς μὲν οἰκεῖτε ἐν οἴκοις κοιλοστάθμοις, ὁ δὲ οἴ-
 κός μου ἐστὶν ἐρημος».

«Ἐως οὐ εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰα-
 κώβ». Ὅρα πάλιν καὶ ἐντεῦθεν τὴν σπουδὴν, καὶ τὴν μεμεριμνη-
 25 μένην ψυχὴν. Ὁ βασιλεὺς λέγει, «Ἐως οὐ εὐρω τόπον τῷ Κυ-
 ρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ», ὁ πάντων κρατῶν. Οὐ γὰρ ἀ-
 πλῶς οἰκοδομησαὶ ἐβούλετο, ἀλλ' ἐν ἐπιτηδειοτάτῳ χωρίῳ, καὶ
 σφόδρα τῷ ναῷ πρόποντι, καὶ ζητήσεως ἐδεῖτο· οὕτως ἦν ἀγρυ-

αὐτοῦ· διότι ὀρκίσθηκε στὸν Κύριο καὶ ἔκαμε τάμα στὸ Θεὸ τοῦ Ἰακώβ· δὲν θὰ εἰσέλθω στὴν σκηνή μου, δὲν θ' ἀνεβῶ στὸ στρώμα τῆς κλίνης μου, δὲν θὰ παραδώσω τοὺς ὀφθαλμούς μου στὸν ὕπνο καὶ τὰ βλέφαρά μου στὸν νυσταγμὸ, οὔτε καὶ θ' ἀφήσω ν' ἀναπαυθοῦν οἱ κρόταφοί μου, μέχρι πού νὰ βρῶ τόπο γιὰ τὸν Κύριο, κατοικία γιὰ τὸ Θεὸ τοῦ Ἰακώβ». Καὶ ποιά σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ σένα; Διότι λέγει, εἶμαι ἀπόγονός του, καὶ ἐπειδὴ ἐπιδοκίμασες τὶς προσπάθειες ἐκείνου καὶ ὑποσχέθηκες νὰ καταστήσεις ἔνδοξο τὸ ἔθνος αὐτοῦ καὶ τὴ βασιλεία, γι' αὐτὸ ζητοῦμε τώρα αὐτὲς τὶς συμφωνίες. Καὶ δὲν εἶπε «μέχρι πού νὰ ἀνοικοδομήσω» (διότι αὐτὸ δὲν ἐπιτρεπόταν σ' αὐτόν), ἀλλὰ, «Μέχρι πού νὰ βρῶ τόπο γιὰ τὸν Κύριο καὶ κατοικία». Ἐπειτα ἐκείνον μὲν πού θὰ ἀνοικοδομήσει τὸ ναὸ τὸν παρατρέχει, ἀναφέρει ὅμως ἐκείνον πού ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση, γιὰ νὰ μάθεις πόσο μεγάλο ἀγαθὸ εἶναι ἡ ὀρθὴ γνώμη καὶ πῶς πάντοτε συνηθίζει ὁ Θεὸς νὰ ὀρίζει τὸ μισθὸ ἀνάλογα μὲ τὴν προαίρεση· γι' αὐτὸ λοιπὸν αὐτὸν φέρει περισσότερο στὴ σκέψη του, ἐπειδὴ αὐτὸς μᾶλλον οἰκοδόμησε τὸ ναὸ, παρὰ ὁ υἱός. Διότι αὐτὸς μὲν ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση, ἐνῶ ἐκεῖνος διατάχθηκε. Καὶ πρόσεχε τὴν προθυμία του. Ὅχι μόνο λέγει ὅτι δὲν θὰ εἰσέλθει σὲ οἰκία καὶ δὲν θ' ἀνεβῆ σὲ κλίνη, ἀλλ' οὔτε ἐκεῖνα πού εἶναι ἐκ φύσεως ἀναγκαῖα δὲν θ' ἀπολαύσει μὲ ἄνεση, μέχρι πού νὰ βρεῖ τόπο καὶ κατοικία γιὰ τὸ Θεὸ τοῦ Ἰακώβ. Αὐτὸς ὅμως κατηγοροῦνταν ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ πράγματα ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὰ λόγια· «Σεῖς μὲν κατοικεῖτε σὲ οἰκίαι θολωτές, ἐνῶ ὁ δικός μου οἶκος εἶναι ἔρημος»³.

«Μέχρι πού νὰ βρῶ τόπο γιὰ τὸν Κύριο, κατοικία γιὰ τὸ Θεὸ τοῦ Ἰακώβ». Πρόσεχε πάλι καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὴ φροντίδα καὶ τὴ γεμάτη ἀπὸ μέριμνα ψυχὴ του. Ὁ βασιλιάς λέγει, «Μέχρι πού νὰ βρῶ τόπο γιὰ τὸν Κύριο, κατοικία γιὰ τὸ Θεὸ τοῦ Ἰακώβ», αὐτὸς πού ἐξουσιάζει τὰ πάντα. Δὲν ἤθελε δηλαδὴ ἀπλῶς νὰ οἰκοδομήσει ναὸ, ἀλλὰ καὶ σὲ καταλληλότατο τόπο, πού ταιριάζει κατ' ἐξοχὴ σὲ ναὸ, καὶ χρειάζοταν προσπάθεια γιὰ τὴν ἐξεύρεσή του· τόσο πολὺ ἄγρυπνη ἦταν ἡ ψυχὴ του.

πνος τῆ ψυχῆ. «Ἴδου ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθά, εὗρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ». Τὰ παλαιὰ διηγεῖται νῦν, δεικνὺς ὅτι καὶ ἔμπροσθεν πολλὸν περιήει χρόνον ἢ κιβωτός, τόπον ἐκ τόπου ἀμείβουσα· διὰ τοῦτό φησιν· «Ἴδου ἠκούσαμεν αὐτὴν
 5 ἐν Ἐφραθά»· τουτέστι, ταῦτα διηγῆσαντο ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, ταῦτα ἐξ ἀκοῆς κατέχομεν, ὅτι καὶ τότε περιουῖσα πανταχοῦ, ἐν πεδίοις καὶ ἀγροῖς, ἠδράσθη μετὰ ταῦτα· τοῦτο δὴ γενέσθω καὶ νῦν. Ἐφραθά ἐνταῦθα τὴν Ἰούδα λέγει φυλὴν, εἰς ἣν μετὰ τὴν πολλὴν περίοδον εἰσηνέχθη.

10 «Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησάν οἱ πόδες αὐτοῦ». Εἶδες πόση παχύτητι κέχρηται τῆς λέξεως διὰ τὴν πολλὴν τῶν ἀκουόντων ἀναισθησίαν, σκηνώματα λέγων τοῦ Θεοῦ, καὶ πόδας, καὶ τόπον, ἐνθα ἔστησαν οἱ πόδες. Ταῦτα δὲ πάντα τὸν τόπον λέγει τῆς κιβωτοῦ,
 15 ἐπειδὴ ἐκεῖθεν αἱ φρικταὶ φωναὶ ἐφέροντο περὶ τῶν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις πραγμάτων λύουσαι τὰ ἀσαφῆ, καὶ περὶ τῶν μελλόντων προλέγουσαι. «Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτός τοῦ ἀγιάσματος σου». Ἴτερος, «Τῆς ἰσχύος σου». Ἄλλος, «Τοῦ κράτους σου»· ἀμφοτέρα δὲ ἀληθῆ. Καὶ γὰρ ἡ ἀ-
 20 γιωσύνη ἐκεῖθεν ἐδίδοτο, καὶ ἀγιωσύνης ἦν ποιητικὰ τὰ γράμματα τὰ ἐπικείμενα, καὶ ἰσχύος.

3. Καλῶς οὖν οὕτως εἶπε· πολλὴν γὰρ ὁ Θεὸς ἐνεδειξάτο δι' αὐτῆς δύναμιν, καὶ ἀπαξ, καὶ δῖς, καὶ πολλάκις, οἷον ὅτε ἐλήφθη παρὰ τῶν Ἀζωτίων, ὅτε τὰ εἶδωλα κατήνεγκεν, ὅτε ἐπληξε
 25 τοὺς εἰληφότας, ὅτε ἔστησε τὴν πληγὴν ἀποδοθείσης αὐτῆς, καὶ διὰ τῶν ἄλλων δέ, δι' ὧν αὐτόθι εἰργάζετο, τὴν ἰσχὺν ἐπεδείκνυτο τὴν ἑαυτοῦ. Τί δέ ἐστιν, «Ἀνάστηθι εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου»; Στήσον ἡμᾶς ἀλωμένους, φησί, καὶ τὴν κιβωτὸν περιφερομένην, καὶ ὅψε γοῦν ποτε ἀνάπαυσον αὐτὴν.

«Νὰ ἀκούσαμε ὅτι ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης τοῦ ἦταν στὴν Ἐφραθά, τὴν βρήκαμε δὲ στὶς δασώδεις πεδιάδες τῆς Καριαθιρείμ». Τὰ παλαιὰ γεγονότα διηγεῖται τώρα, γιὰ νὰ δείξει ὅτι καὶ παλαιότερα πολὺ χρόνο περιφερόταν ἡ κιβωτὸς, μεταφερόμενη ἀπὸ τόπο σὲ τόπο· γι' αὐτὸ λέγει· «Νὰ ἀκούσαμε ὅτι αὐτὴ ἦταν στὴν Ἐφραθά»· δηλαδή, αὐτὰ μᾶς τὰ διηγήθηκαν οἱ πατέρες μας, αὐτὰ τὰ γνωρίζουμε ἐξ ἀκοῆς, ὅτι δηλαδή καὶ τότε μεταφερόταν παντοῦ, στὶς πεδιάδες καὶ τοὺς ἀγρούς, καὶ στὴ συνέχεια ἐγκαταστάθηκε μόνιμα· αὐτὸ λοιπὸν ἄς γίνῃ καὶ τώρα. Ἐφραθά ἐδῶ ὀνομάζει τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, στὴν ὁποία μεταφέρθηκε μετὰ ἀπὸ πολὺ χρόνο.

«Ἄς εἰσέλθουμε στὸν οἶκο αὐτοῦ, ἄς προσκυνήσουμε αὐτὸν στὸν τόπο ποῦ στάθηκαν τὰ πόδια τοῦ». Εἶδες πόσο ἀνθρωποπαθεῖς ἐκφράσεις χρησιμοποιεῖ, ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης διανοητικῆς ἀνωριμότητος τῶν ἀκροατῶν τοῦ, μιλώντας γιὰ κατοικίαν τοῦ Θεοῦ, γιὰ πόδια καὶ γιὰ τόπο, στὸν ὁποῖο στάθηκαν τὰ πόδια τοῦ. Ὅλα αὐτὰ ἐννοοῦν τὸν τόπο τῆς κιβωτοῦ, ἐπειδὴ ἀπὸ ἐκεῖ ἀκούονταν οἱ φρικτῆς φωνῆς γιὰ τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα, ποῦ ἐξηγοῦσαν τὰ ἀσαφῆ καὶ προέλεγαν τὰ μελλοντικά. «Σῆκω, Κύριε, γιὰ νὰ μεταβεῖς στὸ γόνιμο τόπο κατοικίας σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματός σου». Ἄλλος, «Τῆς ἰσχύος σου». Ἄλλος, «Τῆς δυνάμεώς σου»· καὶ τὰ δύο εἶναι σωστά. Καθόσον ἡ ἀγιωσύνη ἀπὸ ἐκεῖ δινόταν, καὶ οἱ ἐντολῆς ποῦ ὑπῆρχαν μέσα σ' αὐτὴν παρείχαν ἀγιωσύνη καὶ δύναμη.

3. Σωστά λοιπὸν μίλησε ἔτσι· διότι μὲ αὐτὴν ὁ Θεὸς φανέρωσε μεγάλη δύναμη, μιά, δύο καὶ πολλὰς φορές, ὅπως ὅταν καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀζωτίους, ὅταν συνέτριψε τὰ εἰδῶλα, ὅταν τιμώρησε ἐκείνους ποῦ τὴν εἶχαν ἀρπάξει, ὅταν σταμάτησε τὴν τιμωρία ἀφοῦ ἐπιστράφηκε, καὶ μὲ τὰ ἄλλα δέ, ποῦ ἔκαμε μὲ αὐτὴν, φανέρωνε τὴ δύναμή του. Τί σημαίνει δέ, «Ἀνάστηθι εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου»; Σταμάτησε τὴν περιπλάνησίν μας, λέγει, καὶ τὴν περιφορὰ τῆς κιβωτοῦ καὶ μετὰ λοιπὸν ἀπὸ τόσο χρόνο ἀνάπαυσε ἐπὶ τέλους αὐτὴν.

«Οἱ ἱερεῖς σου ἐνδύσονται δικαιοσύνην». Ἐτερος, «Ἀμφιεσθήτωσαν». Ἄλλος, «Ἐνδυσάσθωσαν», ὅπερ μάλιστα ἐστὶ σαφέστερον· εὐχομένου γάρ ἐστιν, οὐχὶ προφητεύοντος, καὶ αἰτοῦντος τὴν τῆς ἀρετῆς κτῆσιν. Δικαιοσύνην δὲ ἐνταυῦθά φησι 5 τὴν ἀγιαστίαν, τὴν ἱερωσύνην, τὴν λατρείαν, τὰς θυσίας, τὰς προσφοράς, καὶ μετὰ τούτων τὴν ἀκριβῆ πολιτείαν, ἐπειδὴ μάλιστα καὶ παρὰ ἱερέων ταύτην ἀπαιτεῖσθαι χρή. «Καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιάσονται», τούτων γενομένων. Ὅρα αὐτὸν οὐ πόλεως ζητοῦντα οἰκοδομήν, οὐκ ἀφθονίαν ὠνίων, οὐ τὴν ἄλλην εὐπρα- 10 γίαν, ἀλλὰ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ ναοῦ, τὴν τῆς κιβωτοῦ κατάπαυσιν, τὸ τῶν ἱερέων πλήρωμα, τὴν ἀγιαστίαν, τὴν λατρείαν, τὴν ἱερωσύνην.

Εἶτα ἐπειδὴ ταῦτα ἤτησαν, αὐτοὶ δὲ ὑπεύθυνοι ἀμαρτήμασιν ἦσαν πολλοῖς, ἐπὶ τὸν πρόγονον καταφεύγει πάλιν λέγων· «Ἐ- 15 νεκεν Δαυὶδ τοῦ δούλου σου μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ χριστοῦ σου». Τί ἐστίν, «Ἐνεκεν Δαυὶδ τοῦ δούλου σου»; Οὐ διὰ τὴν ἀρετὴν ἐκείνου μόνον, φησὶν, οὐδ' ὅτι τισαύτην σπουδὴν ἐποιήσατο πρὸς τὸ τὸν ναὸν ἀναστήσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ συνθήκας ἔθου πρὸς αὐτόν. «Ἐνεκεν Δαυὶδ τοῦ δούλου σου μὴ ἀπο- 20 στρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ χριστοῦ σου». Τίνος φησί; Τοῦ τότε χρισθέντος καὶ δημαγωγοῦντος, καὶ προεστῶτος τοῦ λαοῦ. «Ὡμοσε Κύριος τοῦ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν. Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου».

Ἐπειδὴ γὰρ ἐμνήσθη τοῦ Δαυὶδ, καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός, 25 καὶ τῆς σπουδῆς τῆς πρὸς τὸν ναόν, καὶ τὰ παλαιὰ διηγήματα εἶπε, καὶ ἠξίωσεν ἐπὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ φανῆναι πολιτείας, ὅπερ μέγιστον ἔχει κεφάλαιον, τοῦτο προβάλλεται, τὰς συνθήκας ἀναγινώσκων τοῦ Θεοῦ. Ποῖαι δὲ αὗται εἰσιν; «Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου». Ἄλλ' οὐχ ἀπλῶς αἰ

«Οἱ ἱερεῖς σου θὰ ἐνδυθοῦν δικαιοσύνη». Ἄλλος, «Ἦς φορέσουν τὰ ἄμφιά τους». Ἄλλος «Ἦς ἐνδυθοῦν», τὸ ὁποῖο εἶναι περισσότερο σαφέστερο· διότι εἶναι λόγια ἀνθρώπου ποὺ εὐχονται, καὶ ὄχι ποὺ προφυτεύει, καὶ ποὺ ζητεῖ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς. Δικαιοσύνη δὲ ἐδῶ ὀνομάζει τὴν ἱεροτελεστία, τὴν ἱερωσύνη, τὴ λατρεία, τὶς θυσίες, τὶς προσφορές, καὶ μαζί μὲ αὐτὰ καὶ τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς, ἐπειδὴ πρέπει αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς νὰ ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς. «Καὶ οἱ ἀφωσιωμένοι σὲ σένα θὰ νιώσουν ἀγαλλίαση, ἐφόσον θὰ γίνουν αὐτά. Πρόσεχε ὅτι αὐτὸς δὲν ζητεῖ ἀνοικοδόμηση πόλεως, δὲν ζητεῖ ἀφθονία ἀγαθῶν, οὔτε τὴν εὐτυχία ποὺ πηγάζει ἀπὸ ἄλλα πράγματα, ἀλλὰ τὴ λαμπρότητα τοῦ ναοῦ, τὴ μόνιμη ἐγκατάσταση τῆς κιβωτοῦ, τὸ πλήρωμα τῶν ἱερέων, τὴν ἱεροτελεστία, τὴ λατρεία, τὴν ἱερωσύνη.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ ζήτησε αὐτά, αὐτοὶ δὲ ἦταν ὑπεύθυνοι πολλῶν ἀμαρτημάτων, καταφεύγει πάλι στὸν πρόγονό τους, λέγοντας· «Γιὰ χάρη τοῦ δούλου σου Δαυὶδ μὴ δεῖξεις ἀποστροφή πρὸς τὸ πρόσωπο αὐτοῦ ποὺ σὺ τὸν ἔχρισες». Τί σημαίνει, «Γιὰ χάρη τοῦ δούλου σου Δαυὶδ»; Ὅχι μόνο, λέγει ἐξ αἰτίας τῆς ἀρετῆς ἐκείνου, οὔτε ἐπειδὴ τόσο πολὺ φρόντισε γιὰ νὰ ἐνεργεῖ νὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔκαμε συμφωνίες μὲ αὐτόν. «Γιὰ χάρη τοῦ δούλου σου Δαυὶδ μὴ δεῖξεις ἀποστροφή πρὸς τὸ πρόσωπο ἐκείνου ποὺ σὺ τὸν ἔχρισες». Γιὰ χάρη ποιῶ λέγει; Γιὰ χάρη ἐκείνου ποὺ τότε χρίσθηκε βασιλιάς καὶ κυβερνοῦσε καὶ ἦταν προστάτης τοῦ λαοῦ. «Ἔδωσε ὁ Κύριος ἔνορκη καὶ ἀληθινὴ ὑπόσχεση στὸ Δαυὶδ καὶ δὲν θὰ παραβῆ αὐτήν. Ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους σου θὰ ἀνεβάξω διαδόχους στὸ θρόνο σου».

Ἐπειδὴ δηλαδὴ θυμῆθηκε τὸν Δαυὶδ καὶ τὴν ἀρετὴ τοῦ ἀνδρα καὶ τὴ φροντίδα του γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ, καὶ ἀνέφερε τὶς διηγήσεις γιὰ τὰ παλιὰ γεγονότα, καὶ ἔκρινε ἄξιο νὰ ἀναφέρει τὸ παλαιότερο τρόπο ζωῆς του, αὐτὸ ποὺ ἔχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα, αὐτὸ προβάλλει, ἀναφέροντας τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ. Ποιὲς δὲ εἶναι αὐτές; «Ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους σου θὰ ἀνεβάξω διαδόχους στὸ θρόνο σου». Ὅμως οἱ ὑ-

συνθήκαι ἐγένοντο, ἀλλὰ μετὰ διορισμοῦ τινος. Τίς δὲ ἦν ὁ διορισμός; Ἄκουε· ἐπάγει γάρ· «Ἐὰν φυλάζωνται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ μαρτύριά μου ταῦτα, ἃ διδάξω αὐτούς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἕως τοῦ αἰῶνος καθιοῦνται ἐπὶ τοῦ θρόνου σου».

5 Ταύτας τὰς συνθήκας θέμενος ὁ Θεός, αὐτοῖς ἐνεχείρισε τὸ χειρόγραφον· κάκεῖνοι ἔλεγον, Πάντα ὅσα εἶπεν ὁ Κύριος ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα.

Εἶτα ἐπειδὴ ὄρᾳ τὸ ἐν μέρος παραβεβηκὸς τὰς συνθήκας, ἐπὶ τὸν τόπον ἄγει τὸν λόγον, πανταχόθεν κινῶν λόγους παρα-
 10 κλητικούς, καὶ λέγων· «Ὅτι ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἡρετίσαστο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτῶ. Αὕτη ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ὡδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν». Τουτέστιν, οὐκ ἄνθρωπος τὸν τόπον ἐξελέξατο, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐψηφίσαστο, συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ. Ὁ οὖν λέγει,
 15 τοιοῦτόν ἐστιν· ὃν εἶλου, ὃν ἐξελέξω, ὃν ἐψηφίσω, ὃν ἐδοκίμασας ἐπιτήδειον εἶναι, μὴ ἀφῆς διαρρηθῆναι, μηδὲ ἀπολέσθαι. Ταῦτα γὰρ ἔλεγε, ὅτι Κατοικήσω ἐνταῦθα. Ἀλλὰ ταῦτα ἐλέγετο μετὰ τῶν συνθηκῶν ἐκείνων. Ποίων δὴ τούτων; «Ἐὰν φυλάζωνται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου».

20 «Τὴν θήραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω». Ἐτερος, «Τὸν ἐπισιτισμόν». Θήραν λέγει τῶν ὠνίων τὴν ἀφθονίαν, τὴν εὐετηρίαν, καὶ εὐχεταί πάντα αὐτοῖς ὡς ἀπὸ πηγῶν ἐπιρρεῖν. Καὶ γὰρ τοιαύτην εἶχον πολιτείαν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ παλαιόν, οὐκ αἰσθανομένην τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν, εἶποτε τὸν Θεὸν Ἰλεων εἶχον· οὔτε γὰρ
 25 σιτοδεία τις ἦν παρ' αὐτοῖς, οὐ λιμός, ἢ λοιμός, οὐ θάνατος ἄωρος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν, οἷα συμβαίνειν τοῖς ἀνθρώποις εἶωθεν, ἀλλὰ πάντα αὐτοῖς ὡσπερ ἐκ πηγῶν ἐπέρρει, τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν ἀσθένειαν διορθουμένης. Τοῦτο οὖν φησιν ἐνταῦθα, ὅτι ὑπέσχου τὴν θήραν

ποσχέσεις αὐτὲς δὲν δόθηκαν στὴν τύχη, ἀλλὰ μὲ κάποιον ὄρο. Ποιὸς δὲ ἦταν ὁ ὄρος; Ἦ ἄκουε· διότι προσθέτει· «Ἐὰν φυλάξουν οἱ υἱοὶ σου τὴ διαθήκη μου καὶ τὶς ἐντολές μου αὐτὲς ποὺ θὰ τοὺς διδάξω, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν θὰ κάθονται αἰώνια στὸ θρόνο σου». Αὐτὲς τὶς ὑποσχέσεις ἀφοῦ ἔδωσε ὁ Θεός, παρέδωσε σ' αὐτοὺς τὸ χειρόγραφο· καὶ ἐκεῖνοι πάλι ἔλεγαν· ὄλα ὅσα εἶπε ὁ Κύριος θὰ τὰ κάνουμε καὶ θὰ ὑπακούσουμε σ' αὐτά».

Ἔπειτα, ἐπειδὴ βλέπει τὸ ἕνα μέρος νὰ παραβαίνει τὶς συμφωνίες, μεταφέρει τὸ λόγο στὸν τόπο, ἀναφέροντας κάθε εἶδους παρηγορητικούς λόγους, καὶ λέγει· «Διότι ὁ Κύριος ἐξέλεξε τὴ Σιών, καὶ προτίμησε αὐτὴν γιὰ κατοικία τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὴ εἶναι ὁ τόπος τῆς αἰώνιας διαμονῆς μου· ἐδῶ θὰ κατοικήσω, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ προτίμησή μου». Δηλαδή, δὲν ἐξέλεξε ἄνθρωπος τὸν τόπο, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸν ἐξέλεξε, δείχνοντας συγκατάβαση στὴν πνευματικὴ ἀδυναμία τους. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· αὐτὸν τὸν τόπο ποὺ προτίμησες, αὐτὸν ποὺ ἐξέλεξες, αὐτὸν ποὺ ἐπίδοκίμασες, αὐτὸν ποὺ ἔκρινες ὅτι εἶναι κατάλληλος, μὴ ἐπιτρέψεις νὰ καταστραφεῖ οὔτε νὰ ἐξαφανισθεῖ. Διότι αὐτὰ ἔλεγες, ὅτι «Θὰ κατοικήσω ἐδῶ». Ἄλλ' αὐτὰ λέγονταν σύμφωνα μὲ τὶς συμφωνίες ἐκεῖνες. Ποιὸς λοιπὸν εἶναι αὐτές; «Ἐὰν φυλάξουν οἱ υἱοὶ σου τὴ διαθήκη μου».

«Τὰ ἀγαθὰ γιὰ τὴ διατροφή τους θὰ εὐλογήσω πλουσιοπάροχα». Ἄλλος, «Τὰ τρόφιμά τους». Θήρα ὀνομάζει τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν, τὴν εὐημερία, καὶ εὐχεται νὰ τρέχουν σ' αὐτοὺς ὄλα σὰν ἀπὸ πηγές. Καὶ πράγματι τέτοιος ἦταν ὁ τρόπος ζωῆς τῶν Ἰουδαίων τὴν παλιὰ ἐποχὴ, ὥστε δὲν αἰσθάνονταν τὶς φυσικὲς ἀνάγκες, ἐφόσον εἶχαν τὸ Θεὸ βοηθό τους· διότι οὔτε ἔλλειψη τροφῶν ὑπῆρξε σ' αὐτούς, οὔτε πείνα, οὔτε ἀσθένεια, οὔτε θάνατος πρόωρος, οὔτε τίποτε ἄλλο παρόμοιο, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ συνήθως συμβαίνουν στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ὄλα σ' αὐτοὺς ἔτρεχαν σὰν ἀπὸ πηγές, διότι τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ διόρθωνε τὴν ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων. Αὐτὸ λοιπὸν ἐνοεῖ ἐδῶ, ὅτι ὑποσχέθηκες νὰ εὐλογήσεις τὰ ἀγαθὰ τους, δηλα-

αὐτῆς εὐλογήσῃν, τουτέστι, τὴν τῶν ἀναγκαίων ἀφθονίαν παρέξῃν μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας.

«Τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτων. Τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω σωτηρίαν, καὶ οἱ ὄσιοι αὐτῆς ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται. Ἐκεῖ ἕξανατελῶ κέρασ τῷ Δαυίδ· ἡτοίμασα λύχνον τῷ χριστῷ μου. Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐνδύσω αἰσχύνην· ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἕξανθήσει τὸ ἅγιάσμα μου». Ὅρα πανταχόθεν εὐημερίαν συγκεκροτημένην, ἀπὸ τοῦ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῖν, ἀπὸ τοῦ τοὺς ἱερεῖς ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι, ἀπὸ τοῦ τὸν λαὸν ἐν εὐφροσύνῃ, ἀπὸ τοῦ τὸν βασιλέα ἐν ἰσχύϊ. Λύχνον γὰρ ἐνταῦθα ἢ τὸν βασιλέα φησίν, ἢ ἀντίληψιν ἢ σωτηρίαν, ἢ φῶς· μετὰ δὲ τούτων τὸ μέγιστον τῆς εὐημερίας εἶδος. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐγκαλύπτεσθαι, καὶ μηδένα εἶναι τὸν λυμαινόμενον τοῖς καλοῖς τούτοις. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπώλειαν ἀπλῶς, ἀλλ' αἰσχύνην, βουλόμενος ὥστε ζῶντας ἐγκαλύπτεσθαι, καὶ καταδύεσθαι, καὶ μαρτυρεῖν δι' ὧν πάσχουσι τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν εὐημερίαν τῷ ἔθνει τούτῳ.

«Ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἕξανθήσει τὸ ἅγιάσμα μου». Τί ἐστίν, «Ἐπὶ δὲ αὐτόν»; Ἐπὶ τὸν λαόν. «Τὸ ἅγιάσμα» ἕτερος «Τὸ κέρασ» εἶπεν. Ἄλλος, «Ἀφόρισμα αὐτοῦ». Ἄλλος, «Τὸ ἀφωρισμένον αὐτοῦ». Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Ἐμοὶ δοκεῖ τὴν βασιλείαν. Ἄπερ ἐξ ἀρχῆς ἀφώρισα αὐτῷ, ταῦτα μενεῖ ἀνθοῦντα, φησί, βρῦοντα, οὐ μαραινόμενα, οὐδὲ καταπίπτοντα· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐσται, τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἐμπροσθεν εἰρημένου μένοντος. Ποίου δὴ τούτου; «Ἐὰν φυλάζωνται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου». Οὐ γὰρ μόναι αἱ ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀν μὴ καὶ ἡμεῖς τὰ παρ' ἑαυτῶν ποιῶμεν, οὐδὲ χρῆ τού-

δὴ νὰ τοὺς δώσεις μὲ μεγάλη ἀσφάλεια ἀφθονία ἀναγκαίων ἀγαθῶν.

«Τοὺς φτωχοὺς τοὺς θὰ τοὺς χορτάσω μὲ ἄρτους. Τοὺς ἱερεῖς τοὺς θὰ περιβάλω μὲ σωτηρία καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς ποῦ εἶναι ἀφοσιωμένοι σὲ μένα θὰ νιώσουν μεγάλη ἀγαλλίαση. Ἐκεῖ θὰ κάνω ν' ἀνατεῖλει γιὰ χάρη τοῦ Δαυὶδ λαμπρὴ δύναμη, καὶ ἐτοιμάσα ἐνδοξο λυχνάρι γι' αὐτὸν ποῦ τὸν ἔχρισα βασιλιὰ ἐγώ. Τοὺς ἐχθροὺς του θὰ τοὺς περιβάλω μὲ ντροπή, σ' αὐτὸν δὲ θὰ ἀνθίσει καὶ θὰ λάμπει ἡ ἀγιωσύνη μου». Πρόσεχε ἀπὸ παντοῦ ὅτι ὑπάρχει εὐημερία ἀρμονικὴ, ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἔλλειψη κανενὸς ἀναγκαίου, ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ ἱερεῖς βρίσκονται σὲ ἀσφάλεια, ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ λαὸς νιώθει εὐφροσύνη, ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ βασιλιὰς ἔχει δύναμη. Λύχνο λοιπὸν ἐδῶ ἢ τὸν βασιλιὰ ὀνομάζει, ἢ τὴ βοήθεια, ἢ τὴ σωτηρία, ἢ τὸ φῶς· μαζὶ δὲ μὲ ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει καὶ τὸ πιὸ μεγαλύτερο εἶδος τῆς εὐτυχίας. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; Ἡ ἐξαφάνιση τῶν ἐχθρῶν καὶ ἡ μὴ ὑπαρξὴ κανενὸς ποῦ νὰ καταστρέφει τὰ καλὰ αὐτά. Καὶ δὲν εἶπε ἀπλῶς ὅτι θὰ καταστραφοῦν, ἀλλὰ θὰ νιώθουν ντροπή, θέλοντας νὰ δείξει ὅτι ἐνῶ θὰ ζοῦν θὰ κρύβονται καὶ θὰ ἐξαφανίζονται καὶ θὰ ἐπιβειβαίνον μὲ ὅσα θὰ πάσχουν τὴ δύναμη καὶ τὴν εὐημερία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ.

«Σ' αὐτὸν τὸ λαὸ ὁμοῦ θὰ λάμπει ἡ ἀγιωσύνη μου». Τί σημαίνει, «Ἐπὶ δὲ αὐτόν»; Στὸ λαὸ αὐτό. Τὸ ἀγίασμα ἄλλος τὸ ἐρμήνευσε «Ἡ δύναμη». Ἄλλος, «Τὸ πιὸ ἐκλεκτὸ πρᾶγμα αὐτοῦ». Ἄλλος, «Αὐτὸ ποῦ ξεχώρισε αὐτός». Τί τέλος πάντων σημαίνουν τὰ λόγια αὐτά; Ἐγὼ νομίζω ὅτι ἐννοεῖ τὴν εὐημερία, τὴν ἀσφάλεια, τὴ δύναμη, τὴ βασιλεία. Αὐτὰ ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὄρισαν γι' αὐτὸ τὸ λαὸ, αὐτά, λέγει, θὰ ἐξακολουθήσουν ν' ἀνθοῦν νὰ βλαστάνουν, χωρὶς νὰ μαραίνονται καὶ χωρὶς νὰ ἐξαφανίζονται· ἀλλ' ὅλα αὐτὰ θὰ ἰσχύουν, ἂν φυλάσσεται ὁ ὄρος ποῦ ἀναφέρθηκε προηγουμένως. Ποῖος λοιπὸν εἶναι αὐτός; «Ἄν φυλάξουν οἱ υἱοὶ σου τὴ διαθήκη μου. Διότι δὲν παρέχουν σὲ μᾶς τὰ ἀγαθὰ μόνες οἱ ὑποσχέσεις, ἂν καὶ ἐμεῖς δὲν κάμνουμε αὐτὰ ποῦ ἐξαρτοῦνται ἀπὸ ἐμᾶς, οὔτε πρέπει, ἔχοντας

τοις προσέχοντας ἀναπεπτωκένας, καὶ ὑπτίους εἶναι. Πολλὰ γὰρ καὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐπηγγείλατο ὁ Θεός οὐ ποιεῖ, τῶν τὰς ἐπαγγελίας δεξαμένων ἀναξίων εὐρισκομένων· ὡσπερ καὶ τὰ κακά, ἃ ἠπειλήσεν, εἰς ἔργον οὐκ ἄγει, τῶν παροξυνάντων αὐτὸν 5 ὕστερον μεταβαλλομένων, καὶ τὴν ὀργὴν ἀποκρουσαμένων.

Ταῦτα οὖν εἰδότες, μήτε διὰ τὰς ὑποσχέσεις ραθυμῶμεν, ἵνα μὴ καταπέσωμεν, μήτε διὰ τὰς ἀπειλὰς ἀπογινώσκωμεν, ἀλλὰ μεταβαλλώμεθα. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ 10 Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

στραμμένη τὴν προσοχὴν μας σ' αὐτά, νὰ χάνουμε τὸ θάρρος μας καὶ νὰ γινόμαστε ἀδιάφοροι. Διότι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ὑποσχέθηκε ὁ Θεὸς δὲν τὰ χορηγεῖ, ἐπειδὴ εἶναι ἀνάξιοι ἐκεῖνοι ποὺ ἔλαβαν τὶς ὑποσχέσεις· ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ κακὰ ποὺ ἀπέιλησε, δὲν τὰ πραγματοποιεῖ, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ποὺ τὸν ἐξόργισαν στὴ συνέχεια μετανόησαν καὶ ἀπομάκρυναν τὴν ὀργήν του.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, οὔτε ἐξ αἰτίας τῶν ὑποσχέσεων νὰ ἀδιαφοροῦμε, γὰρ νὰ μὴ χάσουμε αὐτές, οὔτε ἐξ αἰτίας τῶν ἀπειλῶν του νὰ μὴ ἀπογοητευόμαστε, ἀλλὰ νὰ ἀλλάζουμε τρόπο ζωῆς. Διότι ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ ἐπιτύχουμε τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΒ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἴδου δὴ τί καλόν, ἢ τί τερπνόν»· ἄλλος, «Ἴδου τί ἀγαθόν, καὶ τί καλόν»· «ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό;».

1. Πολλὰ τῶν πραγμάτων ἐστὶ μὲν καλὰ, τὸ δὲ τερπνὸν οὐκ ἔχει· ἕτερα ἡδονὴν μὲν ἔχει πάλιν, τοῦ καλλίστου δὲ ἀπεστέρηται· ἀμφοτέρα δὲ συνελθεῖν, οὐ σφόδρα εὐπορον. Ἄλλ' ἐπὶ τούτου τοῦ εἰρημένου ἀμφοτέρα ταῦτα συνδεδράμηκε, καὶ ἡδονή, καὶ τὸ κάλλιστον. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἡ ἀγάπη κέκτηται· μετὰ τῆς ὠφελείας καὶ τὸ ρᾶστον ἔχει, καὶ ἡδύ. Ταύτην γοῦν καὶ ἐνταῦθα ἀνυμεῖ. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὴν οἴκησιν εἶπεν, οὐδὲ τῷ ἐνὶ συνέχεσθαι οἰκίσκῳ, ἀλλ' «ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατοικεῖν», τουτέστι, μετὰ ὁμοφωνίας καὶ ἀγάπης· τοῦτο γὰρ ποιεῖ ψυχὴν εἶναι μίαν. Εἰ-
5 τα εἰπὼν καλὸν καὶ τερπνόν, σαφέστερον ποιῶν τὸν λόγον, καὶ εἰς παράδειγμα ἐκφέρει τὸ εἰρημένον, καὶ σωματικὰς εἰκόνας τίθησι, δυναμένας σαφεστέραν τῷ ἀκροατῇ παραστήσαι τὴν ὄψιν. Τίνες δὲ εἰσὶν αἱ εἰκόνες ὄρα. «Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὸν πώγωνα, τὸν πώγωνα τὸν Ἰακώβ, τὸ καταβαῖ-
15 νον ἐπὶ τὴν ὄψιν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ». Οὗτος γὰρ ἀρχιερεὺς ὢν, ἐχρίετο τῷ μύρῳ τούτῳ, καὶ κατεστάζετο πάντοθεν, καὶ σφόδρα ἐπίχαρις ἦν τοῖς ὄρωσι, καὶ ἡδύς, καὶ ἐπέραστος ἀπὸ τῆς ἀλείψεως ταύτης. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνος, φησὶν, ὁ ἠλειμμένος

* Σύντομη ὡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν, ποῦ ἡ συγγραφὴ τῆς ἀποδίδεται ἀπὸ δλα τὰ κείμενα στὸ Δαυίδ. Τονίζεται τὸ πόσο ὠραῖο καὶ ὠφέλιμο πρᾶγμα εἶναι ἡ

Ο Μ Ι Λ Ι Α

ΣΤΟΝ ΡΑΒ' ΨΑΛΜΟ*

«Πράγματι, τί είναι πιά καλό και πιά ευχάριστο»· ἄλλος, «τί είναι μεγαλύτερο αγαθὸ και τί καλύτερο»· «ἀπὸ τὸ νὰ κατοικοῦν οἱ ἀδελφοὶ μὲ ὁμοφωγία;».

1. Πολλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα εἶναι μὲν καλά, ὅμως δὲν προκαλοῦν εὐχαρίστηση· ἄλλα πάλι προκαλοῦν μὲν εὐχαρίστηση, στεροῦνται ὅμως τοῦ ὠφελίμου· ἢ συνύπαρξη δὲ και τῶν δύο δὲν εἶναι πολὺ εὐκολη. Σ' αὐτὸ ὅμως ποὺ λέχθηκε συνυπάρχουν και τὰ δύο· και ἡ ἡδονὴ και ἡ ὠφέλεια. Αὐτὸ τὸ ἔχει κατ' ἐξοχή ἡ ἀγάπη· μαζί μὲ τὴν ὠφέλεια ἔχει και τὸ εὐκολο και τὸ εὐχάριστο. Αὐτὴν λοιπὸν ἐξυμνεῖ και ἐδῶ. Διότι δὲν εἶπε ἀπλῶς ὅτι συγκατοικοῦν, οὔτε ὅτι συνυπάρχουν σὲ ἓναν οἶκο, ἀλλ' ὅτι «κατοικοῦν ἐπὶ τὸ αὐτό», δηλαδὴ, μὲ ὁμοφωγία και ἀγάπη· διότι αὐτὸ συντελεῖ στὴν ψυχικὴ ἔνωση. Ἔπειτα, ἀφοῦ εἶπε καλὸ και εὐχάριστο, γιὰ νὰ κάνει σαφέστερο τὸ λόγο, παρουσιάζει αὐτὸ ποὺ εἶπε μὲ παραδείγματα, και ἀναφέρει και σωματικὲς εἰκόνες οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ βοηθήσουν τὸν ἀκροατὴ νὰ δεῖ τὰ πράγματα σαφέστερα. Καὶ πρόσεχε ποιῆς εἶναι οἱ εἰκόνες. «Εἶναι σὰν τὸ μύρο ποὺ χύθηκε ἐπάνω στὸ κεφάλι και κατεβαίνει στὸν πώγωνα, στὸν πώγωνα τοῦ Ἰακώβ και στὸ περιλαίμιο τοῦ ἐνδύματός του». Διότι αὐτός, ποὺ ἦταν ἀρχιερέας χριόταν μὲ αὐτὸ τὸ μύρο, ποὺ ἔσταζε ἀπὸ παντοῦ, και ἦταν, ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἀλείψεως, γεμάτος ἀπὸ πάρα πολλὴ χάρη, πολὺ εὐχάριστος και ἀξιαγάπητος. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν ἐ-

συνάντηση, ἡ συνένωση και συγκατοίκηση ἀδελφῶν, ποὺ παραβάλλεται μὲ μύρο μὲ τὸ ὁποῖο χρίσθηκε ὁ Ἰακώβ, και μὲ τὴ δροσιά τοῦ Ἰερμών.

τῷ μύρῳ τούτῳ, ἐμπρέπει τῷ σχήματι, φαιδρός ἐστὶ τῷ προσώ-
 πῳ, πολλῆς εὐωδίας ἐμπέπλησται, χάριν παρέχει τοῖς ὀφθαλμοῖς, οὕτως καὶ τοῦτό ἐστι καλόν· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνο τὸ θέ-
 5 τω καὶ τοῦτο τῇ ψυχῇ τὴν ἡδονὴν ἐντίθησιν.

«Ὡς δρόσος Ἀερμών, ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών».
 Καὶ ἑτέραν εἰκόνα παρήγαγε πολλὴν τὴν ἡδονὴν ἔχουσαν, καὶ
 τῷ θεατῇ τὴν τέρψιν παρεχομένην. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς τέθει-
 κεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας αἱ δέκα φυλαὶ καὶ αἱ δύο
 10 διεσπαρμέναι ἦσαν, καὶ τοῦτο πολλῆς παρανομίας αἴτιον γέγο-
 νε, καὶ εἰς στάσεις, καὶ φιλονεικίας, καὶ πολέμους αὐτοὺς ἐνέβα-
 λεν, ἵνα μὴ ταῦτα γένηται παραινεῖ, καὶ συμβουλεύει μηκέτι διε-
 σπάσθαι τὸν δῆμον, ἀλλ' ὁμοῦ κατοικεῖν, καὶ συνῆφθαι, καὶ ὑπὸ
 ἐνὶ τάττεσθαι δημαγωγῷ καὶ βασιλεῖ καὶ τὴν ἀγάπην εἶναι ρέου-
 15 σαν ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους, ὡσπερ οὖν καὶ τὴν δρόσον διὰ
 πάντων διαβαίνουσαν. Καὶ παραβάλλει τὴν ἀγάπην μύρῳ καὶ
 δρόσῳ, δι' ἐκείνου μὲν τὴν εὐωδίαν, διὰ τούτου δὲ τὴν ἀνάπαυ-
 σιν καὶ τὸ τερπνὸν τῆς ὄψεως παραστήσαι βουλόμενος.

2. «Ὅτι ἐκεῖ ἐνετεῖλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν». Ποῦ, «Ἐκεῖ»;
 20 Ἐν τῇ τοιαύτῃ κατοικήσει, ἐν τῇ τοιαύτῃ συμφωνίᾳ, ἐν τῇ τοιαύ-
 τη ὁμοφωνίᾳ, ἐν τῇ τοιαύτῃ ὁμοσκηνίᾳ. Καὶ γὰρ εὐλογία τοῦτό ἐ-
 στί, ὡσπερ οὖν τὸ ἐναντίον ἀρά. Διὸ καὶ τις ἐπαινεῖ τοῦτο
 λέγων· «Φιλία ἀδελφῶν, καὶ ὁμόνοια τῶν πλησίων, καὶ ἀνὴρ καὶ
 γυνὴ ἀλλήλοις συμπεριφερόμενοι». Καὶ ἕτερος αἰνιγματῶδῶς
 25 αἰνιττόμενος τὸ ἰσχυρὸν αὐτοῦ, λέγει· «Ἐὰν κοιμηθῶσιν οἱ δύο,
 καὶ θέρμη αὐτοῖς, καὶ τὸ σπαρτίον τὸ ἐντρίτον οὐ ταχὺ ἀπορρα-
 γήσεται». Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἡδονὴν ἐνταῦθα καὶ τὴν ἰσχυρὴν ἐνδει-

κεῖνος, λέγει, ὁ ἀλειμμένος μετὰ τὸ μύρο αὐτό, παρουσιάζει εὐχάριστη μορφή, εἶναι χαρούμενο τὸ πρόσωπό του, εἶναι γεμάτος ἀπὸ πολλῆ εὐωδία, καὶ σκορπίζει μεγάλη χάρη στὰ μάτια ποὺ τὸν βλέπουν, ἔτσι καὶ αὐτὸ εἶναι καλὸ· καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ θέαμα δὲν εἶναι μόνο ὥραϊο νὰ τὸ βλέπει κάποιος, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστεῖ τὰ μάτια, ἔτσι καὶ αὐτὸ θέτει μέσα στὴν ψυχὴ τὴν εὐχαρίστηση.

«Εἶναι σὰν τὴ δροσιὰ τῶν Ἀερμῶν ποὺ κατεβαίνει μέχρι καὶ στὰ ὄρη τῆς Σιών». Καὶ ἄλλη εἰκόνα παρουσίασε ποὺ προξενεῖ μεγάλη ἡδονὴ καὶ παρέχει στὸ θεατὴ τὴν εὐχαρίστηση. Αὐτὰ δὲ δὲν τὴ ἀνέφερε τυχαῖα, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ δώδεκα φυλὲς ἦσαν διασκορπισμένες, καὶ αὐτὸ εἶχε γίνῃ αἰτία μεγάλης παρανομίας, καὶ ὑποκινούσε αὐτοὺς σὲ ἐπαναστάσεις, φιλονεικίαι καὶ σὲ πολέμους, γιὰ νὰ μὴ συμβοῦν αὐτὰ προτρέπει καὶ συμβουλεύει τὸ λαὸ νὰ μὴ διασπᾶται στὸ ἐξῆς, ἀλλὰ νὰ κατοικοῦν ὅλοι μαζί, νὰ εἶναι ἐνωμένοι καὶ νὰ ὑποτάσσονται σὲ ἓνα ἄρχοντα καὶ βασιλιά, καὶ ἡ ἀγάπη νὰ κυριαρχεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος, ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ καὶ ἡ δροσιὰ προχωρεῖ μέσα ἀπὸ ὄλα. Καὶ παραβάλλει τὴν ἀγάπην μετὰ τὸ μύρο καὶ τὴ δροσιὰ, θέλοντας νὰ παρουσιάσει μετὰ τὸν μὲν μύρο τὴν εὐωδιά, μετὰ τὴ δὲ δροσιὰ τὴν ἀνάπαυση καὶ τὴν εὐχαρίστηση τῆς ὄψεως.

«Διότι ἐκεῖ ὑποσχέθηκε ὁ Κύριος τὴν εὐλογία». Ποῦ, «Ἐκεῖ»; Στὴ συγκατοίκηση αὐτοῦ τοῦ εἶδους, στὴν παρόμοια συμφωνία, στὴν παρόμοια ὁμοφωνία, στὴν παρόμοια συστέγασση. Καθόσον αὐτὸ εἶναι εὐλογία, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια τὸ ἀντίθετο εἶναι κατάρα. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος ἐπαινεῖ αὐτό, λέγοντας· «Ἀγάπην νὰ ὑπάρχει μετὰ τῶν ἀδελφῶν, ὁμόνοια μετὰ τῶν πλησίον καὶ ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναῖκα νὰ συμπεριφέρονται μετὰ ἀμοιβαία κατανόηση». Καὶ ἄλλος γιὰ νὰ δείξει κατὰ τρόπο αἰνιγματικὸ τὴ δύναμιν τῆς ἀγάπης, λέγει· «Ἄν κοιμηθοῦν δύο μαζί, θερμαίνονται, καὶ τὸ τρίκλωνο σχοινὶ δὲν θὰ κοπεῖ ἐδκόλα»¹. Καθόσον καὶ ἐδῶ παρουσιάζει τὴν ἡδονὴ καὶ τὴ δύναμιν, καὶ δείχνει ὅτι καὶ ὅταν ἀναπαύονται θὰ ὑπάρχει μεγάλη εὐχα-

- κνυται, και ἐμφαίνει ὅτι και ἡσυχάζουσι πολλῆ ἔσται ἡ ἡδονή, και ἐνεργοῦσι πολλῆ ἡ ἰσχύς. Καὶ πάλιν, «Ἄδελφός ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὀχυρά». Καὶ ὁ Χριστὸς δέ φησιν, «Οὐ ἐὰν ὦσι δύο, ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι 5 ἐν μέσῳ αὐτῶν». Καὶ αὕτη δὲ ἡ φύσις τοῦτο ἀπαιτεῖ. Διὸ και ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον διαπλάττων ἔλεγεν, «Οὐ καλὸν τὸν ἄνθρωπον εἶναι μόνον»· και ποιῶν τὸ ζῶον τοῦτο, τὴν γυναῖκα λέγω, τῇ τῆς χρείας ἀνάγκῃ συνέδησεν ἀνδρὶ, διὰ μυρίων τρόπων ἡμᾶς πρὸς ἀλλήλους συνάγων.
- 10 «Καὶ ζωὴν ἕως τοῦ αἰῶνος». Καλῶς τοῦτο προσέθηκεν. Ἐνθα γὰρ ἡ ἀγάπη, πολλῆ ἡ ἀσφάλεια, πολλῆ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ροπή. Αὕτη γὰρ μήτηρ τῶν ἀγαθῶν, αὕτη ρίζα και πηγὴ, αὕτη πολέμων ἀναίρεσις, φιλονεικίας ἀφανισμός. Διὸ και τοῦτο δηλῶν, ἐπήγαγε, «Καὶ ζωὴν ἕως τοῦ αἰῶνος». Ὡσπερ γὰρ ἡ στά- 15 σις και ἡ φιλονεικία θανάτους ἐργάζεται, και θανάτους ἀώρους, οὕτω και ἡ ἀγάπη και ἡ ὁμοφωνία εἰρήνην και ὁμόνοιαν· ὅπου δὲ εἰρήνη και ὁμόνοια, τὰ τῆς ζωῆς μετὰ ἀδείας ἐστὶ και μετὰ ἀσφαλείας ἀπάσης. Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰ παρόντα; Τὸν γὰρ οὐρανὸν ἡμῖν αὕτη χαρίζεται, και τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, και βασιλὶς ἐστὶ τῶν 20 ἀρετῶν.
- Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μετὰ ἀκριβείας αὐτὴν διώκωμεν, ἵνα και τῶν παρόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, και τῶν μελλόντων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁ- 25 γίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

2. Παροιμ. 18, 19.

3. Ματθ. 18, 20.

4. Γεν. 2, 18.

ρίστηση, και όταν θα ενεργούν θα είναι μεγάλη ή δύναμη της. Και πάλι. «Ἄδελφός σου βοηθεῖται ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν σου, μοιάζει με πόλη ὀχυρωμένη»². Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ λέγει· «Ὅπου ὑπάρχουν δύο ἢ τρεῖς συγκεντρωμένοι στὸ ὄνομά μου, ἐκεῖ ἀνάμεσά τους βρίσκομαι καὶ ἐγώ»³. Καὶ ἡ ἴδια ἡ φύση ἔχει αὐτὴ τὴν ἀπαίτηση. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πλάθοντας τὸν ἄνθρωπο, ἔλεγε· «Δὲν εἶναι ὠραῖο νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος μόνος σου»⁴· καὶ δημιουργώντας αὐτὸ τὸ ζῶο, ἐννοῶ τὴ γυναῖκα, τὴν συνένωσε με τὸν ἄνδρα με τὴν ἀνάγκη τῆς ἀλληλοβοήθειας, συνδέοντάς μας μεταξύ μας με ἄπειρους τρόπους.

«Καὶ ζωὴ αἰώνια». Ὅρθα πρόσθεσε αὐτό. Διότι όταν ὑπάρχει ἡ ἀγάπη, εἶναι μεγάλη ἡ ἀσφάλεια, εἶναι μεγάλη ἡ βοήθεια ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ μητέρα τῶν ἀγαθῶν, αὐτὴ εἶναι ἡ ρίζα καὶ ἡ πηγὴ αὐτῶν, αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ἄρσεως τῶν πολέμων καὶ ἐξαφανισμοῦ τῶν φιλονεικιῶν. Γι' αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει καὶ αὐτό, πρόσθεσε. «Καὶ ζωὴ αἰώνια». Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἐνοπλὴ ἐξέγερση καὶ ἡ φιλονεικία προξενοῦν θανάτους, καὶ μάλιστα πρόωρους θανάτους, ἔτσι καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὁμοφωνία γίνονται πρόξενοι εἰρήνης καὶ ὁμόνοιας· ὅπου δὲ ὑπάρχει εἰρήνη καὶ ὁμόνοια, τὰ πράγματα τῆς ζωῆς προχωροῦν χωρὶς φόβο, καὶ με ἀσφάλεια. Καὶ γιατί πρέπει νὰ ἀναφέρω τὰ παρόντα πράγματα; Διότι αὐτὰ μᾶς χαρίζουν τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ ἀπερίγραπτα ἀγαθὰ, καὶ εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἀρετῶν.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτὰ, ἄς ἐπιδιώκουμε αὐτὴν με κάθε φροντίδα, γιὰ ν' ἀπολαύσουμε καὶ τὰ παρόντα ἀγαθὰ καὶ τὰ μέλλοντα, τὰ ὁποῖα εἶθε νὰ ἐπιτύχουμε ὅλοι μας, με τὴν χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζί με τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα ἀνήκει ἡ δόξα καὶ συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΓ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἴδου δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ δοῦλοι
Κυρίου, οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου».

Ἐνταῦθα κατέλυσε τοὺς περὶ τῶν ἀναβαθμῶν ψαλμούς, εἰς
καλὸν τέλος κατακλείσας τὸν λόγον, εὐφημίαν τε καὶ εὐλογίαν.
Δούλους δὲ Κυρίου βούλεται εἶναι οὐ κατὰ τὰ δόγματα μόνον,
ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῆς πολιτείας ἀκρίβειαν· διὸ καὶ προσέθηκεν,
5 «Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».
Τὸν γὰρ ἀκάθαρτον καὶ βέβηλον οὐδὲ ἐπιβῆναι τῶν ἱερῶν περι-
βόλων θέμις. Ὡστε εἴ τις ἀξίος ἐστὶν ἐπιβαίνειν, καὶ εὐλογεῖν ἄ-
ξιός ἐστιν. Ὁ γὰρ οἶκος τοῦ Θεοῦ τῷ οὐρανῷ ἔοικε· καὶ καθά-
περ ἐκεῖ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων μηδεμίαν ἐπιβῆναι θέμις,
10 οὕτως οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Ἐννόησον ἡλικίης ἀπολαύεις
τῆς ἀξίας, ἄνθρωπε, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἐγένου ναός, ὅσῃν δι-
καιος ἂν εἶης παρέχειν καθαρότητα.

Πῶς δὲ ἂν παράσχοις τὴν καθαρότητα; Εἰ πάντα λογισμὸν
πονηρὸν ἐκβάλοις, εἰ διαβολικαῖς ἐνεργείαις ἄβατον ποιήσης τὸ
15 χωρίον τῆς διανοίας, εἰ καθάπερ ἐν ἀδύτοις ἀγίοις μένεις καλ-
λωπίζων τὴν διάνοιαν τὴν σαυτοῦ. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰου-
δαϊκοῦ οὐ πᾶς τόπος ἄπασιν ἦν βατός, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ διάφο-
ροι διορισμοί, καὶ ὁ μὲν τοῖς προσηλύτοις, ὁ δὲ τοῖς ἐξ ἀρχῆς
Ἰουδαίοις, ὁ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν, ὁ δὲ τῷ ἀρχιερεῖ μόνῳ, καὶ οὐδὲ

* Εἶναι ἡ τελευταία ὠδὴ τῶν δεκαπέντε ἀναβαθμῶν. Ὁ συγγραφέας, ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ, προσκαλεῖ τοὺς ἱερεῖς καὶ λευίτες γὰρ νὰ ὑψώσουν μέσα στὴ

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟ ΡΑΓ' ΨΑΛΜΟ*

«Νὰ λοιπὸν δοξολογεῖτε τὸν Κύριον ὅλοι οἱ δοῦλοι
τοῦ Κυρίου ποὺ παραβρίσκονται μέσα στὸν οἶκο τοῦ
Κυρίου».

Ἐδῶ τερμάτισε τοὺς ψαλμοὺς τῶν ἀναβαθμῶν, κλείνον-
τας τὸ λόγο μὲ καλὸ τέλος, καὶ μὲ δοξολογία καὶ μὲ εὐλογία.
Θέλει δὲ νὰ εἶναι δοῦλοι τοῦ Κυρίου ὄχι μόνο ὡς πρὸς τὶς ἀλή-
θειες τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς· γι'
αὐτὸ καὶ πρόσθεσε. «Αὐτοὶ ποὺ παραβρίσκονται μέσα στὸν οἶ-
κο τοῦ Κυρίου, μέσα στὶς αὐλὲς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ μας». Διότι
ὁ ἀκάθαρτος καὶ ὁ βέβηλος δὲν πρέπει οὔτε στοὺς ἱεροὺς περι-
βόλους νὰ πατεῖ. Ὡστε, ἂν κάποιος εἶναι ἄξιος νὰ πατεῖ αὐ-
τούς, εἶναι καὶ ἄξιος νὰ δοξολογεῖ αὐτόν. Διότι ὁ οἶκος τοῦ Θε-
οῦ μοιάζει μὲ τὸν οὐρανόν· καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖ δὲν ἐπητρέ-
πεται σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀντίθετες δυνάμεις νὰ εἰσέλθει, ἔτσι οὐ-
τε καὶ στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ. Σκέψου, ἄνθρωπε, πόσο μεγάλη ἄ-
ξία ἀπολαμβάνεις, ἀφοῦ βέβαια καὶ ὁ ἴδιος ἔγινες ναός, καὶ πό-
ση, ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ παρουσιάξεις καθαρότητα.

Πῶς δὲ θὰ μπορούσες νὰ δείξεις καθαρότητα; Ἄν ἐκδιώ-
ξεις κάθε κακὴ σκέψη, ἂν καταστήσεις ἀδιάβατο τὸ χῶρο τῆς
διάνοιας στὶς διαβολικὲς ἐνέργειες, ἂν κοσμεῖς τὴ διάνοιά σου
σὰν νὰ μένεις μέσα στὰ ἄδυτα τῶν ἁγίων. Διότι, ἂν στὸν Ιου-
δαϊκὸ ναὸ δὲν ἦταν βατὸ σ' ὅλους τὸ κάθε μέρος αὐτοῦ, ἀλλ' ὑ-
πῆρχαν πολλοὶ καὶ διάφοροι περιορισμοί, καὶ τὸ μὲν ἓνα μέρος
ἦταν γιὰ τοὺς προσήλυτους, τὸ ἄλλο γιὰ τοὺς ἐκ γένετῆς Ἰου-
δαίους, τὸ ἄλλο γιὰ τοὺς ἱερεῖς, καὶ τὸ ἄλλο μόνο γιὰ τὸν ἀρ-

νόχτα τὰ χέρια τους πρὸς τὸν Κύριον καὶ νὰ ἐξυμνήσουν αὐτόν, μὲ τὴ βεβαιότη-
τα ὅτι θ' ἀπολαύσουν ἀπ' αὐτόν μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη εὐλογία.

τούτω αεί, ἀλλ' ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, πόσης ἐννόησον ἀγιωσύνης σοι δεῖ τῷ πολλῷ μεῖζονα σύμβολα δεξαμένῳ, ὧν ἐδέξατο τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τότε. Οὐ γὰρ Χερουβὶμ ἔχεις, ἀλλ' αὐτὸν τῶν Χερουβὶμ Δεσπότην ἔχεις ἐνοικοῦντα, οὐδὲ στάμνον, καὶ μάννα, 5 καὶ πλάκας λιθίνας, καὶ τὴν ράβδον τὴν Ἀαρῶν, ἀλλὰ σῶμα καὶ αἷμα δεσποτικόν, καὶ Πνεῦμα ἀντὶ τοῦ γράμματος, καὶ χάριν ὑπερβαίνουσαν λογισμὸν ἀνθρώπινον, καὶ δωρεὰν ἀνεκδιήγητον. Ὅσω δὲ μεϊζόνων ἡξιώθης συμβόλων καὶ φρικτῶν μυστηρίων, τοσοῦτω μεϊζονος εἰ ὑπεύθυνος τῆς ἀγιωσύνης, καὶ πλείονος 10 κολάσεως, εἰ παραβαίης τὰ ἐπιτεταγμένα.

«Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια». Ἐτερος, «Ἀγίως». Ἄλλος, «Ἁγιασμένως». «Καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον». Διὰ τί φησιν, «Ἐν νυξί»; Παιδεύων ἡμᾶς μὴ τὴν πᾶσαν αὐτὴν εἰς ὕπνον δαπανᾶν, καὶ δεικνὺς τότε καθαρωτέρας εἶναι 15 τὰς εὐχὰς, ὅτε καὶ κουφότερος ὁ νοῦς, καὶ πλείων ἡ σχολή. Εἰ δὲ ἐν νυκτὶ παραγίνεσθαι εἰς τὰ ἅγια δεῖ, ἐννόησον ποίας τεύξεται συγγνώμης ὁ μὴδὲ οἶκοι κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εὐχὰς ἐπιτελῶν. Ὁ μὲν γὰρ προφήτης ἀνίστησί σε ἀπὸ τῆς κλίνης, καὶ πρὸς τὸν ναδὸν ἔγει, κελεύων ἐνταῦθα διανυκτερεῦειν, σὺ δὲ οὐδὲ 20 οἶκοι καθήμενος τοῦτο ποιεῖς. Καλῶς δὲ εἶπεν, «Ἀγίως», δηλῶν ὅτι χωρὶς διαλογισμῶν πονηρῶν εὐχεσθαι δεῖ, χωρὶς μνησικακίας, χωρὶς πλεονεξίας, χωρὶς ἄλλης τινὸς τοιαύτης ἁμαρτίας, λυμαιομένης τὴν διάνοιαν.

«Καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον». Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν εὐλογία 25 γία ἠκριβωμένη, ὅταν μετὰ τῶν ρημάτων καὶ ὁ βίος σύμφωνα φθέγγηται, καὶ διὰ τῶν ἔργων δοξάσης τὸν ποιήσαντά σε Θεόν, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τὸ λέγον· «Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς». «Εὐλογῆσαι σε

χειρέα, και αὐτὸ ὄχι πάντοτε, ἀλλὰ μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, σκέψου πόση ἀγιωσύνη χρειάζεται νὰ ἔχεις ἐσὺ ποὺ δέχθηκες πολὺ πιὸ μεγαλύτερα σύμβολα, ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ δέχθηκαν τότε τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Διότι δὲν ἔχεις Χερουβίμ, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο τῶν Χερουβίμ νὰ κατοικεῖ μέσα σου, οὔτε στάμνα και μάννα και πλάκες λίθινες και τὴ ράβδο τοῦ Ἱσαρών, ἀλλὰ σῶμα και αἷμα δεσποτικό, και Πνεῦμα ἀντὶ τῶν γραπτῶν ἐντολῶν, και χάρη ποὺ ξεπερνᾷ τὴν ἀνθρώπινη σκέψη και δωρεὰ ἀπερίγραπτη. Ὅσο δὲ μεγαλύτερα σύμβολα και φρικτὰ μυστήρια ἀξιώθηκες νὰ ἔχεις, τόσο μεγαλύτερη εὐθύνη ἀγιωσύνης ἔχεις και τόσο μεγαλύτερης τιμωρίας ὑπεύθυνος εἶσαι, ἂν συμβεῖ νὰ παραβεῖς τὰ προστάγματα.

«Κατὰ τίς νύχτες ὑψῶστε τὰ χέρια σας γιὰ προσευχὴ στρεφόμενοι πρὸς τὰ ἅγια». Ἄλλος, «Μὲ ἀγιότητα». Ἄλλος, «Ἐνῶ θὰ εἰσθε ἀγιασμένοι». «Και δοξολογεῖτε τὸν Κύριο». Γιατὶ λέγει, «Κατὰ τίς νύχτες»; Γιὰ νὰ μᾶς διδάξει νὰ μὴ δαπανοῦμε ὀλόκληρη τὴ νύχτα στὸν ὕπνο, και γιὰ νὰ δείξει ἀκόμα ὅτι τότε εἶναι καθαρῶτερες οἱ εὐχές, ὅταν και ὁ νοῦς εἶναι ἐλαφρότερος και μεγαλύτερη ἢ εὐκαιρία γιὰ πνευματικὰ ὄφελη. Ἄν δὲ κατὰ τὴ νύχτα πρέπει νὰ προσερχόμαστε στὰ ἅγια, σκέψου ποια συγγνώμη θὰ τύχει ἐκεῖνος ποὺ οὔτε στὸ σπῆτι του δὲν κάμνει προσευχὴς κατὰ τὸ χρόνο αὐτό. Διότι ὁ μὲν προφήτης σὲ σηκώνει ἀπὸ τὴν κλίνη και σὲ ὀδηγεῖ πρὸς τὸ ναό, δίνοντάς σου ἐντολὴ ἐδῶ νὰ διανυκτερεύσεις, σὺ ὁμως δὲν τὸ κάμνεις αὐτό οὔτε ἐνῶ διαμένεις στὸ σπῆτι σου. Καλῶς δὲ εἶπε, «Ἀγιῶς», γιὰ νὰ δείξει ὅτι πρέπει νὰ προσερχόμαστε χωρὶς κακὲς σκέψεις, χωρὶς μνησικακία, χωρὶς πλεονεξία, χωρὶς μὲ κάποια ἄλλη παρόμοια ἁμαρτία ποὺ μολύνει τὴ σκέψη.

«Και δοξολογεῖτε τὸν Κύριο». Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι σωστὴ δοξολογία, ὅταν μαζί μὲ τὰ λόγια ἀκολουθεῖ και ἡ σύμφωνη μὲ αὐτὰ ζωὴ, και μὲ τὰ ἔργα σου δοξάζεις τὸ δημιουργό σου Θεό, σύμφωνα μὲ τὸ εὐαγγέλιο ποὺ λέγει· «Ἄς λάμψει τὸ φῶς σας μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δοῦν τὰ καλὰ ἔργα σας και νὰ δοξάσουν τὸν οὐράνιο Πατέρα σας»¹. «Εἶθε νὰ σὲ

Κύριος ἐκ Σιών, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Τουτέστιν, ἂν ταῦτα ποιῆς, τεύξῃ καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας, ἂν διανυκτερεύῃς, ἂν εὐχῇ ἀγίως, ἂν ἀξίος ᾖς τοῦ ἐστάναι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἂν σαυτὸν ναδὸν ἐπιτήδειον παράσχης. Παιραινέσας
5 τοίνυν ὡς ἐχρῆν, λοιπὸν εἰς εὐχὴν κατακλείει τὸν λόγον. Τοῦτο γὰρ ἀρίστου διδασκάλου, καὶ τῆ συμβουλῆ διορθοῦν τὸν ἀκροατήν, καὶ ταῖς εὐχαῖς νευροῦν.

Τί βούλεται δηλοῦν διὰ τοῦ εἰπεῖν, «Ἐκ Σιών»; Ποθεινὸν αὐτοῖς τὸ ὄνομα ἦν, καὶ ἐκεῖ τῆς ἀγιαστίας ἀπάσης ἡ ὑπόθεσις ἐ-
10 τελεῖτο. Διὰ δὴ τοῦτο ἐπεύχεται αὐτοῖς ἀπολαβεῖν τὴν προτέραν πολιτείαν, καὶ ἐν ἐκείνῃ γενέσθαι τῇ ἀγιαστίᾳ, καὶ ταύτης ἀπολαύειν τῆς εὐλογίας. Ἐἶτα εἰς ὑψηλότερα αὐτοῦς ἀνάγων δόγματα, καὶ παιδεύων ὅτι πανταχοῦ ὁ Θεὸς ἐστι, τὸν δὲ ναδὸν διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν ἐνομοθέτησεν οἰκοδομηθῆναι, καὶ δεῖ παντα-
15 χόθεν αὐτὸν καλεῖν, ἐπήγαγεν, «Ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν τότε αὐτὸν ἐκάλουν ἐκεῖ, ἡμεῖς δὲ ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν παντὶ χωρίῳ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καὶ ἐν πλοίῳ, καὶ ἐν πανδοχείῳ, καὶ ὅπουπερ ἂν ὦμεν. Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ τόπου κωλύεται τὰ τῆς εὐχῆς, μόνον ἐὰν ὁ
20 τρόπος ἢ τῇ εὐχῇ συμβαίνων.

Τοῦτο τοίνυν κατορθώσαντες, πανταχοῦ τὸν Θεὸν καλῶμεν, καὶ παραστήσεται, καὶ συνεφάψεται, καὶ πάντα ἡμῖν τὰ δύσκολα εὐκόλα καὶ ῥάδια ἐργάσεται, καὶ τῶν μελλόντων ἡμᾶς ἀγαθῶν ἀξιώσει· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φι-
25 λανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

εὐλογῆσει ὁ Κύριος ἀπὸ τῆ Σιών, ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴ γῆ». Δηλαδή, ἂν τὰ κάμνεις αὐτά, θὰ ἐπιτύχεις καὶ τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ἂν δηλαδή ξενυχτᾷς, ἂν προσεύχῃσαι κατὰ τρόπο ἅγιο, ἂν εἶσαι ἄξιός νὰ στέκεσαι στὸν οἶκο τοῦ Κυρίου, ἂν καταστήσεις τὸν ἑαυτὸ σου ναὸ κατάλληλο. Ἐφοῦ λοιπὸν ἔδωσε τίς κατάλληλες συμβουλές, τελειώνει τὸ λόγο πλέον μὲ εὐχή. Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ γνώρισμα τοῦ ἁριστοῦ δασκάλου, καὶ μὲ τὴ συμβουλή νὰ διορθώνει τὸν ἄκροατὴ καὶ μὲ τίς εὐχὰς νὰ τὸν ἐνισχύει.

Τί θέλει νὰ δηλώσει μὲ τὰ λόγια, «Ἀπὸ τῆ Σιών»; Ἦταν πολὺ ἀγαπητὸ σ' αὐτοὺς τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ ἐκεῖ τελούνταν ὄλες οἱ ἱεροτελεστίες. Γι' αὐτὸ λοιπὸν εὐχεται σ' αὐτοὺς ν' ἀποκτήσουν τὸν παλιὸ ἐκεῖνο τρόπο ζωῆς καὶ νὰ ἀξιωθοῦν ὄλων ἐκείνων τῶν ἱεροτελεστιῶν καὶ ν' ἀπολαμβάνουν αὐτὴ τὴν εὐλογία. Στὴ συνέχεια μεταφέροντας αὐτοὺς σὲ ψηλότερες ἀλήθειες καὶ διδάσκοντας ὅτι ὁ Θεὸς βρίσκεται παντοῦ, τὸν δὲ ναὸ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ οἰκοδομηθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς πνευματικῆς ἀνωριμότητος ἐκείνων, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἐπικαλοῦνται αὐτὸν ἀπὸ ὅποιοδήποτε μέρος, πρόσθεσε, «Ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴ γῆ». Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν τότε ἐπικαλοῦνταν τὸ Θεὸ ἐκεῖ, ἡμεῖς ὅμως σὲ κάθε τόπο, σὲ κάθε μέρος, καὶ στὴν οἰκία, καὶ στὴν ἀγορά, καὶ στὴν ἐρημίᾳ, καὶ στὸ πλοῖο, καὶ στὸ πανδοχεῖο, καὶ ὅπου ἄλλοῦ συμβαίνει νὰ βρισκόμαστε. Διότι τίποτε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ζητοῦμε μὲ τὴν προσευχὴ δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν τόπο, ἀρκεῖ μόνο νὰ εἶναι κατάλληλος ὁ τρόπος τῆς προσευχῆς.

¹ Ἐφοῦ λοιπὸν κατορθώσουμε αὐτό, ὡς ἐπικαλοῦμαστε τὸ Θεὸ σὲ ὅποιοδήποτε μέρος καὶ ὅπωςδήποτε θὰ παραβρεθεῖ ἐκεῖ καὶ θὰ μᾶς βοηθήσει καὶ θὰ κάνει ὅλα τὰ δύσκολα εὐκολα καὶ κατορθωτὰ καὶ θὰ μᾶς καταστήσει ἄξιους καὶ τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα εὐχομαί ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΔ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Αίνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον.
Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡ-
μῶν. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος».

1. Πάλιν ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην αὐτοὺς παρακαλεῖ τὴν διὰ τῶν αἰῶνων. Καὶ γὰρ θυσία τοῦτο τῷ Θεῷ καὶ προσφορά. Διδὸν καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· «Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου μετ' ᾧδῆς, μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει· καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, 5 κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς». Συνεχῶς δὲ μέμνηται τοῦ οἴκου καὶ τῶν αὐλῶν, προσηλῶν αὐτοὺς τῷ τόπῳ, καὶ οὐκ ἔων ἀποπηδᾶν. Ἐπειδὴ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐνομοθέτησεν ἀνεγείρειν, ὥστε πάσης ἀσεβείας τε καὶ εἰδωλολατρίας ἀναίρεσιν αὐτοῖς γενέσθαι τὸ πρὸς ἓνα τόπον πάντας συνάγεσθαι, 10 ἀλλὰ μὴ ἀπαυθαδιαζομένους καὶ ἐλευθεριάζοντας πανταχοῦ πλανᾶσθαι, καὶ ἄλση, καὶ πηγάς, καὶ βουνούς, καὶ ὄρη ὑπόθεσιν λαμβάνειν εἰς ἀσεβείας ἀφορμὴν, θύοντας ἐκεῖ, καὶ σπένδοντας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ φόνῳ κρίνει τὸν ἕξω που θύοντα τοῦ ναοῦ, λέγων· «Ὅς ἂν μὴ ἐνέγκῃ εἰς τὴν σκηνὴν καὶ θύ-

* Ψαλμὸς λειτουργικοῦ περιεχομένου. Καλοῦνται καὶ ἐδῶ οἱ λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ νὰ ἐξυμνήσουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου γιὰ τὰ θαυμαστά ἔργα ποῦ ἔκανε τόσο στὴ φύση, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τὴν ἐγκατάστασή του στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Πιθανοὶ χρόνοι συγγραφῆς τοῦ ψαλμοῦ μετὰ τὴ βαβυλώνια αἰχμαλωσία.

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟΝ ΡΑΔ' ΨΑΛΜΟ*

«Δοξολογεῖτε τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, δοξολογεῖτε, δοῦλοι, τὸν Κύριο, σεῖς ποὺ στέκεσθε στὸν οἶκο τοῦ Κυρίου καὶ ὑπηρετεῖτε αὐτόν, σεῖς ποὺ βρίσκεσθε στὶς αὐλὲς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ μας. Δοξολογεῖτε τὸν Κύριο, διότι εἶναι ἀγαθὸς ὁ Κύριος».

1. Πάλι προτρέπει αὐτοὺς γιὰ τὴ θυσία αὐτὴ ποὺ γίνεται μὲ τοὺς ὕμνους. Καθόσον αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ Θεὸ θυσία καὶ προσφορά. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλου λέγει· «Θὰ δοξολογήσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου μὲ ὕμνους, θὰ διακηρύξω τὸ μεγαλεῖο αὐτοῦ μὲ ὕμνους δοξολογίας καὶ θὰ ἀρέσει αὐτὸ στὸ Θεὸ περισσότερο ἀπὸ νέο μὸσχο, ποὺ μόλις ἀρχίζουν νὰ φυτρώνουν τὰ κέρατά του καὶ τὰ νύχια του»¹. Συνέχεια δὲ ὑπενθυμίζει τὸν οἶκο καὶ τὶς αὐλές, προσηλώνοντάς τους στὸν τόπο καὶ μὴ ἀφήνοντάς τους ν' ἀπομακρύνονται. Ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γι' αὐτὸ ὄρισε νὰ ἀνεγείρουν αὐτόν, ὥστε ἡ συγκέντρωση ὄλων στὸν ἴδιο τόπο νὰ ἐμποδίζει αὐτοὺς νὰ ὑποπέσουν στὴν ἀσέβεια καὶ τὴν εἰδωλολατρία, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ νὰ μὴ συμβαίνει, περιφερόμενοι παντοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἀτομικὴ τους προαίρεση καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὰ πρέποντα ἦθη καὶ ἔθιμα, νὰ λαμβάνουν σὰν ἀφορμὴ γιὰ ἀσέβεια τὰ δάση, τὶς πηγές, τὰ βουνὰ καὶ τὰ ὄρη, θυσιάζοντας ἐκεῖ καὶ προσφέροντας σπονδὲς στὶς κορυφές τους. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ κρίνει ἄξιο θανάτου ἐκείνον ποὺ θυσιάζει κάπου ἔξω ἀπὸ τὸ ναό, λέγοντας· «Ἐκεῖνος ποὺ δὲν θὰ φέρει

1. Ψαλμ. 68, 31-32.

- ση, αἷμα αὐτῶ λογισθήσεται». Τούτου χάριν πανταχόθεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον ἐκεῖ συνάγει, ἵνα καὶ ἀκούοντες σωφρονῶσιν, καὶ τῆς πεπλανημένης ἀπέχωνται διανοίας. Ἄδειν δὲ καὶ ψάλλειν παρακελεύεται καὶ αἰνεῖν, ὅτι οἱ αἴνιοι οἱ εἰς τὸν Θεὸν γινόμενοι
- 5 καὶ εὐσεβείας ἦσαν ὑποθέσεις αὐτοῖς, τὰ παλαιὰ ἔχοντες διηγήματα, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ περὶ τοῦ νόμου, τὰ ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει, τὰ τῶν πολέμων· καὶ τὸ αὐτὸ ὁμοῦ τε εἰς τὸν Θεὸν εὐφημία ἐγίνετο, ὁμοῦ τε τοῖς ἄδουσι διδασκαλίας ὑπόθεσις, καὶ τὸν βίον ρυθμιζουσα, καὶ πρὸς δογμάτων ἀκριβειαν χειραγωγοῦσα.
- 10 «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος». Ἄλλος φησὶν, «Ὅτι χρηστός». Ὅπερ μάλιστα τοῖς ἀκούουσι ποθεινόν, τοῦτο συνεχῶς τίθησι, τὴν φιλανθρωπίαν, τὸν ἔλεον, τὴν χρηστότητα. «Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν». Τοῦτό φησι δεικνύς ὅτι ἔχει τινὰ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἡδονὴν τὸ πρᾶγμα μετὰ τῆς ὠφελείας.
- 15 Τὸ μὲν γὰρ κέρδος αὐτοῦ τὸ προηγούμενον, τὸ εἰς τὸν Θεὸν ὕμνους λέγειν, τὸ τὴν ψυχὴν ἐκκαθαίρειν, τὸ μετάρσιον ποιεῖν τὸν λογισμόν, τὸ παιδεύεσθαι δόγματα ἀκριβῆ, τὸ φιλοσοφεῖν περὶ τῶν παρόντων καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Ἐχει δὲ μετὰ τούτων διὰ τῆς μελωδίας καὶ ἡδονὴν πολλὴν καὶ παραμυθίαν τινὰ καὶ ἄ-
- 20 νεσιν, καὶ σεμνὸν ποιεῖ τὸν ἄδοντα. Καὶ ὅτι τοιούτους ἐργάζεται, δῆλον ἐκ τοῦ τὸν μὲν τῶν ἐρμηνευτῶν εἰπεῖν, «Ὅτι εὐπρεπές», τὸν δέ, «Ὅτι ἡδύ». Ἀμφοτέροι δὲ τὰ ἀληθῆ λέγουσι. Κἂν γὰρ μυριάκις ἀσελγῆς ὁ ψάλλων ἢ, αἰδούμενος τὸν ψαλμόν, κατακοιμίζει τῆς ἀσελγείας τὴν τυραννίδα· κἂν μυριοῖς ἢ κακοῖς βε-
- 25 βαρημένος, καὶ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος, κατακηλούμενος ὑπὸ

τὸ σφάγιο γιὰ νὰ τὸ θυσιάσει μπροστὰ στὴ σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου, θὰ θεωρηθεῖ ἔνοχος σὰν ἐκεῖνον ποὺ ἔχυσε αἷμα ἀνθρώπου»². Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ συγκεντρώνει αὐτοὺς ἀπὸ παντοῦ στὸν τόπο ἐκεῖνο, γιὰ νὰ σώφρονίζονται ἀκούοντας τὰ λόγια τοῦ Κυρίου καὶ ν' ἀπέχουν ἀπὸ τὶς πλανημένους σκέψεις. Προτρέπει δὲ νὰ ψάλλουν καὶ νὰ ὑμνοῦν καὶ νὰ δοξολογοῦν τὸν Κύριο, διότι οἱ ὕμνοι, οἱ ἀναπεμπόμενοι πρὸς τὸ Θεό, ἦταν καὶ ἀφορμὴ εὐσέβειας γι' αὐτούς, περιγράφοντας τὰ παλαιὰ γεγονότα ποὺ συνέβηκαν στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἑρημο, στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ νόμο, τὰ συμβάντα στὸ ὄρος Σινᾶ, τὰ πολεμικὰ κατορθώματα· καὶ τὸ ἴδιο πράγμα γινόταν συγχρόνως καὶ δοξολογία πρὸς τὸ Θεὸ καὶ ἀφορμὴ διδασκαλίας γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔψαλλαν, ρυθμίζοντας τὴ ζωὴ τους καὶ καθοδηγώντας τους πρὸς τὴν ὀρθὴ γνώση τῶν ἀληθειῶν.

Δοξολογεῖτε τὸν Κύριο, διότι εἶναι ἀγαθὸς ὁ Κύριος». Ἄλλος λέγει, «Ὅτι εἶναι χρηστός». Ἐκεῖνο ποὺ ἦταν κατ' ἐξοχὴ ποθητὸ ἀπὸ τοὺς ἀκροατές, αὐτὸ ἀναφέρει συνέχεια, τὴ φιλανθρωπία δηλαδὴ, τὴν εὐσπλαχνία καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Κυρίου. «Ψάλατε ὕμνους δοξολογίας στὸ ὄνομα αὐτοῦ, διότι αὐτὸ εἶναι ὠφέλιμο». Αὐτὸ τὸ λέγει, γιὰ νὰ δείξει ὅτι τὸ πράγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἔχει μαζὶ μὲ τὴν ὠφέλεια καὶ κάποια εὐχαρίστηση. Διότι τὸ πρωταρχικὸ κέρδος ἀπ' αὐτὸ τὸ πράγμα εἶναι τὸ ὅτι ἀναπέμπει κανεὶς ὕμνους στὸ Θεό, τὸ ὅτι καθαρίζει τὴν ψυχὴ του, τὸ ὅτι ἐξυψώνει τὸ λογισμό του, τὸ ὅτι διδάσκεται ὑψηλὰς ἀλήθειαις, τὸ ὅτι φιλοσοφεῖ γιὰ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. Ἔχει δὲ ἀπὸ τὴ μελωδία, μαζὶ μὲ αὐτά, καὶ μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ κάποια παρηγοριὰ καὶ ἀνακούφιση, καὶ κάμνει σεμνὸ ἐκεῖνον ποὺ ψάλλει. Καὶ τὸ ὅτι κάμνει τέτοιους ἐκείνους ποὺ τὸν δοξολογοῦν, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ μὲν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτὲς εἶπε, «Διότι εἶναι εὐπρεπές», ὁ δὲ ἄλλος, «Διότι εἶναι εὐχάριστο». Καὶ οἱ δυὸ λέγουν τὴν ἀλήθεια. Διότι καὶ ἂν ἀκόμα αὐτὸς ποὺ ψάλλει σὲ ἀμέτρητο βαθμὸ εἶναι ἀναιδής, κατακοιμίζει τὴν τυραννίδα τῆς ἀναίδειας· καὶ ἂν ἀκόμα βαρύνεται μὲ ἄπειρα κακὰ καὶ εἶναι κυριευμένος ἀπὸ λύπη, καταγοη-

τῆς ἡδονῆς, κουφίζει τὸν λογισμόν, πτεροῖ τὴν διάνοιαν, καὶ μετάρσιον ἐργάζεται τὴν ψυχὴν.

«Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος, Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ». Οὐ λέγει τὰς κοινὰς εὐεργεσίας, ἅς μετὰ 5 τῶν ἄλλων ἔχουσιν, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν καὶ ἐξαιρετον αὐτῶν. Τίς δὲ αὕτη ἦν; Τὸ τὸν λαὸν ἐκλέξασθαι, καὶ ἑαυτῷ ἀναθεῖναι, καὶ ἰδιάζουσάν τινα παρὰ τοὺς ἄλλους εἰς αὐτοὺς πρόνοιαν ἐπιδείξασθαι. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο ποιοῦσι οἱ προφηταί, ἀπὸ τῶν εἰς ἑαυτοὺς εὐεργεσιῶν τὰ πολλὰ τῶν λόγων ὑφαίνοντες. Τί δέ ἐστιν, 10 «Εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ»; Εἰς πλοῦτον, εἰς περιουσίαν. Εἰ γὰρ καὶ ὀλίγον τὸ ἔθνος, ἀλλὰ τοῦτο ὡς πλοῦτον ἑαυτῷ ἐξελέξατο, οὐ τῇ ὀλιγότητι, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ προσέχων, πρὸς ἣν αὐτοὺς χειραγωγῆσαι βουλόμενος ἐκλέγεται, ὡς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων οὐ τοσοῦτον αὐτῷ ποιούντων πλοῦτον, ὅσον οὗτος ὁ δῆμος, ὡς 15 τοῦτο καὶ γέγονεν ἀπὸ τε τῆς εὐνοίας τοῦ ἐλομένου, ἀπὸ τε τῆς παιδαγωγίας αὐτῶν. Οἶδε γὰρ πλοῦτον ὁ Παῦλος τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· «Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πλουτῶν εἰς πάντας, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν». Καὶ πάλιν, «Τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει, ἢ πίπτει». Ὅρᾳς πῶς 20 τὴν ἀγάπην ἐνεδείξατο τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτοῦς, τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν διάθεσιν, ὅπου γε περιουσιασμόν αὐτοὺς ἐκάλεσε. Δι' ἀμφοτέρων τοίνυν τούτων δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἀξίαιρον περὶ αὐτοῦ πρόνοιαν, ὅτι τε ἐξελέξατο, ὅτι τε εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ. Εἶδες πῶς παρέστησεν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν; 25 Διὰ τοῦτο ἀρχόμενος ἔλεγεν. «Αἰνεῖτε αὐτόν, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος».

«Ὅτι ἐγὼ ἐγνώκα, ὅτι μέγας ὁ Κύριος». Ἴδου καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθησι τοῦ ὑμνεῖν. Εἰπέ δὴ μοι· σὺ ἐγνώκας, οἱ δὲ ἄλλοι οὐκ ἴσασι; Ἴσασι μὲν, οὐχ οὕτως δὲ ὡς ἐγώ. Τῶν γὰρ μάλιστα ἀ-

3. Ρωμ. 10, 12.

4. Ρωμ. 14, 4.

τευόμενος ἀπὸ τὴν ἡδονή, ἀνακουφίζει τὸ λογισμό του, ἀναπτέρωνει τὴ διάνοιά του καὶ ἀνυψώνει τὴν ψυχὴ του.

«Διότι ἐξέλεξε ὁ Κύριος τὸν Ἰακώβ γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὸν Ἰσραὴλ γιὰ ν' ἀποτελεῖ τὴν περιουσία του». Δὲν ἀναφέρει τίς κοινὲς εὐεργεσίες, τίς ὁποῖες ἔχουν μαζί με τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τὴν ἰδιαίτερη καὶ ἐξαιρετὴ αὐτῶν. Ποιὰ δὲ ἦταν αὐτή; Τὸ ὅτι ἐξέλεξε τὸ λαὸ καὶ τὸν ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του καὶ ἔδειξε πρὸς αὐτούς, σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἄλλους, κάποια ἰδιαίτερη πρόνοια. Καὶ παντοῦ αὐτὸ κάμνουν οἱ προφῆτες, συνθέτοντας τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τίς εὐεργεσίες ποὺ ἔγιναν πρὸς αὐτούς τοὺς ἴδιους. Τί σημαίνει δέ, «Εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῶ»; Γιὰ νὰ ἀποτελεῖ τὸν πλοῦτο του, τὴν περιουσία του. Διότι, ἂν καὶ ἦταν μικρὸ τὸ ἔθνος, ἀλλ' ὅμως αὐτὸ ἐξέλεξε γιὰ τὸν ἑαυτό του σὰν πλοῦτο του, προσέχοντας ὄχι τὴν ὀλιγότητα, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴ, τοὺς ὁποίους ἐκλέγει θέλοντας νὰ τοὺς ὀδηγήσει πρὸς αὐτήν, διότι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δὲν ἀποτελοῦν γι' αὐτὸν τόσο πολὺ πλοῦτο, ὅσο αὐτὸς ὁ λαός, πράγμα ποὺ ἀποδειχθῆκε καὶ ἀπὸ τὴν εὐνοια ἐκείνου ποὺ τὸν ἐξέλεξε καὶ ἀπὸ τὴν διαπαιδαγώγησιν αὐτῶν. Διότι γνωρίζει καὶ ὁ Παῦλος νὰ ὀνομάζει πλοῦτο τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὅταν λέγει· «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος χαρίζει πλοῦσια τὴ σωτηρία σ' ὄλους ἐκείνους ποὺ ἐπικαλοῦνται αὐτόν»³. Καὶ πάλι· «Γιὰ τὸν δικό του Κύριο στέκεται ἡ πέφτει πνευματικά»⁴. Βλέπεις πῶς παρουσίασε τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς, τὴν πρόνοια, τὴν κηδεμονία, τὴ διάθεσιν, με τὸ ὅτι ὀνόμασε αὐτούς «περιουσιασμόν του»; Καὶ με τὰ δύο λοιπὸν αὐτὰ δείχνει τὴν ἐξαιρετὴν πρόνοια αὐτοῦ πρὸς αὐτούς, καὶ με τὸ ὅτι δηλαδὴ τοὺς ἐξέλεξε καὶ με τὸ ὅτι τὸ ἔκαμε αὐτὸ γιὰ ν' ἀποτελοῦν τὸν πλοῦτο του. Εἶδες πῶς παρουσίασε τὴ φιλανθρωπία αὐτοῦ; Γι' αὐτὸ ἀρχίζοντας τὸν ψαλμὸ ἔλεγε· «Ὑμνεῖτε αὐτόν, διότι εἶναι ἀγαθὸς ὁ Κύριος».

«Διότι ἐγὼ τὸ γνώρισα, ὅτι ὁ Κύριος εἶναι μέγας». Ναι ἀναφέρει καὶ ἄλλη αἰτία τῆς ἐξυμνήσεως τοῦ Κυρίου. Πές μου λοιπὸν σὲ παρακαλῶ· σὺ τὸ γνώρισες, οἱ δὲ ἄλλοι δὲν τὸ γνώρι-

γίων καὶ ἀναβεβηκότων ἐστὶ τὸ ἀκριβέστερον εἰδέναι αὐτοῦ τὴν
 μεγαλωσύνην, οὐ πᾶσαν, ἣτις ἐστὶ (τοῦτο γὰρ ἀδύνατον), ἀλλὰ
 τῶν ἄλλων σαφέστερον. «Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς
 θεοὺς». Ἴδοῦ, φησὶν, ὁ εἰπὼν ὅτι μέγας Κύριος, καὶ ὅτι σὺ ἐγνω-
 5 κας, προῖὼν ἐλαττοῖ τὸν λόγον, καὶ συγκρίνει αὐτὸν τοῖς ἄλ-
 λοις, καὶ κατὰ σύγκρισιν αὐτῷ δίδωσι τὴν ὑπεροχήν. Οὐδαμῶς,
 φησὶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων τότε διελέγετο,
 κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀναβιβάζων ἐπὶ τοῦτο. Οὐ σφόδρα γὰρ πα-
 ραστατικὸν τοῦτο τοῦ μεγάλου, τὸ μείζονα τὸν Θεὸν λέγεσθαι,
 10 καὶ ὑπὲρ ἐκείνους εἶναι μέγαν· ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, συμμε-
 τρεῖ τὸν λόγον ἐν τῇ εὐτελείᾳ τῶν ἀκροατῶν, κατὰ μικρὸν αὐ-
 τοὺς ἀνάγων. Καὶ γὰρ ἀγαπητὸν ἦν αὐτοὺς τέως τοῦτο ἀκοῦσαι,
 καὶ πεισθῆναι.

2. Ἐπεὶ ὅτι πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχει, διὰ τῶν ἐξῆς δη-
 15 λοῖ, τεκμήριον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως τιθεὶς μέγιστον, καὶ δηλῶν,
 ὅτι καὶ τὰ πρότερα διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν εἴρηται· διά
 τοι τοῦτο ὅταν μὲν ἀποφαίνηται, μικρὰ λέγει, ὅταν δὲ κατα-
 σκευάζῃ καὶ ἀποδεικνύῃ καὶ παρέχῃ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ
 τὴν ἀπόδειξιν, τὰ μεγάλα τίθησι. Τί τοίνυν τίθησι μετὰ ταῦτα ἄ-
 20 ξιον αὐτοῦ, καὶ ὁ Θεοῦ μόνον ἐστίν; Ὅρα· ἐπάγει γάρ· «Πάντα
 ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν
 ταῖς θαλάσσις, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις». Εἶδες παναρκῆ δύ-
 ναμιν; εἶδες πηγὴν ζωῆς; εἶδες ἰσχὺν ἄμαχον; εἶδες ἀσύγκριτον
 ὑπεροχήν; εἶδες ἐξουσίαν οὐδαμοῦ κωλυομένην; εἶδες πάντα αὐ-
 25 τῷ ῥάδια καὶ εὐκολα; «Πάντα» γάρ, φησὶν, «ὅσα ἠθέλησεν, ἐ-

ζουν; Τὸ γνωρίζουν μὲν, ὄχι ὁμῶς ἔτσι, ὅπως ἐγώ. Διότι στοὺς κατ' ἑξοχὴ ἁγίους καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἀνέβηκαν πνευματικὰ ψηλὰ ἀνήκει τὸ γνῶρισμα τῆς πληρέστερης γνώσεως τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, ὄχι ὀλόκληρης, ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὸν (διότι αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο), ἀλλὰ νὰ γνωρίσουν αὐτὴν σαφέστερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους. «Καὶ ὁ Κύριός μας εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς θεοὺς». Νά, λέγει, ἐκεῖνος ποὺ εἶπε ὅτι ὁ Κύριος εἶναι μέγας, καὶ ὅτι αὐτὸς γνῶρισε αὐτόν, προχωρώντας μειώνει τὸ λόγο, καὶ συγκρίνει αὐτόν με τοὺς ἄλλους θεοὺς, καί, κάμνοντας τὴ σύγκριση, δίνει τὴν ὑπεροχὴ σ' αὐτόν. Κάθε ἄλλο, λέγει, ἀλλὰ τότε ὁ λόγος του ἦταν ἀνάλογος με τὴν πνευματικὴ ἀδυναμία τῶν ἀκροατῶν του, ἀνεβάζοντας αὐτοὺς σιγὰ-σιγὰ πρὸς τὴν ἀνώτερη αὐτὴ γνῶση. Διότι αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπόδειξη τοῦ μεγάλου, τὸ νὰ ὀνομάζεται δηλαδὴ ὁ Θεὸς μεγαλύτερος καὶ νὰ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἐκείνους, ἀλλὰ, ὅπως προανέφερα, προσαρμόζει τὸ λόγο πρὸς τὴν πνευματικὴ ἀδυναμία τῶν ἀκροατῶν, ἀνεβάζοντας αὐτοὺς ψηλότερα σιγὰ-σιγὰ. Καθόσον ἦταν ἀγαπητὸ σ' αὐτοὺς κατ' ἀρχὴ ν' ἀκούσουν αὐτό, καὶ νὰ πεισθοῦν.

2. Διότι, τὸ ὅτι ὑπερέχει ἀσύγκριτα ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν, τὸ δηλώνει μὲ τὰ ἑξῆς, θέτοντας μέγιστη ἀπόδειξη τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ δηλώνοντας, ὅτι καὶ τὰ προηγούμενα λέχθησαν ἐξ αἰτίας τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας τῶν ἀκροατῶν· γι' αὐτὸ λοιπὸν ὅταν μὲν ἐκφράζει τὴ γνῶμη του, χρησιμοποιοεῖ ταπεινὰ λόγια, ὅταν ὁμῶς παριστάνει, ἀποδεικνύει καὶ προβάλλει τὴν ἀπόδειξη τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, ἀναφέρει λόγια μὲ ὑψηλὰ νοήματα. Τί λοιπὸν ἀναφέρει στὴ συνέχεια ἄξιο αὐτοῦ καὶ τὸ ὅποιο εἶναι γνῶρισμα μόνο τοῦ Θεοῦ; Πρόσεχε· διότι προσθέτει· «Ὅλα, ὅσα θέλησε ὁ Κύριος, τὰ δημιούργησε, ὅσα ὑπάρχουν στὸν οὐρανὸ, στὴ γῆ, στὶς θάλασσες καὶ σ' ὅλες τίς ἀβύσσους». Εἶδες δύναμη πανίσχυρη; εἶδες πηγὴ ζωῆς; εἶδες δύναμη ἀκαταμάχητη; εἶδες ὑπεροχὴ ἀσύγκριτη; εἶδες ἐξουσία ποὺ ἀπὸ τίποτε δὲν ἐμποδίζεται; εἶδες ποὺ ὅλα σ' αὐτόν εἶναι εὐκόλα καὶ κατορθωτά; Διότι λέγει, «Ὅλα, ὅσα θέλησε, τὰ δη-

ποίησεν». Εἶπε καὶ πού; «Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ». Τουτέστιν, οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ γῆ. Οὐκ ἐν τῇ γῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ «Ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις». Διὰ γὰρ τῆς 5 ἀβύσσου τὰ ὑποκάτω λέγει τῆς γῆς, ὡσπερ διὰ τοῦ εἰπεῖν, «Ἐν τῷ οὐρανῷ», τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ὑψ' ὧν καὶ τοσοῦτων ὄντων οὐδαμοῦ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐμποδίζεται, ἀλλὰ πάντα ἐπεισι, καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὁ ποιήσας, οὐ πόνῳ, οὐ μόχθῳ, οὐκ ἐπιτάγματι, ἀλλὰ θελήματι ἐποίησε· μόνον γὰρ ἐβουλήθη, καὶ τὸ 10 ἔργον εἶπετο.

Εἶδες πῶς καὶ τὴν εὐκολίαν παρέστησε, καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν δημιουργημάτων, καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν ἀκώλυτον; Εἶτα ἀφεις εἰπεῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν θάλασσαν, τὰ ἐν αὐτοῖς τίθησι, καὶ οὐδὲ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἀλλὰ παραδραμῶν τὰ ἐν τῷ οὐρα- 15 νῷ, καίτοι θαυμαστότερα ὄντα, λέγει τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν. Τί δήποτε; Ὅτι τὰ μὲν, εἰ καὶ μεγάλα ἦν, ἀλλ' ἄδηλα ἦν τοῖς πολλοῖς, ταῦτα δέ, εἰ καὶ ἐλάττονα, ὁμῶς φαινόμενα, καὶ πάντας ἔχοντα θεωρούς. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀνθρώπους ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, οὐ τοσοῦτον πίστει παιδευομένους τῶν ἀφανῶν ἔχειν ἔννοιαν, ὅσον 20 ἀπὸ τῶν φαινομένων χειραγωγουμένους ἐντεῦθεν ὑφαίνει τὸν λόγον, καὶ τῆς διδασκαλίας ἀρχεται, ὃ τοῖς ἄλλοις παρήνευσε ποιεῖν, τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ εὐφημίας ἀναφέρειν αὐτῷ, ἕκαστον τῶν γενομένων καταμανθάνοντα, καὶ ὑπὲρ ἐκάστου δοξο- 25 λογοῦντα. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τοῦ τὸν Θεὸν αἰνεῖν παραινῶν, συνεχῶς εἶπεν, «Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, τὸν Κύριον», δείκνυσι καὶ πῶς δεῖ αἰνεῖν, ἐπιόντα τὸ σῶμα τῆς κτίσεως, καὶ θαυμάζοντα, καὶ ἐκπληττόμενον τὴν σοφίαν, τὴν πρό-

μιούργησε». Πές και πού; «Στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ». Δηλαδή, ὄχι μόνο ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ στὸν οὐρανὸ. Ὁχι στὸν οὐρανὸ μόνο, ἀλλὰ καὶ στὴ γῆ. Ὁχι στὴ γῆ μόνο, ἀλλὰ καὶ «Στὶς θάλασσες καὶ σ' ὄλες τὶς ἀβύσσους». Διότι μὲ τὴν ἄβυσσο ἐννοεῖ ἐκεῖνα ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, ὅπως πάλι μὲ τὸ νὰ πεῖ «Στὸν οὐρανὸ», ἐννοεῖ τὰ ὅσα βρίσκονται ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς. Ἐκτὸς αὐτῶν, ἂν καὶ εἶναι τόσα πολλά, καθόλου δὲν ἐμποδίζεται τὸ θέλημά του, ἀλλὰ ὅλα ὑποτάσσονται σ' αὐτό, καὶ τὸ θαυμαστὸ βέβαια εἶναι, ὅτι ἐκεῖνος ποὺ τὰ δημιούργησε, δὲν τὰ δημιούργησε μὲ κόπο καὶ μόχθο, οὔτε μὲ πρόσταγμά του, ἀλλὰ μὲ τὸ θέλημά του· διότι μόνο θέλησε, καὶ τὸ ἔργο ἀκολούθησε.

Εἶδες πῶς καὶ τὴν εὐκολία παρέστησε, καὶ τὴν ἀφθονία τῶν δημιουργημάτων καὶ τὴν ἐξουσία τὴν ἀνεμπόδιστη; Ἐπειτα, σταματώντας τὸ λόγο γιὰ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ θάλασσα, ἀναφέρει τὰ ὅσα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτά, καὶ ὄχι ὅλα ὅσα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτά, ἀλλὰ παραλείποντας τὰ ὅσα ὑπάρχουν μέσα στὸν οὐρανὸ, ἂν καὶ βέβαια εἶναι θαυμαστότερα, ἀναφέρει ἐκεῖνα ποὺ ὑπάρχουν γύρω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Γιατὶ τέλος πάντων; Διότι τὰ μὲν, ἂν καὶ ἦταν μεγάλα, ἀλλ' ὅμως δὲν ἦταν γνωστὰ στοὺς πολλοὺς, ἐνῶ αὐτά, ἂν καὶ εἶναι μικρότερα, ὅμως φαίνονται καὶ ὅλοι τὰ βλέπουν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ λόγος του ἀπευθυνόταν πρὸς ἀνθρώπους, ποὺ δὲν ἦταν παιδευμένοι νὰ κατανοοῦν τὰ ἀόρατα μὲ τὴν πίστη τόσο, ὅσο ὁδηγοῦνταν στὴν κατανόηση αὐτῶν ἀπὸ τὰ ὀρατά, ἀπὸ αὐτὰ συνθέτει τὸν λόγο του καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀρχίζει τὴ διδασκαλία του, κάμνοντας καὶ αὐτὸς αὐτὸ ποὺ συμβούλεψε τοὺς ἄλλους νὰ κάμνουν. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; Τὸ νὰ ὑμνεῖ κανεὶς τὸ Θεὸ ἀπὸ τὰ ἔργα του καὶ νὰ ἀναπέμπει δοξολογίες σ' αὐτόν, κατανοώντας τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα καὶ δοξολογώντας τὸ δημιούργη γιὰ τὸ καθένα. Ἐπειδὴ λοιπὸν προτρέποντας τοὺς ἀκροατὲς νὰ δοξολογοῦν τὸ Θεὸ ἐπανελάβε τό, «Δοξολογεῖτε τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, δοξολογεῖτε, δοῦλοι, τὸν Κύριον», δείχνει καὶ πῶς πρέπει νὰ τὸν δοξολογοῦν, ἀπαριθμώντας τὸν κόσμον τῆς κτίσεως καὶ θαυμάζοντας καὶ νιώθοντας ἐκπληξῆ γιὰ τὴ σο-

νοϊαν, τὴν δύναμιν, τὴν κηδεμονίαν. Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ μία τίς ἐστὶ θάλασσα αὕτη ἢ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ πολλαὶ καὶ διὰφοροὶ, καὶ πελάγη ἄπειρα. Ἔφη γάρ, «Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις». Ἡ τε γὰρ Κασπία, ἢ τε Ἰνδική, ἢ τε Ἐρυθρὰ διηρημένα ἰσχυρῶς ταύτης εἰσὶ, καὶ ἔξωθεν περικείμενος ὁ Ὠκεανός.

«Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτων τῆς γῆς». Ἄλλος, «Ἀναβιβάζων». Ἄλλος, «Ἀνασπᾶ ἀπ' ἄκρων». Ἄλλος, «Ἐκ τελέσματος». Τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ἰωβ εἴρηται· «Ὁ δεσμεύων ὕδωρ ἐν
10 νεφέλαις αὐτοῦ». Καὶ ὁ Σολομῶν· «Συνέχων ὕδωρ ἐν ἱματίῳ». Οὗτος δὲ οὐ τοῦτό φησιν, ἀλλ' ἕτερον θαυμαστόν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι παχύτερος ὢν ὁ ἀήρ, τὴν ἄνω φέρεται φορᾶν, καὶ διαβαστάζεται, καὶ ἄνεισι τὸ βαρὺ, τὴν ἐναντίαν ἐρχόμενον ὁδόν. Θαυμαστόν μὲν οὖν καὶ τὸ στεγέσθαι τὸ ὕδωρ ἐν αὐτῷ, πολὺ δὲ θαυ-
15 μαστότερον τὸ φέρεσθαι στεγόμενον ἐπὶ τοῦ κούφου· καὶ τὸ δὴ ἐπι παραδοξότερον, ὅτι τὸ στεγόμενον ὑπ' ἐκείνου τοῦ ἀέρος, ἐπειδὴν ἐκρυῆ τοῦ νέφους, οὐκέτι κατέχεται τῷ μετ' αὐτὸν ἀέρι, καὶ στέγεται, ἀλλὰ διαρρεῖ πανταχόθεν, καὶ εἰς τὴν γῆν φέρεται. Καὶ μὴν εἰ κατὰ φύσιν ἐστέγετο τοῦτο, ἔδει καὶ ἐν τῷ ἀέρι στέγε-
20 σθαι. Ὡσπερ γὰρ ἄσκον εἴ τις εἶσεν εἰς τὸν ἀέρα πεπληρωμένον ὕδατος, εἶτα ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ ἀέρος, ἠνέχθη ἄν καὶ τὸ ἐνδον στεγόμενον ὕδωρ διαρρῦν ἐκ τοῦ ἀσκοῦ, οὕτως ἀκόλουθον καὶ ἐνταῦθα γίνεσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάντα θαύματος γέμει, καὶ παράδοξα τὰ γινόμενα, ὑπὲρ ἀκολουθίαν, ὑπὲρ λόγον ἅπαντα ταῦτα
25 γίνονται. Καὶ γὰρ τὸ στεγόμενον ἐν τῷ ἀέρι τῆς νεφέλης, οὐ στέγεται ἐν τῷ ἀέρι τῷ μετὰ ταῦτα.

Εἶδες τὸ παράδοξον, καὶ πῶς ὁ δοκεῖ τῶν ἄλλων εἶναι καταδεέστερον, τοῦτο θεῖς, ἔδειξεν ὅν θαυμαστόν; Εἶτα καὶ ἄλλο

φία, τὴν πρόνοια, τὴ δύναμη καὶ τὴν κηδεμονία τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῆς ἐδῶ μαθαίνομε, ὅτι δὲν ὑπάρχει μόνο ἡ δικὴ μας θάλασσα, ἀλλ' ὑπάρχουν πολλὰ καὶ διάφορα καὶ ἀπειρα πελάγη. Καθόσον εἶπε, «Στὶς θάλασσες καὶ σ' ὄλες τὶς ἀβύσσους». Διότι καὶ ἡ Κασπία καὶ ἡ Ἰνδική, καὶ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα εἶναι σχεδὸν χωρισμένες ἀπὸ αὐτὴν, καὶ αὐτὲς τὶ περιβάλλει ὁ Ὠκεανός.

«Αὐτὸς ὑψώνει τὰ σύννεφα ἀπὸ τὰ ἀπομακρυσμένα μέρη τῆς γῆς». Ἄλλος λέγει, «Αὐτὸς ἀνεβάζει». Ἄλλος, «Τὰ ἀνασύρει ἀπὸ τὰ ἄκρα τῆς γῆς». Ἄλλος, «Ἐκεί πού τελειώνει ἡ γῆ». Αὐτὸ ἔχει λεχθεῖ καὶ στὸν Ἰώβ· «Αὐτὸς πού συγκεντρώνει τὸ νερὸ στὰ νέφη του». Καὶ ὁ Σολομών· «Αὐτὸς πού δεσμεύει τὸ νερὸ στὸ ἔνδυσμά του»⁵. Αὐτὸς ὁμοίως δὲν λέγει αὐτό, ἀλλ' ἄλλο θαυμαστό. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; Ὅτι δηλαδή, ἐπειδὴ εἶναι πυκνότερος ὁ ἀέρας, φέρεται πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ βαστὰ ἔτσι καὶ συγκρατεῖ τὸ βαρὺ, πού ἀκολουθεῖ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση. Βέβαια θαυμαστό μὲν εἶναι τὸ ὅτι ὑπάρχει τὸ νερὸ μέσα στὸν ἀέρα, πολὺ πῖθ θαυμαστό ὁμοίως εἶναι τὸ ὅτι βαστάζεται ἀπὸ κάτι πού εἶναι ἐλαφρὺ· καὶ τὸ ἀκόμα παραδοξότερο βέβαια εἶναι, ὅτι τὸ νερὸ, πού ὑποβαστάζεται ἀπὸ τὸν ἀέρα αὐτό, ὅταν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ νέφος, δὲν συγκρατεῖται καὶ δὲν ὑποβαστάζεται πλέον αὐτὸ ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἀλλὰ διασκορπίζεται ἀπὸ παντοῦ καὶ πέφτει ἐπάνω στὴ γῆ. Καὶ ὁμοίως ἂν κατὰ φυσικὸ τρόπο ὑποβασταζόταν αὐτό, ἔπρεπε καὶ στὸν ἀέρα νὰ συγκρατεῖται. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἂν κάποιος ἄφηνε ἄσκὸ στὸν ἀέρα γεμάτο μὲ νερὸ καὶ στὴν συνέχεια ἂν μεταφερόταν αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἀέρα, θὰ μεταφερόταν καὶ τὸ νερὸ πού ὑπῆρχε μέσα σ' αὐτόν, ἂν συνέβαινε νὰ διαρεύσει ἀπὸ τὸν ἄσκὸ, ἔτσι ἐπόμενο εἶναι καὶ ἐδῶ νὰ συμβαίνει. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὅλα συμβαίνουν κατὰ τρόπο θαυμαστό καὶ εἶναι γεμάτα ἀπὸ παραδοξότητα, ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν κατὰ τρόπο ἀφύσικο καὶ πέρα ἀπὸ κάθε λογικὴ. Καθόσον τὸ νερὸ πού ὑποβαστάζεται ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς νεφέλης, δὲν ὑποβαστάζεται στὴ συνέχεια ἀπὸ τὸν ἀέρα.

Εἶδες τὸ παράδοξο καὶ πῶς ἐκεῖνο πού φαίνεται ὅτι εἶναι κατώτερο, αὐτὸ ἀναφέροντας τὸ παρουσίασε γεμάτο ἀπὸ θαυ-

δείκνυσι θαυμαστόν, «Ἐξ ἐσχάτων» λέγων «τῆς γῆς», ἢ, «Ἄπ' ἄκρων τῆς γῆς». Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἀνιᾶσιν, ἀλλὰ καὶ βαδίζουσι, οὐδ' ἔνθα ἂν φανῶσιν, ἐκεῖ καὶ τὸν ὑετὸν ἀφιᾶσιν, ἀλλὰ πολλὰ
 5 καὶ πόλεις καὶ ἔθνη παρελθοῦσαι. Οὐ τοῦτο τοίνυν τὸ θαυμαστὸν μόνον, ὅτι ἀνάγονται, ἀλλ' ὅτι καὶ βαδίζουσι καθάπερ ἐν ὑπερώοις, ὄγκον φέρουσαι τοσοῦτων ὑδάτων.

3. «Ἄστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν». "Ὁρα παράδοξον ἕτερον πάλιν, καὶ ἐναντίας φύσεις συνιούσας. Οὔτε γὰρ ἀστραπῆς
 10 τι πυρωδέστερον, οὔτε ὑδάτων ψυχρότερον, ἀλλ' ὁμως ἀναμίγνυνται αὐταί, καὶ οὐ συγχέονται, οὐδὲ κεράννυνται, ἀλλὰ τοὺς οἰκείους ἐκάστη διατηρεῖ ὄρους. Μένον γὰρ τὸ πῦρ ἐν τῷ ὕδατι, καὶ τὸ ὕδωρ ἐν τῷ πυρί, οὔτε τοῦτο ἐκεῖνο ἀνεξήρανε, οὔτε ἐκεῖνο τοῦτο κατέσβεσε. Καίτοι ἡ ἀστραπὴ τοῦ ἡλιακοῦ πυρὸς ὁ-
 15 ζύτερον, φανότερον, τομώτερον. Καὶ μαρτυροῦσιν αἱ ὄψεις αὐταῖς ἀκτίσι διηνεκῶς προσβάλλουσαι, ἐκείνης δὲ τὴν φορὰν οὐδὲ πρὸς βραχὺ δυνάμεναι ἐνεγκεῖν. Καὶ ὁ μὲν ἥλιος διὰ πάσης ἡμέρας διατρέχει τὸν οὐρανόν, αὕτη δὲ ἐν μιᾷ καιροῦ ροπῇ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν· καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖ λέγων·
 20 «Ὡσπερ ἡ ἀστραπὴ πορεύεται ἐξ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν».

«Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ». Αὕτη πάλιν ἑτέρα φύσις, χρεῖαν οὐ μικρὰν ἡμῖν παρέχουσα, ἀλλὰ τοσαύτην, ὥστε εἰς τὸ πολὺ τῆς ζωῆς ἡμῶν συντελεῖν, καὶ κεκμηκότα ἀνα-
 25 κτᾶσθαι τὰ σώματα, καὶ καταψύχειν, καὶ τὸν ἀέρα κουφότερον ποιεῖν. Τοῦτο γὰρ ἔργον ἀνέμων, ἀναρριπίζειν τὸν ἀέρα, ὥστε μὴ ἀκίνητον ὄντα φθειρεσθαι, πεπαίνειν τοὺς καρπούς, τρέφειν

μασμός; Ἐπειτα καὶ ἄλλο θαυμαστὸ δείχνει, λέγοντας ὅτι «Ὑψώνει τὰ νέφη ἀπὸ τὰ ἀπομακρυσμένα μέρη τῆς γῆς», ἢ, «Ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ τελειώνει ἡ γῆ». Διότι βέβαια δὲν ὑψώνονται μόνο, ἀλλὰ καὶ βαδίζουν, οὔτε ἐκεῖ ποῦ θὰ ἐμφανισθοῦν, ἐκεῖ ρίχνουν καὶ τὴ βροχή, ἀλλὰ πολλές φορές, ἀφοῦ προσπεράσουν πολλὰ μέρη, ρίχνουν ἄλλοῦ τὴ βροχή, προσπερνώντας πόλεις καὶ ἔθνη. Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνο αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ, τὸ ὅτι ὑψώνονται τὰ νέφη, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι βαδίζουν σὰν ἐπάνω σὲ ὑπερῶα, μεταφέροντας ὄγκο τόσων ὕδατων.

3. «Αὐτὸς μετατρέπει τὶς ἀστραπὲς σὲ βροχή». Πρόσεχε ἄλλο πάλι παράδοξο καὶ τὴ συνύπαρξη ἀντίθετων στοιχείων. Διότι οὔτε ἀπὸ τὴν ἀστραπὴ ὑπάρχει κάτι πιδ πύρινο, οὔτε ἀπὸ τὰ ὕδατα πιδ ψυχρὸ, ἀλλ' ὅμως ἀνακατώνονται αὐτά, χωρὶς βέβαια νὰ συγχέονται οὔτε νὰ συγχωνεύονται, ἀλλὰ τὸ καθένα διατηρεῖ τὰ δικά του γνωρίσματα. Διότι παραμένοντας ἡ φωτιά μέσα στὸ νερό, καὶ τὸ νερὸ μέσα στὴ φωτιά, οὔτε ἡ φωτιά ἀποξήρανε τὸ νερό, οὔτε τὸ νερὸ κατέσβησε τὴ φωτιά. Ἄν καὶ βέβαια ἡ ἀστραπὴ εἶναι περισσότερο καυστικὴ ἀπὸ τὴν ἡλιακὴ φωτιά, λαμπρότερη καὶ περισσότερο διαπεραστικὴ. Καὶ τὸ ἐπιβεβαιώνουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἀνέχονται μὲν συνέχεια τὶς προσβολὰς τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, ἐνῶ οὔτε πρὸς στιγμὴ μποροῦν νὰ ὑποφέρουν τὴν ὀρμητικὴ κίνηση τῆς ἀστραπῆς. Καὶ ὁ μὲν ἥλιος κατὰ τὴ διάρκεια ὅλης τῆς ἡμέρας διατρέχει τὸν οὐρανὸ, αὐτὴ ὅμως διασχίζει ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη σὲ μιὰ μόνο στιγμὴ, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Χριστός, λέγοντας· «Ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀστραπὴ ποῦ ἐμφανίζεται στὴν ἀνατολὴ καὶ φαίνεται μέχρι τὴ δύση»⁶.

«Αὐτὸς ἐξαπολύει τοὺς ἀνέμους ἀπὸ τὰ θησαυροφυλάκιά του». Αὐτὸ πάλι εἶναι ἄλλο στοιχεῖο τῆς φύσεως, ποῦ μᾶς παρέχει ὄχι μικρὴ ὠφέλεια, ἀλλὰ τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ συντελεῖ στὴν μαρτυρημένη ζωὴ μας, στὸ ν' ἀποκτοῦν τὰ καταπονεμένα σώματα τὴ δύναμή τους, στὸ νὰ δροσιζονται, καὶ νὰ κάμνει περισσότερο ἀνάλαφο τὸν ἀέρα. Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τῶν ἀνέμων, νὰ ἀνακινοῦν τὸν ἀέρα, ὥστε νὰ μὴ μολύνε-

τὰ σώματα. Τί ἄν τις εἴποι τὰς ἐν ναυτιλίᾳ χρείας αὐτῶν, τοὺς καιρούς, καθ' οὓς τεταγμένως ἐφίστανται, καὶ παραχωροῦσιν ἀλλήλοις, χορεύοντες ἐν τῷ πελάγει, καὶ τοὺς πλωτῆρας διαβιβάζοντες; Καὶ ὁ μὲν παρέπεμψεν, ὁ δὲ διεδέξατο, καὶ ἐναντίας ὁ-
5 δεύουσιν ὁδοὺς, καὶ διακονοῦνται, καὶ ἡ μάχη αὐτῶν τῷ βίῳ πάλιν γίνεται χρήσιμος. Καὶ μυρία ἕτερα ἄν τις εἴποι τῶν ἀνέμων ἔργα. Ἄλλ' ὁμῶς ταῦτα πάντα παραδραμῶν ὁ προφήτης, καὶ καταλιπὼν τῷ ἀκροατῇ ἀναλέγεσθαι, αὐτὸς μόνον τὴν εὐκολίαν τῆς δημιουργίας παρέστησε. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, «Ἐκ θησαυρῶν αὐ-
10 τοῦ», οὐ τοῦτο δηλοῦντός ἐστιν, ὅτι θησαυροὶ τινές εἰσιν ἀνέμων, ἀλλὰ τὸ εὐκολον τοῦ ἐπιστατοῦντος, τὸ ἔτοιμον τῆς κτίσεως, τὸ παρεσκευασμένον. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐν θησαυρῷ ἔχων, μετ' ἀδείας ἐξάγει πάντα, καὶ ὅτε βούλεται, οὕτω καὶ ὁ τοῦ παντός δημιουργὸς πάντα εὐκόλως ἐποίησε, καὶ τῇ φύσει παρέδωκεν.
15 Εἶδες πόση καὶ ἐν ἀέρι διαφορὰ, καθάπερ καὶ ἐν ὕδατι καὶ ἐν πυρὶ πολλαὶ ἐναλλαγαι; Καὶ γὰρ τοῦ ὕδατος τὸ μὲν ἐστὶ πηγαῖον, τὸ δὲ θαλάττιον, τὸ δὲ ἀέριον, τὸ δὲ ἐν νεφέλαις, τὸ δὲ οὐράνιον, τὸ δὲ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, τὸ δὲ ὑπόγειον. Καὶ ἐν τῷ πυρὶ, τὸ μὲν ἐστὶν ἐν ἡλίῳ, τὸ δὲ ἐστὶν ἐν σελήνῃ, τὸ δὲ ἐστὶν ἐν ἀστροῖς,
20 τὸ δὲ ἐν ἀστραπαῖς, τὸ δὲ ἐν ἀέρι, τὸ δὲ ἀπὸ ζύλων, τὸ περὶ ἡμᾶς, καὶ τὸ λυχνιαῖον, τὸ δὲ ἀπὸ γῆς· καὶ γὰρ ἐστὶ πολλαχοῦ τοιοῦτον ἀπὸ γῆς ἀναδιδόμενον, ὥσπερ αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων· τὸ δὲ ἐν λίθοις παρατριβομένοις, τὸ δὲ ἐν κόμαις δένδρων, καὶ αὐτῶν παρατριβομένων, τὸ δὲ ἐν κεραυνοῖς. Οὕτω δὴ καὶ ἐν ἀέ-

ται παραμένοντας ἀκίνητος, νὰ ὠριμάζουν τοὺς καρπούς, νὰ τρέφουν τὰ σώματα. Τί θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανένας γιὰ τὴ χρησιμότητα αὐτῶν στὴ ναυτιλία, τὶς ἐποχὲς κατὰ τὶς ὁποῖες πνέουν σύμφωνα μὲ προκαθορισμένο σχέδιο, παραχωρώντας τὴ θέση του ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, πνέοντας κατὰ τρόπο τρελλὸ στὸ πέλαγος καὶ μεταφέροντας αὐτοὺς ποὺ ταξιδεύουν; Καὶ ὁ μὲν ἕνας παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸν ἄλλο, ὁ δὲ ἄλλος διαδέχεται αὐτόν, καὶ διασχίζουν ἀντίθετους δρόμους, καὶ ἀλληλοβοηθοῦνται καὶ ἡ διαμάχη αὐτῶν ἀποβαίνει πάλι ὠφέλιμη. Καὶ ἄπειρα ἄλλα ἔργα τῶν ἀνέμων θὰ μπορούσε ν' ἀναφέρει κάποιος. Ἄλλ' ὅμως παραλείποντας ὅλα αὐτὰ ὁ προφήτης καὶ ἀφήνοντάς τα νὰ τὰ ἀναλογίζεται ὁ ἀκροατὴς, αὐτὸς μόνον τὴν εὐκολία τῆς δημιουργίας παρουσίασε. Διότι μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Ἄπο τὸ θυσαυροφυλάκιό του», δὲν θέλει νὰ δηλώσει, ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένοι ἠθασαυροὶ ἀνέμων, ἀλλὰ θέλει νὰ δείξει τὴν εὐκολία αὐτοῦ ποὺ τοὺς ἐποπτεύει, τὴν ἐτοιμότητα τῆς κτίσεως καὶ τὴν προθυμία αὐτῆς. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος, ποὺ ἔχει πράγματα φυλαγμένα στὸ θυσαυροφυλάκιο, τὰ βγάζει ἀπὸ μέσα ὅλα μὲ πολλὴ εὐκολία καὶ ὅταν θέλει, ἔτσι καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ παντὸς ὅλα τὰ δημιούργησε μὲ εὐκολία καὶ τὰ παρέδωσε στὴ φύση.

Εἶδες πόση διαφορὰ ὑπάρχει καὶ στὸν ἀέρα καθὼς ἐπίσης καὶ πόσες ἐναλλαγὲς μέσα στὸ νερὸ καὶ στὸ πῦρ; Καθόσον ἄλλο μὲν ἀπὸ τὸ νερὸ εἶναι πηγαῖο, ἄλλο θαλάσσιο, ἄλλο ἀέριο, ἄλλο μέσα στὰ σύννεφα, ἄλλο οὐράνιο, ἄλλο ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἄλλο ὑπόγειο. Καὶ ὡς πρὸς τὸ πῦρ, ἄλλο μὲν ὑπάρχει στὸν ἥλιο, ἄλλο στὴ σελήνη, ἄλλο στὰ ἄστρα, ἄλλο στὶς ἀστραπές, ἄλλο στὸν ἀέρα, ἄλλο δημιουργεῖται ἀπὸ τὶς ὕλες, ἄλλο ὑπάρχει τριγύρω μας, ἄλλο δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ λυχνία καὶ ἄλλο ἀπὸ τὴ γῆ· καθόσον ὑπάρχει παρόμοιο πῦρ ποὺ ἀναδίδεται ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς γῆς, ὅπως οἱ πηγὲς τῶν ὑδάτων· καὶ ἄλλο μὲν δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν τριβὴ τῶν λίθων, ἄλλο ἀπὸ τὰ κλαδιὰ τῶν δένδρων μετὰ ἀπὸ προστριβὴ αὐτῶν, ἄλλο δὲ ὑπάρχει στοὺς κεραυνοὺς. Ὅμοια λοιπὸν καὶ στὸν ἀέ-

ρι, ὁ μὲν ἐστὶ παχύτερος, ὁ περὶ ἡμᾶς, ὁ δὲ λεπτότερος, ὁ δὲ ἀνώτερος πάλιν πυρωδέστερος. Καὶ τῶν ἀνέμων πολλαὶ αἱ διαφοραί· ὁ μὲν γὰρ λεπτότερος, ὁ δὲ παχύτερος· ὁ μὲν ψυχρότερος, ὁ δὲ ξηρότερος· ὁ μὲν ὑγρότερος, ὁ δὲ θερμότερος. Ἄηρ δὲ 5 καὶ νέφος, τὸ μὲν σχολαιότερον, τὸ δὲ ταχύτερον χωρεῖ, καθάπερ ἐφ' ἵππων. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ νεφελῶν καὶ ἀνέμων, αἱ μὲν ἑοικασιν ὑδροφόροις σκευέσι, ποτὲ μὲν ὑδάτων ἐμπεπλησμένοι, ποτὲ δὲ κεναὶ φερόμεναι· αἱ δὲ ριπίδι ἑοίκασι. Σὺ δὲ ταῦτα ὁρῶν καὶ τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ποικιλίαν αὐτῶν, θαύμαζε τὸν δημιουργοῦ 10 γόν.

«Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου». Εἰπὼν τὰ καθόλου, καὶ δείξας τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν τὴν περὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, διὰ τῶν ἀστραπῶν, διὰ τῶν ἀνέμων, διὰ τῶν ἀέρων, διὰ τῶν νεφελῶν, διὰ τῶν ὑετῶν, καὶ ἐλέγξας τὴν ληδωρίαν τῶν 15 μέχρι σελήνης πρόνοιαν λεγόντων εἶναι, ἐπὶ τὸ μερικὸν ἔρχεται τὸ περὶ Ἰουδαίους μέρος. Ὅτι μὲν γὰρ γῆ, καὶ οὐρανός, καὶ τὰ ὀρώμενα πάντα τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολαύει, ἔδειξε διὰ τῶν εἰρημένων· ἵνα δὲ εὐγνωμονεστέρους Ἰουδαίους ἐργάσῃται, καὶ τὰ μερικὰ διηγεῖται, δεικνὺς ὅτι ὁ καθόλου Θεός, καὶ τῶν ἀ- 20 πάντων προνοῶν, ἰδικὰς αὐτοῖς τινὰς εὐεργεσίας ἐχαρίσατο. Καίτοι καὶ τὰ εἰς ἐκείνους γινόμενα, καθολικὰ πάλιν ἦν. Τό τε γὰρ ἐκ τῶν ἄλλων αὐτοὺς ἐξειλέχθαι, παραζηλοῦν ἐκείνους ἐποίει· ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος δεικνὺς λέγει· «Τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἢ σωτηρίᾳ τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς». Καὶ 25 γὰρ ὡσπερ πατήρ ἐπὶ παιδίων ἀφισταμένων αὐτοῦ, λαβὼν ἐν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τῶν γονάτων καθίζει, καὶ οὐ δι' ἐκεῖνο τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον διὰ τὰ ἄλλα, ὥστε δηχθέντα αὐτὰ τῇ τιμῇ

ρα, ἄλλος μὲν εἶναι πυκνότερος, αὐτὸς δηλαδὴ ποῦ μᾶς περιβάλλει, ἄλλος ἀραιότερος, ὁ δὲ ἄλλος ποῦ βρίσκεται ψηλότερα εἶναι πιδ φλογερὸς. Καὶ στοὺς ἀνέμους δὲ ὑπάρχουν πολλὰς διαφορὰς· διότι ἄλλος μὲν εἶναι λεπτότερος, ἄλλος δὲ πυκνότερος· ἄλλος μὲν εἶναι ψυχρότερος, ἄλλος δὲ ξηρότερος· ἄλλος μὲν εἶναι ὑγρότερος, ἄλλος δὲ θερμότερος. Σχετικὰ δὲ μὲ τὸν ἀέρα καὶ τὸ σύννεφο, τὸ μὲν ἕνα κινεῖται μὲ βραδύτητα, τὸ δὲ ἄλλο προχωρεῖ ταχύτερα, σὰν ἀκριβῶς τοὺς ἐφιππούς. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν νεφῶν καὶ τῶν ἀνέμων, τὰ μὲν νέφη μοιάζουν μὲ ὑδροφόρα σκευή, ποῦ ἄλλοτε μὲν εἶναι γεμάτα ἀπὸ νερό, ἄλλοτε δὲ διασχίζουν τὸν οὐρανὸ ἄδεια, οἱ δὲ ἀνεμοὶ μοιάζουν μὲ ἀνεμιστήρα. Σὺ ὅμως βλέποντας αὐτὰ καὶ τὴ διαφορὰ καὶ τὴ ποικιλία αὐτῶν, θαύμαζε τὸ δημιουργό.

«Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἐπάταξε μὲ θάνατο τὰ πρωτότοκα τῆς Αἰγύπτου». Ἄφοῦ μίλησε γιὰ τὰ γενικὰ πράγματα καὶ ἔδειξε τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ γιὰ ὀλόκληρη τὴ οἰκουμένη ποῦ ἐκδηλώνεται μὲ τὶς ἀστραπές, μὲ τοὺς ἀνέμους, μὲ τὸν ἀέρα, μὲ τὰ νέφη, μὲ τὶς βροχὰς καὶ ἔλεγε τὴ μωρολογία ἐκείνων ποῦ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ πρόνοιά του φθάνει μέχρι τὴ σελήνη, ἔρχεται στὰ ἐπὶ μέρους, δηλαδὴ σ' ἐκεῖνα ποῦ ἀφοροῦν τοὺς Ἰουδαίους. Διότι τὸ ὅτι μὲν ἡ γῆ, ὁ οὐρανὸς καὶ ὄλα τὰ ὄρατὰ ἀπολαμβάνουν τὴ φιλανθρωπία αὐτοῦ, τὸ ἔδειξε μὲ τὰ ὅσα εἶπε, γιὰ νὰ κάνει ὅμως πιδ εὐγνώμονες τοὺς Ἰουδαίους, διηγεῖται καὶ τὰ ἐπὶ μέρους, γιὰ νὰ δεῖξει ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ σύμπαντος καὶ προνοητῆς τῶν πάντων χάρισε σ' αὐτοὺς μερικὰς εἰδικὰς εὐεργεσίες. Ἄν καὶ βέβαια καὶ ἐκεῖνα ποῦ ἔγιναν σ' ἐκείνους ἦταν πάλιν γενικὰ. Διότι ἡ ἐκλογή αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους παρακινούσε ἐκείνους σὲ ζηλοτυπία, πράγμα ποῦ καὶ ὁ Παῦλος γιὰ νὰ δηλώσει, λέγει· «Ἐξ αἰτίας τοῦ ἁμαρτήματος αὐτῶν ἤλθε ἡ σωτηρία στοὺς ἔθνικους, γιὰ νὰ παρακινήσει σὲ ζηλοτυπία τοὺς Ἰσραηλίτες»⁷. Καθόσον ὅπως ἀκριβῶς ἕνας πατέρας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπομακρύνονται τὰ παιδιὰ του, ἀφοῦ λάβει ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὸ καθίζει στὰ γόνατά του, καὶ δὲν τὸ κάνει αὐτὸ τόσο γιὰ ἐκεῖνο, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο γιὰ τὰ ἄλλα, ὥστε, ἀφοῦ κατα-

προσδραμεῖν πρὸς τὸν πατέρα τῆς αὐτῆς ἀπολαύσοντα θεραπείας, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ἐποίησε. Λαβῶν γὰρ αὐτοῦς οὐκ ἐπὶ τῶν γονάτων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν βραχιόνων (καθάπερ ὁ προφήτης φησί), καὶ ἐπὶ τῶν μεταφρένων ἀνέλαβεν αὐτούς, 5 χαρίζεται τὰ ἐκείνοις ποθεινά, ναόν, θυσίας, ἃ μάλιστα ἐζήτουν μετὰ πλείονος τῆς ἀκριβείας, προστασίας τὰς ἐν πολέμοις, νίκας, τρόπαια, τὴν ἀπὸ τῆς γῆς εὐθηνίαν, τὴν τῆς φύσεως εὐετηρίαν, τούτοις τε τούτους καλλωπίζων, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς ζῆλον ἄγων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔμελλον φαῦλοι γίνεσθαι διαπαντός κο-
10 λακευόμενοι, καὶ διὰ τῶν τιμωριῶν αὐτοὺς ρυθμίζει. Πολλὴ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, καὶ ἐξ ἀμηχάνων εὐρίσκει πόρους.

4. Καὶ ὄρα προφήτου σύνεσιν· ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς ταῦτα τὸν λόγον ἐξαγαγών, ἵνα μὴ τις τῶν ἀνοήτων μερικὸν νομίση τὸν Θεὸν εἶναι, ὅτε ἐπὶ τὰ καθόλου ἤλθε, τότε τούτων ἀπτεται
15 τῶν λόγων, καὶ φησιν· «Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου». Ἄρα οὐ δοκεῖ μᾶλλον ὑμῖν διὰ τοὺς Ἰουδαίους γεγενῆσθαι ταῦτα; Ἄν τοίνυν δείξω, ὅτι δι' ἑτέρους ταῦτα ἐγένετο, τί ἐροῦσιν οἱ μὴ καθόλου τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν λέγοντες; Πῶς οὖν ἐστι δεῖ-
20 δηλοῦσα, καὶ λέγουσα· «Ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῆ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ». Εἶδες πληγέλιον τὸν θάνατον γινόμενον, καὶ κήρυγμα τὴν θεήλατον πληγὴν ἐκείνην, πανταχοῦ περιουσαν, καὶ ἀνακηρύττουσαν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν; Προνοεῖ τοίνυν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, καὶ ἡνί-
25 κα τὰ Ἰουδαίων διοικεῖ. Καίτοι γε ἐγνώρισε τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ πάλαι, οἷον ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ὅμως νῦν σαφέστερον.

Πῶς; Τότε μὲν δι' εὐεργεσίας, ὕστερον δὲ καὶ διὰ πληγῆς·

8. Ὡσηὲ 11, 3.

9. Δευτ. 32, 11.

10. Ἐξ. 9, 16 καὶ Ρωμ. 9, 17.

πληγωθοῦν αὐτὰ ἐξ αἰτίας τῆς τιμῆς πρὸς ἐκεῖνο, νὰ τρέξουν πρὸς τὸν πατέρα τους καὶ ν' ἀπολαύσουν τὴν ἴδια φροντίδα, ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς ἔκαμε μὲ τοὺς Ἰουδαίους. Διότι, ἀφοῦ πῆρε αὐτοὺς ὄχι στὰ γόνατά του, ἀλλὰ στὰ χέρια του⁸ (ὅπως ἀκριβῶς λέγει ὁ προφήτης), καὶ τοὺς σήκωσε στοὺς ὤμους του⁹, χαρίζει σ' αὐτοὺς ἐκεῖνα ποὺ ποθοῦσαν, τὸ ναό, τὶς θυσίαι, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴ ζητοῦσαν μὲ πάρα πολὺ μεγάλο ζῆλο, προστασία στοὺς πολέμους, νίκες, τρόπαια, τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς, τὴν εὐημερία τῆς φύσεως, καλλωπίζοντας αὐτοὺς μὲ ὅλα αὐτὰ καὶ παρακινώντας τοὺς ἄλλους σὲ ζῆλο. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ φανοῦν ἀνάξιοι καὶ ἀδιάφοροι ἀπὸ τὶς συνεχεῖς κολακεῖες, σωφρονίζει αὐτοὺς καὶ μὲ τὶς τιμωρίες. Διότι μεγάλη εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ποὺ βρίσκει διεξόδους καὶ ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχουν ἀδιέξοδοι.

4. Καὶ πρόσεχε σύνεση προφήτη· μεταφέροντας τὸ λόγο ἀπὸ τὰ γενικὰ σ' αὐτά, γὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς μόνο μερικῶν, ὅταν ἔφερε τὸ λόγο στὰ γενικὰ, τότε κάμνει λόγο καὶ γι' αὐτά, καὶ λέγει· «Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐπάταξε μὲ θάνατο τὰ πρωτότοκα τῆς Αἰγύπτου». Ἄραγε δὲν νομίζετε ὅπωςδῆποτε ὅτι αὐτὰ ἔχουν γίνεαι γιὰ χάρη τῶν Ἰουδαίων; Ἄν λοιπὸν ἀποδείξω, ὅτι αὐτὰ ἔγιναν καὶ γιὰ χάρη ἄλλων, τί θὰ ποῦν ἐκεῖνοι ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι δὲν εἶναι καθολικὴ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ; Πῶς λοιπὸν μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ αὐτό; Ὅπωςδῆποτε βέβαια ἀρκεῖ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ποὺ δείχνει μὲ σαφήνεια αὐτὸ καὶ λέγει· «Γιὰ νὰ δείξω μὲ σένα τὴ δύναμή μου καὶ γιὰ νὰ κηρυχθεῖ τὸ ὄνομά μου σ' ὅλη τὴ γῆ»¹⁰. Εἶδες τὸ θάνατο ποὺ γίνεται εὐαγγέλιο καὶ τὴ θεόσταλτη ἐκείνη τιμωρία ποὺ γίνεται κήρυγμα, ποὺ μεταφέρεται παντοῦ καὶ διακηρύσσει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ; Προνοεῖ λοιπὸν γιὰ ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ ὅταν φροντίζει γιὰ τὰ ἰουδαϊκὰ πράγματα. Ἄν καὶ βέβαια γνώρισε τὴ δύναμή του καὶ παλαιότερα, ὅπως στὴ περίπτωσι τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ὅμως τώρα πὺξ ἐκεῖνα.

Πῶς; Τότε μὲν μὲ εὐεργεσία, ἀργότερα δὲ καὶ μὲ τιμωρία·

καὶ οὐ διαλιμπάνει, ὃ καὶ πολλάκις ἐφθην εἰπών, συνεχῶς καὶ καθ' ἐκάστην γενεὰν ἀναδεικνύς ἑαυτὸν διὰ τῶν πραγμάτων, καὶ γνωρίζων. Οὐχ ὁμοίως δὲ αἶε τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ ποικίλως καὶ διαφόρως· τότε μὲν γὰρ διὰ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀβραάμ, πηρώ-
 5 σας τὰς ὠδῖνας τῆς φύσεως, ὕστερον δὲ διὰ λιμοῦ, καὶ δι' εὐετηρίας· μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τῶν πληγῶν τῶν ἐπαλλήλων. Ἐπειδὴ οὖν ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ κατεψηφίζοντο, καὶ ἀνήρουν αὐτοὶ τὰ πρωτότοκα, καὶ τὸν ποταμὸν ἐφοίνιζαν, δείκνυσι μὲν αὐτοῖς καὶ παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν δι' ἀμυδροτέρων αὐτοῦ τὴν ἰ-
 10 σχύν. Αἶ γὰρ μαῖαι τῶν Αἰγυπτίων καταφρονήσασαι τῶν ἐπιταγμάτων τῶν ὠμῶν ἐκείνων, καὶ παραλογισάμεναι τὸ ἀπηνές τοῦ βασιλέως δόγμα, πολλῆς ἀπέλαυσαν τῆς εὐετηρίας. Ταῦτα δὲ ἀμφοτέρα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἦν· τό τε γὰρ γυναικας ἀνδρειοτέρας ἀποφῆναι τῶν τὰ διαδήματα φορούντων, τό τε ἀμοι-
 15 βὰς ταύταις ἀποδιδόναι, καὶ εἰς πλῆθος αὐτὰς ἐκτεῖναι πολύ. Τὸ γὰρ, «Εὐ ἐποίει ταῖς μαίαις», τοῦτό ἐστιν, ἐξετάθη αὐτῶν ἡ συγγένεια· δι' ὧν γὰρ εὐηργέτουں τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τούτων ἐλάμβανον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς.

Ἐπειδὴ τοίνυν οὐκ ἀνήρουν αὐτῶν τὰ τέκνα, καὶ αὐταῖς πο-
 20 λυπαιδίαν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέμενον ἀναισθήτως διακεῖμενοι, ὀξυτέραν ἐπήγαγε τὴν πληγὴν, καὶ ἐμάνθανε μὲν ἡ οἰκουμένη, ἐμάνθανον δὲ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι· καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐξ ἀκοῆς, οὗτοι δὲ ἐν τοῖς οἰκειοῖς πάθεσι, καὶ ὄψει, καὶ πείρᾳ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἐώρων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ προέλεγεν αὐτοῖς,
 25 ἵνα μὴ συντυχίας τινὸς εἶναι νομισθεῖν ἢ πληγὴ καὶ αὐτομάτου θανάτου. Ὅπερ οὖν ἀλλαχοῦ εἴρηται περὶ τοῦ Σωτῆρος, τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθά ἐστιν εἰπεῖν. Ποῖον δὴ τοῦτο; «Καὶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου». Οὐ γὰρ εἰς ἔρημον αὐτοὺς ἐξαγαγόν, οὐδὲ ἀλλαχοῦ που, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν πληγὴν ἐπήγαγε.
 30 Καὶ ὄρα καὶ ἐν τῇ πληγῇ φιλανθρωπίαν. Ἀπὸ γὰρ κτηνῶν πρότε-

καὶ δὲν παύει, ὅπως καὶ πολλὰς φορὰς προανέφερα, συνέχεια καὶ σὲ κάθε γενεὰ νὰ καθιστᾷ φανερὸ τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὰ ἔργα του καὶ νὰ τὸν γνωρίζει. Ὅμως δὲν τὸ κάνει αὐτὸ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ κατὰ τρόπο ποικίλο καὶ διάφορο· διότι τότε μὲν τὸ ἔκανε μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ Ἀβραάμ καθιστώντας ἀνίσχυρους τοὺς φυσικοὺς νόμους, ὕστερα δὲ μὲ τὴν πείνα καὶ μὲ τὴν εὐμερία τῶν ἀγαθῶν, στὴ συνέχεια δὲ καὶ μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες τιμωρίες. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀπέδιδαν στὸ Θεὸ ἀδυναμία καὶ φόνευαν αὐτοὶ τὰ πρωτότοκα καὶ κατέβαφαν κόκκινο τὸν ποταμό, δείχνει μὲν τὴ δύναμή του καὶ κατὰ τὸν ἴδιο χρόνο μὲ ἀμυδρὸ τρόπο. Πράγματι οἱ μαῖες τῶν Αἰγυπτίων περιφρονώντας τὰ ἀπάνθρωπα ἐκεῖνα προστάγματα καὶ μὴ λογαριάζοντας τὸ σκληρὸ βασιλικὸ διάταγμα, ἀπόλαυσαν μεγάλης εὐεργεσίας. Αὐτὰ δὲ καὶ τὰ δύο ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ ὅτι δηλαδὴ οἱ γυναῖκες ἀποδείχθηκαν ἀνδρειότερες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ φοροῦν τὰ βασιλικά στέμματα, καὶ τὸ ὅτι ἀπέδωσαν σ' αὐτὲς ἀμοιβές, καὶ αὐξήσῃ πάρα πολὺ τὸ πλῆθος αὐτῶν. Διότι τό, «Εὐεργέτησε τὶς μαῖες»¹¹, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δηλαδὴ αὐξήθηκε ἡ συγγένεια αὐτῶν· διότι μὲ ἐκεῖνα ποὺ εὐεργετοῦσαν τοὺς Ἰουδαίους, μὲ αὐτὰ λάμβαναν τὶς ἀμοιβές ἀπὸ τὸ Θεό.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν φόνευαν τὰ τέκνα αὐτῶν, χάρισε ὁ Θεὸς καὶ σ' αὐτὲς πολλὰ παιδιά. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέμεναν νὰ συμπεριφέρονται ἀναίσθητα, πρόσθεσε σκληρότερη τὴν τιμωρία, καὶ ἔτσι διδασκόταν μὲν ὅλη ἡ οἰκουμένη, διδάσκονταν δὲ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι· καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς οἰκουμένης ἐξ ἀκοῆς, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι μὲ τὰ παθήματά τους, μὲ τὰ μάτια τους καὶ μὲ τὴν πείρα τους ἔβλεπαν τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ πρόλεγε σ' αὐτούς, γιὰ νὰ μὴ νομισθεῖ ἡ τιμωρία σὰν κάποιον τυχαῖον γεγονὸς καὶ φυσικὸς θάνατος. Ἐκεῖνο δηλαδὴ ποὺ ἔχει λεχθεῖ ἄλλοῦ γιὰ τὸν Σωτήρα, αὐτὸ λοιπὸν μπορούμε καὶ ἐδῶ νὰ πούμε. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; «Καὶ ἐξουσίαζε ἀνάμεσα στοὺς ἐχθροὺς σου»¹². Διότι δὲν τοὺς μετέφερε στὴν ἔρημο, οὔτε κάπου ἄλλοῦ, ἀλλ' ἐπέβαλε τὴν τιμωρία μέσα στὴν ἴδια τὴν πόλη τους. Καὶ πρόσεχε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καὶ μέσα ἀπὸ τὴν

ρον ἤρξατο, καὶ τότε ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐχώρησε. Τίς οὖν οὐκ ἂν ἀγάσαιο τὴν δύναμιν, πῶς ἅπαντα ἐν μιᾷ καιροῦ ροπή κατήνεγκε, τὴν φειδώ, τὴν σοφίαν τὴν ἀπόρρητον; Οὐτε γὰρ πρώτην αὐτὴν ἐπήγαγε πληγὴν, δι' ἐτέρων αὐτοὺς διορθῶσαι βουλόμενος, οὐτε ἐπειδὴ ἐπήγαγε, χωρὶς προρρήσεως ἐπήγαγε. Τί δὴ ποτε; Ἴνα τοῖς ρήμασιν αὐτοῦς σωφρονίσῃ, καὶ μὴ ἔλθωσιν εἰς πείραν τῶν πραγμάτων· οὐτε πάλιν ἐπειδὴ οὐ διορθώθησαν, ἀφήκεν ἀμφίβολον γενέσθαι τὴν πληγὴν.

Ἴνα γὰρ μὴ τις αὐτόματον αὐτὴν νομίσῃ ἢ νόσον, ἢ λοιμὸν αὐτὴν ἐπιούσαν, ὄρα πόσα γίνεται. Πρῶτον ὅτι ἐν μιᾷ νυκτὶ πάντες. Δεύτερον ὅτι τὰ πρωτότοκα πάντα. Εἰ γὰρ λοιμὸς ἦν, οὐκ ἂν τῶν πρωτοτόκων πάντων μόνον ἦψατο, καὶ τῶν δευτέρων ἐφείσατο, ἀλλ' ἀδιακρίτως ἂν ἐπὶ πάντα ἦλθε. Τρίτον, ὅτι εἰ λοιμὸς ἦν, οὐκ ἂν τῶν Ἰουδαίων ἀπέσχετο καθόλου, καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἦψατο μόνον, ἀλλ' ἐκεῖνα πολλῶ πλεον ἂν κατειργάσατο τὰ σώματα, τὰ πόνω καὶ ταλαιπωρίᾳ καὶ τοσοῦτοις κατειργασμένα κακοῖς, τὰ ἐν πενίᾳ καὶ λιμῶ ἐπὶ τοσοῦτον ταριχευθέντα· οὐχὶ τὰ βασιλικά, οὐδὲ τὰ ἐν ἀξιώμασι, τὰ πολλῆς ἀπολαύοντα ἀδείας, καὶ πολλῆς μετέχοντα τῆς θεραπείας. Εἰ λοιμὸς ἦν οὐκ ἂν ἀθρόον ἐπῆλθεν, ἀλλὰ πάντα τὰ προοίμια ἐπιδεικνύμενος τῆς ἐλεύσεως πρότερον. Νῦν δὲ ὁμοῦ ταῦτα γίνεται, ἵνα ἐλέγχῃται τῶν Αἰγυπτίων ἢ ἀγνωμοσύνη.

Καὶ γὰρ μετὰ τὴν πληγὴν ταύτην, καὶ τὸ σαφῶς μαθεῖν, ὅτι θεήλατος ἦν ἡ πληγὴ, ἀπελθόντας κατεδίωκον τοὺς Ἰουδαίους, ὅπερ τῆς ἐσχάτης ἦν αὐτῶν ἀγνωμοσύνης σημεῖον, καὶ ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ μεγίστη ἀπολογία. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε παύεσθαι τὰ ση-

τιμωρία. Διότι στήν ἀρχή ἄρχισε τὴ τιμωρία ἀπὸ τὰ κτήνη, καὶ μετὰ προχώρησε στοὺς ἀνθρώπους. Ποιὸς λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ μὴ θαυμάσει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, τὸ πῶς δηλαδὴ μέσα σὲ μιὰ στιγμή χρόνου ἔδειξε καὶ τὴ φιλανθρωπία του καὶ τὴν ἀπερίγραπτη σοφία του; Διότι οὔτε πρῶτα ἐπέβαλε αὐτὴν τὴν τιμωρία, θέλοντας αὐτοὺς νὰ διορθώσει μὲ ἄλλο τρόπο, οὔτε ὄταν ἐπέβαλε αὐτὴν, τὴν ἐπέβαλε χωρὶς προειδοποίηση. Γιατί τέλος πάντων; Γιὰ νὰ σωφρονίσει αὐτοὺς μὲ τὰ λόγια καὶ νὰ μὴ φθάσουν νὰ δοκιμάσουν τὴν ἔμπρακτε τιμωρία· ἀλλ' οὔτε πάλι, ἐπειδὴ δὲν διορθώθηκαν, ἄφησε νὰ δημιουργηθεῖ ἀμφιβολία γιὰ τὴν τιμωρία.

Γιὰ νὰ μὴ νομίσει λοιπὸν κάποιος αὐτὴν σὰν τιμωρία ποὺ συνέβηκε τυχαῖα, ἢ νόσο, ἢ ἐπιδημία, πρόσεχε πόσα συμβαίνουν. Πρῶτα τὸ ὅτι σὲ μιὰ νύχτα προσβλήθηκαν ὄλοι. Δεύτερο τὸ ὅτι πέθαναν ὄλα τὰ πρωτότοκα. Διότι, ἂν ἦταν ἐπιδημία, δὲν θὰ πρόσβαλλε μόνο ὄλα τὰ πρωτότοκα καὶ θὰ λυπόταν τὰ δευτερότοκα, ἀλλὰ θὰ τὰ πρόσβαλλε ὄλα ἀδιάκριτα. Τρίτο, τὸ ὅτι, ἂν ἦταν ἐπιδημία, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ ν' ἄφηνε ἀπρόσβλητα γενικὰ τὰ παιδιά τῶν Ἰουδαίων, καὶ νὰ πρόσβαλλε μόνο τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο θὰ πρόσβαλλε τὰ σώματα τῶν παιδιῶν τῶν Ἰουδαίων, ποὺ εἶχαν καταβληθεῖ ἀπὸ τὸν πόνο, τὴν ταλαιπωρία καὶ τόσα πολλὰ κακά, καὶ ἦταν ἐξαντλημένα ἐπὶ τόσο χρόνο ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὴ στέρτησι· δὲν θὰ προσβάλλονταν τὰ παιδιά τῶν βασιλέων, οὔτε τῶν ἀξιωματούχων, ποὺ ἀπολάμβαναν πολλὴ ἄνεση καὶ εἶχαν στὴ διάθεσὴ τους μεγάλη περιποίηση. Ἄν ἦταν ἐπιδημία δὲν θὰ ἐκδηλωνόταν σὲ μιὰ στιγμή, ἀλλὰ θὰ παρουσίαζε πρῶτα ὄλα τὰ συμπτώματα τῆς ἐμφανίσεώς της. Τώρα ὁμως ὄλα αὐτὰ γίνονται συγχρόνως, γιὰ νὰ γίνεται φανερὴ ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν Αἰγυπτίων.

Καὶ πράγματι μετὰ τὴν τιμωρία αὐτὴ καὶ ἀφοῦ γνώρισαν πολὺ καλὰ ὅτι ἦταν θεόσταλτη ἢ τιμωρία, βγήκαν ἔξω καὶ καταδίωκαν τοὺς Ἰουδαίους, πράγμα ποὺ ἦταν δεῖγμα τῆς χειρότερης μορφῆς ἀχαριστίας αὐτῶν καὶ ἡ πῖδ μεγάλη δικαιολογία ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ. Διότι, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ σταματήσει τὰ θαύ-

μεῖα, ἐν τοιούτῳ αὐτὰ σημείῳ ἔπαυσεν, ἐν ᾧ καὶ περὶ τῶν ἐμπροσθεν ἀπελογήσατο τοῖς βουλομένοις προσέχειν. Ἴνα γὰρ μή τις λέγη τί δήποτε πάντες κολάζονται, τοῦ βασιλέως κατέχοντος τοὺς Ἰουδαίους καὶ διαμαρτάνοντος; διὰ τοῦ ἐσχάτου λύει τὴν ἀπορίαν ταύτην. Πῶς διὰ τοῦ ἐσχάτου; Ὅτι ἡνίκα τὰ πρωτότοκα αὐτῶν ἐπλήγη, καὶ ἄκοντος τοῦ βασιλέως τοὺς Ἰουδαίους ἐξέβαλλον. Ὡστε εἰ καὶ ἐκ προοιμιῶν ἐβούλοντο, ἴσχυσαν ἂν περιγενέσθαι ἐκεῖνου. Οὐκ ἄρα παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, οὐκ ἐκράτουν τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ δίωξις δὲ ἡ μετὰ ταῦτα κατηγορίας ἐπίτασις.

5. Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ Σαοὺλ συνέβη. Ὅτε μὲν γὰρ ἔδει τὸν υἱὸν ἐξελέσθαι, πάντες κοινῇ κολακένοντες τὸν βασιλέα, καὶ παρανομήσαντα ἐξείλοντο· ὅτε δὲ ἱερέας ἐβούλετο σφάζαι τοσοῦτους, οὐδὲ φωνὴν ἔρρηξαν, οὐδὲ προέστησαν. Εἰ δὲ τότε τὴν φύσιν εἶχον συμπράττουσαν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν φύσιν. Ἱερεῖς γὰρ ἦσαν, καὶ ἡ σφαγὴ παράνομος ἦν, καὶ θυμὸς κρίσεως οὐκ ὀρθῆς. Ἄλλ' αἴτιον ἦν ἡ ραθυμία, καὶ τὸ μὴ σφόδρα ἀλγεῖν ὑπὲρ τῶν ἱερέων. Ὅρα γοῦν οἶα αὐτοὺς μετὰ ταῦτα κατελάμβανε κακά· τῆς γὰρ ὀλιγωρίας ἐκείνης οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔτισαν δίκην. Ὅταν οὖν τι παράνομον γένηται, μηδεὶς ἔστω νοθής, ἀλλὰ πυρὸς θερμότερος, καὶ τῶν ἀδικουμένων μὴ ἔλαττον ἀλγεῖτω, καὶ οὕτω τὰ πλείονα στήσεται τῶν κακῶν.

«Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους». Τί δήποτε καὶ τὰ κτήνη; Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπους ταῦτα ἐγίνετο, δι' ἀνθρωπον καὶ κολάζει αὐτά, ὥστε αὐξῆσαι τὸν φόβον, ὥστε ἐπιτεῖναι τὴν συμφορὰν, ὥστε δεῖξαι θεήλατον οὐσαν τὴν πληγὴν, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν

ματα, μὲ αὐτὸ τὸ θαῦμα κατέπαυσε αὐτά, τὸ ὁποῖο καὶ γιὰ τὰ προηγούμενα ἀποτελοῦσε ἀπολογία αὐτοῦ σ' ἐκείνους ποὺ ἤθελαν νὰ προσέχουν. Γιὰ νὰ μὴ λέγει δηλαδὴ κάποιος, γιατί τέλος πάντων τιμωροῦνται ὄλοι, ἀφοῦ ὁ βασιλιάς εἶχε τοὺς Ἰουδαίους κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του καὶ διέπραττε ἐγκλήματα σὲ βάρος τους; μὲ τὸ τελευταῖο θαῦμα λύει τὴν ἀπορία αὐτή. Πῶς μὲ τὸ τελευταῖο θαῦμα; Μὲ τὸ ὅτι, ὅταν πέθαναν τὰ πρωτότοκά τους, καταδίωκαν τοὺς Ἰουδαίους καὶ χωρὶς τὴ θέληση τοῦ βασιλέως. Ὡστε ἂν τὸ ἤθελαν ἀπὸ τὴν ἀρχή, θὰ μπορούσαν νὰ ὑπερισχύσουν ἐκείνου. Ἐπομένως δὲν ὑπερίσχυαν τοῦ βασιλέως ὄχι ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἤθελαν. Καὶ ἡ καταδίωξη δὲ ποὺ ἀκολούθησε στὴ συνέχεια αὐξάνει τὴν ἐναντίον τους κατηγορία.

5. Αὐτὸ λοιπὸν συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Σαοῦλ. Διότι, ὅταν μὲν ἔπρεπε νὰ σώσουν τὸν υἱό, κολοκεύοντας τὸ βασιλιά ὄλοι μαζί, ἔσωσαν αὐτὸν ἂν καὶ παρανόμησε¹³, ὅταν ὁμοῦς ἤθελε νὰ σφάζει τόσους ἱερεῖς, οὔτε λέξη δὲν εἶπαν, οὔτε τοὺς ὑπερασπίσθηκαν. Ἄν δὲ τότε εἶχαν συμπαραστάτη τὴ φυσικὴ συγγένεια, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ὑπερασπιστὴς ἦταν ἡ φύση τοῦ δικαίου. Διότι ἦταν ἱερεῖς, καὶ ἡ σφαγὴ ἦταν παράνομη καὶ θυμὸς ποὺ δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὀρθὴ κρίση τοῦ πράγματος. Ἄλλ' αἰτία ἦταν ἡ ἀδιαφορία καὶ τὸ ὅτι δὲν ἐνιωθαν καμιά λύπη γιὰ τοὺς ἱερεῖς. Πρόσεχε λοιπὸν ποιῆς συμφορὲς τοὺς βρῆκαν στὴ συνέχεια· διότι δὲν ἦταν τυχαία ἡ τιμωρία ποὺ δοκίμασαν ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία ἐκείνη. Ὅταν λοιπὸν συμβαίνει κάτι τὸ παράνομο, κανένας νὰ μὴ παραμένει ἀδιάφορος, ἀλλὰ νὰ γίνεται θερμότερος ἀπὸ τὴ φωτιά, καὶ νὰ μὴ πονᾷ λιγώτερο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀδικοῦνται καὶ ἔτσι θὰ ἐμποδίσσει τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κακά.

«Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μέχρι τὰ κτήνη». Γιὰ τέλος πάντων τιμωροῦνται καὶ τὰ ζῶα; Ἐπειδὴ ἐγιναν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου τιμωρεῖ καὶ αὐτά, ὥστε ν' αὐξήσει τὸ φόβο, ὥστε νὰ μεγαλώσει τὴ συμφορὰ, ὥστε νὰ δείξει ὅτι τὸ πλῆγμα εἶναι θεόσταλτο, καὶ ὅτι ὁ πῆλεμος προέρχεται ἀπὸ

- τὸν πόλεμον ἤκοντα. «Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε». Τί ἐστι τό, «Ἐν μέσῳ σου»; Ἡ τὸν τόπον φησὶν, ἢ τὸ φανερώς. Τὸ γάρ, «Ἐν μέσῳ», πανταχοῦ τὸ φανερώς δηλοῖ, ὡς ὅταν ἀλλαχοῦ λέγῃ· «Εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς 5 γῆς»· ἐπειδὴ τὸ μέσον ἀπασὶ κατάδηλον. «Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε». Εἰκότως· πρὸς γὰρ διόρθωσιν τὰ γινόμενα ἐγένετο, καὶ πρὸς ἐπίδειξιν τῶν ὀφειλόντων κερδαίνειν· οὐ γὰρ ἀπλῶς συνέβαινε, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς παραδοξοποιίας, ὥστε καὶ τῷ πλήττειν, καὶ τῷ παραδόξως, δι-
- 10 πλὴν ἐμποιεῖν τὴν ὠφέλειαν. «Ἐν Φαραῷ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ». Εἶδες τὴν δύναμιν τὴν ἀφατον; πῶς ὁμοῦ πάντων ὄντων, τούτους ἐπεγίνωσκεν ἡ τιμωρία, καὶ ἔπασχον μὲν ἐκεῖνοι, ἐκέρδαινον δὲ ἕτεροι; Πῶς δὲ φησιν, «Ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ»; Καίτοι γε οὐ πάντες εἶχον πρωτότοκα, ἀλλὰ περὶ τῶν
- 15 ἄλλων σημείων λέγει, καὶ ἐν μὲ Αἰγύπτῳ πληττομένων τούτων ἐκέρδαινον οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν δὲ τῇ ἐρήμῳ εὐεργετούμενων Ἰουδαίων, ὠφελοῦντο ἕτεροι· καὶ τὰς μὲν πληγὰς τοῖς πολεμίοις ἐπήγαγε, τὰς δὲ εὐεργεσίας τούτοις, δι' ἐκατέρων πάντα ὠφελῶν.
- 20 Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εὐεργετεῖ καὶ τούτους; Ὅτι εἰώθασιν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων πληττόμενοι μᾶλλον ἢ εὐεργετούμενοι τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκειν. Ἐπεὶ ὅτι γε αὐτὸς οὐκ ἐβούλετο κολλάζει, ὄρα αὐτὸν συνεχῶς ἀνέχοντα τὰς πληγὰς, καὶ δι' ἐκατέρων αὐτοῦ δεικνύντα καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν.
- 25 Καίτοι γε ἤρκει μετὰ μίαν, καὶ δευτέραν, καὶ τρίτην, ὡς ἀνίατα νοσοῦντας ἀπολέσαι πάντη· ἀλλ' ἐβούλετο, ἀλλὰ καίτοι τὰ μέλλοντα προειδώς, καὶ ὅτι οὐδὲ πέμπτη, οὐδὲ ἕκτη, οὐδὲ δεκάτη γενήσονται βελτίους, τὰ αὐτοῦ ποιῶν οὐκ ἐπαύετο· ὅθεν μάλι-

τοὺς οὐρανοὺς. «Αὐτὸς ἔστειλε ἀνάμεσά σου, Αἴγυπτε, θαύματα καὶ καταπληκτικὰ σημεῖα». Τί σημαίνει τὸ «ἐν μέσῳ σου»; Ἦ τὸν τόπο ἐννοεῖ, ἢ τὸ ὅτι τὰ ἔκανε αὐτὰ φανερά. Διότι τὸ «Ἐν μέσῳ» παντοῦ δηλώνει τὸ φανερό, ὅπως ὅταν λέγει σὲ ἄλλο μέρος· «Χάρισε τῇ σωτηρίᾳ στὸ μέσο τῆς γῆς»¹⁴. ἐπειδὴ τὸ μέσο εἶναι ὀλοφάνερο σ' ὄλους. «Ἐξαπέστειλε ἀνάμεσά σου, Αἴγυπτε, θαύματα καὶ καταπληκτικὰ σημεῖα». Πολὺ σωστά, διότι τὰ ὅσα γίνονταν εἶχαν σὰν σκοπὸ τῆ διόρθωση καὶ τὴν ἐπίδειξη πρὸς ἐκείνους ποὺ ἔπρεπε νὰ ὠφεληθοῦν· διότι δὲν συνέβαιναν στὴν τύχη, ἀλλὰ μὲ τρόπο πάρα πολὺ παράδοξο, ὥστε καὶ μὲ τὸ πλήγμα καὶ μὲ τὸν παράδοξο τρόπο ποὺ συνέβαιναν αὐτὰ νὰ παρῆχαν διπλὴ ὠφέλεια. «Ἐναντίον τοῦ Φαραῶ καὶ ἐναντίον ὄλων τῶν δούλων αὐτοῦ». Εἶδες τὴν ἀπερίγραπτη δύναμη; πῶς, ἐνῶ ἦταν ὄλοι μαζί, αὐτοὺς ἐπληττε ἢ τιμωρία, καὶ δέχονταν μὲν ἐκεῖνοι τὰ κακοπαθήματα, ὠφελοῦντάν δὲ ἄλλοι; Πῶς ὁμως λέγει, «Καὶ ἐναντίον ὄλων τῶν δούλων αὐτοῦ»; Καὶ βέβαια δὲν εἶχαν ὄλοι πρωτότοκα, ἀλλ' ἐννοεῖ καὶ τὰ ἄλλα θαύματα, καὶ ὅτι στὴν μὲν Αἴγυπτο, ἐνῶ δέχονται αὐτοὶ τὰ πλήγματα, ὠφελοῦνταν οἱ Ἰουδαῖοι, στὴν ἔρημο ὁμως, ἐνῶ εὐεργετοῦνταν οἱ Ἰουδαῖοι, ὠφελοῦνταν ἄλλοι· καὶ τὰ μὲν πλήγματα ἐπέφερε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, τὶς δὲ εὐεργεσίες σ' αὐτούς, ὠφελώντας καὶ μὲ τὰ δύο ὄλους.

Καὶ γιὰ ποῖο λόγο δὲν εὐεργετεῖ καὶ αὐτούς; Διότι συνήθως οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους συναισθάνονται τὸ Θεὸ περισσότερο ὅταν τιμωροῦνται παρά ὅταν εὐεργετοῦνται. Διότι, τὸ ὅτι βέβαια αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ τοὺς τιμωρεῖ, πρόσεχε αὐτὸν ποὺ συνέχεια ἀναβάλλει τὰ πλήγματα καὶ δείχνει καὶ μὲ τὰ δύο καὶ τὴ δύναμή του καὶ τὴ φιλανθρωπία του. Ἦν καὶ βέβαια θὰ μπορούσε, μετὰ ἀπὸ μιά, δύο καὶ τρεῖς τιμωρίες, νὰ ἐξολοθρεύσει ἐξ ὀλοκλήρου αὐτούς, ἀφοῦ ἔπασχαν ἀθεράπευτα· ὁμως δὲν ἤθελε, ἀλλ' ἂν καὶ προγνώριζε αὐτὰ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν στὸ μέλλον, καὶ ὅτι οὔτε μὲν τὴν πέμπτη, οὔτε μὲ τὴν ἕκτη, οὔτε καὶ μὲ τὴ δέκατη τιμωρία θὰ γίνουν καλύτεροι, δὲν ἔπαυε νὰ κάμνει αὐτὰ ποὺ ἐξαρτοῦνταν ἀπ' αὐτόν· ἐπομένως

- στα καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν κηδεμονίαν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν ἀγαθότητά ἐστι θαυμάσαι. Τὴν δύναμιν, ὅτι ἐπληξεν τὴν κηδεμονίαν, ὅτι ἀνέσχε· τὴν σοφίαν, ὅτι εἰδὼς τὰ μέλλοντα τὸ αὐτοῦ ἐποίησεν· ὁ μάλιστα καὶ αὐτὸ φιλανθρωπίας ἐστίν, τὸ ἀπὸ τῶν 5 μικροτέρων ἄρχεσθαι, τὸ ἀπὸ τῶν ἀλογωτέρων. Καὶ προῖων δὲ καὶ τοῦ βασιλέως ἤπτετο, ὁ καὶ μάλιστα ἐκκηρυχθῆναι ἐποίησεν τὰ συμβαινόντα. Τὰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν ἰδιωτῶν γινόμενα, εἰκὸς καὶ λαθεῖν, ὅταν δὲ ὁ δεχόμενος τὴν πληγὴν περιφανῆς ᾖ, τὸ κωλύον οὐδὲν πανταχοῦ τὰ πράγματα ἐξηγηθῆναι.
- 10 Εἰπὼν τοίνυν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐπάταξε, λέγει καὶ τὰς πληγὰς, καὶ οὐδὲ ταύτας καταλέγει πολλακίς, οὐδὲ κατ' εἶδος, ἀλλ' ἐνὶ ῥήματι πάσας αὐτὰς αἰνιζάμενος παρέδραμε τῷ εἰπεῖν, «Ἐξ-ἀπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε». Εἶτα πάλιν ἐξ Αἰγύπτου τὸν λαὸν ἐξάγει εἰς τὴν ἔρημον, πανταχοῦ δει- 15 κνὸς ὅτι οὐ μερικὸς ὁ Θεός, οὐδὲ εἰς μίαν χώραν κρατῶν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Διὸ ἐπήγαγε λέγων· «Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά, καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς», διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ ἐνέχυρα ποικίλως τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διδούς, καὶ ἐν τῷ διδάσκειν αὐτοὺς διὰ τῶν πραγμάτων στρατηγῶν. Καὶ γὰρ διὰ 20 τῶν πολέμων καὶ τὰ πρότερα ἐδίδασκεν, ὅτι οὐκ ἄερος φύσις, οὐ στοιχείων δύναμις, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν, ἀλλ' ἡ στρατηγοῦσα αὐτῶν ἐπολέμει χεῖρ· καὶ δι' ἑκατέρων ἑκάτερα ἐδείκνυτο, διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τῶν ἐν ἐ-

ἀπὸ αὐτὸ πρὸ πάντων μποροῦμε νὰ θαυμάσουμε καὶ τὴ δύναμη αὐτοῦ, καὶ τὴ φροντίδα του, καὶ τὴ σοφία, καὶ τὴν ἀγαθότητά του. Τὴ δύναμή του, διότι ἐπέφερε ἐναντίον τοῦς πλήγματα· τὴ φροντίδα του, διότι ἀνέβαλε τὴν τιμωρία· τὴ σοφία του, διότι, ἂν καὶ γνῶριζε τὰ μελλοντικά, ἔκαμνε ὅ,τι ἐξαρτοῦνταν ἀπ' αὐτόν, πράγμα βέβαια πού κατ' ἐξοχὴ ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς φιλανθρωπίας του, τὸ ὅτι ἔκαμνε τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὰ μικρότερα καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ ἄλογα πράγματα. Προχωρώντας ὁμοῦς ἐπέφερε πλήγματα καὶ ἐναντίον τοῦ βασιλέως, πράγμα πού κατ' ἐξοχὴ συντελοῦσε στὸ νὰ γίνουν γνωστὰ τὰ συμβάντα. Διότι, τὰ μὲν πλήγματα ἐναντίον τῶν ἰδιωτῶν, φυσικὸ ἦταν νὰ λησμονηθοῦν, ὅταν ὁμοῦς αὐτὸς πού δέχεται τὸ πλήγμα εἶναι ἄνθρωπος λαμπρός, τίποτε δὲν ἐμποδίζει τὰ πράγματα νὰ διαδοθοῦν παντοῦ.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἀνέφερε τὴν αἰτία, γιὰ τὴν ὁποία ἐπέφερε τὶς πληγές, λέγει καὶ τὶς πληγές, καὶ πολλὰς φορὰς οὔτε αὐτὲς τὶς κατονομάζει, οὔτε τὴν κάθε μιὰ ξεχωριστά, ἀλλὰ τὶς παρατρέχει, ὑπονοώντας αὐτὲς ὅλες μαζί με ἓνα λόγο, λέγοντας, «Ἐξ-απέστειλε θαύματα καὶ καταπληκτικὰ σημεῖα ἀνάμεσά σου, Αἴγυπτε». Ἐπειτα πάλι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο μεταφέρει τὸ λαὸ στὴν ἔρημο, γιὰ νὰ δεῖξει παντοῦ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἀνήκει σὲ ἓνα μέρος, οὔτε ἐξουσιάζει σὲ μιὰ χώρα, ἀλλὰ σ' ὅλα γενικὰ τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε, λέγοντας· «Ὁ ὁποῖος ἔδωσε ἰσχυρὰ πλήγματα σὲ πολλὰ ἔθνη καὶ θανάτωσε βασιλεῖς ἰσχυροῦς», παρέχοντας σ' αὐτοὺς με κάθε τρόπο ποικίλες ἐγ-γυήσεις τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ καθοδηγώντας αὐτοὺς με διδάγματα ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Καθόσουν με τοὺς πολέμους δίδασκε καὶ τὰ προηγούμενα, ὅτι δηλαδὴ δὲν κατόρθωνε αὐτὰ οὔτε ἡ φύση τοῦ ἀέρα, οὔτε ἡ δύναμη τῶν στοιχείων, οὔτε κανὲν ἄλλο παρόμοιο, ἀλλὰ οἱ πόλεμοι κερδίζονταν με τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ πού καθοδηγοῦσε αὐτούς· καὶ με τὰ γεγονότα τῆς μιᾶς περιπτώσεως γίνονταν φανερὰ καὶ τὰ γεγονότα τῆς ἄλλης· με ἐκεῖνα δηλαδὴ πού συνέβηκαν στὴν Αἴγυπτο ἀποδεικνύονταν καὶ τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴν ἔρημο, καὶ με τὰ ὅσα συνέβηκαν

ρήμω, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ. Ὅτε γὰρ αὐτοὶ χωρὶς ὄπλων, καὶ παρατάξεων, καὶ μάχης, ἐβαλλον τοὺς πολεμίους, δῆλον αὐτοῖς ἐποίει, ὅτι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ οὐ στοιχείων δεόμενος ταῦτα ἐκίνησε κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ποικίλως καὶ διαφόρως τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν
5 ἐνδείξασθαι θέλων, τοῖς οὖσιν εἰς ταῦτα ἐκέχρητο.

«Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν». Οὐκ ἐπεισι τὰς πόλεις, οὐδὲ κατὰ μικρὸν λέγει τὴν παρατάξιν, ἀλλὰ πάλιν μεγαλοψύχως παρατρέχει μυρίας νιφάδας θαυμάτων. Δυνάμενος γὰρ ἐνδιατρίψαι, καὶ τὴν τραγωδίαν
10 ἐκείνην ἐξογκῶσαι, τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐν πλήθει ὧν καὶ περιουσίᾳ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, ἐκ παραδρομῆς ἅπαντα ἐπεισι. Καίτοι γε οἱ μὲν ὀπλισμένοι ἦσαν, καὶ τειχήρεις πόλεις οἰκοῦντες καὶ τὰ τακτικὰ μεμελετηκότες, οἱ δὲ φυγάδες, πολέμων ἀπειροί, δουλείας μακρᾶς ἀπηλλαγμένοι καὶ τυραννίδος χρονίας, λι-
15 μῶ ἀναλωθέντες καὶ τιμωρία, πᾶσι προκειμένοι πρὸς τὸ κακῶς πάσχειν· ἀλλὰ πάντων ἦσαν δυνατώτεροι διὰ τὴν στρατηγοῦσαν αὐτῶν χεῖρα. Εἶχε δὲ καὶ τὸ δίκαιον ὁ πόλεμος. Οὐ γὰρ αὐτοῖ ἐπήεσαν, ἀλλ' ἐκείνων τὰς αἰτίας παρεχόντων, ἀποτειχιζόντων αὐτοῖς τὴν ὁδόν, ὅπερ ἐσχάτης ἀπανθρωπίας ἦν· τοὺς τε Ἴδου-
20 μαίους οὐκ ἀφήκεν εἰς πόλεμον εἰσελθεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ τῇ σιγῇ θαρροῦντες μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπίωσιν, ἀλλ' εἰδῶσι τίσι μὲν πολεμεῖν, τίνων δὲ φεῖδεσθαι χρή, ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦτο ποιεῖ, διὰ τῶν πραγμάτων νόμον αὐτοῖς τιθεῖς, πῶς δεῖ κεχρηῆσθαι τοῖς ἀπαντῶσι.

25 6. «Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν». Εἶδες τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐντεῦθεν παιδευομένην; Καθάπερ γὰρ πῦρ ἀκάνθαις, οὕτως ἐπήεσαν ἅπασι, καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς φέρειν ἐδύνατο. Ἄ-

στήν ἔρημο γίνονταν φανερά καὶ τὰ γεγονότα τῆς Αἰγύπτου. Διότι ὅταν αὐτοὶ χωρὶς ὄπλα καὶ στρατὸ καὶ μάχη κατέβαλλαν τοὺς ἐχθρούς, φανέρωνε αὐτὸ σ' αὐτούς, ὅτι καὶ στήν Αἴγυπτο κίνησε ἐναντίον αὐτῶν τὰ φυσικὰ στοιχεῖα ὅχι ἐπειδὴ χρειαζόταν αὐτά, ἀλλὰ, θέλοντας νὰ δείξει μὲ ποικίλο καὶ διάφορο τρόπο τὴ δύναμή του, χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα.

«Τὸ βασιλιά τῶν Ἀμορραίων Σηὼν καὶ τὸν Ὠγ, τὸ βασιλιά τῆς Βασάν». Δὲν ἀναφέρει τὶς πόλεις, οὔτε κἂν κάμνει λόγο γιὰ τὴν παράταξη, ἀλλὰ πάλι μὲ μεγαλοψυχία παρατρέχει ἀμέτρητα πλήθη θαυμάτων. Διότι, ἐνῶ μπορούσε νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ αὐτά, καὶ νὰ ἐξογκώσει τὴν τραγωδία ἐκείνη, δὲν τὸ κάμνει αὐτό, ἀλλ', ἐνῶ βρίσκεται μέσα σὲ πλήθος καὶ σὲ ἀφθονία ἔργων τοῦ Θεοῦ, τὰ παρατρέχει ὅλα ἐκ παραδρομῆς. Ἄν καὶ βέβαια οἱ μὲν ἐχρῆθοι ἦταν ὄπλισμένοι καὶ κατοικοῦσαν σὲ περιτειχισμένες πόλεις καὶ εἶχαν καλομελετημένα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν πόλεμο, ἐνῶ αὐτοὶ ἦταν φυγάδες, ἄσχετοι μὲ πολέμους, μόλις εἶχαν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ μακροχρόνια καὶ τυραννικὴ δουλεία, εἶχαν κακοπαθήσει ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὶς τιμωρίες, καὶ ἦταν ἐκτεθειμένοι σ' ὅλα τὰ κακοπαθήματα, ἀλλ' ὁμως ἦταν δυνατότεροι ἀπὸ ὄλους, γιὰ τὸ λόγο ὅτι τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ καθοδηγοῦσε αὐτούς. Ἄλλ' εἶχε ὁ πόλεμος καὶ τὸ δίκιο μὲ τὸ μέρος του. Διότι δὲν ἐπετίθονταν αὐτοί, ἀλλ' ἐκείνοι παρείχαν τὶς ἀφορμὲς, ἐμποδίζοντας τὸ δρόμο τους, πράγμα ποῦ ἦταν ἡ χειροτερὴ μορφή ἀπανθρωπιᾶς· καὶ τοὺς Ἰδουμαίους δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ προχωρήσουν σὲ πόλεμο. Διότι, γιὰ νὰ μὴ πάρουν θάρρος ἀπὸ τὴ σιωπὴ καὶ στὴ συνέχεια πάλι τοὺς ἐπιτεθοῦν, ἀλλὰ γιὰ νὰ μάθουν ποιοὺς μὲν πρέπει νὰ πολεμοῦν, ποιοὺς δὲ νὰ εὐσπλαχνίζονται, τὸ κάμνει αὐτὸ στήν ἔρημο, ὀρίζοντας νόμο μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, πῶς πρέπει νὰ συμπεριφέρονται ἐκείνους ποῦ συναντοῦν.

6. «Καὶ ὄλους τοὺς βασιλεῖς τῆς Χαναάν». Εἶδες ποῦ ὄλη ἡ οἰκουμένη διδάσκεται ἀπὸ ἐδῶ; Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἡ φωτιὰ ὀρμᾶ πρὸς τὰ ἀγκάθια, ἔτσι ἐπιτίθονταν ἐναντίον ὄλων, καὶ

κουε γοῦν τί φησιν ὁ Βαλαάμ, οὐκ ἀπὸ τῶν προφητῶν, οὐκ ἀπὸ Μωϋσέως μαθὼν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν πραγμάτων· «Τὸ ἔθνος τοῦτο ἐστι τὸ ἐκλειῖχον πᾶσαν τὴν γῆν»· Εἶδες τὴν μεταφορὰν κυρίως εἰρημένην; Οὐκ εἶπε, τὸ πολεμοῦν, τὸ καταβάλλον, ἀλλά, «Τὸ ἐκλειῖχον», τὸ ἀπονητὶ τῆς νίκης παραστῆσαι βουλόμενος, καὶ τὰ ἀναιμωτὶ γινόμενα τρόπαια, καὶ τὴν ἐξ ἐπιδρομῆς κράτησιν. Οὐδὲ παρατάξεως δέονται, φησί, καὶ συμβολῆς, ἀλλ' ἄρκεϊ μόνον ἐπελθεῖν, καὶ ἅπαντα ἐξίσταται καὶ παραχωρεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον νόμῳ πολέμου καὶ παρατάξεως κρατεῖν αὐτοὺς ἐποίει, ἵνα μὴ τις αὐτοῖς λογίσηται τὰ γινόμενα, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα τῆς οἰκουμένης κατ' αὐτῶν ἐκίνει· διὸ καὶ προκατέβαλλεν αὐτῶν τὰς διανοίας, καὶ χάλαζα κατενεχθεῖσα πολλοὺς ἀπώλεσε, καὶ ἥλιος ἔστη, καὶ τῷ πολέμῳ μῆκος ἔδωκε, καὶ πολλὰ παράδοξα τοιαῦτα ἐγένετο, καὶ ἡχὴ σαλπύγων πυρὸς σφοδρότερον τοῖς πύργοις προσβάλλουσα τὰ τείχη κατήνεγκε. Τοῦτο δὲ ἑκατέρους ὠφέλει. Ἐκεῖνοί τε γὰρ ἐμάνθανον, ὡς οὐ παρ' ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ πόλεμος, καὶ οὗτοι ἐπαιδεύοντο πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν, καὶ μηδέποτε ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι μεγαλοφρονεῖν, ἀλλὰ καὶ καλλωπίζεσθαι καὶ μετριάζειν. Τοῦ γὰρ κρατῆσαι τὸ οὕτω κρατῆσαι μᾶλλον αὐτοὺς ἐκόσμηι, ὅπερ καὶ σεμνοῦς ἐποίει, καὶ μετριάζειν ἐδίδασκε· σεμνοῦς μὲν, ὅτι τοιοῦτον εἶχον στρατηγόν, μετριάζειν δέ, ὅτι οὐκ οἰκείοις ἐφυσῶντο κατορθώμασι.

«Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ». Καὶ τοῦτο μέγιστον θαῦμα, τὸ μὴ μόνον ἐκβάλλειν, ἀλλὰ καὶ δυνηθῆναι κατασχεῖν τὴν γῆν, καὶ πόλεις νείμασθαι· ὃ καὶ πολλὴν παρεῖχεν αὐτοῖς τὴν ἡδονήν, πολὺν τὸν

κανένας δὲν μπορούσε νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει. Ἔκουε λοιπὸν τί, λέγει ὁ Βαλαάμ, πού τὸ διδάχθηκε ὄχι ἀπὸ τοὺς προφῆτες, οὔτε ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ, ἀλλ' ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. «Τὸ ἔθνος αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πού θὰ κατακυριεύσει ὅλη τὴ γῆ»¹⁵. Εἶδες τὴν κυριολεκτικὴ μεταφορικὴ σημασίαν τῶν λόγων αὐτῶν; Δὲν εἶπε, αὐτὸ πού πολεμᾷ, αὐτὸ πού καταβάλλει, ἀλλὰ «Αὐτὸ πού θὰ κυριεύσει», θέλοντας νὰ παρουσιάσει τὴν χωρὶς κόπο νίκη, καὶ τὰ τρόπαια πού κατορθώθηκαν χωρὶς νὰ χυθεῖ αἷμα, καὶ τὴν ἐπικράτησίν τους ἐξ ἐπιδρομῆς. Δὲν χρειάζονται, λέγει, πολεμικῆς παρατάξεως καὶ συγκρούσεως κατὰ μέτωπο, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ μόνο νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ τὰ πάντα τρομάζουν καὶ ὑποχωροῦν. Δὲν ἔκαμνε δηλαδὴ αὐτοὺς νὰ ἐπικρατοῦν μόνο μὲ τὸ νόμο τοῦ πολέμου καὶ τὴ στρατιωτικὴν παράταξιν, γιὰ νὰ μὴ ἀποδώσει κάποιος τὰ γεγονότα σ' αὐτοὺς, ἀλλ' ἐξαπέλυε ἐναντίον αὐτῶν τὰ φυσικὰ στοιχεῖα· γι' αὐτὸ καὶ συγκλόνησε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τὴ σκέψιν τους, καὶ πολλοὺς ἐξολόθρευσε μὲ τὴν πτώσιν τῆς χάλαζας, καὶ ὁ ἥλιος σταμάτησε, καὶ παρέτεινε τὴ διάρκειαν τοῦ πολέμου, καὶ πολλὰ παρόμοια παράδοξα συνέβηκαν, καὶ ἦχος σαλπίγγων, προσβάλλοντας ὀρμητικότερα ἀπὸ τὴ φωτιὰ τοὺς πύργους, κατέστρεψε τὰ τείχη. Αὐτὸ δὲ καὶ τοὺς δύο ὠφελοῦσε. Διότι καὶ ἐκεῖνοι μάθαιναν, ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν εἶναι ἀνθρώπινος, καὶ αὐτοὶ διδάσκονταν νὰ ἔχουν στραμμένο τὸ βλέμμα τους πρὸς τὸ Θεὸ καὶ νὰ μὴ ὑπερηφανεύονται ποτὲ γιὰ τὰ κατορθώματά τους, ἀλλὰ νὰ συμπεριφέρονται καὶ μὲ σεμνότητα καὶ μὲ μετριοφροσύνη. Διότι τὸ νὰ ἐπικρατήσουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ ὄχι μὲ τὴ δύναμίν τους, ἀποτελοῦσε μεγαλύτερη τιμὴ γι' αὐτοὺς, πράγμα πού τοὺς ἔκαμνε καὶ σεμνοὺς καὶ τοὺς δίδασκε νὰ εἶναι μετριοφρονες· σεμνοὺς μὲν, διότι εἶχαν τέτοιο καθοδηγητὴ, μετριοφρονες δέ, διότι δὲν ὑπερηφανεύονταν γιὰ δικά τους κατορθώματα.

«Καὶ ἔδωσε τὴ γῆ τους κληρονομία, κληρονομία στὸ λαὸ του τὸν Ἰσραήλ». Καὶ αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ μεγάλο θαῦμα, τὸ ὄχι μόνο νὰ ἐκδιώξουν τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ νὰ μπορέσουν νὰ κυριεύσουν τὴ γῆ τους, καὶ τίς πόλεις νὰ θέσουν στὴν κατο-

κόσμον, πολλήν τὴν φαιδρότητα. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δυνά-
 μεως. Οὐ γὰρ μικρὸν κατασχεῖν πολεμίων χώραν, ἀλλὰ πολλῆς
 καὶ ἐνταῦθα χρεῖα ροπῆς. «Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα,
 καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν». Ἄλλος, «Ἡ ἀ-
 5 νάμνησίς σου». Ἐνταῦθα τῇ δοξολογίᾳ τὸ συνεχὲς δικόπτει τοῦ
 λόγου, ὅπερ τοῖς ἁγίοις ποιεῖν ἔθος ἀεί. Ἐπειδὴν γὰρ ἀρξάμενοι
 τι λέγειν τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμάτων, πυρωθῶσιν, οὐ πρότερον ἐπὶ
 τὸ τέλος ἔρχονται, ἕως ἂν ὑπὲρ τῶν εἰρημένων δοξάσωσι τὸν
 Θεόν, καὶ εὐφημήσωσι, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσωσι τὴν ἑαυ-
 10 τῶν. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος πανταχοῦ ποιεῖ, καὶ ἐν προοιμίοις δὲ
 μάλιστα τῶν ἐπιστολῶν, ὡς ὅταν λέγῃ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς
 Γαλατίας· «Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ
 Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
 ἡμῶν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς
 15 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν». Καὶ ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους·
 «Ἦν ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ λατρεία, καὶ ἡ ἐπαγγελία, ὧν
 οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ πάν-
 των Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν». Καὶ πάλιν
 ἀλλαχοῦ· «Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ
 20 σοφῷ Θεῷ τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Οὕτω δὴ καὶ ὁ προφήτης ἐνταῦθα ἐννοήσας τὴν πρόνοιαν
 τὴν καθόλου, τὴν ἐν Αἰγύπτῳ πληγὴν, τὰς ἐπὶ τῇ ἐρήμῳ γενομέ-
 νας εὐεργεσίας, τὰς ποικίλας καὶ διαφόρους, τὰς εἰς Ἰουδαίους,
 τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εἰς τοὺς πολεμίους, καὶ πυρωθεὶς ἀπὸ τῆς ἀ-
 25 φάτου αὐτοῦ φιλανθρωπίας, δοξολογίαν ἀνήνεγκε, λέγων· «Κύ-
 ριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γε-

16. Γαλ. 1, 3-5.

17. Ρωμ. 9, 4.

18. Α' Τιμ. 1, 17.

χή τους, πράγμα πού παρείχε σ' αὐτοὺς καὶ μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ μεγάλη τιμὴ καὶ μεγάλη χαρὰ. Καὶ αὐτὸ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Διότι δὲν ἦταν μικρὸ πρᾶγμα ἢ κατάκτηση τῆς χώρας τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ χρειαζόταν καὶ ἐδῶ μεγάλη βοήθεια. «Κύριε, τὸ ὄνομά σου θὰ μένει στὸν αἰῶνα, καὶ θὰ μνημονεύεσαι ἀπὸ τῆ μιᾶ γενεὰ στὴν ἄλλη». Ἄλλος λέγει, «Ἡ ἀνάμνησή σου». Ἐδῶ μὲ τὴ δοξολογία διακόπτει τὸ λόγο, πρᾶγμα πού συνηθίζουν πάντοτε νὰ κάμνουν οἱ ἅγιοι. Διότι ὅταν, ἀρχίζοντας νὰ ὀμιλοῦν γιὰ τὰ θαυμαστὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, διαθερμανθοῦν, δὲν τερματίζουν τὸ λόγο πρὶν δοξάσουν τὸ Θεὸ γι' αὐτὰ πού μίλησαν καὶ πρὶν ἀπευθύνουν ὕμνους εὐχαριστίας πρὸς αὐτόν, καὶ ἱκανοποιηθῶν ἔτσι τὴν ἐπιθυμία τους. Αὐτὸ ἀκριβῶς κάμνει παντοῦ καὶ ὁ Παῦλος, καὶ μάλιστα στὴν ἀρχὴ τῶν ἐπιστολῶν του, ὅπως ὅταν λέγει πρὸς τὶς Ἐκκλησίες τῆς Γαλατίας: «Χάρη νὰ δίνεται σὲ σᾶς καὶ εἰρήνη ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ Πατέρα μας καὶ ἀπὸ τὸν Κύριό μας τὸν Ἰησοῦ Χριστό, πού ἔδωσε τὸν ἑαυτό του γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας, σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα μας, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἄμην»¹⁶. Καὶ στὴν Πρὸς Ῥωμαίους λέγει: «Στοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ λατρεία καὶ ἡ ὑπόσχεση, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονται οἱ πατέρες καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχεται ἀπὸ ἀνθρώπινης πλευρᾶς ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπεράνω ὅλων, Θεὸς εὐλογητὸς στοὺς αἰῶνες. Ἄμην»¹⁷. Καὶ πάλι ἄλλοῦ λέγει: «Στὸν δὲ βασιλιά τῶν αἰώνων, τὸν ἄφθαρτο, τὸν ἀόρατο, τὸ μόνο σοφὸ Θεὸς ἀναπέμπεται τιμὴ καὶ δόξα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἄμην»¹⁸.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ προφήτης ἐδῶ, ἀφοῦ ἔφερε στὴ σκέψη του τὴν γενικὴ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, τὶς πληγὲς τῆς Αἰγύπτου, τὶς εὐεργεσίες πού τοὺς ἔγιναν στὴν ἔρημο, τὶς ποικίλες καὶ διάφορες, αὐτὲς πού ἔγιναν στοὺς Ἰουδαίους, αὐτὲς πού ἔγιναν γιὰ χάρη αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐχθρούς τους, καὶ ἀφοῦ διαθερμάνθηκε ἀπὸ τὴν ἀπερίγραπτη φιλανθρωπία του, ἀνέπεμψε δοξολογία, λέγοντας: «Κύριε, τὸ ὄνομά σου μένει στὸν αἰῶνα, καὶ θὰ μνη-

νεὰν καὶ γενεάν». Τουτέστιν, ἡ δόξα σου διηνεκής. Οὐδὲν γὰρ αὐτὴν λυμαίνεται, οὐδὲν αὐτὴν διακόπτει, ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ, καὶ μένει ἀτρεπτος, ἀμετάβλητος, ἀνθοῦσα, ἀκμάζουσα. Τί δέ ἐστι, «Τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν»; Ἡ μνήμη, φησὶν, ἡ 5 περὶ σοῦ, ἀτελεύτητος καὶ πέρας οὐκ ἔχουσα.

«Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται». Ἡ ἀμφοτέρα ταῦτα περὶ τοῦ λαοῦ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δίκην ἀπαιτήσῃ, καὶ μετὰ ταῦτα παύσεται καὶ ἀνακτήσεται αὐτούς, ἢ διελόντας, τὸ μὲν «Παρακληθήσεται», 10 περὶ τοῦ λαοῦ, τὸ δὲ «Κρινεῖ», περὶ τῶν πολεμίων. Τουτέστι, τοὺς μὲν ἀνακτήσεται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό, «Παρακληθήσεται». Κρινεῖ δὲ τοὺς πολεμίους, τουτέστι, δίκην ἀπαιτήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν. Εἶτα ἐπειδὴ οὐκ εἶχεν ἀπὸ βίου κατορθώματα αὐτῶν εἰπεῖν, τοῖς δικαίωμασι τούτοις κέχρηται, τῷ ὀνόματι τοῦ λαοῦ, καὶ τῷ ὀνόματι 15 τῶν δούλων. Εἰπὼν δέ, «Παρακληθήσεται», δείκνυσι τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὴν καταλλαγὴν, οὐ τῆς ἐκείνων ἀξίας. Ὅπου γὰρ παράκλησις, συγγνώμης χρεία· ὅπου δὲ συγγνώμης χρεία, οὐκ ἀξία κατορθωμάτων, ἀλλὰ φιλανθρωπίας καιρὸς. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶπεν ἀνωτέρω, «Τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν 20 καὶ γενεάν», μόνοι δὲ τῶν ἄλλων ἔθνῶν αὐτοῖ Θεὸν ἐπεγράφοντο τότε, τοιοῦτόν τι αἰνίσσεται διὰ τούτου, καὶ λέγει, ὅτι ἡ σωτηρία ἐπὶ τὸν λαὸν τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς περὶ σοῦ οὐσαν δείκνυσιν. Ἡ μὲν γὰρ φύσει προσοῦσα αὐτῷ δόξα, κὰν μηδεὶς ὁ θεραπεύων ἦ, μένει ἀμείωτος, ἀκατάλυτος, ἀναλλοίωτος· 25 ἡ δὲ παρὰ πολλοῖς εὐφημία, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας δειχθήσεται, ἀπολαβόντων ἡμῶν τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἱερόν, καὶ τὸν ναόν, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας γενομένων πολιτείας πάλιν.

7. «Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χει-

μονεύεται ἀπὸ τῆ μίᾳ γενεᾷ στὴν ἄλλη». Δηλαδή ἡ δόξα σου εἶναι αἰώνια. Διότι τίποτε δὲν τὴν καταστρέφει, οὔτε τὴν διακόπτει, ἀλλὰ πάντοτε ὑπάρχει, καὶ μένει ἀμετάτρεπτη, ἀμετάβλητη, ἀνθίζει καὶ ἀκμάζει. Τί σημαίνει, «Τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν»; Ἡ ἀνάμνησή σου, λέγει, εἶναι ἀπέραντη καὶ δὲν ἔχει τέλος.

«Διότι ὁ Κύριος θὰ κρίνει τὸ λαὸ του καὶ θὰ θελήσει νὰ βοηθήσει τοὺς δούλους του». Ἡ καὶ τὰ δυὸ αὐτὰμποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀναφέρονται γιὰ τὸ λαὸ του, ὅτι δηλαδή θὰ ἐπιβάλει τιμωρία σ' αὐτοὺς καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸ θὰ σταματήσει καὶ θὰ τοὺς ξανακάνει πάλι δικούς του, ἢ ξεχωρίζοντάς τα, τὸ μὲν «παρακληθήσεται» λέγεται γιὰ τὸ λαὸ, τὸ δὲ «κρινεῖ», γιὰ τοὺς ἐχθρούς. Δηλαδή, αὐτοὺς μὲν θὰ τοὺς ξανακάνει δικούς του· διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ «παρακληθήσεται»· θὰ κρίνει δὲ τοὺς ἐχθρούς, δηλαδή θὰ τοὺς τιμωρήσει γιὰ χάρη τους. Ἐπειτα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ν' ἀναφέρει κατορθώματα τῆς ζωῆς τους, χρησιμοποιοῖ αὐτὰ πού δικαιοῦνταν, τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ὄνομα τῶν δούλων. Λέγοντας δὲ τὸ «παρακληθήσεται», δείχνει τὴν φιλανθρωπικὴ διάθεση τοῦ Θεοῦ πρὸς συμφιλίωση, καὶ ὄχι κάτι πού ἀξίζαν αὐτοί. Διότι ὅπου ὑπάρχει παράκληση, ἐκεῖ χρειάζεται καὶ συγχώρηση· ὅπου δὲ χρειάζεται συγχώρηση, δὲν ἔχουν ἀξία τὰ κατορθώματα, ἀλλ' εἶναι καιρὸς φιλανθρωπίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶπε προηγουμένως, «Τὸ ὄνομά σου θὰ μνημονεύεται ἀπὸ τῆ μίᾳ γενεᾷ στὴν ἄλλη», μόνοι δὲ αὐτοὶ τότε ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη σέβονταν τὸ Θεό, κάτι παρόμοιο ὑπαινίσσεται μ' αὐτό, καὶ λέγει, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ λαοῦ φανερώνει τὴ δόξα τοῦ ὀνόματός σου ἐκ μέρους τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Διότι ἡ δόξα πού ἔχει αὐτὸς ἐκ φύσεως, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει κανένας πού νὰ σέβεται αὐτόν, παραμένει ἀμείωτη, ἀκατάλυτη καὶ ἀναλλοίωτη, ἢ δοξολογία ὁμως ἐκ μέρους τῶν πολλῶν ἀνθρώπων θ' ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τῆ δικῆ μας σωτηρία, πού ξαναποκτήσαμε τὴν πόλη μας, τὸ ἱερό μας, τὸ ναὸ μας, καὶ ἐπιστρέψαμε καὶ πάλι στὸν προηγούμενο τρόπο ζωῆς μας.

7. «Τὰ εἶδωλα λατρείας τῶν ἐθνικῶν εἶναι ἀπὸ ἄργυρο καὶ

ρῶν ἀνθρώπων». Ἐπειδὴ ἀρχόμενος ἔλεγεν, «Ὁ δὲ Κύριος ἡ-
 μῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς», καὶ ἔδοξέ τινα κατὰ σύγκρισιν ὑ-
 περοχὴν εἰσάγειν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων, ὄρα τοῦτο
 πῶς ἐπιτείνει τῷ λόγῳ. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνά-
 5 μεως, καὶ εἰπὼν τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰ ἐν τῇ γῆ, τὰ ἐν ταῖς ἀβύσ-
 σοις, τὰ εἰς Ἰουδαίους, τὰ ἐπὶ τῆς οἰκείας, τὰ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας,
 τὰ ἐπὶ τῶν πολεμίων, τὰ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, εἶτα ἀναμνήσας τὴν
 χρηστότητα, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν σοφίαν,
 τὴν δύναμιν, καὶ δείξας καθόλου Θεὸν ὄντα, καὶ τῆς οἰκουμένης
 10 προνοοῦντα, κωμωδεῖ λοιπὸν καὶ τῶν εἰδωλικῶν θεῶν τὴν ἀ-
 σθένειαν, καὶ εὐθέως ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς καταφορικῶς κέ-
 χρηται τῷ λόγῳ, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς κατηγορίαν
 παράγει. Τὸ γὰρ εἶδωλον οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἀδρανές τι καὶ
 εὐτελές, καὶ ἀσθενείας ὄνομα ἐπιτεταμένης. Διόπερ ἐντεῦθεν ἀρ-
 15 χεται λέγων· «Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον».
 Πρῶτον, ὅτι εἶδωλον· δεύτερον, ὅτι ἄψυχος ὕλη καὶ κωφή· τρί-
 τον, ὅτι αὐτὸ τὸ εἶδωλα εἶναι, οὐ μόνον παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸ
 μικρόν, καὶ ἀσθενές, καὶ εὐτελές, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώ-
 πων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, «Ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων», ὅπερ μεγί-
 20 στη κατηγορία τῶν θεραπευόντων αὐτούς· ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶ-
 ναι αὐτὰ αὐτοὶ ὄντες αἴτιοι, ἐν αὐτοῖς τῆς σωτηρίας τὰς ἐλπίδας
 ἔχουσι.

«Στόμα», φησίν, «ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν. Ὁφθαλμοὺς
 ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται. ὦτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται.
 25 Οὐ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιν-
 το οἱ ποιοῦντες αὐτά, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς».
 «Στόμα», φησίν, «ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν». Εἶδες πῶς ἐπι-

χρυσό και εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ χέρια ἀνθρώπων». Ἐπειδή, ἀρχίζοντας τὸν ψαλμό, ἔλεγε, «Ὁ δὲ Κύριός μας εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ψευδοθεούς», καὶ φάνηκε ὅτι παρουσίαζε κάποια ὑπεροχὴ αὐτοῦ σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἄλλους θεούς, καὶ αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας τῶν ἀκροατῶν, πρόσεχε πῶς ἐπεκτείνει αὐτὸ μὲ τὸ λόγο. Διότι, ἀφοῦ ἀρχισε ἀπὸ τῆς δύναμης τοῦ Θεοῦ καὶ μίλησε γιὰ τὰ τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς, τῶν ἀβύσσων, γιὰ τὰ ὅσα συνέβηκαν στοὺς Ἰουδαίους τόσο στὴν χώρα τους, ὅσο καὶ στὴν ξένη χώρα, γιὰ τὰ ὅσα συνέβηκαν στοὺς ἐχθρούς, στοὺς εἰδωλολάτρες καὶ στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ὑπενθύμισε τὴν ἀγαθότητα, τὴ φιλανθρωπία, τὴ φροντίδα, τὴ σοφία καὶ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔδειξε ὅτι εἶναι Θεὸς ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι φροντίζει γιὰ ὅλη τὴν οἰκουμένη, χλευάζει πλέον καὶ τὴν ἀδυναμία τῶν εἰδωλολατρικῶν θεῶν καὶ ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν φύση στρέφει τὸ λόγο ἐναντίον αὐτῶν, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν τὸν περιβάλλει μὲ κατηγορίες. Διότι, τὸ εἶδωλο τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ κάτι τὸ ἀδρανὲς καὶ τελείως ἀσήμαντο, καὶ ὄνομα ποὺ περιέχει πάρα πολὺ μεγάλη ἀδυναμία. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει τὸ λόγο ἐναντίον αὐτοῦ καὶ λέγει· «Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνικῶν εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ ἄργυρο καὶ χρυσό». Πρῶτα, ὅτι εἶναι εἰδωλο· δεύτερο, ὅτι εἶναι ἄψυχη ὕλη καὶ ἀναίσθητη· τρίτο, τὸ ὅτι εἶναι εἰδωλα, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ φύση τους ἔχουν τὴ μικρότητα, τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν εὐτέλεια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε, ὅτι «Εἶναι ἔργα ἀνθρώπωνων χειρῶν», πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ πάρα πολὺ μεγάλη κατηγορία αὐτῶν ποὺ τὰ λατρεύουν· διότι, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι αἴτιοι τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, σ' αὐτὰ ἔχουν στηριγμένες τὶς ἐλπίδες τῆς σωτηρίας τους.

«Στόμα ἔχουν καὶ δὲν ὁμιλοῦν. Μάτια ἔχουν καὶ δὲν πρόκειται νὰ δοῦν. Αὐτιά ἔχουν καὶ δὲν πρόκειται ν' ἀκούσουν· διότι δὲν ὑπάρχει πνοὴ στὸ στόμα τους. Ἄς γίνουν ὁμοιοὶ μὲ αὐτὰ αὐτοὶ ποὺ τὰ κατασκευάζουν καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ στηρίζουν τὶς ἐλπίδες τους σ' αὐτά». «Στόμα», λέγει, «ἔχουν καὶ δὲν

τείνει τὴν κωμωδίαν, καὶ διελέγχει τὴν ἀπάτην; Ἐπειδὴ γὰρ
 πολλάκις αὐτὰ δαίμονες κινουῦσιν, ἀπαμφιέννουσι τὴν ὑπόκρισιν
 καὶ τὸ δρᾶμα, δεικνύς ὅτι οὐκ ἔστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.
 Καὶ τίνος ἔνεκεν ὁ πονηρὸς δαίμων οὐ χωρὶς ἐκείνων δρᾶ οὐδὲ
 5 φθέγγεται; Ἐπειδὴ πορνείας, μοιχείας, μυρίας κακίας αἱ στήλαι
 τῶν εἰδώλων εἰσὶν οἱ τύποι τούτων, παιδεύων τοὺς ἀπατωμέ-
 νους διὰ τῆς ὄψεως τῶν ζοάνων μιμεῖσθαι τὰ πράγματα, ὧν
 σχήματά ἐστι τὰ εἰδωλα, προσεδρεύει καὶ παρακάθηται κινῶν τε
 αὐτά, καὶ ἀπατῶν. Εἶτα πάλιν ἕτερον κωμωδίας εἶδος κινεῖ
 10 λέγων· «Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά». Ἐνόησον
 ἡλίκοι θεοί, ὧν ἡ ὁμοίωσις ἐν τάξει κεῖται ἀρᾶς. Ἄλλ' οὐ τὰ
 παρ' ἡμῖν τοιαῦτα. Ἐσχατος γὰρ ἀρετῆς ὄρος, καὶ πρὸς αὐτὴν
 τὴν κορυφὴν ἀναβῆναι τῶν ἀγαθῶν ποιοῦν, τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ-
 μοιωθῆναι, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἡμῖν. Παρὰ δὲ ἐκείνοις ἡ λατρεία,
 15 φησί, καὶ οἱ θεοὶ τοιοῦτοι, ὡς τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμοίωσιν ἐν τάξει
 εἶναι ἀρᾶς τῆς ἐσχάτης. Ὡστε καὶ δι' ὧν ἄψυχός εἰσιν ὕλη, καὶ
 δι' ὧν παρὰ τῶν θεραπευόντων γίνονται, καὶ δι' ὧν εἰδωλα ἀ-
 σχημοσύνης εἰσὶ, καὶ δι' ὧν ἀναίσθητα κεῖται, καὶ δι' ὧν ἐν τάξει
 ἀρᾶς προσέθηκε τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμοίωσιν, διὰ πάντων γὰρ δει-
 20 κνυται τῆς πλάνης ἢ ὑπερβολῆ.

Εἰπὼν τοίνυν αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, τὴν ἀπάτην, τὴν τῶν
 δαιμόνων πονηρίαν, τὴν τῶν ποιοῦντων αὐτὰ ἄνοιαν, καὶ ταχέ-
 ως αὐτῶν ἀπαλλαγείς, ἐπὶ τὴν δοξολογίαν κατακλείει τὸν λό-
 γον, οὐκέτι διηγούμενος τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἀποδείξας
 25 σαφῶς, ἐπὶ ὡμολογημένοις πᾶσι τὴν εὐφημίαν ἀπαιτῶν παρὰ
 τῶν τῆς εὐεργεσίας ἀπολαυόντων αὐτοῦ· διὸ καὶ καλεῖ πάντας
 εἰς δοξολογίαν, οὕτω λέγων· «Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογῆσατε τὸν
 Κύριον. Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. Οἶκος Λευί, εὐ-

θά μιλήσουν». Είδες πῶς ἐπεκτείνει τὴ διακωμώδηση καὶ ἐλέγχει τὴν ἀπάτη; Ἐπειδὴ δηλαδὴ αὐτὰ πολλὰς φορὰς τὰ κινοῦν οἱ δαίμονες, φανερῶνει τὴν ὑποκρισία καὶ τὸν τρόπο ἐνέργειας αὐτῶν, δείχνοντας ὅτι δὲν ὑπάρχει πνοὴ στὸ στόμα τους. Καὶ γὰρ ποῖο λόγο ὁ πονηρὸς δαίμονας δὲν ἐνεργεῖ καὶ δὲν ὀμιλεῖ χωρὶς ἐκεῖνα; Ἐπειδὴ οἱ στήλες τῶν εἰδώλων εἶναι οἱ τύποι τῆς πορνείας, τῆς μοιχείας καὶ ἀμέτρητων ἄλλων κακῶν, γὰρ νὰ διδάξει ἐκείνους πὸς περιπίπτουν στὴν ἀπάτη αὐτὴ νὰ ἐφαρμόζουν στὴν πράξη αὐτὰ πὸς βλέπουν στὰ ἀγάλματα, σχήματα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ εἰδῶλα, κάθετοι κοντὰ σ' αὐτὰ, τὰ κινεῖ καὶ ἐξαπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπειτα πάλι προβάλλει ἄλλο εἶδος χλευασμοῦ καὶ λέγει· «Ἄς γίνουν ὅμοιοι μὲ αὐτὰ αὐτοὶ πὸς τὰ κατασκευάζουν». Σκέψου τί λογῆς θεοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ἡ ὁμοίωση πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπέχει θέση κατάρτας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι παρόμοια τὰ δικά μας. Διότι τελευταῖος στόχος τῆς ἀρετῆς, πὸς μᾶς βοηθεῖ ν' ἀνεβῶμε στὴν κορυφὴ τῶν ἀγαθῶν, εἶναι ἡ ὁμοίωσή μας πρὸς τὸ Θεό, ὅσο φυσικὰ εἶναι δυνατὸ σὲ μᾶς. Σ' ἐκείνους ὁμως, λέγει, ἡ λατρεία καὶ οἱ θεοὶ εἶναι τέτοιοι, ὥστε ἡ ὁμοίωση μὲ ἐκείνους ν' ἀποτελεῖ τὴ χειρότερη μορφή κατάρτας. Ὡστε καὶ γὰρ τὸ λόγο ὅτι οἱ θεοὶ τους εἶναι ἀψυχη ὕλη, καὶ γὰρ τὸ λόγο ὅτι κατασκευάζονται ἀπὸ ἐκείνους πὸς τοὺς λατρεύουν, καὶ γὰρ τὸ λόγο ὅτι εἶναι εἰδῶλα ἀσχημοσύνης, καὶ γὰρ τὸ λόγο ὅτι εἶναι ἀναίσθητα, καὶ γὰρ τὸ λόγο ὅτι ἡ ὁμοίωση μὲ αὐτοὺς εἶναι ἄξια κατάρτας, μὲ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν γίνεται φανερὴ ἡ ὑπερβολικὴ πλάνη.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἀνέφερε τὴν ἀδυναμία αὐτῶν, τὴν ἀπάτη, τὴν πονηρία τῶν δαιμόνων, τὴν παραφροσύνη αὐτῶν πὸς τὰ κατασκευάζουν, καὶ ἀφοῦ ἀπεμάκρυνε ἀμέσως τὸ λόγο ἀπὸ αὐτὰ, τελειώνει αὐτὸν μὲ δοξολογία, χωρὶς πλέον νὰ διηγῆται τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Θεό, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέδειξε αὐτὰ μὲ σαφήνεια, ζητεῖ τὴ δοξολογία ἀπὸ ἐκείνους πὸς ἀπόλαυσαν τίς εὐεργεσίες του βάσει ἐκείνων πὸς ἀναγνωρίζονται ἀπὸ ὄλους· γι' αὐτὸ καὶ καλεῖ ὄλους σὲ δοξολογία, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Σεῖς ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ δοξολογήσατε τὸν Κύριο. Σεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀαρῶν

λογήσατε τὸν Κύριον. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ». Τί δήποτε οὐ πάντας ὁμοῦ καλεῖ, ἀλλ' εἰς τάγματα διαιρῶν; Ἴνα μάθῃς, ὅτι πολλὴ ἡ διαφορὰ τῆς εὐλογίας. Ἄλλως 5 γὰρ ὁ ἱερεὺς, ἄλλως ὁ Λευίτης, ἄλλως ὁ λαϊκός, ἄλλως ὁ πολὺς λαὸς εὐλογεῖ. Τὸ δὲ εἰπεῖν, «Εὐλογήσατε», δεικνύντος ἐστὶ τὴν μακαρίαν καὶ ἀκήρατον φύσιν ἐκείνην. Εὐλογήσατε γάρ, φησὶν, ὅτι τῶν ἐναντίων ἀπηλλάγητε, ὅτι τοιοῦτον κατηξιώθητε προσκυνεῖν Θεόν, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνωτε. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ αὐ- 10 τὸς εὐλογητὸς, ἐν τῇ φύσει ἔχων τὴν εὐλογίαν, οὐ δεόμενος τῆς παρ' ἐτέρων εὐφημίας· πλὴν καὶ ὑμεῖς εὐλογεῖτε, οὐχ ὡς ἐκείνω τι προστιθέντες, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ τι μέγα καρπούμενοι. Εἰ γὰρ καὶ φύσει ἐστὶν εὐλογητὸς, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστιν, ἀλλὰ βούλεται καὶ παρ' ἡμῶν εὐλογεῖσθαι.

15 Καὶ πάλιν δὲ τῆς Σιών μέμνηται, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖ τὰ τῆς πολιτείας αὐτοῖς συγκεκρότητο, καὶ τὰ τῆς λατρείας ὑπόθεσιν εἶχε ταύτην, καὶ ἐκεῖθεν ἐπαιδεύοντο, καὶ ἐρρυθμίζοντο, βούλεται ποιῆσαι τοὺς τόπους σεμνοὺς τῇ ἐπωνυμίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἵνα αἰδέσιμοι ὄντες, μᾶλλον αὐτοῖς ὥσι περισπούδα- 20 στοι, περισπούδαστοι δὲ ὄντες, μᾶλλον αὐτοὺς ἐφέλκωνται, ἐφελκόμενοι δέ, προσηλῶσι τῇ λατρείᾳ, προσηλοῦντες δέ, εἰς μείζονα ἀγῶσιν ἀρετὴν, δι' ἣν πάντα ἐγένετο. Ἀλλὰ τότε μὲν Ἱερουσαλήμ καὶ Σιών, σήμερον δὲ ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

25 Τούτῳ δὴ καὶ ἡμεῖς ὤμεν, παρακαλῶ, προσηλωμένοι, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

δοξολογήστε τὸν Κύριο. Σεῖς οἱ διάδοχοι τοῦ Λευί, δοξολογήστε τὸν Κύριο. Σεῖς ποὺ σέβεστε τὸν Κύριο, δοξολογήστε τὸν Κύριο. Ἦς δοξολογεῖται ὁ Κύριος ἀπὸ τῆ Σιών, ὁ Κύριος ποὺ κατοικεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ». Γιατί τέλος πάντων δὲν τοὺς καλεῖ ὄλους μαζὶ σὲ δοξολογία, ἀλλὰ τοὺς διαιρεῖ σὲ ὁμάδες; Για νὰ μάθεις ὅτι εἶναι μεγάλη ἡ διαφορὰ τῆς εὐλογίας. Διότι κατ' ἄλλο τρόπο δοξολογεῖ ὁ ἱερέας, κατ' ἄλλο ὁ Λευίτης, κατ' ἄλλο ὁ λαϊκὸς καὶ κατ' ἄλλο ὁ πολὺς λαός. Μὲ τὸ νὰ πεῖ δέ, «Δοξολογήστε», θέλει νὰ δείξει τὴ μακάρια ἐκείνη καὶ ἀμόλυπτη φύση. Δοξολογήστε τον δηλαδή λέγει, διότι ἀπαλλαχθήκατε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, διότι ἀξιωθήκατε νὰ προσκυνεῖτε τέτοιο Θεό, διότι γνωρίσατε τὴν ἀλήθεια. Βέβαια καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ μόνος εἶναι δοξασμένος, ἔχοντας τὴ δόξα στὴ φύση του, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ δική μας δοξολογία· πλὴν ὅμως καὶ σεῖς δοξολογήστε αὐτόν, ὄχι διότι προσθέτετε κάτι σ' ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι ἀποκομίζετε μεγάλη ὠφέλεια. Διότι ἂν καὶ ἐκ φύσεως εἶναι δοξασμένος, ὅπως βέβαια καὶ εἶναι, ἀλλὰ θέλει καὶ ἀπὸ μᾶς νὰ δοξολογεῖται.

Καὶ πάλι δὲ θυμᾶται τὴ Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Διότι, ἐπειδὴ ἐκεῖ εἶχαν συγκροτηθεῖ τὰ σχετικά μὲ τὸν τρόπο ζωῆς τους, καὶ αὐτὴ ἀποτελοῦσε τὴ βάση τῆς λατρείας, καὶ ἀπὸ αὐτὴν διδάσκονταν καὶ ρυθμιζαν τὴ θρησκευτικὴ ζωὴ τους, θέλει νὰ τιμήσει τοὺς τόπους αὐτοὺς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὥστε, ἀφοῦ θὰ εἶναι σεβαστοί, νὰ εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέροντες γι' αὐτούς, ἀφοῦ δὲ θὰ εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέροντες, νὰ προσελκύουν περισσότερο αὐτούς, ἀφοῦ δὲ θὰ τοὺς προσελκύουν νὰ τοὺς κάνουν νὰ εἶναι προσηλωμένοι στὴ λατρεία, ἀφοῦ δὲ θὰ εἶναι προσηλωμένοι, νὰ τοὺς ὀδηγοῦν σὲ μεγαλύτερη ἀρετὴ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἔγιναν τὰ πάντα. Ἄλλὰ, τότε μὲν ὑπῆρχαν ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ Σιών, σήμερα δὲ ὑπάρχει ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν οὐρανῶν.

Σ' αὐτὸν λοιπὸν παρακαλῶ ἃς εἴμαστε καὶ ἐμεῖς προσηλωμένοι, ὥστε καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΕ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ».

1. Εἰπὼν ἄνω περὶ τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἀνθρώπους γενομένης, καὶ περὶ τῆς ποσότητος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ διαλέγεται, οὐ μετρῶν (οὐδὲ γὰρ δυνατόν), ἀλλὰ τῷ ἀπείρῳ τὸ μέγεθος αὐτοῦ παραστήσαι βουλόμενος, καὶ παρακαλεῖ πρὸς δοξολογίαν
5 ἅπαντας, καλῶν καὶ λέγων· «Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ» τουτέστιν, εὐχαριστεῖτε, εὐφημεῖτε αὐτόν. «Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Τί δέ ἐστιν, *Εἰς τὸν αἰῶνα*; Οὐ ποτὲ μὲν, φησὶν, εὐεργετεῖ, ποτὲ δὲ ἀφίσταται, οὐδὲ ποτὲ μὲν ἔλεεῖ, ποτὲ δὲ παύεται, ὅπερ ἐπ' ἀνθρώπων συμβαίνει, καὶ πάθει κωλυομένων, καὶ εὐτε-
10 λεία διακοπτομένων, καὶ θεραπείᾳ ἐμποδιζομένων, καὶ περιστάσει πραγμάτων οὐ συγχωρουμένων· ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐ τοιοῦτος, ἀλλὰ διηνεκῶς ἔλεεῖ, καὶ οὐδέποτε παύεται τοῦτο ποιῶν, κἂν διαφόρως καὶ ποικίλως ἐπιτελῆ. Ἄει οὖν ἔλεεῖ, καὶ οὐδέποτε ἴσταται τοὺς ἀνθρώπους εὐεργετῶν.
15 Εἶτα εἰπὼν, ὅτι ἔλεεῖ διαπαντός, δείκνυσι καὶ τὰ δείγματα τοῦ ἔλεους, καὶ τοῦ διαπαντός μένειν αὐτοῦ τὸν ἔλεον, ἐκ τῶν ὀρωμένων ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν· καὶ ἐπειδὴ πρὸς εὐσέβειαν

* Ψαλμὸς καὶ αὐτὸς λειτουργικός. Ὁ συγγραφέας προτρέπει τὸ λαὸν νὰ δοξάσουν τὸν Κύριον γιὰ τὰ θαυμαστὰ ἔργα ποὺ ἔκανε στὸν κόσμον, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὶς θαυμαστὰς ἐπεμβάσεις του πρὸς ἀπελευθέρωση τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς

Ο Μ Ι Λ Ι Α

ΣΤΟΝ ΡΑΕ΄ ΨΑΛΜΟ*

**«Εὐχαριστεῖτε τὸν Κύριον, διότι εἶναι ἀγαθὸς καὶ
διότι τὸ ἔλεός του μένει στὸν αἰῶνα».**

1. Ἄφου στὸν προηγούμενο ψαλμὸ μίλησε γιὰ τὴν εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐγίνε στοὺς ἀνθρώπους, ὁμιλεῖ τώρα καὶ γιὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὄχι μετρώντας αὐτὴν (διότι αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ), ἀλλὰ θέλοντας μὲ τὸ ἄπειρο νὰ παραστήσει τὸ μέγεθος αὐτῆς, καὶ παρακαλεῖ ὄλους νὰ προβοῦν σὲ δοξολογία, καλώντας αὐτοὺς καὶ λέγοντας· «Ἐξομολογεῖσθε στὸν Κύριον»· δηλαδή, εὐχαριστεῖτε, ἐξυμνεῖτε αὐτόν. «Διότι ἡ ἀγαθότητά του παραμένει αἰώνια». Τί σημαίνει δέ, «τὸν αἰῶνα»; Δὲν εὐεργετεῖ μὲν ἄλλοτε, λέγει, καὶ ἄλλοτε ἀποφεύγει αὐτό, οὔτε ἄλλοτε μὲν ἐκδηλώνει τὴν ἀγαθότητά του, ἄλλοτε δὲ σταματᾷ νὰ κάμνει αὐτό, πράγμα ποὺ συμβαίνει μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ καὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ κάποιο πάθος τους, καὶ διακόπτονται ἀπὸ τὴν ἀνέχεια καὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ τὶς φροντίδες καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλες καταστάσεις ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν εὐεργεσία· ὅμως ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τέτοιος, ἀλλὰ συνέχεια εὐεργετεῖ καὶ δὲν παύει ποτὲ νὰ κάμνει αὐτό, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ τὸ κάμνει κατὰ τρόπο διάφορο καὶ ποικίλο. Πάντοτε λοιπὸν ἔλεεῖ καὶ δὲν σταματᾷ ποτὲ νὰ εὐεργετεῖ τοὺς ἀνθρώπους.

Στὴ συνέχεια, ἀφου εἶπε ὅτι εὐεργετεῖ συνέχεια, παρουσιάζει ἀποδείξεις καὶ τῆς εὐεργεσίας καὶ τοῦ ὅτι εἶναι διαρκῆς ἡ εὐεργεσία του, παρουσιάζοντας ἀποδείξεις ἀπὸ τὰ ὁρατά· καὶ

δουλεία τῶν Αἰγυπτίων. Πιθανοὶ χρόνοι σύγγραφης του οἱ μετὰ τὴν αἰχμαλωσία.

αὐτοὺς ἐχειραγῶγει, ὄρα πῶς πάλιν πρὸς τοὺς τῶν Ἑλλήνων θεοὺς ἀποτείνεται, πάλιν τῇ αὐτῇ συγκαταβάσει κεκρημένους. Τί γὰρ φησιν· «Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ θεῶν», καθ' ἕκαστον ἐπιλέγων, «Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Καί, «Τῷ Κυρίῳ 5 τῶν κυρίων». Ἐν μὲν οὖν τῷ προτέρῳ ψαλμῷ ἔλεγεν, ὅτι παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς ἐστίν, ἐνταῦθα δὲ ἔτι πλεόν, ὅτι καὶ Κύριος αὐτῶν καὶ Δεσπότης αὐτῶν ἐστίν, ἃν τε τῶν εἰδώλων λέγῃς, ἃν τε τῶν δαιμόνων. Εἰ γὰρ καὶ ἠτιμωμένοι, καὶ προσκεκρουκότες οἱ δαίμονες, ἀλλὰ δοῦλοι καὶ ὑποκύπτοντες. Διὰ τοῦτο οὖν ἐξο- 10 μολογεῖσθε, φησίν, ὅτι Θεὸν ἔχετε πάντων Κύριον. Καίτοι τῶν εὐαρεστούντων καλεῖται Θεός, ὡς ὅταν λέγῃ· «Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἄβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ». Πῶς οὖν ἐνταῦθα τῶν δαιμόνων φησίν; Ἄλλ' ἐτέρως ἐκεῖνο, καὶ ἐτέρως τοῦτο. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἵνα τὴν οἰκείωσιν παραστήσῃ, καὶ τὴν πολ- 15 λὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην, ἐνταῦθα δέ, ἵνα τὴν ὑπεροχὴν γνωρίσῃ.

«Τῷ ποιοῦντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ἐπειδὴ ἀπεφήνατο, ὅτι Κύριός ἐστι τῶν θεῶν, καὶ Δεσπότης, τῇ ἀποφάσει παρέχει λοιπὸν τὴν ἀπόδειξιν, καὶ 20 κατασκευάζει τὸ εἰρημένον, ἀπὸ τῆς δυνάμεως αὐτὸν πάλιν ἀνακηρύττων. Καὶ οὐκ εἶπε, 'τῷ ποιήσαντι', ἀλλά, «Τῷ ποιοῦντι», δεικνὺς αὐτὸν διηνεκῶς εὐεργετοῦντα, καὶ θαυματοποιοῦντα, καὶ παράδοξα ἐργαζόμενον. Καὶ δύο ταῦτα αὐτοῦ τίθησιν ἐξαίρεται, ὅτι τε ποιεῖ, καὶ ὅτι μόνος ποιεῖ· μᾶλλον δὲ καὶ τρία, καὶ 25 τέσσαρα· καὶ γὰρ ὅτι ποιεῖ, καὶ ὅτι θαύματα, καὶ μεγάλα θαύματα, καὶ ὅτι μόνος ποιεῖ. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἀθέτησιν τοῦ Παιδός,

ἐπειδὴ τοὺς καθοδηγοῦσε πρὸς τὴν εὐσέβεια, πρόσεχε πῶς πάλι μεταφέρει τὸ λόγο πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, χρησιμοποιώντας πάλι τὴν ἴδια συγκατάβαση. Τί λοιπὸν λέγει; «Εὐχαριστεῖτε τὸ Θεὸ τῶν θεῶν», προσθέτοντας στὸ τέλος κάθε στίχου, «διότι τὸ ἔλεός του μένει στὸν αἰῶνα». Καὶ «τὸν Κύριο τῶν κυρίων». Στὸν μὲν λοιπὸν προηγούμενο ψαλμὸ ἔλεγε, ὅτι βρίσκεται ὑπεράνω ὅλων τῶν θεῶν, ἐνῶ ἐδῶ λέγει καὶ κάτι παραπάνω, «Ὅτι εἶναι καὶ Κύριος αὐτῶν καὶ Δεσπότης αὐτῶν», εἴτε ἐννοεῖς τὰ εἰδῶλα, εἴτε τοὺς δαίμονες. Διότι ἂν καὶ οἱ δαίμονες ἔχασαν τὴν τιμὴ καὶ ἤλθαν σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Θεό, ἀλλ' ὁμοίως εἶναι δοῦλοι καὶ ὑποκύπτουν σ' αὐτόν. Γι' αὐτὸ λοιπὸν λέγει, προσφέρετε ὕμνους δοξολογίας, διότι ἔχετε Θεὸ ἀνώτερο ἀπὸ ὄλους, τοῦ ὁποίου ὁμοίος δὲν ὑπάρχει καὶ ποὺ εἶναι Δεσπότης ὅλων καὶ Κύριος τῶν πάντων. Ἄν καὶ βέβαια ὀνομάζεται Θεὸς ἐκείνων ποὺ τὸν ἀγαποῦν, ὅπως ὅταν λέγει· «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσαάκ καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ»¹. Πῶς λοιπὸν ἐδῶ λέγει ὅτι εἶναι Κύριος τῶν δαιμόνων; Ἀλλὰ μὲ ἄλλη ἐννοια τὸ λέγει ἐκεῖνο καὶ μὲ ἄλλη αὐτό. Διότι ἐκεῖ τὸ λέγει γιὰ νὰ δείξει τὴν οἰκειότητα καὶ τὴν μεγάλη ἀγάπη του πρὸς αὐτούς, ἐδῶ δὲ γιὰ νὰ φανερώσει τὴν ὑπεροχὴ του.

«Δοξολογεῖτε αὐτὸν ποὺ εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἐπιτελεῖ ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστά· διότι τὸ ἔλεός του μένει στὸν αἰῶνα». Ἐπειδὴ ἔδειξε ὅτι εἶναι Κύριος τῶν θεῶν καὶ Δεσπότης, παρουσιάζει πλέον ἀπόδειξη γι' αὐτὸ ποὺ εἶπε, καὶ κατοχυρώνει αὐτὸ ποὺ εἶπε, διακηρύσσοντας πάλι αὐτὸν ἀπὸ τῆ δύναμή του. Καὶ δὲν εἶπε «αὐτὸν ποὺ ἔκαμε», ἀλλὰ «αὐτὸν ποὺ κάμνει», γιὰ νὰ δείξει ὅτι αὐτὸς διαρκῶς εὐεργεῖ καὶ ἐπιτελεῖ ἔργα θαυμαστά καὶ παράδοξα. Καὶ ἀναφέρει ἐδῶ δυὸ ἰδιαίτερα γνωρίσματα αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐπιτελεῖ θαυμαστά ἔργα, καὶ ὅτι εἶναι ὁ μόνος ποὺ τὰ ἐπιτελεῖ· μᾶλλον δὲ ἀναφέρει τρία καὶ τέσσερα· δηλαδὴ καὶ ὅτι ἐπιτελεῖ ἔργα, καὶ ὅτι αὐτὰ εἶναι θαυμαστά, καὶ ὅτι εἶναι πάρα πολὺ θαυμαστά, καὶ ὅτι μόνος αὐτὸς τὰ ἐπιτελεῖ. Αὐτὰ δὲ δὲν λέχθησαν πρὸς ἀθέτηση τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνῃ διάκρι-

ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἴρηται τῶν δαιμόνων. Καὶ τίνα ταῦτά
 ἐστὶ τὰ θαύματα ἰδόμενα, τὰ μεγάλα, ἃ μόνος ποιεῖ. Καίτοι γε ἀρ-
 χόμενος οὐ περὶ δυνάμεως διελέχθη ἡμῖν, ἀλλὰ περὶ φιλανθρω-
 πίας καὶ ἀγαθότητος. «Ἐξομολογεῖσθε» γάρ, φησὶ «τῷ Κυρίῳ,
 5 ὅτι ἀγαθός». Πῶς οὖν εἰς τὸν περὶ δυνάμεως ἐμπίπτει λόγον ἐν-
 ταῦθα λοιπόν; Ὅτι οὐχὶ δυνάμεως μόνον, ἀλλὰ φιλανθρωπίας
 ταῦτά ἐστὶ τὰ θαύματα. Τίνα δέ ἐστὶ τὰ θαύματα δεικνύς, ἐπάγει
 λέγων· «Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, τῷ στερεώ-
 σαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων». Ἔτερος, «τῷ πιλήσαντι τὴν
 10 γῆν παρ' ὕδασι». «Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω. Τὸν ἥλιον
 εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξ-
 ουσίαν τῆς νυκτός». Ταῦτα εἰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν σο-
 φίαν ἐμφαίνει, ἀλλ' ὁμως καὶ πολλὴν τὴν φιλανθρωπίαν δεικνυ-
 σι. Τὸ μὲν γὰρ οὕτω μεγάλα γενέσθαι, καὶ καλὰ καὶ διαρκῆ, τὴν
 15 ἰσχὺν ἀνακηρύττει, καὶ τὴν σοφίαν, τὸ δὲ δι' ἡμᾶς αὐτὰ γενέσθαι,
 καὶ τὴν χρείαν τὴν ἡμετέραν, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθό-
 τητα τὴν διηνεκῆ.

Ὅρᾳς πῶς εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ; Οὐ γὰρ πρὸς δέκα
 καὶ εἴκοσι ἔτη πεποίηκεν αὐτά, οὐδὲ πρὸς ἑκατόν, καὶ διακόσια,
 20 καὶ χίλια, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τὴν ζῶην ἡμῶν ἐξέτεινεν αὐτά. Διὸ
 καὶ τοῦτο δηλῶν, ἐν ἐκάστῳ στίχῳ ἐπιλέγει, «Ὅτι εἰς τὸν αἰῶ-
 να τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Καὶ τὸ δη ἐκπλήττον, ὅτι ἐποίησε μὲν καὶ ἔ-
 δωκεν ἐξ ἀρχῆς γενόμενα, ἐπειδὴ δὲ παρέβη ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲ
 οὕτως αὐτὸν ἐξέβαλεν, ἀλλὰ ἄπερ ἔδωκεν οὐχ ἁμαρτόντι, τού-
 25 τοις ἀφήκε καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐνδιατᾶσθαι, καὶ οὐκ ἐκώλυ-
 σεν αὐτῶν τὴν χρῆσιν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην. Καὶ οὐκ ἐποίη-
 σεν οὐρανὸν ἓνα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον, ἐκ προοιμίων δεικνύς,
 ὅτι οὐκ ἐναφίησιν ἡμᾶς τῇ γῆ, ἀλλ' ἐκεῖ μεταστήσει. Εἰ γὰρ μὴ ἔ-
 μελλεν ἐκεῖ μεθιστᾶν, τίνας ἔνεκεν καὶ οὐρανὸς παρήγετο; Οὐ

ση αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς δαίμονες. Καὶ ἄς δοῦμε ποιά εἶναι αὐτὰ τὰ μεγάλα θαυμαστά ἔργα, τὰ ὅποια μόνος αὐτὸς ἐπιτελεῖ. Ἔν καὶ βέβαια ἀρχίζοντας τὸν ψαλμὸ δὲν μᾶς μίλησε γιὰ τὴ δύναμή του, ἀλλὰ γιὰ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν ἀγαθότητά του. Διότι λέγει, «Εὐχαριστεῖτε τὸν Κύριο, διότι εἶναι ἀγαθός». Πῶς λοιπὸν στὴ συνέχεια μεταφέρει ἐδῶ τὸ λόγο γιὰ τὴ δύναμή του; Διότι αὐτὰ τὰ θαύματα δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον τῆς δυνάμεώς του, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλανθρωπίας του. Γιὰ νὰ δείξει δὲ ποιά εἶναι τὰ θαύματα, προσθέτει τὰ ἑξῆς λόγια· «Δοξολογεῖτε αὐτὸν ποὺ δημιούργησε τοὺς οὐρανοὺς μὲ σύνεση καὶ στερέωση τῆ γῆ ἐπάνω στὰ ὕδατα». Ἄλλος, «Αὐτὸν ποὺ συμπίεσε τὴ γῆ πλησίον τῶν ὑδάτων». «Αὐτὸν ποὺ μόνος δημιούργησε τοὺς μεγάλους ἀστέρες. Τὸν ἥλιο γιὰ νὰ ἐξουσιάζει τὴν ἡμέρα, τὴ δὲ σελήνη καὶ τὰ ἀστέρια γιὰ νὰ ἐξουσιάζουν τὴ νύχτα». Αὐτὰ ἂν καὶ βέβαια παρουσιάζουν τὴ δύναμη καὶ τὴ σοφία αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμως φανερώνουν καὶ τὴ μεγάλη φιλανθρωπία του. Διότι τὸ ὅτι μὲν ἔγιναν τόσο μεγάλα καὶ καλὰ καὶ διαρκή, διακηρύσσουν τὴ δύναμη καὶ τὴ σοφία του, τὸ ὅτι δὲ αὐτὰ ἔγιναν γιὰ χάρη μας καὶ γιὰ τὶς δικές μας ἀνάγκες, φανερώνουν τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν διαρκὴ ἀγαθότητά του.

Βλέπεις πῶς τὸ ἔλεός του εἶναι αἰώνιο; Διότι δὲν τὰ ἔκαμε αὐτὰ γιὰ δέκα καὶ εἴκοσι χρόνια, οὔτε γιὰ ἑκατὸ καὶ διακόσια καὶ χίλια, ἀλλὰ ἐπεξέτεινε αὐτὰ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ μας. Γι' αὐτὸ γιὰ νὰ δείξει καὶ αὐτὸ προσθέτει στὸν κάθε στίχο, «Διότι τὸ ἔλεός του εἶναι αἰώνιο». Καὶ τὸ ἐκπληκτικὸ βέβαια εἶναι ὅτι τὰ δημιούργησε μὲν καὶ τὰ ἔθεσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴ διάθεση τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ὁμως αὐτὸς παρέβηκε τὴν ἐντολή του, οὔτε καὶ ἔτσι τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ αὐτά, ἀλλ' ἐκεῖνα ἀκριβῶς ποὺ τοῦ ἔδωσε πρὶν ἁμαρτήσῃ, αὐτὰ τοῦ ἄφησε νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτία, καὶ δὲν ἐμπόδισε τὴ χρῆση αὐτῶν μετὰ τὴν ἁμαρτία ἐκείνη. Καὶ δὲν δημιούργησε μόνον ἓνα οὐρανὸ, ἀλλὰ καὶ ἄλλο, γιὰ νὰ δείξει ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι δὲν θὰ μᾶς ἀφήσῃ ἐδῶ στὴ γῆ, ἀλλὰ θὰ μᾶς μεταφέρει ἐκεῖ. Διότι, ἐὰν δὲν ἐπρόκειτο νὰ μᾶς μεταφέρει ἐκεῖ, γιὰ ποῖο λόγο δημιουργήθηκε καὶ ὁ

γὰρ δὴ αὐτῷ χρήσιμον τοῦτο τὸ στοιχεῖον (οὐδενὸς γὰρ δεῖται), ἀλλὰ τοὺς ἀπὸ γῆς ἐκεῖ μεθιστᾶν βουλόμενος, παρεσκεύασε τὰ οἰκήματα. Διὸ καὶ ὁ προφήτης ταῦτα εἰδώς, ἐφ' ἐκάστῳ, «Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ», ἐπιλέγει, ἐκπληττόμενος αὐτοῦ τὴν
5 φιλανθρωπίαν.

2. «Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων». Ὅρα πάλιν κἀναυῦθα τὴν φιλανθρωπίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγενόμεθα θνητοί, καὶ ἐν πολλαῖς χρείαις κατέστημεν, οὐδὲ οὕτως ἐγκατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα κατάλληλον ἡμῖν καταγώγιον δέδωκε τὸν μεταξὺ
10 χρόνον, καὶ τοσοῦτων τὴν γῆν δειγμάτων τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἐνέπλησεν, ὡς μηδὲ λόγῳ παραστῆναι δύνασθαι. Ὁ γοῦν προφήτης ἐμπεσὼν εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν εὐεργετημάτων τούτων, καὶ ἰδὼν τὸ πέλαγος ἀχανές, ἀπεπήδησε μέγα βοήσας καὶ εἰπών· «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐ-
15 ποιήσας». Καὶ τὸν ἥλιον δὲ εἴ τις κατίδοι, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τὴν διάταξιν τῶν καιρῶν, πάλιν ὄσεται αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ἅπασαν. Οὐ γὰρ μικρὸν ἡμῖν εἰς εὐταξίαν ζωῆς, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζῶην ταῦτα συντελεῖ τὰ στοιχεῖα, τρέφοντα, καρποὺς πεπαίνοντα, ὧν ἄνευ ζῆσαι οὐκ ἦν, καιροὺς ἡμῖν δεικνύτα, ὥρας χαρα-
20 κτηρίζοντα, δρόμους ἡμέρας καὶ νυκτὸς διαστέλλοντα, ὁδοιπόρους γῆς καὶ θαλάττης ὀδηγοῦντα, μυρίαν ἑτέραν χρεῖαν παρεχόμενα. Εἶδες πῶς εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ πῶς καθ' ἕκαστον τῶν στίχων τοῦτο ἐπιλέγει ὁ προφήτης; Ἐτερος δὲ ἐρμηνευτής, «Εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας», «Ἐπικρατεῖν» εἶπε «τῆς
25 ἡμέρας». Ἄλλος, «Εἰς ἐξουσίαν ἐν νυκτί».

«Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν· καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν. Ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ». Συνεχῶς περιστρέφει τὸ θαῦμα τὸ ἐν Αἰγύ-

οὐρανός; καθόσον βέβαια αὐτὸ τὸ στοιχεῖο δὲν εἶναι χρήσιμο σ' αὐτόν (διότι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε), ἀλλὰ κατασκεύασε τὰ οἰκήματα αὐτά, θέλοντας νὰ μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τῆ γῆ ἔκει. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ προφήτης γνωρίζοντας αὐτὰ προσθέτει στὸ καθένα, «Διότι τὸ ἔλεός του εἶναι αἰώνιο», νιώθοντας ἐκπληξη γιὰ τὴ φιλανθρωπία του.

2. «Αὐτὸν ποὺ στερέωσε τὴ γῆ ἐπάνω στὰ ὕδατα». Πρόσσεχε πάλι καὶ ἐδῶ τὴ φιλανθρωπία του. Διότι, ἐπειδὴ γίναμε θνητοὶ καὶ ἔγιναν οἱ ἀνάγκες μας πάρα πολλές, οὔτε ἔτσι μᾶς ἐγκατέλειψε, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ μᾶς ἔδωσε κατάλληλο τόπο διαμονῆς γιὰ τὸ χρόνο ποὺ θὰ μεσολαβήσει, καὶ γέμισε τὴ γῆ μὲ τόσα πολλὰ δείγματα τῆς φιλανθρωπίας του, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ κάποιος νὰ τὰ παρουσιάσει μὲ λόγια. Ὁ προφήτης λοιπὸν ἐπειδὴ βρέθηκε μέσα στὴν ἄβυσσο αὐτῶν τῶν εὐεργετημάτων καὶ εἶδε τὸ ἀπέραντο πέλαγος, ἀνεπήδησε ἀπὸ χαρὰ καὶ βροντοφώναξε μὲ μεγάλη φωνὴ καὶ εἶπε· «πόσο μεγάλα καὶ θαυμαστά εἶναι τὰ ἔργα σου Κύριε. Ὅλα μὲ σοφία τὰ ἔκαμες»². Καὶ ἂν κάποιος προσέξει τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη καὶ τὴ διάταξη τῶν ἐποχῶν, πάλι θὰ διαπιστώσει τὴ μεγάλη φιλανθρωπία αὐτοῦ. Διότι αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν συμβάλλουν λίγο στὴν καλὴ ρύθμιση τῆς ζωῆς μας καὶ στὴν ἴδια ἀκόμα τὴν ὑπαρξή μας, μὲ τὸ νὰ μᾶς τρέφουν, μὲ τὸ νὰ ὀριμάζουν τοὺς καρπούς, χωρὶς τοὺς ὁποίους θὰ ἦταν ἀδύνατη ἡ ζωὴ, μὲ τὸ νὰ προσδιορίζουν τοὺς καιροὺς, νὰ καθορίζουν τὶς ἐποχές, νὰ ρυθμίζουν τὴν περίοδο τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύχτας, νὰ ὀδηγοῦν τοὺς ὀδοιπόρους τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας, καὶ νὰ μᾶς παρέχουν ἀπειρὴ ἄλλη ἐξυπηρέτηση. Εἶδες πῶς τὸ ἔλεός του εἶναι αἰώνιο καὶ πῶς αὐτὸ προσθέτει ὁ προφήτης μετὰ ἀπὸ κάθε στίχο; Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτὴς μετέφρασε τὸ «Γιὰ νὰ ἐξουσιάζει τὴν ἡμέρα», «Γιὰ νὰ εἶναι κυρίαρχος τῆς ἡμέρας». Ἄλλος, «Γιὰ νὰ ἐξουσιάζει κατὰ τὴ νύχτα».

«Δοξολογεῖτε αὐτὸν ποὺ ἔδωσε θανατηφόρο πλῆγμα στὴν Αἴγυπτο καὶ θανάτωσε τὰ πρωτότοκά του, καὶ ἔβγαλε μέσα ἀπὸ αὐτοὺς τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαό, μὲ τὸ παντοδύναμο χέρι του

πτω, διὰ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀγνωμοσύνην, καὶ τὸ ἀεὶ τούτων ἀκούοντας ἐπιλανθάνεσθαι. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τὸ ἔλεος σημεῖον· τοῦτο γὰρ ἀπήλλαξεν αἰχμαλωσίας ἐκείνους, δουλείας, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα γέγονε θεογνωσίας ὑπόθεσις. Καὶ ἕτερον δὲ ἐνταῦθα
 5 αἰνίττεται. Ποῖον δὴ τοῦτο; "Ὅτι καὶ μετὰ τὴν πληγὴν ἐκείνην τῆς αὐτοῦ δυνάμεως γέγονε τὸ ἀπαλλάξαι αὐτοὺς τῆς δουλείας, κατασείσαντος αὐτοὺς τῷ φόβῳ, καὶ καταποντίσαντος τῇ θαλάσῃ. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μὴ τις τῶν ἀνοητοτέρων νομίσῃ, ὅτι
 10 κελεύων αὐτοῖς τὸ χρυσίον λαβεῖν, καὶ τὰ σκευὴ τὰ ἀργυρᾶ, δι' ἀσθένειαν ἐκέλευε. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐποίησε πανταχόθεν βουλόμενος εἶναι φοβερός τοῖς πολεμίοις, καὶ δεῖξαι ὅτι καὶ δυνάμει καὶ μετὰ αὐθεντίας ἅπαντα δύναται ἐργάζεσθαι, καὶ ἀπατᾶν αὐτούς, καὶ παρακρούεσθαι. "Ἄ τε γὰρ φανερώς ἐποίησεν, οὐ διὰ τοῦτο ἐποίησεν, ὡς οὐ δυνάμενος ἀπατῆσαι· ἃ τε ἀπατήσας, οὐ
 15 διὰ τοῦτο ἐποίησεν, ὡς οὐ δυνάμενος φανερώς λαβεῖν, ἀλλ' ἐν ἐκατέρῳ τῷ μέρει τὴν ἰσχὺν τὴν ἑαυτοῦ δεικνύς. "Ὅτι γὰρ καὶ τοῦτο μέγαν φόβον ἐνέθηκε τοῖς ἀλλοφύλοις, ἄκουσον τί φασὶ μετὰ ταῦτα οἱ μάντιες οἱ Ἀζωτίων· Οὗτος ὁ Θεὸς ὁ σκληρός, ὃς ἐπάταξε τὴν Αἴγυπτον, καὶ ὅτε ἐνέπαιζεν αὐτοῖς, τότε ἐξήγαγεν αὐ-
 20 τοὺς. Ὁρᾶς αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦτο τρέμοντας αὐτόν, διὰ τὴν κλοπὴν, διὰ τὴν ἀπάτην, διὰ τὸ ἀποχρήσασθαι αὐτούς;

«Τῷ καταδιελόντι τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις». "Ἐτερος, «Εἰς τομάς». "Ἄλλος, «Εἰς τμήματα». Τινὲς γάρ φασιν, ὅτι οὐ μία γέγονεν ἡ ὁδός, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην φυλὴν τὸ ὕδωρ ἐ-
 25 σχίζετο, ὡς πολλὰς γενέσθαι τὰς διαβάσεις. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα

καὶ τὸν πανίσχυρο βραχίονά του». Συνέχεια περιστρέφεται γύρο ἀπὸ τὸ θαῦμα τῆς Αἰγύπτου, ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἀχαριστίας αὐτῶν καὶ ἐπειδὴ πάντοτε λησμονοῦσαν αὐτὰ ποῦ ἤκουαν. Δὲν εἶναι δὲ μικρὸ θαῦμα καὶ ἡ εὐσπλαχνία αὐτῆ ποῦ ἔδειξε πρὸς αὐτούς· διότι αὐτὴ ἀπάλλαξε ἐκείνους ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία καὶ τὴ δουλεία, καὶ ὑπῆρξε στοὺς μεταγενέστερους αἰτία θεογνωσίας. Καὶ κάτι ἄλλο δὲ ὑπονοεῖ ἐδῶ. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; Ὅτι δηλαδὴ καὶ μετὰ ἀπὸ τὸ πλήγμα ἐκεῖνο, ἀποτελεσμα τῆς δυνάμεώς του ὑπῆρξε τὸ ὅτι ἀπαλλάχθησαν αὐτοὶ ἀπὸ τὴ δουλεία, ἀφοῦ τοὺς συντάραξε μὲ τὸ φόβο καὶ τοὺς καταπόντισε στὴ θάλασσα. Αὐτὰ δὲ τὰ λέγει, γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀνόητους, ὅτι, προτρέποντάς τους νὰ πάρουν μαζί τους τὰ χρυσὰ καὶ τὰ ἀργυρὰ σκεύη τους, τὸ ἔκαμε αὐτὸ ἀπὸ ἀδυναμία. Καθόσον καὶ αὐτὸ τὸ ἔκαμε· θέλοντας μὲ κάθε τρόπο νὰ δημιουργήσῃ φόβο στοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ δείξει, ὅτι μπορεῖ ὅλα νὰ τὰ κάμνῃ μὲ δύναμη καὶ ἐξουσία, καὶ ἐξαπατώντας αὐτούς καὶ ἐνεργώντας κατὰ τρόπο φανερό. Διότι ἐκεῖνα ποῦ ἔκαμε σ' αὐτούς φανερά, δὲν τὰ ἔκαμε γι' αὐτό, ἐπειδὴ δὲν μπορούσε δηλαδὴ νὰ τοὺς ἐξαπατήσῃ, καὶ ἐκεῖνα ποῦ τοὺς ἔκαμε ἐξαπατώντας τους, δὲν τὰ ἔκαμε γι' αὐτό, ἐπειδὴ δὲν μπορούσε φανερά νὰ ἐνεργήσῃ, ἀλλὰ μὲ τὴν κάθε μιὰ περίπτωση ἤθελε νὰ δείξει τὴ δύναμή του. Διότι τὸ ὅτι καὶ αὐτὸ ἐνέβαλε πάρα πολὺ μεγάλο φόβο στοὺς ἄλλοεθνεῖς, ἤκουσε τί λέγουν στὴ συνέχεια οἱ μάντιες τῶν Ἀζωτίων· Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς ὁ σκληρὸς, αὐτός, ποῦ ἐπέφερε μεγάλο πλήγμα στὴν Αἴγυπτο, «Καὶ τότε ἔβγαλε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο αὐτούς, ὅταν ἐξαπάτησε αὐτούς»³. Βλέπεις αὐτούς ποῦ καὶ γι' αὐτὸ τὸν τρέμουν, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς κλοπῆς καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐξ αἰτίας τὶς τιμωρίας;

«Δοξολογεῖτε αὐτὸν ποῦ διαίρεσε τὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα σὲ δύο μέρη». Ἄλλος «Σὲ κομμάτια». Ἄλλος «Σὲ τμήματα». Διότι μερικοὶ λέγουν, ὅτι δὲν ἄνοιξε μόνον ἕνας δρόμος, ἀλλὰ γιὰ τὴν κάθε μιὰ φυλὴ διαχωρίζοταν τὸ νερό, ὥστε νὰ γίνουν πολλὰς διαβάσεις. Ἄλλ' ὅλα αὐτά, ἂν καὶ παρουσίαζαν τὴ με-

εἰ καὶ πολλὴν τὴν ἰσχὺν ἐπεδείκνυτο, καὶ φοβερὸν αὐτὸν ἀπέφαι-
 νε καὶ μέγαν, ἀλλ' οὖν πολλὴν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εἶχεν, οὐχὶ
 τοῖς ἀπολαύουσι μόνον, ἀλλ', εἰ προσέχειν ἐβούλοντο, καὶ τοῖς
 ἐναντίοις. Οὐ γὰρ ἀπλῶς κατεπόντισεν αὐτούς, ἀλλὰ μετὰ το-
 5 σαύτην θαυματουργίαν βουλομένους κατατολμῆσαι τῶν
 ὑδάτων· ἔδει δὲ αὐτούς, εἰ καὶ πάντων ἦσαν ἀναισθητότεροι, τὰ
 τε πρότερα ἐννοήσαντας, τὰ τε παρόντα καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν,
 ἐκπλαγῆναι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, καὶ προσκυνῆσαι, καὶ παύσασθαι
 τῆς ἀκαίρου φιλονεικίας. Οἱ δὲ τὴν κτίσιν ἄπασαν ὀρῶντες πρὸς
 10 τὸ δοκοῦν αὐτῷ μεταστοιχειουμένην, καὶ πολεμοῦσαν αὐτοῖς,
 οὐδὲ οὕτως ἔληξαν τῆς μανίας, ἀλλὰ καὶ τὸ παράδοξον ἐκεῖνο
 θαῦμα βλέποντες, κατετόλμησαν τῆς ξένης καὶ καινῆς ὁδοιπο-
 ρίας. Διὸ καὶ τάφος αὐτοῖς τὸ πέλαγος γίνεται· οὐδὲ γὰρ φύσεως
 ἦν ἔργον, ἀλλὰ θεηλάτου πληγῆς τὸ γενόμενον· διὰ δὲ τοῦτο ἐν
 15 βραχείᾳ καιροῦ ροπῇ τὰ ἐναντία εἰργάζετο· καὶ οὐ καθ' ἓν ἐτέ-
 μνετο μέρος, ἀλλὰ κατὰ ἀριθμὸν τῶν φυλῶν ἁπασῶν. Καθ' ἕκα-
 στον δὲ τῶν σημείων ἐλέους μνημονεύει, ὅτι τοῦτο μάλιστα ἦν
 τῷ Θεῷ περισπούδαστον, ἐπειδὴ διὰ τῶν στοιχείων ἐγένετο τὰ
 θαύματα, μὴ φυσικῆς τινος ἀκολουθίας εἶναι νομισθῆ τὰ γινόμε-
 20 να, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν ροπῆς παραδοξοποιούσης τὰ θαύματα. Ὅ-
 δὴ καὶ ἐπὶ τῆς θαλάττης συνέβαινε, καὶ δῆλον ἐγένετο, οὐκ ἐκ
 τοῦ συμβῆναι τότε, ἀλλ' ἐκ τοῦ μετ' ἐκεῖνο μηκέτι γενέσθαι· πά-
 λιν δὲ τὰ φυσικῶς γινόμενα, συνεχῆ καὶ πυκνά, καὶ κατὰ καιρὸν
 ἐπιτελεῖσθαι πέφυκε.

25 3. «Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς· ὅτι εἰς τὸν
 αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ὁρᾷς πῶς δικαίως καθ' ἕκαστον στί-

4. Δηλαδή τὸ διαχωρισμὸ τῆς θάλασσης.

γάλη δύναμη τοῦ Θεοῦ, καὶ φανέρωναν αὐτὸν φοβερὸ καὶ μεγάλο, ἀλλ' ὅπωςδήποτε περιεῖχαν καὶ μεγάλη φιλανθρωπία, ὄχι μόνο γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀπολάμβαναν τὶς εὐεργεσίες αὐτές, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἂν αὐτοὶ ἤθελαν νὰ προσέξουν. Διότι δὲν καταπόντισε αὐτοὺς στὰ καλὰ καθούμενα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἤθελαν μετὰ ἀπὸ τόσα θαύματα νὰ τοὺς καταδιώξουν καὶ μέσα στὰ ὕδατα· ἔπρεπε δὲ αὐτοί, καὶ ἂν ἀκόμα ἦταν ἀναισθητότεροι ἀπὸ ὄλους, σκεπτόμενοι τὰ προηγούμενα καὶ αὐτὰ ποὺ ἔβλεπαν μπροστά τους ἐκείνη τὴ στιγμή⁴, νὰ ἐκπλαγοῦν ἀπὸ τὴ δύναμή του, νὰ τὸν προσκυνήσουν καὶ νὰ σταματήσουν τὴν ἀνώφελη φιλονεικία. Ἄλλ' ἐκείνοι, ἂν καὶ ἔβλεπαν ὀλόκληρη τὴν κτίση νὰ μεταβάλλει τὴ μορφή της σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τοὺς πολεμεῖ, οὔτε ἔτσι σταμάτησαν τὴ μάχη τους, ἀλλὰ καί, βλέποντας τὸ παράδοξο ἐκεῖνο θαῦμα, ἐπὶ χεῖρησαν τὴν παράξενη ἐκείνη καὶ πρωτοφανὴ ὁδοιπορία. Γι' αὐτὸ καὶ γίνεται τὸ πέλαγος τάφος αὐτῶν· διότι αὐτὸ δὲν ἦταν ἔργο τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ συμβᾶν αὐτὸ ἦταν πλῆγμα θεόσταλτο, καὶ γι' αὐτὸ λοιπὸν μέσα σὲ μιὰ στιγμή χρόνου ἐνεργοῦσε ἀντίθετα ἀπὸ τὴ φύση του· καὶ δὲν διαχωριζόταν ἀφήνοντας ἕνα μόνο μέρος, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ ὄλων τῶν φυλῶν. Τὸ καθένα δὲ ἀπὸ τὰ θαύματα ὑπενθυμίζει τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, διότι αὐτὸ πρὸ πάντων ἦταν ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο ἐνδιαφερόταν ὁ Θεός, ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ θαύματα γίνονταν μὲ τὴ βοήθεια τῶν φυσικῶν στοιχείων, νὰ μὴ θεωρηθοῦν τὰ ὅσα γίνονταν σὰν κάποιο φυσικὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς οὐράνιας δυνάμεως ποὺ ἐπιτελεῖ τὰ παράδοξα θαύματα, πράγμα βέβαια ποὺ συνέβαινε καὶ στὴν περίπτωσι τῆς θάλασσης καὶ γινόταν φανερὸ ὄχι ἀπὸ τὸ ὅτι συνέβηκε τότε, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ὅτι ποτὲ ἀπὸ τότε δὲν συνέβηκε ξανά, ἐνῶ ἐκεῖνα ποὺ γίνονται σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους, γίνονται συχνὰ καὶ πυκνά, καὶ τελοῦνται, ὅπως εἶναι φυσικὸ, σὲ ὀρισμένα χρονικὰ διαστήματα.

3. «Καὶ ὁδήγησε τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαὸ μέσα ἀπὸ αὐτὴν, διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἶναι αἰώνιο». Βλέπεις πόσο δίκαια σὲ κά-

χον λέγει τό, «Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ»; Ταῦτα γὰρ ἅπαντα τὴν διηνεκῆ κηδεμονίαν ἐδείκνυ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ γενόμενα τέλος εἶχεν, ἀλλ' αἱ μνήμαι αὐτῶν τοῖς μετὰ ταῦτα πολλὴν θεογνωσίας παρεῖχον ὑπόθεσιν. Καὶ γὰρ τῇ μνήμῃ εἰς ἐγγόνους παρα-
 5 πεμπόμενα ἐχειραγῶγει πρὸς φιλοσοφίαν πολλήν. Ἄλλως δὲ οὐκ ἐκεῖνα ἐπράχθη μόνον, καὶ ἐπαύσατο ἡ τοῦ Θεοῦ κηδεμονία, οὐδὲ μέχρι τῶν Αἰγυπτιακῶν ἔστη τὰ τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' ἕκαστος καιρὸς καὶ χρόνος ἅπας ἔχει παρατεινόμενα τῆς ἀφάτου αὐτοῦ φιλανθρωπίας τὰ δείγματα. Ὑπὲρ ὧν καὶ αὐτὸς ἐκπληττό-
 10 μενος, συνεχῶς ἐπιλέγει, τό, «Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Καὶ καλῶς ἐπήγαγε, «Τῷ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς»· ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Οὐ γὰρ ἤρκει τὸ τὴν θάλασσαν ὑπονοστήσαι, καὶ ραδίαν αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν δίοδον· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἂν αὐτοὺς ἐξέπλη-
 15 ξε, καὶ ἐφόβησε, καὶ ἀπεῖρξε τολμᾶν, τῷ παραδόξῳ πολλὴν δειλίαν ἐμποιοῦν· ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐγένετο τὸ καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς θαλάσσης θάρσος αὐτοῖς ἐνθεῖναι, καὶ πείσαι διαβῆναι τὴν καινὴν ἐκείνην καὶ ξένην ὁδόν. Καὶ γὰρ ἐν ἑκατέρῳ τμήματι κορυφουμένων τῶν ὑδάτων, ὑψηλῆς τινος καὶ
 20 γενναίας ἔδει ψυχῆς αὐτοῖς, ὥστε μὴ δεῖσαι τὴν διάβασιν, μηδὲ ὑποπτεῦσαι, ὅτι κορυφούμενα ἑκατέρωθεν τὰ πελάγη ἐπελεύσεται αὐτοῖς, καὶ καταποντίσει τὸ στρατόπεδον ἅπαν.

«Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν ἐρυθράν». Τὴν εὐκολίαν βουλόμενος δεῖξαι τοῦ καταποντισμοῦ, τῇ λέξει ταύτῃ ἐχρήσατο. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐπεδείξατο, οὐ πρότερον αὐτοὺς ἀνελών, καίτοι οὕτως ἀναισχύντως καὶ

θε στίχο λέγει τό, «Διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ μένει στὸν αἰῶνα»; Διότι ὅλα αὐτὰ ἔδειχναν τὴ συνεχῆ φροντίδα του. Ἄν καὶ βέβαια τὰ συμβάντα ἐλάμβαναν τέλος, ἀλλ' ὅμως οἱ ἀναμνήσεις αὐτῶν παρείχαν στοὺς μεταγενέστερους μεγάλη ἀφορμὴ θεογνωσίας. Καθόσον μεταβιβαζόμενα μὲ τὴν ἀνάμνηση στοὺς ἀπογόνους τους, καθοδηγοῦσαν αὐτοὺς σὲ μεγάλη εὐσέβεια. Ἐξ ἄλλου δὲ δὲν διεπράχθησαν μόνο ἐκεῖνα, καὶ σταμάτησε ἡ φροντίδα τοῦ Θεοῦ, οὔτε σταμάτησαν τὰ τῆς φιλανθρωπίας του μέχρι τὰ αἰγυπτιακὰ γεγονότα, ἀλλὰ κάθε ἐποχὴ καὶ ὀλόκληρος ὁ χρόνος ἐξακολουθεῖ νὰ παρουσιάζει δείγματα τῆς ἀπεριγραπτῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ. Γι' αὐτὰ καὶ ὁ προφήτης νιώθοντας ἔκπληξη, προσθέτει συνέχεια τό, «Διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ μένει στὸν αἰῶνα». Καὶ σωστὰ πρόσθεσε, «Αὐτὸν ποὺ ὁδήγησε τὸν Ἰσραηλιτικὸ λαὸ ἀνάμεσα ἀπὸ αὐτὴν»· διότι καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Διότι δὲν ἦταν ἄρκετὸ τὸ νὰ στρέψει πίσω τὴ θάλασσα καὶ νὰ καταστήσει εὐκολὴ τὴ διάβαση σ' αὐτοὺς· καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς βέβαια θὰ μπορούσε νὰ ἐκπλήξει αὐτοὺς καὶ νὰ φοβῆσαι καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσαι νὰ ἐπιχειρήσουν τὸ τόλμημα, τὸ ὅτι μὲ τὸ παράδοξο αὐτὸ κυριεύθηκαν ἀπὸ μεγάλη δειλία· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀποτέλεσμα τὸ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς θάλασσας κυριεύθηκαν αὐτοὶ ἀπὸ θάρρος καὶ πείσθηκαν νὰ διαβοῦν τὸν πρωτοφανῆ ἐκεῖνο καὶ παράξενο δρόμο. Καθόσον, βλέποντας στὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο μέρη νὰ ὑψώνονται τὰ ὕδατα μέχρι τὴν κορυφὴ, χρειάζονταν αὐτοὶ μεγάλη καὶ γενναία ψυχὴ, ὥστε νὰ μὴ φοβηθοῦν τὴ διάβαση, οὔτε νὰ σκεφθοῦν, ὅτι τὰ ὑψούμενα καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, μέχρι τὴν κορυφὴ, πελάγη θὰ πέσουν ἐπάνω τους καὶ θὰ καταποντίσουν ὀλόκληρο τὸ στρατόπεδο.

«Καὶ ἔρριψε μέσα στὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα τὸ Φαραὼ καὶ τὴ δύναμη αὐτοῦ». Χρησιμοποίησε αὐτὴ τὴ λέξη θέλοντας νὰ παρακινήσει τὴν εὐκολία τοῦ καταποντισμοῦ. Σὺ ὅμως σὲ παρακαλῶ πρόσεχε, πῶς μαζὶ μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀγανάκτηση φανέρωσε καὶ τὴ μακροθυμία, μὲ τὸ νὰ μὴ τοὺς θανατώσει προηγουμένως, ἂν καὶ βέβαια ἡ συμπεριφορὰ τους ἦταν τόσο

φιλονεικῶς διακειμένους, ἕως ὅτε φέροντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐκόν-
τες κατεκρήμνισαν. Οὐδ' εἰκῆ δὲ καὶ τὸ στρατόπεδον κολάζεται·
ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀμαρτημάτων ἐκοινωνήσαν, καὶ τῆς διώξεως
μετέσχον, κοινωνοῦσι καὶ τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας.

5 «Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὅτι εἰς τὸν
αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Τοῦτο οὐκ ἔλαττον τοῦ διὰ τῆς θαλάττης
διαγαγεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ξηρὰ ὑπέκειτο γῆ, δυναμένη στέγειν τὸ
στρατόπεδον, ἀλλ' ὁμῶς πολλὰ ἕτερα ἦν τὰ λυποῦντα. Καὶ γὰρ
ικανὰ πάντα καταναλῶσαι, καὶ θανάτῳ παραδοῦναι χαλεπωτά-
10 τῳ, καὶ λιμός, καὶ αὐχμός, καὶ δίψος, καὶ ἀκτὶς θερμότερα τοῦ
δέοντος ἐπικειμένη, καὶ θηρίων πλήθη, καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδεῶν ἀ-
πάντων ἐρημία. Οἶδας δὲ ὅσων ὁ ἄνθρωπος δεῖται. Ἄλλ' ὁμῶς
ἀπάντων ἐκείνων γυμνωθέντες, καὶ οὐ στέγην ἔχοντες, οὐ τρο-
φάς, οὐκ ἐνδύματα ἀρκοῦντα, οὐχ ὑποδήματα, οὐκ ἄλλο τῶν
15 τοιούτων οὐδέν, ὡς ἐν μέσαις χορευόντες πόλεσιν, οὕτω διὰ τῆς
ἐρήμου πάσης ἐκείνης ἐβάδιζον.

Σὺ δέ μοι σκόπει, πόσα παρέδραμε θαύματα τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ
γινόμενα, καὶ πόσων ἐτῶν δημαγωγίαν, καὶ δύο τινῶν μέμνηται
θαυμάτων, τῶν ἐπὶ τῶν βασιλέων ἐκείνων γεγενημένων. Καὶ
20 γὰρ παρὲς εἰπεῖν τὴν καινὴν τράπεζαν ἐκείνην, τὴν στέγην τὴν
παράδοξον, τὴν λαμπάδα τὴν μηδέποτε μὴ φανεῖσαν, τῶν ἱμα-
τίων τὸ διαρκές, τῶν ὑποδημάτων τὸ ἀνένδοτον, τὰς ἀπὸ τῶν
πετρῶν πηγάς, τὰ ἄλλα τὰ καινὰ καὶ παράδοξα, δι' ὧν ραδίαν ἐ-
ποίησε τὴν ὁδοιπορίαν αὐτοῖς, δύο μόνον μέμνηται, πῶς τοὺς βα-
25 σιλίας τῶν βαρβάρων ἀνεῖλε, καὶ πῶς τὸ τρόπαιον ἔστησε, καὶ
τὴν νίκην αὐτοῖς ἐχαρίσατο, τὰ λοιπὰ παραχωρῶν τῷ ἀκροατῇ
μετὰ ἀκριβείας ἀναλέγειν· διὸ φησι· «Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς με-

ἀδιάντροπη καὶ φιλόνεικη, μέχρι ποῦ μόνοι τοὺς σπρώχνοντας τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς μὲ τῆ θέλησὶ τοὺς ὀδηγήθησαν στὸ γκρεμὸ τῆς καταστροφῆς. Ὅμως οὔτε καὶ ἡ τιμωρία τοῦ στρατοῦ εἶναι τυχαία, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἔλαβαν μέρος στὰ ἁμαρτήματα, καὶ συμμετεῖχαν στὴν καταδίωξη, λαμβάνουν μέρος καὶ στὴν κόλαση καὶ τὴν τιμωρία.

«Δοξολογεῖτε αὐτὸν ποῦ ὀδήγησε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του τὸ λαὸ του μέσα στὴν ἔρημο, διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ μένει στὸν αἰῶνα». Αὐτὸ δὲν εἶναι κατώτερο ἀπὸ τὴ διάβαση τῆς θάλασσας. Διότι, ἂν καὶ ὑπῆρχε γῆ ξηρὴ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους, ποῦ μπορούσε νὰ προστατεύσει τὸ στρατό, ἀλλ’ ὅμως ὑπῆρχαν πολλὰ ἄλλα δυσάρεστα. Καθόσον ὅλα ἦταν ἱκανὰ νὰ τοὺς καταστρέψουν καὶ νὰ τοὺς παραδώσουν στὸν πιὸ χειρότερο θάνατο, καὶ ἡ πείνα καὶ ἡ ξηρασία καὶ ἡ δίψα καὶ οἱ πέρα ἀπὸ τὸ ὑποφερτὸ θερμότερες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, καὶ τὰ πλήθη τῶν θηρίων, καὶ ἡ ἔλλειψη ὄλων τῶν ἀναγκαίων γιὰ τὴ ζωὴ. Γνωρίζεις δὲ ἀπὸ πόσα ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ’ ὅμως ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ μὴ ἔχοντας οὔτε στέγη, οὔτε τροφές, οὔτε ἐπαρκῆ ἐνδύματα, οὔτε ὑποδήματα, οὔτε κανένα ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα, ἔτσι βάδιζαν ἀνάμεσα σ’ ὅλη ἐκείνη τὴν ἔρημο, σὰν νὰ χόρευαν στὸ μέσο τῶν πόλεων.

Σὺ ὅμως πρόσεχε, σὲ παρακαλῶ, πόσα θαύματα παρέτρεξε ποῦ συνέβηκαν στὴν ἔρημο, καὶ πόσων ἐτῶν καθοδήγηση τοῦ λαοῦ, καὶ θυμᾶται δυὸ μόνο θαύματα, ποῦ συνέβηκαν κατὰ τὶς ἡμέρες τῶν βασιλέων ἐκείνων. Πράγματι, παραβλέποντας ν’ ἀναφέρει τὴν καινούρια ἐκείνη τράπεζα, τὴν παράξενη στέγη, τὴ λαμπάδα ἐκείνη ποῦ ποτὲ δὲν φώτισε, τὰ διαρκῶς ἴδια ἐνδύματα, τὰ ἄφθαρτα ὑποδήματα, τὶς πηγές ἀπὸ τὶς πέτρες, τὰ ἄλλα τὰ πρωτοφανῆ καὶ παράδοξα, μὲ τὰ ὁποῖα ἔκαμνε εὐκολὴ τὴν ὁδοιπορία τους, δύο μόνο θυμᾶται, πῶς ἐξολόθρευσε τοὺς βασιλεῖς τῶν βαρβάρων, καὶ πῶς ἔστησε τὸ τρόπαιο καὶ χάρισε σ’ αὐτοὺς τὴ νίκη, ἀφήνοντας τὰ ὑπόλοιπα στὸν ἀκροατὴ νὰ τὰ ἀναλογίζεται μὲ προσοχὴ· γι’ αὐτὸ λέγει· «Αὐτὸν ποῦ πάταξε μεγάλους βασιλεῖς, καὶ αὐτὸν ποῦ θανάτωσε βασιλεῖς

γάλους. Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς. Τὸν Σηὸν βασι-
 λέα τῶν Ἀμορραίων. Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν». Καὶ ἐφ'
 5 ἐκάστῳ τούτων ἐπιλέγει, «Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ»,
 δεικνὺς ὅτι εἰ καὶ ἀπὸ πολεμίων πολέμιοι διεδέχοντο, ἀλλ' οὐ-
 5 δεῖς αὐτοὺς ἐχειροῦτο. Διὰ τί; Ὅτι διηνεκῶς τῆς φιλανθρωπίας
 αὐτοῦ ἀπέλαυον. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται λέγων συνεχῶς, «Ὅτι εἰς
 τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ».

«Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν. Κληρονομίαν Ἰσ-
 ραὴλ δούλῳ αὐτοῦ». Διπλᾶ τὰ τῆς εὐεργεσίας, καὶ τὸ κρατῆσαι
 10 τῶν πολεμίων, καὶ τὸ γενέσθαι κυρίους τῶν ἐκείνων. Καὶ γὰρ
 καὶ τοῦτο δυνάμεως πολλῆς ἦν, οὐ τὸ ἐκβαλεῖν τοὺς ἐνοικοῦν-
 τας, ἀλλὰ καὶ τὸ δυνηθῆναι κατασχεῖν καὶ περιγενέσθαι τῆς ἀλ-
 λοτρίας. Εἶτα πάλιν σαφέστερον τοῦτο δεικνὺς, ὅτι οὐκ ἀπ' ἀ-
 ξίας τούτων γεγόνασι κύριοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ
 15 μόνης, ἐπήγαγεν, «Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ
 Κύριος», δηλῶν ὡς οὐκ ἐν τοῖς κατορθώμασιν, οὐκ ἐν τῇ εὐπρα-
 γίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν ἤρκε-
 σεν ἢ συμφορὰ ἐπικάμψαι αὐτόν, καὶ τὸ κακῶς πάσχειν ἡμᾶς.
 Ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτε αὐτοὺς ἀπήλλαττεν Αἰγύπτου, οὐκ εἶπεν,
 20 Ἰδὼν εἶδον τὴν καταβολὴν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον', ἀλλ' «Ἰ-
 δὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ».

«Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν». Ἴνα μὴ κατὰ
 μικρὸν καταλέγη τοὺς πολέμους, τὰς ἐφόδους, τὰς νίκας, τὰ
 τρόπαια, πάλιν ἐνὶ ῥήματι κατορθωμάτων ὄρμαθὸν παραδρα-
 25 μῶν, καὶ τὰ μερικὰ ἀφείδω τὰ εἰς Ἰουδαίους γινόμενα, ἐπὶ τὴν κα-
 θολικὴν αὐτοῦ πρόνοιαν ἐρχεται λέγων «Ὁ διδοὺς τροφὴν πά-
 ση σαρκί». Ἄλλος, «Ὁς δίδωσιν ἄρτον». Ἄλλος, «Διδοὺς ἄρ-
 τον». Οὐκ ἄρα γῆς, οὐδὲ ὑδάτων, οὐδὲ ἀέρων, οὐδὲ ἀκτίνος, οὐ-
 δὲ ἄλλου τινός εἰσι τῶν καρπῶν αἱ γοναί, ἀλλ' αὐτοῦ τὸ πᾶν.

ισχυρούς. Τὸν Σηὼν, τὸ βασιλιὰ τῶν Ἀμορραίων, καὶ τὸν Ὠγ, τὸ βασιλιὰ τῆς Βασάν». Καὶ στὸ τέλος τοῦ καθένα ἀπ' αὐτὰ προσθέτει, «Διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ μένει στὸν αἰῶνα», γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἂν καὶ οἱ ἐχθροὶ διαδέχονταν ἐχθρούς, ἀλλ' ὅμως κανένας δὲν ὑπέταξε αὐτούς. Γιατί; Διότι συνέχεια ἀπολάμβαναν τῆ φιλανθρωπία αὐτοῦ. Αὐτὸ δηλαδὴ ὑπαινίσσεται λέγοντας συνέχεια, «Διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ μένει στὸν αἰῶνα».

«Καὶ ὁ ὁποῖος ἔδωσε σ' αὐτούς γιὰ κληρονομία τὴ γῆ τους. Κληρονομία στὸν Ἰσραὴλ τὸν δούλο του». Διπλὴ εἶναι ἡ εὐεργεσία, καὶ τὸ ὅτι ὑπερίσχυσαν τῶν ἐχθρῶν τους καὶ τὸ ὅτι ἔγιναν κύριοι τῶν ὑπαρχόντων τους. Καθόσον καὶ αὐτὸ ἦταν δεῖγμα μεγάλης δυνάμεως, τὸ ὄχι μόνον νὰ ἐκδιώξουν τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ μπορέσουν νὰ ὑπερισχύσουν καὶ νὰ κυριεύσουν τὴν ξένη γῆ. Ἔπειτα πάλι γιὰ νὰ δείξει αὐτὸ σαφέστερα, ὅτι ἔγιναν κύριοι αὐτῶν ὄχι ἐπειδὴ τὸ ἀξίζαν, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς ἀγαθότητος καὶ μόνον τοῦ Θεοῦ, πρόσθεσε, «Διότι ὅταν ἤμασταν ταπεινωμένοι μᾶς θυμήθηκε ὁ Κύριος», γιὰ νὰ δείξει ὅτι τοὺς θυμήθηκε ὄχι στὰ κατορθώματά τους, οὔτε στὴν εὐτυχία τους, ἀλλ' ὅταν ἦταν ταπεινωμένοι. Αὐτὸ δὲ πού λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· ὑπῆρξε ἀρκετὴ ἡ συμφορὰ καὶ τὰ κακοπαθήματά μας νὰ λυγίσουν αὐτόν. Διότι καὶ στὴν ἀρχή, ὅταν ἀπάλλασσε αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δὲν εἶπε, 'πρόσεξα καὶ εἶδα τὴ μεταβολὴ τους πρὸς τὸ καλύτερο', ἀλλὰ «πρόσεξα καὶ εἶδα τὴν ἄθλια κατάστασι τοῦ λαοῦ μου πού βρίσκεται στὴν Αἴγυπτο»⁵.

«Καὶ μᾶς λύτρωσε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μας». Γιὰ νὰ μὴ ἀναφέρει κάθε λίγο τοὺς πολέμους, τὶς ἐφόδους, τὶς νίκες, τὰ τρόπαια, πάλι μὲ μιὰ λέξη, παρατρέχοντας πλῆθος κατορθωμάτων, καὶ ἀφήνοντας τὰ ὅσα ἐπὶ μέρος συνέβηκαν στοὺς Ἰουδαίους, ἔρχεται στὴν καθολικὴ πρόνοια αὐτοῦ, λέγοντας· «Αὐτὸς εἶναι πού δίνει τροφὴ σὲ κάθε σάρκα». Ἄλλος, «Ὁ ὁποῖος δίνει ἄρτο». Ἄλλος, «Δίνει ἄρτο». Ἐπομένως οἱ γονιμοποιήσεις τῶν καρπῶν δὲν ὀφείλονται στὴ γῆ, οὔτε στὰ ὕδατα, οὔτε στὸν ἀέρα, οὔτε στὶς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, οὔτε σὲ τίποτε ἄλλο,

Καὶ δὴ ἀνταυθα οὐ τὴν δύναμιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλαν-
 θρωπίαν τὴν ἄφατον. Ὅπερ γὰρ ὁ Χριστὸς φησιν, « Ἀνατέλλει
 τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δι-
 5 δικαίους καὶ ἀδίκους», τοῦτο καὶ οὗτος ἐνταυθα ἠνίξατο, οὐχὶ τοῖς
 ἀσεβέσι, καὶ πάσῃ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ὃ καὶ μάλιστα αὐτοῦ
 τὴν δεσποτείαν ἀνακηρύττει.

Εἶδες ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα ὁ ψαλμὸς σύγκειται, ὥστε πρὸς
 θεογνωσίαν χειραγωγῆσαι; Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος ἀπὸ
 10 τῶν καθόλου ἤρξατο, καὶ τελευτῶν εἰς ταῦτα κατέληξεν· ἀνωτέ-
 ρω μὲν εἰπὼν ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ ἀστραπὰς καὶ ὑετούς, ἅπερ
 οὐκ ἐν μέρει γίνεται τῆς οἰκουμένης, ἐν δὲ τῷ τέλει εἰς τὴν κοι-
 νὴν ἀπάντων καταλήξας τροφήν. Εἶτα ἀπὸ τούτων κατασκευά-
 σασ τὴν καθόλου πρόνοιαν, ἐπήγαγεν· « Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ
 15 τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ἀπὸ γὰρ τού-
 των κάκεινο δῆλον, ὅτι καὶ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω πάντων αὐ-
 τὸς ἐστὶ Δεσπότης, καὶ πανταχοῦ τὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ καὶ τῆς
 κηδεμονίας ἐκτέταται.

Ἐπὲρ ἀπάντων τοίνυν αὐτῷ τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρωμεν,
 20 τῶν κοινῶν, τῶν ἰδικῶν, ὑπὲρ τῆς ἀγαθότητος, ὑπὲρ τῆς φιλαν-
 θρωπίας, ὑπὲρ τῆς δυνάμεως, ὑπὲρ τῆς κηδεμονίας, καὶ διηνε-
 κῶς τοῦτο ποιοῦντες διατελῶμεν, καθὼς καὶ ὁ ψαλμωδὸς φη-
 σιν, « Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα
 τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Τοῦτο γὰρ θυσία, τοῦτο προσφορά, τοῦτο μάλι-
 25 στα ἡμῖν ἰλεων αὐτὸν καθίστησι, καὶ τῆς εὐνοίας ἀπολαῦσαι
 ποιεῖ τῆς ἐκείνου· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ
 φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ
 κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἀλλὰ τὸ πᾶν φοεῖλεται σ' αὐτόν. Καὶ πρόσεχε καὶ ἐδῶ ὄχι μόνο τὴ δύναμή του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπερίγραπτη φιλανθρωπία του. Ἐκεῖνο δηλαδὴ ποῦ λέγει ὁ Χριστός, «Ἀνατέλλει τὸν ἥλιο τοῦ στοῦς κακοῦς καὶ τοῦς ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει τοῦς δίκαιους καὶ τοῦς ἀδικούς», αὐτὸ καὶ αὐτὸς ὑπαινίχθηκε ἐδῶ, μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Αὐτὸς εἶναι ποῦ δίνει τροφή σὲ κάθε σάρκα»: δηλαδὴ, ὄχι μόνο τοῦς δίκαιους, οὔτε τοῦς ἐνάρετους, ἀλλὰ καὶ τοῦς ἀμαρτωλοὺς καὶ ἀσεβεῖς καὶ σὲ κάθε ἀνθρώπινη φύση, πράγμα ποῦ κατ' ἐξοχὴ διακηρύσσει τὴ δεσποτεία αὐτοῦ.

Εἶδες ὅτι γι' αὐτὸ πρὸ πάντων ὁ ψαλμὸς γράφεται, γιὰ νὰ ὀδηγήσει δηλαδὴ πρὸς θεογνωσία; Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἀρχίζοντας αὐτὸν ἔκανε ἀρχὴ ἀπὸ τὰ γενικά, καὶ τελειώνοντας τερμάτισε μὲ αὐτὰ· στὴν ἀρχὴ μὲν μίλησε γιὰ τὸν ἥλιο, τὴ σελήνη, τὶς ἀστραπὲς καὶ τὶς βροχές, τὰ ὁποῖα δὲν συμβαίνουν μόνο σ' ἓνα μέρος τῆς οἰκουμένης, στὸ τέλος δὲ τερμάτισε τὸ λόγο μὲ τὴν τροφή ποῦ εἶναι κοινὴ γιὰ ὅλους. Ἐπειτα, ἀφοῦ μὲ αὐτὰ ἀπέδειξε τὴ γενικὴ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, πρόσθεσε· «Εὐχαριστεῖτε τὸ Θεὸ τοῦ οὐρανοῦ μὲ ὕμνους δοξολογίας, διότι τὸ ἔλεος αὐτοῦ μένει στὸν αἰῶνα». Διότι ἀπὸ αὐτὰ γίνεται φανερὸ καὶ ἐκεῖνο, ὅτι αὐτὸς εἶναι Κύριος ὄλων καὶ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων, καὶ παντοῦ ἐπεκτείνονται τὰ τῆς πρόνοιας καὶ τῆς φροντίδας του.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν ἅς ἀναπέμπουμε σ' αὐτὸν τὴν εὐχαριστία μας, γιὰ τὰ κοινὰ ἀγαθὰ, γιὰ τὴ φροντίδα του, καὶ ἅς κάμνουμε αὐτὸ συνέχεια σ' ὅλη τὴ ζωὴ μας, ὅπως καὶ ὁ ψαλμωδὸς λέγει, «Εὐχαριστεῖτε τὸν Κύριον μὲ ὕμνους δοξολογίας, διότι εἶναι ἀγαθὸς καὶ διότι τὸ ἔλεός του μένει στὸν αἰῶνα». Διότι αὐτὸ εἶναι θυσία, αὐτὸ προσφορά, αὐτὸ πρὸ πάντων τὸν κάμνει εὐσπλαχνικὸ ἀπέναντί μας, καὶ μᾶς κάμνει ν' ἀπολαύσουμε τὴν εὐνοια ἐκεῖνου, τὴν ὁποῖα εὐχομαί ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη τοῦς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΣ' ΨΑΛΜΝΟΝ.

«Υπὲρ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν,
καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών».

1. Πολὺς ὁ πόθος τοῖς ἀνδράσι τῆς πόλεως, πολὺς ὁ ἔρωσ
τῆς ἐπανόδου. Ἔως μὲν γὰρ εἶχον τὰ ἀγαθὰ ἐν χερσίν, ἀκκιζό-
μενοι καὶ ὑβρίζοντες διετέλουν, ἐπειδὴ δὲ ἐξεβλήθησαν αὐτῶν,
τότε λοιπὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ κατέστησαν. Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτοὺς καὶ
5 ἐξέβαλεν, ἵνα αὐτοὺς εἰς πόθον ἀναγάγῃ μείζονα. Καὶ τοῦτο πολ-
λαχοῦ ποιεῖν ὁ Θεὸς εἶωθεν. Ὅταν γὰρ ἐντρυφῶντες αὐτοῦ τοῖς
ἀγαθοῖς μὴ αἰσθανόμεθα, ἐν ἐρημίᾳ αὐτῶν ἡμᾶς καθίστησιν, ὥσ-
τε τῇ στερήσει σωφρονισθέντας ζητῆσαι πάλιν τὴν ἀπόλαυσιν.
Τίνος δὲ ἔνεκεν παρὰ τοῦ ποταμοῦ ἐκάθηντο; Ἄτε αἰχμάλωτοι
10 ὄντες, καὶ ἀπὸ πολεμίας εἰλημμένοι χώρας, ἐξω τειχῶν καὶ πό-
λεων ἠὺλίζοντο.

«Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡ-
μῶν». Ἄτερος, «Κιθάρας ἡμῶν». Ἄλλος, «Λύρας». Καὶ τίνος
ἔνεκεν τὰ ὄργανα ἐπήγοντο εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπιόντες, καὶ οὐ
15 μέλλοντες αὐτοῖς χρῆσθαι; Ὠκονόμητο καὶ τοῦτο ὑπὸ Θεοῦ,
ὥστε καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ἔχειν ὑπομνήματα τῆς πολιτείας τῆς
προτέρας, καὶ μᾶλλον αὐτοῦς δάκνεσθαι ὀρῶντας τὰ σύμβολα

* Σύμφωνα με τὴν ἐπιγραφὴν ποὺ ὑπάρχει στὸ κείμενο τῶν Ο' καὶ τῆς Βουλ-
γάτας ὁ ψαλμὸς γράφτηκε κατ' ἄλλους μὲν ἀπὸ τὸ Δαυίδ, κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ
τὸν Ἱερεμίᾳ. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ ψαλμὸς γράφτηκε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς
αἰχμαλωσίας. Ἀποτελεῖ θαυμάσιο ἔλεγχο καὶ ἀριστοῦργημα λυρικῆς ποιήσε-
ως. Ἐξαίρονται ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ θρησκευτικὴ κατὰ τὸν πλέον ὑψηλότερο
τρόπο. Ὁ Ἰσραὴλ μέσα ἀπὸ τὸ καμίνι τῶν θλίψεων καὶ τῶν συμφορῶν δὲν θά
λησμονήσει ποτὲ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟΝ ΡΑΣΤ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Κοντὰ στὶς ὄχθες τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλώνας
καθήσαμε καὶ κλάψαμε ὅταν θυμηθῆκαμε τὴ Σιών».

1. Εἶναι μέγας ὁ πόθος τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν πόλιν τους, εἶναι μεγάλη ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐπιστροφῆς τους σ' αὐτήν. Διότι, ἐνόσω μὲν εἶχαν τὰ ἀγαθὰ στὰ χέρια τους, ἔδειχναν ἀδιαφορία καὶ περιφρόνηση γι' αὐτά, ὅταν ὅμως στερήθηκαν αὐτά, τότε πλεον κυριεύθηκαν ἀπὸ ἐπιθυμία γι' αὐτά. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ στέρησε αὐτοὺς ἀπὸ αὐτά, γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσει σὲ μεγαλύτερο πόθο αὐτῶν. Καὶ αὐτὸ συνηθίζει νὰ τὸ κάμνει ὁ Θεὸς σὲ πολλὰς περιπτώσεις. Ὅταν δηλαδὴ ἀπολαμβάνομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ μᾶς χαρίζει καὶ δὲν τὸ ἀντιλαμβάνομαστε, μᾶς ἀποστέρει αὐτά, ὥστε, ἀφοῦ σωφρονισθοῦμε μὲ τὴ στέρηση, νὰ ἐπιδιώξουμε καὶ πάλι τὴν ἀπόλαυση αὐτῶν. Ἄλλὰ γιὰ ποῖο λόγο κάθονται κοντὰ στὶς ὄχθες τῶν ποταμῶν; Ἐπειδὴ ἦταν αἰχμάλωτοι καὶ ὑποδουλωμένοι ἀπὸ ἐχθρική χώρα, διέμεναν ἔξω ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ τὰ τείχη αὐτῶν.

«Ἐπάνω στὶς ἰτιές, ποὺ ὑψώνονται πλησίον τῶν ποταμῶν ποὺ διασχίζουν αὐτήν, ἐκεῖ κρεμάσαμε τὰ ὄργανά μας». Ἄλλος λέγει, «Τὶς κιθάρες μας». Ἄλλος, «Τὶς λύρες μας». Καὶ γιὰ ποῖο λόγο μετέφεραν μαζί τους, ὀδηγούμενοι στὴν αἰχμαλωσία, καὶ τὰ ὄργανά τους, καὶ ἀφοῦ δὲν ἐπρόκειτο νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν; Εἶχε ρυθμισθεῖ καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ Θεό, ὥστε καὶ στὴν ξένη χώρα νὰ ἔχουν τρόπους ἀναμνήσεως τοῦ παλιοῦ τρόπου ζωῆς τους καὶ νὰ πληγώνονται περισσότερο βλέποντας

1. Μάρκ. 9, 44.

2. Ματθ. 5, 20.

τῆς θρησκείας ἐκείνης. «Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμα-
 λωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ῥόδων· καὶ οἱ ἀπαγαρόντες ἡμᾶς· ὕ-
 μνον ᾄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ῥόδων Σιών». Οὐ μικρὰ καὶ ἐντεῦθεν ἐ-
 κέρδαινον ἐν τῷ τοὺς βαρβάρους ἐπικειῖσθαι, καὶ τῶν ἁσμάτων
 5 ἐπιθυμεῖν ἀκούειν τῶν παρ' αὐτῶν. Ὅρα δὲ κἀντεῦθεν πόσῃ ἀ-
 πό τῆς αἰχμαλωσίας ἐδέξαντο τὴν διόρθωσιν. Οἱ γὰρ ἐξορησά-
 μενοι, καὶ τῆς οἰκείας ἀποσκιρτήσαντες λατρείας, καὶ παντὶ τρό-
 πῳ τὰ νόμιμα καταπατήσαντες, τοσαύτη ἀκριβεῖα κέχρηται ἐπι-
 τῆς ἀλλοτρίας, ὡς καὶ τῶν βαρβάρων ἐπικειμένων, καὶ ἀπει-
 10 λούντων, καὶ πανταχόθεν περιστοιχιζόντων αὐτούς, καὶ ἐπιθυ-
 μούντων ἀκοῦσαι, μηδὲ οὕτως χαρίσασθαι αὐτῶν τῇ ἐπιθυμίᾳ,
 ἀλλὰ προτιμῆσαι τὸν νόμον, καὶ διατηρῆσαι μετὰ ἀκριβείας, τὸ
 δέ, «Οἱ ἀπαγαρόντες», ἕτερος εἶπεν, «Οἱ καταλαζονεύομενοι ἡ-
 μῶν», μονονουχὶ τοῦτο δηλῶν· οἱ πρὸ τούτου ἐπεμβαίνοντες καὶ
 15 κατεξανιστάμενοι, οὕτω τῷ χρόνῳ γεγόνασι πρᾶοι καὶ ἐπιεικεῖς
 καὶ ἡμεροί, ὡς καὶ τῶν ῥόδων ἐπιθυμεῖν ἀκούειν τῶν ἡμετέρων.
 Ἄλλ' ὁμῶς οὐκ ἐνέδωκαν οὗτοι.

Εἶδες πῶς ἰσχυροὺς ἢ θλίψις ἐργάζεται; πῶς κατανευυμέ-
 νους ποιεῖ; πῶς συντρίβει τὴν διάνοιαν; Καὶ γὰρ ἔκλαιον, καὶ
 20 τὸν νόμον διετήρουν, καὶ οἱ τῶν προφητῶν δακρυόντων γελῶν-
 τες, καὶ κωμωδοῦντες, καὶ χλευάζοντες, οὗτοι νῦν μηδενὸς ὑπο-
 μινήσκοντος αὐτοὺς πρὸς δάκρυα ἐτρέποντο, καὶ ἐθρήνουν. Ἐκ
 τούτου καὶ οἱ πολέμιοι τὰ μεγάλα ἐκέρδαινον. Καὶ γὰρ ἐώρων
 αὐτοὺς οὐ τῇ αἰχμαλωσίᾳ πιεζομένους, οὐδὲ τὴν δουλείαν θρη-
 25 νοῦντας, οὐδὲ τὴν ἐν ἀλλοτρίᾳ διατριβὴν, ἀλλὰ τὸ τῆς οἰκείας

τὰ σύμβολα τῆς θρησκείας ἐκείνης. «Ἐκεῖ μᾶς ζήτησαν αὐτοὶ ποὺ μᾶς αἰχμαλώτισαν νὰ τοὺς ψάλομε ὡδὲς ἀπὸ τὸ στόμα μας καὶ αὐτοὶ ποὺ μᾶς ἀπήγαγαν ἀπὸ τὴ χώρα μας μᾶς ζήτησαν ὕμνο ἑναρμόνιο, λέγοντας, ψάλατέ μας ἀπὸ τὶς ὡδὲς ποὺ ψάλλατε ὅταν ἦσαστε στὴ Σιών». Δὲν ἦταν μικρὰ τὰ κέρδη ποὺ ἀπεκόμιζαν καὶ ἀπὸ ἐδῶ, ἀπὸ τὸ ὅτι δηλαδὴ ἦταν ὑποδουλωμένοι στοὺς βαρβάρους καὶ ἐπιθυμοῦσαν αὐτοὶ ν' ἀκούουν τὰ ἄσματα αὐτῶν. Πρόσεχε δὲ καὶ ἀπὸ ἐδῶ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν, πόση διόρθωσις δέχθησαν. Διότι ἐκεῖνοι ποὺ ἀπομακρύνθησαν ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ ἀπεσκίρτησαν ἀπὸ τὴ λατρεία τους, καὶ μὲ κάθε τρόπο καταπάτησαν τὰ νόμιμα, τόσο μεγάλη προθυμία καὶ ζῆλο δείχνουν στὴν ξένη χώρα, ὥστε ἂν καὶ οἱ βάρβαροι βρισκόταν ἀπὸ ἐπάνω τους καὶ δέχονταν τὶς ἀπειλὲς τους καὶ ἀπὸ παντοῦ περιστοιχίζαν αὐτοὺς καὶ ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀκούσουν τὰ ἄσματά τους, οὔτε καὶ ἔτσι δέχονταν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἐπιθυμίαν τους, ἀλλὰ προτιμοῦσαν τὸ νόμο καὶ διαφύλαξαν αὐτὸν μὲ κάθε φροντίδα καὶ ζῆλο. Τὸ δὲ «Καὶ αὐτοὶ ποὺ μᾶς ἀπήγαγαν», ἄλλος τὸ εἶπε, «καὶ αὐτοὶ ποὺ μᾶς συμπεριφέρονταν μὲ ἀλαζονείαν», θέλοντας κατὰ κάποιον τρόπο νὰ δηλώσει αὐτό· ἐκεῖνοι ποὺ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ μᾶς ἐπιτίθονταν καὶ ἐξεγείρονταν ἐναντίον μας, τόσο πολὺ πρᾶοι καὶ ἐπεικειῖς καὶ ἡμεροὶ ἔγιναν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὥστε νὰ ἐπιθυμοῦν ν' ἀκούουν καὶ τὰ ἄσματά μας. Ἄλλ' ὅμως δὲν ὑποχώρησαν αὐτοί.

Εἶδες πῶς ἡ θλίψη τοὺς κάμνει ἰσχυροὺς; πῶς διεγείρει τὰ συναισθήματα εὐσέβειας; πῶς δημιουργεῖ ψυχικὴ συντριβή; Καθόσον ἔκλαιαν καὶ φύλασσαν τὸ νόμο, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ γελοῦσαν καὶ περιέπαιζαν καὶ χλεύαζαν τοὺς προφῆτες ποὺ ἔχυναν δάκρυα γιὰ τὸ κατάντημά τους, αὐτοὶ τώρα, χωρὶς κανέναν νὰ τοὺς ὑπενθυμίξει αὐτά, καταλαμβάνονται ἀπὸ δάκρυα καὶ θρήνους. Ἄπὸ αὐτὸ καὶ οἱ ἐχθροὶ ἀποκόμιζαν μεγάλη ὠφέλεια. Καθόσον ἔβλεπαν αὐτοὺς νὰ στενοχωροῦνται ὄχι γιὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, οὔτε νὰ θρηνοῦν γιὰ τὴ δουλείαν, οὔτε γιὰ τὴ ζωὴ τους στὴν ξενιτειάν, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι στερήθησαν τὴ λατρεία

ἐκπεσεῖν λατρείας. Διὰ τοῦτο προστίθησιν· «Ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών». Καὶ γὰρ οὐχ ἀπλῶς θρηνοῦσιν, ἀλλ' ἔργον τοῦτο ποιοῦνται. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν, «Ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν», δηλονότι, διὰ τοῦτο συνηδρεύσαμεν, ὥστε κινῆσαι θρήνους καὶ ὀλολυγὰς. Τίνας δὲ ἔνεκεν οὐκ ἐφεῖτο ἄδειν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας; Ὅτι οὐκ ἔδει βέβηλα ὦτα ἀκούειν τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων. «Πῶς ἄσομεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλοτρίας»; Τουτέστιν, οὐκ ἐφεῖται ἡμῖν ἄδειν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς πατρίδος ἐξεπέσομεν, ἀλλὰ τὸν νόμον μένομεν διατηροῦντες, καὶ 10 τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ διαφυλάττοντες. Ὡστε κἂν τῶν σωμάτων κρατῆτε, τῆς γνώμης οὐ περιέσεσθε. Εἶδες φιλόσοφον ψυχὴν γινομένην ἀπὸ τῆς θλίψεως, καὶ ὑψηλοτέραν τῶν δεινῶν;

«Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖη ἡ δεξιὰ μου. Κολληθεῖη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου». Ὅρα κἀντεῦθεν πολλὴν τὴν μεταβολήν. Καὶ γὰρ οἱ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀκούοντες, ὅτι τῆς πόλεως ἐκπεσοῦνται, καὶ οὐ φροντίζοντες, ἐαυτοῖς ἐπαρῶνται νῦν, εἰ ἐπιλάθωνται αὐτῆς. Τί δέ ἐστιν, «Ἐπιλησθεῖη ἡ δεξιὰ μου»; Ἡ ἰσχύς μου, φησὶν, ἡ δύναμίς μου ἐπιλάβοιτό μου, καὶ γενοίμην ἄφωνος ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν κακῶν, 20 «Ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου». Τί ἐστιν, «Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ»; Οὐχ ἀπλῶς σου μνημονεύσω, φησὶν, ἐν τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὕμνοις καὶ ἐν ταῖς ᾠδαῖς. Τὸ δέ, «Προανατάξωμαι», προανακρούσωμαι ἐστι· σφόδρα ποθούντων 25 ρῆμα φθεγγόμενοι, μᾶλλον δὲ ἐρώντων, καὶ ἔκαιομένων περὶ αὐτήν. Ἀκούωμεν πάντες ταῦτα, καὶ πευδευώμεθα. Καθάπερ γὰρ

τους. Γι' αὐτὸ προσθέτει: «Ὅταν θυμηθῆκαμε τὴ Σιών». Καθόσον δὲν εἶναι ἀπλὸς ὁ θρῆνος τους, ἀλλὰ γίνεται αὐτὸς διαρκῆς ἀπασχόλησὴ τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρχίζοντας τὸν ψαλμὸ ἔλεγε, «Καθίσαμε καὶ κλάψαμε», δηλαδή, γι' αὐτὸ συγκεντρωθήκαμε ὅλοι μαζί, ὥστε νὰ ξεσπάσουμε σὲ θρήνους καὶ κραυγὲς πόνου. Ἄλλὰ γιὰ ποῖο λόγο δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ ψάλλουν στὴν ξένη χώρα; Διότι δὲν ἔπρεπε βέβηλα αὐτιά νὰ ἀκούουν τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα ἄσματα. «Πῶς θὰ ψάλλουμε τὴν ὠδὴ τοῦ Κυρίου σὲ ξένη χώρα;». Δηλαδή, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ψάλλουμε αὐτὴν. Διότι, ἂν καὶ στερηθήκαμε τὴν πατρίδα μας, ἀλλ' ὁμως ἐξακολουθοῦμε νὰ διατηροῦμε τὸ νόμο καὶ νὰ φυλάττουμε αὐτὸν μὲ ἀκρίβεια. Ὡστε καὶ ἂν ἀκόμα ἐξουσιάζετε τὰ σώματά μας, ἀλλ' ὁμως δὲν θὰ καταβάλετε τὴ δύναμὴ τῆς ψυχῆς μας. Εἶδες ψυχὴ ποῦ ἀπέκτησε τόση φιλοσοφικότητα ἐξ αἰτίας τῆς θλίψεως καὶ ποῦ ἀνέβηκε ψηλότερα ἀπὸ τὶς συμφορές;

«Ἄν σὲ λησμονήσω, Ἱερουσαλήμ, ὡς λησμονηθεῖ τότε ἡ δεξιὰ μου. Ἄς κολλήσῃ ἡ γλῶσσα μου στὸ λάρυγγά μου». Πρόσεχε καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια τὴ μεγάλη μεταβολή. Καθόσον ἐκεῖνοι ποῦ καθημερινὰ ἄκουαν, ὅτι θὰ στερηθοῦν τὴν πόλιν τους καὶ δὲν ἔδειχναν καμιὰ φροντίδα, τώρα καταριοῦνται τοὺς ἑαυτοὺς τους, ἂν συμβεῖ νὰ λησμονήσουν αὐτὴν. Τί σημαίνει δέ, «Ἄς λησμονηθεῖ ἡ δεξιὰ μου»; Ἄς λησμονηθεῖ, λέγει, ἡ ἰσχύς μου, ἡ δύναμή μου, καὶ ὡς γίνω ἄφωνος ἐξ αἰτίας τοῦ μεγέθους τῶν συμφορῶν, «Ἐὰν δὲν σὲ θυμηθῶ, ἐὰν δὲν θέσω πρὶν ἀπὸ ὅλα τὴν Ἱερουσαλήμ σὰν ἀρχὴ ὑπερβολικῆς χαρᾶς μου». Τί σημαίνει, «Ἄν δὲν θέσω πρὶν καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα τὴν Ἱερουσαλήμ»; Ὅχι ἀπλῶς θὰ σὲ θυμηθῶ, λέγει, στὶς ἄλλες περιπτώσεις τῆς ζωῆς μου, ἀλλὰ καὶ στὴν ὥρα τῶν ὕμνων καὶ τῶν ὠδῶν. Τὸ δέ, «Προανατάξωμαι», σημαίνει θὰ σὲ θέσω σὰν ἀρχὴ κάθε θρησκευτικῆς ἐκδηλώσεώς μου· τὰ λόγια αὐτὰ ποῦ λέγουν εἶναι λόγια ἀνθρώπων ποῦ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ ὑπερβολικὸ πόθο, μᾶλλον δὲ εἶναι λόγια ἀνθρώπων ποῦ νιώθουν ὑπερβολικὴ ἀγάπη πρὸς αὐτὴν καὶ κατακαίονται ἀπὸ αὐτὴν. Ἄς τὰ ἀκοῦμε ὅλοι μας καὶ ὡς διδασκόμαστε. Διότι, ὁ-

οὔτοι ἐκπεσόντες, τότε ζητοῦσιν αὐτήν, οὕτω καὶ ἡμῶν πολλοὶ τοῦτο πείσονται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐκπίπτοντες. Ἄλλ' οὔτοι μὲν ἐκπεσόντες ἐλπίδας ἔσχον ἐπανόδου, ἡμᾶς δὲ ἐκπεσόντας οὐκ ἐνὶ πάλιν ἐπανελεθεῖν. Ὁ γὰρ σκώληξ 5 αὐτῶν οὐ τελευτήσῃ, φησί, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. Διὸ δὴ ἀκριβέστερον δεῖ τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς προσέχειν, καὶ τὸν παρόντα βίον οὕτως οἰκονομεῖν, ὥστε μὴ γενέσθαι αἰχμαλώτους, μηδὲ ἀλλοτρίους, μηδὲ ξένους τῆς μητροπόλεως ἐκείνης.

10 «Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδώμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ τῶν λεγόντων, ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς». Ἄλλος, «Τοῖς υἱοῖς Ἐδώμ». Καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα ἐκκαιομένων περὶ τὴν πόλιν. Ὁ δὲ λέγουσι, τοῦτό ἐστιν· ἀπαίτησον δίκην τοὺς οὐ βουλευθέντας στήναι μέχρι τῆς ἀλώσεως, μηδὲ κο-
15 ρεσθέντας τῇ κατασκαφῇ, ἀλλ' ἐφισταμένους καὶ λέγοντας, κατασκάπτετε ἕως ἂν ἡ θεμέλιος ἐν αὐτῇ. Ἐπεθύμουν γὰρ μηδὲ τὰ βάθρα αὐτὰ μεῖναι τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεμελίους αὐτῆς ἀνασπασθῆναι. Οὔτοι δὲ ἦσαν Ἀράβιοι, οἱ συνεπιθέμενοι τοῖς Ἰουδαίοις τότε μετὰ τῶν Βαβυλωνίων, ὧν καὶ συνεχῶς μέμνη-
20 ται ὁ προφήτης, καὶ σφόδρα αὐτῶν κατηγορεῖ, ὅτι καὶ δικαίας συγγενείας ἔχοντες πρὸς αὐτούς, τῶν πολεμίων ἐγένοντο πικρότεροι.

2. «Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος». Ἄλλος, «Ἡ προνενομευμένη». Ἄλλος, «Ἡ διαρπασθησομένη». Ἐνταῦθα
25 δεικνὺς τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, οὐκ ἐν τῇ τῶν κακῶν ἀπαλλαγῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν πολεμησάντων ἐπιβουλῇ, προλέγει τὰ συμβησόμενα τῇ Βαβυλῶνι κακὰ ὁ προφήτης, καὶ ἀθλία αὐτὴν ἀπὸ τῶν καταληψομένων κακῶν καλεῖ, κἄν τούτῳ παιδεύων τοὺς

πως ἀκριβῶς αὐτοὶ ὅταν στερήθηκαν αὐτήν, τότε ἀναζητοῦν αὐτήν, ἔτσι καὶ ἀπὸ ἐμᾶς πολλοὶ θὰ πάθουν αὐτὸ κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη πού θὰ στεροῦνται τὴν οὐράνια Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν, στερηθέντες αὐτήν, ἔλπιζαν νὰ ἐπιστρέψουν σ' αὐτήν, ἐμεῖς ὅμως, ἂν στερηθοῦμε αὐτήν, δὲν εἶναι δυνατὸ πλέον νὰ ἐπιστρέψουμε. Διότι λέγει, ὅτι τὸ σκουλήκι πού θὰ τοὺς κατατρῶγει αὐτοὺς δὲν θὰ πεθάνει, καὶ ἡ φωτιὰ πού θὰ τοὺς κατακαίει δὲν θὰ σβῆσει. Γι' αὐτὸ λοιπὸν πρέπει νὰ δείχνουμε πολὺ πιὸ μεγαλύτερη προσοχὴ γιὰ τὰ πράγματα πού μᾶς ἀφοροῦν καὶ νὰ ρυθμίζουμε τὴ ζωὴ μας ἔτσι, ὥστε νὰ μὴ συμβεῖ νὰ βρεθοῦμε αἰχμάλωτοι οὔτε ξένοι, καὶ οὔτε νὰ στερηθοῦμε τὴ μητρόπολη ἐκείνη.

«Θυμήσου, Κύριε, τοὺς Ἰδουμαίους πού κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ ἔλεγαν· καταστρέψατε καὶ κατασκάψατε αὐτήν μέχρι τὰ θεμέλια». Ἄλλος, «Τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐδώμ». Καὶ αὐτὰ τὰ λόγια εἶναι λόγια ἀνθρώπων πού κατακαίονται ἀπὸ τὸν πόθο γιὰ τὴν πόλη τους. Αὐτὸ δὲ πού λέγει, σημαίνει τὸ ἔξῃς· τιμώρησε ἐκείνους πού δὲν θέλησαν νὰ σταματήσουν μέχρι τὴν ἄλωση τῆς πόλεως, οὔτε ἰκανοποιήθηκαν μὲ τὴν κατασκαφὴ αὐτῆς, ἀλλ' ἦταν ἐκεῖ παρόντες καὶ ἔλεγαν, κατασκάπτετε αὐτήν μέχρι τὰ θεμέλια αὐτῆς. Διότι ἐπιθυμοῦσαν οὔτε οἱ βάσεις τῆς πόλεως νὰ μείνουν, ἀλλὰ καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς νὰ ἐκριζωθοῦν. Αὐτοὶ δὲ ἦταν Ἄραβες, πού ἐπιτέθηκαν μαζί μὲ τοὺς Βαβυλώνιους τότε ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους καὶ συνέχεια θυμᾶται ὁ προφήτης καὶ τοὺς κατηγορεῖ ὑπερβολικά, διότι, ἂν καὶ εἶχαν μεγαλύτερη συγγένεια πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὑπῆρξαν χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς.

2. «Ταλαίπωρη Βαβυλώνα». Ἄλλος, «πού ἔχει καταστραφεῖ». Ἄλλος, «πού θὰ λεηλατηθεῖς». Ἐδῶ δείχνει τοῦ Θεοῦ τὴ δύναμη, ὅχι μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ αὐτῶν ἀπὸ τὰ κακά, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τρόπο πού οἱ ἐχθροὶ ἐφάρμοσαν ἐναντίον τους τὰ καταστρεπτικὰ σχέδιά τους προλέγει ὁ προφήτης τὰ κακά πού θὰ συμβοῦν στὴ Βαβυλώνα, καὶ ὀνομάζει αὐτήν ἄθλια ἀπὸ τίς συμφορὰς πού θὰ τὴ βροῦν, διδάσκοντας καὶ μὲ αὐτὸ τοὺς Ἰου-

Ἰουδαίους, καὶ δεικνὺς τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχὴν πανταχοῦ τῆς γῆς ἐκτεταμένην. «Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν». Ἄλλος, «Ὁ προεποίησας ἡμῖν». Μακάριος ὃς κρατήσῃ, καὶ ἔδαφιῇ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέ-
 5 τραν». Ταῦτα εἰ καὶ πολλοῦ γέμει θυμοῦ καὶ πολλῆς κολάσεως καὶ τιμωρίας, ὁμως τοῦ πάθους τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἐστὶ τὰ ρήματα, πολλὴν ἀπαιτούντων τὴν τιμωρίαν, καὶ ξένην τινὰ καὶ παράδοξον κόλασιν. Πολλὰ γὰρ οἱ προφήται οὐκ οἴκοθεν φθέγγονται, ἀλλὰ τὰ ἐτέρων πάθη διηγούμενοι, καὶ εἰς μέσον φέρον-
 10 τες. Ἄν μὲν γὰρ τὴν αὐτοῦ γνώμην ζητῆς, ἀκούσῃ λέγοντος, «Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά», καὶ τὴν παρὰ τῶν νόμων δεδομένην αὐτῷ συμμετρίαν ὑπερβαίνοντος. Ὅταν δὲ τὰ ἐτέρων διηγῆται πάθη, τὸν θυμὸν ὑπογράφει, τὴν ὀδύνην· ὃ δὴ καὶ νῦν πεποίηκε, τὴν ἐπιθυμίαν τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς μέσον
 15 ἄγων, οἱ καὶ μέχρι τῆς ἀώρου ἡλικίας τὴν ὀργὴν ἐξέτεινον. Ἄλλ' οὐ τὰ τῆς Καινῆς τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ποτίζειν καὶ τρέφειν τοὺς ἐχθροὺς κελευόμενα, εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ ποιούμεν διὰ τὴν ὠρισμένην νομοθεσίαν. Ποίαν δὲ ταύτην; «Ἐὰν» γὰρ «μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν», φη-
 20 σί, «πλέον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν».

Πολλὴν τοίνυν ἐπιδειξόμεθα τὴν σπουδὴν καὶ μετὰ περιουσίας ἅπασαν φυλάξομεν, ἅτε λοιπὸν ὡς ἐν οὐρανῷ πολιτευόμενοι ἐπὶ γῆς, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύοντες. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν
 25 μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

δαίους καὶ δείχνοντας τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ νὰ ἀπλώνεται σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς. «Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ θὰ σοῦ ἀνταποδώσει ὅ,τι ἔκαμες σὲ μᾶς, ἀμείβοντάς σε μὲ τὴν ἴδια τιμωρία ποῦ μᾶς τιμώρησες». Ἕτερος, «Μὲ τὸ ἴδιο ποῦ ἔκαμες προηγουμένως σὲ μᾶς». «Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἀρπάξει καὶ θὰ συντρίψει τὰ νῆπιά σου ἐπάνω στὶς πέτρες». Αὐτὰ τὰ λόγια ἂν καὶ εἶναι γεμάτα ἀπὸ πολὺ θυμὸ καὶ ἀπὸ μεγάλη κόλαση καὶ τιμωρία, ὅμως ἐκφράζουν τὸ πάθος τῶν αἰχμαλωτισθέντων, ποῦ ζητοῦν μεγάλη τὴν τιμωρία καὶ μιὰ κάποια πρωτοφανὴ καὶ παράξενη κόλαση. Διότι οἱ προφῆτες πολλὰ λέγουν ποῦ δὲν εἶναι δικά τους λόγια, ἀλλὰ μὲ αὐτὰ διηγοῦνται τὰ παθήματα τῶν ἄλλων καὶ μᾶς τὰ παρουσιάζουν. Διότι ἂν μὲν ζητεῖς καὶ μάθεις τὴ γνώμη του, θ' ἀκούσεις νὰ λέγει, «Ἄν ἀνταπέδωσα κακὸ σ' ἐκείνους ποῦ μοῦ ἀνταποδίδουν κακά», καὶ νὰ ξεπερνᾷ τὴ συμμετρία ποῦ δίνονταν σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸ νόμο. Ὅταν ὅμως διηγεῖται τὰ κακοπαθήματα τῶν ἄλλων, περιγράφει τὸ θυμὸ καὶ τὸν πόνο, πράγμα βέβαια ποῦ καὶ τώρα ἔχει κάνει, ἀναφέροντας τὴν ἐπιθυμία τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι ἐπεξέτειναν τὴν ὀργή τους μέχρι τὰ μικρὰ παιδιὰ. Ὅμως δὲν εἶναι τέτοια τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ προτρεπόμαστε καὶ νὰ ποτίζουμε καὶ νὰ τρέφουμε τοὺς ἐχθροὺς μας καὶ νὰ προσευχόμαστε γιὰ ἐκείνους ποῦ μᾶς βλάπτουν. Αὐτὸ δὲ τὸ κάμνουμε ἐξ αἰτίας τῆς νομοθεσίας ποῦ μᾶς δόθηκε. Ποιὰ δὲ εἶναι αὕτη; «Ἄν», λέγει, «δὲν ξεπεράσει ἡ ἀρετὴ σας τὴν ἀρετὴ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, δὲν θὰ εἰσέλθετε στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁸.

Ἄς ἐπιδείξουμε λοιπὸν μεγάλη φροντίδα γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ μὲ ὅλη τὴ δύναμή μας ὡς τὴ διαφυλάξουμε, γιὰ νὰ ζοῦμε πλεόν στὴ γῆ σὰν νὰ ζοῦμε στὸν οὐρανὸ καὶ νὰ συμμετέχουμε στὴ χορεία τῶν ἀγγέλων. Διότι ἔτσι καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ θὰ ἐπιτύχουμε, τὰ ὅποια εἶθε νὰ ἐπιτύχουμε ὅλοι μας, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὅποιο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΖ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὄλη καρδίᾳ μου».

1. Πολλάκις ὑμῖν περὶ τούτου διελέχθην. Διόπερ αὐτὸ παρελθόντες, ἐπὶ τὸ ἐχόμενον αὐτοῦ ἤξομεν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι, «Καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλῶ σοι»; Ὅπερ ἕτερος εἶπεν ἐρμηνευτής, «Παρρησία, ὁ Θεός, ἄσω σε». Ἄλλος, «Ἐναντι θεῶν μελωδή-
5 σω σοι». Ἄν μὲν οὖν τοὺς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλους λέγῃ, τοιοῦτόν ἐστι τὸ λεγόμενον, ὅτι μετὰ ἀγγέλων ἄδειν βιάσομαι, καὶ φιλο-
νεικήσω τὴν ἀμιλλαν πρὸς αὐτοὺς θέσθαι, καὶ συγχορεῦσαι ταῖς
ἀνω δυνάμεσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῇ φύσει διέστηκα, ἀλλ' ὁμῶς τῇ προ-
θυμίᾳ ἀμιλλήσομαι μετ' ἐκείνων στήναι. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ἐτέρων
10 ἔκδοσιν ἐκλάβωμεν τὸ εἰρημένον, δοκεῖ μοι περὶ τῶν ἱερέων
τοῦτο εἰπεῖν. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ καὶ ἀγγελον καλεῖν τὸν ἱερέα
καὶ θεόν· νῦν μὲν λέγουσα, «Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρ-
χοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεῖς κακῶς», νῦν δέ, «Χεῖλη ἱερέων
φυλάσσεται κρίσιν, καὶ ἐκ στόματος αὐτοῦ ζητήσουσι δικαιοσύ-
15 νην, ὅτι ἀγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστιν». Ἄν τοίνυν τοῦ-
το ἐκλαβεῖν ἤ, ἐκεῖνο νοεῖν δεῖ, ὅτι μετὰ τῶν ἱερέων, παρόντων

* Ψαλμὸς μᾶλλον τοῦ Δαυὶδ, στὸ ὁποῖο αὐτὸς ἐκφράζει τὴν εὐχαριστίαν πρὸς τὸ Θεὸν γιὰ τὴν ἀπειρὴν εὐεργεσίαν τοῦ πρὸς αὐτόν, καὶ καλεῖ ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς νὰ λάβουν μέρος στὴν ἐξύμνησιν αὐτῆ. Τέλος τονίζεται ἡ πλήρης ἐμπιστοσύνη στὸν Κύριον.

ΟΜΙΛΙΑ
ΣΤΟΝ ΡΑΖ' ΨΑΛΜΟ*

«Θά σέ εὐχαριστήσω, Κύριε, με ὄλη τὴν καρδιά
μου».

1. Πολλές φορές σὰς μίλησα γι' αὐτὸ τὸ θέμα. Γι' αὐτὸ λοιπόν, παραλείποντας αὐτό, ἄς ἔλθουμε σ' αὐτὸ ποῦ ἀκολουθεῖ. Τί δὲ σημαίνει τό, «Καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων θά ψάλω ὕμνο πρὸς ἐσένα»; Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ ἄλλος ἐρμηνευτὴς μετέφρασε, «Μὲ θάρρος, Θεέ μου, θά σέ ὑμνήσω». Ἄλλος, «Ἐνώπιον τῶν θεῶν θά σέ ὑμνήσω». Ἄν λοιπὸν ἐννοεῖ τοὺς ἀγγέλους τοῦ οὐρανοῦ, αὐτὸ σημαίνει τὸ λεγόμενον, ὅτι θά σπεύσω νὰ σέ ἐξυμνήσω μαζί με τοὺς ἀγγέλους, καὶ θά προσπαθῆσω νὰ συναγωνισθῶ αὐτοὺς καὶ νὰ βρεθῶ στὸν ἴδιο χορὸ με τὶς οὐράνιες δυνάμεις. Διότι, ἂν καὶ ὡς πρὸς τὴ φύση διαφέρω ἀπ' αὐτούς, ἀλλ' ὅμως ὡς πρὸς τὴν προθυμία θά ἀγωνισθῶ νὰ σταθῶ στὸ χορὸ ἐκείνων. Ἄν ὅμως ἐκλάβουμε τὸ λεγόμενον σύμφωνα με τὴν ἐρμηνεία τῶν ἄλλων, μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὸ τὸ εἶπε γιὰ τοὺς ἱερεῖς. Διότι συνηθίζει ἡ Γραφή νὰ ὀνομάζει τὸν ἱερέα καὶ ἄγγελο καὶ θεό· ἄλλοτε μὲν λέγοντας, «Μὴ κακολογήσεις τοὺς ἱερεῖς καὶ μὴ πείς κακὰ λόγια ἐναντίον τοῦ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου»¹, ἄλλοτε δέ, «Τὰ χεῖλη τῶν ἱερέων θά προφυλάξουν τὴ δίκαια κρίση καὶ ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ θά ζητήσουν δικαιοσύνη, διότι αὐτὸς εἶναι ἄγγελος τοῦ παντοκράτορα Κυρίου»². Ἄν λοιπὸν τὸ ἐκλάβουμε ἔτσι πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσουμε με τὴν ἐξῆς σημασία, ὅτι δηλαδὴ μαζί με τοὺς ἱερεῖς, καὶ ἐνῶ θά εἶναι αὐτοὶ παρόντες, καὶ θ' ἀρχίζουν ἐκεῖνοι τὴ δοξολογία με τὴν πρέπου-

1. Ἐξ. 22, 27.

2. Μαλ. 2, 7.

αὐτῶν, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας καταρχομένων ἐκείνων προηγουμένων ἔσομαι, καὶ ἀκολουθήσω, καὶ ἄσω σοι.

«Ὅτι ἤκουσας πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου». Εἶδες εὐχαριστίαν πολλήν; εἶδες προσοχὴν ἐπιτεταμένην; Οὐ καθάπερ 5 ἔνιοι τῶν χαύνων καὶ διαλελυμένων, πρὶν ἢ μὲν λαβεῖν σφοδροὶ τινές εἰσι, μετὰ δὲ τὸ λαβεῖν ἀναπεπτωκότες· ἀλλ' οὗτος καὶ πρὶν ἢ λαβεῖν ἐπίκειται, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν μένει διηνεκῶς εὐχαριστῶν. Ἐντεῦθεν δὲ δείκνυται, ὅτι καθαρὰν καὶ ἀρίστην ἐποιεῖτο τὴν εὐχήν, ἐκ τοῦ ἀκουσθῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ μά- 10 λιστα ἀκούεσθαι ποιεῖ, ὅταν κατὰ γνώμην αὐτῷ ἢ εὐχὴ γένηται. Ὡστε καὶ τοῦ ἀκουσθῆναι ἡμεῖς κύριοι. Ὅταν γὰρ ταῦτα αἰτῶμεν, ἃ τὸν Θεὸν ἀξίον δοῦναι, ὅταν μετὰ προθυμίας, ὅταν ἀξίους ἑαυτοῦς τοῦ λαβεῖν παρέχωμεν, ἀκούει καλούμενος, καὶ τὸ αἰτούμενον πληροῖ.

15 Προσκυνήσω πρὸς ναὸν ἁγίον σου». Οὐ μικρὰ καὶ τοῦτο ἀρετὴ τὸ δύνασθαι ἐπιβαίνειν ναοῦ, καὶ ἐπιβαίνοντα μετὰ καθαροῦ συνειδότος προσκυνεῖν. Οὐ γὰρ δὴ τὸ κάμψαι γόνατα, οὐδὲ τὸ εἰσελθεῖν τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ τὸ μετὰ διανοίας θερμῆς, καὶ γνώμης συντεταμένης, τὸ μὴ τῷ σώματι μόνον, ἀλλὰ 20 καὶ τῇ γνώμῃ ἔνδον εἶναι· ὥσπερ οὐδὲ μικρὸν ἀξίωμα τὸ προσκυνεῖν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ὡς χρῆ προσκυνεῖν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλέων ἐν ἀξιώματος τοῦτο κεῖται μέρος, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ τῶν ὀλων Θεοῦ. «Καὶ ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματί σου ἐπὶ τῷ ἔλεει σου, καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου». Τί ἐστι τοῦτο; Εὐχαριστή- 25 σω σοι, φησίν, ὅτι πολλῆς ἀπέλαυσα τῆς κηδεμονίας. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν οικείων κατορθωμάτων ἔλαβον τὸ ἀπολαβεῖν τὴν πατρίδα, καὶ τὸν ναὸν ἰδεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐλέους σου, καὶ τῆς φιλαν-

σα τάξη και θα προηγούνται, θα ακολουθήσω και ἐγὼ και θα ψάλω μαζί με αὐτοὺς και θα σὲ ὑμνήσω.

«Διότι ἄκουσες ὄλα τὰ λόγια τοῦ στόματός μου». Εἶδες εὐχαριστία μεγάλη; εἶδες προσοχή παρατεταμένη; Ὅχι ὅπως ἀκριβῶς μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀποχαυνωμένους και τοὺς ἀδιάφορους, πὸ πρὶν μὲν λάβουν αὐτὰ πὸ ζητοῦν, δείχνουν ὑπερβολικὴ προθυμία, ἀφοῦ ὁμως λάβουν ἐκεῖνο πὸ ζητοῦν, γίνονται ἀδιάφοροι· ἀλλ’ αὐτὸς και πρὶν τὰ λάβει ἐπιμένει στὸ αἴτημά του, και ἀφοῦ λάβει ἐκεῖνο πὸ ζητᾶ, ἐξακολουθεῖ νὰ εὐχαριστεῖ ἀδιάκοπα αὐτόν. Ἀπὸ ἐδῶ δὲ γίνεται φανερό, ὅτι ἡ προσευχή του ἦταν καθαρὴ και ἄριστη, ἀπὸ τὸ ὅτι εἰσακούσθηκε ἀπὸ τὸ Θεό. Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων συντελεῖ στὸ νὰ εἰσακουσθεῖ ἡ προσευχή, ὅταν αὐτὴ εὐχαριστεῖ τὸ Θεό. Ὡστε και τὸ νὰ εἰσακουσθεῖ ἡ προσευχή μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς. Διότι ὅταν ζητοῦμε αὐτὰ πὸ πρέπει νὰ μᾶς δώσει ὁ Θεός, ὅταν τὰ ζητοῦμε με προθυμία, ὅταν καθιστοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἄξιους νὰ τὰ λάβουμε, ἀκούει πὸ τὸν καλοῦμε και ἐκπληρώνει τὸ αἴτημά μας.

«Θὰ σὲ προσκυνήσω μεταβαίνοντας στὸν ἅγιο ναό σου». Δὲν εἶναι και αὐτὸ μικρὴ ἀρετὴ τὸ νὰ μπορεῖ κάποιος νὰ εἰσέρχεται στὸ ναὸ και εἰσερχόμενος νὰ προσκυνεῖ αὐτόν με καθαρὴ συνείδηση. Διότι βέβαια ἐκεῖνο πὸ ζητεῖται εἶναι ὄχι τὸ νὰ κάμψῃ κανένας τὰ γόνατα, ὄυτε ἀπλῶς νὰ εἰσέρχεται στὸ ναὸ, ἀλλὰ νὰ εἰσέρχεται με θερμὴ και σκέψη συγκεντρωμένη, τὸ νὰ βρίσκεται μέσα ὄχι μόνο με τὸ σῶμα, ἀλλὰ και με τὴ σκέψη· διότι δὲν εἶναι μικρὴ τιμὴ τὸ νὰ προσκυνεῖ τὸ Θεὸ τῶν πάντων, ὅπως πρέπει νὰ τὸν προσκυνεῖ. Ἄν δηλαδὴ στὴν περίπτωσι τῶν βασιλέων ἢ προσκύνησι ἀποτελεῖ τιμὴ γι’ αὐτοὺς, πολὺ περισσότερο στὴν περίπτωσι τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων. «Και θα ὑμνήσω τὸ ὄνομά σου γιὰ τὸ ἔλεός σου και τὴν ἀλήθειά σου». Τί σημαίνει αὐτὸ; Θὰ σὲ εὐχαριστήσω, λέγει, διότι ἀπόλαυσα τὴν κηδεμονία σου. Διότι δὲν ἐπανεκτήσα τὴν πατρίδα μου και εἶδα τὸ ναὸ ἐξ αἰτίας τῶν κατορθωμάτων μου, ἀλλ’ ἐξ αἰτίας τῆς εὐσπλαχνίας και τῆς φιλανθρωπίας σου. Γι’ αὐτὸ θα σὲ προ-

θρωπίας σου. Ἐπὶ τούτοις σε προσκυνήσω, ἐπὶ τούτοις ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἄξιον ὄντα κολάσεως καὶ τιμωρίας, καὶ διηνεκῶς ἐν ἀλλοτρίᾳ διατρίβειν ὄντα δίκαιον, ταχέως ἐπανήγαγες.

«Ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου». Ὁ λέγει, 5 τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ διὰ τὰς εὐεργεσίας εὐχαριστήσω μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν τὴν δόξαν τὴν ἀφαντον, καὶ τὴν μεγαλωσύνην τὴν ἀπειρον, καὶ τὴν φύσιν τὴν ἄρρητον. «Ἐμεγάλυνας» γάρ, φησὶν, «ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου»· τουτέστι, διὰ τῶν εὐεργεσιῶν διὰ τῶν στοιχείων, διὰ τῶν ἐν οὐρανοῖς, διὰ τῶν ἐν γῆ, διὰ τῶν 10 κολάσεων, διὰ τῶν εἰς τοὺς πολεμίους, διὰ τῶν εἰς τοὺς οἰκείους. Οὐκ ἔστι γὰρ οὐδὲν μέρος τῆς κτίσεως τῆς ἄνω, τῆς κάτω, ὃ μὴ φωνὴν ἀφήσι σάλπιγγος λαμπροτέραν, ἀνακηρύττουσαν τοῦ ὀνόματός σου τὴν μεγαλωσύνην. Κἂν ἀγγέλους τοίνυν εἴπῃς, κἂν ἀρχαγγέλους, κἂν δαίμονας, καὶ τὰ ἀναίσθητα στοι- 15 χεῖα, κἂν λίθους, κἂν σπέρματα, κἂν ἥλιον, κἂν σελήνην, κἂν γῆν, κἂν πελάγη, κἂν νηκτά, κἂν πετεινά, κἂν λίμνας, κἂν πηγὰς, κἂν ποταμούς, διὰ πάντων μέγα τὸ ὄνομά σου δείκνυται. Ἔτερος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου», εἶπεν, «Ἐμεγάλυνας γὰρ ὑπὲρ πάντα τὰ ὀνόματά σου τὴν 20 ρῆσίν σου». Ἄλλος, «Τὸ λόγιόν σου».

«Ἐν ἧ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσομαι σε, ταχὺ ἐπάκουσόν μου». Ἄλλος, «Ἐν ἧ ἂν ἡμέρα ἐπεκαλεσάμην σε, ἐπήκουσάς μου». Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο, λέγων· «Ἐν ἧ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσῃ με, εἰσακούσομαι σου, καὶ ἐρῶ, ἰδοὺ λαλοῦντός σου πά- 25 ρειμι». Καὶ αὐτὸς δὲ τοῦτο αἰτεῖ. Τοιαῦται γὰρ αἱ ὀδυνώμεναι ψυχαί· ταχίστην βούλονται τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν ἰδεῖν. «Πολυωρήσεις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου». Ἄλλος, «Συνέστης τῇ ψυχῇ μου δυνάμεις». Καὶ γὰρ τὸ πρότερον, ἀντὶ τοῦ,

σκυνήσω, γι' αὐτὸ θὰ σὲ εὐχαριστήσω, διότι ἐνῶ εἶμαι ἄξιος κολάσεως καὶ τιμωρίας καὶ δίκαιο εἶναι νὰ ζῶ γιὰ πάντα σὲ ξένη χώρα, σὺ πάρα πολὺ σύντομα μὲ ἐπανέφερες.

«Διότι ἀπέδειξες μὲ κάθε τρόπο μεγάλο καὶ θαυμαστὸ τὸ ἅγιο τὸ ὄνομά σου». Αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· δὲν θὰ σὲ εὐχαριστήσω μόνο γιὰ τὶς εὐεργεσίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ δόξα σου τὴν ἀνεκδιήγητη, τὴν ἀπειρη μεγαλωσύνη σου καὶ τὴν ἀπερίγραπτη φύση σου. Διότι, λέγει, «Ἀπέδειξες μὲ κάθε τρόπο πολὺ μεγάλο καὶ θαυμαστὸ τὸ ἅγιο ὄνομά σου»· δηλαδή, μὲ τὶς εὐεργεσίες σου, μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, μὲ τὰ ὄσα ὑπάρχουν στὸν οὐρανὸ, μὲ τὰ ὄσα στὴ γῆ, μὲ τὶς τιμωρίες, μὲ τὰ ὄσα συνέβηκαν στοὺς ἐχθρούς, μὲ τὰ ὄσα συνέβηκαν στοὺς ὁμοεθνεῖς. Καθόσον δὲν ὑπάρχει κανένα μέρος τῆς οὐράνιας κτίσεως, οὔτε τῆς ἐπίγειας, ποὺ νὰ μὴ ἀφήνει φωνὴ λαμπρότερη ἀπὸ σάλπιγγα, διακηρύσσοντας τὴ μεγαλωσύνη τοῦ ὀνόματός σου. Εἴτε λοιπὸν ἀναφέρεις τοὺς ἀγγέλους, εἴτε τοὺς ἀρχαγγέλους, εἴτε τοὺς δαίμονες καὶ τὰ ἀναίσθητα φυσικὰ στοιχεῖα, εἴτε τοὺς λίθους, εἴτε τὰ σπέρματα, εἴτε τὸν ἥλιο, εἴτε τὴ σελήνη, εἴτε τὶς λίμνες, εἴτε τὰ πελάγη, εἴτε τὰ ζῶα ποὺ κολυμβοῦν, εἴτε τὰ πτηνά, εἴτε τὶς λίμνες, εἴτε τὶς πηγές, εἴτε τοὺς ποταμούς, μὲ ὅλα ἀποδεικνύεται μεγάλο καὶ θαυμαστὸ τὸ ὄνομά σου. Ἄλλος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Ἀπέδειξες μὲ κάθε τρόπο μεγάλο καὶ θαυμαστὸ τὸ ἅγιο ὄνομά σου», εἶπε, «Ἀπέδειξες πολὺ μεγάλο καὶ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ὀνόματα τὸ λόγο σου». Ἄλλος, «τὸ λόγιό σου».

«Ὅποιαδήποτε ἡμέρα καὶ ἂν σὲ ζητήσω σὲ βοήθεια, ἐπάκουσέ με ἀμέσως». Ἄλλος, «Ὅποιαδήποτε ἡμέρα καὶ ἂν σὲ ἐπικαλέσθηκα, μὲ ἐπάκουσες». Πράγματι αὐτὸ ὑποσχέθηκε καὶ ὁ Θεός, λέγοντας· «Ὅποιαδήποτε ἡμέρα καὶ ἂν μὲ ἐπικαλεσθεῖς, θὰ σὲ ἀκούσω καὶ θὰ πῶ, νά, ἐνῶ ἀκόμα μὲ ἐπικαλεῖσαι, ἐγὼ εἶμαι παρών»³. Καὶ αὐτὸς δὲ αὐτὸ ζητεῖ. Διότι τέτοιες εἶναι οἱ ψυχές ποὺ ὑποφέρουν· ἐπιθυμοῦν νὰ δοῦν γρήγορη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ κακά. «Μὲ τὴ δύναμή σου θὰ χαρίσεις στὴν ψυχὴ μου μεγάλῃ χαρὰ καὶ θὰ τὴν ἐξυψώσεις». Ἄλλος. «Χάρισε στὴ ψυχὴ μου δυνάμεις». Διότι καὶ τὸ προηγούμενο, «Εἰσάκου-

«Εισάκουσόν μου», «Ἐπήκουσάς μου», ἕτερος ἔφη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Μετέωρα λέγεται τὰ ὑψηλά, παρὰ τὸ αἶρεσθαι, καὶ μετεωρισμοὶ θαλάττης τὰ κύματα αὐτῆς καὶ τὰ ὑψώματα, παρὰ τὸ αἶρεσθαι. Τὸ τοίνυν «Πολυωρήσεις» ἐστίν, ἐπαρεῖς με, ὑψώ-
 5 σεις με. Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ τέθεικε, λέγων· «Κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»· τουτέστιν, ἐπήρας, ὑψωσας. Οὕτω καὶ τὸ «Πολυωρήσεις με» εἶπεν, ἵνα δηλώσῃ ὅτι ἐμπλήσεις με εὐφροσύνης πολλῆς, καὶ μετέωρον ἐργάσῃ μου τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ πάντων μεῖζον, οὐκ ἀφήσεις μου τὸν μετεωρι-
 10 σμόν τοῦτον καὶ τὴν εὐφροσύνην ταύτην σαθρὰν γενέσθαι, ἀλλὰ δυνατὴν καὶ ἰσχυράν, βεβαίαν τε καὶ ἀκίνητον.

Τοῦτο γάρ ἐστι τό, «Πολυωρήσεις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου». Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· δυνάμει με πολυωρήσεις, ἰσχυρὴ ὑψώσεις, καὶ βοηθήσεις μοι. Διὸ καὶ ἕτερος ἐρμηνευτὴς τὸ αὐτὸ
 15 ἐμφαίνων, εἶπε, «Συνέστης τῇ ψυχῇ μου δυνάμεις»: Καλῶς δὲ εἶπε, «Ψυχῇ μου», ὅπερ μάλιστα Θεοῦ ἰδιόν ἐστι, καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν ἀνακτᾶσθαι τὰς ψυχάς, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων συνέβαινε. Μαστιζόμενοι γὰρ ἐπανήεσαν χαίροντες· οὕτως ἐπολυωρεῖτο αὐτῶν ἡ ψυχὴ. Τοῦτο μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως
 20 ἔργον· τοῦτο μάλιστα δείκνυσι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, τὸ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς μὴ εἶν καταφέρεσθαι τὴν ψυχὴν.

2. «Ἐξομολογησάσθωσάν σοι, Κύριε, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὅτι ἤκουσαν πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός σου». Ὅρα εὐγνωμοσύνην. Οὐ γὰρ ἀρκεῖται τῷ μόνος εὐχαριστήσῃ, ἀλλὰ
 25 καὶ τοὺς κρατοῦντας ἅπαντας εἰς κοινωνίαν λαμβάνει τῆς εὐχαριστίας, καὶ αὐτοὺς τοὺς τὰ διαδήματα ἔχοντας. Εἰ γὰρ καὶ μεγάλη αὐτῶν, φησὶν, ἡ ἐξουσία καὶ δύναμις, ἀλλὰ σοὶ πάντες ὀφεί-

4. Ψαλμ. 11, 9.

5. Πρβλ. Πράξ. 5, 41.

σέ με», ἄλλος τὸ μετέφρασε, «Μὲ ἐπήκουσες». Τί λοιπὸν σημαίνουν τὰ λόγια αὐτά; Μετέωρα ὀνομάζονται τὰ ψηλά, ἀπὸ τὸ ρῆμα αἶρομαι, καὶ μετεωρισμοὶ θάλασσας ὀνομάζονται τὰ κύματα καὶ τὰ ὑψώματα αὐτῆς, ἀπὸ τὸ αἶρομαι καὶ πάλι. Τὸ «Πολυωρήσεις» λοιπὸν σημαίνει, θὰ μὲ ἀνεβάσεις ψηλά, θὰ μὲ ὑψώσεις. Αὐτὸ τὸ εἶπε καὶ σ' ἄλλη περίπτωσι με τὰ λόγια· «Ἐνάλογα μὲ τὸ δικό σου ὕψος πολυώρησες τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»⁴· δηλαδὴ τοὺς σήκωσες ψηλά, τοὺς ὑψώσες. Ἔτσι καὶ τὸ «πολυωρήσεις με» τὸ εἶπε γιὰ νὰ δείξει, ὅτι θὰ μὲ γεμίσεις μὲ μεγάλη εὐφροσύνη καὶ θὰ ἐξυψώσεις τὴν ψυχὴ μου, καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅλα δὲν θ' ἀφήσεις τὴν ψυχὴ μου καὶ τὴν εὐφροσύνη μου αὐτὴν νὰ ἐξασθενήσει, ἀλλὰ θὰ τὴν κρατήσεις δυνατὴ καὶ ἰσχυρὴ, ἀκλόνητη καὶ ἀμετακίνητη.

Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει τὸ «πολυωρήσεις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου». Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· μὲ τὴ δύναμή σου θὰ μᾶς ἐξυψώσεις, μὲ τὴν ἰσχύ σου θὰ μᾶς ὑψώσεις καὶ θὰ μᾶς βοηθήσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλος ἐρμηνευτὴς γιὰ νὰ δείξει αὐτό, εἶπε, «Χάριτες στὴν ψυχὴ μου δυνάμεις». Πολὺ καλὰ δὲ εἶπε, «Στὴν ψυχὴ μου», πράγμα βέβαια ποῦ ἀποτελεῖ γινώρισμα τοῦ Θεοῦ, νὰ δυναμώνει καὶ ἐνισχύει τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅταν δοκιμάζονται ἀπὸ τὶς θλίψεις, ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινε καὶ μὲ τὴν περίπτωσι τῶν ἀποστόλων. Διότι, ἐνῶ μαστιγώνονταν, ἔφευγαν χαρούμενοι⁵· τόσο πολὺ ἐξυψώνονταν ἡ ψυχὴ τους. Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι ἔργο τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· αὐτὸ πρὸ πάντων δείχνει τὴ δύναμή του, τὸ νὰ μὴ ἀφήνει τὴν ψυχὴ νὰ καταπίπτει καὶ ὅταν ἀκόμα βρίσκεται μέσα στὶς συμφορὰς.

2. «Ἄς σέ δοξολογήσουν, Κύριε, ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, διότι ἄκουσαν ὅλα τὰ λόγια τοῦ στόματός σου». Πρόσεχε εὐγνωμοσύνη. Διότι δὲν ἀρκεῖται στὸ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Κύριο μόνος του, ἀλλὰ καὶ προσκαλεῖ νὰ λάβουν μέρος στὴν εὐχαριστία καὶ ὅλους τοὺς κατόχους τῆς ἐξουσίας καὶ αὐτοὺς ποῦ κρατοῦν τὰ βασιλικά σκῆπτρα. Ἄν καὶ βέβαια, λέγει, εἶναι μεγάλη ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δύναμή τους, ἀλλ' ὅμως ὅλοι ὀφείλουν νὰ

- λουσιν εὐχαριστεῖν, καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς ἑτέρους γεγεννημένων. Διὸ καὶ τοῦτο δηλῶν, ἐπήγαγεν «Ἦκουσαν πάντα τὰ ρήματα τοῦ στόματός σου». Εἰ τοίνυν εὐχαριστοῖεν, τὰ μεγάλα ἐντεῦθεν καρπώσονται, καὶ κερδανοῦσι. Τοιαῦτα γὰρ σου τὰ δῶρα πᾶσιν
- 5 ἐν τῷ μέσῳ πρόκειται, ὥστε τοὺς βουλομένους μετέχειν τε καὶ ἀπολαβεῖν αὐτῶν. Οὐδὲν οὖν αὐτοὺς ἡ βασιλεία ὀνῆσαι δύναται τοιοῦτον, οἷον τὸ τῶν σῶν ἀκούειν ρημάτων. Τοῦτο αὐτοῖς ἀσφάλεια, τοῦτο ἰσχύς, τοῦτο κόσμος, τοῦτο εὐπρέπεια, τοῦτο βασιλεία, τοῦτο τῆς ἀρχῆς ἡ φαιδρότης τε καὶ δύναμις.
- 10 Καὶ ἡσάτωσαν ἐν ταῖς ὁδοῖς Κυρίου». Ἐτερος δέ, «Ἀδέτωσαν τὰς ὁδοὺς Κυρίου». Ἄν μὲν οὖν, «Ἐν ταῖς ὁδοῖς σου», τουτέστι τὸ εἰρημένον, ἐν τοῖς νόμοις σου, ἐν τοῖς προστάγμασί σου. Ἄν δέ, «Τὰς ὁδοὺς σου», τὰ κατορθώματά σου ταῦτα, φησί, λεγέτωσαν, ὑμνεῖτωσαν, ἀνακηρυττέτωσαν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ
- 15 τό, «Ἀδέτωσαν». «Ὅτι μεγάλη ἡ δόξα Κυρίου»· τουτέστι, πᾶσι κατάδηλος, πᾶσι σαφής, πᾶσι δήλη, περὶ τὰς ἀπάντων εὐεργεσίας παρεσκευασμένη, πάντα ὑπευθύνους ἔχουσα χάριτος. «Ὅτι ὑψηλὸς Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ». Ὑψηλὸς τὴν φύσιν, φησὶν, ὑψηλὸς τὴν οὐσίαν. Ἄλλ' ἐνταῦθα τέως συγκαταβα-
- 20 τικώτερον εἰρηται πρὸς τὴν θεραπείαν τὴν Ἰουδαϊκὴν, καὶ τροπικώτερον. Τὸ δὲ ἐξῆς καὶ τοῦτο διορθοῦται, καὶ εἰς μεγάλην διάνοιαν ἀνάγει καὶ τὸν ταπεινὸν ἀκροατὴν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι, «Καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀπὸ μακρόθεν γινώσκει»; Ἐνταῦθα γὰρ περὶ προγνώσεως ὁ λόγος, ὅπερ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεώς ἐ-
- 25 στὶν ἴδιον· διὸ καὶ ἐν τοῖς προφήταις πολλάκις διαλεγόμενος, ἐντεῦθεν ἀποτείνεται πρὸς τοὺς τῇ πλάνῃ τῶν εἰδώλων κατεχομένους. Ἄλλος, «Καὶ ἐπηρμένον μακρόθεν διαγινώσκει». Ἄλ-

σὲ εὐχαριστοῦν καὶ γιὰ τὰ ὅσα ἔχουν γίνεи στοὺς ἄλλους. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, πρόσθεσε, «Διότι ἄκουσαν ὅλα τὰ λόγια τοῦ στόματός σου». Ἐὰν λοιπὸν σὲ εὐχαριστοῦν, θ' ἀποκομίσουν ἀπ' αὐτὸ πολλοὺς καρποὺς καὶ μεγάλα κέρδη. Διότι τὰ δῶρα σου βρίσκονται ἐκτεθειμένα μπροστὰ σ' ὄλους, ὥστε ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν μποροῦν νὰ λάβουν μέρος σ' αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ἀπολαμβάνουν. Καμιὰ λοιπὸν τέτοια ὠφέλεια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τοὺς προξενήσει ἡ βασιλεία, ὅσο τὸ νὰ ἀκούουν τὰ δικά σου λόγια. Αὐτὸ ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς ἀσφάλεια, αὐτὸ δύναμη, αὐτὸ κόσμημα, αὐτὸ μεγαλοπρέπεια, αὐτὸ βασιλεία, αὐτὸ εἶναι ἡ λαμπρότητα καὶ ἡ δύναμη τῆς ἐξουσίας.

«Καὶ ἅς ψάλλουν στὶς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου». Ἄλλος δέ, «Ἐὰς ψάλλουν τὶς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου». Ἐὰν λοιπὸν δεχθοῦμε τὴν ἔρμηνεία «Στὶς ὁδοὺς σου», τότε αὐτὸ ποὺ λέχθηκε σημαίνει, στοὺς νόμους σου, στὰ προστάγματά σου. Ἐὰν ὁμως δεχθοῦμε τὴν ἔρμηνεία «τὶς ὁδοὺς σου», τότε, λέγει, σημαίνει, ἅς διηγοῦνται τὰ κατορθώματά σου αὐτά, ἅς τὰ ὑμνοῦν, ἅς τὰ διακηρύσσουν· διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἐὰς ψάλλουν». «Διότι εἶναι μεγάλη ἡ δόξα τοῦ Κυρίου»· δηλαδὴ σ' ὄλους εἶναι ὀλοφάνερη, σ' ὄλους σαφής, σ' ὄλους δεικτική, ἔτοιμη νὰ εὐεργετῆ ὄλους, καὶ νὰ παρέχει τὴ χάρη σ' ὄλους. «Διότι εἶναι ὑψηλὸς ὁ Κύριος καὶ καταδέχεται νὰ βλέπει μὲ ἐνδιαφέρον τοὺς ταπεινόφρονες». Εἶναι ὑψηλὸς, λέγει, ὡς πρὸς τὴ φύση, ὑψηλὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσία. Ἄλλ' ἐδῶ τώρα ἔχει λεχθεῖ μὲ περισσότερο συγκαταβατικὸ τρόπο ἀπὸ φροντίδα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ μὲ τρόπο περισσότερο ἀλληγορικὸ. Αὐτὸ ὁμως ποὺ λέγεται στὴ συνέχεια διορθώνει καὶ αὐτὸ καὶ ὀδηγεῖ καὶ τὸν ταπεινὸ ἀκροατὴ σὲ μεγάλα πνευματικὰ ὕψη. Τί σημαίνει δὲ αὐτό, «Καὶ τὰ ὑψηλὰ γνωρίζει ἀπὸ μακριά»; Ἐδῶ ὀμιλεῖ γιὰ τὴν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ, πράγμα ποὺ κατ' ἐξοχὴ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτὸ καὶ συνομιλώντας πολλὰς φορὰς μὲ τοὺς προφῆτες, ἀπὸ ἐδῶ παίρνει ἀφορμὴ γιὰ νὰ μιλήσει πρὸς ἐκείνους ποὺ πιστεύουν στὴν πλάνη τῶν εἰδώλων. Ἄλλος ἐρμηνεύει, «καὶ γνωρίζει ἀπὸ μακριὰ τὸν ὑπερή-

λος, «Καὶ μετέωρον». Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, «Ἵψηλός Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ», ἐπήγαγεν, ὅτι «Καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀπὸ μακρόθεν γινώσκει», δηλῶν, ὅτι τὰ ὑψηλὰ οὐχ ἀπλῶς γινώσκει, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος, τουτέστι, πρὶν ἢ ἐκβῆναι, πρὶν ἢ τε-
5 λεσθῆναι, πρὶν ἢ εἰς ἔργον ἐλθεῖν.

«Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ζήσεις με». Οὐκ εἶπεν, ὅτι τὴν θλίψιν ἀπελάσεις, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς μένοντα τοῖς δεινοῖς ζήσεις με· τουτέστι, διασῶσαι δυνήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐμπεσόντα τοὺς κινδύνους· ὅπερ δὴ θαυμαστόν, καὶ παράδοξον, περιστώτων
10 τῶν λυπηρῶν καὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων, ἐν ἀσφαλεῖα καταστήσαι τὸν περιστοιχιζόμενον ὑπ' αὐτῶν. «Καὶ ἐπ' ὀργὴν ἐχθρῶν μου ἐξέτεινας χεῖράς σου». Ἔτερος, «Κατὰ τῆς ἀναπνοῆς τῶν ἐχθρῶν μου ἐκτενεῖς». Εἶδες ἐφ' ἐκάτερα τὰ μέρη μεγίστην οὖσαν τὴν δύναμιν; Ἐμέ τε γάρ, φησὶν, ἐν μέσοις ὄντα τοῖς δεινοῖς δια-
15 σῶσαι δυνήσῃ, ἐκείνους δὲ μαινομένους καὶ λυττῶντας, καὶ πῦρ πνέοντας ταπεινῶσαι καὶ καταστεῖλαι. «Καὶ ἔσωσέ με ἡ δεξιὰ σου». Ἄλλος, «Καὶ σώσει με ἡ δεξιὰ σου», τουτέστιν, ἡ δύναμις σου, ἡ ἰσχὺς σου. Εὐπόρος γὰρ ὁ Θεός, καὶ εὐμήχανος, καὶ ἐξ ἀπεγνωσμένων ἰκανὸς εἰς σωτηρίαν ἀναγαγεῖν.

20 «Κύριος ἀνταποδώσει ὑπὲρ ἐμοῦ». Ἔτερος, «Συντελέσει». Ἄλλος, «Ἐπιτελέσει», τουτέστιν, ἀμυνεῖται τοὺς ἐχθρούς. Καὶ οὐκ εἶπεν, 'ἀμυνεῖται', ἀλλ', «Ἀνταποδώσει», δηλῶν, ὅτι κἂν ὑπεύθυνος ᾧ, αὐτὸς καταβαλεῖ καὶ καταθήσει· φιλόανθρωπος γάρ ἐστι. Δυνατὸν δὲ τοῦτο καὶ εἰς τὰ παρὰ τοῦ Χριστοῦ γινόμενα εἰς
25 ἡμᾶς λέγεσθαι. Αὐτὸς γὰρ ἀνταπέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν. «Κύριε, τὸ ἐλεός σου εἰς τὸν αἰῶνα. Τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδης». Δύο ταῦτα τίθησι δικαιώματα τοῦ τυχεῖν φιλανθρωπίας· ἐν μὲν,

φανο». Ἄλλος, «τὸν ὑψηλόφρονα». Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶπε, «Ὁ Κύριος εἶναι ὑψηλὸς καὶ καταδέχεται νὰ βλέπει μὲ ἐνδιαφέρον τὰ ταπεινά», πρόσθεσε, ὅτι, «Καὶ τὰ ὑψηλὰ γνωρίζει ἀπὸ μακριά», γιὰ νὰ δείξει, ὅτι ὄχι ἀπλῶς γνωρίζει τὰ ὑψηλὰ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολὺ μακριά, δηλαδὴ, πρὶν ἀκόμα συμβοῦν, πρὶν ἐκτελεσθοῦν, πρὶν ἀκόμα πραγματοποιηθοῦν.

«Ἄν συμβεῖ νὰ περιπέσω σὲ θλίψεις, θὰ μὲ προστατεύσεις». Δὲν εἶπε, ὅτι θ' ἀπομακρύνεις τὴ θλίψη, ἀλλὰ, ζώντας μέσα σ' αὐτὲς τὶς συμφορὰς, θὰ μὲ προστατεύσεις· δηλαδὴ, θὰ μπορέσεις νὰ μὲ διασώσεις ἂν περιπέσω σ' αὐτοὺς τοὺς κινδύνους, πράγμα βέβαια ποὺ εἶναι ἀξιοθαύμαστο καὶ παράδοξο, ἐνῶ θὰ περιβάλλεται ἀπὸ δυσάρεστα καὶ ἀπὸ ἐχθρούς, θὰ διασφαλίσεις ἐκεῖνον ποὺ περιστοιχίζεται ἀπὸ αὐτά. «Καὶ στὴν ὀργὴ τῶν ἐχθρῶν μου ἄπλωσες τὰ χέρια σου». Ἄλλος, «ἐναντίον τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἐχθρῶν μου θ' ἀπλώσεις χέρι βοήθειας». Εἶδες καὶ στὰ δύο μέρη ὅτι εἶναι μεγάλη ἡ δύναμη; Διότι, λέγει, ἐμένα, ἂν καὶ βρίσκομαι μέσα στὶς συμφορὰς, θὰ μπορέσεις νὰ μὲ σώσεις, ἐκείνους δέ, ἂν καὶ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ μανία καὶ λύσσα, καὶ πνέουν πῦρ, θὰ τοὺς ταπεινώσεις καὶ θὰ συντρίψεις τὴ δύναμή τους. «Καὶ μὲ ἔσωσε ἡ δεξιὰ σου». Ἄλλος, «Καὶ θὰ μὲ σώσει ἡ δεξιὰ σου», δηλαδὴ ἡ δύναμή σου, ἡ ἰσχὺς σου. Διότι ὁ Θεὸς ἔχει πολλοὺς τρόπους καὶ πολλὰ μέσα ἐνέργειας καὶ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴ σωτηρία καὶ ἀπὸ τὴν ἀπελπισία.

«Ὁ Κύριος θὰ μὲ βοηθήσει καὶ θὰ ἀνταποδώσει τὴν τιμωρία στοὺς ἐχθρούς μου». Ἄλλος, «Θὰ ὑποβοηθήσει». Ἄλλος, «Θ' ἀποδώσει τὰ ὀφειλόμενα», δηλαδὴ, θὰ καταπολεμήσει τοὺς ἐθχρούς μου. Καὶ δὲν εἶπε, 'θὰ τοὺς πολεμήσει', ἀλλὰ, «Θ' ἀνταποδώσει», γιὰ νὰ δείξει, ὅτι ἂν καὶ εἶμαι ὑπεύθυνος, αὐτὸς θὰ καταβάλει καὶ θὰ πληρώσει αὐτὰ ποὺ ὀφείλω· διότι εἶναι φιλόανθρωπος. Εἶναι δὲ δυνατὸ αὐτὸ νὰ ἀναφέρεται σ' ἐκεῖνα ποὺ ἔκαμε γιὰ χάρη μας ὁ Χριστός. Διότι αὐτὸς ἀνταπέδωσε γιὰ χάρη μας. «Κύριε, τὸ ἔλεός σου μένει στὸν αἰῶνα. Μὴ δείξεις περιφρόνηση πρὸς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου». Δυὸ εἶναι οἱ δι-

τὸ ἐλεήμονα αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀγαθὸν καὶ ἐλεήμονα διηνεκῶς, ὡς
 μηδέποτε αὐτοῦ διακόπτεσθαι καὶ λήγειν τὴν φιλανθρωπίαν, μη-
 δὲ ἐνδιδόναι· ἕτερον δέ, τὸ δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ποιητὴν.
 Ἄλλ' ὡσπερ ἀπὸ τούτων ἀξιούμεν σώζεσθαι, οὕτω καὶ τοῦ ἐλέ-
 5 οὺς ἄξιόν τι ἐπιδειξώμεθα. «Ἐλεήσω» γάρ, φησὶν, «ὃν ἂν
 ἐλεῶ». Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁ ἔλεος ἔπεισιν, ἀλλ' ἔχει τινὰ καὶ αὐτὸς
 διάκρισιν. Εἰ γὰρ δὴ ἀπλῶς ἐπῆει, οὐδεὶς ἂν ἐκολάσθη. Διὸ μὴ
 μόνον διὰ τὸ ἐλεεῖσθαι ἄξια πράττωμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ παρὰ
 τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι. Τὸν γὰρ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα,
 10 καὶ τοιοῦτον ἐσχηκότα ποιητὴν τε καὶ βασιλέα, ἀξίαν τῆς κηδε-
 μονίας αὐτοῦ καὶ τῆς τοιαύτης προνοίας πολιτείαν ἐπιδείκνυσθαι
 χρή.

Ἄν ταῦτα ποιῶμεν, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν,
 ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ
 15 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

και οι λόγοι πού ἀναφέρει ἐδῶ γιά νά τύχει τῆς φιλανθρωπίας του· ἕνας μὲν, τὸ ὅτι εἶναι εὐσπλαχνικός ὁ Θεός, τὸ ὅτι εἶναι ἀγαθός, τὸ ὅτι ἢ εὐσπλαχνία του εἶναι αἰώνια, ὥστε ποτὲ νὰ μὴ διακόπτεται καὶ νὰ μὴ τελειώνει ἡ φιλανθρωπία του, οὔτε νὰ σταματᾷ, ἄλλος δέ, τὸ ὅτι εἶναι δημιουργός καὶ ποιητής. Ἄλλ’ ὅπως ἀκριβῶς ἔχουμε τὴν ἀξίωση ἐξ αἰτίας αὐτῶν νὰ σωζόμαστε, ἔτσι ἄς παρουσιάσουμε καὶ κάτι ἀντάξιο τοῦ ἐλέους του. Διότι λέγει, «θὰ ἐλεήσω ἐκεῖνον πού εἶναι ἄξιος τοῦ ἐλέους μου»⁶. Τὸ ἐλεός του δηλαδή δὲν παρέχεται στὴν τύχη, ἀλλὰ γίνεται σ’ αὐτὸ καὶ κάποια διάκριση. Διότι ἂν παρεχόταν ἀδιάκριτα, κανένας δὲν θὰ τιμωροῦνταν. Γι’ αὐτὸ ἄς μὴ κάμνουμε πράγματα μόνο ἀντάξια τοῦ ἐλέους του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἔχουμε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸ Θεό. Διότι ἐκεῖνος πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ ἔχει τέτοιο δημιουργὸ καὶ βασιλέα, πρέπει νὰ δείχνει καὶ τρόπο ζωῆς ἀντάξιο τῆς φροντίδας αὐτοῦ καὶ τῆς τέτοιου εἴδους πρόνοιός του.

Ἄν κάμνουμε αὐτά, θὰ ἐπιτύχουμε τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια εἶθε ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὅποιο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΑΗ' ΨΑΛΜΟΝ.

Εἰς τὸ τέλος, τῷ νικοποιῶ.

«Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωσ με».

1. Τί λέγεις; μετὰ τὸ δοκιμάσαι οἶδεν ὁ Θεός, πρὸ δὲ δοκιμάσαι οὐκ οἶδεν; Οὐχί, μὴ γένοιτο. Πῶς γάρ, Ὁ τὰ πάντα εἰδῶς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; ἀλλὰ τό, «Ἐδοκίμασάς με», ἀκριβῶς ἐπίστασαί μέ ἐστιν. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἀπόστολος, ὅταν λέγῃ, ὅτι ἐρευ-
5 νᾶ τὰς καρδίας, οὐκ ἄγνοιαν ἐμφαίνων, ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ εἶδησιν λέγει, οὕτω δὴ καὶ οὗτος λέγων, «Ἐδοκίμασάς με», τὴν γνῶσιν τὴν σαφεστάτην δηλοῖ, τουτέστιν, ἀκριβῶς ἐπίστασαί με. «Σὺ ἔγνωσ τὴν καθέδραν μου, καὶ τὴν ἔγερσίν μου». Καθέδραν καὶ ἔγερσιν τὸν βίον ἀπαντὰ φησιν· ἐν γὰρ τούτοις ἡμῖν ὁ βίος· τὰς
10 πράξεις, τὰς ἐνεργείας, τὰς εἰσόδους, τὰς ἐξόδους. Εἶτα ἐπειδὴ ἀρχόμενος ἔλεγεν, «Ἐδοκίμασάς με», ἵνα μὴ τις τῶν ἀνοήτων νομίσῃ, ὅτι ἀπὸ δοκιμῆς οἶδεν, ἢ ἀπὸ πείρας πραγμάτων, διὰ τὸ εἰπεῖν, «Ἐγνῶσ τὴν καθέδραν μου, καὶ τὴν ἔγερσίν μου», ὅρα πῶς αὐτὸ διορθοῦται διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, ἧς ἐπήγαγε λέγων, «Σὺ
15 συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν». Δείκνυσι γὰρ διὰ τούτου, ὅτι οὐχὶ δοκιμασίᾳ οἶδεν, οὐδὲ δεῖται τοῦ δοκιμάσαι, ἀλλὰ προγνωστικῆ δυνάμει πάντα ἐπίσταται. Ὁ γὰρ λογισμοὺς

* Ψαλμὸς διακρινόμενος γιὰ τὸ κάλλος του, τὸν ὑψηλὸν λυρισμὸ του καὶ τὶς ὑψηλὰς ἰδέες περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ. Γράφηκε μᾶλλον ἀπὸ τὸ Δαυὶδ καὶ ὄχι κατὰ τοὺς μεταχριστιανικοὺς χρόνους ὅπως ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολλοῦς. Τονίζεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παντογνώστης (στίχ. 1-6) καὶ πανταχοῦ παρὼν (στίχ. 7-12), καὶ γνωρίζει ὅλα τὰ τοῦ ἀνθρώπου (στίχ. 13-18). Τέλος ὁ ψαλμῶ-

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟΝ ΡΑΗ΄ ΨΑΛΜΟ*

Στὸ τέλος, γιὰ χάρη τοῦ νικητῆ.

«Κύριε, με δοκίμασες καὶ γνώρισες τὴν ψυχὴ μου».

1. Τί λέγεις; μετὰ τὴ δοκιμασία γνωρίζει ὁ Θεός, πρὶν ἀπὸ τὴ δοκιμασία δὲν γνωρίζει; Ὅχι, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη. Διότι πῶς εἶναι δυνατό, ἐκεῖνος ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τους; ἀλλὰ τό, «Μὲ δοκίμασες», σημαίνει ὅτι με γνωρίζεις πάρα παλὸ καλά. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἀπόστολος, ὅταν λέγει, ὅτι ἐρευνᾷ τις καρδιές¹, δὲν θέλει νὰ δείξει με αὐτὸ ἀγνοία, ἀλλ' ἐννοεῖ τὴν ἀκριβῆ γνώση, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτὸς λέγοντας, «Μὲ δοκίμασες», δηλώνει τὴν πάρα πολὺ σαφὴ γνώση, δηλαδή, με ἀκρίβεια με γνωρίζεις. «Σὺ γνώρισες τὴν καθέδρα μου καὶ τὴν ἔγερσή μου». Καθέδρα καὶ ἔγερση ὀνομάζει ὅλη τὴ ζωὴ· διότι ἀπὸ αὐτὰ συνίσταται ἡ ζωὴ μας· ἀπὸ τὶς πράξεις, τὶς ἐνέργειες, τὶς εἰσόδους καὶ τὶς ἐξόδους. Ἐπειτα, ἐπειδὴ στὴν ἀρχὴ ἔλεγε, «Μὲ δοκίμασες», γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, ὅτι γνωρίζει τοὺς ἀνθρώπους μετὰ ἀπὸ δοκιμασίες ἢ ἀπὸ πείρα τῶν πραγμάτων, με τὸ νὰ πεῖ, «Γνώρισες τὴν καθέδρα μου καὶ τὴν ἔγερσή μου», πρόσεχε πῶς διορθώνει αὐτὸ με αὐτὸ ποὺ πρόσθεσε, λέγοντας, «Σὺ γνωρίζεις πάρα πολὺ καλά τὶς σκέψεις μου ἀπὸ μακριὰ καὶ πρὶν νὰ πραγματοποιηθοῦν». Δείχνει δηλαδή με αὐτό, ὅτι γνωρίζει ὄχι μετὰ ἀπὸ δοκιμασία, οὔτε ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ δοκιμασία, ἀλλὰ τὰ γνωρίζει ὅλα με τὴν προγνωστικὴ δύναμή του. Διότι ἐκεῖνος ποὺ γνωρίζει τὶς σκέψεις ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸ νοῦ, δὲν ἔχει

δὸς ἀντιπαράσσει στὴν κακία τῶν ἀσεβῶν τὴ δικὴ του ἀθωότητα (στίχ. 19-24), γιὰ νὰ ζητήσῃ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν αἰώνια ζωὴ.

1. Ρωμ. 8, 27.

εἰδὼς ἐν τῷ νῶ κειμένους, οὐ δεῖται τῆς διὰ τῶν ἔργων δοκιμασίας. Ἄλλως δὲ οὐδὲ κινουμένους μόνον ἐν τῷ νοῖ οἶδεν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ κινήθῃναι· καὶ οὐδὲ ἀπλῶς πρὶν ἢ κινήθῃναι, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου. Διὸ ταῦτα δηλῶσαι βουλόμενος, ἐπή-
5 γαγε τό, «Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν».

«Εἰ τοίνυν οἶδεν ὁ Θεὸς καὶ τοὺς διαλογισμοὺς, τίνας ἐνεκεν ἐπάγει τὴν διὰ τῶν ἔργων δοκιμὴν; Οὐχ ἵνα αὐτὸς μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τοὺς ὑπομένοντας δοκίμους ἐργάσῃται. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰωβ ἤδει πρὸ τῆς πείρας· διὸ καὶ ἐμαρτύρει λέγων· «Ἄνθρωπος
10 δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής». Ἄλλ' ἐπήγαγε τὴν πείραν, ὥστε ἐκεῖνόν τε καρτερικώτερον ἐργάσασθαι, καὶ τοῦ διαβόλου τὴν πονηρίαν ἐλέγξει, καὶ τοὺς ἄλλους σπουδαιότερους διὰ τοῦ παραδείγματος ποιῆσαι. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ τοῦ Ἰωβ τοῦτο πεποίηκεν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῶν ἀμαρτωλῶν τὸ αὐτὸ ἐργάζεται;
15 Τοὺς γὰρ Νινευίτας ἤδει σαφῶς οὐκ ἀξίους ὄντας ἀπολέσαι, ἀλλὰ διὰ τῆς μετανοίας βελτίους ἐσομένους, ἀλλ' ὁμοῦς ἐπάγει καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων πείραν· καὶ πανταχοῦ πολλὰς ἀποδείξεις παρέχεται τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας, οὐκ ἀρκούμενος τῇ αὐτοῦ γνώσει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μονογενὴς ἔλε-
20 γεν, «Εἰ μὴ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε».

Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ παχύτεροι τὴν γνώμην ὄντες, καὶ ἀναίσθητοι, πολλὰ τοιαῦτα φθέγγονται, ὅτι τὸ δεῖνα ἐμίσησε, διὰ τοῦτο ὁ μὲν πονηρός, ὁ δὲ φαῦλος ἐγένετο· ἀπὸ τῶν πραγμάτων
25 πείθει, τὴν ἐκάστου τούτων διορθούμενος γνώμην, καὶ παράγων εἰς μέσον τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν, καὶ ἀποφαίνεται μὲν, καὶ πρὸ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἐνάρετος ὁ δεῖνα, ἵνα μάθωσιν αὐτοῦ τὴν προγνωστικὴν δύναμιν, ἐπάγει δὲ καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων πληροφορίαν, ἵνα μὴ τις τῶν ἀνοήτων εἴπῃ, ὅτι διὰ τὴν

2. Ἰω. 2, 3.

3. Ἰω. 10, 37-38.

ανάγκη ἀπὸ τῆ δοκιμασία τῶν ἔργων. Ἐξ ἄλλου δὲ δὲν γνωρίζει τις σκέψεις μόνο ὅταν ἐκδηλωθοῦν μέσα στὸ νοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀκόμα ἐκδηλωθοῦν· καὶ ὄχι ἀπλῶς πρὶν ἐκδηλωθοῦν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ πολὺ χρόνου. Γι’ αὐτὸ, θέλοντας νὰ δηλώσει αὐτὸ, πρόσθεσε τό, «Σὺ γνωρίζεις τις σκέψεις μου ἀπὸ μακριά».

Ἄν λοιπὸν γνωρίζει ὁ Θεὸς καὶ τις σκέψεις, γιὰ ποῖο λόγο προσθέτει καὶ τῆ δοκιμασία μὲ τὰ ἔργα; Ὅχι γιὰ νὰ μάθει αὐτός, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταστήσει ἀξιους ἐκείνους ποὺ ὑπομένουν τις δοκιμασίες. Διότι καὶ τὸν Ἰὼβ τὸν γνώριζε πρὶν ἀπὸ τῆ δοκιμασία, γι’ αὐτὸ καὶ ἐπιβεβαίωνε αὐτὸ μὲ τὰ λόγια· «Ἄνθρωπος δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής»². Ἀλλὰ πρόσθεσε τῆ δοκιμασία, ὥστε καὶ ἐκεῖνον νὰ καταστήσει πρὸς ὑπομονητικὸ, καὶ νὰ ἐλέγξει τοῦ διαβόλου τὴν κακία, καὶ τοὺς ἄλλους νὰ κάνει σπουδαιότερους μὲ τὸ παράδειγμα. Καὶ γιατί θαυμάζεις, ἂν αὐτὸ τὸ ἔκαμε στὸν Ἰὼβ, τῆ στιγμὴ βέβαια ποὺ τὸ ἴδιο κάμνει καὶ στοὺς ἁμαρτωλοὺς. Διότι τοὺς Νινευίτες γνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι δὲν ἦταν ἀξιοὶ ἀπώλειας, καὶ ὅτι θὰ γίνονταν μὲ τῆ μετάνοια καλύτεροι, ἀλλ’ ὅμως προσθέτει καὶ τὴν ἔμπρακτῃ δοκιμασία· καὶ παντοῦ παρέχει πολλὰς ἀποδείξεις τῆς φροντίδας του καὶ τῆς φιλανθρωπίας του, χωρὶς νὰ ἀρκεῖται στὴ γνώση του. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Μονογενὴς ἔλεγε· «Ἄν δὲν κάμνω τὰ ἔργα τοῦ Πατέρα μου, μὴ μὲ πιστεύετε, ἂν ὅμως τὰ κάμνω, ἂν δὲν πιστεύετε σ’ ἐμένα, τουλάχιστο πιστέψατε στὰ ἔργα»³.

Ἐπειδὴ λοιπὸν πολλοὶ εἶναι πνευματικὰ ἀνώριμοι καὶ ἀναίσθητοι, καὶ λέγουν πολλὰ παρόμοια, ὅτι τὸν τάδε τὸν ὑπέβαλε σὲ δοκιμασίες, καὶ τὸν τάδε τὸν ἀγάπησε, τὸν δὲ ἄλλο τὸν μίσησε, γι’ αὐτὸ ὁ μὲν ἕνας ἐγίνε κακός, ὁ δὲ ἄλλος φαῦλος, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα πείθει, διορθώνοντας τῆ γνώμη τοῦ καθένα ἀπὸ αὐτοὺς καὶ προβάλλοντας τὴν ἀπόδειξη ἀπὸ τὰ ἔργα, καὶ καθιστᾷ μὲν φανερὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ πράγματα, ὅτι ὁ τάδε εἶναι ἐνάρετος, γιὰ νὰ γνωρίσουν οἱ ἄνθρωποι τὴν προγνωστικὴ δύναμη αὐτοῦ, προσθέτει ὅμως καὶ τὴν πληροφοροφία μέσω τῶν πραγμάτων, γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, ὅτι ὁ τάδε ἐγίνε τέτοιος ἐπειδὴ τὸ προεῖπε ὁ Θεός.

πρόρρησιν ὁ δεῖνα τοιοῦτος ἦν. Ὅρα γοῦν καὶ ὁ Παῦλος πῶς τοῦτο δηλοῖ, λέγων· «Μήπω γὰρ καὶ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἵνα ἢ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μένη, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος ἐρρέθη αὐτῇ, ὅτι ὁ 5 μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι». Οὐδὲ γὰρ δεῖται ἀναμεῖναι τῶν ἔργων τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτων οἶδεν αὐτὸς τὸν φαῦλον, καὶ τὸν οὐ τοιοῦτον ἐσόμενον.

«Τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχοῖνόν μου σὺ ἐξιχνίασας, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προεῖδες». Ὡσπερ καθέδραν καὶ ἔγερσιν τὰς 10 πράξεις λέγει ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας, καὶ γὰρ πολλάκις καὶ ἡμεῖς λέγομεν, οἶδεν ὁ δεῖνα, πῶς κάθηται, πῶς ἐγείρεται, τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ γνῶσιν μαρτυροῦντες, οὕτω τρίβον καὶ σχοῖνον ἐνταῦθα τὴν ζωὴν αὐτοῦ πᾶσαν λέγει. Διὸ καὶ ἐπάγει. «Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προεῖδες». Καὶ τὸ «Ἐξιχνίασας» δέ, οὐ ζητοῦν- 15 τός ἐστιν, οὐδὲ ἐρευνῶντος, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπισταμένου. Καὶ τοῦτο δεικνύς ἐπήγαγε, «προεῖδες»· τουτέστι, πρὶν ἢ γενέσθαι οἶδας πάσας τὰς πράξεις τὰς πονηράς, καὶ τὰς ἀγαθὰς.

«Ὅτι οὐκ ἔστι δόλος ἐν γλώσση μου». Ἄλλος, «Ἐτερολογία». Τοῦτο μέγιστον τεκμήριον ἀρετῆς, τοῦτο κεφάλαιον τῶν ἀ- 20 γαθῶν, τοῦτο ὁ μάλιστα ὁ Χριστὸς ἐπιζητεῖ λέγων, «Ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν», τὸ ἀκακόν, τὸ ἄδολον, τὸ ἀπλαστον καὶ ἀφελὲς αἰνιττόμενος. Διὸ καὶ ἰδιώτας ἐξελέξατο, καὶ ἔλεγεν· «Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, ὅτι ἀπέκρυσας αὐτὰ ἀπὸ σοφῶν 25 καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις». Ὅρα· οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐδεξάμην, καὶ ἀπέβαλον τὸν δόλον, ἀλλ', ὅτι οὐδὲ ἐγένετο ποτε, οὐδὲ ἐπέβη τῆς γλώττης τῆς ἐμῆς τουτὶ τὸ νόσημα, ἀλλ' ἄβατος ἢ πονηρία ἀπ' ἐμοῦ αὕτη γέγονεν.

«Ἰδοῦ, Κύριε, σὺ ἐγνωσ πάντα, τὰ ἔσχατα καὶ ἀρχαῖα». Οὐ

4. Ρωμ. 9, 11-12.

5. Ματθ. 18, 3.

6. Ματθ. 11, 25.

Πρόσεχε λοιπόν και ὁ Παῦλος πῶς δηλώνει αὐτό, λέγοντας· «Διότι, ἐνῶ ἀκόμα δὲν εἶχαν γεννηθεῖ τὰ παιδιά, οὔτε εἶχαν κά- νει κάποιο καλὸ ἢ κακό, γιὰ νὰ μένει ἀμετάβλητη ἡ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ σύμφωνα με τὴν ἐκλογή, λέχθηκε στὴ Ρεβέκκα ὄχι με- βάση τὰ ἔργα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ πού καλεῖ, ὅτι ὁ μεγαλύτερος θὰ ὑπηρετήσῃ τὸν μικρότερο»⁴. Διότι δὲν χρειάζεται νὰ περι- μένει τὸ τέλος τῶν ἔργων, ἀλλὰ και πρὶν ἀπὸ αὐτὰ προγνωρίζει αὐτὸς ἐκεῖνον πού θὰ γίνῃ κακὸς και ἐκεῖνον πού δὲν θὰ γίνῃ τέτοιος.

«Τὸν δρόμο μου και ὄλο τὸ μῆκος τῆς ζωῆς μου σὺ τὰ γνώ- ρισες και προεῖδες ὄλες τὶς ὁδοὺς μου». Ὅπως ἀκριβῶς καθέ- δρα και ἔγερση ὀνομάζει τὶς πράξεις ἀπὸ κοινὴ συνήθεια, κα- θόσον και ἔμεῖς πολλὰς φορὲς λέμε, γνωρίζει ὁ τάδε, πῶς κάθε- ται, πῶς σηκώνεται, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἀκριβὴ γνώση αὐ- τοῦ, ἔτσι και ἐδῶ τρίβο και σχοῖνο ὀνομάζει ὄλη τὴ ζωὴ αὐτοῦ. Γι' αὐτὸ και προσθέτει, «Και προεῖδες ὄλες τὶς ὁδοὺς μου». Και τὸ «Ἐξιχνίασας» δὲ δὲν σημαίνει ὅτι ἐξετάζει, οὔτε ὅτι ἐρευνᾷ, ἀλλ' ὅτι με ἀκρίβεια γνωρίζει. Και γιὰ νὰ δείξῃ αὐτὸ πρόσθεσε, «προεῖδες»· δηλαδή, πρὶν νὰ συμβοῦν γνωρίζεις ὄλες τὶς πρά- ξεις, τὶς κακὰς και τὶς καλὰς.

Προεῖδες «ὅτι δὲν ὑπάρχει δόλος στὴ γλῶσσα μου». Ἄλ- λος, «Ἀνειλικρίνεια». Αὐτὸ εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη ἀπόδειξη ἀρε- τῆς, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῶν ἀγαθῶν, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖ- νο πού πρὸ πάντων ἐπιζητεῖ ὁ Χριστός, λέγοντας, «Ἄν δὲν με- τανοήσετε και δὲν γίνετε σὰν τὰ παιδιά, δὲν θὰ εἰσέλθετε στὴ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν»⁵, ὑπονοώντας τὸ ἄκακο, τὸ ἄδολο, τὸ ἀπροσποίητο, τὴν ἀφέλεια. Γι' αὐτὸ και ἐξέλεξε ἀπλοϊκοὺς ἀν- θρώπους και ἔλεγε· «Σ' εὐχαριστῶ Πατέρα μου, διότι ἀπέκρυ- ψες τὶς μυστηριώδεις ἀλήθειες ἀπὸ τοὺς σοφοὺς και συνετοὺς, και τὶς φανέρωσες στὰ νήπια»⁶. Πρόσεχε· δὲν εἶπε, δέχθηκα τὸ δόλο και τὸν ἀπέβαλα, ἀλλ' ὅτι δὲν συνέβηκε αὐτὸ ποτέ, οὔτε τὸ νόσημα αὐτὸ πρόσβαλε ποτέ τὴ γλῶσσα μου, ἀλλ' ἡ κακία αὐτὴ ὑπῆρξε σ' ἐμένα ἀδιάβατη.

«Νά, Κύριε, σὺ γνώρισες ὄλα, τὰ τωρινὰ και τὰ παλιὰ».

τοὺς λογισμοὺς μόνον οἶδας, φησίν, οὐδὲ τὰς πράξεις μου, οὐδὲ τὰς ὁδοὺς μου, ἀλλὰ πάντα τὰ γενόμενα καὶ ἐσόμενα. «Σὺ ἐπλασάς με, καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου». Ἀπὸ τῆς προγνωστικῆς δυνάμεως ἐπὶ τὴν δημιουργικὴν μετέβη, καὶ ἀπὸ τῆς δημιουργικῆς πάλιν ἐπὶ τὴν προγνωστικὴν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐκ ὄντας ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ γενομένους διακρατεῖ.

2. Ταῦτα ἐκάτερα καὶ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ τῷ Χριστῷ, λέγων· «Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλά-
10 λησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων». Εἶτα ἐπάγων λέγει καὶ τὴν δημιουργίαν· «Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε». Καὶ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ διαλεχθεῖς, καὶ εἰπὼν, «Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ», δείκνυσι καὶ τὴν προνοητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, λέγων· «Φέρων τε
15 τὰ πάντα τῷ ρήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ». Καὶ Κολοσσαεῦσιν ἐπιστέλλων τὰ αὐτὰ ταῦτα πάλιν ἔλεγεν, «Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, αὐτός ἐστι πρὸ πάντων». Τοῦτο τῆς δημιουργίας
20 αὐτοῦ. Εἶτα τὴν προνοητικὴν δηλῶν, ἐπάγει, «Καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε». Ταῦτα πάλιν ὁ Ἰωάννης ἀμφοτέρω ἐνδεικνύμενος, ἔλεγε· «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν». Τοῦτο τὴν δημιουργίαν εἶπεν ἐμφαίνων. Εἶτα τὴν πρόνοιαν· «Ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων». Τοῦ-
25 το καὶ ἐνταῦθα ὁ προφήτης αἰνιττόμενος λέγει· «Σὺ ἐπλασάς με». Τοῦτο τῆς δημιουργίας. Εἶπε καὶ τὸ τῆς προνοίας· «Καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου». Τί ἐστίν, «Ἐθηκας»; Διακρατεῖς,

7. Ἐβρ. 1, 1-2.

8. Ἐβρ. 1, 2.

9. Ἐβρ. 1, 3.

10. Κολ. 1, 16-17.

11. Κολ. 1, 18.

12. Ἰω. 1, 3.

13. Ἰω. 1, 4.

Δὲν γνωρίζεις, λέγει, μόνο τις σκέψεις, οὔτε πράξεις μου, οὔτε τις ὁδοὺς μου, ἀλλὰ ὅλα ὅσα ἔγιναν καὶ ὅσα θὰ γίνουν. «Σὺ μὲ ἔπλασες, καὶ ἔθεσες ἐπάνω μου τὸ γεμάτο ἀπὸ πρόνοια καὶ δύναμη χέρι σου». Ἐκ τῆς προγνωστικῆς δύναμης μεταφέρθηκε στὴ δημιουργικὴ, καὶ ἀπὸ τῆς δημιουργικῆς πάλι στὴν προγνωστικὴ. Διότι ὄχι μόνο μᾶς δημιούργησε χωρὶς νὰ ὑπῆρχαμε, ἀλλὰ καὶ μᾶς διατηρεῖ στὴ ζωὴ μετὰ τὴ δημιουργία μας.

2. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ὁ Παῦλος τὰ ἀποδίδει στὸ Χριστό, λέγοντας· «Ἐκ τοῦ Θεοῦ μίλησε στοὺς προγόνους μας με τοὺς προφῆτες πολλὰς φορές καὶ με πολλοὺς τρόπους κατὰ τὸ τέλος αὐτῶν τῶν ἡμερῶν μίλησε σὲ ἐμᾶς με τὸν Υἱό του, ποὺ τὸν ὄρισε κληρονόμο ὅλων»⁷. Ἐπειτα προσθέτοντας ἀναφέρει καὶ τὴ δημιουργία· «Μὲ τὸν ὁποῖο δημιούργησε καὶ τὸν κόσμον»⁸. Ἄλλὰ καὶ γιὰ τὴν οὐσία του, ἀφοῦ μίλησε καὶ εἶπε, «Ὁ ὁποῖος ὑπάρχοντας προαιώνια ἀκτινοβολία τῆς δόξας αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτη εἰκόνα τῆς οὐσίας αὐτοῦ», δείχνει καὶ τὴν προνοητικὴ δύναμη αὐτοῦ, λέγοντας «Κυβερνῶντας καὶ προνοῶντας γιὰ ὅλα με τὸν παντοδύναμο λόγο του»⁹. Καὶ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς τὰ ἴδια πάλι ἔλεγε· «Ὅτι με τὴν ἐνέργεια αὐτοῦ κτίσθηκαν τὰ πάντα, τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχές, εἴτε ἐξουσίες, ὅλα ἔγιναν με τὴν ἐνέργεια αὐτοῦ καὶ γι' αὐτὸν δημιουργήθηκαν καὶ αὐτὸς ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ ὅλα»¹⁰. Αὐτὸ ἀναφέρεται στὴ δημιουργικὴ δύναμη αὐτοῦ. Ἐπειτα γιὰ νὰ δείξει τὴν προνοητικότητά του προσθέτει· «Καὶ ὅλα διατηροῦνται στὴν ὑπαρξὴ με τὴ φροντίδα αὐτοῦ»¹¹. Αὐτὰ πάλι τὰ δύο θέλοντας νὰ δείξει ὁ Ἰωάννης, ἔλεγε· «Ὅλα ἔγιναν με τὴν ἐνέργεια αὐτοῦ, καὶ τίποτε δὲν ἔγινε χωρὶς αὐτόν»¹². Αὐτὸ τὸ εἶπε γιὰ νὰ δηλώσει τὴ δημιουργικὴ δύναμή του. Ἐπειτα δείχνει τὴν πρόνοιά του· «Σ' αὐτὸν ὑπῆρχε ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ ἦταν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων»¹³. Αὐτὸ ὑπονοῶντας καὶ ἐδῶ ὁ προφήτης, λέγει· «Σὺ μὲ ἔπλασες». Αὐτὸ φανερῶνει τὴ δημιουργία. Ἄνεφερε καὶ τὴν προνοητικότητά του· «Καὶ ἔθεσες ἐπάνω μου τὸ γεμάτο ἀπὸ πρόνοια καὶ δύναμη χέρι σου». Τί σημαίνει, «Ἐθεσες»; Διατη-

συγκροτεῖς, διαβαστάζεις. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν, «Ὅτι ἐν αὐτῷ», εἶπε, «ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν». Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐν τῷ γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἶναι καὶ μένειν δεόμεθα αὐτοῦ τῆς δυνάμεως.

- 5 «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν». Ἄλλος, «Ἐπερβάλλει με». Ἄντι δὲ τοῦ «Ἐκραταιώθη», ἕτερος, «Ἐπερεπήρηθη». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· καὶ προνοίας ἀπολαύω τῆς σῆς, καὶ εἰδῶς ὅτι πάντα πρόοιδας, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων με ἐποίησας, ὁμοίως τὴν περὶ σοῦ
- 10 γνῶσιν ἀκριβῆ καὶ σαφῆ πᾶσαν ἔχειν οὐ δύναμαι, ἀλλ' ἔθαυμαστώθη, τουτέστιν, ὑπερέβαλεν, ἐπήρηθη ὑπὲρ ἐμέ, ἰσχυροτέρα ἐγένετο, ἢ ὥστε καταληφθῆναι τοῖς ἐμοῖς λογισμοῖς· οὕτως ἐστὶ θαυμαστή, οὕτως ἐστὶ μεγάλη. Τί οὖν εἰ θαυμαστή μὲν ἐστὶ καὶ μεγάλη, δύναται δὲ καταληφθῆναι; Οὐδαμῶς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐ-
- 15 πήγαγεν, «Οὐ δύναμαι πρὸς αὐτήν», ἵνα μὴ τοῦτο λέγῃς. Ὅταν δὲ εἶπῃ γνῶσιν, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἀγνοῶ τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι παντελῆ καὶ σαφῆ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν οὐκ οἶδα. Ὅπερ φησὶν ὁ Παῦλος· ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν ἴσμεν· τὸ δὲ τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ἀγνοοῦμεν· «Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι
- 20 ἔστι». Καὶ οὐκ εἶπε τὸ τί τὴν οὐσίαν ἐστὶ· τοῦτο γὰρ οὐδενὶ γνῶριμον. Ὅτι φιλόφρωνος, οἶδαμεν, ὅτι χρηστός, ὅτι ἀγαθός· τὸ δὲ πόσον ἀγνοοῦμεν.

- Ἄλλ' οὗτος ταῦτα πάντα παραδραμῶν, ἕτερον δοκοῦν εὐκολώτερον εἶναι προβάλλεται, καὶ αὐτὸ φησὶν ἀγνοεῖν. Οὐ γὰρ
- 25 δὴ λέγω τὸ τί τὴν οὐσίαν ἐστὶ, φησὶν, οὐδὲ τὸ πόσον ἀγαθός, ὡμολόγηται γάρ, ὅτι ταῦτα ἀκατάληπτα, ἀλλὰ καὶ πῶς πανταχοῦ ἐστὶν, εἰπεῖν οὐκ ἔχω, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀνώτερον τῆς ἡμετέρας καταλήψεως. Διὸ εἰπὼν, «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐ-

14. Πράξ. 17, 28.

15. Ἐβρ. 11, 6.

ρείς στη ζωή, συντηρείς, συγκρατείς. Αυτό ακριβῶς για νὰ δηλώσει καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· «Διότι μέσα σ' αὐτὸν ζοῦμε καὶ κινούμαστε καὶ ὑπάρχουμε»¹⁴. Δηλαδή ἔχουμε ἀνάγκη τῆς δυνάμεώς του ὄχι μόνο γιὰ τὴ δημιουργία μας, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ὑπάρχουμε καὶ νὰ διατηρούμαστε στὴ ζωὴ.

«Μοῦ προξενεῖ ἐκπληξη ἢ γνώση σου, γιὰ μένα· ξεπερνᾷ τις διανοητικὲς μου δυνάμεις, δὲν μπορῶ νὰ τὴν κατανοήσω». Ἄλλος, «Μὲ ὑπερβάλλει». Ἄλλος δὲ ἀντὶ τοῦ, «Εἶναι κραταιά», εἶπε, «Ἵπερυψώθηκε». Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἐὰν καὶ ἀπολαμβάνω τὴν πρόνοιάν σου καὶ γνωρίζω ὅτι ὅλα τὰ προγνωρίζεις καὶ ὅτι μὲ δημιούργησες ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία, ὅμως δὲν μπορῶ νὰ ἔχω ὅλη τὴ γνώση γιὰ σένα μὲ ἀκρίβεια καὶ σαφήνεια, ἀλλὰ «ἐθαυμαστώθη», δηλαδή ὑπερέβαλε τις δυνάμεις μου, ὑψώθηκε πρὸ ἐπάνω ἀπὸ ἐμένα, ἔγινε ἰσχυρότερη, ὥστε νὰ εἶναι ἀκατανόητη ἀπὸ τις σκέψεις μου· τόσο πολὺ θαυμαστὴ εἶναι, τόσο πολὺ μεγάλη εἶναι. Τί λοιπὸν ἔὰν μὲν εἶναι θαυμαστὴ καὶ μεγάλη, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ; Καθόλου. Γι' αὐτὸ βέβαια καὶ πρόσθεσε, «Δὲν μπορῶ νὰ τὴν κατανοήσω», γιὰ νὰ μὴ λέγεις αὐτό. Ὅταν δὲ λέγει γνώση, δὲν ἐννοεῖ αὐτό, ὅτι δηλαδή ἀγνοῶ τὸ Θεὸ, ἀλλ' ὅτι δὲν ἔχω πλήρη καὶ σαφὴ γνώση γι' αὐτόν. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέγει καὶ ὁ Παῦλος· τὸ ὅτι δηλαδή ὑπάρχει τὸ γνωρίζουμε, ποιά ὅμως εἶναι ἡ οὐσία του, δὲν τὸ γνωρίζουμε· «Διότι πρέπει νὰ πιστεῦσαι, ἐκεῖνος ποῦ προσέρχεται στὸ Θεό, ὅτι ὑπάρχει»¹⁵. Καὶ δὲν εἶπε ποιά εἶναι ἡ οὐσία του· διότι αὐτὸ δὲν εἶναι σὲ κανένα γνωστό. Τὸ ὅτι εἶναι φιλόανθρωπος τὸ γνωρίζουμε, τὸ ὅτι εἶναι ἐπίσης ἐπιεικῆς, τὸ ὅτι εἶναι ἀγαθός, τὸ πόσο ὅμως δὲν τὸ γνωρίζουμε.

Ἄλλ' αὐτὸς ἀφοῦ τὰ προσπέρασε ὅλα αὐτά, προβάλλει ἄλλο ποῦ φαίνεται ὅτι εἶναι εὐκολώτερο καὶ λέγει ὅτι καὶ αὐτὸ δὲν τὸ γνωρίζει. Διότι, λέγει, δὲν λέγω βέβαια ποιά εἶναι ἡ οὐσία του, οὔτε τὸ πόσο ἀγαθός εἶναι, διότι ἔχει ὁμολογηθεῖ ὅτι αὐτὰ εἶναι ἀκατανόητα, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ πῶ καὶ πῶς βρίσκεται παντοῦ, διότι καὶ αὐτὸ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴ δική μου ἀντίληψη. Γι' αὐτό, ἀφοῦ εἶπε, «Μὲ καταπλήσσει ἡ γνώση σου

μου», ἐπήγαγε· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει. Ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης». Ἄλλος, «Καταμείνω». «Καὶ γὰρ ἐκεῖ» (ἄλλος, «Ἐτι ἐκεῖ») «ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου». Πνεῦμα καὶ πρόσωπον αὐτὸν τὸν Θεὸν φησι. Τουτέστι, ποῦ πορευθῶ ἀπὸ σοῦ; Πάντα πληροῖς, πᾶσι πάρει, οὐ κατὰ μέρος, ἀλλ' ὁμοῦ πᾶσιν ὅλος. Καὶ εἰπὼν τὰ ἄνω, τὰ κάτω, πλάτος, μή-
 10 κος, βάθος, ὕψος, πανταχοῦ αὐτὸν παρεῖναι δηλοῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅπου ἂν ἀπέλθω, ἀκολουθήσεις μοι, καὶ καθέξεις με, ἀλλ' ὅπου ἂν ἀπέλθω, ἐκεῖ εἶ· τουτέστιν, ἐκεῖ σε εὐρίσκω προλαμβάνοντά με. Διὰ τοῦτο λέγει, «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ».

15 Καὶ εἰ μὴ οἶδας αὐτὴν ἀκριβῶς, φησί, πῶς οἶδας ὅτι θαυμαστή; Ὅτι ὑπερβάλλει ἐμοῦ τὸν λογισμόν, ὅτι νικᾷ μου τὴν διάνοιαν. Ἐπεὶ καὶ τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα οὐ δυνάμεθα σαφῶς καταμαθεῖν, καὶ ὁμῶς δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα θαυμάζομεν. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεώς· οὔτε καθόλου αὐτὴν ἀγνοοῦμεν·
 20 οἶδαμεν γὰρ ὅτι ἐστὶ, καὶ ὅτι φιλόανθρωπος, καὶ ὅτι ἀγαθός, καὶ ὅτι χρηστός, καὶ ἐπιεικής, καὶ ὅτι πανταχοῦ· τὸ δὲ τί τὴν οὐσίαν ἐστίν, ἢ πόσον τὰ εἰρημένα, ἢ πῶς πανταχοῦ, τοῦτο ἀγνοοῦμεν. Εἰπὼν τοίνυν ἀφ' ὧν ἔθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου, καὶ ἀνακηρύξας αὐτοῦ τὸ προγνωστικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ προνοητικόν,
 25 τὸ ἀκατάληπτον, τὸ ἀνερμήνευτον τῆς οὐσίας, πάλιν ἑτέραν αὐτοῦ διηγεῖται δύναμιν, καὶ αὐτὴν πολλῆς ἀπορίας γέμουσαν, εἰ λογιμοῖς ζητοῖτο. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀκατάληπτος. Τί οὖν ἐστὶν αὕτη; Τό, «Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ

γιὰ μένα», πρόσθεσε· «Ποῦ νὰ ὑπάγω γιὰ νὰ βρίσκομαι μακριὰ ἀπὸ τὴν πνοή σου, καὶ ποῦ νὰ φύγω γιὰ νὰ εἶμαι μακριὰ ἀπὸ τὸ πρόσωπό σου; Ἐὰν ἀνεβῶ στὸν οὐρανὸ, σὺ εἶσαι ἐκεῖ· ἂν κατεβῶ στὸν ἄδη, εἶσαι παρὼν. Ἐὰν πάρω φτερά καὶ πετάξω πολὺ πρῶι γιὰ νὰ κατασκηνώσω στὰ πιδ ἀπομακρυσμένα μέρη τῆς θάλασσης». Ἄλλος λέγει «Γιὰ νὰ παραμείνω». «Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ (Ἄλλος λέγει «Ἀκόμα καὶ ἐκεῖ») θὰ με ὀδηγήσει τὸ χέρι σου καὶ θὰ με κρατᾷ σφιχτὰ ἢ δεξιὰ σου». Πνεῦμα καὶ πρόσωπο ὀνομάζει τὸν ἴδιο τὸ Θεό. Δηλαδή, ποῦ νὰ μεταβῶ γιὰ νὰ εἶμαι μακριὰ σου; Ὅλα τὰ γεμίζεις, σὲ ὅλα εἶσαι παρὼν, ὄχι ἓνα μέρος σου, ἀλλὰ σὲ ὅλα ὑπάρχεις συγχρόνως ὅλος. Καὶ με τὸ ν' ἀναφέρει τὰ οὐράνια, τὰ κάτω, τὸ πλάτος, τὸ μῆκος, τὸ βάθος, τὸ ὕψος, φανερώνει ὅτι αὐτὸς βρίσκεται παντοῦ. Καὶ δὲν εἶπε, ὅπου καὶ ἂν μεταβῶ, θὰ με ἀκολουθήσεις καὶ θὰ βρίσκομαι ὑπὸ τὴν κατοχὴ σου, ἀλλὰ ὅπου καὶ ἂν μεταβῶ, ἐκεῖ βρίσκεσαι· δηλαδή ἐκεῖ σὲ βρίσκω νὰ με προλαβαίνεις. Γι' αὐτὸ λέγει, «Μὲ καταπλήσσει ἡ γνώση σου γιὰ μένα».

Καὶ ἐφόσον, λέγει, δὲν γνωρίζεις αὐτὴν ἀκριβῶς, πῶς γνωρίζεις ὅτι εἶναι θαυμαστή; Διότι ξεπερνᾷ τὴ σκέψη μου, διότι νικᾷ τὴ διάνοιά μου. Διότι καὶ τὴν ἡλιακὴ ἀκτίνα δὲν μπορούμε νὰ τὴ γνωρίσουμε μὲ σαφήνεια, καὶ ὅμως γι' αὐτὸ πρὸ πάντων τὴ θαυμάζουμε. Ἐτσι λοιπὸν καὶ στὴν περίπτωσι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· οὔτε ἀγνοοῦμε αὐτὴν ἐξ ὀλοκλήρου· διότι γνωρίζουμε ὅτι ὑπάρχει, ὅτι εἶναι φιλόανθρωπος, ὅτι εἶναι ἀγαθός, ὅτι εἶναι χρηστὸς καὶ ἐπιεικὴς καὶ ὅτι βρίσκεται παντοῦ, ἀλλ' ὅμως ποιά εἶναι ἡ οὐσία του ἢ πόσο εἶναι τὸ μέγεθος τῶν προαναφερθέντων, ἢ πῶς βρίσκεται παντοῦ, αὐτὸ δὲν τὸ γνωρίζουμε. Ἄφοῦ λοιπὸν ἀνέφερε ἐκεῖνα ποῦ προκαλοῦν κατάπληξη γιὰ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, καὶ διακήρυξε τὴν προγνωστικὴ δύναμή του, τὴ δημιουργικὴ, τὴν προνοητικὴ, τὸ ἀκατάληπτο αὐτοῦ καὶ τὸ ἀνερμήνευτο τῆς οὐσίας του, πάλι διηγεῖται ἄλλη δύναμή του, ποῦ καὶ αὐτὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀπορία, ἂν συμβεῖ νὰ ἐξετασθεῖ με τὸ λογικόν. Καθόσον καὶ αὐτὴ εἶναι ἀκατανόητη. Ποιά λοιπὸν εἶναι αὕτη; Εἶναι τὸ «Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ θὰ με ὀδηγήσει τὸ χέρι

δεξιά σου». Τουτέστι, δυνατὸν ἐμπесόντας ἀνθρώπους εἰς τὰ δεινά, μὴ ἀφείναι ἀλῶναι τοῖς δεινοῖς, ἐν αὐτοῖς ὄντας τοῖς δεινοῖς.

3. Τοῦτο οὖν ἐρμηνεύων, ἐπήγαγε· «Καὶ εἶπα, ἄρα σκότος
 5 καταπατήσει με, καὶ νύξ φωτισμὸς ἐν τῇ τρυφῇ μου. Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται. Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς». Εἰπὼν ἄνω ταῦτα, ἄπερ ἀπηριθμησάμην, καὶ ἐκείνων οὐ μόνον, ὅτι πάρεστι πανταχοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ ποδηγεῖ, καὶ ἀσφαλίζεται καὶ τειχίζει,
 10 λοιπὸν καὶ ἐν τούτῳ δεικνὺς τὸ παράδοξον, οὐ μόνον ὅτι τειχίζει καὶ ἀσφαλίζεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν. Εἰπὼν γάρ, ὅτι «Καθέξει με ἡ δεξιά σου», καὶ ὅτι «Ὁδηγήσει με», ἐπήγαγεν· «Καὶ εἶπα, ἄρα σκότος καταπατήσει με». Ἄλλος, «Ἐὰν εἶπω, ἴσως σκότος ἐπισκεπάσει με». Ἄλλος,
 15 «Καλύψει με». Σκότος ἐνταῦθα τὴν θλίψιν σημαίνει. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· περιστοιχίσθη ὑπὸ τῶν δεινῶν, καὶ εἶπον ἐν ἑμαυτῷ, ὅτι περιέσται μου τὰ δεινά. Τοῦτο γάρ ἐστι τό, «Σκότος καταπατήσει με». Ἐτερός φησι, «Σκότος καλύψει με». Καὶ νύξ φωτισμὸς ἐν τῇ τρυφῇ μου». Ἐτερος, «Νύξ φωτεινὴ περὶ ἐμέ».
 20 Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἐγὼ, φησί, ταῦτα μὲν εἶπον, ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἀναλογιζόμενος· ἀθρόον δὲ τὰ δεινὰ εἰς ἀγαθὰ μετεβλήθη· μᾶλλον δὲ οὐ τὰ δεινὰ εἰς ἀγαθὰ μετεβλήθη, ἀλλὰ μενόντων τῶν δεινῶν ἐγὼ πολλῆς ἀπέλαυον τῆς χρηστότητος. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἡ νύξ ἠφανίσθη, ἀλλ' ὅτι ἡ νύξ φωτεινὴ ἦν·
 25 τουτέστι, μένουσα νύξ ἢ νύξ, δῆλον δέ, ὅτι τὰ δεινὰ καὶ αἱ συμ-

σου και θα με κρατᾶ δυνατὰ ἢ δεξιὰ σου». Δηλαδή, εἶναι δυνατό, όταν οἱ ἄνθρωποι περιπέσουν στις συμφορές, νὰ μὴ τοὺς ἀφήσεις νὰ καταστραφοῦν ἀπὸ αὐτές, και ἐνῶ μάλιστα θα ζοῦν μέσα σ' αὐτές τις συμφορές.

3. Αὐτὸ λοιπὸν θέλοντας νὰ ἐρμηνεύσει, πρόσθεσε· «Και εἶπα· και ἂν ἀκόμα με κατακυριεύσει σκοτάδι και ἡ νύχτα καταλάβει τὴ θέση τοῦ φωτός, ὥστε ν' ἀπολαμβάνω ἀθέατος τὴν τρυφήν ζωὴ, παρὰ ταῦτα τὸ σκοτάδι δὲν θα σκοτισθεῖ γιὰ νὰ εἶναι ἀθέατο ἀπὸ σένα, και ἡ νύχτα θα εἶναι φωτεινὴ σὰν ἡμέρα. Ὅπως εἶναι τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας, ἔτσι εἶναι και τὸ φῶς τῆς ἡμέρας». Ἐποῦ πρώτα ἀνέφερε αὐτὰ ποὺ ἀπαριθμήσαμε και μαζί με ἐκεῖνα ὄχι μόνο τὸ ὅτι βρίσκεται παντοῦ, ἀλλ' ὅτι και μᾶς καθοδηγεῖ και μᾶς διασφαλίζει και μᾶς περιφρουρεῖ, προσθέτει πλέον και αὐτό, θέλοντας νὰ δείξει με αὐτὸ τὸ παράδοξο, ὅτι δηλαδή ὄχι μόνο μᾶς περιφρουρεῖ και μᾶς διασφαλίζει, ἀλλὰ και κατὰ τρόπο ἀνώτερο ἀπὸ τὴ φύση τῶν πραγμάτων. Διότι ἀφοῦ εἶπε, ὅτι «θα με κρατᾶ δυνατὰ ἢ δεξιὰ σου» και ὅτι «θα με ὀδηγήσει», πρόσθεσε· «Και εἶπα· και ἂν ἀκόμα με κατακυριεύσει σκοτάδι». Ἄλλος, «Ἐάν πῶ, και ἂν ἴσως με σκεπάσει σκοτάδι». Ἄλλος, «θα με καλύψει». Σκοτάδι ἐδῶ ἐννοεῖ τὴ θλίψη. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· περικυκλώθηκα ἀπὸ τις συμφορές και εἶπα στὸν ἑαυτό μου, θα με καταβάλουν οἱ συμφορές. Διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ «Σκοτάδι θα με καταπατήσει». Ἄλλος λέγει, «Σκοτάδι θα με καλύψει». «Και ἂν ἡ νύχτα καταλάβει τὴ θέση τοῦ φωτός γιὰ νὰ ἀπολαμβάνω τὴν τρυφήν ζωὴ ἀθέατος». Ἄλλος, «Νύχτα φωτεινὴ γύρω ἀπὸ ἐμένα».

Τί σημαίνει δὲ αὐτό; Ἐγώ, λέγει, τὰ εἶπα μὲν αὐτὰ σκεπτόμενος τὴ φυσικὴ πραγματικότητα, τελειῶς ξαφνικὰ ὁμως τὰ κακὰ μεταβλήθηκαν σὲ ἀγαθὰ· μᾶλλον δὲ δὲν μεταβλήθηκαν τὰ κακὰ σὲ ἀγαθὰ, ἀλλ', ἂν και ὑπάρχουν οἱ συμφορές, ἐγώ ἀπολαμβάνω μεγάλη ἀγαθότητα. Διότι δὲν εἶπε, ὅτι ἡ νύχτα ἐξαφανίσθηκε, ἀλλ' ὅτι ἡ νύχτα ἦταν φωτεινὴ· δηλαδή παραμένοντας νύχτα ἢ νύχτα, εἶναι φανερό, ὅτι τὰ κακὰ και οἱ συμφορές

φοραὶ (ταῦτα γὰρ τῷ τῆς νυκτὸς ὀνόματι δηλοῖ) οὐκ ἰσχυράν με καταπατήσαι, ἀλλ' ἐγένετο ἐν τῇ νυκτὶ φῶς, τουτέστιν, ἀντίληψις περὶ ἐμέ. Τὰ γὰρ ἐναντία ἐν τοῖς ἐναντίοις καὶ γίνεται καὶ φαίνεται, ὅταν ὁ Θεὸς βούληται. Ἡ οὐκ εἶδες καὶ κάμινον ἀνα-
 5 πτομένην, καὶ δρόσον διασυρίζουσαν, καὶ οὔτε ἐκείνην σβεννυμένην, οὔτε ταύτην ξηραινομένην, καὶ χάλαζαν καὶ φλόγα ὁμοῦ; Πόθεν οὖν τοῦτο γέγονεν; εἶπέ μοι. Πῶς δὲ ἐγένετο, βούλομαι μαθεῖν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ μαθεῖν βούλομαι τὸν τρόπον· οὐδὲ γὰρ δυνατόν· πιστεύω δὲ τῷ γεγενημένῳ, καὶ προσκυνῶ τὸν ποιή-
 10 σαντα. Τὰ γὰρ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφοις. Οὐκ εἶδες, ὅτι ἡμέρας οὔσης ἐψηλάφουν οἱ Αἰγύπτιοι ὡς ἐν σκότει, καὶ σκότους πάντα κατέχοντος ἑώρων οἱ Ἰσραηλίται, καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν πάλιν σκότους ὄντος τὸ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ μέσῳ; Πανταχοῦ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως Κύριος ὁ ποιήσας, οὐχ
 15 ὥστε παραγαγεῖν οὐκ ὄντα, ἀλλ' ὥστε μένοντα ἐν τῇ φύσει ἐτέρως παρασκευάζειν αὐτὰ δείκνυσθαι.

«Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ». Ἐτερος, «Παρὰ σοί». «Καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται». Ἐτερος, «Ἀλλὰ καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φανεῖ». «Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς». Ἐτερος, «Ὅμοιον τὸ σκότος καὶ τὸ φῶς αὐτῆς». Καλῶς εἶπεν, «Ἀπὸ σοῦ», τουτέστι, «παρὰ σοί», δηλῶν, ὅτι ἂν βουληθῆς, τὸ σκότος οὐκ ἔσται σκότος, ἀλλὰ τὰ φωτὸς ἐπιδείξεται. Διὸ ἐπήγαγε, «Καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται», σαφέστερον τὸ πρότερον ποιῶν, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὰ ἡμέρας ἐπιδείξε-
 25 ται ἡ νύξ, ὡς τὰ ἴδια. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς βουληθῆ, πρὸς τὰ ἐναντία μεθίσταται τῶν στοιχείων ἢ ἐνέργεια, οὕτως ἀκριβῶς πρὸς τὰ ἐναντία, ὡς πρὸς τὰ οἰκεῖα παρὰ τὴν ἀρχὴν συγκεκλήρωτο. Ἐὰν γὰρ σὺ βουληθῆς, τοιαύτη ἔσται ἡ νύξ, καὶ οὕτως ἔξει τὸ

(διότι αὐτὰ δηλώνει μὲ τὸ ὄνομα τῆς νύχτας) δὲν μπόρεσαν νὰ μὲ συντριψοῦν, ἀλλὰ μέσα στὴ νύχτα ἔλαμψε φῶς, δηλαδή δόθηκε βοήθεια σὲ μένα. Διότι, ὅταν θέλει ὁ Θεός, τὰ ἀντίθετα συμβαίνουν καὶ φαίνονται μὲ τὰ ἀντίθετα. "Ἡ δὲν εἶδες καὶ τὴν κάμινο ποῦ ἦταν ἀναμμένη, καὶ τὴν δρόσο ποῦ ἔπνεε, ἀλλ' ὅμως οὔτε ἡ κάμινος ἔσβηνε, οὔτε ἡ δρόσος ξηραινόταν, ἀλλὰ συνυπῆρχαν ἡ χάλαζα μὲ τὴ φλόγα; Πές μου λοιπόν, ἀπὸ ποῦ συνέβηκε αὐτό; Πῶς δὲ ἔγινε, θέλω νὰ μάθω. Μᾶλλον δὲ δὲν θέλω νὰ μάθω τὸν τρόπο· διότι δὲν εἶναι δυνατό· πιστεῶ δὲ σ' αὐτὸ ποῦ συνέβηκε καὶ προσκυνῶ τὸ δημιουργό. Διότι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα του εἶναι παράξενα. Δὲν εἶδες, ὅτι, ἐνῶ ἦταν ἡμέρα, οἱ Αἰγύπτιοι ἔψαχναν σὰν μέσα σὲ σκοτάδι, καί, ἐνῶ σκοτάδι σκέπαζε τὰ πάντα, οἱ Ἰσραηλιῖτες ἔβλεπαν, καὶ στὴν ἀρχὴ πάλι τῆς δημιουργίας, ἐνῶ ἦταν σκοτάδι, ἔλαμψε μέσα σ' αὐτὸ τὸ φῶς; Παντοῦ δηλαδή ὁ δημιουργὸς εἶναι Κύριος τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως καὶ δημιούργησε αὐτὰ ὄχι γιὰ νὰ τὰ φέρει στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία, ἀλλὰ, ἐνῶ μένουν μέσα στὴ φύση, τὰ κάμνει νὰ παρουσιάζονται διαφορετικά.

«Διότι τὸ σκοτάδι δὲν θὰ σκοτισθεῖ ἀπὸ σένα». Ἄλλος. «Ἐκ μέρους σου». «Καὶ ἡ νύχτα θὰ φωτισθεῖ σὰν ἡμέρα». Ἄλλος, «Ἄλλὰ καὶ ἡ νύχτα σὰν ἡμέρα θὰ φανεῖ». «Ὅπως εἶναι τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας, ἔτσι εἶναι καὶ τὸ φῶς αὐτῆς». Ἄλλος, «Εἶναι ὁμοιο τὸ σκοτάδι καὶ τὸ φῶς αὐτῆς». Πολὺ καλὰ εἶπε, «Ἀπὸ σένα», δηλαδή, «Ἐκ μέρους σου», γιὰ νὰ δείξει, ὅτι, ἂν θελήσεις, τὸ σκοτάδι δὲν θὰ παραμείνει σκοτάδι, ἀλλὰ θὰ παρουσιάσει τὰ πράγματα τοῦ φωτός. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε, «Καὶ ἡ νύχτα σὰν ἡμέρα θὰ φωτισθεῖ», κάμνοντας σαφέστερο τὸ προηγούμενο, καὶ δείχνει ὅτι ἡ νύχτα θὰ παρουσιάσει τὰ πράγματα τῆς ἡμέρας σὰν δικά της. Διότι ὅταν θελήσει ὁ Θεός, ἡ ἐνέργεια τῶν φυσικῶν στοιχείων μεταβάλλεται στὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα, καὶ μὲ τόση ἀκρίβεια πρὸς τὰ ἀντίθετα, ὅπως ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὀρίσθηκε νὰ ἐνεργεῖ γιὰ τὰ δικά της πράγματα. Ἄν δηλαδή σὺ θελήσεις, τέτοια θὰ γίνῃ ἡ νύχτα καὶ ἔτσι θὰ παρουσιάσει τὸ φῶς σὰν κάτι δικό της, ὅπως ἀκρι-

φῶς συγκεκληρωμένον, ὡσπερ τὸ σκότος. Διὸ καὶ τοῦτο δη-
λῶν, ἐπήγαγεν· «Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς».

Ταῦτα εἴρηται μὲν κυρίως ἐπὶ τῶν στοιχείων, μεταφορικῶς
δὲ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ἄφ' ὧν δείκνυται, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐν
5 ταῖς θλίψεσι τοσαύτην ἀνεσιν ποιῆσαι τοῖς ἐμπίπτουσιν, ὅσην ἂν
τοῖς ἐν ἀνέσει οὔσι, προνοῶν τῆς θλίψεως. Τὸ γὰρ δὴ θαυμα-
στὸν καὶ παράδοξον τοῦτο, ὅπερ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν.
Οὐ γὰρ τοσαύτης ἐπέλαυσεν ἐκεῖνος ἀνέσεως καὶ τιμῆς τὴν πα-
τρῶαν οἰκίαν οἰκῶν, ὅσην πραθείς, καὶ ἐν βαρβαρικῇ τρεφόμε-
10 νος οἰκία. Καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐπιβούλων αὐτῷ τὸ διάδημα ὑφαί-
νετο, καὶ ἡ ἀλουργίς κατεσκευάζετο, καὶ ἡ τῆς ἀτιμίας ὑπόθεσις
αὕτη τιμῆς αὐτῷ καὶ βασιλείας ἀφορμὴ γέγονεν. Εἶδες πῶς ἡρ-
μηνεύσαμεν, ὅτι «Νῦν ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται»; Πρὸς δὲ τό,
«Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς», πάλιν ἀνάγκη
15 τὸ αὐτὸ εἰπεῖν· ὡσπερ ἐκεῖνο, οὕτω καὶ τοῦτο αὐτῆς ἔσται, οὐ
φантаσία, ἀλλὰ σοῦ τοῦ Κυρίου τῶν φύσεων τὰ πράγματα μετα-
τιθέντος.

«Ὅτι σὺ ἐκτήσω τοὺς νεφρούς μου, Κύριε· ἀντελάβου μου ἐκ
γαστρὸς μητρὸς μου». Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία πρὸς τὰ εἰρημέ-
20 να; Πολλὴ μὲν οὖν καὶ σφόδρα συνημμένη. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τῆς τοσαύτης, δείκνυσι λοιπόν, ὅτι τῇ ду-
νάμει ταύτῃ εἰς τὸ τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμον κέχρηται καὶ πρὸς
τὴν εὐεργεσίαν. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ τῶν ἀνοήτων, καὶ τί ταῦτα
πρὸς ἐμέ, εἰ μέγας, καὶ δυνατός, καὶ προγνωστικός; δεῖξον εἴ τι
25 κερδαίνομεν ἐντεῦθεν· ἐπήγαγε τό, «Ὅτι σὺ ἐκτήσω τοὺς νε-
φρούς μου», ἀπὸ μέρους τὸν πάντα λέγων ἀνθρώπων. Οὐ μικρὸν
δὲ τοῦτο εἰς ἐγκωμίου μέρος καὶ προνοίας, τὸ κτῆμα εἶναι Θεοῦ.
Ὁ γὰρ κτώμενος καὶ κήδεται καὶ προνοεῖ. Διὸ καὶ τοῦτο δηλῶν,

βῶς τὸ σκοτάδι. Γι' αὐτὸ, γιὰ νὰ δηλώσει καὶ αὐτὸ, πρόσθεσε· «Ὅπως τὸ σκοτάδι αὐτῆς, ἔτσι καὶ τὸ φῶς αὐτῆς».

Αὐτὰ μὲν λέχθησαν κυρίως γιὰ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, μεταφορικὰ ὅμως καὶ γιὰ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Γίνεται δηλαδὴ φανερὸ ἀπὸ αὐτὰ, ὅτι μπορεῖ ὁ Θεὸς μέσα στὶς θλίψεις νὰ προσφέρει τόση ἄνεση σ' ἐκείνους ποὺ περιέπεσαν μέσα σ' αὐτές, ὅση καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ζοῦν μέσα στὴν ἄνεση, διότι φροντίζει γιὰ τοὺς θλιβομένους. Τὸ θαυμαστὸ βέβαια καὶ παράδοξο εἶναι αὐτὸ, ποὺ συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἰωσήφ. Διότι ἐκεῖνος δὲν ἀπόλαυσε τόσο μεγάλη ἄνεση καὶ τιμὴ κατοικώντας στὴν πατρικὴ του οἰκία, ὅση ὅταν πωλήθηκε καὶ ζοῦσε σὲ βαρβαρικὴ οἰκία. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐχθροὺς ὑφαίνονταν τὸ βασιλικὸ στέμμα γι' αὐτόν, καὶ ἐτοιμαζόταν ἡ βασιλικὴ πορφύρα, καὶ ἡ ἀτιμωτικὴ αὐτῆ ἐνέργεια, ἡ ἴδια ἔγινε γι' αὐτόν ἀφορμὴ τιμῆς καὶ βασιλείας. Εἶδες πῶς ἐρμηνεύσαμε, ὅτι «Ἡ νύχτα σὰν ἡμέρα θὰ φωτισθεῖ»; Σχετικὰ δὲ μὲ τὸ, «Ὅπως τὸ σκοτάδι αὐτῆς, ἔτσι καὶ τὸ φῶς αὐτῆς», εἶναι ἀνάγκη πάλι τὸ ἴδιο νὰ ποῦμε· ὅπως ἀκριβῶς τὸ σκοτάδι, ἔτσι καὶ τὸ φῶς θὰ εἶναι αὐτῆς, ὄχι σὰν κάτι τὸ φανταστικόν, ἀλλὰ μεταβάλλοντα τὰ πράγματα σὺ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος τῶν φύσεων.

«Διότι σύ, Κύριε, δημιούργησες τοὺς νεφροὺς μου καὶ ἀνέλαβες τὴν προστασίαν μου ἀπὸ τότε ἀκόμα ποὺ ἤμουν στὴν κοιλιὰ τῆς μητέρας μου». Καὶ ποιά εἶναι ἡ σχέση αὐτῶν πρὸς τὰ προαναφερθέντα; Εἶναι μεγάλη καὶ εἶναι πάρα πολὺ στενὰ συνδεδεμένα μὲ ἐκεῖνα. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μίλησε γιὰ τὴν τόσο μεγάλη δύναμή του, δείχνει πλέον, ὅτι τῆ δύναμη αὐτῆ τὴ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴν ὠφέλεια τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν εὐεργεσίαν αὐτῶν. Γιὰ νὰ μὴ λέγει δηλαδὴ κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, καὶ ποιά σχέση ἔχουν αὐτὰ μὲ ἐμένα, ἂν δηλαδὴ εἶναι μέγας καὶ δυνατὸς καὶ προγινώσκει ἐκεῖνα ποὺ πρόκειται νὰ συμβοῦν; δεῖξε μου ἂν κερδίζουμε κάτι ἀπὸ αὐτά, πρόσθεσε τὸ, «Διότι σὺ δημιούργησες τοὺς νεφροὺς μου», ἐννοώντας ἀπὸ τὸν ἕνα τὸν κάθε ἄνθρωπο. Δὲν ἀποτελεῖ δὲ αὐτὸ μικρὸ δεῖγμα ἐγκωμίου καὶ πρόνοιας, τὸ νὰ εἶναι κάποιος τοῦ Θεοῦ. Διότι αὐτὸς ποὺ ἀπο-

προστίθησι τὸ ἐξῆς, λέγων· «Ἄντελάβου μου ἐκ γαστρὸς τῆς μητρὸς μου». Τουτέστι, διὰ παντός με ετείχισας, προενόησας, ἠσφαλίσω ἐκ πρώτης τῆς ἡλικίας, ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων, καὶ ταῦτα διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπαίδευσας ἄπερ εἶπον.

- 5 «Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστώθης· θαυμάσια τὰ ἔργα σου, καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα». Τί ἐστι τοῦτο; Ἐπλασάς με, φησίν, ἀλλ' οὐκ οἶδα πῶς ἐπλασας· προνοεῖς, ἀλλ' οὐ δύναμαι πᾶσαν ὁμοῦ περιλαβεῖν τὴν πρόνοιαν τοῖς λογισμοῖς. Πανταχοῦ ὑπάρχεις, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐπίσταμαι. Τὰ
10 μέλλοντα πρόοιδας, καὶ τὰ προγεγεννημένα, καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τοῖς λογισμοῖς καταλαβεῖν δύναμαι. Μεταβάλλεις γὰρ τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις, καὶ μενούσας τὰς ἐναντία ἐπιδείκνυσθαι παρασκευάζεις, καὶ τὰ ἐναντία οὕτω πάλιν ἐξάγεις, ὡς οἰκεῖα καὶ κατὰ φύσιν συγκε-
15 κληρωμένα. Ταῦτα δὴ πάντα πάλιν συναγαγόν, καὶ γενόμενος ἔνθους, ἀνέκραξε μέγα, λέγων· «Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστώθης», τουτέστι, θαυμαστὸς ἐφάνης, καὶ θαυμαστὸς εἶ. «Θαυμάσια τὰ ἔργα σου, καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα». Καὶ τί λέγω, φησί, περὶ σοῦ, ὅπου γε καὶ τὰ ὑπὸ σοῦ
20 γινόμενα πολὺ τὸ θαῦμα ἔχει;

4. Εἶτα ἀφείς ἅπαντα ἐπεξελθεῖν, ἀρκεῖται τῇ οἰκίᾳ γνώσει, λέγων· «Καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα». Οὐχ ἀπλῶς γινώσκει, ἀλλὰ μετὰ ἐπιτάσεως, φησί, μετὰ σφοδρότητος. Καὶ εἰ γινώσκει, πῶς ἔλεγεν ἔμπροσθεν, ὅτι «Ἐθαυμαστώθη ἡ γυνῶσις

κατὰ κάτι καὶ φροντίζει καὶ προνοεῖ γι' αὐτό. Γι' αὐτό, θέλοντας νὰ δηλώσει καὶ αὐτό, προσθέτει τὸ ἑξῆς, λέγοντας· «Μὲ ἔθεσες κάτω ἀπὸ τὴν προστασία σου ἀπὸ τότε ποὺ ἤμουν στὴν κοιλιὰ τῆς μητέρας μου». Δηλαδή σ' ὄλη μου τὴ ζωὴ μὲ περιφρούρησες, ἔδειξες τὴν πρόνοιάν σου γιὰ μένα, μὲ διασφάλισες ἀπὸ τὴν πρώτη ἡλικία μου, ἀπὸ τότε ποὺ βρισκόμουν στὰ σπάργανα, καὶ αὐτὰ ποὺ εἶπα μοῦ τὰ δίδαξες μὲ τὰ ἔργα σου αὐτά.

«Θὰ σὲ δοξολογήσω καὶ θὰ σὲ εὐχαριστήσω διότι μοῦ προξένησες φοβερὴ κατάπληξη· εἶναι θαυμασία τὰ ἔργα σου καὶ ἡ ψυχὴ μου τὸ γνωρίζει αὐτὸ πάρα πολὺ καλά». Τί σημαίνει αὐτό; Μὲ ἔπλασες, λέγει, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς μὲ ἔπλασες· προνοεῖς γιὰ μένα, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ κατανοήσω μὲ τὴ σκέψη μου ὄλη τὴν πρόνοιάν σου. Παντοῦ ὑπάρχεις, ἀλλ' οὔτε αὐτὸ τὸ γνωρίζω. Προγνωρίζεις ἐκεῖνα ποὺ πρόκειται νὰ συμβοῦν στὸ μέλλον, καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν σύμβεϊ στὸ παρελθόν, καθὼς καὶ τὰ ἀπόκρυφα τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὔτε αὐτὸ μπορῶ νὰ τὸ κατανοήσω μὲ τὴ σκέψη μου. Διότι μεταβάλλεις τὶς φύσεις τῶν πραγμάτων, καί, ἐνῶ παραμένουν ἴδιες, τὶς κάνεις νὰ παρουσιάζουν τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα, καὶ τὰ ἀντίθετα κατὰ τὸν ἴδιο πάλι τρόπο προβάλλεις, σὰν νὰ εἶναι δικὰ τους ἀποτελέσματα καὶ στενὰ συνενωμένα μὲ τὴ φύση τους. Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν ἀφοῦ τὰ συγκέντρωσε πάλι στὴ σκέψη του καὶ κυριεύθηκε ἀπὸ θεῖο ἐνθουσιασμό, διεκήρυξε μὲ μεγάλη φωνὴ καὶ εἶπε· «Θὰ σὲ δοξολογήσω καὶ θὰ σὲ εὐχαριστήσω, διότι μοῦ προξένησες μεγάλη κατάπληξη», δηλαδή φάνηκες θαυμαστός καὶ εἶσαι θαυμαστός. «Εἶναι θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου καὶ ἡ ψυχὴ μου τὸ γνωρίζει αὐτὸ πάρα πολὺ καλά». Καὶ γιατί λέγω, λέγει, γιὰ σένα, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ καὶ τὰ ἔργα σου προκαλοῦν μεγάλο θαυμασμό;

4. Σὴ συνέχεια, ἀφοῦ παρέλειψε νὰ τὰ ἀναφέρει ὅλα, ἀρκεῖται στὴ δική του γνώση καὶ λέγει· «Καὶ ἡ ψυχὴ μου τὸ γνωρίζει αὐτὸ πάρα πολὺ καλά». Δὲν τὸ γνωρίζει ἀπλῶς, ἀλλὰ, λέγει, τὸ γνωρίζει πάρα πολὺ καλά, σὲ πολὺ μεγάλο βαθμό. Καὶ ἂν τὸ γνωρίζει, πῶς ἔλεγε προηγουμένως, ὅτι «Μὲ προκαλεῖ

σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν»; Μάλιστα μὲν οὖν ἐκεῖνο περὶ αὐτοῦ εἶρηται, τοῦτο δὲ περὶ τῶν ἔργων. Εἰ δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦτο, ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι γινώσκει, ὅτι θαυμαστός, ὅτι μέγας, ὅτι ὑψηλός, τὸ δὲ τί τὴν οὐσίαν (πάλιν 5 γὰρ τὰ αὐτὰ ἐρῶ), καὶ πῶς ἡ μεγαλωσύνη, καὶ τίς ὁ τρόπος τῶν εἰρημένων, ἀγνοεῖ· ἀλλ' ἡ ἀγνοια αὕτη γνώσεώς ἐστὶν ἀπόδειξις, εἰ καὶ θαυμαστὸν τὸ εἰρημένον. Ἐπεὶ καὶ τὴν θάλατταν πηλίκη τίς ἐστὶν ἀγνοοῦμεν, καὶ ὁμοῦς δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα 10 ἴσμεν θάλασσαν, ὅτι ἀγνοοῦμεν αὐτῆς τὸ μέτρον. Εἰ δέ τις λέγει εἰδέναι αὐτῆς τὴν ποσότητα, οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ ἀγνοῶν αὐτήν. Ὡστε ἐστὶν ἀπαγγελία γνώσεως ἀγνοίαν ἐλέγχουσα, καὶ ἐστὶν ἀγνοια γνῶσιν ἡμῖν μαρτυροῦσα.

«Οὐκ ἐκρύβη τὸ ὄστοῦν μου ἀπὸ σοῦ, ὃ ἐποίησας ἐν κρυφῇ, καὶ ἡ ὑπόστασίς μου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς». Πάλιν περὶ 15 τῆς γνώσεως αὐτοῦ διαλέγεται, καὶ ταῦτα πάντα εἰδέναι δείκνυσιν αὐτόν. Ἡ οὖν πάντα αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα λέγει, ἢ ἕτερόν τι αἰνίττεται, τὴν δημιουργίαν, καὶ τὴν διάπλασιν· καὶ ὅτι οὐδὲ πλαττομένου τι ἠγνόησας, ἀλλὰ πάντα ἠπίστασο κατὰ μικρὸν τῆς φύσεως ὑφαινούσης, καίτοι ἐν ἀπορρήτῳ αὐτῆς ἐργαζομένης, καὶ 20 ὡς ἐν κατωτάτοις τῆς γῆς, ἀλλ' ὁμοῦς σοι, φησί, πάντα γυμνὰ καὶ τετραχλησιμένα. Ἐτερος δὲ ἐρμηνευτῆς οὕτως εἶπεν· «Οὐκ ἐπεκαλύφθη τὰ ὄστα μου ἀπὸ σοῦ, οἷς ἐποιήθην ἐν ἀποκρύφῳ». Ἐτερος, «Οὐκ ἔλαθέ σε ἡ κραταίωσίς μου, ἣν ἐποιήθην ἐν τῷ κρυπτῷ· ἐποικίλθην ὡς ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς». Ἄλλος, 25 «Οὐκ ἔλαβέ σε ἡ δύναμίς μου, ἣ τὰ ὄστα μου ἀπὸ σοῦ, ὅτι καὶ ἐποιήθην ἐν κρυφῇ, ἐξεικονίσθην ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς». Πάντες μὲν οὖν τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ὅτι ἀκριβῶς καὶ πλαττόμενόν

κατάπληξη ἢ γνώση σου γιὰ μένα, εἶναι πολὺ ἰσχυρὴ καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὴν κατανοήσω»; Ἀπλούστατα, διότι ἐκεῖνο μὲν λέχθηκε γιὰ τὸ Θεό, αὐτὸ δὲ γιὰ τὰ ἔργα του. Ἄν δὲ αὐτὸ λέχθηκε καὶ γιὰ τὸν Θεό, ἐκεῖνο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὅτι γνωρίζει, ὅτι εἶναι θαυμαστός, ὅτι εἶναι μέγας, ὅτι εἶναι ὑψηλός, ἀλλ' ὁμως ποιά εἶναι ἡ οὐσία του (διότι πάλι τὰ ἴδια θὰ πῶ), ποιά ἡ μεγαλωσύνη του, καὶ ποιά ἡ μορφὴ τῶν ἀναφερθέντων, δὲν τὸ γνωρίζει· ἢ ἄγνοια ὁμως αὐτὴ εἶναι ἀπόδειξη γνώσεως, ἂν καὶ εἶναι ἄξιο ἀπορίας αὐτὸ πὸν λέχθηκε. Διότι καὶ τὴ θάλασσα δὲν γνωρίζουμε πόσο εἶναι τὸ μέγεθός της, καὶ ὁμως γι' αὐτὸ κατ' ἐξοχὴ γνωρίζουμε τὴ θάλασσα, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουμε τὸ μέγεθός της. Ἄν ὁμως κάποιος λέγει ὅτι γνωρίζει τὴν ποσότητα αὐτῆς, αὐτὸς πρὸ πάντων εἶναι ἐκεῖνος πὸν ἄγνοεῖ αὐτήν. Ὡστε ὑπάρχει ὁμολογία γνώσεως πὸν φανερώνει ἄγνοια, καὶ ὑπάρχει ἄγνοια πὸν μᾶς ἐπιβεβαιώνει τὴ γνώση.

«Δὲν ἔμειναν κρυφὰ ἀπὸ σένα τὰ ὄστᾶ μου, ὅταν τὰ δημιούργησες κατὰ τρόπο ἀφανή, οὔτε ἡ ὄλη ὑπαρξή μου ἔμεινε ἀφανῆς σὰν νὰ ἦταν κρυμμένη μέσα στὰ βάθη τῆς γῆς». Πάλι γιὰ τὴ γνώση αὐτοῦ ὀμιλεῖ καὶ δείχνει ὅτι αὐτὸς τὰ γνωρίζει ὄλα αὐτά. Ἡ λοιπὸν ἔννοεῖ ὄλα τὰ ἀπόρρητα αὐτοῦ, ἢ ὑπαινίσσεται κάτι ἄλλο, τὴ δημιουργία, καὶ τὴ διάπλαση αὐτοῦ· καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε πὸν δὲν τὸ γνώριζες ὅταν μὲ δημιουργούσες, ἀλλ' ὄλα τὰ γνώριζες κατὰ τὸ χρόνο πὸν σιγά-σιγά ὑφαινόταν ἢ φύση μου, ἂν καὶ βέβαια αὐτὴ ἐπιτελοῦσε τὸ ἔργο της κατὰ τρόπο μυστικὸ καὶ σὰν νὰ συνέβαινε αὐτὸ μέσα στὴ βάθη τῆς γῆς· ἀλλ' ὁμως, λέγει, γιὰ σένα ὄλα εἶναι γυμνά καὶ φανερά. Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτὴς ὡς ἐξῆς ἐρμήνευσε· «Δὲν ἔμειναν κρυμμένα τὰ ὄστᾶ μου ἀπὸ σένα, μὲ τὰ ὅποια δημιουργήθηκες κατὰ τρόπο κρυφὸ». Ἄλλος, «Ἡ ὄλη διάπλασή μου, πὸν ἔγινε κατὰ τρόπο κρυφὸ, δὲν διέφυγε τὴν προσοχή σου· διαμορφώθηκα σὰν νὰ βρισκόμουν μέσα στὰ βάθη τῆς γῆς». Ἄλλος, «Δὲν διέφυγε τὴν προσοχή σου ἢ δύναμή μου ἢ ἡ διάπλαση τῶν ὄστων μου, ἂν καὶ διαπλάσθηκα κατὰ τρόπο κρυφὸ καὶ διαμορφώθηκα σὰν μέσα στὰ βάθη τῆς γῆς». Ὅλοι λοιπὸν τὰ ἴδια

με ἐπίστασαι κατὰ μέρος, καὶ μέχρι τῶν μελῶν ἕκαστον οἶδας, καὶ τῆς αὐξήσεως. Ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς λέγει· «Υμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἠριθμημέναι εἰσίν». Ὁμοῦ δὲ καὶ περὶ προνοίας καὶ γνώσεως ἐμφαίνων ὁ λόγος ἐστί.

- 5 «Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου». Ἡ τὸ αὐτὸ πάλιν φησίν, ὅτι καὶ ἀμόρφωτόν με ἤδεις, καὶ γὰρ ἕτερος οὕτως εἶπεν, «Ἀμόρφωτόν με εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου», ἢ ἐπὶ τῶν πράξεων αὐτῶν, ὅτι καὶ τὸ μηδέπω πραχθὲν εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου. «Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται. Ἡμέρας πλασθή-
- 10 σονται, καὶ οὐθεὶς ἐν αὐτοῖς». Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ δεῖ ἐκ τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ ἑτέρου ἐρμηνέως αὐτὸ θηρεῦσαι. Ὁ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι, συμφωνοῦν τῷ προτέρῳ. Τί δὲ ἦν τὸ πρότερον; «Ἀμόρφωτόν με εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου»· τουτέστι, μηδέπω λαβόντα τύπον, ἔτι πλαττόμενον, ἔτι ὑφαινόμενον, καὶ οὕτω με
- 15 εἶδον σαφῶς, ὡς ἐκείνον τὸν μεμορφωμένον, ὡς ἐκείνον τὸν τετυπωμένον, ὡς ἐκείνον τὸν πεπληρωμένον, καὶ οὐδεμιᾶς ἡμέρας ἔτι δεόμενον πρὸς τὴν ἀπάρτισιν. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι τοῦτο ἐστιν, ἄκουσον τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἑτέρου· «Ἀμόρφωτόν με προ-
- 20 εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, σὺν τοῖς ἐν τῇ βίβλῳ σου πᾶσι γεγραμμένοις, ἡμέρας πλασσομένοις, οὐκ ἐνδεούσης οὐδεμιᾶς». Σὺν ἐκείνοις με εἶδες, φησίν, ὁμοίως ἐκείνοις με εἶδες, τοῖς πλασσομένοις ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἡμέραις, αἷς οὐκ ἐνέδει οὐδεμίᾳ ἡμέρα. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς βιβλίου ὄντος ἄνω, οὐδὲ ὡς ἐγγραφομένων τινῶν, ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ γνώσιν διὰ τοῦ βιβλίου σημαί-
- 25 νων, ὡσπερ ὅταν φησίν· «Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἔγραψεν ἐν βίβλῳ». Καὶ πάλιν, «Βίβλοι ἀνεώχθησαν».

«Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός». Ἄλλος,

16. Λουκᾶ 12, 7.

17. Μαλ. 3, 16.

18. Δαν. 7, 10.

λέγουν, ὅτι δηλαδὴ γνωρίζεις μὲ λεπτομέρεια τὴ διάπλασή μου, καὶ γνωρίζεις ἀκόμα καὶ τὸ κάθε μέλος μου καὶ τὴν ἀδξησή του. Αὐτὸ ἀκριβῶς βέβαια λέγει καὶ ὁ Χριστός· «Ἄκόμα δὲ καὶ οἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς σας εἶναι ἀριθμημένες»¹⁶. Τὰ λόγια αὐτὰ δὲ ὁμιλοῦν καὶ γιὰ τὴν πρόνοια καὶ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ.

«Τὴν ἀκατέργαστη μορφή μου τὴν εἶδαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου». Ἦ πάλι ἐννοεῖ τὸ ἴδιο, ὅτι δηλαδὴ καὶ ἀδιαμόρφωτο μὲ γνώριζες, καθόσον ἄλλος ἐρμηνευτῆς ὡς ἐξῆς ἐρμήνευσε, «Ἄδιαμόρφωτο μὲ εἶδαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου», ἢ ἐννοεῖ τις πράξεις του, διότι γνωρίζουν οἱ ὀφθαλμοὶ σου καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἀκόμα δὲν διαπράχθηκε. «Καὶ ὅλοι εἶναι γραμμένοι στὸ βιβλίο σου. Μέρα μὲ τὴν ἡμέρα θὰ πλασθοῦν καὶ δὲν θὰ χρειασθεῖ κανένας ἀπ’ αὐτοὺς τίποτε παραπάνω». Εἶναι ἀσαφὴ τὰ λόγια αὐτά, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσπαθῆσουμε νὰ συλλάβουμε τὸ νόημα αὐτῶν καὶ ἀπὸ ὅσα λέγει ὁ ἄλλος ἐρμηνευτῆς. Αὐτὸ ποῦ λέγει δηλαδὴ σημαίνει κάτι ποῦ εἶναι σύμφωνο μὲ τὸ προηγούμενο. Ποιὸ δὲ ἦταν τὸ προηγούμενο; «Ἄδιαμόρφωτο μὲ εἶδαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου»· δηλαδὴ, προτοῦ ἀκόμα λάβω μορφή, ὅταν ἀκόμα γινόταν ἡ διάπλασή μου, ὅταν ἀκόμη διαμορφωνόμουν, καὶ μὲ τὴ σαφήνεια μὲ εἶδαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνον ποῦ ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ἡ μορφή του καὶ δὲν χρειάζεται οὔτε μιὰ ἡμέρα γιὰ τὴν ἀποπεράτωσή του. Καὶ γιὰ νὰ μάθεις ὅτι αὐτὸ ἐννοεῖ, ἄκουσε τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἄλλου· «Ἄδιαμόρφωτο μὲ εἶδαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἀπὸ πρὶν, μαζὶ μὲ ὄλους ἐκείνους ποῦ εἶναι γραμμένοι στὸ βιβλίο σου, ποῦ ἔχουν διαπλασθεῖ καὶ δὲν χρειάζονται καμιὰ ἐπὶ πλέον ἡμέρα». Μαζὶ μὲ ἐκείνους μὲ εἶδες, λέγει, κατὰ τὸ ἴδιο τρόπο μὲ ἐκείνους μὲ εἶδες, ποῦ διαπλάσσονται κατὰ τις ἡμέρες αὐτῶν, κατὰ τις ἡμέρες ἀπὸ τις ὁποῖες δὲν λείπει οὔτε μιὰ ἡμέρα. Αὐτὰ δὲ τὰ λέγει, ὅχι διότι ὑπάρχει βιβλίο στὸν οὐρανό, οὔτε διότι ὑπάρχουν μερικοὶ γραμμένοι σ’ αὐτό, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξει μὲ τὸ βιβλίο τὴν ἀκριβῆ γνώση, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν λέγει· «Ἄκουσε ὁ Κύριος καὶ ἔγραψε στὸ βιβλίο»¹⁷. Καὶ πάλι, «Βιβλία ἀνοίχθηκαν»¹⁸.

«Ἀπὸ ἐμένα δὲ τιμήθηκαν πάρα πολὺ οἱ φίλοι σου, Θεέ

«Τίμοιοι ἐγένοντο οἱ ἐταῖροί σου». Οὐ μικρὰ καὶ τοῦτο ἀρετῆ, τὸ τοὺς τοῦ Θεοῦ φίλους διὰ πολλῆς ἀγειν τιμῆς. Προενόησάς μου, φησίν, οὐκ ὄντα παρήγαγες, διακρατεῖς, καὶ ἐγὼ ταύτην δίδωμι τὴν ἀμοιβήν, τοὺς φίλους σου τιμῶν. «Λίαν ἐκραταιώθησαν αἱ 5 ἀρχαὶ αὐτῶν». Τουτέστιν, αὐτοὶ ἐκραταιώθησαν. Ἄλλος φησί, «Τί παμπληθεῖς αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν;». Ὅπερ καὶ σαφέστερον ἐπάγει γάρ· «Ἐξαριθμήσομαι αὐτούς, καὶ ὑπὲρ ἄμμον πληθυνθήσονται». Ἐγὼ μὲν αὐτούς τιμῶ, σὺ δὲ πολλοὺς ποιεῖς, καὶ ψάμμου πλείους· οὐ μόνον δὲ πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροὺς. Τὸ γὰρ 10 «Ἐκραταιώθησαν», τοῦτό ἐστι. Καὶ διπλῆν λέγει τὴν εὐημερίαν, τὴν τε εἰς πλῆθος, τὴν τε εἰς ἰσχύος ἐπίδοσιν. «Ἐξηγέρθη, καὶ ἐτι εἰμί μετὰ σοῦ». Ἄλλος, «Ἐξυπνώσω, καὶ εἰς αἰεὶ ἔσομαι παρὰ σοί». Οὐ μικρὸν τοῦτο ἀρετῆς σημεῖον, τὸ ἐν εὐημερίᾳ μένειν τὴν ἀρετὴν διατηροῦντα. Πολλοὶ γοῦν ἀπολαύσαντες εὐπραγίας, 15 ἐπελάθοντο. Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ, φησίν, ἀλλὰ καὶ ἀναστάς, τουτέστιν, ἀπαλλαγείς τῶν δεινῶν, αἰεὶ μετὰ σοῦ ἔσομαι.

5. «Ἐὰν ἀποκτείνης ἀμαρτωλοὺς, ὁ Θεός». Οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι ἐὰν ἀποκτείνης, τότε ἔσομαι, ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν καὶ χωρὶς τούτου ἐπήγγελται· αἰτεῖ δὲ τοῦτο γενέσθαι, οὐχ ἵνα ἀφανίσῃ τὴν 20 οὐσίαν τὴν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἵνα μεταβάλλῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐπὶ δικαιοσύνην. Οὐ γὰρ εἶπεν, «ἐὰν ἀποκτείνης ἀνθρώπους», ἀλλά, «Ἀμαρτωλοὺς». Ἐτερος δὲ ἀντὶ τοῦ «Ἀμαρτωλοὺς», «Παραβάτην» εἶπε, περὶ τῶν πολεμίων λέγων τῶν εἰδωλα προσκυνούντων. «Ἄνδρες αἱμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ». 25 Αἱμάτων ἀνδρας τοὺς φονικούς φησι, τοὺς σφαγαῖς χαίροντας. Οὐ μικρὰ δὲ καὶ αὕτη πρὸς ἐπίδοσιν ἀρετῆς ἢ ὁδός, τὸ φεύγειν καὶ ἀποπηδᾶν τὰς τῶν τοιούτων συνουσίας. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία·

μου». Ἄλλος, «Ἐτυχαν μεγάλης ἐκτιμήσεως οἱ φίλοι σου». Δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὴ ἀρετὴ, τὸ ν' ἀπολαμβάνουν μεγάλης ἐκτιμήσεως οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Προνόησες, λέγει, γιὰ μένα, μὲ ἔφερες στὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία, μὲ κρατεῖς στὴ ζωὴ, καὶ ἐγὼ σοῦ ἀνταποδίδω αὐτὴ τὴν ἀμοιβή, τιμώντας τοὺς φίλους σου. «Κατέστη πάρα πολὺ ἰσχυρὴ ἡ δύναμη αὐτῶν». Δηλαδή αὐτοὶ ἔγιναν πολὺ ἰσχυροί. Ἄλλος λέγει, «Πόσο μεγάλο εἶναι τὸ πλῆθος τῶν κεφαλῶν αὐτῶν;», πράγμα ποῦ εἶναι σαφέστερο· διότι προσθέτει «Θέλω νὰ τοὺς μετρήσω, ἀλλὰ πληθύνθηκαν περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴν ἄμμο». Ἐγὼ μὲν τιμῶ αὐτούς, σὺ ὅμως πληθαίνεις αὐτούς καὶ τοὺς κάμνεις περισσότερους ἀπὸ τὴν ἄμμο· ὄχι δὲ μόνο πολλοὺς τοὺς κάμνεις, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροὺς. Διότι τό, «Ἐκραταιώθησαν», αὐτὸ σημαίνει. Καὶ παρουσιάζει διπλὴ τὴν εὐημερία, καὶ τὴν αὐξηση σὲ πλῆθος καὶ τὴν ἐπίδοση σὲ δύναμη. «Σηκῶνομαι τὸ πρωτὶ καὶ πάλι εἶμαι ἀκόμη μαζί σου». Ἄλλος, «Θὰ ξυπνήσω καὶ θὰ εἶμαι πάντα μαζί σου». Δὲν εἶναι αὐτὸ μικρὴ ἀπόδειξη ἀρετῆς τὸ νὰ ζεῖ μέσα στὴν εὐημερία καὶ νὰ διατηρεῖ τὴν ἀρετὴ. Πολλοὶ βέβαια ποῦ ἀπόλαυσαν εὐημερία, λησμόνησαν τὴν ἀρετὴ. Ὅχι ὅμως ἐγὼ, λέγει, ἀλλὰ καὶ τώρα ποῦ σηκώθηκα, δηλαδή ποῦ ἀπαλλάχθηκα ἀπὸ τὰ δεινὰ, πάντοτε μαζί σου θὰ εἶμαι.

5. «Ἄν παραδώσεις στὸ θάνατο τοὺς ἁμαρτωλοὺς, Θεέ μου». Δὲν ἐννοεῖ αὐτό, ὅτι ἂν τοὺς παραδώσεις στὸ θάνατο, τότε θὰ εἶμαι μαζί σου, ἀλλ' ὑποσχέθηκε νὰ εἶναι μαζί του καὶ χωρὶς αὐτό· ζητεῖ δὲ νὰ γίνεῖ αὐτό, ὄχι γιὰ νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλὰ γιὰ νὰ μεταβάλλει αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία πρὸς τὴν ἀρετὴ. Διότι δὲν εἶπε, ἄν φονεύσεις ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἄμαρτωλοὺς». Ἄλλος δὲ ἀντὶ τοῦ «Ἄμαρτωλοὺς», ἐρμήνευσε, «Παραβάτη», ἐννοώντας τοὺς ἐχθροὺς ποῦ προσκυνοῦν τὰ εἰδωλα. «Ἄνθρωποι αἰμοβόροι φύγετε ἀπὸ κοντά μου». Ἄνθρωπος αἱμάτων ὀνομάζει τοὺς φονιάδες, ποῦ χαίρονται μὲ τὶς σφαγές. Δὲν εἶναι μικρὴ καὶ αὐτὴ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀσκησι τῆς ἀρετῆς, τὸ ν' ἀποφεύγει καὶ νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς συναναστροφές παρόμοιων ἀνθρώπων. Ἐπειτα καὶ ἡ αἰτία·

«Ὅτι ἐρισταί ἐστε εἰς διαλογισμούς». Ἄλλος, «Ὅτινες ἀντελάλησάν σοι διαλογισμόν». Ἄλλος, «Ὅτι παρεπίκρανάν σε ἐν κακοβουλίᾳ».

Ὅρα μὴ τὰ ἑαυτοῦ ζητοῦντα, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ὑβριν ἀποπηδῶντα, καὶ φεύγοντα τὴν πρὸς ἐκείνους συνουσίαν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ἀπωλείας τοῖς Ἰουδαίοις αἴτιον γέγονε, τὸ τοῖς πονηροῖς ἀναμίγνυσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ νόμον ἐλάμβανον, καὶ νόμῳ διετειχίζοντο ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰς πρὸς αὐτοὺς ἐπιγαμίας φεύγειν ἐκελεύοντο, καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου τότε ἐξελθόντες, ἐπὶ τῆς ἐρήμου τεσσαράκοντα ἔτη καθ' ἑαυτοὺς ἐπλάττοντο. Διὰ τοῦτο καὶ φραγμὸς ὁ νόμος ἐλέγετο, ἅτε πανταχόθεν αὐτοῖς περικείμενος, καὶ τὰς πρὸς τοὺς πονηροὺς ἀναστέλλων συνουσίας· εὐεξαπάτητον γὰρ αὐτῶν τὸ ἦθος, εὐάλωτον καὶ εὐπερίτρεπτον.

«Λήψονται εἰς ματαιότητας τὰς πόλεις σου». Ἐτερος, «Ἐπήρθησαν ματαιῶς ἀντίζηλοι σου». Ἄλλος, «Οἱ ἐχθροὶ σου». Διὰ τοῦτο φεύγει καὶ ἀποπηδᾷ, ὅτι ἐπήρθησαν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὅτι παρηνόμουν, ὅτι βλάσφημα ἐφθέγγοντο ῥήματα. «Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην; Τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς· εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι». Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο, ἐχθραίνειν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀντικεῖσθαι τοῖς ἀντικειμένοις αὐτοῖς. Ταῦτα γὰρ μάλιστα φιλίας τεκμήρια. Καὶ αὐτὸς τοίνυν ἀμείβεται τὸν Θεὸν δι' ἐκατέρων. Ἄνωτέρω μὲν γὰρ ἔφη, «Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός», ἐνταῦθα δέ, «τοὺς μισοῦντάς σε ἐμίσησα»· κάκει μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ ἐνταῦθα μεθ' ὑπερβολῆς. Οὐ γάρ, «Ἐμίσησα», φησὶ μόνον, ἀλλὰ καί, «Ἐξετηκόμην».

«Δοκίμασόν με, ὁ Θεός, καὶ γνῶθι τὴν καρδίαν μου. Ἐτασόν με, καὶ γνῶθι τὰς τρίβους μου, καὶ ἴδε εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἐμοί, καὶ ὁδήγησόν με ἐν ὁδῷ αἰωνία». Καίτοι γε ἀρχόμενος ἔλεγεν·

«Διότι ἔχουν διαρκῶς στή σκέψη τους φιλονεικίες». Ἄλλος, «Οἱ ὅποιοι πρόβαλαν ἀντιρρήσεις πρὸς ἐσένα». Ἄλλος, «Διότι σὲ παραπύκρναν μετὶ τῆς κακοβουλίας τους».

Πρόσεχε πὺ δὲν ζητεῖ πράγματα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλ’ ἐξ αἰτίας τῆς προσβολῆς πρὸς τὸ Θεὸ ἀποστρέφεται καὶ ἀποφεύγει τὴ συναναστροφή μετ’ ἐκείνους. Καθόσον καὶ αὐτὸ ἐγινε αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν Ἰουδαίων, τὸ ὅτι δηλαδὴ συναναστρέφονταν τοὺς κακοὺς. Γι’ αὐτὸ καὶ νόμο ἐλάμβαναν καὶ μετὰ νόμο περιφροῦνταν ἀπὸ αὐτούς, καὶ ἔπαιρναν ἐντολὴ νὰ ἀποφεύγουν τοὺς γάμους μετ’ αὐτούς, καὶ, ἀφοῦ ἐξῆλθαν τότε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἐπὶ σαράντα χρόνια διαπαιδαγωγοῦνταν μόνοι τους μέσα στὴν ἔρημο. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ νόμος ὀνομαζόταν φραγμός, ἐπειδὴ περιέβαλλε αὐτούς ἀπὸ παντοῦ καὶ ἐμπόδιζε τὴ συναναστροφὴς αὐτῶν πρὸς τοὺς κακοὺς· διότι ὁ χαρακτήρας τους ἦταν εὐερέθιστος, εὐάλωτος καὶ εὐκολομετάβλητος.

«Μάταια θὰ καταλάβουν τὶς πόλεις σου». Ἄλλος, «Ἵπερηφανεύθησαν μάταια οἱ ἀντίζηλοί σου». Ἄλλος, «Οἱ ἐχθροί σου». Γι’ αὐτὸ τοὺς ἀποφεύγει καὶ τοὺς ἀποστρέφεται, διότι περιφρόνησαν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, διότι παρανομοῦσαν, διότι ἔλεγον βλάσφημα λόγια. «Δὲν μίσησα, Κύριε, ἐκείνους πὺ σὲ μισοῦν, καὶ δὲν ἔλειωνα ἐξ αἰτίας τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐχθρῶν σου; Μὲ μεγάλο μίσος τοὺς μισοῦσα καὶ ἔτσι ἐγιναν ἐχθροί μου». Αὐτὴ τὴν ἐντολὴ ἔδωσε καὶ ὁ Θεός, νὰ φέρεται κανεὶς ἐχθρικᾶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ ἀντιτίθεται πρὸς ἐκείνους πὺ ἀντιτίθενται πρὸς αὐτόν. Διότι αὐτὰ πρὸ πάντων εἶναι δείγματα φιλίας. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ἀνταμείβει τὸ Θεὸ καὶ μετὰ τὰ δύο. Διότι προηγουμένως μὲν εἶπε, «Ἀπὸ ἐμένα πάρα πολὺ τιμήθηκαν οἱ φίλοι σου, Θεέ μου», ἔδω δέ, «Μίσησα ἐκείνους πὺ σὲ μισοῦν»· καὶ ἐκεῖ μετὰ ὑπερβολὴ τοὺς ἀγάπησε καὶ ἔδω μετὰ ὑπερβολὴ τοὺς μίσησε. Διότι δὲν λέγει μόνο, «Τοὺς μίσησα», ἀλλὰ καὶ «Ἐλειωνα ἀπὸ τὸ μίσος μου».

«Δοκίμασέ με, Θεέ μου, καὶ ἐρεύνησε τὴν καρδιά μου. Ἐξέτασέ με καὶ γνώρισε τοὺς δρόμους μου, καὶ κοίταξε ἂν ὑπάρχει κάποια παρανομία στὸν τρόπο ζωῆς μου καὶ ὁδήγησέ

«Ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωσ με. Σὺ ἔγνωσ τὴν καθέδραν μου, καὶ τὴν ἔγερσίν μου. Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν· τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχοῖνόν μου ἐξιχνίασας. Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προεῖδες. Σὺ ἔγνωσ πάντα τὰ ἔσχατα καὶ 5 τὰ ἀρχαῖα». Πῶς οὖν ἐνταῦθα πάλιν, ὡς μήπω δοκιμασθεῖς, «Δοκίμασόν με», λέγει; Ὅρᾳς ὅτι ἀνθρωπίναις κέχρηται λέξεσιν, οὐχ ἵνα τῇ εὐτελείᾳ παραμένωμεν, ἀλλ' ἵνα διὰ πάντων συναγαγόντες τὴν θεοπρεπῆ ἔννοιαν εἰς ὑψηλὰ ἀναβῶμεν νοήματα. Δοκιμασθῆναι γὰρ καὶ ἔτασθῆναι αἰτεῖ, οὐχ ἵνα γνῶ τὴν καρδίαν αὐ- 10 τοῦ ὁ πρὸ τούτου εἰδὼς πάντα, καὶ πρὸ γενέσεως, ἀλλ' ἵνα γνῶμεν ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων μανθάνοντες. Τὸ γὰρ «Δοκίμασόν με», ἐνταῦθα τοῦτό ἐστι.

«Καὶ Ἴδε εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἐμοί, καὶ ὁδήγησόν με ἐν ὁδῷ αἰωνία». Ποία δέ ἐστιν αἰωνία ὁδός, ἀλλ' ἡ πνευματικὴ, καὶ 15 πρὸς οὐρανὸν ἀνάγουσα, καὶ ἣς τὸ τέλος οὐκ ἔνι; Ὡς τά γε ἄλλα πάντα ἐπὶ κῆρα γέγονε, καὶ τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίῳ. Διὸ δὴ πάντα παραδραμῶν ἐκείνην ζητεῖ, τὴν ἀθάνατον, τὴν ἀπέραντον, τὴν εἰς τέλος οὐκ ἀπαντῶσαν. Πῶς δ' ἂν τις ὁδηγηθεῖ πρὸς ἐκείνην; Τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ροπῆς ἀπολαύων, καὶ τὰ παρ' 20 ἑαυτοῦ συνεισφέρων, ἀρετὴν μετιῶν, φιλοσοφίας ἐπειλημμένος, ὑψηλότερος τῶν βιωτικῶν γινόμενος. Τὰ γὰρ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης οὐκ ἔστιν ἐφήμερα, οὐδὲ πρόσκαιρα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀρετὴ· διηνεκεῖς ἔχει τοὺς καρποὺς ἀνθοῦντας, καὶ μηδέποτε μαραινομένους, καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀθάνατα, καὶ ἀκήρατα, καὶ ἀτελεῦτητα· ὧν 25 γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

με στην αιώνια ζωή». Μολονότι βέβαια ἀρχίζοντας τὸν ψαλμὸ ἔλεγε· «Μὲ δοκίμασες καὶ μὲ γνώρισες. Σὺ γνώρισες πολὺ καλὰ τὴν καθέδρα καὶ τὴν ἔγερσὴ μου. Σὺ κατανοεῖς τὶς σκέψεις μου ἀπὸ μακριὰ· τὸν δρόμο μου καὶ ὀλόκληρο τὸ μῆκος τῆς ζωῆς μου τὰ ἐξερεύνησες καὶ προεῖδες ὄλους τοὺς δρόμους τῆς ζωῆς μου. Σὺ γνώρισες ὅλα καὶ τὰ πρόσφατα καὶ τὰ παλιά». Πῶς λοιπὸν ἐδῶ πάλι λέγει, «Δοκίμασέ με», σὰν νὰ μὴ δοκιμάσθηκε ἀκόμα; Βλέπεις ὅτι χρησιμοποιεῖ ἀνθρώπινες λέξεις, ὄχι γιὰ νὰ διαμένουμε στὴν εὐτέλεια, ἀλλ', ἀφοῦ μὲ ὅλα σχηματίσουμε θεοπρεπῆ ἔννοια, νὰ ἀνεβοῦμε σὲ ψηλὰ νοήματα. Διότι ζητεῖ νὰ δοκιμασθεῖ καὶ νὰ ἐρευνηθεῖ ἡ καρδιά του, ὄχι γιὰ νὰ γνωρίσει τὴν καρδιά του αὐτὸς ποὺ ὅλα τὰ γνωρίζει πρὶν ἀπὸ αὐτὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τους, ἀλλὰ γιὰ νὰ γνωρίσουμε ἑμεῖς ποὺ τὰ μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἔκβαση αὐτὴ ποὺ εἶχαν τὰ πράγματα. Διότι τὸ «Δοκίμασέ με», αὐτὸ σημαίνει.

«Καὶ πρόσεξε ἂν ὑπάρχει σ' ἐμένα ὁδὸς παρανομίας καὶ ὀδήγησέ με στὴν αιώνια ὁδὸ». Ποιὰ εἶναι ἡ αιώνια ὁδός, παρὰ ἡ πνευματικὴ, ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ τῆς ὁποίας τὸ τέλος δὲν ὑπάρχει; Διότι βέβαια ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι πρόσκαιρα καὶ ἐξαφανίζονται μαζί μὲ τὴν παρούσα ζωὴ. Γι' αὐτὸ λοιπὸν παραμερίζοντας ὅλα, ἐκείνη ζητεῖ, τὴν ἀθάνατη, τὴν ἀπέραντη, ποὺ δὲν ἔχει τέλος. Πῶς δὲ θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ ὀδηγηθεῖ πρὸς ἐκείνη τὴν ὁδὸ; Ἀπολαμβάνοντας τὴν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ βοήθεια καὶ συνεισφέροντας αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτόν, ἀσκώντας τὴν ἀρετὴ, φροντίζοντας γιὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπο ζωῆς, καὶ ἀνεβαίνοντας ψηλότερα ἀπὸ τὶς κοσμικὲς φροντίδες. Καθόσον τὰ ὄσα προέρχονται ἀπὸ τὴν ὁδὸ ἐκείνη δὲν εἶναι ἐφήμερα, οὔτε πρόσκαιρα. Διότι τέτοια εἶναι ἡ ἀρετὴ· ἔχει τοὺς καρποὺς πάντοτε ἀκμαίους καὶ ποὺ ποτὲ δὲν μαραίνονται, καθὼς καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀθάνατα, ἀμόλυντα, καὶ αἰώνια, τὰ ὁποῖα μακάρι νὰ ἐπιτύχουμε ὄλοι μας, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλάνθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΛΘ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐξελοῦ με, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ· ἀπὸ ἀν-
δρὸς ἀδίκου ρῦσαί με».

1. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ λέγοντες, 'διὰ τί θηρία; διὰ τί σκορπίοι;
διὰ τί ἔχεις;' Ἴδου γὰρ εὐρηται ζῶον πλείονα κακίαν ἐπιδεικνύ-
μενον, οὐ παρὰ τὴν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην, ὁ ἄνθρωπος.
Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ προφήτης παρὲς πάντα ἐκεῖνα, ἀπὸ τούτου
5 ἀξιοῖ ρυσθῆναι. Τί οὖν, εἶπέ μοι, ἐπεὶ τοιοῦτος, οὐκ ἔχρῃν ἀν-
θρώπους γενέσθαι; Ἄλλ' ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτο λέγειν· οὐδὲν
γάρ ἐστι τὸ βλάπτον ἄνθρωπον, ἀλλ' ἢ ἡ ἁμαρτία μόνη· καὶ ταύ-
της ἀνηρημένης, ἅπαντα ράδια, καὶ εὐκόλα, καὶ γαληνά· ὥσπερ
οὖν, ταύτης παρουσίας, πάντα σκόπελοι, καὶ χειμῶνες, καὶ
10 ναυάγια. Μηδεὶς δὲ ἡμῶν καταγινωσκέτω, εἰ θηρίου πονηρότε-
ρον ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐν κακίᾳ εἰρήκαμεν· τὸ μὲν γάρ, εἰ καὶ
μὴ ἐν τῇ φύσει τὸ πρᾶον ἔχει, ἀπατηθῆναι δύναται ραδίως,
καὶ ὅπερ ἐστὶ φαίνεται, ὁ δὲ ἄνθρωπος μελετῶν τὴν πονηρίαν,
καὶ πολλὰ τὰ προσωπεῖα περικείμενος, δυσφυλακτότερόν ἐστι
15 θηρίου, δορὰν προβάτου πολλακίς προβαλλόμενος, καὶ ἔνδον
τὸν λύκον ἀποκρύπτων. Διὸ καὶ ἀφυλάκτως πολλοὶ τοῖς τοιού-
τοις περιπίπτουσιν.

Ἐπεὶ οὖν δυσφώρατα τὰ τοιαῦτα θηρία, ἐπ' εὐχὴν ὁ προφή-

* Ψαλμὸς τοῦ Δαυίδ, ποῦ γράφηκε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τοῦ
Σαούλ, ἢ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀβεσσαλώμ. Διατυπώνονται τὰ παράπονά του
γὰρ τὶς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν του καὶ τὶς ἐπιβουλὰς καὶ παγίδες ποῦ τοῦ στή-

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟΝ ΡΛΘ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Σώσε με, Κύριε, από άνθρωπο κακό, λύτρωσέ με
από άνθρωπο άδικο».

1. Ποῦ λοιπόν είναι εκείνοι που λέγουν, 'γιατί υπάρχουν τὰ θηρία; γιατί οί σκορπιοί; γιατί οί έχιδνες;' Διότι νά έχει βρεθεῖ ζῶο που παρουσιάζει μεγαλύτερη κακία, όχι από τὴ φύση του, ἀλλὰ από τὴ θέλησή του, ὁ ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ λοιπόν και ὁ προφήτης, ἀφοῦ παρέλειψε ὄλα ἐκεῖνα, ζητεῖ νά σωθεῖ ἀπὸ αὐτὸ. Τί λοιπόν, πές μου, ἐπειδὴ εἶναι τέτοιος, ἔπρεπε νά μὴ γίνον οί ἄνθρωποι; Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι δεῖγμα τῆς πιδ φοβερῆς ἀνοησίας· διότι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο που νά βλάπτει τὸν ἄνθρωπο, παρὰ μόνο ἡ ἁμαρτία, και ὅταν αὐτὴ ἐξαφανισθεῖ ὄλα εἶναι εὐκόλα, κατορθωτὰ και ἡρεμα, ὅπως ἀκριβῶς πάλι ὅταν ὑπάρχει αὐτὴ, ὄλα εἶναι ἐμπόδια, δυσκολίες και ναυάγια. Κανένας δὲ ἄς μὴ με κατηγορεῖ, που εἶπα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος που ζεῖ μέσα στὴν κακία, εἶναι πιδ κακὸς ἀπὸ τὰ θηρία· διότι τὸ μὲν θηρίο, ἂν και δὲν ἔχει στὴ φύση του τὴν πραότητα, ἀλλ' ὅμως εἶναι εὐκόλο νά ἀπατηθεῖ και φαίνεται αὐτὸ που εἶναι, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος, μελετώντας τὴν κακία και χρησιμοποιώντας πολλὰ προσωπεῖα, εἶναι πιδ δύσκολο νά προφυλαχθεῖ κάποιος ἀπὸ αὐτὸν παρὰ ἀπὸ τὸ θηρίο, παρουσιαζόμενος πολλές φορές με δέρμα προβάτου, ἐνῶ ἐσωτερικὰ κρύβει τὸ λύκο. Γι' αὐτὸ και πολλοὶ χωρὶς προφύλαξη πέφτουν σ' αὐτοῦς.

Ἐπειδὴ λοιπόν τὰ θηρία αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι δύσκολο

νουν γιὰ νά τὸν ἐξοντώσουν. Γι' αὐτὸ ζητᾶ ἀπὸ τὸ Θεὸ νά τὸν προστατεύσει ἀπὸ ὄλα αὐτὰ και νά τιμωρήσει αὐτοῦς, και ἐπισφραγίζει ὄλα αὐτὰ με τὴν ἀκλόνητη ἐλπίδα του στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ.

της τρέπεται, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ καλεῖ ροπήν, ὥστε τῆς
 τοιαύτης ἀπαλλαγῆναι ἐπιβουλῆς. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις πολλάκις
 καὶ ὁ διάβολος ὑποδύεται, καὶ οὕτω βάλλει. Πολλὰ τοίνυν παν-
 ταχόθεν τὰ ἐπιβουλεύοντα. Καὶ γὰρ ἄνθρωπος πονηρὸς τοῦτο
 5 ποιεῖ, καὶ δαίμων ἄγριος πολεμεῖ, καὶ πειρασμὸς ἀφόρητος ἐνο-
 χλεῖ. Διὸ καὶ διδασκόμεθα εὐχόμενοι λέγειν· «Μὴ εἰσενέγκῃς ἡ-
 μᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ». Ποικί-
 λαι αἱ μάχαι, καὶ πολυσχιδεῖς αἱ παρατάξεις, καὶ δεῖ πρὸς ἅπαν-
 τα παρεσκευάσθαι. Καθάπερ γὰρ ὁ μέλλων εἰς πέλαγος ἀφιέναι,
 10 καὶ ὑδάτων ἀτάκτων ρύμην, καὶ πνευμάτων ἀγρίων ἐμβολήν,
 καὶ νεφῶν συνδρομήν, καὶ ὑφάλους πέτρας καὶ σπιλάδας, καὶ
 θηρίων ἐπανάστασιν, καὶ πειρατῶν παράταξιν, καὶ λιμὸν, καὶ δί-
 ψος, καὶ θάλατταν, καὶ ὄρμον ἀλίμενον, καὶ ναυτῶν φιλονει-
 κίαν, καὶ ἐφοδίων σπάνιν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα προορᾶν ὀφεί-
 15 λει, καὶ πρὸς ἅπαντα παρατάττεσθαι, οὕτω δὴ καὶ εἰς τὸν εὐρι-
 πον τοῦ παρόντος ἐλθὼν βίου, καὶ πρὸς πάθη σώματος, καὶ
 πρὸς νοσήματα ψυχῆς, καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ
 πρὸς ἐχθρῶν ἐπαναστάσεις, καὶ πρὸς φίλων ὑπούλων δόλους,
 καὶ πρὸς πενίαν, καὶ πρὸς βασάνους, καὶ πρὸς ἐπήρειαν, καὶ
 20 πρὸς δαιμόνων φάλαγγας, καὶ πρὸς διαβόλου μανίαν παρε-
 σκευάσθαι ἂν εἴη δίκαιος, εἴ γε μέλλοι πρὸς τὴν βασιλίδαν ἅπαν-
 τῶν πόλιν, καὶ πεπληρωμένος τῶν φορτίων εἰς τὸν λιμένα καταί-
 ρειν.

Ἐνταῦθα μὲν οὖν πονηρὸν ἄνθρωπον καλεῖ, ὅταν δὲ περὶ
 25 τοῦ διαβόλου διαλέγηται, ἀπλῶς πονηρόν. Τί δὴ ποτε; Ὅτι αὐ-
 τὸς πατὴρ τῆς πονηρίας ἐγένετο· διὰ τοῦτο καὶ κατ' ἐξοχὴν λέγε-
 ται πονηρός, καὶ ἀντὶ τοῦ κυρίου τὸ ἐπίθετον ἤρκεσεν ὄνομα διὰ
 τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας, οὐκ ἐμφυτον οὖσαν, ἀλλὰ προσγενο-
 μένην αὐτῷ. Εἰ δὲ βούλει καὶ αὐτῆς τῆς πονηρίας τὸ ὄνομα μα-

νά γίνουν ἀντιληπτά, ὁ προφήτης καταφεύγει στήν προσευχή καί ζητεῖ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ὥστε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ἐπιβουλή αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Διότι πολλές φορές εἰσέρχεται σ' αὐτούς καί ὁ διάβολος καί βάλλει μέ τόν τρόπο αὐτό. Εἶναι πολλές λοιπόν οἱ ἐπιβουλές πού δεχόμαστε ἀπό παντοῦ. Διότι καί ὁ κακός ἄνθρωπος τὸ κάμνει αὐτό, καί ὁ δαίμονας ὁ ἄγριος πολεμεῖ καί ὁ ἀνυπόφορος πειρασμός ἐνοχλεῖ. Γι' αὐτό καί διδασκόμαστε ὅταν προσευχομαστε νά λέμε· «Μὴ ἐπιτρέψεις νά πέσουμε σὲ πειρασμό, ἀλλὰ λύτρωσέ μας ἀπὸ τὸν πονηρό»¹. Εἶναι ποικίλες οἱ μάχες καί πολύμορφες οἱ παρατάξεις καί πρέπει νά εἴμαστε ἕτοιμοι γιὰ ὅλα. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος πού πρόκειται νά ριφθεῖ στὸ πέλαγος, στήν ὄρμη τῶν ἀτάκτων ὑδάτων, στήν ἐπίθεση τῶν ἀγρίων ἀνέμων, στὴ συσσώρευση τῶν νεφῶν, στοὺς ὑφάλους τῶν πετρῶν καί τοὺς βράχους, στήν ἐξόρμηση τῶν θηρίων καί τὴν παράταξη τῶν πειρασμῶν, στήν πείνα, στὴ δίψα, στὴ θάλασσα καί στὸν χωρὶς προστασία ὄρμη, στὴ φιλονεικία τῶν ναυτῶν καί τὴν ἔλλειψη τῶν ἐφοδίων, ὀφείλει καί ὅλα αὐτὰ νά τὰ προβλέπει καί νά τὰ ἀντιμετωπίζει ὅλα, ἔτσι λοιπόν καί αὐτὸς πού ἦλθε μέσα στήν ἀστάθεια αὐτῆς τῆς παρούσας ζωῆς, θὰ ἦταν ὀρθὸ νά εἶναι προετοιμασμένος καί γιὰ τὰ σωματικὰ πάθη καί γιὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα, καί γιὰ τὶς ἐπιβουλές τῶν ἀνθρώπων καί γιὰ τὶς ἐπαναστάσεις τῶν ἐχθρῶν, καί γιὰ τοὺς ὑπουλοὺς δόλους τῶν φίλων, καί γιὰ τὴ φτώχεια, καί γιὰ τὰ βάσανα, καί γιὰ τοὺς πειρασμούς, καί γιὰ τὶς φάλαγγες τῶν δαιμόνων, καί γιὰ τὴ μανία τοῦ διαβόλου, ἂν βέβαια πρόκειται νά εἰσέλθει στὴ βασιλίδα πόλη, καί νά φθάσει στὸ λιμάνι γεμάτος ἀπὸ τὰ φορτία.

Ἐδῶ λοιπόν τὸν ὀνομάζει κακὸ ἄνθρωπο, ὅταν ὁμως ὀμιλεῖ γιὰ τὸ διάβολο, τὸν ὀνομάζει ἀπλῶς πονηρό. Γιατί τέλος πάντων; Διότι ὁ διάβολος ἔγινε πατέρα τῆς κακίας· γι' αὐτὸ καί λέγεται κατ' ἐξοχὴ πονηρός, καί κρίθηκε ἀρκετό, ἀντὶ τοῦ κυρίου ὀνόματος, τὸ ἐπίθετο μόνο, ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερβολικῆς πονηρίας, πού δὲν εἶναι ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἀποκτήθηκε μετὰ. Ἄν ὁμως θέλεις νά μάθεις ἀπὸ ποῦ ἔχει προέλθει καί τὸ ὄνομα

θεῖν πόθεν εἰρηται, καὶ ἐντεῦθεν μεγάλη καρπώση. Πονηρία γὰρ εἰρηται, ἐκ τοῦ πόνου ἐπάγειν καὶ μόχθου αὐτῷ τῷ κεκτημένῳ. Διὸ καὶ τις σοφὸς τοῦτο παραδηλῶν λέγει· «Ἐὰν κακὸς γένη, μόνος ἀντλήσεις τὰ κακά· ἐὰν δὲ ἀγαθός, σαυτῷ καὶ τοῖς πλη-
 5 σίον». Καὶ πῶς, φησί, μόνος ἀντλεῖ τὰ κακά ὁ πονηρός; Καίτοι γε πολλοὺς ἐπηρεάζει. Ἄλλ' οὐδένα τῶν μὴ χαύνων καὶ ραθύμων. Καὶ εἰ βούλει τὸν πονηρὸν ἀνθρωπὸν ἀφέντες, αὐτὸν τὸν πονη-
 ρὸν δαίμονα εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Εἶπε δὴ μοι, οὐχὶ πᾶσαν αὐτοῦ ἐξέχεε τὴν κακίαν; μὴ τι τὸν Ἰὼβ ἐβλαψεν; οὐχὶ ἐκεῖνον μὲν καὶ
 10 λαμπρότερον ἐποίησεν, ἑαυτῷ δὲ χαλεπώτερον τὸ πτώμα εἰργά-
 σατο; Τί δὲ Κάϊν, οὐχὶ μόνος ἤντησε τὰ κακά; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἄβελ. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι ταχέως εἰς τὸν ἀκύ-
 μαντον παρεπέμφθη λιμένα. Ἄλλὰ τοῦτο μέγιστον εὐεργεσίας εἶδος ἦν, ὅτι μετὰ κατορθώματος κατέλυσεν, ὅτι τὸ κοινὸν τῆς
 15 φύσεως χρέος ἐπραγματεύσατο. Καὶ γὰρ ὁ τοῖς ἄλλοις ἦν κοι-
 νόν, καὶ κατὰ ἀνάγκην παραγινόμενον, τοῦτο μετ' ἐμπορίας τού-
 τῳ παρεγένετο. Ταῦτα οὐχὶ κακὸν ἦν ὑπομεῖναι, ἀλλὰ στέφανον ἀναδήσασθαι λαμπρότερον.

Τί δὲ τὸν Ἰωσήφ ἐβλαψαν οἱ ἀδελφοί; οὐκ αὐτοὶ μόνοι τὰ
 20 κακά ἤντησαν; Ἄλλὰ δοῦλος ἐγένετο, φησί. Καὶ τί τοῦτο; Ἐγὼ
 δὲ λέγω, ὅτι καὶ δεσμώτης· ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, εἰ
 δοῦλος γέγονε καὶ δεσμώτης, ἀλλ' εἰ βλάβην τινὰ ἐντεῦθεν ὑπέ-
 μεινε. Τὸναντίον γὰρ εὐρίσκομεν, ὅτι καὶ ἐκέρδανε τὰ μέγιστα,
 πλείονα παρὰ τῷ Θεῷ παρρησίαν κτησάμενος, καὶ δι' αὐτῶν
 25 τῶν δοκούντων ἐναντίων εἶναι, τὴν παροῦσαν εὐημερίαν λα-
 βῶν. Μὴ δὴ φοβώμεθα πονηροῦς, ἀλλ' ἐλεῶμεν. Τότε μὲν γὰρ εἰκότως ἦσαν φοβεροί, ἅτε οὐδέπω τῆς ὑψηλῆς ὁδοῦ τετμημέ-
 νης τῆς ἐπὶ φιλοσοφίαν ἀγούσης, νυνὶ δὲ οὐκέτι, τῶν οὐρανῶν

τῆς ἴδιας τῆς πονηρίας, καὶ ἀπὸ ἐδῶ θὰ ἀποκομίσεις μεγάλα ὀφέλη. Ὅνομάσθηκε λοιπὸν πονηρία, ἐπειδὴ προσθέτει πόνον καὶ μόχθον σ' αὐτὸν ποῦ ἔχει αὐτήν. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος σοφὸς γὰρ νὰ δηλώσει αὐτό, λέγει· «Ἄν γίνεις κακός, μόνος θ' ἀποκομίσεις τὰ κακά, ἂν δὲ ἀγαθός, θὰ ὠφελησεις τὸν ἑαυτό σου καὶ τοὺς πλησίον σου»². Καὶ πῶς, λέγει, ὁ κακὸς ἀποκομίζει μόνος τὰ κακά; Ἄν καὶ βέβαια πολλοὺς ἐπηρεάζει, ἀλλ' ὅμως κανένα ἀπὸ τοὺς μὴ ἀποχαυνωμένους καὶ ἀδιάφορους. Καὶ ἂν θέλεις, ἀφοῦ ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὸν κακὸ ἄνθρωπον, ἃς ἐξετάσουμε τὸν ἴδιον τὸν πονηρὸ δαίμονα. Πέες μου λοιπὸν, δὲν ἄδειασε ὅλη τὴν κακία τοῦ ἐπάνω στὸν Ἰώβ; μήπως τὸν ἐβλαψε σὲ τίποτε; δὲν τὸν ἔκαμε ἐκεῖνον μὲν λαμπρότερον, στὸν ἑαυτό του δὲ κατέστησε χειρότερον τὴν πτώση; Τί δὲ ἐβλαψε τὸν Κάϊν; δὲν ἀντλησε μόνος τὰ κακά; Ὅχι, λέγει, ἀλλ' ἐβλαψε καὶ τὸν Ἄβελ. Πῶς καὶ μὲ ποῖο τρόπο; Μὲ τὸ ὅτι πολὺ γρήγορα, ἀπεστάλη στὸ ἀκύμαντο λιμάνι. Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν τὸ πιὸ μεγαλύτερον εἶδος εὐεργεσίας, διότι τερμάτισε τὴ ζωὴ του μὲ κατόρθωμα, διότι ἐξεπλήρωσε τὸ κοινὸ χρέος τῆς φύσεως. Καθόσον ἐκεῖνο ποῦ ἦταν κοινὸ στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ συνέβαινε κατ' ἀνάγκη, αὐτὸ συνέβηκε σ' αὐτὸν μὲ κέρδος. Αὐτὰ δὲν ἦταν κακὸ νὰ τὰ ὑπομείνει, ἀλλ' ἦταν κάτι ποῦ τὸν βοηθοῦσαν νὰ φορέσει λαμπρότερον στεφάνι.

Σὲ τί δὲ ἐβλαψαν τὸν Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοί του; Δὲν ἀντλησαν αὐτοὶ μόνοι τοὺς τὰ κακά; Ἀλλά, λέγει, ἔγινε δοῦλος. Καὶ τί σημασία ἔχει αὐτό; Ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι καὶ φυλακίσθηκε· ὅμως δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ζητούμενον, ἂν δηλαδὴ ἔγινε δοῦλος καὶ φυλακίσθηκε, ἀλλ' ἂν ἀπὸ αὐτὸ ἔπαθε κάποια βλάβη. Διότι βρίσκομε τὸ ἀντίθετον, ὅτι καὶ εἶχε πάρα πολὺ μεγάλο κέρδος, ἀφοῦ ἀπέκτησε μεγαλύτερη παρρησία ἀπέναντι στὸ Θεό, καὶ ἀπόλαυσε, μὲ αὐτὰ ποῦ φαίνονταν ὅτι ἦταν ἀντίθετα, τὴν παρούσα εὐτυχία. Ἄς μὴ φοβόμαστε λοιπὸν τοὺς κακοὺς, ἀλλ' ἃς δείχνουμε εὐσπλαχνία γι' αὐτούς. Τότε βέβαια κατὰ εὐλογοῦ λόγον ἦταν φοβεροί, ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἀκόμα χαραγμένη ἡ ὑψηλὴ ὁδὸς ποῦ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν εὐσέβεια, τώρα ὅμως ὄχι πιά, διότι οἱ οὐ-

ἡμῖν λοιπὸν ἠνεωγμένων, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀγγέλων γενομένων. Ἐπεὶ καὶ θηρίον μετὰ πολλῆς ἐμπύπτου τῆς ρύμης τῆ τοῦ δόρατος αἰχμῆ, δοκεῖ μὲν τὸν κατέχοντα τὸ δόρυ ἀμύνεσθαι, ἑαυτὸν δὲ περιπεῖρει χαλεπωτέρα πληγῇ· καὶ ὁ πρὸς κέντρα λα-
5 κτίζων, ὁμοίως τοὺς πόδας αἰμάττει.

2. Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ ἀρετὴ, κέντρα καὶ ξίφος ἠκονημένα· οἱ δὲ πονηροὶ πάντες τῶν θηρίων χείρους καὶ ἀλογώτεροι. Ὅταν τοίνυν ἐπίωσι τοῖς ἀγαθοῖς, ἑαυτοὺς χαλεπώτερον περιπεύρουσι, τοὺς μὲν εἰς χρήματα πολλάκις ἢ σώματα ζημιοῦντες, αὐτοὶ δὲ
10 εἰς ψυχὴν παραβλαπτόμενοι τὴν ὄντως ζημίαν. Εἰ γὰρ ἐβλαπτεν ἡμᾶς εἰς τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἢ τῶν χρημάτων ζημία, οὐκ ἂν ἐκέλευσεν ὁ Παῦλος ἀδικεῖσθαι, καὶ μὴ ἀδικεῖν. Εἰ κακὸν τὸ ἀδικεῖσθαι ἦν, οὐκ ἂν ὁ τῶν ἀγαθῶν νομοθέτης κακὰ ἐπέταξε. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω τῶν πραγμάτων ἐχόντων, οὐ δεῖ τοῖς πονηροῖς ἐ-
15 πιπηδᾶν οὐδὲ ὁμόσε χωρεῖν, ἀλλὰ φεύγειν καὶ ἐκκλίνειν αὐτῶν τὰς συνουσίας· ἐπιόντας δὲ μετὰ ἀνδρείας δέχεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο κελευόμεθα εὐχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Διὸ καὶ οὗτος εἰπὼν, «Ἐξελοῦ με, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ», ἐπάγει τό, «Ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ρῦσαί με», πάλιν γενικὸν ὄνομα τῆς
20 κακίας τιθεῖς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὸν περὶ τὰ χρήματα ἄδικον, ἀλλὰ τὸν περὶ πάντα ἐνταῦθα λέγει. Ἀξιοῖ δὲ ρυσθῆναι, ὥστε μήτε περιπεσεῖν, μήτε κατ' ἐκεῖνον γενέσθαι. Καὶ οὐχ ἀπλῶς αἰτεῖ, ἀλλὰ τὰ παρ' ἑαυτοῦ συνεισηνεγκών. Διὰ τοι τοῦτο ἐν τῷ τέλει τοῦ προτέρου ψαλμοῦ φυγὼν αὐτοὺς καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συνου-
25 σίαν, ἐνταῦθα τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ροπήν αἰτεῖ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσήνεγκε λέγων, «Ἄνδρες αἰμάτων ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἐρισταί ἐστε εἰς διαλογισμούς», ἐνταῦθα δὲ τὸν Θεὸν

3. Α' Κορ. 6, 7.

4. Ψαλ. 138, 19-20.

ρανοὶ εἶναι πλέον ἀνοιχτοὶ σὲ ἐμᾶς, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐγιναν ἄγγελοι. Διότι καὶ τὸ θηρίο ποὺ πέφτει μὲ μεγάλη ὄρμη ἐπάνω στὴν αἰχμὴ τοῦ δόρατος, νομίζει μὲν ὅτι προξενεῖ βλάβη σ' ἐκεῖνον ποὺ κρατᾷ τὸ δόρυ, ἀλλ' ὁμως καταπληγώνει μὲ φοβερώτερη πληγὴ τὸν ἑαυτοῦ· καὶ ἐκεῖνος ποὺ κλωτσᾷ ἐπάνω σὲ καρφιά, καθ' ὅμοιο τρόπο τὰ πόδια του ματώνει.

2. Τέτοια εἶναι ἡ ἀρετὴ· μοιάζει μὲ καρφιά καὶ ξίφος ἀκονισμένα, οἱ δὲ κακοὶ εἶναι ὄλοι τους χειρότεροι ἀπὸ τὰ θηρία καὶ πιὸ ἀνόητοι. "Ὅταν λοιπὸν κάμνουν ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν ἀγαθῶν, βλάπτουν χειρότερα τοὺς ἑαυτοὺς τους, διότι ἐκείνους μὲν πολλὰς φορὰς τοὺς ζημιώνουν χρηματικὰ ἢ σωματικὰ, οἱ ἴδιοι ὁμως βλάπτονται φοβερὰ στὴν ψυχὴ τους ποὺ εἶναι ἡ πραγματικὴ βλάβη. Διότι, ἂν ἐβλαπτε τὴν ἀρετὴ μας ἢ χρηματικὴ ζημία, δὲν θὰ ἔδινε ὁ Παῦλος ἐντολὴ νὰ ἀδικούμεσθε καὶ ὁμως νὰ μὴ ἀδικοῦμε³. "Ἄν ἦταν κακὸ τὸ ν' ἀδικεῖται κάποιος, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ ὁ νομοθέτης νὰ διέτασσε κακά. Πλὴν ὁμως καὶ ἂν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, δὲν πρέπει νὰ κάμνουμε ἐπίθεση ἐναντίον τῶν κακῶν, οὔτε νὰ ἐρχόμαστε σὲ ἀντίθεση, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀποφεύγουμε καὶ ν' ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴ συναναστροφή τους, ὅταν ὁμως μᾶς ἐπιτίθενται νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζουμε μὲ ἀνδρεία. Διότι γι' αὐτὸ προτρεπόμαστε νὰ προσευχόμεσθε νὰ μὴ εἰσέλθουμε σὲ πειρασμό. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτός, ἀφοῦ εἶπε, «Σῶσε με, Κύριε, ἀπὸ ἄνθρωπο πονηρό», προσθέτει τό, «Λύτρωσέ με ἀπὸ ἄνθρωπο ἄδικο», ἀναφέροντας πάλι γενικὸ ὄνομα τῆς κακίας. Διότι ἐδῶ δὲν ἐννοεῖ ἀπλῶς ἐκεῖνον ποὺ ἀδικεῖ ὡς πρὸς τὰ χρέηματα, ἀλλὰ ἐκεῖνον ποὺ ἀδικεῖ σ' ὅλα. "Ἐχει δὲ τὴν ἀξίωση νὰ σωθεῖ, ὥστε οὔτε νὰ περιπέσει στὸν κακὸ, οὔτε νὰ γίνῃ σὰν ἐκεῖνον. Καὶ δὲν τὸ ζητεῖ ἀπλῶς, ἀλλὰ προσφέρει καὶ αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτόν. Γι' αὐτὸ λοιπὸν στὸ τέλος τοῦ προηγουμένου ψαλμοῦ, ἀφοῦ ἀπέφυγε αὐτοὺς καὶ τὴ συναναστροφή μὲ αὐτούς, ἐδῶ ζητεῖ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Διότι ἐκεῖ μὲν πρόσφερε αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνταν ἀπ' αὐτόν, λέγοντας, « Ἄνδρες αἰμοβόροι φύγετε μακριά μου, διότι εἰσθε φιλόνηκοι καὶ σκέπτεσθε ἔριδες»⁴, ἐδῶ δὲ παρακαλεῖ τὸ Θεὸ

παρακαλεῖ ρυσθῆναι ἀπὸ τῆς πονηρίας αὐτῶν. Οὐ γὰρ τὸ τυχὸν εἰς ἀσφαλείας λόγον, καὶ ἀδείας, καὶ ἐλευθερίας, καὶ ἡδονῆς ἀπάσης, τὸ τῶν τοιούτων ρύεσθαι συλλόγων, καὶ ὡς πορρωτάτω κατασκηνοῦν τῆς τῶν πονηρῶν συνουσίας, ἀλλ' ἡ μεγίστη τοῦτο εὐημερία.

«Οἵτινες ἐλογίσαντο ἀδικίαν ἐν καρδίᾳ· ὄλην τὴν ἡμέραν παρετάσσοντο πολέμους». Εἶδες πῶς δυσφύλακτα τὰ θηρία, κατὰ διάνοιαν τυρεύοντες τὰ κακά, καὶ κατακρύπτοντες ἐν τοῖς ἀπορρήτοις τὰς ἐπιβουλὰς. «Ἐλογίσαντο» γάρ, φησὶν, «ἐν τῇ καρδίᾳ»· τουτέστιν, οὐκ ἐξω προήνεγκαν τέως, ἀλλ' ἔστρεφον ἐνδον ὠδίνοντες τὴν πονηρίαν, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, οὐχὶ συναρπασθέντες, οὐδὲ περιτραπέντες, ἀλλὰ μελέτη τὸ πρᾶγμα ποιούμενοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό, «Ἐλογίζοντο», μετὰ σπουδῆς, μετὰ προθυμίας ἀπάσης. «Ὅλην τὴν ἡμέραν παρετάσσοντο πολέμους». Τὸν βίον ἅπαντα διὰ τούτου δηλοῖ. Πολέμους δὲ ἐντάϋθα οὐ τούτους τοὺς ἐπὶ τῶν παρατάξεων, καὶ διὰ τῶν ὀπλῶν, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῶν ἐπιβουλῶν αἰνίττεται, οὓς καὶ ἐν ἀγοραῖς καὶ ἐν οἰκίαις πολεμοῦσιν ἄνθρωποι, οὐ θώρακα ἐνδυόμενοι, οὐδὲ ἀσπίδα προβαλλόμενοι, ἀλλ' ἀντὶ παντὸς ὀπλου τῇ πονηρίᾳ κε-
 20 χρημένοι, καὶ ῥήματα βελῶν πικρότερα ἀκονῶντες. Τὸ μέγιστον δὲ αὐτῶν τῆς κακίας, οὐχ ὅτι δολεροὶ μόνον, οὐδ' ὅτι ὑπουλοὶ, οὐδ' ὅτι πρὸς πολέμους ἔτοιμοι καὶ μάχας, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ οὐδέποτε ἀνακωχὴν ἔσχον τῆς χαλεπῆς ταύτης παρατάξεως. Καίτοι γε εἰ γε ἐβούλοντο πολεμεῖν, ἕτεραν εἰ-
 25 χον δικαίαν ὑπόθεσιν. Κατὰ γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων ἵστασθαι ἔδει, καὶ πρὸς τὸν διάβολον παρατάττεσθαι, καὶ πρὸς τὰ νοσήμα-

νά τὸν σώσει ἀπὸ τὴν κακία αὐτῶν. Διότι δὲν εἶναι τυχαῖο πρᾶγμα γιὰ τὴν ἀσφάλεια, τὴν ἀφοβία, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ὀλη ἀπόλαυση ἢ σωτηρία ἀπὸ τέτοιες ὁμάδες ἀνθρώπων καὶ τὸ νὰ παραμένει κανένας μακριὰ ἀπὸ τὴ συναναστροφή μὲ αὐτοὺς τοὺς κακοὺς, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἡ πιὸ μεγαλύτερη εὐτυχία.

Ἔπειτα, περιγράφοντας τὴν κακία αὐτῶν, προσθέτει καὶ λέγει· «Οἱ ὅποιοι σκέφθηκαν μέσα στὴν καρδιά τους ἀδικία καὶ ὀλη τὴν ἡμέρα παρατάσσονταν σὲ πολέμους». Εἶδες πῶς εἶναι δύσκολη ἢ προφύλαξη ἀπὸ τὰ θηρία αὐτά, πού μηχανεύονται μέσα στὴ σκέψη τους τὰ κακὰ καὶ κατακρύπτουν μέσα στὰ βάθη τῆς καρδιάς τους τὶς ἐπιβουλές; Διότι, λέγει, «Σκέφθηκαν μέσα στὴν καρδιά τους» δηλαδή στὴν ἀρχὴ δὲν τὰ ἐξωτερίκευσαν, ἀλλὰ τὰ περιέστρεφαν μέσα τους γεννώντας τὴν κακία, καὶ τὸ φοβερότερο βέβαια, ὄχι ἐπειδὴ συναρπάχθηκαν, οὔτε ἐπειδὴ μετατράφηκαν, ἀλλὰ μὲ μελέτη προχωροῦσαν στὴν πραγματοποίησι τῶν σχεδίων τους. Διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἐλογίζοντο», μὲ μεγάλη δηλαδή προσοχὴ καὶ μὲ πολλὴ προθυμία. «Ἐὀλη τὴν ἡμέρα ἀναζητοῦσαν ἀφορμὲς γιὰ διαμάχες». Μὲ αὐτὸ ἐννοεῖ ὀλη τὴ ζωὴ τους. Πολέμους δὲ ἐδῶ ὑπονοεῖ ὄχι αὐτοὺς πού γίνονται μὲ παράταξι τῶν ἐχθρῶν καὶ μὲ τὰ ὄπλα, ἀλλ' ἐκείνους πού γίνονται μὲ τὶς ἐπιβουλές, πού τοὺς κάμνουν οἱ ἀνθρωποι καὶ μέσα στὶς ἀγορὲς καὶ στὶς οἰκίαι, χωρὶς νὰ φοροῦν θῶρακα, οὔτε νὰ προβάλλουν ἀσπίδα, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦν, ἀντὶ ὀποιοῦδήποτε ἄλλου ὄπλου, τὴν κακία, καὶ ἀκονοῦν τὰ λόγια τους, ὄστε νὰ εἶναι φοβερότερα ἀπὸ τὰ βέλη. Τὸ πιὸ μεγαλύτερο ὄμως γνῶρισμα τῆς κακίας τους εἶναι, ὄχι μόνο τὸ ὄτι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ δόλο, οὔτε τὸ ὄτι εἶναι ὄπουλοι, οὔτε τὸ ὄτι εἶναι ἔτοιμοι γιὰ πολέμους καὶ διαμάχες, ἀλλὰ τὸ ὄτι αὐτὸ συμβαίνει σ' ὀλη τὴ ζωὴ τους, καὶ ποτὲ δὲν ἔκαμαν ἀνακωχὴ γιὰ τὸν τερματισμὸ τῆς φοβερῆς τους αὐτῆς παρατάξεως. Ἐν καὶ βέβαια, ἀν ἤθελαν ὄπωςδὴποτε νὰ πολεμοῦν, εἶχαν ἄλλη δίκαια ὄπῄθεση. Ἐπρεπε δηλαδή νὰ καταπολεμοῦν τὰ ἁμαρτήματά τους, νὰ παρατάσσονται ἀπέναντι στὸ διάβολο, νὰ μάχονται ἐναντίον τῶν ψυχικῶν νοσημάτων καὶ ν'

τα τῆς ψυχῆς μάχεσθαι, καὶ κατὰ τῶν δαιμόνων ἀκονᾶν τὰ ξίφη. Οἱ δὲ ἐκείνη μὲν οὐδὲ προκύπτουσι τῇ παρατάξει, κατὰ δὲ ἀλλήλων βάλλουσι τὰ βέλη.

«Ἐκόνησαν γλῶσσαν αὐτῶν ὡσεὶ ὄφρα· ἰδὲ ἀσπίδων ὑ-
5 πὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν ἀεὶ». Εἶδες τῆς κακίας τὴν δυσγένειαν; Ἐξ ἀνθρώπων θηρία ποιεῖ, ἀσπίδας καὶ ὄφεις, καὶ τὴν γλῶτταν τὴν λογικὴν πρὸς ἐκείνην καταφέρει τὴν θηριωδίαν. Ὅπερ δὲ ἀνωτέρω ἠτιάσατο, τοῦτο πάλιν καὶ ἐνταῦθα κατηγορεῖ. Ποῖον δὴ τοῦτο; «Ἰδὲ ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν», φησὶν, «ἀεὶ», τουτέ-
10 στι, διηνεκῶς. Ὡσπερ γὰρ ἀνωτέρω εἶπεν, «Ὅλην τὴν ἡμέραν παρετάσσοντο πολέμους», οὕτω καὶ ἐνταῦθα, «Ἐκόνησαν γλῶτταν αὐτῶν ὡσεὶ ὄφρα· ἰδὲ ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν ἀεὶ». Τὸ γὰρ «Διάψαλμα» τοῦτο δηλοῖ πανταχοῦ. Καὶ Ἑβραϊστὶ «Σὲλ» εἶρηται τὸ διάψαλμα, ὅπερ ἐστίν, «ἀεὶ». Καίτοι γε καὶ ἐν
15 βραχεῖ καιρῷ φορτικὸν ἢ κακία, ὅταν δὲ καὶ διηνεκῶς αὐτὴν μετρίωσι, καὶ μὴδὲ κόρον λαμβάνωσι, ποῖαν ἂν σχοῖεν συγγνώμην; ποῖαν ἀπολογίαν;

«Φύλαξόν με, Κύριε, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ· ἀπὸ ἀνθρώπων ἀδίκων ἐξελοῦ με. Οἵτινες διελογίσαντο τοῦ ὑποσκελίσαι τὰ δια-
20 βήματά μου. Ἐκρυσαν οἱ ὑπερήφανοι παγίδα μοι· καὶ σχοινίοις διέτειναν παγίδα τοῖς ποσὶ μου· ἐχόμενα τρίβου σκάδαλα ἔθεντό μοι». Οὐδὲν ἀδικώτερον τῶν κακίαν μετιόντων, οἳ πρὸ τῶν ἄλλων τὰς ἑαυτῶν ἀδικουσι ψυχάς. Ὅταν γὰρ αὐτοὶ σκανδάλου γίνωνται αἴτιοι, ὅταν τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν παρὰ τῶν ἀνοήτων
25 λοιδορεῖσθαι παρασκευάζωσι, ὅταν τὰ ὀφειλόμενα οὐ κατατιθῶσιν, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα λαβόντες παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, ἀγνωμονῶσι περὶ τὰς ἀμοιβάς, καὶ κόσμου τοσοῦτου καὶ τηλικούτου ἀπολαύοντες ἀγαθοῦ, τοῖς ἐναντίοις ἀμείβονται τὸν

ἀκονοῦν τὰ ξίφη ἐναντίον τῶν δαιμόνων. Ἄλλ' αὐτοὶ πρὸς ἐκείνη μὲν τὴν παράταξη δὲν προβάλλουν τὰ ὄπλα τους, ρίχνουν ὁμῶς τὰ βέλη τους ἀναμεταξύ τους.

«Ἀκόνησαν τὴ γλώσσα τους καὶ τὴν ἔκαναν σὰν τοῦ φιδιοῦ· δηλητήριο ἀσπίδων ὑπάρχει συνέχεια κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλη τους». Εἶδες τὴν εὐτέλεια τῆς κακίας; Ἀπὸ ἀνθρώπους δημιουργεῖ θηρία, ἀσπίδες καὶ φίδια, καὶ τὴ λογικὴ γλώσσα τὴν κατεβάζει πρὸς τὴ θηριωδία ἐκείνη. Ἐκείνο δὲ ἀκριβῶς πού προηγουμένως κατηγορήσε, αὐτὸ πάλι καὶ ἐδῶ κατηγορεῖ. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; «Δηλητήριο ἀσπίδων ὑπάρχει πάντοτε», λέγει, «κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλη τους», δηλαδή, διαρκῶς. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς προηγουμένως εἶπε, «Ὅλη τὴν ἡμέρα προετοιμάζονταν γιὰ πολέμους, ἔτσι καὶ ἐδῶ, «Ἀκόνησαν τὴ γλώσσα τους γιὰ νὰ εἶναι σὰν τοῦ φιδιοῦ· δηλητήριο ἀσπίδων ὑπάρχει πάντοτε κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλη τους». Διότι τὸ «Διάψαλμα», αὐτὸ δηλώνει παντοῦ. Καὶ στὰ ἑβραϊκὰ τὸ διάψαλμα ὀνομάζεται «Σέλ», πράγμα πού σημαίνει, «πάντοτε». Μολονότι βέβαια ἡ κακία εἶναι ἀνυπόφορο πράγμα καὶ ὅταν συμβαίνει γιὰ σύντομο χρόνο, ὅταν ὁμῶς ἐφαρμόζουν αὐτὴν συνέχεια καὶ δὲν χορταίνουσι ποτέ, ποιά συγγνώμη θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν; ποιά ἀπολογία;

«Φύλαξέ με, Κύριε, ἀπὸ χέρι ἁμαρτωλοῦ· σῶσε με ἀπὸ ἄδικους ἀνθρώπους, πού σκέφθηκαν μὲ τρόπο ὑπουλο νὰ ἐμποδίσουν τὴν πορεία μου. Οἱ ὑπερήφανοι ἐχθροὶ μου μοῦ ἔστησαν κρυφὴ παγίδα, καὶ ἄπλωσαν σχοινιά γιὰ παγίδα στὰ πόδια μου· τοποθέτησαν δὲ ἐμπόδια στὸ δρόμο μου γιὰ νὰ σκοντάψω». Δὲν ὑπάρχει τίποτε πιδ ἄδικο ἀπὸ ἐκείνους πού ἀσκοῦν τὴν κακία, οἱ ὅποιοι πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀδικοῦν τίς ψυχές τους. Διότι, ὅταν αὐτοὶ γίνονται αἰτία σκανδάλου, ὅταν συμβάλλουν νὰ περιφρονεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνόητους ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅταν δὲν ἀποδίδουν αὐτὰ πού ὀφείλουν, ἀλλά, ἐνῶ ἔλαβαν ἀπὸ τὸν φιλόανθρωπο Θεὸ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα, δείχνουν ἀχαριστία γιὰ τίς ἀμοιβές, καί, ἐνῶ ἀπολαμβάνουν ἐνὸς τόσου μεγάλου καὶ τόσου ἀγαθοῦ κόσμου, ἀνταμεῖβουν τὸν εὐεργέτη μὲ τὰ ἀν-

εὐεργέτην, τί τούτων γένοιτ' ἂν ἀδικώτερον; τί δὲ ἀγνωμονέστερον; Καὶ τὸ δὴ μείζον καὶ πλεόν εἰς κακίας ὑπερβολήν, ὅτι καὶ ἑτέροις ἐπηρεάζειν ἐπιχειροῦσι. «Διελογίσαντο» γάρ, φησί, «τοῦ ὑποσκελίσαι τὰ διαβήματά μου». Εἰ δὲ μὴ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν ὁ
 5 λογισμός, τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας γέγονεν ἔργον. Αὐτὸς γὰρ διέκοψε τὰ πονηρὰ αὐτῶν βουλευμάτα.

3. Καὶ ὄρα πῶς ἦν μεμελετημένη ἡ πονηρία, καὶ μετὰ σπουδῆς ἢ ἐπιβουλή. Καὶ γὰρ ἔκρυσαν, καὶ διέτειναν, καὶ ἐχόμενα τρίβου, ὥστε καὶ τῷ μήκει, καὶ τῷ λανθάνειν, καὶ τῷ πλησίον
 10 τείνειν, ἔλειν καὶ χειρώσασθαι. Δημιουργοὶ γὰρ ἐγένοντο τῆς κακίας, πανταχόθεν ἐκτείνοντες τὰς πάγας, ἐν ἔργον τιθέμενοι τὸ καθελεῖν. Βούλει μαθεῖν πῶς καὶ ὁ διάβολος τοιαῦτα τίθησι σχοινία; Ὅρα πάλιν ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ τὸ πρᾶγμα συμβαῖνον. Τί γὰρ πλατύτερον ἐκείνων; τί δὲ μακρότερον; τί δὲ ἐγγύτερον, ὅπου γε
 15 οὐκ ἐν συγγενέσι μόνον, οὐδὲ φίλοις, οὐδὲ ἐν γυναικί, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σώματι τὴν παγίδα ἔθηκεν;

«Εἶπα τῷ Κυρίῳ, Θεός μου εἰ σύ· ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου. Κύριε, Κύριε, δύναμις τῆς σωτηρίας μου». Ἄλλος, «Κράτος τῆς σωτηρίας μου». Εἰπὼν τὸν πόλεμον, καὶ
 20 τὰς ἐπιβουλάς, καὶ δείξας ἀφόρητα τὰ δεινὰ, καταφεύγει λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀχείρωτον συμμαχίαν, ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καλῶν τὸν βοηθὸν ταῦτα λῦσαι δυνάμενον. Τοῦτο ψυχῆς γενναίας δεῖγμα, τοῦτο φιλοσόφου διανοίας, ἡνίκα ἂν ταῦτα πανταχόθεν περίκεινται, μὴ καταφεύγειν εἰς ἀνθρωπίνην συμμαχίαν, μηδὲ εἰς λογισμοὺς
 25 θνητούς, ἀλλὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὄρᾶν, καὶ πανταχοῦ παρόντα καλεῖν τὸν Θεόν, μηδὲ τῆς ἀθυμίας γίνεσθαι, καὶ τοῦ θορύβου, καὶ τῆς ταραχῆς. Καὶ ὄρα πῶς ἀξίως ἑαυτοῦ τὸν λόγον κατα-

τίθετα, τί θά μπορούσε νά υπάρξει πιδ ἄδικο ἀπό αὐτούς; τί δέ πιδ μεγαλύτερη ἀχαριστία; Καί τὸ μέγαλύτερο βέβαια καί τὸ σπουδαιότερο γνώρισμα τῆς ὑπερβολικῆς κακίας τους εἶναι, τὸ ὅτι προσπαθοῦν νά βλάπτουν καί ἄλλους. Διότι λέγει «Σκέφθηκαν νά ἐμποδίσουν μὲ ὕπουλο τρόπο τὴν πορεία μου». Ἐὰν δὲ ἡ σκέψη τους δὲν πραγματοποιήθηκε, αὐτὸ ὑπῆρξε ἔργο τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Διότι αὐτὸς σταμάτησε τὴν πραγματοποίηση τῶν πονηρῶν σκέψεών τους.

3. Καί πρόσεχε πῶς ἦταν πολὺ καλὰ μελετημένη ἀπὸ πρὶν ἢ κακία καί ἡ ἐπιβουλή τους εἶχε ὀργανωθεῖ μὲ πολλὴ προσοχή. Καθόσον ἐκρυσαν καί ἀπλωσαν καί τοποθέτησαν ἐμπόδια στὸ δρόμο του, ὥστε καί μὲ τὸ μῆκος καί μὲ τὸν κρυφὸ τρόπο καί μὲ τὸ ἀπλωμα τῶν παγίδων ὅσο τὸ δυνατὸ πιδ κοντά του, νά τὸν συλλάβουν καί νά τὸν ὑποτάξουν. Ἐγιναν δηλαδὴ δημιουργοὶ τῆς κακίας, παντοῦ ἀπλώνοντας τὶς παγίδες, θέτοντας σὰν σκοπὸ τους ἓνα μόνο ἔργο, τὸ νά τὸν ἐξοντώσουν. Θέλεις νά μάθεις πῶς καί ὁ διάβολος τοποθετεῖ τέτοιες παγίδες; Πρόσεχε πάλι πῶς τὸ ἴδιο πράγμα συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ Ἰώβ. Πράγματι τί ὑπάρχει πλατύτερο ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς παγίδες; τί δὲ μακρύτερο; τί δὲ πλησιέστερο, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ τοποθέτησε τὴν παγίδα ὄχι μόνον στοὺς συγγενεῖς, οὔτε στοὺς φίλους, οὔτε στὴ γυναῖκα του, ἀλλὰ στὸ ἴδιο τὸ σῶμα του;

«Εἶπα στὸν Κύριο, Θεὸς εἶσαι σύ· ἄκουσε, Κύριε, μὲ προσοχὴ τὴ φωνὴ τῆς προσευχῆς μου. Κύριε, Κύριε, σὺ εἶσαι ἡ δύναμη τῆς σωτηρίας μου». Ἀφοῦ μίλησε γιὰ τὸν πόλεμο καί τὶς ἐπιβουλές, καί ἔδειξε ἀνυπόφορα τὰ κακά, καταφεύγει πλέον στὴν ἀκατανίκητη συμμαχία, καλώντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὸν βοηθὸ ποὺ μπορεῖ νά ἐξαλείψει αὐτὰ τὰ κακά. Αὐτὸ εἶναι δεῖγμα ψυχῆς γενναίας, αὐτὸ δεῖγμα φιλοσοφημένης σκέψεως, ὅταν αὐτὰ ἀπλώνονται ἀπὸ παντοῦ τριγύρω του, νά μὴ καταφεύγει σὲ ἀνθρώπινη συμμαχία, οὔτε σὲ συλλογισμοὺς θνητούς, ἀλλὰ νά ἔχει στραμμένο τὸ βλέμμα τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸ καί νά καλεῖ παντοῦ τὸ Θεὸ ποὺ βρίσκεται παντοῦ, χωρὶς νά κυριεύεται ἀπὸ λύπη, θόρυβο καί ταραχὴ. Καί πρόσεχε πῶς παρουσιά-

σκευάζει. Οὐ γὰρ εἶπε, τὸ καὶ τὸ κατώρθωσα, καὶ τήνδε τὴν δικαιοσύνην εἰργασάμην, ἀλλὰ τί; «Θεός μου εἶ σύ», μέγιστον δικαίωμα συμμαχίας προβαλλόμενος τὸ πρὸς Δεσπότην καταφεύγειν, καὶ δημιουργόν, καὶ βασιλέα. «Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου, Κύριε, Κύριε, δύνამις τῆς σωτηρίας μου». «Δύναμις τῆς σωτηρίας» εἶπε, δεικνὺς ὅτι ἐστὶ καὶ δύναμις κολάσεως καὶ τιμωρίας. Ἄλλ' ἐμοὶ τὴν δύναμιν τῆς σωτηρίας, φησί, παρέσχες. Δύνασαι μὲν γὰρ καὶ κακῶς ποιεῖν καὶ ἀνερεῖν· ἀλλ' αἰεὶ πρὸς σωτηρίαν τὴν ἐμὴν ἐχρήσω τῇ δυνάμει σου. Καὶ ὁρα τὸν πόθον τοῦ λέγοντος. Τῷ γὰρ διπλασιασμῷ καὶ τῷ προσθεῖναι, «Τῆς σωτηρίας μου», πολλὴν δείκνυσι τὴν διάθεσιν.

«Ἐπεσκίασας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου ἐν ἡμέρᾳ πολέμου». Εἶδες τὴν εὐχάριστον ψυχὴν; Τῶν προτέρων ἀναμιμνήσκει ἑαυτόν, ὅτι ἐν ἀσφαλείᾳ κατέστησεν αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό, «Ἐπεσκίασας». Καὶ ὄρα τὸ εὐκόλον τοῦ Θεοῦ πῶς δείκνυσιν. Οὐ γὰρ εἶπε, πρὸ τούτου, ἀλλ', ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, φησὶν, ὅτε τὰ δεινὰ ἤρετο, ὅτε ἡ παράταξις ἦν, ὅτε περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευον, τότε με ἐν ἀσφαλείᾳ κατέστησας. Οὐ γὰρ παρασκευῆς ἢ παρακλήσεως δεῖται ὁ Θεὸς πάντα εἰδῶς, τὰ τε παρόντα, τὰ τε μέλλοντα, τὰ τε γεγονότα, καὶ πάντα δυνάμενος, καὶ αἰεὶ παρεστῶς ἔτοιμος εἰς βοήθειαν. Εἶτα δηλῶν τὴν ὑπερβολὴν τῆς νίκης καὶ τῆς ἀσφαλείας, οὐκ εἶπεν, ἔσωσάς με, ἀλλὰ τί; «Ἐπεσκίασας», τουτέστιν, οὐδὲ τὸ τυχόν λυπηρὸν ὑπομεῖναι ἐποίησας, οὐδὲ ὄσον ἀπὸ καύματος, ἀλλ' ἐν τοσαύτῃ κατέστησας ἀσφαλείᾳ, καὶ μετὰ τῆς ἀσφαλείας ἐν ἡδονῇ καὶ ἀνέσει, ὡς μηδὲ τυχεῖν θέρμης τινὸς λυπούσης, ἀλλὰ σκιᾶ ἐντροφᾶν, τουτέστι,

ζει τὸ λόγο ἐπάξιο τοῦ ἑαυτοῦ του. Διότι δὲν εἶπε, αὐτὸ καὶ αὐτὸ κατόρθωσα καὶ αὐτὴν τὴν ἐνάρετη πράξη ἔκαμα, ἀλλὰ τί; «Θεὸς μου εἶσαι σύ», προβάλλοντας τὸ πιὸ μεγαλύτερο δικαίωμα συμμαχίας, τὸ νὰ καταφεύγει πρὸς τὸν Κύριο, πρὸς τὸν δημιουργό, πρὸς τὸν βασιλέα. «Ἄκουσε, Κύριε, μὲ προσοχὴ τῆ φωνῆ τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, Κύριε, σὺ ποῦ εἶσαι ἡ δύναμη τῆς σωτηρίας μου». Εἶπε «Δύναμη τῆς σωτηρίας μου», γιὰ νὰ δείξει ὅτι εἶναι καὶ δύναμη τῆς κολάσεως καὶ τιμωρίας. Ἄλλὰ σ' ἐμένα, λέγει, πρόσφερες τὴ δύναμη τῆς σωτηρίας. Διότι μπορεῖς καὶ νὰ τιμωρεῖς καὶ νὰ ἐξοντώνεις, ἀλλὰ πάντοτε χρησιμοποίησες τὴ δύναμή σου γιὰ τὴ σωτηρία μου. Καὶ πρόσεχε τὸν πόθο τοῦ ψαλμωδοῦ. Διότι μὲ τὸν διπλασιασμὸ τοῦ «Κύριε» καὶ τὴν προσθήκη «τῆς σωτηρίας μου», δείχνει τὴ μεγάλη ψυχικὴ διάθεσή του.

«Ἐρριψες τὴν προστατευτικὴ σκιά σου ἐπάνω στὸ κεφάλι μου κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ πολέμου». Εἶδες τὴ γεμάτη ἀπὸ εὐχαριστία ψυχὴ; Ὑπενθυμίζει στὸν ἑαυτό του τὰ προηγούμενα, τὸ ὅτι δηλαδὴ τοῦ χάρισε ἀσφάλεια. Διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἐπεσκίαςες». Καὶ πρόσεχε πῶς δείχνει τὸν εὐκολο τρόπο ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ. Διότι δὲν εἶπε, πρὶν ἀπὸ αὐτό, ἀλλὰ, λέγει, κατὰ τὴν ἴδια ἡμέρα, ὅταν τὰ κακὰ ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισή τους, ὅταν ἡ ἐχθρική παράταξη βρισκόταν ἀπέναντί μου, ὅταν διέτρεχα τὸν φοβερώτερο κίνδυνο, τότε μὲ κατέστησες ἀσφαλὴ. Διότι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ προετοιμασία ἢ παράκληση, ἀφοῦ γνωρίζει ὅλα, καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ ὅσα συμβαίνουν, καὶ μπορεῖ ὅλα νὰ τὰ κάνει, βρίσκεται πάντοτε παντοῦ καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ βοηθήσει. Ἐπειτα, γιὰ νὰ δείξει τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τῆς νίκης καὶ τῆς ἀσφάλειας, δὲν εἶπε, 'μὲ ἔσωσες', ἀλλὰ τί; «Μὲ ἐπεσκίαςες», δηλαδὴ, μὲ ἔκαμες νὰ μὴ νιώσω οὔτε τὸ παραμικρὸ δυσάρεστο, οὔτε ὅσο κακὸ προέρχεται ἀπὸ καῦμα, ἀλλὰ μὲ κατέστησες τόσο πολὺ ἀσφαλὴ, καὶ μαζὶ μὲ τὴν ἀσφάλεια μοῦ χάρισες τόση ἡδονὴ καὶ ἄνεση, ὥστε νὰ μὴ μοῦ συμβεῖ οὔτε καὶ κάποιον δυσάρεστο ἀπὸ τὴ θερμότητα, ἀλλὰ ν' ἀπολαμβάνω τὴν εὐχαρίστηση κάτω ἀπὸ σκιά, δη-

τῆ τῶν δινῶν ἀπαλλαγῆ καὶ ἐλευθερίᾳ. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τό, «Ἐπεσκίασας», τοῦτό τε αὐτὸ δηλῶν, καὶ τὸ εὐκολον τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ δεικνύς, διὰ τοῦ τῆς σκιᾶς ὀνόματος, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ἀρκεῖ παρεῖναι σε μόνον, καὶ πάντα λέλυται.

- 5 «Μὴ παραδῶς με, Κύριε, ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας μου ἀμαρτωλῶ». Ἄλλος, «Μὴ δῶς, Κύριε, τὰς ἐπιθυμίας τοῦ παρανόμου». Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· μὴ δῶς ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς κατ' ἐμοῦ, τουτέστιν, ἃ ἐπιθυμεῖ κατ' ἐμοῦ, ταῦτα μὴ ἀφῆς αὐτὸν πληρῶσαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἃ ἐπιθυμεῖ, ἀλλ', «Ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας μου».
- 10 τοιοῦτόν τι βουλόμενος δηλῶσαι· μηδὲ μικρόν τι δῶς ὧν ἐπιθυμεῖ. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ πονηροί· μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιθυμίας τὴν κατὰ τῶν πλησίον ἐργάζονται ἐπιβουλήν, καθάπερ καὶ ὁ διάβολος, περὶ οὗ φησιν, ὅτι «Περιέρχεται ὡς λέων ὠρυόμενος, ζητῶν τίνα καταπίη». Οὕτω μετ' ἐπιθυμίας προσέβαλε τῷ Ἰώβ· οὕτως ἐ-
- 15 βουλευέτο τῷ Πέτρῳ προσβαλεῖν· διὸ καὶ ἔλεγε· «Ποσάκις ἐξητήσατό σε ὁ σατανᾶς σινιάσαι σε ὡς τὸν σῖτον;». Εἶδες πόσῃ εἶχεν ἐπιθυμίαν; Εἰσὶ καὶ ἄνθρωποι ἐκείνου ζηλοῦντες κακίαν ὑπὸ βασκανίας καὶ φθόνου, καὶ τοῦ χαίρειν ἐπὶ κακοῖς. Οὓς καὶ ταλανίζει ἡ Γραφή λέγουσα, «Οὐαὶ οἱ εὐφραινόμενοι ἐπὶ κακοῖς,
- 20 οἱ χαίροντες ἐπὶ διαστροφῇ κακῶν»· καὶ μάλα εἰκότως· διεφθαρμένης γὰρ τοῦτο διανοίας. Εἰ γὰρ καὶ ἀλγεῖν δεῖ, καὶ στένειν, καὶ θρηνεῖν ἐπὶ τοῖς ἀπολλυμένοις, τίνα ἂν σχοῖεν συγγνώμην, ποῖα δὲ ἀπολογίαν, οἱ μὴ μόνον οὐ συναλγοῦντες, ἀλλὰ καὶ χαίροντες; Οὐκ εἶδες, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κολάζειν μέλλων Χριστὸς δακρύ-
- 25 εἰ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπολλυμένην; οὐχ ὄρᾳς καὶ Παῦλον στένον-

5. Α' Πέτρ. 5, 8.

6. Λουκᾶ 22, 31.

7. Παροιμ. 2, 14.

λαδή, με τὴν ἀπαλλαγὴ καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τὰ κακά. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε τό, «Μὲ ἐπεσκίασες», καὶ γιὰ νὰ δηλώσει αὐτὸ ἀκριβῶς, καὶ γιὰ νὰ δείξει τὸ εὐκολο τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ, με τὸ ὄνομα τῆς σκιάς, καὶ εἶναι σὰν νὰ ἔλεγε, ἀρκεῖ μόνο ἡ παρουσία σου καὶ τὰ πάντα διαλύονται.

«Μὴ με παραδώσεις, Κύριε, ἀντίθετα με τὴν ἐπιθυμία μου, σὲ ἁμαρτωλό». Ἄλλος, «Μὴ με παραδώσεις, Κύριε, στίς ἐπιθυμίας τοῦ παράνομου». Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· μὴ ἐπιτρέψεις νὰ ἱκανοποιήσει τίς ἐπιθυμίας του ἐναντίον μου, δηλαδή, αὐτὰ ποῦ ἐπιθυμεῖ ἐναντίον μου, αὐτὰ μὴ ἐπιτρέψεις νὰ τὰ πραγματοποιήσει. Καὶ δὲν εἶπε 'αὐτὰ ποῦ ἐπιθυμεῖ', ἀλλὰ «Ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας μου», θέλοντας νὰ δηλώσει αὐτὸ ἀκριβῶς· μὴ ἐπιτρέψεις νὰ κάμει τίποτε τὸ παραμικρὸ ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ἐπιθυμεῖ. Διότι τέτοιοι εἶναι οἱ κακοί· με μεγάλη ἐπιθυμία πραγματοποιοῦν τὴν ἐναντίον τοῦ πλησίον τους ἐπιβουλή, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ διάβολος, γιὰ τὸν ὁποῖο λέγει, ὅτι «Περιφέρεται σὰν λεοντάρη ποῦ οὐρλιάζει ζητώντας νὰ βρεῖ ποῖον νὰ καταπιεῖ»⁵. Με τόσο μεγάλη ἐπιθυμία ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ Ἰώβ· με τόσο μεγάλη μανία ἤθελε νὰ προσβάλλει τὸν Πέτρο· γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Πόσες φορές σὲ ζήτησε ὁ σατανᾶς γιὰ νὰ σὲ κοσκινίσει σὰν τὸ σιτάρι;»⁶. Εἶδες πόση ἐπιθυμία εἶχε; Ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι ποῦ ἐπιθυμοῦν τὴν κακία ἐκείνου κινούμενοι ἀπὸ μίσος καὶ φθόνον καὶ ἀπὸ χαρὰ νὰ βλέπουν κακὰ στοὺς ἄλλους. Αὐτοὺς τοὺς ταλανίζει ἡ Γραφή, λέγοντας· «Ἀλοίμονο σ' ἐκείνους ποῦ εὐχαριστοῦνται νὰ βλέπουν νὰ συμβαίνουν στοὺς ἄλλους κακά, σ' ἐκείνους ποῦ χαίρονται ἀπὸ μοχθηρία γιὰ τὰ κακά τῶν ἄλλων»⁷· καὶ πολὺ εὐλογα· διότι αὐτὸ εἶναι γνώρισμα διεφθαρμένης διάνοιας. Διότι ἂν πρέπει καὶ νὰ πονᾷ κανένας καὶ νὰ στενάζει καὶ νὰ θρηνεῖ γι' αὐτοὺς ποῦ χάνονται, ποιά συγγνώμη θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν, ποιά ἀπολογία, ἐκεῖνοι ποῦ ὄχι μόνο δὲν δείχνουν συμπόνια, ἀλλὰ καὶ χαίρονται; Δὲν εἶδες, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ποῦ ἐπρόκειτο νὰ τιμωρήσει, δακρῦζει γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ; δὲν βλέπεις καὶ τὸν Παῦλον νὰ στενάζει καὶ νὰ θρηνεῖ γιὰ τὴν ἀπώ-

τα, καὶ θρηνοῦντα ταῖς ἐτέρων ἀπωλείαις καὶ πενθοῦντα; Ἄλλ' εἰσὶ τινες οὕτω διεφθαρμένοι, ὡς τῶν ἰδίων κακῶν παραμυθίαν ἠγεῖσθαι τὰς ἀλλοτρίας συμφοράς.

«Διελογίσαντο κατ' ἐμοῦ, μὴ ἐγκαταλίπῃς με, μήποτε ὑψω-
5 θῶσιν ἀεὶ». Τὸ γὰρ «Διάψαλμα» τοῦτ' ἐστίν. Ἄλλος, «Μὴ ἀπο-
βαίῃς, μήποτε ὑψωθῶσι». Τοῦτο τῆς μιαρᾶς καὶ ἐφθαρμένης
γνώμης, ὅταν καὶ βουλήσ καὶ σχολῆς καὶ μελέτης δέωνται πρὸς
τὴν κακίαν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὰ ἀπὸ συναρπαγῆς γινόμενα· οὐ γὰρ ἴ-
κανὰ τὰ κατὰ προπέτειαν ἡμᾶς ἀπολέσαι, ἀλλὰ καὶ βουλήσ σοι
10 καὶ χρόνου καὶ σκέψεως δεῖ πρὸς τὴν κακίαν. Ποῖαν οὖν ἐξεῖς
ἀπολογία, μελέτην ποιούμενος τὴν πονηρίαν, καὶ βουλήν τιθέ-
μενος ὑπὲρ τῆς τῶν κακῶν ἐργασίας, καὶ κοινωνοὺς λαμβάνων;
Ἄλλ' ὄρα τὴν τούτου ταπεινοφροσύνην. Οὐ γὰρ εἶπε, μὴ ἐγκατα-
λίπῃς με, ὅτι ἀξιός εἰμι, μὴ ἐγκαταλίπῃς με διὰ τὴν τοῦ βίου ἀρε-
15 τήν, ἀλλὰ τί; «Μὴποτε ὑψωθῶσιν», ὥστε μὴ ἀλαζονικωτέρους
γενέσθαι, καὶ εἰς πλείονα ἀπόνοϊαν ἀρθῆναι διὰ τῆς ἐμῆς ἐγκατα-
λείψεως.

4. «Ἡ κεφαλὴ τοῦ κυκλώματος αὐτῶν, κόπος τῶν χειλέων
αὐτῶν καλύψει αὐτούς». Ἄλλος, «Ὁ πικρασμὸς τῶν κυκλούν-
20 των με, ὁ μόχθος τῶν χειλέων αὐτῶν πωμασάτω αὐτούς». Κύ-
κλωμα ἐνταῦθα τὸν σύλλογον λέγει, τὸ συνέδριον, τὸ πονηρὸν
ἐργαστήριον, τὰ διεφθαρμένα βουλευμάτα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν
ἐστίν· αὐτὰ τὰ πονηρὰ βουλευμάτα, καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς πονη-
ρίας καὶ διεφθαρμένης γνώμης, αὐτὸ αὐτούς καταδύσειε καὶ ἀ-
25 πολέσει. «Κόπος τῶν χειλέων αὐτῶν». Κόπον ἐνταῦθα τὴν πονη-
ρίαν καλεῖ. Καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ πονηρία· αὐτῷ τῷ κεκτημένῳ γί-
νεται ὄλεθρος, καὶ ὑποβρύχιον αὐτὸν ἐργάζεται. Τοῦτο γέγονεν

λεια τῶν ἄλλων καὶ νὰ πενθεῖ; Ἄλλ' ὑπάρχουν μερικοὶ τόσο διεφθαρμένοι, ὥστε νὰ θεωροῦν, σὰν παρηγοριὰ γιὰ τὰ δικά τους κακά, τὶς συμφορὰς τῶν ξένων.

«Σκέφθησαν κακὰ ἐναντίον μου, μὴ μὲ ἐγκαταλείψεις, μὴ τυχὸν καὶ διαρκέσει ἐπ' ἄπειρο ἢ ὑπερηφάνεια τους». Διότι τὸ «Διάψαλμα», αὐτὸ σημαίνει⁸. Ἄλλος, «Μὴ φεύγεις ἀπὸ κοντὰ μου, μήπως ὑπερηφανευθοῦν». Αὐτὸ εἶναι γνώρισμα τῆς βδελυρῆς καὶ διεφθαρμένης γνώμης τους, ὅταν χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς κακίας καὶ τὴ σκέψη τους καὶ τὴν δόλη φροντίδα τους καὶ τὴ μελέτη τους. Διότι δὲν ἐπαρκοῦν τὰ ὄσα συμβαίνουν κατὰ τρόπο ξαφνικὸ· διότι δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς καταστρέψουν τὰ ἀπροσδόκητα, ἀλλὰ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς κακίας χρειάζεται καὶ ἡ θέλησή σου καὶ ὁ χρόνος καὶ ἡ σκέψη σου. Ποιὰ λοιπὸν ἀπολογία θὰ ἔχεις, ὅταν διαπράττεις τὴν κακίαν μὲ προμελέτη καὶ χρησιμοποιοεῖς τὴ θέλησή σου στὴν διάπραξιν τῶν κακῶν καὶ παίρνεις μαζί σου καὶ συνεργάτες; Ἄλλὰ πρόσεχε τὴν ταπεινοφροσύνη αὐτοῦ. Διότι δὲν εἶπε, 'μὴ μὲ ἐγκαταλείψεις, διότι εἶμαι ἄξιος, μὴ μὲ ἐγκαταλείψεις ἐξ αἰτίας τῆς ἐνάρετης ζωῆς μου', ἀλλὰ τί; «Μὴ τυχὸν καὶ κυριευθοῦν ἀπὸ ἀλαζονείαν», γιὰ νὰ μὴ γίνουν περισσότερο ἀλαζονικοί, καὶ φθάσουν σὲ μεγαλύτερη ἀνοησία ἐξ αἰτίας τῆς ἐγκαταλείψεώς μου ἐκ μέρους σου.

4. «Τὸ ἀποκορύφωμα αὐτὸ τῆς κακίας αὐτῶν τῶν διεφθαρμένων ποῦ μὲ περικυκλώνουν, ἢ ἴδια ἢ κακία ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὰ χεῖλη τους θὰ τοὺς ὀδηγήσει στὴν ἀπώλεια». Ἄλλος, «Ἡ κακία αὐτῶν ποῦ μὲ περικυκλώνουν, ἢ κακία ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὰ χεῖλη τους θὰ τοὺς σκεπάσει». Κύκλωμα ἐδῶ ὀνομάζει τὸ σύλλογο, τὸ συνέδριο, τὸ πονηρὸ ἐργαστήρι, τὶς διεφθαρμένες ἀποφάσεις. Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Αὐτὲς οἱ γεμάτες ἀπὸ κακία ἀποφάσεις, καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς κακίας τους καὶ τῆς διεφθαρμένης γνώμης τους, αὐτὸ ἄς τοὺς καταθάψει καὶ ἄς τοὺς καταστρέψει. «Κόπος τῶν χειλέων αὐτῶν». Κόπο ἐδῶ ὀνομάζει τὴν κακίαν. Καθόσον τέτοια εἶναι ἡ κακία· γίνεται καταστροφὴ γι' αὐτὸν ποῦ τὴν κατέχει καὶ τὸν

ἐπὶ τοῦ Δαυίδ. Μυρίοις γὰρ αὐτὸν προσεδόκησαν περιβαλεῖν κινδύνοις· ὁ δὲ λαμπρότερος ἦν. Ναί, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῦτο ζητῶ, ἀλλὰ πῶς τῇ οἰκείᾳ αὐτῶν βουλήσει βουλευσάμενοι περιεπάρησαν καὶ ἀπώλοντο, δεῖξον, καὶ ποῦ αὐτὸ συνέβη, εἶπέ. Ἐπὶ 5 τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ. Βουλόμενοι γὰρ αὐτὸν ποιῆσαι δουλον καὶ ἀπολέσαι, περὶ τῶν ἐσχάτων αὐτοὶ ἐκινδύνευσαν. Καίτοι καὶ εἰς δουλείαν καὶ εἰς θάνατον τό γε αὐτῶν ἐνέπεσε μέρος. Καὶ ὁ Ἀβεσσαλῶμ βουλόμενος διὰ τῆς τυραννίδος ἀπολέσαι τὸν πατέρα, διὰ ταύτης αὐτὸς ἐάλω.

10 «Πεσοῦνται ἐπ' αὐτοὺς ἀνθρακες πυρός· ἐν πυρὶ καταβαλεῖς αὐτούς». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἱκανὴ μὲν καὶ αὕτῃ ἡ πονηρία διαφθεῖραι τοὺς κυκλοῦντας αὐτήν, μετὰ δὲ ταύτην καὶ τὴν θεήλατον ὑποστήσονται ὀργήν. Ἀνθρακας δὲ πυρὸς ἐνταῦθα καὶ πῦρ τὴν ἄνωθεν λέγει φερομένην τιμωρίαν. Πολλάκις δὲ 15 καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πυρὸς γέγονεν, ὡς ἐπὶ τοῦ Δαθάν, καὶ Κορέ, καὶ Ἀβειρών, καὶ ἐπὶ τῶν κυκλωμάτων τὴν κάμινον τὴν βαβυλωνίαν. «Ἐν ταλαιπωρίαις, καὶ οὐ μὴ ὑποστῶσιν». Ἐτερος, «Πεσοῦνται εἰς βοθύνους, μήποτε ἀναστῶσιν». Ἄλλος, «Ἐσπευσμένως, καὶ οὐ μὴ ἀνασταῖεν». Κατὰ μὲν οὖν τὸν ἕνα ἔρμη- 20 νευτὴν τοιοῦτόν τί ἐστι τὸ λεγόμενον· οὕτως αὐτοὺς ἀπώλεσον, ὥστε μηκέτι ἀναστῆναι. Κατὰ δὲ τὸν ἄλλον, μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους· τοῦτο γὰρ ἐστι τό, «Ἐσπευσμένως».

«Ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς». Εἰπὼν περὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, πάλιν δείκνυσιν, ὅτι καὶ αὕτῃ καθ' 25 ἑαυτὴν ἡ κακία ἱκανὴ διαφθεῖραι τοὺς ἔχοντας. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο εἶδος πονηρίας, τὸ προπετῆ εἶναι, καὶ τῆς γλώττης μὴ

ἐξαφανίζει τελείως. Αὐτὸ συνέβηκε στὴν περίπτωση τοῦ Δαυίδ. Διότι προσπάθησαν νὰ τὸν περιβάλουν μὲ ἀμέτρητους κινδύνους, αὐτὸς ὅμως κατέστη λαμπρότερος. Naί, λέγει, ὅμως δὲν ζητῶ αὐτό, ἀλλὰ δεῖξε μου πῶς καταποντίσθηκαν καὶ καταστράφηκαν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ κακὰ σχέδιά τους ποὺ θέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν, καὶ πές μου ποὺ συνέβηκε αὐτό. Συνέβηκε στὰ ἀδέλφια τοῦ Ἰωσήφ. Διότι, θέλοντας αὐτοὶ νὰ τὸν κάνουν δοῦλο καὶ νὰ τὸν ἐξαφανίσουν, διέτρεξαν οἱ ἴδιοι τοὺς φοβερότερους κινδύνους. Καὶ πράγματι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι περιέπεσαν σὲ δουλεία καὶ σὲ κατάστασι θανάτου. Καὶ ὁ Ἀβεσσαλώμ θέλοντας μὲ τὴ βία νὰ καταστρέψει τὸν πατέρα του, ὁ ἴδιος φονεύθηκε κατὰ τρόπο βίαιο.

«Θὰ πέσουν ἐπάνω τους ἀναμμένα κάρβουνα· μὲ τὴ φωτιά θὰ τοὺς συντρίψεις». Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Εἶναι μὲν ἱκανὴ καὶ ἡ ἴδια ἢ κακία νὰ καταστρέψει αὐτοὺς ποὺ τὴν περικυκλώνουν, μαζὶ ὅμως μὲ αὐτὴν θὰ ὑποστοῦν καὶ τὴν ἀπὸ τὸ Θεὸ σταλμένη ὀργή. Ἀναμμένα δὲ κάρβουνα ἐδῶ καὶ φωτιά ὀνομάζει τὴν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ προερχόμενη τιμωρία. Πολλὲς φορὲς δὲ συνέβηκε ἡ τιμωρία τοὺς καὶ μὲ τὴν ἴδια φωτιά, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Δαθὰν καὶ τοῦ Κορὲ καὶ τοῦ Ἀβειρῶν καὶ ἐκείνων ποὺ εἶχαν περικυκλώσει τὴ βαβυλώνια κάμινο. «Θὰ περιπέσουν σὲ ταλαιπωρίες καὶ δὲν θὰ συνέλθουν ποτέ». Ἄλλος, «Θὰ περιπέσουν σὲ λάκκους καὶ ποτὲ δὲν θὰ σηκωθοῦν». Ἄλλος, «Μὲ μεγάλη ταχύτητα θὰ δεχθοῦν τὴν τιμωρία καὶ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ σηκωθοῦν». Κατὰ μὲν τὸν ἕνα λοιπὸν ἔρμηνευτὴ αὐτὴ τὴν ἐννοια ἔχει τὸ λεγόμενο· κατὰ τέτοιο τρόπο τιμώρησέ τους, ὥστε ποτὲ πλέον νὰ μὴ βροῦν τὴ δύναμη νὰ σηκωθοῦν. Κατὰ τὸν ἄλλο δέ, ὅτι αὐτὸ θὰ συμβεῖ μὲ μεγάλη ταχύτητα· διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἐσπευσμένως».

«Ἄνθρωπος μὲ συκοφαντικὴ καὶ ὕβριστικὴ γλώσσα δὲν θὰ ἔχει καλὴ ζωὴ ἐπάνω στὴ γῆ». Ἀφοῦ μίλησε γιὰ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, πάλι δείχνει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ κακία εἶναι ἱκανὴ νὰ καταστρέψει ἐκείνους ποὺ τὴν ἔχουν. Δὲν εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ μικρὸ εἶδος κακίας, τὸ νὰ εἶναι κάποιος αὐθάδης καὶ νὰ μὴ

κρατεῖν. «Γλωσσώδη» γὰρ ἐνταῦθα τὸν ὑβριστὴν λέγει, τὸν φλύαρον, τὸν λοιδοροῦν, τὸν συνεχῶς ὑλακτοῦντα, τὸν οὐδὲν κυνὸς ἄμεινον διακειμένον. Εἶπέ, καὶ τίς ὁ τούτου καρπός. «Οὐ κατευθυνθήσεται», φησὶν, ἐπὶ τῆς γῆς». Ἄλλος, «Οὐχ ἔδραστή-
 5 σεται»· τουτέστι, περιτραπήσεται, κατενεχθήσεται, ἀπολείται. Οὗτος ὁ τοῦ λοιδοροῦ καρπός· πᾶσι πολέμιος, πᾶσιν ἀηδής, πᾶσιν ἐπαχθής καὶ φορτικὸς ὁ τοιοῦτος. Ὡσπερ οὖν ὁ μακρόθυμος, καὶ ἐπιεικής, καὶ σιγᾶν ἐπιστάμενος, ἀσφαλῆς καὶ βεβηκῶς καὶ πᾶσιν ἐπίχαρις, οὕτως ὁ τοιοῦτος σφαλερὸν μέτεισι βίον,
 10 μυρίους πανταχόθεν ἐχθροὺς ἐπισπώμενος, καὶ πρὸ τῶν τὴν ψυχὴν ταράττων τὴν ἑαυτοῦ, καὶ οὐκ ἀφίεις εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ, ἀλλὰ καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, μυρίους πολέμους καὶ θορύβους ἔνδον ἐγείρων.

«Ἄνδρα ἄδικον κακὰ θηρεύσαι εἰς διαφθοράν». Οὕτω καὶ
 15 ἄλλος σοφὸς λέγει «Παρανομίαι ἄνδρα ἀγρεύουσιν». Ὅρα πάλιν τὴν κακίαν ἀρκοῦσαν εἰς διαφθοράν τοῦ ἔχοντος. Ἄλλὰ τίνοσ ἐνεκεν τὸ τῆς θήρας ἔθηκεν ὄνομα; Ἵνα τὸ ἀφευκτον ἰδῆς, Ἵνα κἂν μὴ παραυτίκα ἐμπέσης ἀδικῶν, μὴ θαρρήσης. Τοιαύτη γὰρ ἡ ἄγρα· οὐκ αἰεὶ ἐπιτυγχάνει, οὐδὲ εὐθέως· ἀλλ' ὅμως κἂν μὴ
 20 ἀλῶ τὰ ἄγρια ζῶα καὶ τὰ θηρευόμενα, οὐδὲ οὕτως ἐν ἀσφαλείᾳ τυγχάνει, κἂν μηδέπω τῶν δικτύων ἔνδον γένηται. Οὕτω τοίνυν μηδὲ ψυχὴ θαρρείτω ἄδικα πράττουσα, καὶ μηδέπω ἀλοῦσα· ὅτε γὰρ δήποτε ἀλώσεται. Εἰ γὰρ βούλει ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι, παῦσαι ταῦτα πράττων, καὶ πολλῆς ἀπολαύση τῆς ἀδείας. Τί δήποτε δὲ
 25 εἶπεν, «Εἰς διαφθοράν»; Ὅταν πολλοὶ καὶ εἰς σωτηρίαν ἔθη-

συγκρατεῖ τὴ γλώσσα του. Διότι «Γλωσσώδη» ἐδῶ ὀνομάζει τὸν ὕβριστή, τὸν φλύαρο, τὸν κακολόγο, ἐκείνον ποῦ συνέχεια γαυγίζει, ἐκείνον ποῦ δὲν συμπεριφέρεται καθόλου καλύτερα ἀπὸ τὸν σκύλο. Πὲς καὶ ποιὸς εἶναι ὁ καρπὸς του. «Δὲν θὰ ἔχει», λέγει, «καλὴ κατεύθυνση ἢ ζωὴ του ἐπάνω στὴ γῆ». Ἄλλος, «Δὲν θὰ στερεωθεῖ» δηλαδή, θὰ ἐκτραπεῖ, θὰ κατακρημνισθεῖ, θὰ καταστραφεῖ. Αὐτὸς εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ κακόλογου· ὁ παρόμοιος ἄνθρωπος εἶναι ἐχθρὸς ὄλων, εἶναι δυσάρεστος σ' ὄλους, εἶναι βαρετὸς καὶ ἐνοχλητικὸς σ' ὄλους. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδή ὁ μακρόθυμος, ὁ ἐπιεικὴς καὶ ἐκείνος ποῦ γνωρίζει νὰ σιωπᾶ, εἶναι ἀσφαλὴς καὶ προχωρεῖ μὲ σταθερότητα καὶ εἶναι εὐχάριστος σ' ὄλους, ἔτσι καὶ αὐτὸς ποῦ ζεῖ μιὰ τέτοια ἐσφαλμένη ζωὴ, προσελκύει ἀπὸ παντοῦ ἀμέτρητους ἐχθρούς, καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα διαταράσσει τὴν ψυχὴ του καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ ζεῖ μὲ ἡσυχία, ἀλλ', ἐνῶ δὲν τὸν ἐνοχλεῖ κανένας, δημιουργεῖ μέσα του ἀμέτρητους πολέμους καὶ θορύβους.

«Τὸν ἄδικο ἄνθρωπο θὰ τὸν συλλάβουν σὰν θήραμα οἱ συμφορὲς καὶ θὰ τὸν καταστρέψουν». Ὅμοια καὶ ἄλλος σοφὸς λέγει· «Οἱ παρανομίες κάποιου συλλαμβάνουν τὸν ἴδιο ποῦ διαπράττει»⁹. Πρόσεχε πάλι τὴν κακία ποῦ εἶναι ἰκανὴ νὰ καταστρέφει ἐκείνον ποῦ τὴν ἔχει. Ἀλλὰ γιὰ ποιὸ λόγον ἀνέφερε τὸ ὄνομα τῆς θήρας; Γιὰ ν' ἀντιληφθεῖς τὸ ἀναπόφευκτο, γιὰ νὰ μὴ πάρεις θάρρος καὶ ἂν ἀκόμα ἀδικώντας δὲν περιπέσεις ἀμέσως στὴν παγίδα. Διότι τέτοια εἶναι ἡ φύση τοῦ κυνηγιοῦ· δὲν πετυχαίνει πάντοτε, οὔτε καὶ ἀμέσως· ἀλλ' ὅμως, καὶ ἂν δὲν συλλάβει τὰ ἄγρια ζῶα καὶ τὰ κυνηγούμενα, οὔτε ἔτσι εἶναι σὲ ἀσφάλεια αὐτά, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν βρίσκονται μέσα στὰ δίχτυα. Κατὰ τὸν ἴδιο λοιπὸν τρόπο οὔτε ἡ ψυχὴ νὰ παίρνει θάρρος διαπράττοντας ἀδικίες καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ἔχει συλληφθεῖ· διότι ὅπως ὅποτε θὰ συλληφθεῖ κάποτε. Ἄν βέβαια θέλεις νὰ εἶσαι ἀσφαλὴς, πάψε νὰ κάμνεις αὐτά, καὶ θ' ἀπολαύσεις μεγάλη ἀφοβία. Ἀλλὰ γιατί τέλος πάντων εἶπε, «Εἰς διαφθοράν»; Διότι πολλῶν ἢ σύλληψη ἔγινε αἰτία σωτηρίας, δ-

ρεύθησαν· ὡς οἱ παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἀγίων ἀνδρῶν. Ἄλλ' οὐχ οἱ πονηροί, ὅταν ὑπὸ τῆς κακίας θηρεύωνται· ἀλλ' ἐπ' ἀπώλεια καὶ διαφθορᾷ. Καὶ διὰ τί οὐ παρὰ πόδας τῆς κακίας ἐπεται τὰ τῆς τιμωρίας; Διὰ τὴν τοῦ Δεσπότου 5 φιλανθρωπίαν. Εἰ γὰρ ἐβούλετο τῶν ἀμαρτανόντων ἕκαστον εὐθέως ὑπὸ τὴν τιμωρίαν ἄγειν, προانهρπάσθη ἂν τὸ πλεον γένος τῶν ἀνθρώπων.

«Ἐγνων ὅτι ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τῶν πτωχῶν, καὶ τὴν δίκην τῶν πενήτων. Πλὴν δίκαιοι ἐξομολογήσονται τῷ ὄνό- 10 ματί σου, καὶ κατοικήσουσιν εὐθεῖς σὺν τῷ προσώπῳ σου». Ἄλλος, «Παρὰ τῷ προσώπῳ σου». Ἄντι δὲ τοῦ «Κατοικήσουσι», «Διανεμοῦσιν» ἕτερος λέγει, καὶ ἄλλος, «Καθεδοῦνται»· ἀντι δὲ τοῦ «Ἐγνων», «Οἶδα». Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι θηρεύσει, καὶ ὅτι ἀπολοῦνται, καὶ οὐκ εὐθέως δεικνυσι τὴν τιμωρίαν ἐπα- 15 γομένην, ἵνα μηδεὶς διὰ τοῦτο τῶν παχυτέρων ραθυμότερος γένηται, ἐπήγαγε τό, «Οἶδα», δεικνὺς ὅτι πάντως ἔσται τοῦτο. Οὐ γὰρ μένει τὰ τῶν ἀδικουμένων ἀνεκδίκητα. Πτωχοὺς δὲ ἐνταῦθα οὐχ ἀπλῶς τοὺς πένητας καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς σφόδρα ταπεινοὺς, τοὺς συντετριμμένους. Ταῦτα δὲ λέγει, καὶ τοὺς ἀδικουμένους 20 παραμυθούμενος, καὶ τοὺς ἀδικοῦντας σωφρονίζων, ἵνα μήτε ἐκείνοι τῇ μελλήσει ἀπογνῶσι, μήτε οὗτοι διὰ τὴν ἀναβολὴν ραθυμότεροι γένωνται. Ἡ γὰρ ἀναβολὴ εἰς μετάνοιαν ἄγει, τὸν δὲ ἐπιμένοντα χαλεπώτερον κολάζει· καὶ μάλα δικαίως. Διὰ τί; Ὅτι τοσαύτης ἀπολαύσαντες ἀγαθότητος, οὐκ ἐγένοντο βελτίους. 25 Ἐνόησον γὰρ ὅση τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, ὅταν τοὺς ἀνακειμέ-

πως ἐκεῖνοι ποὺ θηρεύθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ θηρεύθηκαν ἀπὸ τοὺς ἅγιους ἄνδρες. Ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς κακοὺς, ὅταν συλλαμβάνονται ἀπὸ τὴν κακία, ἀλλ' ἢ σύλληψή τους γίνεται αἰτία ἀπώλειας καὶ καταστροφῆς. Καὶ γιὰ ποῖο λόγο δὲν ἀκολουθοῦν τὰ τῆς τιμωρίας ἀμέσως μετὰ τὴν διάπραξη τῆς κακίας; Ἐξ αἰτίας τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου. Διότι, ἐὰν ἤθελε τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἁμαρτάνοντες νὰ τὸν τιμωρεῖ ἀμέσως, θὰ εἶχε ἀπὸ πολὺ πρὶν ἀρπαχθεῖ καὶ ὀδηγηθεῖ στὴν ἀπώλεια τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

«Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι ὁ Κύριος θὰ βγάλει δίκαια ἀπόφαση κρίνοντας τοὺς φτωχοὺς καὶ θὰ δικαιώσει τοὺς φτωχοὺς. Καὶ ὅπωςδήποτε οἱ δίκαιοι θὰ δοξολογήσουν τὸ ὄνομά σου καὶ θὰ κατοικήσουν οἱ ἄγαθοι ἄνθρωποι μαζί μὲ τὸ πρόσωπό σου». Ἄλλος, «κοντὰ στὸ πρόσωπό σου». Ἄντι δὲ τοῦ, «θὰ κατοικήσουν», ἄλλος λέγει, «θὰ διαμείνουν», καὶ ἄλλος, «θὰ καθήσουν». Ἄντι δὲ τοῦ «Γνώρισα», λέγει, «Γνωρίζω». Διότι, ἐπειδὴ εἶπε, ὅτι θὰ τοὺς θηρεύσει, καὶ ὅτι θὰ καταστραφοῦν, καὶ δὲν παρουσιάζει ἀμέσως νὰ ἐπιβάλλεται ἡ τιμωρία, γιὰ νὰ μὴ γίνει ἐξ αἰτίας αὐτοῦ κανένας ἀπὸ τοὺς πνευματικὰ κατώτερους πιὸ ἀδιάφορος, πρόσθεσε τό, «Γνωρίζω», γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ συμβεῖ αὐτό. Διότι δὲν θὰ μείνουν ἀτιμώρητα τὰ ἀδικήματα σὲ βάρος τῶν ἀδικουμένων. Φτωχοὺς δὲ ἐδῶ ὀνομάζει ὀχι ἀπλῶς τοὺς φτωχοὺς, ἀλλὰ τοὺς πάρα πολὺ ταπεινοὺς, ποὺ ἔχουν καρδιὰ συντριμμένη. Αὐτὰ δὲ τὰ λέγει καὶ παρηγορώντας τοὺς ἀδικουμένους, καὶ σωφρονίζοντας ἐκείνους ποὺ ἀδικοῦν, ὥστε οὔτε οἱ ἀδικούμενοι νὰ κυριευθοῦν ἀπὸ ἀπόγνωση ἐξ αἰτίας τῆς ἀναβολῆς τῆς τιμωρίας, οὔτε αὐτοὶ ποὺ ἀδικοῦν νὰ γίνουν πιὸ ἀδιάφοροι ἐξ αἰτίας τῆς ἀναβολῆς. Διότι ἡ ἀναβολὴ ὀδηγεῖ σὲ μετάνοια, ἐνῶ ἐκεῖνον ποὺ ἐπιμένει νὰ ἀδικεῖ τὸν τιμωρεῖ φοβερότερα· καὶ πάρα πολὺ δίκαια. Γιατί; Διότι, ἂν καὶ ἀπόλαυσαν τόση ἀγαθότητα, δὲν ἔγιναν καλύτεροι. Διότι σκέψου πόση εἶναι ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀνέχεται νὰ κακοπαθοῦν οἱ ἀφοσιωμένοι σ' αὐτόν, καὶ δὲν προχωρεῖ

νοὺς αὐτῷ ἀνέχεται πάσχειν κακῶς, καὶ μὴ ἐπεξίη, τῇ μετανοίᾳ
σε βελτίω ποιῆσαι βουλόμενος».

«Πλὴν δίκαιοι ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματί σου». Τί ἐστὶν
ὁ λέγει; Ὅπερ ἂν γένηται, φησὶν, ἐκεῖνοι εὐχαριστήσουσι· κἂν
5 τοὺς ταπεινοὺς ἴδωσιν ἐπηρεαζομένους, καὶ τοὺς πονηροὺς ἐ-
παιρομένους, οὐκ ἀπαιτήσουσιν εὐθύνας τῶν γινομένων. Τοῦτο
γὰρ δικαίων μάλιστα, τὸ διαπαντὸς καὶ ἐν ἅπασιν εὐχαριστεῖν.
«Καὶ κατοικήσουσιν εὐθεεῖς σὺν τῷ προσώπῳ σου» τουτέστι,
τῆς βοηθείας ἀπολαύσαντες τῆς παρὰ σοῦ, τὴν ἐννοίαν ἔχοντες
10 τὴν περὶ σοῦ, ἀεὶ μετὰ σοῦ ὄντες, οὐδέποτε ἀποστήσονται· ὅπερ
ἂν γένηται, οὐδέποτε δυσχερανοῦσιν, οὐδέποτε μέμψονται τοῖς
γινομένοις. Τοῦτο γὰρ ψυχῆς ἀπεριτρέπτου, τοῦτο γνώμης ἀκλι-
νοῦς, μὴ ἀπαιτεῖν τὸν Δεσπότην εὐθύνας. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγε·
«Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;
15 Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησας οὕτως;

Ταύτην τοίνυν καὶ ἡμεῖς διαπαντὸς τηρῶμεν τὴν εὐγνωμο-
σύνην, ὑπὲρ πάντων εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα,
καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς ἀτελευ-
τήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

στην τιμωρία σου, θέλοντας με τὴ μετάνοια νὰ σὲ κάνει καλύτερο.

«Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁμοῦ οἱ δίκαιοι θὰ δοξολογήσουν τὸ ὄνομά σου». Τί σημαίνει αὐτὸ ποὺ λέγει; Ὅ,τι καὶ ἂν συμβεῖ, λέγει, ἐκεῖνοι θὰ σὲ εὐχαριστήσουν· καὶ ἂν ἀκόμα δοῦν τοὺς ταπεινοὺς νὰ δοκιμάζονται, καὶ τοὺς κακοὺς νὰ ὑπερηφανεύονται, δὲν θὰ ζητήσουν εὐθύνες γι' αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν. Διότι αὐτὸ εἶναι πρὸ πάντων τὸ γνῶρισμα τῶν δικαίων, τὸ νὰ εὐχαριστοῦν διαρκῶς καὶ γιὰ ὅλα τὸ Θεό. «Καὶ θὰ κατοικήσουν οἱ δίκαιοι μαζί με τὸ πρόσωπό σου»· δηλαδή θ' ἀπολαύσουν τὴ βοήθειά σου, θὰ ἔχουν στὴ σκέψη τους ἐσένα, πάντοτε θὰ εἶναι μαζί σου, ποτὲ δὲν θ' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ κοντά σου· ὅ,τι καὶ ἂν συμβεῖ, ποτὲ δὲν θὰ δυσανασχετήσουν, ποτὲ δὲν θὰ κατηγορήσουν τὰ ὅσα συμβαίνουν. Αὐτὸ εἶναι γνῶρισμα ψυχῆς σταθερῆς, αὐτὸ εἶναι δεῖγμα ἀκλόνητης γνώμης, τὸ νὰ μὴ ζητεῖ εὐθύνες ἀπὸ τὸν Κύριο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Καὶ λοιπὸν, ἄνθρωπε, σὺ ποιὸς εἶσαι ποὺ προβάλλεις ἀντιρρήσεις στὸ Θεό; Μήπως μπορεῖ τὸ πλάσμα νὰ πεί στὸν πλάστη του, γιατί με ἔκανες ἔτσι;»¹⁹.

Αὐτὴ λοιπὸν τὴν εὐγνωμοσύνη ἃς ἐκδηλώνουμε πάντοτε καὶ ἡμεῖς, εὐχαριστώντας τὸ Θεὸ γιὰ ὅλα, διότι σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ προσκύνηση, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς ἀτελείωτους αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου· πρόσ-
χες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου».

1. Τούτου τοῦ ψαλμοῦ τὰ μὲν ῥήματα ἅπαντες, ὡς εἶπεῖν, Ἰ-
σασι, καὶ διὰ πάσης ἡλικίας διατελοῦσι ψάλλοντες, τὴν δὲ διά-
νοϊαν τῶν εἰρημένων ἀγνοοῦσιν. Ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς κατηγο-
ρίας λόγον, τὸ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ψάλλοντας, μὴ ζητῆσαι τῶν
5 νοημάτων τὴν δύναμιν τῶν ἐναποκειμένων τοῖς ῥήμασιν. Ἄλλ'
ὑδωρ μὲν τις διαυγὲς καὶ καθαρὸν ὄρων, οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο μὴ
προσελθεῖν, καὶ ἄψασθαι, καὶ πιεῖν· καὶ εἰς λειμῶνά τις συνεχῶς
εἰσιῶν, οὐκ ἂν ὑπομείνειε μὴ συλλέξας τι τῶν ἀνθῶν ἐξελθεῖν, ὑ-
μεῖς δὲ ἐκ πρώτης ἡλικίας εἰς ἔσχατον γῆρας τοῦτον μελετῶντες
10 τὸν ψαλμὸν διατελεῖτε, τὰ ῥήματα εἰδότες μόνον, καὶ παρακάθη-
σθε θησαυρῷ συνεσκιασμένῳ, καὶ βαλάντιον περιφέρετε ἐσφρα-
γισμένον, καὶ οὐδὲ ὑπὸ πολυπραγμοσύνης παρωξύνθη τις μα-
θεῖν, τί ποτέ ἐστι τὸ λεγόμενον· οὐκ ἐζήτησεν, οὐκ ἠρεύνησε.
Καίτοι γε οὐδὲ ἐκεῖνόν ἐστιν εἶπεῖν, σαφῆς τις ὢν ὁ ψαλμὸς πάν-
15 τας εἰς ὕπνον ἤγαγε, καὶ οὐκ ἀφήκε ζητῆσαι τὸ προχείρως κείμε-
νον.

* Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ ποῦ γράφηκε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τοῦ
Σαοῦλ. Ἀποτελεῖ παράκληση τοῦ ψαλμωδοῦ νὰ τὸν προφυλάξει ἀπὸ τὰ παρα-
πτώματα, στὰ ὁποῖα τὸν ὠθοῦν οἱ ἁμαρτωλοὶ, μὲ τοὺς ὁποῖους δὲν θέλει νὰ ἔ-

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟ ΡΜ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Κύριε, φώναξα δυνατά πρὸς ἐσένα· ἄκουσέ με·
πρόσεξε τὴ φωνὴ τῆς προσευχῆς μου».

1. Αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ τὰ μὲν λόγια ὄλοι, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, τὰ γνωρίζουν καὶ σ' ὄλη τους τὴ ζωὴ τὰ ψάλλουν διαρκῶς, τὴ σημασία ὁμως τῶν λεγομένων δὲν τὴ γνωρίζουν. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ὄχι μικρὴ αἰτία γιὰ κατηγορία, τὸ νὰ τὰ ψάλλουν δηλαδὴ κάθε ἡμέρα καὶ νὰ προφέρουν μὲ τὸ στόμα τους τὰ λόγια, νὰ μὴ ἔχουν ζητήσῃ δὲ νὰ γνωρίσουν τὴ δύναμη τῶν νοημάτων ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὰ λόγια. Ἄλλ' ὁμως, βλέποντας μὲν κάποιος νερὸ κρυστάλλινο καὶ καθαρὸ, δὲν θὰ μπορούσε νὰ μὴ τὸ πλησιάσῃ καὶ νὰ τὸ ἀγγίξῃ καὶ νὰ τὸ πιεῖ· ἐπίσης καὶ στὸν κῆπο μπαίνοντας κάποιος συνέχεια, δὲν θὰ μπορούσε νὰ βαστάξῃ νὰ βγεῖ μέσα ἀπὸ αὐτὸν χωρὶς νὰ μαζέψῃ κάτι ἀπὸ τὰ ἄνθη, ἐσεῖς ὁμως, ἐνῶ ἀπὸ τὴν πρώτη ἡλικία σας καὶ μέχρι τὰ βαθιὰ γεράματα μελετᾶτε διαρκῶς τὸν ψαλμὸ αὐτό, γνωρίζετε μόνο τὰ λόγια, καί, ἐνῶ κάθεσθε κοντὰ σὲ θησαυρὸ παραχωμένο καὶ κουβαλάτε μαζί σας θησαυροφυλάκιο σφραγισμένο, ὁμως δὲν παρακινήθηκε κανένας οὔτε καὶ ἀπὸ περιέργεια νὰ μάθει, τί τέλος πάντων σημαίνουν τὰ λόγια αὐτά· δὲν τὸ ζήτησε οὔτε τὸ ἐρεῦνησε. Ἄν καὶ βέβαια οὔτε καὶ ἐκεῖνο μπορεῖ κάποιος νὰ πεῖ, ὅτι, ἐπειδὴ εἶναι σαφῆς ὁ ψαλμός, τοὺς ὑπνότισε ὄλους καὶ δὲν τοὺς ἄφησε νὰ ἐρευνησοῦν τὸ τόσο ἀπλὸ κείμενο.

χει καμιά σχέση, καὶ ἐκφράζει τὴ βεβαιότητά του ὅτι αὐτοὶ θὰ τιμωρηθοῦν. Τέλος ζητᾷ νὰ τὸν φυλάξῃ ἀπὸ τὶς ἐπιβουλὰς καὶ τὶς παγίδες τῶν ἐχθρῶν του.

Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀσαφής, καὶ ἱκανὸς διεγείρει τὸν μὴ σφόδρα
καθεύδοντα, μᾶλλον δὲ καὶ τὸν καθεύδοντα. Τί γὰρ ἐστὶ τό, «Μὴ
ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας»; τί δὲ τό, «Παι-
δεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με»; Τὸ δὲ μετὰ τοῦτο, εἰ-
5 πέ μοι, οὐκ ἔστι παντὸς ζόφου ζοφωδέστερον; «Ὅτι ἔτι καὶ ἡ
προσευχὴ μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν. Κατεπόθησαν ἐχόμενα
πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν». Ἄλλ' ὁμως τοσοῦτων ὄντων ἀσαφῶν,
ὥσπερ τινὰ ᾤδη ἀπλῶς παρατρέχουσιν οἱ πολλοί. Ἄλλ' ἵνα μὴ
τὴν κατηγορίαν ἐπὶ πλεῖον ἐπιτείνοντες, φορτικὸν τὸν λόγον ἐρ-
10 γασώμεθα, φέρε δὴ πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν εἰρημένων βαδίσω-
μεν.

Ἄλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς οἶμαι τὸν
ψαλμὸν τοῦτον τετάχθαι παρὰ τῶν πατέρων καθ' ἐκάστην ἐσπέ-
ραν λέγεσθαι, οὐδὲ διὰ τὴν μίαν λέξιν τὴν λέγουσαν, «Ἐπαρσις
15 τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή». Ἐπεὶ καὶ ἄλλοι ψαλμοὶ ταύτην
ἔχουσι τὴν λέξιν, ὥσπερ ἐκεῖνος ὁ λέγων, «Ἐσπέρας καὶ πρωῖ
καὶ μεσημβρίας διηγῆσομαι καὶ ἐπαγγελῶ». Καὶ πάλιν, «Σὴ ἐ-
στιν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ». Καὶ πάλιν τό, «Ἐσπέρας αὐλι-
σθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωῖ ἀγαλλίασις», καὶ πολλοὺς
20 ἂν εὐροὶ τις ψαλμοὺς ἐπιτηδείους τῷ καιρῷ τῆς ἐσπέρας. Οὐ διὰ
τοῦτο γοῦν τοῦτον τὸν ψαλμὸν ἐτύπωσαν οἱ πατέρες, ἀλλ' ὥς τι
φάρμακον σωτήριον καὶ ἁμαρτημάτων καθάρσιον ἐνομοθέτησαν
λέγεσθαι, ἵν' ὅσαπερ ἂν προστριβώμεθα δι' ὄλου τοῦ μήκουσ τῆς
ἡμέρας, ἢ ἐν ἀγορᾷ, ἢ ἐν οἰκίᾳ, ἢ ὅπου δῆποτε διατρίβοντες, ταῦ-
25 τα ἐλθόντες εἰς τὴν ἐσπέραν, διὰ τῆς ἐπωδῆς ταύτης ἀποδυσώ-
μεθα τῆς πνευματικῆς. Φάρμακον γὰρ ἐστὶν ἀπάντων τούτων ἀ-
ναιρετικόν. Τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ ἐωθινὸς ψαλμὸς· οὐδὲν γὰρ κω-
λύει ἐν βραχεῖ κάκεινου ἐπιμνησθῆναι. Τὸν πόθον γὰρ ἀνάπτει

1. Ψαλμ. 54, 18.

2. Ψαλμ. 73, 16.

3. Ψαλμ. 29, 6.

Πράγματι λοιπὸν εἶναι σαφῆς καὶ ἰκανὸς νὰ διεγείρει ἐκεῖνον ποὺ δὲν εἶναι κυριευμένος ἀπὸ βαθὺ ὕπνο, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκεῖνον ποὺ κοιμᾶται. Διότι τί σημαίνει τό, «Μὴ ἀφήσεις τὴν καρδιά μου νὰ στραφεῖ σὲ λόγια πονηρά»; τί δὲ τό, «Θὰ με παιδεύσει ὁ δίκαιος μὲ τρόπο γεμάτο ἀπὸ εὐσπλαχνία καὶ θὰ με ἐλέγξει»; Τὸ δὲ μετὰ ἀπὸ αὐτό, πές μου, δὲν εἶναι σκοτεινότερο ἀπὸ ὅποιοδήποτε σκοτάδι; «Διότι ἀκόμα καὶ ἡ προσευχή μου θὰ ἦταν ἀνάλογη μὲ τὶς πράξεις τῶν ἁμαρτωλῶν. Καταποντίσθηκαν ἀπὸ τὰ κύματα μετὰ τὴ συντριβὴ τους ἐπάνω στοὺς βράχους οἱ κριτὲς αὐτῶν». "Ὁμως, ἐνῶ ὑπάρχουν τόσες ἀσάφειες, οἱ πῖθ πολλοὶ τὸν παρατρέχουν σὰν κάποια ἀπλή ὠδή. Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴ ἐπεκτείνουμε τὴν κατηγορία περισσότερο, καὶ κάνουμε κουραστικὸ τὸ λόγο, ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς προχωρήσουμε στὴν ἔρευνα τῶν λόγων αὐτῶν.

Ἄλλὰ προσέχετε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον· διότι νομίζω δὲν ὀρίσθηκε στὴν τύχη ἀπὸ τοὺς πατέρες νὰ ψάλλεται αὐτὸς ὁ ψαλμὸς κάθε ἑσπέρα, οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς μιᾶς λέξεως ποὺ λέγει, «Τὸ σήκωμα τῶν χειρῶν μου εἶναι σὰν θυσία ἑσπερινή». Διότι καὶ ἄλλοι ψαλμοὶ ἔχουν αὐτὴ τὴ λέξη, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ποὺ λέγει, «Τὴν ἑσπέρα, τὸ πρωὶ καὶ τὸ μεσημέρι θὰ διηγηθῶ καὶ θὰ ἀπαγγείλω»¹. Καὶ πάλι, «Δικὴ σου εἶναι ἡ ἡμέρα, καὶ δικὴ σου εἶναι καὶ ἡ νύχτα»². Καὶ πάλι τό, «Τὴν ἑσπέρα θὰ ἔχουμε παρέα τὸ θρῆνο, καὶ τὸ πρωὶ θὰ ἔλθει ἡ ἀγαλλίαση»³. καὶ πολλοὺς ψαλμοὺς θὰ μποροῦσε νὰ βρεῖ κάποιος ποὺ εἶναι κατάλληλοι γιὰ τὸν καιρὸ τῆς ἑσπέρας. Δὲν τὸν ὄρισαν λοιπὸν οἱ πατέρες αὐτὸν τὸν ψαλμὸ γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἀλλ' ὄρισαν νὰ λέγεται σὰν κάποιο σωτήριο φάρμακο καὶ καθάρσιο γιὰ τὰ ἁμαρτήματα, ὥστε, ὅσα ἁμαρτήματα συμβεῖ νὰ διαπράξουμε καθ' ὄλο τὸ μῆκος τῆς ἡμέρας ἀσχολούμενοι εἴτε στὴν ἀγορά, εἴτε στὴν οἰκία, εἴτε ὅπουδήποτε ἄλλου, αὐτά, ἀφοῦ ἔλθει ἡ ἑσπέρα, νὰ τὰ ἀποβάλουμε μὲ τὴν πνευματικὴ αὐτὴ ὠδή. Διότι εἶναι φάρμακο ποὺ θεραπεύει ὅλα αὐτά. Τέτοιος εἶναι καὶ ὁ πρωϊνὸς ψαλμὸς· τίποτε λοιπὸν δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ θυμηθοῦμε μὲ συντομία καὶ ἐκεῖνον. Διότι ἀνάβει τὸν πόθο πρὸς τὸ Θεὸ

τὸν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ διεγείρει τὴν ψυχὴν, καὶ σφόδρα πυρώσας, καὶ πολλῆς ἐμπλήσας ἀγαθότητος, καὶ ἀγάπης, οὕτως ἀφίησι προσελθεῖν. Ἴδωμεν δὲ καὶ πόθεν ἀρχεται, καὶ τί διδάσκει ἡμᾶς.

- 5 «Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου». Ὅρᾳς πῶς πεπυρωμένης δείκνυσι ψυχῆς ῥήματα; Ἐνθα δὲ ἀγάπη Θεοῦ, πάντα οἴχεται τὰ πονηρά· ἐνθα μνήμη Θεοῦ, ἐνταῦθα ἀμαρτημάτων λήθη, καὶ κακῶν ἀναίρεσις. «Οὕτως ἐν τῷ ἀγίῳ ὠφθην σοι, τοῦ ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου, καὶ τὴν δόξαν σου».
- 10 Τί ἐστίν, «Οὕτως»; Μετὰ τοῦ πόθου, φησί, τούτου, μετὰ τῆς ἀγάπης ταύτης, ὥστε ἰδεῖν σου τὴν δόξαν, ἣν πανταχοῦ τῆς γῆς ἐστίν ἰδεῖ. Ἄλλ' ἵνα μὴ τὸ ἐν χερσὶν ἀφέντες, τὸ πάρεργον ἐπεισαγάγωμεν, παραπέμπαντες τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰ ὑπὲρ ἐκείνου εἰρημένα, τῶν προκειμένων νῦν ἀψώμεθα. Τί δὲ φησιν οὗτος;
- 15 «Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου». Τί λέγεις; εἰπέ μοι· ἐπειδὴ ἐκέκραξας, ἀκουσθῆναι ἀξιοῖς, καὶ ταύτην τίθης αἰτίαν, ὡς εὐλογον τοῦ ἀκουσθῆναι; Οὐκοῦν μεγαλοφώνων νῦν χρεία, καὶ τόνον ἐχόντων; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον. Τί γὰρ ἤμαρτεν ὁ μικρόφωνος καὶ ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος;
- 20 Οὐχὶ τοιοῦτος ἦν ὁ Μωϋσῆς, καὶ πάντων μᾶλλον ἠκούετο; οὐχὶ πλείω πάντων οἱ Ἰουδαῖοι ἐβόων, ἀλλ' οὐκ ἐπένευσεν αὐτῶν ταῖς δεήσεσιν ὁ Θεός; Τὸ γὰρ μέγα φωνῆσαι καὶ μικρόν, φύσεως πλεονέκτημα καὶ ἐλάττωμα. Ταῦτα δὲ οὔτε ἀκούεσθαι, οὔτε παρακούεσθαι ποιεῖ· οὔτε γὰρ ἐγκωμίων, οὔτε κατηγορημάτων ἀ-
- 25 ζια. Πολλὰ γὰρ τῶν τῆς φύσεως πλεονεκτημάτων καὶ μιαιοῖς

4. Ψαλμ. 62, 2.

5. Ψαλμ. 62, 3.

καὶ διεγείρει τὴν ψυχὴ καί, ἀφοῦ τὴν διαθερμάνει πάρα πολὺ καὶ τὴν γεμίσει ἀπὸ πολλῆ ἀγαθότητα καὶ ἀγάπη, τὴν ἀφήνει ἔτσι νὰ πλησιάσει. Ἄς δοῦμε ὁμως καὶ πῶς ἀρχίζει καὶ τί μᾶς διδάσκει.

«Θεέ μου, Θεέ μου, σὲ σένα ἀπευθύνω πολὺ πρῶτὴ τὴν προσευχῇ μου. Σὲ πόθησε πάρα πολὺ ἡ ψυχὴ μου»⁴. Βλέπεις πῶς προβάλλει λόγια ψυχῆς ποὺ καταφλέγεται ἀπὸ τὸν πόθο; Ὅπου δὲ ὑπάρχει ἀγάπη Θεοῦ, ὅλα τὰ κακὰ ἐξαφανίζονται, ὅπου δὲ ὑπάρχει ἀνάμνηση Θεοῦ, ἐκεῖ λησμονοῦνται τὰ ἁμαρτήματα καὶ ἐξαλείφονται τὰ κακὰ. «Μὲ αὐτὸν τὸν πόθο παρουσιάζομαι στὸν ἅγιο τόπο σου γιὰ νὰ νιώσω τὴ δύναμή σου καὶ ν' ἀπολαύσω τὴ δόξα σου»⁵. Τί σημαίνει «Οὕτως»; Μὲ τὸν πόθο αὐτό, λέγει, μὲ τὴν ἀγάπη αὐτῆ, ὥστε νὰ δῶ τὴ δόξα σου, τὴν ὁποία μπορεῖ κανένας νὰ δεῖ σὲ κάθε μέρος τῆς γῆς. Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴ ἀφήσουμε αὐτὸ ποὺ ἔχουμε στὰ χέρια μας γιὰ ἐξέταση καὶ παρεμβάλουμε αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι αὐτῆ τῆ στιγμῆ τὸ κύριο ἔργο μας, ἀφοῦ παραπέμψουμε τὸν ἀκροατὴ στὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ γιὰ ἐκεῖνον τὸν ψαλμό, ἃς ἐξετάσουμε τώρα τὰ ἀναφερόμενα σ' αὐτὸν τὸν ψαλμό. Τί δὲ λέγει αὐτός;

«Κύριε, φώναξα δυνατὰ πρὸς ἐσένα· ἄκουσέ με». Τί λέγεις; πές μου· ἐπειδὴ φώναξες μὲ δύναμη ἔχεις τὴν ἀξίωση ν' ἀκουσθεῖς, καὶ προβάλλεις αὐτὴν τὴν αἰτία σὰν δικαιολογία ν' ἀκουσθεῖς; Χρειαζόμαστε λοιπὸν τώρα ἀνθρώπους νὰ φωνάζουν δυνατὰ καὶ νὰ ὑψώσουν τὸν τόνο τῆς φωνῆς τους; Ἄλλ' ὁμως δὲν θὰ μπορούσε αὐτὸ νὰ κριθεῖ σωστό. Διότι ποιά ἁμαρτία διέπραξε ὁ μικρόφωνος, ὁ ἰσχνόφωνος καὶ ὁ βραδύγλωστος; Δὲν ἦταν τέτοιος ὁ Μωϋσῆς καὶ ἀκούσαν περισσότερο ἀπὸ ὄλους; δὲν φώναζαν οἱ Ἰουδαῖοι περισσότερο ἀπὸ ὄλους, ἀλλ' ὁμως δὲν θέλησε ὁ Θεὸς νὰ ἀκούσει τίς παρακλήσεις τους; Διότι τὸ νὰ φωνάζει κάποιος δυνατὰ ἢ σιγανά, εἶναι πλεονέκτημα καὶ ἐλάττωμα τῆς φύσεως. Αὐτὰ δὲν συντελοῦν οὔτε ν' ἀκουσθεῖ, οὔτε νὰ μὴ ἀκουσθεῖ· διότι δὲν εἶναι ἄξια οὔτε γιὰ ἐγκώμια, οὔτε γιὰ κατηγορίες. Καθόσον πολλὰ ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τῆς φύσεως ὑπάρχουν καὶ στοὺς μιαινοὺς ἀνθρώπους.

πρόσεστιν. Οὐχὶ καλὸς ἦν, καὶ εὐεϊδής, καὶ μέχρι τῶν βοστρύχων αὐτῶν εἴλκε τοῦ σώματος τὴν ὥραν ὁ Ἄβεσσαλώμ; Τί δαί; οὐχὶ φαλακρὸς ἦν ὁ Ἐλισσαῖος, ὡς καὶ σκώπτεσθαι παρὰ τῶν παιδίων; Ἄλλ' οὐδὲν οὐδὲ ἐκείνον ἡ ὥρα ὠφέλησεν, οὔτε τοῦ-
 5 τον ἡ ἀμορφία παρέβλαψε. Καὶ τί λέγω τὸν ἰσχνόφωνον, ἢ βρα-
 δύγλωσσον, ὅπου γε καὶ σιγῶν ἠκούετο ὁ Μωϋσῆς, καὶ μηδὲ
 φθεγγομένη ἡ Ἄννα; Ἰουδαίοις δὲ διαλεγόμενος ὁ Θεὸς ἔλεγε·
 «Ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν».

Τί οὖν οὗτος λέγει, «Ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου»;
 10 Κραυγὴν ἐνταῦθα τὴν ἔνδον φησίν, ἣν ἡ καρδία ἐτικτεν ἢ πεπυ-
 ρωμένη, καὶ ἡ διάνοια ἢ συντετριμμένη, ἣν καὶ Μωϋσῆς βοῶν ἠ-
 κούετο. Ὡσπερ γὰρ ὁ βοῶν πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ κενοῖ, οὕ-
 τω καὶ ὁ καρδία βοῶν πάντα τὸν νοῦν συστρέφει. Τοιαύτην οὖν
 15 ἐῷσαν χασμᾶσθαι, καὶ ἀνακλᾶσθαι τὸν ψάλλοντα. Οὐ μόνον δὲ
 κραυγὴν ζητεῖ ὁ Θεός, τὴν συστρέφουσαν τὴν καρδίαν, τὴν οὐκ
 εῷσαν χασμᾶσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν εὔχεσθαι. Εἰσὶ γὰρ πολ-
 λοὶ οἱ ἐστήκασιν μὲν, οὐ βοῶσι δὲ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὰ μὲν
 χεῖλη πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ περιφέρει, ἡ δὲ
 διάνοια οὐδενὸς ἐπαισθάνεται τῶν λεγομένων. Ὁ τοιοῦτος οὐ
 20 κρᾶζει, κἄν μέγα βοᾷ· ὁ τοιοῦτος οὐδὲ πρὸς τὸν Θεὸν εὔχεται,
 κἄν δοκῆ πρὸς αὐτὸν εὔχεσθαι. Ἄλλ' οὐχ ὁ Μωϋσῆς οὕτως,
 ἀλλ' ἐβόα, καὶ ἠκούετο· διὸ καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, «Τί βοᾷς πρὸς
 με;» ἀκούει. Οὐ μόνον δὲ βοῶν, ἀλλὰ καὶ σιγῶν ἠνυσεν ἅπερ ἠ-
 θελεν, ἄξιον παρασχῶν ἑαυτὸν τοῦ ἀκούεσθαι. Εἰ δὲ βούλει καὶ

6. Ἦσ. 1, 15.

7. Ἐξ. 14, 15.

Δὲν ἦταν ὠραῖος καὶ ὁμορφος ὁ Ἄβεσσαλώμ καὶ δὲν μετέφερε τὴν ὁμορφιὰ τοῦ σώματος καὶ μέχρι τὶς ἴδιες τὶς πλεξοῦδες τῶν μαλλιῶν του; Τί δέ; δὲν ἦταν φαλακρὸς ὁ Ἐλισσαῖος, ὥστε καὶ νὰ ἐμπαίζεται ἀπὸ τὰ παιδιά; Ἄλλ' ὅμως σὲ τίποτε δὲν ὠφέλησε ἡ ὁμορφιὰ τὸν Ἄβεσσαλώμ, οὔτε τὸν Ἐλισσαῖο τὸν ἐβλαψε ἡ ἀσχήμια. Καὶ γιατί λέγω τὸν ἰσχνόφωνο ἢ βραδύγλωσσο, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ ἀκουόταν ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ σιωπώντας, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἄννα χωρὶς νὰ λέγει λέξι; Ὁ Θεὸς δὲ συνομιλώντας μὲ τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγε· «Ἄν αὐξήσετε τὶς προσευχάς σας, δὲν θὰ σᾶς ἀκούσω»⁶.

Γιατί λοιπὸν λέγει αὐτός, «Φώναξα δυνατὰ πρὸς ἐσένα, ἀκουσέ με»; Κραυγὴ ἐδῶ ἐννοεῖ τὴν ἐσωτερικὴν κραυγὴν, ποὺ ἐβγαίνει ἀπὸ τὴν κατακαιομένη ἀπὸ τὸν πόθο καρδιὰ καὶ ἀπὸ τὴν γεμάτη ἀπὸ συντριβὴ διάνοια, μὲ τὴν ὁποία ἀκουόταν φωνάζοντας καὶ ὁ Μωϋσῆς. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ποὺ φωνάζει δυνατὰ ἐξαντλεῖ ὅλη τὴ δύναμή του, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ποὺ φωνάζει μὲ τὴν καρδιὰ συγκεντρώνει ὅλο τὸ νοῦ του ἐκεῖ. Τέτοια λοιπὸν κραυγὴ ἐπιθυμοῦσε ὁ Θεός, ἐκείνην ποὺ συγκεντρώνει ὅλη τὴ δύναμη τῆς καρδιᾶς, ποὺ δὲν ἀφήνει νὰ χασμουριέται καὶ νὰ διασπᾶται αὐτὸς ποὺ ψάλλει. Ὅχι δὲ μόνο τέτοια κραυγὴ θέλει, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ προσεύχεται κανένας πρὸς αὐτόν. Διότι ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ στέκονται μὲν σὲ στάση προσευχῆς, δὲν φωνάζουν δὲ πρὸς τὸ Θεὸ ὅπως πρέπει, ἀλλὰ τὰ μὲν χεῖλη ἀπευθύνονται πρὸς τὸ Θεὸ καὶ προφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὅμως ἡ καρδιὰ δὲν αἰσθάνεται κανένα ἀπὸ τὰ λεγόμενα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν προσεύχεται σωστά, ἔστω καὶ ἂν φωνάζει δυνατὰ· ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν προσεύχεται πρὸς τὸ Θεό, ἔστω καὶ ἂν φαίνεται ὅτι προσεύχεται πρὸς αὐτόν. Ὅμως δὲν ἔκαμνε τὸ ἴδιο ὁ Μωϋσῆς, ἀλλὰ φώναζε καὶ ἀκουόταν· γι' αὐτὸ καὶ ἀκούει ἀπὸ τὸ Θεό, «Τί φωνάζεις πρὸς ἐμένα;»⁷. Ὅχι δὲ μόνο φωνάζοντας, ἀλλὰ καὶ σιωπώντας κατόρθωσε ἐκεῖνα ποὺ ἤθελε, καταστήσας τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἄξιο νὰ ἀκούεται. Ἄν δὲ θέλεις νὰ δεῖς καὶ ἁμαρτωλοὺς νὰ προσεύχονται κατὰ τρόπο ἐπίμονο καὶ νὰ φωνάζουν δυνατὰ καὶ ν' ἀποκομίζουν μεγά-

ἀμαρτωλοὺς ἐκτενωῶς ἰδεῖν εὐχομένους, καὶ ἀνύοντας καὶ κρίζοντας μεγάλα, ὄρα τὴν πόρνην τὴν σιγῇ βοῶσαν· ὄρα τὸν τελώνην ἀπὸ εὐχῆς δικαιωθέντα μόνης. Τοιαύτην κραυγὴν καὶ οὗτος ποιεῖται, διὸ καὶ λέγει· «Κύριε, ἐκέκαξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου»· καὶ διὰ τοῦτο ἀκουσθῆναι ἀξιοῖ.

2. «Ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς σέ». Ὅρα καὶ ἄλλην ἀρετὴν εὐχῆς. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ σπουδαίως εὐχεσθαι ἀξιοῖ ἀκουσθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τοιαύτην παραστῆσαι τὴν εὐχὴν, ὥστε ἀξίαν εἶναι τῶν ἀκοιμήτων ὀφθαλμῶν ἐκείνων. Ποία δέ ἐστιν αὕτη; Ὅταν μὴ κατ' ἐχθρῶν τις εὐχηται, ὅταν μὴ ὑπὲρ πλούτου καὶ πλεονεξίας, ὅταν μὴ ὑπὲρ δυναστείας καὶ δόξης, μηδὲ ὑπὲρ τινος τῶν ἐπικήρων τούτων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀκηράτων καὶ ἀθανάτων ἐκείνων. «Ζητεῖτε γὰρ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», φησί, «καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν». «Ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς σέ».

15 Ὅρᾳς πῶς βούλεται καὶ ἡμᾶς μετὰ σπουδῆς καλεῖν, μετὰ προθυμίας; Καὶ γὰρ ὁ διάβολος τότε μάλιστα ἐφεδρεύει. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ὅτι μέγιστον ὄπλον ἡ εὐχή, καὶ, κἄν ἀμαρτωλοὶ ὤμεν καὶ κατησχυμμένοι, ὅμως μετὰ ἀκριβείας καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους εὐξάμενοι ἀνύομεν μεγάλα· τότε ἐμβάλλειν ἐσπούδακεν

20 εἰς ραθυμίαν, καὶ λογισμοὺς ἀνακινεῖν, ὥστε ἀκάρπους ποιεῖν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς εὐχῆς ἐπελθεῖν. Διὸ δεῖ ταῦτα εἰδόμενος ἐπιτειχίζειν αὐτῷ τὴν ἡμετέραν σπουδὴν, καὶ μηδέποτε κατ' ἐχθρῶν εὐχεσθαι, ἀλλὰ τοὺς ἀποστόλους μιμεῖσθαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μυρία παθόντες δεινά, εἶτα εἰς δεσμωτήρια ἐμπροσθέντες, καὶ τὸν περὶ

25 τῶν ἐσχάτων ὑπομείναντες κίνδυνον, εἰς εὐχὴν καταφυγόντες ἔλεγον, «Ἐπίδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν». Καὶ τί μετὰ ταῦτα; «Μή,

8. Λουκᾶ 7, 38.

9. Λουκᾶ 18, 13-14.

10. Ματθ. 6, 33.

11. Πράξ. 4, 29.

λα κέρδη, πρόσεχε τὴν πόρνη, ποὺ φωνάζει μὲ τὴ σιωπὴ τῆς⁸. πρόσεχε τὸν τελώνη ποὺ δικαιώθηκε μόνο ἀπὸ τὴν προσευχή⁹. Τέτοια κραυγὴ βγάζει καὶ αὐτός, γι' αὐτὸ καὶ λέγει· «Κύριε, φώναξα δυνατὰ πρὸς ἐσένα· ἄκουσέ με»· καὶ γι' αὐτὸ ἔχει τὴν ἀξίωση ν' ἀκουσθεῖ.

2. «Κατὰ τὸ χρόνο ποὺ φωνάζω δυνατὰ πρὸς ἐσένα». Πρόσεχε καὶ ἄλλη ἀρετὴ προσευχῆς. Δὲν ἔχει δηλαδὴ ἀξίωση νὰ ἀκουσθεῖ ἐπειδὴ προσεύχεται κατὰ τρόπο ἐξαιρετο, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ κατέστησε τέτοια τὴν προσευχή του, ὥστε νὰ εἶναι ἐπάξια γιὰ τοὺς ἀκοίμητους ἐκείνους ὀφθαλμούς. Ποιὰ δὲ εἶναι αὕτη; Ὅταν δὲν προσεύχεται κάποιος ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του, ὅταν δὲν προσεύχεται γιὰ πλοῦτο καὶ πλεονεξία, ὅταν δὲν προσεύχεται γιὰ ἐξουσία καὶ δόξα, οὔτε γιὰ κάποιο ἀπὸ αὐτὰ τὰ πρόσκαιρα, ἀλλὰ γιὰ τὰ ἀφθαρτα ἐκεῖνα καὶ ἀθάνατα. Διότι λέγει, «Ζητεῖτε τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ σᾶς δοθοῦν ὡς ἐπιπρόσθετα»¹⁰. «Κατὰ τὸ χρόνο ποὺ φωνάζω δυνατὰ πρὸς ἐσένα». Βλέπεις πῶς θέλει καὶ ἐμᾶς νὰ τὸν καλοῦμε μὲ ζῆλο καὶ μὲ προθυμία; Καθόσον ὁ διάβολος τότε πρὸ πάντων καιροφυλακτεῖ. Διότι, ἐπειδὴ γνωρίζει, ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι μέγιστο ὄπλο, καί, καὶ ἂν ἀκόμα εἴμαστε ἁμαρτωλοὶ καὶ καταντροπιασμένοι, ὅμως, ἂν προσευχηθοῦμε μὲ προσοχὴ καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, πετυχαίνουμε σπουδαῖα πράγματα, ἔχει φροντίσει τότε νὰ μᾶς κάμνει ἀδιάφορους καὶ νὰ δημιουργεῖ διάφορες σκέψεις στὸ νοῦ μας, ὥστε νὰ μᾶς κάμνει νὰ ἀναχωροῦμε ἄκαρποι ἀπὸ τὴν προσευχὴ. Γι' αὐτὸ πρέπει, γνωρίζοντας αὐτὰ, νὰ περιφρουροῦμε τὴν προσοχὴ μας ἀπὸ αὐτὸν καὶ ποτὲ νὰ μὴ προσευχοῦμαστε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν μας, ἀλλὰ νὰ μιμούμαστε τοὺς ἀποστόλους. Καθόσον καὶ ἐκεῖνοι, ἂν καὶ ἔπαθαν ἀμέτρητα κακὰ καὶ ρίχτηκαν στὴ συνέχεια στὶς φυλακὲς, καὶ ὑπέστησαν τὸν μέχρι θανάτου κίνδυνο, ἀφοῦ κατέφυγαν στὴν προσευχὴ, ἔλεγαν, «πρόσεξε τίς ἀπειλὲς τοὺς»¹¹. Καὶ τί ἔλεγαν στὴ συνέχεια; Μήπως ἔλεγαν, 'ἐξαφάνισέ τους, φόνευσέ τους', πράγμα ποὺ πολλοὶ λέγουν πολλὰς φορὲς ὅταν προσεύχονται; Καθόλου. Ἄλλὰ τί; «Καὶ δῶσε δύναμη

‘κατάρραξον αὐτούς, ἢ ἀπόκτεινον’, ἔλεγον, ὁ πολλοὶ πολλάκις ἐπαρώμενοι λέγουσιν; Οὐδαμῶς. Ἄλλὰ τί; «Καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου». Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; ἐν τῷ ἀποκτεῖναι τοὺς ἐπιβουλεύοντας; ἐν τῷ ἀφανίσει 5 καὶ πανωλεθρία παραδοῦναι; Οὐδαμῶς. Ἄλλὰ πῶς; Ἐν τῷ «σημεῖα καὶ τέρατα ποιεῖν διὰ τοῦ ἁγίου Παιδὸς σου Ἰησοῦ».

Εἶδες εὐχὴν φιλοσοφίας γέμουσαν, καὶ μετὰ τοσαῦτα δεινὰ οὐδεμίαν αἰτοῦσαν τῶν ἐχθρῶν τιμωρίαν; Ἄλλ’ οὕτω μὲν αὐτοί, ἔτι ζῶντες καὶ ἐμπνέοντες, ὁ δὲ Στέφανος καὶ ἀπορρήγνυσθαι 10 μέλλων τῆς παρουσίας ζωῆς, οὐ μόνον οὐδὲν αὐτοῖς κακὸν ἤτησεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς λιθάζοντας καὶ ἀναιροῦντας σπουδάζει διὰ τῆς εὐχῆς ἐξαρπάσαι τῆς ὀργῆς τῆς ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ ταύτῃ, καὶ φησι, «Μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην». Τίνος οὖν ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι, ποίας ἀπολογίας, οἱ κατὰ τῶν ἐχθρῶν εὐ- 15 χόμενοι; πῶς δ’ ἢ τοιαύτη ἀκουσθεῖη εὐχή, ὅταν ἀπεναντίας τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις ἀναφέρηται; Μὴ δὴ τοιοῦτον μηδὲν λέγωμεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐκ εὐχεσθαι δεῖ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀργὴν ἀναιρεῖν τὴν κατ’ αὐτῶν· διό φησι· «Βούλομαι τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὀσίους χεῖρας 20 χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ». Τουτέστι, κἂν ἐχθρὸν ἔχῃς, σβέσον τὴν ὀργὴν, καὶ οὕτω πρόσιθι τῷ Δεσπότῃ, καὶ μὴ μόνον διὰ τοῦ στόματος μηδὲν εἶπῃς κατ’ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν ἀπάλλαξον τοῦ ἰοῦ. Ἄν τοιαύτη ἡ εὐχή ἦ, καὶ μετὰ σπουδῆς καλλῆς τὸν Θεόν, καὶ πρὶν ἢ τελέσαι τὴν εὐχὴν ἀκουσθήσῃ. Τοῦτο 25 καὶ αὐτὸς αἰτεῖ λέγων· «Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς σέ». Καὶ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὑπόσχεσις λέγουσα, «Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι».

«Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν

12. Πράξ. 4, 29.

13. Πράξ. 4, 30.

14. Πράξ. 7, 60.

15. Α' Τιμ. 2, 8.

16. Ἦσ. 58, 9.

στούς δούλους σου νά κηρύσσουν με θάρρος τὸ λόγο σου»¹². Πῶς καὶ με ποιὸ τρόπο; με τὸ νά ἐξολοθρεύσει ἐκείνους ποὺ τοὺς ἐπιβουλεύονταν; με τὸ νά τοὺς ἐξαφανίσει καὶ νά τοὺς παραδώσει στὴν πανωλεθρία; Καθόλου. Ἄλλὰ πῶς; Μὲ τὸ «νά κάμνουν σημεῖα καὶ καταπληκτικὰ θαύματα με τὴ δύναμη τοῦ Υἱοῦ τοῦ τοῦ Ἰησοῦ»¹³.

Εἶδες προσευχὴ γεμάτη ἀπὸ φιλοσοφικότητα, καὶ πού, μετὰ ἀπὸ τόσα πολλὰ κακά, δὲν ζητεῖ καμιά τιμωρία τῶν ἐχθρῶν; Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν ἔτσι προσεύχονταν, ἐνῶ ἀκόμα ζοῦσαν καὶ ἀνέπνεαν, ὁ Στέφανος ὁμοίως καὶ ἐνῶ ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ, ὄχι μόνο δὲν ζήτησε κανένα κακὸ γι' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ αὐτούς ποὺ τὸν λιθοβολοῦσαν καὶ τὸν φόνευαν φροντίζει με τὴν προσευχὴ νά τοὺς σώσει ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἁμαρτία τους αὐτῆ, καὶ λέγει, «Μὴ καταλογίσεις σὲ βάρος τους αὐτὴν τὴν ἁμαρτία»¹⁴. Ποιᾶς λοιπὸν συγγνώμης θὰ μπορούσαν νά ἦταν ἄξιοι, ποιᾶς ἀπολογίας, ἐκείνοι ποὺ προσεύχονται ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τους; πῶς θὰ μπορούσε νά εἰσακουσθεῖ ἡ παρόμοια προσευχή, ὅταν γίνεται ἀντίθετα με τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ; Ἄς μὴ λέμε λοιπὸν τίποτε τὸ παρόμοιο. Διότι πρέπει ὄχι μόνο νά μὴ προσευχόμαστε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν μας, ἀλλὰ καὶ νά κατανικοῦμε καὶ ἐξαφανίζουμε τὴν ἐναντίον τους ὀργὴ μας· γι' αὐτὸ λέγει· «Θέλω οἱ ἄνδρες νά προσεύχονται σὲ ὁποιοδήποτε τρόπο, ὑψώνοντας πρὸς τὸ Θεὸ ἅγια χέρια, χωρὶς ὀργὴ καὶ χωρὶς κακὲς σκέψεις»¹⁵. Δηλαδή, καὶ ἂν ἀκόμα ἔχεις ἐχθρό, σβῆσε τὴν ὀργὴ σου, καὶ ἔτσι πλησίασε τὸν Κύριο, καὶ ὄχι μόνο μὴ πείς τίποτε ἐναντίον αὐτοῦ με τὸ στόμα σου, ἀλλὰ καὶ τὴ σκέψη σου ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸ δηλητήριο. Ἄν τέτοια εἶναι ἡ προσευχὴ καὶ καλεῖς τὸ Θεὸ με μεγάλη προθυμία, θὰ εἰσακουσθεῖς πρὶν ἀκόμη τελειώσεις τὴν προσευχὴ σου. Αὐτὸ ζητεῖ καὶ αὐτός, λέγοντας· «πρόσεξε τὴ φωνὴ τῆς προσευχῆς μου, ποὺ ἀπευθύνεται με ἰσχυρὴ κραυγὴ πρὸς ἐσένα». Καθόσον ὑπάρχει ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ ποὺ λέγει, «Ἐνῶ ἀκόμα θὰ προσεύχεσαι θὰ σοῦ πῶ, νά εἶμαι κοντά σου»¹⁶.

«Ἄς ἀνεβῆ ἐνώπιόν σου ἡ προσευχὴ μου σὰν τὸν κα-

σου». Ἐτερος, «Ταχθήτω ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἔμπροσθέν σου». Ἄλλος, «Ἐτοιμασθήτω». «Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἔσπερινή». Ἄλλος «Δῶρον ἔσπέρας». Ἐτερος, «Προσφορά ἔσπερινή». Τί διδάξει βουλόμενος ἡμᾶς ὁ προφήτης

5 *περὶ θυσίας ἔσπερινῆς διαλέγεται; Δύο βωμοὶ τὸ παλαιὸν ἦσαν, εἰς μὲν ἀπὸ χαλκοῦ κατεσκευασμένος, ἕτερος δὲ χρυσοῦς. Καὶ ὁ μὲν πάνδημος ἦν σχεδόν, προκειμένος τοῖς ἱεροῖς τοῖς τοῦ πλήθους παντός, ὁ δὲ ἐν τοῖς ἀδύτοις ἀπέκειτο, καὶ τοῦ καταπετάσματος ἔνδον. Μᾶλλον δὲ ὥστε σαφέστερα γενέσθαι τὰ λεγόμενα ἡμῖν, εἰς ἀρχὴν τὸν λόγον ἀναγαγεῖν πειρασόμεθα. Ναὸς ἦν*

10 *παρὰ Ἰουδαίοις τὸ παλαιὸν τεσσαράκοντα μὲν πηχῶν τὸ μῆκος, τὸ δὲ πλάτος εἴκοσι. Τούτου τοῦ μήκους δέκα ἀφελῶν πήχεις ἀπέλαβεν ἔνδον διὰ τοῦ καταπετάσματος, καὶ τὸ ἀπειλημμένον ἔκαλεῖτο ἅγια ἀγίων, τὸ δὲ ἔξω, ἅγια μόνων. Καὶ χρυσῷ πάντα*

15 *κατελάμπετο. Τινὲς δὲ καὶ τὴν δοκὸν ἐκείνην τὴν ἄνω χρυσήλατον ἔλεγον εἶναι.*

Ἐνθα ὁ ἀρχιερεὺς μόνος εἰσῆει ἀπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ, ἐκεῖ καὶ ἡ κιβωτὸς ἔκειτο, καὶ τὰ Χερουβίμ· ἐκεῖ καὶ ὁ βωμὸς εἰστήκει ὁ χρυσοῦς, ἔνθα τὸ θυμιατήριον προσεφέρετο, εἰς οὐδὲν ἕτερον

20 *παρεσκευασμένος, ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ θυμίαμα μόνον. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο ἀπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ. Ἐν τῷ ναῷ οὖν τῷ ἔξω ὁ χαλκοῦς ἦν βωμὸς, καὶ καθ' ἐκάστην ἔσπεραν ἐφέρετο ἄμνος καὶ κατεκαίετο. Τοῦτο ἔκαλεῖτο θυσία ἔσπερινή· ἦν γὰρ καὶ ἑωθινή, καὶ δις τῆς ἡμέρας εἰς τὸν ναὸν τὸν βωμὸν καίεσθαι ἔδει, ἐκτὸς τῶν ἄλ-*

25 *λων ἱερέων τῶν παρὰ τοῦ λαοῦ προσαγομένων. Τοῦτο γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν ἐπίταγμα καὶ νόμος ἦν, ὥστε οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν, ὅταν μηδεὶς προσέφερεν, ἓνα ἑώθινον καὶ ἓνα ἔσπερινὸν ἄμνον καταθῦναι καὶ κατακαίειν· καὶ ἡ μὲν ἔκαλεῖτο θυσία ἑωθινή, ἡ δὲ ἔσπερινή. Τοῦτο δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νενομοθέτητο γίνεσθαι, δη-*

πνὸ τοῦ θυμιάματος». Ἄλλος, «Ἄς τοποθετηθεῖ μπροστά σου ἢ προσευχή μου σὰν θυμίαμα». Ἄλλος, «Ἄς ἐτοιμασθεῖ». «Τὸ ἀνύψωμα τῶν χειρῶν μου ἄς γίνῃ δεκτὸ σὰν θυσία ἐσπερινή». Ἄλλος, «Σὰν δῶρο ἐσπερινό». Ἄλλος, «Σὰν προσφορά ἐσπερινή». Τί θέλει νὰ μᾶς διδάξῃ ὁ προφήτης, μιλώντας γιὰ θυσία ἐσπερινή; Τὴν παλιά ἐποχὴ ὑπῆρχαν δύο θυσιαστήρια, ἓνα μὲν κατασκευασμένο ἀπὸ χαλκὸ, τὸ ἄλλο δὲ ἀπὸ χρυσό. Καὶ τὸ μὲν πρῶτο ἦταν στὴ διάθεση ὄλου σχεδὸν τοῦ λαοῦ, στὸ ὁποῖο προσφέρονταν τὰ σφάγια ὄλου τοῦ πλήθους, τὸ δὲ ἄλλο βρισκόταν μέσα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ μέσα ἀπὸ τὸ καταπέτασμα. Καλύτερα ὅμως, γιὰ νὰ μᾶς γίνουν περισσότερο σαφὴ τὰ λεγόμενα, θὰ προσπαθήσω νὰ μεταφέρω τὸ λόγο στὴν ἀρχὴ τῶν γεγονότων. Τὴν παλιά ἐποχὴ ὑπῆρχε στοὺς Ἰουδαίους ναὸς, μήκους σαράντα πήχων, πλάτους δὲ εἴκοσι. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ μήκος εἶχαν ἀφαιρεθεῖ δέκα πήχεις καὶ εἶχε ἀποχωρισθεῖ ἐσωτερικὰ μὲ τὸ καταπέτασμα, καὶ τὸ ἀποχωρισμένο μέρος ὀνομαζόταν ἅγια ἁγίων, ἐνῶ τὸ ἔξω, μόνο ἅγια. Καὶ ὅλα μέσα ἐκεῖ ἔλαμπαν ἀπὸ χρυσό. Μερικοὶ δὲ ἔλεγαν ὅτι ἡ ἐπάνω δοκὸς ἦταν χρυσοστολισμένη.

Ἐκεῖ ὅπου ἔμπαινε μόνο ὁ ἀρχιερεὺς μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, ἐκεῖ βρισκόταν καὶ ἡ κιβωτὸς καὶ τὰ χερουβίμ· ἐκεῖ ἦταν στημένο καὶ τὸ χρυσὸ θυσιαστήριον, ὅπου προσφερόταν τὸ θυμίαμα, ποὺ ἦταν κατασκευασμένο γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο γιὰ τὸ θυμίαμα. Αὐτὸ δὲ γινόταν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο. Στὸν ἐξωτερικὸ πάλι ναὸ ἦταν τὸ χάλκινο θυσιαστήριον καὶ κάθε ἑσπέρα φερόταν ἄμνος καὶ κατακαιόταν. Αὐτὸ ὀνομαζόταν θυσία ἐσπερινή· διότι ὑπῆρχε καὶ πρωινὴ θυσία, καὶ ἔπρεπε δυὸ φορὲς τὴν ἡμέρα νὰ ἀναβε τὸ θυσιαστήριον στὸ ναὸ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα σφάγια ποὺ προσφέρονταν ἀπὸ τὸ λαό. Καθόσον ὑπῆρχε πρόσταγμα καὶ νόμος γιὰ τοὺς ἱερεῖς, ὥστε ἀπὸ μόνοι τους καὶ ἀπὸ τὰ δικά τους, ὅταν δὲν πρόσφερε κανένας, νὰ θυσιάσουν καὶ νὰ τὰ καίουν ὀλόκληρα ἓναν πρωῖνὸ καὶ ἓναν ἐσπερινὸ ἄμνο· καὶ ἡ πρώτη ὀνομαζόταν θυσία πρωινή, ἡ δὲ ἄλλη ἐσπερινή. Αὐτὸ δὲ εἶχε νομοθετηθεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸ Θεό, γιὰ νὰ

λοῦντος διὰ τοῦ γινομένου, ὅτι διηνεκῶς αὐτὸν θεραπεύεσθαι
 χρή, καὶ ἀρχομένης καὶ τελευτώσης ἡμέρας. Αὕτη τοίνυν ἡ θυ-
 σία εὐπρόσδεκτος ἦν αἰεί, καὶ τὸ θῦμα τοιοῦτον, τὸ δὲ ὑπὲρ ἁμαρ-
 τημάτων ποτὲ μὲν εὐπρόσδεκτον ἦν, ποτὲ δὲ οὐκ εὐπρόσδεκτον
 5 ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν προσφερόντων πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν
 τοῦτο κάκεινο γινόμενον· ὅπερ δὲ οὐχ ὑπὲρ ἁμαρτημάτων ἐτέ-
 ρων προσεφέρετο, ἀλλ' ἱερουργίας νόμος ἦν καὶ θεραπείας τρό-
 πος, πάντως εὐπρόσδεκτον ἦν.

Ἄξιοι τοίνυν οὗτος οὕτως γενέσθαι αὐτοῦ τὴν εὐχὴν ὡς ἐκεῖ-
 10 νο τὸ θῦμα τὸ οὐδεμιᾷ κηλίδι τοῦ προσάγοντος μολυνόμενον, ὡς
 ἐκεῖνο τὸ θυμίαμα τὸ καθαρὸν καὶ ἅγιον. Διὰ δὲ τὸ ἀξιῶν καὶ
 παιδεύει καθαρὰς ἡμᾶς ποιεῖσθαι τὰς εὐχὰς καὶ εὐώδεις. Τοιοῦ-
 τον γὰρ ἡ δικαιοσύνη· ὡς περ οὖν ἡ ἁμαρτία δυσώδης. Διδὸν καὶ
 τὴν δυσωδίαν αὐτῆς παραδηλῶν αὐτὸς οὗτος ἔλεγεν· «Ὅτι αἱ ἁ-
 15 νομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβα-
 ρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπές
 μου». Ὡς περ οὖν τὸ θυμίαμα καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐστι καλὸν καὶ εὐῶ-
 δες, τότε δὲ μάλιστα ἐπιδεικνυται τὴν εὐωδίαν, ὅταν ὁμιλήσῃ τῶ
 πυρί, οὕτω δὴ καὶ ἡ εὐχὴ καλὴ μὲν καὶ καθ' ἑαυτήν, καλλίων δὲ
 20 καὶ εὐωδεστέρα γίνεται, ὅταν μετὰ θερμῆς καὶ ζεούσης ψυχῆς ἀ-
 ναφέρηται, ὅταν θυμιατήριον ἢ ψυχὴ γένηται καὶ πῦρ ἀνάπτῃ
 σφοδρὸν. Οὐδὲ γὰρ τὸ θυμίαμα τῆς ἐσχάρας μὴ προαναφθείσης
 ἐπετίθετο, ἢ τῶν ἀνθράκων μὴ διακαιομένων. Τοῦτο καὶ σὺ ἐπὶ
 τῆς διανοίας ποίησον· πρότερον ἀναψὸν αὐτὴν τῇ προθυμίᾳ, καὶ
 25 τότε ἐπιτίθει τὴν εὐχὴν.

Εὐχεται τοίνυν τὴν μὲν εὐχὴν αὐτοῦ γενέσθαι ὡς θυμίαμα,
 τὴν δὲ ἔπαρσιν τῶν χειρῶν ὡς θυσίαν ἐσπερινήν. Ἀμφοτέρα γὰρ
 εὐπρόσδεκτα. Πῶς δ' ἂν γένοιτο τοῦτο; Εἰ ἀμφοτέρα εἶη καθα-
 ρά, εἰ ἀμφοτέρα εἶη ἄμωμα, ἢ τε γλῶττα, καὶ αἱ χεῖρες, αἱ μὲν
 30 πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἐκκεκαθαρμέναι, ἢ δὲ πονηρῶν ρημά-

δείξει μὲ τὴν πράξιν αὐτή, ὅτι πρέπει αὐτὸς νὰ λατρεύεται συνέχεια, καὶ ὅταν ἀρχίζε ἡ ἡμέρα καὶ ὅταν τελείωνε. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ θυσία ἦταν πάντοτε εὐπρόσδεκτη, ὅπως καὶ τὸ σφάγιον, ἐνῶ ἡ θυσία γιὰ τὰ ἁμαρτήματα, ἄλλοτε μὲν ἦταν εὐπρόσδεκτη, ἄλλοτε δὲ δὲν ἦταν εὐπρόσδεκτη, διότι τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἐξαρτῶταν ἀπὸ τὴ διάθεσιν γιὰ ἀρετὴ ἢ κακία ἐκείνων πού τὰ προσέφεραν· ἡ θυσία δὲ πού προσφερόταν ὄχι γιὰ ἁμαρτήματα ἄλλων, ἀλλ' ἦταν νόμος ἱεροτελεστίας καὶ τρόπος λατρείας, ὁπωσδήποτε ἦταν εὐπρόσδεκτη.

Ζητεῖ λοιπὸν αὐτὸς τέτοια νὰ γίνῃ ἡ προσευχὴ του, ὅπως ἐκεῖνο τὸ σφάγιον, πού δὲν εἶναι μολυσμένο ἀπὸ καμιὰ κηλίδα ἐκείνου πού τὸ πρόσφερε, ὅπως ἐκεῖνο τὸ θυμίαμα τὸ καθαρὸ καὶ ἅγιον. Μὲ τὴν ἀξίωσίν του δὲ αὐτὴ μᾶς διδάσκει νὰ εἶναι οἱ προσευχῆς μας καθαρῆς καὶ εὐάρεστες. Διότι τέτοια εἶναι ἡ ἀρετὴ, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια ἡ ἁμαρτία εἶναι γεμάτη ἀπὸ δυσωδία. Γι' αὐτὸ, θέλοντας νὰ δηλώσῃ ὁ ἴδιος ὁ ψαλμωδὸς τὴ δυσωδία τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγε· «Οἱ ἁμαρτίες μου ὑψώθησαν ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου, καὶ ἔπесαν ἐπάνω μου σὰν βαρὺ φορτίον. Τὰ τραύματα ἀπὸ τὴς ἁμαρτίες μου βρώμησαν καὶ σάπισαν»¹⁷. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν τὸ θυμίαμα καὶ ἀπὸ μόνον του εἶναι καλὸ καὶ εὐωδιάζει, ἀλλ' ὁμως τότε πρὸ πάντων δείχνει τὴν εὐωδίαν του, ὅταν ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ φωτιά, ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ προσευχὴ εἶναι μὲν καλὴ καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτή, γίνεται ὁμως καλύτερη καὶ πιὸ εὐάρεστη, ὅταν γίνεται μὲ ψυχὴ γεμάτη ἀπὸ θερμὴ καὶ φλόγα, ὅταν γίνεται ἡ ψυχὴ θυμιαστήριον καὶ ἀνάβῃ πολὺ μεγάλη φωτιά. Διότι οὔτε τὸ θυμίαμα τοποθετοῦνταν ἐπάνω στὴ σκῆρα, ἀν δὲν ἀναβε πρῶτα, ἢ ἀν δὲν εἶχαν καεῖ τὰ κάρβουνα. Αὐτὸ καὶ σὺ κάμε στὴ σκῆψιν σου· πρῶτα ἀναψε αὐτὴν μὲ τὴν προθυμίαν, καὶ μετὰ κάμνε τὴν προσευχὴν.

Προσεύχεται λοιπὸν καὶ παρακαλεῖ ἡ μὲν προσευχὴ του νὰ γίνῃ σὰν θυμίαμα, ἡ δὲ ὑψωση τῶν χειρῶν του σὰν θυσία ἐσπερινή. Διότι καὶ τὰ δύο εἶναι εὐπρόσδεκτα. Πῶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ αὐτό; Ἄν καὶ τὰ δύο ἦταν καθαρὰ, ἀν καὶ τὰ δύο ἦταν ἄμεμπτα, καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὰ χέρια, τὰ μὲν χέρια

των ἡλευθερωμένη. Ὡσπερ γὰρ θυμιατήριον οὐδὲν ἔχειν ἀκάθαρτον χρή, ἀλλ' ἢ πῦρ καὶ θυμίαμα, οὕτω καὶ τὴν γλῶτταν μὴ προφέρειν κεκηλιδωμένον ῥῆμα, ἀλλ' ἢ ἀγιωσύνην, καὶ εὐφημίαν· οὕτω καὶ τὰς χεῖρας θυμιατήριον γίνεσθαι. Ἔστω τοίνυν
 5 θυμιατήριόν σου τὸ στόμα, καὶ σκόπει μὴ κόπρου αὐτὸ ἐμπλήσης. Τοιοῦτοι οἱ τὰ αἰσχρὰ φθειγγόμενοι καὶ ἀκάθαρτα ῥήματα. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ εἶπεν ἑωθινή, ἀλλ' ἔσπερινή; Ἐμοὶ μὲν ἀδιαφόρως εἰρησθαι καὶ τοῦτο δοκεῖ. Καὶ γὰρ εἰ εἶπεν, ἑωθινήν, ὁ
 10 περὶεργος ἠρώτησεν ἄν, τίνος ἔνεκεν οὐκ εἶπεν ἔσπερινήν; Εἰ δέ τις ἀπολυπραγμόνως βούλοιο ἀκούειν, ὅτι ἡ μὲν ἑωθινή ἀναμένει τὴν ἔσπερινήν, ἡ δὲ ἔσπερινὴ γενομένη τὴν ἱερουργίαν ἐπλήρωσε, καὶ οὐκ ἔστιν ἀτελεστέρα πῶς ἔτι τῆς ἡμέρας λοιπὸν ἢ
 λατρεία, ἀλλὰ ἀπηρτίσθη, καὶ τέλος ἔλαβεν.

Ἄλλὰ γὰρ τί βούλεται καὶ τῶν χειρῶν ἡ ἕκτασις ἐν τῇ εὐχῇ;
 15 Ἐπειδὴ πολλαῖς πονηρίαις διακονοῦνται αὐται, οἷον πληγαῖς, φόνοις, ἀρπαγαῖς, πλεονεξίαις, δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κελευόμεθα αὐτὰς ἀνατείνειν, ἵνα ἡ τῆς εὐχῆς διακονία δεσμὸς αὐταῖς γένηται τῆς κακίας, καὶ ἀπαλλαγὴ τῆς πονηρίας, ἴν' ὅταν μέλλῃς ἀρπάζειν ἢ πλεονεκτεῖν, ἢ τύπτειν ἕτερον, ἀναμνησθεῖς ὅτι ταύ-
 20 τας μέλλεις ἀντὶ συνηγῶρων πρὸς τὸν Θεὸν πέμπειν, καὶ διὰ τούτων τὴν θυσίαν ἀναπέμπειν ἐκείνην τὴν πνευματικὴν, μὴ καταισχύνῃς αὐτάς, καὶ ἀπαρρησιάστους ἐργάσῃ τῇ διακονίᾳ τῆς πονηρᾶς ἐργασίας. Κάθαιρε τοίνυν αὐτὰς ἐλεημοσύνη, φιλάνθρωπία, προστασία δεομένων, καὶ οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὴν ἄγε.
 25 Εἰ γὰρ ἀνίπτους αὐτὰς οὐκ ἐπιτρέπεις εἰς εὐχὴν ἐπαίρεσθαι, πολλῶ μᾶλλον ἁμαρτήμασιν οὐκ ἂν εἶης δίκαιος αὐτὰς μαινεῖν. Εἰ τὸ ἔλαττον δέδοικας, πολλῶ μᾶλλον τὸ μεῖζον φριζόν. Τὸ μὲν

καθαρὰ ἀπὸ πλεονεξία καὶ ἀρπαγῆ, ἡ δὲ γλῶσσα ἀπαλλαγμένη ἀπὸ πονηρὰ λόγια. Διότι ὅπως ἀκριβῶς τὸ θυμιατήρι πρέπει νὰ μὴ ἔχει τίποτε τὸ ἀκάθαρτο, παρὰ φωτιά μόνον καὶ θυμίαμα, ἔτσι καὶ ἡ γλῶσσα δὲν πρέπει νὰ λέγει λόγια αἰσχρά, παρὰ λόγια ἅγια καὶ εὐφημα· ἔτσι καὶ τὰ χέρια νὰ γίνονται σὰν θυμιατήρι. Ἐὰν εἶναι λοιπὸν τὸ στόμα σου θυμιατήρι καὶ πρόσεχε νὰ μὴ τὸ γεμίσεις μὲ κοπριά. Τέτοιοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ λέγουν αἰσχρά καὶ ἀκάθαρτα λόγια. Καὶ γιὰ ποῖο λόγο δὲν εἶπε πρωινή, ἀλλὰ ἔσπερινή; Ἐμένα μου φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸ ἔχει λεχθεῖ χωρὶς κάποιο ἰδιαίτερο λόγο. Καθόσον ἐὰν ἔλεγε, πρωινή, ὁ περιεργὸς θὰ μπορούσε νὰ ρωτήσῃ, γιὰ ποῖο λόγο δὲν εἶπε ἔσπερινή; Ἄν ὅμως κάποιος ἤθελε ν' ἀκούσει χωρὶς πολυπραγμοσύνη, διότι ἡ μὲν πρωινή προσευχὴ περιμένει τὴν ἔσπερινή, ἡ δὲ ἔσπερινή, ἀφοῦ γίνῃ, συμπληρῶνει τὴν ἱεροτελεστία καὶ δὲν εἶναι κάπως ἀτελέστερη ἢ λατρεία, ἐφόσον ἡ ἡμέρα συνεχίζεται, ἀλλ' ὀλοκληρώθηκε καὶ ἔλαβε τέλος.

Ἄλλ' ὅμως τί χρειάζεται στὴν προσευχὴ καὶ ἡ ἔκτασι τῶν χειρῶν; Ἐπειδὴ αὐτὰ κάμνουν πολλὰς κακὰς πράξεις, ὅπως πληγώνουν, φονεύουν, ἀρπάζουν, κάμνουν ἀπληστίας, γι' αὐτὸ λοιπὸν προτρεπόμαστε νὰ σηκώνουμε αὐτὰ ψηλά, ὥστε ἡ διακονία τῆς προσευχῆς νὰ γίνῃ φραγμὸς γι' αὐτὰ πρὸς τὴν κακία καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν πονηρία καὶ ἔτσι ὅταν πρόκειται ν' ἀρπάζεις ἢ νὰ διαπράττεις ἀπληστίας, ἢ νὰ χτυπᾷς ἄλλον, φέροντας στὸ νοῦ σου τὴ σκέψη, ὅτι αὐτὰ πρόκειται νὰ τὰ στείλεις γιὰ συνήγορό σου πρὸς τὸ Θεό, καὶ μὲ αὐτὰ ν' ἀπευθύνεις πρὸς ἐκεῖνον τὴ θυσία ἐκείνη τὴν πνευματικὴν, νὰ μὴ τὰ καταντροπιάσεις καὶ τὰ στερήσεις τῆς παρρησίας πρὸς αὐτὸν μὲ τὴ διάπραξη τῆς κακῆς πράξεως. Καθάρισε λοιπὸν αὐτὰ μὲ τὴν ἐλεημοσύνη, τὴν φιλανθρωπία, τὴν προστασία ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἀνάγκη, καὶ ἔτσι ἀπηύθυνε αὐτὰ γιὰ προσευχὴ. Διότι ἂν αὐτὰ δὲν τὰ ἀφήνεις νὰ ὑψωθοῦν γιὰ προσευχὴ ἄνιπτα, πολὺ περισσότερο δὲν θὰ ἦταν δίκαιο νὰ τὰ μολύνεις μὲ ἁμαρτήματα. Ἄν φοβᾷσαι τὸ μικρότερο, πολὺ περισσότερο φρίξε γιὰ τὸ μεγαλύτερο. Διότι τὸ νὰ προσεύχεσαι μὲν μὲ ἄνιπτα χέρια δὲν εἶναι τό-

γὰρ ἀνίπτοις χερσὶ προσεύχεσθαι, οὐ τοσοῦτον ἄτοπον, τὸ δὲ καταρρυπωθείσας αὐτὰς μυρίοις ἁμαρτήμασι προσάγειν, τοῦτο πολλὴν φέρει τὴν ὀργήν.

3. Τοῦτο καὶ ἐπὶ στόματος καὶ γλώττης λογιζώμεθα, καὶ ἄ-
5 βατον αὐτὸ τῇ πονηρίᾳ τηροῦντες, οὕτω τὴν προσευχὴν πρόσά-
γωμεν. Εἰ γὰρ χρυσοῦν τις σκευὸς ἔχων, οὐκ ἂν ἔλοιτο εἰς ἀτι-
μον αὐτῷ χρήσασθαι διακονίαν διὰ τὸ πολύτιμον τῆς ὕλης, πολ-
λῶ μᾶλλον οἱ χρυσοῦ καὶ μαργαρίτου τιμιώτερα στόματα ἔχον-
τες, οὐκ ἂν εἶημεν δίκαιοι ταῖς ἀναισχύντοις αὐτὰ καταρρυπαί-
10 νειν αἰσχρορρημοσύναις, καὶ λοιδορίαις, καὶ ὕβρεσιν. Οὐκ ἐν
χαλκῷ προσάγεις βωμῷ τὸ θυμιατήριον, οὐδὲ ἐν χρυσῷ, ἀλλ' ἐν
τῷ τούτου τιμιωτέρῳ, ἐν ναῷ πνευματικῷ. Ἐκείνω μὲν γὰρ ἄ-
ψυχος ἡ ὕλη· ἐν σοὶ δὲ ὁ Θεὸς ἐνοικεῖ, καὶ μέλος εἶ τοῦ Χριστοῦ
καὶ σῶμα.

15 «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου». Παρακαλέσας τὸν
Δεσπότην ἀκουσθῆναι αὐτοῦ τὴν εὐχήν, καὶ εὐπρόσδεκτον γενέ-
σθαι, ὄρα ποίαν προσάγει πρώτην αἴτησιν, ποίαν ἱκετηρίαν. Οὐ
γὰρ εἶπε, δός μοι χρήματα, δός μοι τιμὰς παρὰ ἀνθρώποις, δός
μοι κρατῆσαι τῶν ἐχθρῶν, δός μοι παιδία· οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ
20 πάντα ἀφείς ἐπὶ τῆς γῆς ἐρριῖφθαι, αἰτεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἃ
παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν δίκαιον. Τί οὖν; οὐ δεῖ, φησὶν, αἰσθητὰ αἰ-
τεῖν; Δεῖ μὲν, μετὰ μέτρου δέ, ὡς ὁ Ἰακώβ λέγων· «Ἐὰν δῶ μοι
Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι»· ὡς ὁ Χριστὸς
ἐκέλευσεν εὐχεσθαι λέγοντας· «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸ ἐπιούσιον
25 δός ἡμῖν σήμερον»· πρὸ δὲ πάντων τὰ πνευματικά. Ὁ καὶ αὐτὸς
ποιεῖ λέγων· «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου». Εἶδες σύ-
νεσιν; εἶδες φιλοσοφίαν; πόθεν ἄρχεται τῆς αἰτήσεως; Ἀπὸ τοῦ
μεγίστου τῶν κατορθωμάτων, καὶ ὁ πάντων αἰτιὸν ἐστὶ τῶν κα-
κῶν, ἀμελούμενον· ὡσπερ τῶν ἀγαθῶν, σπουδαζόμενον. Τὰ
30 γὰρ μυρία κακὰ τῆς γλώττης ἢ εὐκολία ἐργάζεται, ὡσπερ οὖν τὰ

σο πολὺ ἄτοπο, ἐνῶ τὸ νὰ τὰ χρησιμοποιεῖς καταρρυπώμενα ἀπὸ ἀμέτρητα ἁμαρτήματα, αὐτὸ προξενεῖ μεγάλη ὀργὴ στὸ Θεό.

3. Αὐτὸ ἃς σκεπτόμαστε καὶ γιὰ τὸ στόμα καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα καί, φυλάσσοντας αὐτὸ ἀδιάβατο στὶς κακίες, ἃς προσευχόμαστε ἔτσι. Διότι ἐὰν κάποιος, ἔχοντας χρυσὸ ἀντικείμενο, δὲν θὰ δεχόταν νὰ τὸ χρησιμοποίησει γιὰ ἀνάξια ὑπηρεσία, πολὺ περισσότερο ἐμεῖς, πὺ ἔχουμε στόματα πολυτιμότερα ἀπὸ χρυσὸ καὶ μαργαρίτη, δὲν θὰ ἤμασταν δικαιολογημένοι νὰ τὰ καταλερώνουμε μὲ ἀδιάντροπες αἰσχρολογίες, κακολογίες καὶ ὕβρεις. Δὲν προσφέρεις τὸ θυμιατήρι σὲ χάλκινο βωμό, οὔτε σὲ χρυσό, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνο πὺ εἶναι πολυτιμότερο ἀπὸ αὐτό, στὸν πνευματικὸ ναό. Διότι σ' ἐκεῖνον μὲν ἡ ὕλη εἶναι ἄψυχη, ἐνῶ σὲ σένα κατοικεῖ ὁ Θεὸς καὶ εἶσαι μέλος καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

«Θέσε, Κύριε, φρουρὰ στὸ στόμα μου». Ἐφοῦ παρακάλεσε τὸν Κύριο ν' ἀκουσθεῖ ἡ προσευχὴ του καὶ νὰ γίνῃ εὐπρόσδεκτη, πρόσεχε ποιὸ αἴτημα ἀναφέρει πρῶτα, ποιὰ θερμὴ παράκληση. Διότι δὲν εἶπε, δῶσε μου χρήματα, δῶσε μου τιμὲς ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων, δῶσε μου τὴ δυνατότητα νὰ ἐξουσιάσω τοὺς ἐχθροὺς μου, δῶσε μου παιδιά· τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶπε, ἀλλ', ἀφοῦ τὰ ἄφησε ὅλα αὐτὰ πεταμένα ἐπάνω στὴ γῆ, ζητᾷ ἀπὸ τὸ Θεὸ αὐτὰ πὺ πρέπει νὰ ζητᾷ κανένας ἀπὸ τὸ Θεό. Τί λοιπόν; δὲν πρέπει νὰ ζητᾷ κανένας αἰσθητὰ πράγματα; Πρέπει μὲν, ἀλλὰ μὲ μέτρο, ὅπως ὁ Ἰακώβ, λέγοντας· «Ἄν μοῦ δώσει ὁ Κύριος νὰ φάγω ἄρτο καὶ νὰ φορέσω ἐνδυμα»¹⁸. ὅπως ὁ Χριστὸς πρόσταξε νὰ προσευχόμαστε, λέγοντας· «Τὸν ἄρτο μας τὸν ἀναγκαῖο γιὰ σήμερα δῶσε μας σήμερα»¹⁹. πρὶν ἀπὸ ὅλα δὲ δῶσε μας τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ. Αὐτὸ κάμνει καὶ αὐτὸς λέγοντας· «Θέσε, Κύριε, φρουρὰ στὸ στόμα μου». Εἶδες σύνεση; εἶδες φιλοσοφικότητα; ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει τὴν παράκληση; Ἐπὸ αὐτὸ πὺ εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ κατορθώματα καὶ τὸ ὅποιο, παραμελούμενο, εἶναι αἴτιο ὅλων τῶν κακῶν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ αἴτιο τῶν ἀγαθῶν, ὅταν ἐπιδεικνύεται φροντίδα γι' αὐτό. Διότι τὰ ἀναρίθμητα κακὰ τῆς

ἀγαθὰ ἢ ἀσφάλεια. Ὡσπερ οὖν οὐδὲν ὄφελος οἰκίας, οὐ πόλεως, οὐ τειχῶν, οὐ πυλῶν, οὐ θυρῶν, ἂν μὴ ὧσιν οἱ φυλάττοντες, καὶ εἰδότες πότε μὲν δεῖ κλείειν, πότε δὲ ἀνοίγειν, οὕτως οὐδὲ γλώττης ὄφελος, οὐδὲ στόματος, ἂν μὴ λογισμὸς ἢ τὴν κλείειν
 5 καὶ τὴν ἀνοίξιν μετὰ ἀκριβείας καὶ πολλῆς τῆς ἐπιστήμης ἐπιτετραμμένος, καὶ εἰδὼς τίνα μὲν ἐκφέρειν δεῖ, τίνα δὲ ἔνδον κατέχειν. «Οὐ τοσοῦτοι» γάρ, φησὶν, «ἔπεσον ἀπὸ μαχαίρας, ὅσοι ἀπὸ γλώττης». Καὶ πάλιν ὁ Χριστός· «Οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπὸ τοῦ
 10 στόματος». Καὶ πάλιν ἕτερος· «Ποίησον τῷ στόματί σου θύραν καὶ μοχλόν».

Οὗτος δὲ ἐπειδὴ σφόδρα δύσκολον ὄν οἶδε τὸ πρᾶγμα, καὶ εὐχὰς προστίθησι, καὶ τὸν Θεὸν εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην καλεῖ. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐκεῖνος τὸ αὐτὸ τοῦτο αἰνίττεται, ὡς ὅταν λέγῃ·
 15 «Τίς δώσει ἐπὶ τῷ χειλέων μου σφραγίδα πανοῦργον;» Δεῖ μὲν γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσφέρειν· διὸ δὴ καὶ ἐν τάξει προστάγματος αὐτὸ τέθεικε λέγων, «Ποίησον θύραν καὶ μοχλόν». Δεῖ δὲ καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν καλεῖν, ἵνα καὶ ἡ ἡμετέρα σπουδὴ εἰς ἔργον γένηται. Φυλάττωμεν τοίνυν τὸ στόμα διηνε-
 20 κῶς, κλείν αὐτῷ τὸν λογισμὸν ἐπιτιθέντες, οὐχ ἵνα διηνεκῶς ἢ κεκλεισμένον, ἀλλ' ἵνα κατὰ καιρὸν ἀνοίγηται τὸν προσήκοντα. Ἔστι γὰρ ὅτε ἡ σιγὴ μᾶλλον ὠφέλησε λαλιᾶς, ὡσπερ καὶ λαλιὰ μᾶλλον σιγῆς. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἔλεγε· «Καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ λαλῆσαι». Εἰ γὰρ διαπαν-
 25 τὸς ἀνεῶχθαι ἔδει, οὐκ ἂν ἐγένοντο θύραι· εἰ δὲ διαπαντὸς κεκλεισθαι ἐχρῆν, οὐκ ἔδει φυλακῆς. Τὸ γὰρ κεκλεισμένον τί ἂν τις φυλάξειεν; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο θύρα καὶ φυλακὴ, ἵνα καιρῷ ἐπι-

20. Σοφ. Σειράχ 28, 18.

21. Ματθ. 15, 11.

22. Σοφ. Σειράχ 28, 25.

23. Σοφ. Σειράχ 22, 27.

24. Ἐκκλ. 3, 7.

γλώσσας τὰ προξενεῖ ἢ εὐκολία, ὅπως πάλι βέβαια τὰ ἀγαθὰ ἢ ἀσφάλεια αὐτῆς. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν δὲν ἔχει καμιὰ ὠφέλεια ἢ οἰκία, οὔτε ἡ πόλη, οὔτε τὰ τεῖχη, οὔτε οἱ πύλες, οὔτε οἱ θύρες ἂν δὲν ὑπάρχουν οἱ φύλακες καὶ ποὺ γνωρίζουν πότε μὲν πρέπει νὰ τις κλείνουν, πότε δὲ νὰ τις ἀνοίγουν, ἔτσι δὲν ὑπάρχει καμιὰ ὠφέλεια ἀπὸ τῆ γλώσσα, οὔτε ἀπὸ τὸ στόμα, ἂν δὲν ὑπάρχει σκέψη ποὺ νὰ ἐπιτρέπει μὲ μεγάλη προσοχὴ καὶ μὲ μεγάλη φροντίδα τὸ κλείσιμο καὶ τὸ ἀνοιγμα αὐτῶν, καὶ ποὺ νὰ γνωρίζει ποιὰ μὲν νὰ λέγει, ποιὰ δὲ νὰ κρατῆ μέσα. Διότι, λέγει, «Δὲν ἔπесαν τόσοι πολλοὶ ἀπὸ μάχαιρα, ὅσοι ἀπὸ γλώσσα»²⁰. Καὶ πάλι ὁ Χριστὸς λέγει· «Δὲν μολύνουν τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνα ποὺ μπαίνουν στὸ στόμα, ἀλλ’ ἐκεῖνα ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα»²¹. Καὶ πάλι ἄλλος· «Βάλε στὸ στόμα σου θύρα καὶ μοχλό»²².

Αὐτὸς ὁμως, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι τὸ πράγμα εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο, προσθέτει καὶ εὐχὴς καὶ καλεῖ καὶ τὸ Θεὸ στῆ συμμαχία αὐτῆ. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐκεῖνος ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ὑπαινίσσεται, ὅπως ὅταν λέγει· «Ποιὸς θὰ βάλει στὰ χεῖλη μου σφραγίδα σοφίας;»²³. Πρέπει δηλαδὴ νὰ κάμνουμε καὶ αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς· γι’ αὐτὸ λοιπὸν αὐτὸ τὸ ἀνέφερε καὶ ὑπὸ μορφῇ προστάγματος, λέγοντας, «Βάλε θύρα καὶ μοχλό». Πρέπει ὁμως νὰ ζητοῦμε καὶ τῆ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ἡ δική μας προσπάθεια νὰ γίνεται πράξη. Ἄς φυλάσσουμε λοιπὸν πάντοτε τὸ στόμα μας τοποθετώντας σ’ αὐτὸ σὰν κλειθρο τῆ σκέψη, ὄχι γιὰ νὰ εἶναι διαρκῶς κλειστό, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀνοίγεται τῆ στιγμῇ ποὺ χρειάζεται. Διότι ὑπάρχουν περιπτώσεις ποὺ ἡ σιωπὴ ὠφέλησε περισσότερο ἀπὸ τὸ μίλημα, ὅπως ἀκριβῶς πάλι καὶ σ’ ἄλλες τὸ μίλημα ὠφέλησε περισσότερο ἀπὸ τῆ σιωπῆ. Γι’ αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἔλεγε· «Ἐπάρχουν στιγμὲς ποὺ πρέπει νὰ σιωπήσεις καὶ στιγμὲς ποὺ πρέπει νὰ μιλήσεις»²⁴. Διότι, ἂν ἔπρεπε νὰ εἶναι γιὰ πάντα ἀνοιχτό, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τοποθετοῦνταν θύρες, καὶ ἂν ἔπρεπε γιὰ πάντα νὰ εἶναι κλειστό, δὲν χρειαζόταν φρουρά. Διότι τὸ κλειστό γιὰ ποῖο λόγο θὰ ἔπρεπε κανένας νὰ τὸ φυλάξει; Ἀλλὰ γι’ αὐτὸ

τηδεῖω ἕκαστα ἐργαζώμεθα. Ἐτερος δὲ φησι, «Ζυγὸν καὶ σταθμὸν ποιῆσαι τῇ σαυτοῦ γλώττῃ», πλείονα ἀκριβειαν ἀπαιτῶν, ἵνα μὴ μόνον ἐκφέρωμεν ῥήματα ἀ δεῖ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας σταθμίζοντες, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ διερευνώμενοι. Εἰ γὰρ ἐπὶ χρυσοῦ τοῦτο ποιούμεν, καὶ ὕλης ἀπολλυμένης, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ ῥημάτων ποιεῖν δεῖ, ὥστε μηδὲν ὑστερεῖν, ἢ περιττεύειν. Διὸ καὶ τις φησί· «Μὴ κωλύσης λόγον ἐν καιρῶ σωτηρίας.

Εἶδες καιρὸν ἐξόδου; Ἐτερος δὲ καιρὸν σιγῆς λέγων, 10 φησὶν· «Εἰ ἔστι σοι λόγος, ἀποκρίθητι, εἰ δὲ μή, ἔστω ἡ χεὶρ σου ἐπὶ τῷ στόματί σου». Καὶ πάλιν, «Ὁ πλεονάζων ἐν λόγῳ, μισηθήσεται». Καί, «Κρείσσων ἄνθρωπος ἀποκρύπτων τὴν μωρίαν αὐτοῦ, ἢ ἄνθρωπος ἀποκρύπτων τὴν σοφίαν αὐτοῦ». «Ἦκουσας λόγον; Ἐναποθανέτω σοι. Θάρσει, οὐ μὴ σε ῥήξει». Καὶ πάλιν, «Ἀπὸ προσώπου λόγου ὠδινήσει μωρός, ὡς ἀπὸ προσώπου βρέφους ἢ τίκτουσα». Εἶτα καὶ περὶ μέτρου· «Λάλησον, νεανίσκε, εἰ χρεῖα σοι μόλις δῖς· ἐὰν ἐπερωτηθῆς, κεφαλαίωσον ἐν 15 ὀλίγοις πολλά. Πολλῆς γὰρ χρεῖα ἐπιστασίας τῶν λογισμῶν, ὥστε τῇ ἐξουσίᾳ τῆς γλώττης μετὰ πολλῆς κεχρηῆσθαι τῆς ἀσφαλείας. Διὸ καὶ πάλιν ἔλεγεν· «Ἔστιν ἔλεγχος, καὶ οὐκ ἔστιν ὠραῖος· καὶ ἔστι τις σιγῶν καὶ εὐρισκόμενος σοφός». Οὐ γὰρ δὴ μόνον σιγᾶν δεῖ καὶ φθέγγεσθαι εὐκαιρῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν, «Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἄλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι». Ἐνόησον ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ μέλος, δι' οὗ ὁμιλοῦμεν τῷ Θεῷ, δι' οὗ τὴν εὐφημίαν ἀναφέρομεν. Τοῦτό ἐστι τὸ μέ-

25. Σοφ. Σειράχ 28, 25.

26. Σοφ. Σειράχ 4, 23.

27. Σοφ. Σειράχ 5, 12.

28. Σοφ. Σειράχ 20, 8.

29. Σοφ. Σειράχ 20, 3.

30. Σοφ. Σειράχ 19, 10.

31. Σοφ. Σειράχ 19, 11.

32. Σοφ. Σειράχ 32 (35), 7-8.

33. Σοφ. Σειράχ 20, 15.

34. Κολ. 4, 6.

τοποθετεῖται θύρα καὶ φρουρά, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ καθέ-
να σὲ κατάλληλη στιγμή. Ἄλλος δὲ λέγει, «Ζυγαριὰ καὶ στα-
θμὰ κατασκεύασε γιὰ τὴ γλώσσα σου»²⁵, ζητώντας περισσότε-
ρη προσοχή, ὥστε νὰ μὴ λέμε μόνο τὰ λόγια ποὺ πρέπει, ἀλλὰ
καὶ ζυγίζοντάς τα καὶ μὲ τὴν πρέπουσα προσοχή, ὅπως θὰ μπο-
ροῦσε κάποιος νὰ πεῖ, καὶ ἐξετάζοντάς τα μὲ λεπτομέρεια.
Διότι ἂν αὐτὸ τὸ κάμνουμε στὴν περίπτωση τοῦ χρυσοῦ καὶ σὲ
ὕλη ποὺ χάνεται, πολὺ περισσότερο πρέπει νὰ τὸ κάμνουμε
στὴν περίπτωση τῶν λόγων, ὥστε σὲ τίποτε νὰ μὴ ὑστεροῦμε ἢ
νὰ λέμε περιττά. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος λέγει· «Μὴ ἀποφύγεις νὰ
μιλήσεις ὅταν πρόκειται νὰ σώσεις κάποιον»²⁶.

Εἶδες καιρὸ ποὺ πρέπει νὰ μιλήσεις; Ἄλλος δέ, μιλώντας
γιὰ καιρὸ σιωπῆς, λέγει· «Ἄν ἔχεις νὰ πεῖς κάτι, μίλησε, ἂν ὁ-
μως δὲν ἔχεις, βάλε τὸ χέρι σου στὸ στόμα σου»²⁷. Καὶ πάλι,
«Ἐκεῖνος ποὺ λέγει περιττά λόγια, θὰ μισηθεῖ»²⁸. Καί, «Εἶναι
προτιμότερο ὁ ἄνθρωπος νὰ κρύβει τὴν ἀνοησία του, παρὰ ἄν-
θρωπος νὰ κρύβει τὴ σοφία του»²⁹. «Ἄκουσες λόγο; Ἄς πεθά-
νει μέσα σου. Νὰ εἶσαι βέβαιος ὅτι δὲν θὰ σὲ ἐκθέσει»³⁰. Καὶ
πάλι, «Ἀπὸ τὰ λόγια σου θὰ πονέσει φοβερὰ ὁ ἀνόητος, ὅπως
ἡ γυναῖκα ποὺ γεννᾷ τὸ βρέφος»³¹. Ἐπειτα ὁμιλεῖ καὶ γιὰ τὸ μέ-
τρο στὰ λόγια· «Μίλησε, νεανίσκε, ὅταν χρειάζεται, μόλις με-
τὰ βίας δυὸ φορές· ἂν ξαναερωτηθεῖς, νὰ πεῖς μὲ λίγα λόγια
πολλά»³². Χρειάζεται δηλαδὴ μεγάλη προσοχή στίς σκέψεις,
ὥστε νὰ χρησιμοποιοῖ κάποιος τὴ δύναμη τῆς γλώσσας μὲ με-
γάλη ἀσφάλεια. Γι' αὐτὸ καὶ πάλι ἔλεγε· «Ἐπάρχει ἔλεγχος
ποὺ δὲν γίνεται στὴν κατάλληλη ὥρα, καὶ συμβαίνει ἄνθρωπος
ποὺ σιωπᾷ νὰ ἀποδεικνύεται σοφός»³³. Διότι δὲν πρέπει κανέ-
νας νὰ σιωπᾷ μόνο καὶ νὰ ὁμιλεῖ σὲ κατάλληλη ὥρα, ἀλλὰ καὶ
νὰ ὁμιλεῖ μὲ πολλὴ χάρη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, «Ὁ λό-
γος σας νὰ εἶναι πάντοτε γεμάτος ἀπὸ χάρη, μὲ ἄλας ἀρτυμέ-
νος, καὶ νὰ γνωρίζετε τί πρέπει νὰ λέτε στὸν καθένα»³⁴. Σκέ-
ψου ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ μέλος, μὲ τὸ ὁποῖο ὁμιλοῦμε πρὸς τὸ Θεό,
μὲ τὸ ὁποῖο ἀπευθύνουμε τὴ δοξολογία μας πρὸς αὐτόν. Αὐτὸ
εἶναι τὸ μέλος, μὲ τὸ ὁποῖο ὑποδεχόμαστε τὴ φρικτὴ θυσία.

λος, δι' οὗ τὴν φρικτὴν θυσίαν ὑποδεχόμεθα. Ἰασιν οἱ πιστοὶ τὸ λεγόμενον. Διὸ καὶ κατηγορίας ἀπάσης αὐτὸ καθαρὸν εἶναι χρή, καὶ λοιδορίας, καὶ αἰσχρολογίας, καὶ συκοφαντίας· κἂν ἀσελγῆς τις λογισμὸς ἐκβιάζεται, ἀποπνίγειν αὐτὸν ἔνδον χρή, καὶ μὴ ἐ-
 5 ἂν εἰς ῥήματα ἐκφέρεσθαι· κἂν μικροψυχία τις ἀποδυσπετεῖν σε παρασκευάζῃ, καὶ ταύτην ἀναζηραίνειν τὴν ρίζαν, καὶ ἀσφαλῆ τὴν θύραν ἔχειν, καὶ ἀκριβῆ τὴν φυλακὴν· καὶ τὰ πονηρὰ βουλευ-
 ματα μῆτε εἰς τίκτεσθαι, καὶ τικτόμενα ἀποπνίγειν ἔνδον, καὶ καταζηραίνειν τὴν ρίζαν.

10 4. Τοιαύτην εἶχε φυλακὴν ὁ Ἰώβ· διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐξήνεγκε ῥῆμα ἀπηχῆς, ἀλλ' ἐπὶ πλέον μὲν ἐσίγα· ὅτε δὲ καὶ φθέγξασθαι ἔ-
 δεῖ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἐφθέγγετο τὰ φιλοσοφίας γέμοντα ῥήματα. Τότε γὰρ δεῖ φθέγγεσθαι μόνον, ὅταν τῆς σιγῆς τὰ λεγόμενα χρη-
 σιμώτερα ᾖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «Πᾶν ῥῆμα ἀργόν, ὃ
 15 εἰς λαλήσωσιν ἄνθρωποι, δώσουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ λόγον». Καὶ ὁ Παῦλος, «Λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέ-
 σθω». Πῶς δ' ἂν γένοιτο ἀσφαλῆς αὕτη ἡ θύρα, καὶ ἡ φυλακὴ ἀ-
 κριβῆς, ἀκουσον ἐτέρου λέγοντος· «Πᾶσα διήγησις σου ἔστω ἐν
 νόμῳ Ἰησοῦ». Ἐὰν γὰρ παιδευθῆς μηδὲν περιττὸν λαλεῖν,
 20 ἀλλὰ διαπαντὸς τῇ τῶν θείων Γραφῶν διηγήσει τειχιζῆς σου καὶ
 τὴν διάνοιαν καὶ τὸ στόμα, ἀδάμαντος ἔσται ἀσφαλεστέρα ἡ φυ-
 λακὴ. Καὶ γὰρ πολλαὶ ὁδοὶ ἀπωλείας διὰ τοῦ στόματος, οἷον ὅ-
 ταν τις αἰσχρολογῇ, ὅταν εὐτραπελεύηται, ὅταν κενοδοξῇ, ὅταν
 25 μεγαλαυχῇ, ὡς ὁ Φαρισαῖος, ὃς ἐπεὶ οὐκ ἔσχε θύραν ἐπὶ τοῦ
 στόματος, πάντα ἐξεχύθη τὰ ἔνδον δι' ὀλίγων ῥημάτων· διὸ καὶ
 ὡσπερ οἰκία ἀθύρωτος οὐκ ἰσχύσας κατασχεῖν τὸν θησαυρὸν
 τὸν ἐναποκείμενον, ἀθρόον ἐγένετο πένης.

Σκόπει μοι καὶ ἄλλον διὰ μεγαληγορίας ἀπολλύμενον ὁ-
 μοίως. Εἶπε γάρ, φησίν, «Ἐπάνω τῶν ἄστρον τοῦ οὐρανοῦ θή-
 30 σω τὸν θρόνον μου». Ἰουδαῖοι δὲ διὰ τὸ ἐφήδεσθαι τοῖς τοῦ πλη-

35. Ἰώβ. 2, 9-10.
 36. Ματθ. 12, 36.

37. Ἐφ. 4, 29.
 38. Σοφ. Σειράχ 9, 15.

Γνωρίζουν οἱ πιστοὶ αὐτὸ ποῦ λέγω. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ εἶναι αὐτὸ καθαρὸ ἀπὸ κάθε κατηγορία, κακολογία, αἰσχρολογία καὶ συκοφαντία· καὶ ἂν συμβαίνει νὰ μᾶς ἐκβιάζει κάποια αἰσχρὴ σκέψη, πρέπει νὰ τὴν πνίγουμε μέσα μας καὶ νὰ μὴ τὴν ἀφήνουμε νὰ ἐκφράζεται μὲ λόγια· καὶ ἂν κάποια μικροψυχία σὲ κάμνει νὰ χάνεις τὸ θάρρος σου, καὶ αὐτὴ τὴ ρίζα πρέπει νὰ τὴν ἀποξηραίνεις καὶ νὰ ἔχεις ἀσφαλισμένη τὴ θύρα καὶ νὰ εἶναι προσεκτικὴ ἢ φρουρά· καὶ τίς κακὲς σκέψεις οὔτε νὰ τίς ἀφήνεις νὰ γεννιοῦνται, ἀλλὰ καὶ ὅταν γεννιοῦνται νὰ τίς καταπνίγεις μέσα σου καὶ νὰ καταξηραίνεις τὴ ρίζα τους.

4. Τέτοια φρουρὰ εἶχε ὁ Ἰώβ· γι' αὐτὸ δὲν ἐξέφρασε κανένα ἄσχημο λόγο, ἀλλ' ἀντίθετα μάλιστα σιωποῦσε, ὅταν δὲ ἔπρεπε νὰ μιλήσει πρὸς τὴ γυναῖκα του, εἶπε τὰ γεμάτα ἀπὸ φιλοσοφικότητα λόγια³⁵. Διότι τότε πρέπει νὰ μιλοῦμε μόνο, ὅταν τὰ λεγόμενα εἶναι χρησιμότερα ἀπὸ τὴ σιωπὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «Γιὰ κάθε δὲ περιττὸ λόγο ποῦ θὰ ποῦν οἱ ἄνθρωποι θὰ δώσουν λόγο γι' αὐτόν»³⁶. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Λόγος βρωμερὸς νὰ μὴ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μας»³⁷. Πῶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ καταστεῖ ἀσφαλὴς αὐτὴ ἡ θύρα καὶ ἡ φρουρὰ νὰ εἶναι προσεκτικὴ, ἄκουσε ἄλλον ποῦ λέγει· «Κάθε λόγος σου νὰ ἔχει στήριγμά του τὸ νόμο τοῦ Ὑψίστου»³⁸. Διότι, ἂν ἀσκηθεῖς νὰ μὴ λέγεις τίποτε τὸ περιττό, ἀλλὰ πάντοτε νὰ περιφρουρεῖς τὴ διάνοιά σου καὶ τὸ στόμα σου μὲ τοὺς λόγους τῶν θείων Γραφῶν, ἡ φρουρὰ θὰ γίνῃ ἀσφαλέστερη καὶ ἀπὸ διαμάντι. Καθόσον ὑπάρχουν πολλοὶ δρόμοι ἀπώλειας μέσω τοῦ στόματος, ὅπως ὅταν λέγει κάποιος αἰσχρολογίες, ὅταν λέγει χυδαῖα λόγια, ὅταν ματαιοδοξεῖ, ὅταν καυχίεται ὅπως ὁ Φαρισαῖος, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ δὲν ἔβαλε θύρα στὸ στόμα του, ὅλα, ὅσα εἶχε μέσα του, ξεχύθησαν μὲ λίγα λόγια· γι' αὐτό, ἐπειδὴ σὰν οἰκία χωρὶς θύρα δὲν μπόρεσε νὰ συγκρατήσῃ τὸ θησαυρὸ ποῦ ὑπῆρχε, μέσα σὲ μιὰ στιγμὴ ἔγινε φτωχός.

Πρόσεχε, σὲ παρακαλῶ, καὶ ἄλλον ποῦ καταστράφηκε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐξ αἰτίας τῆς καυχήσεώς του. Διότι, λέγει, εἶπε, «Ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ θὰ τοποθετήσω τὸ

σίον κακοῖς νῦν μὲν ἀκούουσιν, «'Ανθ' ὧν εἶπας, εὔγε, γέγονεν ὡς τὰ λοιπὰ ἔθνη Ἰσραήλ», νῦν δὲ ὄνειδίζονται, διὰ τὸ ἀποδυσπετεῖν, καὶ λέγειν· «Πᾶς ποιῶν πονηρόν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησε. Καὶ ἡμεῖς μακαρίζομεν ἄλλοτρίους, καὶ ἀνοικοδομοῦντες ποιοῦντες ἀνομήματα». Οὐκ ἰδοὺ ταῦτα γέγραπται ἐν βίβλῳ; Ἔτεροι διὰ γογγυσμόν, καθὼς φησιν ὁ Παῦλος· «Μηδὲ γογγύζωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ἀπὸ τοῦ ὀλεθρευτοῦ». Καὶ πότε ἐγόγγυσαν; Ὅτε ἔλεγον, «Ἐξήγαγες ἡμᾶς ἀποκτεῖναι ἐν τῇ ἐρήμῳ παρὰ τὸ μὴ εἶναι μνήματα ἐν Αἰγύπτῳ». Ἔτεροι διὰ παιδιάν, καθάπερ φησὶν· «Ἐφαγον καὶ ἔπιον, καὶ ἀνέστησαν παίζειν». Ἄλλοι διὰ λοιδορίας. «Πᾶς ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, μωρέ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει». Καὶ ἔτεροι τούτων πλείους δι' ἄλλα ἀπώλοντο, μὴ φυλάξαντες τὰ ἑαυτῶν στόματα. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἀπὸ σιγῆς ἀκαίρου ἀκοῦσαι ἀπολλυμένους τινάς, ἐγὼ σοι δεῖξω. «Ἐὰν γὰρ μὴ διαστείλης», φησί, «τῷ λαῷ, ἐκεῖνος μὲν ἀποθανεῖται τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ, τὸ δὲ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρός σου ἐκζητήσω». Ἄλλος, ἐκ τοῦ ἀδιακρίτως τισὶ διαλέγεσθαι, καὶ τὰ ἐμπιστευθέντα ἐκχεῖν. «Μὴ δῶτε» γάρ, φησί, «τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μήτε ρίψητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων». Ἄλλος, ἐκ τοῦ γελᾶν· διὸ φησιν· «Οὐαὶ ὑμῖν οἱ γελῶντες, ὅτι κλαύσετε».

Εἶδες πῶς ἀπόλλυσι στόμα; Ὅρα καὶ πῶς σώζει στόμα ἀπὸ τῶν ἐναντίων. Εἶδες τὸν Φαρισαῖον ἀπολλύμενον δι' αὐτοῦ; Ὅρα τὸν τελώνην σωθέντα δι' αὐτοῦ. Εἶδες τὸν μεγαλήγορον βάρβαρον δίκην δόντα; Ὅρα τὸν δίκαιον μετριάζοντα καὶ λέγοντα,

39. Ἦσ. 14, 13.

40. Μαλαχ. 2, 17. 3, 15.

41. Α' Κορ. 10, 10.

42. Ἐξ. 14, 11.

43. Ἐφ. 32, 6.

44. Ματθ. 5, 22.

45. Ἰεζ. 3, 20.

46. Ματθ. 7, 6.

47. Λουκᾶ 6, 25.

48. Λουκᾶ 18, 10-14.

θρόνο μου»³⁹. Οί δὲ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ χαίρονταν μὲ τὶς συμφορὰς τῶν πλησίον τους, ἄλλοτε μὲν ἀκοῦν, «Ἐπειδὴ εἶπες, εὐγε, γιὰ τὸ ὅτι καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἔγινε ὅπως τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη», ἄλλοτε δὲ κατηγοροῦνται γιὰ τὸ ὅτι χάνουν τὴν πίστη τους καὶ τὸν ἐγκαταλείπουν, καὶ λέγουν· «Ὁ καθένας ποῦ πράττει τὸ κακὸ εἶναι ἀρεστὸς στὸν Κύριο, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἀρέσκεται μὲ αὐτούς. Καὶ ἐμεῖς μακαρίζουμε τοὺς ξένους, καὶ προστατεύονται ἐκεῖνοι ποῦ διαπράττουν ἀνομίες»⁴⁰. Νά, δὲν ἔχουν γραφεῖ αὐτὰ στὴ Βίβλο; Ἄλλοι δὲ κατηγοροῦνται ἐξ αἰτίας τοῦ γογγυσμοῦ τους, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος· «Οὔτε νὰ γογγύζουμε, ὅπως ἐγόγγυσαν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἐξολοθρεύθηκαν ἀπὸ τὸν ἐξολοθρευτὴ ἄγγελο»⁴¹. Καὶ πότε γόγγυσαν; Ὅταν ἔλεγαν, «Μᾶς ἐβγαλες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο γιὰ νὰ μᾶς πεθάνεις στὴν ἔρημο, σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχαν μνήματα στὴν Αἴγυπτο»⁴². Ἄλλοι δὲ κατηγοροῦνται γιὰ τὴν παιδαριώδη συμπεριφορὰ τους, ὅπως ἀκριβῶς λέγει· «Ἐφαγαν καὶ ἤπιαν καὶ σηκώθηκαν νὰ κάνουν ἀστειότητες»⁴³. Ἄλλοι γιὰ τὶς κακολογίες τους· «Ὁ καθένας ποῦ ἀποκαλεῖ τὸν ἀδελφὸ του μωρό, θὰ εἶναι ἔνοχος κατὰ τὴν κρίση»⁴⁴. Καὶ ἄλλοι πολὺ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς καταστράφηκαν ἐξ αἰτίας ἄλλων παραπτωμάτων, ἐπειδὴ δὲν φύλαξαν τὰ στόματά τους. Ἄν ὁμως θέλεις ν' ἀκούσεις μερικοὺς νὰ χάνονται καὶ ἀπὸ σιωπὴ ἀκατάλληλη, ἐγὼ θὰ σοῦ δείξω. Διότι λέγει, «Ἄν σὺ δὲν ἀποτρέψεις τὸ λαὸ ἀπὸ τὴν ἀμαρτωλὴ ζωὴ του, ἐκεῖνος μὲν θὰ πεθάνει ἐξ αἰτίας τῆς ἀμαρτίας του, τὸ δὲ αἷμα του θὰ τὸ ζητήσω ἀπὸ τὰ χέρια σου»⁴⁵. Ἄλλος χάθηκε ἐπειδὴ συνομιλοῦσε μὲ μερικοὺς χωρὶς διάκριση καὶ διέδιδε τὰ ὅσα τοῦ εἶχαν ἐμπιστευθεῖ. Διότι λέγει, «Μὴ δώσετε τὰ ἅγια στοὺς σκύλους, οὔτε νὰ ρίξετε τοὺς μαργαρίτες σας μπροστὰ στοὺς χοίρους»⁴⁶. Ἄλλος χάθηκε ἐπειδὴ γελοῦσε· διότι λέγει· «Ἄλλοίμονο σὲ σᾶς ποῦ γελάτε, γιὰ τὴν θὰ κλάψετε»⁴⁷.

Εἶδες πῶς ὁδηγεῖ τὸ στόμα στὴν ἀπώλεια; Πρόσεχε καὶ πῶς σώζει τὸ στόμα ἀπὸ τὴν ἀντίθετη στάση του. Εἶδες τὸν Φαρισαῖο ποῦ χάθηκε ἐξ αἰτίας αὐτοῦ; Πρόσεχε τὸν τελῶνη ποῦ σώθηκε ἐξ αἰτίας αὐτοῦ⁴⁸. Εἶδες τὸν καυχῆσιολόγο βάρβα-

«Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός». Εἶδες τὸν ἐφηδόμενον ἐγκαλούμενον καὶ κολαζόμενον; Ὅρα τὸν συναλγοῦντα σωζόμενον. «Δός» γάρ, φησί, «τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ πρόσωπα τῶν στεναζόντων καὶ ὀδυνωμένων». Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγε, «Χαίρειν μετὰ 5 χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων». Εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον δύνασαι, φησὶν, οὐ μικρὸν τοῦτο εἰσοίσεις τῷ ἀλγοῦντι, τὸ συναλγῆσαι. Εἶδες τὸν γελῶντα θρήνῳ παραδιδόμενον; Ὅρα τὸν πενθοῦντα παρακλήσεως ἀπολαύοντα. «Μακάριοι» γάρ, φησὶν, «οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται». Εἶδες τοὺς 10 ἀποδυσπετοῦντας κολαζομένους; Ὅρα τοὺς εὐχαριστοῦντας σωζομένους. «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, καὶ αἰνετὸν τὸ ὄνομά σου, ὅτι δίκαιος εἶ ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησας ἡμῖν». Καὶ μετ' ὀλίγα, «Πάντα ὅσα ἐπήγαγες ἡμῖν, ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐποίησας». Ἐκεῖνοι ἔλεγον, «Πᾶς ποιῶν πονηρόν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου», οὐ 15 τοι, ἀπεναντίας, «Καθαρὸς ὁ ὀφθαλμὸς σου τοῦ μὴ ὄρᾶν πονηρά». Ἐκεῖνοι ἐμακάριζον ἀλλοτρίους, «ὅτι ἀνοικοδομοῦνται ποιοῦντες ἀνομήματα», οὗτος τοὺς ὑπὸ Θεοῦ βοηθουμένους. «Μακάριος», φησὶν, «ὁ λαός, οὗ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ». Καὶ πάλιν, «Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοὺς 20 ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν».

Εἶδες τοὺς ἀγίους καὶ ἐτέροις παραινούντας, καὶ αὐτοὺς ἀπεριτρέπτους ἐν τοῖς πειρασμοῖς μένοντας; Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἰακώβ λέγοντος· «Ἐὰν δῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι». Καὶ τοῦ Ἀβραάμ· «Οὐ μὴ λάβω ἀπὸ σοῦ ἀ 25 πὸ σπαρτίου ἕως σφαιρωτῆρος ὑποδήματος». Καὶ ἡνίκα δὲ ἡ γυ-

49. Γεν. 18, 27.

50. Ἰεζ. 9, 4.

51. Ρωμ. 12, 15.

52. Ματθ. 5, 5.

53. Δαν. 3, 28-29.

54. Μαλαχ. 2, 17.

55. Ἀβακ. 1, 13.

56. Μαλαχ. 3, 15.

57. Ψαλμ. 143, 15.

58. Ψαλμ. 36, 1.

59. Γεν. 28, 20.

60. Γεν. 14, 23.

ρο πού τιμωρήθηκε; Πρόσεχε τὸν δίκαιο πού δείχνει μετριοφροσύνη καὶ λέγει, «Ἐγὼ εἶμαι χῶμα καὶ στάχτη»⁴⁹. Εἶδες τὸν χαιρέκακο πού κατηγορεῖται καὶ τιμωρεῖται; Πρόσεχε τὸν συμπονετικὸ πού σώζεται. Διότι λέγει, «Σημάδεψε τὰ μέτωπα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού στενάζουν καὶ κλαῖνε μὲ πολὺ πόνο»⁵⁰. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, «Νὰ χαίρεσθε μαζὶ μὲ ἐκείνους πού χαίρονται καὶ νὰ κλαῖτε μαζὶ μὲ ἐκείνους πού κλαίου»⁵¹. Καὶ ἂν ἀκόμα, λέγει, δὲν μπορεῖς νὰ κάνεις τίποτε ἄλλο, δὲν εἶναι μικρὴ αὐτὴ ἡ προσφορά σου πρὸς ἐκεῖνον πού πονᾷ, τὸ νὰ πονέσεις μαζὶ του. Εἶδες αὐτὸν πού γελαῖ πού παραδίνεται στὸ θρῆνο; Πρόσεχε ἐκεῖνον πού πενθεῖ πού ἀπολαμβάνει παρηγοριά. Διότι λέγει, «Μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού πενθοῦν, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθοῦν»⁵². Εἶδες ἐκείνους πού χάνουν τὸ θάρρος τους καὶ δυσανασχετοῦν ὅτι τιμωροῦνται; πρόσεχε ἐκείνους πού εὐχαριστοῦν τὸ Θεὸ πού σώζονται. «Εὐλογημένος εἶσαι, Κύριε, καὶ ἄς εἶναι δοξασμένο τὸ ὄνομά σου, διότι εἶσαι δίκαιος γιὰ ὅλα ἐκεῖνα πού ἔκαμες σὲ ἐμᾶς»⁵³. Καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο, «Ὅλα ὅσα ἔκαμες σ' ἐμᾶς, τὰ ἔκαμες μὲ δίκαια ἀπόφαση». Ἐκεῖνοι ἔλεγαν, «Ὁ καθένας πού κάνει τὸ κακὸ εἶναι ἀρεστὸς μπροστὰ στὸν Κύριο»⁵⁴, ἐνῶ αὐτοὶ τὸ ἀντίθετο, «Ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι καθαρὸς, ὥστε νὰ μὴ βλέπει κακὰ»⁵⁵. Ἐκεῖνοι μακάριζαν τοὺς ἄλλοεθνεῖς, διότι εὐημεροῦν ἂν καὶ κάμνουν παρανομίες⁵⁶, αὐτὸς μακαρίζει αὐτοὺς πού βοηθοῦνται ἀπὸ τὸ Θεό. Διότι λέγει, «Μακάριος εἶναι ὁ λαὸς ἐκεῖνος πού βοηθὸς του εἶναι ὁ Κύριος ὁ Θεός»⁵⁷. Καὶ πάλι, «Μὴ ζηλεύεις καὶ θέλεις νὰ μιμηθεῖς ἐκείνους πού κάμνουν κακὰ πράγματα, οὔτε νὰ ζηλεύεις ἐκείνους πού κάμνουν παρανομίες»⁵⁸.

Εἶδες τοὺς ἁγίους πού καὶ σ' ἄλλους δίνουν συμβουλές καὶ οἱ ἴδιοι παραμένουν ἀκλόνητοι στὴν ἀντιμετώπιση τῶν πειρασμῶν; Ἄκουσε λοιπὸν τὸν Ἰακώβ πού λέγει· «Ἐὰν μοῦ δώσει ὁ Κύριος ἄρτο νὰ φάγω καὶ ἔνδυμα νὰ φορέσω»⁵⁹. Καὶ τὸν Ἀβραάμ· «Δὲν θὰ πάρω ἀπὸ σένα ἀπὸ κλωστή μέχρι υποδήματος»⁶⁰. Καὶ ὅταν δὲ ἡ γυναῖκα ἐπρόκειτο νὰ καταστρα-

νή διαφθείρεσθαι ἔμελλε, καὶ ὁ λιμὸς ἐπέκειτο, οὐδὲν ἐφθέξατο
 ῥήμα ἀπηχές. Καὶ ὅτε ὁ παῖς εἶπεν, «Πάτερ, ἰδοὺ τὰ ξύλα καὶ τὸ
 πῦρ, ποῦ τὸ πρόβατον;» ὄρα πῶς μετὰ ἐπιεικειᾶς καὶ φιλοσόφου
 διανοίας ἀποκρίνεται, καὶ λέγει· «Ὁψεται ἑαυτῷ ὁ Θεὸς πρόβα-
 5 τον, τέκνον»· οὔτε ὑπὸ τῆς φύσεως, οὔτε ὑπὸ τῆς συμπαθείας ἐ-
 πιστραφεῖς πρὸς τὰ τοῦ παιδὸς ῥήματα, μόνος πρὸς μόνον ἃ ἐ-
 ποιεῖτο, ὅτε μάλιστα καὶ τὰ τοῦ πόθου σφοδρότερον ἀνάπτεσθαι
 εἰκὸς ἦν. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπη, ὅτι ἐτέρους αἰδούμενος οὐκ ἐπέν-
 10 θησε, χωρισθεὶς αὐτῶν καὶ μόνος ὧν ἔδειξε τῆς φιλοσοφίας τὸν
 τόνον.

5. Εἶδες τοὺς διὰ γέλωτος κολαζομένους; Ὅρα τοὺς διὰ
 θρήνων καὶ νηστειῶν σωζομένους, τοὺς Νινευίτας ἐννοήσας.
 Εἶδες τοὺς διὰ λοιδορίας τιμωρουμένους; Σκόπει τοὺς δι' εὐφη-
 μίαν μισθὸν λαμβάνοντας. «Ὁ εὐλογῶν σε εὐλογημένος, καὶ ὁ
 15 καταρώμενός σε, ἐπικατάρατος». «Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑ-
 μᾶς, εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε ὁ-
 μοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Ὅρᾳς ὅτι οὐδὲ
 κεκλειῆσθαι δεῖ δι' ὄλου, οὐδὲ ἀνεῶχθαι εἰς πάντα, ἀλλ' εἰδέναι
 τὸν καιρὸν ἐκάστου; Ταῦτα καὶ ὁ προφήτης εἰδὼς ἔλεγε, «Θοῦ,
 20 Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖ-
 λη μου». Τίς δ' ἂν γένοιτο φυλακὴ ἄλλη, ἢ λογισμὸς φοβερῶς ἐ-
 φεστῶς, μετὰ χειρᾶς ἔχων τὸ πῦρ τὸ μέλλον κατακαίειν τοὺς ἀ-
 πλῶς τῷ στόματι κεχρημένους; Τοῦτο στήσον πυλωρὸν καὶ φύ-
 λακα ἀπειλοῦντα τῷ συνειδότι, καὶ οὐδέποτε ἀνοίξει τὴν θύραν
 25 ταύτην ἀκαίρως, ἀλλ' εἰς καιρὸν καὶ ἐπὶ κέρδει καὶ μυρίοις ἀγα-
 θοῖς. Διὸ τις ἔλεγε· Διὰ παντὸς μιμνήσκου τὰ ἔσχατά σου, καὶ
 εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἀμάρτης.

61. Γεν. 22, 7.

62. Γεν. 22, 8.

63. Ἰωνᾶ κεφ. 3.

64. Ἀριθμ. 24, 9.

65. Ματθ. 5, 44-45.

φεῖ καὶ ἡ πείνα βρισκόταν στὰ πρόθυρα, δὲν εἶπε καμιὰ κακὴ λέξη. Καὶ ὅταν τὸ παιδί του εἶπε, «Πατέρα, νὰ τὰ ξύλα καὶ ἡ φωτιά, ποῦ εἶναι τὸ πρόβατο;»⁶¹, πρόσεχε πῶς ἀπαντᾷ μὲ πρα-
 ότητα καὶ φιλοσοφημένη σκέψη καὶ λέγει· «Θὰ φροντίσει, παι-
 δὶ μου, ὁ Θεὸς γιὰ τὸ πρόβατο τῆς θυσίας ποὺ προορίζεται γι'
 αὐτόν»⁶², χωρὶς ν' ἀλλάξει γνώμη ἀκούοντας τὰ λόγια του, οὔ-
 τε ἐξ αἰτίας τῆς φυσικῆς συγγένειας, οὔτε ἀπὸ συμπάθεια, ἐνερ-
 γώντας μόνος ἀπέναντι στὸν μόνο υἱό του, σὲ χρόνο μάλιστα
 ποὺ φυσικὸ ἦταν ν' ἀνάβει περισσότερο ὁ πόθος του γι' αὐτόν.
 Διότι, γιὰ νὰ μὴ πεί κάποιος, ὅτι δὲν πένθησε ἀπὸ ντροπὴ πρὸς
 ἄλλους, ἀφοῦ χωρίσθηκε αὐτοὺς καὶ βρέθηκε μόνος του, ἔδειξε
 τὸ μέγεθος τῆς εὐσέβειάς του.

5. Εἶδες αὐτοὺς ποὺ τιμωροῦνται ἐπειδὴ γελοῦν; Πρόσεχε
 ἐκείνους ποὺ σώζονται ἐξ αἰτίας τῶν θρῆνων καὶ τῶν νηστειῶν
 ἀφοῦ σκεφθεῖς τοὺς Νινευίτες⁶³. Εἶδες ἐκείνους ποὺ τιμωροῦν-
 ται ἐξ αἰτίας τῶν κακολογιῶν τους; Σκέψου καὶ αὐτοὺς ποὺ ἀ-
 μείβονται ἐπειδὴ ἐπαινοῦν. «Εὐλογημένος θὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ
 σὲ εὐλογεῖ, καὶ καταραμένος αὐτὸς ποὺ σὲ καταρᾶται»⁶⁴. «Νὰ
 εὐλογεῖτε ἐκείνους ποὺ σᾶς καταδιώκουν, νὰ προσεύχεσθε γιὰ
 ἐκείνους ποὺ σᾶς κακομεταχειρίζονται, γιὰ νὰ γίνετε ὅμοιοι μὲ
 τὸν Πατέρα σας τὸν οὐράνιο»⁶⁵. Βλέπεις ὅτι δὲν πρέπει τὸ στό-
 μα νὰ εἶναι τελείως κλειστό, οὔτε ν' ἀνοίγει πρὸς τὸν καθένα,
 ἀλλὰ νὰ γνωρίζει τὴν κατάλληλη στιγμή τῆς κάθε περιπτώσε-
 ως; Γνωρίζοντας αὐτὰ καὶ ὁ προφῆτης ἔλεγε, «Θέσε, Κύριε,
 φρουρὰ στὸ στόμα μου καὶ θύρα ποὺ ν' ἀσφαλίζει τὰ χεῖλη
 μου». Ποιὰ ἄλλη φρουρὰ θὰ μποροῦσε νὰ τεθεῖ παρὰ σκέψη
 ποὺ νὰ εἶναι τρομερὰ ἐπάγρυπνη, κρατώντας στὰ χέρια τῆς τῆ
 φωτιά ποὺ πρόκειται νὰ κατακαίει ἐκείνους ποὺ χρησιμο-
 ποιοῦν ἀπερίσκεπτα τὸ στόμα; Αὐτὸ τοποθέτησε θυρωρὸ καὶ
 φύλακα ποὺ ν' ἀπειλεῖ τὴ συνείδηση καὶ ποτὲ νὰ μὴ ἀνοίξει σὲ
 ἀκατάλληλη στιγμή τὴ θύρα αὐτή, ἀλλὰ σὲ κατάλληλη στιγμή
 καὶ μὲ ὠφέλεια καὶ ἀμέτρητα ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ κάποιος ἔλεγε·
 «Πάντοτε νὰ θυμᾶσαι τὸ τέλος τῆς ζωῆς σου καὶ δὲν θ' ἀμαρ-
 τήσεις ποτέ.

Είδες πῶς καὶ οὗτος τοῦτον ἐπέστησε τὸν λογισμόν; Ἐγὼ δὲ καὶ φοβερώτερον ἐποίησα αὐτόν, οὐχὶ τῇ τελευτῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τελευτήν, εἰπὼν αὐτὸν μετὰ χειρας ἔχειν. Ἄν τοῦτο ἦ, οὐδὲ τεχθῆσεται τι πονηρὸν ἐν τῇ διανοίᾳ. Μετὰ τούτου
 5 καὶ ἕτερον αὐτῷ παράστησον τὸν λέγοντα, ὅτι παντὸς ρήματος ἀργοῦ λόγον ἀποδώσεις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ἐνόησον ὅτι καὶ θάνατος ἐντεῦθεν εἰσῆλθεν. Εἰ γὰρ μὴ διελέχθη ἡ γυνὴ πρὸς τὸν
 10 ὄφιν ἐκεῖνα ἃ διελέχθη, εἰ μὴ προσήκατο τὰ ρήματα, οὐκ ἂν ἐδέξατο τὴν βλάβην, οὐκ ἂν ἔδωκε τῷ ἀνδρὶ, οὐκ ἂν ἔφαγεν ἐκεῖ-
 15 νος. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ γλώτταν καὶ στόμα αἰτιώμενος, ἄπαγε, ἀλλὰ τὴν ἀκαιρον αὐτῶν χρῆσιν, ἣ παρὰ ραθυμίαν γίνεται τοῦ λογισμοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὁδὸς ἀπωλείας διὰ στόματος γινόμενη, ὅταν φιλήματα αἰσχροῦ ἢ καὶ ἀκάθαρτα, ὅταν δολερὰ καὶ ὑ-
 20 πουλα. Καὶ τούτοις τίθει φυλακὴν. Τοιοῦτον φίλημα ἦν τὸ τοῦ Ἰούδα, δόλου γέμον, ἀλλ' οὐ τὸ τοῦ Παύλου τοιοῦτον, ᾧ φιλεῖν ἀλλήλους ἐκέλευσε, λέγων· «Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ»· ὡσπερ οὐδὲ τοῦ Δαυὶδ τὸ πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, ἀλλὰ ἄ-
 25 γιον καὶ σεμνόν, καὶ γνησίας ἀγάπης γέμον, καὶ οἶον ἦν τὸ τῶν ἐπιπεσόντων τῷ τοῦ Παύλου τραχήλῳ, καὶ καταφιλούντων αὐ-
 20 τόν. Διὰ τοῦτο φησι· «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν»· οὐχ ἀπλῶς «Θύραν», ἀλλὰ «Περιοχῆς» ἐπαγαγών, ὥστε περιέχειν τὸ πᾶν καὶ ἀσφαλίζεσθαι.

Ἔστι καὶ ἕτερον εἶδος ἀπωλείας διὰ γλώττης, τὸ λέγειν, διὰ τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο γέγονε; Διὰ τοῦτο καθαπτόμενος ὁ
 25 Παῦλος τῶν οὕτω φθεγγομένων ἀπερισκέπτως· «Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;». Οὐ στόμα δὲ δεῖ φυλάττειν μόνον, ἀλλὰ καὶ διάνοιαν πρὸ τοῦ στόματος. Διὸ καὶ τις ἔλεγε· «Τίς δώσει ἐπὶ τοῦ διανοήματός μου μάστιγας, ἵνα

66. Πρβλ. Ματθ. 12, 36.

67. Β' Κορ. 13, 12.

68. Α' Βασ. 20, 41.

69. Πράξ. 20, 37.

70. Ρωμ. 9, 20.

Είδες πῶς καὶ αὐτὸς καθόρισε αὐτὴ τὴ σκέψη; Ἐγὼ ὁμως χαρακτήρισα αὐτὴν καὶ φοβερότερη, ὄχι μόνο γιὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, λέγοντας ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἔχουμε πάντοτε στὸ νοῦ μας. Ἄν συμβαίνει αὐτό, δὲν θὰ γεννηθεῖ τίποτε τὸ κακὸ μέσα στὴ διάνοια. Μαζὶ μὲ αὐτὴ καὶ ἄλλη τοποθέτησε κοντὰ σ' αὐτὴν ποὺ λέγει, ὅτι θὰ δώσεις λόγο κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως γιὰ ὅποιοδήποτε ἀνάρμοστο λόγο σου⁶⁶. Σκέψου ὅτι καὶ ὁ θάνατος ἀπὸ ἐδῶ εἰσηλθε στὸν ἄνθρωπο. Διότι ἂν δὲν συζητοῦσε ἡ γυναῖκα μὲ τὸ φίδι ἐκεῖνα ποὺ συζήτησε, ἂν δὲν ἀποδεχόταν τὰ λόγια, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δεχθεῖ τὴ βλάβη, δὲν θὰ ἔδινε στὸν ἄνδρα τῆς, δὲν θὰ ἔτρωγε ἐκεῖνος. Καὶ αὐτὰ τὰ λέγω, ὄχι γιὰ νὰ κατηγορήσω τὴ γλώσσα καὶ τὸ στόμα, κάθε ἄλλο, ἀλλὰ τὴν ἀπρεπὴ χρήση αὐτῆς, ποὺ συμβαίνει ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τοῦ λογισμοῦ. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη ὁδὸς ἀπώλειας, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ στόμα, ὅταν συμβαίνουν φιλήματα αἰσχροῦ καὶ ἀκάθαρτα, γεμάτα ἀπὸ δολιότητα καὶ ὑπουλία. Καὶ σ' αὐτὰ τοποθέτα φρουρά. Τέτοιο φίλημα ἦταν τὸ φίλημα τοῦ Ἰούδα, γεμάτο ἀπὸ δόλο, ἀλλὰ δὲν ἦταν τέτοιο τὸ τοῦ Παύλου, μὲ τὸ ὁποῖο προέτρπε νὰ φιλοῦμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, λέγοντας· «φιλήσατε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο μὲ φίλημα ἅγιο»⁶⁷. Ὅπως δὲν ἦταν οὔτε τοῦ Δαυῖδ πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, ἀλλ' ἦταν ἅγιο καὶ σεμνὸ καὶ γεμάτο ἀπὸ γνήσια ἀγάπη⁶⁸. τέτοιο ἦταν καὶ ἐκείνων ποὺ ἔπεσαν ἐπάνω στὸν τράχηλο τοῦ Παύλου καὶ καταφιλοῦσαν αὐτόν⁶⁹. Γι' αὐτὸ λέγει, «Θέσε, Κύριε, φρουρὰ στὸ στόμα μου καὶ θύρα»· ὄχι ἀπλῶς «θύρα», ἀλλὰ προσθέτοντας «περιοχῆς», ὥστε νὰ περικλείει τὰ πάντα καὶ νὰ διασφαλίζει.

Ὑπάρχει καὶ ἄλλο εἶδος ἀπώλειας μέσω τῆς γλώσσας, μὲ τὸ νὰ λέγει κανένας, γιατί συμβαίνει αὐτό; γιὰ ποῖο σκοπὸ συνέβηκε αὐτό; Γι' αὐτὸ κατηγορώντας ὁ Παῦλος αὐτοὺς ποὺ ὁμιλοῦν ἔτσι ἀπερίσκεπτα, λέγει· «Λοιπὸν, ἄνθρωπε, σὺ ποιὸς εἶσαι ποὺ προβάλλεις ἀντιρρήσεις στὸ Θεό;»⁷⁰. Δὲν πρέπει δὲ νὰ φρουροῦμε μόνο τὸ στόμα μας, ἀλλὰ καὶ τὴ διάνοιά μας πρὶν ἀπὸ τὸ στόμα. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος ἔλεγε· «Ποιὸς θὰ μα-

ἐν τοῖς ἀγνοήμασί μου μὴ φείσωνται;». Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἐνδοθεν αὐτοὺς ἀναίρει τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς, λέγων· «Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσε αὐτήν». Ὁρᾶς πῶς οὐκ ἀφήσιν αὐτοὺς βλαστῆσαι, οὐδὲ ἀρχὴν λαβεῖν, οὐκ
 5 ἐπιθυμίαν, οὐκ ὀργήν; Καὶ γὰρ «Ὁ ὀργιζόμενος», φησί, «τῷ ἀδελφῷ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός». Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τὸ μὴ πολλὰ φθέγγεσθαι εἰς ἀσφάλειαν· διὸ φησιν, «Ἐκ πολυλογίας οὐκ ἐκφεύξη ἁμαρτίαν· φειδόμενος δὲ χειλέων, νοήμων ἔση».

- 10 «Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας, τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις». Ἄλλος, «Μὴ παρατρέψης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηροῦς, ἐννοεῖν ἐννοίας παρανόμους». Τί δήποτε ἐναντίαν τὴν τάξιν ἐποίησατο, καὶ πρότερον περὶ στόματος διαλεχθείς, τότε ἐπὶ τὴν καρδίαν ἦλθεν;
 15 Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε τοῦτο ποιεῖ. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν δεσμωτῶν τῶν βουλομένων ἐκφυγεῖν ἔργον προηγούμενον οἱ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχοντες ποιοῦνται προκαταλαβεῖν τοῦ δεσμοτηρίου τὰς θύρας, καὶ τοῦτο πάντες ἐσπουδάκασιν, κἄν τοῦτο γένηται, τὸ λειπόμενον εὐδιόρθωτον· οὕτω δὴ καὶ οὗτος ἐνταῦθα ποιεῖ,
 20 καὶ δι' ὧν παραινεῖ, τοῦτο μονονουχὶ λέγει· ἔστωσαν αἱ θύραι κεκλεισμέναι, καὶ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ ταχέως χειρωθήσονται'. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν ἀρχὴν συγχωρεῖ ἐξωθεν εἰσελθόντας, καὶ τὴν πονηρὰν ἀνασπᾶ ρίζαν, λέγων· «Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας». Οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς ἐκκλίνει· μὴ γένοιτο·
 25 ἀλλ' ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· μὴ ἀφῆς κλιθῆναι, μὴ ἀφῆς περιτραπῆναι εἰς ἐννοίας πονηράς. Ἐκεῖθεν γὰρ ἡ πηγὴ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, ἀπὸ τῆς καρδίας.

Τίνες δὲ οἱ λόγοι τῆς πονηρίας; Πολλοὶ καὶ διάφοροι. Καὶ γὰρ οἱ ἐπιβουλάς ράπτοντες, οἱ τὸν Θεὸν διαβάλλοντες, οἱ ἀρε-

71. Σοφ. Σειράχ 23, 2.

72. Μαθθ. 5, 23.

73. Μαθθ. 5, 22.

74. Παροιμ. 10, 19.

στιγώσει τις σκέψεις μου, γιά νά μή νιώσουν λύπη γιά τὰ σφάλματά μου;»⁷¹. Γι' αὐτό καί ὁ Χριστός καταπνίγει μέσα μας αὐτὲς τις κακὲς σκέψεις, λέγοντας· «Ἐκεῖνος ποὺ εἶδε τὴ γυναῖκα μὲ πονηρὴ ἐπιθυμία, ἤδη διέπραξε μοιχία μαζί της»⁷². Βλέπεις πῶς δὲν ἀφήνει νά βλαστήσουν αὐτὲς οἱ σκέψεις, οὔτε νά κάνουν τὴν ἀρχὴ τους, οὔτε ἡ ἐπιθυμία, οὔτε ἡ ὀργή; Διότι, λέγει, «Ἐκεῖνος ποὺ ὀργίζεται ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἔνοχος θὰ εἶναι γιά τὴ γέεννα τοῦ πυρός»⁷³. Δὲν ἀποτελεῖ δὲ μικρὴ ἀσφάλεια καί τὸ ν' ἀποφεύγει κάποιος τὴν πολυλογία· γι' αὐτό λέγει, «Ἀπὸ τὴν πολυλογία δὲν θ' ἀποφύγεις τὴν ἁμαρτία· συγκρατώντας δὲ τὰ χεῖλη σου, θὰ γίνεις συνετός»⁷⁴.

«Μὴ ἀφήνεις τὴν καρδιά μου νά ἐκτραπεῖ σὲ λόγια κακά, γιά νά προβάλλει μετὰ δικαιολογίες ἁμαρτωλές». Ἄλλος, «Μὴ στρέψεις τὴν καρδιά μου σὲ λόγια κακά, καί νά σκέπτεται παράνομες σκέψεις». Γιατί τέλος πάντων παρουσίασε ἀντίθετα τὰ πράγματα, καί, ἀφοῦ πρῶτα μίλησε γιά τὸ στόμα, στὴ συνέχεια ἦλθε στὴν καρδιά; Τὸ κάμνει αὐτὸ ὄχι χωρὶς σκοπὸ καί οὔτε στὴν τύχη. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς στὴν περίπτωση τῶν φυλακισμένων ποὺ θέλουν νά δραπετεύσουν, πρώτη δουλειὰ αὐτῶν ποὺ τοὺς ἐπιβλέπουν εἶναι ν' ἀσφαλίσουν πρῶτα τὶς θύρες τῆς φυλακῆς, καί σ' αὐτὸ συγκεντρώνεται ἡ φροντίδα ὀλων, καί ἂν συμβεῖ αὐτό, τὰ ὑπόλοιπα εἶναι εὐκολοκατόρθωτα, ἔτσι λοιπὸν κάμνει καί αὐτὸς ἐδῶ καί μὲ τὶς συμβουλὲς ποὺ δίνει εἶναι σὰν νά λέγει σχεδὸν τὸ ἐξῆς· «Ἄς εἶναι κλειστὲς οἱ θύρες καί οἱ κακὲς σκέψεις ἀμέσως θὰ τιθασευθοῦν». Γι' αὐτὸ οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τις ἐπιτρέπει νά βγοῦν ἔξω καί ξερριζώνει τὴν πονηρὴ ρίζα, λέγοντας· «Μὴ ἀφήνεις τὴν καρδιά μου νά ἐκτραπεῖ σὲ λόγια κακά». Ὅχι ὅτι ὁ Θεὸς τὴν ἐκτρέπει· μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη· ἀλλ' αὐτὸ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· μὴ τὴν ἀφήνεις νά ἐκπέσει, μὴ τὴν ἀφήνεις νά ἐκτραπεῖ σὲ σκέψεις κακὲς. Διότι ἀπὸ ἐκεῖ πηγάζει ἡ ἀρετὴ καί ἡ κακία, ἀπὸ τὴν καρδιά δηλαδὴ.

Ποιά δὲ εἶναι τὰ λόγια τῆς κακίας; Πολλὰ καί διάφορα. Καθόσον ἐκεῖνοι ποὺ σχεδιάζουν τὶς ἐπιβουλές, ἐκεῖνοι ποὺ κα-

τὴν ἀποστρεφόμενοι, οἱ κακίαν διώκοντες, οἱ περὶ δογμάτων διεφθαρμένων καὶ βίου ἡμελημένου ἠδέως ἀκούονται λόγοι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐκ πονηρίας πολλῆς προϊέμενοι· ὡσπερ δέ εἰσιν ἐν-
 5 νοιοὶ καὶ ῥήματα πονηρίας, οὕτω καὶ ζωῆς. Διδὸν καὶ ἔλεγον οἱ
 μαθηταὶ τῷ Χριστῷ, «Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις· καὶ πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα;» Λέγεται δὲ ῥήματα ζωῆς, τὰ ζωὴν παρέχοντα·
 λέγεται δὲ καὶ ῥήματα σωτηρίας, τὰ σωτηρίαν περιποιοῦντα. Διδὸν
 καὶ τις σοφὸς λέγει, «Μὴ κωλύσης λόγον ἐν καιρῷ σωτηρίας». Λόγοι πονηρίας καὶ οἱ πονηροὺς ποιοῦντες τοὺς λέγοντας.
 10 Ὡσπερ γὰρ εἰσιν ἀέρες λοιμῶδεις καὶ νοσοποιοί, οὕτω καὶ λό-
 γοι. Ὅπερ γὰρ ἐργάζονται ἐν σώματι ἐκεῖνοι, τοῦτο οὗτοι τῇ πα-
 ραδεχομένῃ ψυχῇ. Εὐχεται τοίνυν καὶ οὗτος δι' ὧν ἐπήγαγε, καὶ
 λέγει· «μὴ ἀφῆς τὴν καρδίαν μου δέξασθαι λόγους τοιούτους, μὴ
 ἀφῆς ἐκεῖ κλιθῆναι». Εἶδες πῶς δείκνυσι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ ὅτι
 15 οὐκ ἐν ἑαυτῇ τὴν πονηρίαν ἢ φύσιν ἔχει, ἀλλ' ἀπὸ ραθυμίας κλι-
 νομένη δέχεται;

6. «Τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις». Αὕτη πά-
 λιστά ἐστιν ἡ τῆς ἀπωλείας ὁδός, ὅταν ἡ αὐτὴ ἢ ἀμαρτοῦσα ψυ-
 χὴ τὸν φόβον ἐκλύσῃ, καὶ προφάσεις τινὰς εἰς ραθυμίαν ἐπινοῇ·
 20 ἢ καὶ ὅταν, μοιχεύσαντός τινος, βουλόμενος ἕτερος ἐκλύσῃ αὐ-
 τοῦ τὴν κατάνυξιν, λέγῃ· «μὴ γὰρ σὺ αἴτιος; ἢ ἐπιθυμία αἰτία». Κα-
 κὸν γοῦν τὸ ἀμαρτεῖν, χαλεπώτερον δὲ αὐτὸ ποιεῖ τὸ ἀρνεῖσθαι
 μετὰ τὸ ἀμαρτεῖν. Τοῦτο μάλιστα ὄπλον τοῦ διαβόλου. Τοῦτο
 καὶ ἐπὶ τῶν πρωτοπλάστων ἐγένετο. Δέον γὰρ ὁμολογήσαι τὸν
 25 Ἀδὰμ τὰ πεπλημμελημένα, ὃ δὲ ἐφ' ἑτέραν μεταφέρει τὴν αἰτίαν,
 κάκεινη πάλιν ἐπὶ τὸν διάβολον. Δέον εἰπεῖν, ἡμάρτομεν, ἠνο-

75. Ἰω. 6, 69.

76. Σοφ. Σειράχ 4, 23.

77. Γέν. κεφ. 3.

τηγοροῦν τὸ Θεό, ἐκεῖνοι ποῦ ἀποστρέφονται τὴν ἀρετὴ, ἐκεῖνοι ποῦ ἐπιδιώκουν τὴν κακία, τὰ λόγια ποῦ μὲ εὐχαρίστηση λέγονται γιὰ διεφθαρμένες διδασκαλίες καὶ βίο διεστραμμένο, καθὼς καὶ τὰ παρόμοια μὲ αὐτά, εἶναι λόγια ποῦ πηγάζουν ἀπὸ μεγάλη κακία. "Ὅπως ἀκριβῶς δὲ ὑπάρχουν σκέψεις καὶ λόγια κακίας, ἔτσι ὑπάρχουν καὶ ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγαν οἱ μαθητὲς στὸ Χριστό, «Ἐχεις λόγια ζωῆς αἰώνιας· πρὸς ποιὸν νὰ πᾶμε;»⁷⁵. Ὀνομάζονται δὲ λόγια ζωῆς, ἐπειδὴ χαρίζουν ζωή, ὀνομάζονται δὲ καὶ λόγια σωτηρίας, ἐπειδὴ χαρίζουν σωτηρία. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος σοφὸς λέγει, «Μὴ ἀποφύγεις νὰ πεῖς λόγο ποῦ πρόκειται νὰ σώσει κάποιον»⁷⁶. Λόγια δὲ κακίας λέγονται αὐτὰ ποῦ κάμνουν κακοὺς αὐτοὺς ποῦ τὰ λέγουν. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχουν ἀέρες μολυσμένοι ποῦ προξενοῦν ἀσθένειες, ἔτσι καὶ λόγια. Ἐκεῖνο δὲ ποῦ προξενοῦν ἐκεῖνοι στὸ σῶμα, αὐτὸ προξενοῦν καὶ αὐτὰ στὴν ψυχὴ ποῦ τὰ ἀποδέχεται. Προσεύχεται λοιπὸν καὶ αὐτὸς καὶ λέγει μὲ ἐκεῖνα ποῦ πρόσθεσε· Ἐκεῖνος δὲ ποῦ προσεύχεται, «Μὴ ἀφήνεις τὴν καρδιά μου νὰ δεχθεῖ τέτοια λόγια, μὴ τὴν ἀφήνεις νὰ ἐκτραπεῖ πρὸς τὰ ἐκεῖ». Εἶδες πῶς παρουσιάζει τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν ἔχει ἐκ φύσεως μέσα της τὴν κακία, ἀλλὰ τὴ δέχεται παρασυρόμενη ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία;

6. «Γιὰ νὰ προβάλλει δικαιολογίες ἀμαρτωλές». Αὐτὴ πρὸ πάντων εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀπώλειας, ὅταν ἢ ἡ ἴδια ἢ ἀμαρτάνουσα ψυχὴ διώξει τὸ φόβο καὶ ἐπινοεῖ ὀρισμένες δικαιολογίες ποῦ προέρχονται ἀπὸ ἀδιαφορία, ἢ καὶ ὅταν, διαπραττοντας κάποιος μοιχεῖα, θέλοντας ἄλλος νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῆς καρδιάς του, τοῦ λέγει· ἄλλοις μὴπως σὺ εἶσαι αἰτιός; ἢ ἐπιθυμία εἶναι αἰτία. Εἶναι κακὸ βέβαια τὸ ν' ἀμαρτάνει κάποιος, φοβερότερο ὅμως κάμνει αὐτὸ τὸ ν' ἀρνεῖται αὐτὸς νὰ μετανοήσῃ μετὰ τὴ διάπραξη τῆς ἀμαρτίας. Αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι τὸ ὄπλο τοῦ διαβόλου. Αὐτὸ συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τῶν πρωτοπλάστων⁷⁷. Διότι, ἐνῶ ἔπρεπε ὁ Ἀδὰμ νὰ ὁμολογήσῃ τὰ πλημμελήματά του, ἐκεῖνος ὅμως μεταφέρει τὴν αἰτία σὲ ἄλλη, καὶ ἐκεῖνη πάλι στὸ διάβολο. Ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ποῦν ἄ-

μήσαμεν', οἱ δὲ οὐ μόνον οὐχ ὁμολογοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπολογίαν συντιθέασιν. Ὁ γὰρ διάβολος εἰδώς, ὅτι ἡ ὁμολογία τῆς ἁμαρτίας λύσις ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας, πείθει τὴν ψυχὴν ἀναισχυντεῖν.

Ἄλλὰ σὺ, ἀγαπητέ, ὅταν ἀμάρτης, εἰπέ, ὅτι ἤμαρτον· ταύ-
 5 τῆς τῆς ἀπολογίας οὐδὲν δικαιότερον. Οὕτω τὸν Θεὸν ἴλεων ποιεῖς· οὕτω καὶ σεαυτὸν ὀκνηρότερον εἰς τὸ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Ὅταν δὲ μέλλῃς προφάσεις οὐκ οὔσας ζητεῖν, καὶ ἀπαλάττειν τὴν ψυχὴν τοῦ δέους, προθυμοτέραν αὐτὴν ἐργάσῃ πρὸς τὸ πάλιν ἐμφύρεσθαι τοῖς αὐτοῖς, καὶ τὸν Θεὸν μειζόνως παρο-
 10 ξυνεῖς. Οὐδένα γὰρ τῶν ἁμαρτανόντων πρόφασις λείπει ἀνάσχυντος. Καὶ γὰρ ὁ ἀνδροφόνος τὸν θυμὸν αἰτιάσασθαι ἔχει, καὶ ὁ κλέπτης τὴν πενίαν, καὶ ὁ μοιχὸς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ἕτερος τὴν δυναστείαν· ἀλλὰ ταῦτα προφάσεις εἰσὶν ἄλογοι, οὐδεμίαν ἀπολογίαν εὐλογον ἔχουσαι. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνα ποιεῖ τὰς ἁμαρτίας,
 15 ἀλλ' αἱ γινώμαι τῶν ἁμαρτανόντων. Καὶ ὅτι αὐταί, ἀπὸ τῶν προσεχόντων τοῦτο ποιήσω φανερόν. Ὅταν γὰρ φαίνεται ἕτερος ἄνθρωπος, καὶ πενία συζῶν, καὶ ἐπιθυμίαν ἔχων, καὶ ταῖς ἀνάγκαις τῆς φύσεως ὑποκείμενος, καὶ ταῦτα μὴ ἁμαρτάνων, ποῖαν ἔξουσιν οὗτοι ἀπολογίαν; Διὰ τοῦτο σοφός τις καλῶς οὕτως
 20 εἶπε· «Τίς δώσει ἐπὶ διανοίας μου μάλιστα, ἵνα ἐπὶ τοῖς ἀγνοήμασί μου μὴ φείσωνται»; Ὅρα τὸν Δαυὶδ οὐ προφασίζόμενον ἠνίκα ἤμαρτεν, ἀλλὰ λέγοντα· «Ἠμάρτηκα τῷ Κυρίῳ». Καίτοι γε εἶχεν εἰπεῖν· «τί γὰρ ἐγυμνοῦτο ἡ γυνή; τί γὰρ ἐλούετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐμῶν»; Ἄλλ' ἤδει ὅτι ταῦτα πρόφασις ἦν ἄλογος·
 25 καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ἐπὶ τὴν σαφῆ ἀπολογίαν, τῷ εἰπεῖν, «Ἠμαρτον». Ἄλλ' οὐχ ὁ Σαοὺλ οὕτως, ἀλλ' ἐγκαλούμενος περὶ τῆς ἐγαστριμύθου, ἔλεγε, «Θλίβομαι, καὶ οἱ ἀλλόφυλοι πολεμοῦσιν ἐν

78. Σοφ. Σειράχ 23, 2.

79. Β' Βασ. 12, 13.

80. Α' Βασ. 28, 15 καὶ 7.

μαρτήσαμε, παρανομήσαμε, εκείνοι όμως όχι μόνο δεν όμολογούν, αλλά και μηχανεύονται δικαιολογία. Διότι ό διάβολος γνωρίζοντας, ότι ή όμολογία τής άμαρτίας άποτελεϊ άπαλλαγή άπό τήν άμαρτία, πειθει τήν ψυχή νά γίνει άδιάντροπη.

Ήλλά σύ, άγαπητέ, όταν άμαρτήσεις, πές, ότι άμάρτησα· δεν ύπάρχει τίποτε άλλο πού νά δικαιώνει περισσότερο άπό αυτή τήν άπολογία. Ήτσι κάμνεις τό Θεό εϋσπλαχνικό, έτσι κάμνεις και τόν έαυτό σου πιδ άπρόθυμο στό νά ύποπέσει στα ίδια άμαρτήματα. Ήταν όμως φροντίζεις νά βρεις δικαιολογίες άνύπαρκτες και ν' άπαλλάσσεις τήν ψυχή σου άπό τό φόβο, θα τήν κάνεις προθυμότερη πρós τó νά ύποπέσει πάλι στα ίδια άμαρτήματα και θα παροργίσεις περισσότερο τó Θεό. Διότι άπό κανένα άμαρτωλό δεν λείπει ή άδιάντροπη δικαιολογία. Καθόσον ό άνθρωποκτόνος έχει νά κατηγορήσει τó θυμό, ό κλέφτης τή φτώχεια, ό μοιχός τήν έπιθυμία και άλλος τήν έξουσία, άλλ' αυτά είναι δικαιολογίες παράλογες, πού δεν έχουν καμιά λογική δικαιολογία. Διότι δεν κάμνουν εκείνα τις άμαρτίες, άλλ' οί γνώμες εκείνων πού άμαρτάνουν. Και τó ότι αυτές τις κάμνουν, θα τó άποδείξω άπό εκείνους πού είναι προσεκτικοί στις γνώμες τους. Διότι όταν παρουσιάζεται άλλος άνθρωπος πού και ζει με τή φτώχεια και έπιθυμία έχει και ύπόκειται στις άνάγκες τής φύσεως, και παρ' όλα αυτά δεν άμαρτάνει, ποιά δικαιολογία θα έχουν αυτοί; Γι' αυτό κάποιος σοφός πολύ σωστά είπε τά εξής: «Ποιός θα μαστιγώσει τή διάνοιά μου, ώστε νά μη με λυπηθοϋν για τά σφάλματά μου;»⁷⁸. Πρόσεχε τόν Δαυίδ πού δεν δικαιολογεΐται όταν άμάρτησε, αλλά λέγει· «Ήμάρτησα άπέναντι στόν Κύριο»⁷⁹. Ήν και βέβαια μπορούσε νά πει· Ή γιατί λοιπόν γυμνωνόταν ή γυναίκα; γιατί λουζόταν μπροστά στα μάτια μου; Ήλλά γνώριζε ότι όλα αυτά ήταν παράλογη δικαιολογία· και γι' αυτό προχώρησε στην όλοκάθαρη άπολογία με τó νά πει, «Ήμάρτησα». Ήμως δεν ενήργησε έτσι ό Σαούλ, αλλά, κατηγορούμενος για τήν έγγαστρίμυθο, έλεγε· «Ήγώ δοκιμάζω θλίψεις και οί άλλόφυλοι με πολεμοϋν»⁸⁰. Γι' αυτό λοιπόν πρò πάντων τιμωροϋνταν. Διότι, ένώ έπρεπε νά

ἔμοι». Διὰ δὴ τοῦτο μάλιστα ἐκολάζετο. Δέον γὰρ εἰπεῖν, ἡμαρτον, καὶ παρηνόμησα', ὁ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπε, περιήρχετο δὲ προφάσεις ἀλόγους ζητῶν.

«Σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν». Τοῦτο ἐπήγαγε 5
 5 γε δεικνύς, ὅτι ἐκείνων ἐστὶ μάλιστα τὸ προφασίζεσθαι, τὸ ἀναισχυντεῖν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ συνεχῶς ἀντὶ ἀρετῆς τοῦτο προβάλλεται, τὸ φεύγειν τοὺς τοιοῦτους συλλόγους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐντεῦθεν τοῦ βιβλίου παντὸς ἄρχεται λέγων· «Μακάριος ἀνήρ, 10
 10 οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε». Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο εὐρίσκεις αὐτὸν αἰεὶ ἐν τοῖς ἀμαρτήμασιν εὐγνώμονα. Ὅτε γοῦν ἠρίθμησε τὸν λαόν, ἔλεγεν· «Ἐγὼ ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα». Οὐκ εἶπε, 'τί γὰρ ἐστὶ, ὅτι ἠρίθμησα'; ἀλλ' ἐαυτὸν καταδικάζει, διὸ καὶ συγγνώμης τυγχάνει. Οὐδὲν γὰρ οὐ-
 15 τω τὸν Θεὸν ἴλεων ποιεῖ, ὡς τὸ τὰ οἰκεῖα ὁμολογεῖν ἀμαρτήματα. Τοῦτο γένοιτ' ἂν ἐκ τοῦ φεύγειν τοὺς συλλόγους τοὺς ἐκλύοντας τὸν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων φόβον, καὶ εἰς ραθυμίαν ἐμβάλλοντας. Διὸ καὶ Παῦλος καὶ Ἱερεμίας πολὺν ὑπὲρ τούτου ποιοῦνται λόγον, φεύγειν κελεύοντες ἑκάτεροι τῶν πονηρῶν τὰς
 20 συνουσίας, καὶ τῶν οὕτω ραθύμων. Καὶ ὁ Ἰώβ δὲ ἐν τάξει ἀρετῆς καὶ τοῦτο τίθεται λέγων· «Εἰ ἡμην πορευόμενος μετὰ γελοιαστῶν». Οὗτος δὲ μηδὲ καθίσει δείκνυσιν ἑαυτὸν μετὰ τοιοῦτων, λέγων· «Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ παιζόντων». Διὰ τοι τοῦτο καὶ Παῦλος οὐκ ἀφήσει συνεσθίειν τοῖς πονηροῖς, οὐδὲ ἀπλῶς
 25 συγγίνεσθαι, λέγων· «Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ.

81. Ψαλ. 1, 1.

82. Β' Βασ. 24, 17.

83. Ἰώβ. 31, 5.

84. Ψαλμ. 25, 4.

85. Β' Θεσ. 3, 14.

πει, 'ἀμάρτησα καὶ παρανόμησα', ἐκεῖνος ὁμως αὐτὸ μὲν δὲν τὸ εἶπε, ἀλλ' ἔφθανε στὸ νὰ ζητᾷ νὰ βρεῖ παράλογες δικαιολογίες.

«Μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ διαπράττουν τὴν παρανομία». Αὐτὸ τὸ πρόσθεσε γιὰ νὰ δείξει, ὅτι σ' ἐκείνους πρὸ πάντων ἀνήκει τὸ νὰ προβάλλουν προφάσεις, τὸ νὰ εἶναι ἀδιάντροποι. Γι' αὐτὸ βέβαια καὶ ὁ Δαυὶδ αὐτὸ προβάλλει συνέχεια ἀντὶ τῆς ἀρετῆς, τὸ ν' ἀποφεύγει κανένας τὶς σκέψεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἀρχίζει ὄλο τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν, λέγοντας· «Μακάριος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ποὺ δὲν πῆγε σὲ συνέδριο ἀσεβῶν καὶ δὲν στάθηκε σὲ δρόμο ἀμαρτωλῶν καὶ δὲν κάθισε σὲ σύσκεψη ἀνθρώπων φθοροποιῶν»⁸¹. Γι' αὐτὸ δι' ἀκριβῶς βρίσκεις αὐτὸν πάντοτε ν' ἀναγνωρίζει τὰ ἀμαρτήματά του. Ὅταν λοιπὸν ἀρίθμησε τὸ λαὸ ἔλεγε· «Ἐγὼ ἀμάρτησα καὶ ἐγὼ ὁ ποιμένας διέπραξα τὸ κακό»⁸². Δὲν εἶπε, 'Ποιὰ σημασία λοιπὸν ἔχει τὸ ὅτι ἀρίθμησα τὸ λαό;', ἀλλὰ καταδικάζει τὸν ἑαυτό του, γι' αὐτὸ καὶ βρίσκει συγχώρηση. Διότι τίποτε δὲν κάνει τὸ Θεὸ τόσο εὐσπλαχνικό, ὅσο τὸ νὰ ὁμολογεῖ κάποιος τὰ ἀμαρτήματά του. Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ μὲ τὸ νὰ ἀποφεύγει κάποιος τὶς συγκεντρώσεις ἐκεῖνες ποὺ ἐξαφανίζουν τὸ φόβο γιὰ τὰ ἀμαρτήματα καὶ ὀδηγοῦν σὲ ἀδιαφορία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Ἱερεμίας κάμνουν μεγάλο λόγο γι' αὐτὸ τὸ πράγμα, προτρέποντας καὶ οἱ δύο ν' ἀποφεύγουμε τὶς συναναστροφές τῶν κακῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκείνων ποὺ εἶναι τόσο πολὺ ἀδιάφοροι. Καὶ ὁ Ἰωβ δὲ τοποθετεῖ καὶ αὐτὸ στὴ θέση τῆς ἀρετῆς, λέγοντας· «Ἄν πηγαινα μαζὶ μὲ ἀνθρώπους χλευαστές»⁸³. Αὐτὸς ὁμως παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του ὅτι δὲν κάθισε μὲ τότειους ἀνθρώπους, λέγοντας· «Δὲν κάθισα σὲ συγκέντρωση ἀνθρώπων ποὺ ἀστειεύονται»⁸⁴. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ Παῦλος δὲν ἐπιτρέπει νὰ τρώγει κάποιος μαζὶ μὲ κακοὺς, οὔτε ἀπλῶς καὶ νὰ συναναστρέφεται αὐτούς, λέγοντας· «Ἄν ὁμως κάποιος δὲν ὑπακούει στὰ λόγια τῆς ἐπιστολῆς μου, αὐτὸν νὰ τὸν σημειώσετε καὶ νὰ μὴ τὸν συναναστρέψετε»⁸⁵.

«Καὶ οὐ μὴ συνδυάσω μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν». Ἐτε-
 ρος, «Μηδὲ συμφάγοιμι τὰ ἡδέα αὐτῶν». Ἄλλος, «Μὴ συναυλι-
 σθῶ ἐν ταῖς τερπνότησιν αὐτῶν». Τὸ ἀποστολικὸν ἐνταῦθα λέ-
 γει, ὅτι καὶ τρυφᾶς αὐτῶν καὶ συμπόσια φεύγειν δεῖ, ἔνθα μάλι-
 5 στα τὰ τῆς ἁμαρτίας αὐξεται, ἔθνα πλείων ἢ ἄδεια γίνεται. Οὐ μι-
 κρὸν δὲ τοῦτο ἀρετῆς σημεῖον, οὐ μικρὰ διορθώσεως ὁδός, τὸ
 φεύγειν τὰ τοιαῦτα συμπόσια, καὶ τοὺς συλλόγους, καὶ μήτε φι-
 λίαν αἰδεῖσθαι, μήτε γαστρὶ δουλεύοντας τὸν τόνον ἐκλύειν τῆς
 ψυχῆς, καὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας εὐτονον παραλύειν. Οὕτω πολλοὶ
 10 φιλίαν αἰδεσθέντες εἰς τὸ τῆς μέθης κατεκυλίσθησαν κλυδῶ-
 νιον, οὕτως ὑπὸ πορνείας ἐάλωσαν, καὶ πῦρ ἡδονῆς ἀνήψαν,
 συμπόσια διώξαντες καὶ θέατρα πολλὴν ἔχοντα παρανομίαν.
 Τοῦτο καὶ αὐτὸς δείκνυσιν ἑαυτὸν πεποικέναι, ὡς μηδὲ μετα-
 σχεῖν τῆς τοιαύτης τραπέζης.

15 7. «Παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με· ἔλαιον δὲ
 ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου». Ἄλλος, «Κατελεη-
 σάτω με δίκαιος ἐλέους, καὶ ἐλεγξάτω». Καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν ἀ-
 ρετῆς εἶδος μετὰ τοῦ προτέρου, τὸ μὴ φεύγειν ἐλέγχους, μηδὲ ἐ-
 πιτιμήσεις τὰς παρὰ τῶν δικαίων γινομένας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦ-
 20 τόν ἐστι· τῶν μὲν πρὸς χάριν διαλεγομένων ἐπὶ βλάβῃ μηδέποτε
 μεταλάβοιμι, φησί, τῶν συλλόγων, τοὺς δὲ ἐπιστύφοντας καὶ
 διορθουμένους, τούτους ἐλοίμην, τοὺς ἐλέγχοντας, τοὺς ἐγκα-
 λύπτοντας τὰ πεπλημμελημένα, τοὺς ἐπιτιμῶντας. Τοῦτο γὰρ
 μάλιστα ἐλέους καὶ φιλανθρωπίας, τὸ τὰ τραύματα δορθοῦν.

25 «Ἐλαιον δέ», φησίν, «ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφα-

«Καὶ δὲν θὰ παρακαθῆσω μαζί τους στὰ ἐκλεκτὰ γεύματά τους». Ἄλλος λέγει, «Οὔτε θὰ φάγω μαζί τους τὰ εὐχάριστα φαγητά τους». Ἄλλος, «Δὲν θὰ παραβρεθῶ μὲ αὐτοὺς γιὰ νὰ φάγω τὰ ἀπολαυστικὰ φαγητά τους». Ἐδῶ ἐννοεῖ τὸ ἀποστολικὸ παράγγελμα, ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγει κάποιος καὶ τὶς ἀπολαύσεις καὶ τὰ συμπόσια αὐτῶν, ὅπου κατ' ἐξοχὴ αὐξάνονται οἱ ἀφορμὲς γιὰ ἁμαρτία, ὅπου γίνεται μεγαλύτερη ἢ ἀφοβία γιὰ τὴ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας. Δὲν εἶναι δὲ αὐτὸ μικρὴ ἀπόδειξη ἀρετῆς, δὲν εἶναι μικρὸς τρόπος διορθώσεως, τὸ ν' ἀποφεύγουμε τὰ παρόμοια συμπόσια καὶ τὶς συγκεντρώσεις, καὶ οὔτε τέτοιου εἴδους φιλία νὰ σεβόμαστε, οὔτε γενόμενοι δοῦλοι τῆς κοιλιᾶς νὰ διαλύουμε τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς καὶ νὰ παραλύουμε τὴ διάθεση γιὰ εὐσέβεια. Ἔτσι πολλοί, μὲ τὸ νὰ σεβασθοῦν τὴ φιλία, κατακυλίσθησαν μέσα στὸ ναυάγιο τῆς μέθης, ἔτσι αἰχμαλωτίσθησαν ἀπὸ τὴν πορνεία καὶ ἄναψαν τὴ φωτιὰ τῆς ἡδονῆς, ἐπειδὴ ἐπιδίωξαν τὰ συμπόσια καὶ τὰ θέατρα ποῦ ἦταν γεμάτα ἀπὸ μεγάλη παρανομία. Αὐτὸ δείχνει καὶ αὐτὸς ὅτι ἔκαμε γιὰ τὸν ἑαυτό του, μὲ τὸ ὅτι δὲν ἔλαβε μέρος στὰ τραπέζια αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

7. «Θὰ μὲ παιδαγωγῆσει ὁ δίκαιος μὲ εὐσπλαχνία καὶ θὰ μὲ ἐλέγξει, ἀλλ' ὅμως λάδι ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου ἂς μὴ χυθεῖ ποτὲ στὸ κεφάλι μου». Ἄλλος, «Ἄς μοῦ προσφέρει ὁ δίκαιος μὲ εὐσπλαχνία τὸ ἔλεός του καὶ ἂς μὲ ἐλέγξει». Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι μαζί μὲ τὸ προηγούμενο μικρὸ εἶδος ἀρετῆς, τὸ νὰ μὴ ἀποφεύγει κάποιος τοὺς ἐλέγχους οὔτε τὶς ἐπιτιμήσεις ποῦ προέρχονται ἀπὸ δίκαιους ἀνθρώπους. Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Οὐδέποτε, λέγει, θὰ λάβω μέρος στὶς συγκεντρώσεις ἐκείνων ποῦ οἱ συζητήσεις τους εἶναι εὐχάριστες, ἀλλὰ προξενοῦν βλάβη, ἐνῶ θὰ προτιμοῦσα ἐκείνους ποῦ εἶναι αὐστηροί, ποῦ ἔχουν διάθεση νὰ διορθώσουν, ποῦ ἐλέγχουν καὶ ἀποκρύπτουν τὰ παραπτώματα καὶ ἐπιβάλλουν ἐπιτιμήσεις. Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι γνώρισμα εὐσπλαχνίας καὶ φιλανθρωπίας, τὸ νὰ διορθῶνει κανένας τὰ τραύματα.

«Λάδι ὅμως ἁματωλοῦ», λέγει, «δὲν θὰ χυθεῖ στὸ κεφάλι

λὴν μου». *Εἶδες ψυχὴν συγκεκροτημένην ἀρετῇ; Τῶν μὲν δικαίων καὶ τὰς ἐπιτιμήσεις μεθ' ἡδονῆς φέρει, τῶν δὲ παρανόμων καὶ τὰ πρὸς χάριν λεγόμενα διακρούεται. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἐλεοῦντες πολλάκις ἀπώλεσαν, οὗτοι δὲ ἐπιτιμῶντες καὶ ἐ-*
5 πιστύφοντες διώρθωσαν· καὶ τῷ μὲν ἐλέγχῳ τούτων συγκεκλή-
ρωται ἔλεος, τῷ δὲ ἐλέῳ ἐκείνων θάνατος. Διὸ καὶ τις ἔφησεν·
«Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλων ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθρῶν».
Καὶ σκόπει πῶς τὸ ἀποστολικὸν ἐνταῦθα δηλοῖ, τό, «Ἐλεγξον,
ἐπιτίμησον, παρακάλεσον». Τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν ἀ-
10 γίων. Οὕτω καὶ ἱατροὶ ποιοῦσιν· οὐ τέμνουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐ-
πιδεσμοῦσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς εὐπαράδεκτον ποιῶν γίνε-
σθαι τὸν ἔλεγχον, οὐκ ἀφήσῃ δημοσιεύεσθαι ἐκ προοιμίων τὴν ἐ-
πιτίμησιν, λέγων· «Ἔπαγε, ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ
μόνου». Οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησεν, μετὰ ἐλέους τὸν ἔλεγχον ἐπι-
15 δεικνύμενος, καὶ νῦν μὲν λέγων, «Ἦ ἀνόητοι Γαλάται», νῦν δέ,
«Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω». Πολλὰ γὰρ δεῖ τὸν ἐλέγχοντα
ἐπινοεῖν, ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν ἔλεγχον, καὶ πολλῆς
χρεῖα συνέσεως τῷ τοῦτο ἐπάγοντι τὸ φάρμακον· μᾶλλον μὲν
οὖν, πλείονος ὁ ἐλέγχων δεῖται συνέσεως, ἢ ὁ σώμα τέμνων.
20 Πῶς; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἕτερον τὸ τέμνον, καὶ ἕτερον τὸ ὑπομένον
τὴν ὀδύνην, ἐνταῦθα δὲ αὕτη καὶ ἡ τεμνομένη καὶ ἡ φέρουσα τὴν
ἀλγηδόνα.

Ἐλαιον δὲ ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου». Τί ἐστι τοῦτο; Ἐκεῖνος, φησὶν, οὐ τὸ χρήσιμον ζητεῖ τοῦ ἀκούον-
25 τος, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ, ἵνα ἡδὺς φαίνεται, ἵνα προσφιλέσθαι, οὗτος δὲ
πρὸ τῆς ἑαυτοῦ χάριτος τὸ ἐκείνου συμφέρον σκοπεῖ. Ὅστε ἀλ-

86. Παροιμ. 27, 6.

87. Β' Τιμ. 4, 2.

88. Ματθ. 18, 15.

89. Γαλ. 3, 1.

90. Γαλ. 4, 19.

μου». Είδες ψυχή πού είναι ἐξ ὀλοκλήρου πλημμυρισμένη ἀπὸ ἀρετή; Τῶν μὲν δικαίων καὶ τὶς ἐπιτιμήσεις ὑπομένει μὲ εὐχαρίστηση, ἐνῶ τῶν παράνομων τὰ λόγια, πού λέγονται γιὰ εὐχαρίστηση, τὰ ἀποκρούει. Γιατί τέλος πάντων; Διότι οἱ μὲν παράνομοι καὶ ἐλεώντας πολλές φορές προξένησαν καταστροφή, ἐνῶ οἱ δίκαιοι μὲ τὶς ἐπιτιμήσεις καὶ τοὺς αὐστηροὺς ἐλέγχους τοὺς διόρθωσαν ἐκείνους πού ὑπέπεσαν σὲ παραπτώματα· καὶ μὲ τὸν ἔλεγχον μὲν αὐτῶν σιδέεται στενὰ καὶ εὐσπλαχνία, ἐνῶ στὴν εὐσπλαχνία ἐκείνων κρύβεται θάνατος. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος εἶπε· «Εἶναι προτιμότερα τὰ τραύματα πού προέρχονται ἀπὸ φίλους, παρὰ τὰ γεμάτα προθυμία φιλήματα τῶν ἐχθρῶν»⁸⁶. Καὶ πρόσεχε πῶς μὲ αὐτὸ ἐδῶ δηλώνει τὸν ἀποστολικὸ λόγον, «Ἐλεγξε, ἐπιτίμησε, πρότρεψε γιὰ μετάνοια»⁸⁷. Τέτοιος βέβαια εἶναι καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν ἁγίων. Ἔτσι κάμνουν καὶ οἱ ἰατροί· δὲν ἐγχειρίζουν μόνο, ἀλλὰ καὶ ἐπιδένουν μὲ ἐπιδέσμους τὶς πληγές. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς θέλοντας νὰ κάνει εὐπρόσδεκτο τὸν ἔλεγχον, δὲν ἐπιτρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ δημοσίευση τῆς ἐπιτιμήσεως, λέγοντας· «Πήγαινε, ἔλεγε αὐτὸν ἐνῶ θὰ εἴσασθε μόνοι σας σὺ καὶ αὐτός»⁸⁸. Ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος ἔκαμνε, ἀσκώντας τὸν ἔλεγχον μὲ εὐσπλαχνία, καὶ ἄλλοτε μὲν λέγοντας, «Ἀνόητοι Γαλάτες»⁸⁹, ἄλλοτε δέ, «Τέκνα μου, γιὰ τὰ ὅποια ὑποφέρω πάλι πολὺ»⁹⁰. Διότι πρέπει αὐτὸς πού κάμνει τὸν ἔλεγχον νὰ ἐπινοεῖ πολλοὺς τρόπους ἐλέγχου, ὥστε νὰ γίνῃ εὐπρόσδεκτος ὁ ἔλεγχος καὶ χρειάζεται πολλὴ σύνεση ἐκεῖνος πού παρέχει αὐτὸ τὸ φάρμακο· μᾶλλον δὲ περισσότερη σύνεση χρειάζεται ἐκεῖνος πού ἐλέγχει παρὰ ἐκεῖνος πού ἐγχειρίζει. Γιατί; Διότι στὴν περίπτωση μὲν ἐκείνη ἄλλος εἶναι ἐκεῖνος πού ἐγχειρίζει καὶ ἄλλος αὐτὸς πού ὑπομένει τὸν πόνο, ἐνῶ ἐδῶ ἢ ἴδια εἶναι ἐκείνη καὶ πού δέχεται τὴν ἐγχείρηση καὶ πού ὑποφέρει τὸν πόνο.

«Λάδι δὲ ἁμαρτωλοῦ δὲν θὰ χυθεῖ στὸ κεφάλι μου». Τί σημαίνει αὐτό; Ἐκεῖνος, λέγει, δὲν ζητεῖ τὴν ὠφέλεια ἐκείνου πού ἀκούει τὰ λόγια του, ἀλλὰ τὰ δικά του, ὥστε νὰ φαίνεται εὐχάριστος καὶ ἀγαπητός, ἐνῶ αὐτὸς πρὶν ἀπὸ τὴ δική του εὐχαρί-

λήλων καὶ ταύτη μάλιστα διεστήκασιν. Εἰ δὲ ἐλεοῦντας ἀποστρέφεσθαι χρῆ τοὺς πονηροὺς, πότε αὐτοὺς δεῖ προσίεσθαι; Οὐδέποτε. Ὡστε κὰν χρήματα παρέχη, κὰν τρυφήν ἐπαγγέλληται καὶ τιμάς, διακρούου καὶ φεῦγε· τὸν δὲ δίκαιον, κὰν σκώπηται
5 λόγοις, κὰν ἐπιτιμᾶ, δίωκε· ἐκεῖνος γάρ ἐστι ὁ φιλῶν.

Ἔτι καὶ ἡ προσευχή μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν». Ἄλλος, «Ἔτι γὰρ καὶ ἡ προσευχή μου ἐντὸς τῶν κακιῶν αὐτῶν». Ἄλλος, «Ἔτι καὶ ἡ προσευχή μου ἐν ταῖς πονηρίαις αὐτῶν». Τὰ μὲν ἤτησε, τὰ δὲ παρ' ἑαυτοῦ παρέχεται· ἐντεῦθεν δείκνυσιν,
10 ὅτι εὐχῆ οὐ δεῖ θαρρεῖν μόνον αὐτοὺς ἀναπεπτωκότας καὶ καθέδοντας, ἀλλὰ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρειν. Τί οὖν οὗτος ἐξ ἑαυτοῦ παρέχεται; Οὐ πρόβατα, καὶ βόας, καὶ χρήματα, ἀλλὰ τρόπων ἐπιείκειαν, καὶ τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἀποστρέφεσθαι αὐτῶν τὴν πονηρίαν. Οὐ μόνον, φησί, φεύξομαι τὴν ἐκείνων χάριν τὴν ἐπιβλα-
15 βῆ, οὐδὲ αἰρήσομαι τὴν τούτων ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν στήσομαι· τοσοῦτον ἀπέχω ἐλεῖσθαι τὸν ἐκείνων ἔλεον, ὅτι καὶ εὐχομαι κατὰ τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν. Τοῦτο γάρ ἐστιν, «Ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν».

Κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν». Ἄλλος,
20 «Ἐκτιλήσονται ἐν χειρὶ πέτρας». Ἐνταῦθα δείκνυσι τὸ τῆς ἀμαρτίας εὐχείρωτον, καὶ τὸ ἀπόκρημνον τῆς κακίας. Αὐτοί, φησὶν, οἱ δυνάσται, οἱ πάντα ἄγοντες καὶ φέροντες, ἀπώλοντο. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπώλοντο, ἀλλά, «Κατεπόθησαν», δηλῶν ὅτι οὐ-

στηση ἐπιδιώκει τὸ συμφέρον ἐκείνου ποὺ ἐλέγχει. Ὡστε μεταξύ τους διαφέρουν πρὸ πάντων καὶ ὡς πρὸς αὐτό. Ἄν δὲ πρέπει νὰ ἀποστρεφόμεστε τοὺς πονηροὺς καὶ ὅταν ἀκόμα φαίνονται εὐσπλαχνικοί, πότε πρέπει νὰ πλησιάζουμε αὐτούς; Ποτέ. Ὡστε εἴτε χρήματα δίνει, εἴτε ὑπόσχεται ἀπολαύσεις καὶ τιμές, ἀπόκρουέ τον καὶ ἀπόφευγέ τον, ἐνῶ τὸν δίκαιο, εἴτε σὲ δυσαρесеῖ μὲ λόγια, εἴτε σὲ ἐπιπλήττει, ἐπιδίωκε νὰ συμβαίνει αὐτό· διότι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ σὲ ἀγαπᾷ.

«Διότι ἀκόμα καὶ ἡ προσευχή μου εἶναι νὰ μὴ ἐκπληρωθοῦν οἱ ἐπιθυμίες τους». Ἄλλος λέγει, «Διότι ἀκόμα καὶ ἡ προσευχή μου θὰ εἶναι κατὰ τῶν κακιῶν αὐτῶν». Ἄλλος, «Διότι ἀκόμα καὶ ἡ προσευχή μου θὰ εἶναι ἐναντίων τῶν πονηριῶν αὐτῶν». Ἄλλα μὲν ζήτησε ἀπὸ τὸ Θεό, ἄλλα δὲ τὰ προσφέρει ὁ ἴδιος. Μὲ αὐτὸ φανερώνει, ὅτι δὲν πρέπει οἱ ἄνθρωποι νὰ στηρίζουν τὴν πεποιθήσῃ τους στὴν προσευχή καὶ ν' ἀδρανοῦν καὶ νὰ κοιμοῦνται, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρουν αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτούς. Τί λοιπὸν αὐτὸς προσφέρει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του; Ὅχι πρόβατα καὶ βόδια καὶ χρήματα, ἀλλ' ἐπιεικὴ τρόπο συμπεριφορᾶς καὶ ἀποστροφή σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ τῆς κακίας αὐτῶν. Ὅχι μόνο, λέγει, θ' ἀποφύγω τὴν εὐχάριστη ἀλλ' ὅμως ἐπιβλαβὴ συμπεριφορὰ τῶν πονηρῶν πρὸς ἐμένα, οὔτε θὰ προτιμήσω τὴν ἐπιτίμησιν τῶν δικαίων, ἀλλὰ καὶ θὰ σταθῶ ἀντιμέτωπος στὶς ἐπιθυμίες τους· τόσο πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τὸ νὰ προτιμήσω τὴν εὐσπλαχνία ἐκείνων, ὥστε καὶ νὰ προσεύχομαι ἀκόμα ἐναντίον τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν. Διότι αὐτὸ σημαίνει, «Ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν».

«Καταβροχθίσθησαν καὶ ἐξαφανίσθησαν οἱ πανίσχυροι μεταξύ αὐτῶν σὰν τὴν πέτρα μέσα στὸ πέλαγος τῆς κακίας τους». Ἄλλος λέγει, «Ἐξαφανίζονται ὅπως ἡ πέτρα μέσα στὴ θάλασσα». Ἐδῶ παρουσιάζει τὸ εὐκολοκατάβλητο τῆς ἁμαρτίας καὶ τὸ ἀπόκρημνο τῆς κακίας. Αὐτοί, λέγει, οἱ ἐξουσιαστές τους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονται ὅλα τὰ κακά, ἐξολοθρέφθησαν. Καὶ δὲν εἶπε, 'καταστράφηκαν', ἀλλὰ, «καταβροχθίσθησαν», γιὰ νὰ δείξει ὅτι τέτοια ὑπῆρξε ἡ καταστροφή

τως, ὡς μηδὲ ἶχνος αὐτῶν φαίνεσθαι, ὃ καὶ περὶ τοῦ ἀσεβοῦς λέγει, ὅτι «Παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὗρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ». Τί ἐστίν, «Ἐχόμενα»; Ἐγγύς. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· ὡσπερ ἡ πέτρα τις κατὰ πόντου βληθεῖσα οὐκ ἄν φανεῖη, οὕτω δὴ καὶ αἱ ἐκείνων εὐημερίαι καταδύομεναι λοιπὸν ἀφανεῖς γίνονται, ὀλοσχερῆ τὴν ἀπώλειαν ὑπομένουσαι. Ἡ τοῦτο τοίνυν φησί, 'τὸ ἀνώνυμον, τὸ πρόρριζον', ἢ 'τὸ ἰσχυρόν, καὶ δυνατόν, καὶ κραταιόν'. Τοῦτο γὰρ τό, «Ἐκτιλήσονται ἐν χειρὶ πέτρας». «Ἀκούσονται τὰ ρήματά μου, ὅτι ἠδύνθησαν».

10 Ἄλλος, «Ὅτι ἐδορυφορήθησαν». Ἄλλος, «Ὅτι εὐπροσωπίσθησαν». Τουτέστι, διὰ τῆς πείρας εἰσονται τῶν πραγμάτων τὴν ἡδονὴν τῆς ἐμῆς παραινέσεως καὶ συμβουλῆς. Καὶ πῶς; Ὁ ἐλεγχος τῶν δικαίων τοῦτον φέρει τὸν καρπὸν, καὶ ἡ παιδεία αὐτῶν πολλὴν ἔχει τὴν ἡδονήν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀρετὴ· πρόσκαιρον

15 μὲν ἔχει τὸν πόνον, διηνεκῆ δὲ τὴν εὐφροσύνην.

8. «Ὡσει πάχος γῆς ἐρράγη ἐπὶ τῆς γῆς· διεσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην». Ἄλλος, «Ὡσπερ γεωργός, ὅταν ρήσση τὴν γῆν· οὕτως ἐσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν εἰς στόμα ἄδου». Ἄλλος, «Ὅμοίως εἰ ἀποκλῶντι καὶ διασχίζοντι τὴν γῆν,

20 ἐσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν εἰς τὸν ἄδην». Ἄλλος, «Ὡς καλλιερῶν καὶ σκάπτων ἐν τῇ γῇ, διεσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην». Εἰπὼν ὅτι πολλὴν ἔχει αὐτοῦ τὰ ρήματα τὴν ἡδονήν, λέγει καὶ τὰς παλαιὰς συμφοράς. Ὅτι καίτοι γε τὰ ἔσχατα ἐπάθομεν, καὶ ὡσπερ γῆ διαρραγεῖσα, καὶ ἀροτριωμένη, ἢ δια-

25 σκαπτομένη, οὕτω πάντες διεσπάρημεν, καὶ ἀπωλόμεθα, καὶ πρὸς αὐτὰς τοῦ θανάτου τὰς πύλας ἤλθομεν, ἀλλ' ὅμως καὶ οὐ-

τους, ὥστε οὔτε ἴχνος αὐτῶν νὰ μὴ φαίνεται, πράγμα πού λέγει καὶ γιὰ τὸν ἄσεβῆ· «Καὶ ἐπέρασα ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ ὁμως δὲν ὑπῆρχε· καὶ ζήτησα νὰ τὸν βρῶ, καὶ δὲν βρέθηκε ὁ τόπος αὐτοῦ»⁹¹. Τί σημαίνει, «Ἐχόμενα»; Ὅμοια πρὸς. Αὐτὸ δὲ πού λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ὅπως ἀκριβῶς κάποια πέτρα πού ρίχθηκε στὴ θάλασσα, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ φανεῖ πιά ξανά, ἔτσι λοιπὸν καὶ οἱ εὐημερίες ἐκεῖνων καταβυθίζονται πλέον καὶ ἐξαφανίζονται, καὶ ὑφίστανται ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή. Ἡ αὐτὸ λοιπὸν ἐννοεῖ, τὸ ἐξαφανιζόμενον τελείως, τὸ καταστρεφόμενον ἀπὸ τὴ ρίζα του, ἢ τὴν ἰσχυρὴ, τὴ δυνατὴ καὶ τὴν κραταιὰ καταστροφή τους. Διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἐκτιλήσονται ἐν χειρὶ πέτρας». «Θὰ ἀκούσουν τὰ λόγια μου καὶ θὰ νιώσουν εὐχαρίστηση». Ἄλλος, «Διότι ἡ ἐπίδρασή τους σ' αὐτοὺς εἶναι μεγάλη». Ἄλλος, «Διότι προξενοῦν μεγάλη εὐχαρίστηση». Δηλαδή, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πείρα θὰ γνωρίσουν τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐχαρίστηση πού περιέχουν οἱ παραινέσεις καὶ συμβουλές μου. Καὶ πῶς; Ὁ ἔλεγχος τῶν δικαίων αὐτῶν τὸν καρπὸ προσφέρει καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν περιέχει μεγάλη εὐχαρίστηση. Διότι τέτοιο πράγμα εἶναι ἡ ἀρετὴ· ἔχει προσωρινῶς μὲν τὸν κόπο, αἰῶνα ὁμως τὴν εὐφροσύνη.

8. «Σὰν μεγάλα κομμάτια τῆς γῆς κατασυντριφθήκαμε ἐπάνω στὴ γῆ· διασκορπίσθηκαν τὰ ὀστᾶ μας μπροστὰ στὶς πύλες τοῦ ἁδῆ». Ἄλλος λέγει, «Ὅπως ἀκριβῶς ὁ γεωργός, ὅταν ὀργώνει τὴ γῆ, ἔτσι διασκορπίσθηκαν τὰ ὀστᾶ μας μπροστὰ στὸ στόμιο τοῦ ἁδῆ». Ἄλλος, «Ὅμοια μὲ ἐκεῖνον πού κατακομματιάζει καὶ καταξοσχίζει τὴ γῆ, ἔτσι διασκορπίσθηκαν τὰ ὀστᾶ μας στὸν ἁδῆ». Ἄλλος, «Σὰν ἐκεῖνον πού καλλιεργεῖ καὶ σκάβει τὴ γῆ, ἔτσι διασκορπίσθηκαν τὰ ὀστᾶ μας κοντὰ στὸν ἁδῆ». Ἀφοῦ εἶπε ὅτι τὰ λόγια του προξενοῦν μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ χαρὰ, λέγει καὶ τίς παλιᾶς συμφορές. Ὅτι δηλαδή, ἂν καὶ καταστραφῆκαμε καὶ φθάσαμε καὶ πρὸς αὐτὲς ἀκόμα τίς πύλες τοῦ θανάτου, ὅπως ἡ γῆ πού σχίζεται, πού ὀργώνεται καὶ κατασκάβεται, ἀλλ' ὁμως ἂν καὶ βρισκόμασταν καὶ σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση, θὰ προτιμούσαμε μᾶλλον τὴν ἐκ μέρους

τω διακείμενοι μᾶλλον ἂν ἐλοίμεθα τὴν ἀπὸ τῶν δικαίων παιδευσιν καὶ διόρθωσιν, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν ἔλεον. Καὶ γάρ, ὅπερ ἂν γένοιτο, τῆς πρὸς σέ ἐλπίδος ἐκκρεμάμεθα, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐκπέσοιμεν τοῦ πρὸς σέ ὄραῖν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων,

5 «Ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί μου. Ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, μὴ ἀντανέλης τὴν ψυχὴν μου». Κἂν μυρία, φησὶν, ἐπέλθῃ δεινά, κἂν πόλεμοι, κἂν μάχαι, κἂν θάνατοι, κἂν πύλαι ἕδου, οὐκ ἀφιστάμεθα τῆς ἱεράς ἀγκύρας, ἀλλ' ἐχόμεθα τῆς ἐλπίδος τῆς ἐπὶ τὴν σὴν συμμαχίαν, καὶ δπλα καὶ παρατάξεις ἀφέντες, ἐντεῦθεν

10 τὴν ἀπαλλαγὴν προσδοκῶμεν, ἀπὸ τῆς σῆς ροπῆς. «Ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, μὴ ἀντανέλης τὴν ψυχὴν μου». Ἄλλος, «Μὴ ἐκκενώσης». Τουτέστι, μὴ ἀπρακτόν με ἀφῆς ἀπελθεῖν.

«Φύλαξόν με ἀπὸ παγίδος ἧς συνεστήσαντό μοι, «καὶ ἀπὸ σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν». Οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα ἐπιβουλάς λέγει, ἀλλὰ τὰς λαθραίους, τὰς κεκρυμμένας, αἵπερ εἰσὶ καὶ δυσφύλακτοι καὶ δυσφώρατοι, διὸ μάλιστα καὶ τῆς ἄνωθεν δέονται ροπῆς. Διὰ δὴ τοῦτο εἰς εὐχὴν κατακλείει τὸν λόγον, ἐντεῦθεν προοιμιασάμενος, καὶ ἐνταῦθα τελευτῶν· δεικνύς, ὅτι τὰ μὲν παρ' αὐτοῦ ταῦτά ἐστιν, ἢ ἐλπίς ἢ εἰς τὸν Θεόν,

20 τὸ διαπαντὸς πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν, τὸ φεύγειν αὐτῶν τοὺς συλλόγους, τὸ μισεῖν αὐτῶν τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας, τὰ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ βοήθεια, ἢ συμμαχία, τὸ τῶν δυσφορωτάτων αὐτὸν ἀνώτερον ποιεῖν. Οὕτω γὰρ ἡ ἀρετὴ ὑφαίνεται, καὶ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς εἰσαγομένης, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας συμμαχοῦ-

25 σης.

«Πεσοῦνται ἐν ἀμφιβλήστρω αὐτοῦ οἱ ἁμαρτωλοί· καταμό-

τῶν δικαίων διδασκαλία καὶ διόρθωση, παρὰ τὴν εὐσπλαχνία ἐκ μέρους τῶν ἀμαρτωλῶν. Καθόσον, ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν συνέβηκε, ἤμασταν κρεμασμένοι ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πρὸς ἐσένα καὶ ποτὲ δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ πάψουμε νὰ ἔχουμε στραμμένο τὸ βλέμμα μας πρὸς ἐσένα. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε καὶ εἶπε· «Διότι πρὸς ἐσένα, Κύριε, Κύριε, εἶναι στραμμένα τὰ μάτια μου. Σὲ ἐσένα στήριξα τὶς ἐλπίδες μου, μὴ καταστρέψεις τὴν ψυχὴ μου». Καὶ ἂν ἀκόμα, λέγει, μᾶς βροῦν ἀμέτρητες συμφορές, καὶ ἂν ἀκόμα πόλεμοι, καὶ ἂν ἀκόμα μάχες, καὶ ἂν ἀκόμα θάνατοι, καὶ ἂν ἀκόμα βρεθοῦμε μπροστὰ στὶς πύλες τοῦ ἄδη, δὲν ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ἱερὴ ἄγκυρα, ἀλλὰ στηρίζουμε σταθερὰ τὴν ἐλπίδα μας στὴν ἐκ μέρους σου βοήθεια πρὸς ἐμᾶς, καί, ἐγκαταλείποντας ὄπλα καὶ πολεμικὲς παρατάξεις, ἀπὸ ἐδῶ θὰ περιμένουμε τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀπὸ τὴ δικὴ σου βοήθεια. «Σὲ σένα στήριξα τὶς ἐλπίδες μου, μὴ καταστρέψεις τὴν ψυχὴ μου». Ἄλλος λέγει, «Μὴ τὴν ἀφήσεις ἔρημη». Δηλαδή, μὴ μὲ ἀφήσεις νὰ φύγω χωρὶς κάποια ὠφέλεια τῆς ψυχῆς μου.

«Προφύλαξέ με ἀπὸ τὴν παγίδα ποῦ μοῦ ἔστησαν καὶ ἀπὸ τὰ σκάνδαλα ἐκείνων ποῦ διαπράττουν τὴν ἀνομία». Δὲν ἐννοεῖ ἐδῶ ἀπλῶς τὶς ἐπιβουλές, ἀλλὰ τὶς ἐπιβουλές ἐκεῖνες τὶς μυστικές, τὶς κρυφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δύσκολα μπορεῖ κανένας νὰ προφυλαχθεῖ καὶ νὰ τὶς ἀνακαλύψει, γι' αὐτὸ πρὸ πάντων καὶ χρειάζονται τὴν οὐράνια βοήθεια. Γι' αὐτὸ λοιπὸν τελειώνει τὸ λόγο μὲ εὐχή, μὲ τὴν ὁποία καὶ ἄρχισε τὸ λόγο καὶ τὸν τελείωσε, δείχνοντας ἔτσι, ὅτι αὐτὰ ποῦ ἔχει νὰ παρουσιάσει αὐτὸς εἶναι τὰ ἐξῆς, ἡ ἐλπίδα τοῦ δηλαδὴ πρὸς τὸ Θεό, ἡ συνεχῆς προσήλωσή του πρὸς τὸ Θεό, ἡ ἀποφυγὴ τῶν συγκεντρώσεων αὐτῶν καὶ τὸ μίσος πρὸς τὶς πονηρὲς ἐπιθυμίες αὐτῶν, ἐνῶ τὰ προσφερόμενα ἀπὸ τὸ Θεὸ εἶναι ἡ βοήθεια, ἡ συμμαχία, καὶ ἡ δύναμη ποῦ τοῦ παρέχεται, ὥστε νὰ στέκεται ἐπάνω ἀπὸ τὶς θλίψεις ποῦ τὸν περιβάλλουν. Διότι ἔτσι κατορθώνεται ἡ ἀρετὴ, καὶ μὲ τὴν ἐκ μέρους μας φροντίδα καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυσή μας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

«Θὰ πέσουν οἱ ἀμαρτωλοὶ μέσα στὸ δίχτυ αὐτοῦ, ἐνῶ ἐγὼ

νας εἰμι ἐγώ, ἕως οὐ παρέλθω». Τίνος ἐν ἀμφιβλήστρω πεσοῦνται; Αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τουτέστιν, ἀλώσονται, χειρωθήσονται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν δικαίων, μέχρι διορθώσεως καὶ τοῦ διεγεῖραι αὐτῶν τὴν φιλοσοφίαν, τὰ δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν, ἅτε ἀνίατα νοσοῦντων, 5 μέχρι κολάσεως καὶ τιμωρίας. «Καταμόνας εἰμι ἐγώ, ἕως οὐ παρέλθω». Ἔτερος, «Ἄμα ἐγώ εἰμι, ἕως οὐ παρέλθω». Ἄλλος, «Ἐπὶ τὸ αὐτό». Τουτέστι, συνημμένος, συγκεκροτημένος, οὐ διεσπαρμένος· ἢ κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα, ἀπηλλαγμένος τῶν πονηρῶν, καθαρευῶν τῆς ἐκείνων συνουσίας, καὶ ὡσανεὶ μόνος 10 οἰκῶν· ὅπερ καὶ μέγιστόν ἐστιν ἀρετῆς εἶδος. Καὶ οὐ μίαν δὲ καὶ δύο καὶ τρεῖς φησιν ἡμέρας τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ πάντα τὸν βίον.

Τοῦτο ἀσφάλεια, τοῦτο τεῖχος, τοῦτο ἀρετῆς ἐπίδοσις, τὸ φεύγειν τοὺς πονηροὺς, καὶ πρὸς ἑαυτὸν συγκεκροτημένον καὶ συνηγμένον εἶναι ἅπαντα τὸν βίον, καὶ καταμόνας οἰκεῖν τῶν 15 διαφθειρόντων. Οὐ γὰρ ἐρημία ποιεῖ τὸ μόνον εἶναι, ἀλλὰ γνώμη φιλόσοφος. Οὕτω καὶ πόλεις μέσας οἰκοῦντες, καὶ θορύβους, καὶ ἀγοράς, δύναται ἂν εἶναι καταμόνας ἄνθρωποι, ὅταν τοὺς διεφθαρμένους φεύγωσι συλλόγους, καὶ τοῖς τῶν δικαίων συνεδρίοις ἑαυτοὺς ἐκδιδῶσιν. Αὕτη ἀσφαλῆς ὁδός. Ὁ μὲν οὖν ἀρ- 20 κῶν καὶ ἑτέρους διορθῶσαι, μιγνύσθω τοῖς μέλλουσι δέχεσθαι τὴν θεραπείαν, καὶ ποιεῖτω βελτίους, ὁ δὲ ἀτονώτερος ὢν, φευγέτω τοὺς πονηροὺς, ὥστε μὴ τὴν παρ' ἐκείνων δέξασθαι λύμην. Καὶ οὕτω καὶ τὸν παρόντα βιώσεται βίον μετὰ ἀσφαλείας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτεύζεται ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐ- 25 πιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

θὰ μένω μακριὰ ἀπὸ αὐτοῦς, μέχρι ποῦ νὰ διαφύγω τὶς ἐπιβου-
λές τους». Σὲ ποιοῦ τὸ δίχτυ θὰ πέσουν; Στὸ δίχτυ τοῦ ἴδιου τοῦ
Θεοῦ. Δηλαδή, θὰ κυριευθοῦν, θὰ αἰχμαλωτισθοῦν. Διότι τῶν
μὲν δικαίων οἱ θλίψεις φθάνουν μέχρι τῆ διόρθωση καὶ μέχρι νὰ
τοὺς διεγείρουν πρὸς τὴν εὐσέβεια, ἐνῶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐπει-
δὴ ἡ ἀσθένειά τους εἶναι ἀθεράπευτη, φθάνουν μέχρι τὴν κόλα-
ση καὶ τὴν τιμωρία. «Ἐγὼ θὰ εἶμαι μακριὰ ἀπὸ αὐτοῦς, μέχρι
ποῦ νὰ διαφύγω τὶς ἐπιβουλές τους». Ἄλλος λέγει, «Ἐγὼ θὰ
εἶμαι μαζί σου, μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς μου». Ἄλλος, «Ὅπου
εἶμαι μαζί σου, μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς μου». Ἄλλος, «Ὅ-
που εἶσαι σύ». Δηλαδή, ἐνωμένος, συνδεδεμένος, ὄχι δια-
σπασμένος· ἢ, σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἐβδομήκοντα,
ναστροφῆς ἐκείνων, καὶ σὰν νὰ κατοικῶ μόνος, πράγμα ποῦ
εἶναι τὸ πιὸ μεγαλύτερο εἶδος ἀρετῆς. Καὶ δὲν τὸ κάμνω, λέγει,
μία καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρες, ἀλλὰ σ' ὅλη τὴ ζωὴ μου.

Αὐτὸ εἶναι ἀσφάλεια, αὐτὸ τεῖχος, αὐτὸ πρόοδος ἀρετῆς,
τὸ νὰ ἀποφεύγει κανένας τοὺς κακοὺς καὶ νὰ εἶναι σ' ὅλη τὴ
ζωὴ του συγκεντρωμένος καὶ ἀφοσιωμένος στὸν ἑαυτό του, καὶ
νὰ κατοικεῖ μακριὰ ἀπὸ τοὺς διαφθορεῖς. Διότι δὲν κάμνει τὸν
ἄνθρωπο μόνο ἡ ἐρημιά, ἀλλὰ ἡ γεμάτη ἀπὸ φιλοσοφικότητα
καὶ εὐσέβεια σκέψη. Ἔτσι, κατοικῶντας οἱ ἄνθρωποι μέσα
στὶς πόλεις, στοὺς θορύβους καὶ στὶς ἀγορές, θὰ μπορούσαν νὰ
εἶναι μόνοι τους, ἐφόσον ἀποφεύγουν τὶς διεφθαρμένες συγκεν-
τρώσεις καὶ παίρνουν μέρος στὶς συγκεντρώσεις τῶν δικαίων
ἀνθρώπων. Αὐτὴ εἶναι ἀσφαλῆς ὁδός. Ἐκεῖνος μὲν ποῦ μπορεῖ
καὶ ἄλλους νὰ διορθώσει, ἄς συναναστρέφεται ἐκείνους ποῦ
πρόκειται νὰ δεχθοῦν τὴ θεραπεία καὶ ἄς τοὺς κάμνει καλύτε-
ρους, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ δὲν ἔχει τόση δύναμη, ἄς ἀποφεύγει τοὺς
κακοὺς, ὥστε νὰ μὴ δεχθεῖ τὴν καταστροφή ἐκ μέρους ἐκεί-
νων. Καὶ ἔτσι καὶ τὴν παρούσα ζωὴ θὰ ζήσει μὲ ἀσφάλεια καὶ
τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ θὰ ἐπιτύχει, τὰ ὁποῖα εὐχομαί ὅλοι μας
νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰ-
ησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, τώρα
καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΑ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς
Κύριον ἐδεήθην».

1. Ὁρᾶς πῶς πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖ, καὶ ἀπὸ ταύτης προοι-
μιάζεται τῆς ἀρχῆς, καὶ δεύτερον ἐνταῦθα Φωνῆ καὶ Φωνῆ λέγει;
Ποιεῖ δὲ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὥστε διδάξει ἡμᾶς δύο ταῦτα
διὰ τοῦ διπλασιασμοῦ, τό τε εὐτονον τῆς προθυμίας, τό τε συντε-
5 ταμένον τῆς διανοίας· καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τὸ αὐτοῦ εἶναι τὴν
φωνήν. Οὐ γὰρ πάντες οὔτε φωνῆ βοῶσιν, οὔτε πρὸς τὸν Θεόν,
οὔτε τῇ οἰκείᾳ. Δεῖ δὲ ἅπαντα ταῦτα συνελθεῖν. Ὁ κατ' ἐχθρῶν
βοῶν, οὐκ ἀνθρώπου φωνὴν προῖεται, ἀλλὰ θηρίου καὶ ὄφeos.
Ὁ ραθυμῶν, καὶ μὴ ἀκούων ὧν λέγει, οὐ πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ,
10 ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ εἰκῆ φθέγγεται. Ὁ μὴ διεγείρων τὴν διάνοιαν,
κἂν μεγάλα κράζῃ, πάλιν οὗτος οὐ βοᾷ. Φωνῆ γάρ, ὃ πολλάκις
ἐφθην εἰπών, οὐ τὸν τόνον δηλοῖ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὴν συν-
τεταμένην διάνοιαν. Ἄλλ' οὐχ οὗτος οὕτως· ἀλλὰ τρία ταῦτα
συνάγει, καὶ δείκνυσιν, ὅτι τε φωνῆ βοᾷ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ
15 τῇ ἑαυτοῦ φωνῇ. Διὰ τοῦτο δεύτερόν φησι, «Φωνῆ μου καὶ Φω-
νῆ μου».

«Ἐκχεῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου, τὴν θλίψιν μου ἐ-

* Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ μὲ διδακτικὸ περιεχόμενον. Ὁ ψαλμῶδης βρίσκεται σὲ κατάστασι ἀπελπιστικῆ. Εἶναι ἀπομονωμένος ἀπὸ ὄλους ἐχθροῦς καὶ φί-
λους. Ἐλπίζει ὁμως ἀκλόνητα στὸν Κύριον καὶ τὸν παρακαλεῖ ν' ἀκούσῃ τὴν

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟ ΠΡΑ΄ ΨΑΛΜΟ*

**«Με φωνή γεμάτη από προθυμία φώναξα δυνατά
πρὸς τὸν Κύριο, με φωνή βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὰ βάρ-
θη τῆς καρδιάς μου παρακάλεσα τὸν Κύριο».**

1. Βλέπεις πῶς παντοῦ αὐτὸ κάμνει, καὶ ἀρχίζει τὸν ψαλμὸ με αὐτὴν τὴν ἀρχὴ καὶ ἐπαναλαμβάνει δύο φορές ἐδῶ τὴ λέξη φωνὴ καὶ φωνή; Τὸ κάμνει δὲ αὐτὸ ὄχι τυχαῖα, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς διδάξει με τὸ διπλασιασμὸ αὐτὸ δυὸ πράγματα, καὶ τὴ ζωηρὴ προθυμία καὶ τὴν ὑπερβολικὴ καὶ σταθερὴ προσπάθεια τῆς διάνοιας, καὶ μαζὶ με αὐτὰ ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι ἡ φωνὴ εἶναι δική του. Διότι δὲν φωνάζουν ὅλοι με πρόθυμη φωνή, οὔτε πρὸς τὸ Θεό, οὔτε με τὴ δική τους φωνή. Πρέπει δὲ ὅλα αὐτὰ νὰ συνυπάρξουν. Ἐκεῖνος ποὺ φωνάζει ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, δὲν βγάζει ἀπὸ τὸ στόμα του φωνὴ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θηρίου καὶ φιδιοῦ. Ὁ ἀδιάφορος καὶ ποὺ δὲν ἀκούει ἐκεῖνα ποὺ λέγει, δὲν φωνάζει πρὸς τὸ Θεό, ἀλλὰ φωνάζει ἄσκοπα καὶ στὰ χαμένα. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν διεγείρει τὴ σκέψη του, καὶ ἂν ἀκόμα κραυγάζει δυνατά, πάλι αὐτὸς δὲν φωνάζει ὅπως πρέπει. Διότι φωνή, ὅπως πολλὰς φορές παλαιότερα ἔχω πεῖ, δὲν σημαίνει τὴ δύναμη τοῦ ἀέρα ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα, ἀλλὰ τὴ γεμάτη προθυμία καὶ ἐπιμονὴ σκέψη. Ὅμως αὐτὸς δὲν ἐνεργεῖ ἔτσι, ἀλλὰ συγκεντρώνει αὐτὰ τὰ τρία καὶ δείχνει, ὅτι καὶ με φωνὴ ὀλοπρόθυμη φωνάζει, καὶ ἡ φωνὴ του ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Θεό, καὶ ὅτι εἶναι δική του φωνή. Γι' αὐτὸ δυὸ φορές λέγει, «Φωνῆ μου, φωνῆ μου».

«Θὰ ἐκχύσω ἐνώπιόν του τὴ δέησή μου καὶ θὰ πῶ τὴ θλίψη

προσευχῆ του καὶ νὰ τὸν βγάλει μέσα ἀπὸ τὴ φυλακὴ τῶν θλίψεων καὶ νὰ τὸν σώσει.

νώπιον αὐτοῦ ἀπαγγελῶ». Εἶδες ψυχὴν τῶν βιωτικῶν ἀπηλλαγμένην; Οὐδὲ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους κατέφυγεν, οὐδὲ τὰς παρὰ τούτων ἐζήτησε συμμαχίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀχείρωτον βοήθειαν, καὶ τὴν ἀνωθεν ροπήν. Εἶτα τὸ συντεταμένον τῆς διανοίας, καὶ 5 τὴν θερμότητα, ἣν εἶχεν ἐναποκειμένην, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφῆναι βουλόμενος, «Ἐκχεῶ», φησί, μετὰ πολλῆς τῆς δαυιλείας. Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ μικρὸν καὶ αἱ θλίψεις εἰς φιλοσοφίαν συμβάλλονται· τοῦτο γὰρ τῆς θλίψεως ὁ καρπός· μηδεὶς τοίνυν φευγέτω αὐτήν. Δύο γὰρ ταῦτα ἔχει τὰ κέρδη· Ἐν μὲν, 10 ὅτι τε σπουδαιότερους ἐργάζεται καὶ προσεκτικωτέρους, ἕτερον δέ, καὶ ὅτι οὐ μικρὸν ἡμῖν δικαίωμα εἰς τὸ ἀκουσθῆναι γίνεται. Διὰ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς οὐκ εἶπε, 'τὴν δικαιοσύνην μου', οὐδέ, 'τὰ κατορθώματά μου', ἀλλὰ, «Τὴν θλίψιν μου», ὡς οὐ μικρὰς καὶ ταύτης οὔσης αὐτῷ συνηγορίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἡσαΐας, 15 «Παρακαλεῖτε», φησί, «τὸν λαόν μου, ἱερεῖς· λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς». Καὶ ὁ Παῦλος· «Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ». Καὶ Κορινθίους ἐπιστέλλων, ἔλεγε· «Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, 20 καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν». Καὶ τῷ πλουσίῳ δὲ ὁ Ἀβραὰμ ἔλεγεν· «Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ νῦν μὲν οὗτος παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀ- 25 δυνᾷσαι». Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ ἠνίκα αὐτὸν κατηράσατο ὁ Σεμεεὶ, ἔλεγεν· «Ἄφες αὐτὸν καταρᾶσθαί με, ὅτι Κύριος αὐτῷ ἐνετείλατο, ὅπως ἂν ἴδῃ τὴν ταπείνωσίν μου». Καὶ πάνταχοῦ τῶν Γραφῶν εὐρήσομεν, ὅτι οἱ τὰς θλίψεις εὐχαρίστως φέροντες, οὐ μό-

1. Ἦσ. 40, 1-2.

2. Α' Κορ. 5, 5.

3. Α' 11, 30-32.

4. Λούκᾳ 16, 25.

5. Β' Βασ. 16, 11-12.

μου ἐνώπιον αὐτοῦ». Εἶδες ψυχὴ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ κοσμικὰ πράγματα; Διότι δὲν κατέφυγε οὔτε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ζήτησε τὴ βοήθεια αὐτῶν, ἀλλὰ καταφεύγει πρὸς τὴν ἀκατανίκητην βοήθεια καὶ πρὸς τὴν οὐράνια δύναμη. Ἐπειτα, θέλοντας μὲ τὴ λέξη αὐτὴ νὰ φανερώσει τὴ μεγάλην προθυμίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴ θερμότητα ποὺ εἶχε συγκεντρωμένη μέσα της, «Θὰ ἐκχύσω», λέγει, αὐτὰ μὲ μεγάλη ἀφθονία. Ἀπὸ ἐδῶ μαθαίνουμε, ὅτι δὲν εἶναι μικρὴ ἢ συμβολὴ τῶν θλίψεων γιὰ τὴν ἄσκησιν τῆς εὐσέβειας· διότι αὐτὸς εἶναι ὁ καρπὸς τῆς θλίψεως· κανένας λοιπὸν νὰ μὴ τὴν ἀποφεύγει. Διότι δυὸ εἶναι τὰ κέρδη αὐτὰ ποὺ ἔχει· ἓνα μὲν, τὸ ὅτι μᾶς κάμνει σπουδαιότερους καὶ προσεκτικότερους, τὸ ἄλλο δὲ τὸ ὅτι δὲν εἶναι μικρὸ τὸ δικαίωμα ποὺ μᾶς δίνει γιὰ ν' ἀκουσθοῦμε. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ αὐτὸς δὲν εἶπε, 'τὴ δικαιοσύνη μου', οὔτε 'τὰ κατορθώματά μου', ἀλλὰ, «τὴ θλίψη μου», διότι δὲν εἶναι γι' αὐτὸν καὶ αὐτὴ μικρὴ συνηγορία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει, «Παρηγορεῖτε τὸ λαὸ μου, ἱερεῖς· μιλήσατε στὴν καρδίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, διότι δέχθηκε ἀπὸ τὸν Κύριον διπλὴ τιμωρία γιὰ τὰ ἁμαρτήματά της»¹. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Παραδώσατε τὸν παρόμοιον ἀνθρώπον στὸ σατανᾶ, ὥστε νὰ καταστραφεῖ τὸ σῶμα του καὶ νὰ σωθεῖ τὸ πνεῦμα του»². Καὶ στέλλοντας τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἔλεγε· «Γι' αὐτὸ ὑπάρχουν ἀναμεταξύ σας πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ ἄρκετοὶ ἔχουν πεθάνει. Διότι ἐὰν κρίναμε τοὺς ἑαυτοὺς μας, δὲν θὰ συνέβαινε νὰ καταδικασθοῦμε. Κρινόμενοι ὁμῶς ἀπὸ τὸν Κύριον τιμωρούμαστε κατὰ τρόπον παιδαγωγικόν, γιὰ νὰ μὴ καταδικασθοῦμε μελλοντικὰ μαζὶ μὲ τὸν κόσμον»³. Καὶ στὸν πλούσιον δὲ ὁ Ἀβραὰμ ἔλεγε· «Ἀπόλαυσες τὰ ἀγαθὰ σου στὴ ζωὴ σου, καὶ ὁ Λάζαρος τίς συμφορὰς του, καὶ τώρα αὐτὸς μὲν παρηγορεῖται, ἐνῶ σὺ ὑποφέρεις»⁴. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ ὅταν τὸν καταράσθηκε ὁ Σεμεὶ, ἔλεγε· «Ἄφρησέ τον νὰ μὲ καταριέται, διότι ὁ Κύριος τοῦ ἔδωσε τὴν ἐντολὴν αὐτὴν, γιὰ νὰ δεῖ τὴν ταπεινώσιν μου»⁵. Καὶ παντοῦ στὶς Γραφὰς θὰ βροῦμε, ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ ὑποφέρουν μὲ εὐχαρίστησιν τίς θλίψεις, ὄχι μόνο πολλὰ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά τους

νον πολλά τῶν ἀμαρτημάτων διαλύονται, ἀλλὰ καὶ οὐ μικρὰν ἐντεῦθεν κτῶνται πρὸς τὸν Θεὸν τὴν παρρησίαν.

«Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου, καὶ σὺ ἔγνωσ τὰς τρίβους μου». Ὅτε μάλιστα οἱ μικρόψυχοι τῶν ἀνθρώπων ἀνα-
 5 πίπτουσι, πολλοὶ δὲ καὶ δύσφημα ρήματα φθέγγονται, τότε οὐ-
 τος μάλιστα φιλοσοφεῖ, διδάσκαλον ἔχων τῆς σπουδῆς τὴν θλί-
 ψιν. Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ ἀπογινώσκοντα ἀπὸ θλίψεως, ἢ πικρόν
 τι ρῆμα φθεγγόμενον, μὴ τὴν θλίψιν αἰτίαν ἡγοῦ, ἀλλὰ τὴν μικρο-
 ψυχίαν τοῦ ταῦτα λαλοῦντος. Τῆς γὰρ θλίψεως ἡ φύσις τὰ ἐναν-
 10 τία κατασκευάζειν εἴωθε, προσοχήν, συντριβὴν διανοίας, συντε-
 ταμένην γνώμην, εὐλαβείας ἐπίστασιν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλε-
 γεν· «Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἢ δὲ ὑπομονὴ
 δοκιμήν». Εἰ δὲ Ἰουδαῖοι θλιβόμενοι ἐγόγγυζον, οὐ τῆς θλίψε-
 15 ως, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀνοίας ἦν τὰ τοῦ γογγυσμοῦ ρήματα· ἐπεὶ
 οἱ ἅγιοι θλιβόμενοι, λαμπρότεροι καὶ φιλοσοφώτεροι ἐγίνοντο.
 Διὸ καὶ ἔλεγεν αὐτὸς οὗτος. «Ἀγαθὸν μοι, Κύριε, ὅτι ἐταπεινω-
 σάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου». Καὶ ὁ Παῦλος· «Καὶ
 τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι
 σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίξῃ. Ὑπὲρ τούτου
 20 τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἰρηκέ μοι· ἄρκεῖ σοι χάρις
 μου. Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· διὸ εὐδοκῶ ἐν
 θλίψεσιν, ἐν ἀσθενείαις, ἐν διωγμοῖς. Ὅτε γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυ-
 νατός εἰμι». Ὅρας καὶ τοῦτον ἐν τῇ θλίψει μᾶλλον διεγειρόμε-
 25 νον αὐτοῦ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πυθμέ-
 νι τῶν κακῶν (τοῦτο γάρ ἐστιν, «Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ

6. Ρωμ. 5, 3-4.

7. Ψαλμ. 118, 71.

8. Β' Κορ. 12, 7-10.

ἐξαλείφονται, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι μικρὴ ἢ παρρησία πρὸς τὸ Θεὸ πὺ ἀποκτοῦν μὲ τὸν τρόπο αὐτό.

«Τὴν ὥρα ἀκριβῶς πὺ κινδυνεύει νὰ μὲ ἐγκαταλείψει τὸ πνεῦμα μου σὺ ἔχεις πλήρη γνώση τῶν βημάτων μου». Τότε πὺ πρὸ πάντων οἱ μικροψυχοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους χάνουν τὸ θάρρος τους, πολλοὶ δὲ ἐκστομίζουν καὶ ὕβριστικὰ λόγια, τότε αὐτὸς πρὸ πάντων ἀντιμετωπίζει τὰ πράγματα μὲ φιλοσοφικότητα, ἔχοντας διδάσκαλο τῆς προσπάθειάς του τὴ θλίψη. Ὅταν λοιπὸν δεῖς κάποιον νὰ κυριεύεται ἀπὸ ἀπόγνωση ἐξ αἰτίας τῆς θλίψεως, ἢ νὰ λέγει κάποιο κακὸ λόγο, μὴ θεωρεῖς σὰν αἰτία τὴ θλίψη, ἀλλὰ τὴ μικροψυχία αὐτοῦ πὺ λέγει αὐτά. Διότι συνήθως ἡ φύση τῆς θλίψεως προξενεῖ τὰ ἀντίθετα, προσοχή, συντριβὴ διάνοιας, ὀλοπρόθυμη γνώμη, καὶ ἀξημένη εὐλάβεια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Ἡ θλίψη δημιουργεῖ ὑπομονή, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμασμένη ἀρετὴ»⁶. Ἄν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι δεχόμενοι θλίψεις γόγγυζαν, τὰ λόγια τοῦ γόγγυσμοῦ ἦταν ἀποτελεσματικὰ ὄχι τῆς θλίψεως, ἀλλὰ τῆς ἀνοησίας ἐκείνων· διότι οἱ ἅγιοι ὅταν δοκίμαζαν θλίψεις, γίνονταν λαμπρότεροι καὶ φιλοσοφότεροι. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ψαλμωδὸς ἔλεγε· «Μεγάλη ἦταν ἡ ὠφέλειά μου, Κύριε, πὺ μὲ ταπεινώσες, γὰ νὰ γνωρίσω τίς ἐντολές σου»⁷. Καὶ ὁ Παῦλος· «Καὶ ἐξ αἰτίας τῶν ὑπερβολικῶν ἀποκαλύψεων πρὸς ἐμένα, γὰ νὰ μὴ ὑπερηφανεύομαι, δόθηκε στὴ σάρκα μου ἓνα ἀγκάθι, ἄγγελος τοῦ σατανᾶ, γὰ νὰ μοῦ δίνει ραπίσματα. Γι' αὐτὸ παρακάλεσα τρεῖς φορὲς τὸν Κύριο νὰ μ' ἀπαλάξει ἀπ' αὐτό, καὶ μοῦ εἶπε· σοῦ εἶναι ἀρκετὴ ἡ χάρις μου. Διότι ἡ δύναμή μου ἀποδεικνύεται τέλεια ὅπου ὑπάρχει ἀδυναμία· γι' αὐτὸ νιώθω εὐχαρίστηση ὅταν δοκιμάζω θλίψεις, γὰ τίς ἀδυναμίες μου, γὰ τίς διώξεις πὺ δέχομαι. Διότι ὅταν βρίσκομαι σὲ κατάσταση ἀδυναμίας, τότε εἶμαι δυνατός»⁸. Βλέπεις καὶ αὐτὸν νὰ εἶναι περισσότερο ἀφοσιωμένος στὸ Θεὸ κατὰ τίς ὥρες τῶν θλίψεων καὶ νὰ καταφεύγει πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ εἶναι προσηλωμένος σ' αὐτὸν μὲ ὅλες τίς δυνάμεις του, καὶ βρισκόμενος καὶ σ' αὐτὸν τὸν πυθμένα τῶν κακῶν (διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ

πνεῦμά μου»), καὶ τότε μάλιστα σπουδαιότερον γινόμενον; Τὸ δέ, «Σὺ ἔγνωσ τὰς τρίβους μου», ἕτερος ἐρμηνευτῆς εἶπε, «Σὺ γὰρ οἶδας».

2. «Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἣ ἐπορευόμην, ἔκρυσαν παγίδα μοι. Κα-
5 τενόουν εἰς τὰ δεξιά, καὶ ἐπέβλεπον· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιγινώσκων
με». Ἐνταῦθα τὴν ἐπίτασιν τῆς συμφορᾶς καὶ τὰ δεινὰ αὐξόμενα
δείκνυσι, καὶ τῶν πολεμίων τὰς ἐπιβουλάς, πῶς προσήεσαν καὶ
ἐγγυτέρω ἐγίνοντο, βουλόμενοι ὑποσκελίσαι· καὶ τὸ δὴ χαλεπώ-
τερον, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἦσαν αὐτῷ τινες βοηθοὶ ἢ σύμμαχοι,
10 ἀλλ' οὐδὲ ἐπεγίνωσκον. Τοῦτο ἡ ἐπίτασις τῆς ἐρημίας, ἡ ὑπερ-
βολὴ τῆς ἀλλοτριώσεως· ὀλίγων γὰρ ἐστὶ τὸ ἐν συμφοραῖς πα-
ρεῖναι καὶ βοηθεῖν, καὶ μάλιστα ὅταν αἱ συμφοραὶ κινδύνους ἀ-
πειλῶσιν. Ἄλλὰ τοῦτο οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἔβλαψεν, ἀλλὰ καὶ
μειζόνως ὠφέλησε, πρὸς τὸν Θεὸν αὐτὸν οικειῶσαν.

15 Καὶ σὺ τοῖνον, ἀγαπητέ, ὅταν ἴδῃς αὐξόμενα τὰ δεινὰ, μὴ ἀ-
ναπέσης, ἀλλὰ νῆφε μειζόνως. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀφήσιν ὁ Θεὸς αἴ-
ρεσθαι αὐτά, ἵνα σου τὴν ραθυμίαν ἀποτινάξῃ, ἵνα σε ἀφυπνίσῃ
καθεύδοντα. Τότε γὰρ πάντα τὰ περιττὰ περικόπτεται, τότε πάν-
τα ἐκφυσᾶται τὰ βιωτικά, τότε ἐν προσευχῇ σπουδαιότερος γί-
20 νεται, πρὸς ἐλεημοσύνην προθυμότερος, πρὸς ὑπεροψίαν γασ-
τρός, καὶ ἕκαστον πάθος εὐκαταγώνιστον γίνεται, ὑπὸ τῆς θλί-
ψεως φυγαδεύομενον. Ἐπεὶ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν οὐχὶ κολάσαι
βουλόμενος λύπαις ἡμᾶς συνέδησε καὶ πόνοις, εἰ καὶ ἐν τάξει
κολάσεως τὴν ἀπόφασιν τέθεικεν, ἀλλὰ σωφρονίσει καὶ βελ-
25 τίους ἐργάσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ λύπης ἐπικειμένης καὶ τοῦ βίου ἐ-
πιμόχθου ὄντος, τοσαύτη κρατεῖ κακία, εἰ μηδὲν τούτων ἦν, ποῦ
οὐκ ἂν ἐξέβη τὰ τῆς πονηρίας; Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ τῆς ψυ-
χῆς, ὅπου γε καὶ ἐν τοῖς σώμασιν ἀγαθὸν ἢ θλίψις; Καὶ γὰρ τὸ

πνεῦμα μου»), και τότε πρὸ πάντων νὰ γίνεται σπουδαιότερος; Τὸ δέ, «Σὺ γνώρισες τὶς ὁδοὺς μου», ἄλλος ἐρμηνευτὴς ἐρμήνευσε, «Διότι σὺ γνωρίζεις».

2. «Στὸ δρόμο αὐτὸ ποὺ βιάδιζα μοῦ ἔστησαν κρυφὴ παγίδα. Ἔστρεψα τὸ βλέμμα μου πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἔβλεπα καὶ δὲν ὑπῆρχε κανένας νὰ με προσέχει». Ἐδῶ δείχνει τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, τὴν ἀξίωση τῶν δεινῶν καὶ τὶς ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν, πῶς τὸν πλησίαζαν καὶ ἔρχονταν ὄλο καὶ πιὸ κοντά του, θέλοντας νὰ τὸν ὑποσκελίσουν· καὶ τὸ φοβερότερο βέβαια εἶναι, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπῆρχαν μερικοὶ βοηθοὶ ἢ σύμμαχοί του, ἀλλ' οὔτε τὸν ἀναγνώριζαν. Αὐτὸ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἐρημία, ἡ ὑπερβολικὴ ἀπομόνωση· διότι λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι παρόντες στὶς συμφορὰς καὶ βοηθοὺν καὶ μάλιστα ὅταν οἱ συμφορὰς περιέχουν κινδύνους. Αὐτὸ ὅμως ὄχι μόνον δὲν ἔβλαψε αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὠφέλησε περισσότερο, διότι τὸν ἔφερε πλησιέστερα πρὸς τὸ Θεό.

Καὶ σὺ λοιπόν, ἀγαπητέ, ὅταν δεῖς ν' αὐξάνονται οἱ συμφορὰς, μὴ χάσεις τὸ θάρρος σου, ἀλλὰ δείχνε μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση. Διότι γι' αὐτὸ τὶς ἀφήνει ὁ Θεὸς νὰ διογκώνονται, γιὰ ν' ἀποτινάξει τὴν ἀδιαφορία σου, γιὰ νὰ σὲ ξυπνήσει ποὺ κοιμᾶσαι. Καθόσον τότε ὄλα τὰ περιττὰ ἀπορρίπτονται, τότε ὄλα τὰ κοσμικὰ διασκορπίζονται, τότε δείχνει κανένας μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ προσευχὴ, γίνεται προθυμότερος γιὰ ἐλεημοσύνη, γιὰ περιφρόνηση τῆς γαστέρας, καὶ κάθε πάθος γίνεται εὐκολονίκητο, διότι φυγαδεύεται ἀπὸ τὴ θλίψη. Ἄλλωστε καὶ στὴν ἀρχὴ μᾶς συνέδεσε μὲ λύπες καὶ κόπους, ὄχι θέλοντας νὰ μᾶς τιμωρήσει, ἀν καὶ παρουσίασε τὴν ἀπόφασή του μὲ μορφὴ τιμωρίας, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς σωφρονίσει καὶ νὰ μᾶς κάνει καλύτερους. Διότι, ἀν, μολονότι καὶ λύπη ὑπάρχει καὶ ἡ ζωὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ πολλοὺς κόπους, ἐπικρατεῖ τόση μεγάλη κακία, ἀν δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἀπὸ αὐτά, ποῦ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ φθάσουν τὰ τῆς κακίας; Καὶ γιατί ἀπορεῖς ἀν αὐτὸ συμβαίνει στὴν περίπτωσή τῆς ψυχῆς, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ καὶ στὴν περίπτωσή τῶν σωμάτων ἡ θλίψη εἶναι ὠφέλιμη γι' αὐτά; Καθόσον εἶναι

εις ἄκραν εὐπάθειαν ἐξάγεσθαι τὴν σάρκα ἐπιβλαβές· ἄλλως τε
καὶ τὸ πόλλαχόθεν ἐπιβουλὰς συνίστασθαι, νήφειν ποιεῖ· κἀν
προσέχωμεν, οὐδὲν βλαπτόμεθα. Διὸ καὶ τίς φησιν· «Ἐπίγνωθι
5 πατεῖς»· καὶ οὗτος, «Ἐν ὁδῷ, ἣ ἐπορευόμην, ἔκρυσαν παγίδα
μοι». Εἰ δέ τις καὶ κατὰ ἀναγωγὴν ταῦτα ἐκλάβοι, ὄψεται τὸν
διάβολον αὐτὸ ποιοῦντα, οὐ πόρρωθεν, ἀλλὰ πλησίον κρύπτον-
τα τὰς ἐπιβουλὰς. Διὸ καὶ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς νήψεως. Κρύπτει
γὰρ παγίδα, ἐν ἐλεημοσύνῃ τὴν κενοδοξίαν, ἐν νηστείᾳ τὴν ἀλα-
10 ζονεῖαν, οὐκ ἐν ἑτέροις, ἀλλὰ ἐν αὐταῖς ταῖς ὁδοῖς, αἷς βαδίζο-
μεν, ὅπερ ἐστὶ καὶ χαλεπώτερον.

«Ἀπώλετο φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ». Ὅρα πάλιν ἑτέραν προσθήκην
τῶν δεινῶν. Δείκνυσι γὰρ οὐ μόνον ὅτι ἐν ταῖς ὁδοῖς αἱ παγίδες,
οὐδ' ὅτι οὐδεὶς ἦν ὁ βοηθῶν, οὐδὲ ὁ ἐπιγινώσκων, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ
15 τὸ λειπόμενον αὐτῷ πρὸς ἀπαλλαγὴν, τὸ φυγὴ τὴν σωτηρίαν πο-
ρίσασθαι, ράδιον καὶ εὐκόλον ἦν. Οὕτως ἐν μέσοις ἀπείληπτο
τοῖς κακοῖς, καὶ ἐν ἀφύκτῳ συμφορᾷ ἦν, ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως
οὐκ ἀπεγίνωσκε. «Καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου»,
τουτέστιν, ὁ ἀμύνων, ὁ βοηθῶν. Τί οὖν αὐτός; ἄρα ἐν τοσαύτῃ ἀ-
20 πορίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ ὧν ἀπέγνω τὴν σωτηρίαν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ
πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγει εὐθέως, καὶ λέγει· «Ἐκέκραξα πρὸς
σέ, Κύριε, εἶπα, ὅτι εἰ ἐλπίς μου, μερίς μου ἐν γῆ ζώντων». Ὅρᾳς
νηψιν ψυχῆς; Οὐκ ἐβάπτισεν αὐτὸν τὰ δεινά, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπέ-

ἐπιβλαβές τὸ νὰ προσφέρει κανένας ὑπερβολικὲς ἀνέσεις στὸ σῶμα· ἐξ ἄλλου δὲ καὶ τὸ νὰ περιβαλλόμαστε ἀπὸ παντοῦ ἀπὸ ἐπιβουλές, μᾶς καθιστᾷ ἄγρυπνους, καὶ ἂν προσέχουμε, δὲν θὰ πάθουμε κανένα κακό. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος λέγει· «Γνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι βαδίζεις ἀνάμεσα σὲ παγίδες καὶ ὅτι περπατεῖς ἐπάνω στὶς ἐπάλξεις τῶν πόλεων»⁹· καὶ ὁ ψαλμωδὸς λέγει· «Στὸ δρόμο ποῦ βάδιζα μοῦ ἔστησαν κρυφὴ παγίδα». Ἄν ὁμοίως κάποιος ἐξετάσει αὐτὰ κατὰ τρόπο ἀλληγορικό, θὰ δεῖ τὸ διάβολο νὰ κάμνει αὐτό, καὶ νὰ κρύβει τὶς ἐπιβουλές του ὄχι μακριά, ἀλλὰ πολὺ κοντά. Γι' αὐτὸ καὶ χρειάζομαστε μεγάλη ἐπαγρύπνηση. Διότι κρύβει παγίδα, μέσα στὴν ἐλεημοσύνη τῆς ματαιοδοξίας, μέσα στὴ νηστεία τὴν ὑπερηφάνεια, ὄχι σὲ ἄλλους, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους ποῦ βαδίζουμε, πράγμα ποῦ εἶναι καὶ φοβερότερο.

«Χάθηκε κάθε εὐκαιρία ν' ἀποφύγω τὸν κίνδυνο». Πρόσσεχε πάλι ἄλλη προσθήκη συμφορῶν. Διότι δείχνει ὅτι ὄχι μόνο οἱ παγίδες εἶναι στημένες στοὺς δρόμους του, οὔτε ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανένας νὰ τὸν βοηθήσει, οὔτε κανένας ποῦ νὰ τὸν ἀναγνωρίζει, ἀλλ' ὅτι δὲν ἦταν εὐκολο καὶ κατορθωτὸ οὔτε αὐτὸ ποῦ ὑπολειπόταν γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀπαλλαγὴ του ἀπὸ τὸ κακό, τὸ νὰ ἐπιτύχει δηλαδὴ τὴ σωτηρία του μὲ τὴ φυγὴ. Τόσο πολὺ εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ μέσα στὶς συμφορές ποῦ βρισκόταν καὶ ἦταν τόσο ἀναπόφευκτη ἢ συμφορὰ του, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἔτσι δὲν ἔχανε τὸ θάρρος του. «Καὶ δὲν ὑπάρχει κάποιος ποῦ νὰ θέλει νὰ σώσει τὴν ψυχὴ μου», δηλαδὴ νὰ μὲ προστατεύσει, νὰ μὲ βοηθήσει. Τί κάμνει λοιπὸν αὐτός; Ἄραγε, βρισκόμενος μέσα σὲ τόση ἀπορία καὶ ἀμηχανία, ἐνίωσε ἀπελπισία γιὰ τὴ σωτηρία του; Καθόλου, ἀλλὰ ἀμέσως καταφεύγει πρὸς τὸ Θεὸ καὶ λέγει· «Φώναξα πρὸς ἐσένα, Κύριε, μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μου καὶ εἶπα, ὅτι σὺ εἶσαι ἡ ἐλπίδα μου, ἡ βοήθειά μου μέσα στὴ γῆ τῶν ζώντων». Βλέπεις ἐπαγρύπνηση ψυχῆς; Δὲν τὸν καταπόντισαν οἱ συμφορές, ἀλλὰ περισσότερο τὸν ἀναπτόρωσαν, καί, ἐνῶ βρισκόταν σὲ ἀδιέξοδο, διέκρινε τὸ ἀκαταμάχη-

ρωσε, και ἐν ἀπόροις ὦν, ἔγνω τὴν ἀμαχον χεῖρα καὶ τὴν παναλ-
κῆ δύναμιν, καὶ τὴν ἐν ἀμηχάνοις εὐκολίαν.

«Εἶπα, σὺ εἰ ἐλπίς μου». Τὰ ἀνθρώπινα, φησί, πάντα ἐλήλε-
κται, καὶ ὁ χειμῶν μείζων συμμαχίας οὕτως ἀπάσης, ὡς οὐδε-
5 μιᾷ τέχνῃ, οἷόν τε εἶναι περιγενέσθαι τοῦ ναυαγίου. Ἄλλ' ὁμως
εἰ καὶ παρὰ ἀνθρώποις ταῦτα ἀπέγνωσται, καὶ πάντες ἀπηγορευ-
σαμεν, ἀλλὰ σοὶ πάντα ράδια· ὅθεν καὶ ἐλπίζοντες οὐκ ἀποναρ-
κῶμεν. «Μερίς μου εἰ ἐν γῆ ζώντων». Τουτέστιν, ὁ κληρὸς μου,
ὁ θησαυρὸς μου, ὁ πλοῦτός μου, τὰ πάντα αὐτὸς εἰ. «Ἐν γῆ ζών-
10 των». «Γῆν ζώντων» ἐνταῦθα τὴν οἰκειάν πατρίδα καλεῖ. Οἶδε
γὰρ πολλάκις τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν εἰς Βαβυλῶνα ἄδην καὶ θά-
νατον καλεῖν. Εἶτα ἐπειδὴ ἐν μὲν ἀλλοτρίᾳ ὦν, οὐδεμίαν λα-
τρείαν ἐπετέλει τὴν εἰωθυῖαν, ἐκεῖ δὲ τὰ τῆς ἀγιαστίας ἅπαντα ἐ-
πληροῦτο, διὰ τοῦτό φησι, «Μερίς μου εἰ ἐν γῆ ζώντων». Ἄει
15 μου προέστης, φησί, καὶ ὠκειώσω με ἐν γῆ ζώντων, καὶ πολλή
μοι πρὸς σὲ γέγονε κοινωνία.

«Πρόσχες πρὸς τὴν δέησίν μου, ὅτι ἐταπεινώθην σφόδρα».
Ὅρᾳς πῶς ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἀντὶ συνηγο-
ρίας τίθησι, τὸ ταπεινωθῆναι λέγω, τὸ δίκην δοῦναι τῶν ἡμαρτη-
20 μένων μεθ' ὑπερβολῆς. Τὸ δέ, «Σφόδρα», οὐ τῆς γενομένων κα-
τηγορίας ἐστίν, ἀλλὰ τῆς λύπης καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ πάσχον-
τος. Ἄν μὲν γὰρ πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἡμαρτημάτων ἴδης, οὐ σφο-
δρὰ ἢ ταπεινώσις, ἂν δὲ πρὸς τὴν ἀσθενείαν τοῦ φέροντος, σφο-
δρὰ μεθ' ὑπερβολῆς. Οὐδαμοῦ γὰρ ὁ Θεὸς ἀξίαν ἀπαιτεῖ τῶν
25 πλημμελημάτων τιμωρίαν. Εἰ δὲ τοῖς πάσχουσιν ἀφόρητος εἶναι
δοκεῖ, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῶν γινομένων, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθέ-
νειαν τῶν ὑπομενόντων.

3. Ρῦσαί με ἐκ τῶν καταδιωκόντων με, ὅτι ἐκραταιώθησαν

το χέρι και τὴν πανίσχυρη δύναμη και τὴν εὐκολία στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀδιεξόδων.

«Εἶπα, σὺ εἶσαι ἡ ἐλπίδα μου». Τὰ ἀνθρώπινα, λέγει, ὅλα χάθηκαν και ἡ συμφορὰ τόσο πολὺ ὑπερβάλλει κάθε συμμαχία, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸ μὲ καμιὰ τέχνη νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ ναυάγιο. Ὅμως ἂν και χάθηκε κάθε ἐλπίδα βοήθειας ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων και ὅλοι μας ἀποκάμαμε, ἀλλὰ σὲ σένα εἶναι ὅλα εὐκολα· γι' αὐτὸ δὲν δειλιάζουμε ἔχοντας στηριγμένη τὴν ἐλπίδα σὲ σένα. «Σὺ εἶσαι ἡ μερίδα μου μέσα στὴ γῆ τῶν ζώντων». Δηλαδή, ὁ κλῆρος μου, ὁ θησαυρὸς μου, ὁ πλοῦτος μου, τὰ πάντα αὐτὸς εἶναι. «Στὴ γῆ τῶν ζώντων». «Γῆ ζώντων» ἐδῶ ὀνομάζει τὴν πατρίδα του. Διότι γνωρίζει νὰ ὀνομάζει πολλές φορὲς τὴν αἰχμαλωσία στὴ Βαβυλώνα ἅδη και θάνατο. Ἐπειτα, ἐπειδὴ ὅταν βρισκόταν στὴν ξένη χώρα δὲν ἐπιτελοῦσε καμιὰ ἀπὸ τις συνηθισμένες λατρευτικὲς ἀκολουθίες, ἐνῶ ἐκεῖ ἐκτελοῦνταν ὅλες οἱ ἱεροτελεστιές, γι' αὐτὸ λέγει, «Μερίδα μου εἶσαι στὴ γῆ τῶν ζώντων». Πάντοτε, λέγει, μὲ συμπαραστάθηκαν και μὲ θεώρησες πολὺ δικό σου μέσα στὴ γῆ τῶν ζώντων και ὑπῆρξε πολὺ στενὴ ἡ ἐπικοινωνία μου μὲ σένα.

«Πρόσεξε τὴν παράκλησή μου, διότι ταπεινώθηκα πάρα πολὺ». Πρόσεχε πῶς, ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ ἔλεγε προηγουμένως, αὐτὸ και ἐδῶ προσθέτει γιὰ συνηγορία, ἐννοῶ τὴν ταπείνωση, τὸ ὅτι τιμωρήθηκε ὑπερβολικὰ γιὰ τὰ ἁμαρτήματά του. Τὸ δὲ «σφόδρα», δὲν ἀποτελεῖ κατηγορία γιὰ τὰ ὅσα συνέβηκαν, ἀλλὰ δείχνει τὴ λύπη και τὴν ἀδυναμία ἐκείνου ποῦ ὑποφέρει. Ἄν λοιπὸν ἐξετάσεις τὴν ἀξία τῶν ἁμαρτημάτων δὲν εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη ἡ ταπείνωση, ἂν ὁμῶς λάβεις ὑπ' ὄψη τὴν ἀδυναμία ἐκείνου ποῦ δέχεται τὴν ταπείνωση, εἶναι ὑπερβολικὴ σὲ μεγάλο βαθμὸ. Ὁ Θεὸς δηλαδή σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἀπαιτεῖ τιμωρία ἀξία τῶν ἁμαρτημάτων. Ἄν ὁμῶς φαίνεται σ' αὐτοὺς ποῦ ὑποφέρουν ἀνυπόφορη, αὐτὸ συμβαίνει ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς φύσεως αὐτῶν ποῦ συμβαίνουν, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν ποῦ ὑπομένουν αὐτά.

3. Ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ μὲ καταδιώκουν, διότι

ὕπερ ἐμέ». Ἴδου καὶ ἄλλη αἰτία πάλιν, ἡ ἄδικος ἐπιβουλὴ τῶν ἐπηρεαζόντων, καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν ἀσθενείᾳ πολλῇ. «Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματί σου». Τὸ ἐξομολογήσασθαι ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ εὐχαριστήσασθαι ἐστιν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· ἀπάλλαξόν με τῶν δεινῶν. Φυλακὴν γὰρ τὴν τῶν συμφορῶν ὑπερβολὴν αἰνίττεται. Ὡστε εὐχαριστήσασθαι τῷ ὀνόματί σου. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο, τὸ ἐν εὐημερίᾳ γενομένους μὴ εἰς λήθην ἐμπεσεῖν τῆς εὐεργεσίας. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἐν θλίψεσι μὲν εἰσι σπουδαιότεροι, ἐν ἀνέσει δὲ
 10 ραθυμότεροι· ἕτεροι πάλιν ἐν ἀνέσει ράθυμοι, καὶ ἐν θλίψεσιν ἀπογινώσκοντες ἑαυτῶν, ὑπτιώτεροι γινόμενοι. Ἄλλ' οὗτος ἐν ἑκατέρᾳ τῇ τῶν καιρῶν διαφορᾷ μένει τὴν αὐτὴν εὐλάβειαν διατηρῶν· οὔτε γὰρ ἡ θλίψις αὐτὸν ἀναπεσεῖν ἐποίησεν, ἀλλὰ μᾶλλον συνήγαγε πρὸς τὴν δέησιν καὶ τὴν εὐχὴν, οὔτε ἡ ἀνεσις
 15 ὑπτιον κατεσκεύασεν, ἀλλὰ καὶ τότε πρὸς εὐχαριστίαν παρασκευάζεται.

«Ἐμὲ ὑπομενοῦσι δίκαιοι, ἕως οὗ ἀνταποδῶς μοι». Ἔτερος, «Στεφανώσονται δίκαιοι, ὅταν εὐεργετήσης με». Τί ἐστὶ τοῦτο; Καὶ τοὺς δικαίους, φησί, τοῦτο ὠφελήσει. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοι εὐφρανθήσονται, χαρήσονται, σκιρτήσουσιν, ἰδόντες μου τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί· καὶ τοῖς πάσχουσι κακῶς συναλοῦσι, καὶ εὐθνουμένοις οὐ βασκαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ χαίρουσι, καὶ συνευφραίνονται καὶ συνήδονται τοῖς εὐεργετούμενοις. Ὁ καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων,
 25 «Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων». Οὐ μικρὰ δὲ αὕτη ἀρετὴ. Πολλοὶ γὰρ καὶ κειμένοις ἐφήδονται, καὶ ἀνισταμένοις βασκαίνουσιν, ἐξ ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας πολ-

αὐτοὶ εἶναι πολὺ πιὸ ἰσχυροὶ ἀπὸ ἐμένα». Νὰ πάλι καὶ ἄλλη αἰτία, ἡ ἄδικη ἐπιβουλή ἐκείνων ποὺ τὸν πολεμοῦν καὶ τὸ ὅτι αὐτὸς βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀδυναμία· «Βγάλε τὴν ψυχὴ μου ἀπὸ τὴν φυλακὴ αὐτῆ, γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ ὄνομα σου». Τὸ «ἐξομολογήσασθαι» ἐδῶ προστίθεται ἀντὶ τοῦ νὰ σὲ εὐχαριστήσῃ. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· ἀπάλλαξέ με ἀπὸ τὶς συμφορές. Διότι φυλακὴ ἔννοεῖ τὶς ὑπερβολικὰς συμφορές. «Ὡστε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ ὄνομά σου». Δὲν εἶναι μικρὸ καὶ αὐτὸ, τὸ νὰ μὴ λησμονοῦμε τὴν εὐεργεσία ὅταν βρεθοῦμε σὲ εὐημερία. Διότι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὅταν μὲν βρίσκονται μέσα στὶς θλίψεις δείχνουν μεγαλύτερη προθυμία γιὰ εὐχαριστία, ἐνῶ σὲ περίοδο ἀνέσεως εἶναι πιὸ ἀδιάφοροι· ἄλλοι πάλι σὲ στιγμὲς ἀνέσεως εἶναι ἀδιάφοροι, ὅταν δὲ βρεθῶν μέσα σὲ θλίψεις, κυριευμένοι ἀπὸ ἀπελπισία, καταντοῦν σὲ χειρότερη κατάσταση. Ἄλλ' αὐτὸς σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὰς τὶς διαφορετικὰς περιστάσεις ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ τὴν ἴδια εὐλάβεια· διότι οὔτε ἡ θλίψη τὸν ἔκαμε ν' ἀποθαρρυνθεῖ, ἀλλὰ περισσότερο τὸν ἔκαμε νὰ προσφύγῃ πρὸς τὴν παράκληση καὶ τὴν προσευχὴ, οὔτε ἡ ἀνεση τὸν ὀδήγησε σὲ ἀδιαφορία, ἀλλὰ καὶ τότε προετοιμάζεται γιὰ εὐχαριστία.

«Οἱ δίκαιοι θὰ περιμένουν, μέχρι ποῦ ν' ἀνταποδώσῃς στὶς ἐλπίδες μου γιὰ ἀμοιβὴ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς συμφορές». Ἄλλος λέγει, «Οἱ δίκαιοι θὰ σὲ τιμήσουν, ὅταν θὰ μὲ εὐεργετήσῃς». Τί σημαίνει αὐτό; Καὶ τοὺς δίκαιους, λέγει, αὐτὸ θὰ ὠφελήσῃ. Καθόσον καὶ ἐκεῖνοι θὰ εὐφρανθοῦν, θὰ χαροῦν, θὰ σκιρτήσουν ἀπὸ χαρὰ, βλέποντας τὴν ἀπαλλαγὴ μου ἀπὸ τὶς συμφορές. Διότι τέτοιες εἶναι οἱ ψυχὰς τῶν ἁγίων· καὶ ὑποφέρουν μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ κακοπαθοῦν, καὶ δὲν φθοῦν αὐτοὺς ὅταν εὐτυχοῦν, ἀλλὰ καὶ χαίρονται καὶ νιώθουν εὐφροσύνη καὶ εὐχαρίστηση μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ εὐεργετοῦνται. Αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος παράγγειλε, λέγοντας, «Νὰ χαίρεσθε μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ χαίρονται, καὶ νὰ κλαῖτε μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ κλαῖνε»¹⁰. Δὲν εἶναι δὲ αὐτὴ μικρὴ ἀρετὴ. Διότι πολλοὶ καὶ εὐχαριστοῦνται βλέποντας ἀνθρώπους νὰ ὑποφέρουν, καὶ τοὺς

λῆς ἐκάτερα τὰ πάθη τίκτοντες. Ἄλλ' οὐχ οἱ δίκαιοι οὕτως, ἀλλ' ἐκατέρας ταύτης τῆς κακίας ἀπηλλαγμένοι, καὶ ἐλεήμονες ὄντες καὶ φιλόανθρωποι, τὰς ἀρετὰς ταύτας κτῶνται. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνοι ἐξ ὠμότητος ἀμφοτέρα πάσχουσιν, οὕτως οὗτοι ἀπὸ φιλοανθρωπίας, τῷ τε συμπάσχειν ἀλογοῦσι, τῷ τε συγχαίρειν εὖ πάσχουσι.

Διὰ τί δὲ εἶπεν, «Ἄνταποδῶς μοι»; Ὁ μὲν ἕτερός φησιν, «Ὅταν εὐεργετήσης με». Οἱ δὲ ἄλλοι, «Ἄνταποδῶς καὶ ἀμείψῃ με». Καίτοι γε ἀνωτέρω θλίψιν καὶ ταπεινώσιν εἶπεν, οὐ κατορ-
 10 θώματα, καὶ παρρησίαν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων. Ἄντι τίνος δὲ καὶ ἀνταπόδοσιν αἰτεῖ; Ἄντι τῶν ἡμερῶν τῆς ταπεινώσεως. Οὐ γὰρ μικρὸν καὶ τοῦτο κατόρθωμα, τὸ θλίψιν ἐνεγκεῖν μετ' εὐχαριστίας. Διὸ καὶ ἀνταπόδοσιν καλεῖ τὴν μετὰ ταῦτα ἀμοιβήν. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς ἀλύωμεν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλ' εὐχώμεθα μὴ
 15 εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· ἐπιόντα δὲ δεχώμεθα. Τά τε γὰρ ὄντα ἀμαρτήματα ἀποτιθέμεθα, καὶ εἴ τινα δικαιοσύνην ἔχομεν, κάκεινην λαμπροτέραν ἐργαζόμεθα. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ὁ Ἰώβ, τότε μειζρόνως διαλάμψας. Τοῦτο καὶ ἐν σώμασιν ἀγαθόν· τοῦτο οὐκ ἐν ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀλόγοις· οὐκ ἐν ἀλόγοις μό-
 20 νον, ἀλλὰ καὶ ἐν φυτοῖς. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ταῖς ἀμπέλοις συγχωροῦσιν οἱ γηπόνοι ὑπὲρ τὸ μέτρον κομᾶν, οὐδὲ ἑτέροις δένδροις, ἀλλὰ κωλύουσι τὴν εἰς τὸ πρόσω φοράν, τῇ δρεπάνῃ ἀπασαν αὐτῆς τὴν δύναμιν εἰς τὴν ρίζαν περιστρέφοντες, ὥστε μὴ ἐν τοῖς φύλλοις ἀναλωθεῖσαν αὐτὴν ἐξίτηλον ἐνεγκεῖν τὸν καρπόν.
 25 Ὅπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπῳ συμβαίνει. Τῆς γὰρ σπουδῆς εἰς τὰ περὶ τὰ ἀναλισκομένης, ἀτονωτέρα γίνεται ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ τῆς εὐ-

φθονοῦν βλέποντάς τους νὰ προσδεύουν, γεννώντας καὶ τὰ δύο πάθη ἀπὸ μεγάλη σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπιά. Ὅμως δὲν κάμνουν τὸ ἴδιο οἱ δίκαιοι, ἀλλ', ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ καθὲ μιὰ ἀπὸ τίς δυὸ μορφές αὐτῆς τῆς κακίας, σὰν ἐλεήμονες καὶ φιλάνθρωποι ποὺ εἶναι, κάμνουν κτήμα τους αὐτὲς τίς ἀρετές. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ἐκεῖνοι πάσχουν αὐτὰ τὰ δυὸ ἀπὸ ἀπανθρωπιά, ἔτσι αὐτὸς ἀπὸ φιλάνθρωπιά, καὶ ὑποφέρουν μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ πονοῦν, καὶ χαίρονται μαζί μὲ ἐκείνους ποὺ εὐτυχοῦν.

Ἄλλὰ γιατί εἶπε, «Μέχρις οὗτοῦ μοῦ ἀνταποδώσεις»; Ὁ μὲν ἄλλος λέγει, «Ὅταν μὲ εὐεργετήσεις». Οἱ δὲ ἄλλοι ἔρμηνευτὲς λέγουν, «Μέχρις οὗτοῦ μοῦ ἀνταποδώσεις καὶ μὲ ἀμείψεις». Καὶ βέβαια προηγουμένως μίλησε γιὰ θλίψη καὶ ταπείνωση, ὄχι γιὰ κατορθώματα καὶ παρρησία ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιτέλεση ἔργων. Γιὰ ποῖο πράγμα δὲ ζητεῖ καὶ ἀνταπόδοση; Γιὰ τίς ἡμέρες τῆς ταπεινώσεως. Διότι δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὸ κατόρθωμα, τὸ νὰ ὑπομένει δηλαδὴ μὲ εὐχαρίστηση τὴ θλίψη. Γι' αὐτὸ καὶ ἀνταπόδοση ὀνομάζει τὴν ἀμοιβὴ στὴ συνέχεια. Ἄς μὴ λοιπὸν ταρασσόμαστε καὶ ἐμεῖς ὅταν βρισκόμαστε μέσα σὲ θλίψεις, ἀλλὰ νὰ εὐχόμαστε νὰ μὴ πέσουμε σὲ δοκιμασία, ὅταν ὁμοῦ μᾶς ἔλθει νὰ τὴ δεχόμαστε. Διότι καὶ τὰ ἀμαρτήματα ποὺ μᾶς βαρύνουν τὰ ἀποβάλλουμε καί, ἂν ἔχουμε κάποια μορφή ἀρετῆς, καὶ ἐκείνη τὴν κάμνουμε λαμπρότερη. Καὶ αὐτὸ δείχνει ὁ Ἰώβ, ποὺ τότε διέλαμψε περισσότερο. Αὐτὸ δὲ εἶναι καλὸ καὶ γιὰ τὰ σώματα· αὐτὸ εἶναι καλὸ ὄχι μόνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἄλογα ζῶα· καὶ ὄχι μόνο γιὰ τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ φυτὰ. Γι' αὐτὸ βέβαια οἱ γεωπόνοι οὔτε στὰ ἀμπέλια ἐπιτρέπουν νὰ ἔχουν περισσότερο ἀπὸ τὸ κανονικὸ φύλλωμα, οὔτε σὲ ἄλλα δένδρα, ἀλλ' ἐμποδίζουν τὴν μεγάλη ἀνάπτυξή τους πρὸς τὰ ἐπάνω, ἐπαναφέροντας μὲ τὸ δρεπάνι ὅλη τὴ δύναμή τους στὴ ρίζα, ὥστε νὰ μὴ ξοδευθεῖ ὅλη ἡ δύναμη στὰ φύλλα καὶ παράγει ἔτσι καρπὸ ἐξασθενημένο. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στοὺς ἀνθρώπους. Διότι ὅταν ἡ φροντίδα καταναλώνεται στὰ περιττά, ἡ ψυχὴ γίνεται πιὸ ἀδιά-

σεβείας καρπὸν ὠριμον ἐνεγκεῖν καὶ ἀκμάζοντα. Τοῦτο καὶ ἐπὶ
 ὑδάτων ἴδοι τις ἄν. Τὸ μὲν γὰρ ἐστηκὸς καὶ ἀπόρευτον, βλαβε-
 ρόν, τὸ δὲ κινούμενον καὶ ἐξαντλούμενον καὶ μετοχετευόμενον,
 οὐ μόνον ὑγιεινόν, ἀλλὰ καὶ ἰδεῖν καὶ ἄψασθαι καὶ πιεῖν ἡδιόν ἐ-
 5 στι. Πολλάκις δὲ καὶ τὴν φύσιν ἐνίκησεν ἢ θλίψις. Τὸ γὰρ κατω-
 φερὲς τοῦτο καὶ ρυτὸν θλιβόμενον πρὸς τὴν ἄνω φορὰν ἐξακον-
 τίζεται. Ὁ δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων συμβαίνει. Οἱ γὰρ εὐκόλως τὰς
 θλίψεις φέροντες, ὑψηλότεροι καθίστανται, κἂν σφόδρα ὥσι χα-
 μαίζηλοι, καὶ σφόδρα γῆϊνοι, καὶ ταπεινοί, μέγала ἐντεῦθεν κερ-
 10 δαίνουσι.

Ταῦτ' οὖν εἰδότες, φέρωμεν μετ' εὐχαριστίας τὰ ἐπαγόμενα
 δεινά, ἵνα κάκεινὰ εὐκολώτερα ἡμῖν γένηται, καὶ τῶν μελλόν-
 των ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοθῆναι,
 χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ
 15 δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

φορη στὸ νὰ παράγει καρπὸ εὐσέβειας ὄριμο καὶ τέλειο. Αὐτὸ θὰ μπορούσε κανένας νὰ δεῖ νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ὕδατα. Διότι τὸ μὲν στάσιμο ἀκίνητο νερὸ εἶναι βλαβερὸ, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ κινεῖται καὶ ἀντλεῖται καὶ διοχευεῖται, ὄχι μόνον εἶναι ὑγιεινὸ, ἀλλὰ καὶ εὐχάριστο νὰ τὸ βλέπει κανένας καὶ νὰ τὸ ἀγγίσει καὶ νὰ τὸ πιεῖ. Πολλὲς φορές δὲ ἡ θλίψη καὶ τῆ φύση νίκησε. Διότι τὸ νερὸ αὐτὸ ποὺ φέρεται ἐκ φύσεως πρὸς τὰ κάτω καὶ εἶναι ρευστό, ὅταν πιεσθεῖ ἐξακοντίζεται πρὸς τὴν ἐπάνω κατεύθυνση. Αὐτὸ βέβαια συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Διότι ἐκεῖνοι ποὺ ὑποφέρουν μὲ εὐκολία τὶς θλίψεις, γίνονται πνευματικὰ ὑψηλότεροι, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι πάρα πολὺ προσκολλημένοι στὴ γῆ καὶ πάρα πολὺ γήινοι καὶ ταπεινοί, ἀποκομίζουν ἀπὸ ἐδῶ μεγάλα κέρδη.

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἃς ὑποφέρουμε μὲ εὐχαρίστηση τὶς συμφορὰς ποὺ μᾶς βρίσκουν, ὥστε καὶ ἐκεῖνες νὰ τὶς ἀντιμετωπίζουμε εὐκολότερα καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ νὰ ἐπιτύχουμε, τὰ ὁποῖα εὐχομαι ὅλοι μας νὰ ἀξιωθοῦμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΒ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου».

1. Ἔστι μὲν προσευχὴ καὶ ἡ διὰ ρημάτων δέησις, ἔστι δὲ καὶ ἡ ἐπαγγελία. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς παραινεῖ, λέγων· «Μὴ δευτερώσης λόγον ἐν προσευχῇ σου». Οὐχ ἵνα μὴ δεύτερον τὰ αὐτὰ λέγωμεν, παρακαλοῦντες τὸν Θεὸν καὶ δεόμενοι, τοῦτο 5 παραινεῖ καὶ συμβουλεύει, ἄπαγε, καὶ γὰρ κελευόμεθα προσκαρτερεῖν ταῖς προσευχαῖς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀναβαλλώμεθα ὅταν τι ὑποσχώμεθα τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἵνα ἐπειγώμεθα. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· «Μὴ χρονίσης ἀποδοῦναι τὴν προσευχήν». Καὶ γὰρ ἄδηλον τὸ μέλλον. Ἡ γὰρ νόσος, ἡ πραγμάτων ἀδόκητοι ἀσχολίαι συμπε- 10 σοῦσαι ἐκώλυσαν. Εἰ δὲ καὶ θάνατος ἐπελθὼν διακόψειε, συγγνώμην οὐκ ἔχεις. Ἐνταῦθα μέντοι προσευχὴν τὴν δέησιν λέγει καὶ τὴν ἱκετηρίαν. Διὸ ἐπήγαγεν αὐτὸ τοῦτο δηλῶν, «Ἐνώτισαι τὴν δέησίν μου ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου». Ἄλλος, «Ἐν τῇ πίστει σου». Ἄλλος, «Ἐν τῇ βεβαιότητι σου». Τουτέστιν, ἐπίνευσον 15 τῇ αἰτήσει, καὶ εἰς ἔργον αὐτὴν ἐξάγαγε, βεβαιῶν τῇ ἀληθείᾳ σου· χρῆσαι τῇ δυνάμει πρὸς τὸ πληρῶσαι ἄπερ αἰτῶ. Ἄλλ' ἵδωμεν οἷα ἐστὶν ἡ δέησις.

Ἐπ' ἀνθρώπων, ὅταν τις δέησιν προσαγάγῃ, τοῦτο σκοποῦσιν οἱ δεχόμενοι, κἂν τὸ δίκαιον καὶ ἔννομον ἔχη, ἀκούεται.

* Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ, ἕβδομος καὶ τελευταῖος στῆ σειρά τῶν ψαλμῶν μετάνοιας, χαρακτηριζόμενος ὡς τὸ ἀπόσταγμα τοῦ ἀρώματος τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ. Ὁ Δαυὶδ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Κύριον καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ εἰσακούσῃ κατεπειγόντως τὴν παράκλησίν του καὶ νὰ σπεύσῃ νὰ τὸν βοηθήσῃ, ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπὸ τοὺς κινδύνους πού τὸν περιβάλλουν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟ ΡΜΒ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Κύριε, ἄκουσε τὴν προσευχή μου».

1. Εἶναι μὲν προσευχή καὶ ἐκείνη ποῦ γίνεται μὲ λόγια, εἶναι δὲ καὶ ἡ ὑπόσχεση. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος σοφὸς συμβουλεύει, λέγοντας· «Μὴ ἐπαναλάβεις τὸν ἴδιο λόγο στὴν προσευχή σου»¹. Δὲν προτρέπει καὶ συμβουλεύει αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ λέμε τὰ ἴδια γιὰ δευτέρα φορά, ὅταν παρακαλοῦμε καὶ προσευχόμεστε στὸ Θεό, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη, καθόσον προτρεπόμαστε νὰ ἐπιμένουμε στὶς προσευχές μας, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ ἀναβάλλουμε ὅταν ὑποσχόμεστε κάτι στὸ Θεό, ἀντίθετα δὲ νὰ βιαζόμεστε νὰ ἐκπληρώσουμε αὐτό. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλοῦ λέγει· «Μὴ ἀργοπορήσεις νὰ ἐκπληρώσεις τὴν προσευχή σου»². Καθόσον εἶναι ἄγνωστο τὸ μέλλον. Διότι, ἐὰν συμβεῖ κάποια ἀσθένεια ἢ ἀπροσδόκητες δυσκολίες στὰ πράγματα τῆς ζωῆς, θὰ ἐμποδίσουν τὴν πραγματοποίηση αὐτῆς. Ἄν δὲ συμβεῖ νὰ ἔλθει ὁ θάνατος καὶ διακόψει τὴν ἐκπλήρωση αὐτῆς, συγγνώμη δὲν ἔχεις. Ἐδῶ ὁμοῦς προσευχὴ ὀνομάζει τὴν παράκληση καὶ τὴν ἱκεσία. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ δηλώσει ἀκριβῶς αὐτό, πρόσθεσε· «Καταδέξου νὰ δεχθεῖς τὴν παράκλησή μου στὸ ὄνομα τῆς ἀληθείας σου». Ἄλλος, «Στὸ ὄνομα τῆς πιστότητας τῶν λόγων σου». Ἄλλος, «Στὸ ὄνομα τῆς βεβαιότητας τῶν λόγων σου». Δηλαδή, εἰσάκουσε τὸ αἴτημά μου καὶ πραγματοποίησε αὐτό, ἐπιβεβαιώνοντας ἔτσι τὴν ἀλήθεια τῶν λόγων σου· χρησιμοποίησε τὴ δύναμή σου γιὰ τὴν ἐκπλήρωση αὐτοῦ ποῦ ζητῶ. Ἄλλ' ἄς δοῦμε ποιὰ εἶναι ἡ σημασία τῆς παρακλήσεως.

Στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρώπων, ὅταν κάποιος κάνει μιὰ παράκληση, αὐτοὶ ποῦ δέχονται αὐτὴν ἐξετάζουν ἂν αὐτὴ εἶναι

1. Σοφ. Σειράχ 7, 14.

2. Ἐκκλ. 5, 3.

Ἄλλὰ παρὰ μὲν ἀνθρώποις ὑπὲρ ἀξιωμαίων γίνεται καὶ χρημάτων ἢ δέσεις, πολλάκις δὲ καὶ ὑπὲρ κωλύματος ἀδικίας· ἔνιοι δὲ καὶ τὰ ὑπερβαίνοντα τοὺς δικάζοντας ἀξιοῦσιν· ἀλλ' ἡμεῖς ὑπὲρ ἁμαρτημάτων δεόμεθα συγχωρήσεως, καὶ τότε ἐρχόμεθα ἐπὶ δέ-
 5 ησιν, ὅταν ὁ δικαστὴς ἡμῖν μὴ ἀφῆ ὁ ἔνδον, τὸ συνειδὸς λέγω τὸ ἡμῖν ἐγκαθήμενον. Οὐδὲ γὰρ ἐξουσίαν ἔχει τοῦ ἀφιέναι. Καὶ καθάπερ βασιλεῖ οὐδεὶς ὑπὲρ ἱματίου διαρραγέντος, οὐδὲ ὑπὲρ δέκα ὀβολῶν ἀφαιρεθέντων τολμᾷ προσελθεῖν, οὕτω καὶ σύ, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ ὑπὲρ εὐτελῶν πραγμάτων καὶ μηδαμινῶν, οἷον εἴ
 10 τίς σε ἐν χρήμασιν ἠδίκησεν, ἢ καὶ ὕβρισεν, ἀλλ' ἐν οἷς σε ὁ διάβολος ἀδικεῖ, ἔνθα μάλιστα τῆς ἀνωθεν χρεία ροπῆς.

Ἄλλ' οὐκ ἔχεις τὸν προϊστάμενον καὶ εἰσάγοντά σου τὴν δέσιν; Προϊόντος τοῦ βασιλέως φώνησον, καὶ καιρὸν ἐπιτήδειον ζήτησον. Πότε οὖν πρόεισιν ὁ βασιλεὺς; Ἄει καὶ διαπαν-
 15 τός. Πότε δὲ καὶ ἐπιτήδειος ὁ καιρός; Ὅταν σὺ θέλῃς, ὅταν ἄξιον σαυτὸν παρασκευάσῃς. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἐκελεύοντο ὑπὲρ τὴν ὑπωρείαν ἐστάναι, τῷ Θεῷ φαινόμενοι, καὶ τὰ ἱμάτια ἔχειν λευκά, καὶ μὴ προσιέναι γυναικί, σὺ δὲ ἀντὶ τῶν ἱματίων τὴν ψυχὴν ἀπόσμηξον, καὶ μετὰ σωφροσύνης καὶ ἐπιεικειᾶς πρόσελθε,
 20 καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σχολῆς, καὶ ἀποδήμησον πρὸς τὸν βασιλέα, εἰ βούλει δεόντως ἀνύσαι. Οὐ δεῖται ἀναλωμάτων πολλῶν ἢ ἀποδημία· λάβε ἐφόδια τὴν ἀρετὴν. Καὶ ποῦ οὗτος ὁ βασιλεὺς διατρίβει; Ἐγγὺς τῶν συντετριμμένων τῇ καρδίᾳ. Ἐκείνην ἐπελθε τὴν ὁδόν. «Ἐγγύς», φησί, «Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις
 25 αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ». Ἐκεῖ αὐτὸν εὐρήσεις, ἐκεῖ συντεύξῃ. Ἐγγύς ἐστι τῶν διαθρυπτόντων πεινώσι τὸν ἄρτον καὶ ἐλεημοσύνην ἐρ-

3. Ἐξ. 19, 12· 14-15.

4. Ψαλμ. 144, 18.

δίκαια καὶ νόμιμη, ὅποτε γίνεται ἀποδεκτὴ. Ἄλλὰ στὴν περίπτωσι μὲν τῶν ἀνθρώπων ἡ παράκλησι γίνεται γιὰ ἀξιώματα καὶ γιὰ χρήματα, πολλὰς φορὰς δὲ καὶ γιὰ τὴν ἐμπόδιση τῆς ἀδικίας· μερικοὶ δὲ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς δικαστὲς καὶ νὰ ὑπερβοῦν τὴ δικαιοδοσίᾳ τους. Ὁμως ἐμεῖς παρακαλοῦμε γιὰ τὴ συγχώρησι τῶν ἁμαρτιῶν μας, καὶ τότε προχωροῦμε στὴν παράκλησι, ὅταν ὁ ἐσωτερικὸς μας δικαστὴς, ἐννοῶ τὴ συνείδησι ποὺ εἶναι ἐγκαθιδρυμένη μέσα μας, δὲν μᾶς δίνει συγχώρησι. Οὔτε βέβαια ἔχει ἐξουσίᾳ νὰ συγχωρεῖ. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς κανένας δὲν τολμᾷ νὰ προσέλθει στὸ βασιλιά γιὰ ἐνδυμᾶ του ποὺ τοῦ τὸ ἔσχισαν, οὔτε γιὰ δέκα ὀβολοὺς ποὺ τοῦ τοὺς ἔκλεψαν, ἔτσι καὶ σύ, μᾶλλον δὲ καὶ μὲ πολὺ περισσότερη εὐλάβεια, μὴ προσέλθεις στὸ Θεὸ γιὰ εὐτελεῖ καὶ ἀσήμαντα πράγματα, γιὰ παράδειγμα, ἐὰν κάποιος σὲ ἀδίκησε σὲ χρήματα, ἢ καὶ σὲ ἔβρισε, ἀλλὰ γιὰ τὰ ἀδικήματα ἐκεῖνα ποὺ σοῦ κάμνει ὁ διάβολος, γιὰ τὰ ὁποῖα πρὸ πάντων χρειάζεται ἡ οὐράνια βοήθεια.

Ἄλλὰ μήπως δὲν ἔχεις τὸν προϊστάμενο καὶ τὸν εἰσηγητὴ τῆς παρακλήσεώς σου; Ὅταν θὰ περνᾷ ὁ βασιλιάς φώναξε, καὶ ζήτησε κατάλληλη εὐκαιρία. Πότε λοιπὸν περνᾷ ὁ βασιλιάς; Πάντοτε καὶ διαρκῶς. Πότε δὲ εἶναι ἡ κατάλληλη εὐκαιρία; Ὅταν σὺ θέλεις, ὅταν κάνεις τὸν ἑαυτὸ σου ἄξιο. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἔπαιρναν ἐντολὴ νὰ στέκονται στοὺς πρόποδες τοῦ δόρου καὶ νὰ παρουσιάζονται στὸ Θεὸ φορώντας λευκὰ ἐνδύματα καὶ νὰ μὴ πλησιάζουν γυναῖκα γιὰ συνουσίᾳ³, σὺ ὁμως ἀντὶ γιὰ τὰ ἐνδύματά σου καθάρισε τὴν ψυχὴ σου καὶ πλησίασε μὲ σωφροσύνη καὶ πραότητα, καὶ μὲ πολλὴ προσοχὴ καὶ προθυμία πήγαινε πρὸς τὸ βασιλιά, ἐὰν θέλεις πράγματι νὰ ἐπιτύχεις στὸ αἴτημά σου. Δὲν χρειάζεται πολλὰ ἐξοδα αὐτὴ ἡ μετάβασι· πάρε ἐφόδια τὴν ἀρετὴ. Καὶ ποῦ βρίσκεται αὐτὸς ὁ βασιλιάς; Κοντὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν καρδιὰ συντριμμένη ἀπὸ ταπεινώσι. Ἐκεῖνο τὸ δρόμο βάδισε. Διότι λέγει, «Ὁ Κύριος εἶναι πολὺ κοντὰ σ' ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται μὲ εἰλικρίνεια»⁴. Ἐκεῖ θὰ βρεῖς αὐτόν, ἐκεῖ θὰ τὸν συναντήσεις. Εἶναι κοντὰ σ' ἐκείνους ποὺ τρέφουν μὲ ψωμὶ τοὺς φτωχοὺς καὶ κά-

γαζομένων. Ἐὰν ταύτην ἔλθῃς, εὐρήσεις αὐτὸν ἑτοιμον, ἐπινεύοντά σου τῇ αἰτήσει. «Ἔτι γὰρ λαλοῦντός σου ἐρῶ, ἰδοὺ πάρεμι» καὶ οὐ δεήσῃ μεσίτου, ἀλλὰ διὰ σεαυτοῦ τὴν δέησιν ἐπιδώσεις.

- 5 Ἐπάκουσόν μου ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου». Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Προῖὼν μέλλεις ἐρεῖν, «Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν», καὶ ἐνταῦθα ἀξιοῖς κατὰ τὸ δίκαιον ἀκουσθῆναι; Τί οὖν ἐστι τὸ λεγόμενον; Δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὴν φιλανθρωπίαν λέγει, καὶ πολ-
10 λαχοῦ τῆς Γραφῆς ἴδοι τις ἂν ἐπὶ τοῦ σημαινομένου τούτου τὴν δικαιοσύνην λαμβανομένην, καὶ μάλα εἰκότως· παρὰ μὲν γὰρ τοῖς ἀνθρώποις τὸ δίκαιον ἀπεστέρηται τοῦ ἐλέους, παρὰ δὲ τῷ Θεῷ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ἀναμέμικται τῷ δικαίῳ καὶ ἔλεος, καὶ τοσοῦτον, ὥς καὶ αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην φιλανθρωπίαν καλεῖσθαι.
15 Σκόπει γοῦν ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, πόσος μὲν ἦν ὁ ἔλεος, πόσον δὲ τὸ δίκαιον. Εἰ γὰρ καὶ ἐκολάσθησαν ἁμαρτάνοντες οἱ τότε, ἀλλὰ οὐ τὴν ἀξίαν ἔδοσαν δίκην.

Μὴ γάρ μοι τὸν ὄγκον ἴδῃς τῶν ὑδάτων, μηδὲ τὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν, ὧν τὸ ναυάγιον ἐκεῖνο παρετείνετο, μηδὲ τὴν οἰ-
20 κουμένην ἄβυσσον γινομένην. Τί γὰρ τοῦτο πρὸς τοὺς ἀπολλότας; Ταῦτα γὰρ φόβον μὲν δύναιτ' ἂν ἔχειν ὑπέρογκον, τιμωρίαν δὲ τοῖς τετελευτηκόσιν οὐδεμίαν ἐπάγει. Οἱ γὰρ οὐκ αἰσθανόμενοι τῶν γινομένων πῶς ἐκολάζοντο; ὧν καὶ ἐν βραχεῖα καιροῦ ροπῇ τὰ τῆς ἀπωλείας ἐγίνετο, καὶ τὸν σύντομον καὶ κουφό-
25 τατον ὑπέμειναν θάνατον, καὶ πυρὸς καὶ ξίφους καὶ ἀγχόνης καὶ βασάνων εὐκολώτερόν τε καὶ ἀλυπτότερον; Ὡστε ὄσπιν μᾶλλον τιμωρίας, ἢ πεῖραν εἶχε τὰ γινόμενα. Παρὰ πάντα τοίνυν τὸν

μνον ἐλεημοσύνη. Ἄν ἀσκήσεις αὐτὴν θὰ τὸν βρεῖς ἔτοιμο νὰ ἐκκληρώσει τὸ αἴτημά σου. Διότι, «Ἐνῶ ἐσὺ θὰ ὀμιλεῖς, θὰ σοῦ πῶ, νά, εἶμαι ἐδῶ»⁵. καὶ δὲν θὰ χρειασθεῖς μεσίτη, ἀλλὰ θὰ ἐπιδώσεις μόνος σου τὸ αἴτημά σου.

Ἄκουσέ με στὸ ὄνομα τῆς δικαιοσύνης σου». Τί κάμνεις, ἄνθρωπε; Στὴ συνέχεια πρόκειται νὰ πεῖς, «Μὴ θελήσεις νὰ κρίνεις τὸ δοῦλο σου μὲ τὴ δικαιοσύνη σου, διότι δὲν θὰ δικαιοθεῖ μπροστά σου κανένας ἄνθρωπος», καὶ ἐδῶ ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ εἰσακουσθεῖς σύμφωνα μὲ τὴ δικαιοσύνη του; Τί σημαίνει λοιπὸν τὸ λεγόμενο; Δικαιοσύνη ἐδῶ ἐννοεῖ τὴ φιλανθρωπία, καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Γραφῆς θὰ μπορούσε κανένας νὰ δεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη δικαιοσύνη μὲ αὐτὴ τὴ σημασία, καὶ πάρα πολὺ σωστά· διότι στὴν περίπτωση μὲν τῶν ἀνθρώπων τὸ δίκιο στερεῖται τῆς εὐσπλαχνίας, στὴν περίπτωση δὲμὸς τοῦ Θεοῦ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο, ἀλλ' εἶναι ἀναμιγμένο τὸ δίκιο μὲ τὴν εὐσπλαχνία, καὶ τόσο πολὺ, ὥστε καὶ ἡ ἴδια ἡ δικαιοσύνη νὰ ὀνομάζεται φιλανθρωπία. Σκέψου λοιπὸν στὴν περίπτωση τοῦ κατακλυσμοῦ, πόση ἦταν ἡ εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ καὶ πόση ἡ δικαιοσύνη. Διότι, ἂν καὶ τιμωρήθηκαν οἱ τότε ἐπειδὴ ἀμάρτησαν, ἀλλ' ὁμοῦς δὲν τιμωρήθηκαν ὅσο ἀξίζε.

Διότι, σὲ παρακαλῶ, μὴ δεῖς τὸν ὄγκο τῶν ὑδάτων, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν, κατὰ τίς ὁποῖες ἐκράτησε τὸ ναυάγιο ἐκεῖνο, οὔτε τὴν οἰκουμένη ποὺ ἔγινε ἄβυσσος. Διότι τί προξένησε αὐτὸ σ' ἐκείνους ποὺ χάθηκαν; Καθόσον αὐτὰ φόβο μὲν ὑπερβολικὸ θὰ μπορούσαν νὰ δημιουργήσουν, καμιά ὁμοῦς τιμωρία δὲν ἐπιβάλλουν σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν πεθάνει. Διότι πῶς τιμωροῦνταν ἐκεῖνοι ποὺ δὲν αἰσθάνονταν τὰ ὅσα γίνονταν; ἐκεῖνοι ποὺ πέθαναν μέσα σὲ πάρα πολὺ σύντομο χρόνο καὶ ὑπέμειναν τὸν σύντομο καὶ τὸν πιὸ ἐλαφρὸ θάνατο, ποὺ εἶναι εὐκολώτερος καὶ μὲ μικρότερο πόνο ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ προξενεῖται μὲ τὴ φωτιά, τὸ ξίφος, τὴν ἀγχόνη καὶ τὰ βόσανα; Ὡστε ἐκεῖνα ποὺ ἔγιναν ἀποτελοῦσαν μᾶλλον μορφὴ τιμωρίας, παρὰ πραγματικὴ τιμωρία. Ἐνῶ δηλαδὴ σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους καὶ μέχρι τὰ βαθιὰ γεράματα διέπραξαν τέτοιου εἶδους παρα-

χρόνον μέχρι γήρωσ ἐσχάτου τοιαῦτα παρανομήσαντες, ἐν βραχεῖα καιροῦ ροπή τὴν τιμωρίαν ἔδοσαν, εἴ γε τιμωρίαν δεῖ καλεῖν τῆς φύσεως χρέος.

2. Εἶδες πόση ἡ φιlanθρωπία; Βούλει καὶ ἐτέρωθεν αὐτὴν ἰ-
 5 δεῖν; Οὐκ εὐθέως αὐτὴν ἐπήγαγεν, ἀλλὰ προεῖπε καὶ ἄπαξ καὶ
 δις καὶ πολλάκις. Καὶ γὰρ διὰ τῆς λάρνακος αὐτοῖς διελέγετο· οἱ
 δὲ οὐδὲ οὕτως ἐνέδοσαν, καίτοι οὐδὲ παραγγελίας ἔδειτο ἡ πα-
 ρανομία. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ φύσις αὐτοὺς ἐπαίδευσεν, οἱ δὲ ὡς χοῖροι,
 μᾶλλον δὲ καὶ χοίρων χαλεπώτερον ἀπάντων ἐν ἀλλήλοις φθει-
 10 ρόμενοι, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνα-
 σπάσαντες, καὶ μηδεμιᾶ παραινέσει, μηδὲ συμβουλή ἐνδόντες,
 μηδὲ τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ δικαίου γεινιάσεως ὠφέλειαν καρπωσά-
 μενοι, ἐν βραχεῖα καιροῦ ροπή μόνον τὴν δίκην ἔδοσαν, μᾶλλον
 δὲ φθορᾶς ἀπηλλάγησαν, καὶ δίκης ἠλευθέρωθησαν. Τοῦ γὰρ κα-
 15 τακλυσθῆναι πολλῶ χαλεπώτερον τὸ τοιαῦτα ποιεῖν. Τοῦτο οὖν,
 εἰπέ μοι, τιμωρία τὸ κακία φθειρομένους, καὶ ἀλλήλοις φυρομέ-
 νους παρανόμως, καὶ καταισχύνοντας, καὶ καταισχυνομένους
 ἀπαλλάξαι τῆς τοσαύτης λύμης;

Εἶτα ἱατρὸν μὲν τὰ σεσηπότα ἐκτέμνοντα οὐ φήσομεν τιμω-
 20 ρεῖσθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ὡς φιlanθρωπον ἀποδεξόμεθα, τὸν δὲ
 Θεὸν οὐ πολλῶ μᾶλλον ἐκπλαγησόμεθα καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς
 φιlanθρωπίας, οὕτω τοὺς ἑαυτοῦ κολάζοντα; Διαπαντὸς μὲν
 οὖν καὶ θαυμάζειν αὐτὸν καὶ δοξάζειν χρή· ταύτης δὲ ἐνεκεν τῆς
 ὑποθέσεως μηδέποτε ἀποστῶμεν αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν ἐκπλητ-
 25 τόμενοι, οὐδὲ παυσώμεθα αὐτὸν καὶ διὰ ταῦτα ἀνυμνοῦντες, ὅτι
 τε τομὴν ἔδωκε σύντομον, καὶ τὴν νομὴν ἀπέκοψε, καὶ τὴν ἱα-
 τρείαν ἀνώδυνον ἐπέθηκε. Μὴ δὴ οὖν τοῦτό σε θορυβεῖτω, ὅτι ἀ-

νομίες, τιμωρήθηκαν μέσα σὲ πάρα πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ἂν βέβαια πρέπει νὰ ὀνομάζουμε τιμωρία τὸ φυσικὸ χρέος.

2. Εἶδες πόση εἶναι ἡ φιλανθρωπία; Θέλεις νὰ ἰδεῖς αὐτὴν καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ; Δὲν ἐπέβαλε ἀμέσως τὴν τιμωρία, ἀλλὰ προειδοποίησε μία καὶ δύο καὶ πολλὰς φορές. Διότι καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴν κιβωτὸ μιλοῦσε πρὸς αὐτούς, αὐτοὶ ὁμως οὔτε ἔτσι ὑποχώρησαν, ἂν καὶ βέβαια οὔτε προειδοποίησι χρειαζόταν ἡ παρανομία. Καὶ οὔτε ἡ φύση τοὺς δίδαξε, ἀλλὰ σὰν χοῖροι, μᾶλλον δὲ καταστρεφόμενοι ἀναμεταξύ τους χειρότερα καὶ ἀπὸ ὄλους τοὺς χοίρους καὶ ἀφοῦ ἀνέτρεψαν ἐκ θεμελίων τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ χωρὶς νὰ ὑπακούουν σὲ καμιὰ παραίνεση, οὔτε συμβουλή, οὔτε καὶ νὰ ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὴ συγκατοίκησίν τους μὲ τὸν δίκαιο, τιμωρήθηκαν μέσα σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα, μᾶλλον δὲ ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ τὴν τιμωρία. Διότι ἀπὸ τὸ νὰ ὑποστοῦν τὸν κατακλυσμὸ ἦταν πολὺ πιὸ φοβερότερο τὸ νὰ κάμνουν τέτοια ἔργα. Αὐτὸ λοιπὸν, πὲς μου, εἶναι τιμωρία ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ μιὰ τόσο μεγάλη καταστροφή, τὴ στιγμὴ πού φθείρονταν ἀπὸ τὴν κακία καὶ μολύνονταν ἀναμεταξύ τους ἀπὸ τὴν παρανομία, καταντροπιάζοντας ἄλλους καὶ καταντροπιαζόμενοι οἱ ἴδιοι;

Ἔπειτα τὸν ἱατρὸ μὲν πού κόβει τὰ σάπια μέρη τοῦ σώματος δὲν θὰ ποῦμε ὅτι τιμωρεῖ τὸ σῶμα, ἀλλὰ θὰ τὸν ἀποδεχθῶμε σὰν φιλάνθρωπο, γιὰ τὸν Θεὸ δὲ δὲν θὰ νιώσουμε πολὺ πιὸ μεγαλύτερη ἐκπληξὴ καὶ γιὰ τὴ σοφία του καὶ γιὰ τὴ φιλανθρωπία, πού τιμωρεῖ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τοὺς δικούς του; Διαρκῶς πρέπει βέβαια νὰ τὸν θαυμάζουμε καὶ νὰ τὸν δοξάζουμε, ἐξ αἰτίας ὁμως αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἅς μὴ παύσουμε ποτὲ νὰ νιώθουμε ἐκπληξὴ γιὰ τὴ φροντίδα του, οὔτε νὰ παύσουμε νὰ τὸν ἀνυμνοῦμε καὶ γι' αὐτά, γιὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ καὶ τὴν ἐγχείρισιν ἔκαμε σύντομα καὶ τὴ φθορὰ ἐπέκοψε καὶ τὴ θεραπεία τὴν ἔκανε ἀνώδυνη. Ἄς μὴ σὲ θορυβεῖ λοιπὸν αὐτό, τὸ ὅτι ὄλοι μαζί καὶ σὲ μιὰ στιγμὴ καταποντίστηκαν. Διότι τί διαφέρει αὐτὸ ἀ-

θρόον καὶ πάντες κατεποντίσθησαν. Τί γὰρ διαφέρει τοῦτο τοῦ κατὰ μικρόν; τί τὸν ἀπελθόντα ὠφελεῖ τὸ καθ' ἑαυτόν, ἢ βλάπτει τὸ μετὰ πάντων;

«Ἐπάκουσόν μου ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου», τουτέστιν, ἐν φι-
 5 λανθρωπία. Ὅτι γὰρ τοῦτο δηλοῖ, ἐπήγαγε· «Καὶ μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου». Τοῦτο καὶ ὁ Ἰωβ αἰτεῖ, οὕτω Δίκαιος ὢν, καὶ ἀληθινός, καὶ θεοσεβής, καὶ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος· «Εἶθε ἦν ὁ διακρίνων καὶ διελέγ-
 χων μεταξὺ ἀμφοτέρων», λέγων· τοῦ δὲ Θεοῦ φανέντος, «Χεῖρα
 10 θήσω ἐπὶ στόματί μου», καίτοι τοῦ Θεοῦ προκαλουμένου καὶ λέγοντος· «Μὴ, ἀλλὰ ζῶσαι ὡσπερ ἄνθρωπὸν τὴν ὄσφύν σου». Καὶ Ἰουδαίοις τοῦτο ὀνειδίζει λέγων· «Τί εὐροσαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα, ὅτι οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς ἐμέ;». Ποιεῖ δὲ τοῦτο, οὐ χαλεπωτέραν θέλων τὴν ψῆφον ἐργάσασθαι,
 15 ἀλλ' εἰς αἰσθησὶν αὐτοῦ ἐμβαλεῖν καὶ ὁμολογίαν τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, καὶ τότε δοῦναι τὴν συγχώρησιν, ἵνα οὕτως ἴδωσι τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος. Διό φησι, «Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος», οὐχ ἵνα κατακριθῆς, ἀλλ', «Ἴνα δικαιωθῆς». Διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτὸς αὐτὰς λέγει, ἀλλ' ἐκεῖνον παρασκευάζει. Εἰ
 20 μὲν γὰρ κολάσαι ἐβούλετο, αὐτὸς ἂν κατηγορήσει· νυνὶ δὲ ἐπειδὴ ἐλεῆσαι θέλει, παραχωρεῖ τῷ ἁμαρτηκότῳ, ὥστε αὐτὸν εὐγνωμοσύνης λαβεῖν στέφανον, καὶ διὰ τῆς ὁμολογίας ἐπισπάσασθαι τὸν ἔλεον. Τί ταύτης τῆς φιλανθρωπίας γένοιτ' ἂν ἴσον; Οὐδέν. Εἶπέ, φησί, καὶ οὐδὲν πλέον ζητῶ· ὁμολόγησον, καὶ ἀρκεῖ μοι·
 25 εἶπέ, καὶ τὸ πᾶν ἀπέχω.

«Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου». Τοῦτο ἀπὸ τοῦ μέλλειν δικάζεσθαι τὸν Θεὸν παρὰ πολλοῖς κατώρθωται. Οἱ

6. Ἰωβ. 1, 1.
 7. Ἰωβ. 39, 34.
 8. Ἰωβ 40, 2.

9. Ἰερ. 2, 5.
 10. Ἦσ. 43, 26.
 11. Μιχ. 6, 2.

πὸ τὸν κατὰ μικρὰ διαστήματα θάνατο; τί ὠφελεῖ ἐκεῖνον ποὺ πεθαίνει τὸ νὰ πεθάνει μόνος, ἢ τί βλάπτει τὸ νὰ συμβεῖ αὐτὸ μαζί με ὄλους;

«Εἰσάκουσέ με στὸ ὄνομα τῆς δικαιοσύνης σου», δηλαδή, με φιλανθρωπία. Τὸ ὅτι βέβαια αὐτὸ θέλει νὰ δηλώσει, φαίνεται ἀπὸ αὐτὸ ποὺ πρόσθεσε· «Καὶ μὴ θελήσεις νὰ προχωρήσεις σὲ λεπτομερῆ ἐξέταση τοῦ δούλου σου». Αὐτὸ καὶ ὁ Ἰώβ ζητεῖ, ποὺ ἦταν τόσο πολὺ «Δίκαιος, ἀληθινὸς καὶ θεοσεβῆς καὶ ἀπεῖχε ἀπὸ κάθε πονηρὸ πρᾶγμα»⁶, καὶ ἔλεγε· «Μακάρι νὰ ὑπῆρχε κάποιος ποὺ νὰ διέκρινε τὸ δίκιο καὶ τὸ ἄδικο καὶ νὰ ἀσκοῦσε ἔλεγχο μεταξὺ τῶν δύο»⁷. ὅταν ὁμοῦς φανερώθηκε ὁ Θεὸς σ' αὐτόν, λέγει, «θὰ θέσω τὸ χέρι μου στὸ στόμα μου»⁸, ἂν καὶ βέβαια ὁ Θεὸς τὸν προέτρεπε καὶ τοῦ ἔλεγε· «Μὴ, ἀλλὰ ζῶσε σὰν ἄνδρας τῆ μέση σου»⁹. Καὶ τοὺς Ἰουδαίους γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τοὺς κατηγορεῖ καὶ λέγει· «Ποιὸ πλημμέλημα βρῆκαν οἱ πατέρες σας σὲ μένα καὶ συνέβηκε οἱ ἄρχοντές σας νὰ παρανομήσουν ἀπέναντί μου;»¹⁰. Αὐτὸ τὸ κάμνει ὄχι γιὰ νὰ καταστήσει τὴν ἀπόφασή του γιὰ τὴν τιμωρία τοὺς φοβερότερη, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς κάνει νὰ συναισθανθοῦν καὶ νὰ μετανοήσουν γιὰ τὰ ἁμαρτήματά τους, καὶ τότε νὰ τοὺς δώσει τὴ συγχώρηση, γιὰ νὰ γνωρίσουν ἔτσι τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας του. Γι' αὐτὸ λέγει, «Λέγε σὺ πρῶτος τίς ἀνομίες σου· ὄχι γιὰ νὰ κατακριθεῖς, ἀλλὰ γιὰ νὰ δικαιωθεῖς»¹¹. Γι' αὐτὸ λοιπὸν οὔτε αὐτὸς τίς λέγει, ἀλλὰ προετοιμάζει ἐκεῖνον νὰ τίς πεῖ. Διότι, ἂν μὲν ἤθελε νὰ τὸν τιμωρήσει, αὐτὸς θὰ τὸν κατηγοροῦσε· τώρα ὁμοῦς ἐπειδὴ θέλει νὰ τὸν ἐλεήσει, ἀφήνει στὸν ἁμαρτωλὸ νὰ ὁμολογήσει αὐτές, ὥστε νὰ λάβει τὸ στέφανο τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ με τὴν ὁμολογία του νὰ ἐπιτύχει τὴν εὐσπλαχνία αὐτοῦ. Τί θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ με αὐτὴ τὴ φιλανθρωπία; Τίποτε. Πές, λέγει, τὸ ἁμάρτημά σου καὶ τίποτε ἐπὶ πλέον δὲν ζητῶ· ὁμολόγησέ το καὶ μοῦ εἶναι ἄρκετό· πές το καὶ τὸ συγχωρῶ ἐξ ὀλοκλήρου.

«Μὴ θελήσεις νὰ ἐξετάσεις με ἀκρίβεια τὸ δούλο σου». Αὐτὸ πολλοὶ τὸ ἔχουν κατορθώσει ἀπὸ τὸ ὅτι πρόκειται στὸ

μὲν γὰρ εὐγνώμονες καὶ πρὸ τούτου ἴσασι τοῦτο, οἱ δὲ ἀγνώμο-
 νες ἀπὸ τοῦ συνεχῶς λέγειν τοὺς προφήτας, «Κρίσις τῷ Κυρίῳ
 πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διαλεχθήσεται»· καὶ
 πάλιν, «Ἀκούσατε, φάραγγες καὶ θεμέλια τῆς γῆς»· καί, «Ἄ-
 5 κουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ». Ἀπὸ τοῦ συνεχῶς οὖν αὐτὸν
 λέγεσθαι δικάζειν, καὶ παρὰ τοῖς ἀναισθήτοις κατωρθοῦτο. Καὶ
 γὰρ ἔλεγόν τινες τῶν Ἰουδαίων· «Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ
 εἶδες;»· καί, «Πᾶς ποιῶν πονηρόν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου»·
 Καί, «Ἀνοικοδομοῦνται ποιοῦντες ἀνομήματα, καὶ μακαρίζομεν
 10 ἀλλοτρίους»· καί, «Οὐκ εὐθεῖα ἡ ὁδὸς Κυρίου». Καὶ ὁ μακάριος
 δὲ Ἰώβ, ἐπειδὴ εἰς τὸν πειρασμὸν ἐνέπεσεν ἐκεῖνον, οὐκ ἀπὸ
 τοιαύτης γνώμης ἦς οἱ Ἰουδαῖοι, οὐδὲ τὰ τοιαῦτα, μὴ γένοιτο, ἔ-
 λεγε δ' οὖν ὁμοῦ· «Εἶθε ἦν ὁ μεσίτης, καὶ διακρίνων καὶ ἐλέγ-
 χων μεταξὺ ἀμφοτέρων. Ἀπαλλαξάτω τὴν ράβδον αὐτοῦ ἀπ' ἐ-
 15 μοῦ, καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ μὴ με στροβείτω». Διὰ δὴ τοῦτο λέγει
 αὐτῷ· «Ἐρωτήσω δέ σε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι».

Εἶτα, ἐπειδὴ κατεπλάγη, καὶ ἔλεγε, «Τί ἐτι κάγῳ κρίνομαι
 νουθετούμενος, καὶ ἐλέγχω Κύριον;» καὶ πάλιν, «Ἀκοῆ μὲν ὤ-
 τος ἠκουόν σου τὸ πρότερον, νυνὶ δὲ οἱ ὀφθαλμοί μου ἑωράκασί
 20 σε· διὸ ἐφάυλισα ἑμαυτόν, καὶ ἐτάκην· ἤγημαι δὲ ἑμαυτὸν γῆν
 καὶ σποδόν· χεῖρα θήσω ἐπὶ τῷ στόματί μου», λέγει πρὸς αὐτόν·
 «Μή, ἀλλὰ ζῶσαι ὡσπερ ἀνὴρ τὴν ὄσφύν σου, μονονουχὶ αὐτὸν
 ἀναμιμνήσκων αὐτοῦ τῶν ρημάτων καὶ λέγων· ἐπεὶ ἐβούλου
 κρίνεσθαι πρὸς ἐμέ, ἰδοὺ πάρεμι δικασόμενος. Εἶδες Θεοῦ φι-
 25 λανθρωπίαν ἄφατον, εἶδες ἀγαθότητα πέρας οὐκ ἔχουσαν; Διὰ
 δὴ τοῦτο καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἔλεγον, «Ἠμάρτομεν, ἠνομήσα-

12. Μιχ. 6, 2.

13. Ἦσ. 1, 1.

14. Ἦσ. 58, 3.

15. Πρβλ. Μαλ. 2, 17.

16. Μαλ. 3, 15.

17. Ἰεζ. 33, 17.

18. Ἰώβ. 9, 33-34.

19. Ἰώβ. 42, 4.

20. Ἰώβ. 40, 4.

21. Ἰώβ. 42, 5-6· 40, 4.

22. Ἰώβ. 38, 3· 40, 7.

23. Δαν. 3, 29.

μέλλον νὰ μᾶς δικάσει ὁ Θεός. Οἱ μὲν λοιπὸν εὐγνώμονες τὸ γνωρίζουν αὐτὸ προτοῦ νὰ συμβεῖ, οἱ δὲ ἀχάριστοι ἀπὸ τὸ ὅτι συνεχῶς οἱ προφῆτες λέγουν· «Ὁ Κύριος θὰ κρίνει τὸ λαὸ του καὶ θὰ καθήσει νὰ δικάσει τὸν Ἰσραὴλ»¹². καὶ πάλι, «Ἀκούσατε, φεράγγια καὶ θεμέλια τῆς γῆς»¹³. καί, «Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἀκροάσου μὲ προσοχή, γῆ»¹⁴. Ἀπὸ τῆ συνεχῆ λοιπὸν διδασκαλία, ὅτι ὁ Θεὸς θὰ δικάσει αὐτούς, κατορθωνόταν καὶ ὁ συνεισμοδὸς τῶν ἀναίσθητων. Καθόσον ἔλεγαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους· «Τί νόημα ἔχει τὸ ὅτι νηστεύσαμε καὶ δὲν τὸ εἶδες;»¹⁵. καὶ «Ὁ καθένας ποὺ πράττει τὸ κακὸ εἶναι ἀρεστός μπροστὰ στὸν Κύριο»¹⁶. καί, «Εὐτυχοῦν ἐκεῖνοι ποὺ κάμνουν παρανομίες καὶ ἐμεῖς μακαρίζουμε τοὺς ἄλλοσθνεῖς»¹⁷. καί, «Δὲν εἶναι εὐθεία ἡ ὁδὸς τοῦ Κυρίου»¹⁸. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰώβ, ἐπειδὴ περιέπεσε σ' ἐκείνη τῆ δοκιμασία, ὄχι μὲ τὴν ἴδια σκέψη ποὺ ἔλεγαν οἱ Ἰουδαῖοι, οὔτε ἔλεγε τὰ ἴδια μὲ αὐτούς, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη, ἀλλ' ὅπως ἴσως ἄλλοτε ὅμως ἔλεγε· «Μακάρι νὰ ὑπῆρχε ὁ μεσίτης, ὁ ὁποῖος διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ, καὶ νὰ ἔκαμνε τὴν κρίση μεταξὺ τῶν δύο. Ἄς μ' ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν ῥάβδο τῶν μαστιγώσεων καὶ ἄς μὴ μὲ τρελλαίνει ὁ φόβος του»¹⁹. Γι' αὐτὸ λοιπὸν λέγει σ' αὐτόν· «Θὰ σ' ἐρωτήσω ἐγώ, σὺ δὲ ἀπάντησέ μου»²⁰.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ ἔνωσε ἐκπληξῆ καὶ ἔλεγε, «Γιατί ἐξακολουθῶ ἐγὼ νὰ παραπονοῦμε, ἐνῶ δέχομαι τίς συμβουλές του, καὶ νὰ ἐλέγχω τὸν Κύριο;»²¹, καὶ πάλι, «Μὲ τὰ αὐτιά μου μὲν σ' ἄκουσα προηγουμένως, τώρα ὅμως καὶ τὰ μάτια μου σ' ἔχουν δεῖ· γι' αὐτὸ θεώρησα ἔλεεινὸν τὸν ἑαυτό μου καὶ ἔλειψα ἀπὸ τῆ θλίψης μου· θεωρῶ δὲ τὸν ἑαυτό μου χῶμα καὶ στάχτη· θὰ βάλω τὸ χέρι μου στὸ στόμα μου»²², λέγει πρὸς αὐτόν· «Μὴ, ἀλλὰ ζῶσε σὰν ἄνδρας τῆ μέσης σου»²³, ποὺ εἶναι σὰν νὰ τοῦ ὑπενθυμίζει τὰ λόγια του καὶ τοῦ λέγει· ἐπειδὴ ἤθελες νὰ δικαιοσθεῖς ἀπὸ μένα, νὰ βρίσκομαι μπροστὰ σου γιὰ νὰ σὲ κρίνω καὶ ν' ἀποδώσω δικαιοσύνη. Εἶδες ἀπερίγραπτη φιλάνθρωπία τοῦ Θεοῦ, εἶδες ἀγαθότητα ποὺ δὲν ἔχει τέλος; Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ τὰ τρία παιδιὰ ἔλεγαν· «Ἀμαρτήσαμε, παρανομήσαμε, ἀ-

μεν, ἡδικήσαμεν». Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀναισθήτων τὰ ἑαυ-
 τῶν ἁμαρτήματα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπάγουσι, τοῦτο τοῦ διαβόλου κα-
 τασκευάσαντος, πρόρριζον ταύτην ἀνασπῶν τὴν συνήθειαν ὁ
 Θεός, συνεχῶς λέγει κρῖνεσθαι πρὸς αὐτούς. Τοιοῦτον γοῦν τι
 5 καὶ ὁ πρωτόπλαστος ἡμαρτε· διὸ καὶ ἔλεγεν· «Ἡ γυνή, ἣν ἔδω-
 κας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον». Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ
 πολλὰ τοιαῦτα ἡμάρτανον.

3. «Ὅτι οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν». Τί δαι-
 λέγω ἑμαυτὸν καὶ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα; φησὶν. Οὐκ ἔστιν ἄν-
 10 θρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς κρινόμενος πρὸς τὰ ἐπηγγελμένα παρὰ
 σοῦ, δικαιοθῆναι δύναται· οὕτως ἐκ περιουσίας τὰ νικητήρια
 παρὰ σοί. «Ὅτι κατεδίωξεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου». Ἔστι μὲν
 τοῦτο νοεῖν καὶ διὰ τὸν Σαοὺλ εἰρησθαι, ἐχθρὸν ὄντα, καὶ αὐτὸν
 τότε διώκοντα, ἔστι δὲ καὶ κατὰ ἀναγωγὴν ἐχθρὸν τὸν διάβολον
 15 εἰπεῖν· οὐ παύεται γὰρ ἐκεῖνος διώκων τοὺς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν
 ἂν ἀπαλλαγῆμεν τοῦ διώκεσθαι; Εἰ τόπον εὐροίμεν, ἐνθα εἰ-
 σελθεῖν οὐ δύναται. Καὶ ποῖος, φησὶν, οὗτός ἐστιν ὁ τόπος;
 Ποῖος δὲ ἕτερος, ἀλλ' ἢ ὁ οὐρανός; Πῶς δὲ δυνατὸν εἰς τὸν οὐ-
 ρανὸν ἀναβῆναι; Ἄκουσον Παύλου λέγοντος καὶ δεικνύντος, ὃ-
 20 τι καὶ σαρκὶ συμπεπλεγμένοι δυνάμεθα διατρίβειν ἐκεῖ· «Τὰ ἄνω
 γὰρ φρονεῖτε», φησὶν, «οὐ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ κα-
 θήμενος». Καὶ πάλιν· «Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑ-
 πάρχει.

«Ἐταπεινώσεν εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου». Πολλὰ σημαίνει τῆς
 25 ταπεινώσεως τὸ ὄνομα. Ἔστι γὰρ καὶ ἀρετῆς ταπεινώσις, ὡς ὄ-
 ταν λέγη· «Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς
 οὐκ ἐξουδενώσει». Ἔστι καὶ ἀπὸ συμφορῶν ταπεινώσις· ἔστι
 καὶ ἀπὸ ἁμαρτημάτων. Ἐνταῦθα μέντοι τὴν ἀπὸ τῶν συμφορῶν
 λέγει. Διὸ καὶ ἐπήγαγε τοῦτο δεικνύς· «Ἐταπεινώσεν εἰς γῆν

24. Γέν. 3, 12.

25. Γέν. 3, 12.

26. Κολ. 3, 1.

27. Φιλ. 3, 20.

28. Ψαλμ. 50, 19.

δικήσαμε»²⁴. Ἐπειδὴ δηλαδή πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναίσθητους ἀποδίδουν τὰ ἁμαρτήματά τους στὸ Θεό, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἐπινόηση καὶ προτροπὴ τοῦ διαβόλου, γιὰ νὰ ἐξαλείψει ἀπὸ τὴ ρίζα αὐτὴ τὴ συνήθεια ὁ Θεός, συνέχεια λέγει ὅτι θὰ κριθεῖ πρὸς αὐτούς. Παρόμοιο βέβαια ἁμάρτημα ἔκανε καὶ ὁ πρωτόπλαστος, καὶ γι' αὐτὸ ἔλεγε· «Ἡ γυναῖκα ποὺ μοῦ ἔδωσες γιὰ σύντροφο, αὐτὴ μοῦ ἔδωσε καὶ ἔφαγα»²⁵. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲ πολλὰ τέτοια ἁμαρτήματα ἔκαναν.

3. «Διότι δὲν θὰ δικαιωθεῖ ἐνώπιόν σου κανένας ἄνθρωπος». Γιατί δὲ λέγω, λέγει, γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου καὶ γιὰ τὸν τάδε καὶ τάδε; Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ἐπάνω στὴ γῆ, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ δικαιωθεῖ, ἂν κριθεῖ σύμφωνα μὲ τὰ παραγγέλματά σου· τόσο πολὺ ἀνήκουν σ' ἐσένα τὰ νικητήρια. «Διότι κατεδίωξε ὁ ἐχθρὸς μου τὴν ψυχὴ μου». Εἶναι δυνατὸ μὲν αὐτὸ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἔχει λεχθεῖ γιὰ τὸν Σαοὺλ, ποὺ ἦταν ἐχθρὸς του καὶ τὸν καταδίωκε τότε, εἶναι δυνατὸ ὅμως ἀλληγορικὰ νὰ ἐννοήσουμε σὰν ἐχθρὸ τὸ διάβολο· διότι δὲν σταματᾷ ὁ διάβολος νὰ καταδιώκει τοὺς ἄνθρώπους τοῦ Θεοῦ. Πῶς λοιπὸν θὰ μπορούσαμε ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν καταδίωξη ἐκ μέρους αὐτοῦ; Ἐὰν βροῦμε τόπο στὸν ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ μπεῖ. Καὶ ποιός, λέγει, εἶναι αὐτὸς ὁ τόπος; Ποιὸς δὲ ἄλλος, παρὰ ὁ οὐρανός; Πῶς δὲ εἶναι δυνατὸ ν' ἀνεβροῦμε στὸν οὐρανό; Ἄκουσε τὸν Παῦλο ποὺ λέγει καὶ δείχνει, ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμα φοροῦμε τὴ σάρκα, μπορούμε νὰ ζοῦμε ἐκεῖ· διότι λέγει, «Τὰ οὐράνια νὰ σκέπτεσθε, κοντὰ στὰ ὁποῖα στέκεται ὁ Χριστός, καθισμένος στὰ δεξιά τοῦ Θεοῦ»²⁶. Καὶ πάλι· «Ἡ δικὴ μας δὲ πατρίδα καὶ ὁ τρόπος ζωῆς βρίσκεται στοὺς οὐρανοὺς»²⁷.

«Ἐταπεινώσε τὴ ζωὴ μου ἐπάνω στὴ γῆ». Πολλὰ σημαίνει τὸ ὄνομα τῆς ταπεινώσεως. Διότι ὑπάρχει καὶ ταπεινώση ἀρετῆς, ὅπως ὅταν λέγει· «Καρδιὰ συντριμμένη καὶ ταπεινωμένη ὁ Θεὸς δὲν θὰ περιφρονήσει»²⁸. Ἐπάρχει καὶ ταπεινώση ἐξ αἰτίας συμφορῶν· ὑπάρχει καὶ ταπεινώση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα. Ἐδῶ ὅμως ἐννοεῖ τὴν ταπεινώση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς συμφορές. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε τὰ στὴ συνέχεια γιὰ

- τὴν ζωὴν μου». Ἔστι καὶ ταπεινώσις ἐξ ἀπονοίας, ὡς ὅταν λέ-
 γῃ, «Ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται». Ἔστι καὶ ἕτερα ταπει-
 νώσεις, ἢ ἀπὸ τῆς ἀπληστίας. Τί γὰρ ταπεινότερον τῶν κατορυτ-
 τόντων ἑαυτοὺς ἐν πλούτῳ καὶ δυναστείαις καὶ δόξαις; Διπλῶς
 5 γὰρ εἰσι ταπεινοὶ οἱ τοιαῦτοι, ὅτι τε χαμαὶ σύρονται, καὶ ὅτι μεγά-
 λα ταῦτα νομίζουσιν, ὡς τὰ παιδία τὰ μικρὰ ἀστραγάλους καὶ
 σφαίρας καὶ τὰ τοιαῦτα ἀθύρματα μεγάλα τίθενται. Ἀλλὰ τοῦτο
 οὐ τοῦ μεγάλα εἶναι ἐκεῖνα σημεῖόν ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ τῶν θαυμα-
 ζόντων τὴν διάνοιαν ἀτελεῖ τυγχάνειν καὶ ταπεινῆν.
- 10 Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν ἡλικίας καὶ φύσεώς ἐστιν ἐλάττωμα, τοῦτο
 δὲ προαιρέσεως ἔγκλημα. Καὶ γὰρ ἀνὴρ ὢν, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τελείᾳ
 γεγονώς, τραπέζας καὶ πόρνas καὶ τρυφὴν μεγάλα εἶναι νομίζει·
 οὐ τί γένοιτ' ἂν ταπεινότερον; Καίτοι πολλοὶ τοὺς τοιοῦτους με-
 γαλοψύχους καλοῦσιν· ἀλλ' οὗτοι ἐκείνων πολλῶ ταπεινότεροι
- 15 πάλιν. Μάθωμεν τοίνυν ὅπερ ἐστὶν ὕψος ἀληθές, καὶ τί εὐτέ-
 λειαν ἐργάζεται. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὑψηλόν, ὡς τὸ τούτων ὑπερο-
 ρᾶν, ποιεῖ. Νῦν οὖν ὁ προφήτης τὴν ἀπὸ τῶν συμφορῶν λέγει
 ταπεινώσιν· «Ἐκάθισέ με ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροῦς αἰῶνος».
- 20 Διπλῆν λέγει τὴν συμφορὰν, καὶ ὅτι ἐν σκοτεινεῖς, καὶ ὅτι ὡς νε-
 κροῦς αἰῶνος, δι' ἐκατέρων αἰνιττόμενος τὴν τότε αἰχμαλω-
 σίαν. Ἐπεὶ γὰρ ἐστὶ καὶ ἐν σκοτεινοῖς ὄντα πράττειν τι, λύχνον

νά δείξει αυτό· «Ἐταπεινώσε τὴ ζωὴ μου ἐπάνω στὴ γῆ». Ὑπάρχει καὶ ταπεινώση ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἀνοησία, ὅπως δταν λέγει, «Ἐκεῖνος ποὺ ὑπερηφανεύεται, θὰ ταπεινωθεῖ»²⁹. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη ταπεινώση, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν πλεονεξία. Διότι τί ὑπάρχει ταπεινότερο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ καταχώνουν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς μέσα στὸν πλοῦτο, τὶς ἐξουσίες καὶ τὶς κοσμικὲς τιμές; Πράγματι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι διπλάσια ταπεινοί, καὶ διότι σύρονται πνευματικὰ πολὺ χαμηλά, καὶ διότι θεωροῦν σπουδαῖα αὐτά, ὅπως τὰ μικρὰ τὰ παιδιὰ θεωροῦν σπουδαῖα τοὺς ἀστραγάλους, τὶς μπάλλες καὶ τὰ παρόμοια παιδικὰ παιχνίδια. Αὐτὸ ὁμως δὲν εἶναι ἀπόδειξη ὅτι ἐκεῖνα εἶναι σπουδαῖα, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀτελεῖς καὶ ταπεινὴ ἡ σκέψη ἐκείνων ποὺ θανατῶν αὐτά.

Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν εἶναι ἐλάττωμα τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως, ἐνῶ αὐτὸ ἔγκλημα τῆς προαιρέσεώς τους. Καθόσον, ἐνῶ εἶναι ἄνδρας καὶ βρίσκεται σὲ ὄριμη ἡλικία, θεωρεῖ σπουδαῖα πράγματα τὰ τραπέζια τῶν φαγητῶν, τὶς πόρνες καὶ τὶς ἀπολαύσεις, πράγμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ταπεινότερο; Ἄν καὶ πολλοὶ βέβαια τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοῦ ὀνομάζουν μεγαλόψυχους, ἀλλ' αὐτοὶ πάλι εἶναι πολὺ περισσότερο ταπεινότεροι ἀπὸ ἐκείνους. Ἄς μάθουμε λοιπὸν πὶδὸν πράγμα εἶναι πραγματικὰ ὑψηλό, καὶ ποῖο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ προξενεῖ τὴν εὐτέλεια. Πράγματι τίποτε δὲν κάμνει τὸν ἄνθρωπο τόσο ὑψηλό, ὅσο τὸ νὰ περιφρονεῖ αὐτά. Τώρα ὁμως ὁ προφήτης ἐννοεῖ τὴν ταπεινώση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς συμφορὲς· «Μὲ ἔβαλε νὰ καθήσω μέσα στοὺς σκοτεινοὺς θάλαμους τοῦ ἄδη, σὰν ἐκείνους ποὺ εἶναι νεκροὶ πρὶν ἀπὸ αἰῶνες». Διπλὴ παρουσιάζει τὴ συμφορὰ· καὶ ὅτι κάθεται μέσα στὰ σκοτεινά, καὶ ὅτι εἶναι σὰν τοὺς νεκροὺς ποὺ πέθαναν πρὶν ἀπὸ αἰῶνες, ὑπονοώντας καὶ μὲ τὶς δύο αὐτὲς συμφορὲς τὴν τότε αἰχμαλωσία. Διότι, ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸ καὶ δταν ἀκόμα βρίσκεται κανεὶς στὰ σκοτεινά νὰ κάμνει κάτι, ἀφοῦ ἀνάψει λυχνάρι, θέλοντας νὰ δείξει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ ὑπερβολικὸ μέ-

ἄψαντα, μετ' ἐπιτάσεως βουλόμενος δεῖξαι τὴν ὑπερβολὴν τῶν κακῶν, τῷ ὀνόματι τῶν νεκρῶν ὤγκωσε τὴν τραγωδίαν.

Τοιοῦτοί εἰσι καὶ οἱ ἐν ἁμαρτήμασι ζῶντες. Ὡς γὰρ ἐν σκότῳ νεκροί, οὕτως εἰσὶ· κἂν μυρίας οὖν περιφέρωσι λαμπηδόνας, 5 κἂν πρὸς τὸν ἥλιον βλέπωσι, κἂν φαιδροὶ γίνωνται ἀπὸ τῶν ἐσθημάτων καὶ τῆς ἄλλης θεραπείας, τῶν νεκρωθέντων ἅπαξ καὶ ἐν σκότῳ ὄντων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, ἀλλὰ καὶ πολλῶ χαλεπώτερον, ὅσῳ τὸ μὲν φύσεως πρᾶγμα, τὸ δὲ προαιρέσεως κατηγορία. Ἔστι σκότος καὶ τὸ μέλλον περὶ οὗ φησιν, « Ἄρατε αὐτόν, καὶ ἐμβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον». Ἔστι καὶ σκότος τὸ τῆς κακίας. «Καθημένους ἐν σκότει», φησί, «καὶ σκιᾷ θανάτου». Καὶ ὁ Παῦλος, «Οὐκ ἐσμὲν υἱοὶ σκότους». Καὶ πάλιν, «Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία». Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὡσπερ οἱ ἐν σκότῳ οὐκ 15 ἴσασι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ καθάπερ οἱ ἐν ἁμαρτίαις ζῶντες πεπήρωνται, καὶ οὐ διαγιγνώσκουσι τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ πρὸς τὰς σκιὰς ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τρέχουσι, πλοῦτον καὶ τρυφὰς καὶ δυναστείας διώκοντες, καὶ ἀγνοοῦσιν ἐχθρούς, καὶ ἀγνοοῦσι φίλους, τοῖς μὲν ἐχθροῖς ὡς φίλοις θαρροῦντες, τοῖς δὲ 20 φίλοις ὡς πολεμίους συρρηγνύμενοι.

Οὐχ ὄρας καθ' ἐκάστην ἡμέραν πένητας βοῶντας, ὀδυνωμένους, καὶ οὐδένα ἀκούοντα; Διὰ τί οὖν οὐκ ἀκούουσιν; Ὅτι ἐκάθισεν αὐτοὺς ὁ διάβολος ἐν σκοτεινοῖς, ὡς νεκροὺς αἰῶνος. Ὅπερ γὰρ ἑτέροις τὸ σκότος καὶ ἡ νεκρότης, τοῦτο τούτοις ἡ ἀπανθρωπία. Τῶν ἐν σκότῳ καθημένων ἐστὶ τὸ μὴ ὄραν τὰ ἐπιόντα κακά. Τοῦτο καὶ οὗτοι πάσχουσι, παρακειμένας σχεδὸν τὰς συμφορὰς οὐ βλέποντες, καὶ εἰς βάραθρα καὶ εἰς κρημνοὺς κατα-

30. Ματθ. 22, 13.

31. Λουκᾶ 1, 79.

32. Α' Θεσ. 5, 5.

33. Ρωμ. 1, 21.

γεθος τῶν κακῶν, διόγκωσε τὴν τραγωδία μὲ τὸ ὄνομα τῶν νεκρῶν.

Τέτοιοι εἶναι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν μέσα στὰ ἁμαρτήματα. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι οἱ νεκροὶ μέσα στὸ σκοτάδι, ἔτσι εἶναι καὶ αὐτοί· καὶ ἂν ἀκόμα λοιπὸν κῆρατοῦν ἄπειρες λαμπάδες, καὶ ἂν ἀκόμα βλέπουν πρὸς τὸν ἥλιο, καὶ ἂν ἀκόμα γιώθουν χαρὰ ἀπὸ τὰ ἐνδύματα καὶ τὴν ἄλλη φροντίδα, δὲν βρίσκονται σὲ καθόλου καλύπτερη θέση ἀπὸ ἐκεῖνους ποὺ πέθαναν πιά καὶ βρίσκονται μέσα στὸ σκοτάδι, ἀλλὰ βρίσκονται καὶ σὲ πολὺ πιὸ χειρότερη θέση, τόσο, ὅσο τὸ μὲν ἓνα εἶναι φυσικὸ πρᾶγμα, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀποτελεῖ κατηγορία τῆς ἐλευθέρης ἐκλογῆς αὐτῶν. Ὑπάρχει καὶ τὸ μελλοντικὸ σκοτάδι γιὰ τὸ ὁποῖο λέγει, «Πάρτε τον καὶ ρίξτε τον στὸ σκοτάδι τὸ ἐξώτερο»³⁰. Ὑπάρχει καὶ τὸ σκοτάδι τῆς κακίας. «Ἐκεῖνους ποὺ κάθονται», λέγει, «στὸ σκοτάδι καὶ κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τοῦ θανάτου»³¹. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει, «Δὲν εἴμαστε υἱοὶ τοῦ σκότους»³². Καὶ πάλι, «παραδόθηκαν μὲ τὶς σκέψεις τοὺς σὲ μάταια πρᾶγματα καὶ σκοτίσθηκε ἡ ἀνόητη διάνοιά τους»³³. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καί, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ βρίσκονται μέσα στὸ σκοτάδι, δὲν γνωρίζουν τὴ φύση τῶν πραγμάτων, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν μέσα στὴν ἁμαρτία εἶναι τυφλωμένοι καὶ δὲν γνωρίζουν τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τρέχουν πρὸς τὶς σκιές σὰν πρὸς ἀληθινὰ πρᾶγματα, ἐπιδιώκοντας τὸν πλοῦτο, τὶς ἀπολαύσεις καὶ τὶς ἐξουσίες, καὶ ἀγνοοῦν τοὺς ἐχθροὺς, ἀγνοοῦν τοὺς φίλους, καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς τοὺς θεωροῦν φίλους, μὲ τοὺς δὲ φίλους συγκρούονται σὰν πρὸς ἐχθροὺς.

Δὲν βλέπεις κάθε ἡμέρα φτωχοὺς ποὺ φωνάζουν καὶ ὑποφέρουν καὶ ποὺ κανένας δὲν ἀκούει; Γιατί λοιπὸν δὲν ἀκοῦν; Διότι τοὺς τοποθέτησε ὁ διάβολος στὰ σκοτεινὰ μέρη, σὰν νεκροὺς πρὶν ἀπὸ αἰῶνες. Καθόσον αὐτὸ ποὺ εἶναι γιὰ ἄλλους τὸ σκοτάδι καὶ ἡ νεκρότητα, αὐτὸ εἶναι γι' αὐτοὺς ἡ ἀπανθρωπιά. Γνώρισμα αὐτῶν ποὺ κάθονται στὸ σκοτάδι εἶναι νὰ μὴ βλέπουν τὰ κακὰ ποὺ ἔρχονται. Αὐτὸ καὶ αὐτοὶ παθαίνουν, ἐνῶ βρίσκονται σχεδὸν κοντὰ τους οἱ συμφορὲς δὲν τὶς βλέπουν,

φερόμενοι. Τῶν ἐν σκότῳ καθήμενων ἐστὶ τὰ αἰσχροῦ μετὰ πάσης ἀδείας τολμᾶν. Τοῦτο καὶ οἱ ἐν πονηρίᾳ ζῶντες πράττουσιν, ὡσπερ ἐν σκότῳ καθήμενοι, καὶ μηδενὸς ὄντος ἀνθρώπων τοῦ βλέποντος τὰ πραττόμενα, οὕτω μετὰ ἀδείας ἅπαντα τολμῶσιν
5 ἐν μέσαις πόλεσιν ὡς ἐν ἐρημίᾳ παρανομοῦντες.

4. Οἱ ἐν σκότῳ καθήμενοι ἐν φόβῳ εἰσὶ διηνεκεῖ· τοῦτο καὶ οὗτοι. Οὐδεὶς γὰρ πλεονέκτης καὶ ἄρπαξ ἐκτὸς δέους ἐστὶ, κἄν μυρία κομπάζῃ καὶ φαιδρὸς ἐξωθεν φαίνηται. Τοιαύτη γὰρ τοῦ συνειδότης ἢ φύσις. Καὶ ἔμπροσθεν μὲν οὖν ἦσαν ἀπεστερημένοι
10 συγγνώμης ἀπάσης οὗτοι, πολλῶ δὲ μᾶλλον νῦν, διότι, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης λάμπαντος, ἐτι ἐν σκότῳ κάθηνται. Καὶ πῶς, ἡλίου λάμπαντος, ἐτι ἐν σκότῳ κάθηνται; Παρὰ τὴν τῶν οἰκειῶν ὀφθαλμῶν ἀσθένειαν. Πρὸς γὰρ καταδύσεις ἢ φωλεοὺς ἢ καὶ χηραμοὺς ἑαυτοὺς κατορύττοντες τῆς πονηρίας, διαβλέψαι
15 οὐ δύνανται πρὸς τὴν ἀκτίνα, διὰ τὴν τῶν ὀμμάτων ἀσθένειαν.

«Καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου· ἐν ἐμοὶ ἐταράχθη ἡ καρδία μου». Ἔτερος, «Καὶ περιειλεῖτο ἐπ' ἐμὲ ἡ ψυχὴ μου». Πολλὴν τὴν ὑπερβολὴν τῆς θλίψεως διὰ τοῦ θορύβου τῆς διανοίας ἐμφαίνει. Τί δέ ἐστιν, «Ἐν ἐμοί»; Οὐδὲ εἰς ἄλλους ἐξενεγκεῖν εἶχον, φησί, καὶ λαβεῖν τινα παραμυθίαν. Τοιαῦται αἱ τῶν
20 πονηρῶν ἀνθρώπων ψυχαί· οὐκ ἔστιν ὅτε οὐ ταράττονται, οὐ μόνον παρόντων, ἀλλὰ καὶ προσδοκωμένων τῶν δεινῶν. Οὐκ ἔστι παρ' αὐτοῖς οὐδέποτε γαλήνη, οὐκ ἔστιν ἀδεια τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ παντὸς πελάγους διακόπτονται μειζρόνως· οὐ νύξ, οὐχ ἡμέ-
25 ρα ἀτέλειαν δίδωσιν αὐτοῖς τοῦ χειμῶνος, ἀλλ' ἐλαύνονται πανταχόθεν, κἄν μηδεὶς ὁ ἐνοχλῶν ἦ, τὸν πόλεμον σύνοικον ἔχον-

καὶ ὀδηγοῦνται στὰ βάραθρα καὶ στοὺς γκρεμούς. Γνώρισμα ἐκείνων ποὺ ζοῦν μέσα στὸ σκοτάδι εἶναι νὰ πράττουν τελειῶς ἄφοβα τὰ αἰσχρὰ πράγματα. Αὐτὸ κάμνουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν μέσα στὴν κακία, οἱ ὅποιοι, σὰν νὰ ζοῦν μέσα στὸ σκοτάδι καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει κανένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ νὰ βλέπει αὐτὰ ποὺ πράττουν, ἔτσι τελειῶς ἄφοβα τολμοῦν καὶ πράττουν τὰ πάντα στὸ μέσο τῶν πόλεων, σὰν νὰ κάμνουν τὶς παρανομίες τους στὴν ἔρημιά.

4. Αὐτοὶ ποὺ ζοῦν μέσα στὸ σκοτάδι βρίσκονται σὲ διαρκὴ φόβο· ἔτσι καὶ αὐτοί. Διότι κανένας πλεονέκτης καὶ ἄρπαγας δὲν βρίσκεται ἐκτὸς φόβου, καὶ ἂν ἀκόμα καυχίεται καὶ φαίνεται ἐξωτερικὰ χαρούμενος. Καθόσον τέτοια εἶναι ἡ φύση τῆς συνειδήσεως. Καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ βέβαια τοῦ Κυρίου αὐτοὶ ἦταν στερημένοι κάθε συγγνώμης, πολὺ περισσότερο ὁμως τώρα, διότι, ἂν καὶ ἔλαμψε ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, αὐτοὶ ζοῦν ἀκόμα μέσα στὸ σκοτάδι. Καὶ πῶς, ἀφοῦ ὁ ἥλιος ἔλαμψε, αὐτοὶ ζοῦν ἀκόμα μέσα στὸ σκοτάδι; Ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθένειας τῶν ὀφθαλμῶν τους. Διότι, κρύβοντας τοὺς ἑαυτοὺς τους μέσα στὶς τρύπες, στὶς φωλιές καὶ στὶς σπηλιές τῆς κακίας, δὲν μποροῦν νὰ ρίξουν τὸ βλέμμα τους πρὸς τὴν ἀκτίνα τοῦ φωτός, ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθένειας τῶν ὀφθαλμῶν τους.

«Καὶ κυριεύθηκε ἀπὸ ἀδράνεια τὸ πνεῦμα μου καὶ ταραχὴ κατέλαβε τὴν καρδιά μου». Ἄλλος λέγει, «Καὶ βασανίζοταν μέσα μου ἡ ψυχὴ μου». Μὲ τὸ θόρυβο τῆς διάνοιας παρουσιάζει τὴν ὑπερβολικὴ θλίψη του. Τί σημαίνει ὁμως, «Ἐν ἐμοί»; Δὲν μποροῦσα, λέγει, νὰ πῶ τὴ θλίψη μου σ' ἄλλους καὶ νὰ λάβω κάποια παρηγοριά. Τέτοιες εἶναι οἱ ψυχές τῶν κακῶν ἀνθρώπων· δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ ταρασσονται, ὄχι μόνο ὅταν εἶναι παρόντα τὰ κακά, ἀλλὰ καὶ ὅταν περιμένουν τὸν ἐρχομὸ τους. Δὲν ὑπάρχει ποτὲ σ' αὐτοὺς γαλήνη, δὲν ὑπάρχει ἀφοβία τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ νιώθουν ταραχὴ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅποιοδήποτε πέλαγος· οὔτε ἡ νύχτα, οὔτε ἡ ἡμέρα τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὰ κακά ποὺ τοὺς περιζώνουν, ἀλλὰ βασανίζονται ἀπὸ παντοῦ, καὶ ἂν ἀκόμα κανεὶς δὲν τοὺς ἐνοχλεῖ, στὴ σκέψη τους κυριαρ-

τες, καὶ τῶν ἤδη ληφθέντων οὐκ ἀπολαύουσι, ταῖς φροντίσι τῶν
 μηδέπω προσγενομένων τρυχόμενοι, κοπτόμενοι, τὰ πάντων
 μεριμνῶντες πράγματα, τὰς ἀπάντων περιουσίας περιεργαζόμε-
 νοι, ἀναλογιζόμενοι πῶς τὸν μὲν πείσουσι, τὸν δὲ φοβήσουσι,
 5 τὸν δὲ κολακεύσουσι, τὸν δὲ βιάσονται, τὸν δὲ θεραπεύσουσι,
 συκοφαντίας, ὠνάς, ἀπεμπολήσεις, διαθήκας, ἐγγύας, τόκους,
 κεφάλαια, τὸν φορυτὸν τῶν κακῶν τούτων παρ' ἑαυτοῖς
 ἀνελέττοντες· καὶ ὅταν κατὰ ροὴν αὐτοῖς τὰ πράγματα ἔλθῃ, τότε
 μάλιστα θορυβοῦνται. Ὅρα γοῦν τὸν πλούσιον ἐκεῖνον ταραττό-
 10 μενον, ὅταν εὐθύνησεν αὐτοῦ ἡ χώρα, καὶ διαπορούμενον, καὶ ἐν
 ἀμηχανίᾳ καθεστῶτα, καὶ λέγοντα· «Τί ποιήσω; Καθελῶ μου
 τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω». Ἄλλ' ὁ πένης οὐδὲν
 πάσχει τοιοῦτον.

«Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων· ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔρ-
 15 γοις σου». Οὐ μικρὰ αὕτη παράκλησις, τὸ τὰ πρότερα εἰδέναί καὶ
 τὰ παρόντα. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς εἶπεῖν, τοῖς αὐτοῖς νόμοις ὁ Θεὸς
 διοικεῖ καὶ τὰ νῦν, καὶ τὰ ἔμπροσθεν, μεγίστη παράκλησις εἰς τὰ
 παρόντα τῶν παρελθόντων ἢ μνήμη. Διδὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ
 λέγει· «Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλε-
 20 ος αὐτοῦ ἀποκόψει;». Καὶ ἄλλος· «Ἐμβλέσατε εἰς τὰς ἀρχαίας
 γενεάς, καὶ ἴδετε, τίς ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον καὶ ἐγκατελείφθη;».
 Καὶ ὁ Παῦλος· «Ταῦτα δὲ πάντα τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις· ἐ-
 γράφη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κα-
 τήνησεν». Οὐ τὰ ἀλλότρια δέ, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκεῖα πολλάκις ἀ-
 25 ναμιμνησκόμενοι κερδαίνομεν. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ὁ ἀπόστο-
 λος λέγων· «Ἀναμιμνήσκεσθε τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φω-
 τισθέντες πολλὴν ἀθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων». Καὶ ἀπὸ τοῦ
 ἐναντίου· «Τίνα οὖν καρπὸν εἶχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνε-
 σθε;». Καὶ ἄλλος σοφός· «Ἀναμιμνήσκου τὰ ἔσχατά σου, καὶ

34. Λουκᾶ 12, 18.

35. Ψαλμ. 76, 8-9.

36. Σοφ. Σειράχ 2, 10.

37. Α' Κορ. 10, 11.

38. Ἐβρ. 10, 32.

39. Ρωμ. 6, 21.

χει ὁ φόβος τοῦ πολέμου, καὶ δὲν ἀπολαμβάνουν ἐκεῖνα ποῦ ἠ-
δη ἔλαβαν, βασανίζονται ἀπὸ τὶς φροντίδες ποῦ δὲν συνέβηκαν
ἀκόμα, θρηνοῦν, μεριμνοῦν γιὰ τὰ πράγματα ὄλων, ἀσχολοῦν-
ται μὲ τὶς περιουσίες ὄλων, σκεπτόμενοι πῶς τὸν μὲν ἕνα νὰ
πείσουν, τὸν ἄλλο νὰ φοβήσουν, τὸν ἄλλο νὰ κολακεύσουν,
τὸν ἄλλο νὰ ἐκβιάσουν, τὸν ἄλλο νὰ ἐξυπηρετήσουν, περιστρέ-
φοντας στὴ σκέψη τους συκοφαντίες, ἀγορές, πωλήσεις, συμ-
φωνίες, ἐγγυήσεις, τόκους, κεφάλαια, ὄλο δηλαδὴ αὐτὸ τὸ
πλῆθος τῶν κακῶν· καὶ ὅταν ὄλα τὰ πράγματα τοὺς ἔλθουν εὐ-
νοϊκά, τότε πρὸ πάντων ἀνησυχοῦν. Πρόσεχε λοιπὸν τὸν πλού-
σιο ἐκεῖνο ποῦ κυριεύεται ἀπὸ ταραχὴ, ὅταν εὐημέρισε ἡ χώρα
του, καὶ ἀποροῦσε καὶ βρισκόταν σὲ ἀμηχανία καὶ ἔλεγε· «Τί
νὰ κάνω; Ὁὰ γκρεμίσω τὶς ἀποθήκες μου καὶ θὰ χτίσω μεγαλύ-
τερες»³⁴. Ἄλλ' ὁ φτωχὸς δὲν παθαίνει τίποτε παρόμοιο.

«Θυμήθηκα ἡμέρες παλιές· ἐμελέτησα ὄλα τὰ ἔργα σου».
Δὲν εἶναι μικρὴ παρηγοριὰ αὐτὴ, τὸ νὰ γνωρίζει δηλαδὴ τὰ
προγούμενα καὶ τὰ παρόντα. Διότι, ἐπειδὴ, ὅπως θὰ λέγαμε, ὁ
Θεὸς κυβερνᾷ μὲ τοὺς ἴδιους νόμους καὶ τὰ σημερινὰ καὶ τὰ
περασμένα, εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη παρηγοριὰ γιὰ τὰ παρόν-
τα ἢ ἀνάμνηση τῶν παρελθόντων. Γι' αὐτὸ καὶ σ' ἄλλο ψαλμὸ
λέγει· «Μήπως αἰῶνια θὰ μᾶς ἀπωθεῖ ὁ Κύριος ἢ θὰ μᾶς στερή-
σει τελείως τὸ ἔλεος;»³⁵. Καὶ ἄλλος λέγει· «Ρίξτε τὸ βλέμμα
σας στὶς ἀρχαῖες γενεές καὶ ἐξετάσατε, ποιὸς στήριξε τὶς ἐλπί-
δες του στὸν Κύριο καὶ ἐγκαταλείφθηκε;»³⁶. Καὶ ὁ Παῦλος
λέγει· «Ὅλα δὲ αὐτὰ ποῦ συνέβαιναν σ' ἐκείνους ἦταν προει-
κονίσεις, γράφτηκαν δὲ γιὰ δικὴ μας νουθεσία, πρὸς τοὺς ὀ-
ποίους ἦλθε τὸ τέλος τῶν αἰώνων»³⁷. Ὁφελούμαστε δὲ πάρα
πολὺ ἐνθυμούμενοι ὄχι μόνο τὰ ξένα, ἀλλὰ πολλὰς φορὲς καὶ
τὰ δικά μας γεγονότα. Καὶ αὐτὸ τὸ φανερῶνει ὁ ἀπόστολος,
λέγοντας· «Νὰ θυμῶσαστε τὶς παλιὲς ἡμέρες, κατὰ τὶς ὁποῖες,
ἀφοῦ λάβατε τὸ βάπτισμα, ὑπομείνατε πολλοὺς ἀγῶνες παθη-
μάτων»³⁸. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πλευρὰ· «Ποῖο λοιπὸν καρπὸ
εἶχατε τότε ἀπὸ τὰ ἔργα σας ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα τώρα νιώθετε
ντροπή;»³⁹. Καὶ ἄλλος σοφὸς λέγει· «Νὰ θυμᾶσαι τὸ τέλος τῆς

εις τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἀμάρτης». Τοῦτο γὰρ εἰ καὶ μέλλον ἐστίν, ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔχει τὴν ἀρχὴν ὁ θάνατος ὁ κοινός.

Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ ἀπὸ τῶν μελλόντων καὶ παρελ-
 5 θόντων, καὶ ὅταν παρακαλέσαι δέη, καὶ ὅταν σωφρονίσαι· «Οὐ θέλω», φησίν, «ὕμᾱς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης δι- ἤλθον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα τὸ πνευματικὸν ἔφαγον· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός». Ποτὲ δὲ ἀπὸ
 10 τῶν μελλόντων· «Ὅστινες δίκην τίσουσιν, δλεθρον αἰώνιον ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ». Καὶ πάλιν· «Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος». «Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν τῷ πυρὶ ἀποκαλύπτεται». Καὶ πάλιν· «Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας».
 15 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὅταν σωφρονίσαι· ὅταν δὲ παρακαλέσαι δέη, ἀφ' ἑκατέρων παρακαλεῖ· ἀπὸ μὲν τῶν παρελθόντων, λέγων οὕτως, «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν, καὶ πατὴρ πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει, διὰ τῆς παρα-
 20 κλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀπὸ δὲ τῶν μελλόντων, «Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς». Διὰ τοῦτο καὶ οὗτος λέγει, «Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου». Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, «Ἐμνήσθην», ἀλλ', «Ἐμελέτη-
 25 σα»· τουτέστιν, ἔργον ἐποίησάμην καὶ πολλὴν τὴν μελέτην, τὰ τοῖς παλαιοῖς συμβεβηκότα αὐτὸς ἀνελίττειν παρ' ἑμαυτῷ. Μεγάλη γὰρ ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἱστορίας ἐγγίνεται ἡμῖν καὶ παράκλησις καὶ φιλοσοφία. Διὸ καὶ ἔλεγεν ὁ Παῦλος· «Διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχομεν».

40. Σοφ. Σειράχ 7, 36.

41. Α' Κορ. 10, 1. 3-5.

42. Β' Θεσ. 1, 9.

43. Α' Θεσ. 2, 16.

44. Α' Κορ. 3, 13.

45. Ἐφ. 5, 6.

46. Β' Κορ. 1, 3-4.

47. Ρωμ. 8, 18.

48. Ρωμ. 15, 4.

ζωῆς σου καὶ δὲν θὰ ἁμαρτήσεις οὐδέποτε»⁴⁰. Διότι ὁ κοινὸς αὐτὸς θάνατος, ἂν καὶ θὰ συμβεῖ στοὺς μέλλοντες, ἀλλ' ὅμως ἔχει τὴν ἀρχὴν του στοὺς παρελθόντες.

Αὐτὸ κάμνει καὶ ὁ Παῦλος προτρέποντας ἀπὸ τὰ μελλοντικά καὶ ἀπὸ τὰ παρελθόντα, ὅταν χρειάζεται καὶ νὰ παρηγορήσει καὶ νὰ σωφρονίσει· «Δὲν θέλω», λέγει, «ἀδελφοί, νὰ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅλοι οἱ πατέρες μας ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν νεφέλην καὶ ὅτι ὅλοι πέρασαν μέσα ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ ὅτι ὅλοι ἔφαγαν τὴν ἴδιαν πνευματικὴν τροφήν· ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς δὲν ἔμεινε εὐχαριστημένος μετὰ τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτούς»⁴¹. Ἄλλος δὲ τοὺς προτρέπει ἀπὸ τὰ μελλοντικά· «Οἱ ὅποιοι θὰ τιμωρηθοῦν μετὰ αἰῶνια καταστροφὴ ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ»⁴². Καὶ πάλιν· «Ἐφθασε δὲ ἐπὶ τέλος ἐπάνω τους ἡ ὀργὴ του»⁴³. «Διότι ἡ ἡμέρα ἐκείνη θὰ τὸ ἀποκαλύψει, διότι θὰ ἀποκαλυφθῆ αὐτὴ μετὰ φωτιάν»⁴⁴. Καὶ πάλιν· «Διότι γιὰ ὅλα αὐτὰ ἐρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐναντίον ἐκείνων ποὺ δείχνουν ἀπειθείαν στοὺς Θεοὺς»⁴⁵.

Καὶ αὐτὰ μὲν τὰ λέγει ὅταν θέλει νὰ σωφρονίσει, ὅταν ὅμως χρειάζεται νὰ παρηγορήσει, ἀπὸ ἄλλα παρηγορεῖ· ἀπὸ μὲν τὰ περασμένα λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν καὶ πατέρας κάθε παρηγοριᾶς, ὁ ὅποιος μᾶς παρηγορεῖ σὲ κάθε θλίψην, μετὰ τὴν παρηγοριάν ἐκείνην μετὰ τὴν ὅποιαν παρηγορούμαστε ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ»⁴⁶. ἀπὸ δὲ τὰ μελλοντικά λέγοντας· «Τὰ παθήματα τοῦ παρόντος καιροῦ δὲν μποροῦν νὰ ἐξισωθοῦν μετὰ τὴν μελλοντικὴν δόξαν ποὺ θὰ ἀποκαλυφθῆ σὲ μᾶς»⁴⁷. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸς λέγει, «Θυμήθηκα ἡμέρας ἀρχαῖες, μελέτησα ὅλα τὰ ἔργα σου». Δὲν εἶπε ἀπλῶς, «Θυμήθηκα», ἀλλὰ, «Μελέτησα»· δηλαδὴ τὸ ἔκανα ἔργο μου καὶ τὸ μελέτησα πάρα πολὺ, σκεπτόμενος ὅλα ἐκεῖνα ποὺ συνέβηκαν στοὺς παλαιούς. Διότι προκύπτει μεγάλη παρηγοριὰ καὶ εὐσέβεια σὲ ἡμᾶς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν Γραφῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε ὁ Παῦλος· «Μετὰ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρηγοριάν ποὺ παρέχουν οἱ Γραφεὶς διατηροῦμε τὴν ἐλπίδα μας στοὺς Κύριους»⁴⁸. Καὶ πάλιν·

Καὶ πάλιν· «Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν».

5. Καὶ οὗτος γοῦν ἐντεῦθεν ἤδη παρεκλήθη ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὧν καὶ ταραχῇ, τῷ τὰ παλαιὰ ἀνελίττειν παρ' ἑαυτῷ, καὶ τοῦ
 5 Θεοῦ τὰς οἰκονομίας τὰς διαφόρως γεγενημένας ἀναμιμνήσκεισθαι. Ἔτερος γοῦν φησι, «Καὶ ἐμελέτησα πάσας τὰς πράξεις σου». «Ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων». Ἄλλος, «Τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων». Δείκνυσι διὰ τούτου, ὅτι ταῦτα ποιῶν, πολλὴν ἔκαρποῦτο τὴν παράκλησιν, καὶ οἰκειότε-
 10 ρος πρὸς τὸν Θεὸν ἐγίνετο. Διὸ καὶ ἐπήγαγε τοῦτο ἐμφαίνων, «Διεπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου». Οὐκ εἶπεν, 'ἐξέτεινα', ἀλλά, «Διεπέτασα», πολλὴν δεικνὺς τὴν διάθεσιν τῆς καρδίας, μονονουχὶ ἐξάλλεσθαι τοῦ σώματος ἐπειγομένης καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατρέχειν. Ἐθνους οὖν γενόμενος ὑπὸ τῆς μνήμης τῶν κατορ-
 15 θωμάτων, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἀναλογισάμενος ἅπασαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν συμφορῶν παιδευσιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπαλλαγῆς ἐλευθερίαν, πρὸς σὲ πάλιν κατέφυγον.

«Ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι». Ἔτερος, «Ὡς γῆ διψῶσα πρὸς σὲ αἶψι· τοῦτο γάρ ἐστι τό, «Διάψαλμα». Καὶ ἐν ταῖς
 20 συμφοραῖς καὶ ἐν ταῖς εὐημερίαις καὶ ἐν πάσῃ καιρῶν διαφορᾷ τὴν ἴσην ἐπεδεικνύμην σπουδῆν, φησί. Τί δέ ἐστιν, «Ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι»; Ὡσπερ γῆ διψῶσα τοῦ ὕετοῦ ἐφίεται, οὕτω καὶ γὰρ τοῦ παρὰ σοὶ εἶναι διηνεκῶς. Μάλιστα δὲ ταύτην ἐπέτεινε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν θλίψεων ὁ ὄγκος· διὸ καὶ ἀφήκεν αὐτὰς ὁ Θεὸς αὐξή-
 25 θῆναι, τὴν πολλὴν πρόνοιαν ἐπιδεικνύμενος. Οὐ γὰρ ἐποίησε τὰ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ γενομένων ἐπιμελεῖται, καὶ ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Παῦλος εἰδὼς ἔλεγεν· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν». Καὶ πάλιν· «Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκε». Καὶ ὁ Δαυὶδ· «Πάντα

«Ἡ Ὄλη ἡ Γραφή εἶναι θεόπνευστη καὶ ὠφέλιμη γιὰ διδασκαλία, ἔλεγχος καὶ ἐπανόρθωση»⁴⁹.

5. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν, ἂν καὶ βρισκόταν μέσα σὲ τόση θλίψη καὶ ταραχή, ἀπὸ ἐδῶ ἤδη παρηγορήθηκε, μὲ τὸ νὰ φέρει στὴ σκέψη του τὰ παλιὰ καὶ νὰ θυμᾶται τὰ ἔργα τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ποῦ ἔκαμε κατὰ διαφόρους καιροῦς. Ἄλλος δὲ ἑρμηνευτὴς λέγει, «Καὶ μελέτησα ὅλες τὶς πράξεις σου». «Μελετοῦσα τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου». Ἄλλος, «Τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μελετοῦσα». Δείχνει μὲ αὐτό, ὅτι κάμνοντας αὐτὰ ἀπεκόμιζε μεγάλη ὠφέλεια καὶ παρηγοριὰ καὶ γινόταν περισσότερο οἰκείος στὸ Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ γιὰ νὰ δηλώσει αὐτὸ πρόσθεσε: «Ἄνοιξα πρὸς ἐσένα τὰ χέρια μου». Δὲν εἶπε, 'ἄπλωσα', ἀλλ', «Ἄνοιξα», γιὰ νὰ δείξει τὴ μεγάλη διάθεση τῆς καρδιάς του, σὰν δηλαδὴ νὰ ἠθελε νὰ πηδήξει μέσα ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ νὰ ἀνατρέξει πρὸς αὐτόν. Κυριευθεὶς λοιπὸν ἀπὸ μεγάλο ἐνθουσιασμό ἐξ αἰτίας τῆς ἀναμνήσεως τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀναλογιζόμενος ὅλη τὴ φιλανθρωπία σου, καὶ τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὶς συμφορὰς καὶ τὴν ἐλευθερία ποῦ βρῆκα, ἀπαλλαχθεὶς ἀπὸ αὐτές, πάλι πρὸς ἐσένα κατέφυγα.

Ἡ ψυχὴ μου σὲ ζητεῖ σὰν τὴ διψασμένη γῆ». Ἄλλος λέγει, «Σὰν γῆ διψασμένη πρὸς ἐσένα πάντοτε»· διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ «Διάψαλμα». Καὶ στὶς συμφορὰς καὶ στὶς εὐτυχισμένες στιγμὲς καὶ σ' ὅλες τὶς ἐναλλαγὰς τῶν διαφορῶν περιστάσεων τὴν ἴδια, λέγει, ἔδειχνα προθυμία. Τί σημαίνει δέ, «Σὰν γῆ διψασμένη ἀπευθύνεται πρὸς ἐσένα»; Ὅπως ἀκριβῶς ἡ διψασμένη γῆ ποθεῖ τὴ βροχή, ἔτσι καὶ ἐγὼ ἐπιθυμῶ νὰ βρισκομαι πάντοτε κοντὰ σου. Καὶ βέβαια αὐτὴ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν αὐξήσει τὸ μέγεθος τῶν θλίψεων· γι' αὐτὸ καὶ ἄφησε αὐτὲς ὁ Θεὸς ν' αὐξηθοῦν, γιὰ νὰ δείξει τὴ μεγάλη πρόνοιάν του. Διότι δὲν δημιούργησε μόνο τὰ κτίσματα, ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ τὰ ἔκαμε τὰ φροντίζει, καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅλα τὰ ἄλλα γενικὰ. Αὐτὸ λοιπὸν γνωρίζοντας καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Διότι μέσα σ' αὐτὸν ζοῦμε καὶ κινούμεστε καὶ ὑπάρχουμε»⁵⁰. Καὶ πάλι· «Ἀπὸ αὐτὸν κυβερνοῦνται τὰ πάντα»⁵¹. Καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· «Ἄλλα ἀπὸ

πρὸς σὲ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον. Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσιν· ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσεται χρηστότητος· ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον ταραχθήσονται». Καὶ πάλιν· «Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν». Καὶ ὁ Ἡσαΐας· «Ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς». Καὶ περὶ ἀρετῆς, «Ἐὰν μὴ Κύριος», φησὶν, «οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν». Καὶ πάλιν, «Ὁ κατοικίζων στείραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραينوμένην».

10 Διὰ τοῦτο καὶ σείει τὴν γῆν, καὶ καπνίζει τὰ ὄρη ἀπτόμενος, τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ δηλῶν. Σκοτοῖ δὲ τὸν ἥλιον, καὶ ἐκλείπειν ποιεῖ, διὰ τούτου πάλιν τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ ἀνακηρύττων. Καὶ ἐν Γραφαῖς δὲ ὄρας ἥλιον ἀναποδίζοντα, καὶ σελήνην μετ' αὐτοῦ πάλιν ἰσταμένην, καὶ πολλὰ ἕτερα θαύματα. "Ὅτε μὲν γὰρ
15 αὐτοῦ ἡ γνώσις οὐπω ἐκτέτατο, ταῦτα ἐγίνετο, νυνὶ δὲ οὐκ ἔστι χρεῖα ταύτης τῆς διδασκαλίας, τῶν πραγμάτων βοῶντων καὶ δεικνύντων τὸν Δεσπότην. Εἶδες ἐν Αἰγύπτῳ σκότος, καὶ στοιχειῶν μεταβολάς; Εἰ δὲ λέγοιέν τινες, ὅτι ἡ ἐκλειψις φυσικῶς ἀλλ' οὐ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος συνέβη, εἰπάτωσαν πῶς ἐν τῷ
20 καιρῷ τοῦ σταυροῦ γέγονεν. Οὐ γὰρ δὴ τῷ ὀρισμένῳ τότε καιρῷ, ἀλλ' ὅτε μάλιστα οὐκ ἦν ἀκόλουθον, ἢ κατὰ δρόμον φύσεως, τότε συνέβη, τεσσαρεσκαίδεκαταίᾳ καὶ πλήρῳ οὔσης. Αἱ δὲ ἐκλείψεις οὐχ οὕτω γίνονται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν. "Ὡστε δηλον ὅτι καθάπερ τὰ ἄλλα τῆ τοῦ δημιουργοῦ προστάξει, οὕτω καὶ
25 ἐκλείψεις ἅπασαι γίνονται.

«Ταχὺ εἰσάκουσόν μου, Κύριε· ἐξέλιπε τὸ πνεῦμά μου». Τί

52. Ψαλμ. 103, 27-29.

53. Ψαλμ. 103, 32.

54. Ἡσ. 40, 22.

55. Ψαλμ. 126, 1.

56. Ψαλμ. 112, 9.

57. Ψαλμ. 103, 32.

58. Ἡσ. κεφ. 38.

59. Ἰησ. Ναυῆ 10, 13.

60. Ματθ. 27, 45.

σένα περιμένουν νὰ τοὺς δώσεις τὴν τροφή τους στὴν κατάλληλη στιγμή. Ὅταν δὲ τὴ δώσεις, αὐτὰ θὰ τὴ μαζέψουν. Ὅταν ἀνοίγεις τὰ χέρια σου, τὰ σύμπαντα γεμίζουν ἀπὸ τὴν ἀγαθότητά σου, ὅταν ὁμως ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπό σου ἀπ' αὐτὰ κυριεύονται ἀπὸ ταραχή»⁵². Καὶ πάλι· «Σὺ ποὺ ρίχνεις τὸ βλέμμα σου στὴ γῆ καὶ τὴν κάμνεις νὰ τρέμει»⁵³. Καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει· «Αὐτὸς εἶναι ποὺ ἐξουσιάζει ὅλη τὴ γῆ»⁵⁴. Καὶ γιὰ τὴν ἀρετὴ λέγει, «Ἐὰν ὁ Κύριος δὲν οἰκοδομήσει οἶκο, ἄδικα κόπιασαν αὐτοὶ ποὺ τὸν οἰκοδομοῦν»⁵⁵. Καὶ πάλι «Αὐτὸς εἶναι ποὺ βάζει τὴ στείρα νὰ κατοικήσει σὲ οἰκία καὶ τὴ μητέρα νὰ χαίρεται γιὰ τὰ παιδιά της»⁵⁶.

Γι' αὐτὸ καὶ κάμνει τὴ γῆ νὰ τρέμει καὶ τὰ βουνὰ ἀγγίζοντάς τα νὰ καπνίζουν⁵⁷, γιὰ νὰ δείξει τὴν ἐξουσία αὐτοῦ. Σκοτίζει δὲ τὸν ἥλιο καὶ κάνει νὰ χάνεται τὸ φῶς του, ἀνακηρύσσοντας μὲ αὐτὸ πάλι τὴ δημιουργικὴ δύναμή του⁵⁸. Καὶ στὶς Γραφὰς δὲ βλέπεις τὸν ἥλιο νὰ σταματᾷ τὴν πορεία του καὶ τὴ σελήνη πάλι νὰ σταματᾷ μαζί μ' αὐτὸν⁵⁹ καὶ πολλὰ ἄλλα θαύματα. Διότι, ὅταν ἡ γνώση αὐτοῦ δὲν εἶχε ἀκόμα ἀπλωθεῖ, συνέβαιναν αὐτά, τώρα ὁμως δὲν χρειάζεται αὐτὴ ἡ διδασκαλία, τὴ στιγμή ποὺ τὰ πράγματα φωνάζουν δυνατὰ καὶ φανερώνουν τὸν Κύριο. Εἶδες στὴν Αἴγυπτο τὸ σκοτάδι καὶ τίς μεταβολὰς τῶν φυσικῶν στοιχείων; Ἐὰν ὁμως ἤθελαν πεῖ μερικοί, ὅτι ἡ ἐκλείψη τοῦ ἡλίου ἦταν φυσικὸ φαινόμενο, καὶ συνέβηκε ὄχι ἐπειδὴ τὸ πρόσταξε ὁ Θεός, ἃς μᾶς ποῦν πῶς συνέβηκε αὐτὴ κατὰ τὴν ὥρα τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου. Διότι τότε βέβαια δὲν ἦταν ὁ καθορισμένος χρόνος, ἀλλ', ἐνῶ ἦταν τελείως ἀκατάλληλη στιγμή καὶ ἐντελῶς ἀντίθετη ἡ φυσικὴ πορεία τῶν πραγμάτων⁶⁰, τότε συνέβηκε, καὶ ἐνῶ μάλιστα ἡ σελήνη ἦταν δέκα τεσσάρων ἡμερῶν καὶ πανσέληνος. Οἱ ἐκλείψεις ὁμως δὲν γίνονται ἔτσι. Ἀλλὰ δὲν θὰ μπροῦσαν νὰ μᾶς ἀπαντήσουν αὐτοὶ ποὺ ἀμφιβάλλουν. Ὡστε εἶναι φανερὸ ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἄλλα, ἔτσι καὶ ὅλες οἱ ἐκλείψεις γίνονται μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ δημιουργοῦ.

«Εἰσάκουσέ με, Κύριε, ἀμέσως, γιὰτὶ μὲ ἐγκατέλειψε τὸ

- λέγεις; ἐπέιγεις τὸν ἱατρὸν πρὸς τὴν θεραπείαν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἔθος καὶ τοῦτο ταῖς θλιβομέναις ψυχαῖς, ὥσπερ καὶ τοῖς κάμνουσι τῶν ἀνθρώπων, παρακαλεῖν τοὺς ἱατρούς, κἂν ὁ καιρὸς μὴ ἀπαιτῆ, καὶ ταχέως ἐπάγειν τὴν λύσιν. Διὸ καὶ ὁ αὐτὸς τὴν αἰτίαν
- 5 προστιθεὶς ἔλεγεν, «Ἐξέλιπε τὸ πνεῦμά μου». Καίτοι ὁ Θεὸς καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὢν, πολλῶ μᾶλλον πρὸ τελευτῆς. Ἄλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἡ ἀσθένεια τῆς φύσεως ἐντεῦθεν ἐλέγχεται. Ἦδει μὲν γάρ, ὅτι αὐτῷ πάντα ράδια, ἀλλ' οὐ φέρει τὴν ἐπαγωγὴν τῶν δεινῶν.
- 10 «Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον». Ἔτερος, «Μὴ κρύψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ». Καὶ πόθεν ἡ ἀποστροφή γίνεται; Αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἡσαίου λέγει, «Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου; Ἄλλ' αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν».
- 15 Ὅταν οὖν τι πράξωμεν πονηρόν, ἀποστρέφεται. «Καθαρὸς» γάρ, φησὶν, «ὁ ὀφθαλμὸς σου τοῦ μὴ ὄρᾶν πονηρά· καὶ ἐπιβλέπειν ἐπὶ πόνους οὐ δυνήσῃ». Διὰ τοῦτο ἀποστρέφεται καὶ τοὺς ἀπονενομημένους. Διὸ φησιν· «Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέσω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους;». Ταύτην
- 20 τοίνυν διώκωμεν τὴν ἀρετὴν, ἵνα ἐπισπασώμεθα αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἵνα μὴ καταπέσωμεν εἰς τὰ βάραθρα τῆς κακίας, πολλοῦ τοῦ σκότους κατέχοντος. Ἔστι καὶ πεσόντας ἀνελθεῖν. Δεῖ τοίνυν τοὺς καταπίπτοντας μὴ μένειν κάτω κειμένους. Λάκκος δέ ἐστι χαλεπὰ θηρία ἔχων καὶ σκότους γέμων, τῆς ἁμαρτίας ἡ φύ-
- 25 σις. Οὐκοῦν χαλάσωμεν τῶν Γραφῶν τὰ σχοινία, καὶ τὴν προαί-

61. Ἦσ. 59, 1-2.

62. Ἀββακ. 1, 13.

63. Ἦσ. 66, 2.

πνεῦμα μου». Τί λέγεις; ἔξαναγκάζεις τὸν ἰατρὸ νὰ σπεύσει γιὰ θεραπεία; Καθόλου, ἀλλὰ συνηθίζεται αὐτὸ νὰ γίνεται ἀπὸ τὶς θλιμμένες ψυχές, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους πὺ ὑποφέρουν, νὰ παρακαλοῦν τοὺς ἰατρούς, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι κατάλληλος ὁ καιρὸς, καὶ νὰ ζητοῦν ἀμέσως τὴν ἀπαλλαγὴν. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτός, προσθέτοντας τὴν αἰτία, ἔλεγε· «Μὲ ἐγκατέλειψε τὸ πνεῦμα μου». Ἐὰν καὶ βέβαια ὁ Θεὸς μπορεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς νὰ ἀναστήσει κάποιον, πολὺ περισσότερο δὲ πρὶν νὰ πεθάνῃ. Ἄλλ', ὅπως προανέφερα, ἡ ἀδυναμία τῆς φύσεως ἀπὸ ἐδῶ ἐλέγχεται. Διότι γινώριζε μὲν ὅτι σ' αὐτὸν ὅλα εἶναι εὐκόλα, ἀλλὰ δὲν ὑποφέρει τὸν ἐρχομὸ τῶν συμφορῶν.

«Μὴ ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπό σου ἀπὸ μένα, γιατί τότε θὰ γίνω ὁμοίος μὲ ἐκείνους πὺ τοποθετοῦνται στὸν τάφο». Ἄλλος, «Μὴ κρύψεις τὸ πρόσωπό σου ἀπὸ μένα». Καὶ ἀπὸ ποιά αἰτία ἀποστρέφει ὁ Θεὸς τὸ πρόσωπό του; Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς λέγει μέσω τοῦ Ἡσαΐα· «Μήπως δὲν μπορεῖ τὸ χέρι μου νὰ τὸ κάνει; Ἄλλ' οἱ ἁμαρτίες σας γίνονται αἰτία τῆς ἀποστάσεως ἀνάμεσα σὲ μένα καὶ σὲ σᾶς»⁶¹. Ὅταν λοιπὸν διαπράξουμε κάτι τὸ κακό, μᾶς ἀποστρέφεται. Διότι λέγει, «Εἶναι καθαρὸς ὁ ὀφθαλμὸς σου, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ βλέπει τὰ κακὰ ἔργα· καὶ δὲν θὰ μπορέσει νὰ δεῖ τοὺς πόνους τῶν ἀνθρώπων»⁶². Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀποστρέφεται καὶ τοὺς ἀνθρώπους πὺ περιέρχονται σὲ ἀπόγνωση. Γι' αὐτὸ λέγει· «Πρὸς ποιὸν νὰ ρίξω τὸ βλέμμα μου, παρὰ πρὸς τὸν πρᾶο, τὸν ἥσυχο καὶ ἐκείνον πὺ σέβεται τὰ λόγια μου;»⁶³. Ἄς ἐπιδιώκουμε λοιπὸν αὐτὴ τὴν ἀρετὴν, γιὰ νὰ προσελκύσουμε τὸ πρόσωπο αὐτοῦ, ὥστε νὰ μὴ πέσουμε μέσα στὰ βάραθρα τῆς κακίας, ὅπου ἐπικρατεῖ πολὺ σκοτάδι. Εἶναι δυνατὸ ἂν πέσουμε ἐκεῖ καὶ νὰ βγοῦμε ἀπὸ ἐκεῖ μέσα. Πρέπει λοιπὸν ἐκεῖνοι πὺ πέφτουν ἐκεῖ μέσα νὰ μὴ παραμένουν ἐκεῖ πεσμένοι. Γιατὶ ἡ φύση τῆς ἁμαρτίας εἶναι λάκκος πὺ ἔχει φοβερὰ θηρία καὶ εἶναι γεμάτος ἀπὸ σκοτάδι. Λοιπὸν ἂς ἀποκόψουμε τὰ σχοινιά τῆς ἁμαρτίας, σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τῶν Γραφῶν, καὶ ἂς αὐξήσουμε τὴ θέλησή μας, καὶ ἂ-

ρεσιν ἐπιδῶμεν· καὶ ταχέως ἀναστησόμεθα, κὰν καταπέσωμεν. Πῶς δ' ἂν γένοιτο ἀρχὴ ὁδοῦ; Ἐὰν καταπεσόντες μὴ καταφρονήσωμεν, μηδὲ ἀπογνῶμεν, ἀλλ' ἐπάδωμεν ἑαυτοῖς τὰ προφητικὰ ταῦτα· «Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται»; Καὶ πάλιν, «Σήμερον ἐὰν 5 τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ»· καὶ τούτοις τοῖς λόγισμοῖς δήσαντες ἑαυτοὺς ἀνελκύσωμεν.

6. «Ἄκουστὸν ποίησόν μοι τὸ πρῶτ' ἃ ἐλεός σου, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα». Ἐτερος, «Ἄκουστὸν ποίησόν μοι ἐξ ὄρθρου τὸ ἐ- 10 λεός σου», τουτέστι, ταχέως. Εἶδες θλιβομένην ψυχὴν καὶ θορυβουμένην; Πρὸ γὰρ τῆς πείρας ἀκοῦσαι βούλεται, ὥστε ταῖς ἐλπίσιν ὀρθωθῆναι καὶ τῇ προσδοκίᾳ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτ' ἐστίν· ἀνάστησόν με ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας. Εἶτα καὶ τὴν δικαιολογίαν τοῦ τυχεῖν προστίθησι, λέγων· «Ὅτι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα». Οὐδὲν γὰρ ὁ 15 Θεὸς οὕτως ἐπιζητεῖ, ὡς τὸ διηνεκῶς πρὸς αὐτὸν κεχηνέναι.

«Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδόν, ἐν ἣ πορεύσομαι· ὅτι πρὸς σὲ ἤρα τὴν ψυχὴν μου». Τί λέγεις; καὶ τῆς φύσεως ἐχούσης τὸν νόμον τὸν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐντεθέντα, καὶ τῶν γραμμάτων αὐτὸν ἀνανεούντων τῶν μωσαϊκῶν, πῶς ἀξιοῖς λέγων πάλιν, 20 «Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδόν, ἐν ἣ πορεύσομαι»; Ἡ οὖν τοῦτ' ἐστὶν εἰπεῖν, ἐπεὶ ὑπὸ τῆς κακίας κατεχώσθη μοῦ τὸ συνειδός, ἀξιῶ αὐτὸ ἀνανεωθῆναι, ἢ ὁδὸν ἐνταῦθα τὰ πολλὰ τῶν ἀγνοουμένων ἀνθρώποις λέγει, ὡσπερ καὶ Παῦλος δείκνυσι, λέγων· «Τὸ γὰρ τί προσευζώμεθα καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἶδαμεν». Εἰ δὲ Παῦλος ἀ- 25 γνοεῖ μετὰ τσοαύτην γνώσιν, τί θαυμάζεις εἰ οὗτος ταῦτα λέγει; Ὅρα δὲ αὐτὸν οὐδὲν αἰσθητὸν ἐνταῦθα ζητοῦντα, ἀλλὰ τὴν ὁδὸν

64. Ἱερ. 8, 4.

65. Ψαλμ. 94, 8-9.

66. Ρωμ. 8, 26.

μέσως θὰ σηκωθοῦμε, καὶ ἂν ἀκόμα πέσουμε μέσα σ' αὐτήν. Πῶς ὁμως θὰ μποροῦσε νὰ γίνει ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ; Ἐὰν πέφτοντας μέσα σ' αὐτήν δὲν δείξουμε ἀδιαφορία, οὔτε κυριευθοῦμε ἀπὸ ἀπόγνωση, ἀλλὰ ποῦμε μέσα μας τὰ προφητικὰ αὐτὰ λόγια: «Μήπως αὐτὸς ποὺ πέφτει δὲν σηκώνεται;»⁶⁴. Καὶ πάλι: «Σήμερα, ἂν ἀκούσετε τὰ λόγια του, μὴ σκληρύνετε τὶς καρδιές σας, ὅπως κατὰ τὸν καιρὸ τῆς ἀπειθείας σας»⁶⁵. καὶ ἀφοῦ δεθοῦμε μὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις, ἅς σύρουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας μέσα ἀπὸ ἐκεῖ.

6. «Κάνε με ν' ἀκούσω τὸ πρῶν καὶ νὰ νιώσω τὴν εὐσπλαχνία σου, διότι σὲ σένα στήριξα τὶς ἐλπίδες μου». Ἄλλος λέγει, «Κάνε με ν' ἀκούσω καὶ νὰ νιώσω τὸ ἔλεός σου κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ὄρθρου», δηλαδὴ γρήγορα. Εἶδες ψυχὴ ποὺ εἶναι κυριευμένη ἀπὸ θλίψη καὶ πολλὴ ταραχὴ; Πρὶν δηλαδὴ λάβει γνῶση τοῦ πράγματος, θέλει ν' ἀκούσει, ὥστε μὲ τὶς ἐλπίδες καὶ τὴν προσδοκία ν' ἀνορθωθεῖ. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς: Ἄνορθωσε τὸ φρόνημά μου δίνοντάς μου τὴν ὑπόσχεσή σου. Ἐπειτα προσθέτει καὶ τὴ δικαιολογία γιὰ τὴν ὁποία ζητεῖ νὰ λάβει τὴν ὑπόσχεσή του γιὰ βοήθειά του, λέγοντας: «Διότι σὲ σένα στήριξα τὶς ἐλπίδες μου». Διότι τίποτε ὁ Θεὸς δὲν ἐπιζητεῖ τόσο πολὺ, ὅσο τὸ νὰ εἴμαστε διαρκῶς προσηλωμένοι σ' αὐτόν.

«Γνώρισέ μου, Κύριε, τὴν ὁδὸ ποὺ πρέπει νὰ βαδίσω· διότι πρὸς ἐσένα ἔστρεψα τὴν ψυχὴ μου». Τί λέγεις; Ἐνῶ ἔχεις καὶ τὸν φυσικὸ νόμο τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔθεσε μέσα σου, καὶ τὶς ἐντολὰς τοῦ Μωϋσῆ ποὺ ἀνανεώνουν αὐτόν, πῶς ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ λέγεις πάλι, «Γνώρισέ μου, Κύριε, τὴν ὁδὸ ποὺ πρέπει νὰ βαδίσω»; Ἡ λοιπὸν αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ συνείδησή μου ἐπισκιάσθηκε ἀπὸ τὴν κακία, ζητῶ νὰ ἀνανεωθεῖ αὐτή, ἢ ὁδὸ ἐδῶ ἐννοεῖ τὰ πολλὰ πράγματα ποὺ ἀγνοοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Παῦλος, θέλοντας νὰ δηλώσει αὐτό, λέγει: «Διότι ποῖο εἶναι αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ ζητοῦμε σὺς προσευχάς μας δὲν γνωρίζομε»⁶⁶. Ἐὰν δὲ ὁ Παῦλος δὲν γνωρίζει μετὰ ἀπὸ τόση γνῶση, τί θαυμάζεις ἂν αὐ-

τὴν πρὸς Θεὸν φέρουσαν, καὶ οἰκοθεν παρέχοντα τὰς ἀρχάς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, «Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὴν ὁδόν» ἴτην πρὸς σὲ φέρουσαν, ἀλλὰ τί; Ἐπειδὴ «πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχὴν μου»· τουτέστι, πρὸς σὲ κέχηνα, πρὸς σὲ βλέπω. Τούτοις γὰρ μάλιστα ὁ
 5 Θεὸς γνωρίζει. Διὸ περὶ Ἰουδαίων ἔλεγεν, ἐρωτώμενος διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖ αὐτοῖς, «Ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσι». Τὸ δέ, «Ἦρα», μετέστησα, ἢ μετέθηκα πρὸς σὲ ψυχὴν μου ἐστίν.

«Ἐξελοῦ με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, Κύριε, πρὸς σὲ κατέφυ-
 10 γον». Ὅρα πανταχοῦ τὰς αἰτίας καὶ παρὰ τοῦ δεομένου προσφερομένας. «Μὴ ἀποστρέψης», φησί, «τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σέ. Γνώρισόν μοι ὁδόν, ὅτι πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχὴν μου. Ἐξελοῦ με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὅτι πρὸς σὲ κατέφυγον. Δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός μου».
 15 Οὐκ εἶπε, δίδαξόν με τὸ θέλημά σου ἀπλῶς, ἀλλὰ, «Τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου»· τουτέστιν, εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ ἐμβίβασον. Τῆς γὰρ ἄνωθεν ροπῆς χρεῖα, καὶ ἐκεῖθεν τῆς διδασκαλίας, ὥστε βαδίζειν τὴν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν φέρουσαν ὁδόν· οὐχ ἡμῶν ἀργούντων, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφερόντων. «Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός
 20 μου». Ὅρᾳς τὰς αἰτήσεις αὐτοῦ πνευματικάς; Οὐ γὰρ περὶ χρημάτων καὶ δυναστείας, καὶ δόξης, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιεῖν, προσάγει τὴν αἴτησιν· ὅπερ ἐστὶ θησαυρὸς τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, καὶ πλοῦτος ἀνελλιπής, καὶ εὐημερίας ἀρχή, καὶ ρίζα, καὶ μέσα, καὶ τέλος.

25 «Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ». Ὅρᾳς πῶς μανθάνομεν, πῶς διδασκόμεθα ἀνύειν τὴν ὁδὸν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου; Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· «Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ». «Ἐν γῆ εὐθείᾳ». Κατὰ μὲν τὴν ρῆσιν, τὴν παρίδα αὐτοῦ φησι, κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, τὴν ἐ-

67. Ματθ. 13, 13.

68. Α' Κορ. 2, 10.

τὸς λέγει αὐτά; πρόσεχε δὲ αὐτὸν ποὺ δὲν ζητεῖ ἐδῶ τίποτε τὸ αἰσθητό, ἀλλὰ τὴν ὁδὸν ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὸ Θεὸ καὶ ὁ ἴδιος δὲ κάμνει τὴν ἀρχή. Διότι δὲν εἶπε ἀπλῶς, «Γνώρισέ μου, Κύριε τὴν ὁδόν» 'ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς ἐσένα', ἀλλὰ τί; «'Επειδὴ πρὸς ἐσένα ἔστρεψα τὴν ψυχὴ μου»· δηλαδή, πρὸς ἐσένα εἶμαι προσηλωμένος, πρὸς ἐσένα ἔχω στραμμένο τὸ βλέμμα μου. Διότι σ' αὐτοὺς πρὸ πάντων ὁ Θεὸς γνωρίζει τὴν ὁδὸν του. Γι' αὐτὸ γιὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγε, «ὅταν τὸν ρώτησαν γιατί ὀμιλεῖ πρὸς αὐτοὺς μὲ παραβολάς, «Διότι, ἐνῶ ἔχουν μάτια, δὲν βλέπουν, καὶ ἐνῶ ἔχουν αὐτιά, δὲν ἀκοῦν»⁶⁷. Τὸ δὲ «'Ἡρα» σημαίνει, μετέφερα ἢ μετέθεσα πρὸς ἐσένα τὴν ψυχὴ μου».

«Σῶσε με ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μου, Κύριε, γιατί πρὸς ἐσένα κατέφυγα». Πρόσεχε παντοῦ ὅτι προσφέρονται καὶ ἀπὸ τὸν προσευχόμενο οἱ αἰτίες γιὰ βοήθεια. «Μὴ ἀποστρέψεις», λέγει, «τὸ πρόσωπό σου ἀπὸ ἐμένα, διότι σὲ σένα στήριξα τίς ἐλπίδες μου. Γνώρισε μου τὴν ὁδόν σου, διότι πρὸς ἐσένα μετέθεσα τὴν ψυχὴ μου. Σῶσε με ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μου, διότι πρὸς ἐσένα κατέφυγα. Δίδαξέ με νὰ κάμνω τὸ θέλημά σου, διότι σὺ εἶσαι ὁ Θεός μου». Δὲν εἶπε ἀπλῶς, 'δίδαξέ με τὸ θέλημά σου', ἀλλὰ «τὸ νὰ κάμνω τὸ θέλημά σου»· δηλαδή καθοδήγησέ με νὰ μεταβάλλω αὐτὸ σὲ ἔργα. Δηλαδή χρειάζεται ἢ οὐράνια βοήθεια καὶ ἡ διδασκαλία ἀπὸ ἐκεῖ, γιὰ νὰ βαδίζομε τὴν ὁδὸν ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀρετὴ· ὄχι παραμένοντας ἐμεῖς ἀδρανεῖς, ἀλλὰ προσφέροντας καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς. «Διότι σὺ εἶσαι ὁ Θεός μου». Βλέπεις ὅτι τὰ αἰτήματά του εἶναι πνευματικά; Διότι ἀπευθύνει τὸ αἶτημά του ὄχι γιὰ χρήματα καὶ ἐξουσία καὶ δόξα, ἀλλὰ γιὰ νὰ πράττει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πράγμα ποὺ εἶναι θησαυρὸς ὄλων τῶν ἀγαθῶν καὶ πλοῦτος διαρκῆς, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς εὐημερίας, ἡ ρίζα, τὸ μέσο καὶ τὸ τέλος αὐτῆς.

«Τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἀγαθὸ ἅς με ὁδηγήσει στὴν ὀρθὴ ὁδόν». Βλέπεις πῶς μαθαίνομε, πῶς διδασκόμαστε νὰ διανύομε τὴν ὀρθὴ ὁδὸν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Σὲ ἐμᾶς δὲ ὁ Θεὸς τὰ φανέρωσε αὐτὰ μὲ τὸ Πνεῦμα του»⁶⁸, «'Ἐν γῆ εὐθεία». Σύμφωνα μὲ τὴν κατὰ λέξιν σημασία ἐννοεῖ τὴν πατρίδα του, ἀλληγορικὰ ὁμοίως ἐννοεῖ τὴν ὁ-

- πὶ τὴν ἀρετὴν φέρουσαν ὁδόν. Ἄλλος δὲ φησι, «Διὰ γῆς ὁμαλῆς». Οὐδὲν γὰρ λειότερον ἀρετῆς, θορύβων ἀπηλλαγμένης καὶ ταραχῆς. «Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με». Ὅρᾱς πάλιν ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντα, οὐ παρρησίᾳ βίου θαρροῦντα;
- 5 «Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξάξεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου». Ἄλλος φησὶν, «Ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ σου». Ὅρᾱς πῶς ἀληθές, ὅπερ ἔμπροσθεν ἔλεγον, ὅτι πολλαχοῦ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καλεῖ; «Ἐξάξεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου». «Εὐχεσθε» γάρ, φησί, «μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν».
- 10 «Καὶ ἐν τῷ ἔλεει σου ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἐχθρούς μου». Οὐκ ἐπειδὴ, φησὶν, ἐγὼ ἀξίος, ἀλλὰ διὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἀπάλλαξόν με τῶν πολεμούντων με, ἐλευθέρωσον τῶν ἐπιβουλεύόντων, δὸς ἀναπνεῦσαι μικρὸν ἀπὸ τῆς θλίψεως. «Καὶ ἀπολεῖς πάντας τοὺς θλίβοντας τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἐγὼ δοῦλός σου
- 15 εἰμι». Ὅρα πάλιν τὴν αἰτίαν κειμένην. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπλῶς ἐπιτυγχάνειν τῶν αἰτήσεων, ἀλλὰ πανταχοῦ παρασκευάζειν ἑαυτοὺς ἀξίους χρῆ τοῦ λαμβάνειν ἅπερ αἰτοῦμεν, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν, καὶ οὕτω προσιέναι. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον τῆς εὐχῆς ἢ φύσις· ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι ἠύχοντο, καὶ ἤκουον· «Κἂν
- 20 πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν». Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ οἱ Ἰουδαῖοι οὐκ ἤκούοντο, ὅπου γε καὶ Ἰερεμίας ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλῶν ἐπετιμᾶτο, καὶ ἅπαξ καὶ δις ἀκούει, «Μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί σου»; Καὶ τί θαυμάζεις εἰ Ἰερεμίας οὐκ εἰσακούσῃται; «Κἂν Νῶε», φη-

69. Μαρκ. 14, 38.

70. Ἦσ. 1, 15.

71. Ἰερ. 7, 16.

δὸ πὸν ὀδηγεῖ στὴν ἀρετὴ. Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτὴς λέγει, «διὰ ὀμαλῆς γῆς». Πράγματι τίποτε δὲν ὑπάρχει πιδ λειῶ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, πὸν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς θορύβους καὶ τὴν ταραχή. «Ἐξ αἰτίας τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, θὰ μπορέσω νὰ ζήσω». Βλέπεις πάλι πὸν καταφεύγει στὸ Θεό, καὶ δὲν στηρίζει τὶς ἐλπίδες του στὶς προσωπικὲς του δυνάμεις; «Σύμφωνα με τὴ δικαιοσύνη σου θὰ βγάλεις τὴν ψυχὴ μου ἔξω ἀπὸ τὴ θλίψη». Ἄλλος λέγει, «Σύμφωνα με τὴν ἐλεημοσύνη σου». Βλέπεις πῶς εἶναι ἀλήθεια, ἐκεῖνο πὸν ἔλεγα προηγουμένως, ὀτι δηλαδὴ σὲ πολλὰς περιπτώσεις ὀνομάζει τὴ δικαιοσύνη αὐτοῦ φιλανθρωπία; «Θὰ βγάλεις τὴν ψυχὴ μου μέσα ἀπὸ τὴ θλίψη». Διότι λέγει, «Νὰ προσεύχεσθε νὰ μὴ περιπέσετε σὲ δοκιμασία»⁶⁹.

Καὶ σύμφωνα με τὴν εὐσπλαχνία σου θὰ ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἐχθρούς μου». Ὀχι, λέγει, ἐπειδὴ ἐγὼ εἶμαι ἀξίος, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς φιλανθρωπίας σου ἀπάλλαξέ με ἀπὸ αὐτοὺς πὸν με πολεμοῦν, ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ αὐτοὺς πὸν με ἐπιβουλεύονται, δός μου τὴ δυνατότητα ν' ἀναπνεύσω λίγο ἀπὸ τὴ θλίψη. «Καὶ θὰ ἐξαφανίσεις ὀλους ἐκείνους πὸν θλίβουν τὴν ψυχὴ μου, διότι ἐγὼ εἶμαι δοῦλος σου». Πρόσεχε πάλι πὸν ἀναφέρει τὴν αἰτία ἐξ αἰτίας τῆς ὀποίας ζητεῖ τὴ βοήθειά του. Διότι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐκπληρώνονται ἔτσι ἀπλῶς τὰ αἰτήματά μας, ἀλλὰ παντοῦ πρέπει νὰ καθιστοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀξιους γιὰ νὰ λαμβάνομε αὐτὰ πὸν ζητοῦμε, καὶ νὰ κάμνομε ὀ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς, καὶ τότε νὰ προσερχόμαστε πρὸς αὐτόν. Καθόσον δὲν ἀρκεῖ μόνο ἡ προσευχή· διότι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι προσεύχονταν καὶ ἄκουαν· «καὶ ἂν ἀκόμα αὐξήσετε τὶς παρακλήσεις σας, δὲν θὰ σᾶς ἀκούσω»⁷⁰. Καὶ γιὰ τὴν θαυμάζεις, ἂν οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἰσακούονταν, τὴ στιγμή βέβαια πὸν καὶ ὀ Ἰερεμίας δεχόταν ἐπιτίμηση, ἀπ' αὐτόν παρακαλώντας τον γι' αὐτοῦς, καὶ ἀκούει ἀπ' αὐτόν μία καὶ δύο φορές, «Μὴ προσεύχεσαι γιὰ τὸ λαὸ αὐτό, διότι δὲν θὰ εἰσακούσω τὴν προσευχή σου»⁷¹; Καὶ γιὰ τὴν θαυμάζεις ἂν ὀ Ἰερεμίας δὲν εἰσακούεται; «Καὶ ἂν ἀκόμα», λέγει, «προσευχηθεῖ ὀ Νῶε, καὶ ἂν ἀκόμα ὀ Ἰῶβ; καὶ ἂν ἀκόμα

σί, «κἄν Ἰώβ, κἄν Δανιήλ στῶσιν, υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας οὐ μὴ ἐξέλωνται».

Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, μὴ μόνον εὐχόμεθα, ἀλλὰ μετὰ τῶν εὐχῶν ἀξιόους ἑαυτοὺς παρασκευάζωμεν τοῦ λαβεῖν, ἵνα καὶ τῶν
5 παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ὁ Δανιήλ, δὲν θὰ σώσουν τοὺς υἱοὺς τους καὶ τὶς θυγατέρες τους»⁷².

Γνωρίζοντας λοιπὸν αὐτά, ἅς μὴ προσευχόμαστε μόνο, ἀλλὰ μαζί μὲ τὶς προσευχὰς ἅς καθιστοῦμε καὶ τοὺς ἑαυτοὺς μας ἄξιους γιὰ νὰ λάβουν αὐτὸ ποὺ ζητοῦν, γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε καὶ τὰ παρόντα καὶ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα εὐχομαί ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΓ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Εὐλογητὸς ὁ Κύριος ὁ Θεός μου, ὁ διδάσκων τὰς
χειράς μου εἰς παράταξιν, τοὺς δακτύλους μου εἰς
πόλεμον».

1. Τί λέγεις; πολέμων διδάσκαλος ὁ Θεός, καὶ μάχης, καὶ
παρατάξεως; Μάλιστα μὲν· οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ τὴν ἐν τού-
τοις νίκην αὐτῶ λογιζόμενος. Τοῦτο γάρ ἐστιν, «Ὁ διδάσκων
τὰς χειράς μου». Τουτέστιν, ὁ ποιῶν περιγενέσθαι τῶν πολε-
5 μίων, κρατεῖν, τρόπαιον ἐγείρειν. Καὶ γὰρ ἠνίκα τὸν Γολιάθ κα-
τέβαλεν, ἐκεῖνος ὁ τῆς νίκης αἴτιος, καὶ ἠνίκα πολλοὺς πολέ-
μους κατώρθωσε, καὶ τρόπαια ἔστησε, καὶ αὐτάνδρους εἶλε πο-
λεμίας τινὰς πόλεις, οὗτος αὐτὸν κρατῆσαι ἐποίησεν. Διὸ καὶ ἄ-
δων ἔλεγε· «Κύριος κραταῖδς καὶ δυνατὸς, Κύριος δυνατὸς ἐν
10 πολέμῳ». Καὶ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως δὲ πολλὰ τοιαῦτα εἰργάσατο.
Πλὴν ἀλλ' ἐστι καὶ ἕτερος πόλεμος τούτου χαλεπώτερος, ἐνθα
ἡμῖν μάλιστα τῆς ἀνωθεν ροπῆς δεῖ, ὅταν πρὸς τὰς ἀντικειμένας
παραταττώμεθα δυνάμεις. Ὅτι δὲ πρὸς ταύτας ἡμῖν ἐστι πόλε-
μος, ἄκουε Παύλου λέγοντος· «Οὐκ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἰ-
15 μα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς
τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου»· διὰ τοῦ-

* Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται μπροστὰ σὲ νέους ἐχθρούς, καὶ ἐνθυμούμενος τὴ νίκη του κατὰ τοῦ Γολιάθ, καταφεύγει στὸ Θεὸ καὶ ζητᾷ τὴ βοήθειά του γιὰ νὰ συντρίψει αὐτούς, ὅποτε νέο ὕμνο εὐχαριστίας καὶ δοξολογίας θὰ ἀναπέμψει πρὸς αὐτόν. Πολλοὶ μακαρίζουν τὴ μάταια εὐτυχία τῶν ἐχθρῶν, ὅμως πραγματικὰ μακάριος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ Θεὸς του εἶναι ὁ Κύριος.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟ ΡΜΓ' ΨΑΛΜΟ*

«Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Κύριος ὁ Θεός μου, ποὺ διδάσκει τὰ χέρια μου κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐχθρῶν μου καὶ τὰ δάχτυλά μου στὸν πόλεμό μου πρὸς αὐτούς.

1. Τί λέγεις; Ὁ Θεός εἶναι διδάσκαλος πολέμων, μάχης καὶ πολεμικῶν παρατάξεων; Ἀσφαλῶς ναί· καὶ δὲν θὰ ἤθελε σφάλλει κανεὶς ἂν ἀπέδιδε σ' αὐτὸν καὶ τὴ νίκη κατὰ τὴ διεξαγωγή ὄλων αὐτῶν. Διότι αὐτὸ σημαίνει, «Ὁ ὁποῖος διδάσκει τὰ χέρια μου». Δηλαδή, αὐτὸς ποὺ συντελεῖ νὰ καταβάλουμε τοὺς ἐχθρούς, νὰ ὑπερισχύουμε αὐτῶν, νὰ στήνουμε τρόπαιο νίκης. Διότι καὶ ὅταν ὁ Δαυὶδ κατέβαλε τὸν Γολιάθ, ἐκεῖνος ἦταν ὁ αἴτιος τῆς νίκης, καὶ ὅταν κατόρθωσε νὰ κερδίσει πολλοὺς πολέμους καὶ τρόπαια νίκης ἔστησε καὶ κυριέυσε ὀρισμένες ἐχθρικές πόλεις μὲ ὄλους τοὺς κατοίκους τους, αὐτὸς τὸν ἔκαμε νὰ ὑπερισχύσει σ' ὄλα αὐτά. Γι' αὐτὸ καὶ ψάλλοντας ἔλεγε· «Ὁ Κύριος εἶναι ἰσχυρὸς καὶ δυνατὸς, ὁ Κύριος εἶναι δυνατὸς στὸν πόλεμο»¹. Καὶ στὴν περίπτωση δὲ τοῦ Μωυσῆ πολλὰ τέτοια ἐπιτέλεσε. Πλὴν ὅμως ὑπάρχει καὶ ἄλλος πόλεμος φοβερότερος ἀπὸ αὐτόν, ὅπου κατ' ἐξοχὴ χρειαζόμαστε τὴν οὐράνια βοήθεια, ὅταν παρατασσόμαστε ἐναντίον τῶν δυνάμεων ποὺ ἀντιτίθενται στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὅτι δὲ ὁ πόλεμός μας γίνεται ἐναντίον τῶν δυνάμεων αὐτῶν, ἄκουε τὸν Παῦλο ποὺ λέγει· «Ἡ πάλη μας δὲν γίνεται πρὸς ἀνθρώπους μὲ αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὶς ἀρχές, πρὸς τὶς ἐξουσίες, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ»²· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι φοβε-

1. Ψαλμ. 82, 3.

2. Ἐφ. 6, 12.

το και χαλεπώτερος, ὅτι ἐξ ἑτέρας φύσεως αἱ φάλαγγες, και ταύτης ἀοράτου, και ὅτι οὐ περὶ μικρῶν ὁ ἀγών, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας και ἀπωλείας.

Ἐνταῦθα οὐκ ἔστι τοὺς σφαττομένους ἰδεῖν, οὐ τὸν καιρὸν
 5 προμαθεῖν, οὐ δυσκολίαν, οὐ τόπον, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδέν. Καὶ γὰρ και ἐν ἀγορᾷ, και ἐν οἰκίᾳ και παιζόντων και ραθυμούντων ἐπιτίθενται αὐται αἱ φάλαγγες· ὥστε πεφραγμένους και διαπαντὸς δεῖ εἶναι. Οὐ γὰρ οἶδεν ἀνακωχὴν ὁ πόλεμος, οὐδὲ ἔχει κήρυκας, οὐδὲ πρέσβεις, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδέν,
 10 ἀλλ' ἀκήρυκτός ἐστιν ἡ μάχη· διὸ δὴ μάλιστα πάντοθεν φράττεσθαι και τρέφεσθαι εὐτόνως χρή. Τροφή δὲ τοῦ πολέμου τούτου και ὄπλα τῶν τοιοῦτων στρατιωτῶν, τῶν θείων Γραφῶν ἢ ἀκρόασις. Ταύτης ὁ μὴ ἀπολαύων, λιμῶ τήκεται. Δώσω γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, «οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀ-
 15 κοῦσαι λόγον Κυρίου». Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ὡσπερ και ἐν τοῖς αἰσθητοῖς πολέμοις, τῆς ἀνωθεν χρεῖα ροπῆς. «Οὐ σώζεται» γὰρ, φησί, «βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, και γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται». Οὕτω γοῦν οἱ πολλοὶ
 20 τοὺς πολεμίους ἐτροποῦντο, τὸ πρότερον εὐχῶν προηγουμένων, και τὰς πολεμίας φάλαγγας καταβαλουσῶν.

«Ἐλεός μου και καταφυγή μου, ἀντιλήπτωρ μου και ρύστης μου». Ὁρᾷς πάλιν ἀπὸ φιλανθρωπίας ἀξιοῦντα σώζεσθαι; Μᾶλλον δὲ και ἕτερόν τι ἐνταῦθα αἰνίττεται. Δείκνυσι γὰρ διὰ τούτου
 25 και λέγει, ὅτι οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ ἐλέους ἀξίος ἦμην, εἰ μὴ αὐτὸς ἐπένευσεν. Αὐτὸς οὖν ἐστιν «Ὁ ἐλεός μου», φησὶν· οὐκ ἐγὼ ἔσχον

3. Ἄμως 8, 11.

4. Ψαλμ. 32, 16-17.

ρότερος, διότι εἶναι διαφορετικῆς φύσεως οἱ φάλαγγες, καὶ μάλιστα ἡ φάλαγγα αὐτὴ εἶναι ἀόρατη καὶ ὅτι ὁ ἀγώνας δὲν γίνεται γιὰ ἀσήμαντα πράγματα, ἀλλ' εἶναι ἀγώνας σωτηρίας ἢ καταστροφῆς.

Στὸν πόλεμο αὐτὸ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ τοὺς σφαγμένους, οὔτε νὰ γνωρίσει ἀπὸ πρὶν τὴν ὥρα τῆς μάχης, οὔτε τὴ δυσκολία, οὔτε τὸν τόπο, οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ ὅσα συμβαίνουν στοὺς πολέμους. Καθόσον αὐτὲς οἱ φάλαγγες ἐπιτίθενται καὶ στὴν ἀγορά, καὶ στὴ οἰκία, καὶ ὅταν παίζουμε, καὶ ὅταν εἴμαστε ἀδιάφοροι· ὥστε γι' αὐτὸ χρειάζεται νὰ εἴμαστε διαρκῶς ὀχυρωμένοι. Διότι ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν γνωρίζει ἀνακωχή, οὔτε ἔχει κήρυκες, οὔτε πρέσβεις, οὔτε τίποτε ἄλλο παρόμοιο, ἀλλ' εἶναι ἀπροειδοποίητη ἡ μάχη· γι' αὐτὸ λοιπὸν πρὸ πάντων πρέπει νὰ περιφρουρούμαστε ἀπὸ παντοῦ καὶ νὰ τρεφόμαστε μὲ δυνατὰς τροφάς. Τροφή δὲ τοῦ πολέμου αὐτοῦ καὶ ὄπλα τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ἡ ἀκρόαση τῶν θείων Γραφῶν. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἀπολαμβάνει αὐτὴ τὴν τροφή, πεθαίνει ἀπὸ τὴν πείνα. Διότι λέγει θὰ δώσω σ' αὐτοὺς «Ὅχι πείνα ἄρτου, οὔτε δίψα νεροῦ, ἀλλὰ τέτοια, ὥστε νὰ πεινάσουν ν' ἀκούσουν τὸ λόγο τοῦ Κυρίου»³. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στοὺς αἰσθητοὺς πολέμους, χρειάζεται ἡ οὐράνια βοήθεια. Διότι λέγει, «Δὲν σώζεται ὁ βασιλιάς ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης δυνάμεώς του, καὶ ὁ γίγας δὲν θὰ σωθεῖ λόγῳ τοῦ πλήθους τῆς δυνάμεώς του. Ἀπατᾶται ἐκεῖνος ποὺ στηρίζει τὴ σωτηρία του στὸ ἵππικὸ καὶ δὲν θὰ σωθεῖ ἐκεῖνος ποὺ στηρίζεται στὸ πλῆθος τῶν δυνάμεών του»⁴. Ἔτσι λοιπὸν πολλοὶ κατατρόπωναν τοὺς ἐχθροὺς τοὺς· προηγούνταν προσευχὰς ποὺ κατέβαλλαν τὶς ἐχθρικὰς φάλαγγες.

«Αὐτὸς εἶναι τὸ ἔλεός μου καὶ τὸ καταφύγιό μου, ὁ βοηθός μου καὶ ὁ λυτρωτής μου». Βλέπεις πάλι ποὺ ζητεῖ τὴ σωτηρία του ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ; Μᾶλλον δὲ καὶ κάτι ἄλλο ὑπαινίσσεται ἐδῶ. Δείχνει δηλαδὴ μ' αὐτὸ καὶ λέγει, ὅτι οὔτε αὐτοῦ τοῦ ἔλεους του θὰ ἤμουν ἄξιος, ἐὰν αὐτὸς δὲν μὲ εὐσπλαχνιζόταν. Αὐτὸς λοιπὸν, λέγει, εἶναι «τὸ ἔλεός μου»· δὲν ἐπέ-

αὐτὸν ἐν τοῖς ἔργοις. Εἰ γὰρ καὶ ἔλεός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἀκρίτως ἄπασιν ἐπεισιν· «Ἐλεήσω» γάρ, φησίν, «ὄν ἄν ἐλεῶ, καὶ οἰκτερήσω ὄν ἄν οἰκτείρω». Δεῖ τοίνυν, εἰ καὶ ἐλεεῖσθαι μέλλομεν, παρέχεσθαι τὰς ἀφορμὰς οἰκοθεν τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας.

5 Οὗτος δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ἐλεηθῆναι παρ' αὐτοῦ ἔχειν λέγει. Εἶδες συντετριμμένην ψυχὴν; εἶδες γνώμην εὐγνώμονα, καὶ πῶς τὸ πᾶν ἀνατίθησι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ;

«Ἀντιλήπτωρ μου καὶ ρύστης μου, ὑπερασπιστῆς μου, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἤλπισα». Συνεχῶς περιστρέφει τὴν ἐλπίδα τὴν εἰς αὐ-

10 τὸν, παιδεύων ἅπαντας μὴ βαπτίζεσθαι τοῖς δεινοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσαις ταῖς συμφοραῖς ἐκεῖ κεχηγένοι, μηδὲ ἀπαγορεύειν καὶ ἀναπεπτωκένοι. «Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἀντιλήπτωρ μου καὶ ρύστης μου». Ὡστε κἄν μὴ παρ' αὐτὰ τῶν δεινῶν τὰ προοίμια ἀντιλάβηται, μηδὲ ρύσῃται, δεῖ θαρρεῖν. Εἰ τοίνυν αὐτός ἐστιν ἀντιλή-

15 πτωρ, πάντας ἀπαλλάξει τῶν δεινῶν. Ἐλπίς γὰρ μάλιστα τότε ἐστίν, ὅταν τῶν ὀρωμένων εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλλόντων, αὐτὴ θαρρεῖν ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος παρασκευάζῃ. «Ὁ ὑποτάσσω λαόν μου ὑπ' ἐμέ». Καλῶς οὕτως εἶπε. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα τῆς ἀνωθεν χρεῖα βοηθείας, ὥστε εἰκεῖν τοὺς ὑπηκόους, καὶ μὴ στα-

20 σιάζειν, μηδὲ κατεξανίστασθαι. Οὐκ ἄρα ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν πολεμίων ὑποταγῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν οἰκείων πολλῆς ἡμῖν τῆς ἀνωθεν δεῖ ροπῆς. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγα ἐστί, τὸ τοὺς οἰκείους εὖ διαθεῖναι, καὶ οὐκ ἔλαττον τοῦ τῶν ἐχθρῶν περιγενέσθαι. Πολλοὶ γοῦν πολλάκις ἐν πολέμοις μὲν τρόπαια ἔστησαν, 25 ἐν εἰρήνῃ δὲ κατεκόπησαν, τῶν ἀρχομένων οὐκ εἰδότες φέρειν τὰς ἡνίας. Οὐκ ἄρα ἐν τῇ δυνάμει τῆς βασιλείας ἐστί τὸ ὑποτετά-

τυχα τῆ βοήθειά του μὲ τὰ ἔργα μου. Ἄλλὰ βέβαια ἂν καὶ εἶναι εὐσπλαχνικός, ὁμως δὲν ἔρχεται νὰ βοηθήσει ὄλους ἀδιάκριτα. Διότι λέγει, «θὰ ἐλεήσω ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ἄξιος τῆς εὐσπλαχνίας μου καὶ θὰ εὐσπλαχνισθῶ ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζω ὅτι εἶναι ἄξιος τῶν οἰκτιρμῶν μου»⁵. Πρέπει λοιπόν, ἂν θέλουμε νὰ ἐπιτύχουμε τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, νὰ δημιουργοῦμε ἀπὸ μόνοι μας τὶς ἀφορμὲς γιὰ τὴ φιλανθρωπία αὐτῆ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς δὲ λέγει ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἔλεος τὸ ἔχει ἀπὸ τὸ Θεό. Εἶδες ψυχὴ γεμάτη ἀπὸ συντριβή; εἶδες γνώμη γεμάτη ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, καὶ πῶς τὸ πᾶν ἀποδίδει στὸ φιλάνθρωπο Θεό;

«Αὐτὸς εἶναι βοηθός μου, καὶ λυτρωτής μου, καὶ ὑπερασπιστής μου, καὶ σ' αὐτὸν στήριξα τὶς ἐλπίδες μου». Συνέχεια ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐλπίδα του πρὸς αὐτόν, γιὰ νὰ μᾶς διδάξει ὄλους νὰ μὴ πνιγόμαστε μέσα στὶς δοκιμασίες, ἀλλὰ, καὶ βρισκόμενοι μέσα στὶς συμφορὲς, πρὸς ἐκεῖνον νὰ στρέφομε τὸ βλέμμα μας, καὶ νὰ μὴ ἀπογοητευόμαστε καὶ νὰ χάνομε τὶς ἐλπίδες μας. Διότι «Αὐτὸς εἶναι ὁ βοηθός μου καὶ λυτρωτής μου». Ὡστε καὶ ἂν ἀκόμα δὲν μᾶς βοηθήσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν συμφορῶν, οὔτε μᾶς ἐλευθερώσει ἀπ' αὐτές, πρέπει νὰ ἐλπίζομε σ' αὐτόν. Διότι, ἂν αὐτὸς εἶναι βοηθός μας, ὄλους θὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὶς συμφορὲς. Διότι ἡ ἐλπίδα τότε πρὸ πάντων ὑπάρχει, ὅταν, ἐνῶ τὰ φαινόμενα μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ἀπόγνωση, αὐτὴ μᾶς ἐνισχύει νὰ ἔχομε θάρρος γιὰ τὸ μέλλον. «Ὁ ὁποῖος ὑποτάσσει τὸ λαό μου σὲ ἐμένα». Σωστὰ τὸ εἶπε αὐτό. Καθόσον καὶ ἐδῶ χρειάζεται ἡ θεία βοήθεια, ὥστε νὰ ὑπακούουν οἱ ὑπήκοοι καὶ νὰ μὴ ἐπαναστατοῦν, οὔτε καὶ νὰ ἐξεγείρονται. Ἐπομένως χρειαζόμαστε μεγάλη οὐράνια βοήθεια ὄχι μόνο γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀντιπάλων, ἀλλὰ καὶ τῶν δικῶν μας. Καθόσον καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ σπουδαῖο, τὸ νὰ εἶναι εὐνοϊκὲς οἱ διαθέσεις ἀπέναντί μας τῶν δικῶν μας, καὶ δὲν εἶναι μικρότερο πράγμα αὐτὸ ἀπὸ τὸ νὰ ὑπερισχύουμε τῶν ἐχθρῶν μας. Διότι πολλοὶ πολλὰς φορὲς ἔστησαν μὲν τρόπαια στοὺς πολέμους, κατασφάχθηκαν ὁμως σὲ καιρὸ εἰρήνης, ἐπειδὴ δὲν γνώριζαν νὰ ὀδηγοῦν τὰ ἡνία τῶν ἀρχομένων. Ἐπομένως ἡ ὑ-

χθαι τὰ στρατόπεδα, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ροπῇ. Ὡσπερ δὲ ἀπὸ ταύτης αἱ τῶν πολεμίων νῆκαι, οὕτω καὶ αἱ τῶν οἰκείων ὑποταγαί.

«Κύριε, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογίζῃ αὐτόν;». Ἔτερος, «Τί ἄνθρωπος, καὶ γνώσῃ αὐτόν;». Ἔτερος, «Ὅτι γνωρίζεις αὐτόν;». Ἄρα μέγαν τινὰ εἶναι χρῆ τὸν μέλλοντα τὸν Θεὸν γνωρίζειν, μᾶλλον δὲ τὸν μέλλοντα γνωρίζεσθαι παρ' αὐτοῦ· οὐ τοῦτον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνον, ᾧ μέλλει γνωρίζειν ἑαυτὸν ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἀριστα εἰρηκάσιν οἱ ἐβδομήκοντα τό, «Ἐγνώσθης αὐτῷ», δεικνύοντες ὅτι οὐχ ἡμεῖς αὐτὸν εὕρομεν, ἀλλὰ αὐτὸς ἡμῖν εὕρέθη. Οὐ γὰρ εἶπε, 'τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ γνωρίσας σε', ἀλλά, «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ;».

2. Διὸ καὶ Παῦλος ἄνω καὶ κάτω συνεχῶς τοῦτο περιστρέφει λέγων· «Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην». Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστός· «Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελέξαμην ὑμᾶς». Καὶ ἐτέρωθι δὲ πάλιν ὁ Παῦλος· «Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ». Διὰ δὴ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἑαυτὸν ἄνω καὶ κάτω κλητὸν λέγει, δεικνύς ὅτι οὐκ αὐτὸς ἐπέδραμεν, ἀλλὰ πρότερον ἐκλήθη. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· «Διώκω δέ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην». Οὐκ εἶπε, 'κατέβαλον', ἀλλά, «Καὶ κατελήφθην». Πῶς δὲ λέγει οὗτος, «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος;». Καὶ τοι ἄλλος φησὶ, «Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων». Καὶ ἄλλος· «Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν». Καὶ γὰρ τῆς κτίσεως ἀπάσης τὴν ἐπιστάσιαν ἔλαχεν. Εἰ-

6. Α' Κορ. 13, 12.

7. Ἰω. 15, 16.

8. Α' Κορ. 8, ε.

9. Φιλιπ. 3, 12.

10. Παροιμ. 20, 6.

11. Γέν. 1, 27.

12. Πρβλ. Σοφ. Σειράχ 17, 2.

ποταγή τῶν στρατοπέδων δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ἀκριβῶς δὲ ἀπὸ αὐτὴν ἐξαρτῶνται οἱ νίκες κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἔτσι καὶ οἱ ὑποταγῆς τῶν ὑπηκόων μας.

«Κύριε, τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ φανερώσεις σ' αὐτὸν τὸν ἑαυτό σου; ἢ τί εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ σκέπτεσαι αὐτόν;». Ἄλλος λέγει, «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ θὰ γνωρίσεις αὐτόν;». Ἄλλος, «Ὅστε νὰ γνωρίζεις αὐτόν;». Ἐπομένως πρέπει νὰ εἶναι κάποιος σπουδαῖος ἐκεῖνος πὺ πρόκειται νὰ γνωρίσει τὸ Θεό, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνος πὺ πρόκειται νὰ γνωρισθεῖ ἀπ' αὐτόν· ὄχι δὲ μόνο αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος στὸν ὁποῖο πρόκειται νὰ γνωρίσει ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ καὶ πολὺ ὀρθὰ οἱ ἐβδομήκοντα εἶπαν, «γνώρισες τὸν ἑαυτό σου σ' αὐτόν», γιὰ νὰ δείξουν ὅτι δὲν βρήκαμε ἐμεῖς αὐτόν, ἀλλ' αὐτὸς φανερώθηκε σ' ἐμᾶς. Διότι δὲν εἶπε, 'τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος σὲ γνώρισε', ἀλλὰ, «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ φανερώσεις σ' αὐτόν τὸν ἑαυτό σου;».

2. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος παντοῦ αὐτὸ συνέχεια ἐπαναλαμβάνει, λέγοντας· «Τότε δὲ θὰ γνωρίσω αὐτὸν τέλεια, ὅπως αὐτὸς γνώρισε ἐμένα»⁶. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Χριστὸς λέγει· «Δὲν με ἐκλέξατε ἐσεῖς, ἀλλ' ἐγὼ ἐξέλεξα ἐσᾶς»⁷. Καὶ ἀλλοῦ δὲ πάλι ὁ Παῦλος λέγει· «Ἐὰν δὲ κάποιος ἀγαπᾷ τὸ Θεό, αὐτὸς ἔχει γνωρισθεῖ ἀπὸ αὐτόν»⁸. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ συνέχεια ὀνομάζει παντοῦ τὸν ἑαυτό του κλητό, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν προσέτρεξε αὐτὸς πρὸς τὸ Χριστό, ἀλλὰ προηγουμένως κλήθηκε. Ἔτσι καὶ σ' ἄλλο μέρος λέγει· «Τρέχω δὲ καὶ καταβάλλω μεγάλη προσπάθεια μήπως καὶ μπορέσω νὰ συλλάβω καὶ νὰ κρατήσω γερὰ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ συνελήφθηκα»⁹. Δὲν εἶπε, 'συνέλαβα', ἀλλὰ, «καὶ συνελήφθηκα». Πῶς δὲ αὐτὸς λέγει, «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος;». Ἄν καὶ βέβαια ἄλλος λέγει· «Πολὺ σπουδαῖο πράγμα εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ πολύτιμος εἶναι ὁ ἄνθρωπος πὺ κάμνει ἐλεημοσύνες»¹⁰. Καὶ ἄλλος λέγει· «Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα με τὴν εἰκόνα του»¹¹. Καθόσον ἀνατέθηκε σ' αὐτόν ἡ ἐπιστασία ὀλόκληρης τῆς κτίσεως¹². Ὑπάρ-

- σὶ δέ τινες, ὧν οὐδὲ ὁ κόσμος ἀντάξιος. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν περὶ ἀρετῆς, καὶ ὅταν τινὲς αὐτὴν ἐπιδείξωνται, τὸ δέ, «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος;», περὶ τῆς φύσεως εἰρηται. Καὶ μὴν καὶ ἡ φύσις μεγάλη· μεγάλη μὲν, ἀλλὰ ἔαν τὴν γινῶσιν ἰδῆς, ἥς κατηξιώθη, 5 πολὺ καταδεεστέρα ταύτης. Ἀκουέτωσαν αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι τοσαύτην μανίαν μαίνονται, τὰ μέτρα ὑπερβαίνοντες ἑαυτῶν, καὶ ἄγνοιαν ἐσχάτην νοσοῦσι, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς εἰδέναι φάσκοντες. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ γινῶσιν, καὶ ἐν γινῶσει ἄγνοιαν εἶναι· καὶ εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν αὐτὸ γυμνάσωμεν.
- 10 Εἰπέ γάρ μοι, ἂν τις λέγῃ τὴν θάλασσαν δύνασθαι ἐκμετρεῖν, καὶ εἰδέναι πόσους ἔχει κυάθους, ἄρα οὐχ οὗτός ἐστι μάλιστα ὁ ἀγνοῶν, τί ποτέ ἐστι θάλασσα; Ὁ δὲ λέγων μὴ εἰδέναι, ἀλλ' ἀπειρον αὐτῆς τὸν ἀριθμὸν διατεινόμενος, οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ εἰδῶς τί ποτέ ἐστι θάλασσα. Τί δὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ; Ἄν εἴπῃ τις, εἰ- 15 δον τὸν Θεόν, καὶ κατέλαβον τῇ ὄψει τῇ ἐμῇ, ἄρ' οὐχ οὗτός ἐστι μάλιστα ὁ ἀγνοῶν τὸν Θεόν, ὁ τὸ ἀόρατον ὄρατὸν εἶναι λέγων, καὶ ἐν προσθήκῃ γνώσεως καὶ τὴν δυνατὴν ἀφαιρούμενος; Ἄν δέ τις ἀόρατον αὐτὸν εἴπῃ, καὶ μηδένα δύνασθαι ὄρᾶν, οὐχ οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ εἰδῶς; Τί δὲ πάλιν ἂν τις ἀκατάληπτον αὐτὸν εἴ- 20 πῃ, ἕτερος δὲ καταληπτόν· ἄρ' οὐχ οὗτος μὲν ἐστὶν ὁ ἀγνοῶν, ἐκεῖνος δὲ ὁ εἰδῶς; Οὐχ ὄρᾳς καὶ Παῦλον ταύτην ἐρχόμενον τὴν ὁδόν, καὶ λέγοντα, «Ἐκ μέρους γινώσκουμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν»; Λόγισαι πόσα γέγονεν, ἵνα μάθωμεν τὸν Θεόν, οὐ τίς ἐστὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ὅτι ἐστί. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Παῦλος

13. Πρβλ. Ἐβρ. 11, 38.

14. Α' Κορ. 13, 9.

χουν δὲ μερικοὶ μὲ τοὺς ὁποίους δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ οὔτε ὄλος ὁ κόσμος¹³. Ἄλλ' αὐτὰ μὲν λέγονται σχετικὰ μὲ τὴν ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅταν μερικοὶ κατορθώσουν νὰ ἐπιδείξουν αὐτήν, ἐνῶ τό, «Τί εἶναι ὁ ἀνθρωπος;», λέγεται σχετικὰ μὲ τὴ φύση του. Καὶ βέβαια καὶ ἡ φύση του εἶναι μεγάλο πρᾶγμα· μεγάλο μὲν, ἀλλ' ἐὰν σκεφθεῖς τὴ γνώση, τὴν ὁποία καταξιώθηκε, εἶναι πολὺ πῶς κατώτερη ἢ φύση ἀπὸ τὴ γνώση. Ἐὰς τὸ ἀκούουν οἱ ὁπαδοὶ τῶν αἰρετικῶν, διότι κυριευμένοι ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλη μανία, προχωροῦν πέρα ἀπὸ τὰ μέτρα πού πρέπει, καί, πάσχοντας ἀπὸ τὴν πῶς χειρότερη μορφή ἄγνοιας, ἰσχυρίζονται ὅτι γνωρίζουν αὐτὰ πού βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὶς δυνατότητές τους. Διότι γνώση ὑπάρχει καὶ στὴν ἄγνοια, καθὼς ἐπίσης καὶ ἄγνοια στὴ γνώση· καὶ ἂν θέλετε ἄς τὸ ἐξετάσουμε αὐτὸ στὰ αἰσθητὰ πρᾶγματα.

Πές μου λοιπόν, ἂν κάποιος λέγει, ὅτι μπορεῖ νὰ μετρήσει τὴ θάλασσα καὶ ὅτι γνωρίζει πόσα κύπελλα νερὸ ἔχει, ἄραγε δὲν εἶναι αὐτὸς πρὸ πάντων ἐκεῖνος πού ἄγνοεῖ, τί τέλος πάντων εἶναι θάλασσα; Ἐνῶ ἐκεῖνος πού λέγει ὅτι δὲν γνωρίζει αὐτήν, ἀλλ' ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ἄπειρο τὸ μέγεθος αὐτῆς, αὐτὸς πρὸ πάντων εἶναι ἐκεῖνος πού γνωρίζει τί τέλος πάντων εἶναι ἡ θάλασσα. Τί δὲ θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ στὴν περίπτωση τοῦ Θεοῦ; Ἄν πεῖ κάποιος, εἶδα τὸ Θεό, καὶ γνώρισα αὐτὸν μὲ τὰ μάτια μου, ἄραγε δὲν εἶναι αὐτὸς πρὸ πάντων ἐκεῖνος πού ἄγνοεῖ τὸ Θεό, πού λέγει τὸ ἀόρατο ὄρατό, καὶ μὲ τὴν προσθήκη γνώσεως ἀφαιρεῖ καὶ τὴ γνώση ἐκείνη πού εἶναι δυνατὴ, Ἄν δὲ κάποιος ὀνομάσει αὐτὸν ἀόρατο καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸν βλέπει, δὲν εἶναι αὐτὸς πρὸ πάντων ἐκεῖνος πού γνωρίζει αὐτόν; Τί δὲ πάλι ἂν κάποιος ὀνομάσει αὐτὸν ἀκατάληπτο; Ἄλλος δὲ καταληπτός; ἄραγε δὲν εἶναι αὐτὸς μὲν ἐκεῖνος πού τὸν ἄγνοεῖ, ἐνῶ ἐκεῖνος πού τὸν γνωρίζει; Δὲν βλέπεις καὶ τὸν Παῦλο πού ἀκολουθεῖ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ λέγει, «Ἐν μέρει γνωρίζομε αὐτὸν καὶ ὀρισμένα μόνο προφητεύομε»;¹⁴ Σκέψου πόσα ἔχουν γίνει γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸ Θεό, ὄχι ποιά εἶναι ἡ οὐσία του, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει. Αὐτὸ λοιπόν λέγει καὶ ὁ Παῦλος· «Διότι πρέ-

λέγει· «Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἐ-
 στίν». Ἡ κτίσις ἅπασα αὐτὸν ἀνακηρύττει («Ἐκ γὰρ μεγέθους»,
 φησί, «καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεω-
 ρεῖται»), τοῦ ἀνθρώπου αὐτὴ ἡ κατασκευὴ, αἱ τιμαὶ αἱ παρ' αὐτοῦ
 5 δεδομένα, αἱ κολάσεις, αἱ εὐεργεσίαι, αἱ οἰκονομίαι, τὰ διὰ τῶν
 προφητῶν προαναπεφωνημένα, τὰ θαύματα τὰ διάφορα.

Μετὰ ταῦτα ἦλθεν αὐτὸς ὁ Μονογενής, καὶ τὴν οἰκονομίαν
 τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ φρικτὴν ἐπλήρωσε. Καὶ ὁμως εἰσὶ τι-
 νες, οἱ μηδέπω τὸ σαφὲς μαθόντες· καὶ σὺ λέγεις ἐξ οἰκείων λο-
 10 γισμῶν δύνασθαι καταλαμβάνειν τὸ τί τὴν οὐσίαν ἐστίν; Οὐκοῦν
 ἀγνοεῖς τὸν Θεόν; φησὶν. Ἄπαγε· ἀλλ' οἶδα μὲν, ὅτι ἐστι, καὶ ὅτι
 φιλόανθρωπος, καὶ ὅτι ἀγαθός, καὶ ὅτι προνοῶν, καὶ τὰ ἄλλα ἅ-
 παντα ὅσα εἶπον αἱ Γραφαί· τὸ δὲ τί τὴν οὐσίαν, οὐκ οἶδα. Ἐνό-
 μισε καὶ ὁ Ἀδὰμ πλέον εὕρισκειν, τῷ διαβόλῳ πεισθείς, καὶ διὰ
 15 τῆς πλεονεξίας ταύτης καὶ ὃ εἶχεν ἀπώλεσεν. Ὅπερ καὶ οὗτοι
 πάσχουσιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐναγόμενοι, καὶ οὐκ
 ἀκούοντες ὅτι Κύριος δίδωσι σοφίαν, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ
 γινώσκεις καὶ σύνεσις. Οὐκ ἀκούουσι Παύλου λέγοντος, «Διὰ τοῦ
 Πνεύματος ἀπεκάλυψεν ἡμῖν», καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐκβάλλον-
 20 τος; «Λογισμοὺς», φησί, «καθαίρουντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαι-
 ρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ». Καὶ ἄλλος σοφός· «Λο-
 γισμοὶ ἀνθρώπων δειλοί, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι αὐτῶν».

«Τί ἐστὶν ἀνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῶν». Ἐνόησον τὸ ἄ-
 πειρον ἐκεῖνο μέγεθος· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο λέγων, ἀξίως Θε-
 25 οῦ λέγω· ἀλλ' οὐκ οἶδα πῶς λαλήσω· οὐδὲ γὰρ μέγεθος ἐπὶ Θε-
 οῦ λέγοντες, κυρίως λέγομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ἑτέρως
 φθέγγεσθαι, τοῖς ἐγχωροῦσι κέχρημαι ῥήμασιν. Ἐπεὶ καὶ Ἰψι-
 στον' αὐτὸν καλῶν, οὐ τόπῳ αὐτὸν περιορίζω, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑψη-

15. Ἐβρ. 11, 6.

16. Σοφ. Σολ. 13, 5.

17. Α' Κορ. 2, 10.

18. Β' Κορ. 10, 5.

19. Σοφ. Σολ. 9, 5.

πει ἐκεῖνος πού προσέρχεται στὸ Θεὸ νὰ πιστέψει ὅτι ὑπάρχει Θεός»¹⁵. Ὁλὴ ἡ κτίσις ἀνακηρύσσει αὐτὸν (Διότι, λέγει, «Ἀπὸ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν κτισμάτων καὶ ἀναλογία κατανοεῖται καὶ ὁ δημιουργὸς αὐτῶν»¹⁶), ἡ ἴδια ἡ πλάσι τοῦ ἀνθρώπου, οἱ τιμὲς πού δόθηκαν σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸ Θεό, οἱ τιμωρίες, οἱ εὐεργεσίες, τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅσα προεῖπαν οἱ προφῆτες, καθὼς καὶ τὰ διάφορα θαύματα.

Στὴ συνέχεια ἦλθε ὁ ἴδιος ὁ Μονογενῆς τοῦ καὶ ὀλοκλήρωσε τὴ θαυμαστὴ ἐκείνη καὶ φρικτὴ οἰκονομία. Καὶ ὁμοῦς ὑπάρχουν μερικοὶ πού δὲν γνώρισαν ἀκόμα ποιά εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ σὺ λέγεις ὅτι μπορεῖς μὲ τίς σκέψεις σου νὰ κατανοήσεις ποιά εἶναι ἡ οὐσία του; Λοιπὸν δὲν γνωρίζεις τὸ Θεό; λέγει. Μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη, ἀλλὰ γνωρίζω μὲν ὅτι ὑπάρχει καὶ ὅτι εἶναι φιλόανθρωπος, καὶ ὅτι εἶναι ἀγαθός, καὶ ὅτι προνοεῖ γιὰ τὸν κόσμον, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα εἶπαν οἱ Γραφεῖς, ποιά ὁμοῦς εἶναι ἡ οὐσία του, δὲν τὸ γνωρίζω. Νόμισε καὶ ὁ Ἄδὰμ ὅτι θὰ βρεῖ κάτι περισσότερο, μὲ τὸ νὰ πιστέψει στὸ διάβολο, καὶ μὲ τὴν πλεονεξία τοῦ αὐτὴ ἔχασε καὶ αὐτὸ πού εἶχε. Αὐτὸ ἀκριβῶς παθαίνουν καὶ αὐτοὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους συλλογισμοὺς καὶ μὴ ἀκούοντας ὅτι ὁ Κύριος χαρίζει σοφία καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτὸν πηγάζει ἡ γνώσι καὶ σύνεσι. Δὲν ἀκοῦν τὸν Παῦλο πού λέγει, «Μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ μαῖς τὰ φανέρωσε ὁ Θεός»¹⁷, ἀπορρίπτοντας ἔτσι τοὺς ἀνθρώπινους συλλογισμοὺς καὶ κάθε ὕψηλοφροσύνη πού ἀποτελεῖ ἔμπόδιο γιὰ τὴ γνώσι τοῦ Θεοῦ»¹⁸. Καὶ ἄλλος σοφὸς λέγει· «Οἱ ἀνθρώπινοι συλλογισμοὶ εἶναι δειλοὶ καὶ ἐπισφαλεῖς οἱ ἀνθρώπινες σκέψεις»¹⁹.

«Τί εἶναι ὁ ἀνθρωπος, στὸν ὁποῖο φανέρωσις τὸν ἑαυτὸ σου;». Σκέψου τὸ ἀπειρο ἐκεῖνο μέγεθος· μᾶλλον δὲ οὔτε λέγοντας αὐτό, λέγω κάτι πού εἶναι ἄξιο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς νὰ μιλήσω· διότι οὔτε, λέγοντας γιὰ τὸ Θεὸ μέγεθος, κυριολεκτοῦμε, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μιλήσουμε κατ' ἄλλο τρόπο, χρησιμοποιοῦ τίς ἐπιτρεπτὲς ἐκφράσις. Διότι καὶ ὀνομάζοντας αὐτὸν "Υψιστο", δὲν τὸν περιορίζω σὲ τό-

λὸν καὶ μεγαλεῖον αὐτοῦ τῆς φύσεως δηλῶ, καὶ διεστηκός, καὶ πάντων ἀνακεχωρηκός. Διὰ δὴ τοῦτο ἔλεγε· «Τί ἐστὶν ἀνθρώπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ;» Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ταπεινὸν ἐποίησε, καὶ μεγάλα ἐχαρίσατο, ἵνα μὴ ἐπαρθῇ, ἔχων μεγίστην ἀνάγκην 5 τοῦ μετριάζειν τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως εὐτέλειαν. «Ἦ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογίζῃ αὐτόν;». Εἶδες πόσον τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ;

«Ἀνθρωπος ματαιότητι ὁμοιώθη». Ἐτερος δὲ ἐρμηνευτῆς τό, «Ματαιότητι», «Ἄτμῳ» εἶπεν. Οὐκ ἄλλο δὲ τὸ Ματαιότητι 10 δηλοῖ, ἢ ὅτι ἐπίκτητος, πρόσκαιρος, βραχύς. Ἐνταῦθα τὸν περὶ τοῦ σώματος γυμνάζει λόγον. Δι' ὃ καὶ Ἀβραὰμ ἔλεγεν· «Ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός»· ὁ δὲ Ἡσαΐας· «Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου». Τί δέ ἐστι, «Ματαιότητι ὁμοιώθη»; Τῷ μηδενί, φησὶν· ἐπειδὴ τῶν ἀνθρωπίνων οὐδὲν 15 βέβαιον, οὐδὲ στάσιμον, ἀλλὰ πάντα παράγει καὶ παρέρχεται. «Αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιά παράγουσι»· τουτέστιν, οὐδὲ ἡνίκα πάρεσιν, ἰσχύν τινα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ ταχέως ἀφίπτανται. Καὶ σκόπει τοῦτο ἐπὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, τοὺς ἐν ἀξιώμασι λογιζόμενος, τοὺς ἐπὶ τῶν ὀχημάτων, τοὺς ἐν ταῖς δυναστεαῖς, τοὺς 20 εἰς τὸ δεσμοτήριον ἐμβάλλοντας καὶ μαστιγοῦντας. Τί γὰρ σκιάς διαφέρουσιν οὗτοι, οὐκ ἐν τῷ τῆς τελευτῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς; Ὅταν γὰρ ἀρχῆς παραλυθῶσι, πάντα ἐκεῖνα οἴχεται καὶ ἐκποδὼν γίνεται, τὰ δὲ ἀληθῆ πράγματα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν· τότε καὶ εὐθῦναι καὶ κολάσεις ἀληθεῖς, καὶ τὰ ἀ- 25 γαθὰ ὁμοίως, καὶ ὁ δικαστῆς ἀνεξαπάτητος. Τὰ δὲ ἐνταῦθα παισὶν ἔοικε παίζουσιν. Ὁ σήμερον γὰρ δικάζων, ἔστηκεν αὔριον

20. Γέν. 18, 27.

21. Ἦσ. 40, 6.

πο, ἀλλὰ δηλώνω τὸ ὑψηλὸ μεγαλεῖο τῆς φύσεώς του ποῦ ἐπεκτείνεται παντοῦ καὶ διέρχεται μέσα ἀπὸ ὄλα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἔλεγε· «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ φανερώσεις τὸν ἑαυτό σου σ' αὐτόν;». Διότι γι' αὐτὸ τὸν ἔκαμε ταπεινὸ καὶ τοῦ χάρισε μεγάλα πράγματα, γιὰ νὰ μὴ κυριευθεῖ ἀπὸ ἀλαζονεία, ἐξαναγκαζόμενος πάρα πολὺ στὸ νὰ εἶναι μετριόφρονας ἀπὸ τὴν εὐτέλεια τῆς φύσεώς του. «Ἡ τί εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ σκέπτεσαι αὐτόν;». Εἶδες πόσο εἶναι τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ;

«Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁμοῖος πρὸς τὴ ματαιότητα». Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτὴς ἀντὶ γιὰ «ματαιότητα», εἶπε «ἀτμό». Τίποτε ἄλλο δὲ δὲν δηλώνει μὲ τὴ λέξη «ματαιότητα», παρὰ ὅτι εἶναι φθαρτός, πρόσκαιρος καὶ σύντομη ἡ ζωὴ του. Ἐδῶ ὁμιλεῖ γιὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἔλεγε· «Ἐγὼ δὲ εἶμαι χῶμα καὶ στάχτη»²⁰, ὁ δὲ Ἡσαΐας λέγει· «Κάθε ἀνθρώπινη σάρκα εἶναι σὰν τὸ χόρτο, καὶ κάθε ἀνθρώπινη δόξα μοιάζει μὲ τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου»²¹. Τί σημαίνει δέ, «εἶναι ὁμοῖος μὲ τὴ ματαιότητα»; Εἶναι ὁμοῖος, λέγει, μὲ τὸ μηδέν· ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα τίποτε δὲν εἶναι σταθερό, οὔτε μόνιμο, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐρχονται καὶ χάνονται. «Οἱ ἡμέρες του σὰν σκιά περνοῦν»· δηλαδή, οὔτε ὅταν διαρκοῦν αὐτές, ἔχουν κάποια ἰσχὺ, ἀλλὰ γρήγορα χάνονται. Καὶ πρόσεχε αὐτὸ στὰ ἴδια τὰ πράγματα, σκεπτόμενος αὐτοὺς ποῦ ἔχουν ἀξιώματα, αὐτοὺς ποῦ φέρονται ἐπάνω σὲ ὀχήματα, αὐτοὺς ποῦ ἀσκοῦν τὴν ἐξουσία, αὐτοὺς ποῦ ὀδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους στὶς φυλακὲς καὶ τοὺς μαστιγώνουν. Τί λοιπὸν διαφέρουν αὐτοὶ ἀπὸ τὴ σκιά, ὄχι κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο; Διότι ὅταν τοὺς ἀφαιρεθεῖ ἡ ἐξουσία, ὄλα ἐκεῖνα φεύγουν καὶ ἐξαφανίζονται, ἐνῶ τὰ ἀληθινὰ πράγματα συμβαίνουν μετὰ τὴν ἀναχώρηση ἀπὸ ἐδῶ· τότε ἐπιβάλλονται καὶ εὐθύνες καὶ πραγματικὲς τιμωρίες, ὁμοῖα δὲ καὶ τὰ ἀγαθὰ δίνονται καὶ ὁ δικαστὴς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξαπατηθεῖ. Ὅμως τὰ πράγματα τῆς ἐδῶ ζωῆς μοιάζουν μὲ παιδιὰ ποῦ παίζουν. Διότι ἐκεῖνος ποῦ σήμερα δικάζει, αὔριο βρίσκεται νὰ δικάζεται, καὶ εἶναι συχνὲς

δικαζόμενος, καὶ πυκναὶ αἱ μεταβολαί, καὶ ἀνώμαλοι αἱ μεταβάσεις.

3. «Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς σου, καὶ κατάβηθι. Ἔσται τῶν ὀρέων, καὶ καπνισθήσονται». Ἔτερος, «Κλίναντός σου οὐρανοὺς, καὶ καταβάντος, καὶ ἀψαμένου τῶν ὀρέων ἐκαπνίσθησαν». Καὶ ποία αὕτη ρημάτων ἀκολουθία; Πολλὰ μὲν οὖν, καὶ σφόδρα ἐχομένη τῶν προτέρων. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῆς εὐτελείας τῆς ἀνθρωπίνης διελέχθη, καὶ τὸ οὐδαμινδὸν τῆς φύσεως παρέστησε, καὶ ἐνταῦθα πάλιν καταστέλλει τῶν φλεγμαινόντων τὴν ἀπόνοιαν, μονονουχὶ τοῦτο δι' ὧν ἐπήγαγε λέγων· ἔδει μὲν αὐτοὺς οἴκοθεν συνιδεῖν τῆς φύσεως τὸ εὐτελές, καὶ μὴ μέγα φρονεῖν, ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλονται, δεῖξον ἀπὸ τῶν σῶν ἔργων ποῦ ταπεινότητός εἰσιν ἀπωκισμένοι. «Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς, καὶ κατάβηθι». Τοῦτο λέγει, οὐκ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς καταβαίνει (πῶς γὰρ ὁ πανταχοῦ παρών;), ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν ἀνθρωπίνων τούτων λέξεων τοὺς παχυτέρους ἐκπλήξῃ τῶν ἀκροατῶν, ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Ἐπεὶ καὶ τὸ τῆς ἀφῆς, εἰ καὶ δοκεῖ μέγα εἶναι, ἀλλὰ πολὺ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας καταδεέστερον. Οὐδὲ γὰρ ἀφῆς ὁ Θεὸς χρεῖαν ἔχει, ἵνα καπνίσῃ τὰ ὄρη, μᾶλλον δὲ οὐδὲ νεύματος, ἀλλὰ βουλῆς καὶ θελήσεως. Εἰπὼν τοίνυν περὶ τῆς εὐτελείας τοῦ ἀνθρώπου, λέγει καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀνθρώπῳ δυνατὸν εἰπεῖν· ἐπεὶ καὶ ταῦτα πολὺ ἀποδέοντα τῆς μεγαλωσύνης ἐκείνης.

«Ἄστραψον ἀστραπὴν, καὶ σκορπιεῖς αὐτούς· ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς». Ἄστραπὴν ἐνταῦθα καὶ βέλη οὐ τὴν ἀστραπὴν ταύτην φησὶν, οὐδὲ ταῦτα τὰ βέλη, ἀλλὰ τὰς τιμωρίας οὕτω καλεῖ, ἀπὸ τῶν ἤδη γνωρίμων τὸν καταφρονητὴν πείθων καὶ τὸν ἀναπεπτωκότα τρέμειν καὶ δεδοικέναι

οί μεταβολές και ἀνώμαλες οί μεταβάσεις ἀπὸ τὸ ἓνα πρᾶγμα στὸ ἄλλο.

3. «Κύριε, χαμήλωσε τοὺς οὐρανοὺς σου καὶ κατέβα. Ἔγρισε τὰ βουνὰ καὶ θὰ καπνίσουν». Ἄλλος, «Ἐφοῦ χαμηλώσεις τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατεβεῖς καὶ ἀγγίσεις τὰ βουνὰ θὰ καπνίσουν». Καὶ ποιά σχέση ἔχουν αὐτὰ τὰ λόγια μὲ τὰ προηγούμενα; Εἶναι μεγάλη ἢ σχέση τους καὶ συνδέονται πάρα πολὺ μὲ τὰ προηγούμενα. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μίλησε γιὰ τὴν ἀνθρώπινη εὐτέλεια καὶ παρουσίασε τὴ μηδαμινότητα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐδῶ πάλι συγκρατεῖ τὴν ἀλαζονεῖα ἐκείνων ποὺ κατακαίονται ἀπὸ αὐτὴν, καὶ εἶναι σὰν νὰ λέγει μὲ δλα αὐτὰ ποὺ πρόσθεσε τὸ ἐξῆς· ἔπρεπε μὲν αὐτοὶ ἀπὸ μόνοι τους ν' ἀντιληφθοῦν τὴν εὐτέλεια τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ νὰ μὴ μεγαλοφρονοῦν, ἐπειδὴ ὁμοῦ δὲν θέλουν, δεῖξε μὲ τὰ δικά σου ἔργα πόσο ἀπομακρυσμένοι εἶναι ἀπὸ τὴν ταπεινότητα. «Κύριε, χαμήλωσε τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατέβα». Αὐτὸ τὸ λέγει ὄχι ἐπειδὴ ὁ Θεὸς κατεβαίνει (διότι πῶς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ κατεβεῖ αὐτὸς ποὺ εἶναι παντοῦ παρών;), ἀλλὰ γιὰ νὰ προκαλέσει ἔκπληξη μὲ τὶς ἀνθρώπινες αὐτὲς λέξεις στοὺς πνευματικὰ κατώτερους, ὁμιλεῖ ἀνθρωπινότερα γι' αὐτόν. Διότι καὶ τὸ ἄγγιγμα τῶν βουνῶν, ἂν καὶ φαίνεται σπουδαῖο, ἀλλ' ὁμοῦ εἶναι κατὰ πολὺ κατώτερο τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Καθόσον ὁ Θεὸς δὲν χρειάζεται νὰ ἀγγίσει τὰ βουνὰ γιὰ νὰ καπνίσουν, μᾶλλον δὲ οὔτε νεῦμα χρειάζεται νὰ κάνει πρὸς αὐτά, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ τὸ σκεφθεῖ καὶ νὰ τὸ θελήσει. Ἐφοῦ μίλησε λοιπὸν γιὰ τὴν εὐτέλεια τοῦ ἀνθρώπου, ὁμιλεῖ καὶ γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατὸ νὰ λεχθεῖ ἀπὸ ἀνθρώπο· διότι καὶ αὐτὰ εἶναι κατὰ πολὺ κατώτερα ἀπὸ τὴ μεγαλωσύνη ἐκείνη.

«Ρίψε μιὰ ἀστραπὴ μόνο καὶ θὰ σκορπίσεις αὐτούς· ἐξὰπὸστελε ἐναντίον τους τὰ βέλη σου καὶ θὰ συνταράξεις αὐτούς». Ἐστραπὴ ἐδῶ καὶ βέλη ἐννοεῖ ὄχι αὐτὴ τὴν ἀστραπὴ, οὔτε αὐτὰ τὰ βέλη, ἀλλὰ τὶς τιμωρίες ἔτσι ὀνομάζει, πείθοντας μὲ αὐτὰ τὰ ἤδη γνωστὰ αὐτόν ποὺ περιφρονεῖ αὐτόν καὶ κάμνοντας τὸν ἀνόητο καὶ ἀδιάφορο νὰ τρέμει, νὰ φοβᾶται καὶ

καὶ ὑποκύπτειν. Εἰ γὰρ ἀστραπήν τις οὐκ ἂν ἐνέγκοι, καίτοι οὐκ ἐπὶ κολάσει πεμπομένην, εἰ βουλευθεῖη κινήσαι τὴν τιμωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, τίς ὑποστήσεται; Βέλη δὲ Θεοῦ λιμοί, καὶ λοιμοί, καὶ σκηπτοί, καὶ πολυειδεῖς τιμωραὶ.

5 «Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ὕψους· ἐξελοῦ με, καὶ ρῦσαι με ἐξ ὑδάτων πολλῶν, ἐκ χειρὸς υἰῶν ἀλλοτρίων». Οὐ γὰρ πρὸς τὸ κολάζειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ σῶζειν ἀπρητισμένη ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ. Χεῖρα δὲ ἐνταῦθα τὴν βοήθειαν, τὴν συμμαχίαν λέγει· διὸ οὐδὲ ἔκτεινον εἶπεν, ἀλλ' «Ἐξαπόστειλον»,
 10 τοῦτο δηλῶν· εἰ δὲ που καὶ ἔκτεινον λέγοι, τὸ αὐτὸ πάλιν αἰνίσσεται. Καὶ «ὑδάτα» δὲ τὴν ἀτακτον τῶν πολεμίων ἔφοδον καλεῖ, καὶ συγκεχυμένην, καὶ πολλῇ τῇ ρύμῃ φερομένην. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ ὑδάτων ὁ λόγος, δῆλον διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· «Ἐκ χειρὸς» γὰρ, φησὶν, «υἰῶν ἀλλοτρίων». Υἱοὺς δὲ ἀλλοτρίους ἐνταῦθά
 15 μοι δοκεῖ λέγειν τοὺς τῆς ἀληθείας ἀπεξενωμένους. Ὡσπερ γὰρ τοὺς πιστοὺς οἰκείους ἠγούμεθα καὶ ἀδελφούς, οὕτω τοὺς ἀπίστοιους ἀλλοτρίους· καὶ τούτῳ μάλιστα τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν ἀλλότριον ἐπιγινώσκωμεν. Οἰκείος γὰρ οὗτος ὁ τὸν αὐτόν μοι πατέρα ἐπιγραφόμενος, καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνῶν τραπέζης, μᾶλλον ἢ ὁ
 20 γένει προσήκων· καὶ γὰρ ἀκριβέστερος οὗτος τῆς συγγενείας ὁ νόμος, ὥσπερ οὖν καὶ ἀλλοτριότης ἢ ἀπὸ τῶν ἐναντίων τρανοτέρα τῆς κατὰ γένος.

Μὴ τοίνυν τοῦτο ἴδης· ὅτι ὑπὸ τὸν αὐτόν ἐσμεν οὐρανόν, καὶ τὴν αὐτὴν οἰκουμένην· ἄλλην γὰρ ἐγὼ κοινωνίαν ἐπιζητῶ, καὶ ὑ-
 25 πὲρ τὸν οὐρανόν. Ἐκεῖ ἡμῶν τὸ πολίτευμα καὶ ἡ ζωὴ· «Ζωὴ γὰρ ἡμῶν», φησί, «κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ». Οὐδὲ γὰρ γῆν οἰκοῦμεν, ἀλλὰ μετέστημεν πρὸς τὴν ἄνω μητρόπολιν. Ἐτερον φῶς ἀληθινὸν ἔχομεν, ἑτέραν πατρίδα, καὶ πολίτας ἄλλους

νά ὑποκύπτει. Διότι, ἐὰν τὴν ἀστραπή δὲν θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὴν ὑποφέρει, ἂν καὶ βέβαια στέλλεται ὄχι γιὰ τιμωρία, ἂν ἔθετε σὲ ἐνέργεια τὴν τιμωρητικὴ δύναμή του, ποιὸς θὰ τὴν ὑποφέρει; Βέλη δὲ τοῦ Θεοῦ εἶναι οἱ πείνες, οἱ ἀσθένειες, οἱ καταγιγίδες καὶ οἱ διαφορὲς τιμωρίες.

«Ἐξαπόστειλε ἀπὸ ψηλὰ τὸ προστατευτικὸ χέρι σου ελευθερώσέ με καὶ σῶσε με ἀπὸ τὴν ὄρμη τῶν πολλῶν ὑδάτων, ἀπὸ τὰ χέρια τῶν υἱῶν τῶν ξένων». Ἡ δύναμη δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι μόνο γιὰ νὰ τιμωρεῖ, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ σώζει. Χέρι δὲ ἐδῶ ὀνομάζει τὴ βοήθεια, τὴ συμμαχία· γι' αὐτὸ δὲν εἶπε, 'ἄπλωσε', ἀλλὰ «ἐξαπόστειλε», γιὰ νὰ δηλώσει αὐτὸ· ἐὰν ὁμως καὶ κάπου συμβαίνει νὰ λέγει 'ἄπλωσε', τὸ ἴδιο πάλι ὑπαινίσσεται. Καὶ «ὑδατα» δὲ ὀνομάζει τὴν ἀτακτὴ ἔφοδο τῶν ἐχθρῶν, τὴ γεμάτη ἀπὸ σύγχυση καὶ πού γίνεται μὲ πολὺ μεγάλη ὄρμη. Τό ὅτι βέβαια δὲν γίνεται λόγος γιὰ ὑδατα, γίνεται φανερὸ ἀπὸ αὐτὸ πού προσθέτει· διότι λέγει «Ἀπὸ τὰ χέρια τῶν υἱῶν τῶν ξένων». Υἱοὺς δὲ ξένους ἐδῶ μοῦ φαίνεται ὀνομάζει ἐκείνους πού ζοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς θεωροῦμε τοὺς πιστοὺς δικούς μας καὶ ἀδελφούς, ἔτσι τοὺς ἀπιστοὺς ξένους· καὶ μὲ αὐτὸ τὸ γνώρισμα πρὸ πάντων διακρίνομε τὸν δικό μας καὶ τὸν ξένο. Διότι οἰκεῖος εἶναι πολὺ περισσότερο αὐτὸς πού ἀποδέχεται τὸν ἴδιο μὲ ἐμένα πατέρα καὶ συμμετέχει στὴν ἴδια τράπεζα, παρὰ αὐτὸς πού ἀνήκει στὸ ἴδιο γένος· καθόσον ἀκριβέστερος εἶναι αὐτὸς ὁ νόμος τῆς συγγένειας, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ ἡ ἀποξένωση πού προέρχεται ἀπὸ ἐκείνους πού πρόσκεινται ἀντίθετα πρὸς ἐμᾶς εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τοὺς κατὰ φύση συγγενεῖς.

Μὴ λοιπὸν δεῖς αὐτὸ, τὸ ὅτι βρισκόμαστε κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο οὐρανὸ καὶ ζοῦμε μέσα στὴν ἴδια τὴν οἰκουμένη· διότι ἐγὼ ἐπιζητῶ ἄλλη κοινωνία, πού βρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τὸν οὐρανό. Ἐκεῖ βρίσκεται τὸ πολίτευμά μας καὶ ἡ ζωὴ μας· διότι λέγει, «Ἡ ζωὴ μας εἶναι κρυμμένη μαζί μὲ τὸ Χριστὸ στὸ Θεό»²². Ὁδτε βέβαια κατοικοῦμε στὴ γῆ, ἀλλὰ μεταφερθῆκαμε στὴν οὐράνια μητρόπολη. Ἄλλο φῶς ἀληθινὸ ἔχομε, ἄλλη πατρίδα καὶ

καὶ συγγενεῖς. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· « Ἄρα οὐκ ἐστὲ ξένοι καὶ
 πάροικοι, ἀλλὰ συμπολίται τῶν ἀγίων». Πῶς οὖν, φησί, τὸν Σα-
 μαρείτην πλησίον ἔφησεν εἶναι ὁ Χριστός, καίτοι πολὺ τὸ μέσον
 5 δέη, πᾶς ἀνθρωπὸς σοι ἐγγὺς ἔστω· ὅταν δὲ ὁ τῆς ἀληθείας γυ-
 μνάζηται λόγος, ἐπιγίνωσκε τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν ἀλλότριον. Κἂν
 ἀδελφὸν ἔχῃς ὁμοπάτριον καὶ ὁμομήτριον, καὶ μὴ κοινωνήσῃ
 σοι κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας νόμον, ἔστω σοι τοῦ Σκύθου βαρ-
 βαρικώτερος· κἂν Σκύθης, κἂν Σαυρομάτης ἦ, τῶν δογμάτων
 10 δὲ εἰδῆ τὴν ἀκρίβειαν, καὶ πιστεύῃ τοῦτο ὃ καὶ αὐτὸς σύ, αὐτοῦ
 τοῦ τὰς αὐτὰς ὠδῖνάς σοι λύσαντος οἰκειότερος ἔστω καὶ
 ἐγγύτερος· καὶ τὸν βάρβαρον καὶ τὸν οὐ τοιοῦτον ἐντεῦθεν δια-
 κρίνωμεν, μὴ ἀπὸ τῆς γλώττης, μηδὲ ἀπὸ τοῦ γένους, ἀλλ' ἀπὸ
 τῆς γνώμης, καὶ τῆς ψυχῆς. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἀνθρωπος, ὅταν
 15 δογμάτων ἀκρίβειαν ἔχῃ καὶ πολιτείαν φιλόσοφον.

4. Ἄλλ' ἴδωμεν λοιπὸν τοὺς ἀλλοτρίους, πῶς αὐτοὺς ὑπέ-
 γραψε καὶ ὁ προφήτης, εἰπὼν· « Ἐξελοῦ με ἐκ χειρὸς υἰῶν ἀλλο-
 τρίων, ὧν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν δε-
 ξιά ἀδικίας». Εἶδες τίνας φησὶν ἀλλοτρίους; Τοὺς ἐν πονηρία
 20 ζῶντας, τοὺς ἀδικίας ἐρῶντας, τοὺς τὰ ἀνόητα φβεγγομένους,
 τοὺς οὐδὲν χρήσιμον λέγοντας. Ἐπιγίνωσκε τοῖνυν τοὺς ἀλλο-
 τρίους ἀπὸ τοῦ στόματος, ἀπὸ τῶν ἔργων· ὡσπερ καὶ ὁ Χριστός
 φησιν· « Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς». Καθά-
 περ γὰρ ἐν τοῖς στρατοπέδοις πολλὰ τίνα δίδονται συνθήματα
 25 καὶ σημεῖα, ἴν' εἴποτε ἡ νυκτομαχία γένοιτο, ἢ κόνις ἀρθεῖσα τὰ
 τῆς νυκτὸς ἐπιδειξάιτο, ἢ καὶ ἑτέρα τις γένοιτο σύγχυσις καὶ τα-
 ραχή, μὴ τὸν οἰκεῖον ὡς τὸν πολέμιόν τις ἴδῃ, μηδὲ τὸν ἐναντίον

23. Ἐφ. 2, 19.

24. Λουκᾶ 10, 36-37.

25. Ματθ. 7, 16.

ἄλλους πολίτες καὶ συγγενεῖς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Ἐπομένως δὲν εἶστε ξένοι καὶ προσωρινοὶ κάτοικοι, ἀλλὰ συμπολίτες τῶν ἁγίων»²³. Πῶς λοιπὸν, λέγει, ὁ Χριστὸς ὀνόμασε τὸν Σαμαρείτη πλησίον, τῇ στιγμῇ βέβαια ποὺ ὑπάρχει μεγάλη ἀπόσταση μεταξύ τους²⁴; Ἄλλ' ὅμως δὲν τὸ εἶπε σὲ σχέση μετὰ τῆ φυσικῆ συγγένεια. Ὅταν δηλαδὴ χρειάζεται νὰ εὐεργετήσεις ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι πλησίον σου· ὅταν ὅμως προκύπτει θέμα σχετικὸ μετὰ τὴν ἀλήθεια, ξεχώριζε τὸν δικό σου ἀπὸ τὸν ξένο. Καὶ ἂν ἀκόμα ἔχεις ἀδελφὸ ἀπὸ τὸν ἴδιο πατέρα καὶ τὴν ἴδια μητέρα, καὶ δὲν συμφωνεῖ μαζί σου στὸ θέμα τῆς ἀλήθειας, θεώρα αὐτὸν πρὸ βάρβαρο καὶ ἀπὸ τὸν Σκύθη, ἂν ὅμως εἶναι Σκύθης ἢ Σαυρομάτης, ἀλλὰ γνωρίζει τὴν ἀκρίβεια τῶν δογμάτων καὶ πιστεύει αὐτὸ ποὺ καὶ σὺ ὁ ἴδιος πιστεύεις, αὐτὸς ἄς εἶναι πρὸ δικός σου καὶ πρὸ πλησιέστερος ἀπὸ ἐκεῖνον· καὶ τὸν βάρβαρο καὶ τὸν μὴ βάρβαρο ἀπὸ ἐδῶ νὰ τὸν δικρίνομε, ὄχι ἀπὸ τὴ γλώσσα, οὔτε ἀπὸ τὸ γένος, ἀλλ' ἀπὸ τὴ γνώμη καὶ τὴν ψυχὴ του. Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι ἄνθρωπος, ὅταν φυλάσσει τὴν ἀκρίβεια τῶν δογμάτων καὶ κάμνει εὐσεβῆ ζωὴ.

4. Ἄλλ' ἄς δοῦμε πλεον τοὺς ξένους, πῶς περιέγραψε αὐτοὺς καὶ ὁ προφήτης, λέγοντας· «Ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ τὰ χέρια τῶν υἱῶν τῶν ξένων, τῶν ὁποίων τὸ στόμα εἶπε ἀσύστατα ψεῦδη καὶ ἡ δεξιὰ τους εἶναι δεξιὰ ποὺ διαπράττει ἀδικίες». Εἶδες ποιὸς ὀνομάζει ξένους; ἐκείνους ποὺ ζοῦν μέσα στὴ κακία, ποὺ ἀγαποῦν τὴν ἀδικία, ποὺ λέγουν ἀνοησίες, καὶ δὲν λέγουν τίποτε τὸ ὠφέλιμο. Ξεχώριζε λοιπὸν τοὺς ξένους ἀπὸ τὰ λόγια τους καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τους, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Χριστὸς λέγει· «Ἀπὸ τοὺς καρπούς τους θὰ τοὺς διακρίνετε»²⁵. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς στὰ στρατόπεδα δίνονται πολλὰ συνθήματα καὶ σημάδια, ὥστε, ἂν κάποτε συμβεῖ νὰ γίνῃ μάχη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύχτας, ἢ νὰ σηκωθεῖ σκόνη καὶ νὰ ἀποκαλύψει τὰ πράγματα τῆς νύχτας, ἢ νὰ γίνῃ κάποια ἄλλη σύγχυση καὶ ταραχὴ, νὰ μὴ δεῖ κανένας τὸν δικό του σὰν τὸν ἐχθρό, οὔτε τὸν ἀντίπαλο σὰν τὸ δικό του, ἔτσι καὶ ἐδῶ σοῦ δίνει ὁ προφήτης συν-

ὡς οἰκεῖον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα δίδωσί σοι συνθήματα ὁ προφήτης, δι' ὧν δυνήσῃ τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν ἀλλότριον γνωρίζειν, οἶον ἀφ' ὧν φθέγγεται, ἀφ' ὧν ποιεῖ, λέγων· « Ὦν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας ».

5 Καὶ γὰρ καὶ νῦν πόλεμός ἐστι καὶ μάχη, καὶ νυκτομαχία χαλεπωτάτη, δαιμόνων βαλλόντων, ἐπιθυμιῶν ἐπιβουλευουσῶν, λογισμῶν ἐπανισταμένων. Ἔστι καὶ ἐν τοῖς μεμνημένοις συνθήματα καὶ σύμβολα· κἂν βουλευθῶμέν τινα, ἀμφιβάλλοντες εἴτε ἀμύητός ἐστιν, εἴτε μεμνημένος, ἐπιγνῶναι, τοῦτα ἐρωτῶντες
10 μανθάνωμεν. « Ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας ». Τί τοίνυν τούτου χαλεπώτερόν γένοιτ' ἂν, ὅταν τὴν εἰς βοήθειαν δεδομένην, εἰς ἐπιβουλήν τρέπωμεν; Διὰ γὰρ τοῦτο ἔχομεν δεξιάς, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἑτέροις ἀδικουμένοις ἀμύνωμεν, ἵνα ἀναιρῶμεν παρανομίας, ἵνα λιμὴν γενώμεθα καὶ καταφυγῇ τοῖς ἐπηρεαζομένοις. Τί
15 να οὖν ἂν ἔχοιεν συγγνώμην οἱ μὴ πρὸς σωτηρίαν ἑτέρων χρώμενοι τῷ ὄπλῳ τούτῳ, ἀλλὰ πρὸς ἀπώλειαν τὴν ἑαυτῶν;

« Ὁ Θεός, ᾧ δὴν καινὴν ἄσομαί σοι ». Ποία αὕτη πάλιν ἡ ἀκολουθία; Πολλὴ μὲν οὖν καὶ ἐνταῦθα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, « Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου », καί, « Ἐξελοῦ με », καὶ σκόρπισον ἐ-
20 κείνους, ἐπαγγέλλεται καὶ ἀμείβεσθαι τῆς συμμαχίας αὐτὸν ἀμοιβήν, ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν πλέον ποιούσαν, τῷ δὲ εἰσφέροντι τὴν ἀμοιβήν τὸ κέρδος φέρουσαν. Τί δὲ αὕτη ἐστίν; « Ὁ Θεός, ᾧ δὴν καινὴν ἄσομαί σοι ». Εἰ δὲ μικρὸν τοῦτο πρὸς τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας, ἀλλ' ὅπερ ἔσχεν. Ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς παρὰ τῶν πενήτων
25 καὶ οὐδὲν κεκτημένων οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητοῦμεν, ἀλλ' ἡ εὐφημίαν καὶ εὐγνωμοσύνην. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν, ἵνα λαμπρότεροι γενώμεθα, ὁ δὲ Θεός, οὐκ ἐπειδὴ δεῖται, ἀλλ' ἵνα αὐτοῦς τοὺς ἄδον-

θήματα, με τὰ ὅποια θὰ μπορέσεις νὰ διακρίνεις τὸ δικό σου καὶ τὸν ξένο, δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ λέγει καὶ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ κάμνει, λέγοντας: «Τῶν ὁποίων τὸ στόμα εἶπε ἀσύστατα ψεῦδη καὶ ἡ δεξιὰ τους εἶναι δεξιὰ ποὺ πράττει ἀδικίες».

Πράγματι καὶ τώρα γίνεται πόλεμος καὶ μάχη καὶ ἡ πιὸ φοβερότερη νυκτομαχία, ὅπου οἱ δαίμονες ἐπιτίθενται με ὀρμή, οἱ ἐπιθυμίες μᾶς ἐπιβουλεύονται καὶ οἱ λογισμοὶ ἐπαναστατοῦν. Ὑπάρχουν καὶ στοὺς μνημένους συνθήματα καὶ σύμβολα, καὶ ἂν ἀμφιβάλλομε γιὰ κάποιον γιὰ τὸ ἂν εἶναι ἀμύητος ἢ μνημένος, καὶ θελήσουμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε, ρωτώντας αὐτὰ μπορούμε νὰ τὸ μάθουμε. «Ἡ δεξιὰ αὐτῶν εἶναι δεξιὰ ἀδικίας». Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει χειρότερο ἀπ' αὐτό, ὅταν τὸ χέρι, ποὺ μᾶς δόθηκε γιὰ βοήθεια, τὸ μετατρέπομε στὸ νὰ διαπράττει κακά; Διότι γι' αὐτὸ ἔχομε χέρια, γιὰ νὰ προστατεύουμε καὶ τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ ἄλλους ὅταν ἀδικοῦνται, γιὰ νὰ ἐμποδίζομε τὶς παρανομίες, γιὰ νὰ γινόμαστε λιμάνι καὶ καταφύγιο γιὰ ἐκείνους ποὺ δοκιμάζονται. Ποιὰ λοιπὸν συγγνώμη θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν ἐκεῖνοι ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦν τὸ ὄπλο αὐτὸ γιὰ τὴ σωτηρία ἄλλων, ἀλλὰ γιὰ τὴ δική τους καταστροφή;

«Θεέ μου, νέα ὁδὴ θὰ ψάλω πρὸς ἐσένα». Ποιὰ σχέση ἔχουν πάλι αὐτὰ με τὰ προαναφερθέντα; Πράγματι ὑπάρχει καὶ ἐδῶ μεγάλη σχέση. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶπε, «Ἀπλωσε τὸ ἀκατανίκητο χέρι σου», καί, «Καὶ σῶσε με», καὶ σκόρπισε ἐκείνους, ὑπόσχεται νὰ ἀμείψει αὐτὸν γιὰ τὴ συμμαχία του αὐτὴ με ἀμοιβὴ ποὺ στὸν μὲν Θεὸ τίποτε ἐπὶ πλεόν δὲν παρέχει, προσφέρει ὅμως κέρδος σ' ἐκεῖνον ποὺ προσφέρει τὴν ἀμοιβή. Ποιὰ δὲ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀμοιβή; «Θεέ μου, θὰ σοῦ ψάλω νέα ὁδὴ». Μολονότι αὐτὴ ἡ ἀμοιβὴ εἶναι μικρὴ ἀνάλογα με τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας, ἀλλ' ὅμως πρόσφερε αὐτὸ ποὺ εἶχε. Καθόσον καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν τίποτε, τίποτε ἄλλο δὲν ἐπιζητοῦμε, παρὰ ἐπαινετικά λόγια καὶ εὐγνωμοσύνη. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν γιὰ νὰ γίνουμε λαμπρότεροι, ἐνῶ ὁ Θεός, ὄχι ἐπειδὴ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταστήσει λαμ-

τας λαμπροτέρους ἐργάσῃται, καὶ ταύτη πάλιν αὐτοῦς εὐεργετή-
ση.

«Ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψαλῶ σοι»· τουτέστιν, εὐχαρι-
στήσω σοι. Ἄλλὰ τότε μὲν ὄργανα ἦν, δι' ὧν τὰς ᾠδὰς ἀνέφε-
5 ρον, νυνὶ δὲ ἀντὶ ὀργάνων κεχρησθῆναι ἐστι τῷ σώματι. Ἔστι γὰρ
καὶ δι' ὀφθαλμῶν ἄδειν, οὐ διὰ γλώττης μόνον, καὶ διὰ χειρῶν,
καὶ διὰ ποδῶν, καὶ διὰ ἀκοῆς. Ὅταν γὰρ ἕκαστον τούτων ταῦτα
πράττῃ, ἢ τῷ Θεῷ φέρει δόξαν καὶ αἶνον, ὅσον ὅταν μὴ ἀκόλα-
στα ὀφθαλμὸς βλέπῃ, ὅταν μὴ πρὸς ἀρπαγὰς αἱ χεῖρες, ἀλλὰ
10 πρὸς ἐλεημοσύνην ὡς τεταμέναι, ὅταν πρὸς ψαλμῶν καὶ πνευ-
ματικῶν ἀκουσμάτων ὑποδοχὴν ὡσιν αἱ ἀκοαὶ παρεσκευασμέ-
ναι, ὅταν πρὸς ἐκκλησίαν οἱ πόδες τρέχωσιν, ὅταν ἡ καρδία δό-
λους μὴ ράπτῃ, ἀλλὰ ἀγάπην βρῇ, γίνεται ψαλτήριον καὶ κιθά-
ρα τοῦ σώματος τὰ μέλη, καὶ ἄδει καινὴν ᾠδὴν, οὐ τὴν διὰ ρημά-
15 των, ἀλλὰ τὴν διὰ πραγμάτων.

5. «Τῷ διδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσιν». Οὐ γὰρ
στρατόπεδα καὶ πλήθη στρατιωτῶν, οὐδὲ σωματοφύλακες, ἀλλ'
ἢ τοῦ Θεοῦ ροπὴ σώζειν εἴωθε. «Τῷ λυτρουμένῳ Δαυὶδ τὸν δοῦ-
λον αὐτοῦ». Εἰπὼν τὸ κοινόν, λέγει καὶ τὸ καθ' ἑαυτόν, καὶ οὐκ
20 εἶπε, 'τῷ λυτρωσαμένῳ', ἀλλὰ, «Τῷ λυτρουμένῳ», διηνεκῆ δει-
κνὺς αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν. Εἶτα πάλιν αἰτεῖ ἅπερ ἔμπροσθεν ἤτη-
σε, συνεχῶς προσπίπτων καὶ παρακαλῶν, ὥστε ἀπαλλαγῆναι
πονηρῶν ἀνθρώπων, οὕτω λέγων· «Ἐκ ρομφαίας πονηρᾶς ρῦ-
σαι με, καὶ ἐξελοῦ με ἐκ χειρὸς υἰῶν ἀλλοτρίων, ὧν τὸ στόμα ἐ-
25 λάλησε ματαιότητα, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας. Ὡν οἱ υἱοὶ
αὐτῶν ὡς νεόφυτα ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν». Τὰς εὐπρα-
γίας ἐνταῦθα διαγράφει τὰς κοσμικὰς καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τίθη-
σιν ὅπερ ἐστὶ πρῶτον, τὸ παῖδας ἔχειν σφριγῶντας καὶ ἀκμάζον-
τας, καὶ ἐξ ἑκατέρας τῆς φύσεως. Ἐπήγαγε γοῦν· «Αἱ θυγατέρες

πρότερους αὐτοὺς τοῦ ἴδιου ποῦ τὸν ὕμνου, καὶ μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ καὶ πάλι νὰ τοὺς εὐεργετήσῃ.

«Μὲ δεκάχορδο ψαλτήρι θὰ σοῦ ψάλω»· δηλαδὴ θὰ σὲ εὐχαριστήσω. Ἄλλὰ τότε μὲν ὑπῆρχαν ὄργανα μετὰ τὰ ὁποῖα ἐψάλλαν τοὺς ὕμνους, τώρα δὲ ἀντὶ τῶν ὀργάνων μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸ σῶμα. Διότι εἶναι δυνατὸ καὶ μετὰ τὰ μάτια νὰ ψάλλῃ κανεὶς, καὶ ὄχι μόνον μετὰ τὴ γλώσσα, καὶ μετὰ τὰ χέρια, καὶ μετὰ τὰ πόδια, καὶ μετὰ τὰ αὐτιά. Ὅταν λοιπὸν τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ πράττει αὐτὰ ποῦ φέρουν στὸ Θεὸ δόξα καὶ ὕμνον, ὅπως ὅταν ὁ ὀφθαλμὸς δὲν βλέπει ἀκόλαστα, ὅταν τὰ χέρια δὲν ἀρπάζουν, ἀλλ' ἀπλώνουν γιὰ νὰ δώσουν ἐλεημοσύνη, ὅταν τὰ αὐτιά εἶναι προετοιμασμένα γιὰ νὰ ἀκούσουν ψαλμοὺς καὶ πνευματικὰ ἄσματα, ὅταν τὰ πόδια τρέχουν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ὅταν ἡ καρδιὰ δὲν ὑφαίνει δολιότητες, ἀλλὰ ἀναβλύζει ἀγάπη, τότε γίνονται τὰ μέλη τοῦ σώματος ψαλτήριον καὶ κιθάρα καὶ ψάλλουν νέα ᾠδή, ὄχι ἐκεῖνη ποῦ ψάλλεται μετὰ λόγια, ἀλλὰ ἐκεῖνη ποῦ ψάλλεται μετὰ τὰ ἔργα.

5. «Σὲ σένα ποῦ δίνεις τὴ σωτηρίαν στοὺς βασιλεῖς». Διότι συνήθως δὲν σώζουν τὰ στρατόπεδα καὶ τὰ πλήθη τῶν στρατιωτῶν, οὔτε οἱ σωματοφύλακες, ἀλλ' ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. «Σὲ σένα ποῦ λυτρώνεις τὸ δοῦλο σου Δαυὶδ». Ἄφοῦ μίλησε γιὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν, ὁμιλεῖ καὶ γιὰ τὴ δικήν του, καὶ δὲν εἶπε, «σὲ σένα ποῦ λύτρωσες», ἀλλὰ, «Σὲ σένα ποῦ λυτρώνεις», γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι συνεχῆς ἡ πρόνοια αὐτοῦ γι' αὐτόν. Ἐπειτα πάλι ζητᾷ ἐκεῖνα ποῦ ζήτησε προηγουμένως, ἰκετεύοντας καὶ παρακαλώντας συνέχεια, ὥστε ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους, λέγοντας τὰ ἑξῆς: «Σῶσε με ἀπὸ τὴν πονηρὴν ρομφαίαν καὶ γλύτωσέ με ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀλλοφύλων, τῶν ὁποίων τὸ στόμα εἶπε ἀσύστατα ψεῦδη καὶ ἡ δεξιὰ τους εἶναι δεξιὰ ἀδικίας. Αὐτῶν τὰ τέκνα μοιάζουν μετὰ νεόφυτα δένδρα ποῦ εἶναι καλὰ ριζωμένα καὶ στὴν ἀκμὴ τους». Ἐδῶ περιγράφει τὶς κοσμικὰς εὐημερίας καὶ τὸν πλοῦτον καὶ ἀναφέρει αὐτὸ ποῦ θεωρεῖται πρῶτον, τὸ νὰ ἔχει κανεὶς παιδιὰ σφριγιλὰ καὶ ἀκμαῖα καὶ ἀπὸ τὰ δύο φύλα. Πρόσθεσε λοιπὸν: «Οἱ θυγατέρες τους εἶ-

αὐτῶν κεκαλλωπισμένα, περικεκοσμημένα ὡς ὁμοίωμα ναοῦ». Μετὰ τῆς νεότητος τὴν πολλὴν χλιδὴν ἐνδείκνυται, καὶ τὰ κρήδεμνα αὐτῶν καὶ τὸν γυναικεῖον ὑπογράφει κόσμον, ἅπερ ἐκ πολλῆς εὐημερίας γίνεται.

- 5 Ἐπειτα ὁ δεῦτερον εἶναι δοκεῖ, τάχα δὲ νῦν ἐστὶ πρῶτον, πάλιν τὸν πλοῦτον ὑπογράφει λέγων· «Τὰ ταμιεῖα αὐτῶν πλήρη, ἐξερευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο». Τί ἐστὶν, «Ἐξερευγόμενα»; Στενοχωρούμενα. Ἀχώρητός ἐστι τοῖς ταμιεῖοις ὁ πλοῦτος, φησί. «Τὰ πρόβατα αὐτῶν πολύτοκα, πληθύνοντα ἐν ταῖς ἐξόδοις
10 αὐτῶν. Οἱ βόες αὐτῶν παχεῖς». Καὶ αὕτη δὲ οὐ μικρὰ εὐπραγία ἐδόκει εἶναι. Παρὰ γὰρ τοῖς παλαιοῖς ἐν τούτοις ὁ πλοῦτος ἦν, ἐν βουκολίοις καὶ ποιμνίοις καὶ σπέρμασι, πρὶν ἢ τὴν βλακείαν εὑρεθῆναι τὴν νῦν. «Οὐκ ἔστι κατάπτωμα φραγμοῦ, οὐδὲ διέξοδος». Τουτέστι, πολλῆς ἀπολαύει καὶ τὰ γεώργια φυλακῆς, πολ-
15 λῆς τῆς ἐπιμελείας, πολλῆς τῆς σπουδῆς, κομώντων τῶν καρπῶν, τῶν φραγμῶν ἐστώτων, τῆς ἀμπέλου φυτευομένης πάντοθεν καὶ περιτειχιζομένης. «Οὐδὲ κραυγὴ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῶν». Ἄλλος, «Ἐν ταῖς ἐπαύλεσιν αὐτῶν». Ἄλλο εὐημερίας
20 εἶδος, ὅπερ οὐ παντὶ συγκεκλήρωται πλούτῳ· τουτέστιν, εἰρήνη καὶ ἄδεια καὶ ἀσφάλεια· οὐδεὶς ὁ ἐπιβουλεύων, οὐδεὶς ὁ πολεμῶν, ἀλλ' οὐδὲ θόρυβος, οὐδὲ ταραχὴ.

- «Ἐμακάρισαν τὸν λαὸν ᾧ ταῦτά ἐστι. Μακάριος ὁ λαὸς οὗ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ». Εἶδες ἀρετὴν ἀνδρός; Θεὸς γὰρ ἅπαντα τὸν πλοῦτον, καὶ ἐπελθὼν αὐτὸν τῷ λόγῳ, εἶτα τὴν ψῆφον τῶν
25 πολλῶν προσθεὶς τὴν περὶ αὐτόν, αὐτὸς οὐδὲν ἐκ τούτων ἀνθρώπινον πάσχει, οὐδὲ ζηλωτοὺς εἶναι νομίζει τοὺς ταῦτα κερκτημένους, ἀλλὰ ταῦτα πάντα παραδραμῶν ἐπὶ τὸν ἀληθῆ θη-

ναι καλλωπισμένες και στολισμένες με κοσμήματα σαν τὰ ἀγάλματα τοῦ ναοῦ». Μαζὶ μετὰ τὴ νεότητά παρουσιάζει καὶ τὴ μεγάλη χλιδή, καὶ περιγράφει τοὺς γυναικείους κεφαλόδεσμούς καὶ τὰ γυναικεῖα κοσμήματα, ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης εὐημερίας.

Ἐπειτα αὐτὸ ποὺ θεωρεῖται σαν δεῦτερο, ἴσως δὲ σήμερα εἶναι πρῶτο, ἀναφέρει πάλι τὸν πλοῦτο, λέγοντας· «Οἱ ἀποθήκες τοὺς εἶναι γεμάτες καὶ ξεχειλίζουν ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀγαθὰ». Τί σημαίνει, «Ἐξερευγόμενα»; Γεμάτα μετὰ τὸ παραπάνω. Δὲν χωρεῖ, λέγει ὁ πλοῦτος τοὺς στίς ἀποθήκες. «Τὰ πρόβατά τοὺς εἶναι πολύτοκα καὶ πληθαίνουν γεννώντας στοὺς τόπους ποὺ βόσκουν. Τὰ βόδια τοὺς εἶναι παχιά». Καὶ αὐτὴ δὲ θεωροῦνταν ὄχι μικρὴ εὐημερία. Διότι στοὺς παλιούς ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελοῦνταν τὰ πλούτη, ἀπὸ τὰ κοπάδια βοδιῶν, ἀπὸ τὰ ποίμνια καὶ τοὺς καρπούς, προτοῦ νὰ ἐπινοηθεῖ ἡ σημερινὴ βλακεία. «Δὲν ὑπάρχει κανένα ρῆγμα στοὺς φράχτες τοὺς, οὔτε καμιὰ διέξοδος». Δηλαδή ἀπολαμβάνουν τὰ κτήματά τοὺς μεγάλῃ ἀσφάλεια, μεγάλη φροντίδα, μεγάλη προσοχή, καὶ ἔτσι ἀυξάνονται οἱ καρποί, οἱ φράχτες παραμένουν στὴ θέση τοὺς, καὶ τὰ κτήματα τῆς ἀμπέλου εἶναι φυτευμένα σ' ὄλο τὸ ἀμπέλι καὶ εἶναι καλὰ ἀπὸ παντοῦ περιφραγμένα. «Οὔτε κραυγὴ ἀκούεται στίς πλατεῖες τοὺς». Ἄλλος, «Μέσα στίς ἐπαύλεις τοὺς». Ἄλλο εἶδος εὐημερίας, ποὺ δὲν περιλαμβάνεται μέσα στὸν ὄλο πλοῦτο· δηλαδή ὑπάρχει εἰρήνη, ἀφοβία καὶ ἀσφάλεια· κανένας δὲν τοὺς ἐπιβουλεύεται, κανένας δὲν τοὺς πολεμεῖ, καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας θόρυβος οὔτε ταραχὴ.

«Μακάρισαν οἱ ἄνθρωποι τὸ λαὸ, στὸν ὁποῖο ὑπάρχουν αὐτά. Ἄλλὰ πράγματι μακάριος εἶναι ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου Κύριος εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ». Εἶδες ἀρετὴ ἄνδρός; Διότι, ἀφοῦ ἀνέφερε ὄλο τὸν πλοῦτο καὶ ἐξέτασε αὐτὸν προσεκτικὰ μετὰ τὸ λόγο τοῦ, καὶ ἀφοῦ στὴ συνέχεια ἀνέφερε τὴ γνώμη τῶν πολλῶν ἀνθρώπων γι' αὐτόν, ὁ ἴδιος τίποτε τὸ ἀνθρώπινο δὲν πάσχει ἀπὸ ὄλα αὐτά, οὔτε θεωρεῖ ἀξιοζήλευτους αὐτοὺς ποὺ ἔχουν αὐτά, ἀλλ', ἀφοῦ προσπέρασε ὄλα αὐτά, ἐπεκτείνει τὸ

σαυρὸν τὸν μακαρισμὸν ἐκτείνει. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι, φησὶν, ἐμακάρισαν τοὺς ταῦτα ἔχοντας, ἐγὼ δὲ μακαρίζω τὸν λαόν, «Ὁ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ»· ἐνὶ τούτῳ πᾶσαν αὐτῶν τὴν εὐπορίαν ἐνδειξάμενος, τὴν εὐθηνίαν τῶν ἀγαθῶν, τὸν πλοῦτον. Ἐκεῖνα μὲν 5 γὰρ παραρρεῖ καὶ παρέρχεται, οὗτος δὲ ὁ μακαρισμὸς μένει διηνεκῶς, ἀντὶ προβάτων καὶ παιδῶν καὶ βοῶν καὶ φραγμοῦ καὶ ἀμπελῶνος, ὁ τοῦ Θεοῦ μακαρισμὸς μέλλων εἶναι καὶ πλοῦτος καὶ ἀσφάλεια καὶ τεῖχος ἀκαταγώνιστον.

Ταῦτα τοῖνυν ἀκούοντες, μηδενὶ τούτων θορυβεῖσθε, ἀλλὰ 10 τὰς σκιὰς παρατρέχοντες, τῆς ἀληθείας ἀντέχεσθε. Καὶ γὰρ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι «Ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη», καὶ, «Αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσιν». Ἄν τοῖνυν ἅπασιν τούτοις Ἰδῆς τινὰς περιρροεμένους καὶ πονηρὰ συζῶντας, κἂν ἡ οἰκουμένη αὐτοῦ μακαρίζῃ, ταλάνιζε, καὶ ἀθλίους εἶναι νόμιζε σύ, 15 τοὺς δὲ ἀνακειμένους τῷ Θεῷ ζηλωτοὺς ἡγοῦ καὶ μακαρίους. Καὶ τοῦτον ἀεὶ πάντες ζητήσωμεν τὸν πλοῦτον, καὶ τοῦτον τὸν μακαρισμὸν· ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

20 Ἄμην.

μακαρισμὸ πρὸς τὸν ἀληθινὸ θησαυρό. Διότι, λέγει, οἱ μὲν ἄλλοι μακάρισαν ἐκεῖνους ποὺ ἔχουν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ, ἐγὼ ὁμοῦ μακαρίζω τὸ λαὸ ἐκεῖνο, «Τοῦ ὁποῖου Κύριος εἶναι ὁ Θεὸς του»· μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἕνα παρουσίασε ὅλη τὴν εὐημερία αὐτῶν, τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν, τὸν πλοῦτο. Διότι ἐκεῖνα μὲν μᾶς φεύγουν καὶ χάνονται, ἐνῶ αὐτὸς ὁ μακαρισμὸς μένει συνεχῆς· ἀντὶ τῶν προβάτων καὶ τῶν δούλων καὶ τῶν βοδιῶν καὶ τῶν φραχτῶν καὶ τοῦ ἀμπελώνα, ὁ μακαρισμὸς τοῦ Θεοῦ πρόκειται νὰ εἶναι καὶ πλοῦτος καὶ ἀσφάλεια καὶ τεῖχος ἀκατανίκητο.

Ἄκουοντας λοιπὸν αὐτὰ, νὰ μὴ κυριεύεσθε ἀπὸ καμιά ἀνησυχία γι' αὐτὰ, ἀλλά, παραβλέποντας τὶς σκιές, νὰ προσηλῶνεσθε στὴν ἀλήθεια. Καθόσον προηγουμένως εἶπε, ὅτι «Ὁ ἄνθρωπος μοιάζει μὲ τὴ ματαιότητα», καὶ «Οἱ μέρες του περνοῦν καὶ χάνονται σὰν σκιά». Ἄν λοιπὸν δεῖς μερικὸς νὰ περιβάλλονται ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ νὰ ζοῦν μέσα στὴν κακία, καὶ ἂν ἀκόμα ἢ οἰκουμένη τοὺς μακαρίζει, ταλάνιζέ τοὺς καὶ θεώρα τους ἄθλιους, ἐνῶ ἐκεῖνους ποὺ εἶναι ἀφοσιωμένοι στὸ Θεὸ νὰ τοὺς θεωρεῖς ἀξιοζήλευτους καὶ μακάριους. Καὶ αὐτὸν τὸν πλοῦτο ἐμεῖς ὅλοι πάντοτε ἄς ἐπιδιώξουμε καὶ αὐτὸν τὸν μακαρισμὸ, γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε καὶ τὰ παρόντα ἀγαθὰ καὶ τὰ μέλλοντα, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΔ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Υψώσω σε, ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεύς μου, καὶ εὐλόγησω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος».

1. Μετὰ ἀκριβείας τούτῳ μάλιστα προσέχειν ἄξιον τῶ ψαλμῶ. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ τὰ ρήματα ἔχων ταῦτα, ἅπερ οἱ μεμνημένοι συνεχῶς ὑποβάλλουσι, λέγοντες· «Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ». Ὁ 5 γὰρ γενόμενος υἱὸς καὶ τραπέζης ἀπολαύων πνευματικῆς, δοξάζειν δίκαιος ἂν εἶη τὸν πατέρα. «Υἱὸς» γάρ, φησί, «δοξάζει τὸν πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ φοβηθήσεται». Γέγονας υἱὸς καὶ τραπέζης ἀπολαύων πνευματικῆς, σιτούμενος τὰς σάρκας καὶ τὸ αἷμα τὸ ἀναγεννήσάν σε· ἀποδίδου τοῖνυν τῆς τοσαύτης 10 εὐεργεσίας τὴν ἀμοιβήν, καὶ δόξαζε τὸν τοιαῦτα παρεσχηκότα, καὶ ἀναγινώσκων τὰ ρήματα ρύθμιζέ σου τὴν γνώμην πρὸς τὰ λεγόμενα· καὶ λέγων, «Υψώσω σε, ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεύς μου», πολλὴν ἐπιδείκνυσο τὴν οἰκείωσιν, ἵνα καὶ περὶ σοῦ λέγῃ ὁ Θεός, ὡσπερ καὶ περὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἰσαάκ, καὶ τοῦ 15 Ἰακώβ· «Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ». Ἄν γὰρ σὺ λέγῃς, «Ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεύς μου», καὶ μὴ λέγῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύῃς τοιαύτην, καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ ἐρεῖ περὶ σοῦ, ὁ δοῦλός μου, καὶ ὁ θεράπων μου· ὁ καὶ περὶ τοῦ Μωϋσέως εἶρηται.

* Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ, χαρακτηριζόμενος ὡς «αἶνεσις». Διατυπώνεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ ψαλμωδοῦ νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν Κύριον γιὰ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴ δόξα του, καὶ προτρέπει ὅλα τὰ ἔργα αὐτοῦ νὰ ὑμνολογοῦν αὐτὸν ἀσταμάτητα γιὰ νὰ καταστῇ γνωστὴ ἡ ἀνυπέβλητη δόξα του.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟ ΡΜΔ' ΨΑΛΜΟ*

«Θὰ διακηρύξω τὸ μεγαλεῖο σου, Θεέ μου, σὺ ποὺ εἶσαι ὁ βασιλιάς μου, καὶ θὰ ἐξυμνῶ τὸ ὄνομά σου πάντοτε καὶ μέχρι τέλους τῶν αἰῶνων».

1. Αὐτὸν τὸν ψαλμὸ ἀξίζει κανεὶς νὰ τὸν προσέξει μὲ ἐντελῶς ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον. Διότι αὐτὸς ὁ ψαλμὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τὰ λόγια αὐτὰ ποὺ οἱ μνημένοι ὑποβάλλουν συνέχεια, λέγοντας· «Τὰ μάτια ὄλων εἶναι στραμμένα μὲ ἐλπίδα πρὸς ἐσένα, καὶ σὺ δίνεις τὴν τροφή τους σὲ κατάλληλη εὐκαιρία»¹. Πράγματι ἐκεῖνος ποὺ ἔγινε υἱὸς καὶ ἀπολαμβάνει τὴν πνευματικὴ τράπεζα, θὰ ἦταν δίκιο νὰ εὐχαριστεῖ τὸν πατέρα. Διότι, λέγει, «Ὁ υἱὸς εὐχαριστεῖ τὸν πατέρα καὶ ὁ δούλος σέβεται τὸν κύριό του»². Ἔγινες υἱὸς καὶ ἀπολαμβάνεις τὴν πνευματικὴ τράπεζα; τρώγοντας τὶς σάρκες καὶ πίνοντας τὸ αἷμα ποὺ σὲ ἀναγέννησε· δίνει λοιπὸν ἀμοιβὴ γιὰ τὴν τόσο μεγάλη εὐεργεσία, καὶ εὐχαρίστα ἐκεῖνον ποὺ σοῦ χάρισε ὅλα αὐτά, καί, διαβάζοντας τὰ λόγια, ρύθμιζε τὴ σκέψη σου ἀνάλογα μὲ τὰ λόγια αὐτά· καὶ λέγοντας, «Θὰ διακηρύξω τὸ μεγαλεῖο σου, Θεέ μου, σὺ ποὺ εἶσαι ὁ βασιλιάς μου», νὰ δείχνεις μεγάλη οἰκειότητα πρὸς αὐτόν, γιὰ νὰ λέγει καὶ γιὰ σένα ὁ Θεός, ὅπως ἀκριβῶς ἔλεγε γιὰ τὸν Ἄβρααμ καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ· «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς τοῦ Ἄβρααμ καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ»³. Διότι, ἐὰν σὺ λέγεις, «Θεέ μου, σὺ ποὺ εἶσαι ὁ βασιλιάς μου», καὶ δὲν τὸ λέγεις μόνο, ἀλλὰ καὶ δείχνεις τὴν ἀγάπὴ σου τὴν ἀνάλογη, καὶ αὐτὸς θὰ πεῖ τὰ ἴδια γιὰ σένα, ὁ δούλος μου καὶ ὁ ὑπηρέτης μου, πράγμα ποὺ ἔχει λεχθεῖ καὶ γιὰ τὸν Μωυσῆ.

1. Ψαλμ. 143, 15.

2. Μαλαχ. 1, 6.

3. Ἐξ. 3, 6.

«Καὶ εὐλογῆσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος». Εἶδες καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς τὰ προοίμια πῶς ἐνδείκνυται; Εὐλογίαν δὲ ἐνταῦθα λέγει, οὐ τὴν διὰ τῶν ρημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων. Οὕτω γοῦν καὶ ὑψοῦ-
 5 ται Θεός, οὕτω καὶ εὐλογεῖται. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ εὐχῇ κελεύομεθα λέγειν, «Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου», τουτέστι, δοξασθήτω. «Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῆσω σε, καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος». Ἔτερος, «Εἰς αἰῶνα διηνεκῶς». Τοῦτο μάλιστα ψυχῆς εὐλαβοῦς, τὸ τῶν βιω-
 10 τικῶν ἀπαλλαγεῖσαν πραγμάτων τοῖς ὕμνοις ἀνακειῖσθαι. Καὶ γὰρ αἰσχροὺς ἂν εἶη τὸν λογικὸν ἄνθρωπον, καὶ τῶν ὀρωμένων ἀπάντων τιμιώτερον, ἔλαττον τῆς κτίσεως φέρειν κατὰ τὸν τῆς εὐφημίας λόγον· οὐκ αἰσχροὺς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄτοπον. Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, εἰ γε αὐτὴ μὲν καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν ἀ-
 15 ναπέμπει τῷ Δεσπότη δοξολογίαν; «Οἱ γὰρ οὐρανοί», φησί, «διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλει τὸ στερέωμα. Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐρεῦγεται ρῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλει γνῶσιν». Ἡλιός τε καὶ σελήνη, καὶ ὁ ποικίλος τῶν ἄστρων χορός, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡ εὐταξία τὸν οἰκεῖον κη-
 20 ρύττει δημιουργόν. Ὁ τοίνυν ἀπάντων τούτων τιμιώτερος, μὴ ποιῶν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ βίον παρέχων δι' ὃν βλασφημία προστρέβεται τῷ ποιήσαντι αὐτὸν Θεῷ, ποίας ἄρα ἔσται συγγνώμης ἄξιος ὁ τοιοῦτος; τίνος δὲ ἀπολογίας, ὅταν διὰ τοῦτο γενόμενος, ἵνα ἀρέσῃ τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, καὶ τῆς βασιλείας ἀπολαύσῃ
 25 τῶν μελλόντων, τούτου μὲν μὴ πολὺν ποιῆται τὸν λόγον, πραγματείαις δὲ βιωτικαῖς καὶ μερίμναις ἑαυτὸν κοσμικαῖς περιβάλλῃ;

Ἄλλ' οὐχ οὗτος τοιοῦτος, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου αἶνον ἀνέφερε τῷ Θεῷ, τὸν διὰ τῶν ρημάτων, τὸν διὰ τῶν πραγμάτων.

4. Ματθ. 6, 9.

5. Ψαλμ. 18, 2-3.

«Καὶ θὰ ἐξυμνῶ τὸ ὄνομά σου πάντοτε καὶ μέχρι τέλους τῶν αἰώνων». Εἶδες πῶς παρουσιάζει καὶ τὰ προοίμια τῆς μέλλουσας ζωῆς; Εὐλογία δὲ ἔδω ὀνομάζει, ὄχι ἐκείνη πού γίνεται μὲ λόγια, ἀλλ' ἐκείνη πού γίνεται μὲ τὰ ἔργα. Διότι ἔτσι καὶ μεγαλύνεται ὁ Θεὸς καὶ ἐξυμνεῖται. Αὐτὸ δὲ προτρεπόμαστε νὰ λέμε καὶ στὴν προσευχή, «Ἄς ἀγιασθεῖ τὸ ὄνομά σου»⁴, δηλαδή, ἄς δοξασθεῖ. «Καθημερινὰ θὰ δοξολογῶ καὶ θὰ ὑμνῶ τὸ ὄνομά σου πάντοτε καὶ μέχρι τέλους τῶν αἰώνων». Ἄλλος, «Στὸν αἰῶνα διαρκῶς». Αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι γνώρισμα ψυχῆς γεμάτης ἀπὸ εὐλάβεια, ἀφοῦ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς κοσμικὲς φροντίδες, νὰ εἶναι ἀφοσιωμένη στοὺς ὕμνους πρὸς τὸ Θεό. Καθόσον θὰ ἦταν αἰσχροὸ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, καὶ πού εἶναι τιμιότερος ἀπὸ ὅλα τὰ ὄρατὰ κτίσματα, νὰ ὑπολείπεται τῆς κτίσεως ὡς πρὸς τὴν ἐξύμνηση τοῦ Θεοῦ· ὄχι δὲ μόνο αἰσχροὸ θὰ ἦταν, ἀλλὰ καὶ παράλογο. Πῶς δὲ δὲν θὰ ἦταν παράλογο, ἐφόσον αὐτὴ μὲν κάθε ἡμέρα καὶ κάθε ὥρα ἀναπέμπει δοξολογία στὸν Κύριο; διότι λέγει, «Οἱ οὐρανοὶ ἐξυμνοῦν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ ἐξαγγέλει τὴ δημιουργία τῆς κτίσεως ἀπὸ τὰ χέρια αὐτοῦ. Κάθε ἡμέρα διακηρύσσει στὴν ἄλλη ἡμέρα πολυσήμαντο λόγο, καὶ κάθε νύχτα μεταδίδει στὴν ἄλλη νύχτα τὴ γνώση γιὰ τὸν δημιουργὸ Θεό»⁵. Καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ποικίλος χορὸς τῶν ἄστρων, καὶ ἡ εὐταξία ὁλῶν τῶν ἄλλων δημιουργημάτων δικηρύσσουν τὸν δημιουργὸ τους. Αὐτὸς λοιπὸν πού εἶναι τιμιότερος ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ ὄχι μόνο δὲν κάμνει αὐτὸ, ἀλλὰ ζεῖ μὲ τέτοιο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλασφημεῖται αὐτὸς πού τὸν δημιούργησε, ποιας συγγνώμης ἄραγε θὰ εἶναι ἄξιος ὁ παρόμοιος ἄνθρωπος; Ποιας δὲ ἀπολογίας, ὅταν, ἐνῶ ἔγινε γι' αὐτὸ, γιὰ νὰ ἀρέσει στὸν φιλόανθρωπο Θεὸ καὶ ν' ἀπολαύσει τὴ μέλλουσα βασιλεία, γι' αὐτὸ μὲν δὲν καταβάλλει καὶ πολὺ φροντίδα, περιβάλλει δὲ τὸν ἑαυτό του μὲ βιωτικὲς φροντίδες καὶ κοσμικὲς μέριμνες;

Αὐτὸς ὅμως δὲν ἦταν τέτοιος, ἀλλὰ σ' ὅλη τὴ ζωὴ του ἀνέπεμπε ὕμνο δοξολογίας στὸν Θεό, καὶ μὲ τὰ λόγια του καὶ μὲ

Καὶ γὰρ πολλῶν ἔσμεν ὀφειλέται αὐτῷ, ὅτι τε οὐκ ὄντας ἐποίη-
 σεν, καὶ ὅτι τοιοῦτους εἰργάσατο, ὅτι γενομένους διακρατεῖ, καὶ
 ὅτι καθ' ἑκάστην προνοεῖ τὴν ἡμέραν καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ καὶ λά-
 θρα καὶ φανερώς, καὶ εἰδότων καὶ οὐκ εἰδότων. Τί γὰρ ἂν τις εἴ-
 5 ποι τὰ ὀρώμενα, ἃ δι' ἡμᾶς ἐποίησε; τὴν διακονίαν αὐτῶν, ἣν
 παρέχεται, τοῦ σώματος τὴν διάπλασιν, τῆς ψυχῆς τὴν εὐγέν-
 νειαν, τὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἰκονομίαν, τὴν διὰ τῶν θαυμά-
 των, τὴν διὰ τῶν νόμων, τὴν διὰ τῶν τιμωριῶν, τὴν ποικίλην
 αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ ἀκατάληπτον, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, ὅ-
 10 τι οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ἐφείσατο δι' ἡμᾶς, τὰ δοθέντα ἤδη διὰ
 τοῦ βαπτίσματος, διὰ τῶν μυστηρίων, τὰ μέλλοντα δοθήσεσθαι,
 τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἐκεῖνα, τὴν βασιλείαν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν
 λῆξιν τὴν πάσης μακαριότητος γέμουσαν; Ἄν γὰρ ἕκαστόν τις
 τούτων καταλέγη, εἰς πέλαγος ἄφατον ἐμπεσεῖται εὐεργεσιῶν,
 15 καὶ ὄψεται πόσων ἔστιν ὑπεύθυνος τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ· οὐ διὰ
 ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ, διὰ
 τὴν ἀκήρατον οὐσίαν. Καὶ γὰρ καὶ διὰ ταύτην ὀφείλεται αὐτῷ
 παρ' ἡμῶν αἶνος, καὶ εὐλογία, καὶ διηνεκῆς εὐχαριστία, καὶ λα-
 τρεία, καὶ διακονία συνεχῆς.

20 Τοῦτο γοῦν αὐτὸ δηλῶν καὶ ὁ προφήτης, «Μέγας Κύριος»,
 φησί, «καὶ αἰνετὸς σφόδρα, καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔ-
 στι πέρας». Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, «Εὐλογῆσω καὶ αἰνέσω», δείκνυ-
 σιν ὅτι οὐ χρεῖαν ἔχει τῶν παρ' ἡμῶν, οὐδὲ τῶν εὐλογιῶν, οὐδὲ
 προστίθεται αὐτοῦ τι τῇ δόξῃ παρὰ τῆς τῶν διακονουμένων εὐ-
 25 φημίας. Ἀκήρατος γὰρ αὐτοῦ ἡ οὐσία καὶ ἀνενδεῆς οὔσα οὐδε-
 νὸς ἑτέρου προσδεῖται. Οἱ δὲ αἰνοῦντες αὐτόν, αὐτοὶ λαμπρότε-
 ροὶ γίνονται. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὑπερέχον
 αὐτοῦ τῆς δόξης ὀφείλεται αὐτῷ εὐφημία παρ' ἡμῶν. Διὸ καὶ
 τοῦτο δηλῶν εἶπε, «Μέγας Κύριος, καὶ αἰνετὸς σφόδρα»· τουτέ-

τὰ ἔργα του. Καθόσον εἴμαστε ὀφειλέτες στὸ Θεὸ πολλῶν πραγμάτων, καὶ διότι μᾶς δημιούργησε ἀπὸ τὸ μηδέν, καὶ διότι μᾶς ἔκαμε κάτι τὸ πολὺ ξεχωριστὸ ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματα, καὶ διότι, ἀφοῦ μᾶς ἔπλασε, μᾶς συγκρατεῖ στὴ ζωὴ, καὶ διότι καθημερινὰ φροντίζει καὶ γιὰ ὄλους μας καὶ γιὰ τὸν καθένα ξεχωριστά, καὶ κρυφὰ καὶ φανερά, καὶ γνωρίζοντας αὐτὸ καὶ μὴ γνωρίζοντας. Διότι τί θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ γιὰ τὰ ὀρατὰ δημιουργήματα ποὺ τὰ δημιούργησε γιὰ μᾶς; γιὰ τὴν ὑπηρεσία τους ποὺ τὴν προσφέρουν σὲ μᾶς, γιὰ τὴ διάπλαση τοῦ σώματος, γιὰ τὴν εὐγένεια τῆς ψυχῆς, γιὰ τὴν καθημερινὴ μέριμνά του, ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὰ θαύματα, μὲ τοὺς νόμους, μὲ τὶς τιμωρίες, γιὰ τὴν ποικίλη καὶ ἀκατανόητη πρόνοιά του, γιὰ τὸ ἀποκορύφωμα τῶν ἀγαθῶν, τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν λυπήθηκε γιὰ χάρη μας οὔτε τὸν Μονογενῆ Υἱό του, γι' αὐτὰ ποὺ πρόκειται νὰ μᾶς δοθοῦν στὸ μέλλον, γιὰ τὰ ἀκατονόμαστα ἐκεῖνα ἀγαθὰ, τὴ βασιλεία, τὴν ἀνάσταση καὶ τὴν κληρονομία τῆ γεμάτη ἀπὸ ὅλη ἐκείνη τὴ μακαριότητα; Διότι, ἂν τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ κατονομάσει κάποιος, θὰ περιπέσει μέσα σὲ ἀπερίγραπτο πένταχος εὐεργεσιῶν, καὶ θὰ ἀντιληφθεῖ γιὰ πόσα εἶναι ὀφειλέτης στὸν φιλόανθρωπο Θεό· ὄχι δὲ μόνο γι' αὐτά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς δόξας αὐτοῦ, καὶ γιὰ τὴν ἀφθαρτὴ οὐσία του. Καθόσον καὶ γι' αὐτὴν ὀφείλομε σ' αὐτὸν ὕμνο, εὐλογία, συνεχὴ εὐχαριστία, λατρεία καὶ συνεχὴ ὑπηρεσία.

Αὐτὸ λοιπὸν ἀκριβῶς γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ὁ προφήτης, λέγει, «Μέγας εἶναι ὁ Κύριος καὶ ὑπερβολικὰ ἀξίος νὰ ὑμνεῖται, καὶ ἡ μεγαλωσύνη του δὲν ἔχει τέλος». Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶπε, «Θὰ σὲ εὐλογῶ καὶ θὰ σὲ ἐξυμνῶ», δείχνει ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τοὺς δικούς μας ὕμνους, οὔτε τὶς εὐλογίαις, οὔτε προστίθεται κάτι στὴ δόξα του ἀπὸ τὴν ἐξύμνηση αὐτῶν ποὺ τὸν λατρεύουν. Διότι εἶναι ἀφθαρτὴ ἡ οὐσία του καὶ ἀενδεῆς καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε ἄλλο. Αὐτοὶ ὁμως ποὺ τὸν ἐξυμνοῦν γίνονται οἱ ἴδιοι λαμπρότεροι. Ὅχι δὲ μόνο γι' αὐτὸ, ἀλλ' ὀφείλομε νὰ ἐξυμνοῦμε αὐτὸν καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ὑπεροχῆς τῆς δόξας του. Γι' αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει καὶ αὐτὸ εἶπε, «Μέγας εἶναι ὁ

στιν, οὐδενὸς δεόμενος. Τί ἐστίν, «Αἰνετός»; Εὐφημιῶν ἄξιος, ἐγκωμίων καὶ ὕμνων· οὐχ ἀπλῶς, «Αἰνετός», ἀλλὰ καί, «Σφόδρα»· διὸ καὶ τοῦτο προσέθηκε· πόσον δὲ αἰνετός οὐ δυνάμενος παραστήσαι τῷ λόγῳ, ἐπήγαγε· «Καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας»· ὅπερ ἕτερος ἐρμηνευτής, «Ἐξεύρεσις», εἶπεν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἐπεὶ μέγαν ἔχεις Δεσπότην, γενοῦ καὶ σὺ ὑψηλός, καὶ τῶν βιωτικῶν ἀπαλλάγηθι πραγμάτων. Λάβε φρόνημα ἀνώτερον τῆς ταπεινότητος τῶν παρόντων, οὐχ ἵνα ἀπονενοημένος γένη καὶ ἀλαζών, ἀλλ' ἵνα μεγαλόφρων καὶ με-
 10 γαλόνουσ. Ἔτερον γὰρ ἀλαζονεία, καὶ ἕτερον μεγαλοψυχία. Ἀλαζών μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἐπὶ τοῖς μικροῖς κομπάζων, καὶ τῶν ὁμοδούλων ὑπερορῶν, ὑψηλὸς δὲ ὁ ταπεινὸς τὴν διάνοιαν, καὶ τὰς φαντασίας τοῦ παρόντος βίου οὐδὲν εἶναι νομίζων. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ λέγοντες οὕτως εἰδέναί τὸν Θεόν, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν οἶδεν;
 15 Ἄκουέτωσαν τοῦ προφήτου λέγοντος, «Τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας», καὶ αἰσχυνέσθωσαν ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ μανίᾳ.

2. «Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου». Ὅπερ ἔθος αὐτῷ ποιεῖν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται. Ὅταν γὰρ αὐτοῦ θαυμάση τὴν μεγαλωσύνην, τὴν δόξαν, ἔρχεται καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἔργων
 20 ἀπόδειξιν. Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, καὶ λέγει· «Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου», δεικνύς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν μεγαλωσύνην. Τουτέστιν, οὐκ ἐν ἐνὶ χρόνῳ γέγονε μόνον καὶ παρήλθεν, οὐδὲ ἐν δύο καὶ τρισὶν ἔτεσιν, ἀλλὰ παντὶ παρεκτείνε-
 25 ται τῷ παρόντι αἰῶνι, ὥστε ἐκάστην γενεὰν θεωρεῖν αὐτοῦ τὰ δημιουργήματα. Τοῦτο γάρ ἐστι, «Γενεὰ καὶ γενεὰ»· ἢ τε οὔσα, φησὶν, ἢ τε ἐπιούσα, ἢ τε μετ' ἐκείνην, καὶ ἢ μετὰ ταύτην πάλιν, καὶ ἐκάστη τῶν ἐπιουσῶν· ἢ τε κτίσις πάλιν παντὶ ὁμοίως τῷ

Κύριος καὶ ὑπερβολικὰ ἄξιος νὰ ὑμνεῖται»· δηλαδὴ δὲν χρειάζεται τιποτέ. Τί σημαίνει, «Αἰνετός»; Εἶναι ἄξιος εὐφημιῶν, ἐγκωμίων καὶ ὕμνων· ὄχι ἀπλῶς, «Ἄξιος ἐξυμνήσεων», ἀλλὰ καὶ «Σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸς»· γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε αὐτό· ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ παραστήσει μὲ τὰ λόγια πόσο ἄξιος εἶναι γιὰ ἐξύμνηση, πρόσθεσε· «Καὶ ἡ μεγαλωσύνη του δὲν ἔχει τέλος», πράγμα πού ἄλλος ἑρμηνευτῆς εἶπε «Δὲν ὑπάρχει ἐξεύρεση». Αὐτὸ δὲ πού λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Ἐπειδὴ ἔχεις μέγα Κύριο, γίνε καὶ σὺ ὑψηλόφρων, καὶ ἀπαλλάξου ἀπὸ τὰ κοσμικὰ πράγματα. Λάβε φρόνημα ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ταπεινότητα τῶν παρόντων πραγμάτων, ὄχι γιὰ νὰ γίνεις ἀπερίσκεπτος καὶ ἀλαζών, ἀλλὰ μεγαλόφρων καὶ μεγαλόψυχος. Διότι ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ ἀλαζονεία καὶ ἄλλο ἡ μεγαλοψυχία. Καθόσον ἀλαζών εἶναι ἐκεῖνος πού καυχίεται γιὰ τὰ μικρὰ πράγματα, καὶ περιφρονεῖ τοὺς συνδούλους του, ἐνῶ ὑψηλόφρων εἶναι ἐκεῖνος πού ἔχει ταπεινὴ σκέψη καὶ δὲν θεωρεῖ τιποτέ τὰ φανταστικὰ πράγματα τῆς παρούσας ζωῆς. Πού λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνοι πού λέγουν ὅτι γνωρίζουν τόσο πολὺ τὸ Θεό, ὅσο γνωρίζει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του; Ἄς ἀκούσουν τὸν προφήτη πού λέγει, «Τῆς μεγαλωσύνης του δὲν ὑπάρχει τέλος», καὶ ἄς νιώσουν ντροπὴ γιὰ τὴ μανία τους.

2. Ὅλες οἱ γενεές ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη θὰ ἐξυμνοῦν τὰ ἔργα σου». Ἐκεῖνο πού συνηθίζει νὰ κάνει, αὐτὸ κάνει καὶ ἐδῶ. Ἄφοῦ δηλαδὴ θαυμάσει τὴ μεγαλωσύνη καὶ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἔρχεται καὶ στὴν ἀπόδειξη τῶν ἔργων. Τὸ ἴδιο λοιπὸν κάνει καὶ ἐδῶ καὶ λέγει· «Ὅλες οἱ γενεές, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη, θὰ ἐξυμνοῦν τὰ ἔργα σου», γιὰ νὰ δείξει ἀπὸ τὰ ἔργα του τὴ μεγαλωσύνη του. Δηλαδή, αὐτὴ δὲν κράτησε γιὰ ἓνα μόνο χρόνον καὶ μετὰ ἐξέλειψε, οὔτε γιὰ δύο καὶ τρία ἔτη, ἀλλ' ἐπεκτείνεται σ' ὅλο τὸν παρόντα αἰῶνα, ὥστε ἡ κάθε γενεὰ νὰ βλέπει τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ. Διότι αὐτὸ σημαίνει, «Γενεὰ καὶ γενεὰ»· καὶ ἡ σημερινή, λέγει, καὶ αὐτὴ πού ἔρχεται, καὶ ἡ μετὰ ἀπὸ ἐκείνη, καὶ ἡ μετὰ ἀπὸ αὐτὴν πάλι, καὶ κάθε μιὰ ἀπὸ τίς μεθεπόμενες γενεές· καὶ ἡ κτίσις πάλι καθ' ὁμοιο τρόπο ἐπεκτείνεται

χρόνω παρεκτείνεται τούτω, οἶον οὐρανός, γῆ, θάλασσα, ἀήρ,
 λίμναι, πηγαί, ποταμοί, σπέρματα, φυτά, βοτάναι, καὶ ἡ ἐκ τού-
 των εὐεργεσία, φύσεως δρόμος μηδέποτε διακοπτόμενος, ὑετοί,
 τροπαὶ διηλεκτῶς χορευούσαι, νύξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελήνη, τὰ ἄ-
 5 στρα, τὰ ἄλλα πάντα, ἔτι τε τὰ τούτων χωρὶς, ἃ καὶ καθ' ἐκά-
 στην γίνεται γενεάν, καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ, πρὸς διόρθωσιν, πρὸς
 εὐεργεσίαν τοῦ κοινοῦ τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων γένους, οἷα ἐπὶ
 τῶν Ἰουδαίων γέγονε συνεχῶς θαύματα, σημεῖα, πρόνοια ἢ ἐν
 εὐετηρία, ἢ ἐν ταῖς νίκαις τῶν πολέμων, ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀπα-
 10 σιν, οἷα ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ἐ-
 πὶ τοῦ καιροῦ τῶν διωγμῶν, πλείονα καὶ πολὺ τῶν παλαιῶν δια-
 φέροντα κατὰ μέγεθος, οἷα καὶ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἡμετέρας. Καὶ
 γὰρ οὐκ ἔστι χρόνος οὐδεὶς, καὶ τούτων ἐκτὸς τῶν κοινῶν, ὃ μὴ
 φέρων τῆς αὐτοῦ προνοίας σημεῖον.

15 «Καὶ τὴν δυνάμιν σου ἀπαγγελοῦσι». Καὶ διὰ τῶν εὐεργε-
 σιῶν, φησί, καὶ διὰ τῶν κολάσεων. Οὐ γὰρ διαλιμπάνει παντὶ
 τρόπῳ τὰ ὑπὲρ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας οἰκονομῶν ὁ Θεὸς διὰ
 παντὸς τοῦ χρόνου. «Τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης τῆς ἀγίω-
 σύνης σου λαλήσουσι, καὶ τὰ θαυμάσιά σου διηγήσονται». Ἐτε-
 20 ρος, «Ὁραιοῖα τῶν ἐπαίνων σου, καὶ τοὺς λόγους τῶν παρα-
 δόξων σου διηγήσονται». Ἐπειδὴ εἶπε δύναμιν, δείκνυσι καὶ αὐ-
 τὴν μεθ' ὑπερβολῆς οὐσαν δύναμιν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ τὰ
 τυχόντα εἰργάζετο, ἀλλ' οὕτω πάντα θαυματουργοῦσα, καὶ πα-
 25 ραδοξοποιούσα διέτέλει, ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐργαζομένη τὴν ἀνθρω-
 πίνην, ὡς καὶ θαύματος καὶ δόξης πλήρη τὰ γινόμενα εἶναι. Ἐν-
 νόησον γοῦν τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως, τὰ ἐν τῇ ἐρή-

σ' ὄλο αὐτὸ τὸ χρόνο, ὅπως δηλαδὴ ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, ἡ θάλασσα, ὁ ἀέρας, οἱ λίμνες, οἱ ποταμοί, τὰ σπέρματα, τὰ φυτά, τὰ χόρτα, καὶ ἡ εὐεργεσία πού προέρχεται ἀπὸ αὐτά, καὶ ποτὲ δὲν διακόπτεται ὁ δρόμος τῆς φύσεως, οἱ βροχὲς δηλαδὴ, οἱ συνεχεῖς μεταβολὲς πού διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, ἡ νύχτα, ἡ ἡμέρα, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τὰ ἄστρα, ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ ἀκόμα καὶ χωρὶς αὐτὰ πού συμβαίνουν στὴν κάθε μιὰ γενεὰ καὶ κατ' ἰδίαν καὶ πρὸς ὄλους μαζί, μὲ σκοπὸ τὴ διόρθωση καὶ εὐεργεσία τοῦ κοινού γένους ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖνα τὰ θαύματα πού ἔγιναν συνέχεια στοὺς Ἰουδαίους, ἡ πρόνοια τοῦ γιὰ νὰ ἔχουν εὐημερία, γιὰ νὰ νικοῦν στοὺς πολέμους, καθὼς καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅπως γιὰ ἐκεῖνα πού συνέβηκαν κατὰ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀποστόλων, κατὰ πολὺ διαφέροντα ὡς πρὸς τὸ μέγεθος ἀπὸ τὰ παλιά, ὅπως καὶ αὐτὰ πού συνέβηκαν στὴ δικὴ μας γενεά. Καθόσον δὲν ὑπάρχει κανένας χρόνος, πού, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ κοινὰ δείγματα τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ, νὰ μὴ φέρει σημάδια τῆς πρόνοιάς του.

«Καὶ θὰ διακηρύττουν τὰ ἔργα τῆς δυνάμεώς σου». Καὶ μὲ τις εὐεργεσίες, λέγει, καὶ μὲ τις τιμωρίες. Διότι ὁ Θεὸς δὲν παύει καθ' ὄλο τὸ χρόνο νὰ φροντίζει μὲ κάθε τρόπο γιὰ τὴ φύση μας. «Τὴ μεγαλοπρεπὴ δόξα τῆς ἀγιοσύνης σου θὰ διακηρύττουν καὶ θὰ ἐξυμνοῦν τὰ θαυμαστά ἔργα σου». Ἄλλος λέγει, «Τὴν ὡραιότητα τοῦ ἐπαίνου καὶ τοὺς λόγους τῶν παράδοξων ἔργων σου θὰ διακηρύττουν». Ἐπειδὴ μίλησε γιὰ τὴ δυνάμη του, δείχνει καὶ αὐτὴν ὅτι εἶναι ὑπερβολικὴ δύναμη. Διότι δὲ ἐνεργοῦσε αὐτὴ ἔτσι ἀπλὰ καὶ τυχαῖα, ἀλλὰ μὲ τέτοιο θαυματουργικὸ τρόπο ἔκαμνε τὰ πάντα καὶ ἐπιτελοῦσε παράδοξα ἔργα γιὰ χάρη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ὥστε νὰ εἶναι τὰ ὅσα συνέβαιναν γεμάτα ἀπὸ θαυμασμὸ καὶ δόξα. Σκέψου λοιπὸν τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴν Αἴγυπτο, στὴν Παλαιστίνη, τὰ ὅσα συνέβηκαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀβραάμ, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰσαὰκ καὶ κατὰ τις ἡμέρες τοῦ Ἰωσήφ· πάλι ἀναλογίσου τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴν Αἴγυπτο κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωυσῆ, τὰ ὅ-

μω, τὰ μετὰ τὴν εἴσοδον· πάλιν τὰ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, τὰ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὰ ἐπὶ τῆς καμίνου, τὰ ἐπὶ τῶν λεόντων, τὰ ἐπὶ τῆς ἐπανόδου, τὰ ἐπὶ τῶν προφητῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀνεκῆ-
 5 ρυττε τοῦ ποιούντος τὴν ἰσχύν, τὴν δόξαν, τὴν μεγαλωσύνην,
 πολλήν τε τὴν ἐκπληξιν, καὶ πολὺ τὸ θαῦμα παρεχόμενα.

«Καὶ τὴν δύναμιν τῶν φοβερῶν σου ἐροῦσι, καὶ τὴν μεγα-
 λωσύνην σου διηγῆσονται». Δείκνυσι διὰ τούτου, ὅτι πρὸς ἐκά-
 10 τερα ἀπηρτισμένη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, καὶ πρὸς εὐεργεσίαν, καὶ πρὸς
 τιμωρίαν, καὶ ὅτι τὰ ἀπαριθμηθέντα ἅπαντα ἐκάτερα τούτων εἴ-
 κτισεώς ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ ἐκατέρας τῆς εὐεργεσίας πολλὰ ὄντα τὰ
 ὄργανα, οἷον τῶν μὲν φοβερῶν, ἀστραπάς, βροντάς, σκηπτούς,
 πρηστῆρας, λοιμούς, χιόνας, χάλαζαν, ἐρυσίβην, πάγον, πυρώ-
 15 σεις, ἐπικλύσεις, ἐν τοῖς ἐρπετοῖς δὲ δράκοντας, σκορπίους, ὀ-
 φεις, καὶ ἐν τοῖς πετεινοῖς ἀκρίδα, καὶ ἐν τοῖς εὐτελέσι κυνό-
 μιαν, κάμπην· ἅπερ δὲ μάλιστα καὶ αὐτὰ προνοίας ἐστίν, ἐπι-
 στρέφοντα τοὺς ἀνθρώπους, ἀπαλλάττοντα ραθυμίας, ἀφυπνί-
 ζοντα τοῦ βαθέος ὕπνου, ἀπὸ τοῦ κάρου πρὸς νῆψιν ἄγοντα.
 Οὐκ ἐν τούτοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις ἡ δύναμις
 20 αὐτοῦ ἀπηρτισμένη. Διὸ καὶ περὶ τούτων ἡμᾶς διδάξει βουλόμε-
 νος, εἰπών, «Τὴν δύναμιν τῶν φοβερῶν σου ἐροῦσι, καὶ τὴν με-
 γαλωσύνην σου διηγῆσονται», ἐπήγαγε· «Μνήμην τοῦ πλήθους
 τῆς χρηστότητός σου ἐξερεῦξονται», ἄλλος, «Ἀγαθωσύνης
 σου», «καὶ τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀγαλλιάσονται». Ὅπερ ἕτερος
 25 ἐρμηνευτῆς εἶπε, «Καὶ τὰς ἐλεημοσύνας σου εὐφημήσουσιν».

Ἡμεῖς δὲ ὡσπερ ἀπηριθμησάμεθα ἐκεῖνα τὰ φοβερὰ, οὕτω

σα συνέβηκαν στήν ἔρημο, καί τὰ ὄσα συνέβηκαν μετὰ τὴν εἰσοδοο στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας· σκέψου πάλι ὄσα συνέβηκαν στήν αἰχμαλωσία, κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὰ ὄσα συνέβηκαν στήν κάμινο, τὰ ὄσα συνέβηκαν μὲ τὰ λεοντάρια, τὰ ὄσα συνέβηκαν μετὰ τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν προφητῶν. Διότι ὄλα αὐτὰ διακηρύτταν τὴ δύναμη, τὴ δόξα καὶ τὴ μεγαλωσύνη ἐκείνου ποὺ τὰ ἔκαμνε, καὶ περιεῖχαν μεγάλη ἐκπληξη καὶ πολὺ θαυμασμό.

«Καὶ τὴ δύναμη τῶν φοβερῶν ἔργων σου θὰ διακηρύττουν καὶ θὰ διηγούνται τὴ μεγαλωσύνη σου». Δείχνει μὲ αὐτό, ὅτι ἡ δύναμή του εἶναι ἔτοιμη καὶ γιὰ τὰ δύο, καὶ γιὰ τὴν εὐεργεσία καὶ γιὰ τὴν τιμωρία, καὶ ὅτι ὄλα ὄσα ἀπαριθμήθηκαν εἶχαν καὶ τὰ δύο αὐτά. Πλήν ὁμως αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε ὄχι μόνο στὰ ὄσα συνέβηκαν τότε, ἀλλὰ καὶ στήν ἴδια τὴν κτίση, καὶ πολλὰ εἶναι τὰ μέσα τῆς κάθε μιᾶς εὐεργεσίας, ὄπως ἀπὸ τὰ φοβερὰ μέσα εἶναι οἱ ἀστραπές, οἱ βροντές, οἱ κεραυνοί, οἱ θύελλες οἱ συνοδευόμενες ἀπὸ κεραυνούς, οἱ ἀσθένειες, τὰ χιόνια, τὸ χαλάζι, ἡ πάχνη, ἡ παγωνιά, οἱ πυρκαϊῆς καὶ οἱ καταποντισμοί, ἀπὸ δὲ τὰ ἔρπετὰ εἶναι οἱ δράκοντες, οἱ σκορπινοί, τὰ φίδια, ἐπίσης ἀπὸ τὰ πτηνὰ ἡ ἀκρίδα, ἀπὸ δὲ τὰ ἀσημαντα εἶναι ἡ σκυλόμυγα καὶ ἡ κάμπια, τὰ ὄποια πρὸ πάντων εἶναι δείγματα τῆς πρόνοιᾶς του, διότι ἐπιστρέφουν τοὺς ἀνθρώπους κοντὰ στὸ Θεό, ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία, ἀφυπνίζουν ἀπὸ τὸ βαθὺ ὕπνο, καὶ ὄδηγοῦν ἀπὸ τὸ λήθαργο, στήν ἐπαγρύπνηση. Καὶ ὄχι μόνο σ' αὐτά, ἀλλὰ καὶ στ' ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὰ ἐκδηλώνεται ἡ δύναμη αὐτοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ θέλοντας νὰ μᾶς διδάξει καὶ γι' αὐτά, ἀφοῦ εἶπε, «τὴ δύναμη τῶν φοβερῶν ἔργων σου θὰ διακηρύττουν καὶ θὰ διηγούνται τὴ μεγαλωσύνη σου», πρόσθεσε· «Θὰ ἐνθυμοῦνται καὶ θὰ διακηρύττουν τὸ πλῆθος τῆς ἀγαθότητάς σου», ἄλλος λέγει, «Τῆς ἀγαθοσύνης σου», «καὶ θὰ νιώθουν χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση γιὰ τὴ δικαιοσύνη σου». Αὐτὸ ἀκριβῶς ἄλλος ἐρμηνευτὴς ἐρμήνευσε, «Καὶ θὰ ἐξυμνοῦν τὶς εὐεργεσίες σου».

Ἐμεῖς λοιπὸν ὄπως ἀκριβῶς ἀπαριθμήσαμε ἐκεῖνα τὰ φο-

καὶ τὰ ἐναντία τούτων ἀναγκαῖον εἰπεῖν· οἶον ἐπὶ τῶν ὀρωμέ-
νων, καὶ περὶ ἡμᾶς, τροπὰς ἐτησίους, ἡμέρας, παραδείσους, λει-
μῶνας, ἄνθη ποικίλα, ὕδωρ πότιμον καὶ γλυκύ, καὶ τὸ ἐκ τῶν ὑ-
ετῶν χρησιμον, τῆς γῆς τὰς ὠδῖνας, τοὺς ποικίλους καρπούς,
5 τὰ δένδρα τὰ διάφορα, τοὺς ἀνέμους τοὺς προσηνεῖς, τὴν ἡλια-
κὴν ἀκτίνα, τὴν σεληναίαν λαμπάδα, τὸν ποικίλον τῶν ἀστρων
χορόν, τὸ προσηνὲς τῆς νυκτός· καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων, πρόβατα,
καὶ βοῦς, καὶ αἴγας· καὶ ἐπὶ τῶν ἀγρίων, δορκάδας, καὶ ἐλά-
φους, λαγούς, καὶ ἕτερα πλείονα· καὶ ἐπὶ τῶν πετεινῶν, τοὺς
10 ὄρνιθας τοὺς Ἰνδικούς· καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἴδοι τις ἂν οὐ
κολάζοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐεργετοῦντα πολλῶ πλείον ἢ κολά-
ζοντα. Τὰ μὲν οὖν φόβου ἕνεκεν ποιεῖ· εἰ δὲ καὶ ποτε πείραν ἐπα-
γάγοι, διὰ τὴν πολλὴν ἀναισθησίαν τῶν οὐ διορθουμένων τῶ φό-
βῳ. Τούτοις δὲ ἐμφιλοτιμεῖται, καὶ μέχρι τῆς πείρας αὐτὰ προά-
15 γει οὐκ εἰς ἀξιούς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀναξίους. Ποικίλλων τοί-
νων ἡμῶν τὴν σωτηρίαν, ποτὲ μὲν ταῦτα, ποτὲ δὲ ἐκεῖνα ἐργάζε-
ται, πλεονάκις δὲ ἐκεῖνα, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνα βούλεται μόνα. Διὰ
γὰρ τοῦτο καὶ γέενναν ἠπειλήσεν, οὐχ ἵνα ἐπαγάγη, ἀλλ' ἵνα μὴ
ἐπαγάγη· καὶ τὴν μὲν τῶ διαβόλῳ παρεσκεύασε, «Πορεύεσθε»
20 γάρ, φησὶν, «εἰς τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον τῶ διαβόλῳ», τὴν δὲ
βασιλείαν ἀνθρώποις, δεικνύς ὅτι οὐ βούλεται ἀνθρωπον εἰς
γέενναν ἐμβαλεῖν.

3. «Οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πο-
λυέλεος. Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι, καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ
25 ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ». Ὁρᾷς καὶ τὸν προφήτην τούτοις ἐν-
διατρίβοντα τοῖς χρηστοτέροις, καὶ ἐπιδαψιλευόμενον τῶ λόγῳ.
Καὶ γὰρ οἶδε σαφῶς ἐν τούτοις ὄντα μάλιστα τοῦ Θεοῦ τὸν πλοῦ-
τον. Οὐδὲ γὰρ ἦν σωθῆναι, μὴ πολλῆς οὐσης αὐτοῦ τῆς

βερά, ἔτσι εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε καὶ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν, ὅπως δηλαδὴ αὐτὰ ποὺ βλέπομε καὶ μᾶς περιβάλλουν, τὶς ἐτήσιες καιρικὲς μεταβολές, τὶς ἡμέρες, τὰ περιβόλια, τοὺς κήπους, τὰ διάφορα ἄνθη, τὸ πόσιμο καὶ γλυκὸ νερὸ, τὸ γεμάτο χρησιμότητα νερὸ τῶν βροχῶν, τὰ προϊόντα τῆς γῆς, τοὺς ποικίλους καρπούς, τὰ διάφορα δένδρα, τοὺς εὐνοϊκοὺς ἀνέμους, τὸ ἡλιακὸ φῶς, τὸ φῶς τῆς σελήνης, τὸν ποικίλο χορὸ τῶν ἄστρον, τὴ χρησιμότητα τῆς νύχτας· ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα, τὰ πρόβατα, τὰ βόδια, τὰ γίδια· ἀπὸ τὰ ἄγρια ζῶα, τὰ ζαρκάδια, τὰ ἐλάφια, τοὺς λαγούς καὶ ἄλλα πολλά· ἀπὸ τὰ πτηνά, τὶς ἰνδικὲς ὄρνιθες· καὶ στὰ ἔργα του τὰ ἴδια θὰ μπορούσε κανένας νὰ δεῖ ὄχι μόνον νὰ τιμωρεῖ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο νὰ εὐεργετῆ, παρὰ νὰ τιμωρεῖ. Τὰ μὲν λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ τὰ κάμνει μόνον καὶ μόνον γιὰ φόβον· ἂν δὲ κάποτε συμβαίνει καὶ νὰ τιμωρεῖ μὲ αὐτά, τὸ κάμνει ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἀναισθησίας ἐκείνων ποὺ δὲν διορθώνονται μὲ τὸ φόβον. Τὰ ἄλλα δὲ παρακινεῖται στὸ νὰ τὰ πράξει ἀπὸ τὴν μεγάλη γενναιοδωρία του, καὶ κάμνει αὐτὰ νὰ τὰ ἀπολαύσουν ὄχι μόνον οἱ ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνάξιοι. Ἐφαρμόζοντας λοιπὸν διάφορα μέσα γιὰ τὴ σωτηρία μας, ἄλλοτε μὲν ἐφαρμόζει αὐτά, ἄλλοτε δὲ ἐκείνα, τὶς περισσότερες δὲ φορές ἐκείνα, τὰ ὠφέλιμα, ἐπειδὴ καὶ μόνον ἐκείνα ἐπιθυμεῖ. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἔθεσε τὴν ἀπειλὴ τῆς γέεννας, ὄχι γιὰ νὰ μᾶς τὴν ἐπιβάλλει, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ τὴν ἐπιβάλλει· καὶ τὴν μὲν γέεννα τὴν ἐτοίμασε γιὰ τὸν διάβολον, διότι λέγει, «Πηγαίνετε στὸ πῦρ ποὺ ἔχει ἐτοιμασθεῖ γιὰ τὸν διάβολον»⁶, ἐνῶ τὴ βασιλεία τὴν ἐτοίμασε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν θέλει νὰ ρίξει τὸ ἀνθρώπινο γένος στὴ γέεννα.

3. «Εὐσπλαχνικὸς καὶ ἐλεήμων εἶναι ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυεὐσπλαχνος. Ὁ Κύριος εἶναι γεμάτος ἀγαθότητα πρὸς τὰ σύμπαντα καὶ οἱ εὐσπλαχνίαι του ἀπλώνονται σ' ὅλα τὰ δημιουργήματά του». Βλέπεις καὶ τὸν προφήτη ὅτι ἀσχολεῖται μὲ αὐτὰ ποὺ εἶναι ἀνώτερα ἀγαθὰ καὶ παρουσιάζει μὲ ἀφθονία αὐτὰ στὸ λόγο του; Καθόσον γνωρίζει πολὺ καλὰ ὅτι σ' αὐτὰ πρὸ πάντων βρίσκεται ὁ πλοῦτος τοῦ Θεοῦ. Διότι δὲν ἦταν

φιλανθρωπίας· οὐκ ἦν μεῖναι μὴ πολλῆς ἀπολαύοντας τῆς ἀγαθότητος. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις σου προέστην σου».

«Οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος». Ὅρα πῶς δείκνυσιν
 5 αὐτοῦ ἄφατον τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ἐλεεῖ μόνον ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ ἕτερον εἶδος τῆς φιλανθρωπίας οὐ μικρὸν ἐπιδείκνυται, τὸ μακρόθυμον, ὥστε αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἐλθεῖν, καὶ μετὰ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἀπὸ τῆς οἰκειᾶς σωθῆναι σπουδῆς, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων παρρησίαν ἔχειν.
 10 Οὐχ ἀπλῶς δὲ «Ἐλεήμων», ἀλλὰ καὶ «Πολυέλεος» εἶπε, δεικνύς ὅτι τὸ πολὺ τοῦτο μετρηθῆναι οὐκ ἔνι, ἀλλὰ πάντα ὑπερβαίνει λόγον. Διὰ γοῦν τῶν ἐξῆς κατὰ τὸ ἐγκωροῦν αὐτῷ ἐνεδείξατο ἐπαγαγὼν καὶ εἶπε· «Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασιν, καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ». Τί ἐστι, «Τοῖς σύμπασιν»; Καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς, φησί, καὶ τοῖς ἐν παρανομίαις ζῶσιν.
 15 Οὐ γὰρ δὴ μόνον οἱ δίκαιοι, οὐδὲ οἱ κατορθοῦντες, οὐδὲ οἱ μετανοοῦντες, ἀλλὰ καὶ πάντες, δι' ὧν πάσχουσιν, ἀνακηρύττουσιν αὐτοῦ τὸν ἔλεον καὶ τὴν χρηστότητα. Κἂν μέ τις ἔρηται, τίμη χρηστὸς ἐγένετο; ἐρῶ· οὐχὶ τῷ Ἄβελ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Κάϊν· οὐ-
 20 χὶ τῷ Νῶε μόνον καὶ τοῖς ἐκείνου παισίν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ καταποντισμοῦ κατακλυσθεῖσι. Πάντα γὰρ ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐργάζεται.

Καὶ ἵνα μάθης, πῶς πᾶσιν ἐστι χρηστός, σκόπει ἐντεῦθεν. Πόσης χρηστότητος ἦν, εἶπέ μοι, τὸ τὸν ἀδελφοκτόνον ἐκείνον,
 25 καὶ τοιαύτην τολμήσαντα σφαγὴν, καὶ τὴν δεξιὰν μολύναντα, καὶ τοῦ Θεοῦ καταπατήσαντα τοὺς νόμους, παραδοῦναι τιμωρίᾳ,

δυνατὸ νὰ σωθοῦν οἱ ἄνθρωποι, ἂν δὲν ἀπολάμβαναν τὴ μεγάλη φιlanθρωπία αὐτοῦ· δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ διατηρηθοῦν στὴ ζωῆ, ἂν δὲ ἀπολάμβαναν τὴ μεγάλη ἀγαθότητά του. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγε· «Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ποὺ ἐξαλείφω τὶς ἀνομίες σου καὶ σὲ προστάτευσά ἐνῶ ἐξακολουθοῦσες νὰ ζεῖς μέσα στὶς ἁμαρτίες σου»⁷.

«Ὁ Κύριος εἶναι εὐσπλαχνικὸς καὶ ἐλεήμων». Πρόσεχε πῶς δείχνει ἀπερίγραπτη τὴ φιlanθρωπία αὐτοῦ. Διότι δὲν δείχνει εὐσπλαχνία μόνο πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει καὶ ἄλλο εἶδος, καὶ μάλιστα ὄχι πιδ μικρὸ, τῆς φιlanθρωπίας του, δηλαδὴ τὴ μακροθυμία, ὥστε νὰ μετανοήσουν, καὶ μαζί μὲ τὴ φιlanθρωπία του καὶ μὲ τὴ δική τους προσπάθεια νὰ σωθοῦν, καὶ ν' ἀποκτήσουν παρρησία ἀπὸ τὰ κατορθώματά τους. Δὲν εἶναι δὲ ἀπλῶς, «εὐσπλαχνικός», ἀλλὰ καὶ «Πολυεὐσπλαχνος» εἶπε, γιὰ νὰ δείξει ὅτι τὸ ὑπερβολικὸ αὐτὸ μέγεθος τῆς εὐσπλαχνίας του δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ, ἀλλὰ ὑπερβαίνει κάθε ἀνθρώπινο λόγο. Μὲ αὐτὰ ὁμοῦς ποὺ πρόσθεσε στὴ συνέχεια παρουσίασε αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατό, λέγοντας· «Γεμάτος ἀγαθότητα καὶ καλοκαγαθία εἶναι ὁ Κύριος πρὸς ὄλους γενικὰ καὶ ἡ εὐσπλαχνία του ἐπεκτείνεται πρὸς ὄλα τὰ δημιουργήματά του». Τί σημαίνει, «Τοῖς σύμπασι»; Καὶ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, λέγει, καὶ πρὸς ἐκείνους ποὺ ζοῦν μέσα στὶς παρανομίες. Διότι, ὄχι μόνο δηλαδὴ οἱ δίκαιοι, οὔτε οἱ ἐνάρετοι, οὔτε αὐτοὶ ποὺ μετανοοῦν, ἀλλὰ καὶ ὄλοι, μ' αὐτὰ ποὺ πάσχουν, διακηρύσσουν τὴν εὐσπλαχνία αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγαθότητα. Καὶ ἂν μ' ἐρωτήσῃ κάποιος, σὲ ποῖον ἔδειξε τὴν ἀγαθότητά του; θὰ τοῦ πῶ· ὄχι μόνο πρὸς τὸν Ἄβελ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Κάϊν· ὄχι μόνο πρὸς τὸν Νῶε καὶ πρὸς τὰ παιδιά του, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους ποὺ καταποντίσθηκαν ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ. Διότι ὄλα τὰ κάμνει ἀπὸ φιlanθρωπία.

Γιὰ νὰ μάθῃς λοιπόν, πῶς εἶναι πρὸς ὄλους ἀγαθός, σκέψου τὰ ἑξῆς. Πόσης ἀγαθότητας δεῖγμα ἦταν, πὲς μου, τὸ νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἀδελφοκτόνο ἐκεῖνο, ποὺ τόλμησε τέτοιου εἶδους σφαγή, ποὺ μόλυνε τὴ δεξιὰ του καὶ κατεπάτησε τοὺς νό-

νουθεσία μᾶλλον ἢ κολάσει οὔση, ὥστε καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον καθᾶ-
 ραι διὰ τοῦ μήκους τοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἁμαρτίας τῆς ἐγγε-
 νομένης, καὶ τοὺς ἄλλους παιδεῦσαι δι' ὧν ἐπασχεν ἐκεῖνος; πό-
 5 σης δὲ ἦν χρηστότητος, εἰπέ μοι, τὸ τοὺς ἀνιάτα νοσοῦντας ἐπὶ
 τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ μήτε ἀπειλαῖς, μήτε λόγοις, μήτε ἄλλω
 μηδενὶ διορθωθέντας στήσαι τῆς κακίας, καὶ τῷ κοινῷ χρέει τῆς
 φύσεως ἀντὶ φαρμάκου χρήσασθαι, καὶ τὸν κουφότατον αὐτοῖς
 ἐπαγαγεῖν θάνατον τὸν διὰ τῶν ὑδάτων; Τὸ δέ, «Σύμπασι», οὐκ
 ἐπὶ τούτου μόνον ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὀρωμένων ἀπάν-
 10 των, ἐπὶ τῶν ζώων, ἐπὶ τῶν ἀλόγων· κἂν εἰς αὐτοὺς δὲ ἂν τις ἀ-
 ναβῆ τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ἀρχαγγέλους, πολλὴν ὀψεται τὴν
 χρηστότητα, πολλοὺς τοὺς οἰκτιρμούς· ἕκαστον γὰρ ἔργον πολ-
 λῆς ἀπολαύει φιλανθρωπίας.

Ἔπερ δὴ καὶ αὐτὸς συνιδῶν, ἐπήγαγεν· «Ἐξομολογησά-
 15 σθωσάν σοι, Κύριε, πάντα τὰ ἔργα σου, καὶ οἱ ὄσιοί σου εὐλογη-
 σάτωσάν σε», τουτέστιν, εὐχαριστεῖτωσάν σοι, ἀναπεμπέτωσάν
 σοι ὕμνους, οἱ τε λόγῳ τετιμημένοι, τά τε φωνῆν οὐκ ἔχοντα.
 Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀφώνων ἕκαστον οὕτω γέγονεν, ὥστε εὐλογίαν
 ἀναπέμπειν διὰ τῆς οἰκείας φύσεως, κἂν ἄφωνα ἦ, διὰ τῶν ὀ-
 20 ρώντων καὶ ἀπολαυόντων ἀνθρώπων. Καὶ ἐκεῖνα μὲν διὰ τῆς
 οὐσίας τῆς αὐτῶν, ἄνθρωποι δὲ καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς, καὶ διὰ
 τῆς πράξεως. Διὸ καὶ τοῦτο δῆλον ποιεῖ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς τοῦ,
 «Οἱ ὄσιοί σου εὐλογησάτωσάν σε». Ὅσίους δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἀ-
 25 βάτους ἁμαρτήμασι καὶ πονηρίᾳ.

«Δόξαν τῆς βασιλείας σου ἔροῦσι». Τί ἐστι, «Δόξαν ἔροῦ-
 σι»; Τὸ ἀνευδεές, τὸ φιλόνητον, φησὶν, τὸ κηδεμονικόν, τὸ

μους τοῦ Θεοῦ, μὲ τέτοια τιμωρία ποῦ ἦταν μᾶλλον νουθεσία, παρὰ τιμωρία, ὥστε καὶ ἐκείνον τὸν ἴδιο νὰ καθαρῖσει μὲ τὸ μῆκος τοῦ χρόνου ποῦ μεσολάβησε ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ἔγινε ἡ ἁμαρτία μέχρι τὴν τιμωρία, καὶ τοὺς ἄλλους νὰ διδάξει μὲ ἐκεῖνα ποῦ ἔπασχε ἐκεῖνος; πόσης δὲ ἀγαθότητος δείγμα ἦταν, πές μου, τὸ νὰ σταματῆσει τὴν κακία ἐκείνων ποῦ ἐζησαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ κατακλυσμοῦ, ποῦ νοσοῦσαν ἀθεράπευτα, καὶ ποῦ δὲν διορθώθηκαν οὔτε μὲ ἀπειλές, οὔτε μὲ λόγια, οὔτε μὲ τίποτε ἄλλο, χρησιμοποιοῦντας ἀντὶ γιὰ φάρμακο τὸ κοινὸ χρέος τῆς φύσεως καὶ ἐπιβάλλοντας σ' αὐτοὺς τὸν ἐλαφρότατο θάνατο μέσω τῶν ὑδάτων; Τὸ δὲ «σύμπασιν» εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ ἐκλάβει κανεὶς ὄχι μόνον ὡς πρὸς αὐτό, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλα τὰ ὄρατὰ δημιουργήματα, καὶ γιὰ τὰ ζῶα καὶ γιὰ τὰ ἄλογα ὄντα· καὶ ἂν ἀκόμα κανεὶς ἀνεβῆ καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀρχαγγέλους, θὰ διαπιστώσει τὴ μεγάλη ἀγαθότητα, τὴ μεγάλη εὐσπλαχνία· διότι τὸ κάθε ἔργο ἀπολαμβάνει μεγάλης φιλανθρωπίας.

Αὐτὸ ἀκριβῶς λοιπὸν ἔχοντας ὑπ' ὄψη καὶ αὐτός, πρόσθεσε· «Ἄς σὲ ἐξυμνοῦν, Κύριε, ὅλα τὰ ἔργα σου καὶ ἄς σὲ δοξολογοῦν οἱ ἀφοσιωμένοι δοῦλοι σου», δηλαδή, ἄς σὲ εὐχαριστοῦν, ἄς ἀναπέμπουν σ' ἐσένα ὕμνους, καὶ τὰ ὄντα τὰ τιμημένα μὲ φωνή, καὶ ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἔχουν φωνή. Καθόσον καὶ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄφωνα ὄντα ἔτσι δημιουργήθηκε, ὥστε νὰ ἀναπέμπει εὐχαριστία στὸ Θεὸ μὲ τὴν ἴδια τὴ φύση του, καὶ ἂν ἀκόμα αὐτὰ εἶναι ἄφωνα, μέσω τῶν ἀνθρώπων ποῦ τὰ βλέπουν καὶ τὰ ἀπολαμβάνουν. Καὶ ἐκεῖνα μὲν ἄς τὸν εὐχαριστοῦν μὲ τὴν οὐσία τους, οἱ δὲ ἄνθρωποι καὶ μὲ τὴ διαγωγή τους καὶ μὲ τίς πράξεις τους. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸ τὸ καθιστᾶ φανερὸ μὲ αὐτὸ ποῦ προσθέτει, «Οἱ ἀφοσιωμένοι δοῦλοι σου ἄς σὲ δοξολογοῦν». Ὁσίους δὲ ἐδῶ ὀνομάζει τοὺς ἀγίους, ποῦ ἐκτελοῦν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ, ποῦ εἶναι καθαροὶ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὴν κακία.

«Καὶ θὰ διακηρύττουν τὴ δόξα τῆς βασιλείας σου». Τί σημαίνει, «Δόξαν ἐροῦσι»; Θὰ διακηρύττουν τὴν τελειότητά σου,

μη δεόμενον τῶν ἀρχομένων, τὸ τοσαύτην περὶ αὐτοῦς ἐπιδείκνυσθαι πρόνοιαν, τὸ ἀπρόσιτον τοῦ φωτός, τὸ ἄρρητον τῆς οὐσίας, τὸ ἀκατάληπτον. «Καὶ τὴν δυναστείαν σου λαλήσουσι»· 5 τοῦτέστιν, τὴν δύναμιν τὴν ἄμαχον, τὴν ἀχείρωτον ἄσονται· οὐκ ἔτε-
 ρους διδάξαι, καὶ ποιῆσαι τῆς εὐφημίας κοινωνούς. Διὸ ἐπήγαγε· «Τοῦ γνωρίσαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὴν δυνα-
 στείαν σου, καὶ τὴν δόξαν τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς βασιλείας 10 σου». Δεῖκνυσι διὰ τούτων, ὅτι διὰ τὸ μαθεῖν ἑτέρους τὴν δυνα-
 στείαν αὐτοῦ τὰς εὐφημίας προσίεται. Πολλὴ τοίνυν ἡ δύναμις, πολλὴ ἡ δόξα, πολλὴ ἡ εὐπρέπεια, πολλὴ καὶ ἄφατος, οὐ μόνον πάντα ὑπερβαίνουσα λόγον, ἀλλὰ καὶ πάντα νικῶσα νοῦν. Ἄλλ' ἡ πολλὴ καὶ ἄφατος αὕτη χρεῖαν ἔχει τῶν διδασκόντων αὐτὴν διὰ τὴν ἀνοίαν τῶν πολλῶν. Ἐπεὶ καὶ ἥλιος φανότατόν ἐστι ἀ-
 15 στρον, καὶ ὁμῶς οἱ τὰ ὄμματα νοσοῦντες οὐχ ὀρώσιν τὸ φῶς· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια ἡλίου μὲν παντός ἐστι φαιδρο-
 τέρα, ἀλλ' οἱ τοῖς λογισμοῖς διεστραμμένοι, καὶ βεβυσμένοι τὰς ἀκοάς, πολλῆς δέονται τῆς ἐπιμελείας, ὥστε ἀνοιγῆναι αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Δεῖ τοίνυν συνεχῶς αὐτοῖς ἐνηχεῖν καὶ ἐνιέναι τὴν 20 περὶ τούτων διδασκαλίαν.

4. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε δόξαν βασιλείας καὶ μεγαλοπρέπειαν, καὶ μὴ διασαφήσας παρέδραμε, πάλιν ἀναλαμβάνει, καὶ λέγει κατὰ τὸ ἐγχωροῦν αὐτῷ, τί ἐστὶν ἡ δόξα, ἐπαγαγών· «Ἡ βασι-
 λεία σου, βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων». Οὐ τῶν παρόντων μό- 25 νον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐρχομένων· ἀτελεύτητος γὰρ καὶ ἀπει-
 ρος, καὶ μόνη τὸ ἀίδιον ἔχουσα. «Καὶ ἡ δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ». Ὅρα αὐτῆς καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἀτελεύτητον. Πανταχοῦ τῆς οἴκουμένης, πανταχοῦ τῶν αἰώνων, πανταχοῦ τῶν

τῆ φιλανθρωπία σου, τῆ φροντίδα σου, τὸ ὅτι δὲν ἔχεις ἀνάγκη ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἐξουσιάζεις, τὸ ὅτι δείχνεις τόση μεγάλη πρόνοια γι' αὐτοὺς, τὸ ἀπρόσιτο τοῦ φωτός σου, τὸ ἀπερίγραπτο τῆς οὐσίας σου καὶ τὸ ἀκατάληπτο. «Καὶ θὰ διαλαλοῦν τῆ μεγάλη κυριαρχικὴ ἐξουσία σου»· δηλαδὴ θὰ ἐξυμνήσουν τὴν ἀκαταμάχητη καὶ ἀκατάβλητη δύναμή σου· ὄχι ἐπειδὴ ἔχεις ἀνάγκη ἀπὸ τοὺς ὕμνους καὶ τοὺς ἐπαίνους αὐτῶν, ἀλλὰ γιὰ χάρι αὐτῶν ποὺ ἀναπέμπουν αὐτοὺς, καὶ γιὰ νὰ διδάξουν καὶ ἄλλους καὶ νὰ τοὺς κάνουν κοινωνοὺς αὐτῶν τῶν ἐγκωμίων. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε· «Γιὰ νὰ καταστήσουν γνωστὴ στοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τὴν κυριαρχία σου». Δείχνει μὲ αὐτά, ὅτι δέχεται τὰ ἐγκώμια γιὰ νὰ γνωρίσουν καὶ ἄλλοι τὴ μεγάλη ἐξουσία αὐτοῦ. Μεγάλῃ λοιπὸν εἶναι ἡ δύναμή του, μεγάλη ἡ δόξα του, μεγάλη ἡ μεγαλοπρέπειά του, μεγάλη καὶ ἀπερίγραπτη, ποὺ δὲν ὑπερβαίνει μόνο κάθε λόγο ἀνθρώπινο, ἀλλὰ καὶ νικᾷ κάθε νοῦ ἀνθρώπινο. Ἄλλ' ἡ μεγάλη καὶ ἀπερίγραπτη αὐτὴ δύναμή του χρειάζεται ἐκείνους ποὺ διδάσκουν αὐτὴν ἐξ αἰτίας τῆς μωρίας τῶν περισσοτέρων. Διότι καὶ ὁ ἥλιος εἶναι φωτεινότατο ἄστρο, καὶ ὁμοίως ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἀσθενῆ μάτια δὲν βλέπουν τὸ φῶς του· ἔτσι λοιπὸν καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ εἶναι μὲν φωτεινότερη ἀπὸ κάθε ἥλιο, ἀλλ' ὁμοίως ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν διεστραμμένες σκέψεις καὶ βουλωμένα τὰ αὐτιά τους ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ μεγάλη φροντίδα, γιὰ νὰ λειτουργήσῃ σωστὰ ἡ σκέψη τους. Πρέπει λοιπὸν συνέχεια νὰ διδάσκουμε σ' αὐτοὺς γι' αὐτὰ καὶ νὰ ἐνσταλάζουμε μέσα τους τὴ διδασκαλία αὐτὴ.

4. Ἐπειτα, ἐπειδὴ μίλησε γιὰ δόξα βασιλείας καὶ μεγαλοπρέπεια καὶ τὰ προσπέρασε χωρὶς νὰ τὰ διευκρινίσει, πάλι ἐπανέρχεται καὶ ἐξηγεῖ ὅσο τοῦ εἶναι δυνατό, τί εἶναι δόξα, προσθέτοντας· «Ἡ βασιλεία σου εἶναι βασιλεία γιὰ ὅλους τοὺς αἰῶνες». Ὅχι μόνο, λέγει, τῶν παρόντων αἰῶνων, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων ποὺ ἔρχονται· διότι εἶναι ἀτελείωτη καὶ ἄπειρη καὶ μόνη ποὺ εἶναι αἰώνια. «Καὶ ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία σου ἀπλώνεται σ' ὅλες τὶς γενεές». Πρόσεχε καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὸ αἰώνιο αὐτῆς. Ἐπεκτείνεται σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, σ' ὅλους τοὺς αἰῶ-

χρόνων ἐκτέταται. «Πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ,
 καὶ ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ». Εἰπὼν τῆς βασιλείας τὸ ἀ-
 τελεύτητον, τὸ βεβηκός, τὸ πάγιον, τὸ ἀκίνητον, λέγει καὶ τῶν
 5 λόγων αὐτοῦ τὸ στερρόν. Τὸ γάρ, «Πιστός», τοῦτό ἐστιν, βέ-
 βαιος, ἀληθής. Εἰ δὲ πιστός, πάντως ἔσται τὰ εἰρημένα παρ' αὐ-
 τοῦ. Ὡσπερ δὲ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἀδιάπτωτος, καὶ πέρας οὐκ ἔ-
 χουσα, οὕτω καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ στερροί, βεβηκότες. Οὔτε οὖν ἐ-
 κείνη ποτὲ διακόπτεται, οὔτε οὗτοι διαπίπτουσι. Εἰ δὲ οὐ διαπί-
 πτουσι, δεῖ πάντως ἀκολουθῆσαι τὰ ἔργα. Εἰ δέ ποῦ τι καὶ εἶπε,
 10 καὶ οὐ γέγονε, καὶ τοῦτο τῆς ἀληθείας αὐτοῦ ἀπόδειξις· «Πέρας
 γὰρ λαλήσω ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείαν, τοῦ κατασκάπειν καὶ
 ἐκριζοῦν· καὶ ἂν μετανοήσωσιν ἐπὶ τῇ κακίᾳ, μετανοήσω καὶ γὼ
 ἐφ' οἷς ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς». Καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν ὁμοίως·
 «Χρηστὰ διαλέξομαι», φησί, «κἂν μεταβάλωνται, καὶ γὼ μεταβα-
 15 λῶ τὰ περὶ αὐτῶν εἰρημένα». «Καὶ ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐ-
 τοῦ». Τί ἐστιν, «Ὁσιος»; Ἄληπτος, ὀρθός, καθαρός, ἄμωμος,
 οὐδεμίαν οὐδενὶ παρέχων λαβήν.

«Ὑποστηρίζει Κύριος πάντας τοὺς καταπίπτοντας, καὶ ἀ-
 νορθοὶ πάντας τοὺς κατερραγμένους». Εἰπὼν περὶ τῆς βασι-
 20 λείας, ὅτι ἀπέραντος, περὶ τῶν λόγων, ὅτι ἀληθεῖς, περὶ τῶν
 πράξεων, ὅτι ἄληπτοι, περὶ τῆς δόξης, περὶ τῆς μεγαλοπρε-
 πείας, λέγει πάλιν περὶ τῆς φιλανθρωπίας, ὃ καὶ αὐτὸ μεγίστη
 δόξα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὸ μὴ μόνον διακρατεῖν τοὺς ἐστῶ-
 τας, ἀλλὰ καὶ μέλλοντας καταπίπτειν μὴ ἔαν τοῦτο παθεῖν, καὶ
 25 κειμένους ἀνιστᾶν, καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι πάντας, οὐ τὸν δεῖ-
 να μόνον, ἀλλὰ πάντας, κἂν δοῦλοι, κἂν πένητες ὦσι, κἂν ἄση-

8. Ἱερ. 18, 7-8.

9. Πρβλ. Ἱερ. 18, 9-10

νες, σ' όλους τούς χρόνους. «Ὁ Κύριος εἶναι ἀξιόπιστος σ' ὅλα τὰ λόγια του καὶ καθαρὸς σ' ὅλα τὰ ἔργα του». Ἀφοῦ μίλησε γιὰ τὴν αἰωνιότητα τῆς βασιλείας του, γιὰ τὴ μονιμότητα, τὴ σταθερότητα καὶ τὸ ἀμετακίνητο αὐτῆς, ὁμιλεῖ καὶ γιὰ τὴ σταθερότητα τῶν λόγων του. Διότι τὸ, «Πιστός», αὐτὸ σημαίνει, σταθερός, ἀληθής. Ἐὰν δὲ εἶναι ἀληθής, ὅπωςδήποτε θὰ συμβοῦν τὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ ἀπ' αὐτόν. Ὅπως ἀκριβῶς δὲ ἡ βασιλεία του εἶναι διαρκῆς καὶ δὲν ἔχει τέλος, ἔτσι καὶ οἱ λόγοι του εἶναι σταθεροὶ καὶ ἀληθινοί. Οὔτε ἐκείνη λοιπὸν διακόπτεται ποτέ, οὔτε αὐτοὶ χάνουν τὴν ἰσχύ τους. Ἐὰν δὲ δὲν χάνουν τὴν ἰσχύ τους, πρέπει ὅπωςδήποτε ν' ἀκολουθήσουν τὰ ἔργα. Ἐὰν ὁμως κάπου εἶπε κάτι καὶ δὲν συνέβηκε, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀληθείας αὐτοῦ· διότι, λέγει, «Ἐὰν συμβεῖ ν' ἀποφασίσω τὸ τέλος ἔθνων ἢ βασιλείας καὶ νὰ καταστρέψω καὶ ἐκριζώσω αὐτά, ἀλλὰ μετανοήσουν αὐτὰ γιὰ τὴν κακία τους, θὰ μετανοήσω καὶ ἐγὼ γιὰ ἐκεῖνα ποὺ εἶπα νὰ κάνω σ' αὐτούς»⁸. Καὶ γιὰ τοὺς ἀγαθοὺς ὁμοίᾳ λέγει· «Θὰ πῶ γι' αὐτούς καλὰ πράγματα, καὶ ἂν ἀλλάξουν συμπεριφορά, καὶ ἐγὼ θ' ἀλλάξω τὰ ὅσα εἶπα γι' αὐτούς»⁹. «Καὶ ὁσιος σ' ὅλα τὰ ἔργα του». Τί σημαίνει, «Ὁ ὁσιος»; Δὲν ἐπιδέχεται κατηγορία, εἶναι ὀρθός, καθαρός, ἄμωμος, δὲν παρέχει σὲ κανένα τὸ δικαίωμα νὰ τὸν κατηγορήσει.

«Ὁ Κύριος στηρίζει ὅλους ἐκείνους ποὺ κινδυνεύουν νὰ πέσουν καὶ ἀνορθῶναι ὅλους ἐκείνους ποὺ κατακριμνήσθηκαν καὶ συντρίφθηκαν». Ἀφοῦ εἶπε γιὰ τὴ βασιλεία του ὅτι εἶναι ἀπέραντη, γιὰ τοὺς λόγους του, ὅτι εἶναι ἀληθεῖς, γιὰ τὰ ἔργα του, ὅτι εἶναι ἀκατανόητα, γιὰ τὴ δόξα του καὶ γιὰ τὴ μεγαλοπρέπειά του, ὁμιλεῖ πάλι γιὰ τὴ φιλανθρωπία του, πράγμα ποὺ καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ μέγιστη δόξα τῆς βασιλείας του, τὸ νὰ μὴ συγκρατεῖ δηλαδὴ τοὺς ὀρθίους, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἀφήνει νὰ πάθουν αὐτὸ ἐκεῖνοι ποὺ κινδυνεύουν νὰ πέσουν, καὶ νὰ ἀνορθῶναι τοὺς πεσμένους, καὶ τὸ ἀξιοθαύμαστο βέβαια εἶναι ὅτι ὅλους τοὺς ἀνορθῶναι, ὄχι μόνον τὸν τάδε, ἀλλὰ ὅλους, εἴτε εἶναι δοῦλοι, εἴτε εἶναι φτωχοί, εἴτε εἶναι ἀσήμαντοι, εἴτε κατάγονται

μοι, κἄν ἐξ ἀσήμεων. Πάντων γάρ ἐστι Δεσπότης, καὶ οὐδὲ κει-
 μένους παρατρέχει, οὐδὲ σαλευομένους ὑπερορᾷ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ
 τῆς κοινῆς φύσεως ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐφ' ἐκάστου ἐργάζεται. Εἰ
 δέ τινες τῶν κειμένων οὐκ ἀνίστανται, οὐ παρ' αὐτὸν τὸν βουλό-
 5 μενον ἀνορθῶσαι, ἀλλὰ παρ' ἐκείνους τοὺς μὴ θέλοντας ἀνα-
 στῆναι. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰούδαν πεσόντα ἠβουλήθη ἀναστῆσαι, καὶ
 πρὸς τοῦτο πάντα εἰργάσατο, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐκ ἠθέλησε. Τὸν
 γοῦν Δαυὶδ πεσόντα ἀνώρθωσε, καὶ ἰσχυρὸν ἐποίησε. Τὸν Πέ-
 τρον μέλλοντα καταπίπτειν ἀνέστησε. Καὶ ἄκουε πῶς· «Σίμων,
 10 Σίμων», φησὶν, «ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξήτησε σινιάσαι ὑμᾶς, ὡς τὸν
 σῖτον· κἀγὼ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου».

Εἶτα λέγει καὶ ἕτερον εὐεργεσίας εἶδος· ποικίλη γὰρ αὐτοῦ
 καὶ παντοδαπὴ ἡ κηδεμονία. «Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπί-
 ζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ». Εἶδες πῶς
 15 ἔδειξεν, ὅτι χρηστὸς τοῖς σύμπασι, καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ
 πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ; Ὅπερ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εἴρηται, «Ὅτι ἀ-
 νατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει
 ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους», τοῦτο καὶ ἐνταῦθα οὗτος ἠνίξατο τῷ
 εἰπεῖν, «Καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ». Οὐ γὰρ ὑ-
 20 ετοὶ καὶ γῆ καὶ ἀήρ, ἀλλὰ τὸ ἐπίταγμα αὐτοῦ τοὺς καρποὺς τελε-
 σφορεῖν εἴωθεν. Τὸ δέ, «Ἐν εὐκαιρίᾳ», τοῦτο δηλοῖ, ὅτι καιροῖς
 πάντα διώρισται, καὶ τροπαῖς διαφόροις ἐξάγεται. Καὶ τοῦτο γὰρ
 μάλιστα αὐτοῦ δείκνυσι τὴν σοφίαν, τὸ μὴ ὁμοῦ πάντα, μηδὲ ὑφ'
 ἓν, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν ἐνιαυτὸν διελεῖν τὰ τῆς τροφῆς, ὥστε
 25 καὶ τὸν γηπόνον ἀναπαύεσθαι, καὶ τὰ γινόμενα μὴ διαφθείρε-
 σθαι.

Τὸ τοίνυν, «Ἐν εὐκαιρίᾳ», ἢ ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπομεν τοῦτό
 ἐστίν, ὅτι καιροῖς μεμέρισται ἕκαστα, ἢ ὅτι δεομένοις καὶ χρή-
 ζουσι τὴν τροφήν δίδως. Καὶ πῶς, φησὶν, «Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων

10. Λουκᾶ 22, 31-32.

11. Ματθ. 5, 45.

ἀπὸ ἀσήμαντους γονεῖς. Διότι εἶναι Κύριος ὄλων καὶ δὲν παραβλέπει τοὺς πεσμένους, οὔτε δείχνει ἀδιαφορία γιὰ ἐκείνους ποὺ σαλεύονται. Αὐτὸ ἔκαμε καὶ γιὰ ὅλα τὰ δημιουργήματα, αὐτὸ δὲ κάμνει καὶ γιὰ τὸ καθένα ξεχωριστά. Ἄν ὅμως μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πεσμένους δὲν σηκώνονται, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται σ' αὐτὸν ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ τοὺς σηκώσει, ἀλλὰ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν θέλουν νὰ σηκωθοῦν. Διότι καὶ τὸν Ἰούδα ποὺ ἔπεσε θέλησε νὰ τὸν σηκώσει, καὶ ὅλα τὰ ἔκαμε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν θέλησε. Τὸν μὲν λοιπὸν Δαυὶδ ποὺ ἔστεκε τὸν σήκωσε καὶ τὸν ἔκαμε ἰσχυρό. Τὸν Πέτρο, ποὺ κινδύνευε νὰ πέσει, τὸν σήκωσε. Καὶ ἄκουε πῶς· «Σίμων, Σίμων», λέγει, «νὰ ὁ σατανᾶς θέλησε νὰ σᾶς κοσκινίσει σὰν τὸ σιτάρι, καὶ προσευχήθηκα ἐγὼ γιὰ σένα, γιὰ νὰ μὴ ἐκλείψει ἡ πίστις σου»¹⁰.

Στὴ συνέχεια ἀνέφερε καὶ ἄλλο εἶδος εὐεργεσίας· διότι εἶναι ποικίλη καὶ πολύμορφη ἡ φροντίδα του. «Οἱ ὀφθαλμοὶ ὄλων ἔχουν στηριγμένη σ' ἐσένα τὴν ἐλπίδα τους καὶ σὺ δίνεις τὴν τροφή τους τὴν κατάλληλη στιγμή». Εἶδες πῶς ἔδειξε, ὅτι εἶναι ἀγαθὸς πρὸς ὄλους, καὶ ὅτι ἡ εὐσπλαχνία του ἀπλώνεται πρὸς ὅλα τὰ ἔργα του; Αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἔχει λεχθεῖ καὶ στὰ εὐαγγέλια, «Ὅτι ἀνατέλλει τὸν ἥλιο του καὶ γιὰ τοὺς κακοὺς καὶ γιὰ τοὺς καλοὺς, καὶ βρέχει καὶ γιὰ τοὺς δίκαιους καὶ γιὰ τοὺς ἄδικους»¹¹, αὐτὸ ὑπαινίχθηκε καὶ αὐτὸς ἐδῶ μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Καὶ σὺ δίνεις τὴν τροφή τους στὴν κατάλληλη στιγμή». Διότι συνήθως δὲν παράγουν τοὺς καρποὺς οἱ βροχές, ἡ γῆ καὶ ὁ ἀέρας, ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ. Τὸ δέ, «Ἐν εὐκαιρίᾳ» αὐτὸ φανερώνει, ὅτι τὰ πάντα ἔχουν ἀνατεθεῖ στοὺς καιροὺς καὶ παράγονται κατὰ τις διάφορες ἐποχές. Καὶ αὐτὸ πρὸ πάντων βέβαια δείχνει τὴ σοφία του, τὸ ὅτι διεμοίρασε τὰ εἶδη τῆς τροφῆς, ὄχι ὅλα μαζί, οὔτε ἓνα χωριστά, ἀλλὰ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου, ὥστε καὶ ὁ γεωργὸς νὰ ξεκουράζεται καὶ οἱ καρποὶ νὰ μὴ καταστρέφονται.

Τὸ «Ἐν εὐκαιρίᾳ» λοιπόν, ἢ, ὅπως προαναφέραμε, σημαίνει αὐτό, ὅτι δηλαδὴ διεμοίρασε τὸ καθένα στὴν κατάλληλη ἐποχὴ του, ἢ ὅτι δίνει τὴν τροφή σ' ὅσους τὴν ἔχουν ἀνάγκη καὶ

- εις σὲ ἐλπίζουσιν», εἶπε; Καίτοι πολλοὶ εἰσιν αὐτόματα τὰ ὄντα λέγοντες, οἱ ἐν ἀσεβείᾳ ζῶντες. Τοῦ πράγματος αὐτοῦ λέγει τὴν φύσιν ἐνταῦθα, ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ὅταν λέγῃ, «Τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν», καίπερ ἀλόγιστα τὰ 5 ζῳά ἐστι. Καὶ πάλιν· «Σκύμνοι ὠρυόμενοι, τοῦ ἀρπάσαι καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς». Καίτοι καὶ οὗτοι ἀλόγιστοι, καὶ οὐκ αὐτοὶ ζητοῦσιν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πάλιν τοῦ πράγματος λέγει τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐκείνων προαιρέσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν γινομένων φύσεως τοῦτο ρητέον ἐστίν.
- 10 «Ἐνοίγεις σὺ τὴν χειρὰ σου, καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας». «Χεῖρα» τὴν ἐνέργειαν λέγει, καὶ τὴν χορηγητικὴν δύναμιν, διὰ πάντων σε παιδεύων εἰδέναι, ὡς οὐκ ἐν τοῖς στοιχείοις, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ τῶν καρπῶν αἱ γοναί. Ἦ καὶ τὸ εὐκολον δεικνύς, εἶπε τό, «Ἐνοίγεις σὺ τὴν χειρὰ σου». Ἐπειδὴ 15 γὰρ οἱ τότε μάλιστα τῶν πάντων αἴτιον ἀφέντες προσεκύνουν καὶ ἀέρα καὶ ἥλιον, καὶ ταῦτα ἐνόμιζον εἶναι τὰ παρέχοντα τοῖς καρπούς, ἀνάγων αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὴν ἄνω καὶ τὸν τούτων αἴτιον καὶ Δεσπότην, συνεχῶς ταῦτα ἐπιλέγει, δεικνύς ὅτι ἐκ τῆς ἐκείνου χειρὸς πάντα, ἐκ τῆς ἐκείνου κηδεμονίας ἐπιρρεῖ τὰ 20 ἀγαθὰ. Εὐδοκίας δὲ ἐνταῦθα ἐμπιπλᾶν λέγει, τουτέστιν εὐαρεστήσεως, διότι ἕκαστον ζῶον πληροῖ τοῦ θελήματος αὐτοῦ, τοῦ ἀρέσκοντος αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἀπλῶς δίδωσι τροφήν, ἀλλὰ κατὰ τὸ χρήσιμον ἐκάστω, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκάστου, κατὰ τὸ πληρῆς. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· καὶ ἀλόγοις δίδωσ, καὶ ἀνθρώποις,

12. Ψαλμ. 146, 9.

13. Ψαλμ. 103, 21.

τῆ χρειάζονται. Καὶ πῶς, λέγει, εἶπε «Οἱ ὀφθαλμοὶ ὄλων ἐλπίζουν σὲ σένα»; Καὶ βέβαια ὑπάρχουν πολλοί, καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν μέσα στὴν ἀσέβεια, ποὺ ὑποστηρίζουν, ὅτι τὰ ὄντα λειτουργοῦν χωρὶς καμιὰ ἐπέμβαση ἐξωτερικῆ. Αὐτὸ τὸ πράγμα λοιπὸν λέγει μὲ αὐτὰ ποὺ λέγει ἐδῶ, ὁμοῦς ἀκριβῶς καὶ ἀλλοῦ ὅταν λέγει, «Δίνοντας τροφὴν στὰ μικρὰ πουλιὰ τῶν κοράκων ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται»¹², ἂν καὶ βέβαια στεροῦνται λογικοῦ τὰ ζῶα. Καὶ πάλι· «Τὰ μικρὰ τῶν λεονταριῶν οὐρλιάζουν γὰρ νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ νὰ ἀρπάξουν τὴν τροφὴν ποὺ θὰ τὰ δώσει γὰρ νὰ φάγουν»¹³. Ἄν καὶ βέβαια καὶ αὐτὰ δὲν ἔχουν λογικὸ καὶ δὲν ζητοῦν τὴν τροφὴν τους ἀπὸ τὸ Θεό· ὁμοῦς καὶ ἐδῶ πάλι ὁμιλεῖ γὰρ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος· διότι αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἀναφέρεται ὄχι στὴν προαίρεση ἐκείνων, ἀλλὰ στὴ φύσιν τῶν ὄσων συμβαίνουν.

«Ἄνοιγεις τὸ χέρι σου καὶ γεμίζεις κάθε ζωντανὴ ὑπαρξὴν μὲ ὅ,τι αὐτὴ ἐπιθυμεῖ». «Χέρι» ὀνομάζει τὴν ἐνέργεια καὶ τὴ χορηγητικὴ δύναμίν του, γὰρ νὰ σὲ διδάξει μὲ ὄλα αὐτὰ νὰ γνωρίζεις, ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν καρπῶν ὀφείλεται ὄχι στὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ». Ἡ εἶπε τότε, «Ἄνοιγεις σὺ τὸ χέρι σου», γὰρ νὰ δείξει τὸν εὐκολὸ τρόπο χορηγίας τῶν ἀγαθῶν. Διότι, ἐπειδὴ οἱ τότε ἄνθρωποι πρὸ πάντων, ἀφοῦ ἄφησαν τὸν αἴτιον τῶν πάντων, προσκυνοῦσαν καὶ τὸν ἄερα καὶ τὸν ἥλιο καὶ νόμιζαν ὅτι αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ παρέχουν τοὺς καρπούς, ὀδηγώντας αὐτοὺς πρὸς τὴν οὐράνια ἀρχὴ καὶ πρὸς τὸν αἴτιον καὶ Κύριον αὐτῶν, συνέχεια αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει, γὰρ νὰ δείξει ὅτι ὄλα τὰ ἀγαθὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ χέρι ἐκείνου καὶ ἀπὸ τὴ φροντίδα ἐκείνου. Ἐδῶ δὲ λέγει ὅτι γεμίζει τὰ πάντα μὲ εὐδοκία, δηλαδὴ μὲ εὐχαρίστηση, διότι τὸ κάθε ζῶον ἐκπληρώνει τὸ θέλημά του, ποὺ ἀρέσει σ' αὐτό. Διότι δὲν δίνει σ' αὐτὰ ἀπλῶς τροφὴν, ἀλλὰ καὶ στὸ καθένα αὐτὸ ποὺ τοῦ εἶναι χρήσιμον, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ καθενός, καὶ αὐτὸ ποὺ τὸ ἱκανοποιεῖ. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· καὶ στὰ ἄλογα ζῶα καὶ στοὺς ἀνθρώπους καὶ σ' ὄλα γενικὰ τὰ ζῶοντα ὄντα δίνεις αὐτὸ ποὺ εἶναι εὐχάριστον στὸ καθένα, αὐτὸ ποὺ ἀρέ-

καὶ πᾶσιν, ὡς ἐκάστῳ ἡδύ, ὡς ἐκάστῳ ἀρεστόν· καὶ οὐ δίδως μόνον, ἀλλὰ καὶ πληροῖς, ὡς μηδὲν εἶναι ἐνδέον. Διὸ φησιν, «Ἐμπιπλᾶς πᾶν ζῶον εὐδοκίας».

5 «Δίκαιος Κύριος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ». Ὅδοις ἐνταῦθα τὰς οἰκονομίας λέγει, τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, δι' ἧς ἅπαντα διετύπωσε. Πάντα γάρ, φησί, τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐγκώμια, θαυμάτων γέμει, οὐδεμίαν οὐδενὶ παρέχοντα λαβὴν, κἄν τινες μαίνωνται καὶ λυσσῶσι. Τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ὡς ἀπολάμπειν, ὡς ἀποστίλβειν, ὡς
10 ἀνακηρύττειν τοῦ πεπονηκότος τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ὁσιότητα.

«Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν, πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν ἐν ἀληθείᾳ». Ἴδου καὶ ἕτερον προνοίας μέρος, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν. Εἰπὼν γὰρ τὰ κοινῇ καὶ τοῖς
15 ἀπίστοις δεδομένα, τὴν τροφήν, τοὺς ὑετούς, λέγει καὶ τὰ ἰδιαζόντως τοῖς πιστοῖς παρεχόμενα. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; Τὸ ἐγγὺς αὐτῶν εἶναι, τουτέστιν, ἀντέχεσθαι, κήδεσθαι, προνοεῖν πολὺ μειζόνως ἐκείνων, εὐνοῦν αὐτοῖς εἶναι καὶ ἴλεων καὶ εὐμενῆ, μᾶλλον αὐτοῖς ἀποκαλύπτειν τὰ ἀγαθὰ. «Θέλημα τῶν φοβουμέ-
20 νων αὐτόν ποιήσει, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούσεται, καὶ σώσει αὐτούς». Καὶ μὴν, φησὶν, ὁ Παῦλος ἐβούλετο τὸν ἄγγελον τοῦ σατᾶν ἀποστῆναι ἀπ' αὐτοῦ, τουτέστι, τοὺς πειρασμούς, τὰς θλίψεις, τὰς ἐπιβουλάς, καὶ οὐκ ἐποίησε. Καὶ μὴν ἐποίησεν· ἐπειδὴ γὰρ ἔγνω ὅτι τὰ μὴ συμφέροντα ἤτει, πάλιν θελήσαι καὶ
25 σφόδρα θελήσαι Θεοῦ ἔργον ἦν. Διὸ καὶ ἔλεγεν· «Εὐδοκῶ ἐν ἁ-

σει στὸ καθένα· καὶ ὄχι μόνο τοῦ δίνεις, ἀλλὰ καὶ ἱκανοποιεῖς τὴν ἐπιθυμία του, ὥστε ἀπὸ τίποτε ἄλλο νὰ μὴ ἔχει ἀνάγκη. Γι' αὐτὸ λέγει, «Γεμίσεις τὸ κάθε ζῶο μὲ εὐδοκία».

5. «Ὁ Κύριος εἶναι δίκαιος σ' ὄλες τὶς ἐνέργειές του καὶ ἅγιος σ' ὄλα τὰ ἔργα του». Ὁδοὺς ἐδῶ ὀνομάζει τὶς φροντίδες του, τὴν πρόνοιά του, τὴν κηδεμονία του, μὲ τὴν ὁποία διαρρυθμίζει τὰ πάντα. Διότι, λέγει, ὄλα τὰ ἔργα του ἀποτελοῦν ἐγκώμιο γι' αὐτόν, εἶναι γεμάτα ἀπὸ θαύματα, δὲν παρέχουν ἀφορμὴ σὲ κανένα γιὰ νὰ τὸν κατηγορήσει, ἔστω καὶ ἂν μερικοὶ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ μανία καὶ λύσσα. Τὰ ἔργα του λοιπὸν εἶναι τέτοια ἀπὸ τὴ φύση τους, ὥστε νὰ διαλάμπουν, νὰ ἀκτινοβολοῦν καὶ νὰ διακηρύττουν τὴν πρόνοια τοῦ δημιουργοῦ τους, τὴ φροντίδα, τὴ φιλανθρωπία, τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγιότητα αὐτοῦ.

«Ὁ κύριος βρίσκεται κοντὰ σ' ὄλους ἐκείνους ποὺ ζητοῦν βοήθεια ἀπ' αὐτόν, σ' ὄλους ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται μὲ εὐκρίνεια». Νὰ καὶ ἄλλο εἶδος πρόνοιάς του, ποὺ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῶν ἀγαθῶν. Διότι, ἀφοῦ μίλησε καὶ τὰ κοινὰ ἀγαθὰ ποὺ δίνονται καὶ στοὺς ἄπιστους, τὴν τροφὴ δηλαδὴ καὶ τὶς βροχές, ἀναφέρει καὶ τὰ ἀγαθὰ ποὺ δίνονται ἰδιαίτερα στοὺς πιστοὺς. Ποιὰ δὲ εἶναι αὐτά; Τὸ ὅτι βρίσκεται κοντὰ τους, δηλαδὴ τὸ ὅτι τοὺς βοηθεῖ, τὸ ὅτι τοὺς φροντίζει, τὸ ὅτι δείχνει πολὺ πιὸ μεγαλύτερη πρόνοια σ' αὐτοὺς ἀπὸ ὅ,τι σ' ἐκείνους, τὸ ὅτι δείχνει τὴν εὐνοιά του πρὸς αὐτούς, τὴν εὐσπλαχνία του καὶ τὴν εὐμένειά του, καὶ φανερώνει πολὺ περισσότερο σ' αὐτοὺς τὰ ἀγαθὰ. «Αὐτὸς θὰ ἐκτελέσει τὸ θέλημα αὐτῶν ποὺ τὸν φοβοῦνται καὶ θὰ εἰσακούσει τὴν προσευχή τους καὶ θὰ τοὺς σώσει». Καὶ ὁμοίως, λέγει, ὁ Παῦλος ἤθελε νὰ φύγει ἀπ' αὐτόν ὁ ἄγγελος τοῦ σατανᾶ¹⁴, δηλαδὴ οἱ πειρασμοί, οἱ θλίψεις καὶ οἱ ἐπιβουλές, καὶ δὲν τὸ ἔκανε ὁ Θεός. Καὶ βέβαια τὸ ἔκανε· διότι, ἐπειδὴ ἀντιλήφθηκε ὅτι ζητοῦσε πράγματα ποὺ δὲν τοῦ συνέφεραν, ἦταν ἔργο τοῦ Θεοῦ τὸ νὰ θελήσει καὶ πάλι καὶ μάλιστα νὰ θελήσει ὑπερβολικά. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Νιώθω εὐχαρίστηση ὅταν ὑπομένω ἀσθένειες, θλίψεις καὶ διωγ-

σθενείαις, ἐν θλίψεσιν, ἐν διωγμοῖς». Εἰ δὲ τὰ ἐναντία πρότερον ἐβούλετο, δι' ἄγνοιαν ἐβούλετο· ἐπειδὴ δὲ ἔμαθεν, ὅτι τοῦτο ὁ Θεὸς βούλεται, καὶ αὐτὸς λοιπὸν εὐδοκεῖ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλο τὸ θέλημα Θεοῦ, καὶ ἄλλο τῶν φοβουμένων αὐτόν· εἰ δέ τινα καὶ 5 αὐτοὶ ὡς ἄνθρωποι βούλονται, ἀλλ' ὕστερον διορθοῦνται.

«Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν, καὶ πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει». Καὶ τοῦτο μέρος προνοίας οὐ μικρόν, τὸ τηρεῖν, τὸ ἀσφαλίζεσθαι, τὸ τὴν παρ' αὐτοῦ πρόνοιαν παρέχειν. Ἄμαρτωλοὺς δέ φησι τοὺς τὰ ἀνάτα νοσοῦν- 10 τας, τοὺς οὐ βουλομένους διορθωθῆναι. Εἰ δέ τινας καὶ τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν ἀφήσιν εἰς θανάτους ἐμπεσεῖν, καὶ τοῦτο φυλάσσει· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄβελ γέγονε. Εἰ γὰρ καὶ τὰ σώματα αὐτῶν διεφθάρη, ἀλλ' ὁμοίως τῇ ψυχῇ λαμπρότεροι γεγόνασιν· ἀπολήψονται δὲ καὶ τὰ σώματα ἄφθαρτα.

Ἐπεὶ οὖν εἶπε τῆς προνοίας αὐτοῦ τὰ εἶδη, ὅσα δυνατὸν ἦν εἰπεῖν αὐτῷ, τὰ κοινά, τὰ ἰδιάζοντα, τὰ ἐξαιρέτα τῶν ἁγίων, τὴν περὶ τοὺς σαλευομένους κηδεμονίαν, τὴν περὶ τοὺς κειμένους πρόνοιαν, τὴν μακροθυμίαν, τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν διόρθωσιν, τὴν τῶν ἁγίων φυλακὴν, πάλιν εἰς αἶνον κατακλείει τὸν λόγον, 20 καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν εἰς κοινωνίαν τῆς εὐφημίας καλεῖ λέγων· «Αἶνεσιν Κυρίου λαλήσει τὸ στόμα μου, καὶ εὐλογεῖτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος». Ὅρας πῶς ἀπὸ τῆς χρηστῆς διαθέσεως οὐ τοὺς εὐεργετούμενους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς κολαζομένους κα- 25 λεῖ (καὶ γὰρ τοῦτο κηδεμονίας), οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα, καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰ ἀναίσθητα ἅπαντα· πάντα γὰρ ἐμπέπλησται αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος.

μούς»¹⁵. Ἐὰν δὲ στήν ἀρχὴ ζητοῦσε τὰ ἀντίθετα, τὰ ζητοῦσε ἀπὸ ἀγνοια, ὅταν ὁμοῦς ἔμαθε, ὅτι αὐτὸ θέλει ὁ Θεός, καὶ αὐτὸς πλεόν εὐχαριστεῖται μὲ αὐτά. Διότι δὲν εἶναι ἄλλο τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλο ἐκείνων πού σέβονται αὐτόν· ἂν ὁμοῦς καὶ αὐτοὶ σὰν ἄνθρωποι θέλουν καὶ ὀρισμένα πού δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμοῦς ἀργότερα διορθώνονται.

«Ὁ Κύριος προφυλάσσει ὄλους ἐκείνους πού ἀγαποῦν αὐτόν καὶ θὰ ἐξολοθρεύσει ὄλους τοὺς ἁμαρτωλοὺς». Καὶ αὐτὸ εἶναι ὄχι μικρὸ εἶδος πρόνοιας, τὸ νὰ φροντίζει αὐτοὺς πού τὸν ἀγαποῦν, τὸ νὰ τοὺς ἀσφαλίζει καὶ νὰ τοὺς παρέχει τὴν πρόνοιά του. Ἄμαρτωλοὺς δὲ ὀνομάζει ἐκείνους πού εἶναι ἀθεράπευτα ἀσθενεῖς, πού δὲν θέλουν νὰ διορθωθοῦν. Ἄν δὲ μερικὸς ἀπὸ αὐτοὺς πού τὸν ἀγαποῦν τοὺς ἀφήνει καὶ νὰ πεθαίνουν, καὶ αὐτὸ εἶναι γνώρισμα ἐκείνου πού φυλάσσει, πράγμα πού συνέβηκε καὶ στήν περίπτωση τοῦ Ἰαβελ. Διότι, ἂν καὶ τὰ σώματά τους καταστράφηκαν, ἀλλ' ὁμοῦς ἔχουν γίνει στήν ψυχὴ λαμπρότεροι, θ' ἀποκτήσουν δὲ καὶ τὰ σώματά τους ἄφθαρτα.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἀνέφερε τὰ εἶδη τῆς πρόνοιας αὐτοῦ, ὅσο τοῦ ἦταν δυνατὸ νὰ τὰ ἀναφέρει, τὰ γενικά, τὰ ἰδιαίτερα, τὰ ἐντελῶς ξεχωριστὰ γιὰ τοὺς ἁγίους, τὴ φροντίδα του γι' αὐτοὺς πού κλονίζονται στὸ θέμα τῆς πίστεως, τὴν πρόνοιά του γιὰ τοὺς πνευματικὰ πεσμένους, τὴ μακροθυμία του, τὴ διόρθωση τῶν ἁμαρτωλῶν, τὴν περιφρούρηση τῶν ἁγίων, πάλι τελειώνει τὸ λόγο του μὲ δοξολογία καὶ καλεῖ ὄλη τὴν οἰκουμένη νὰ λάβει μέρος στὴ δοξολογία, λέγοντας: «Ἦμνο δοξολογίας θὰ ἀναπέμπει τὸ στόμα μου καὶ ἅς δοξολογεῖ κάθε σάρκα τὸ ἅγιον ὄνομά του στὸν αἰῶνα καὶ στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα». Βλέπεις πῶς ἀπὸ καλὴ διάθεση προσκαλεῖ ὄχι μόνον ἐκείνους πού εὐεργετοῦνται ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους πού τιμωροῦνται (καθόσον αὐτὸ εἶναι γνώρισμα τῆς κηδεμονίας του), ὄχι μόνον τοὺς ἄνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα καὶ ὄλα τὰ ἀναίσθητα· διότι ὄλα εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ.

Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς διαλείπωμεν τὸν οὕτω χρηστόν, τὸν οὕτω φιλόθρωπον, τὸν πανταχοῦ ἐκτείνοντα αὐτοῦ τὴν εὐεργεσίαν συνεχῶς ἀνυμνοῦντες, καὶ διὰ ρημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων· ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν 5 ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἄς μὴ παραλείψουμε λοιπὸν καὶ ἑμεῖς νὰ δοξολογοῦμε συνέχεια καὶ μὲ τὰ λόγια καὶ μὲ τὰ ἔργα μας τὸν τόσο ἀγαθὸ, τὸν τόσο φιλόνητρο, ποὺ σκορπίζει παντοῦ τὴν εὐεργεσία του, γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε καὶ τὰ παρόντα ἀγαθὰ καὶ τὰ μέλλοντα, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΕ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Αἶνει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Αἰνέσω Κύριον ἐν τῇ ζωῇ μου. Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω».

1. Ἐνθα κατέλυσεν, ἐντεῦθεν ἄρχεται πάλιν, ἀπὸ αἴνου καὶ εὐφημίας. Οὐ γὰρ μικρῶς ἐκκαθαίρει ψυχὴν τὸ τοιοῦτον. Αἶνον δὲ λέγει, ὃ συνεχῶς λέγω, διὰ τῶν ἔργων· ὅπερ καὶ ὁ Χριστός φησι· «Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· «Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν». Καὶ ὡς περ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγε, «Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε», οὕτω καὶ ἐνταῦθα, «Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου», φησὶν, «ἕως ὑπάρχω».

10 Ἐἶτα βουλόμενος πάλιν λαβεῖν κοινωνοὺς τῆς εὐφημίας ἀνθρώπων, εἰς τὰ διηγήματα αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας ἐμπίπτει, καιόμενος, θερμαινόμενος τῷ πόθῳ, περιτρέχων τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, ἅπαντας συνάγων εἰς τὸν οἰκεῖον χορὸν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μάλιστα αἶνος, τοῦτο μάλιστα δόξα εἰς Θεόν, ὅταν πολ-

15 λὸς ἐπιζητῇ τοὺς μέλλοντας τῆς αὐτοῦ ἀπολαύειν σωτηρίας.

«Μὴ πεποιθήατε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία». Ἴτερος, «Τῷ οὐκ ἔχοντι σῶσαι». Ἀκουέτωσαν τῆς παραινέσεως ταύτης καὶ συμβουλῆς οἱ πρὸς τὰς ἀνθρωπίνας

* Εἶναι ψαλμὸς λειτουργικὸς, ἀρχίζοντας μὲ τὸ «ἀλληλουῖα». Ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀντίφωνα τῆς θείας λειτουργίας. Στούς στίχ. 1-4 ὁ ψαλμωδὸς προσκαλεῖ τὴν ψυχὴν του νὰ ὑμνήσῃ τὸν Κύριον, τονίζοντας ὅτι εἶναι μάταιο καὶ ἄκαρπο νὰ στηρίζῃ κανεὶς τίς ἐλπίδες του στοὺς ἄρχοντας καὶ ἰσχυροὺς τοῦ κόσμου. Στούς στίχ. 5-10 μακαρίζει ἐκείνους ποὺ στηρίζουν τίς ἐλπίδες τους στὸν Κύριον. Γράφηκε στοὺς χρόνους μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟ ΡΜΕ' ΨΑΛΜΟ*

«Ψάλε, ψυχή μου, ὕμνους δοξολογίας πρὸς τὸν Κύριο. Θὰ ὑμνῶ τὸν Κύριο σ' ὄλη τὴ ζωὴ μου. Θὰ ψάλλω ὕμνους στὸ Θεό μου ὅσο θὰ ὑπάρχω».

1. Ὡπως τελείωσε τὸν προηγούμενο ψαλμό, ἔτσι ἀρχίζει πάλι αὐτόν, μὲ ὕμνο καὶ δοξολογία. Διότι δὲν καθαρίζει καὶ λίγο τὴν ψυχή αὐτὸ τὸ πράγμα. Αἶνο δὲ ἐννοεῖ αὐτὸ πού συνέχεται σὰς λέγω, δηλαδή τὴ δοξολογία μὲ τὰ ἔργα, πράγμα πού λέγει καὶ ὁ Χριστός: «Ἄς λάμψει τὸ φῶς σας μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δοῦν τὰ καλὰ ἔργα σας καὶ νὰ δοξάσουν τὸν Πατέρα σας στοὺς οὐρανοὺς»¹. Καὶ πάλι ὁ Παῦλος ἔλεγε: «Δοξάσατε λοιπὸν τὸν Θεὸ μὲ τὸ σῶμα σας καὶ μὲ τὸ πνεῦμα σας»². Καὶ ὅπως ἀκριβῶς στὸν προηγούμενο ψαλμὸ ἔλεγε, «Καθημερινὰ θὰ σὲ δοξολογῶ»³, ἔτσι καὶ ἐδῶ, «Θὰ ψάλλω ὕμνους στὸν Θεό μου ὅσο θὰ ὑπάρχω». Ἐπειτα θέλοντας πάλι οἱ ἄνθρωποι νὰ λάβουν μέρος στὴ δοξολογία, προχωρεῖ στὴ διήγηση τῆς φιλάνθρωπίας τοῦ Θεοῦ, κατακαιόμενος καὶ καταθερμαινόμενος ἀπὸ τὸν πόθο γι' αὐτόν, περιτρέχοντας ὄλη τὴν οἰκουμένη καὶ συγκεντρώνοντας ὄλους στὸ δικό του χορὸ. Καθόσον αὐτὸ πρὸ πάντων ἀποτελεῖ ὕμνο γιὰ τὸ Θεό, αὐτὸ πρὸ πάντων ἀποτελεῖ δόξα γι' αὐτόν, ὅταν κανεὶς ἐπιδιώκει νὰ βρεῖ πολλοὺς πού πρόκειται ν' ἀπολαμβάνουν τὴ σωτηρία αὐτοῦ.

«Μὴ στηρίζετε τὴν ἐμπιστοσύνη σας στοὺς ἀρχόντες καὶ στοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ σᾶς σώσουν». Ἄλλος λέγει, «Σ' ἐκείνον πού δὲν μπορεῖ νὰ σᾶς σώσει». Ἄς ἀκοῦν τὴ παραίνεση αὐτὴ καὶ συμβουλὴ ἐκείνοι

1. Ματθ. 16, 5.

2. Α' Κορ. 6, 20.

3. Ψαλμ. 144, 2.

κεκηνότες προστασίας τὰς ἐπικήρους καὶ διεφθαρμένας. Τί δὲ ἐστιν, «Οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία»; Οὐδὲ τῆς ἰδίας, φησί, σωτηρίας εἰσὶ κύριοι, οὐδὲ ἑαυτῶν προστῆναι δύνανται. Εἰ γὰρ ἐπέλθοι ἡ τελευτή, κείσονται λίθων ἀφωνότεροι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ ἐπιφέρει λέγων· «Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ». Ἄλλος, «Αἱ προθέσεις αὐτοῦ». Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· ὃ ἑαυτοῦ προστῆναι μὴ δυνάμενος, πῶς ἑτέρους ἐξαρπάσεται; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπισφαλὲς καὶ σαθρόν, ὡς ἡ τοιαύτη
 5 10 ἐλπίς. Καὶ δείκνυσι τῶν πραγμάτων ἢ φύσις. Διὸ καὶ Παῦλος περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος διαλεγόμενος ἔλεγεν· «Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει».

Ἄλλ' οὐ τὰ ἀνθρώπινα τοιαῦτα, ἀλλὰ σκιᾶς ἀσθενέστερα. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, ὅτι ἀρχὼν ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀρχὼν οὐδὲν ἔχει πλέον τοῦ τυχόντος ἀνθρώπου· τῇ αὐτῇ ἀδηλίᾳ ὑπόκειται. Εἰ
 15 δέ τι χρῆ καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, ἐπειδὴ ἀρχὼν ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα οὐ χρῆ θαρρεῖν. Ἀκροσφαλεῖς γὰρ αἱ τοιαῦται δυναστεῖαι. Κἂν μὴ μεταπέση, πρὸς ὀργὴν ἐστὶν ὀξυρρεπῆς, καὶ τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς ἀγνωμοσύνην ἀποκέχρηται, ὡς οὐ μέλλων ὑπεύθυνος εἶναι τῷ τὴν ὑπόσχεσιν δεξαμένῳ· κἂν εὐγνώμων φανῆ, εὐκολωτέρας ἔξει τὰς μεταπτώσεις τῶν ἰδιωτευόντων, ὅσῳ καὶ
 20 μείζονι καὶ πλείοσιν ἐπιβουλαῖς ὑπόκειται· καὶ μᾶλλον ἐστὶν εὐχείρωτος οὗτος, ὅσῳ καὶ πλείους ἔχει τοὺς ἐπιβουλεύοντας. Τί γὰρ βούλονται οἱ σωματοφύλακες; τί δὲ αἱ πολλὰ προφυλακαί;
 25 Πῶς οὖν ὁ ἐν πόλει εὐνομούμενῃ μηδὲ περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ

πού συγκεντρώνουν τὴν προσήλωσή τους στὶς ἀνθρώπινες προστασίες, τὶς πρόσκαιρες καὶ διεφθαρμένες. Τί σημαίνει δέ, «Οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία»; Οὐτε τοὺς ἑαυτοὺς τους, λέγει, μποροῦν νὰ σώσουν, οὔτε τοὺς ἑαυτοὺς τους μποροῦν νὰ βοηθήσουν. Διότι ἂν συμβεῖ καὶ ἔλθει ὁ θάνατος, θὰ πέσουν κάτω πῶς ἄφωνοι καὶ ἀπὸ τοὺς λίθους. Καθόσον αὐτὸ σημαίνει αὐτὸ πού προσθέτει καὶ λέγει· «Τοῦ καθένα ἀπ' αὐτοὺς θὰ ἐξέλθει τὸ πνεῦμα του καὶ θὰ ἐπιστρέψει αὐτὸς στὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται· κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη θὰ ἐξαφανισθοῦν ὄλες οἱ σκέψεις καὶ τὰ σχέδιά του». Ἄλλος λέγει, «Οἱ προθέσεις αὐτοῦ». Αὐτὸ δὲ πού λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· ἐκεῖνός πού δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὸν ἑαυτό του, πῶς θὰ μπορέσει ἄλλους νὰ σώσει; Διότι τίποτε δὲν ὑπάρχει τόσο πολὺ ἐπισφαλές καὶ σάπιο, ὅσο ἡ παρόμοια ἐλπίδα. Καὶ τὸ φανερῶνει αὐτὸ ἡ φύση τῶν πραγμάτων. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος, μιλώντας γιὰ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸ Θεό, ἔλεγε· «Ἡ δὲ ἐλπίδα πρὸς τὸ Θεὸ δὲν καταντροπιάζει τὸν ἄνθρωπο».

Ὅμως δὲν εἶναι τέτοια τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλ' εἶναι ἀσθενέστερα καὶ ἀπὸ τὴ σκιά. Μὴ μοῦ πεῖς βέβαια, ὅτι εἶναι ἄρχοντας. Καθόσον ὁ ἄρχοντας τίποτε δὲν ἔχει περισσότερο ἀπὸ τὸν τυχόντα ἄνθρωπο· βρίσκεται καὶ αὐτὸς κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια ἀβεβαιότητα. Ἄν δὲ πρέπει νὰ πῶ καὶ κάτι τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἄρχοντας γι' αὐτὸ πρὸ πάντων δὲν πρέπει νὰ στηρίζει κανεὶς σ' αὐτὸν τὶς ἐλπίδες του. Διότι γεμάτες ἀπὸ ἀνασφάλεια εἶναι οἱ παρόμοιες ἐξουσίες. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲν πέσει ἀπὸ τὴν ἐξουσία, εὐκόλα ἐξοργίζεται καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν ἐξουσία μὲ ἀχαριστία, διότι δὲν πρόκειται νὰ λογοδοτήσῃ σ' ἐκεῖνον πού τοῦ ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση. Ἄν πάλι φανεῖ εὐγνώμων, τόσο πῶς εὐκόλα ἀπὸ τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους θὰ ἔχει τὶς μεταπτώσεις, ὅσο μεγαλύτερες καὶ περισσότερες εἶναι οἱ ἐπιβουλές κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρίσκεται· καὶ τόσο περισσότερο εὐκολοκατανίκητος εἶναι αὐτός, ὅσο περισσότερους ἔχει αὐτοὺς πού τὸν ἐπιβουλεύονται. Διότι τί χρειάζονται οἱ σωματοφύλακες; τί δὲ οἱ πολλὰς φρουρές; Πῶς λοιπὸν ἐκεῖνος μὲν πού

θαρρῶν, ἀλλ' ὡς ἐν μέσοις ἀναστρεφόμενος πολεμίοις, οὕτως ὦν ἐναγώνιος, ἑτέρους σῶσαι δυνήσεται; Ὁ εἰρήνης οὔσης τῶν ἐν πολέμοις χαλεπώτερον δεδοικώς, πῶς ἑτέρους ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσει καὶ ἐξαρπάσεται τῶν κινδύνων; Πολλοῖς δὲ δυναμέ-
5 νοις καθ' ἑαυτοῦς ζῆν μετὰ ἀδείας τοῦτο αὐτὸ γέγονεν ἐπιβουλή, τὸ τοιοῦτοις θαρρήσαι· καὶ καταπεσόντων ἐκείνων καὶ οὗτοι συγκατηνέχθησαν· ἑτέροις δὲ οἱ φύλακες προδότηι γεγόνασιν.

Ἄλλ' ὅμως ὁ προφήτης ταῦτα ἅπαντα παραδραμῶν, ἐπειδὴ πολλοὶ διέφυγον, τὸ ἀναμφισβήτητον τίθησι, τὸ τῆς τελευτῆς.
10 Κἂν γὰρ ἅπαντά σοι κατὰ ροῦν φέρηται, κἂν εὖνους ἦ, κἂν χάριν εἰδώς, φησί, κἂν μέλλῃ ἀποδιδόναί, ἐν μέσαις ταῖς ὑποσχέσεσι καταλύσας τὸν βίον, ἀφῆκέ σε ἐν ἐλπίσι κεναῖς, διὰ τὸ τὴν ζωὴν μὴ ἀρκέσαι πρὸς τὸ τῆς ὑποσχέσεως τέλος. Ὅταν δὲ μηδὲ ζωὴν ἀρκοῦσαν ἔχη πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ προκαταλύηται τοῦ τέ-
15 λους ὁ βίος, ἐπὶ σαθρὰν καταφεύγεις συμμαχίαν. Ἡ οὐκ ἴστε πολλοὺς τοῦτο πεπονθότας, καὶ τοῦ συμμαχοῦ πεσόντος, τοῦ προστάτου γυμνωθέντας ἐντεῦθεν μᾶλλον κατενεχθέντας; Καὶ τί λέγω περὶ τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι διαχεῖται καὶ ἀπόλλυται, ὅταν καὶ ὁ ταύτης κύριος ὦν μηδὲ αὐτὸς μένη; «Ἐπιστρέφει» γάρ, φησὶν,
20 «εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ». Εἰ δὲ ἐκεῖνος ἀπόλωλε, πολλῶ μᾶλλον καὶ ταῦτα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε τό, «Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ», δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον εἰς τέλος οὐχ ἤξει τὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οἰχήσεται ὁ ἐπαγγελλόμενος. Τί οὖν ἐντεῦθεν ποιεῖ; Ἐπεὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀπή-

ζεί μέσα σὲ πόλη ποὺ κυβερνᾶται ἀπὸ δίκαιους νόμους, δὲν μπορεῖ οὔτε τὸ σῶμα του νὰ σώσει, αὐτὸς δὲ ποὺ συναναστρέφεται ἀνάμεσα σὲ τόσους ἐχθροὺς καὶ νιώθει τόση ἀγωνία θὰ μπορέσει νὰ σώσει ἄλλους; Πῶς αὐτὸς ποὺ, ἐνῶ ἐπικρατεῖ εἰρήνη, νιώθει μεγαλύτερο καὶ χειρότερο φόβο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ βρίσκονται στοὺς πολέμους, θὰ καταστήσει ἀσφαλεῖς ἄλλους καὶ θὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τοὺς κινδύνους; πολλοὶ δὲ ἐνῶ μποροῦν μόνοι τους νὰ ζοῦν χωρὶς κανένα φόβο, αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πράγμα ἔγινε αἰτία νὰ ὑποστοῦν κακά, τὸ ὅτι στήριξαν τὴν ἐλπίδα τους σὲ τέτοιους ἄρχοντες, καὶ μόλις ἐκείνοι ἔπεσαν ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ αὐτοὶ παρασύρθηκαν στὴν πτώση μαζί μ' ἐκείνους· σ' ἄλλους πάλι οἱ φύλακες ἔγιναν προδότες.

Ἄλλ' ὁμως ὁ προφήτης, ἀφοῦ παρέβλεψε ὅλα αὐτά, ἐπειδὴ πολλοὶ τὰ διέφυγαν, ἀναφέρει τὸ θάνατο ποὺ δὲν εἶναι δυνατό ν' ἀμφισβητηθεῖ. Διότι καὶ ἂν ἀκόμα ὅλα σοῦ ἔρχονται ὅπως τὰ θέλεις, καὶ ἂν ἀκόμα ἔχεις τὴν εὐνοιά του, καὶ ἂν ἀκόμα, λέγει, ἀναγνωρίζεις χάρι καὶ πρόκειται νὰ τὴν ἀνταποδώσει, τερματίζοντας τὴ ζωὴ του πρὶν ἀκόμα ἐκπληρώσει τὶς ὑποσχέσεις του, σὲ ἄφησε μὲ χαμένες ἐλπίδες, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ του δὲν ὑπῆρξε ἀρκετὴ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων. Ὅταν δὲ δὲν ἐπαρκεῖ ἡ ζωὴ του γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσή του, ἀλλὰ τερματίζεται ἡ ζωὴ του πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωση αὐτῆς, ὁπωςδὴποτε καταφεύγεις σὲ ἀνίσχυρη συμμαχία. Ἡ δὲν γνωρίζετε πολλοὺς ποὺ ἔχουν πάθει αὐτό, οἱ ὅποιοι, ἐπειδὴ ἔπεσε ὁ σύμμαχός τους καὶ ἀπογυμνώθηκαν ἀπὸ τὸν προστάτη τους, καταστράφηκαν πολὺ περισσότερο ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ πράγματος; Καὶ γιὰτί ὁμιλῶ γιὰ τὴν ὑπόσχεση, ὅτι ἐξαφανίζεται καὶ χάνεται, ὅταν δὲν μένει οὔτε καὶ αὐτὸς ποὺ δίνει αὐτήν; Διότι, λέγει, «Ἐπιστρέφει στὴ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθε». Ἐὰν δὲ ἐκεῖνος χάθηκε, πολὺ περισσότερο θὰ χαθοῦν καὶ αὐτά. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε τό, «Κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη θὰ χαθοῦν ὅλες οἱ σκέψεις αὐτοῦ», γιὰ νὰ δείξει, ὅτι ὄχι μόνο δὲν θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ὑπόσχεση, ἀλλὰ θὰ ἐξαφανισθεῖ καὶ αὐτὸς ποὺ ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση. Τί λοιπὸν κάμνει στὴ συνέχεια; Ἀφοῦ ἄ-

γαγεν ἐλπίδων, δείκνυσι λοιπὸν τὸν ἀσφαλῆ λιμένα καὶ τὸν ἀχειρώτον πύργον, καὶ συμβουλεύει. Οὗτος γὰρ μάλιστα παραινέσεως ἄριστος τρόπος, ἀπάγει τῶν σαθρῶν, καὶ ἐνάγειν πρὸς τὰ ἰσχυρά· καθαιρεῖν τὰ μάταια, καὶ ἰστᾶν τὰ ἀληθινά· διελέγχειν τὰ 5 ἀπατῶντα, καὶ δεικνύειν τὰ ὠφελοῦντα.

2. «Μακάριος, οὐ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ, ἡ ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ». Εἶδες περιουσίαν συμβουλῆς καὶ παραινέσεως; Ὅταν δὲ μακαρισμὸν εἶπῃ, πάντα λέγει τὰ ἀγαθὰ, καὶ δείκνυσι τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐλπίδος. Μακαρίσας τοῖ-
 10 νων τὸν ἐλπίζοντα ἐπ' αὐτόν, λέγει λοιπὸν τοῦ βοηθοῦ τὴν δύναμιν, δεικνὺς ὅτι ὁ μὲν ἄνθρωπος, ὁ δὲ Θεός· ὁ μὲν ἀπολλύμενος, ὁ δὲ μένων· οὐκ αὐτὸς δὲ μένων μόνος, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὸ καὶ οὕτως ἐπήγαγε· «Τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς». Εἰ δὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ
 15 διαρκῆ, πολλῶ μᾶλλον αὐτὸς καὶ διαρκῆς καὶ δυνατός· καὶ ὅτι τοιοῦτος, δείκνυσιν αὐτοῦ τὰ γενόμενα τὴν ἰσχύιν. Τί οὖν, εἰ καὶ διαρκῆς ἐστί καὶ δυνατός, οὐ βούλεται δέ; Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνοήτων ταῦτα λέγουσιν.

Ἄλλ' ὄρα πῶς καὶ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν ὑπόνοιαν. Εἰπὼν γάρ,
 20 «Τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς», ἐπήγαγε· «Τὸν φυλάσσοντα ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα, ποιοῦντα κρίμα τοῖς ἀδικουμένοις». Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· τοῦτο αὐτοῦ ἐστὶν ἔργον, τοῦτο σὴνηθες, τοῦτο μάλιστα Θεοῦ ἴδιον, τὸ μὴ περιορᾶν ἀδικουμένους, τὸ μὴ παρατρέχειν ἐ-
 25 πηρεαζομένους, τὸ χεῖρα ὀρέγειν τοῖς ἐπιβουλευομένοις· καὶ τοῦτο εἰς τὸ διηνεκές. Διὸ καὶ ἔφησεν, «Εἰς τὸν αἰῶνα», τοῦτο

πομάκρυνε ἀπὸ τῆς ἀνθρώπινες ἐλπίδες, δείχνει πλέον τὸν ἀσφαλῆ λιμένα καὶ τὸν ἀκατάλυτο πύργο, καὶ συμβουλεύει. Διότι αὐτὸς πρὸ πάντων εἶναι ὁ ἄριστος τρόπος συμβουλῆς, τὸ ν' ἀπομακρύνει κανεὶς ἀπὸ τὰ ἀνίσχυρα πράγματα, καὶ νὰ ὀδηγεῖ πρὸς τὰ ἰσχυρά· τὸ νὰ ἐξαφανίζει τὰ μάταια, καὶ νὰ στήνει τὰ ἀληθινά· τὸ ν' ἀποδεικνύει σὰν μὴ ὀρθὰ τὰ ψεύτικα πράγματα, καὶ νὰ δείχνει αὐτὰ ποὺ ὠφελοῦν.

2. «Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου Θεὸς εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ, καὶ ποὺ ἔχει στηριγμένη τὴν ἐλπίδα του στὸν Κύριο τὸν Θεό του». Εἶδες σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ συμβουλῆ καὶ παραίνεση; Ὅταν δὲ ὀμιλεῖ γιὰ μακαρισμὸ, ἐννοεῖ ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ δείχνει τὴν ἀσφάλεια τῆς ἐλπίδας. Ἀφοῦ μακάρισε λοιπὸν ἐκεῖνον ποὺ ἔχει στηριγμένη τὴν ἐλπίδα του σ' αὐτόν, ἀναφέρει στὴ συνέχεια τὴ δύναμη τοῦ βοηθοῦ, γιὰ νὰ δείξει, ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἐνῶ αὐτὸς Θεός· ἐκεῖνος μὲν χάνεται, ἐνῶ αὐτὸς μένει· καὶ δὲν μένει μόνο αὐτός, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε τὰ ἐξῆς: «Ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, τὴ θάλασσα καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτά». Ἄν δὲ τὰ ἔργα του εἶναι αἰώνια, πολὺ περισσότερο αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι καὶ αἰώνιος καὶ δυνατός· καὶ τὸ ὅτι εἶναι τέτοιος, δείχνουν τὴ δύναμή του τὰ ἔργα. Τί λοιπὸν ἐὰν εἶναι μὲν αἰώνιος καὶ δυνατός, δὲν θέλει δέ; Διότι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνόητους τὰ λέγουν αὐτά.

Ἄλλὰ πρόσθεσε πῶς ἐξαλείφει καὶ αὐτὴ τὴν ὑπόνοια. Διότι, ἀφοῦ εἶπε, «Ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, τὴ θάλασσα καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτά», πρόσθεσε· «Καὶ ὁ ὁποῖος φυλάσσει αἰώνια τὴν ἀλήθεια καὶ ἀποδίδει δικαιοσύνη στοὺς ἀδικουμένους». Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο αὐτοῦ, αὐτὸ συνηθίζει νὰ κάμνει, αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι τὸ γνῶρισμα τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ μὴ παραβλέπει τοὺς ἀδικουμένους, τὸ νὰ μὴ παρατρέχει αὐτοὺς ποὺ δοκιμάζονται, τὸ ν' ἀπλώνει χερί βοήθειας σ' αὐτοὺς ποὺ ἐπιβουλεύονται καὶ αὐτὸ τὸ κάμνει αἰώνια. Γι' αὐτὸ καὶ εἶπε, «Στὸν αἰῶνα», γιὰ νὰ δείξει αὐτό· καὶ δὲν εἶπε μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ αὐ-

δηλῶν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς ἐχόμενον· «Διδόν-
 τα τροφήν τοῖς πεινῶσι. Κύριος λύει πεπεδημένους, Κύριος σο-
 φοῖ τυφλοῦς». Ἄλλος, «Φωτίζει». Κύριος ἀνορθοῖ κατερρα-
 γμένους. Κύριος ἀγαπᾷ δικαίους. Κύριος φυλάσσει τοὺς
 5 προσηλύτους· ὀρφανὸν καὶ χήραν ἀναλήψεται, καὶ ὁδὸν ἀμαρ-
 τῶν ἀφανιεῖ». Εἶδες πῶς διὰ πάντων δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν
 πρόνοιαν τεταμένην, καὶ ὅτι τοῦτο ἔργον αὐτῶ, λύειν συμφορᾶς,
 λιμὸν διορθοῦσθαι, δεσμῶν ἐλευθεροῦν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ μέ-
 ρους καὶ ἄνθρωποι δύνανται, τὰ δὲ ἐξῆς οὐκέτι. Καὶ γὰρ τῆς φύ-
 10 σεως αὐτῆς τὴν πῆρωσιν διορθοῦται, τοὺς πεπτωκότας ἀνιστᾷ,
 φησί, τοὺς ἐν ἀρετῇ λάμποντας ἐπαινεῖ, τοὺς ἀπροστατεύτους
 σώζει, τοὺς δι' ὀρφανίαν ἢ χηρείαν δυσχεραίνοντας καὶ ὀδυνω-
 μένους παραμυθεῖται καὶ ἀνακτᾷται.

Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, «Ἀγαπᾷ δικαίους», δείκνυσιν ὅτι πολ-
 15 λοῖς καὶ ἀπὸ συμφορᾶς μόνης ἐπήρκεσε. Καὶ γὰρ οὐς διατρέφει,
 διὰ τὸ πεινῆν τρέφει, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἀρετῆς· καὶ τοὺς πεπεδημέ-
 νους, διὰ τὰ δεσμὰ λύει· οὐδὲ αὐτὸ δὲ ἀρετῆς, ἀλλὰ συμφορᾶς·
 καὶ τοὺς τυφλοὺς δὲ διὰ τὴν πῆρωσιν φωτίζει· οὐδὲ τοῦτο δὲ κα-
 τορθώματος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ συμφορᾶς. Ὁμοίως καὶ τὸ κατερρά-
 20 χθαι, καὶ τὸ προσήλυτον εἶναι, καὶ ὀρφανόν, καὶ χήραν. Εἰ δὲ
 τοὺς ἐν συμφοραῖς, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀρετῆς ἐπιμελουμένους.
 Ὅταν οὖν καὶ δύνηται καὶ βούληται, καὶ διαρκῆ τυγχάνῃ τὰ παρ'
 αὐτῶ πάντα, καὶ ἀρετὴν ἀποδέχεται, καὶ διὰ συμφορᾶς ἐλεῆ, τί-
 νος ἔνεκεν οὐκ ἀφίησιν τὸν ἀπολλύμενον, τὸν ἀσθενῆ, τὸν ἐπίκη-

τὸ πού ἀκολουθεῖ στὴ συνέχεια· «Ὁ ὁποῖος δίνει τροφή στοὺς πεινασμένους. Ὁ Κύριος ἐλευθερώνει τοὺς ὑποδουλωμένους, ὁ Κύριος δίνει σοφία στοὺς τυφλοὺς». Ἄλλος λέγει, «Φωτίζει». «Ὁ Κύριος ἀνορθώνει τοὺς κατασυντριμμένους. Ὁ Κύριος ἀγαπᾷ τοὺς δίκαιους. Ὁ Κύριος φυλάσσει τοὺς προσήλυτους· ὄρφανὸ καὶ χήρα θὰ θέσει κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του καὶ θὰ ἐξαφανίσει τὴν ὁδὸ τῶν ἀμαρτωλῶν». Εἶδες πῶς μὲ ὄλα δείχνει τὴν ὑπερβολικὴ πρόνοια αὐτοῦ, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο αὐτοῦ, τὸ ν' ἀπαλάσσει ἀπὸ τὶς συμφορές, τὸ νὰ παρέχει χορτασμὸ στὴν πείνα, τὸ νὰ ἐλευθερώνει ἀπὸ τὰ δεσμά. Ἄλλ' αὐτὰ μὲν ἐν μέρει μποροῦν καὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ κάνουν, τὰ ἀναφερόμενα στῆ συνέχεια ὁμῶς ὄχι. Καθόσον διορθώνει καὶ τὴν τύφλωση ἀκόμα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀνορθώνει, λέγει, τοὺς πεσμένους πνευματικά, ἐπαινεῖ ἐκείνους πού διαπρέπουν στὴν ἀρετῆ, σώζει τοὺς ἀπροστάτευτους, καὶ παρηγορεῖ καὶ παρέχει τὴν ἐνίσχυση καὶ συμπάθειά του πρὸς ἐκείνους πού καταπιέζονται καὶ ὑποφέρουν ἐξ αἰτίας τῆς ὀρφάνιας ἢ τῆς χηρείας.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ εἶπε, ὅτι· «Ἀγαπᾷ τοὺς δίκαιους», δείχνει ὅτι σὲ πολλοὺς ὑπῆρξε ἀρκετὴ καὶ μόνο ἡ συμφορὰ τους γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσει. Καθόσον ἐκείνους πού διατρέφει, τοὺς διατρέφει ἐπειδὴ πεινοῦν, πράγμα πού δὲν γίνεται ἐξ αἰτίας τῆς ἀρετῆς τους· καὶ τοὺς ὑποδουλωμένους τοὺς ἐλευθερώνει ἐξ αἰτίας τῆς δουλείας τους· οὔτε καὶ αὐτὸ γίνεται ἐξ αἰτίας τῆς ἀρετῆς τους, ἀλλὰ λόγῳ τῆς συμφορᾶς τους· καὶ τοὺς τυφλοὺς δὲ τοὺς δίνει τὸ φῶς τους ἐξ αἰτίας τῆς τυφλώσεώς τους· οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ κάμνει γιὰ κάποιο κατόρθωμά τους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κάμνει ἐξ αἰτίας τῆς συμφορᾶς τους. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο βοηθεῖ καὶ τὸν συντριμμένο, καὶ τὸν προσήλυτο, καὶ τὸν ὄρφανό, καὶ τὴν χήρα. Ἄν δὲ βοηθεῖ αὐτοὺς πού ζοῦν μέσα στὶς συμφορές, πολλὸ περισσότερο βοηθεῖ αὐτοὺς πού ἀσκοῦν τὴν ἀρετῆ. Ὅταν λοιπὸν καὶ μπορεῖ καὶ θέλει, καὶ εἶναι ὄλα ὄσα ἔχουν σχέση μ' αὐτὸν αἰώνια, καὶ ἀποδέχεται τὴν ἀρετῆ καὶ δείχνει τὴν εὐσπλαχνία του πρὸς ἐκείνους πού ἀντιμετωπίζουν συμφορές, γιὰ ποῖο λόγο δὲν ἀφήνεις ἐκεῖνον πού χάνεται, τὸν ἀνίσχυρο,

ρον, καὶ ἐπὶ τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἄμαχον καταφεύγεις, τὸν οὐκ ὄνει-
 δίζοντα τὰς συμφοράς, ἀλλὰ διορθούμενον, τὸν πάντα ὄσα βού-
 λεται δυνάμενον; Σκόπει δὲ καὶ τὸ ἔσχατον πῶς μετὰ ἀκριβείας
 εἶρηκεν. Οὐ γὰρ εἶπε, ἄμαρτωλοὺς ἀφανιεῖ, ἀλλὰ, «τὴν ὁδὸν
 5 αὐτῶν», τουτέστι, τὴν πράξιν αὐτῶν. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν ἀποστρέ-
 φεται, ἀλλὰ τὴν κακίαν μισεῖ.

«Βασιλεύσει Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Θεὸς σου, Σιών, εἰς
 γενεὰν καὶ γενεάν». Εἰ τοίνυν βασιλεύει διὰ παντός καὶ μένει διὰ
 παντός, οὐκ ἔστιν ὑποπεῦσαι, ἀλλὰ κἂν μὴ ἐνταῦθα δῶ τὴν ἀν-
 10 τίδοσιν, ἐπὶ μείζουσιν αὐτὴν φυλάττει. Μὴ τοίνυν μήτε ἐν πειρα-
 σμοῖς θορυβώμεθα καὶ ταραττώμεθα, ἂν μὴ παρὰ πόδας ἢ λύσει
 γένηται, ἀλλ' αὐτῷ παραχωρῶμεν τὸν καιρὸν τῷ Κυρίῳ τῆς
 λύσεως· μήτε ἂν ἀγαθόν τι κατορθώσωμεν, εὐθέως ἀπαιτῶμεν
 τὰς ἀμοιβάς, ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν ἀναμένωμεν τὸ αὐτοῦ βού-
 15 λημα· μετὰ γὰρ πλείονος δίδωσι τῆς ἀμοιβῆς, ὅταν ἀναβάλλη-
 ται· καὶ διὰ πάντων εὐχαριστῶμεν, καὶ μένωμεν αἰνοῦντες. Οὕ-
 τω γὰρ καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ πολλῆς βιώσομεν τῆς ἀδείας,
 καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρω-
 πία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος,
 20 σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ τῷ ζῶσποιοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τὸν πρόσκαιρο, καὶ δὲν καταφεύγεις στὸν ἰσχυρὸ καὶ ἀκαταμάχητο, ὁ ὁποῖος δὲν χλευάζει τὶς συμφορὰς, ἀλλὰ τὶς διορθώνει, σ' αὐτὸν ποῦ ὅσα θέλει μπορεῖ νὰ τὰ κάνει; Πρόσεχε δὲ καὶ τὰ τελευταῖα λόγια μὲ πόση ἀκρίβεια τὰ εἶπε. Διότι δὲν εἶπε 'θὰ ἐξαφανίσει τοὺς ἁμαρτωλοὺς', ἀλλὰ, «Τὴν ὁδὸ αὐτῶν», δηλαδή, τὰ ἔργα αὐτῶν. Διότι δὲν ἀποστρέφεται τὴ φύση, ἀλλὰ μισεῖ τὴν κακία.

«Θὰ βασιλεύει ὁ Κύριος αἰώνια, ὁ Θεός σου, Σιών, σ' ὄλες τὶς γενεές». Ἄν λοιπὸν βασιλεύει αἰώνια καὶ παραμένει αἰώνια, δὲν πρέπει νὰ ἔχουμε ἀμφιβολίες, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα δὲν μᾶς δώσει ἐδῶ τὴν ἀνταπόδοση, ὅμως μᾶς τὴ φυλάσσει γιὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ. Ἄς μὴ λοιπὸν θορυβοῦμαστε οὔτε νὰ ταρασσόμαστε, ἂν ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς συμφορὰς δὲν ἀκολουθεῖ ἀμέσως, ἀλλ' ἄς παραχωροῦμε στὸν Κύριο τὸν καιρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς· οὔτε, ἂν κατορθώσουμε κάποιον ἀγαθὸ, νὰ ζητοῦμε ἀμέσως τὶς ἀμοιβές, ἀλλὰ καὶ ἔτσι πάλι νὰ περιμένουμε νὰ γίνει ὅπως αὐτὸς θέλει· διότι, ὅταν ἀναβάλλει, δίνει μεγαλύτερη ἀμοιβή· καὶ μὲ ὅλα νὰ εὐχαριστοῦμε αὐτὸν καὶ νὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ τὸν δοξάζουμε. Διότι ἔτσι καὶ τὴ ζωὴ αὐτὴ θὰ τὴ ζήσουμε μὲ μεγάλη ἀφοβία, καὶ θὰ ἐπιτύχουμε τὰ ἀπερίγραπτα ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, μαζὶ καὶ στὸν ἄναρχο αὐτοῦ Πατέρα καὶ στὸ ζωοποιῖο Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΣ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Αίνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸν ψαλμός».

1. Ἀνωτέρω ἐν μὲν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ καὶ ἑκατο-
στῷ ψαλμῷ ἔλεγε, «Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα», καὶ
πολλὰ περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ διαλέγεται, ἐνταῦθα δὲ δείκνυσι καὶ
αὐτὸ τὸ αἰνεῖν ὅτι καλόν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν αἴτιον ὁ ψαλμός.
- 5 Ἀφίστησι γὰρ τὴν διάνοιαν τῆς γῆς, καὶ πτεροῖ τὴν ψυχὴν, κου-
φίζει καὶ μεταρσίους ποιεῖ. Διὸ καὶ Παῦλος λέγει, «Ἄδοντες καὶ
ψάλλοντες ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν τῷ Κυρίῳ». «Τῷ Θεῷ ἡμῶν
ἡδυνθεῖα αἴνεσις». Ἔτερος, «Ἀλληλουῖα, ὅτι καλὸν ᾠδὴ τῷ
Θεῷ». Τί ἐστίν, «Τῷ Θεῷ ἡμῶν ἡδυνθεῖα αἴνεσις»; Εὐπρόσδε-
10 κτος γένοιτο, φησίν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ψάλλειν ἀπλῶς πρὸς τὸ ἡ-
δυνθῆναι τῷ Θεῷ τὴν αἴνεσιν, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ βίου καὶ τῆς προσ-
ευχῆς καὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ ἄδοντος. Δοκεῖ δέ μοι οὗτος ὁ
ψαλμός εἶναι τῆς ἐπανόδου. Καὶ δείκνυσι διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἐ-
πάγει γὰρ λέγων· «Οἰκοδομῶν Ἱερουσαλὴμ ὁ Κύριος· τὰς δια-
15 σποράς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπισυνάξει». Εἰ γὰρ καὶ Κύριος αὐτοὺς ἀφή-
κεν, ἀλλ' οὐ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ροπῆς τὸ
πᾶν ἐγένετο. Ἔτερος δὲ ἐρμηνευτῆς, ἀντὶ τοῦ, «Οἰκοδομῶν»,
«Οἰκοδομήσει», «Τὰς δὲ διασποράς», «Τοὺς ἐξωσμένους» εἶπε.

* Ὁ ψαλμός ἀρχίζει μὲ τὸ «ἀλληλουῖα» καὶ εἶναι ἀγνωστος ὁ συγγραφέας
του, ἀποτελεῖ δὲ μὲ τὸν ἐπόμενον ἓνα ἐνιαῖο σύνολο. Ὁ ψαλμωδὸς προσκαλεῖ
τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἀνυμνήσουν τὴ δύναμη καὶ ἀγαθότητα τοῦ μεγάλου Θεοῦ
ποῦ ἀνοικοδομεῖ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ συγκεντρώνει καὶ πάλι σ' αὐτὴν τὰ τέ-
κνα τῆς. Ὁ Κύριος προνοεῖ γιὰ τὰ πάντα καὶ παρέχει τὴν εὐνοιά του σ' ἐκεί-
νους ποῦ φοβοῦνται αὐτόν. Γράφηκε στοὺς χρόνους τοῦ Νεαμῖα, ὅταν ἀνοικο-
δομοῦνταν ἡ Ἱερουσαλὴμ.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟ ΡΜS΄ ΨΑΛΜΟ*

«Ψάλλετε ὕμνους δοξολογίας στὸν Κύριο, γιατί εἶναι
ὠφέλιμη ἡ ψαλμωδία».

1. Προηγουμένως στὸν μὲν ἑκατοστὸ τεσσαρακοστὸ τέταρτο ψαλμὸ ἔλεγε, «Μέγας εἶναι ὁ Κύριος καὶ ὑπερβολικὰ ἀξιος νὰ ἐξυμνεῖτε»¹, καὶ πολλὰ λέγει γιὰ τὴ δόξα αὐτοῦ, ἐνῶ ἐδῶ δείχνει ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἐξύμνηση αὐτοῦ εἶναι καλὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι ἡ ψαλμωδία εἶναι αἰτία ἀμέτρητων ἀγαθῶν. Διότι ἀπομακρύνει τὴ σκέψη μας ἀπὸ τὰ γήινα, ἀναπτερόνει τὴν ψυχὴ μας, καὶ μᾶς ἀνακουφίζει καὶ μᾶς μεταρσιώνει. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει, «Νὰ ἐκπέμπετε πρὸς τὸν Κύριο μὲ τὴν καρδιά σας ὕμνους καὶ ψαλμούς»². «Μακάρι ὁ ὕμνος δοξολογίας μας νὰ γίνεῖ εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τὸ Θεό». Ἄλλος λέγει, «Ἀλληλοῦῖα, διότι εἶναι ὠφέλιμη γιὰ μᾶς ἡ ἐξύμνηση τοῦ Θεοῦ». Τί σημαίνει, «Τῷ Θεῷ ἡμῶν ἡδυνθείη αἴνεσις»; Ἄς γίνεῖ, λέγει, εὐπρόσδεκτη. Διότι δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς τὸ νὰ ψάλλουμε, γιὰ νὰ γίνεῖ ὁ ὕμνος δοξολογίας μας εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ ὁ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς καὶ ἡ προσευχὴ καὶ ἡ προσοχὴ ἐκείνου ποὺ ψάλλει. Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ ψαλμὸς γράφτηκε μετὰ τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία. Καὶ γίνεταί φανερὸ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ προσθέτεται. Διότι λέγει στὴ συνέχεια· «Ὁ Κύριος ἀνοικοδομεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ θὰ συγκεντρώσει καὶ πάλι σ' αὐτὴν τὰ διασκορπισμένα τέκνα αὐτῆς». Διότι, ἂν καὶ ὁ Κύριος τοὺς ἀφῆσε νὰ ἐπιστρέψουν σ' αὐτὴν, ὅμως δὲν ἔγινε αὐτὸ ἀπὸ δική του γνώμη, ἀλλ' ὅλα ἔγιναν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτῆς ἀντὶ τοῦ «Οἰκοδομεῖ», λέγει «Θὰ οἰκοδομήσει», καὶ ἀντὶ «τοὺς διασκορπισμένους», λέγει, «τοὺς ἐκτοπισμένους». Γιατί τέλος

1. Ψαλμ. 144, 3.

2. Ἐφ. 5, 19.

Τί δὴ ποτε; Ὅτι οὐκ ἀθρόον ἀνήχθησαν πάντες, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον κατὰ μικρὸν συνήγοντο.

«Ὁ ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους τῆ καρδία καὶ δεσμεύων τὰ συντρίμματα αὐτῶν». Ἄλλος, «Τὰ κατεαγμένα αὐτῶν». Ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου παρρησίαν οὐκ εἶχεν εἰπεῖν, προβάλλεται πάλιν τὴν συμφορὰν, καὶ τὸ τῷ Θεῷ σύνηθες. Ἔργον γὰρ αὐτῷ, τὸ τοὺς τεταπεινωμένους παρακαλεῖν, καὶ Ἰδιον αὐτοῦ τοῦτο ὡσπερ ὅταν λέγῃ καὶ Παῦλος, «Ὁ ζωοποιῶν τοὺς νεκρούς», καὶ πάλιν, «Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα», τὸ Ἰδιον αὐτοῦ λέγων ἔργον, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα οὗτος, «Ὁ ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους, λέγει, δεικνὺς ὅτι κἂν ἀνάξιοι ὦμεν, ἐπειδὴ ἔργον αὐτοῦ ἔσμεν, τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει, τὸ εἰωθὸς αὐτῷ οὐκ ἀφήσει. Οὕτω καὶ Παῦλος, «Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς». Καὶ πάλιν, «Ὁ διδοὺς τοῖς ὀλιγοψύχοις μακροθυμίαν». Καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης ἀλλαχοῦ, «Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει». Ὅταν τοίνυν βουληθῆς παρακλήσεως ἀπολαῦσαι, ταπεινοῦ σαυτὸν, σύντριψόν σου τὴν διάνοιαν. Τοῦτο μὲν οὖν περὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, περὶ τῆς χρηστότητος καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ὅτι ἔργον αὐτοῦ τοῦτο, τὸ τοὺς ἐν συμφοραῖς παραμυθεῖσθαι, τὸ δὲ ἐξῆς περὶ τῆς δυνάμεως.

«Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἀστρῶν»· τουτέστιν, ὁ εἰδώς. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ πλήθους ἦν διασπαρέντος ὁ λόγος καὶ οὐδαμοῦ φαινομένου τέως, εἰκότως τοῦτο τὸ ὑπόδειγμα εἰς μέσον ἤγαγε, δεικνὺς διὰ τούτου, ὅτι καὶ τοὺς διεσπαρμένους δυνήσεται συναγαγεῖν. Τούς τε γὰρ συντετριμμένους ἔθος αὐτῷ διορθοῦν καὶ παραμυθεῖσθαι, τά τε ἄπειρα πλήθη τῶν ἀστέρων μετὰ ἀκριβείας ἐπίσταται. Οὐκοῦν καὶ ἡμᾶς, οἷς ἐπηγγείλατο κατὰ τὸ πλήθος ἐ-

3. Ρωμ. 4, 17.

4. Ρωμ. 4, 17.

5. Β' Κορ. 7, 6.

6. Ἦσ. 57, 15.

7. Ψαλμ. 50, 19.

πάντων; Διότι δὲν ἐπέστρεψαν ὅλοι μαζί, ἀλλὰ συγκεντρώνονταν λίγοι-λίγοι μετὰ τὴν πρώτη ἐπιστροφή.

«Αὐτὸς εἶναι ποὺ ἰατρῶει ἐκείνους ποὺ ἔχουν συντριμμένη καρδιά καὶ ἐπανασυνδέει τὰ συντρίμματά αὐτῶν». Ἄλλος λέγει, «Τὰ σπασμένα μέλη τους». Ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ ἀναφέρει τὴν παρηγορία ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς τους, προβάλλει πάλι τὴ συμφορὰ καὶ αὐτὸ ποὺ συνηθίζει νὰ κάμνει ὁ Θεός. Διότι ἔργο αὐτοῦ εἶναι τὸ νὰ παρηγορεῖ τοὺς ταπεινωμένους καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ γνώρισμα αὐτοῦ· ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Παῦλος ὅταν λέγει, «Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δίνει ζωὴ στοὺς νεκρούς»³, καὶ πάλι, «Καὶ καλεῖ στὴν ὑπαρξὴ τὰ ὄντα ποὺ δὲν ὑπάρχουν σὰν νὰ ὑπάρχουν»⁴, ἐννοεῖ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ ἔργο αὐτοῦ, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἐδῶ λέγει, «Αὐτὸς εἶναι ποὺ ἰατρῶει τοὺς συντριμμένους», γιὰ νὰ δείξει ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμα εἴμαστε ἀνάξιοι ἐπειδὴ εἴμαστε δημιουργήματά του, δὲν θὰ ἐγκαταλείψει τὸ ἔργο του, δὲν θὰ ἀφήσει αὐτὸ ποὺ συνηθίζει νὰ κάμνει. Ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος λέγει, «Ἄλλ’ αὐτὸς ποὺ παρηγορεῖ τοὺς ταπεινούς, μᾶς παρηγόρησε»⁵. Καὶ πάλι, «Αὐτὸς ποὺ ἐνθαρρύνει τοὺς ὀλιγόψυχους»⁶. Καὶ ὁ ἴδιος αὐτὸς ὁ προφήτης σ’ ἄλλο μέρος λέγει, «Καρδιά γεμάτη ἀπὸ συντριβὴ καὶ ταπείνωση ὁ Θεὸς δὲν θὰ περιφρονήσει»⁷. Ὅταν λοιπὸν θελήσεις ν’ ἀπολαύσεις παρηγοριά, ταπείνωσε τὸν ἑαυτό σου, σύντριψε τὴ διάνοιά σου. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ εἶπε γιὰ τὴ θέλησή του, γιὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴ φιλανθρωπία του, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸ εἶναι ἔργο αὐτοῦ, τὸ νὰ παρηγορεῖ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται μέσα στὶς συμφορές, αὐτὸ δὲ ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ λέγει γιὰ τὴ δύναμή του.

«Αὐτὸς ποὺ μετῶν τὰ πλήθη τῶν ἄστρον»· δηλαδὴ ποὺ τὰ γνωρίζει. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ λόγος ἦταν γιὰ πλῆθος ποὺ εἶχε διασκορπισθεῖ καὶ πουθενὰ δὲν φαινόταν προηγουμένως, πολὺ ὀρθὰ ἀνέφερε αὐτὸ τὸ παράδειγμα, γιὰ νὰ δείξει μὲ αὐτό, ὅτι καὶ τοὺς διασκορπισμένους θὰ μπορέσει νὰ τοὺς συγκεντρώσει. Διότι καὶ τοὺς συντριμμένους συνηθίζει νὰ τοὺς βοηθεῖ καὶ νὰ τοὺς παρηγορεῖ, καὶ τὰ ἀμέτρητα πλήθη τῶν ἄστρον γνωρίζει μὲ ἀκρίβεια. Λοιπὸν καὶ ἐμᾶς, στοὺς ὁποίους ὑποσχέθηκε

- κείνων ἔσσεσθαι, μετὰ ἀκριβείας συνάξει. «Καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν». Ἴδιος, «Τοῖς πᾶσιν ὀνόματα καλῶν». Ἴδιος, «Πάντας αὐτοὺς ὀνομαστὶ καλέσει». Ἰσοῦμαι τοῦτο περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰρηῆσθαι, καὶ ταῦτὸ λέγειν τὸν προφήτην, ὅπερ καὶ
- 5 Ἰσαΐας μετὰ ταῦτα· «Μὴ φοβοῦ, Ἰσραήλ· ἐκ τῶν σκοπιῶν τῆς γῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι, παῖς μοι εἶ». Τί ἐστίν, «Πάντας αὐτοὺς ὀνομαστὶ καλέσει»; Οὐδεὶς αὐτῶν, φησὶν, ἀπολεῖται, ἀλλ' ὥσπερ οἱ κατ' ὄνομα καλοῦντες, οὕτω καὶ αὐτὸς μετὰ ἀκριβείας πάντας συνάξει.
- 10 «Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ». Ἐπειδὴ πρᾶγμα εἶπε μέγιστον, ὅτι τοσαύτας μυριάδας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρείσας ἐπισυνάξει, περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ λοιπὸν διαλέγεται, καὶ τοὺς σφόδρα θορυβουμένους τῶν Ἰουδαίων εἰς πίστιν ἄγων. Μὴ ζήτηί τοῖνυν πῶς καὶ τίνι τρόπῳ·
- 15 καὶ γὰρ ἡ μεγαλωσύνη αὐτοῦ ἄπειρος. Διὰ τοῦτο ἔλεγε, «Τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας». Ἄλλ' ὥσπερ ἡ μεγαλωσύνη ἄπειρος, οὕτω καὶ ἡ σύνεσις. Διὰ τοῦτο καὶ εἰπὼν, «Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν», ἐπήγαγε· «Καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς». Καὶ ἡ γνώσις δὲ αὐτοῦ θαυμαστή· διὸ καὶ ἔλεγεν· «Ἐ-
- 20 θαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ· ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν». Καὶ τὰ κρίματα δὲ αὐτοῦ πάλιν ἀνεξερεύνητα· διὸ καὶ ἔλεγε· «Τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή». Ὅταν τοῖνυν καὶ μέγας καὶ δυνατὸς ἦ καὶ συνετός, μὴ περιεργάζου, πῶς ταῦτα ἔσται.
- 25 2. «Ἀναλαμβάνων πρᾶεῖς ὁ Κύριος, ταπεινῶν δὲ ἁμαρτωλοὺς ἕως γῆς». Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσί τινες τῶν ἀνοήτων, τί πρὸς ἡμᾶς, ὅτι τὰ ἄστρα οἶδε μετὰ ἀκριβείας; λέγει καὶ τὴν ἐπ' ἀνθρώ-

8. Ἰσο. 41, 9.

9. Ψαλμ. 144, 3.

10. Ψαλμ. 138, 6.

11. Ψαλμ. 35, 7.

δι τὰ γίνομε ὄσο εἶναι τὸ πλῆθος ἐκείνων, θὰ μᾶς συγκεντρώσει μὲ κάθε φροντίδα. «Καὶ καλεῖ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ μὲ τὸ ὄνομά του». Ἄλλος λέγει, «Καὶ σ' ὄλα δίνει ὀνόματα». Ἄλλος, «Ὅλους αὐτοὺς θὰ τοὺς καλέσει ὀνομαστικά». Νομίζω δι αὐτὸ ἔχει λεχθεῖ γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες, καὶ τὸ ἴδιο λέγει ὁ προφήτης, τὸ ὁποῖο ἀργότερα λέγει καὶ ὁ Ἡσαΐας· «Μὴ φοβᾶσαι, Ἰσραήλ· ἀπὸ ὄλα τὰ μέρη τῆς γῆς σὲ κάλεσα καὶ σοῦ εἶπα, υἱὸς μου εἶσαι»⁸. Τί σημαίνει, «Ὅλους αὐτοὺς θὰ τοὺς καλέσει μὲ τὸ ὄνομά τους»; Κανένας ἀπὸ αὐτούς, λέγει, δὲν θὰ χαθεῖ, ἀλλ', ὅπως ἀκριβῶς ἐκείνοι ποὺ καλοῦν τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ ὀνόματά τους, ἔτσι καὶ αὐτὸς ὄλους θὰ τοὺς συγκεντρώσει μὲ κάθε λεπτομέρεια.

«Μέγας εἶναι ὁ Κύριός μας καὶ μεγάλη ἡ δύναμη αὐτοῦ». Ἐπειδὴ μίλησε γιὰ πάρα πολὺ μεγάλο πράγμα, δι δηλαδὴ τόσες χιλιάδες ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν διασκορπισθεῖ σ' ὄλα τὰ μέρη τῆς οἴκουμένης θὰ τοὺς συγκεντρώσει, στὴ συνέχεια πλέον ὀμιλεῖ γιὰ τὴ δύναμή του, καὶ ὀδηγώντας στὴν πίστη ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ποὺ ἀνησυχοῦσαν πάρα πολὺ. «Καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ὑπολογίσει τὴ σοφία του». Μὴ ζητᾶς λοιπὸν πῶς καὶ μὲ ποῖο τρόπο· καθόσον ἡ μεγαλωσύνη του εἶναι ἀπειρη. Γι' αὐτὸ ἔλεγε, «Τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει τέλος»⁹. Ἄλλ' ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἀπέραντη ἡ μεγαλωσύνη του, ἔτσι καὶ ἡ σοφία του. Γι' αὐτὸ καί, ἀφοῦ εἶπε, «Μέγας εἶναι ὁ Κύριός μας», πρόσθεσε· «Καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ὑπολογίσει τὴ σοφία του». Καὶ ἡ γνώση του δὲ εἶναι θαυμαστή· γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Μοῦ προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸ ἡ γνώση σου· εἶναι κραταιά, δὲν μπορῶ νὰ τὴν κατανοήσω»¹⁰. Καὶ οἱ κρίσεις του πάλι εἶναι ἀνεξερεύνητες· γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Οἱ κρίσεις σου εἶναι ἀπέραντη ἄβυσσος»¹¹. Ὅταν λοιπὸν αὐτὸς καὶ μέγας εἶναι καὶ δυνατὸς καὶ σοφός, μὴ ἐξετάζεις μὲ περιέργεια, πῶς μποροῦν αὐτὰ νὰ συμβοῦν.

2. «Θέτει κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του τοὺς πράους ὁ Κύριος καὶ ταπεινώνει τοὺς ἁμαρτωλοὺς μέχρι τὸ ἔδαφος». Γιὰ νὰ μὴ λέγουν δηλαδὴ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, τί μᾶς ἐνδια-

πων κηδεμονίαν οὕτω γενομένην· Καὶ οὐκ εἶπε, 'βοηθῶν πραέ-
 σιν ὁ Κύριος', ἀλλ' ὁ πολλῶ μείζον, «'Αναλαμβάνων», ὡς περὶ
 πατρὸς φιλοστόργου διαλεγόμενος. Τί δέ ἐστιν «'Αναλαμ-
 βάνων»; 'Ανακτώμενος, φέρων, διαβαστάζων. Εἶδες πάλιν
 5 ἐφ' ἑκάτερα τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἀπρητισμένην, ἐπὶ τε τὸ αἶρειν
 τοὺς ταπεινοὺς, καὶ ταπεινοῦν τοὺς ἀπονενοημένους; Οὐχ ἀ-
 πλῶς δὲ ταπεινοῖ, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς· τοῦτο
 γάρ ἐστι τό, «'Ἔως γῆς».

«'Εξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἐξομολογήσει». "Ἄλλος, «Καταλέ-
 10 ξατε». Εἰπὼν αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, πάλιν ἐπὶ τὸν ὕμνον αὐ-
 τοὺς καλεῖ, λέγων· «'Εξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἐξομολογήσει· του-
 τέστιν, ἐν εὐχαριστία, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς. «Ψάλατε τῷ
 Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα». "Ἄλλος, «Διὰ λύρας». «Τῷ περιβάλλον-
 τι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῆ ὑέτόν». "Ἰνα μὴ
 15 τις τῶν ἀναισθητῶν λέγη, καὶ τί πρὸς ἐμὲ τὰ οὐράνια; ἐπήγαγεν
 εὐθέως τὴν χρεῖαν τὴν ἀνθρωπίνην, δεικνὺς διὰ τῆς ἐπαγωγῆς,
 καὶ τίνας ἐνεκεν περιβάλλει τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις. Διὰ σέ,
 φησὶν, ἵνα σοὶ παρασκευάζῃ ὑέτόν. Καὶ ὑέτος διὰ σέ, ἵνα ἐκβάλ-
 λῃ χόρτον. Καὶ ὄρα σοφίαν· λέγει τὰ καθολικὰ ἀγαθὰ ἃ πᾶσιν ἐ-
 20 δωκεν, ἐπιστομίζων αὐτοὺς ἐκ περιουσίας. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀπί-
 στων τοσαύτη κέχρηται τῇ δασιλείᾳ, ὥστε καὶ νέφη συνάγειν,
 καὶ ὑέτον κινεῖν, καὶ γῆν διεγείρειν, πολλῶ μᾶλλον ὑμῖν, οἳ αὐτῷ
 λαὸς περιούσιος ἐχρηματίσατε.

«Τῷ ἐξανατέλλοντι ἐν ὄρεσι χόρτον». "Ὅρα περιουσίαν τῆς
 25 προνοίας, ὅταν μὴ μόνον ἐν ἀροσίμῃ γῆ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι
 δασιλῇ αὐτοῦ παρέχῃ τὴν τράπεζαν, τὴν διατροφήν τῶν κτηνῶν
 τῶν πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀνθρώπων γεγεννημένων. Διὸ καὶ

φέρει ἐμᾶς, τὸ ὅτι γνωρίζει τὰ ἄστρα μὲ λεπτομέρεια; ἀναφέρει καὶ τὴ φροντίδα τοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ποῦ γίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Καὶ δὲν εἶπε, 'ὅτι βοηθεῖ ὁ Κύριος τοὺς πράους', ἀλλ' αὐτὸ ποῦ εἶναι σπουδαιότερο, «Θέτει κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του», μιλώντας σὰν γιὰ φιλόστοργο πατέρα. Τί σημαίνει δὲ «'Αναλαμβάνων»; Ἐνδυναμώνει, καθοδηγεῖ, ὑποστηρίζει. Εἶδες πάλι τὴ δύναμή του ποῦ συμπεριλαμβάνει καὶ τὰ δύο, καὶ τὴν ἀνύψωση τῶν ταπεινῶν καὶ τὴν ταπεινώση τῶν ὑπερήφανων; Ὅχι ἀπλῶς δὲ τοὺς ταπεινώνει, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑπερβολικὸ τρόπο· διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἔως γῆς».

«Ἀρχίσατε νὰ ἐξυμνεῖτε τὸν Κύριο». Ἄλλος λέγει, «Ἀπαγγείλατε». Ἀφοῦ ἀνέφερε τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, πάλι προσκαλεῖ αὐτοὺς στὴν ἐξύμνηση αὐτοῦ, λέγοντας· «Ἀρχίσατε νὰ ἐξυμνεῖτε τὸν Κύριο», δηλαδή, μὲ εὐχαριστία, μὲ μεγάλη προθυμία. «Ψάλατε ὕμνους πρὸς τὸ Θεὸ μας μὲ τὴ συνοδία κιθάρας». Ἄλλος λέγει, «Μὲ τὴ συνοδεία λύρας». «Πρὸς αὐτὸν ποῦ περιβάλλει τὸν οὐρανὸ μὲ σύννεφα καὶ προετοιμάζει τὴ βροχὴ γιὰ τὸ πότισμα τῆς γῆς». Γιὰ νὰ μὴ λέγει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀναίσθητους, καὶ τί μ' ἐνδιαφέρουν ἐμένα τὰ οὐράνια; πρόσθεσε ἀμέσως τὴν ἀνθρώπινη ἀνάγκη, γιὰ νὰ δείξει μὲ αὐτὸ ποῦ προσθέτει καὶ γιὰ ποιὸ λόγο περιβάλλει τὸν οὐρανὸ μὲ σύννεφα. Γιὰ σένα, λέγει, γιὰ νὰ σοῦ προετοιμάζει τὴ βροχὴ. Καὶ ἡ βροχὴ γιὰ σένα πέφτει, γιὰ νὰ βγάξει χόρτο ἢ γῆ. Καὶ πρόσεχε σοφία· ἀναφέρει τὰ γενικὰ ἀγαθὰ ποῦ ἔδωσε πρὸς ὄλους, ἀποστομώνοντας αὐτοὺς ὑπερβολικά. Διότι, ἐὰν παρέχει μὲ τόση ἀφθονία τὰ ἀγαθὰ του πρὸς τοὺς ἀπιστοὺς, ὥστε καὶ σύννεφα νὰ συγκεντρώνει, καὶ βροχὴ νὰ ρίχνει, καὶ τὴ γῆ νὰ τὴν κάνει νὰ βλαστάνει, πολὺ περισσότερο ἐσᾶς, ποῦ ὑπῆρξατε λαὸς ἐκλεκτὸς αὐτοῦ.

«Σ' αὐτὸν ποῦ κάμνει τὰ ὄρη νὰ βλαστάνουν χόρτο». Πρόσεχε τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τῆς πρόνοιᾶς του, δταν παρέχει τὴν πλούσια τράπεζά του ὄχι μόνο στὴν καλλιεργήσιμη γῆ, ἀλλὰ καὶ στὰ ὄρη, ποῦ παρέχουν τὴ διατροφή στὰ ζῶα ποῦ ἔχουν γίνεαι γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει·

ἐπάγει· «Διδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν αὐτῶν, καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν». Ἐτέραν πάλιν λέγει φιλοτιμίαν, ὅταν μὴ μόνον τοῖς ὑπηρετουμένοις ἀνθρώποις κτήνεσι τροφήν παρέχη, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἀλόγοις· «Καὶ τοῖς νεοσσοῖς» γάρ, φησί, «τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν». Εἰ δὲ ἐν τοῖς ἀλόγοις, καὶ ἀλόγοις ἀγρίοις καὶ οὐ παρέχουσιν ἀνθρώποις διακονίαν, τοσαύτη ἢ πρόνοια, πολλῶ μᾶλλον ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἀνθρώποις ὕμνουσιν, οὓς καὶ λαὸν περιούσιον καὶ μερίδα αὐτοῦ ἐκάλεσεν.

10 Ἐἴτα ἐπειδὴ ἀσθενεῖς ἦσαν καὶ ὄπλων ἔρημοι, καὶ πάντων γεγυμνωμένοι, ἵνα μηδὲ ἐντεῦθεν θορυβῶνται, ὄρα πῶς καὶ ταύτην αὐτῶν διορθοῦται τὴν ἀσθένειαν, λέγων· «Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ Ἴππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κινήμασι τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ. Εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ἄλλος, «Τοῖς ἀναμένουσι τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ἄν ταῦτα ἔχητε, φησί, τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν εἰς αὐτόν μετὰ ἀκριβείας, ἐπισπάσασθε αὐτοῦ τὴν εὐνοίαν· ἐπισπασάμενοι δέ, πάντων τῶν ἵππους καὶ ὄπλα ἐχόντων ἔσεσθε δυνατότεροι.

20 Ἐν τοίνυν ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ὥστε μὴ ἀσχάλλειν, μηδὲ θορυβεῖσθαι, ἀλλ' ἀναμένειν τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐλπίς, τὸ καὶ παραυτίκα μὴ λαβόντας μὴ ἀπογινώσκειν, μηδὲ ἀπαγορεύειν. Καὶ καλῶς εἶπε, «Τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Οὐδὲ γὰρ εἶχον τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων παρρησίαν. Ἄλλ' ὁμως, φησί, κἂν ἀπὸ τῶν ἔργων ἦτε προδεδομένοι, ἐλπίζετε δὲ ἐπὶ τὸν ἔλεον αὐτοῦ, τεύξεσθε τῆς προνοίας καὶ τῆς βοήθειας αὐτοῦ, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

«Σ' αὐτὸν ποὺ δίνει τὴν τροφή στὰ κτήνη καὶ στοὺς νεοσσούς τῶν κοράκων ποὺ ζητοῦν τὴ βοήθειά του». Ἐπειδὴ πάλι γενναιοδωρία αὐτοῦ ἀναφέρει, τὴ στιγμή ποὺ παρέχει τροφή ὄχι μόνο στὰ κτήνη ποὺ ὑπηρετοῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλα ἄλογα· διότι λέγει, «Καὶ στοὺς νεοσσούς τῶν κοράκων, ποὺ ζητοῦν τὴ βοήθειά του». Ἐὰν δὲ εἶναι τόσο μεγάλη ἡ πρόνοιά του πρὸς τὰ ἄλογα ζῶα καὶ μάλιστα πρὸς τὰ ἄλογα ἄγρια ζῶα καὶ ποὺ δὲν παρέχουν ὑπηρεσία στοὺς ἀνθρώπους, πολὺ περισσότερο θὰ παράσχει αὐτὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὸν ἐξυμνοῦν, τοὺς ὁποίους καὶ κάλεσε λαὸ του περιούσιον καὶ μερίδα του.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ ἦταν ἀνίσχυροι καὶ χωρὶς ὄπλα καὶ ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ ὄπλα, γὰρ νὰ μὴ νιώθουν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καμιά ἀνησυχία, πρόσεχε πῶς διορθώνει καὶ αὐτὴ τὴν ἀδυναμία τους, λέγοντας· «Δὲν θὰ νιώσει εὐχαρίστηση μὲ τὸ ἰσχυρὸ ἵππικόν, οὔτε θὰ εὐαρεστηθεῖ μὲ τὰ εὐκίνητα πόδια τοῦ πολεμιστῆ ἀνδρα. Νιώθει εὐχαρίστηση ὁ Κύριος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὸν σέβονται καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ στηρίζουν τὴν ἐλπίδα τους στὴν εὐσπλαχνία αὐτοῦ». Ἄλλος λέγει, «Ἀπὸ ἐκείνους ποὺ προσμένουν τὴν εὐσπλαχνία του». Ἐὰν, λέγει, ἔχετε αὐτά, τὸ φόβον δηλαδὴ καὶ τὴν πρέπουσα ἐλπίδα πρὸς αὐτόν, θ' ἀποσπάσετε τὴν εὐνοιά του, ἀφοῦ δὲ τὴν ἀποσπάσετε, θὰ γίνετε ἰσχυρότεροι ἀπὸ ὄλους ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἵππους καὶ ὄπλα.

Ἐνα λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ζητεῖται, τὸ νὰ μὴ στενοχωρεῖσθε, τὸ νὰ μὴ ἀνησυχεῖτε, ἀλλὰ νὰ περιμένετε τὴν εὐσπλαχνία αὐτοῦ· διότι αὐτὸ πρὸ πάντων εἶναι ἐλπίδα, τὸ νὰ μὴ ἀπογοητεύεται κανένας ἂν δὲν λαμβάνει ἀμέσως αὐτὸ ποὺ ζητᾷ, οὔτε ν' ἀπελπίζεται. Καὶ ὀρθῶς εἶπε, «Τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Διότι δὲν εἶχαν τὴν παρρησία ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὰ ἔργα. Ὅμως, λέγει, καὶ ἂν ἀκόμα εἴστε προδομένοι ἀπὸ τὰ ἔργα σας, ἀλλ' ἐλπίζετε στὸ ἔλεος αὐτοῦ, θὰ ἐπιτύχετε τὴν πρόνοια καὶ τὴ βοήθεια αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα εὐχομαι ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη αἰώνια. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΖ'. ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἐπαίνει, Ἱερουσαλήμ, τὸν Κύριον, αἶνει τὸν Θεόν σου, Σιών».

1. Οὐ πρὸς τὴν πόλιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐνοικοῦντας ἀποτείνει τὸν λόγον, ὃ διὰ παντὸς τοῦ βιβλίου ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιῶν. Παραινεῖ δὲ συνεχῶς καὶ συμβουλεύει, ὥστε τὰς ὑπὲρ τῶν εὐεργεσιῶν εὐχαριστίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ, καὶ μήτε οἰκο-
5 δομήμασι, μήτε ἀσφαλείᾳ περιβόλων, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ θαρρεῖν. Τοῦτο δὴ προκατασκευάσας, ἐπάγει, καὶ λέγει· «Ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοί». Τί ἐστι, «Τοὺς μοχλοὺς ἐνίσχυσεν»; Ἐν ἀσφαλείᾳ σε, φησί, κατέστησεν, ἀχείρωτον ἐποίησεν. «Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς
10 σου», τουτέστιν, εἰς πλῆθος ἐπιδουναὶ ἐποίησεν. Ἐν μὲν τοῦτο εἶδος εὐεργεσίας· ἕτερον δὲ τὸ καὶ «Ἐν σοί». Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν· οὐ διεσπαρμένους, οὐδὲ διεσκορπισμένους, ἀλλὰ συναχθέντας, καὶ ἐν σοὶ ὄντας ἐπιδουναὶ ἐποίησεν. Εἶτα καὶ ἄλλο προνοίας εἶδος δεικνὺς λέγει· «Ὅ τιθεὶς τὰ ὄριά σου εἰ-
15 ρήνην». Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι, καὶ πολλοὺς εἶναι, καὶ πολεμεῖσθαι, ἀλλ' ἐνταῦθα καὶ ταύτης ἀπηλλαγμένους δείκνυσιν τῆς ἐπιβουλῆς, τῷ οὕτως εἰπεῖν, καὶ δεῖξαι οὐ τὴν πόλιν μόνον ἀπαλλαγεῖσαν τῶν ἐπιβουλευόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἐσχα-
τίας.

20 Εἶδες πόσας εὐεργεσίας ἀπαριθμεῖ; Καὶ πρώτην καὶ μείζονα

* Ὁ ψαλμὸς αὐτὸς ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ «ἀλληλουῖα», ἀποτελεῖ τὸ β' μέρος τοῦ ἐνιαίου συνόλου ποὺ ἀποτελοῦν αὐτὸς μὲ τὸν προηγούμενο ψαλμό. Ὁ ψαλμωδός, ἀγνωστος ποιός, καλεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ νὰ ὑμνήσῃ τὸν Κύριο γιὰ τὴν

ΟΜΙΛΙΑ

ΣΤΟ ΡΜΖ' ΨΑΛΜΟ*

«Πρόσφερε δοξολογία, Ἱερουσαλήμ, στὸν Κύριο,
πρόσφερε ὕμνο στὸ Θεό σου, Σιών».

1. Τὸ λόγο αὐτὸ δὲν τὸν ἀπευθύνει πρὸς τὴν πόλη, ἀλλὰ πρὸς τοὺς κατοίκους της, καὶ ἐκεῖνο ποὺ κάμνει μὲ ὄλο τὸ βιβλίο τῶν ψαλμῶν, αὐτὸ κάμνει καὶ ἐδῶ. Δίνει δηλαδὴ συνέχεια παραινέσεις καὶ συμβουλές, ὥστε νὰ εὐχαριστοῦμε τὸ Θεὸ γιὰ τὶς εὐεργεσίες του, καὶ νὰ στηρίζουμε τὶς ἐλπίδες μας ὄχι στὰ οἰκοδομήματα, οὔτε στὴν ἀσφάλεια τῶν τειχῶν, ἀλλὰ στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ἄφοῦ λοιπὸν προετοίμασε αὐτό, προσθέτει καὶ λέγει· «Διότι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου γιὰ χάρη σου». Τί σημαίνει, «Τοὺς μοχλοὺς ἐνίσχυσε»; Σοῦ χάρισε, λέγει, ἀσφάλεια, σὲ κατέστησε ἀκατανίκητη. «Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου», δηλαδὴ αὐξήσε σὲ μεγάλο πλῆθος αὐτοῦς. Ἐνα μὲν εἶδος εὐεργεσίας εἶναι αὐτό, ἄλλο δὲ εἶναι τὸ «νὰ εἶναι αὐτοὶ κοντὰ σου». Αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ λέγει, σημαίνει τὸ ἐξῆς· Δὲν τοὺς ἄφησε διασπαρμένους, οὔτε διασκορπισμένους, ἀλλὰ τοὺς συγκέντρωσε καὶ βοήθησε νὰ εἶναι κοντὰ σου καὶ νὰ προοδεύουν. Ἐπειτα, γιὰ νὰ δείξει καὶ ἄλλο εἶδος πρόνοιας, λέγει· «Αὐτὸς ποὺ ἐξασφάλισε εἰρήνην στὰ σύνορά σου». Διότι εἶναι δυνατὸ καὶ ἀσφαλεῖς νὰ εἶναι καὶ πολλοὶ νὰ εἶναι καὶ νὰ πολεμοῦνται, ἀλλ' ἐδῶ δείχνει ὅτι εἶναι ἀπαλλαγμένοι καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐπιβουλή, μὲ τὸ νὰ μιλήσει ἔτσι καὶ νὰ δείξει ὅτι ὄχι μόνο ἡ πόλη ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὴν ἐπιβουλεύονται, ἀλλὰ καὶ τὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα μέρη της.

Εἶδες πόσες εὐεργεσίες ἀπαριθμεῖ; Καὶ πρώτη καὶ μεγαλύ-

προστασία του πρὸς αὐτήν, ποὺ εἶναι ἰσχυρὴ καὶ ἀκαταγώνιστη. Γράφηκε στοὺς χρόνους τοῦ Νεαμιά.

πάντων, τῷ εἰπεῖν, «Τὸν Θεόν σου». Διὰ γὰρ τοῦ ρήματος τούτου πάντα ταῦτα λέγει, ὅτι ὠκειώσατό σε, ὅτι κληρονόμον σε ἐποίησεν ἑαυτοῦ, ὅτι κοινὸς ὢν ἀπάντων Δεσπότης, ἐξαιρέτως σός ἐστιν· ὅπερ κεφάλαιον πρῶτον τῶν ἀγαθῶν. Δεύτερον, ὅτι 5 ἐν ἀσφαλείᾳ τὴν πόλιν κατέστησε. Τρίτον, ὅτι πολλοὺς αὐτοὺς εἶναι ἐποίησε. Τέταρτον, ὅτι πολέμων ἀπήλλαξε καὶ ταραχῆς οὐχὶ τὴν πόλιν μόνην, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν· ὅτι οὐχ ἐνὶ καιρῷ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ, ἀλλὰ διηνεκῶς τοῦτο ἐποίει· οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ θεὸς, ἀλλ', «Ὁ τιθεὶς». Εἰ δέ ποτε καὶ πόλεμοι συνέβαι-
 10 νον, οὐκ αὐτοῦ ἐγκαταλιμπάνοντος, ἀλλ' αὐτῶν ἀποπηδῶντων· ὡς τό γε αὐτοῦ ἔργον τοῦτο ἦν διηνεκές, τὸ τειχίζειν, τὸ ἀσφαλιζεσθαι, τὸ ποιεῖν ἀπηλλάχθαι πάσης ταραχῆς καὶ πολέμου. Εἶτα καὶ ἑτέραν μετ' ἐκείνης λέγει εὐεργεσίαν, τὴν εὐετηρίαν καὶ εὐθηνίαν τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν, πάλιν καὶ ἐνταῦθα παιδεύων αὐτοὺς
 15 μὴ τῇ γῇ, μὴδὲ τῇ φύσει τῶν ἀέρων, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ τὸ πᾶν λογίζεσθαι. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἦν ἐπήγαγε λέγων, «Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε». Ὅρα· οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, πυρὸν, ἀλλὰ, «Στέαρ πυροῦ», πολλὴν ἐνδεικνύμενος τὴν εὐημερίαν. «Στέαρ γὰρ πυροῦ» τὸ λιπαρὸν τοῦ καρποῦ δηλοῖ. Τοιαῦτα γὰρ τοῦ Θεοῦ
 20 τὰ δῶρα, δόκιμα καὶ εὐθαλῆ. Τὸν κάλλιστον οὖν πυρὸν ἐνταῦθα λέγει ἐμπιπλᾶν μετὰ δαψιλείας. Τοῦτο γὰρ δηλῶν οὐκ εἶπε, ὀδύς, ἀλλ', «Ἐμπιπλῶν σε».

«Ὁ ἀποστέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῇ γῇ». Ὅπερ αὐτῷ σύνηθές ἐστιν ἀπὸ τῶν ἰδικῶν ἐπὶ τὰ κοινὰ μεταφέρειν τὸν λόγον, καὶ
 25 πάλιν ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐπὶ τὰ ἰδιάζοντα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, «Αἶνει τὸν Θεόν σου», ἵνα μὴ τις τῶν ἀνοήτων νομίση τῶν Ἰουδαίων μόνων Θεὸν εἶναι, δείκνυσι πῶς κοινὸς τῆς οἰκουμένης ἐστί, καὶ πανταχοῦ τῆς γῆς ἡ πρόνοια αὐτοῦ τέταται, ἀπὸ τῶν ἰδιαζόντων ἐπὶ τὸ κοινὸν ἐξάγων τὸν λόγον
 30 καὶ τὴν καθόλου πρόνοιαν. Διδὸ καὶ εἰπῶν, «Ὁ ἀποστέλλων τὸ

τερη ἀπὸ ὄλες, τὸ νὰ πεῖ, «Τὸ Θεό σου». Διότι μὲ τὸ λόγο αὐτὸ ἐννοεῖ ὄλα αὐτά, ὅτι σὲ ἔκανε υἷό του, ὅτι σὲ ἔκανε κληρονόμο του, ὅτι, ἐνῶ εἶναι Κύριος ὄλων, εἶναι ἰδιαίτερα δικός σου, πράγμα ποῦ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα ὄλων τῶν ἀγαθῶν. Δεύτερο, ὅτι κατέστησε σὲ ἀσφάλεια τὴν πόλη. Τρίτο, ὅτι τοὺς αὖξῆσε. Τέταρτο, ὅτι ἀπάλλαξε ἀπὸ πολέμους καὶ ταραχὰς ὄχι μόνο τὴν πόλη, ἀλλὰ καὶ ὄλόκληρο τὸ ἔθνος· καὶ δὲν τὸ ἔκαμε αὐτὸ γιὰ μιὰ καὶ δυὸ καὶ τρεῖς φορές, ἀλλὰ συνέχεια τὸ ἔκαμνε· διότι δὲν εἶπε, ‘αὐτὸς ποῦ ἔθεσε’, ἀλλ’ «αὐτὸς ποῦ θέτει». Ἐν ὄμως κάποτε συνέβαιναν καὶ πόλεμοι, δὲν τοὺς ἐγκατέλειπε αὐτός, ἀλλ’ αὐτοὶ ἀπομακρύνονταν ἀπὸ κοντά του· διότι βέβαια τὸ δικό του ἔργο αὐτὸ ἦταν συνέχεια, τὸ νὰ τοὺς περιφρουρεῖ, τὸ νὰ τοὺς προσφέρει ἀσφάλεια, τὸ νὰ τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ κάθε ταραχὴ καὶ πόλεμο. Ἐπειτα ἀναφέρει μαζὶ μὲ ἐκείνη καὶ ἄλλη εὐεργεσία, τὴν εὐφορία καὶ τὴν ἀφθονία τῶν καρπῶν τῆς γῆς, διδάσκοντας πάλι αὐτοὺς μὲ αὐτὸ νὰ μὴ ἀποδίδουν τὸ πᾶν στὴ γῆ, οὔτε στὴ φύση τῶν ἀέρων, ἀλλὰ στὴν πρόνοια αὐτοῦ. Ποιὰ δὲ πρόνοια ἐννοεῖ; Ἐκείνη ποῦ πρόσθεσε στὴ συνέχεια, λέγοντας, «Καὶ σὲ χορταίνει μὲ ἐκλεκτὸ σιτάρι». Πρόσχε· δὲν εἶπε ἀπλῶς, σιτάρι, ἀλλ’ ‘ἐκλεκτὸ σιτάρι», γιὰ νὰ δείξει μεγάλη εὐημερία. Καθόσον μὲ τὸ «στέαρ πυροῦ», δηλώνει τὸ λιπαρὸ τοῦ καρποῦ. Διότι τέτοια εἶναι τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, ἐξαιρετικὰ καὶ ἀφθονα. Μὲ τὸ πιὸ καλύτερο λοιπὸν σιτάρι λέγει ἐδῶ ὅτι τὴν χορταίνει καὶ μὲ ἀφθονία. Αὐτὸ λοιπὸν γιὰ νὰ δηλώσει, δὲν εἶπε, ‘σοῦ δίνει’, ἀλλὰ, «Σὲ χορταίνει».

«Αὐτὸς ποῦ ἀποστέλλει τὴν προσταγὴ του στὴ γῆ». Ἐκεῖνο ποῦ συνηθίζει νὰ κάνει, νὰ μεταφέρει δηλαδὴ τὸ λόγο ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα στὰ κοινά, καὶ πάλι ἀπὸ τὰ κοινά στὰ ἰδιαίτερα, αὐτὸ κάμνει καὶ ἐδῶ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶπε, «Πρόσφερε ὕμνο στὸ Θεό», γιὰ νὰ μὴ νομίσει κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, ὅτι εἶναι Θεὸς μόνο τῶν Ἰουδαίων, δείχνει πῶς εἶναι κοινὸς Θεὸς τῆς οἰκουμένης καὶ ἡ πρόνοιά του ἀπλώνεται σ’ ὄλα τὰ μέρη τῆς γῆς, μεταφέροντας τὸ λόγο καὶ τὴ γενικὴ πρόνοια αὐτοῦ ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα στὰ κοινά. Γι’ αὐτὸ καὶ ἀφοῦ εἶπε, «Αὐτὸς ποῦ ἀπο-

λόγιον αὐτοῦ τῆ γῆ», ἐπήγαγεν· «Ἔως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπε, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον τῆς ἡμετέρας κήδεται, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Λόγον δὲ ἐνταῦθα τὸ πρόσταγμά φησι, τὴν ἐνέργειαν τὴν προνοητικὴν. Εἶτα τὴν εὐκολίαν 5 παριστάς, οὐ τῷ ὀνόματι τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τῆ προσηγορίᾳ τοῦ δρόμου ταύτην παρίστησι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο αὐτῷ ἤρκεσεν, ἀλλὰ καὶ τὸ τάχος προσέθηκεν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ὅπερ ἂν ἐπιτάξῃ, μετὰ πολλῆς γίνεται τῆς ταχυτήτος. Ἐπιτάττει γὰρ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Τί δὲ ἐπιτάττει; Ταῦτα τὰ συνέχοντα 10 τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, λέγω δὴ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀέρων οἰκονομίας, καὶ τῶν τροπῶν καὶ τῶν μεταβολῶν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· «Διδόντος χιόνα αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον· ὀμίχλην ὡσεὶ σποδὸν πάσσοντος». Τοῦτο ἕτερος ἐρμηνευτῆς, «Δρόσον πεπηγμένην». Ὁ δὲ Ἑβραῖος, «Χεφὸρ χαέφηρ».

15 «Βάλλοντος κρύσταλλον αὐτοῦ ὡσεὶ ψωμούς. Κατὰ πρόσωπον ψύχους αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται;». Ἄλλος δὲ φησι, «Κατὰ πρόσωπον καύματος αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται;»· «Ἐξαποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυήσεται ὕδατα». Ἐνταῦθά μοι τὸ ἄμαχον καὶ ἀπέραντον αὐ- 20 τοῦ τῆς δυνάμεως παρίστησιν, ὅτι καὶ οὐκ οὔσας παράγει τὰς οὐσίας, καὶ γενομένας μετατίθησι, καὶ πρὸς ὃ βούλεται μεταρρυθμίζει. Ὅπερ καὶ ἕτερος προφήτης δηλῶν ἔλεγεν· «Ὁ ποιῶν πάντα, καὶ μετασκευάζων αὐτά». Εἰ γὰρ καὶ φύσεως ἀκινήτοις ὄροις πεπέδηνται, ἀλλ' ὅταν αὐτῷ δοκῆ, λύονται οὗτοι οἱ ὄροι. 25 Αὐτῷ γὰρ πάντα εἶκει καὶ παραχωρεῖ. Καὶ ποτὲ μὲν αὐτὰς μεταβάλλει τὰς οὐσίας, ποτὲ δὲ μενούσας εἰς ἑτέραν μετατίθησιν ἐνέργειαν, καὶ τὴν μὲν οἰκείαν αὐτῷ καὶ συγκεκληρωμένην ἀφήσιν ἡσυχάζειν, ἑτέραν δὲ τὴν ἐναντίαν ἐπιδείκνυται· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς καμίνου ἐποίησε. Πῦρ γὰρ ἦν, καὶ οὐκ ἔκαιεν, ἀλλὰ δρόσου

1. Ἄμωσ 5, 8.

2. Δαν. 1, 7.

στέλλει τὴν προσταγή του στὴ γῆ», πρόσθεσε, «Μὲ μεγάλη ταχύτητα θὰ τρέξει ὁ λόγος του». Αὐτὸ δὲ τὸ εἶπε, γιὰ νὰ δείξει, ὅτι δὲν φροντίζει μόνο γιὰ μᾶς, ἀλλὰ γιὰ ὅλη τὴν οἰκουμένη. Λόγο δὲ ἐδῶ ὀνομάζει τὸ πρόσταγμα, τὴν προνοητικὴ ἐνέργεια. Ἐπειτα γιὰ νὰ δείξει τὴν εὐκολία, τὴν δείχνει ὄχι μόνο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ δρόμου. Καὶ οὐτε αὐτὸ τὸ θεώρησε ἄρκετό, ἀλλὰ πρόσθεσε καὶ τὴν ταχύτητα. Αὐτὸ δὲ ποῦ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· ὅ,τι καὶ ἂν προστάξει, γίνεται μὲ μεγάλη ταχύτητα. Διότι δίνει ἐντολὰς γιὰ ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη. Τί δὲ προστάζει; Αὐτὰ ποῦ συγκροτοῦν τὴ ζωὴ μας, δηλαδὴ ἐννοῶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ ρύθμιση τῶν ἀέρων, τῶν ἀλλαγῶν καὶ τῶν μεταβολῶν. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Ποῦ δίνει τὸ χιόνι λευκὸ καὶ ἀπαλὸ σὰν τὸ μαλλί, καὶ τὴν ὀμίχλη σὰν στάχτη σκορπισμένη». Αὐτὸ ἄλλος ἐρμηνευτὴς τὸ ἐρμηνεύει, «Σὰν δροσιὰ παγωμένη». Ὁ δὲ ἑβραῖος λέγει, «Χεφὸρ χαέφερ».

«Ὁ ὁποῖος σκορπίζει τὸ χαλάζι ἔτσι ὅπως ἐμεῖς τοὺς ἄρτους. Ποιὸς μπορεῖ ν' ἀντέξει τὸ τρομερὸ ψῦχος του;». Ἄλλος δὲ λέγει, «Ποιὸς μπορεῖ ν' ἀντέξει τὸν ὑπερβολικὸ καύσωνά του;». «Θὰ ἀποστείλει τὸ λόγο του καὶ θὰ λειώσει αὐτὰ· θὰ πνεύσει ὁ ἀνεμὸς του καὶ θὰ τρέξουν νερά». Ἐδῶ μοῦ φαίνεται παρουσιάζει τὸ ἀκαταμάχητο καὶ τὸ ἀπέραντο τῆς δυνάμεώς του, ὅτι δηλαδὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία φέρει στὴν ὑπαρξὴ τὶς οὐσίαι, καὶ ὅταν λάβουν ὑπαρξὴ, τὶς μεταβάλλει καὶ τὶς μετατρέπει σὲ ὅ,τι θέλει. Αὐτὸ ἀκριβῶς γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ἄλλος προφήτης, ἔλεγε· «Αὐτὸς ποῦ δημιουργεῖ τὰ πάντα καὶ τὰ μεταβάλλει»¹. Διότι, ἂν καὶ εἶναι σταθεροποιημένα μὲ τοὺς ἀμετακίνητους νόμους τῆς φύσεως, ἀλλ' ὅταν αὐτὸς θελήσει, λύνονται αὐτοὶ οἱ νόμοι. Διότι σ' αὐτὸν ὄλα ὑποχωροῦν καὶ παραμερίζουν. Καὶ ἄλλοτε μὲν μεταβάλλει τὶς ἴδιαι τὶς οὐσίαι, ἄλλοτε δέ, ἐνῶ παραμένουν οἱ ἴδιαι, τὶς μετατρέπει σὲ ἄλλη ἐνέργεια, καὶ τὴν μὲν φυσικὴ τους ἐνέργεια τὴν ἀφήνει νὰ ἡσυχάζει, παρουσιάζει δὲ ἄλλη, ἀντίθετη αὐτῆς, πράγμα ποῦ ἔκαμε καὶ στὴν περίπτωσι τῆς καμίνου². Διότι φωτιὰ ἦταν, καὶ ὁμοῦ δὲν

τινὸς ἡδίστης οἱ ἐμβληθέντες ἀπέλαυον. Πέλαγος ἦν ἐπὶ τῶν
 Ἰουδαίων, καὶ οὐ κατεπόντιζε τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πέτρας στερρότε-
 ρον διεβιβάζοντο. Γῆ ἦν ἐπὶ τοῦ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών, καὶ ὁμοῦ
 οὐκ ἔστεγεν αὐτῶν τὰ σώματα, ἀλλὰ θαλάσσης εὐκολώτερον
 5 κατεποντίζοντο. Ξύλον ἦν ξηρὸν ἢ ράβδος τοῦ Ἀαρών, καὶ τῶν
 ἐπὶ γῆς πεφυτευμένων ὠραιότερον καρπὸν ἤνεγκεν. Ὄνος ἦν τὸ
 πάντων νωθέστερον ζῶον ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ, καὶ ἀνθρώπου λογι-
 κοῦ οὐκ ἔλαττον ἀπολογία εἰς τὸν παῖοντα πεποίηκε. Λέοντες
 ἦσαν ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, καὶ προβάτων ἡμερότητα ἐπεδειξάντο, οὐ
 10 τῆς φύσεως αὐτῶν ἀφανισθείσης, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας μεταβλη-
 θείσης. Πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα θαύματα καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεώς ἐστιν
 ἰδεῖν. Μὴ οὖν, ἐπειδὴ καθ' ἕκαστον γίνεται ἐνιαυτὸν, καὶ ἐν ὄψε-
 σιν ἡμῶν συμβαίνει, μικρὸν νομίσης τὸ θαῦμα· ἐπεὶ ἐννόησον ἡ-
 λίκον ἐστί, νῦν μὲν χιόνα φαίνεσθαι, νῦν δὲ ὕδωρ, καὶ ἐν βραχεῖα
 15 καιροῦ ροπῇ τοσαύτας γίνεσθαι μεταβολάς.

Ἴνα γὰρ μὴ τις τῶν ἀνοήτων λογιζῆται τῇ φυσικῇ τῶν στοι-
 χείων ἐνεργεία, καὶ τούτων ἀπλῶς αἷτια ταῦτα νομίζῃ, ἀλλ' εἰδῆ
 τίς ἐστὶν ὁ ἐπιτάττων, ἐπὶ τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ πάντων τούτων
 ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ φησιν· «Ἐξαποστελεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ,
 20 καὶ τήξει αὐτά»· τουτέστι, τὸ πρόσταγμα· οὐ γὰρ τῶν ἀνέμων ἢ
 φύσις προηγουμένως τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλ' ὁ τοὺς ἀνέμους ποι-
 ῆσας Θεός. Ἐξήγαγε δὲ ἐπὶ τὰ στοιχεῖα τὸν λόγον, καὶ τὰς ἐν
 τοῖς στοιχείοις μεταβολάς, πείθων τὸν Ἰουδαῖον τὸν παχὺν καὶ
 ἀναίσθητον ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν γινομένων εἰδέναι
 25 τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, ὅτι καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ράδιον αὐτῷ διαθεῖναι
 πάντα, ὡς ἂν ἐθέλη, καὶ ἀπὸ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία μετα-
 βάλλειν. Ὡσπερ γὰρ κρυμοῦ γινομένου καὶ πάγου ἀνυποίστου,

3. Ἐξ. κεφ. 14.

4. Ἀριθμ. κεφ. 16.

5. Ἐξ. κεφ. 8.

6. Ἀριθμ. 22, 5 ἔ.

7. Δαν. κεφ. 12.

ἔκαιε, ἀλλ' ἀπολάμβαναν τὰ παιδιά, πού εἶχαν ριχτεῖ μέσα, κάποια δροσιά πάρα πολὺ εὐχάριστη. Πέλαγος ἦταν στὴν περίπτωση τῶν Ἰουδαίων, καὶ δὲν καταβυθίζονταν μέσα στὰ ὕδατα, ἀλλὰ περνοῦσαν μέσα ἀπὸ αὐτὰ σὰν νὰ ἦταν στερεότερα καὶ ἀπὸ πέτρα³. Γῆ ἦταν στὴν περίπτωση τοῦ Δαθάν καὶ τοῦ Ἀβειρών, καὶ ὁμοῦς δὲν συγκρατοῦσε τὰ σώματα αὐτῶν, ἀλλὰ καταβυθίζονταν εὐκολότερα καὶ ἀπὸ ὅ,τι στὴ θάλασσα⁴. Ξύλο ξηρὸ ἦταν τὸ ραβδί τοῦ Ἀαρών, καὶ ὁμοῦς παρήγαγε καρπὸ ὠραιότερο καὶ ἀπὸ τὰ φυτὰ πού ἦταν φυτευμένα στὴ γῆ⁵. Ὄνος ἦταν, πού εἶναι τὸ πιὸ νωθρὸ ζῶο ἀπὸ ὄλα, στὴν περίπτωση τοῦ Βαρλαάμ, καὶ ὁμοῦς ἀπολογήθηκε σ' αὐτὸν πού τὸ χτυποῦσε ὀχι κατώτερα ἀπὸ λογικὸ ἄνθρωπο⁶. Λεοντάρια ἦταν στὴν περίπτωση τοῦ Δανιήλ, καὶ ἔδειξαν ἡμερότητα προβάτων, χωρὶς νὰ ἐξαφανισθεῖ ἡ φύση τους, ἀλλὰ μεταβλήθηκε ἡ ἐνέργειά τους⁷. Πολλὰ ἄλλα παρόμοια θαύματα μπορεῖ κανένας νὰ δεῖ καὶ στὴν κτίση. Μὴ λοιπόν, ἐπειδὴ αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο καὶ συμβαίνει μπροστὰ στὰ μάτια μας, νομίσεις μικρὸ τὸ θαῦμα· διότι σκέψου πόσο σπουδαῖο εἶναι, πού ἄλλοτε μὲν φαίνεται χιόνι, ἄλλοτε δὲ νερό, καὶ μέσα σὲ μιὰ σύντομη στιγμή ὁ καιρὸς παρουσιάζει τόσες πολλὲς μεταβολές.

Γιὰ νὰ μὴ σκέπτεται κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, ὅτι αὐτὰ συμβαίνουν μὲ τὴ φυσικὴ ἐνέργεια τῶν στοιχείων, καὶ αὐτὰ τὰ νομίζει ἀπλῶς αἷτια αὐτῶν, ἀλλὰ γιὰ νὰ γνωρίζει ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος πού τὰ προστάζει, μεταφέρει τὸ λόγο στὸ πρόσταγμα αὐτοῦ πρὸς ὄλα αὐτά, καὶ λέγει· «Θὰ ἐξαποστείλει τὸ λόγο του καὶ θὰ λειώσει αὐτά»· δηλαδὴ τὸ πρόσταγμά του· διότι δὲν τὸ κάμνει αὐτὸ προηγουμένως ἢ φύση τῶν ἀνέμων, ἀλλ' ὁ Θεὸς πού ἔκαμε τοὺς ἀνέμους. Μετέφερε δὲ τὸ λόγο στὰ φυσικὰ στοιχεῖα καὶ στὶς μεταβολές τῶν στοιχείων, γιὰ νὰ πείσει τὸν Ἰουδαῖο, τὸ πνευματικὰ παχὺ καὶ ἀναίσθητο, νὰ γνωρίσει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ ὅσα συμβαίνουν κάθε χρόνο, ὅτι δηλαδὴ καὶ εἶναι εὐκολο σ' αὐτὸν νὰ θέσει σὲ ἐνέργεια ὄλα ὅσα συμβαίνουν καθ' ὄλο τὸ χρόνο, καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα νὰ τὰ μεταβάλλει στὰ ἀντίθετα. Διότι; ὅπως ἀκριβῶς ὅταν συμβεῖ ψυ-

ράδιον αὐτῷ γαλήνην ἐργάσασθαι καὶ πάντα διαλύσαι, οὕτω δὴ
 καὶ αὐτοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ γενομένους καὶ ἐν πολέμοις, εὐκολώ-
 τερον αὐτῷ πρὸς εἰρήνην καὶ τὴν ἑαυτῶν ἐπαναγαγεῖν, καὶ πρὸς
 τὴν προτέραν εὐημερίαν χειραγωγῆσαι. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον δη-
 5 λοῖ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον κεκρυμένως αἰνίττεται. Ποῖον δὴ τοῦτο;
 "Ὅτι, καθάπερ ταῦτα καὶ λυποῦντα πολλάκις χρησίμως τε καὶ ὠ-
 φελίμως γίνεται, οὕτω καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς συμφερόντως γέγονε,
 καὶ ἐργασάμενα πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. "Ἴνα μὴ ἐπὶ πλεον λυπή-
 ση, πάλιν εἰς μεταβολὴν μετέστη τὴν εὐδαιμονιότεραν. Τί δὲ αὐτῷ
 10 βούλεται καὶ τὰ παραδείγματα; Οὐ γὰρ εἶπε, «Διδόντος χιόνα»,
 μόνον, ἀλλ' ἐπήγαγεν, «'Ωσεὶ ἔριον»· οὐδέ, «'Ομίχλην πάσσον-
 τος», ἀλλ' ἐπήγαγεν, «'Ωσεὶ σποδόν»· οὐδέ, «Βάλλοντος κρύ-
 σταλλον», ἀλλ' ἐπήγαγεν, «'Ωσεὶ ψωμούς». Ἐμοὶ δοκεῖ κάντεῦ-
 θεν τὴν εὐκολίαν τοῦ ἐργαζομένου δηλοῦν καὶ τὴν εὐπορίαν.
 15 «'Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ». "Ἐτερος,
 «'Ακριβασμούς». "Ἄλλος, «Προστάγματα». «Δικαιώματα καὶ
 κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραήλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει». "Ἄλλος,
 «'Ὁμοια». «Καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐ-
 τοῖς». "Ὅρα πῶς πάλιν ἀπὸ τῶν καθολικῶν ἐπὶ τὰ μερικὰ μετέ-
 20 γει τὸν λόγον, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὰ ἐξαίρετα, βουλόμενος διε-
 γεῖραι αὐτοὺς πρὸς πλείονα σπουδὴν. Ἀρχόμενος οὖν τοῦ ψαλ-
 μοῦ περὶ τῶν αἰσθητῶν διελέχθη καὶ σῶμα ὠφελούντων, οἷον ἀ-
 σφαλείας, εὐετηρίας, εἰρήνης, ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀνά-
 γει τὸν λόγον, τὸν περὶ τῆς νομοθεσίας λόγον ἀναπλῶν, ὅπερ
 25 μάλιστα εἶδος εὐεργεσίας, ἀπάγειν κακίας, χειραγωγεῖν πρὸς ἀ-
 ρετήν, φωτίζειν διάνοιαν. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἄνω καὶ κάτω τοῦτο
 στρέφων ἔλεγε· «Ποῖος ὡς οὗτος λαός; τὸ ἔθνος τὸ μέγα, ᾧ ἐ-

χος καὶ παγωνιά ἀνυπόφορη, εἶναι εὐκολο σ' αὐτὸν νὰ φέρει γαλήνη καὶ νὰ τὰ διαλύσει ὅλα, ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτοὺς ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν καὶ περιπλάκηκαν σὲ πολέμους, εἶναι πάρα πολὺ εὐκολο σ' αὐτὸν νὰ τοὺς ἐπαναφέρει στὴ γαλήνη καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσει στὴν προηγούμενη εὐημερία τους. Δὲν φανερώ- νει δὲ μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἄλλο, ποὺ εἶναι κρυμμένο μέσα σ' αὐτά, ὑπαινίσσεται. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι αὐτό; Ὅτι, ὅπως ἀκρι- βῶς αὐτά, ποὺ πολλὰς φορὰς καὶ μᾶς λυποῦν, εἶναι χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα, ἔτσι, καὶ τὰ ὅσα συνέβηκαν σ' αὐτούς, ἔχουν γί- νει γιὰ τὸ συμφέρον τους καὶ τοὺς ἐπέφεραν μεγάλη ὠφέλεια. Γιὰ νὰ μὴ τοὺς λυπήσει περισσότερο, μεταφέρθηκε πάλι πρὸς τὴν ἡπίοτερη μεταβολή. Σὲ τί δὲ ἀποσκοπεῖ μὲ τὰ παράδειγμα- τα ποὺ ἀναφέρει; Διότι δὲν εἶπε μόνο, «αὐτὸς ποὺ δίνει τὸ χιόνι», ἀλλὰ πρόσθεσε, «σὰν τὸ λευκὸ καὶ ἀπαλὸ μαλλί»· οὐτε εἶ- πε, «Ὅμιχλη σκορπισμένη», ἀλλὰ πρόσθεσε, «σὰν στάχτη»· οὐτε εἶπε, «Αὐτὸς ποὺ ρίχνει τὸ χαλάζι καὶ τοὺς πάγους», ἀλλὰ πρόσθεσε, «σὰν τὰ ψωμιά». Ἐγὼ νομίζω ὅτι καὶ μὲ αὐτὸ θέλει νὰ δείξει τὴν εὐκολία καὶ τὴν εὐχέρια ἐκείνου ποὺ κάμνει αὐτά.

«Αὐτὸς εἶναι ποὺ φανέρωσε τὶς ἐντολὰς τοῦ στὸν Ἰακώβ». Ἄλλος, «Τὶς ὑψηλὰς ἀλήθειάς του». Ἄλλος, «Τὰ προστάγμα- τὰ του». «Τὶς ἐντολὰς τοῦ καὶ τὰ δίκαια προστάγματά του στὸν Ἰσραήλ. Δὲν ἔκανε τὸ ἴδιο καὶ σὲ κάθε ἄλλο ἔθνος». Ἄλλος λέγει, «Ὅμοια». «Καὶ τὶς ἀποφάσεις τοῦ δὲν τὶς φανέρωσε σ' αὐτούς». Πρόσεχε πῶς πάλι μεταφέρει τὸ λόγο ἀπὸ τὰ γενικὰ πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους, καὶ πρὸς τὰ τελειῶς ἰδιαίτερα ποὺ δόθη- καν στοὺς Ἰουδαίους, θέλοντας νὰ διεγείρῃ αὐτοὺς πρὸς μεγα- λύτερο ἐνδιαφέρον. Ἀρχίζοντας δηλαδὴ τὸν ψαλμὸ μίλησε γιὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ ποὺ ὠφελοῦν τὸ σῶμα, ὅπως γιὰ τὴν ἀσφάλεια, τὴν εὐημερία, τὴν εἰρήνη, ἐδῶ ὁμως μεταφέρει τὸ λόγο πρὸς τὰ ὑψηλότερα, ξεδιπλώνοντας τὸ λόγο γιὰ τὴ νομοθεσία, ποὺ εἶ- ναι τὸ πῶς μεγαλύτερο εἶδος εὐεργεσίας, καθόσον ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν κακία, καθοδηγεῖ πρὸς τὴν ἀρετὴ, φωτίζει τὴ διάνοια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Μωϋσῆς, ἀναφέροντας συνέχεια αὐτό, ἔλεγε· «Ποιὸς ἄλλος εἶναι ὅπως αὐτὸς ὁ λαός; τὸ ἔθνος τὸ μεγάλο,

στιν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων αὐτοῖς, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ πᾶσιν οἷς αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα;». Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν· «Ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις. Ἐγνώρισε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τῷ Μωϋσεῖ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θε-
5 λήματα αὐτοῦ». Καὶ ὁ Ἱερεμίας· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογι-
σθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγα-
πημένῳ ὑπ' αὐτοῦ».

Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἄν· καὶ μὴ δηλώσας τοῖς λοιποῖς ἀν-
10 θρώποις, πῶς αὐτοὺς κολάζει; Ὅτι μὲν γὰρ κολάζει καὶ τοὺς
πρὸ τοῦ νόμου καὶ τοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀμαρτάνον-
τας, δῆλον ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς φησι· «Βασίλισσα νότου ἀναστήσει-
ται, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεὰν ταύτην». Καὶ πάλιν· «Ἄνδρες Νι-
νευῖται ἀναστήσονται καὶ κατακρινουῦσι τὴν γενεὰν ταύτην».
15 Πάντως γὰρ διὰ τοῦτο οὕτως εἴρηται, ὡς κάκεινων λόγον ὑπε-
χόντων, καὶ τῶν μὲν ἐπαινουμένων, τῶν δὲ κολαζομένων. Εἰ δὲ
μὴ ἦν δῆλα αὐτοῖς τὰ πρακτέα, πῶς ἡμελλόν κατακρίνειν τού-
τους; Πῶς δὲ πάλιν ἔλεγεν, ὅτι «τὸ αἷμα ἐκδικηθήσεται ἀπὸ τοῦ
αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου»; πῶς δὲ
20 καί, «Ἄνεκτότερον ἔσται γῆ Σοδόμων καὶ Γομόρρας»; Τῷ γὰρ
εἰπεῖν, «Ἄνεκτότερον», οὐ τελείαν ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ κουφοτέ-
ραν τιμωρίαν, ὧν ἡμάρτον, αὐτοὺς δίδόναι δηλοῖ. Εἰ δὲ οἱ κολα-
σθέντες οὕτω χαλεπῶς πάλιν δίκην δίδοσιν, τίς τῶν ἄλλων δια-
φεύζεται;

25 Ὅρωμεν δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ δίκην δεδωκό-
τας, καὶ ἑτέρους πολλούς, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Κάϊν. Καὶ ὁ Παῦλος
δὲ φησι, τὸ αὐτὸ τοῦτο δηλῶν· «Ἀποκαλύπτεται ὄργη Θεοῦ ἀπ'
οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀ-

8. Δευτ. 4, 7.

9. Ψαλμ. 102, 6-7.

10. Βαροὺχ 3, 36-37.

11. Μαθθ. 12, 42.

12. Μαθθ. 12, 41.

13. Μαθθ. 23, 35.

14. Μαθθ. 11, 24.

κοντὰ στὸ ὁποῖο βρίσκεται ὁ Θεὸς προστατεύοντας αὐτούς; ποιὸς εἶναι σὰν τὸν Κύριον τὸ Θεὸν μας, ποὺ μᾶς παρέχει ὅτι καὶ ἂν τοῦ ζητήσουμε;»⁸. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλι· «Κάμνει ὁ Κύριος ἔργα ἐλέους καὶ παίρνει ἀποφάσεις δίκαιες γιὰ ὄλους ἐκείνους ποὺ ἀδικοῦνται. Ἐκανε γνωστὸς στὸ Μωυσῆ τὶς βουλές του καὶ τὰ θελήματά του στοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ»⁹. Καὶ ὁ Ἰερεμίας· «Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς μας· δὲν θὰ μπορέσει νὰ συγκριθεῖ μὲ αὐτὸν κανένας ἄλλος. Αὐτὸς βρῆκε ὅλη τὴ σοφία καὶ τὴν παρέδωσε στὸ δούλο του Ἰακώβ, τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἀγαπημένο του»¹⁰.

Ἄλλ' ἴσως θὰ μπορούσε νὰ πεί κάποιος· Ἐφόσον δὲν φανέρωσε στοὺς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους τὶς ἐντολές του, πῶς τιμωρεῖ αὐτούς; Τὸ ὅτι βέβαια τιμωρεῖ καὶ ἐκείνους ποὺ ἐξησαν πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο καὶ ἐκείνους ποὺ ἁμαρτάνουν σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, γίνεται φανερὸ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ λέγει ὁ Χριστὸς· «Ἡ βασίλισσα ἀπὸ τὰ νότια τῆς Ἰουδαίας θὰ ἀναστηθεῖ καὶ θὰ κατακρίνει τὴ γενεὰ αὐτῆ»¹¹. Καὶ πάλι· «Ἄνδρες Νινευῖτες θ' ἀναστηθοῦν καὶ θὰ κατακρίνουν τὴ γενεὰ αὐτῆ»¹². Ὅπως δὴποτε λοιπὸν γι' αὐτὸ ἔτσι λέχθησαν αὐτά, διότι καὶ ἐκεῖνοι εἶναι ὑπεύθυνοι, καὶ ἄλλοι μὲν ἀπὸ αὐτοὺς ἐπαινοῦνται, ἄλλοι δὲ τιμωροῦνται. Ἄν δὲ δὲν ἦταν γνωστὰ σ' αὐτοὺς αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ πράττουν, πῶς θὰ ἐπρόκειτο νὰ κατακρίνουν αὐτούς; Πῶς δὲ πάλι ἔλεγε, ὅτι «θὰ ἐκδικηθεῖ τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε ἄδικα ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ δίκαιου Ἄβελ μέχρι τὸ αἷμα τοῦ Ζαχαρία»¹³; πῶς δὲ ἔλεγε ὅτι καὶ «ἡ τιμωρία τῶν Σοδόμων καὶ τῆς Γόμορας θὰ εἶναι περισσότερο ἀνεκτὴ»¹⁴; Διότι μὲ τὸ νὰ πεί «ὅτι ἡ τιμωρία θὰ εἶναι ἀνεκτότερη», φανερώνει ὅχι τέλεια ἀπαλλαγὴ, ἀλλ' ἐλαφρότερη τιμωρία θὰ ὑποστοῦν γιὰ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ διέπραξαν. Ἄν δὲ, ἐκεῖνοι ποὺ τιμωρήθηκαν τόσο φοβερὰ, πάλι θὰ τιμωρηθοῦν, ποιὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους θὰ διαφύγει τὴν τιμωρία;

Βλέπομε δὲ ὅτι τιμωρήθηκαν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐξησαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ πολλοὶ ἄλλοι καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰδιὸς ὁ Κάϊν. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ λέγει, δηλώνοντας αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, «Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ φανερώνεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πρὸς

λήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων· διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσεν. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς 5 ἀναπολογήτους». Εἶτα τὸν περὶ τοῦ βίου κινῶν λόγον, οὐδὲ ἐνταῦθα ἀφήσιν αὐτοὺς ἀνευθύνους, οὕτω λέγων· «Ὅτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι». «Λογίζη δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς 10 τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ; Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις ἑαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέ- 15 ρα ὄργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζῶν αἰώνιον, τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὄργη καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ 20 πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου τε πρῶτον, καὶ Ἕλληνας».

Ὅρᾳς διὰ πάντων τῶν εἰρημένων πῶς ἅπαντες ὅσοι γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου, δίκην διδόσασιν, καὶ ὅσοι τῆς ἀρετῆς ἐπεμελήσαντο καὶ ἀσεβείας ἀπηλλάγησαν, ἀγαθῶν ἀπο- 25 λαύουσι; Πῶς οὖν ἢ τοῦτο ἔσται, ἢ ἐκεῖνο, εἶπερ οὐκ ἤδεισαν τὸ πρακτέον; Εἰ δὲ καὶ ἤδεισαν τὸ πρακτέον, φησί, πῶς λέγει, «Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδή-

15. Ρωμ. 1, 18-20.

16. Ρωμ. 1, 32.

17. Ρωμ. 2, 3-9.

κάθε ἀσέβεια καὶ ἀδικία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού, ἐνῶ κατέχουν τὴν ἀλήθεια, παρὰ ταῦτα ἀδικοῦν· καθόσον αὐτὸ πού ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν γιὰ τὸ Θεὸ εἶναι φανερὸ σ' αὐτούς· ἀφοῦ ὁ Θεὸς τὸ φανέρωσε σ' αὐτούς. Διότι οἱ ἄορατες ιδιότητες καὶ ἐνέργειαι αὐτοῦ γίνονται ἀντιληπτές ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του ἀπὸ τότε πού κτίσθηκε ὁ κόσμος, καθὼς καὶ ἡ αἰώνια δύναμη καὶ θειότης αὐτοῦ, ὥστε νὰ εἶναι ἀδικαιολόγητοι»¹⁵. Στὴ συνέχεια μιλώντας γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς, οὔτε καὶ ἐδῶ ἀφήνει αὐτοὺς ἀνεύθυνους, λέγοντας τὰ ἐξῆς: «Αὐτοί, ἂν καὶ γνώρισαν πολὺ καλὰ τὶς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ὅτι δηλαδὴ ἐκείνοι πού πράττουν τέτοια ἔργα εἶναι ἄξιοι θανάτου, δὲν πράττουν μόνο αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζουν ἐκείνους πού πράττουν αὐτά»¹⁶. «Νομίζεις δέ, ἄνθρωπε, σὺ πού κρίνεις αὐτοὺς πού πράττουν τὰ ἔργα αὐτά, καὶ πράττεις καὶ σὺ αὐτά, ὅτι θὰ διαφύγεις τὴ δίκαια ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ; Ἡ μήπως περιφρονεῖς τὸν πλοῦτο τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνοχὴ καὶ μακροθυμία του, ἀγνοώντας, ὅτι ἡ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ σὲ ὀδηγεῖ σὲ μετάνοια; Ἀνάλογα δὲ μὲ τὴ σκληρότητά σου καὶ τὴν ἀμετανόητη καρδιά σου, θησαυρίζεις γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου ὀργὴ γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, πού θ' ἀποδώσει στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα του· σ' ἐκείνους μὲν πού μὲ ἐπιμονὴν πράττουν τὰ ἀγαθὰ ἔργα, καὶ ζητοῦν δόξα καὶ τιμὴ καὶ ἀφθαρσία, θ' ἀποδώσει ζωὴ αἰώνια, σ' ἐκείνους δὲ πού ἀπὸ φιλοδοξία ἀπειθοῦν μὲν στὴν ἀλήθεια, πείθονται δὲ στὴν ἀδικία, θὰ ἐκσπάσει θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ θλίψη καὶ στενοχώρια σὲ κάθε ψυχὴ ἀνθρώπου πού πράττει τὸ κακὸ, καὶ τοῦ Ἰουδαίου πρῶτα, καὶ τοῦ ἔθνικοῦ»¹⁷

Βλέπεις μὲ ὅλα ὅσα λέχθησαν, πῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πού ὑπῆρξαν, ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ νὰ δοθεῖ ὁ νόμος, τιμωροῦνται, καὶ ὅσοι φρόντισαν γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τὴν ἀσέβεια, θ' ἀπολαύσουν ἀγαθὰ; Πῶς λοιπὸν θὰ συμβεῖ ἢ αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο, ἐφόσον βέβαια δὲν γνώρισαν τί ἔπρεπε νὰ πράξουν; Ἄν δέ, λέγει, καὶ γνώρισαν αὐτὸ πού ἔπρεπε νὰ πράξουν, πῶς λέγει, «Δὲν τὸ ἔκαμε αὐτὸ σὲ κάθε ἔθνος καὶ τὰ πα-

λωσεν αὐτοῖς»; *Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, καὶ τί ποτε δηλοῦν βούλεται; Ἄκουε. Γραπτὸν νόμον οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἔδωκε τὸν μὲν γὰρ φυσικὸν ἔνδοθεν εἶχον ἅπαντες ἐνηχοῦντα, τί μὲν καλόν, τί δὲ οὐ τοιοῦτον. Ὅμοῦ γὰρ πλάττων τὸν ἄνθρωπον ὁ*
5 Θεός, τοῦτο αὐτῷ ἐνέθηκε δικαστήριον ἀδέκαστον, τὴν ἐν ἐκάστω τοῦ συνειδότης ψῆφον. Τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ἐξαιρέτον τι ἐπραγματεύσατο, τὸ καὶ διὰ γραμμάτων δηλῶσαι τὰ νόμιμα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐποίησεν ἐν παντὶ ἔθνει, ἀλλ',
«Οὕτως οὐκ ἐποίησε». Τουτέστιν, οὐ πλάκας αὐτοῖς ἐπεμψεν,
10 οὐ γράμματα, οὐ νομοθέτην Μωϋσέα, οὐ τἄλλα τὰ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ ὄρους· ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ἐκ περιουσίας Ἰουδαῖοι μόνοι ἀπήλαυσαν· ἢ μέντοι πᾶσα φύσις ἢ ἀνθρωπίνη ἀρκοῦντα εἶχε τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότης νόμον. Ἄπερ καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου
15 ποιῇ· οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσὶ νόμος». Διὸ καὶ μείζωνος τῆς κατακρίσεως Ἰουδαῖοι ἄξιοι, ὅτι μετὰ τοῦ φυσικοῦ καὶ τὸν γραπτὸν λαβόντες, τσαῦτα παρηνόμησαν. Ὡστε ἢ πολλῆ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία πλείονος αὐτοῖς κατακρίσεως ὑπόθεσις γίνεται ἐρραθυμηκόσι. Κατὰ μὲν οὖν τὸ ρητὸν ἀρκεῖ τὰ εἰρημένα· εἰ
20 δέ τις ἐπιθυμίαν ἔχει καὶ κατὰ ἀναγωγὴν τὸν ψαλμὸν ἐκλαβεῖν, οὐ παραιτησόμεθα καὶ ταύτην ὀδεῦσαι τὴν ὁδόν, οὐ λυμαινόμενοι τὴν ἱστορίαν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ μετ' ἐκείνης καὶ ταῦτα προστιθέντες τοῖς φιλοπονωτέροις, καθὼς ἂν οἶόν τε ἦ.

«Ἐπαίνει, Ἰερουσαλήμ, τὸν Κύριον, αἶνει τὸν Θεόν σου,
 25 Σιών». Οἶδεν Ἰερουσαλήμ τὴν ἄνω ὁ Παῦλος, περὶ ἧς λέγει·
 «Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· ὡσπερ καὶ Σιών οἶδε τὴν Ἐκκλησίαν, ὅταν λέγῃ· «Οὐ γὰρ προ-

 18. Ρωμ. 2, 14.

19. Γαλ. 4, 26.

ραγγέλματά του δὲν τὰ φανέρωσε σ' αὐτούς»; Τί λοιπὸν σημαίνουν τὰ λόγια αὐτὰ καὶ τί τέλος πάντων θέλει νὰ δηλώσει; Ἄκουε. Γραπτὸ νόμο σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς ἄλλους δὲν ἔδωσε· διότι τὸν μὲν φυσικὸ νόμο τὸν εἶχαν μέσα τους ὅλοι γενικὰ νὰ ἤχῃ καὶ νὰ τοὺς λέγει, τί μὲν εἶναι καλὸ, τί δὲ δὲν εἶναι. Καθόσον πλάθοντας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο, ἔθεσε συγχρόνως μέσα σ' αὐτόν, σὰν δικαστήριον ἀμερόληπτο, τὴ φωνὴ τῆς συνειδήσεως τοῦ καθενός. Στοὺς Ἰουδαίους ὁμοῦ φρόντισε νὰ δώσει καὶ κάτι τὸ ἰδιαίτερον, τὸ νὰ φανερώσει σ' αὐτούς τὰ νόμιμα καὶ γραπτῶς. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὸς δὲν εἶπε, ὅτι δὲν ἔκαμε αὐτὸ σὲ κάθε ἔθνος, ἀλλὰ, «Δὲν τὸ ἔκαμε ἔτσι». Δηλαδή, δὲν ἔστειλε σ' αὐτούς πλάκες, οὔτε γράμματα, οὔτε τὸν νομοθέτη Μωυσῆ, οὔτε τὰ ἄλλα ποὺ συνέβηκαν στὸ ὄρος τοῦ Σινᾶ, ἀλλ' ὅλα αὐτὰ μόνο οἱ Ἰουδαῖοι τὰ ἀπόλαυσαν μὲ ἀφθονία· ὅλη δηλαδή ἡ ἄλλη ἀνθρώπινη φύση ἀρκοῦνταν στὸ νόμο τῆς συνειδήσεως. Αὐτὸ ἀκριβῶς γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ὁ Παῦλος, ἔλεγε· «Διότι, ὅταν τὰ ἔθνη ποὺ δὲν ἔχουν γραπτὸ νόμο, ἐκ φύσεως πράττουν ἐκεῖνα ποὺ παραγγέλλει ὁ νόμος, ἄρα αὐτοί, ἂν καὶ δὲν ἔχουν νόμο γραπτὸ, εἶναι οἱ ἴδιοι νόμος γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους»¹⁸. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι ἄξιοι μεγαλύτερης κατακρίσεως, διότι ἂν καὶ ἔλαβαν μαζί μὲ τὸ φυσικὸ νόμο καὶ τὸ γραπτὸ, ὁμοῦ διέπραξαν τόσο μεγάλες παρανομίες. Ὡστε ἡ μεγάλη εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ γίνεται γι' αὐτοὺς αἰτία μεγαλύτερης κατακρίσεως, ἐφόσον ἔδειξαν ἀδιαφορία. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν κατὰ γράμμα ἑρμηνεία εἶναι ἀρκετὰ τὰ ὅσα λέχθησαν, ἂν ὁμοῦ κάποιος ἐπιθυμῇ νὰ ἐξετάσουμε τὸν ψαλμὸ καὶ ἀλληγορικά, δὲν θ' ἀποφύγουμε νὰ βαδίσουμε καὶ αὐτὴ τὴν ὁδὸ, ὅχι διαστρέφοντας τὴν ἱστορία, μακριὰ μιὰ τέτοια σκέψη, ἀλλὰ μαζί μὲ ἐκείνην προσθέτοντας καὶ αὐτά, κατὰ τὸ δυνατό, γιὰ τοὺς πιδὸ φιλόπουνους.

«Πρόσφερε, Ἱερουσαλήμ, λόγους ἐπαινετικούς στὸν Κύριον, πρόσφερε ὕμνους στὸ Θεὸ σου, Σιών». Γνωρίζει ὁ Παῦλος τὴν οὐράνια Ἱερουσαλήμ, γιὰ τὴν ὁποία λέγει· «Ἡ δὲ οὐράνια Ἱερουσαλήμ εἶναι ἐλεύθερη, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μητέρα μας»¹⁹. ὅπως ἀκριβῶς γνωρίζει νὰ ὀνομάζει καὶ τὴν ἐκκλησίαν Σιών, ὁ-

σεληλύθατε ὄρει ψηλαφωμένῳ καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ καὶ γνόφῳ καὶ σκότῳ καὶ θυέλλῃ, ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών πόλει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς». Δυνατὸν οὖν κατὰ ἀναγωγὴν καὶ περὶ ταύτης λέγεσθαι τό, «Ἐπαίνει, 5 Ἱερουσαλήμ, τὸν Κύριον, αἶνει τὸν Θεὸν σου, Σιών· ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοί». Καὶ γὰρ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀσφαλέστερον αὐτὴν ἐτείχισεν, οὐ μοχλοῖς καὶ θύραις, ἀλλὰ τῷ σταυρῷ περιφράζας, καὶ τῇ ἀποφάσει τῆς οἰκείας δυνάμεως, δι' ἧς ἀνέστησεν αὐτῆς πανταχοῦ 10 τὸν περίβολον, εἰπὼν, ὅτι «Πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς».

2. Ἐν γοῦν προοιμίῳις βασιλεῖς ἅπαντες, καὶ δῆμοι καὶ πόλεις, καὶ τῶν δαιμόνων αἱ φάλαγγες, καὶ αὐτὴ τοῦ διαβόλου ἡ τυραννίς, καὶ μυρία πράγματα ἐπέθεντο τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ὁμοῦς 15 πάντα μὲν ἐκεῖνα διελύθη καὶ ἀπώλετο· αὐτὴ δὲ ἀύξομένη πρὸς ὕψος ἤρθη τοσοῦτον, ὅτι καὶ αὐτοὺς ὑπερέβη τοὺς οὐρανοὺς. «Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοί». Ὡσπερ ἐξ ἀρχῆς εἶπεν, «Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν», καὶ διὰ τῆς γῆς ἀπάσης ὁ λόγος διέδραμεν, οὕτω μετὰ ταῦτα, «Πορευθέντες 20 μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔνθη»· καὶ ὅτι «Κηρυχθήσεται τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ», καὶ αὐτὰ τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα ἐν βραχεῖᾳ καιροῦ ροπή κατέλαβε τὸ ἐπίταγμα. Διὸ καὶ ἔλεγεν· «Ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ἐὰν πεσὼν εἰς τὴν γῆν μὴ ἀποθάνη, αὐτὸς μόνος μένει, ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει». 25 Καὶ πάλιν, «Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν». Παρὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐνδὸς ἐγένοντο πολλοί, νόμῳ φύσεως τοῦ πλήθους ἀύξομένου, διὸ καὶ σχολαιότερον τὸ πρᾶγμα

20. Ἐβρ. 12, 18-23.

20. Δευτ. 5, 22.

21. Ματθ. 16, 18.

22. Γέν. 1, 28.

23. Ματθ. 28, 19.

24. Ματθ. 26, 13.

25. Ἰω. 12, 24.

26. Ἰω. 12, 32.

πως όταν λέγει· «Διότι δὲν ἔχετε προσέλθει σὲ κάποιο ὄρος ποῦ εἶναι ψηλαφίτῳ καὶ ἔχει καεῖ ἀπὸ φωτιὰ καὶ εἶναι σκεπασμένο ἀπὸ ὀμίχλη, σκοτάδι καὶ θύελλα²⁰, ἀλλὰ προσήλθατε στὴν πόλη Σιών ποῦ εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῶν πρωτότοκων, ποῦ ἔχουν καταγραφῆ στυὸς οὐρανοῦς». Εἶναι δυνατὸ λοιπὸν ἀλληγορικὰ καὶ γι' αὐτὴν νὰ λέγεται τό, «Πρόσφερε, Ἱερουσαλήμ, λόγους ἐπαινετικὸς στὸν Κύριο, πρόσφερε ὕμνους στὸ Θεό, Σιών· διότι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου καὶ εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐξ αἰτίας σου». Καθόσον αὐτὴν τὴν περιτειχίσει ἀσφαλῆστερα ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὄχι μὲ μοχλοὺς καὶ θύρες, ἀλλὰ τὴν περιέφραξε μὲ τὸ σταυρὸ καὶ τὴν ἀπόφαση τῆς δυνάμεώς του, μὲ τὴν ὁποία ὕψωσε παντοῦ τὸν περίβολλό της λέγοντας, ὅτι, «Καὶ οἱ πύλες τοῦ Ἰαδὴ δὲν θὰ τὴν καταβάλλουν»²¹.

2. Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν ὄλοι οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ πόλεις καὶ τῶν δαιμόνων οἱ φάλαγγες καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ τυραννικὴ ἐξουσία τοῦ διαβόλου καὶ ἀμέτρητα ἀλλὰ κακὰ ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ὁμοῦς ὄλα μὲν ἐκεῖνα διαλύθηκαν καὶ ἐξαφανίστηκαν, ἐνῶ αὐτὴ ἀυξάνοντας, σὲ τόσο μεγάλο ὕψος ἐφθασε, ὥστε ὑπερέβηκε καὶ αὐτοὺς ἀκόμα τοὺς οὐρανοῦς. «Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐξ αἰτίας σου». Ὡπως ἀκριβῶς στὴν ἀρχὴ εἶπε, «Αὐξάνεστε καὶ πληθύνεστε καὶ γεμίσατε τὴ γῆ»²², καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ διέτρεξε ὀλόκληρη τὴ γῆ, ἔτσι στὴ συνέχεια εἶπε, «Πηγαίνετε καὶ κάμετε μαθητῆς μου ὄλα τὰ ἔθνη»²³, καὶ ὅτι «Τὸ εὐαγγέλιο αὐτὸ θὰ κηρυχθεῖ σ' ὄλο τὸν κόσμος»²⁴, καὶ μέσα σὲ πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα τὸ πρόσταγμα κατέλαβε καὶ αὐτὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Ὁ κόκκος τοῦ σιταριοῦ ἄν, πέφτοντας στὴ γῆ, δὲν πεθάνει, παραμένει αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἄν ὁμοῦς πεθάνει, παράγει πολὺ καρπὸ»²⁵. Καὶ πάλι· «Ὡταν θὰ ὕψωθῶ ὄλους θὰ σᾶς προσελκύσω κοντὰ μου»²⁶. Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ἔγιναν πολλοὶ, αὐξάνοντας τὸ πλῆθος μὲ τὸ νόμο τῆς φύσεως, γι' αὐτὸ καὶ τὸ πρᾶγμα προχωροῦσε δυσκολότερα, στὴν περίπτωσή ὁμοῦς τῶν ἀποστόλων τὸ πλῆθος αὐξανόταν ὄχι μὲ τὸ νόμο

προήει, ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι τὸ πλῆθος ἐπεδίδου· διόπερ εὐθέως ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τρισχίλιοι, εἶτα πεντακισχίλιοι, εἶτα μύριοι, εἶτα πᾶσα ἡ οἰκουμένη διὰ τῆς καλῆς ταύτης ἀναγεννήσεως τεχθέντες, ηἰξήθησάν τε καὶ ἐπλη-
 5 θύνησαν, καὶ τὴν εὐλογίαν διὰ τῶν ἔργων ἦν ἔλαβον ἐπεδειξάντο· «Οὐ γὰρ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐγεννήθησαν».

«Ὁ τιθεὶς τὰ ὄριά σου εἰρήνην». Τοῦτο μάλιστα περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἂν τις εἴποι κυρίως· καὶ τὸ δὴ θαυμαστότερον, ὅτι
 10 πολεμουμένη εἰρήνης ἀπέλαυε, καὶ πάντων ἐπιβουλευόντων τῇ ἀδείᾳ ἐνετρώφα. Διὸ καὶ ἔλεγεν· «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν». «Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε». Δυνατὸν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο λαμβάνεσθαι ἐτέρως εἰς πνευματικὴν τροφήν, ὅτι ἄρτον ἡμῖν δέδωκε τὸν τῆς ζω-
 15 ῆς. «Ὁ ἀποστέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῇ γῆ· ἕως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ». Ποῖος λόγος; εἶπέ μοι. Ὁ διὰ τῶν ἀποστόλων, ὁ πτεροῦ κουφότερον πάντα περιδραμών. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦτο ἀλλαχοῦ αἰνιττόμενος, λέγει, «Κύριος δώσει ρῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ». Εἰ δέ τις ἀμφιβάλλοι τῶν ἀ-
 20 νοήτων, ἀπὸ τῶν κατὰ τὰ στοιχεῖα γινομένων λαμβανέτω τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μανθανέτω πῶς ἡ χιὼν ἀθρόον ἐπεισι, καὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ροπῇ πᾶσαν καλύπτει τὴν γῆν, οὐκ ἐκ περιόδου ἐπιούσα τῷ προσώπῳ ταύτης, ἀλλ' ἀθρόον αὐτὴν περιστέλλουσα. Ἐπει-
 25 δὴ τοίνυν προφήτης ἦν, καὶ εἰκὸς αὐτὸν τὰ μέλλοντα προαναφω-νοῦντα καὶ αἰνιττόμενον κατὰ ἀναγωγὴν ταῦτα λέγειν, ἀκολούθως τῷ περὶ τῶν στοιχείων ἐνδιατρίβει λόγῳ. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· μέλλει πᾶσα ἡ γῆ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ κατηχεῖσθαι, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους, καὶ ἐν βραχεῖ καιρῷ. Εἶτα ἵνα μή τις ἀμφιβάλλῃ, εἰ Ἰουδαῖοι ἔθνος ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ τοσαύτης ἀπο-

27. Ἰω. 1, 13.

29. Ψαλμ. 67, 12.

28. Ἰω. 14, 27.

τῆς φύσεως, ἀλλὰ μὲ τῆ βοήθεια τῆς χάριτος, καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀμέσως σὲ μιὰ ἡμέρα, ἀφοῦ γεννήθηκαν μὲ τὴν καλὴ αὐτῆ ἀναγέννηση τρεῖς χιλιάδες, ἔπειτα πέντε χιλιάδες, ἔπειτα ἀμέτρητοι, καὶ ἔπειτα ὀλόκληρη ἢ οἰκουμένη, αὐξήθηκαν καὶ πληθύνθηκαν καὶ ἐπέδειξαν μὲ ἔργα τὴν εὐλογία τοῦ ἔλαβαν. Διότι «Γεννήθηκαν ὄχι ἀπὸ αἷματα, οὔτε ἀπὸ σαρκικὸ θέλημα, ἀλλ' ἀπὸ τῆ χάρι τοῦ Θεοῦ».

«Αὐτὸς ἐγκατέστησε εἰρήνη στὰ σύνορά σου». Αὐτὸ πρὸ πάντων θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὸ ἀποδώσει κυρίως στὴν Ἐκκλησία· καὶ τὸ θαυμαστότερο βέβαια εἶναι, ὅτι, ἐνῶ πολεμοῦνταν, ἀπολάμβανε εἰρήνη, καὶ ἐνῶ ὄλοι τὴν ἐπιβουλεύονταν, μὲ φοβία ἀπολάμβανε τὴν πνευματικὴ χαρά. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλεγε· «Σᾶς ἀφήνω τὴν εἰρήνη μου, σᾶς δίνω τὴν εἰρήνη μου»²⁸. «Καὶ σὲ χορταίνει μὲ ἐκλεκτὸ σῖτο». Αὐτὸ εἶναι δυνατὸ ἀλληγορικὰ νὰ τὸ ἐννοήσουμε καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία, μὲ τὴν ἐννοια τῆς πνευματικῆς τροφῆς, διότι μᾶς ἔδωσε τὸν ἄρτο τῆς ζωῆς. «Αὐτὸς ἀποστέλλει τὸ λόγο τοῦ στή γῆ, καὶ μὲ πάρα πολὺ μεγάλη ταχύτητα θὰ τρέξει ὁ λόγος του». Ποιὸς λόγος; πές μου. Ὁ λόγος ποὺ βγήκε ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων καὶ διέτρεξε τὰ πάντα ἐλαφρότερα καὶ ἀπὸ φτερό. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Δαυὶδ ὑπαινωσόμενος σὲ ἄλλο μέρος αὐτό, λέγει· «Ὁ Κύριος θὰ δώσει λόγο σ' ἐκείνους ποὺ μὲ μεγάλη δύναμη κηρῦσσουν τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα τῆς σωτηρίας»²⁹. Ἄν ὁμως κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνόητους ἀμφιβάλλει, ἃς λάβει τὴν ἀπόδειξη ἀπὸ τὰ ὅσα συμβαίνουν στὰ φυσικὰ στοιχεῖα, καὶ ἃς μάθει πῶς τὸ χιόνι πέφτει ἀθόρυβα καὶ σὲ μιὰ μόνο στιγμὴ σκεπάζει ὀλόκληρη τὴ γῆ, χωρὶς νὰ καλύπτει αὐτὴν κατὰ διαστήματα, ἀλλὰ σὲ μιὰ στιγμὴ σκεπάζει αὐτήν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦταν προφήτης καὶ φυσικὸ ἦταν νὰ προλέγει τὰ μελλοντικὰ καὶ νὰ κάμνει ὑπαινιγμοὺς καὶ νὰ τὰ λέγει αὐτὰ ἀλληγορικὰ, στὴ συνέχειᾳ κάμνει λόγο γιὰ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Πρόκειται ὅλη ἡ γῆ νὰ κατηχηθεῖ μὲ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, καὶ μὲ πολὺ μεγάλη ταχύτητα καὶ σὲ σύντομο χρόνο. Ἐπειτα γιὰ νὰ μὴ ἀμφιβάλλει κάποιος, ἂν οἱ Ἰουδαῖοι, ποὺ ἦταν ἓνα ἔθνος καὶ ποὺ ἀ-

λαῦσαν ἐπιμελείας οὐ γέγονε δόκιμον, πῶς τοὺς τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντας ἐν βραχεῖ καιρῷ δυνατὸν μεταρρυθμισθῆναι, εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου τὰ ἀπὸ τῶν στοιχείων παραδείγματα παραλαμβάνει, τὴν χιόνα, τὴν ὀμίχλην, τὸν κρύσταλλον, ἅπερ μάλιστα ἐν μιᾷ καιροῦ ροπῇ γίνεται.

Μὴ τοίνυν ἀπιστήσης, εἰ καὶ τὰ τῆς γνώμης αὐτῶν μέλλοι μεταβάλλεσθαι εὐκόλως. Ἄλλὰ πολλοὶ οἱ ἀνθιστάμενοι; Ἄλλὰ καὶ οὗτοι ἐκστήσονται καὶ παραχωρήσουσιν. Εἰ γὰρ ψυχὸς ὀλίγον σφοδρότερον γινόμενον οὐδεὶς ἐνεγκεῖν δύναται, ἀλλ' εἴκουσι αὐτῷ πάντες καὶ παραχωροῦσι, πολλῷ μᾶλλον τῷ λόγῳ καὶ τῷ ἐπιτάγματι αὐτοῦ πάντα ἐκστήσεται τὰ ἐναντιούμενα. Καὶ γὰρ τὰς οὐσίας ἱκανὸς μεταθεῖναι, καὶ μὴ οὐσας παραγαγεῖν, καὶ εἰς τοσαύτην ἀύξῆσαι δύναμιν, ὡς πᾶσι καὶ ἀνύποιστα ταῦτα γίνεσθαι. «Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραήλ». Ἐνταῦθα καὶ τὸν Ἰακώβ οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι τὸν πνευματικὸν εἰπών, καὶ τὸν Ἰσραήλ, ὃν καὶ Παῦλος οἶδε λέγων, «Εἰρήνη ὑμῖν καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ τοῦ Θεοῦ»· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

πόλαυσε ἐπὶ τόσο χρόνο τόση φροντίδα τοῦ Θεοῦ, δὲν παρουσίασε εὐδοκίμησι καὶ πρόοδο, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μεταβληθοῦν μέσα σὲ σύντομο χρόνο οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς οἰκουμένης, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ λόγο, παραλαμβάνει τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, τὸ χιόνι, τὴν ὀμίχλη, τὸν πάγο, πράγματα ποὺ κατ' ἐξοχὴ γίνονται σὲ μιὰ στιγμή.

Μὴ λοιπὸν ἀπιστήσεις, ἂν πρόκειται τόσο εὐκολὰ νὰ ἀλλάξουν οἱ σκέψεις τους. Μὰ ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ προβάλλουν ἀντίσταση; Ἄλλὰ καὶ αὐτοὶ θὰ παραμερίσουν καὶ θὰ ὑποχωρήσουν. Διότι ἂν τὸ λίγο ψῦχος, ποὺ θὰ γίνῃ ἰσχυρότερο, δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸ ὑποφέρει, ἀλλ' ὑποχωροῦν ὅλοι καὶ τὸ ἀποφεύγουν, πολὺ περισσότερο θὰ ὑποχωρήσουν ὅλα ἐκεῖνα ποὺ προβάλλουν ἀντίσταση στὸ λόγο καὶ στὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ. Καθόσον ἔχει τὴ δύναμη καὶ τὴ οὐσίαν νὰ μεταβάλῃ καὶ νὰ τὴ παράγῃ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία καὶ νὰ αὐξήσῃ τόσο πολὺ τὴ δύναμή τους, ὥστε νὰ γίνων αὐτὰ σ' ὅλους ἀνυπόφρα. «Αὐτὸς φανέρωσε τὸ θέλημά του στὸν Ἰακώβ, καὶ τὴ ἐντολὴν του καὶ τὰ δίκαια προστάγματά του στὸν Ἰσραήλ». Ἐδῶ δὲν θὰ ἐσφαλῇ κάποιος ἂν ἐξελάμβανε καὶ τὸν πνευματικὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραήλ, τὸν ὁποῖο καὶ ὁ Παῦλος γνωρίζει, λέγοντας, «Εἰρήνην σὲ σᾶς καὶ στὸν Ἰσραήλ τοῦ Θεοῦ», στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΗ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Αινεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. Αἰνεῖτε αὐτόν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ».

1. Ἔθος τοιοῦτον τοῖς ἁγίοις διὰ πολλὴν εὐγνωμοσύνην, ἐπειδὴν μέλλωσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, πολλοὺς καλεῖν κοινωνοὺς τῆς εὐφημίας, καὶ παρακαλεῖν συνεφέπτεσθαι τῆς καλῆς ταύτης λειτουργίας αὐτοῖς. Τοῦτο καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς πεποιή-
5 κασι, τὴν κτίσιν ἅπασαν, ἠνίκα ἦσαν ἐν τῇ καμίνῳ, πρὸς τὴν εὐφημίαν τῆς ὑπὲρ αὐτῶν εὐεργεσίας καλέσαντες, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὑμνωδίαν. Τοῦτο καὶ οὗτος ἐνταῦθα ποιεῖ, ἐκάτερον τὸν κόσμον καλῶν, τὸν ἄνω, τὸν κάτω, τὸν αἰσθητόν, τὸν νοητόν. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὡς δταν λέγῃ· «Εὐφραινέ-
10 σθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ, ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ». Καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος πάλιν, δταν λέγῃ· «Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοί, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἄρνια προβάτων». Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Ἡσαΐας· «Νεφέλαι ρανάτωσαν δικαιοσύ-
15 νην». Ἄτε γὰρ οὐκ ὄντες ἱκανοὶ μόνοι πρὸς τὴν εὐφημίαν τοῦ Δεσπότου, περιέρχονται πάντας κοινωνοὺς λαβεῖν τῆς ὑμνωδίας. Καὶ τοῦτο συνεχῶς μάλιστα οὗτος ποιεῖ, ὡς δταν λέγῃ, «Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ». Καὶ πάλιν, «Δυνατοὶ ἰσχύϊ, ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ».

* Ἀποτελεῖ θαυμάσιον ὕμνον. Ὁ ψαλμωδός, ποὺ βρίσκει ἀνεπαρκῆ τὴν γλῶσσαν τοῦ νὰ δοξολογήσῃ καὶ εὐχαριστήσῃ τὸ Θεὸν γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Ἰουδαίων, καλεῖ τὴν κτίσιν νὰ λάβῃ μέρος σ' αὐτὴ τὴν εὐχαριστίαν καὶ δοξολογίαν. Γράφτηκε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νεαμῖα κατὰ τοὺς ὁποίους ἀνοικοδομοῦνταν ἡ Ἱερουσαλήμ.

ΣΤΟ ΡΜΗ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Αἰνεῖτε τὸν Κύριο ἀπὸ τοὺς οὐρανοῦς, αἰνεῖτε αὐτὸν μέσα στὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ. Αἰνεῖτε αὐτὸν ὄλοι οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ».

1. Ὑπάρχει τέτοια συνήθεια στοὺς ἁγίους ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης εὐγνωμοσύνης τους, ὅταν πρόκειται νὰ εὐχαριστήσουν τὸ Θεὸ νὰ προσκαλοῦν πολλοὺς γιὰ νὰ λάβουν μέρος στὴ δοξολογία καὶ νὰ τοὺς προτρέπουν νὰ συμβάλλουν καὶ αὐτοὶ μαζί μὲ αὐτοὺς στὴν καλὴ αὐτὴ ἐνέργεια. Αὐτὸ ἔκαναν καὶ τὰ τρία παιδιά ὅταν ἦταν μέσα στὴν κάμινο, καθόσον καὶ αὐτὰ κάλεσαν ὅλη τὴν κτίση γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν καὶ νὰ δοξολογήσουν τὸ Θεὸ καὶ νὰ προσφέρουν ὕμνους σ' αὐτὸν γιὰ τὴν εὐεργεσία του πρὸς αὐτά¹. Αὐτὸ κάμνει καὶ αὐτὸς ἐδῶ, καλώντας καὶ τοὺς δύο κόσμους, τὸν οὐράνιο καὶ τὸν ἐπίγειο, τὸν αἰσθητὸ καὶ τὸν ἀόρατο. Αὐτὸ κάμνει καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὅπως ὅταν λέγει· «Ἄς γεμίσουν ἀπὸ εὐφροσύνη οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ ἀπὸ ἀγαλλίαση, διότι εὐσπλαχνίστηκε ὁ Θεὸς τὸ λαὸ του»². Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος πάλι, ὅπως ὅταν λέγει· «Κατὰ τὴν ἐξοδο τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, τοῦ οἴκου τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τὸ βαρβαρικὸ λαὸ, τὰ ὄρη σκίρτησαν σὰν κριάρια καὶ τὰ βουνὰ σὰν τὰ ἄρνια τῶν προβάτων»³. Καὶ ἄλλοῦ πάλι ὁ Ἡσαΐας λέγει· «Τὰ σύννεφα ἄς βρέξουν δικαιοσύνη»⁴. Διότι, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἱκανοὶ μόνοι τοὺς νὰ δοξολογήσουν τὸν Κύριο, προσκαλοῦν ὄλους νὰ λάβουν μέρος στὴ δοξολογία. Καὶ αὐτὸ βέβαια συνέχεια αὐτὸς κάμνει, ὅπως ὅταν λέγει· «Καὶ ἄς προσκυνήσουν αὐτὸν ὄλοι οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ»⁵. Καὶ πάλι, «Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν μεγάλη δύναμη καὶ ἐκτελοῦν τὰ προστάγματά του»⁶.

1. Δαν. 3, 27-67.

2. Ἦσ. 49, 13.

3. Ψαλμ. 113, 1· 4.

4. Ἦσ. 45, 8.

5. Ψαλμ. 96, 7.

6. Ψαλμ. 102, 20.

Καὶ ἕτερον δέ τι πάλιν ἐκ τούτων κατασκευάζει. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ μηδένα τῶν ἀλογωτέρων νομίσαι δύο δημιουργοὺς εἶναι. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ κτίσεις διάφοροι, καὶ διεστήκασιν ἀλλήλων ταῖς οὐσίαις (ἢ μὲν γὰρ ἐστὶν αἰσθητὴ, ἢ δὲ νοητὴ· ἢ μὲν ὄρατὴ, ἢ δὲ ἀόρατος· ἢ μὲν σωμάτων ἐμπέπλησται, ἢ δὲ ἐστὶν ἀσώματος), ἵνα μὴ τις ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἔργων διαφοροὺς δημιουργοὺς ἐπεισαγάγῃ, ἕνα χορὸν ἴστησιν, ἐξ ἀπάντων μίαν ἀνάγων αὐτῷ τὴν μελωδίαν, καὶ τὸν αὐτὸν λέγων δεῖν ὑπὸ τε τῆς ἄνω, ὑπὸ τε τῆς κάτω κτίσεως ἀνυμνεῖσθαι Θεόν, δηλῶν καὶ ἐν-
 10 τεῦθεν, ὅτι εἰς ἑκατέρας ὁ δημιουργός. Καὶ πρότερον ἄνωθεν ἀρχεται, λέγων· «Αἰνεῖτε αὐτόν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτόν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ». Ἄλλος, «Πᾶσαι αἱ στρατιαὶ αὐτοῦ»· τὰ Χερουβὶμ λέγων, τὰ Σεραφίμ, τὰς Κυριότητας, τὰς Ἀρχάς, τὰς Ἐξουσίας. Τοῦτο σφόδρα ἐκκαιομένης ψυχῆς, τοῦ-
 15 το φίλτρου πεπυρωμένου, τὸ πάντα διεγείρειν πρὸς τὴν εὐφημίαν τοῦ ποθουμένου· τοῦτο συνεχῶς ἐντροφώσης διανοίας τῆ περὶ τοῦ Θεοῦ ἐννοία, ἐκπληττομένης, θαυμαζούσης τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἀνακειμένης αὐτῷ.

«Αἰνεῖτε αὐτόν, ἥλιος καὶ σελήνη· αἰνεῖτε αὐτόν, πάντα τὰ
 20 ἄστρα καὶ τὸ φῶς». Ἄλλος, «Ἀστέρες φωτός». Αἰνεῖτε αὐτόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος». Ἄλλος, «Ἔστησεν
 25 αὐτὰ διαμένειν αἰωνίως». Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται». Τίνος ἕνεκεν ὀλίγα περὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων εἰπὼν, ταχέως ἐπεπήδησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἐν τοῖς ὀρωμένοις τὸν λόγον ἀγαγὼν, ἐνταῦθα αὐτὸν μηκύνει, πάντα καθ' ἕκαστον ἐπεξιὼν, τὰ

Καὶ κάτι ἄλλο δὲ πάλι κατορθώνει μὲ αὐτά. Ποῖο λοιπὸν εἶναι αὐτό; Τὸ νὰ μὴ νομίσει κανένας ἀπὸ τοὺς πῖθ ἀνόητους ὅτι δύο εἶναι οἱ δημιουργοί. Ἐπειδὴ δηλαδὴ οἱ κόσμοι εἶναι διάφοροι καὶ διαφέρουν μεταξύ τους ὡς πρὸς τὶς οὐσίαις (διότι ὁ μὲν ἕνας εἶναι αἰσθητός, ὁ δὲ ἄλλος νοητός, ὁ μὲν ἕνας εἶναι ὄρατός, ὁ δὲ ἄλλος ἀόρατος, ὁ μὲν ἕνας εἶναι γεμάτος ἀπὸ σώματα, ὁ δὲ ἄλλος εἶναι ἀσώματος), γιὰ νὰ μὴ προβάλλει κάποιος, ἐξ αἰτίας τῆς διαφορᾶς τῶν δημιουργημάτων, διάφορους δημιουργούς, ἕνα χορὸ στήνει, προσφέροντας σ' αὐτὸν ἀπὸ ὄλους μιὰ μελωδία, καὶ λέγει ὅτι ὁ ἴδιος Θεὸς πρέπει νὰ ἀνυμνεῖται καὶ ἀπὸ τὸν οὐράνιο καὶ ἀπὸ τὸν ἐπίγειο κόσμον, κάμνοντας φανερὸ καὶ ἀπὸ ἐδῶ, ὅτι ἕνας εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ τῶν δύο κόσμων. Καὶ πρῶτα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν οὐρανὸν, λέγοντας· «Αἰνεῖτε αὐτὸν ὄλοι οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν ὄλες οἱ δυνάμεις αὐτοῦ». Ἄλλος λέγει, «Ἦλες οἱ στρατιᾶς αὐτοῦ», ἐννοώντας τὰ Χερουβὶμ, τὰ Σεραφὶμ, τὶς Κυριότητες, τὶς Ἀρχές, τὶς Ἐξουσίαι. Αὐτὸ δείχνει ψυχὴ πού κατακαίεται ἀπὸ ὑπερβολικὸ πόθο, αὐτὸ εἶναι δεῖγμα ἀγάπης ὑπερβολικὰ θερμῆς, τὸ νὰ διεγείρει δηλαδὴ ὄλους πρὸς δοξολογία ἐκείνου πού ποθεῖ· αὐτὸ εἶναι δεῖγμα διάνοιας πού εἶναι ἀπορροφημένη ἀπὸ τὴ σκέψη γιὰ τὸ Θεό, πού ἐκπλήσσεται καὶ θαυμάζει τὴ δόξα αὐτοῦ, πού εἶναι ἀφοσιωμένη σ' αὐτόν.

«Αἰνεῖτε αὐτὸν ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· αἰνεῖτε αὐτὸν ὄλα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς». Ἄλλος λέγει, «τὰ ἀστέρια τοῦ φωτός». «Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν· καὶ ὄς δοξολογήσουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ τὰ ὕδατα πού βρίσκονται ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς. Διότι αὐτὸς εἶπε καὶ δημιουργήθηκαν· αὐτὸς ἔδωσε ἐντολὴ καὶ κτίσθηκαν. Στερέωσε αὐτὰ γιὰ νὰ μένουν ἀμετακίνητα στὸν αἰῶνα καὶ στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα». Ἄλλος, «Ἔστησε αὐτὰ γιὰ νὰ μένουν αἰῶνια ἀμετακίνητα». «Ἔδωσε πρόσταγμα καὶ δὲν θὰ παρέλθει». Γιὰ ποῖο λόγο, ἀφοῦ εἶπε λίγα γιὰ τὶς οὐράνιες δυνάμεις, ἀμέσως ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ ἐκεῖ, καί, ἀφοῦ μετέφερε τὸ λόγο στὰ ὄρατὰ δημιουργήματα, παρατείνει αὐτὸν ἐδῶ, ἐξετάζοντας ὄλα ξεχωριστά, τὰ οὐράνια

ἄνω, τὰ κάτω; Ὅτι ταῦτα τοῖς τότε ἀκούουσι σαφέστερα ἦν, ὁ-
 ρώμενα καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν κείμενα. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἀρχόμενος
 τῆς δημιουργίας, καὶ μηδὲν περὶ τῶν ἄνω διαλεχθεὶς, μὴ μικρόν,
 μὴ μέγα, ἀπ' οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιεῖται τὴν ἀρχήν, καὶ διαβαίνει
 5 λοιπὸν διὰ ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ βοτανῶν, καὶ νηκτῶν, καὶ τε-
 τραπόδων, καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον καταλύει τὸν λόγον. Οὐρανοὺς
 δὲ οὐρανῶν ἐνταῦθα λέγων, οὐ πλῆθος ἐνδείκνυται, ἀλλ' οὐρα-
 νὸν οὐρανοῦ τὸν αὐτὸν λέγει. Τῇ γὰρ Ἑβραίων φωνῇ τὸν οὐρα-
 νὸν ἕθος οὐρανοῦς καλεῖν· καθάπερ καὶ ἐτέρωθί φησιν· «Ὁ οὐ-
 10 ρανδὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ· τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν
 ἀνθρώπων».

«Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν». Ἦκουες καὶ
 Μωϋσέως λέγοντος, ὅτι τῶν ὑδάτων τὰ μὲν εἶσαε κάτω, τὰ δὲ ὑ-
 πὲρ τῶν νώτων τῶν οὐρανίων μετεωρίζεσθαι παρεσκεύασεν, ἐν
 15 τῷ μέσῳ τῆς ἀβύσσου πῆξας τὸ στερέωμα, καὶ ὑπὲρ τῶν νώτων
 ἀφείς τὰ ὕδατα μένειν. Καὶ πῶς ταῦτα αἰνεῖ, ἴσως εἴποι τις ἄν, οὐ
 φωνὴν ἔχοντα, οὐ γλῶτταν, οὐ ψυχὴν, οὐ λογισμὸν, οὐ νοῦν, οὐ
 φωνητικὸν ὄργανον, οὐ διάνοιαν; Ὅτι δύο δοξολογίας τρόποι·
 εἷς μὲν, ὁ διὰ ρημάτων, ἕτερος δέ, ὁ δι' ὄψεως, καὶ τρίτος δὲ με-
 20 τὰ τούτων, ὁ διὰ βίου καὶ ἔργων. Καὶ γὰρ καὶ ἀνθρώπων οὐ
 φθειρομένων μόνον, ἀλλὰ καὶ σιγῶντων, δόξα ἀναφέρεται τῷ
 Θεῷ· ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς φησι· «Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμ-
 προσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ
 δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Καὶ πάλιν,
 25 «Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω». Ἔστι καὶ διὰ γλώττης δοξολο-
 γία, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐδόξασε μετὰ τῆς Μαρίας λέγων· «Ἄσω-
 μεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται». Ἔστι καὶ ἡ διὰ τῆς

7. Ψαλμ. 113, 24.

8. Γέν. κεφ. 1.

9. Ματθ. 5, 16.

10. Α' Βασ. 2, 30.

11. Ἐξ. 15, 1.

καὶ τὰ ἐπίγεια; Διότι αὐτὰ ἦταν στοὺς τότε ἀκροατὲς περισσότερο κατανοητά, ἀφοῦ τὰ ἐβλεπαν καὶ βρίσκονταν μπροστὰ στὰ μάτια τους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Μωϋσῆς ἀρχίζοντας τὴ διήγησιν τῆς δημιουργίας καὶ χωρὶς νὰ πεῖ τίποτε γιὰ τὰ οὐράνια, οὔτε μικρὸ, οὔτε μεγάλον, κάμνει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴ γῆν καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν συνέχειαν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης, τῶν βοτανῶν, τῶν ὑδροβίων, τῶν τετράποδων καὶ τερματίζει τὸ λόγον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Λέγοντας δὲ ἐδῶ οὐρανὸν οὐρανῶν, δὲν θέλει νὰ δηλώσῃ πλῆθος αὐτῶν, ἀλλὰ οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ὀνομάζει τὸ ἴδιον πράγμα. Διότι εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑβραίων συνηθίζεται ὁ οὐρανὸς νὰ ὀνομάζεται οὐρανοί, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἄλλοι λέγουσιν· «Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Κύριον, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»⁷.

«Καὶ τὸ ὕδωρ ποῦ βρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς». Ἐκείνη καὶ τὸ Μωϋσῆν νὰ λέγῃ, ὅτι ἀπὸ τὰ ὕδατα, ἀλλὰ μὲν ἄφησε κάτω, ἀλλὰ δὲ τὰ ἔκανε νὰ περιφέρονται ἐπάνω ἀπὸ τὸν οὐρανόν, σταθεροποιώντας τὸ στερεῶμα εἰς τὸ μέσον τῆς ἀβύσσου⁸, καὶ τοποθετώντας τὰ ὕδατα ἀκλόνητα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ στερεώματος. Καὶ πῶς αὐτὰ δοξολογοῦν τὸ Θεόν, θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ πεῖ κάποιος, ἀφοῦ δὲν ἔχουν φωνή, οὔτε γλῶσσαν, οὔτε ψυχὴν, οὔτε λογικόν, οὔτε νοῦν, οὔτε φωνητικὸ ὄργανον, οὔτε διάνοιαν; Διότι ὑπάρχουν δύο τρόποι δοξολογίας· ἓνας μὲν εἶναι ἐκεῖνος ποῦ γίνεται μὲ λόγια, ἄλλος δὲ μὲ τὴν ὄψιν, καὶ τρίτος δὲ μαζὶ μὲ αὐτοὺς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ γίνεται μὲ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ μὲ τὰ ἔργα. Καθόσον δόξα ἀποδίδεται εἰς τὸ Θεὸν ὅχι μόνον ἀπὸ ἀνθρώπων ποῦ ἐκφράζουν αὐτὴν μὲ λόγια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ποῦ σιωποῦν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Χριστὸς λέγει· «Ἄς λάμψῃ τὸ φῶς σας μπροστὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ δοῦν τὰ καλὰ σας ἔργα καὶ νὰ δοξάσῃ τὸν Πατέρα σας εἰς τὸν οὐρανόν»⁹. Καὶ πάλιν, «Ἐὰν δοξάσῃ ἐκείνους ποῦ μὲ δοξάζουν»¹⁰. Ἐπάρχει καὶ δοξολογία ποῦ γίνεται μὲ τὴν γλῶσσαν, ὅπως καὶ ὁ Μωϋσῆς δόξασεν τὸ Θεὸν μαζὶ μὲ τὴν Μωρία, λέγοντας· «Ἄς δοξολογήσῃμε τὸν Κύριον, διότι δοξάσθηκε μὲ πολὺ θαυμαστὸν τρόπον»¹¹. Ἐπάρχει καὶ ἡ δοξολογία ἐκείνη ποῦ

κτίσεως αὐτῆς, ὡς αὐτὸς οὕτως φησιν· «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται
 δόξαν Θεοῦ· ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα». *Οὕτω*
 καὶ ἐνταῦθα αἰνεῖ αὐτὸν ἢ κτίσις τῷ κάλλει, τῇ θέσει, τῷ
 μεγέθει, τῇ φύσει, τῇ χρήσει, τῇ διακονίᾳ, τῇ διαμονῇ, τῇ λυσιτε-
 5 λείᾳ τῇ ἐξ αὐτῶν γινομένη. Ὅταν οὖν λέγῃ, «αἰνεῖτε τὸν Κύριον,
 ἄγγελοι, δυνάμεις, οὐρανοί, σελήνη, ἥλιος, ἀστέρες, τὸ ὕδωρ τὸ
 ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν», τοῦτο λέγει, ὅτι ἕκαστον τῶν γινομέ-
 νων ἄξιον τῆς τοῦ πεποηκότος σοφίας, καὶ πολλοῦ γέμει τοῦ
 θαύματος· ὅπερ συντόμως ὁ Μωϋσῆς ἐν προοιμίῳις ἔλεγε «Καὶ
 10 εἶδεν ὁ Θεὸς ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν»· οὕτω καλά, ὡς
 δοξάζειν τὸν πεποηκότα, καὶ τὸν θεατὴν ἐνάγειν εἰς εὐφημίαν
 τοῦ τεκτηναμένου.

2. Αἶνον οὖν τοῦτόν φησι, τὸ κάλλος τῶν γενομένων τίκτον
 ὕμνολογίαν τῷ πεποηκότι. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος δηλοῖ· «Τὰ γὰρ
 15 ἀόρατα ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶ-
 ται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης». Καὶ ὁ προφήτης δὲ
 οὗτος, εἰπὼν τὰ κτίσματα, καὶ τῇ ὄψει τῶν θεωμένων καταλι-
 πὼν τὸ κάλλος αὐτῶν καταμανθάνειν καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν
 χρείαν, αὐτὸς ἑτέραν τίθησιν αἰτίαν, λέγων, ὅτι «Αὐτὸς εἶπε, καὶ
 20 ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ
 εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Πρόσταγμα ἔθετο,
 καὶ οὐ παρελεύσεται». Ὅτι μὲν οὖν καλὰ καὶ θαυμάσια, καὶ αὐτὴ
 ἢ ὄψις δηλοῖ, ὅτι δὲ καὶ δημιουργὸν ἔχει, καὶ οὐκ αὐτόματα ταῦ-
 25 τα, οὐδὲ ἀγένητα, ἱκανὸν μὲν καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς
 κατιδεῖν. Εἰ δὲ τις ἀμφιβάλλοι, παρ' ἐμοῦ μανθανέτω, ὅτι δη-
 μιουργὸν ἔχει καὶ ποιητὴν, καὶ προνοητὴν καὶ κηδεμόνα. Δύο
 γὰρ ἐνταῦθα τίθησι, μᾶλλον δὲ τρία· εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάζοι,

12. Ψαλμ. 18, 1.

13. Γέν. 1, 31.

14. Ρωμ. 1, 20.

γίνεται με την ίδια την κτίση, όπως αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγει· «Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ στερέωμα ἐξαγγέλλει τὴ δημιουργία του ἀπὸ τὰ χέρια αὐτοῦ»¹². Ἔτσι καὶ ἐδῶ δοξολογεῖ αὐτὸν ἡ κτίση μὲ τὸ κάλλος της, τὴ θέση της, τὸ μέγεθός της, τὴ φύση της, τὴ χρησιμότητά της, τὴν ὑπηρεσία της, τὴ διατήρησή της, τὴν ὠφέλεια πού προέρχεται ἀπ’ αὐτήν. Ὅταν λοιπὸν λέγει, δοξολογεῖτε τὸν Κύριο, ἄγγελοι, δυνάμεις, οὐρανοί, σελήνη, ἥλιος, ἀστέρια, τὸ ὕδωρ πού βρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, αὐτὸ ἐννοεῖ, ὅτι καθένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα αὐτὰ εἶναι ἀντάξιο τῆς σοφίας τοῦ δημιουργοῦ του καὶ γεμάτο ἀπὸ πολὺ θαυμασμό, πράγμα πού ἔλεγε μὲ συντομία ὁ Μωϋσῆς στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξιστορήσεως τῆς δημιουργίας· «Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς ὅσα δημιούργησε, καὶ νὰ ἦταν πάρα πολὺ καλά»¹³. τόσο καλά, ὥστε νὰ γίνονται αἰτία δοξολογίας τοῦ δημιουργοῦ τους, καὶ νὰ ὀδηγοῦν τὸ θεατὴ σὲ δοξολογία τοῦ ἀρχιτέκτονα τους.

2. Δοξολογία λοιπὸν αὐτὸ ἐννοεῖ, τὸ κάλλος δηλαδὴ τῶν δημιουργημάτων πού γεννᾷ ὕμνολογία στὸ δημιουργό. Αὐτὸ ἀκριβῶς δηλώνει καὶ ὁ Παῦλος· «Διότι οἱ ἀόρατες ιδιότητές του βλέπονται καθαρὰ ἀπὸ τότε πού δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, καὶ ἡ αἰώνια δύναμή του καὶ ἡ θεότητά του»¹⁴. Καὶ ὁ προφήτης δὲ αὐτός, ἀφοῦ μίλησε γιὰ τὰ κτίσματα, καὶ ἄφησε στὰ ὄμματα τῶν ἀκροατῶν νὰ γνωρίσουν τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῶν, ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἄλλη αἰτία, λέγοντας, ὅτι «Αὐτὸς εἶπε καὶ δημιουργήθηκάν· αὐτὸς ἔδωσε ἐντολὴ καὶ κτίσθηκαν. Στερέωσε αὐτὰ γιὰ νὰ μένουν ἀμετακίνητα στὸν αἰῶνα, καὶ στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα. Ἔδωσε πρόσταγμα καὶ δὲν θὰ παύσει νὰ ἰσχύει». Τὸ ὅτι λοιπὸν εἶναι καλά καὶ ἄξια θαυμασμοῦ, τὸ φανερῶνει καὶ ἡ ἴδια ἡ ὄψη, τὸ ὅτι δὲ ἔχουν καὶ δημιουργό, καὶ ὅτι δὲν δημιουργήθηκαν αὐτόματα, οὔτε εἶναι ἀδημιούργητα, εἶναι δυνατὸ μὲν καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ νὰ τὸ διαπιστώσουμε, ἂν ὁμως ἀμφιβάλλει κάποιος, ἅς τὸ μάθει ἀπὸ μένα, ὅτι ἔχουν δημιουργό καὶ ποιητὴ καὶ προνοητὴ καὶ κηδεμόνα. Δυὸ δὲ ἀλήθειες ἐδῶ ἀναφέρει, μᾶλλον δὲ τρεῖς· ἂν δὲ κάποιος ἤθελε ἐξετάσει αὐτὰ μὲ προσοχή, καὶ τέσσερις· ὅτι

καὶ τέσσαρα· ὅτι τε ἐποίησε, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, καὶ μετ' εὐκολίας ἐποίησε, καὶ γενόμενα διακρατεῖ. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, «Αὐτὸς εἶπε», τὴν εὐκολίαν δηλοῖ· ὡς καὶ Παῦλος δηλῶν ἔλεγε, «Τοῦ ζῶοποιοῦντος τοὺς νεκρούς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς 5 ὄντα», τῷ ὀνόματι τῆς κλήσεως τὴν εὐκολίαν ἡμῖν αἰνιττόμενος. Ὅτι δὲ καὶ γενόμενα διακρατεῖ, αὐτὸς ὁ προφήτης πάλιν δείκνυσιν ἐπαγαγών, «Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται».

Ἦντα καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὴν ἐξουσίαν, τὴν εὐθεντίαν πῶς 10 παρεδήλωσεν, οὐ τῷ «στῆναι» μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν, «Πρόσταγμα», ταῖς ἀνθρωπίναις λέξεσι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ παραδηλῶν. Ὡσπερ γὰρ σοι τὸ εἰπεῖν εὐκολον, καὶ τὸ προστάξαι ράδιον, οὕτω τῷ Θεῷ τὸ ποιῆσαι οὐκ ὄντα, καὶ γενόμενα διακρατῆσαι· μᾶλλον δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον. Οὐ- 15 δὲ γὰρ δυνατὸν παραστῆσαι τῆς εὐκολίας τὴν ὑπερβολήν, μεθ' ἧς ταῦτα ἐποίησε. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι διακρατεῖ μόνον, οὐδὲ ὅτι ἐστήκασιν ἀκίνητοι οἱ νόμοι τῆς φύσεως, ἀλλ' ὅτι καὶ χρόνον οὕτως ἄπειρον. Ἐνόησον γοῦν πόσος αἰὼν, καὶ οὐδὲν συνεχύθη τῶν ὄντων· οὐ θάλαττα τὴν γῆν ἐπέκλυσεν, οὐχ ἡ- 20 λιος τότε τὸ ὀρώμενον κατέκαυσεν, οὐκ οὐρανὸς παρεσαλεύθη, οὐ νυκτός, οὐδὲ ἡμέρας ὄροι συνεχύθησαν, οὐχ ὠρῶν τροπαί, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν, ἀλλ' ἕκαστον καὶ τῶν κάτω καὶ τῶν ἄνω μετὰ πάσης ἔστηκε τῆς ἀκριβείας τοὺς ἀπαξ τεθέντας ὄρους ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ διατηροῦν.

25 Εἰπὼν τοίνυν περὶ τῆς ἄνω κτίσεως καὶ τῶν κατ' οὐρανόν,

καὶ τὰ δημιούργησε, καὶ τὰ δημιούργησε ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία, καὶ μὲ εὐκολία τὰ δημιούργησε, καί, ἀφοῦ τὰ δημιούργησε, τὰ διατηρεῖ. Διότι μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Αὐτὸς εἶπε», φανερώνει τὴν εὐκολία, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος, γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, ἔλεγε, «Ὁ ὁποῖος ζῶοποιεῖ τοὺς νεκροὺς καὶ καλεῖ στὴν ὑπαρξὴ τὰ ὄντα ποὺ δὲν ὑπάρχουν σὰν νὰ ὑπάρχουν»¹⁵, ὑπαινισσόμενος σ' ἐμᾶς μὲ τὸ ὄνομα τῆς κλήσεως τὴν εὐκολία. Τὸ ὅτι δὲ καὶ τὰ διατηρεῖ ὅταν ἔλθουν στὴν ὑπαρξὴ ὁ ἴδιος ὁ προφήτης πάλι τὸ δείχνει, προσθέτοντας· «Τὰ στερέωσε γιὰ νὰ μὲνουν ἀμετακίνητα στὸν αἰῶνα καὶ στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα. Ἔδωσε πρόσταγμα καὶ δὲν θὰ παύσει νὰ ἰσχύει ποτέ».

Πρόσεχε καὶ ἐδῶ πάλι πῶς ὑπαινίχθηκε τὴν ἐξουσία καὶ τὴν αὐθεντία, ὄχι μόνον μὲ τὸ νὰ πεῖ ὅτι τὰ «ἔστησε», ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ νὰ προσθέσει «Πρόσταγμα», ὑπαινισσόμενος μὲ τὶς ἀνθρώπινες λέξεις τὴν ἐνέργεια αὐτοῦ. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς σὲ σένα εἶναι εὐκολο τὸ νὰ πεῖς καὶ νὰ προστάξεις κάτι, ἔτσι καὶ στὸ Θεὸ εἶναι εὐκολο τὸ νὰ δημιουργήσῃ ὄντα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία καὶ ὅταν τὰ δημιουργήσῃ νὰ τὰ συντηρήσῃ· μᾶλλον δὲ ὄχι ἔτσι, ἀλλὰ καὶ μὲ πολὺ περισσότερὴ εὐκολία. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παραστήσουμε τὴν ὑπερβολικὴ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία δημιούργησε αὐτά. Καὶ τὸ ἀξιοθαυμασμὸ βέβαια εἶναι, ὄχι τὸ ὅτι τὰ συντηρεῖ μόνον, οὔτε τὸ ὅτι παραμένουν ἀκίνητοι οἱ νόμοι τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ ὅτι αὐτὸ θὰ συμβαίνει καὶ σὲ τόσο πολὺ ἄπειρο χρόνο. Σκέψου λοιπὸν πόσοι αἰῶνες πέρασαν καὶ καμιὰ σύγχυση δὲν παρατηρήθηκε στὰ ὄντα· οὔτε ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὴ γῆ, οὔτε ὁ ἥλιος κατέκαυσε αὐτὰ ἐδῶ ποὺ βλέπουμε, οὔτε ὁ οὐρανὸς παρασαλεύθηκε, οὔτε οἱ νόμοι τῆς νύχτας καὶ τῆς ἡμέρας ἔπαθαν κάποια σύγχυση, οὔτε οἱ ἐποχὲς μεταβλήθηκαν, οὔτε καὶ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ παρόμοια αὐτά, ἀλλὰ τὸ καθένα καὶ ἀπὸ τὰ ἐπίγεια καὶ ἀπὸ τὰ οὐράνια παραμένει ἀπαρασάλευτο μὲ κάθε ἀκρίβεια, διατηρώντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοὺς νόμους ποὺ ὀρίσθηκαν γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή.

Ἐφοῦ λοιπὸν μίλησε γιὰ τὰ οὐράνια δημιουργήματα καὶ

κάτεισιν ἐπὶ τὴν γῆν. Ὅπερ δὲ ἐποίησεν ἐπὶ τῶν ἄνω, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τῶν ὑπερουρανίων, καταβὰς δὲ εἰς τὰ οὐράνια, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἐπὶ τὴν γῆν μεταπηδῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τινὲς εἰσι λέγοντες τὰ μὲν κατ' οὐρανὸν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐ δημιουργίας ἄξια εἶναι, τῶν δὲ ἐπὶ γῆς ἐπιλαμβάνονται, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ εἶναι σκορπίους λέγοντες, ἔχεις, δράκοντας, καὶ τὸ λοιπὸν τῶν θηρίων γένος, καὶ τὰ ἄκαρπα τῶν δένδρων, πρὸς τοῦτους ὡσπερ ἀπολογούμενος, ἐτέρως πάλιν μεταχειρίζει τὸν λόγον. Καὶ δρα τί ποιεῖ· τὰ ὡμολογημένα καλὰ ἀφείς, πρόβατα καὶ
 5 βόας, ὧν καὶ ἡ πείρα τὴν χρεῖαν δείκνυσιν, ὄνους, καμήλους, καὶ ὄσα πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίμων ἡμῖν μετακομιδὴν ἐπιτήδεια, ἐν τοῖς δοκοῦσιν ἀχρήστοις εἶναι περιάγει τὸν λόγον, δράκοντας εἰς μέσον ἄγων, καὶ τὸ ἄπλωτον τοῦ πελάγους μέρος, καὶ τὰ δοκοῦντα λυπεῖν, οἶον τὸ πῦρ, τὴν χάλαζαν, τὴν χιόνα, τὸν
 10 κρύσταλλον· εἶτα τὰ ἄκαρπα τῶν δένδρων, τὰ ὄρη· καὶ πάλιν τὰ πεδία καταλιπὼν, τὰ ὑπτια καὶ πρὸς γεωργίαν ἐπιτήδεια καὶ καρπῶν ἡμέρων φορὰν, ἐπὶ τὰ ὄρη μεταβαίνει καὶ τοὺς βουνοὺς καὶ τὰ ἐρημότερα τῶν χωρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν μέμνηται πάντων. Ὡστε δὲ σαφέστερον ταῦτα μαθεῖν, ἄξιον ἐπακοῦσαι αὐ-
 20 τῶν τῶν ρημάτων.

Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, «Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται», ἐπήγαγεν· «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι· πῦρ, χάλαζα, χιὼν, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ». Ἄλλος, «Ἄνεμος τυφῶ-
 25 νος». «Τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοί, ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι· τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ πτερω-

τὰ ὄντα ποὺ βρίσκονται στὸν οὐρανό, μεταφέρει τὸ λόγο στὴ γῆ. Καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἔκαμε στὴν περίπτωση τῶν οὐράνιων ὄντων, ἀφοῦ ἄρχισε ἀπὸ τὰ ὑπερουράνια, κατέβηκε στὴ συνέχεια στὰ οὐράνια, αὐτὸ κάμνει καὶ ἐδῶ, μεταπηδώντας ἀπὸ τὰ οὐράνια στὰ ἐπίγεια. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ λέγουν, ὅτι τὰ μὲν δημιουργήματα τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἀντάξια τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ γιὰ τὰ ἐπίγεια προβάλλουν ἀντιρρήσεις, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ὑπάρχουν στὴ γῆ σκορπιοί, ἔχιδνες, δράκοντες, καὶ τὰ ὑπόλοιπα εἶδη τῶν θηρίων, καθὼς καὶ τὰ ἄκαρπα ἀπὸ τὰ δέντρα, σὰν ἀκριβῶς νὰ ἀπολογεῖται πρὸς αὐτούς, μὲ διαφορετικὸ τρόπο πάλι χρησιμοποιεῖ τὸ λόγο. Καὶ πρόσεχε τί κάμνει· ἀφοῦ ἄφησε κατὰ μέρος τὰ ὄντα ποὺ ὄλοι τὰ παραδέχονται σὰν καλὰ, τὰ πρόβατα καὶ τὰ βόδια, τῶν ὁποίων τὴ χρησιμότητα δείχνει καὶ ἡ πείρα, καθὼς καὶ τοὺς ὄνους, τὶς καμηλές καὶ ὄσα ἄλλα εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴν μεταφορὰ τῶν προϊόντων, μεταφέρει τὸ λόγο σ' ἐκεῖνα ποὺ θεωροῦνταν ἄχρηστα, παρουσιάζοντας τοὺς δράκοντες, τὸ μέρος τοῦ πελάγους ποὺ δὲν μποροῦν νὰ πλεύσουν τὰ πλοῖα, καὶ ἐκεῖνα ποὺ θεωροῦνται λυπηρά, ὅπως ἀκριβῶς τὸ πῦρ, τὸ χαλάζι, τὸ χιόνι, τὸν πάγο, καὶ στὴ συνέχεια παρουσιάζει τὰ ἄκαρπα ἀπὸ τὰ δένδρα καὶ τὰ ὄρη· καὶ πάλι, ἀφήνοντας τὶς πεδιάδες καὶ τὰ ἰσοπεδωμένα μέρη ποὺ εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴ γεωργία καὶ γιὰ τὴν παραγωγή ἡμερῶν καρπῶν, μεταφέρει τὸ λόγο στὰ βουνὰ καὶ στὰ ἔρημότερα μέρη καὶ ἀναφέρει ὄλα τὰ ἔρπετά. Γιὰ νὰ κατανοήσουμε λοιπὸν αὐτὰ καλύτερα, ἀξίζει ν' ἀκούσουμε αὐτὰ τὰ λόγια.

Μετὰ λοιπὸν ἀπὸ τοὺς λόγους, «Ἐδωσε πρόσταγμα καὶ δὲν θὰ παύσει νὰ ἰσχύει ποτέ», πρόσθεσε· «Αἰνεῖτε τὸν Κύριο καὶ ἀπὸ τῆ γῆ, οἱ δράκοντες καὶ ὄλοι οἱ ἄβυσσοι, τὸ πῦρ, τὸ χαλάζι, τὸ χιόνι, ὁ πάγος, ὁ ἄνεμος ποὺ δημιουργεῖ τὶς καταιγίδες, τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τὸ πρόσταγμά του». Ἄλλος λέγει, «Ὁ ἄνεμος τοῦ τυφώνα». «Αἰνεῖτε αὐτὸν τὰ ὄρη καὶ ὄλα τὰ βουνὰ, τὰ δένδρα τὰ καρποφόρα καὶ ὄλοι οἱ κέδροι, τὰ θηρία καὶ ὄλα τὰ κτήνη, τὰ ἔρπετά καὶ τὰ πτερωτὰ πετεινά». Γιὰ ποῖο λόγο

τά». Τίνος ἔνεκεν οὕτω μεταχειρίζει τὸν λόγον; Ἐκ περιουσίας δεικνὺς τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν. Εἰ γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀχρηστα εἶναι, καὶ πολέμια τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, οὕτως ἐστὶ καλὰ, οὕτω χρήσιμα, ὡς καὶ αὐτὰ ὕμνον ἀναφέρειν τῷ Θεῷ καὶ δοξολογίαν διὰ τῆς οἰκείας δημιουργίας, ἐννόησον ὅλα τὰ ἄλλα. Καὶ εἰ δοκεῖ, ἐπέλθωμεν ἕκαστον τῶν εἰρημένων.

3. «Δράκοντες», φησί, «καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι». Δράκοντας ἐνταῦθα τὰ κήτη λέγει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὅταν λέγη, «Δράκων οὗτος, ὃν ἐπλασας ἐμπαίζειν αὐτῷ». Καὶ πολλαχοῦ ἴδοι τις ἂν τὸ ζῶον τοῦτο οὕτω καλούμενον. Καὶ πῶς τοῦτο αἰνεῖ; Ὅταν γὰρ Ἰδῆς τὸ μέγεθος, τὴν σύμπηξιν τοῦ σώματος, ἣν ἐν τῷ Ἰὼβ ἡ Γραφή διηγεῖται μετὰ πλείονος τῆς σαφηνείας, πῶς οὐ θαυμάσεις τὸν δημιουργήσαντα, ἠλίκον ζῶον παρήγαγεν; Οὐ διὰ τὸ μέγεθος δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ χωρίον αὐτῷ τῆς θαλάσσης τὸ ἄπλωτον ἀπεκλήρωσε μέρος. Καὶ ἄξιον θαυμάζειν, πῶς οὐχ ὑπερβαίνει τοὺς οἰκείους ὄρους, ζῶον ἄγριον ὃν καὶ σφόδρα μέγιστον, ἀλλὰ μένει τοῖς οἰκείοις τόποις ἐνδαισιώμενον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐξείσι πρὸς τὴν γῆν οὐδὲ πρὸς τὴν οἰκουμένην χώραν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς θαλάττης τὸ πρὸς ναυτιλίαν ἐπιτήδειον λυμαίνεται μέρος· οὐ δαπανᾷ τῶν ἰχθύων τὰ γένη, ἀλλ' εἴσω τῆς οἰκείας ἐνδαισιώται χώρας. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον ἄξιον θαυμάζειν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄβυσσον, ὅση τὸ βάθος ἐστίν. Ὅπερ δὲ ἐπὶ τοῦ θηρίου, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐστὶν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ταῖς τῶν πνευμάτων βίαις οὔσα ἀφόρητος, καὶ τοσοῦτον πλῆθος ὑδάτων ἐχουσα, οὐκ ἐκρήγνυται τῶν οἰκείων ὄρων, οὐκ ἐπικλύζει τὴν γείτονα γῆν, ἀλλὰ καὶ αὕτη δεσμοῖς ἀκινήτοις πεπέδηται, καίτοι γε ἄτακτος ἢ τῶν ὑδάτων φύσις. Ὅταν δὲ καὶ πλῆθος τοσοῦτον ἦ, καὶ ὑπὸ τοσοῦτων πνευμάτων ὠθηῖται, ἐννόησον ἠλίκου θαύ-

μνημονεύει ὅλα αὐτά; Γιὰ νὰ δείξει μὲ ἀφθονία τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Διότι ἂν αὐτά, ποὺ θεωροῦνται ὅτι εἶναι ἀχρηστα καὶ ἐχθρικά γιὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, εἶναι τόσο καλά, τόσο χρήσιμα, ὥστε καὶ αὐτὰ νὰ ὑμνοῦν καὶ νὰ δοξολογοῦν τὸ Θεὸ μὲ τὴ δημιουργία τους ἀπὸ τὸ Θεό, σκέψου τί λογῆς εἶναι τὰ ἄλλα. Καὶ ἂν νομίζεις, ἅς ἐξετάσουμε ξεχωριστὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὄσα ἀναφέρθηκαν.

3. «Δράκοντες» λέγει, «καὶ ὄλοι οἱ ἄβυσσοι». Δράκοντες ἐδῶ ἐννοεῖ τὰ ἰκήτη, ὅπως καὶ ἄλλου, ὅταν λέγει, «Ὁ δράκοντας αὐτός, ποὺ τὸν ἐπλασεσ γιὰ νὰ ἐμπαίζει τὴ θάλασσα»¹⁶. Καὶ ἄλλου θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δεῖ τὸ ζῶο αὐτὸ νὰ ὀνομάζεται ἔτσι. Καὶ πῶς, λέγει, αὐτὸ δοξολογεῖ τὸ δημιουργό; Καὶ πῶς δὲν τὸν δοξολογεῖ; Διότι, ὅταν δεῖς τὸ μέγεθος, τὴ συγκρότηση τοῦ σώματός του, τὴν ὁποία ἡ Γραφή περιγράφει μὲ μεγάλη σαφήνεια στὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, πῶς δὲν θὰ θαυμάσεις τὸ δημιουργό του, ποὺ δημιούργησε ἓνα τόσο μεγάλο ζῶο; Ὅχι δὲ μόνο γιὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ καὶ διότι ὄρισε σὰν τόπο διαμονῆς του τὸ ἄπλωτο μέρος τῆς θάλασσας. Καὶ εἶναι ἄξιο θαυμασμοῦ, πῶς δὲν ξεπερνᾷ τὰ ὄριά του, ἓνα ζῶο ἄγριο καὶ τόσο πολὺ μεγάλο, ἀλλὰ διαμένει καὶ διατρέφεται στοὺς δικούς του τόπους, καὶ ὄχι μόνο δὲν βγαίνει στὴν ξηρὰ, οὔτε στὴν κατοικημένη χώρα, ἀλλ' οὔτε προκαλεῖ καταστροφές στὸ μέρος τῆς θάλασσας ποὺ εἶναι κατάλληλο γιὰ τὴ ναυτιλία· δὲν κατατρώγει τὰ εἶδη τῶν ψαριῶν, ἀλλὰ διατρέφεται ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ζοῦν μέσα στὸ δικό του χῶρο. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὰ ἄξια θαυμασμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄβυσσος μὲ τὸ ἀμέτρητο βάθος της. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ συμβαίνει μὲ τὸ θηρίον, αὐτὸ μπορούμε νὰ δοῦμε νὰ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς θάλασσας. Καθόσον καὶ αὐτὴ, ἂν καὶ εἶναι ἀνυπόφορη ἐξ αἰτίας τῶν βιαίων ἀνέμων, καὶ ἔχει τόσο πλῆθος ὑδάτων, δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ὄριά της, δὲν κατακλύζει τὴ γειτονικὴ ξηρὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ συγκρατεῖται μὲ δεσμὰ ἀκλόνητα, ἂν καὶ βέβαια εἶναι ἄτακτη ἢ φύση τῶν ὑδάτων. Ὅταν ὁμως ὑπάρχει καὶ τόσοσ ὄγκος ὑδάτων καὶ διαταράσσεται ἀπὸ τόσοσ ἀνέμους, σκέψου πόσο ἄξιο θαυμασμοῦ εἶναι τὸ νὰ

ματος τὸ μήτε κατὰ τὴν ἀταξίαν μήτε τὸν ὄγκον μήτε τὴν βίαν ἐκπίπτειν τῆς οἰκείας χώρας, ἀλλὰ πᾶσαν ἐν ἀταξίᾳ τοσαύτη διατηρεῖν εὐταξίαν.

- Ταῦτα τοίνυν ἀναλογιζόμενος δυνήσῃ καὶ ἐντεῦθεν ὕμνον ὅ-
 5 φαίνειν τῷ Θεῷ, καὶ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν, τὴν ἰσχύν, τὴν ἐξουσίαν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι λόγοι ἀπόρρητοι τούτων, οὓς ὁ ποιήσας οἶδεν αὐτός. Διὸ καὶ τις ἔλεγε· «Μὴ εἶπης, διὰ τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; Πάντα γὰρ εἰς χρείαν αὐτοῦ ἐγένετο. Πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦν-
 10 τα τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα καὶ ἕτερόν τι μετὰ τῶν εἰρημένων προστίθῃσιν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ προτέρῳ ψαλμῷ τοῦτο ἐθαύμαζεν, ὅτι ἐν βραχεῖα καιροῦ ροπῇ πᾶσαν ἐπεισι τὴν γῆν ἢ χιών, ὁ κρύσταλλος, ὅτι πῆγνυται, ὅτι μεταβάλλεται, ὅτι πρὸς τὰ ἐναντία μεθίσταται· ἐνταῦθα δέ, ὅτι τε οὐκ ὄντα γέγονε, καὶ ὅτι γενόμενα
 15 μένει, καὶ ὅτι μένοντα διακόνων τάξιν ἀναπληροῖ, καίτοι γε ἄλογα ὄντα, καὶ τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ μετὰ πολλῆς τῆς ὑπακοῆς εἰς ἔργον ἐξάγει. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐναντία τῇ φύσει ἐν πολλακίς ἐπίταγμα ἤνυσεν, ὥσπερ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου τότε καῖον τὸ πῦρ καὶ δροσίζον, ἐκάτερα πᾶττον ἐδείκνυτο.
- 20 Τοῦτο οὖν, φησὶν, εὐχαριστίας ἄξιον; Καὶ πολλῆς μὲν οὖν. Τὸν γὰρ Θεὸν ὁμοίως ἀνυμνεῖν χρή, καὶ κολάζοντα καὶ ἀνιέντα κολάσεως. Ἀμφότερα γὰρ κηδεμονίας, ἀμφότερα ἀγαθότητος. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τὸ μὲν ἀγαθότητι ποιοῦσι, τὸ δὲ πονηρίᾳ καὶ θυμῷ· ὁ δὲ Θεὸς ἀμφότερα φιλανθρωπία. Ὅμοίως γοῦν αὐτὸν ἀ-
 25 νυμνεῖν δεῖ, καὶ ὅτι ἔθηκεν ἐν παραδείσῳ τὸν Ἀδάμ, καὶ ὅτι ἐξέ-

μη ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ δικό της χῶρο οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς ἀταξίας, οὔτε ἐξ αἰτίας τοῦ ὄγκου της, οὔτε ἐξ αἰτίας τῶν βιαίων ἀνέμων, ἀλλὰ διατηρεῖ τόση εὐταξία μέσα στὴν τόσο μεγάλη ἀταξία.

Αὐτὰ λοιπὸν σκεπτόμενος θὰ μπορέσεις καὶ ἀπὸ ἐδῶ νὰ ὑφαίνεις ὕμνο στὸ Θεὸ καὶ νὰ θαυμάζεις τὴ δύναμή του, τὴ σοφία του, τὴν ἰσχύ του, τὴν ἐξουσία του. Ὑπάρχουν δὲ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἄλλοι λόγοι ἀπόρρητοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζει μόνο ὁ δημιουργός. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιος ἔλεγε· Ἐμὴ πείεις, γιατί ἐγινε αὐτό; γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἐγινε αὐτό; Διότι ὅλα ἐγιναν γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν αὐτόν'. «Τὸ πῦρ, τὸ χαλάζι, τὸ χιόνι, ὁ πάγος, ὁ ἄνεμος τῆς καταιγίδας, ὅλα αὐτὰ ποὺ ἐκτελοῦν τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ». Ἐδῶ προσθέτει μαζί μὲ τὰ ὅσα λέχθησαν καὶ κάτι ἄλλο. Διότι στὸν μὲν προηγούμενο ψαλμὸ θαύμαζε αὐτὸ, τὸ ὅτι δηλαδὴ σὲ πάρα πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα σκεπάζει ὁλόκληρη τὴ γῆ τὸ χιόνι, ὁ πάγος, τὸ ὅτι παγώνει, τὸ ὅτι μεταβάλλεται, τὸ ὅτι μετατρέπεται στὴν ἀντίθετη κατάσταση¹⁷, ἐνῶ ἐδῶ τὸ ὅτι δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ μηδέν, τὸ ὅτι, ἀφοῦ δημιουργήθηκαν, παραμένουν ἀμετακίνητα, καὶ τὸ ὅτι, παραμένοντας ἀμετακίνητα, ἀναπληρώνουν τὴ θέση ὑπηρετῶν, ἂν καὶ βέβαια εἶναι ἄλογα, ὅμως ἐκτελοῦν μὲ μεγάλη ὑπακοὴ τὸ πρόσταγμά του. Καὶ βέβαια πολλὲς φορὲς καὶ κάποιο πρόσταγμά του ἐπέτυχε ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ὅπως ἀκριβῶς τότε στὴν περίπτωση τῆς βαβυλωνίας καμίνου τὸ πῦρ ποὺ ἔκαιε καὶ δρόσιζε, ἐκτελώνοντας καὶ τὶς δύο προσταγές.

Αὐτὸ λοιπὸν, λέγει, εἶναι ἄξιο εὐχαριστίας; Καὶ βέβαια εἶναι ἄξιο μεγάλης εὐχαριστίας. Διότι πρέπει τὸ Θεὸ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο νὰ τὸν ἀνυμνοῦμε, καὶ ὅταν μᾶς τιμωρεῖ καὶ ὅταν μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν τιμωρία. Διότι καὶ τὰ δύο εἶναι δείγματα κηδεμονίας, καὶ τὰ δύο εἶναι δείγματα ἀγαθότητας. Διότι οἱ μὲν ἄνθρωποι τὴν μὲν εὐεργεσία τὴν κάμνουν ἀπὸ ἀγαθότητα, τὴν δὲ τιμωρία ἀπὸ κακία καὶ θυμὸ, ἐνῶ ὁ Θεὸς καὶ τὰ δύο τὰ κάμνει ἀπὸ φιλανθρωπία. Ὅμοια λοιπὸν πρέπει νὰ ἀνυμνοῦμε τὸ Θεὸ καὶ γιὰ τὸ ὅτι τοποθέτησε τὸν Ἀδὰμ στὸν παρά-

βαλε, καὶ χάριν εἰδέναι οὐχ ὑπὲρ τῆς βασιλείας μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς γεέννης. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἐποίησέ τε καὶ ἠπειλήσεν, ὥστε κακίας ἀπαλλάξαι. Ὡσπερ οὖν ἰατρὸν οὐ τρέφοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγχοντα λιμῶ, οὐκ εἰς ἀγορὰν μόνον ἐξάγοντα, ἀλλὰ 5 καὶ ἐν οἴκοις που κατακλείοντα, οὐκ ἀλείφοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ καίοντα καὶ τέμνοντα θαυμάζομεν (εἰ γὰρ καὶ ἐναντία τὰ γινόμενα, ἀλλὰ πρὸς ἐν ὁρᾷ τέλος), οὕτω καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἀπάντων ἀνυμνεῖν χρή, καὶ πολλῶ πλέον, ὅσῳ ὁ μὲν Θεός, ὁ δὲ ἄνθρωπος· καὶ ὅτι τὰ μὲν τούτων πολλάκις καὶ εἰς τὸ ἑναντίον ἐξέβη, 10 τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς προσηκούσης γίνεται σοφίας καὶ κηδεμονίας.

Οὐ τιμωρεῖται δὲ μόνον χάλαζα καὶ πῦρ, ἀλλὰ καὶ τιμωρίας ἀπήλλαξε, καὶ πολέμους ἔστησε, καὶ ἐχθροὺς ἐπιόντας ἀπεκρούσατο. Ἡ οὐκ οἶσθα ἐν Αἰγύπτῳ ὅσα διὰ τούτων ἐθαυμα- 15 τουργήθη τῶν στοιχείων, καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἡμετέρας; Καὶ τοσαύτη ἡ τοῦ κελεύοντος δύναμις, ὅτι ἄπερ δι' ἀγγέλων ἐποίει, τῶν νοερῶν ἐκείνων καὶ μεγάλων δυνάμεων, ταῦτα πολλάκις καὶ διὰ τῶν στοιχείων ἐθαυματούργει, ἵνα ὅταν καὶ ἄγγελος ταῦτα ἐργάσῃται, μηδεὶς τῶν ἀνοητοτέρων 20 ἐκείνῳ λογιζῆται, ἀλλὰ τῷ ἐπιτάξαντι. Ἔστησεν οὖν ἄγγελος πόλεμον; Ἔστησε καὶ χάλαζα. Ἀνεῖλε τὰ πρωτότοκα ἄγγελος; Ἀνεῖλε καὶ καταγιγίς θαλάττης τὸν δῆμον ἅπαντα. Ὑπὲρ πάντων τοίνυν εὐχαρίστει τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. «Τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοί, ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι· τὰ θηρία καὶ 25 πάντα τὰ κτήνη, ἔρπετά, καὶ πετεινὰ πτερωτά». Ὅρα πῶς τοῖς ἀχρηστοτέροις μᾶλλον ἐμφιλοχωρεῖ, ὄρεσι καὶ νάπαις, καὶ βου-

17α. Ἐξ. 14, 19.

18. Ἐξ. 9, 13-26.

19. Ἐξ. 12, 29.

20. Ἐξ. 14, 23-31.

δεισο καὶ γιὰ τὸ ὅτι τὸν ἐδιώξε ἀπ' αὐτόν, καὶ νὰ τὸν εὐγνωμονοῦμε ὄχι μόνο γιὰ τὴν οὐράνια βασιλεία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γέεννα. Καθόσον καὶ αὐτὴν καὶ τὴν δημιούργησε καὶ μᾶς ἀπειλήσε μὲ αὐτὴν, ὥστε νὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν κακία. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ θαυμάζομε τὸν ἰατρὸ ὄχι μόνο γιὰ τὴν τροφὴ πού παρέχει στὸν ἀσθενή, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ δίαιτα μὲ τὴν ὁποία τὸν καταπονεῖ, ὄχι μόνο πού τὸν ἐπιτρέπει νὰ βγεῖ στὴν ἀγορά, ἀλλὰ καὶ πού κάποτε τὸν περιορίζει στὴν οἰκία, ὄχι μόνο πού θέτει ἀλοιφὰς στὶς πληγὰς, ἀλλὰ καὶ πού τις καυτηριάξει καὶ τις ἐγχειρίζει (διότι, ἂν καὶ εἶναι ἀντίθετα αὐτὰ πού κάμνει, ἀλλ' ὁμως πρὸς ἓνα σκοπὸ ἀποβλέπει), ἔτσι καὶ τὸ Θεὸ πρέπει γιὰ ὅλα νὰ τὸν ἀνυμνοῦμε, καὶ πολὺ περισσότερο, ὅσο αὐτὸς μὲν εἶναι Θεός, ὁ δὲ ἰατρὸς ἄνθρωπος· καὶ διότι πολλὰς φορὰς τῶν μὲν ἰατρῶν οἱ ἐνέργειες εἶχαν ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ἐνῶ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα γίνονται μὲ τὴν πρέπουσα σοφία καὶ τὴ φροντίδα.

Δὲν προξενεῖ τὸ χαλάζι καὶ ἡ φωτιά μόνο τιμωρίες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τιμωρίας ἀπάλλαξε καὶ πολέμους σταμάτησε καὶ ἐπιθέσεις ἐχθρῶν ἀπέκρουσε. Ἡ δὲν γνωρίζεις στὴν Αἴγυπτο πόσα θαύματα ἐγιναν μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ πρὸς τὴ δικὴ μας γενεά; Καὶ τόσο μεγάλη εἶναι ἡ δύναμη ἐκείνου πού προστάζει αὐτά, ὥστε ἐκεῖνα ἀκριβῶς πού ἔκαμνε μὲ τοὺς ἀγγέλους, τις νοερὰς ἐκεῖνες καὶ μεγάλες δυνάμεις, αὐτὰ πολλὰς φορὰς τὰ θαύματα ἔκαμνε καὶ μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτά, ὥστε, ὅταν καὶ ὁ ἄγγελος κάνει αὐτά, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνοητότερους νὰ μὴ τὰ ἀποδίδει σ' ἐκεῖνον, ἀλλὰ στὸ Θεὸ πού τό, διέταξε αὐτά. Σταμάτησε λοιπὸν κάποτε ἄγγελος πόλεμο¹⁷; Σταμάτησε καὶ τὸ χαλάζι¹⁸. Ἐξολόθρευσε ἄγγελος τὰ πρωτότοκα¹⁹; Ἐξολόθρευσε καὶ καταγίδα τῆς θάλασσας ὀλόκληρο τὸ λαὸ²⁰. Γιὰ ὅλα λοιπὸν νὰ εὐχαριστεῖς τὸν φιλόανθρωπο Θεό. «Τὰ ὄρη καὶ ὅλα τὰ βουνά, τὰ καρποφόρα δένδρα καὶ ὄλοι οἱ κέδροι· τὰ θηρία καὶ ὅλα τὰ κτήνη, τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ πτερωτὰ πετεινά». Πρόσεχε πῶς ἀσχολεῖται περισσότερο μὲ τὰ πιδ ἄχρηστα στοιχεῖα, μὲ τὰ ὄρη καὶ τὰ φαράγγια, μὲ τὰ

νοῖς, καὶ θηρίοις, ἔρπετοῖς, καὶ ξύλοις ἀκάρποις. Τὰ μὲν γὰρ καρποφόρα αὐτόθεν δῆλην ἔχει τὴν χρείαν, ὡσπερ καὶ τὰ ὕπτια πεδία καὶ τὰ ἡμερα ζῶα, τὰ δὲ θηρία, καὶ τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ ὄρη, καὶ τὰ ἄκαρπα δένδρα ποῖαν ἀνύει χρείαν, φησί; Πολλὴν μὲν 5 οὖν, καὶ σφόδρα τὴν ζωὴν συνέχουσαν τὴν ἡμετέραν. Καὶ γὰρ πρὸς οἰκοδομίας ὄρη καὶ βουνοὶ καὶ ξύλα ἄκαρπα σφόδρα ἡμῖν ἐπιτήδεια, καὶ εἰ μὴ τούτων ἀπελαύομεν, οὐδὲν ἐκώλυε διαφθεῖ-
 10 ρεσθαι τὸ γένος τὸ ἡμέτερον. Ὡσπερ οὖν ἐπιδεόμεθα τῶν ἡμέ-
 ρων χωρίων εἰς τὸ τρέφεσθαι, οὕτω δεόμεθα καὶ τῶν ἀκάρπων
 10 ξύλων καὶ λίθων εἰς τὸ τὰς οἰκίας οἰκοδομεῖν, καὶ μυρία ἕτερα ἐντεῦθεν κατασκευάζειν.

4. Ἄλλ' οἱ ὄφεις, φησί, καὶ οἱ σκορπίοι, καὶ οἱ δράκοντες, καὶ οἱ λέοντες, τί χρησίμον εἰσάγουσιν εἰς τὸν βίον; τί δὲ αὐτῶν τὸ κέρδος; Πολὺ καὶ ἄφατον, καὶ τῶν ἡμέρων οὐκ ἔλαττον. Ἐ-
 15 κεῖνα μὲν γὰρ πρὸς τὴν τοῦ σώματος χρείαν ἐστὶν ἐπιτήδεια, ταῦτα δὲ σοὶ καὶ φόβον ἐπιτειχίζει, καὶ σωφρονεῖν παρασκευάζει, καὶ ἐναγώνιον ποιεῖ, καὶ ἀναμιμνήσκει σε τῆς ἐν τῷ παρα-
 20 δείσῳ τοῦ προπάτορος ἀμαρτίας, καὶ δείκνυσιν ὄσων κακῶν αἰ-
 τία ἢ παρακοή. Οὐ γὰρ τοιαῦτα ἦν πρὸ τούτου τὰ θηρία, φοβερὰ
 20 καὶ φευκτὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τιθασσὰ καὶ χειροῆθη. Ἦγαγε γοῦν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεός, καὶ αὐτὸς ἐπέθηκεν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα. Ὁ ὄφις τῇ γυναικὶ διαλέγεται, καὶ οὐκ ἀποπηδᾷ ἢ Ἐῦα. Ἐπειδὴ δὲ παρεβάθη ἡ ἐντολή, καὶ ὁ Θεὸς παρηκούσθη, ἠκρω-
 25 τηριάσθη τὰ τῆς τιμῆς. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς λέοντα, ὅταν ἴδῃς ὀ-
 25 φιν, ἀναμιμνήσκου τῶν διηγημάτων, καὶ οὐ μικρὰν σοὶ παρέξει ταῦτα φιλοσοφίας ὑπόθεσιν. Ἀναμιμνήσκου δὲ καὶ τοῦ Δανιήλ, πῶς, ἐπειδὴ πρὸς τὴν παλαιὰν ἐπανήλθεν εἰκόνα, εὐκαταφρόνη-

βουνά, τὰ θηρία, τὰ ἔρπετά, τὰ δένδρα τὰ ἄκαρπα. Διότι τὰ μὲν καρποφόρα δένδρα ἔχουν ὀλοφάνερη τὴ χρησιμότητα, ὅπως καὶ οἱ ὀμαλὲς πεδιάδες καὶ τὰ ἡμερα ζωᾶ, ἐνῶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἔρπετά καὶ τὰ ὄρη καὶ τὰ ἄκαρπα δένδρα ποιά ὠφέλεια, λέγει, παρέχουν; Καὶ βέβαια παρέχουν μεγάλη ὠφέλεια καὶ συγκρατοῦν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐνότητα καὶ ἀρμονία τῆς ζωῆς μας. Καθόσον τὰ ὄρη καὶ τὰ βουνά καὶ τὰ ἄκαρπα δένδρα μᾶς εἶναι πάρα πολὺ κατάλληλα γιὰ τὶς οἰκοδομές, καὶ ἂν δὲν εἶχαμε στὴ διάθεσὶ μας αὐτά, τίποτε δὲν θὰ ἐμπόδιζε νὰ καταστραφεῖ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν χρειαζόμαστε τὰ καλλιεργημένα χωράφια γιὰ τὴν τροφή μας, ἔτσι χρειαζόμαστε καὶ τὰ ἄκαρπα δένδρα καὶ τοὺς λίθους γιὰ νὰ χτιζοῦμε τὶς οἰκίαι καὶ νὰ κατασκευάζοῦμε ἀπὸ αὐτὰ ἀμέτρητα ἄλλα πράγματα.

4. Ἄλλὰ τὰ φίδια, λέγει, καὶ οἱ σκορπιοί, οἱ δράκοντες καὶ τὰ λεοντάρια, τί τὸ χρῆσιμο προσφέρουν στὴ ζωῆ; ποῖο εἶναι τὸ κέρδος ἀπὸ αὐτά; Εἶναι μεγάλο καὶ ἀπερίγραπτο, καὶ δὲν εἶναι μικρότερο ἀπὸ τὰ ἡμερα. Διότι, ἐκεῖνα μὲν εἶναι κατάλληλα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σώματος, ἐνῶ αὐτὰ καὶ μὲ φόβο σὲ περιτεχνίζουσι, καὶ σοῦ παρέχουσι σωφροσύνη, καὶ σὲ βάζουσι σὲ ἀγωνία, καὶ σοῦ ὑπενθυμίζουσι τὴν ἁμαρτία τοῦ προπάτορά μας στὸν παράδεισο, καὶ δείχνουσι πόσων κακῶν εἶναι αἰτία ἡ παρακοή. Καθόσον πρὶν ἀπὸ τὴν παρακοή δὲν ἦταν τέτοια τὰ θηρία, φοβερὰ ὥστε νὰ τὰ ἀποφεύγει ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἦταν ἡμερα καὶ εὐκολοχειραγωγούμενα. Διότι ὁδήγησε αὐτὰ ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἄδὰμ καὶ αὐτὸς ἔδωσε τὰ ὀνόματά τους. Τὸ φίδι συνομιλεῖ μὲ τὴ γυναῖκα καὶ δὲν τὸ φοβᾶται ἡ Εὐα. Ἐπειδὴ ὁμοῦ παραβιάσθηκε ἡ ἐντολή καὶ παρακούσθηκε ὁ Θεός, μειώθηκε καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν θηρίων πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ὅταν λοιπὸν δεῖς λεοντάρια, ὅταν δεῖς φίδι, ἐνθυμήσου τὶς σχετικὰς διηγήσεις καὶ δὲν θὰ σοῦ προσφέρουσι αὐτὲς μικρὴ ἀφορμὴ φιλοσοφίας. Ἐνθυμήσου δὲ καὶ τὸν Δανιήλ, πῶς, ἐπειδὴ ἐπανῆλθε πρὸς τὴν παλιὰ εἰκόνα, περιφρονοῦσε τὰ φοβερὰ θηρία, ὅπως ἀκριβῶς

τα ἦν αὐτῷ τὰ φοβερὰ θηρία, ὡσπερ καὶ Παῦλῳ ἡ ἔχις, καὶ οὐ μικρὰν ἐντεῦθεν καρπώσῃ σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν ψυχῆς.

Μετὰ τούτων δὲ καὶ ἐτέρωθέν ἐστι θαυμάσαι τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν τὴν ἐπ' αὐτοῖς καὶ τὴν διάταξιν. Ποίαν δὲ ταύτην; "Ὅτι καὶ τούτοις ἀφώρισε χωρία ἀπωκισμένα τῶν πόλεων, τὰς ἐρημίας· καὶ οὕτω φοβερὰ ὄντα οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ ταῖς πόλεσιν, οὐδὲ κατατρέχει τοὺς ἐνδον οἰκοῦντας, ἀλλὰ στέργει καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἐρημον, ἄνωθεν τοῦ Θεοῦ τοῦτο αὐτοῖς συγκληρώσαντος, καὶ τόπον ἐπιτήδειον ἔχειν καὶ κληρον διαίτης. "Ὅταν γὰρ σὺ κα-
10 θεύδῃς, τότε ἐκεῖνα τὴν ἐρημον ἐπεισιν. "Ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ δείκνυσιν ὁ προφήτης, οὕτω λέγων· « Ἔθου σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ». Εἶδες πῶς καὶ νῦν μένει σοι τῆς ἀρχῆς τὰ ἴχνη, εἰ καὶ ἡκρωτηριασμένα, ἀλλ' ὁμως ἔχοντα αἰνιγμα τῆς παλαιᾶς τιμῆς; "Ὅσπερ γὰρ
15 δοῦλα, οὕτως ἀπώκισται καὶ τῷ καιρῷ καὶ τῷ τόπῳ· κἂν μὴ σὺ τούτοις ἐπέλθῃς, αὐτὰ οὐκ ἐπεισιν, ἀλλ' ἐνδαιτᾶται ταῖς ἐρήμοις.

Εἰ δὲ ἀθυμεῖς καὶ δυσχεραίνεις, τίνος ἐνεκεν γέγονε θηρία, σφόδρα ἀνοηταίνεις. "Ἄν γὰρ σὺ τὰ κατὰ σαυτὸν καλῶς οἰκονο-
20 μῆσης, οὐδὲν ἐντεῦθεν βλαβήσῃ· εἰ δὲ ἀπὸ θηρίων δέχῃ βλάβην, ἐννόησον ὅτι παρὰ ἀνθρώπων πολλάκις χαλεπωτέραν ἐδέξω. "Ἔστι γὰρ καὶ θηρίου ἀνθρωπος χαλεπώτερος. Τὸ μὲν γὰρ προφανῆ τὴν θηριωδίαν ἔχει, οὗτος δὲ κρύπτει τὴν πονηρίαν τῷ τῆς ἐπιεικειᾶς προσωπειῷ, ὅθεν καὶ πολλάκις ἐστὶ δυσφύλακτος.
25 Ἄλλ' ἐὰν νήφῃς, οὔτε θηρίον, οὔτε ἀνθρωπός σε δεινόν τι ἐργάσεται, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ὠφελήσει. Καὶ τί λέγω θηρίον καὶ ἀνθρωπος, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος οὐ μόνον οὐδὲν ἐβλαψε τὸν Ἰώβ, ἀλλὰ καὶ μυρίων στεφάνων αὐτῷ γέγονεν ἀφορμή; τί λέγω θηρίον καὶ ἀνθρωπον, ὅπου γε καὶ ὑπὸ τῶν ἐν σοὶ κειμέ-

καὶ ἡ ἔχιδνα ὑπήρξε ἀκίνδυνή στὸν Παῦλο, καὶ δὲν θὰ καρπωθεῖς ἀπὸ ἐδῶ μικρῆ προθυμίας καὶ φροντίδα γιὰ τὴν ψυχή.

Ἄλλὰ μαζὶ μὲ αὐτὰ καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ θαυμάσεις τὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ γι' αὐτὰ καὶ τὴν τακτοποίησίν τους μέσα στὴ φύση. Ποιὰ δὲ εἶναι αὕτη; Τὸ ὅτι καὶ γι' αὐτὰ ξεχώρισε τοποθεσίες διάφορες μακριὰ ἀπὸ τὶς πόλεις, τὶς ἔρημίες· καὶ ἐνῶ εἶναι τόσο φοβερὰ ὄντα, δὲν εἰσέρχονται στὶς πόλεις, οὔτε καταστρέφουν τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἀλλὰ αἰσθάνονται στοργὴ καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν ἔρημο, διότι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ Θεὸς ὄρισε γι' αὐτὰ νὰ ἔχουν αὐτὴν καὶ σὰν τόπο κατάλληλο διαμονῆς καὶ μέρος διατροφῆς. Διότι, ὅταν σὺ κοιμᾶσαι, τότε ἐκεῖνα περιφέρονται στὴν ἔρημο. Αὐτὸ ἀκριβῶς γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ἀλλοῦ ὁ προφήτης, λέγει τὰ ἐξῆς· «Καθόρισες νὰ ἐρχεται τὸ σκοτάδι καὶ ἔγινε ἡ νύχτα, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ὁποίας θὰ περιφέρονται ὅλα τὰ θηρία τοῦ δάσους»²¹. Εἶδες πῶς καὶ τώρα παραμένουν σὲ σένα τὰ ἴχνη τῆς ἐξουσίας, ἔστω καὶ ἀκρωτηριασμένα, ἀλλ' ὁμως ὑπαινίσσονται τὴν παλιὰ τιμὴ πρὸς ἐσένα; Διότι σὰν νὰ εἶναι δοῦλοι, ἔτσι εἶναι περιορισμένα καὶ ἀπὸ τὸ χρόνο κυκλοφορίας καὶ ἀπὸ τὸν τόπο διαμονῆς τους· καὶ ἂν δὲν μεταβῆς σὺ πρὸς αὐτά, αὐτὰ δὲν ἐρχονται πρὸς ἐσένα, ἀλλὰ διαμένουν στὶς ἔρημίες.

Ἄλλ' ἂν στενοχωρεῖσαι καὶ δυσανασχετεῖς, γιὰ ποῖο λόγο ἔγιναν τὰ θηρία, τότε δείχνεις ὑπερβολικὴ ἀνοησία. Διότι, ἂν σὺ ρυθμίσεις ὅπως πρέπει τὰ σχετικὰ μὲ σένα, δὲν θὰ δεχθεῖς ἀπ' αὐτὰ καμιά βλάβη· ἂν δὲ ἀπὸ τὰ θηρία δέχεσαι βλάβη, σκέψου ὅτι καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δέχθηκες πολλὰς φορὰς χειρότερη βλάβη. Καθόσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι φοβερότερος ἀπὸ τὸ θηρίο. Διότι τὸ μὲν θηρίο ἔχει φανερὴ τὴ θηριωδία, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος κρύβει τὴν κακία του μὲ τὸ προσωπεῖο τῆς ἐπιείκειας, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι περισσότερο δύσκολο νὰ προφυλαχθεῖ κάποιος ἀπ' αὐτόν. Ἄν ὁμως ἐπαγρυπνεῖς, οὔτε θηρίο, οὔτε ἄνθρωπος θὰ σοῦ προξενήσει κάποιον κακό, ἀλλὰ καὶ θὰ σὲ ὠφελήσει πάρα πολὺ. Καὶ γιατί λέγω τὸ θηρίο καὶ ὁ ἄνθρωπος, τὴ στιγμὴ βέβαια ποῦ καὶ ὁ ἴδιος ὁ διάβολος ὄχι μόνον δὲν ἐβλαψε

νων στοιχείων, ἐὰν ραθυμῆσης, πολλῶ χαλεπώτερα πείση, οἶον ὑπὸ χολῆς ἢ φλέγματος, ἂν ἀμετρία τινὶ τῆν τούτων πλεονεξίαν περιίδης; Οὕτω πανταχόθεν νηφούσης χρεῖα διανοίας. Ἄλλ' ὤσπερ ραθυμῶν μεγίστην ἐντεῦθεν ὑποστήση βλάβην, οὕτω νήφων καὶ ἐγρηγορῶς οὐ τὴν τυχοῦσαν καρπώση πάλιν ὠφέλειαν· τὸ γὰρ πᾶν ἐπὶ τῇ σῆ κεῖται γνώμη. Ὅπερ οὖν ἐστὶ χιῶν ἐν τῷ παντί, καὶ πῦρ καὶ πνεῦμα, τοῦτο καὶ ἐν τῷ σώματι φλέγμα καὶ αἷμα, καὶ χολή. Καὶ δεῖ μετὰ ἀρίστου λόγου ταῦτα οἰκονομεῖν, ὡς καρποῦσθαί τι παρ' αὐτῶν ὄφελος, ἀλλὰ μὴ βλάπτεσθαι.

10 Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ σώματος, ὅπου γε καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει τινά, ἅπερ ἐὰν ἀφῆς εἰς ἀμετρίαν ἐξελθεῖν, νοσήματα γίνεται, κολαζόμενα δέ, βοηθήματα; Καὶ γὰρ ὁ θυμὸς, ἂν μὲν εἰς δέον χρήση, γέγονέ σοι φάρμακον σωτηρίας, ἂν δὲ ἀμέτρως, γέγονεν ἀπωλείας ὑπόθεσις. Καὶ ἡ ἐπιθυμία, μετὰ μέτρου μὲν οἰκονομου-

15 μένη, πατέρα σε ποιεῖ, καὶ μὴν εἰς παιδοποιίαν γέγονε χρήσιμος, ἀφιεμένη δέ, εἰς πορνείαν καὶ μοιχείαν σε καταβάλλει πολλακίς. Μὴ δὴ τὰ πράγματα αἰτιῶ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὴν σὴν γνώμην. Ἄν γὰρ ταύτης ἀμελῆς, καὶ ὑπὸ σαυτοῦ βλαβήση, καὶ ὑπὸ τοῦ οἰκείου σώματος ἀπολῆ· ἂν δὲ ταύτης ἐπιμελῆ, οὐδὲ ὑπὸ τῶν δαι-

20 μόνων, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, μήτι γε ὑπὸ θηρίων, πείση τι δεινὸν καὶ ἀηδές.

«Βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντες λαοί». Ἄλλος, «Πάντα φύλα». «Ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς. Νεανίσκοι καὶ παρθένοι». Ἄλλος, «Ἐκλεκτοί». «Πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων».

25 Ἄλλος, «Μετὰ νέων». «Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου». Πά-

καθόλου τὸν Ἰώβ, ἀλλὰ καὶ ἔγινε ἀφορμὴ γι' αὐτὸν ἀμέτρητων στεφάνων; γιατί λέγω γιὰ τὸ θηρίο καὶ τὸν ἄνθρωπο, τὴ στιγμή βέβαια πού, ἂν ἀδιαφορήσεις, θὰ πάθεις πολὺ πιδ χειρότερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού ὑπάρχουν μέσα σου, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀπὸ τὴ χολή ἢ τὰ φλέγματα, ἂν παραβλέψεις τὴν ὑπερβολικὴ ποσότητα αὐτῶν; Ὡστε πρέπει ἡ διάνοια νὰ ἐπαγρυπνεῖ πρὸς κάθε κατεύθυνση. Ἄλλ' ὅπως ἀκριβῶς ἀδιαφορώντας θὰ πάθεις ἀπ' αὐτὰ πάρα πολὺ μεγάλη βλάβη, ἔτσι ἂν προσέχεις καὶ ἐπαγρυπνεῖς δὲν θὰ εἶναι πάλι τυχαία ἢ ὠφέλεια πού θὰ καρπωθεῖς· διότι τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δική σου γνώμη. Ἐκεῖνο ἀκριβῶς δηλαδὴ πού εἶναι τὸ χιόνι γιὰ τὸ κάθε τί καθὼς καὶ ἡ φωτιά καὶ ὁ ἀέρας, αὐτὸ εἶναι καὶ γιὰ τὸ σῶμα τὸ φλέγμα, τὸ αἷμα καὶ ἡ χολή. Καὶ πρέπει αὐτὰ νὰ τὰ ρυθμίζουμε μὲ μεγάλη περίσκεψη, ὥστε ν' ἀποκομίζουμε ἀπ' αὐτὰ κάποιο ὄφελος, καὶ νὰ μὴ βλαπτόμαστε.

Καὶ γιατί λέγω γιὰ τὸ σῶμα, τὴ στιγμή βέβαια πού καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει ὀρισμένα πράγματα, πού, ἂν τὰ ἀφήσεις νὰ προχωρήσουν σὲ ὑπερβολικὸ βαθμό, γίνονται νοσήματα, ὅταν ὁμως μετριασθοῦν, γίνονται βοηθήματα; Καθόσον ὁ θυμὸς, ἂν μὲν τὸν χρησιμοποιοῦσεις ὅπως πρέπει, σοῦ ἔγινε φάρμακο σωτηρίας, ἂν ὁμως ἄμετρα, σοῦ ἔγινε ἀφορμὴ καταστροφῆς. Καὶ ἡ ἐπιθυμία, ὅταν μὲν ρυθμίζεται μὲ μέτρο, σὲ κάμνει πατέρα, καθόσον ἀποβαίνει χρήσιμη γιὰ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν, ἂν ὁμως ἀφεθεῖ ἀχαλίνωτη, ὀδηγεῖ πολλὰς φορὰς σὲ πορνεία καὶ μοιχεία. Μὴ λοιπὸν κατηγορεῖς τὰ πράγματα, ἀλλὰ παντοῦ τὴ δική σου γνώμη. Διότι ἂν δείχνεις ἀδιαφορία γι' αὐτήν, καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου θὰ βλαβεῖς καὶ ἀπὸ τὸ σῶμα σου θὰ καταστραφεῖς, ἂν ὁμως φροντίζεις γι' αὐτήν δὲν θὰ πάθεις κανένα κακὸ καὶ δυσάρεστο οὔτε ἀπὸ τοὺς δαίμονες, οὔτε ἀπὸ τὸ διάβολο, οὔτε ἀπὸ τὰ θηρία.

«Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ ὄλοι οἱ λαοί». Ἄλλος λέγει, «Ὁ-λες οἱ φυλές». «Οἱ ἄρχοντες καὶ ὄλοι οἱ δικαστὲς τῆς γῆς, οἱ νεανίσκοι καὶ οἱ παρθένες». Ἄλλος, «Οἱ ἐκλεκτοί». «Οἱ γεροντότεροι μαζὶ μὲ τοὺς νεότερους. Ἄλλος, «Μαζὶ μὲ τοὺς νέ-

λιν ἕτερον ἐνταῦθα κινεῖ προνοίας εἶδος, τὸ τῶν ἀρχόντων· ὁ
 καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους τίθησι, μετὰ πολλῆς τῆς συνέ-
 σεως δεικνύς, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον ἐστί, τὸ εἰς ἀρχον-
 5 τας καὶ εἰς ἀρχομένους τόδε τὸ πᾶν διαταξαι. «Θεοῦ γὰρ διάκο-
 νός ἐστί σοι, φησίν, εἰς τὸ ἀγαθόν». Ἄν δὲ τοῦτο ἀνέλγης, τὸ πᾶν
 οἴχεται. Εἰ γὰρ νῦν, ὄντων ἀρχόντων καὶ πολλῶν ἐν αὐτοῖς διε-
 φθαρμένων, τοσαύτη τοῦ πράγματός ἐστιν ἡ χρεία, ὡς καὶ κα-
 κῶς διακειμένων πολλὴν γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν, ἐννόησον εἰ
 καλῶς μετεχειρίζον οἱ τὰς ἀρχὰς ἐγχειριζόμενοι, πόσης ἂν τὸ
 10 γένος ἀπήλαυσεν εὐημερίας. Ἄλλὰ τὸ μὲν τυπῶσαι τὰς ἀρχάς,
 τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἔργον, τὸ δὲ πονηροῦς ἐπὶ τοῦτο ἀγεσθαι, καὶ
 μὴ εἰς δέον αὐταῖς κεχρηῆσθαι, τῆς τῶν ἀνθρώπων πονηρίας.

5. Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως εἶναι, καὶ ὑπὲρ
 τοῦ δικαστὰς εἶναι, δεῖ μεγάλας εὐχαριστίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ.
 15 Τῆς γὰρ εὐταξίας τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπιμελούμενος, καὶ τοῦ μὴ
 θηρίων ἀλογώτερον διακεισθαι τοὺς πολλοὺς, ὡσπερ ἠνιοχείαν
 καὶ κυβερνητικὴν, οὕτως ἀρχὰς καὶ βασιλείας ἐχαρίσατο. Κἂν
 ἀρχων τοίνυν ἦς, εὐχαρίσται τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, ὅτι ἔλαβες
 ἀφορμὴν τοσαύτης ἐπιμελείας, κἂν ἀρχόμενος, πάλιν εὐχαρί-
 20 σται, ὅτι ἔχεις τὸν ἐπιμελούμενον, καὶ οὐκ ἀφιέντα σε ὑπὸ τῶν
 πονηρῶν ἐπιβουλεύεσθαι. Κἂν εἰς γῆρας ἔλθῃς, κἂν νέος ἦς, εὐ-
 χαρίσται τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα διὰ πάντων ὁ ψαλμὸς οὗ-
 τος κατασκευάζει, ὅτι δεῖ ὑπὲρ ἀπάντων αἰνεῖν αὐτόν, κἂν ἀρ-
 χων ἦς, κἂν τοῦ λαοῦ ἦς. Διὸ καὶ τοῦτο δηλῶν, «Καὶ πάντες»,
 25 εἶπε, «λαοί». Κἂν νέος, φησίν, ἦς, κἂν γεγηρακῶς, κἂν γυνή,
 κἂν ἀνήρ.

«Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου». Ἄλλος, «Ὅτι ὑπερέ-
 χον». «Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ». Ἄλλος,

ους». «Ἄς δοξολογήσουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου». Πάλι ἐδῶ παρουσιάζει ἄλλο εἶδος πρόνοιας, τὸ τῶν ἀρχόντων, τὸ ὁποῖο καὶ ὁ Παῦλος ἀναφέρει στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή του, δειχνοντας μὲ πολλή σύνεση, ὅτι ἔργο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ εἶναι, τὸ νὰ καθορίσει αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς πρόνοιας σὲ ἄρχοντες καὶ σὲ ἀρχόμενους. «Διότι», λέγει, «εἶναι διάκονος τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ καλὸ σου»²². Ἄν δὲ αὐτὸ τὸ καταστρέψεις, καταστρέφεται τὸ πᾶν. Διότι, ἂν τώρα, ἐνῶ ὑπάρχουν ἄρχοντες καὶ ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν πολλοὶ διεφθαρμένοι, εἶναι τόσο ἀναγκαία ἡ ὑπαρξη αὐτῶν, ὥστε, ἂν καὶ πολλοὶ συμπεριφέρονται κακῶς, νὰ προκύπτει μεγάλη ὠφέλεια, σκέψου, ἂν ἀσκοῦσαν τὴν ἐξουσία, αὐτοὶ ποὺ τὴν ἀσκοῦν, ὅπως πρέπει, πόση εὐημερία θὰ ἀπολάμβανε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ὁ μὲν καθορισμὸς τῶν ἐξουσιῶν ὑπῆρξε τοῦ Θεοῦ ἔργο, τὸ νὰ καταλαμβάνουν ὁμῶς αὐτὲς κακοὶ ἄνθρωποι καὶ νὰ μὴ ἀσκοῦν αὐτὲς ὅπως πρέπει, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων.

5. Λέγει λοιπὸν, ὅτι πρέπει νὰ ἀναπέμπουμε μεγάλες εὐχαριστίες στὸ Θεὸ καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξη βασιλέων καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξη δικαστῶν. Διότι φροντίζοντας γιὰ τὴν καλὴ τάξη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ γιὰ νὰ μὴ συμπεριφέρονται πολλοὶ πιδ χειρότερα καὶ ἀπὸ τὰ θηρία, χάρισε τις ἐξουσίες καὶ τις βασιλείες σὰν ἀκριβῶς τὴν τέχνη τῆς ἡνιοχείας καὶ τῆς κυβερνητικῆς. Καὶ ἂν λοιπὸν εἶσαι ἄρχοντας, νὰ εὐχαριστεῖς τὸν φιλόανθρωπο Θεό, διότι ἔλαβες ἀφορμὴ γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη φροντίδα, ἂν δὲ ἀρχόμενος, πάλι νὰ τὸν εὐχαριστεῖς, διότι ἔχεις ἐκεῖνον ποὺ φροντίζει γιὰ σένα καὶ δὲν σὲ ἄφησε νὰ ἐπιβουλεύεσαι ἀπὸ τοὺς κακοὺς. Καὶ ἂν φθάσεις στὰ γεράματα, καὶ ἂν εἶσαι νέος, νὰ εὐχαριστεῖς τὸ Θεό. Διότι αὐτὸ πρὸ πάντων μὲ ὅλα αὐτὰ διδάσκει ὁ ψαλμὸς αὐτός, ὅτι πρέπει γιὰ ὅλα νὰ εὐχαριστοῦμε αὐτόν, εἴτε εἶσαι ἄρχοντας, εἴτε κάποιος ἀπὸ τὸ λαό. Γι' αὐτὸ καὶ γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, εἶπε, «Καὶ ὅλοι οἱ λαοί». Εἴτε, λέγει, εἶσαι νέος, εἴτε γέρος, εἴτε γυναίκα, εἴτε ἄνδρας.

«Διότι μόνο τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγαλύνθηκε». Ἄλλος, «Ὅτι ὑπερέχει». «Ἡ δοξολογία τοῦ ὀνόματός του γίνεται καὶ στὴ γῆ

- «Καὶ ὁ ὕμνος αὐτοῦ». «Καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ. Ὑμνος
 πᾶσι τοῖς ὀσίοις αὐτοῦ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, λαῶ ἐγγίζοντι αὐτῶ».
 Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἔδειξα μὲν καὶ ἀπὸ τῶν ὀρωμένων
 ἀπάντων αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν, τὴν δόξαν, τὴν μεγαλωσύνην,
 5 δεῖ δὲ αὐτὸν εἰνεῖν οὐ διὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτων χωρὶς.
 Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τούτων, καὶ τούτων ἄνευ, συγκεκλήρωται αὐ-
 τῶ τὸ ὕψος καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ παρὰ πάντων εὐχαριστία. Τὸ καί,
 «Αὐτοῦ μόνου», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν οὐκ ὄντως θεῶν εἴ-
 πεν.
- 10 *Εἶτα ἀνάγων ἐπὶ μείζονα τὸν ἀκροατὴν ἔννοιαν, πάλιν ἀπὸ
 τῆς γῆς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν μετατίθησιν. Ὡσπερ γὰρ ἀρχόμε-
 νος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν κατέβη, οὕτως ἀπὸ τῶν ὀρω-
 μένων ἀπάντων ἀνάγει πάλιν αὐτὸν ὑπὲρ τὸν οὐρανόν, λέγων·*
 «Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ». Τουτέστιν, εἰ καὶ
 15 αἱ ἄνω δυνάμεις αἱ ἀόρατοι καὶ νοεραὶ οὐ παύονται εὐχαριστοῦ-
 σαι καὶ ἀνυμνοῦσαι, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος Θεὸς
 κατηξίωσε λαὸν αὐτοῦ καὶ ἡμᾶς ὀνομάσαι, καὶ οὐκ ὀνομάσαι
 μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπᾶραι καὶ ὑψῶσαι. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· «Καὶ ὑ-
 ψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ», ταύτη πάλιν αὐτοῦ ἐπισπώμενος
 20 πρὸς μείζονα αὐτοῦ θεραπείαν, δεικνὺς ὅτι οὐ τῆς παρ' αὐτῶν
 δεόμενος θεραπείας (πῶς γάρ, ὁ φύσει συγκεκληρωμένην ἔχων
 τὴν δόξαν καὶ τοσαύτην κτίσιν ὑποτεταγμένην;), ἀλλὰ δι' ἀγαθό-
 τητα μόνην ὤκειώσατο αὐτοῦ ἑαυτῶ, καὶ περιφανεῖς ἐποίησε
 καὶ λαμπροὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Ὅπερ οὖν καὶ δηλῶν,
 25 ἔλεγεν· «Ὑμνος πᾶσι τοῖς ὀσίοις αὐτοῦ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, λαῶ
 ἐγγίζοντι αὐτῶ».
- Ἴνα γὰρ μὴ ταύτη πάλιν ραθυμοτέρους ποιῆσῃ καὶ ὑπτιωτέ-
 ρους τῶ λέγειν, «καὶ λαὸς αὐτοῦ», καὶ τούτῳ μόνῳ θαρροῦντες*

καὶ στὸν οὐρανό». Ἄλλος, «καὶ ὁ ὕμνος αὐτοῦ». «Καὶ θὰ ὑψώσει τὴ δύναμη τοῦ λαοῦ του. Ὑμνος καὶ δόξα θ' ἀποδοθεῖ στοὺς ἀφοσιωμένους του, στοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ, στὸ λαὸ τὸ δικό του». Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει, σημαίνει τὸ ἐξῆς· ἔδειξα μὲν καὶ ἀπὸ ὄλα τὰ ὄρατὰ τὴ φροντίδα αὐτοῦ, τὴ δόξα, τὴ μεγαλωσύνη, πρέπει ὁμως νὰ εὐχαριστοῦμε αὐτὸν ὄχι μόνο γι' αὐτά, ἀλλὰ καὶ χωρὶς αὐτά. Καθόσον καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ καὶ χωρὶς αὐτὰ εἶναι στενὰ ἐνωμένα μὲ αὐτὸν καὶ τὸ ὕψος, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ εὐχαριστία ἐκ μέρους ὄλων. Καὶ τὸ «Αὐτοῦ μόνου», τὸ εἶπε πρὸς διάκριση ἀπὸ τοῦς μὴ πραγματικοῦς Θεοῦς.

Στῆ συνέχεια μεταφέροντας τὸν ἀκροατὴ σὲ ὑψηλότερη ἔννοια, πάλι μεταφέρει αὐτὸν ἀπὸ τὴ γῆ πρὸς τὸν οὐρανό. Διότι ὄπως ἀκριβῶς ἀρχίζοντας τὸν ψαλμὸ κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πρὸς τὴ γῆ, ἔτσι ἀπὸ ὄλα τὰ ὄρατὰ μεταφέρει πάλι αὐτὸν ψηλότερα ἀπὸ τὸν οὐρανό, λέγοντας· «Ἡ δοξολογία τοῦ ὀνόματός του γίνεται καὶ στὴ γῆ καὶ στὸν οὐρανό». Δηλαδή, ἂν καὶ οἱ οὐράνιες δυνάμεις, οἱ ἀόρατες καὶ νοερές, δὲν παύουν νὰ τὸν εὐχαριστοῦν καὶ νὰ τὸν ἀνυμνοῦν, ἀλλ' ὁμως ὁ τόσο μέγας καὶ τόσο ὑψηλὸς Θεὸς καταδέχθηκε νὰ ὀνομάσει καὶ ἐμᾶς λαὸ του, καὶ ὄχι μόνο νὰ μᾶς ὀνομάσει, ἀλλὰ καὶ νὰ μᾶς ὑψώσει καὶ νὰ μᾶς μεγαλύνει. Γι' αὐτὸ καὶ πρόσθεσε· «Καὶ θὰ ὑψώσει τὴ δύναμη τοῦ λαοῦ του», παρακινώντας αὐτοὺς πάλι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πρὸς μεγαλύτερο σεβασμὸ πρὸς αὐτόν, καὶ δείχνοντας ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ σεβασμὸ αὐτῶν (διότι πῶς θὰ ἦταν αὐτὸ δυνατὸ σ' αὐτὸν ποὺ ἐκ φύσεως ἔχει στενὰ ἐνωμένα μαζί του τὴ δόξα καὶ ὑποταγμένη μιὰ τόσο μεγάλη κτίση;), ἀλλὰ ἀπὸ ἀγαθότητα καὶ μόνο συνένωσε αὐτοὺς μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς ἔκαμε ἐνδοξοὺς καὶ λαμπροὺς σ' ὀλόκληρην τὴν οἰκουμένην. Αὐτὸ ἀκριβῶς λοιπὸν γιὰ νὰ δηλώσει, ἔλεγε· «Ὑμνος καὶ δόξα θ' ἀποδοθεῖ σ' ὄλους τοὺς ἀφοσιωμένους του, στοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ, στὸ λαὸ ποὺ εἶναι ἐνωμένος μαζί του».

Γιὰ νὰ μὴ τοὺς κάνει λοιπὸν πάλι μὲ ὄλα αὐτὰ πρὸς ἀδιάφορους καὶ ἀδρανεῖς, μὲ τὰ λόγια δηλαδή, «καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ»,

τῆς κατὰ ψυχὴν ἀμελῶσι τῆς ἀρετῆς, εἰπὼν, «Ὑμνος πᾶσιν», οὐχ ἀπλῶς εἶπε, 'τοῖς ἀνθρώποις', ἀλλὰ, «Τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ»· καὶ πάλιν εἰπὼν, «Τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ», προσέθηκε, «Λαῶ ἐγγί- ζοντι αὐτῷ». Ἔτερος δὲ ἐρμηνευτής, ἀντὶ τοῦ «Ὑμνος», «Ἔ- 5 παινος» εἶπεν. Ὁ τοίνυν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἐὰν ἦτε ὀσιοι, ἐ- ἀν ἐγγίζητε αὐτῷ, πολλῆς ἀπολαύσεσθε δόξης. Τὰ μὲν γὰρ αὐ- τοῦ πάντα διαρκῆ ἐστιν, οὕτω πλουτοῦντος καὶ τοσαύτην δόξαν ἔχοντος, δεῖ δὲ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν λοιπὸν ἀκολουθεῖν, καὶ πολ- λῆς ἀπολαύσομεν καὶ ἡμεῖς τῆς περιφανείας, χάριτι καὶ φιλαν- 10 θρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κρά- τος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

καί, στηριζόμενοι αποκλειστικά και μόνο σ' αυτό, δείχνουν ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ εἶπε, «Ὑμνος θ' ἀποδοθεῖ καὶ δόξα σ' ὄλους», δὲν εἶπε ἀπλῶς, 'τοὺς ἀνθρώπους', ἀλλὰ «Τοὺς ἀφοσιώμενους σ' αὐτόν»· καὶ πάλι, ἀφοῦ εἶπε, «Στοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ», πρόσθεσε, «Στὸ λαὸ πὸ εἶναι ἐνωμένος μὲ αὐτόν». Ἄλλος δὲ ἐρμηνευτὴς, ἀντὶ τοῦ «Ὑμνος», εἶπε, «Ἐπαινος». Αὐτὸ δηλαδὴ πὸ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς: Ἐάν εἴστε ἀφοσιωμένοι σ' αὐτόν, ἂν εἴστε ἐνωμένοι μὲ αὐτόν, θ' ἀπολαύσετε μεγάλη δόξα. Διότι τὰ μὲν δικά του πράγματα εἶναι ὄλα διαρκή, ἀφοῦ εἶναι τόσο πολὺ πλούσιος καὶ ἔχει τόσο μεγάλη δόξα, πρέπει ὁμως στὸ ἐξῆς ν' ἀκολουθοῦν καὶ αὐτὰ πὸ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς, καὶ τότε θ' ἀπολαύσουμε καὶ ἐμεῖς μεγάλη δόξα, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΡΜΘ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν».

1. Κατὰ μὲν ἀναγωγὴν τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης ᾄσμα καινὸν εἶρηται. Πάντα γὰρ τότε γέγονε καινά. Διαθήκη· «Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην», φησί, «καινήν»· κτίσις· «Εἴ τις ἐν Χριστῷ», φησί, «καινὴ κτίσις»· ἄνθρωπος· «Ἀπεκδυσάμενοι», φησί, «τὸν 5 παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν». Διὰ τὴν καινὴν τοίνυν ζωὴν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, Διαθήκη Καινὴ λέγεται, καὶ ᾄσμα καινὸν τὸ ταύτης ᾄδειν νῦν ὁ προφήτης προτρέπει. Κατὰ δὲ ἱστορίαν, ὃ ἐπὶ νίκαις, ὃ ἐπὶ κατορθώμασιν, ὃ ἐπὶ τρο- 10 παίσις ἐμελλόν ᾄδειν, λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον.

«Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων». Ὅρας πῶς πρὸ τῶν ρημάτων τὴν διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων εὐχαριστίαν ἐπιζητεῖ, καὶ τούτους εἰς τὸν χορὸν ἄγει τῶν ὑμνούντων; Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ διὰ ρημάτων εὐχαριστεῖν μόνον, ἀν μὴ καὶ ἡ διὰ τῆς πράξεως 15 ἀρετῆ συμβαίη. «Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων». Καὶ ἕτερον τι ἐνταῦθα παιδεύει. Δείκνυσι γάρ, ὅτι ὁμοῦ καὶ μετὰ συμφωνίας ἀπάσης δεῖ τὰς εὐφημίας ἀναφέρειν. Ἐκκλησίᾳ γὰρ συ-

* Ψαλμὸς μεταίχμαλωσιακός, πού τὸ περιεχόμενό του συμφωνεῖ μὲ τὰ δ-
σα συνέβηκαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἑσδρα καὶ Νεεμῖα κατὰ τοὺς ὁποίους
ἀποκαθίστονταν τὸ κράτος τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ ψαλμωδὸς καλεῖ τοὺς Ἰσραηλίτες
νὰ ὑμνήσουν τὸν Κύριο γιὰ τίς νέες εὐεργεσίες του καὶ τοὺς παροτρύνει στὸν ἱε-
ρὸ πόλεμό τους ἐναντίον τῶν εἰδωλολατρῶν πού ἐμπόδιζαν αὐτούς.

Ο Μ Ι Λ Ι Α
ΣΤΟ ΡΜΘ΄ ΨΑΛΜΟ*

«Ψάλατε στὸν Κύριο καινούριο ὕμνο».

1. Ἀλληγορικὰ μὲν ὁ ὕμνος τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔχει ὀνομασθεῖ ὕμνος καινούργιος. Διότι ὅλα τότε ἔγιναν καινούργια. Ἡ Διαθήκη· διότι λέγει, «Θὰ κάνω μαζί σας καινούργια συμφωνία»¹ ἢ κτίση· «Ἐὰν κάποιος», λέγει, «πίστεψε στὸ Χριστὸ καὶ ἐνώθηκε μαζί του, ἔγινε καινούργιο δημιουργία»² ὁ ἄνθρωπος· «Ἄς ἀποβάλουμε», λέγει, «τὸν παλιὸ ἄνθρωπο, καὶ ἄς ἐνδυθοῦμε τὸν καινούργιο, ποὺ γίνεται ὅλο καὶ πιδ καινούργιος, ὥστε νὰ γνωρίσει καλύτερα καὶ νὰ γίνῃ εἰκόνα ἐκείνου ποὺ τὸν ἐπλασε»³. Ἐξ αἰτίας λοιπὸν τῆς νέας ζωῆς καὶ ὀλων τῶν ἄλλων, ὀνομάζεται Καινὴ Διαθήκη, καὶ προτρέπει τώρα ὁ προφήτης νὰ ψάλλουμε καινούργιο ὕμνο ἐξ αἰτίας αὐτῆς. Ἱστορικὰ δὲ καινούργιος ὕμνος ὀνομάζεται ἐκεῖνος ποὺ συνέβαινε νὰ ψάλλουν κατὰ τὶς νίκες, ἐκεῖνος ποὺ συνέβαινε νὰ ψάλλουν κατὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὰ τρόπαια, ὁ λαμπρὸς καὶ ἐνδοξος.

«Ἡ δοξολογία αὐτοῦ ἄς ἀκουσθεῖ μέσα στὴν Ἐκκλησία τῶν ἀφοσιωμένων σ' αὐτόν». Βλέπεις πῶς πρὶν ἀπὸ τὰ λόγια ἐπιζητεῖ τὴν εὐχαριστία μὲ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὰ ἔργα, καὶ αὐτοὺς ὀδηγεῖ στὸ χορὸ ἐκείνων ποὺ τὸν ὕμνοῦν; Διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ τὸν εὐχαριστοῦμε μόνον μὲ τὰ λόγια, ἀν δὲν συμβαδίζει καὶ ἡ ἀρετὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς πράξεις. «Ἡ δοξολογία αὐτοῦ ἄς ἀκουσθεῖ μέσα στὴν Ἐκκλησία τῶν ἀφοσιωμένων σ' αὐτόν». Καὶ κάτι ἄλλο διδάσκει ἐδῶ. Δείχνει δηλαδὴ, ὅτι ὀλοι μαζί καὶ μὲ κάθε ὀμοφωνία πρέπει νὰ ἀναπέμπουμε πρὸς αὐτὸν τοὺς ὕμνους. Διότι Ἐκκλησία σημαίνει σύνολο καὶ σὺναξη ἀν-

1. Ἱερ. 38, 31.

2. Β' Κορ. 5, 17.

3. Κολοσ. 3, 9.

- στήματος καὶ συνόδου ἐστὶν ὄνομα. «Εὐφρανθήτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτόν». Πρὸ τῶν ἰδικῶν εὐεργεσιῶν τίθησι τὴν καθολικὴν, μονονουχὶ τοῦτο, δι' ὧν ἐπήγαγε, παραινῶν καὶ λέγων· εὐχαρίστει τῷ Θεῷ, ὅτι οὐκ ὄντα σε παρήγαγε, καὶ ψυχὴν 5 ἐνέπνευσεν. Οὐ μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο εὐεργεσίας μέρος. Ἐνταῦθα δὲ καὶ πλεον τι δείκνυσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὴν δημιουργίαν, ἀλλὰ τὴν οἰκειότητα ἐμφαίνει τῷ οὕτως εἰπεῖν· καὶ εὐχαριστεῖν παρακελεύεται, οὐχ ὅτι ἐποίησεν αὐτόν, ἀλλ' ὅτι καὶ οἰκεῖον λαόν.
- 10 Ὅρας πῶς ἐνῶν αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ συνάπτων, οὐχ ἀπλῶς εὐχαριστεῖν βούλεται, ἀλλὰ μετὰ ἡδονῆς, μετὰ εὐφροσύνης, καὶ διαθερμαινόμενον τὴν διάνοιαν; Ταῦτα γὰρ πάντα διὰ τοῦ, «Εὐφρανθήτω», ἠνίξατο. Τὴν διάθεσιν οὖν ζητεῖ τοῦ εὐχαριστοῦντος, ἵνα ἐκαίηται τῷ πόθῳ, ἵνα διεγείρηται τῷ φίλτρῳ, ἵνα ὄλος 15 ἀνακέηται τῷ ὑμνουμένῳ Θεῷ· καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ τὸ αὐτὸ δηλῶν ἔλεγεν, «Ὅν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός». Καὶ πάλιν, «Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα». Καὶ πάλιν, «Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου, ποσαπλῶς σοι ἡ 20 σὰρξ μου, ἐν γῆ ἐρήμῳ, καὶ ἀβάτῳ, καὶ ἀνύδρῳ»· ὅπερ ἕτερος ἐρμηνευτῆς, «Ὡς ἐν γῆ διψᾷδι», εἶπε. Βουλόμενος γὰρ τὴν διάθεσιν τῆς ἑαυτοῦ παραστήσαι ψυχῆς καὶ τὸν πόθον, γῆ παραβάλλει διψᾷδι, ἐλάφῳ διψώσῃ. Καὶ διὰ ρημάτων δὲ πάλιν τὸν αὐτὸν πόθον ἐνδείκνυται, λέγων· «Πότε ἤξω καὶ ὀφθήσομαι τῷ 25 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ;». Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν ἀγίων ψυχαί, ὥσπερ καὶ ἡ Παύλου στεναζούσα ἐποίει τῇ μελλήσει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας.
- «Καὶ υἱοὶ Σιῶν ἀγαλλιάσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν». Ὁ-

4. Ψαλμ. 41, 2.

5. Ψαλμ. 41, 3.

6. Ψαλμ. 62, 2.

θρώπων πού είναι στενά ένωμένοι μαζί τους. «Ἄς νιώσει ὁ Ἰσραήλ εὐφροσύνη γιὰ τὸ ὅτι τὸν ἔκαμε ὁ Κύριος λαὸ ἐκλεκτό του». Πρὶν ἀπὸ τὶς εἰδικὲς εὐεργεσίες ἀναφέρει τὴν γενικὴ εὐεργεσία, καὶ εἶναι σὰν νὰ προτρέπει καὶ λέγει μὲ ὄσα πρόσθεσε σχεδὸν αὐτό· Εὐχαρίστητα τὸ Θεὸ διότι σὲ ἔφερε στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία καὶ σοῦ ἐνέπνευσε τὴν ψυχὴ. Διότι δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὸ εἶδος εὐεργεσίας. Ἐδῶ δὲ διδάσκει καὶ κάτι ἐπιπλέον. Διότι δὲν δείχνει ἀπλῶς τὴ δημιουργία μὲ τὰ λόγια αὐτὰ πού λέγει, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκειότητα· καὶ προτρέπει αὐτὸν νὰ τὸν εὐχαριστεῖ, ὄχι διότι τὸν δημιούργησε, ἀλλὰ διότι καὶ τὸν ἔκαμε δικό του λαό.

Βλέπεις πῶς ἐνώνοντας αὐτὸν καὶ συνδέοντάς τον μὲ τὸ Θεό, δὲν θέλει ἀπλῶς νὰ τὸν εὐχαριστεῖ, ἀλλὰ μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση, μὲ εὐφροσύνη καὶ μὲ πολὺ θερμὴ ψυχικὴ διάθεση; Διότι ὄσα αὐτὰ τὰ ὑπαινίχθηκε μὲ τὸ νὰ πεῖ «Ἄς εὐφρανθεῖ». Τὴ διάθεση λοιπὸν ζητεῖ ἐκείνου πού τὸν εὐχαριστεῖ, πού πρέπει νὰ κατακαίεται ἀπὸ τὸν πόθο, πού πρέπει νὰ εἶναι κυριευμένος ἀπὸ πολλὴ ἀγάπη, πού πρέπει ὀλόκληρος ὁ πόθος του νὰ εἶναι συγκεντρωμένος πρὸς τὸν ὑμνούμενο Θεό· ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἀλλοῦ γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό, ἔλεγε, «Καθὼς ἡ διψασμένη ἔλαφος τρέχει μὲ πόθο πρὸς τὶς πηγὲς τῶν ὑδάτων, ἔτσι, Θεέ μου, σὲ ποθεῖ ἡ ψυχὴ μου»⁴. Καὶ πάλι, «Ἐπιθύμησε πάρα πολὺ ἡ ψυχὴ μου τὸ Θεὸ τὸν ἰσχυρὸ καὶ ζωντανό»⁵. Καὶ πάλι, «Σὲ πόθησε πάρα πολὺ ἡ ψυχὴ μου· πόσες φορὲς σὲ πόθησε καὶ ἡ σάρκα μου ἐνῶ βρισκόταν σὲ χώρα ἔρημη, ἀδιάβατη καὶ χωρὶς νερό»⁶· αὐτὸ ἀκριβῶς ἄλλος ἐρμηνευτὴς ἐρμήνευσε. «Σὰν νὰ βρισκόταν σὲ γῆ διψασμένη». Διότι, θέλοντας νὰ παραστήσει τὴ διάθεση καὶ τὸν πόθο τῆς ψυχῆς του, τὴν παραβάλλει μὲ διψασμένη γῆ καὶ διψασμένη ἔλαφο. Καὶ μὲ λόγια δὲ πάλι δείχνει τὸν ἴδιο πόθο, λέγοντας· «Πότε θὰ ἔλθω καὶ θὰ δῶ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ;». Διότι τέτοιες εἶναι οἱ ψυχὲς τῶν ἀγίων, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Παύλου μὲ στεναγμοὺς ἀντιμετώπιζε τὴν καθυστέρηση τῆς ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν ἐδῶ ζωὴ.

«Καὶ οἱ υἱοὶ τῆς Σιών ἄς νιώσουν ἀγαλλίαση γιὰ τὸ βασιλιά

ρᾶς ὅτι τοῦτο, ὅπερ ἐφθην εἰπῶν, ἐνταῦθα αἰνίττεται, τὴν οἰκείω-
 σιν, τὸ ἐξαιρετον αὐτοῦ εἶναι λαόν; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐπήγαγε τό,
 «Ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν», τοῦτο δηλῶν. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τὸν τῆς
 δημιουργίας λόγον μόνον ἦν βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τῆς οἰ-
 5 κειώσεως. «Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῶ». Ὅρα πά-
 λιν καὶ ταύτην τὴν συμφωνίαν διαλάμπουσαν. Διὰ γὰρ τοῦτο χο-
 ροί, ἵνα κοινῇ πάντες καὶ ὁμοθυμαδὸν ἀναφέρωσι τὰς εὐφημίας.
 Τοῦτο καὶ Παῦλος δηλοῖ λέγων, «Μὴ καταλιμπάνοντες τὴν ἐπι-
 συναγωγὴν ἑαυτῶν». Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ εὐχὴ τοῦτο αἰνίττεται, ἀπὸ
 10 τοῦ κοινοῦ πάντων ἀναφερομένη· «Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρα-
 νοῖς» καί, «Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν»· καί, «Μὴ εἰσε-
 νέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν»· καί, «Ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονη-
 ροῦ», τῷ πληθυντικῷ ὀνόματι κεχρημένους. Οὕτω καὶ τὸ πα-
 λαιὸν ἐπαιδεύοντο μετὰ συμφωνίας ψάλλειν καὶ ᾄδειν τῷ Θεῷ,
 15 πανταχόθεν εἰς ἀγάπην ἀλειφόμενοι καὶ ὁμόνοιοιαν.

2. «Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῶ». Τινὲς
 μὲν καὶ τούτων τῶν ὀργάνων τὸν λόγον κατὰ ἀναγωγὴν ἐκλαμ-
 βάνοντες, λέγουσιν ὅτι τὸ μὲν τύμπανον τὴν νέκρωσιν τῆς σαρ-
 κὸς ἡμῶν ἐπιζητεῖ, τὸ δὲ ψαλτήριον τὸ πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέ-
 20 πειν. Καὶ γὰρ ἄνωθεν τὸ ὄργανον τοῦτο κινεῖται, οὐ κάτωθεν,
 ὥσπερ ἡ κιθάρα. Ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι, ὅτι τὸ παλαιὸν οὐ-
 τως ἤγοντο διὰ τῶν ὀργάνων τούτων, διὰ τὴν παχύτητα τῆς δια-
 νοίας αὐτῶν, καὶ τὸ ἄρτι ἀπεσπάσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Ὡσπερ
 οὖν τὰς θυσίας συνεχώρησεν, οὕτω καὶ ταῦτα ἐπέτρεψε, συγκα-
 25 ταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ. Ἀπαιτεῖ τοίνυν ἐνταῦθα τὸ μεθ' ἡ-
 δονῆς ᾄδειν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό, «Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 ἐν χορῶ», τὸ μετὰ συμφωνίας, τὸ μετὰ βίου καθαροῦ. Εἶτα πάλιν

7. Ἐβρ. 10, 25.

8. Ματθ. 6, 9-13 καὶ Λουκᾶ 11, 2-4.

9. Ψαλτήριον = ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο τῶν Ἑβραίων, μετὰ τὴν συνοδείαν τοῦ ὁ-
 ποίου ψάλλονταν οἱ ψαλμοί.

τους». Βλέπεις ὅτι ὑπαινίσσεται ἐδῶ αὐτὸ πού εἶπα προηγουμένως, τὴν οἰκειότητα, τὸ ὅτι εἶναι ὁ ἐξαίρετος λαὸς αὐτοῦ; Γι' αὐτὸ βέβαια καὶ πρόσθεσε τό, «Γιὰ τὸ βασιλιά τους», γιὰ νὰ δηλώσει αὐτό. Διότι βέβαια δὲν ἦταν βασιλιάς γιὰ τὸ λόγο μόνο ὅτι ἦταν δημιουργὸς τους, ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς μεγάλης οἰκειότητάς τους πρὸς αὐτόν. «Ἄς ὑμνήσουν τὸ ὄνομά του μὲ χορό». Πρόσεχε πάλι καὶ αὐτὴ τὴ συμφωνία πρὸς διαλάμπει. Διότι γι' αὐτὸ ὑπάρχουν χοροί, γιὰ νὰ ἀναπέμπουν ὄλοι μαζὶ καὶ μὲ μιὰ καρδιά τοὺς ὕμνους. Αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ὁ Παῦλος, ἔλεγε, «Καὶ νὰ μὴ ἀμελοῦμε τὶς συγκεντρώσεις μας»⁷. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ προσευχή, πρὸς ἀνεπέμπεται ἀπὸ ὄλους μαζὶ, αὐτὸ ὑπαινίσσεται· «Πατέρα μας οὐράνιε»⁸ καί, «Συγχώρησε τὰ ἁμαρτήματά μας»⁸ καί, «Μὴ μᾶς ἀφήσεις νὰ πέσουμε σὲ πειρασμό»⁸ καί, «Ἐλευθέρωσέ μας ἀπὸ τὸν πονηρό»⁸ δηλαδὴ χρησιμοποιοῦν τὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ. Ἔτσι καὶ τὴν παλιὰ ἐποχὴ διδάσκονταν νὰ ψάλλουν καὶ νὰ ὑμνοῦν τὸ Θεὸ ὄλοι μαζὶ, ἀσκούμενοι ἀπὸ παντοῦ στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὁμόνοια.

2. «Μὲ τύμπανο καὶ ψαλτήρι ὡς ψάλουν ὕμνο πρὸς αὐτόν». Μερικοὶ μὲν καὶ τὰ ὄργανα αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος τὰ ἐκλαμβάνουν ἀλληγορικὰ καὶ λέγουν ὅτι τὸ μὲν τύμπανο ἐπιζητεῖ τὴ νέκρωση τῆς σάρκας μας, τὸ δὲ ψαλτήρι τὸ νὰ βλέπει ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν οὐρανὸ. Καθόσον τὸ ὄργανο αὐτὸ κινεῖται ἀπὸ ἐπάνω καὶ ὄχι ἀπὸ κάτω, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ κιθάρα. Ἐγὼ ὁμως ἐκεῖνο θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ὅτι τὴν παλιὰ ἐποχὴ ἔτσι προτρέπονταν μὲ τὰ ὄργανα αὐτὰ νὰ ὑμνοῦν τὸ Θεό, ἐξ αἰτίας τῆς παχύτητος τῆς διάνοιάς τους καὶ ἐπειδὴ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὰ εἶδωλα. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν ἐπέτρεψε τὶς θυσίες, ἔτσι ἐπέτρεψε καὶ αὐτά, δείχνοντας συγκατάβαση γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀδυναμία τους. Ἄπαιτεῖ λοιπὸν ἐδῶ νὰ ψάλλουν μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση. Διότι αὐτὸ σημαίνει τό, «Ἄς ψάλλουν τὸ ὄνομα αὐτοῦ μὲ χορό», δηλαδὴ μὲ ὁμοφωνία, μὲ βίον καθαρὸ. Ἐπειτα πάλι διεγείροντας αὐτοὺς σὲ περισσότερὴ προθυμία λέγει καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς αὐτοὺς αὐτοῦ πρὸς ὑμνεῖται. Καθόσον προσθέτει· «Διότι δείχνει ὁ Κύριος

εἰς πλείονα προθυμίαν αὐτοὺς διεγείρων, λέγει καὶ τοῦ ὕμνουμένου τὴν εὐνοίαν τῷ λαῷ αὐτοῦ». Τί ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς εὐημερίας, ὅταν ὁ Θεὸς ἰλεως ᾖ;

«Καὶ ὑψώσει πραεῖς ἐν σωτηρίᾳ». Ὅρα πάλιν πῶς καὶ τὰ 5 τοῦ Θεοῦ τίθησι, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὡσπερ οὖν ἄνω τὴν εὐχαριστίαν παρ' αὐτῶν ἀπαιτῶν, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ εἰσήγε, λέγων, «Ὅτι εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ», οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπαγγελλούμενος τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτεῖ καὶ τὰ παρὰ ἀνθρώπων, λέγων «Καὶ ὑψώσει πραεῖς ἐν σωτηρίᾳ». Τὸ μὲν γὰρ ὑ- 10 ψῶσαι, τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ πρᾶον εἶναι, τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ γίνεται τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐὰν μὴ τὰ παρὰ ἀνθρώπων προηγήσῃται. Καὶ ὄρα τῆς δωρεᾶς τὸ μέγεθος. Οὐκ εἶπε, 'σώσει', ἀπλῶς, ἀλλ', «Ἐψώσει ἐν σωτηρίᾳ». Τουτέστιν, οὐκ ἀπαλλάξει τῶν δεινῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περιβλέπτους ποιήσει καὶ περιφανεῖς, 15 μετὰ τῆς σωτηρίας καὶ τὴν δόξαν αὐτοῖς παρέχων. Τοῦτο γοῦν καὶ διασαφῶν ἐπήγαγε πάλιν, λέγων· «Καυχῆσονται ὄσιοι ἐν δόξῃ». Ὡσπερ ἐκεῖ πραεῖς ἐπιζητεῖ, οὕτως ἐνταῦθα ὄσιους. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Θεὸς μετὰ θαυμάτων τὰ ἑαυτοῦ πάντα ἐπιδείκνυται. Οὕτως αὐτοὺς ἀπήλλαξεν Αἰγύπτου, οὕτως ἐπανήγαγεν ἀπὸ Βα- 20 βυλῶνος, οὐκ ἐν τῇ τῶν δεινῶν ἀπαλλαγῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ θαύματι τῶν γινομένων λαμπροτέρους αὐτοὺς ἐργασάμενος.

«Καὶ ἀγαλλιᾶσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν». Πολλὴν δεικνυσι τὴν ἄδειαν, ἐξ ὧν οὕτως ἐπήγαγε, πολλὴν τὴν ἀνεσιν, πολλὴν τὴν εὐφροσύνην, πολλὴν τὴν ἡδονήν. Ταῦτα δὲ λέγει, 25 ὥστε εἰδέναι αὐτοὺς, ὅτι οὐκ οἰκείοις ὄπλοις, οὐδὲ οἰκεία δυνάμει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ροπῇ τὸ πᾶν γέγονε, καὶ ὅτι ταύτην ἐπισπᾶσθαι δεῖ διὰ ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος. «Αἱ ὑψώσεις

τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν λαὸ αὐτό». Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἴσο μὲ αὐτὴν τὴν εὐτυχία, ὅταν ὁ Θεὸς δείχνει τὴν εὐσπλαχνία του πρὸς αὐτούς;

«Καὶ θὰ ὑψώσει τοὺς πρᾶεῖς χαρίζοντας τὴ σωτηρία τους». Πρόσεχε πάλι πῶς ἀναφέρει καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν προηγουμένως, ζητώντας τὴν εὐχαριστία ἀπὸ αὐτούς, παρουσίασε καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ λέγοντας, «Διότι δείχνει ὁ Κύριος τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸ λαὸ του», ἔτσι καὶ ἐδῶ πάλι ὑποσχόμενος τις δωρεὰς τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτεῖ καὶ αὐτὰ πρὸς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, λέγοντας, «Καὶ θὰ ὑψώσει τοὺς πρᾶεῖς χωρίζοντάς τους τὴ σωτηρία τους». Ἡ μὲν δηλαδὴ ἀνύψωση εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ εἶναι ὁμοῦ πρᾶοι εἶναι ἔργο τῶν ἀνθρώπων. Δὲν πραγματοποιοῦνται τὰ τοῦ Θεοῦ, ἂν δὲν προηγηθοῦν τὰ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πρόσεχε τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς. Δὲν εἶπε ἀπλῶς, 'θὰ τοὺς σώσει', ἀλλὰ, «θὰ τοὺς ὑψώσει χαρίζοντάς τους τὴ σωτηρία τους». Δηλαδὴ δὲν θὰ τοὺς ἀπαλλάξει μόνο ἀπὸ τις συμφορές, ἀλλὰ καὶ θὰ τοὺς κάνει λαμπροὺς καὶ ἐνδοξοὺς, χαρίζοντάς τους μαζὶ μὲ τὴ σωτηρία καὶ τὴ δόξα. Αὐτὸ λοιπὸν γιὰ νὰ διασαφήσει πρόσθεσε πάλι τὰ ἐξῆς· «Θὰ καυχηθοῦν οἱ ἀφοσιωμένοι σ' αὐτὸν γιὰ τὴ δόξα τους». Ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖ ζητᾶ νὰ εἶναι πρᾶοι, ἔτσι καὶ ἐδῶ θέλει νὰ εἶναι ἀφοσιωμένοι σ' αὐτόν. Διότι παντοῦ ὁ Θεὸς ἐκδηλώνει ὅλες τις δικές του ἐνέργειες μὲ θαύματα. Ἔτσι ἀπάλλαξε αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἔτσι ἀπᾶνεφερε αὐτοὺς ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα, ἀφοῦ τοὺς κατέστησε λαμπρότερους ὄχι μόνο μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τις συμφορές, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὅτι αὐτὰ ἔγιναν κατὰ τρόπο θαυματουργικό.

Καὶ ἡ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασή τους θὰ φθάνει καὶ μέχρι τοὺς κοιτῶνες τους». Μὲ τὰ ὅσα ἀνέφερε, δείχνει πολλὴ ἀσφάλεια, πολλὴ ἄνεση, πολλὴ εὐφροσύνη, πολλὴ ἡδονή. Αὐτὰ δὲ τὰ λέγει γιὰ νὰ γνωρίσουν αὐτοί, ὅτι τὸ πᾶν συνέβηκε ὄχι μὲ τὰ δικά τους ὄπλα, οὔτε μὲ τὴ δική τους δύναμη, ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν ἀποσποῦν μὲ ταπεινοφροσύνη καὶ πραότητα. «Τὰ ἐγκώμια ἐξυμνήσεως τοῦ μεγα-

τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ αἱ ρομφαῖαι δίστομοι ἐν ταῖς
 χερσὶν αὐτῶν· τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς
 ἐν τοῖς λαοῖς». Ἐνταῦθα τὸν μετὰ χορείας πόλεμον δηλοῖ, καὶ δ-
 τι ἄδοντες καὶ ὑμνοῦντες οὕτω περιέσονται. Ὑψώσεις γὰρ τὰς
 5 ὑμνολογίας, τὰς ψαλμωδίας, τὰς εὐχαριστίας λέγει. Διὸ καὶ ἕτε-
 ρος τὰς «Ὑψώσεις» «Ὑμνολογίας» εἶπε. «Τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκη-
 σιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς». Τί ἐστι τοῦτο; Ἐ-
 πειδὴ τὸν πάντα χρόνον κρατήσαντες ὠνειδίζον, ἐλέγξει αὐτοὺς
 διὰ τῶν ἔργων ἀπαγγέλλεται, καὶ δεῖξαι διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν,
 10 ὅτι οὐχ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀσθένεια, ἀλλ' αἱ αὐτῶν ἁμαρτίαι ἔδωκαν αὐ-
 τοῖς κρατῆσαι. Ὅτε γοῦν δίκην ἔδοσαν ἱκανήν, ἐνευσε μόνον ὁ
 φιλόανθρωπος Θεός, καὶ τὰ πράγματα εἰς θαυμαστὴν ἤλθε μετα-
 βολήν. Καὶ ὄρα τῆς νίκης τὴν ὑπερβολήν. Ἐπάγει γὰρ καὶ λέγει·
 «Τοῦ δῆσαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, καὶ τοὺς ἐνδόξους
 15 αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς». Εἶδες περιουσίαν ἰσχύος; Οὐ
 γὰρ ἀπῆλασαν τοὺς πολεμίους μόνον, οὐδὲ ἀπώσαντο, ἀλλὰ καὶ
 δεσμώτας λαβόντες ἐπανῆλθον, πᾶσιν ἐπιδεικνύμενοι τοῦ Θεοῦ
 τὴν ἰσχύν.

«Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρίμα ἔγγραπτον». Τί ἐστι, «Κρίμα
 20 ἔγγραπτον»; Φανερόν, ὠμολογημένον, οὐ δυνάμενον λήθη πα-
 ραδοθῆναι. Τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα· καὶ τῷ μεγέθει τῶν κατορ-
 θωμάτων, καὶ τῇ τῆς θαυματουργίας ὑπερβολῇ εἰς πάντα διατεί-
 νεται τὸν χρόνον. Τοιαύτη οὖν ἐστὶ ἡ νίκη, φησί, καὶ τοιοῦτον
 τὸ τρόπαιον, ὡς ἅπασιν εἶναι δῆλον, οὕτω σαφές, καθάπερ ἐν
 25 στήλῃ γεγραμμένον, καὶ μηδέποτε ἐξαλειφόμενον. «Δόξα αὐτῇ
 ἐστὶ πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ». Ποία αὐτῇ; Τὸ νικῆσαι, μᾶλλον δὲ
 οὐ τὸ νικῆσαι ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ οὕτω νικῆσαι, διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ

λείου τοῦ Θεοῦ θὰ βρίσκονται στὸ λάρυγγά τους καὶ τὰ δίκωπα σπαθιά στὰ χέρια τους, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἐθνικοὺς καὶ νὰ ἐλέγξουν καὶ τιμωρήσουν τοὺς λαοὺς». Ἐδῶ δηλώνει τὸν μετὰ χοροῦ πόλεμο, καὶ ὅτι θὰ καταβάλουν τοὺς ἐχθροὺς τους μὲ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους. Ὑψώσεις δηλαδὴ ὀνομάζει τις ὕμνολογίες, τις ψαλμωδίες, τις εὐχαριστίες. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλος ἐρμηνευτὴς ἀντὶ «Τις ὑψώσεις» εἶπε, «Ὑμνολογίες». «Γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἐθνικοὺς καὶ νὰ ἐλέγξουν καὶ τιμωρήσουν τοὺς λαοὺς». Τί σημαίνει αὐτό; Ἐπειδὴ ὅλο τὸ χρόνο ἐξουσιάζονταν ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἐμπαίζονταν ἀπ' αὐτούς, ὑπόσχεται ὅτι θὰ ἐλέγξει καὶ θὰ τιμωρήσει αὐτοὺς μὲ τὰ κατορθώματά τους καὶ θὰ δείξει μὲ τὰ ὅσα θὰ ἐπιτύχουν αὐτοί, ὅτι αἰτία νὰ περιέλθουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν ἐθνικῶν δὲν ἦταν ἡ ἀδυναμία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ ἁμαρτίες τους. Ἀφοῦ λοιπὸν τιμωρήθηκαν ἀρκετά, ἓνα μόνο νεῦμα ἔκαμε ὁ φιλόανθρωπος Θεός, καὶ τὰ πράγματα μεταβλήθηκαν κατὰ τρόπο τόσο θαυμαστό. Καὶ πρόσεχε τῆς νίκης τὴν ὑπερβολή. Διότι προσθέτει καὶ λέγει: «Γιὰ νὰ δέσουν μὲ ἀλυσίδες τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἐνδοξοὺς αὐτῶν μὲ σιδερένιες χειροπέδες». Εἶδες ἀφθονία δυνάμεως; Διότι δὲν ἐξεδίωξαν μόνον τοὺς ἐχθροὺς, δὲν τοὺς ἀπομάκρυναν, ἀλλὰ ἐπέστρεψαν ἀφοῦ τοὺς συνέλαβαν καὶ αἰχμάλωτους, κάμνοντας φανερὴ σ' ὅλους τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ.

«Γιὰ νὰ καταστήσουν φανερὴ καὶ ἀλησμόνητη τὴ δίκαια ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ». Τί σημαίνει, «Κρίμα ἔγγραπτον»; Φανερό, ὁμολογημένο ἀπὸ ὅλους, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ λησμονηθεῖ. Διότι τέτοια εἶναι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἐπεκτείνονται μέσα σ' ὅλο τὸ χρόνο καὶ ἐπειδὴ εἶναι πάρα πολὺ μεγάλα τὰ κατορθώματά του καὶ ἐπειδὴ εἶναι ὑπερβολικὰ θαυματουργικά. Τέτοια δηλαδὴ, λέγει, θὰ εἶναι ἡ νίκη ποὺ θὰ συμβεῖ καὶ τέτοιο τὸ τρόπαιο, ὥστε σ' ὅλους νὰ εἶναι φανερό καὶ τόσο καθαρὸ, σὰν νὰ εἶναι γραμμένο σὲ στήλη καὶ νὰ μὴ ἐξαλείφεται ποτέ. «Αὐτὸ θὰ εἶναι δόξα γιὰ τοὺς ἀφοσιωμένους σ' αὐτόν». Ποιὸ αὐτό; Τὸ νὰ νικήσουν· μᾶλλον δὲ ὄχι ἀπλῶς τὸ νὰ νικήσουν, ἀλλὰ τὸ ὅτι θὰ συμβεῖ αὐτὸ κατὰ τέτοιο τρόπο, μὲ τὴν συμμαχία δηλαδὴ τοῦ

συμμαχίας, διὰ τῆς ἄνωθεν ροπῆς. Ὅρα δὲ πῶς τῶν ὁσίων μέμνηται, διεγείρων αὐτοὺς εἰς τὴν τοῦ βίου καὶ τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, οὐχὶ τὴν νίκην μόνον λέγει δόξαν, ἀλλὰ καὶ τὸν αἶνον, καὶ τὰς μελωδίας, καὶ τοὺς ὕμνους, παιδεύων διὰ
5 πάντων, ὅτι Θεὸν ἀνυμνοῦντες, μεγάλην ἑαυτοῖς περιθήσουσι δόξαν, καὶ λαμπροτέρους ἑαυτοὺς ἀποφανοῦσι, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Θεοῦ, με τὴν οὐράνια βοήθεια. Πρόσεχε δὲ πῶς μνημονεύει τοὺς ἀφοσιωμένους στὸ Θεό, διεγείροντας αὐτούς, ὥστε νὰ φροντίζουν γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς τους καὶ γιὰ τὴν ἀρετὴ. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι δόξα ὀνομάζει ὄχι μόνο τὴ νίκη, ἀλλὰ καὶ τὴ δοξολογία, καὶ τὶς μελωδίες καὶ τοὺς ὕμνους, διδάσκοντας με ὅλα, ὅτι ἀνυμνώντας ἄρθε Θεό, θὰ προσφέρουν μεγάλη δόξα στοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ θὰ καταστήσουν λαμπρότερους τοὺς ἑαυτοὺς τους, με τὴ χάρι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὅποιο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΝ' ΨΑΛΜΟΝ.

«Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ». Ἄλλος, «Ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ». Ἄλλος, «Ἐν τῷ ἡγιασμένῳ αὐτοῦ».

Ἡ περὶ τοῦ λαοῦ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ἢ περὶ βίου ἁγίου καὶ ἀνδρῶν ἁγίων. Ὅρα δὲ πῶς τὸ βιβλίον κατέκλεισε πάλιν εἰς εὐχαριστίαν, παιδεύων ἡμᾶς ὅτι τοῦτο καὶ ἀρχὴν καὶ τέλος εἶναι δεῖ καὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ρημάτων ἡμῶν. Διὸ καὶ Πᾶυλός
 5 φησι· «Πᾶν ὃ τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, πάντοτε εὐχαριστεῖτε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δι' αὐτοῦ». Οὕτω καὶ τῆς εὐχῆς ἡμῶν τὸ προοίμιον ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχήν. Τὸ γὰρ λέγειν, «Πάτερ ἡμῶν», εὐχαριστούντων ἐστὶν ἐπὶ ταῖς γεγενημέναις δωρεαῖς, καὶ πάσας αὐτὰς διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δεικνύντων. Ὁ γὰρ εἰπὼν
 10 Πατέρα, τὴν υἰοθεσίαν ὡμολόγησεν· ὁ δὲ τὴν υἰοθεσίαν ὁμολογήσας, τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἁγιασμόν, τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν, τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν ἀνεκῆρυξε. Δεῖ γὰρ ταῦτα πάντα προϋπάρξαι, ὥστε τῆς υἰοθεσίας ἡμᾶς οὕτως ἀπολαῦσαι, καὶ καλέσαι Πατέρα ἀξιωθῆναι.

15 Ἐμοὶ δὲ ἕτερον δοκεῖ αἰνίττεσθαι λέγων· τὸ γὰρ, «Ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ», τοῦτό ἐστι, 'διὰ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ'. Εὐχαριστεῖτε οὖν, ὅτι τοιαύτην πολιτείαν εἰς τὸν βίον εἰσήγαγεν, ἢ τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε. Διὸ πρότερον, «Ἐν τοῖς ἁγίοις», εἰπὼν, τότε ἐπήγαγεν, «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως
 20 αὐτοῦ», ἐμφαίνων ὅπερ ἔφθην εἰπὼν. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον τῷ Θεῷ περισπούδαστον, ἢ ἐκεῖνο. Καὶ γὰρ οὐρανὸς διὰ τὸν ἀνθρωπὸν γέγονεν, οὐκ ἀνθρωπος διὰ τὸν οὐρανόν. Ἐτερος δὲ ἀντὶ τοῦ,

* Ὁ ψαλμὸς αὐτὸς ἐπισφραγίζει τοὺς τέσσαρις προηγούμενους ψαλμοὺς, ἀποτελεῖ δὲ πρόσκληση τῆς κτίσεως καὶ κυρίως τοῦ Ἰσραὴλ γιὰ νὰ ὑμνήσουν καὶ δοξάσουν τὸν Κύριον. Ἀρχίζει καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ πέντε προηγούμενοι, μὲ τὸ «ἀλληλουῖα».

ΣΤΟ ΠΝ' ΨΑΛΜΟ*

«Αίνεῖτε τὸ Θεὸ γιὰ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ». Ἄλλος, «Γιὰ τὸν ἅγιο αὐτοῦ». Ἄλλος, «Γιὰ τὸν ἁγιασμένο αὐτοῦ».

Ἡ αὐτὸ ἐδῶ τὸ λέγει γιὰ τὸ λαό, ἢ γιὰ τὸν βίον τῶν ἁγίων ἀνδρῶν. Πρόσεχε δὲ πῶς τελείωσε τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν πάλι μὲ εὐχαριστία, διδάσκοντάς μας ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν λόγων μας. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν κάμνετε μὲ λόγια καὶ μὲ ἔργα, πάντοτε νὰ εὐχαριστεῖτε μὲ αὐτὸ τὸ Θεὸ καὶ Πατέρα»¹. Παρόμοια καὶ τῆς προσευχῆς μας τὸ προοίμιον μὲ αὐτὸ ἀρχίζει. Διότι τὰ λόγια, «Πατέρα μας», δηλώνουν εὐχαριστία γιὰ τὶς δωρεὰς ποὺ μᾶς ἔγιναν καὶ ὅλες αὐτὲς τὶς δεῖχνουμε μὲ τὸ ὄνομα αὐτό. Καθόσον ἐκεῖνος ποὺ εἶπε Πατέρα, ὁμολόγησε τὴν υἱοθεσία, ἐκεῖνος δὲ ποὺ ὁμολόγησε τὴν υἱοθεσία, διεκήρυξε τὴ δικαιοσύνη, τὸν ἁγιασμό, τὴν ἀπολύτρωση, τὴ συγχώρεση τῶν ἁμαρτημάτων, τὴ χορηγία τοῦ Πνεύματος. Διότι πρέπει ὅλα αὐτὰ νὰ προϋπάρξουν, καὶ τότε νὰ ἀπολαύσουμε τὴν υἱοθεσία καὶ ν' ἀξιωθοῦμε νὰ τὸν ὀνομάσουμε Πατέρα.

Ἐγὼ ὁμως νομίζω ὅτι κάτι ἄλλο ὑπαινίσσεται μὲ τὰ λόγια αὐτά· διότι τό, «Ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ», αὐτὸ σημαίνει, 'γιὰ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ'. Εὐχαριστεῖτε λοιπὸν αὐτόν, διότι τέτοιο τρόπο ζωῆς εἰσήγαγε στὸ βίον, ἢ διότι ἔκαμε τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους. Γι' αὐτὸ πρῶτα, ἀφοῦ εἶπε «Γιὰ τοὺς ἁγίους του», τότε πρόσθεσε, «Αἰνεῖτε αὐτόν ὅσοι βρίσκεσθε στὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ ποὺ ἔγινε μὲ τὴ δύναμή του», δηλαδὴ ἀνθροπὸντας αὐτὸ ποὺ προανέφερα. Διότι αὐτὸ εἶναι περισσότερο περιπόθητον στὸ Θεό, παρὰ ἐκεῖνο. Καθόσον ὁ οὐρανὸς ἔγινε γιὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν οὐρανόν. Ἄλλος δὲ ἀντὶ τοῦ «Στὸ

1. Κολ. 3, 17.

«Ἐν στερεώματι», «Τῷ ἀκαθαιρέτῳ» εἶπε. Καὶ ἄλλος, «Ἐν στερεώματι κράτους αὐτοῦ». Καὶ ἕτερον δέ μοι δοκεῖ αἰνίττεσθαι πάλιν, ὡς ἐν τῷ προτέρῳ ψαλμῷ. Ὡς γὰρ ἐκεῖ εἶπεν, «Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ», οὕτω καὶ ἐνταῦθα, «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν 5 στερεώματι αὐτοῦ»· τουτέστιν, οἱ ὄντες ἐν στερεώματι αὐτοῦ. Οὐ γὰρ παύεται συνεχῶς κοινωνοὺς λαμβάνων τῆς εὐφημίας τὰς ἄνω δυνάμεις.

«Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ». Ἄλλος, «Διὰ τῶν δυναστειῶν αὐτοῦ». Ὁ δὲ Ἑβραῖός φησιν, «Βεγε- 10 βουροθαῦ». Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· αἰνεῖτε αὐτὸν διὰ τὰς δυναστείας αὐτοῦ, διὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, διὰ τὰ θαύματα αὐτοῦ, διὰ τὴν ἰσχύν, ἣν διὰ πάντων ἐπιδείκνυται, τῶν ἄνω, τῶν κάτω, τῶν κοινῆ, τῶν ἰδία, τῶν καθ' ἕκαστον, τῶν διηλεκτῶς. «Αἰνεῖτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ». Καὶ πῶς τοῦτο 15 δυνατόν, ἀντίρροπον τοῦ πλῆθους τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ αἶνον ἀναγαγεῖν; Οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἀντίρροπον, ἀλλ' ὅσον, φησί, δυνατόν ἐκτείνειν, ἐννοῶν τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοιοῦτον ὡς ἐγχωρεῖ σοι ἀνάφερε, καὶ οἶον εἰκὸς τοιοῦτω μεγάλῳ Θεῷ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς μεγάλῳ ἀναφέρειν ὕμνον ἀνθρωπον 20 ὄντα· καὶ γὰρ ἄξιον οὐδεὶς ἀνενεγκεῖν δύναται. Εἶδες πόθον ψυχῆς; εἶδες ἐκκαιομένην διάνοιαν, βιαζομένην, φιλονεικοῦσαν καὶ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν ὑπερβῆναι, καὶ ἀναπτῆναι λοιπὸν πρὸς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, συνδεδεμένην τῷ Θεῷ, ἀνακειμένην αὐτῷ πολλῷ τῷ πόθῳ;

25 «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος». Ἄλλος, «Δι' ἤχου κερατίνης». «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα». Ἄλλος, «Διὰ νάβλας καὶ λύρας». «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ· αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ». Ἄλλος, «Διὰ χορδῶν καὶ κιθάρας». «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις· αἰνεῖτε αὐ- 30 τὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ». Ἄλλος, «Ἐν κυμβάλοις σημα-

2. Ψαλμ. 148, 2.

3. Κερατίνη ἦταν σάλπιγγα κατασκευασμένη ἀπὸ κέρατο.

4. Κύμβαλο· ἦταν μουσικὸ ὄργανο τῶν Ἑβραίων ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο κοίλα μετὰλλινα ἡμισφαίρια ποῦ κρούονταν καὶ ἐβγαζαν ἤχο.

στερέωμα», εἶπε, «Στὸ ἀκατάβλητο». Καὶ ἄλλος ἐρμήνευσε, «Στὸ στερέωμα τῆς δυνάμεώς του». Καὶ κάτι ἄλλο δὲ μοῦ φαίνεται ὅτι ὑπαινίσσεται πάλι, ὅπως στὸν προηγούμενο ψαλμὸ. Διότι, ὅπως ἐκεῖ εἶπε, «Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ»², ἔτσι καὶ ἐδῶ εἶπε, «Αἰνεῖτε αὐτὸν ὅσοι βρῖσκεσθε στὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ»· δηλαδὴ αὐτοὶ ποὺ διαμένετε στὸ στερέωμά του. Διότι δὲν σταματᾶ νὰ προσκαλεῖ συνέχεια τὶς οὐράνιες δυνάμεις νὰ λάβουν μέρος στὴ δοξολογία.

«Αἰνεῖτε αὐτὸν γιὰ τὰ θαυμαστὰ ἔργα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ». Ἄλλος «Γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα του». Ὁ δὲ ἑβραῖος λέγει, «Βεγεβουροθαῦ». Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Αἰνεῖτε αὐτὸν γιὰ τὴν ἐξουσία του, γιὰ τὴ δύναμή του, γιὰ τὰ θαύματά του, γιὰ τὴν ἰσχύ του, ποὺ τὴν δείχνει μὲ ὄλα, μὲ τὰ οὐράνια, μὲ τὰ ἐπίγεια, μὲ ἐκεῖνα ποὺ γίνονται πρὸς ὄλους, μὲ τὰ ἰδιαίτερα, μὲ ἐκεῖνα ποὺ γίνονται στὸν καθένα, μὲ ἐκεῖνα ποὺ γίνονται συνέχεια. «Αἰνεῖτε αὐτὸν ὅπως ταιριάζει στὴ μεγαλοπρέπεια του». Καὶ πῶς εἶναι αὐτὸ δυνατό, νὰ προσφέρουμε ὕμνο ἰσάξιο τοῦ πλήθους τῆς μεγαλωσύνης του; Δὲν λέγει αὐτό, δηλαδὴ ἰσάξιο, ἀλλά, λέγει, ὅσο εἶναι δυνατό νὰ προσφέρει κανεὶς· σκεπτόμενος τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, ἀνάπεμψε πρὸς αὐτὸν τέτοιο ὕμνο, ὅσο σοῦ εἶναι δυνατό, καὶ τέτοιο ποὺ εἶναι φυσικὸ ν' ἀναπέμπει κάποιος, ὕμνο, ἐνῶ εἶναι ἄνθρωπος, πρὸς ἓνα τέτοιο μεγάλο Θεὸ καὶ πρὸς ἓνα ὑπερβολικὰ μεγάλο Θεό· καθόσον κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀναπέμψει πρὸς αὐτὸν ἄξιο ὕμνο. Εἶδες πόθο ψυχῆς; εἶδες διάνοια ποὺ κατακαίεται, ποὺ βιάζεται, ποὺ συναγωνίζεται καὶ θέλει νὰ ὑπερβεῖ τὴν ἀδυναμία της καὶ νὰ πετάξει πλεον πρὸς τὸν ἴδιο τὸν οὐρανὸ, νὰ συνενωθεῖ μὲ τὸ Θεὸ καὶ ν' ἀφοσιωθεῖ σ' αὐτὸν μὲ μεγάλο πόθο;

«Αἰνεῖτε αὐτὸν μὲ ἦχο σάλπιγγας». Ἄλλος, «Μὲ ἦχο κερατίνης»³. «Αἰνεῖτε αὐτὸν μὲ ψαλτήρι καὶ κιθάρα». Ἄλλος, «Μὲ νάβλα καὶ λύρα». «Αἰνεῖτε αὐτὸν μὲ τύμπανο καὶ χορό, αἰνεῖτε αὐτὸν μὲ χορδὲς καὶ ὄργανα». Ἄλλος, «Μὲ χορδὲς καὶ κιθάρα». «Αἰνεῖτε αὐτὸν μὲ κύμβαλα⁴ εὔηχα, αἰνεῖτε αὐτὸν μὲ κύμβαλα ἀλαλαγμοῦ». Ἄλλος, «Μὲ κύμβαλα ποὺ νὰ προτρέ-

σίας». «Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον». Ἄλλος, «Ἄνα-
 πνοή». Πάντα ἀνακινεῖ τὰ ὄργανα, καὶ διὰ πάντων τὴν μελωδίαν
 ἀναφέρεσθαι παρακελεύεται, διαθερμαίνων τὴν διάνοιαν αὐτῶν
 καὶ ἀνεγείρων. Ὡσπερ οὖν Ἰουδαίους διὰ πάντων τῶν ὀργάνων,
 5 οὕτως ἡμῖν παρακελεύεται διὰ πάντων τῶν μελῶν ἀνυμνεῖν τὸν
 Θεόν, δι' ὀφθαλμοῦ, διὰ γλώττης, δι' ἀκοῆς, καὶ διὰ χειρός. Ὁ-
 περ οὖν καὶ ὁ Παῦλος δηλοῖ λέγων· «Παραστήσατε τὰ σώματα
 ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λα-
 τρείαν ὑμῶν». Αἰνεῖ γὰρ καὶ ὀφθαλμός, ὅταν μὴ ἀκόλαστα
 10 βλέπῃ· καὶ γλῶττα, ὅταν ψάλλῃ· καὶ ἀκοή, ὅταν μὴ δέχεται πο-
 νηρὰ ἄσματα, μηδὲ κατηγορίας τοῦ πλησίον· καὶ διάνοια, ὅταν
 μὴ δόλους ράπτῃ, ἀλλὰ ἀγάπην βρῇ· καὶ πόδες, ὅταν μὴ ἐπὶ πο-
 νηρίαν τρέχωσιν, ἀλλ' ἐπὶ ἀγαθῶν ἔργων οἰκονομίαν· καὶ χεῖ-
 ρες, ὅταν μὴ ἐπὶ ἀρπαγὴν καὶ πλεονεξίαν καὶ πληγὰς, ἀλλ' ἐπὶ ἐ-
 15 λεημοσύνην καὶ τὴν τῶν ἀδικουμένων προστασίαν ἐκτείνωνται.
 Τότε γίνεται κιθάρα ἐμμελὴς ὁ ἄνθρωπος, παναρμόνιον τινα με-
 λωδίαν καὶ πνευματικὴν ἀναφέρων τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ ὄργανα δὲ ἐ-
 κεῖνα διὰ τοῦτο ἐπετέτραπτο τότε, διὰ τε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν,
 καὶ διὰ τὸ κινρᾶν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐγείρειν
 20 αὐτῶν τὴν διάνοιαν μεθ' ἡδονῆς ποιεῖν τὰ τὴν ὠφέλειαν παρεχό-
 μενα, καὶ εἰς πολλὴν βούλεσθαι αὐτοὺς ἀγειν σπουδὴν διὰ τῆς
 τοιαύτης ψυχαγωγίας. Τὸ γὰρ βάνανσον αὐτῶν καὶ ράθυμον καὶ
 ἀναπεπτωκὸς σοφιζόμενος ὁ Θεός, ἀφυπνίζειν αὐτοὺς ταύτη με-
 θώδευσε τῇ σοφίᾳ, ἀνακεράσας τῷ πόνῳ τῆς προσεδρίας τὸ ἡδὺ
 25 τῆς μελωδίας.

Τί δέ ἐστιν, «Ἐν κυμβάλῳ σημασίας»; Τοὺς ψαλμοὺς οὕτω
 φησίν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐκυμβάλιζον, οὐδὲ ἀπλῶς ἐκιθάριζον,
 ἀλλ' ὡς οἶόν τε ἦν, καὶ διὰ τῶν κυμβάλων, καὶ διὰ τῶν σαλπύ-
 γων, καὶ διὰ τῶν τῆς κιθάρας ψαλμῶν τὰς σημασίας ἐνδει-
 30 κνύμενοι· καὶ ἦν αὐτοῖς εἰς ταῦτα σπουδὴ καὶ πόνος πολὺ τὸ

πουν γὰ ἐξύμνηση». «Κάθε ζωντανὴ ὑπαρξὴ ἄς δοξολογήσῃ τὸν Κύριον». Ἄλλος, «Κάθε ἀναπνοή». Ὅλα τὰ ὄργανα τὰ ἀνακινεῖ καὶ προτρέπει μὲ τὴ μελωδία ὄλων νὰ ἀναπέμπεται ὁ ὕμνος στὸ Θεό, διαθερμαίνονται καὶ διεγείροντας τὴ διάνοιά τους. Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν παροτρύνει τοὺς Ἰουδαίους νὰ ὕμνουν αὐτὸν μὲ ὄλα τὰ ὄργανα, ἔτσι παρακινεῖ καὶ ἐμᾶς νὰ ἀνυμνοῦμε τὸ Θεὸ μὲ ὄλα τὰ μέλη μας, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, μὲ τὴ γλῶσσα, μὲ τὴν ἀκοή, μὲ τὰ χέρια. Αὐτὸ ἀκριβῶς λοιπὸν θέλοντας καὶ ὁ Παῦλος νὰ δηλώσῃ, ἔλεγε· «Κάνετε τὰ σώματά σας θυσία ζωντανή, ἅγια, εὐπρόσδεκτη στὸ Θεό· αὕτη εἶναι ἡ λογικὴ λατρεία σας»⁵. Διότι ὕμνεῖ τὸ Θεὸ καὶ ὁ ὀφθαλμὸς δταν δὲν βλέπει ἀκόλαστα· καὶ ἡ γλῶσσα, δταν ψάλλει· καὶ ἡ ἀκοή, δταν δὲν δέχεται κακὰ ἄσματα, οὔτε κατηγορίες ἐνώπιον τοῦ πλησίον· καὶ ἡ διάνοια, δταν δὲν πλέκει μηχανορραφίες, ἀλλὰ ἀναβλύζει ἀγάπη· καὶ τὰ πόδια, δταν δὲν τρέχουν σὲ κακὰ ἔργα, ἀλλὰ φροντίζουν γι' ἀγαθὰ ἔργα· καὶ τὰ χέρια, δταν ἀπλώνονται ὄχι γιὰ ἄρπαγὴ καὶ πλεονεξία καὶ γιὰ νὰ πληγώσουν, ἀλλὰ γιὰ ἐλεημοσύνη καὶ προστασία τῶν ἀδικουμένων. Τότε γίνεται ὁ ἄνθρωπος κιθάρα μελωδική, ἀναπέμποντας στὸ Θεὸ καὶ κάποια παναρμόνια καὶ πνευματικὴ μελωδία. Καὶ τὰ ὄργανα δὲ ἐκεῖνα γι' αὐτὸ εἶχαν ἐπιτραπεῖ τότε, ἐξ αἰτίας τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας αὐτῶν, καὶ γιὰ νὰ ἀναμειγνύουν τὴν ἀγάπη μὲ τὴν ὁμοφωνία καὶ νὰ διεγείρουν τὴ διάνοια αὐτῶν νὰ κάμνουν ἐκεῖνα ποὺ παρέχουν ὠφέλεια, καὶ μὲ τὴν ψυχαγωγία αὐτὴ νὰ παρακινοῦν αὐτοὺς νὰ καταβάλλουν μεγάλη φροντίδα γιὰ πνευματικὰ ἔργα. Διότι ἀναλογιζόμενος ὁ Θεὸς τὴ σκληρότητα αὐτῶν, τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν εὐκολὴ πτώση τους, μεθόδευσεν μὲ τὰ σοφὰ αὐτὰ μέσα νὰ ἀφυπνίζει αὐτούς, ἀφοῦ ἀνέμειξε μὲ τὸν κόπο τῆς ὑπομονῆς καὶ τὴ γλυκύτητα τῆς μελωδίας.

«Τί σημαίνει δέ, «Ἐν κυμβάλῳ σημασίας»; Ἔτσι ὀνομάζει τοὺς ψαλμούς. Διότι δὲν ἔπαιζαν ἀπλῶς τὰ κύμβαλα, οὔτε ἀπλῶς ἔπαιζαν τὶς κιθάρες, ἀλλ', ὅσο ἦταν δυνατό, καὶ μὲ τὰ κύμβαλα καὶ μὲ τὶς σάλπιγγες καὶ μὲ τὶς κιθάρες παρουσίαζαν τὸ βαθύτερο νόημα τῶν ψαλμῶν. Καὶ ἡ φροντίδα αὕτη καὶ ὁ

κέρδος φέρων. «Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον». Ἐπειδὴ γὰρ ἐκάλεσε τοὺς ἐξ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ διήγειρε τὸν δῆμον, ἐπειδὴ τὰ ὄργανα ἅπαντα ἐκίνησεν, εἰς τὴν φύσιν πᾶσαν ἐκβαίνει λοιπὸν, πᾶσαν ἡλικίαν εἰς τὴν μελωδίαν καλῶν, πρεσβύτας, ἄνδρας, νέ-
 5 οὺς, ἐφήβους, γυναῖκας, ἅπαντας τοὺς τὴν οἰκουμένην οἰκοῦν-
 τας, καὶ ἐντεῦθεν ἤδη προκαταβαλλόμενος τῆς Καινῆς Διαθή-
 κης τὰ σπέρματα τοῖς πανταχοῦ γῆς ἐκτεταμένοις.

Αἰνῶμεν τοίνυν τὸν Θεὸν διηνεκῶς, μὴ διαλείπωμεν ὑπὲρ
 ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, καὶ διὰ ρημάτων, καὶ διὰ τῶν πραγμά-
 10 των. Αὕτη γὰρ ἡμῶν θυσία καὶ προσφορά, αὕτη λειτουργία ἀρί-
 στη καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς πολιτείαις εἰοικυῖα. Κἂν διαμείνωμεν οὖ-
 τως αὐτὸν ἀνυμνοῦντες, καὶ τὸν παρόντα βίον ἀπροσκόπως ἀ-
 νύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαυσόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοι-
 το πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡ-
 15 μῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
 δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώ-
 νων. Ἀμήν.

κόπος ἀπὸ αὐτὰ παρεῖχε σ' αὐτοὺς μεγάλη ὠφέλεια. «Κάθε ζωντανὴ ὑπαρξὴ ἄς προσφέρει ὕμνο στὸν Κύριο». Ἐποὶ δηλαδὴ κάλεσε τίς οὐράνιες δυνάμεις στὴν ἐξύμνηση αὐτοῦ, ἀφοῦ διήγειρε τὸ πλῆθος, ἀφοῦ κίνησε στὴν ἐξύμνηση αὐτοῦ ὅλα τὰ ὄργανα, προχωρεῖ πλέον σ' ὅλη τὴ φύση, καλώντας στὴ μελωδία κάθε ἡλικία, γέροντες, ἄνδρες, νέους, ἔφηβους, γυναῖκες ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης, καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἤδη ρίχνει τὰ σπέρματα τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς ποὺ εἶναι ἐγκατεστημένοι σ' ὅλα τὰ μέρη αὐτῆς.

Ἐὰς ὕμνοῦμε λοιπὸν τὸ Θεὸ συνέχεια, χωρὶς νὰ παραλείπουμε γιὰ ὅλα νὰ τὸν εὐχαριστοῦμε, καὶ μὲ τὰ λόγια καὶ μὲ τίς πράξεις μας. Διότι αὐτὴ εἶναι θυσία καὶ προσφορά μας, αὐτὴ εἶναι λειτουργία ἄριστη ποὺ μοιάζει μὲ τὸν ἀγγελικὸ τρόπο ζωῆς. Καὶ ἂν ἐπιμείνουμε ἔτσι νὰ ἀνυμνοῦμε αὐτόν, καὶ τὴν παρούσα ζωὴ θὰ διανύσουμε χωρὶς ἐμπόδια, καὶ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ θ' ἀπολαύσουμε, τὰ ὁποῖα εὐχομαι ὅλοι μας νὰ ἐπιτύχουμε μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα, συγχρόνως δὲ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΟΜΙΛΙΕΣ ΣΤΟ ΔΑΥΙΔ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΟΥΛ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κύριο θέμα τῶν ὁμιλιῶν αὐτῶν εἶναι ἡ μεγαλοψυχία πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ποὺ ἐνσαρκώνεται κατὰ τρόπο μοναδικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ πρόσωπο τοῦ Δαυίδ.

Στὴν πρώτη ὁμιλία περιγράφεται καὶ ἀναλύεται μὲ τὸν πλέον ἐκφραστικὸ τρόπο τὸ ὄλο ἱστορικὸ τὸ σχετιζόμενον μὲ τὰ δύο ἄκρως ἀντίθετα πρόσωπα τῆς Π. Διαθήκης, τὸ Δαυίδ, τὸ φωτεινὸ αὐτὸ παράδειγμα ἀνεξικακίας καὶ μεγαλοψυχίας, καὶ τὸ Σαοὺλ μὲ τὴν ἄσπονδη ἐχθρότητά του πρὸς τὸν εὐεργέτη του. Ἐναλύονται τὰ γεγονότα τῆς νίκης τοῦ Δαυίδ πρὸς τὸ Γολιάθ καὶ οἱ ἐπευφημίες τῶν γυναικῶν μετὰ τὴ νίκη «Ὁ Σαοὺλ ἐφόνευσε χιλιάδες καὶ ὁ Δαυίδ μυριάδες» (Α' Βασ. 18,7), γεγονότα ποὺ ἔκαναν νὰ φουντώσει μέσα στὸ Σαοὺλ ὁ φθόνος του πρὸς τὸν εὐεργέτη του τὸ Δαυίδ, νὰ φθάσει στὸ ἀποκορύφωμά του καὶ νὰ ἐκδηλωθεῖ μὲ τὴν τριπλῆ ἀπόπειρα νὰ φονεύσει αὐτόν. Ὁ Δαυίδ διαφεύγει τὸν κίνδυνο, καὶ φεύγει μακριὰ γιὰ νὰ καθησυχάσει τὸ πάθος τοῦ Σαοὺλ, ἀλλὰ καταδιώκεται ἀπ' αὐτόν. Μὰ ὅπως σὲ κάθε βῆμα τῆς ζωῆς τοῦ Δαυίδ ὁ Θεὸς συμπαραστέκεται τὸ Δαυίδ, ἔτσι καὶ ἐδῶ θὰ ἐπεμβεῖ καὶ θὰ τοῦ παραδώσει τὸν ἐχθρὸ στὰ χέρια μέσα στὸ σπήλαιο ποὺ διέμενε μὲ τοὺς συντρόφους του. Σκηνὲς ἀνεπανάληπτες διαζωγραφίζονται ἐκεῖ μέσα, μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες προβάλλει λαμπρότατος ὁ φωτεινὸς αὐτὸς φάρος καὶ ἡ λάμψη του γίνεται ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μᾶς τὸν παρουσιάζει ὁ Χρυσόστομος. Ὁ ἐχθρὸς βρίσκεται στὰ χέρια του μόνος του καὶ ἀνίκανος νὰ ὑπερασπισθεῖ τὸν ἑαυτὸ του. Οἱ σύντροφοι τοῦ Δαυίδ τὸν πιέζουν νὰ τὸ φονεύσουν γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὴ μανία του, μὰ ἐκεῖνος σὰν ἀκλόνητος βράχος ἀμύνεται καὶ τελικὰ ἐξέρχεται νικητῆς, διακηρύσσοντας ἔτσι ὄλο τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο του. Τοποθετεῖ τὸν ἑαυτὸ του πάνω ἀπὸ τὸ νόμο ποὺ πρόσταζε, «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ», καὶ γίνεται ἔτσι πρόδρομος τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελίου, «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς...» (Ματθ. 5,44). Ἡ ὁμιλία κλείνει μὲ τίς προτροπὲς τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς μίμηση τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ παραδείγματος.

Στὴ δευτέρα ὁμιλία ἡ ἀρετὴ τοῦ Δαυὶδ φθάνει στὸ ἀποκορύφωμά της. Ἀπὸ τὸ σπῆλαιο ἐξῆλθε νικητὴς τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τώρα ἀγωνίζεται ν' ἀπαλλάξει τὸν ἐχθρό του ἀπὸ τὴ μανία ποὺ τὸν διακατέχει, παρουσιάζοντάς του ἐμπρακτὰ τὴν ἀγάπη του πρὸς αὐτὸν καὶ διαλύοντας ἔτσι ὅλες τὶς σὲ βάρους του συκοφαντίες. Αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς ψυχικὲς ἐκδηλώσεις τόσο τοῦ Δαυὶδ ὅσο καὶ τοῦ Σαοὺλ μᾶς τὶς παρουσιάζει ὁ Χρυσόστομος μὲ τὸν τρόπο ποὺ μόνο αὐτὸς γνώριζε νὰ παρουσιάζει, σὰν γνώστης ὄλων τῶν πτυχῶν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δὲν θ' ἀγωνισθεῖ ὁ Δαυὶδ ν' ἀπαλλάξει τὸν ἐχθρό του ἀπὸ τὸν ἄδικο μόνο φόνο του, ἀλλὰ καὶ ὅταν θὰ πέσει στὴ μάχη μαζὶ μὲ τὸν υἱό του τὸν Ἰωνάθαν, θὰ κλάψει πικρὰ καὶ τοὺς δύο ξεσχίζοντας τὰ ρούχα του ἀπὸ τὴ λύπη του καὶ καλώντας καὶ τὰ ἴδια τὰ φυσικὰ στοιχεῖα νὰ λάβουν μέρος στὸ πένθος του αὐτό, τὰ ὄρη Γελβουέ, στὰ ὁποῖα ἔπεσε «ἐκεῖνος» ποὺ τὸν ἀγάπησε περισσότερο καὶ ἀπὸ τὶς γυναῖκες. Τὴν ὁμιλία κλείνει καὶ πάλι μὲ τὴν προτροπὴ πρὸς τοὺς ἀκροατὲς του νὰ μιμηθοῦν τὸ Δαυὶδ, δείχνοντας πρὸς τοὺς ἐχθρούς τους ἀνεξικακία κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Δαυὶδ.

Ἡ τρίτη ὁμιλία ἀρχίζει μὲ διαφορετικὸ θέμα. Παίρνει ἀφορμὴ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐγκατέλειψαν τὸ ναὸ καὶ κατέφυγαν στὰ θεάτρα καί, διαζωγραφίζοντας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὰ κακὰ ποὺ λάμβαναν χώρα ἐκεῖ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἀποκομίζει κανεὶς ἀπὸ τὴ συχνὴ ἐπαφὴ του μὲ τὴν ἐκκλησία, πείθει τὸν ἀκροατὴ τὰ μὲν πρῶτα ν' ἀποφύγει, τὰ δὲ δεύτερα νὰ προτιμήσει.

Στὴ συνέχεια ἐπαναφέρει τὸ λόγο στὸ Δαυὶδ. Τονίζει τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀνεξικακίας. Ἡ ὄλη συμπεριφορὰ τοῦ Δαυὶδ λύγισε τὸν ἐχθρό του, συντρίβοντας κυριολεκτικὰ τὴν ψυχὴ του, ἔτσι ποὺ ν' ἀφήσει μέσα ἀπ' αὐτὴν νὰ βγοῦν τὰ λόγια του ἐκεῖνα, «Δίκαιος σὺ ὑπὲρ ἐμέ, ὅτι σὺ ἀνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ, ἐγὼ δὲ ἀνταπέδωκά σοι κακὰ» (Α' Βασ. 24, 18). Καὶ δὲν σταματᾷ μέχρις ἐδῶ, ἀλλὰ, διαισθανόμενος καὶ προλέγοντας τὴν ἐπικράτηση τοῦ Δαυὶδ, ζητᾷ ἀπὸ τὸν εὐεργέτη του νὰ φροντίσει γιὰ τοὺς ἀπογόνους του. Καὶ ἀκριβῶς μὲ τὸ θέμα αὐτὸ κλείνει καὶ ὁ Ἰ. Χρυσόστομος τὴν ὁμιλία του αὐτὴ περιγράφοντας καὶ ἀναλύοντας τὴν ὄλη συμπεριφορὰ καὶ τὴ μεγαλοψυχία τοῦ Δαυὶδ πρὸς τὸν ἀνάπηρο υἱὸ τοῦ Σαοὺλ, ποὺ τὸν κάμνει καὶ ὁμοτράπεζό του, καὶ δίνοντας τὴ συμβουλὴ στοὺς ἀκροατὲς του νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμα τοῦ Δαυὶδ.

Καὶ οἱ τρεῖς ὁμιλίαι ἐκφωνήθηκαν τὸ θέρος τοῦ 387.

Τὸ κείμενο εἶναι παρμένο ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ Montfaucon στὸ ὁποῖο ἐγιναν διορθώσεις μόνο στὴ στίξη.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαοὺλ, καὶ περὶ ἀνεξικακίας, καὶ τοῦ δεῖν φεῖδεσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ μηδὲ ἀπόντας λέγειν κακῶς.

1. Ὅταν χρονία τις καὶ σκληρὰ φλεγμονὴ τοῖς σώμασιν ἐναποσκιρρωθεῖσα τύχοι, πολλοῦ μὲν χρόνου καὶ πόνου, πολλῆς δὲ τῆς ἀπὸ τῶν φαρμάκων δεῖται σοφίας, ὥστε ἀσφαλῶς αὐτῆς χαλασθῆναι τὸν ὄγκον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἰδεῖν. Ὅταν γὰρ πάθος ἐρριζωμένον καὶ πολὺν ἐμφιλοχωρῆσαν τῇ ψυχῇ χρόνον βούληται τις πρόρριζον ἀνελεῖν, οὐκ ἀρκεῖ μιᾶς, οὐδὲ δύο ἡμερῶν πρὸς τὴν διόρθωσιν ταύτην παραίνεσις, ἀλλὰ χρὴ πολλάκις καὶ ἐπὶ πολλαῖς ταῖς ἡμέραις περὶ ταύτης διαλέγεσθαι τῆς ὑποθέσεως, εἴ γε μὴ μέλλοιμεν πρὸς φιλοτιμίαν καὶ τέρψιν, ἀλλὰ πρὸς κέρδος καὶ ὠφέλειαν δημηγορεῖν. Διὰ δὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τῶν ὄρκων ἐποιήσαμεν, πολλὰς ἐφεξῆς ἡμέρας περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διαλεχθέντες ὑμῖν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ὀργῆς ἐργασώμεθα, καὶ συνεχῆ περὶ αὐτῆς ποιησώμεθα συμβουλὴν κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν. Καὶ γὰρ οὗτος ἀριστος διδασκαλίας εἶναι μοι 10 δοκεῖ τρόπος, τὸ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι συμβουλευόντας ὑπὲρ ὅτουσιν, ἕως ἄν εἰς ἔργον τὴν συμβουλὴν ἐξελθοῦσαν ἴδωμεν. Ὅ γὰρ σήμερον μὲν περὶ ἐλεημοσύνης, αὔριον δὲ περὶ εὐχῆς, μετ' ἐκείνην δὲ περὶ ἐπιεικείας, εἶτα πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος, οὐδέτερον τούτων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς κατορθῶσαι 20 δυνήσεται, ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνου πρὸς

ΟΜΙΛΙΑ Α'

Γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαοὺλ, περὶ ἀνεξικακίας, καὶ περὶ τοῦ ὅτι πρέπει νὰ δείχνουμε εὐσπλαγχνία γιὰ τοὺς ἐχθροὺς μας καὶ νὰ μὴ τοὺς κακολογοῦμε ὅταν εἶναι ἀπόντες.

1. Ὄταν συμβεῖ μιὰ κάποια χρόνια καὶ σκληρὴ φλεγμονὴ νὰ κρατήσῃ γιὰ πολὺ χρόνον σ' ἓνα σῶμα χρειάζεται καὶ πολὺς χρόνος καὶ κόπος καὶ πολλὰς φαρμακευτικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ θεραπευθεῖ μὲ ἀσφάλεια ὁ ὄγκος. Αὐτὸ μπορούμε νὰ δοῦμε νὰ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς ψυχῆς. Διότι, ὅταν κάποιος θέλῃ νὰ καταστρέψῃ ἀπὸ τὴ ρίζαν τοῦ κάποιο πάθος ποὺ ἔχει εἰσχωρήσῃ καὶ ἔχει ριζώσῃ γιὰ πολὺ χρόνον μέσα στὴν ψυχὴ, δὲν ἀρκοῦν συμβουλὰς μιᾶς οὔτε δύο ἡμερῶν γιὰ τὴν ἐξάλειψιν αὐτοῦ, ἀλλὰ χρειάζεται πολλὰς φορὰς καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας νὰ δίνει κανεὶς συμβουλὰς γιὰ τὸ θέμα αὐτό, ἐὰν φυσικὰ ἐπιθυμοῦμε νὰ ὁμιλοῦμε ὄχι ἀπὸ φιλοδοξία καὶ εὐχαρίστησιν, ἀλλὰ γιὰ κέρδος καὶ ὠφέλεια. Γι' αὐτὸ λοιπόν, ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ κάναμε γιὰ τοὺς ὄρκους καὶ σὰς μιλήσαμε πολλὰς συνεχόμενες ἡμέρας γιὰ τὸ ἴδιον θέμα, αὐτὸ θὰ κάνουμε καὶ γιὰ τὴν ὄργην, θὰ συνεχίσουμε δηλαδὴ τὴ συμβουλὴν γι' αὐτὴ ὅσο τὸ ἐπιτρέπουν οἱ δυνάμεις μας. Καθόσον κατὰ τὴ γνώμην μου αὐτὸς εἶναι ἄριστος τρόπος διδασκαλίας, τὸ νὰ μὴ σταματοῦμε νὰ συμβουλευόμεθα γιὰ ὅποιοδήποτε πράγμα, μέχρι ποὺ νὰ δοῦμε νὰ γίνεταί πράξις ἢ συμβουλή. Διότι ἐκεῖνος ποὺ ὁμιλεῖ σήμερον μὲν γιὰ ἐλεημοσύνην, αὔριον γιὰ προσευχὴν, μεθαύριον δὲ γιὰ ἐπιείκεια, καὶ τὴν ἐπόμενη πάλιν ἡμέραν γιὰ ταπεινοφροσύνην, δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ προσφέρει τίποτα ἀπ' αὐτὰ στοὺς ἀκροατὰς του, μεταπηδῶντας συνέχεια ἀπὸ αὐτὸ τὸ θέ-

ἕτερον συνεχῶς μεταπηδῶν, ἀλλὰ χρῆ τὸν μέλλοντα κατορθοῦν ἐν τοῖς ἀκούουσι τὰ λεγόμενα, μὴ πρότερον ἀφίστασθαι περὶ τῶν αὐτῶν παραινούντα καὶ συμβουλευόντα, μηδὲ ἐφ' ἕτερόν τι μεταπηδᾶν, ἕως ἂν ἴδῃ τὴν προτέραν παραίνεσιν καλῶς ἐν αὐτοῖς
5 ριζωθεῖσαν. Τοῦτο καὶ οἱ διδάσκαλοι ποιοῦσιν· οὐ πρότερον ἐπὶ τὰς συλλαβὰς τοὺς παῖδας ἄγουσιν, ἕως ἂν τῶν στοιχείων τὴν γνῶσιν ἐν αὐτοῖς κατορθωθεῖσαν ἴδωσι.

Πρῶην μὲν οὖν ὑμῖν τὴν παραβολὴν ἀναγνόντες τῶν ἑκατὸν
10 δηναρίων, καὶ τῶν μυρίων ταλάντων, ἐδείκνυμεν ὅσον ἦν κακὸν τὸ μνησικακεῖν. "Ὅν γὰρ οὐκ ἀπώλεσε τὰ μυρία τάλαντα, τοῦτον ἑκατὸν δηνάρια κατεπόντισε, καὶ τὴν δοθεῖσαν συγγνώμην ἀνεκαλέσατο, καὶ τὴν δωρεὰν ἀπεκρούσατο, καὶ ἀπαλλαγέντα τῶν εὐθυνῶν εἰς τὸ δικαστήριον πάλιν εἰσήγαγε, κάκειθεν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐνέβαλε, καὶ οὕτως ἀθανάτῳ αὐτὸν παρέδωκε τιμω-
15 ρία. Σήμερον δὲ ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν τὸν λόγον χειραγωγήσομεν. "Ἐδει μὲν γάρ, εἴπερ δίκαιον ἐγίνετο, τὸν λέγοντα περὶ ἐπιεικειᾶς τε καὶ πραότητος οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ τὰ παραδείγματα παρέχειν τῆς καλῆς ταύτης φιλοσοφίας, ὥστε καὶ διὰ τῶν λόγων διδάσκειν καὶ διὰ τῶν ἔργων παιδεύειν. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ
20 ταύτης ἀποδέομεν τῆς ἀρετῆς ἡμεῖς, ἕνα τινὰ τῶν ἀγίων ἐλκύσαντες εἰς μέσον καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσαντες τῶν ὑμετέρων, ἐναργῆ τινὰ καὶ δυνατὴν ὑμῖν ποιησόμεθα τὴν παράκλησιν, ὥσπερ ἀρχέτυπόν τινὰ εἰκόνα τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου μιμεῖσθαι παρακελευόμενοι καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς.

25 Τίνα οὖν εἰς μέσον ἀγαγεῖν χρῆ περὶ ἐπιεικειᾶς διαλεγόμενον; Τίνα δὲ ἄλλον, ἀλλ' ἢ τὸν μαρτυρίαν ἄνωθεν δεξάμενον καὶ ἐπὶ τούτῳ μάλιστα θαυμασθέντα; «Εὐρον» γάρ, φησί, «Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου». "Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἀποφαίνηται, οὐδεμία τοῖς ἀντιλέγουσιν ὑπολέλειπται πρόφασις.

μα στο άλλο, και από εκείνο πάλι σ' άλλο, αλλά πρέπει, εκείνος που επιθυμεί τὰ λόγια του νὰ βρίσκουν ἀπήχηση στους ἀκροατές του, νὰ μὴ σταματᾷ νὰ δίνει παραινέσεις καὶ συμβουλές, οὔτε νὰ πεταπηδᾷ σὲ κάποιο ἄλλο θέμα, μέχρι πού νὰ δεῖ τὴν προηγούμενη συμβουλή νὰ ἔχει ριζώσει καλὰ μέσα σ' αὐτούς. Αὐτὸ κάνουν καὶ οἱ δάσκαλοι· δὲν διδάσκουν προηγουμένως στὰ παιδιά τίς συμβουλές, μέχρι πού νὰ δοῦν ὅτι κατορθώθηκε ἀπ' αὐτὰ ἡ γνώση τῶν γραμμάτων.

Χθὲς λοιπὸν πού σᾶς διάβασα τὴν παραβολὴ τῶν ἑκατὸ δηναρίων καὶ τῶν μυρίων ταλάντων, σᾶς ἔδειξα πόσο μεγάλο κακὸ εἶναι τὸ νὰ εἶναι κανένας ἐκδικητικὸς. Διότι ἐκείνον πού δὲν τὸν ὀδήγησαν στὴν ἀπώλεια τὰ μύρια τάλαντα, αὐτὸν τὸν καταπόντισαν ἑκατὸ δηνάρια, καὶ ἀνακάλεσε ὁ κύριός του τὴ συγχώρηση πού τοῦ ἔδωσε, καὶ ἀκύρωσε τὴ δωρεά, καί, ἐνῶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τίς εὐθύνες, τὸν ὀδήγησε πάλι στοὺς δικαστήριο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὸν ἔκλεισε στὴ φυλακὴ, καὶ ἔτσι τὸν παρέδωσε σὲ αἰώνια τιμωρία. Σήμερα θὰ ὀδηγήσουμε τὸ λόγο σὲ ἄλλη ὑπόθεση. Θὰ ἔπρεπε δηλαδή, ἐὰν φυσικὰ τὰ πράγματα συνέβαιναν ὅπως πρέπει, ἐκείνος πού ὀμιλεῖ γιὰ ἐπιείκεια καὶ πραότητα ὁ ἴδιος καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του νὰ παρουσιάζει τὰ παραδείγματα τῆς καλῆς αὐτῆς φιλοσοφίας, ὥστε καὶ μὲ τὰ λόγια νὰ διδάσκει καὶ μὲ τὰ ἔργα του νὰ παιδαγωγεῖ. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐμεῖς ἀπέχουμε πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ αὐτῆ, ἀφοῦ ὀδηγήσουμε κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀγίους στοὺς μέσο καὶ τὸν στήσουμε μπροστὰ στὰ μάτια σας, θὰ σᾶς ὑποβάλουμε τὴν παράκληση κατὰ τρόπο ὀλοκάθαρο καὶ δυνατό, ἔχοντας αὐτὸν σὰν ἀκριβῶς κάποιο πρότυπο, καὶ θὰ παρακαλέσουμε καὶ ἐσᾶς καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας νὰ μιμούμαστε τὴν ἀρετὴ τοῦ δικαίου.

Ποιὸν λοιπὸν πρέπει νὰ σᾶς παρουσιάσω πού νὰ ὀμιλεῖ γιὰ ἐπιείκεια; Ποιὸν ἄλλο, παρὰ ἐκείνον πού ἔλαβε τὴ μαρτυρίαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ πού κατ' ἐξοχὴ θαυμάστηκε γιὰ τὸ πρᾶγμα αὐτό; Διότι, λέγει, «Βρῆκα τὸν Δαυὶδ τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα ὅπως τὸν θέλει ἡ καρδιά μου»¹. Ὄταν δὲ ὁ Θεὸς ἀποφασίζει, δὲν ἀπομένει καμιὰ δικαιολογία σ' ἐκείνους πού προβάλλουν ἀντι-

Ἄδέκαστος γὰρ ἢ ψῆφος ἐκείνη, οὔτε πρὸς χάριν, οὔτε πρὸς ἀπέχθειαν τοῦ Θεοῦ κρίνοντος, ἀλλὰ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ γυμνῇ ψηφίζομένου. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτὸν εἰς μέσον ἄγομεν, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον ἐδέξατο, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ Πα-
 5 λαιᾷ τραφέντων ἐστί. Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς χάριτος φανῆναι τινα καθαρὸν ὀργῆς, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀφιέντα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τῶν λελυπηκότων φειδόμενον, θαυμαστὸν οὐδὲν μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, μετὰ τὴν τοσαύτην τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεισιν, μετὰ τὰ φιλοσοφίας γέμοντα ἐπιτάγματα, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς,
 10 ἡνίκα ὁ νόμος συνεχώρει ὀφθαλμὸν ἐξορύττειν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς ἴσοις ἀμύνεσθαι τὸν ἀδικήσαντα, φανῆναι τινα ὑπερβάντα τὰ μέτρα τῶν προσταγμάτων καὶ πρὸς τὴν ἀποστολικὴν φθάσαντα φιλοσοφίαν, τίνα μὲν οὐκ ἂν ἐκπλήξειε τῶν ἀκουόντων; τίνα δὲ οὐκ ἂν τῶν μὴ ζηλούντων
 15 πάσης ἀποστερήσειε συγγνώμης τε καὶ ἀπολογίας;

Ἴνα δὲ ἀκριβέστερον αὐτοῦ καταμάθωμεν τὴν ἀρετὴν, δότε μοι μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν, καὶ τὰς εὐεργεσίας εἰπεῖν, ἃς εἰς τὸν Σαοῦλ κατέθετο ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ. Τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς ἐχθρὸν λυπήσαντα μὴ ἀμύνασθαι, θαυμαστὸν οὐδέν,
 20 τὸ δὲ ἄνθρωπον εὐεργετηθέντα πολλὰς καὶ μεγάλας εὐεργεσίας, εἶτα ἀντὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἀνελεῖν ἐπιχειρήσαντα τὸν εὐεργέτην, λαβόντα εἰς χεῖρας καὶ κύριον γενόμενον ἀνελεῖν, καὶ αὐτὸν ἀφείναι, καὶ τῆς ἐτέρων ἐπιβουλῆς ἐξαρπάσαι, καὶ ταῦτα πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιθήσεσθαι
 25 μέλλοντα, τίνα ἂν καταλίποι λοιπὸν φιλοσοφίας ὑπερβολήν;

ρήσεις. Διότι είναι ἀμερόληπτη ἡ ἀπόφαση ἐκείνη, καθόσον ὁ Θεὸς δὲν κρίνει χαριστικά, οὔτε μὲ ἐχθρότητα, ἀλλὰ βγάζει τὴν ἀπόφασή του ἀπερίφραστα, ἐξετάζοντας τὴν ἀρετὴ τῆς ψυχῆς. Δὲν τὸν παρουσιάζουμε δὲ αὐτὸν μόνο γι' αὐτό, γιὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ δέχτηκε τὴν ἔγκριση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἕνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔζησαν στοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Διότι τὸ νὰ φανεῖ μὲν κάποιος καθαρὸς ἀπὸ ὀργὴ κατὰ τὸ χρόνο τῆς χάριτος, νὰ συγχωρεῖ τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἐχθρῶν του καὶ νὰ δείχνει εὐσπλαχνία πρὸς ἐκείνους ποὺ τὸν λύπησαν, δὲν εἶναι τίποτε τὸ ἀξιοθαύμαστο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τὴν τόσο μεγάλη ἐκείνη συγχώρηση τῶν ἀμαρτημάτων², μετὰ τὶς ἐντολὰς ἐκείνες τὶς γεμάτες ἀπὸ τόση φιλοσοφικότητα, ἐνῶ τὸ νὰ παρουσιαστῆί κάποιος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅταν ὁ νόμος ἐπέτρεπε νὰ βγάζει κανεὶς μάτι ἀντὶ ματιοῦ καὶ δόντι ἀντὶ δοντιοῦ, καὶ ν' ἀνταποδίδει τὰ ἴδια σ' ἐκείνον ποὺ τὸν ἀδίκησε, καὶ νὰ ὑπερβεῖ τὰ μέτρα τῶν προσταγμάτων καὶ νὰ φθάσει στὸν ἀποστολικὸ ἐκείνο τρόπο ζωῆς, ποῖον θὰ ἦταν δυνατό, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θὰ τὸ ἄκουαν, νὰ μὴ τὸν ἐκπλήξει; ἀπὸ ποῖον δέ, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν τὸν μιμοῦνται, δὲν θὰ στεροῦσε κάθε συγγνώμη καὶ κάθε ἀπολογία;

Ἄλλὰ γιὰ νὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὴν ἀρετὴ αὐτοῦ, ἐπιτρέψτε με νὰ φέρω τὸ λόγο λίγο πρὸς τὰ πίσω καὶ ν' ἀναφέρω τὶς εὐεργεσίες ἐκείνες ποὺ ἔκανε ὁ μακάριος αὐτὸς ἄνδρας στὸ Σαούλ. Διότι τὸ νὰ μὴ ἐκδικηθεῖ ἀπλῶς κάποιος τὸν ἐχθρὸ του ποὺ τὸν λύπησε δὲν εἶναι καθόλου ἀξιοθαύμαστο, ἐνῶ ἄνθρωπο, ποὺ εὐεργετήθηκε μὲ πολλὰ καὶ μεγάλα εὐεργεσίες, καὶ ἔπειτα ἐπιχείρησε, ἐναντὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων, μία καὶ δύο καὶ πολλὰς φορὰς νὰ φονεύσει τὸν εὐεργέτη, ἀφοῦ τὸν συνέλαβε καὶ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ τὸν φονεύσει, καὶ αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήσει ἐλεύθερο καὶ νὰ τὸν σώσει καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιβουλή τῶν ἄλλων, καὶ ὅλα αὐτὰ ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ἐξαπολύσει τὶς ἴδιες ἐπιθέσεις ἐναντίον του, ἀπὸ ποῖα ὑπερβολικὴ μορφή εὐσεβοῦς ζωῆς θὰ ἦταν δυνατό σήμερα νὰ ὑπολειφθεῖ;

2. Τίνας οὖν εὐηργέτησεν ὁ Δαυὶδ εὐεργεσίας τὸν Σαοὺλ, καὶ πότε καὶ πῶς, ἀνάσχεσθε διὰ βραχέων διηγουμένου. Πολέμου γάρ ποτε τοὺς Ἰουδαίους καταλαβόντος χαλεπωτάτου, καὶ πάντων κατεπτηχότων καὶ δεδοικότων, καὶ οὐδενὸς προκύψαι
 5 τολμῶντος, ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις τῆς πόλεως οὔσης ἀπάσης, καὶ τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκάστου βλέποντος, καὶ καθ' ἐκάστην ἀπαθανεῖσθαι τὴν ἡμέραν προσδοκῶντων ἀπάντων, καὶ τῶν ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀγομένων ἀθλιώτερον ζώντων τὸν βίον, εἰσελθὼν οὗτος ἀπὸ τῶν προβάτων ἐπὶ τὴν παράταξιν, καὶ τῆς
 10 ἡλικίας καὶ τῆς τέχνης ἀτέλειαν παρεχούσης αὐτῷ τῶν πολεμικῶν πόνων, τὸν ἀπάντων αὐτὸς ἀνεδέξατο πόλεμον, καὶ κατώρθωσεν ἐλπίδος ἀπάσης κρείττονα κατορθώματα. Καίτοι εἰ καὶ μηδὲν ἦν κατωρθωκῶς, τῆς προθυμίας αὐτὸν καὶ τῆς προθέσεως ἔνεκεν στεφανοῦν ἔδει μόνον.

15 Τὸ μὲν γὰρ στρατιώτην τινὰ τῶν ἐν ἡλικίᾳ ποιῆσαι τοῦτο, θαυμαστὸν οὐδέν, ὁ γὰρ τῆς στρατείας νόμος τοῦτο ἀπῆτει, οὗτος δὲ οὐδεμίαν ὀρῶν ἀνάγκην ἐπικειμένην, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τοὺς κωλύοντας ἔχων (καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀδελφὸς ἐπετίμησε, καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον καὶ τὸ τῶν κινδύνων ἀφό-
 20 ρητον βλέπων, κατεῖχε καὶ μένειν ἐκέλευε, λέγων· «Οὐ δηγήση πορευθῆναι, ὅτι σὺ παιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολεμιστῆς ἐκ νεότητος αὐτοῦ»), ἀλλ' ὁμοῦς οὐδεμιᾶς αὐτὸν ἐλκούσης προφάσεως, οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ διαθερμανθεὶς θείῳ ζήλῳ καὶ τῷ τῆς πατρίδος ἔρωτι, ὡσπερ πρόβατα μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους ὀ-
 25 ρῶν, καὶ ὡς κύνας μᾶλλον ἢ στρατόπεδον ἀνθρώπων τοιοῦτον μέλλων ἐλαύνειν, οὕτω μετὰ ἀδείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἔτρεχε· καὶ τοσαύτην περὶ τὸν βασιλέα κηδεμονίαν ἐπεδείξατο τότε, ὡς

2. Μὲ ποιῆς λοιπὸν εὐεργεσίαις εὐεργέτησε ὁ Δαυὶδ τὸν Σαοὺλ, πότε καὶ πῶς, ἀνεχθῆτε νὰ σᾶς τὰ διηγηθῶ μὲ συντομία. Ὅταν δηλαδὴ κάποτε κηρύχτηκε φοβερότατος πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων καὶ ὄλοι εἶχαν χάσει τὸ θάρρος τους καὶ εἶχαν κυριευτεῖ ἀπὸ φόβο, καὶ κανένας δὲν τολμοῦσε νὰ βγεῖ ἔξω, ἀλλ' ὀλόκληρη ἡ πόλη βρισκόταν μπροστὰ στὰ χειρότερα κακά, καὶ ὁ καθένας ἐβλεπε μπροστὰ στὰ μάτια του τὸ θάνατο, καὶ ὄλοι περιμέναν καθημερινὰ νὰ πεθάνουν, καὶ ζοῦσαν ἀθλιότερα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὀδηγοῦνταν στὸ βάραθρο, αὐτὸς, ἀφοῦ ἄφησε τὰ πρόβατα καὶ εἰσῆλθε στὸ στρατόπεδο, καὶ ἐνῶ ἡ ἡλικία του καὶ ἡ τέχνη του τὸν ἀπάλλασσαν ἀπὸ τοὺς πολεμικοὺς κόπους, αὐτὸς ἀνέλαβε ὀλόκληρο τὸν πόλεμο, καὶ ἐπέτυχε κατορθώματα μεγαλύτερα ἀπὸ κάθε προσδοκία. Ἄν καὶ βέβαια καὶ ἂν ἀκόμα δὲν κατόρθωνε τίποτε, ἔπρεπε νὰ στεφάνωθεῖ καὶ μόνο γιὰ τὴν προθυμία του καὶ τὴν πρόθεσή του.

Διότι τὸ νὰ τὸ ἔκαμνε αὐτὸ κάποιος στρατιώτης, ποὺ εἶχε τὴν κατάλληλη ἡλικία, δὲν ἦταν καθόλου ἄξιο θαυμασμοῦ, καθόσον αὐτὸ τὸ ἀπαιτοῦσε ὁ νόμος τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς ὁμοίως, ἐνῶ δὲν ἐξαναγκαζόταν ἀπὸ κανένα, ἀντίθετα δὲ εἶχε καὶ πολλοὺς ποὺ τὸν ἐμπόδιζαν (καθόσον καὶ ὁ ἀδελφός του τὸν ἐπιτίμησε, καὶ ὁ βασιλιάς, βλέποντας τὴν ἀνωριμότητα τῆς ἡλικίας καὶ τοὺς ὑπερβολικὰ φοβεροὺς κινδύνους, τὸν ἐμπόδιζε καὶ τὸν διέτασσε ν' ἀποφύγει αὐτό, λέγοντας, «Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βαδίσεις ἐναντίον αὐτοῦ, διότι σὺ εἶσαι μικρὸ παιδί, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι ἄνδρας καὶ πολεμιστὴς ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια»³), ἀλλ' ὁμοίως, ἐνῶ τίποτε δὲν τὸν ὑποχρέωνε νὰ τὸ κάνει αὐτό, μόνος του καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, ἀφοῦ κυριεύθηκε ἀπὸ θεῖο ζῆλο καὶ ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, σὰν νὰ ἐβλεπε πρόβατα μᾶλλον παρὰ ἀνθρώπους, καὶ σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ βαδίσει ἐναντίον σκύλων μᾶλλον, παρὰ ἐναντίον ἐνὸς τέτοιου στρατοπέδου ἀνθρώπων, ἔτσι μὲ ἀφοβία ἔτρεχε ἐναντίον τῶν βαρβάρων· καὶ τόση μεγάλη φροντίδα ἔδειξε τότε γιὰ τὸ βασιλιά, ὥστε, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴ νίκη καὶ ἐνῶ

καὶ πρὸ τοῦ πολέμου καὶ τῆς νίκης ἐπ' ὄψιν αὐτὸν κείμενον ἀναστήσαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον αὐτὸν τοῖς ἔργοις μετὰ ταῦτα ὠφέλει, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου τοῖς ῥήμασι παρεκάλει καὶ θαρρεῖν ἐπειθε, καὶ χρηστὰς περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας ἔχειν, οὕτω λέγων·
 5 «Μὴ συμπεσέτω ἡ καρδία τοῦ κυρίου μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι ὁ δοῦλος σου πορεύεται, καὶ πολεμήσει μετὰ τοῦ ἀλλοφύλου τούτου».

Ἄρα μικρὸν τοῦτο, εἶπέ μοι, τὸν μηδεμίαν ἀνάγκην ἔχοντα, τὴν ψυχὴν ἐπιδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ὠφελείας εἰς μέσους πηδῆσαι τοὺς πολεμίους, μηδὲν μηδέποτε παρ' αὐ-
 10 τῶν εὐ παθόντα; Ἄρα οὐκ ἔδει αὐτὸν μετὰ ταῦτα δεσπότην ἐπιγράφεσθαι, καὶ σωτήρα κοινὸν τῆς πόλεως ἀναγορεύειν, τὸν καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας, καὶ τὸ τῶν πόλεων ἔδαφος, καὶ τὴν ἀπάντων ζωὴν μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν διατηρήσαντα; Ποία γὰρ ταύτης εὐεργεσίας μείζων ἑτέρα ἦν; Οὐ γὰρ εἰς χρήματα, οὐδὲ
 15 εἰς δόξαν καὶ δυναστείαν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τὴν εὐεργεσίαν κατέθετο, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεκαλέσατο τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν, καί, τό γε εἰς ἄνθρωπον ἤκον, δι' ἐκεῖνον ἔζη λοιπὸν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀπέλαυε τῆς ἀρχῆς. Τίσιν οὖν αὐτὸν μετὰ ταῦτα ἠμείψατο; Εἰ μὲν γὰρ αὐτό τις τῶν κατορθωμάτων ἴδοι τὸ μέγε-
 20 θος, οὐδ' εἰ τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς αὐτοῦ λαβῶν κεφαλῆς ἐπὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ἔθηκεν, οὐδέπω τὴν ἀξίαν ἦν ἀποδεδωκώς, ἀλλὰ τὸ πλεον ὀφείλων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ ζωὴν καὶ βασιλείαν αὐτῷ ἐχαρίσατο, οὗτος δὲ βασιλείας αὐτῷ παραχωρεῖν ἔμελλε μόνης. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν αὐτοῦ τὰς ἀμοιβάς.

25 Τίνες οὖν ἦσαν αὐταί; Δι' ὑποψίας εἶχεν αὐτὸν λοιπὸν καὶ ὑπεβλέπετο ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ἄναγκαῖον γὰρ καὶ τῆς ὑποψίας τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. Οὐδὲν μὲν γάρ, ὅπερ ἂν εἶπη τις, ἔρεϊ δίκαιον. Πρὸς γὰρ τὸν τὴν ψυχὴν χαρισάμενον καὶ τὴν ζωὴν δωρησάμενον, ποῖα δικαίας ὑποψίας πρόφα-
 30 σις ἦν; Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αἰτίαν τῆς ἐχθρας ἴδωμεν, ἵνα

ἦταν πεσμένος κάτω με τὸ πρόσωπο, νὰ τὸν σηκώσει ἐπάνω. Διότι δὲν τὸν ὠφελοῦσε στὴ συνέχεια μόνο με τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸ με τὰ λόγια τὸν παρηγοροῦσε καὶ τὸν ἐπειθε νὰ ἔχει θάρρος καὶ νὰ τρέφει καλὲς ἐλπίδες γιὰ τὸ μέλλον, λέγοντας τὰ ἑξῆς· « Ἄς μὴ ταραχθεῖ καὶ χάσει τὸ θάρρος τῆς ἡ καρδιᾶ τοῦ κυρίου μου, διότι ὁ δοῦλος σου θὰ μεταβεῖ καὶ θὰ πολεμήσει με τὸν ἀλλόφυλο αὐτό»⁴.

Πές μου λοιπὸν εἶναι μικρὸ αὐτὸ τὸ νὰ θυσιάσει τὴ ζωὴ του ἐκεῖνος ποῦ δὲν εἶχε καμιὰ ἀνάγκη, καὶ νὰ πηδήσει μέσα στοὺς ἐχθροὺς γιὰ τὴν ὠφέλεια ἐκείνων, ἂν καὶ δὲν δέχτηκε καμιὰ εὐεργεσία ποτὲ ἀπὸ ἐκείνους; Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν μετὰ ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐπονομαστῆ αὐτὸς κύριος καὶ νὰ ἀναγορευτεῖ κοινὸς σωτήρας τῆς πόλεως, αὐτὸς ποῦ καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας διατήρησε, καὶ τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως καὶ τὴ ζωὴ ὄλων ἔσωσε με τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ; Διότι ποιά ἄλλη ὑπῆρχε μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ τὴν εὐεργεσία; Καθόσον ἡ εὐεργεσία του δὲν ἀποσκοποῦσε σὲ χρήματα, οὔτε σὲ δόξα καὶ ἐξουσία, ἀλλὰ πρόσφερε τὴν εὐεργεσία στὴν ἴδια τὴν ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἀνακάλεσε αὐτὸν ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς πύλες τοῦ θανάτου, καί, ὅσο βέβαια ἐξαρτῶταν ἀπὸ ἄνθρωπο, χάρη σ' ἐκείνον πλέον ζοῦσε ὁ βασιλιάς καὶ ἀπολάμβανε τὴν ἐξουσία. Μὲ τί λοιπὸν τὸν ἀντάμειψε αὐτὸς στὴ συνέχεια; Διότι, ἐὰν κανεὶς προσέξει τὸ μέγεθος τῶν κατορθωμάτων, οὔτε ἐὰν ἐπαιρνε τὸ σκῆπτρο ἀπὸ τὸ κεφάλι του καὶ τὸ τοποθετοῦσε στὸ κεφάλι τοῦ Δαυὶδ, δὲν θὰ τοῦ ἀνταπέδιδε ποτὲ αὐτὸ ποῦ ἄξιζε, ἀλλὰ θὰ τοῦ ὄφειλε τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴν εὐεργεσία. Διότι ἐκεῖνος μὲν χάρισε σ' αὐτὸν καὶ ζωὴ καὶ βασιλεία, ἐνῶ αὐτὸς θὰ ἐπρόκειτο νὰ παραχωρήσει σ' ἐκείνον μόνο βασιλεία. Πλὴν ὁμως ἂς δοῦμε τὶς ἀμοιβὲς αὐτοῦ.

Ποιὲς λοιπὸν ἦταν αὐτές; Τὸν ὑποψιαζόταν πλέον καὶ δὲν τὸν ἐβλεπε ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη με καλὸ μάτι. Γιὰ ποῖο λόγο καὶ γιατί; Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ποῦμε καὶ τὴν αἰτία τῆς ὑποψίας. Ἄλλ' ὁμως ὁ,τιδήποτε καὶ ἂν θὰ πεῖ κάποιος δὲν θὰ πεῖ τὸ δίκιο. Διότι πρὸς ἐκείνον ποῦ τοῦ χάρισε τὴν ψυχὴ καὶ τοῦ δώρησε τὴ ζωὴ ποιά πρόφαση δίκαιας ὑποψίας ὑπῆρχε; Πλὴν

μάθητε, ὅτι καὶ τῆς νίκης οὐκ ἔλαττον καὶ διὰ ταῦτα τιμᾶσθαι δίκαιος ἦν, δι' ἅπερ ὑπωπτεύετο καὶ ἐπεβουλεύετο μετὰ ταῦτα. Τίς οὖν ἡ αἰτία τῆς ὑποψίας ἦν; Ἐπειδὴ τοῦ βαρβάρου τὴν κεφαλὴν ἔλαβε καὶ τὰ λάφυρα ἔχων ἐπανήει, «Ἐξήλθον αἱ χορεύουσαι»,
 5 φησίν, «ἄδουσαι καὶ λέγουσαι· ἐπάταξε Σαοὺλ ἐν χιλιᾶσιν αὐτοῦ, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ. Καὶ ὠργίσθη Σαοὺλ, καὶ ἦν ὑποβλεπόμενος τὸν Δαυὶδ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἐπέκεινα». Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Μάλιστα μὲν γάρ, εἰ καὶ ἀδίκως ταῦτα ἐλέγετο, οὐδὲ οὕτως πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς διατεθῆναι ἔδει, ἀλλ'
 10 ἀπὸ τῶν γεγεννημένων τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ μαθόντα, καὶ ὅτι μηδενὸς ἀναγκάζοντος, μηδὲ βιαζομένου, ἐξ οἰκείας εὐνοίας τοσοῦτον ὑπέμεινε κίνδυνον, μηδὲν μηκέτι λοιπὸν ὑποπτεῦειν περὶ αὐτοῦ πονηρόν. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ δίκαιον εἶχον αἱ εὐφημῖαι, καί, εἰ χρῆ τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, τῷ Σαοὺλ ἐχαρίσαντο μᾶλλον, ἢ τῷ
 15 Δαυὶδ ταῦτα λέγουσαι, καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐχρῆν, ὅτι τὰς χιλιάδας γοῦν ἔδωκαν αὐτῷ. Τί οὖν ἀγανακτεῖ, ὅτι ἔδωκαν τὰς μυριάδας ἐκείνῳ; Εἰ μὲν γάρ ἦν τι συντελέσας εἰς τὸν πόλεμον καὶ μικρὰν γοῦν τινα μοῖραν εἰσενεγκῶν, καλῶς ταῦτα ἐλέγετο, ὅτι «Σαοὺλ ἐν χιλιᾶσι, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν», εἰ δὲ αὐτὸς μὲν δεδοικῶς καὶ
 20 τρέμων ἔνδον ἐκάθητο, καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀποθανεῖσθαι προσδοκῶν, οὗτος δὲ τὸ πᾶν εἰργάσατο, πῶς οὐκ ἄτοπον ἦν, τὸ μηδὲν εἰς τοὺς κινδύνους ἐκείνους συμβαλλόμενον ἀγανακτεῖν, ὅτι μὴ τὸ πλεον τῆς εὐφημίας ἔλαβεν; Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν ἐχρῆν, τὸν Δαυὶδ ἀγανακτεῖν ἔδει, ὅτι τὸ πᾶν αὐτὸς κατορθώσας, μερι-
 25 στήν ἕτερον ἔσχε τῆς εὐφημίας.

3. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν τούτων λέγω, ἀλλ' ἐκείνο ἂν εἴποιμι· ἔστω κακῶς πεποηκέναι τὰς γυναῖκας καὶ ἐγκλημάτων ἀξίας εἶναι καὶ κατηγορίας· τί ταῦτα πρὸς τὸν Δαυὶδ; Οὐ γὰρ δὴ τὰ ἄσματα αὐτὸς συνέθηκεν, οὐδὲ ἐκείνας λέγειν ἅπερ ἔλεγον αὐτὸς ἀνέ-

ὁμως ἄς δοῦμε καὶ αὐτὴ τὴν αἰτία τῆς ἔχθρας, γιὰ νὰ μάθετε ὅτι ἦταν δίκιο νὰ τιμᾶται ὄχι λιγότερο ἀπὸ τὴ νίκη γι' αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς τὸν ὑποπτευόταν στὴ συνέχεια καὶ τὸν ἐπιβουλεύοταν. Ποιὰ λοιπὸν ἦταν ἡ αἰτία τῆς ὑποψίας; Ἀφοῦ πῆρε τὸ κεφάλι τοῦ βαρβάρου καὶ ἐπέστρεψε κρατώντας τὰ λάφυρα, «βγῆκαν», λέγει, «οἱ γυναῖκες ἔξω ψάλλοντας καὶ λέγοντας· ὁ Σαοὺλ πάταξε χιλιάδες ἐχθρῶν καὶ ὁ Δαυὶδ μυριάδες αὐτῶν. Καὶ ὀργίστηκε ὁ Σαοὺλ καὶ ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη καὶ στὸ ἐξῆς ἐβλεπε τὸν Δαυὶδ μὲ ὑποψίες»⁵. Πές μου γιὰ ποιὸ λόγο; Καὶ βέβαια καὶ ἂν ἀκόμα αὐτὰ λέγονταν ἄδικα, οὔτε ἔτσι ἔπρεπε νὰ δείχνει πρὸς αὐτὸν ἐχθρικές διαθέσεις, ἀλλὰ, διαπιστώνοντας τὴν εὐνοια αὐτοῦ ἀπὸ τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ, καὶ ὅτι ὑπέμεινε τόσο μεγάλο κίνδυνο ἀπὸ δική του προθυμία, χωρὶς κανέναν νὰ τὸν ἀνάγκαζε, οὔτε νὰ τὸν βίαζε, ἔπρεπε στὸ ἐξῆς νὰ μὴ ὑποπτευόταν γι' αὐτὸν τίποτε τὸ κακόν. Τώρα ὁμως καὶ δίκαιες ἦταν οἱ ἐπευφημίες, καί, ἂν πρέπει νὰ ποῦμε κάτι τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ, λέγοντας αὐτὰ πρόσφερναν χάρη περισσότερο στὸ Σαοὺλ, παρά στὸ Δαυὶδ, καὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀγαπᾶ, διότι ἔδωσαν σ' αὐτὸν τὶς χιλιάδες. Γιατί λοιπὸν ἀγανακτεῖ, ἐπειδὴ ἔδωσαν σ' ἐκεῖνον τὶς μυριάδες; Δότι, ἐὰν μὲν πρόσφερεν κάτι στὸν πόλεμο καὶ εἶχε συνεισφέρει ἔστω καὶ κάποιο μικρὸ ἔργο, δίκαια αὐτὰ λέγονταν, ὅτι δηλαδὴ «ὁ Σαοὺλ πάταξε χιλιάδες καὶ ὁ Δαυὶδ μυριάδες», ἐὰν ὁμως αὐτὸς μὲν γεμάτος ἀπὸ φόβο καὶ τρόμο καθόταν μέσα, περιμένοντας κάθε ἡμέρα νὰ πεθάνει, ὁ δὲ Δαυὶδ ἔπραξε τὸ πᾶν, πῶς δὲν ἦταν παράλογο ν' ἀγανακτεῖ ἐκεῖνος ποὺ δὲν συνέβαλε καθόλου στοὺς κινδύνους, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐπευφημιῶν; Διότι, ἐὰν ἔπρεπε κάποιος ν' ἀγανακτεῖ, ἔπρεπε ὁ Δαυὶδ ν' ἀγανακτεῖ, διότι, ἐνῶ αὐτὸς κατόρθωσε τὸ πᾶν, εἶχε καὶ ἄλλον ποὺ ἔλαβε μέρος σὲ τίς ἐπευφημίες.

3. Πλὴν ὁμως δὲν λέγω τίποτε ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλ' ἐκεῖνο θὰ μπορούσα νὰ πῶ· ἔστω ὅτι εἶχαν ἐνεργήσει κακῶς οἱ γυναῖκες καὶ ὅτι εἶναι ἄξιες κατακρίσεως καὶ κατηγορίας· τί σχέση ἔχουν αὐτὰ μὲ τὸ Δαυίδ; Διότι βέβαια δὲν σύνταξε αὐτὸς τὰ ἄ-

πεισεν, οὐδὲ κατεσκεύασε τοῦτον τὸν τρόπον γενέσθαι τῆς εὐ-
 φημίας. Ὡστε εἰ καὶ ἀγανακτεῖν ἔδει, ἐκείναις ἐχρῆν ἀγανα-
 κτεῖν, οὐ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως εὐεργέτη, καὶ μυρίων στεφάνων
 ἀξίῳ. Ὁ δὲ ἐκείνας ἀφείς, ἐπὶ τοῦτον ἦει. Καὶ εἰ μὲν ἀπὸ τῆς εὐ-
 5 φημίας ἐκείνης ἐπαρθεῖς ὁ μακάριος ἐφθόνει τῷ κρατοῦντι καὶ ὕ-
 βριζεν εἰς αὐτὸν καὶ διέπτυσεν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, τάχα εἶχε τι-
 να λόγον ὁ φθόνος, εἰ δὲ ἐπιεικέστερος ἐγένετο καὶ πραότερος,
 καὶ τὴν τῶν ἀρχομένων ἔμενε διατηρῶν τάξιν, ποῖα εἶχε δικαίαν
 πρόφασιν ἢ λύπη; Ὅταν μὲν γὰρ ὁ τιμώμενος ἐπαίρηται κατὰ
 10 τοῦ παρευδοκιμουμένου, καὶ διατελῆ ταῖς τιμαῖς εἰς ὕβριν κεχρη-
 μένος ἐκείνου, λαμβάνει τινὰ ἀφορμὴν τὸ πάθος, ὅταν δὲ μένη τι-
 μῶν, μᾶλλον δὲ θεραπεύων μειζόνως, καὶ εἰκῶν ἐν ἅπασι, ποῖαν
 ἂν ἔχοι πρόφασιν ἢ βασκανία λοιπόν; Ὡστε εἰ καὶ μηδὲν αὐτῷ
 κατώρθωσαν ἕτερον, δι' αὐτὸ τοῦτο μειζόνως αὐτὸν ἀγαπᾶν ἔ-
 15 δει, ὅτι τοσαύτην ἀφορμὴν λαβὼν πρὸς τυραννίδος ἐπίθεσιν, ἔ-
 μενε τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἐπιείκειαν διατηρῶν. Οὐδὲ γὰρ δὴ μό-
 νον τὰ πρότερα, ἀλλ' οὐδὲ τὰ μετὰ ταῦτα πολλῷ μείζονα ὄντα ἐ-
 πήρην αὐτόν.

Ποῖα δὴ ταῦτα; «Ἦν Δαυὶδ συνιών», φησὶν, «ἐν πάσαις
 20 ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ Κύριος παντοκράτωρ μετ' αὐτοῦ, καὶ πᾶς
 Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδας ἠγάπων τὸν Δαυίδ, ὅτι αὐτὸς ἐξεπορεύετο
 καὶ εἰσεπορεύετο πρὸ προσώπου τοῦ λαοῦ. Καὶ Μελχὼλ ἡ θυγά-
 τηρ Σαοὺλ καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἠγάπα αὐτόν. Καὶ συνῆκε παρ' ἅπαν-
 τας τοὺς δούλους Σαοὺλ· καὶ ἐτιμήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ σφόδρα.
 25 Καὶ Ἰωνάθαν υἱὸς Σαοὺλ ἠγάπα τὸν Δαυίδ σφόδρα». Ἄλλ' ὁ-
 μως τὸν δῆμον ἅπαντα καὶ τὴν οἰκίαν τοῦ βασιλέως οἰκειωσάμε-

σματα, οὔτε ἔπεισε αὐτὸς ἐκεῖνες νὰ λέγουν ἐκεῖνα ποὺ ἔλεγαν, οὔτε προετοίμασε ἢ ἐπευφήμιση νὰ γίνεи κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ὡστε, καὶ ἂν ἀκόμα ἔπρεπε ν' ἀγανακτεῖ, ἔπρεπε ἐναντίον ἐκεῖνων ν' ἀγανακτεῖ, καὶ ὄχι ἐναντίον τοῦ κοινοῦ εὐεργέτη τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀξίου μυρίων στεφάνων. Αὐτὸς ὁμοίως, ἀφοῦ ἀφῆσε ἐκεῖνες, ἔστρεψε τὴν ἀγανάκτησή του ἐναντίον αὐτοῦ. Καὶ ἂν μὲν ἐξ αἰτίας τῆς ἐπευφημίας ἐκείνης κυριευόταν ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀπὸ ἀλαζονεία καὶ φθονοῦσε τὸ βασιλιά, φερόταν μὲ ἀυθάδεια πρὸς αὐτὸν καὶ περιφρονοῦσε τὴ βασιλεία του, ἴσως θὰ εἶχε κάποια δικαιολογία ὁ φθόνος, ἂν ὁμοίως ἔγινε πιὸ ἐπιεικῆς καὶ πιὸ πρᾶος καὶ ἐξακολούθησε νὰ διατηρεῖ τὴ θέση τῶν ἀρχομένων, ποῖα δίκαια αἰτία εἶχε ἢ λύπη του; Διότι ὅταν αὐτὸς ποὺ τιμᾶται δείχνει ἀλαζονεία πρὸς τὸν ἀνώτερο καὶ χρησιμοποιεῖ τὶς τιμὲς ἐκδηλώνοντας περιφρόνηση πρὸς ἐκεῖνον, ἔχει κάποια ἀφορμὴ τὸ πάθος, ὅταν ὁμοίως ἐξακολουθεῖ νὰ τὸν τιμᾷ, ἢ καλύτερα νὰ τὸν ὑπηρετεῖ μὲ μεγαλύτερη προθυμία καὶ νὰ δείχνει ὑπακοή σ' ὄλα, ποῖα τέλος πάντων δικαιολογία θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ὁ φθόνος; Ὡστε καὶ ἂν ἀκόμα δὲν εἶχε κάνει γι' αὐτὸν τίποτε ἄλλο, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ τὸν ἀγαπᾷ περισσότερο, διότι, ἐνῶ ἔλαβε τόση μεγάλη ἀφορμὴ πρὸς κατάληψη τῆς ἐξουσίας, ἐξακολούθησε νὰ διατηρεῖ τὴν πρέπουσα καλωσύνη πρὸς αὐτόν. Διότι βέβαια ὄχι μόνο τὰ προηγούμενα, ἀλλ' οὔτε τὰ ὄσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια καὶ ποὺ ἦταν πολὺ πιὸ μεγαλύτερα κατέστησαν αὐτὸν ἀλαζόνα.

Ποῖα λοιπὸν εἶναι αὐτά; «Καὶ ἔδειχνε», λέγει, «ὁ Δαυὶδ σύνεση σ' ὄλες τὶς ἐνέργειές του καὶ ὁ κύριος παντοκράτορας ἦταν μαζί του καὶ κάθε Ἰσραηλίτης καὶ Ἰουδαῖος ἀγαποῦσε τὸν Δαυὶδ, διότι αὐτὸς βρισκόταν σὲ συνεχή ἐπαφή μὲ τὸ λαό, πηγαινοέρχοντας ἀνάμεσα σ' αὐτόν. Καὶ ἡ Μελχῶλ ἡ θυγατέρα τοῦ Σαοὺλ καὶ κάθε Ἰσραηλίτης ἀγαποῦσε αὐτόν. Καὶ συναναστρεφόταν ὄλους τοὺς δούλους τοῦ Σαοὺλ ἐκτιμώμενος ἀπὸ αὐτούς, καὶ τιμήθηκε πάρα πολὺ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς τοῦ Σαοὺλ ἀγαποῦσε πάρα πολὺ τὸ Δαυὶδ». Ἄλλ' ὁμοίως ἐνῶ εἶχε ἀποκτήσει τὴν εὐνοία ὄλου τοῦ λαοῦ καὶ τῆς οἰκο-

νος, καὶ κρατῶν ἐν τοῖς πολέμοις πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ δια-
μαρτάνων, καὶ τοιαύτας ἀντὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων ἀπολα-
βῶν τὰς ἀμοιβάς, οὐκ ἐξετραηλίζετο, οὐδὲ ἐπεθύμει τῆς βασι-
λειάς, οὐδὲ ἠμύνατο τὸν ἐχθρόν, ἀλλ' ἔμενεν εὐεργετῶν, καὶ
5 τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πολέμους κατορθῶν. Τίνα οὐκ ἂν ἐπεισε ταῦτα
ἐκτεθηριωμένον καὶ ἄγριον καταθέσθαι τὴν ἐχθραν καὶ ἀπαλλα-
γῆναι τῆς βασκανίας; Ἄλλὰ τὸν ὠμόν ἐκείνον καὶ ἀπάνθρωπον
οὐδὲν τούτων ἐπεισεν, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα ἀποτυφλωθεὶς καὶ τῇ
βασκανίᾳ τὴν ψυχὴν ἐπιδούς, ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ· καὶ τί
10 ποιοῦντα; (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ μείζον καὶ θαυμαστόν)· ψάλλοντα
καὶ καταστέλλοντα αὐτοῦ τὴν μανίαν. «Δαυὶδ ἔψαλλε τῇ χειρὶ
αὐτοῦ», φησὶν, «ὡς καθ' ἐκάστην ἡμέραν· καὶ τὸ δόρυ ἐν τῇ χει-
ρὶ Σαοὺλ· καὶ ἦρε Σαοὺλ τὸ δόρυ, καὶ εἶπε· πατάξω ἐν Δαυίδ· καὶ
ἐπάταξεν ἐν τῷ τοίχῳ· καὶ ἐξέκλινε Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ
15 δίς». Ἄρα ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν μείζονα τούτων πονηρίας ὑπερβο-
λήν; Ἄρα δὲ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Ἄρτι τῶν πολεμίων ἀπελαθέν-
των, καὶ τῆς πόλεως ἑαυτὴν ἀνακτησαμένης, καὶ πάντων ἐπινί-
κια θυόντων, τὸν εὐαργέτην καὶ σωτῆρα καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκεί-
νων αἴτιον ἀνελεῖν ἐπεχείρησε ψάλλοντα, καὶ οὐδὲ τῆς εὐεργε-
20 σίας ἢ ὑπόθεσις τὸν μεμνηνότα καὶ παραπαίοντα κατέστειλεν ἐ-
κείνον, ἀλλὰ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς ἠκόντισε, βουλόμενος ἀνελεῖν. Καὶ
τοιαύτας αὐτῷ ἀντὶ τῶν κινδύνων τὰς ἀμοιβὰς ἐδίδου. Καὶ πολ-
λάκις τοῦτο ἐποίησε, καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ.

Ὁ δὲ ἅγιος ἐκεῖνος καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἔμενε τὰ ἐκείνου·
25 θεραπεύων, καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ κινδυνεύων, καὶ πα-
ραταττόμενος ἐν τοῖς πολέμοις ἅπασι, καὶ τὸν ἑαυτοῦ διασώζων
σφαγέα τοῖς οικείοις κινδύνοις, καὶ οὔτε ἐν ρήμασιν, οὔτε ἐν
πράγμασιν ἐλύπησε τὸν ἄγριον θῆρα ἐκείνον, ἀλλὰ πρὸς πάντα
εἶκε καὶ ὑπήκουε, καὶ τὸ ὀρισθὲν αὐτῷ τῆς νίκης ἐπαθλον οὐ λα-

γένειας τοῦ βασιλέως καὶ νικοῦσε σ' ὄλους τοὺς πολέμους, καὶ πουθενὰ δὲν εἶχε ἀποτυχίες, καί, ἐνῶ ἀπόλαυσε τέτοιες ἀμοιβὲς ἐναντι ἐκείνων τῶν εὐεργεσιῶν, δὲν παραφερόταν, οὔτε ἐπιθυμοῦσε τὴ βασιλεία, οὔτε μαχόταν τὸν ἐχθρό, ἀλλ' ἔξακολουθοῦσε νὰ εὐεργετῇ αὐτὸν καὶ νὰ σημειώνει ἐπιτυχίες στοὺς πολέμους γιὰ χάρη αὐτοῦ. Ποιὸν ὁμοιο μὲ θηρίο καὶ ἄγριο δὲν θὰ ἔπειθαν αὐτὰ νὰ ἀποβάλλει τὴν ἐχθρα καὶ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ φθόνο; Καὶ ὁμως τὸν σκληρὸ ἐκεῖνο καὶ ἀπάνθρωπο τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν τὸν ἐπεισε, ἀλλ' ἀφοῦ ἀποτυφλώθηκε πρὸς ὅλα ἐκεῖνα καὶ παρέδωσε τὴν ψυχὴν του στὸ φθόνο, ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν φονεύσει, καὶ ἐνῶ ἔκαμνε τί; (διότι αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερο καὶ τὸ ἀξιοθαύμαστο)· ἐνῶ ἔψαλλε καὶ καταπράυνε τὴ μανία τοῦ Σαοῦλ. «Ὁ Δαυὶδ», λέγει, «ἔπαιζε τὴν κιθάρα μὲ τὰ δάχτυλά του ὅπως συνήθιζε κάθε ἡμέρα· καὶ τὸ δόρυ βρισκόταν πάντοτε στὸ χέρι τοῦ Σαοῦλ· καὶ σήκωσε ὁ Σαοῦλ τὸ δόρυ καὶ εἶπε· θὰ φονεύσω τὸ Δαυὶδ· καὶ τὸ δόρυ χτύπησε στὸν τοῖχο· καὶ ὁ Δαυὶδ ἔφυγε μακριὰ ἀπὸ τὸ Σαοῦλ δυὸ φορές»⁶. Ἄραγε θὰ μπορούσε κανένας ν' ἀναφέρει πῶς μεγαλύτερη κακία ἀπὸ αὐτά; Καὶ ὅπωςδὴποτε τὸ ἴδιο φανερώνουν καὶ τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια. Ἐνῶ δηλαδὴ μόλις πρὶν λίγο ἐκδιώχτηκαν οἱ ἐχθροὶ καὶ ξαναπέκτησαν τὴν πόλιν τους καὶ ὅλοι πρόσφεραν θυσίας γιὰ τὴ νίκη, τὸν εὐεργέτη καὶ σωτήρα καὶ αἴτιο τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐπιχείρησε νὰ τὸν φονεύσει ἐνῶ ἔψαλλε, καὶ οὔτε ἢ ὑπόθεση τῆς εὐεργεσίας καταπράυνε τὸν μανιακὸ ἐκεῖνο καὶ παράφρονα, ἀλλὰ μιὰ καὶ δυὸ φορές ἔρριξε τὸ ἀκόντιό του ἐναντίον του, θέλοντας νὰ τὸν φονεύσει. Καὶ τέτοιες ἀμοιβὲς πρόσφερε σ' αὐτὸν ἐναντι τῆς ἀπαλλαγῆς του ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Καὶ πολλὰς φορές τὸ ἔκανε αὐτὸ καὶ ὄχι ἀπλῶς μιὰ ἡμέρα.

Ὁ δὲ ἅγιος ἐκεῖνος καὶ μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἔξακολουθοῦσε νὰ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του σ' αὐτὸν καὶ νὰ κινδυνεύει γιὰ τὴ σωτηρία αὐτοῦ, λαμβάνοντας μέρος σ' ὄλους τοὺς πολέμους καὶ διασώζοντας τὸν σφαγέα του κινδυνεύοντας ὁ ἴδιος, καὶ οὔτε μὲ λόγια, οὔτε μὲ ἔργα λύπησε τὸ ἄγριο ἐκεῖνο θηρίο, ἀλλὰ σ' ὅλα ὑποχωροῦσε καὶ ὑπάκουε, καὶ ἐνῶ δὲν ἔλαβε τὸ ἔ-

βών, ἀλλ' ἀποστερηθεὶς τὸν μισθὸν τῶν κινδύνων ἐκείνων, οὐδὲ λόγῳ ποτὲ ἐνεκάλεσεν, οὐ τοῖς στρατιώταις, οὐ τῷ βασιλεῖ· οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ ταῦτα ἔπραττεν ἀνθρωπίνῳ, ἀλλὰ τὴν ἄνωθεν ἐκδεχόμενος ἀμοιβήν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, δ-
 5 τι οὐκ ἀπήτησε τὸν μισθόν, ἀλλ' ὅτι καὶ διδόμενον διεκρούσατο διὰ πολλὴν ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαοὺλ πάντα κινῶν καὶ πραγματευόμενος οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν ἀνελεῖν, ράπτει τὸν διὰ τοῦ γάμου δόλον, καὶ καινόν τινα προικὸς καὶ ἔδ-
 10 ἔδνα, ἀλλ' ἢ ἑκατὸν ἀκροβυστίας ἐκδικῆσαι εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλέως». Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἀνελέ μοι, φησὶν, ἑκατὸν ἀνδρας, καὶ τοῦτο ἀντὶ τῶν ἔδνων ἔσται μοι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε βουλόμενος αὐτὸν προφάσει τοῦ γάμου παραβαλεῖν τοῖς ἐ-
 χθροῖς.
 15 4. Ἄλλ' ὁμως ὁ Δαυὶδ κατὰ τὴν αὐτοῦ πραότητα τὰ πράγματα κρίνων, διεκρούσατο τὸν γάμον, οὐ διὰ τὸν κίνδυνον, οὐδὲ διὰ τὸν φόβον τῶν πολεμίων, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀνάξιον ἑαυ-
 τὸν εἶναι τῆς πρὸς ἐκεῖνον συγγενείας, καὶ ταυτὶ πρὸς τοὺς δού-
 20 μῶν ἐπιγαμβρεῦσαι με τῷ βασιλεῖ; ἐγὼ δὲ ἀνὴρ ταπεινὸς καὶ οὐκ ἔντιμος». Καὶ μὴ ὀφειλῆ τὸ πρᾶγμα ἦν, καὶ μισθὸς καὶ ἀνταπόδο-
 σις τῶν πόνων, ἀλλ' οὕτως ἦν συντετριμμένην ἔχων τὴν καρ-
 δίαν, ὡς μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα καὶ λαμπρὰν οὕτω νίκην,
 καὶ ὑπόσχεσιν ὡμολογημένην, ἀνάξιον εἶναι νομίζειν τοῦ λαβεῖν
 25 τὸν ὀφειλόμενον αὐτῷ μισθόν· καὶ ταῦτα ἐνόμιζε, πάλιν μέλλων κινδυνεύειν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν πολεμίων ἐκράτησε καὶ τὴν θυγατέ-
 ρα ἔλαβε τοῦ βασιλέως, πάλιν «Ἔψαλλεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐζήτηε Σαοὺλ τοῦ πατάξαι αὐτὸν ἐν τῷ δόρατι, καὶ ἐπάταξε· καὶ ἐξέκλι-

7. Α' Βασ. 18, 10-11

8. Α' Βασ. 18, 25.

παθλο πού είχε ὀριστεῖ γι' αὐτὸν ἐξ αἰτίας τῆς νίκης, ἀλλ' ἀποστερήθηκε τὸ μισθὸ γιὰ τοὺς κινδύνους ἐκείνους, οὔτε λόγο δὲν εἶπε ποτὲ ἐναντίον οὔτε τῶν στρατιωτῶν, οὔτε τοῦ βασιλιᾶ· διότι αὐτὰ δὲν τὰ ἔκαμνε γιὰ νὰ λάβει μισθὸ ἀπὸ ἀνθρώπους, ἀλλὰ περιμένοντας νὰ λάβει τὴν οὐράνια ἀμοιβή. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ, τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν ζήτησε νὰ λάβει τὸ μισθό, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι τὸν ἀπέρριψε ὅταν τοῦ δόθηκε ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερβολικῆς ταπεινοφροσύνης του. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Σαοὺλ μηχανευόμενος ὅλα καὶ θέτοντας σὲ ἐφαρμογὴ αὐτὰ δὲν μπόρεσε νὰ τὸν φονεύσει, μηχανεύεται τὸ δόλο τοῦ γάμου καὶ ἐπινοεῖ κάποιον νέο τρόπο προίκας καὶ γαμηλίων δώρων. Διότι, λέγει, «Ὁ βασιλιάς δὲν θέλει γαμήλια δῶρα, παρὰ μόνο ἑκατὸ ἀκροβυστίες τῶν ἀλλοφύλων γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλιᾶ»⁷. Αὐτὸ δὲ πού λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· Σκότωσε γιὰ χάρη μου, λέγει, ἑκατὸ ἄνδρες καὶ αὐτὸ ὡς εἶναι γιὰ μένα ἐναντι τῶν γαμηλίων δώρων. Αὐτὰ δὲ τὰ ἔλεγε θέλοντας μὲ πρόφαση τὸ γάμο νὰ τὸν βάλει νὰ συγκρουσθεῖ μὲ τοὺς ἐχθροὺς.

4. Ἄλλ' ὅμως ὁ Δαυὶδ κρίνοντας τὰ πράγματα σύμφωνα μὲ τὴν καλωσύνη του, ἀπέρριψε τὸν γάμο, ὅχι ἐξ αἰτίας τοῦ κινδύνου, οὔτε ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ θεωροῦσε ἀνάξιο τὸν ἑαυτοῦ νὰ συνάψει συγγένεια μὲ ἐκεῖνον, καὶ λέγει πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ αὐτὰ ἑδῶ τὰ λόγια· «Μήπως καὶ σὲ σᾶς δὲν φαίνεται ἀνόητο τὸ νὰ θελήσω νὰ γίνω γαμπρὸς τοῦ βασιλιᾶ; διότι ἐγὼ εἶμαι ἄνθρωπος ἀσήμαντος καὶ χωρὶς ν' ἀπολαμβάνω τιμές»⁸. Καὶ βέβαια ἡ πρόταση αὐτὴ γιὰ τὸ γάμο ἦταν ὀφειλὴ καὶ ἀμοιβὴ καὶ ἀνταπόδοση γιὰ τοὺς κόπους του, ἀλλ' ὅμως τόσο πολὺ ταπεινὴ καρδιὰ εἶχε, ὥστε μετὰ ἀπὸ τόσα μεγάλα κατορθώματα καὶ τόσο λαμπρὴ νίκη καὶ ὑπόσχεση πού ἦταν πράγματι ἀληθινή, νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτοῦ ἀνάξιο νὰ λάβει τὴν ἀμοιβὴ πού τοῦ ὀφειλόταν· καὶ αὐτὴ ἦταν ἡ γνώμη του ἐνῶ ἐπρόκειτο πάλι νὰ ριχτεῖ στοὺς κινδύνους. Ὅταν ὅμως νίκησε τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἔλαβε τὴ θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ γιὰ σύζυγο, πάλι «Ἐνῶ ἔψαλλε ὁ Δαυὶδ, ὁ Σαοὺλ θέλησε νὰ φονεύσει αὐτὸν μὲ τὸ δόρυ του καὶ τὸ πέταξε ἐναντίον

νεν ὁ Δαυίδ· καὶ ἐπάταξε τὸ δόρυ ἐν τῷ τοίχῳ». Τίνα οὐκ ἂν καὶ
 τῶν σφόδρα φιλοσοφεῖν ἐπισταμένων εἰς θυμὸν ταῦτα ἐξήνεγκε,
 καί, εἰ μὴδὲν ἕτερον, τῆς οἰκείας προνοοῦντα ἀσφαλείας ἐπεισεν
 5 ἀνελεῖν τὸν ἀδίκως ἐπιβουλεύοντα; Οὐδὲ γὰρ φόνος τὸ πρᾶγμα
 ἐμελλεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ ἐξορύττειν
 ἐκέλευεν, οὗτος δὲ εἰ καὶ ἔσφαζεν, ἀντὶ τριῶν φόνων ἓνα εἰργά-
 ζετο, τριῶν φόνων οὐδεμίαν εὐλογον ἐχόντων πρόφασιν.

Ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲν τούτων ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἤρρειτο φυγεῖν
 10 μᾶλλον καὶ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐκπεσεῖν καὶ πλανήτης εἶναι καὶ
 δραπετεύειν καὶ ταλαιπωρούμενος τὴν ἀναγκαίαν πορίζειν τρο-
 φήν, ἢ τῷ βασιλεῖ γενέσθαι σφαγῆς αἴτιος. Οὐ γὰρ ὅπως ἑαυτὸν
 ἐκδικήσειεν, ἀλλ' ὅπως ἐκεῖνον ἀπαλλάξειε τοῦ πάθους ἐσκό-
 πει. Διὰ τοῦτο τῶν ὀφθαλμῶν ἑαυτὸν ὑπεξήγαγε τοῦ ἐχθροῦ, ὡσ-
 15 τε ὑποσῦραι τὸν ὄγκον, καὶ καταστεῖλαι τὴν φλεγμονήν, καὶ
 παραμυθῆσασθαι τὴν βασκανίαν. «Βέλτιον ἐμέ», φησὶν, «τα-
 λαιπωρεῖσθαι καὶ μυρία πάσχειν δεινά, ἢ τοῦτον ἀδίκου σφαγῆς
 παρὰ τῷ Θεῷ κρίνεσθαι». Ταῦτα μὴ μόνον ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ
 μιμώμεθα, καὶ πάντα ὑπομένωμεν καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν, ὥστε
 20 ἀπαλλάξαι τοὺς ἐχθροὺς τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθείας· καὶ μὴ τοῦτο
 ζητῶμεν, εἰ δικαίως, ἢ ἀδίκως πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθάνονται, ἀλλ' ἐ-
 κεῖνο μόνον, ὅπως μηκέτι καθ' ἡμῶν ἐχθραῖνοιεν. Καὶ γὰρ ὁ Ια-
 τρὸς τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως ἀπαλλάξειε τοῦ νοσήματος τὸν κά-
 μνοντα, οὐκ εἰ δικαίως, ἢ ἀδίκως τὴν ἀρρωστίαν ἑαυτῷ ἐπεσπά-
 25 σατο. Καὶ σὺ τοίνυν Ιατρὸς εἶ τοῦ λελυπηκότος· ἐν ζῆτει μόνον,
 ὅπως αὐτοῦ τὴν ἀρρωστίαν ἀνέλης. Ὁ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἐ-
 ποίησε, πενίαν ἀντὶ πλοῦτου, ἐρημίαν ἀντὶ πατρίδος, πόνους καὶ

του· ὁ Δαυὶδ ὁμως ἔκανε στήν ἄκρη καὶ χτύπησε τὸ δόρυ στὸν τοῖχο». Ποιὸν καὶ ἀπὸ ἐκείνους ἀκόμα πού γνωρίζουν πάρα πολὺ καλὰ νὰ φιλοσοφοῦν τὰ πράγματα δὲν θὰ τὸν ἀνάγκαζε αὐτὸ τὸ γεγονός νὰ θυμώσει, καί, ἐὰν ὄχι τίποτε ἄλλο, ἡ φροντίδα γιὰ τὴ δική του ἀσφάλεια θὰ τὸν ἔπειθε νὰ φονεύσει ἐκεῖνον πού ἄδικα τὸν ἐπιβουλευόταν; Οὔτε βέβαια τὸ πρᾶγμα αὐτὸ θὰ ἦταν τότε φόνος, ἀλλὰ καὶ ἔτσι θὰ φαινόταν νὰ ξεπερνᾷ αὐτὸ τὸ μέτρο πού ὀριζε ὁ νόμος. Διότι ὁ μὲν νόμος πρόσταζε νὰ βγάξει κανεὶς τὰ μάτι ἐκείνου πού ἔβγαλε τὸ δικό του, ἐνῶ αὐτὸς καὶ ἂν ἀκόμα τὸν ἔσφαζε, θὰ ἔκαμνε ἓνα φόνο ἀντὶ τριῶν, τριῶν φόνων πού δὲν εἶχαν καμιὰ δικαιολογημένη ἀφορμή.

Ἄλλ' ὁμως τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐπιχείρησε, ἀντίθετα προτίμησε μᾶλλον νὰ φύγει καὶ νὰ στερηθεῖ τὴν πατρικὴ του γῆ, νὰ περιπλανιέται καὶ νὰ ζεῖ σὰν δραπετὴς καὶ νὰ ἐξασφαλίζει τὴν ἀναγκαία τροφή μετὰ ταλαιπωρίες, παρὰ νὰ γίνῃ αἰτία σφαγῆς τοῦ βασιλιᾶ. Διότι δὲν φρόντιζε πῶς νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπαλλάξῃ ἐκεῖνον ἀπὸ τὸ πάθος του. Γι' αὐτὸ ἀπομάκρυνε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε νὰ ἐξαλείψῃ τὸν ὄγκο, νὰ καταπραῦνῃ τὴ φλεγμονή καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὸ φθόνον. «Εἶναι προτιμότερο», λέγει, «νὰ ταλαιπωροῦμαι ἐγὼ καὶ νὰ ὑποφέρω ἀμέτρητα κακά, παρὰ νὰ καταδικαστεῖ αὐτὸς ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ ἄδικη σφαγή». Αὐτὰ ἄς μὴ τὰ ἀκοῦμε μόνο, ἀλλὰ ἄς τὰ μιμούμαστε, καὶ ὅλα νὰ τὰ ὑπομένουμε καὶ νὰ τὰ κάνουμε καὶ νὰ τὰ ὑποφέρουμε, ὥστε ν' ἀπαλλάξουμε τοὺς ἐχθρούς μας ἀπὸ τὸ μίσος τους ἐναντίον μας· καὶ νὰ μὴ ἐξετάζουμε αὐτό, τὸ ἐὰν δηλαδὴ μᾶς ἐχθρεύονται δίκαια ἢ ἄδικα, ἀλλ' ἐκεῖνο μόνο, τὸ νὰ μὴ τρέφουν πλέον ἐχθρα ἐναντίον μας. Καθόσον καὶ ὁ ἰατρὸς σ' αὐτὸ ἀποσκοπεῖ, τὸ πῶς ν' ἀπαλλάξῃ τὸν ἀσθενὴ ἀπὸ τὴν ἀσθένειά του, καὶ ὄχι ἐὰν προξενήθηκε σ' αὐτὸν ἡ ἀρρώστια δίκαια ἢ ἄδικα. Καὶ σὺ λοιπὸν ἰατρὸς εἶσαι ἐκείνου πού σὲ δυσaráεστησε· ἓνα μόνο ἐπιδίωκε, τὸ πῶς νὰ ἐξαλείψῃς τὴν ἀρρώστια αὐτοῦ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔκανε καὶ ὁ μακάριος αὐτός, διότι προτίμησε τὴ φτώχεια ἀντὶ τοῦ

κινδύνους ἀντὶ τρυφῆς καὶ ἀδειίας, φυγὴν διηνεκῆ ἀντὶ τῆς οἰκοι
μονῆς ἐλόμενος, ἵνα ἐκεῖνον ἀπαλλάξῃ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀπε-
χθείας καὶ ἔχθρας.

Ἄλλ' οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐκέρδανεν ὁ Σαοῦλ, ἀλλ' ἐδίωκε
5 καὶ πανταχοῦ περιῆει ζητῶν τὸν ἡδίκηκότα μὲν οὐδὲν, ἀδικηθέν-
τα δὲ τὰ ἔσχατα, καὶ μυρία αὐτὸν ἀντὶ τούτων ποιήσαντα ἀγαθά,
καὶ οὐκ εἰδώς, εἰς αὐτὰ λοιπὸν τοῦ Δαυὶδ ἐμπίπτει τὰ δίκτυα.
«Ἦν γὰρ ἐκεῖ σπήλαιον», φησί, «καὶ εἰσῆλθε Σαοῦλ παρα-
σκευάσασθαι. Καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ
10 ἐσωτέρῳ ἐκάθηντο. Καὶ εἶπον οἱ ἄνδρες Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ
ἡ ἡμέρα, καθὼς εἶπε Κύριος· δίδωμι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖ-
ράς σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ τὸ ἀρεστόν ἐν ὀφθαλμοῖς σου. Καὶ
ἀνέστη Δαυὶδ, καὶ ἀφεῖλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος Σαοῦλ λα-
θραίως. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάταξε τὸν Δαυὶδ ἡ καρδία αὐτοῦ, ὅτι
15 ἀφεῖλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος, καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄν-
δρας αὐτοῦ· μηδαμῶς μοι παρὰ Κυρίου ποιῆσαι τὸ ρῆμα τοῦτο
τῷ κυρίῳ μου, τῷ χριστῷ Κυρίου, ἐπενεγκεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ'
αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν».

Εἶδες τὰ δίκτυα τεταμένα, καὶ τὸ θῆραμα ἐναπειλημμένον,
20 καὶ τὸν κυνηγέτην ἐστῶτα, καὶ πάντας ἐγκελευομένους βαπτί-
σαι τὸ ξίφος εἰς τὸ τοῦ πολεμίου στήθος; Θεά μοι λοιπὸν τὴν φι-
λοσοφίαν, θεά τὴν πάλην, τὴν νίκην, τὸν στέφανον. Καὶ γὰρ στά-
διον ἦν τὸ σπήλαιον ἐκεῖνο, καὶ πάλη θαυμαστή τις ἐγίνετο καὶ
παράδοξος. Ἐπάλαιε μὲν γὰρ ὁ Δαυὶδ, ἐπύκτευε δὲ ὁ θυμός, καὶ
25 ἐπαθλον ὁ Σαοῦλ ἔκειτο, καὶ ἀγωνοθέτης ἦν ὁ Θεός· μᾶλλον δὲ
οὐ πρὸς ἑαυτὸν μόνον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἑαυτοῦ ἦν αὐτῷ ὁ

πλούτου, τὴν ἔρημιά ἀντὶ τῆς πατρίδας, τοὺς κόπους καὶ τοὺς κινδύνους ἀντὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῶν ἀνέσεων, καὶ τὴ συνεχῆ φυγὴ ἀντὶ τῆς διαμονῆς του στὸν τόπο του, μὲ σκοπὸ ν' ἀπαλλάξει ἐκεῖνον ἀπὸ τὸ μῖσος καὶ τὴν ἐχθρα ἐναντίον του.

Ἄλλ' ὅμως τίποτε δὲ κέρδιζε ὁ Σαοὺλ ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἀντίθετα δὲ τὸν καταδίωκε καὶ περιερχόταν παντοῦ ἀναζητώντας νὰ βρεῖ ἐκεῖνον ποὺ δὲν τὸν εἶχε μὲν ἀδικήσει σὲ τίποτε, ἀλλ' ἀδικήθηκε μὲ τὸν πιὸ χειρότερο τρόπο, καὶ τοῦ εἶχε κάνει ἀμέτρητα καλὰ ἐναντι ὄλων αὐτῶν τῶν ἀδικιῶν, καὶ χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζει δὲ πέφτει στὴ συνέχεια μέσα στὰ δίχτυα τοῦ Δαυὶδ. Διότι, λέγει, «Ἐπῆρχε ἐκεῖ κάποιον σπήλαιον καὶ εἰσῆλθε σ' αὐτὸ ὁ Σαοὺλ γιὰ νὰ ξεκουρασθεῖ. Ὁ Δαυὶδ δὲ καὶ οἱ ἄνδρες του κάθονταν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπηλαίου. Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες τοῦ Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· νὰ ἡ ἡμέρα, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνα ποὺ εἶπε ὁ Κύριος· σοῦ δίνω τὸν ἐχθρό σου στὰ χέρια σου καὶ κάνε σ' αὐτὸν ὅ,τι σοῦ εἶναι ἀρεστό. Καὶ σηκώθηκε ὁ Δαυὶδ καὶ ἀφαίρεσε κρυφὰ ἓνα ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι τοῦ Σαοὺλ. Στὴ συνέχεια ὅμως ἐνωσε ὁ Δαυὶδ μεγάλη στενοχώρια μέσα στὴν καρδιά του, διότι ἀφαίρεσέ τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι αὐτοῦ καὶ εἶπε ὁ Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄνδρες του· ποτὲ νὰ μὴ μὲ ἀξιῶσει ὁ Κύριος νὰ κάνω σὲ βάρος τοῦ κυρίου μου αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ποὺ εἶπατε, στὸν κύριό μου ποὺ τὸν ἐχρῖσε βασιλιά ὁ Κύριος, νὰ σηκώσω δηλαδὴ καὶ νὰ φέρω ἐναντίον αὐτοῦ τὸ χέρι μου, διότι αὐτὸς χρίστηκε βασιλιάς ἀπὸ τὸν Κύριον»⁹.

Εἶδες τὰ δίχτυα ἀπλωμένα, τὸ θήραμα νὰ ἔχει συλληφθεῖ ἀπ' αὐτά, τὸν κυνηγὸ νὰ στέκεται δίπλα καὶ ὄλους νὰ τὸν παροτρύνουν νὰ βυθίσει τὸ ξίφος του μέσα στὸ στήθος τοῦ ἐχθροῦ; Πρόσεχε σὲ παρακαλῶ στὴ συνέχεια τὴ φιλοσοφικότητα αὐτοῦ, πρόσεχε τὴν πάλιν, τὴ νίκη, τὸ στεφάνι. Καθόσον τὸ σπήλαιον ἐκεῖνο ἦταν στάδιο, καὶ γινόταν μιὰ κάποια θαυμαστὴ καὶ παράδοξη πάλιν. Διότι πάλευε μὲν ὁ Δαυὶδ, τὰ δὲ χτυπήματα τὰ ἔδινε ὁ θυμὸς, ἐπαθλο ἦταν ὁ Σαοὺλ καὶ ἀγωνοθέτης ὁ Θεός· μᾶλλον δὲ διεξήγαγε τὸν πόλεμον αὐτὸ ὄχι μόνο πρὸς τὸν

πόλεμος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς παρόντας στρατιώτας. *Εἰ γὰρ καὶ φιλοσοφεῖν ἤθελε καὶ φείδεσθαι τοῦ λελυπηκότος, εἰκὸς ἦν καὶ δεδοικέναι αὐτὸν ἐκείνους, μήποτε καὶ συγκόψωσιν αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἅτε λυμεῶνα καὶ προδότην αὐτὸν ὄντα τῆς αὐτῶν σω-*
5 τηρίας, καὶ τὸν κοινὸν ἐχθρὸν αὐτῶν διασώζοντα. Καὶ γὰρ εἰ-
κὸς ἦν ταῦτα κατὰ διάνοιαν ἕκαστον αὐτῶν δυσχεραίνοντα
λέγειν· πλανῆται καὶ φυγάδες ἐγενόμεθα ἡμεῖς, καὶ οἰκίας καὶ
πατρίδος καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐξεπέσομεν, καὶ τῶν δυσχε-
ρῶν σοι πάντων ἐκοινωνήσαμεν, καὶ σὺ τῶν κακῶν τούτων
10 τὸν αἴτιον εἰς χεῖρας λαβὼν, ἀφείναι διανοῆ, ἵνα μηδέποτε τῶν
κακῶν τούτων ἡμεῖς ἀναπνεύσωμεν, καὶ σπουδάζων τὸν ἐχθρὸν
διασῶσαι, προδίδως τοὺς φίλους; Καὶ ποῦ ταῦτα δίκαια; Εἰ γὰρ
τῆς ἑαυτοῦ καταφρονεῖς σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας φεῖσαι
ψυχῆς. Οὐ λῦπεῖ σε τὰ παρελθόντα; οὐδὲ μέμνησαι τῶν κακῶν
15 ὧν ἔπαθες παρ' αὐτοῦ; Διὰ τὰ μέλλοντα ἄνελε, ἵνα μὴ μείζονα
καὶ χαλεπώτερα ὑποστῶμεν κακά. Ταῦτα γὰρ εἰ καὶ μὴ τοῖς ρή-
μασιν ἔλεγον, ἀλλ' ὁμως κατὰ διάνοιαν ἐλογίζοντο καὶ ταῦτα,
καὶ τούτων πλείονα ἕτερα.

5. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ὁ ἐκεῖνος ὑπελογίζετο, ἀλλ' εἰς ἓν ἔ-
 20 βλεπε μόνον, ὅπως τὸν τῆς ἀνεξικακίας ἀναδήσασθαι δυνηθῆ
 στέφανον, καὶ φιλοσοφῆσαι φιλοσοφίαν τινὰ καινοτέραν καὶ πα-
 ράδοξον. Οὐδὲ γὰρ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ μόνος ὧν καὶ καθ' ἑ-
 αὐτὸν ἐφείσατο τοῦ λελυπηκότος, ὡς νῦν παράδοξόν ἐστιν, ὅτι
 παρόντων ἐτέρων αὐτῷ τοῦτο ἐποίησεν. Ἡ γὰρ τῶν στρατιω-
 25 τῶν ἐκείνων παρουσία διπλοῦν ἐγένετο τῇ φιλοσοφίᾳ τὸ κώλυ-
 μα. Πολλάκις γοῦν αὐτοὶ κρίναντες ὄργην ἀφείναι καὶ συγχωρῆ-

ἑαυτό του καὶ τὴν ἐπιθυμία του, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς παραβρισκομένους ἐκεῖ στρατιῶτες. Διότι καὶ ἂν ἀκόμα ἤθελε νὰ δείξει ὑψηλὸ φρόνημα καὶ νὰ εὐσπλαχνιστεῖ ἐκεῖνον ποὺ τὸν εἶχε λυπήσει, φυσικὸ ἦταν καὶ νὰ φοβόταν ἐκείνους, μὴ τυχὸν καὶ κατασφάζουν αὐτὸν μέσα στὸ σπήλαιο, ἐπειδὴ γινόταν καταστροφῆας καὶ προδότης τῆς σωτηρίας τους καθὼς καὶ σωτήρας τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τους. Καθόσον φυσικὸ ἦταν ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς δυσανασχετώντας νὰ ἔφερνε στὴ σκέψη ὄλα αὐτά, λέγοντας· Ἐμεῖς γίναμε περιπλανώμενοι καὶ φυγάδες καὶ στερηθήκαμε τὸ σπίτι μας, τὴν πατρίδα μας καὶ ὄλα τὰ ἄλλα γενικὰ καὶ γίναμε συμμέτοχοι σ' ὄλες τὶς δυσχέρειές σου, καὶ σὺ τώρα, ἐνῶ συνέλαβες καὶ κρατᾶς στὰ χέρια σου τὸν αἴτιο ὄλων αὐτῶν τῶν κακῶν, σκέπτεσαι νὰ τὸν ἀφήσεις ἐλεύθερο, γιὰ νὰ μὴ ἀναπνεύσουμε ἐμεῖς ποτὲ ἀπὸ τὰ κακὰ αὐτά, καὶ φροντίζεις νὰ σώσεις τὸν ἐχθρό, προδίδοντας τοὺς φίλους σου; Καὶ πῶς θὰ μπορούσαν αὐτὰ νὰ θεωρηθοῦν δίκαια; Διότι, ἂν περιφρονεῖς τὴ δική σου σωτηρία, ὅμως λυπήσου τὴ δική μας ζωὴ. Δὲν σοῦ προξενοῦν λύπη τὰ περασμένα; οὔτε θυμᾶσαι τὰ κακὰ ποὺ ἔπαθες ἀπ' αὐτόν; φόνευσέ τον ἐξ αἰτίας ἐκείνων ποὺ πρόκειται νὰ συμβοῦν στὸ μέλλον, γιὰ νὰ μὴ πάθουμε μεγαλύτερα καὶ φοβερότερα κακά. Διότι αὐτὰ καὶ ἂν ἀκόμα δὲν τὰ ἔλεγαν μὲ τὰ λόγια, ἀλλ' ὅμως στὸ νοῦ τους σκέφτονταν καὶ αὐτὰ καὶ ἄλλα πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτά.

5. Ἄλλ' ὅμως ὁ δίκαιος ἐκεῖνος κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑπολόγιζε, ἀντίθετα δὲ σ' ἓνα μόνο ἀπέβλεπε, πῶς θὰ μπορούσε δηλαδὴ νὰ φορέσει τὸ στεφάνι τῆς ἀνεξικακίας καὶ νὰ διδάξει μὲ τὴν ὄλη συμπεριφορὰ του μιὰ κάποια καινούργια καὶ παράδοξη φιλοσοφικότητα. Διότι δὲν θὰ ἦταν τόσο ἄξιο θαυμασμοῦ, ἔαν εὐσπλαχνιζόταν τὴ ζωὴ ἐκείνου ποὺ τὸν εἶχε λυπήσει, ἐνῶ θὰ ἦταν ἐντελῶς μόνος, ὅσο παράδοξο εἶναι τώρα, διότι τὸ ἔκανε αὐτὸ ἐνῶ βρίσκονταν κοντὰ του καὶ ἄλλοι. Καθόσον ἡ παρουσία ἐκείνων τῶν στρατιωτῶν γινόταν διπλὸ ἐμπόδιο γιὰ τὸν ὀρθὸ τρόπο σκέψεως καὶ ἐνέργειας. Πολλὲς φορές δηλαδὴ, ἐνῶ ἀποφασίσαμε νὰ ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴν

σαι τὰ πεπλημμελημένα τινί, ἐπειδὴν ἰδωμέν τινας παροξύνον-
 τας καὶ διεγείροντας, τὴν ἡμετέραν καταλύομεν κρίσιν, τοῖς ἐ-
 κείνων παραπειθόμενοι λόγοις. Ἄλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοῦτο
 οὐκ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παραίνεσιν καὶ τὴν συμβουλήν ἐ-
 5 μενε τὴν οἰκείαν διατηρῶν ψῆφον.

Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὔτε ταῖς παρ' ἐ-
 τέρων παρετράπη συμβουλαῖς, οὐδ' ὅτι αὐτοὺς οὐκ ἔδεισεν, ἀλλ'
 ὅτι καὶ ἐκείνους τὰ αὐτὰ αὐτῷ φιλοσοφεῖν παρεσκεύασε. Μέγα
 μὲν γὰρ τὸ καὶ αὐτόν τινα τῶν οἰκείων περιγενέσθαι παθῶν, πο-
 10 λὺ δὲ μείζον τὸ καὶ ἐτέρους δυνηθῆναι πείσαι, τὴν αὐτὴν αὐτῷ
 κτήσασθαι γνώμην· καὶ ἐτέρους, οὐκ ἐπιεικεῖς ἀνθρώπους καὶ
 μετρίους, ἀλλὰ στρατιώτας καὶ πολεμεῖν μεμαθηκότας, καὶ τοῖς
 πολλοῖς ἀπεγνωκότας πόνοις, καὶ μικρὸν ἀναπνεῦσαι ἐπιθυ-
 μούντας, καὶ εἰδότας ὅτι τῶν κακῶν ἡ λύσις πᾶσα ἐν τῇ τοῦ πο-
 15 λεμίου σφαγῇ τότε ἔκειτο· οὐ μόνον δὲ λύσις κακῶν, ἀλλὰ καὶ
 μυρίων κτῆσις ἀγαθῶν· οὐδὲν γὰρ ἐκώλυεν, ἐκείνου σφαγέντος,
 ἐπὶ τοῦτον εὐθέως διαβῆναι τὴν βασιλείαν. Ἄλλ' ὅμως ἄτοσοῦ-
 των ὄντων τῶν παροξυνόντων τοὺς στρατιώτας, ἴσχυσεν ὁ γεν-
 ναῖος ἐκεῖνος πάντων περιγενέσθαι τούτων, καὶ πείσαι φείσα-
 20 σθαι τοῦ πολεμίου.

Ἄξιον δὲ καὶ αὐτῆς ἀκοῦσαι τῶν στρατιωτῶν τῆς συμ-
 βουλής· ἡ γὰρ κακουργία τῆς παραινέσεως τὸ στερρόν καὶ ἀ-
 περίτρεπτον τῆς τοῦ δικαίου δείκνυσι γνώμης. Οὐδὲ γὰρ εἶπον,
 Ἴδου ὁ μυρία σε διαθεῖς κακά, ὁ τῆς σφαγῆς ἐπιθυμήσας τῆς
 25 σῆς, ὁ περιβαλὼν ἡμᾶς τοῖς ἀνηκέστοις δεινοῖς, ἀλλ' ἐπειδὴ
 συνεῖδον ὅτι πάντων τούτων ὑπερεώρα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρ-
 τημένων οὐ πολὺν ἐποιεῖτο τὸν λόγον, ἄνωθεν αὐτῷ τὴν ψῆφον
 φέρουσιν, «Ὁ Θεὸς αὐτὸν παρέδωκε» λέγοντες, ἵνα τὴν ἐκεῖθεν

δργή και νά συγχωρήσουμε κάποιον γιά τὰ κακὰ πού μᾶς ἔκανε, ὅταν δοῦμε μερικoὺς νά μᾶς παροτρύνουν και νά μᾶς ἐξεγεύρουν, ἐγκαταλείπουμε τὴν ἀπόφασή μας, ὑπακούοντας στὰ λόγια ἐκείνων. Ὁμως ὁ μακάριος ἐκεῖνος δὲν τὸ ἔπαθε αὐτό, ἀλλὰ και μετὰ τὴν προτροπή και τὴ συμβουλή ἐκείνη ἐξακολούθησε νά διατηρεῖ τὴ δική του ἀπόφαση.

Και δὲν εἶναι αὐτὸ μόνο τὸ ἄξιο θαυμασμοῦ, τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν παρασύρθηκε ἀπὸ τίς συμβουλές τῶν ἄλλων και οὔτε φοβήθηκε αὐτοῦς, ἀλλὰ τὸ ὅτι και ἐκείνους τοὺς ἔμαθε νά σκέφτονται και νά ἐνεργοῦν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ αὐτόν. Πράγματι εἶναι πολὺ σπουδαῖο πρᾶγμα τὸ νά γίνει κάποιος ἐξουσιαστής τῶν παθῶν του, πολὺ πιὸ σπουδαιότερο ὅμως εἶναι νά μπορέσει νά πείσει και ἄλλους νά ἀκολουθήσουν τὴν ἴδια ἀπόφαση μὲ αὐτόν· και μάλιστα νά πείσει ἄλλους ὄχι ἐπεικειῖς ἀνθρώπους και ἐναρέτους, ἀλλὰ στρατιῶτες και ἀνθρώπους πού ἔχουν μάθει νά πολεμοῦν, και πού ἔχουν ἀπελπιστεῖ ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν κόπων, και ἐπιθυμοῦν γιά λίγο ν' ἀναπνεύσουν, και πού γνωρίζουν ὅτι ἡ ὄλη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ κακὰ βρισκόταν τότε στὴ σφαγὴ τοῦ ἐχθροῦ· και ὄχι μόνο ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ κακὰ, ἀλλὰ και ἡ ἀπόκτηση ἀμέτρητων ἀγαθῶν· διότι τίποτε δὲν ἐμπόδιζε, ἀφοῦ ἐκεῖνος σφαζόταν, νά μεταβιβαστεῖ ἀμέσως σ' αὐτόν ἡ βασιλεία. Ἄλλ' ὅμως ἂν και ἦταν τόσο πολλὰ ἐκεῖνα πού ἐξερέθιζαν τοὺς στρατιῶτες, κατόρθωσε ὁ γενναῖος ἐκεῖνος νά ὑπερνικήσει ὄλους ἐκείνους και νά τοὺς πείσει νά εὐσπλαχνισθοῦν τὸν ἐχθρὸ και νά τοῦ χαρίσουν τὴ ζωή.

Ἄξίζει δὲ ν' ἀκούσουμε και τὴν ἴδια τὴ συμβουλή τῶν στρατιωτῶν· διότι ἡ ἀπανθρωπιὰ τῆς συμβουλῆς φανερώνει τὴ σταθερότητα και τὸ ἀμετάβλητο τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαίου. Διότι δὲν εἶπαν, 'νά ἐκεῖνος πού σοῦ προξένησε ἀμέτρητα κακὰ, ἐκεῖνος πού ἐπιθύμησε τὴ σφαγὴ σου, ἐκεῖνος πού μᾶς περιέβαλε μὲ τὰ πιὸ ἀνυπόφορα κακὰ', ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιλήφθηκαν ὅτι γιά ὄλα αὐτὰ ἔδειχνε ἀδιαφορία και δὲν ἔδινε και πολὺ μεγάλη σημασία γιά τὰ κακὰ πού τοῦ εἶχε κάνει, ἀναφέρουν σ' αὐτόν τὴν οὐράνια ἀπόφαση, λέγοντας, «Ὁ Θεὸς σοῦ παρέδω-

αἰδεσθεῖς κρίσιν ἐτοιμότερον ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἔλθη. Μὴ γὰρ σαυ-
 τὸν ἐκδικεῖς; φησί. Τῷ Θεῷ διακονῆ καὶ ὑπηρετεῖς, καὶ τὴν ἐκεί-
 νου ψῆφον κυροῖς. Ἄλλ' ὄσω ταῦτα ἔλεγον, τοσοῦτω μᾶλλον ἐ-
 φείδετο. Ἦδει γὰρ τοῦτο, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν αὐτῷ παρέδωκεν, ἵ-
 5 να πλείονος εὐδοκιμήσεως αὐτῷ παράσχη πρόφασιν. Καὶ σὺ
 τοίνυν, ὅταν ἴδῃς τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰς χεῖρας ἐμπεσόντα τὰς σὰς,
 μὴ νόμιζε τιμωρίας, ἀλλὰ σωτηρίας εἶναι καιρὸν ἐκεῖνον. Διὰ
 τοῦτο τότε μάλιστα φείδεσθαι δεῖ τῶν ἐχθρῶν, ὅταν αὐτῶν γε-
 νώμεθα κύριοι.

10 Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἄν' καὶ τί μέγα καὶ θαυμαστὸν γενόμε-
 νον κύριον φείσασθαι; Πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι βασιλεῖς πολλάκις
 ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐλθόντες, τοὺς πάλαι λελυπηκότας λαβόντες, ἀ-
 νάξιον αὐτῶν εἶναι ἐνόμισαν ἐν ἀρχῆς δγκῶ τοσοῦτω δίκην ἀ-
 παιτῆσαι τῶν πεπλημμελημένων, καὶ ἡ τῆς ἐξουσίας περιουσία
 15 καταλλαγῆς ὑπόθεσις γέγονεν. Ἄλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτόν ἐ-
 στιν εἰπεῖν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνελθὼν ὁ Δαυὶδ, οὐδὲ τὴν βα-
 σιλείαν ἀπολαβὼν, καὶ τὸν Σαοὺλ ὑπὸ χεῖρας ἔχων, οὕτως ἐφεί-
 σατο, ἵνα μὴ τις εἶπη, ὅτι τὸ τῆς ἀρχῆς μέγεθος τὸν θυμὸν ἐξέλυ-
 σεν, ἀλλ' εἰδὼς ὅτι διασωθεὶς τοῖς αὐτοῖς ἐπιθήσεται πάλιν καὶ
 20 εἰς μείζονας ἐμβαλεῖ τοὺς κινδύνους, οὐδὲ οὕτως ἀπέκτεινε.

Μὴ δὴ τοῦτον ἐκεῖνοις παραβάλωμεν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀ-
 σφαλὲς τὸ ἐνέχυρον ἔχοντες τῆς μετὰ ταῦτα ἀδείας, εἰκότως φεί-
 δονται, οὗτος δὲ μέλλων τὸν ἐχθρὸν καθ' ἑαυτοῦ ἀφιέναι, καὶ
 πολέμιον ἑαυτῷ σώζειν, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἠφάνισε, καὶ ταῦτα

σε αὐτόν», ὥστε, ἀφοῦ σεβαστεῖ τὴν οὐράνια ἐκείνη ἀπόφαση, νὰ προχωρήσει μὲ μεγαλύτερη προθυμία στὴ σφαγὴ του. Μήπως δηλαδή, λέγει, ζητᾶς σὺ ἐκδίκηση γιὰ σένα; Τοῦ Θεοῦ διάκονος εἶσαι καὶ αὐτὸν ὑπηρετεῖς καὶ τὴν ἀπόφαση ἐκείνου πραγματοποιοεῖς. Ἄλλ' ὅσο ἐκείνοι ἔλεγαν αὐτά, τόση περισσότερη εὐσπλαχνία ἔδειχνε γι' αὐτόν. Διότι γνώριζε αὐτό, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν παρέδωσε σ' αὐτόν, γιὰ νὰ δώσει ἀφορμὴ σ' αὐτόν γιὰ μεγαλύτερη διάκριση στὴν ἀρετὴ. Καὶ σὺ λοιπόν, ὅταν δεῖς τὸν ἐχθρό σου νὰ ἔχει πέσει στὰ χέρια σου, μὴ θεωρεῖς ἐκεῖνο ὅτι εἶναι εὐκαιρία τιμωρίας, ἀλλὰ θεώρα το εὐκαιρία σωτηρίας του. Γι' αὐτὸ τότε πρὸ πάντων πρέπει νὰ δείχνουμε εὐσπλαχνία πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μας, ὅταν αὐτοὶ βρίσκονται στὴν ἐξουσία μας.

Ἄλλ' ἴσως θὰ μπορούσε κάποιος νὰ πεῖ· καὶ τί τὸ σπουδαῖο καὶ ἄξιο θαυμασμοῦ εἶναι τὸ νὰ δείξει κανεὶς εὐσπλαχνία πρὸς κάποιον ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του; Διότι καὶ πολλοὶ ἄλλοι βασιλεῖς πολλὰς φορές, ἀφοῦ κατέλαβαν τὴν ἐξουσία, καὶ συνέλαβαν ἐκείνους ποὺ τοὺς εἶχαν λυπήσει παλαιότερα, θεώρησαν ὅτι ἦταν ἀνάξιο γι' αὐτούς, μπροστὰ στὸν τόσο ὄγκο τῆς ἐξουσίας, νὰ τιμωρήσουν ἐκείνους ποὺ τοὺς προξένησαν κακά, καὶ τὸ ὑπερβολικὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας ἔγινε γι' αὐτούς ἀφορμὴ συμφιλιώσεως. Ἄλλ' ἐδῶ τίποτε παρόμοιο δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε. Διότι χωρὶς ὁ Δαυὶδ ν' ἀνεβεῖ στὴν ἐξουσία, οὔτε νὰ καταλάβει τὴ βασιλεία, χάρισε τὴ ζωὴ στὸ Σαοὺλ ἐνῶ τὸν κρατοῦσε στὰ χέρια του, γιὰ νὰ μὴ πεῖ κάποιος, ὅτι τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας ἔσβησε τὸ θυμὸ του, ἀλλ' ἂν καὶ γνώριζε ὅτι, ἀφοῦ διασωθεῖ, θὰ ἔξακολουθήσει καὶ πάλι τίς ἴδιες ἐπιθέσεις ἐναντίον του καὶ θὰ τὸν ρίξει σὲ μεγαλύτερους κινδύνους, οὔτε ἔτσι τὸν φόνευσε.

Ἄς μὴ συγκρίνουμε λοιπόν αὐτὸν μὲ ἐκείνους. Διότι ἐκεῖνοι μὲν ἔχοντας ἐξασφαλισμένο τὸ ἐνέχυρο τῆς στὴ συνέχεια ἀσφάλειάς τους, εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ δείχνουν εὐσπλαχνία πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τους, αὐτὸς ὅμως, ἐνῶ ἐπρόκειτο ν' ἀφήσει τὸν ἐχθρό του ποὺ θὰ στρεφόταν ἐναντίον του καὶ νὰ σώσει τὸν

- πολλὰ ἔχων τὰ πρὸς τὴν σφαγὴν αὐτὸν ταύτην ὠθοῦντα. Καὶ γὰρ ἡ ἐρημία τῶν βοηθούντων τῷ Σαοῦλ, καὶ ἡ παραίνεσις τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων, καὶ ὁ φόβος τῶν μελλόντων, καὶ τὸ μηδὲ σφαγῆς κρίνεσθαι λοιπὸν ἀποκτείναντα
- 5 τὸν ἐχθρόν, καὶ τὸ μετὰ τὸν φόνον τοῦτον δύνασθαι τὸν νόμον ὑπερβαίνειν, καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα τούτων ἐβιάζετο καὶ ἠνάγκαζεν ὠθῆσαι τὸ ξίφος εἰς ἐκεῖνον. Ἄλλ' οὐδενὶ τούτων εἶξεν, ἀλλ' ἔμενεν ὥσπερ τις ἀδάμας, ἀκίνητον τὸν τῆς φιλοσοφίας διατηρῶν νόμον.
- 10 *Εἶτα, ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι οὐδὲ ἔπαθέ τι τοιοῦτον, οἷον εἰκὸς ἦν, ἀλλ' ἀναισθησία τὸ γινόμενον ἦν, οὐχὶ φιλοσοφία, ὅρα πῶς ἀγριωθεὶς ἐκαρτέρησεν. Ὅτι γὰρ αὐτῷ διανέστη τὰ κύματα τῆς ὀργῆς, καὶ πολλὴ τῶν λογισμῶν ἐκινήθη ἡ ζάλη, καὶ τὸν χειμῶνα ἐχαλίνου τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν διάνοιαν ἐπιέζετο, ἐκ*
- 15 *τῶν γενομένων ἐστὶν ἰδεῖν. «Ἀνέστη» γάρ, φησί, «καὶ ἀφείλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος Σαοῦλ λαθραίως». Εἶδες πόσος ἠγέρθη τῆς ὀργῆς ὁ χειμῶν; Ἄλλ' προῆλθε περαιτέρω, οὐδὲ εἰργάσατο τὸ ναυάγιον· ὁ γὰρ κυβερνήτης ταχέως αἰσθόμενος, ὁ εὐσεβῆς λογισμός, γαλήνην ἀντὶ χειμῶνος ἐποίησεν. «Ἐπάταξε γὰρ αὐ-*
- 20 *τόν», φησὶν, «ἡ καρδία αὐτοῦ», καὶ καθάπερ σκιρτῶντα καὶ μαινόμενον ἵππον, τὸν θυμὸν ἀνεχαίτισε.*
6. *Τοιαῦται τῶν ἀγίων αἱ ψυχαί· πρὶν ἢ πεσεῖν, ἀνίστανται, πρὶν ἢ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐλθεῖν, ἀναχαιτίζονται, ἐπειδὴ νήφουσι καὶ διαπαντός εἰσιν ἐγρηγορυῖαι. Καίτοι πόσον τοῦ σώματος*
- 25 *ἦν καὶ τοῦ ἱματίου τὸ μέσον; Ἄλλ' ὁμως ἴσχυσε μὴ προελθεῖν περαιτέρω, καὶ ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ σφόδρα ἑαυτὸν κατεδίκησεν.*

ἐχθρό του, οὔτε ἔτσι φόνευσε αὐτόν, καὶ ὅλα αὐτά, ἐνῶ εἶχε πολλὰ πού τὸν ἔσπρωχναν πρὸς τὴ σφαγὴ αὐτῆ. Καθόσον ἡ ἀπουσία τῶν βοηθῶν τοῦ Σαούλ, καὶ ἡ συμβουλή τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἡ ἀνάμνηση ἐκείνων πού συνέβηκαν στὸ παρελθόν, καὶ ὁ φόβος γιὰ ἐκεῖνα πού ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν στὸ μέλλον, καὶ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο, ἂν φόνευε τὸν ἐχθρό του, νὰ καταδικαστεῖ στὴ συνέχεια γιὰ φόνο, καὶ τὸ ὅτι μετὰ τὸ φόνο αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ σταθεῖ πάνω ἀπὸ τὸ νόμο, καὶ πολλὰ ἄλλα πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὸν ἐκβίαζαν καὶ τὸν ἐξανάγκαζαν νὰ βυθίσει τὸ ξίφος σ' ἐκεῖνον. Ὅμως σὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑποχώρησε, ἀλλὰ παρέμεινε σὰν κάποιον διαμάντι σταθερός, διατηρώντας ἀμετακίνητο τὸ νόμο τῆς εὐσέβειας.

Ἔπειτα, γιὰ νὰ μὴ λέγεις, ὅτι δὲν ἔπαθε τίποτε τὸ παρόμοιο, ἀπὸ αὐτὰ πού ἦταν φυσικὸ νὰ πάθει κανεὶς, ἀλλ' αὐτὸ πού συνέβηκε ἦταν ἀναισθησία καὶ ὄχι ἀποτέλεσμα ἀρετῆς, πρόσεχε πῶς συγκρατήθηκε ἂν καὶ ἐξαγριώθηκε. Διότι τὸ ὅτι σηκώθηκαν μέσα του τὰ κύματα τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ προξένησαν μεγάλη ζάλη οἱ σκέψεις του, καὶ τὸ ὅτι χαλιναγώγησε τὴ θαλασσοταραχὴ αὐτῆ μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, καταπιέζοντας τὶς σκέψεις του, μπορούμε νὰ τὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὰ ὅσα συνέβηκαν. Διότι, λέγει, «Σηκώθηκε καὶ ἀφαίρεσε κρυφὰ τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι τοῦ Σαούλ»¹⁰. Εἶδες πόση τρικυμία ὀργῆς σηκώθηκε μέσα του; Ἄλλὰ δὲν προχώρησε παραπέρα, οὔτε ἄφησε νὰ συμβεῖ τὸ ναυάγιο· διότι ὁ κυβερνήτης, δηλαδή ὁ εὐσεβῆς λογισμὸς, ἐρχόμενος γρήγορα σὲ συναίσθηση, μετέτρεψε τὴν τρικυμία σὲ γαλήνη. Διότι, λέγει, «Αἰσθάνθηκε μέσα στὴν καρδιά του μεγάλη στενοχώρια», καὶ ἀναχαίτισε τὸ θυμὸ του σὰν ἀκριβῶς κάποιον ἀνυπότακτο καὶ μανιακὸ ἵππο.

6. Τέτοιες εἶναι οἱ ψυχῆς τῶν ἀγίων· πρὶν καλά-καλὰ πέσουν, σηκώνονται, πρὶν φθάσουν στὴν ἁμαρτία, ἀναχαιτίζονται, ἐπειδὴ εἶναι συνέχεια προσεκτικῆς καὶ διαρκῶς ἐπαγρυπνοῦν. Ἄν καὶ βέβαια πόση ἦταν ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἐνδύματος; Ἄλλ' ὅμως κατόρθωσε νὰ μὴ προχωρήσει παραπέρα καὶ γι' αὐτὸ δὲ πού ἔκανε καταδίκασε ὑ-

«Ἐπάταξε γὰρ αὐτὸν ἡ καρδία αὐτοῦ», φησὶν, «ὅτι ἀφείλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος, καὶ εἶπε πρὸς τοὺς ἄνδρας· μηδαμῶς ἔμοι παρά Κυρίου». Τί ἐστι, «Μηδαμῶς ἔμοι παρά Κυρίου»; Ἄντι τοῦ, ἴλεώς μοι Κύριος, φησί, καὶ αὐτὸς εἰ βουληθείην, μὴ 5 συγχωρήσαι μοι ποτε τοῦτο ἐργάσασθαι ὁ Θεός, μηδὲ ἐπιτρέψειεν εἰς ταύτην ἔλθειν τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδε τὴν τοιαύτην φιλοσοφίαν σχεδὸν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνουσαν φύσιν, καὶ τῆς ἀνωθεν δεομένην ροπῆς, καὶ μικροῦ περιτραπέντα πρὸς τὴν σφαγὴν, εὐχεται λοιπόν, ὥστε καθαρὰν τὸν Θεὸν 10 αὐτῷ διατηρῆσαι τὴν χεῖρα. Τί ταύτης γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς ἡμερώτερον;

Ἄρα ἀνθρωπον ἔτι τοῦτον ἐροῦμεν, τὸν ἐν ἀνθρωπεῖα φύσει πολιτείαν ἀγγελικὴν ἐπιδειξάμενον; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο οἱ θεῖοι νόμοι. Τίς γὰρ ἂν, εἰπέ μοι, ταχέως ἔλοιτο τοιαύτην εὐχὴν 15 εὐξασθαι τῷ Θεῷ; Τί λέγω, τοιαύτην; Μὴ κατεύξασθαι μὲν οὖν τοῦ λελυπηκότος τίς ἂν ραδίως ὑπομείνειε; Καὶ γὰρ εἰς τοῦτο θηριωδίας ἐληλάκασιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς, ἐπειδὴ ἀσθενήσωσι, καὶ μηδὲν δυνηθῶσι κακὸν ποιῆσαι τὸν λελυπηκότα, αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἄμυναν καλεῖν τὸν Θεόν, καὶ παρακαλεῖν δοῦναι 20 αὐτοῖς ἐπεξελθεῖν τοῖς ἡδίκηκόσιν. Οὗτος δὲ ὡσπερ ἐκ διαμέτρου πᾶσιν ἐκείνοις καὶ ἀπεναντίας ποιούμενος τὴν εὐχὴν, παρακαλεῖ μὴ δοῦναι ἐπεξελθεῖν, οὕτω λέγων· «Μὴ μοι γένοιτο παρά Κυρίου, ἐπενεγκεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν», ὡς περὶ υἱοῦ τοῦ πολεμίου διαλεγόμενος, ὡς περὶ γνησίου παιδός. Καὶ οὐ μόνον 25 ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συντίθησι. Καὶ ὄρα πῶς συνετῶς καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν βίον αὐτοῦ διερευνώμενος, οὐδὲν εὕρισκεν ἀγαθόν, οὐδὲ εἶχεν εἰπεῖν, ὅτι

10. Α' Βασ. 19, 9-10.

11. Α' Βασ. 24, 4-7.

περβολικά τὸν ἑαυτό του. Διότι, λέγει, «Πληγώθηκε πάρα πολὺ ἡ καρδιά του πού ἀφαίρεσε τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι τοῦ Σαοὺλ καὶ εἶπε πρὸς τοὺς ἄνδρες του· μηδαμῶς ἐμοὶ παρὰ Κυρίου»¹¹. Τί σημαίνει, «Μηδαμῶς ἐμοὶ παρὰ Κυρίου»; Λέχθηκε ἀντὶ τοῦ ἄς μὲ εὐσπλαχνιστεῖ ὁ Κύριος, καὶ ἂν ἐγὼ τὸ ἤθελα, ἄς μὴ μὲ ἀφήσει ποτὲ ὁ Θεὸς νὰ τὸ κάνω αὐτό, οὔτε νὰ μὲ ἐπιτρέψει νὰ φθάσω σ' αὐτὴ τὴν ἁμαρτία. Διότι, ἐπειδὴ γνώριζε, ὅτι ἡ εὐσέβειά του αὐτὴ ξεπερνᾷ σχεδὸν τὶς δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ ὅτι χρειάζεται τὴν οὐράνια βοήθεια, καὶ ὅτι παρὰ λίγο θὰ ἐκτρεπόταν πρὸς τὴ σφαγή, προσεύχεται λοιπόν, ὥστε νὰ τοῦ διατηρήσει ὁ Θεὸς καθαρὸ τὸ χέρι του. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἡμερότερο ἀπὸ τὴν ψυχὴ αὐτῆ;

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ θὰ ὀνομάσουμε ἀκόμα αὐτὸν ἄνθρωπο, αὐτὸν πού, ἔχοντας ἀνθρώπινη φύσῃ, παρουσίασε ἀγγελικὸ τρόπο ζωῆς; Ἄλλὰ δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ οἱ θεῖοι νόμοι νὰ τὸ ἀνεχθοῦν αὐτό. Διότι πές μου, ποῖος θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ προτιμήσει τόσο γρήγορα νὰ ἀπευθύνει μιὰ τέτοια προσευχὴ πρὸς τὸ Θεό; Γιατί λέγω τέτοια; Ποῖος θὰ μπορούσε εὐκολα νὰ συγκρατηθεῖ νὰ μὴ καταραστεῖ ἐκείνον πού τὸν λύπησε; Καθόσον οἱ πῖο πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἔχουν φθάσει σὲ τέτοιο μέγεθος θηριωδίας, ὥστε, ὅταν ἀρρωστήσουν καὶ δὲν μποροῦν νὰ κάνουν κανένα κακὸ σ' ἐκείνον πού τοὺς ἔχει λυπήσει, καλοῦν τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ σὲ βοήθεια καὶ τὸν παρακαλοῦν νὰ τοὺς βοηθήσει νὰ τιμωρήσουν ἐκείνους πού τοὺς ἔχουν ἀδικήσει. Αὐτὸς ὁμοίως, κάμνοντας τὴν προσευχὴ του ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς ὅλους ἐκείνους, παρακαλεῖ τὸ Θεὸ νὰ μὴ τὸν ἐπιτρέψει νὰ τιμωρήσει αὐτόν, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Ἄς μὴ μοῦ ἐπιτραπῆ ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ σηκώσω τὸ χέρι μου ἐναντίον αὐτοῦ»¹¹, μιλώντας γιὰ τὸν ἐχθρό του σὰν νὰ πρόκειται γιὰ υἱό του, σὰν νὰ πρόκειται γιὰ γνήσιο παιδί του. Καὶ ὄχι μόνο τοῦ ἔσωσε τὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ προβάλλει καὶ τὴν ἀπολογία πρὸς χάρη αὐτοῦ. Καὶ πρόσεχε πῶς τό κάμνει αὐτὸ μὲ σύνεση καὶ σοφία. Διότι, ἐπειδὴ ἐξετάζοντας τὴ ζωὴ του δὲν ἔβρισκε κανένα καλὸ, οὔτε μπορούσε νὰ πεῖ, ὅτι δὲν ἔχω ἀδικηθεῖ ἀπ' αὐτόν, οὔτε ὅτι δὲν κακοπάθησα

οὐκ ἠδίκημαι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἔπαθον κακῶς (ἐμελλον γὰρ ἀντιφθέγγεσθαι τούτοις οἱ στρατιῶται παρόντες, οἱ τῇ πείρᾳ μαθόντες αὐτοῦ τὴν πονηρίαν), περιέρχεται ἐτέρωθεν ζητῶν ἀπολογία εὐπρόσωπον εὐρεῖν.

5 Ἔϊτα οὐκ ἔχων ἀπὸ τοῦ βίου, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἐκείνου τοῦτο ποιῆσαι, ἐπὶ τὴν τιμὴν τὴν ἐκείνου κατέφυγεν εἰπών, «Ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν». Τί λέγει, φησί; ὅτι μιαρὸς καὶ παμμίαρὸς, καὶ μυρίων γέμων κακῶν, καὶ τὰ ἔσχατα ἡμᾶς διαθείς; Ἄλλὰ βασιλεύς, ἀλλὰ ἄρχων, ἀλλὰ τὴν προστασίαν τὴν ἡμετέ-
 10 ραν ἐνεχειρίσθη. Καὶ οὐκ εἶπε, 'βασιλεύς', ἀλλὰ τί; «Ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν», οὐκ ἀπὸ τῆς κάτωθεν τιμῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἄνωθεν ψήφου ποιήσας αἰδέσιμον. Καταφρονεῖς τοῦ συνδούλου, φησίν; αἰδέσθητι τὸν δεσπότην. Διαπτύεις τὸν κεχειροτονημένον; Φοβήθητι τὸν χειροτονήσαντα. Εἰ γὰρ τοὺς ἄρχοντας τού-
 15 τος τοὺς ὑπὸ βασιλέως χειροτονουμένους, κἂν πονηροί, κἂν κλέπται, κἂν λησταί, κἂν ἄδικοι, κἂν ὀτιοῦν ὧσιν ἕτερον, δεδοίκαμεν καὶ πεφρίκαμεν, οὐ διὰ τὴν πονηρίαν καταφρονοῦντες αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ χειροτονήσαντος δυσωπούμενοι, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ χρῆ τοῦτο ποιεῖν. Οὕτω παρέλυσεν
 20 αὐτόν, φησί, τῆς ἀρχῆς, οὐδὲ ἰδιώτην ἐποίησε.

Μὴ τοίνυν τὴν τάξιν ἀνατρέπωμεν, μηδὲ τῷ Θεῷ πολεμῶμεν, τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενοι· «Ὅτι πᾶς ὁ ἀντιπασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν, οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται». Οὐχὶ χρι-
 25 στὸν δὲ αὐτὸν ἐκάλει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ κύριον. Οὐ τῆς τυχοῦσης δὲ φιλοσοφίας ἐστὶ, τὸ τὸν ἐχθρὸν τοῖς τῆς τιμῆς καὶ τῆς θεραπείας ὀνόμασι προσειπεῖν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀφ' ὧν ἕτεροι πάσχουσιν ἴδοι τις ἂν ἠλίκον ἐστί. Πολλοὶ γοῦν τοὺς ἑαυτῶν ἐχθροὺς οὐδὲ ἀπὸ γυμνῶν καὶ ψιλῶν τῶν ὀνομάτων καλεῖν

ἀπ' αὐτὸν (διότι ἐπρόκειτο ν' ἀντικρούσουν αὐτὰ οἱ παραβρισκόμενοι στρατιῶτες, πὺ γνόρισαν ἐμπρακτα τὴν κακία αὐτοῦ), στρέφεται ἄλλου, ἀναζητῶντας νὰ βρεῖ κατάλληλη δικαιολογία.

Ἔπειτα, μὴ μπορώντας ἀπὸ τὴ ζωὴ, οὔτε ἀπὸ τὰ ἔργα ἐκείνου νὰ τὸ κάνει αὐτό, κατέφυγε πρὸς τὴν τιμὴ ἐκείνου, λέγοντας, « Ὅτι τὸν ἔχρισε βασιλιὰ ὁ Κύριος». Τί λέγει, λέγει; ὅτι εἶναι βδελυρὸς καὶ ὑπερβολικὰ ἀκάθαρτος καὶ γεμάτος ἀπὸ ἀμέτρητα κακά, καὶ ὅτι μᾶς προξένησε τὰ πῶ χειρότερα κακά; Ἄλλ' εἶναι βασιλιάς, ἀλλ' εἶναι ἄρχοντας, ἀλλὰ τοῦ ἀνατέθηκε ἡ προστασία ἡ δική μας. Καὶ δὲν εἶπε, 'βασιλιάς', ἀλλὰ τί; « Ὅτι τὸν ἔχρισε ὁ Κύριος», κάμνοντάς τον ἄξιο σεβασμοῦ ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπίγεια τιμὴ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν οὐράνια ἀπόφαση. Καταφρονεῖς τὸν σύνδουλό σου, λέγει; δεῖξε σεβασμὸ πρὸς τὸν Κύριό σου. Περιφρονεῖς αὐτὸν πὺ ἔχει χειροτονηθεῖ; φοβήσου ἐκεῖνον πὺ τὸν χειροτόνησε. Διότι, ἐὰν φοβούμαστε καὶ τρέμουμε τοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς πὺ χειροτονήθηκαν ἀπὸ βασιλεῖς, εἴτε αὐτοὶ εἶναι κακοί, εἴτε κλέφτες, εἴτε ληστές, εἴτε ἄδικοι, εἴτε ὁ,τιδήποτε ἄλλο, καὶ τοὺς περιφρονοῦμε ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς κακίας τους, ἀλλὰ τοὺς σεβόμαστε ἐξ αἰτίας τῆς ἀξίας ἐκείνου πὺ τοὺς χειροτόνησε, πολὺ περισσότερο πρέπει νὰ τὸ κάμνομε αὐτὸ στὴν περίπτωσι τοῦ Θεοῦ. Διότι, λέγει, δὲν τοῦ ἀφαίρεσε ἀκόμη τὴν ἐξουσία, οὔτε τὸν ἔκανε ἰδιώτη.

Ἄς μὴ ἀνατρέπουμε λοιπὸν τὴν τάξιν, οὔτε νὰ πολεμοῦμε τὸ Θεό, παρουσιάζοντας μὲ τὰ ἔργα μας ἐκεῖνο τὸ ἀποστολικό· « Ὅτι ὁ καθένας πὺ ἀντιτάσσεται στὴν ἐξουσία, ἀντιστάθηκε στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνοι δὲ πὺ ἀντιστέκονται, θὰ συντελέσουν στὴν καταδίκη τοῦ ἑαυτοῦ τους»¹². Δὲν τὸν ὀνόμαζε δὲ μόνον χρισμένον ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ κύριόν του. Καὶ δὲν εἶναι δεῖγμα τυχαίας εὐσεβείας ν' ἀποκαλεῖ κάποιος τὸν ἐχθρό του μὲ τὰ ὀνόματα τῆς τιμῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ πάλιν θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ διαπιστώσει πόσο σπουδαῖο εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πὺ παθαίνουν ἄλλοι. Πολλοὶ δηλαδὴ δὲν ἀνέχονταν τοὺς ἐχθροὺς τους νὰ τοὺς ὀνομάσουν οὔτε μὲ τὰ ἀπλά καὶ

ἀνέχονται, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρων πολλὴν ἐχόντων κατηγορίαν, τὸν
 μιαρὸν, τὸν μαινόμενον, τὸν ἐξεστηκότα, τὸν παραπαίοντα, τὸν
 λυμεῶνα, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα συνείροντες, οὕτω προσαγο-
 5 ρεύουσι τοὺς ἐχθρούς. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, οὐ πόρρωθεν,
 ἀλλ' ἐγγυθεν οἶσώ σοι τὸ παράδειγμα ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Σα-
 οῦλ. Τὸν γοῦν ἅγιον τοῦτον διὰ τὴν πολλὴν ἀπέχθειαν οὐχ ὑπέ-
 μεινε διὰ τοῦ οἰκείου καλεῖν ὀνόματος, ἀλλὰ πανηγύρεως ποτε
 τελουμένης, ἐπιζητῶν ἔλεγε· «Ποῦ ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰεσσαί;». Οὕτω
 10 τοῦ γεγεννηκότος εὐτελεία προσδοκῶν λυμανεῖσθαι τὴν τοῦ δι-
 καίου δόξαν, οὐκ εἰδὼς ὅτι λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον οὐ περιφάνεια
 προγόνων, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴ ποιεῖν εἶωθεν.

Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Δαυὶδ οὕτως. Οὕτε γὰρ ἀπὸ τοῦ πα-
 τρὸς αὐτὸν ἐκάλεσε, καίτοι κάκεινος σφόδρα εὐτελής ἦν καὶ ἄ-
 15 περριμμένος, οὕτε ἀπὸ ψιλοῦ καὶ γυμνοῦ τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἀ-
 πὸ τοῦ τῆς τιμῆς, ἀπὸ τοῦ τῆς δεσποτείας. Οὕτω καθαρὰ πάσης
 ἀπεχθείας ἦν αὐτῷ ἡ ψυχὴ. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητέ, τοῦτον ζή-
 λωσον, καὶ τοῦτο παιδεύθητι πρότερον, μηδέποτε τὸν ἐχθρὸν ἀ-
 πὸ τῶν διαβεβλημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐντίμων καλεῖν ὀνομά-
 20 των. Ἄν γὰρ μελετήσῃ τὸ στόμα ἐντίμῳ καὶ θεραπείαν ἔχοντι
 καλεῖν τὸν λελυπηκότα ὀνόματι, καὶ ἀκούσασα ἡ ψυχὴ παρὰ τῆς
 γλώττης παιδευομένη καὶ συνεπιζομένη καταδέξεται τὴν πρὸς ἐ-
 κείνον καταλλαγὴν. Αὐτὰ γὰρ τὰ ῥήματα τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ φλεγ-
 μονῆς ἔσται φάρμακον ἄριστον.

7. Ταῦτα εἶρηκα νῦν, οὐχ ἵνα ἐπαινέσωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα
 καὶ ζηλώσωμεν. Ταύτην οὖν ἕκαστος τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῆς καρ-
 δίας ζωγραφείτω τῆς ἑαυτοῦ, καθάπερ χεῖρὶ τοῖς λογισμοῖς ὑπο-
 γράφων διηνεκῶς τὸ σπήλαιον τὸ διπλοῦν, τὸν Σαοῦλ ἔνδον κα-

κοινὰ ὀνόματά τους, ἀλλὰ τοὺς ὀνομάζουν μὲ ἄλλα πού εἶναι ἄξια πολλῆς κατηγορίας, ὅπως ὁ βδελυρός, ὁ μανιακός, ὁ παράφρονας, ὁ φρενοβλαβής, ὁ διαφθορέας, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια τοὺς σέρνουν ἀπὸ πίσω, καὶ μὲ ὄλα αὐτὰ προσφωνοῦν τοὺς ἐχθροὺς τους. Καὶ τὸ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, θὰ σοῦ φέρω τὸ παράδειγμα ὄχι ἀπὸ μακριά, ἀλλὰ ἀπὸ πολὺ κοντά, ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸ Σαοὺλ. Τὸν ἅγιο αὐτὸ δηλαδὴ, ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου μίσους τοῦ πρὸς αὐτὸν δὲν ἀνεχόταν νὰ τὸν ὀνομάζει μὲ τὸ δικό του ὄνομα, ἀλλ' ἐνῶ κάποτε γινόταν πανηγυρῆ, ἀναζητῶντας αὐτόν, ἔλεγε· «ποῦ εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Ἰεσσαί;»¹³. Ἔτσι δὲν τὸν ὀνόμασε ἐπειδὴ ἀφ' ἐνὸς μὲν μισοῦσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐλπίζοντας μὲ τὴν εὐτέλεια τοῦ πατέρα του νὰ βλάψει τὴ δόξα τοῦ δικαίου, μὴ γνωρίζοντας ὅτι τὴ λαμπρότητα καὶ τὴν ἀνωτερότητα συνήθως τὴν δημιουργοῦν ὄχι ἢ διασημότητα τῶν προγόνων, ἀλλ' ἢ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς.

Ἄλλ' ὁ μακάριος Δαυὶδ δὲν τὸ ἔκανε αὐτό. Διότι οὔτε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του τὸν ὀνόμασε, ἂν καὶ βέβαια ἐκεῖνος ἦταν πάρα πολὺ ἀσήμαντος καὶ περιφρονημένος, οὔτε μὲ τὸ κοινὸ καὶ ἀπλὸ ὄνομά του, ἀλλὰ τὸν ὀνόμασε μὲ τὸ ὄνομα τῆς τιμῆς, μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐξουσίας. Τόσο πολὺ καθαρὴ ἦταν ἡ ψυχὴ του ἀπὸ κάθε ἐχθρα. Καὶ σὺ λοιπόν, ἀγαπητέ, αὐτὸν μιμήσου καὶ σ' αὐτὸ προηγουμένως ἀσκήσου, ποτὲ νὰ μὴ ὀνομάζεις δηλαδὴ τὸν ἐχθρό σου μὲ τὰ δύσφημα ὀνόματα, ἀλλὰ μὲ τὰ ἔντιμα ὀνόματα. Διότι ἂν προσπαθῆσει τὸ στόμα νὰ ὀνομάσει ἐκεῖνον πού μᾶς λύπησε μὲ ὄνομα ἔντιμο καὶ ἄξιο σεβασμοῦ, τότε καὶ ἡ ψυχὴ ἀκούοντας αὐτὸ ἀπὸ τὴ γλῶσσα καὶ διδασκόμενη ἀπὸ αὐτὸ καὶ κάμνοντάς το συνήθειά της, θ' ἀποδεχθεῖ τὴ συμφιλίωση μὲ ἐκεῖνον. Καθόσον τὰ λόγια αὐτὰ θὰ γίνουν ἄριστο φάρμακο γιὰ τὴ φλεγμονὴ πού ὑπάρχει μέσα στὴν καρδιά.

7. Αὐτὰ τὰ εἶπα τώρα, ὄχι γιὰ νὰ τὸν ἐπαινέσουμε μόνο, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὸν μιμηθοῦμε. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἱστορίαν ἄς ζωγραφίσει ὁ καθένας μέσα στὴν καρδιά του, ζωγραφίζοντας

θεύδοντα, καὶ καθάπερ ἀλύσει τινὶ δεδεμένον τῷ ὕπνῳ, καὶ ὑποκείμενον τῇ δεξιᾷ τοῦ τὰ μέγιστα ἡδικημένου, τὸν Δαυὶδ ἐφροστώτα καθεύδοντι, τοὺς στρατιώτας παρόντας, καὶ παροξύνοντας πρὸς σφαγὴν· τὸν μακάριον ἐκεῖνον φιλοσοφοῦντα, καὶ τὸν οἶ5
 5 κεῖον καὶ τὸν τούτων θυμὸν καταστέλλοντα, καὶ ὑπὲρ τοῦ τοσαῦτα πεπλημμεληκότος ἀπολογούμενον. Ταῦτα μὴ μόνον ἐπὶ τῆς διανοίας γράφωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν συνεδρίοις διαλεγώμεθα πρὸς ἀλλήλους διηνεκῶς· ταῦτα καὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ πρὸς παιδία συνεχῶς ἀνακινῶμεν τὰ διηγήματα. Εἴτε γὰρ περὶ βασι-
 10 λέως διαλέγεσθαι βούλει, ἰδοὺ βασιλεύς· εἴτε περὶ στρατιωτῶν, εἴτε περὶ οἰκίας, εἴτε περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, πολλὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ὄψει τούτων τὴν εὐπορίαν. Ταῦτα μεγίστην ἔχει τὰ διηγήματα τὴν ὠφέλειαν. Ἀμήχανον γάρ, ἀμήχανον, ψυχὴν ἐν ταύταις στρεφομένην ταῖς ἱστορίαις, δυνηθῆναί ποτε κρατηθῆναι τῷ
 15 πάθει.

Ἴν' οὖν μὴ μάτην τὸν καιρὸν δαπανῶμεν, μηδὲ εἰκῆ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀναλίσκωμεν εἰς φλυαρίας ἀκαιίρους καὶ περιττάς, μαθόντες τῶν γενναίων ἀνδρῶν τὰς ἱστορίας, ταῦτα συνεχῶς διαλεγώμεθα, καὶ περὶ τούτων. Κἂν βουλευθῆ τις τῶν συνεδρευόντων ἢ περὶ θεάτρων, ἢ περὶ ἵπποδρομίας, ἢ περὶ πραγμάτων οὐδέν σοι προσηκόντων ποιήσασθαι λόγον, ἀπαγαγὼν αὐτὸν τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης, εἰς ταύτην ἔμβαλε τὴν διήγησιν, ἵνα καὶ τὴν ψυχὴν ἐκκαθάραντες, καὶ ἡδονῆς μετὰ ἀσφαλείας ἀπολαύσαντες, καὶ πρᾶγους ἑαυτοὺς καταστήσαντες καὶ ἡμέρους τοῖς λελυ-
 20 πηκόσιν ἅπασιν, ἀπέλθωμεν ἐκεῖ μηδένα ἔχοντες ἐχθρόν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

μὲ τις σκέψεις του διαρκῶς σὰν μὲ χέρι τὸ διπλὸ σπῆλαιο, τὸ Σαοὺλ νὰ κοιμᾶται μέσα σ' αὐτὸ καὶ νὰ εἶναι δεμένος μὲ τὸν ὕπνο σὰν ἀκριβῶς μὲ ἄλυσίδα, καὶ νὰ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἐκείνου ποὺ πρὶν εἶχε ἀδικήσει ὑπερβολικά, τὸν Δαυὶδ δὲ νὰ στέκεται δίπλα σ' ἐκείνον ποὺ κοιμᾶται, τοὺς στρατιῶτες νὰ εἶναι παρόντες καὶ νὰ τὸν προτρέπουν γιὰ τὴ σφαγὴ, τὸν μακάριο ἐκεῖνο νὰ ἀντιμετωπίζει ἐκείνους μὲ φιλοσοφικότητα καὶ νὰ καταπραῖνει τὸν δικό του θυμὸ καὶ ἐκείνων, καὶ ν' ἀπολογεῖται ὑπὲρ ἐκείνου ποὺ τοῦ εἶχε προξενήσει τόσα πολλὰ κακά. Αὐτὰ ἄς μὴ τὰ ἐντυπώνουμε μόνο μέσα στὴ σκέψη μας, ἀλλὰ καὶ στὶς συγκεντρώσεις νὰ τὰ συζητοῦμε διαρκῶς ἀναμεταξύ μας καὶ τίς ἴδιες τίς διηγῆσεις αὐτὲς ἄς τίς συζητοῦμε συνέχεια μὲ τὴ γυναῖκα μας καὶ τὰ παιδιά μας. Διότι εἴτε θέλεις νὰ συζητήσεις γιὰ βασιλιά, νὰ ἐδῶ βρίσκεται ὁ βασιλιάς· εἴτε γιὰ στρατιῶτες, εἴτε γιὰ οἰκία, εἴτε γιὰ πολιτικὰ πράγματα, θὰ βρεῖς μέσα στὴ Γραφή μεγάλη ἀφθονία ἀπὸ αὐτά. Αὐτὲς οἱ διηγῆσεις παρέχουν πάρα πολὺ μεγάλη ὠφέλεια. Διότι εἶναι ἀδύνατο, εἶναι ἀδύνατο ψυχὴ ποὺ καταγίνεται μὲ τέτοιου εἴδους ἱστορίες, νὰ φθάσει κάποτε νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ τὸ πάθος.

Γιὰ νὰ μὴ ξοδεύουμε λοιπὸν ἄδικα τὸν καιρὸ μας, οὔτε νὰ σπαταλοῦμε ἄσκοπα τὴ ζωὴ μας σὲ ἀκατάλληλες καὶ περιττὲς φλυαρίες, ἀφοῦ μάθουμε τίς ἱστορίες τῶν γενναίων ἀνδρῶν, ἄς συζητοῦμε συνέχεια αὐτὲς καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὲς. Καὶ ἂν θελήσει κάποιος ἀπὸ τοὺς παραβρισκομένους στὴ συγκέντρωση νὰ κάνει λόγο ἢ γιὰ θέατρα, ἢ γιὰ ἵπποδρομίες, ἢ γιὰ πράγματα ποὺ δὲν πρέπει σὲ σένα, ἀφοῦ τὸν ἀπομακρύνεις ἀπὸ τὰ θέματα ἐκεῖνα, μετάφερε τὴ συζήτηση σ' αὐτό, ὥστε, ἀφοῦ καθάρισομε καὶ τὴν ψυχὴ καὶ ἀπολαύσομε μὲ ἀσφάλεια τὴν εὐχαρίστηση, καὶ καταστήσομε τοὺς ἑαυτοὺς μας γεμάτους ἀπὸ καλωσύνη καὶ ἡμερότητα πρὸς ὄλους ἐκείνους ποὺ μᾶς ἔχουν λυπήσει, νὰ φύγουμε ἀπὸ ἐκεῖ μὴ ἔχοντας κανένα ἐχθρό, καὶ νὰ ἐπιτύχουμε τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μὲ τὴ χάρη καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

"Οτι μέγα αγαθὸν οὐ τὸ μετιέναι μόνον ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπαινεῖν ἀρετὴν· καὶ ὅτι μείζον ἐστησε τροπαιὸν φεισάμενος τοῦ Σαοὺλ ὁ Δαυὶδ, ἢ ὅτε τὸν Γολιάθ κατήνεγκε· καὶ ὅτι ἑαυτὸν μᾶλλον ἢ τὸν Σαοὺλ ὠφέλησε τοῦτο ποιήσας· καὶ εἰς τὴν ἀπολογίαὶν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν Σαοὺλ.

1. Ὑμεῖς μὲν πρόωγην ἐπηνέσατε τὸν Δαυὶδ τῆς ἀνεξικακίας, ἐγὼ δὲ ὑμᾶς ἐθαύμασα τῆς περὶ τὸν Δαυὶδ εὐνοίας τε καὶ φιλοστοργίας. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸ μετιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς μετιόντας ἐπαινεῖν καὶ θαυμάζειν, φέρει τινὰ μισθὸν 5 ἡμῖν οὐ μικρόν· ὥσπερ οὖν οὐ μόνον τὸ ζηλοῦν κακίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας ἐπαινεῖν, φέρει κόλασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἡμῖν, καὶ εἰ χρῆ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, αὐτῶν τῶν ἐν πονηρίᾳ ζώντων χαλεπωτέραν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, δείκνυσιν ὁ Παῦλος ἐν οἷς φησιν· ἐπειδὴ γὰρ κακίας ἅπαν εἶδος ἠρίθμησε, 10 καὶ τῶν καταπατούντων τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους κατηγορήσεν ἅπάντων, ἐπήγαγε λέγων περὶ αὐτῶν ἐκείνων· «Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ γνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι· διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε». Ὅρας ὅτι 15 διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν, ἵνα δείξῃ τοῦτο ἐκείνου χαλεπώτερον ὄν.

ΟΜΙΛΙΑ Β΄.

Περὶ τοῦ ὅτι εἶναι μεγάλο ἀγαθὸ ὄχι μόνο τὸ ν' ἀσκεῖ κανεὶς τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ἐπαινεῖ τὴν ἀρετὴν, καὶ ὅτι μεγαλύτερο τρόπαιον ἔστησε ὁ Δαυὶδ μὲ τὸ ὅτι χάρισε τὴ ζωὴν τοῦ Σαοῦλ, παρὰ ὅταν κατανίκησε τὸ Γολιάθ· καὶ ὅτι μὲ αὐτὸ ποῦ ἔκανε τὸν ἑαυτό του ὠφέλησε περισσότερο, παρὰ τὸ Σαοῦλ, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπολογία αὐτοῦ πρὸς χάριν τοῦ Σαοῦλ.

1. Σεῖς μὲν προηγουμένως ἐπαινέσατε τὸ Δαυὶδ γιὰ τὴν ἀνεξι-
κακία του, ἐνῶ ἐγὼ θαύμασα τὴν ἀγάπην καὶ τὴν φιλοστοργίαν
σου γιὰ τὸ Δαυὶδ. Διότι βέβαια ὄχι μόνο τὸ νὰ ἀσκοῦμε καὶ νὰ
μιμούμαστε τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ἐπαινοῦμε καὶ νὰ θαυ-
μάζουμε ἐκείνους ποῦ τὴν ἀσκοῦν μᾶς παρέχει μιὰ κάποια ὄχι
μικρὴ ἀμοιβή· ὅπως ἀκριβῶς βέβαια ὄχι μόνο τὸ νὰ μιμούμα-
στε τὴν κακία, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ἐπαινοῦμε ἐκείνους ποῦ ζοῦν μέ-
σα σ' αὐτὴν προξενῶσιν ἡμῶν ὄχι τυχαία τιμωρία, καί, ἐὰν πρέ-
πει νὰ ποῦμε καὶ κάτι τὸ ἄξιον θαυμασμοῦ, φοβερότερη ἀπὸ τὴν
τιμωρία ἐκείνων ποῦ ζοῦν μέσα στὴν κακία. Καὶ τὸ ὅτι αὐτὸ εἶ-
ναι ἀλήθεια, τὸ δείχνει ὁ Παῦλος μὲ ἐκεῖνα ποῦ λέγει· διότι, ἀ-
φοῦ ἀπαρίθμησε κάθε εἶδος τῆς κακίας καὶ κατηγορήσας ὄλους
ἐκείνους ποῦ καταπατοῦν τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, πρόσθεσε καὶ
εἶπε γιὰ ἐκείνους τὰ ἑξῆς· «Οἱ ὅποιοι ἂν καὶ γνώρισαν τὴν ἐντο-
λὴν τοῦ Θεοῦ, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἄξιοι θανάτου ἐκεῖνοι ποῦ πράτ-
τουν ὄλα αὐτά, ὄχι μόνο τὰ πράττουν, ἀλλὰ καὶ ἐπαινοῦν ἐκεί-
νους ποῦ πράττουν αὐτά· γι' αὐτὸ, ἄνθρωπε, εἶσαι ἀδικαιολό-
γητος»¹. Βλέπεις ὅτι γι' αὐτὸ τὸ εἶπε ἔτσι, γιὰ νὰ δείξει ὅτι αὐτὸ

Τοῦ γὰρ ἀμαρτάνειν τὸ καὶ ἐπαινεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας, πολὺ μείζον εἰς κολάσεως λόγον· καὶ μάλα εἰκότως· διεφθαρμένης γὰρ ἔστι γνώμης καὶ ἀνίατα νοσοῦσης αὕτη ἡ ψῆφος. Ὁ μὲν γὰρ μετὰ τοῦ πλημμελεῖν καταγινώσκων τῆς ἀμαρτίας, χρόνῳ ποτὲ 5 ἑαυτὸν δυνήσεται ἀνακτήσασθαι, ὁ δὲ ἐπαινῶν πονηρίαν, τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι θεραπείας ἑαυτὸν ἀπεστέρησεν. Ὡστε εἰκότως τοῦτο ἐκείνου χαλεπώτερον ὁ Παῦλος εἶναι ἀπέδειξεν.

Ὡσπερ οὖν οὐχ οἱ τὰ φαῦλα πράσσοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτους ἐγκωμιάζοντες, τῆς αὐτῆς, ἢ καὶ χαλεπωτέρας, ἐκεί-
 10 νοις κοινωνοῦσι κολάσεως, οὕτως οἱ τοὺς ἀγαθοὺς ἐπαινοῦντες καὶ θαυμάζοντες, συμμερισταὶ τῶν ἐκείνοις ἀποκειμένων στεφάνων εἰσί. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἔστιν ἰδεῖν. Πρὸς γὰρ τὸν Ἀβραὰμ διαλεγόμενός φησι ὁ Θεός· «Εὐλογῆσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι».
 15 Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων συμβαῖνον ἴδοι τις ἄν. Οὐ γὰρ ὁ τὸν στέφανον περικείμενος ἀθλητής, οὐδὲ ὁ τοὺς πό- νους ὑπομένων καὶ τοὺς ἰδρῶτας μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ θαυμαστής τοῦ νενικηκότος οὐκ ὀλίγην ἐκ τῆς εὐφημίας ἐκείνης καρποῦται τὴν ἡδονήν. Διὰ τοι τοῦτο οὐχὶ τὸν γενναῖον ἐκείνον τῆς φιλοσο-
 20 φίας μακαρίζω μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς τῆς περὶ αὐτὸν εὐνοίας. Ἐπάλαισε μὲν γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐνίκησε καὶ ἐστεφανώθη, ἐπαινέ- σαντες δὲ τὴν νίκην ὑμεῖς, οὐ μικρὸν τοῦ στέφανου μέρος λαβόν- τες ἀπήλθετε. Ἴν' οὖν μείζων ἡ ἡδονὴ γένηται καὶ πλέον τὸ κέρ-δος, φέρε καὶ τὰ λειπόμενα τῆς ἱστορίας ἀποδῶμεν ὑμῖν.
 25 Εἰπὼν γὰρ ὁ συγγραφεὺς τὰ ρήματα, δι' ὧν παρητήσατο τὴν σφαγὴν, ἐπήγαγεν, ὅτι «Οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀναστῆναι καὶ ἀπο- κτεῖναι τὸν Σαοῦλ, ὁμοῦ καὶ τὴν ἐκείνων ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν, καὶ τὴν ἀνδρείαν τὴν τούτου δεῖξαι βουλόμενος. Καίτοι

2. Γεν. 12, 3.

3. Α' Βασ. 24, 8.

εἶναι χειρότερο ἀπὸ ἐκεῖνο. Διότι τὸ νὰ ἐπαινῆ κανεὶς ἐκείνους ποὺ ἁμαρτάνουν ἀξίζει πολὺ πιδὸ μεγαλύτερη τιμωρία ἀπὸ τὸ ν' ἁμαρτάνει ὁ ἴδιος· καὶ πάρα πολὺ σωστά· καθόσον ἡ ἐνέργεια αὐτῆ εἶναι δεῖγμα διεφθαρμένης γνώμης ποὺ πάσχει ἀθεράπευτα. Διότι ἐκεῖνος μὲν ποὺ διαπράττει τὴν ἁμαρτία καὶ κατακρίνει παράλληλα αὐτήν, θὰ μπορέσει κάποια στιγμή νὰ βρεῖ τὸ σωστὸ ἑαυτοῦ, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ἐπαινῆ τὴν κακία στέρησε τὸν ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆ θεραπείας τῆς μετάνοιας. Ὡστε πολὺ σωστά ὁ Παῦλος ἀπέδειξε ὅτι αὐτὸ εἶναι χειρότερο ἀπὸ ἐκεῖνο.

Ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν ὄχι μόνο ἐκεῖνοι ποὺ πράττουν τὰ κακά, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐγκωμιάζουν αὐτοὺς εἶναι ἄξιοι τῆς ἴδιας ἢ καὶ χειρότερης τιμωρίας μὲ ἐκείνους, ἔτσι ἐκεῖνοι ποὺ ἐπαινοῦν καὶ θαυμάζουν τοὺς ἀγαθοὺς, συμμετέχουν στὰ στεφάνια ποὺ ἐπιφυλάσσονται γιὰ ἐκείνους. Καὶ αὐτὸ πάλι μποροῦμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὴ Γραφή. Διότι συνομιλώντας ὁ Θεὸς μὲ τὸν Ἀβραὰμ λέγει· «Θὰ εὐλογήσω ἐκείνους ποὺ σὲ εὐλογοῦν καὶ θὰ καταραστῶ ἐκείνους ποὺ σὲ καταριέονται»². Αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ δεῖ κανεὶς νὰ συμβαίνει καὶ στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες. Διότι ὄχι μόνο ὁ ἀθλητὴς ποὺ φορεῖ τὸ στεφάνι, οὔτε μόνο ἐκεῖνος ποὺ ὑπομένει τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἰδρώτες, ἀλλὰ καὶ ὁ θαυμαστὴς τοῦ νικητῆ καρποῦται ὄχι λίγη εὐχαρίστηση καὶ χαρὰ ἀπὸ τὴν ἐπευφημία ἐκείνη. Γι' αὐτὸ λοιπὸν μακαρίζω ὄχι μόνο τὸν γενναῖο ἐκεῖνο ἀθλητὴ τῆς εὐσέβειας, ἀλλὰ καὶ σὰς γιὰ τὴν ἀγάπη σας πρὸς ἐκεῖνον. Διότι πάλαιψε μὲν ἐκεῖνος καὶ νίκησε καὶ στεφανώθηκε, μὲ τὸ ὅτι ὁμως ἐπαινέσατε σεῖς τὴ νίκη δὲν εἶναι μικρὸ τὸ μέρος ποὺ λάβατε ἀπὸ τὸ στεφάνι ἐκείνου. Γιὰ νὰ γίνει λοιπὸν μεγαλύτερη ἢ ἡδονὴ καὶ περισσότερο τὸ κέρδος, ἐμπρὸς νὰ σὰς ἐξηγήσω καὶ τὰ ὑπόλοιπα τῆς ἱστορίας ἐκείνης.

Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ συγγραφέας εἶπε τὰ λόγια ἐκεῖνα μὲ τὰ ὀποῖα ἀπέφυγε ὁ Δαυὶδ τὴ σφαγὴ, πρόσθεσε, ὅτι «Δὲν ἄφησε αὐτοὺς νὰ σηκωθοῦν καὶ νὰ φονεύσουν τὸ Σαοὺλ»³, θέλοντας συγχρόνως νὰ δείξει καὶ τὴν ἐπιθυμία ἐκείνων γιὰ τὴ σφαγὴ, καὶ τὴν ἀνδρεία αὐτοῦ. Ἄν καὶ βέβαια πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐ-

γε πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν, καὶ οἱ δοκοῦντες φιλοσοφεῖν, κἄν αὐτοὶ μὴ καταδέξωνται ἀνελεῖν, ὕφ' ἑτέρων ἀναιρεῖσθαι μέλλοντας οὐκ ἂν ἐλοιντο κωλύσαι. Ὁ δὲ Δαυὶδ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὥσπερ τι-
 5 νὰ παρακαταθήκην λαβῶν καὶ μέλλων αὐτῆς εὐθύνας διδόναι, οὐ μόνον αὐτὸς οὐχ ἤψατο τοῦ πολεμίου, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους βου-
 λομένους ἀνελεῖν ἐκώλυσε, σωματοφύλαξ ἀντὶ πολεμίου γενό-
 μενος καὶ δορυφόρος ἄριστος. Ὡστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τὸν
 Δαυὶδ μᾶλλον κινδύνῳ τότε περιπεπτωκένοι εἰπῶν, ἢ τὸν Σα-
 οὐλ. Οὐ γὰρ τὸν τυχόντα ἀγῶνα ὑπέμεινε, παντὶ τρόπῳ σπουδά-
 10 ζων αὐτὸν ἐξελέσθαι τῆς ἐπιβουλῆς τῆς παρ' ἐκείνων· οὐδὲ οὐ-
 τως ἐδεδοίκει μέλλων αὐτὸς ἀποσφάττεσθαι, ὡς ἐδεδοίκει μή-
 ποτε τῶν στρατιωτῶν τις ἐνδοῦς τῷ θυμῷ διαφθειρῆ τὸν ἀνθρω-
 πον· διὰ τοῦτο καὶ δικαιολογίαν τοιαύτην συνέθηκε.

Καὶ γὰρ κατηγοροῦν μὲν ἐκεῖνοι, κατηγορεῖτο δὲ ὁ καθεύ-
 15 δων, ἀπελογεῖτο δὲ ὁ πολέμιος, ἐδίκασε δὲ ὁ Θεός, καὶ τὴν τοῦ
 Δαυὶδ ψῆφον ἐκύρωσεν. Οὐ γὰρ ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ ροπῆς ἴσχυ-
 σεν ἂν τῶν μαινομένων ἐκείνων περιγενέσθαι, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ
 χάρις ἦν ἡ τοῖς χεῖλεσιν ἐγκαθημένη τοῦ προφήτου, καὶ πειθῶ τι-
 να δοῦσα τοῖς ῥήμασιν ἐκείνοις. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ
 20 συνεβάλετο· ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς τὸν ἔμπροσθεν χρόνον οὕτως ἐ-
 παίδευε, διὰ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγῶνων παρεσκευασμένους
 εὔρε καὶ εἰκοντας. Οὐ γὰρ ὡς στρατηγὸς στρατιωτῶν, ἀλλ' ὡς
 ἱερεὺς, οὕτως αὐτῶν προειστήκει, καὶ ἦν ἐκκλησία τὸ σπήλαιον
 ἐκεῖνο λοιπόν. Καὶ γὰρ ὥσπερ τις ἐπισκοπὴν λαχὼν, οὕτω πρὸς
 25 αὐτοὺς ἐποίησατο ὀμίλιαν· καὶ μετὰ τὴν ὀμίλιαν ταύτην θυσίαν
 ἀνήκεγκε θαυμαστήν τινα καὶ παράδοξον, οὐ μόσχον καταθύ-
 σας, οὐκ ἄρνιον κατασφάξας, ἀλλ', ὃ πολλῶ τούτων τιμιώτερον
 ἦν, πρᾶότητα καὶ ἐπιείκειαν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ, καὶ τὸν ἄλογον

χθρούς καὶ αὐτοὶ ποὺ νομίζονται ὅτι ἀσκοῦν τὴν εὐσέβεια, καὶ ἂν ἀκόμα αὐτοὶ δὲν καταδεχτοῦν νὰ φονεύσουν τὸν ἐχθρὸ τους, δὲν θὰ ἐφθάναν στὸ σημεῖο νὰ ἐμποδίσουν ἄλλους ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσαν νὰ τοὺς φονεύσουν. Ὁ Δαυὶδ ὁμοίως δὲν ἐνέργησε ἔτσι, ἀλλὰ, σὰν ἀκριβῶς νὰ ἔλαβε κάποια παρακαταθήκη καὶ ἐπρόκειτο ν' ἀποδώσει λόγο γι' αὐτὴ, ὄχι μόνον αὐτὸς δὲν ἄγγιξε τὸν ἐχθρὸ, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδισε ἄλλους ποὺ ἤθελαν νὰ τὸν φονεύσουν, γενόμενος ἔτσι ἀντὶ γιὰ ἐχθρὸς σωματοφύλακας καὶ ἄριστος ὑπερασπιστὴς ἐκείνου. Ὡστε δὲν θὰ ἔσφαλε κάποιος νὰ πεῖ ὅτι τότε εἶχε περιπέσει στὸν κίνδυνον ὁ Δαυὶδ μᾶλλον, παρὰ ὁ Σαοὺλ. Διότι δὲν ὑπέμεινε τυχαῖο ἀγῶνα, προσπαθώντας μὲ κάθε τρόπο νὰ σώσει αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἐπιβουλὴ ἐκείνων· οὔτε εἶχε φοβηθεῖ τόσο πολὺ ὅταν ἐπρόκειτο αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ σφαχτεῖ, ὅσο φοβήθηκε μὴ τυχὸν κάποιος ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες, κυριευθεὶς ἀπὸ τὸ θυμὸ, φονεύσει τὸν ἀνθρωπο· γι' αὐτὸ καὶ πρόβαλε τέτοια δικαιολογία.

Πράγματι κατηγοροῦσαν μὲν ἐκεῖνοι, κατηγοροῦνταν δὲ ἐκεῖνος ποὺ κοιμόταν, ἀπολογοῦνταν ὁ ἐχθρὸς, δίκαιζε δὲ ὁ Θεὸς καὶ ἐπικύρωσε τὴ γνώμη τοῦ Δαυὶδ. Διότι δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς μανιασμένους ἐκείνους χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἦταν ἐκείνη ποὺ εἶχε συγκεντρωθεῖ στὰ χεῖλη τοῦ προφήτη καὶ ἔδινε κάποια πειστικότητα στὰ λόγια ἐκεῖνα. Δὲν ἦταν δὲ μικρὴ καὶ ἡ συμβουλὴ τοῦ Δαυὶδ· διότι, ἐπειδὴ κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον ἔτσι τοὺς δίδασκε, γι' αὐτὸ κατὰ τὴ στιγμὴ τῶν ἀγῶνων τοὺς βρῆκε προετοιμασμένους καὶ ὑπάκουους. Καθόσον διηύθυνε αὐτοὺς ὄχι ὅπως ὁ στρατηγὸς τοὺς στρατιῶτες, ἀλλὰ σὰν ἱερέας, καὶ ἦταν τότε τὸ σπῆλαιον ἐκεῖνο σὰν ἐκκλησία. Πράγματι ἔτσι ἀπηύθυνε τοὺς λόγους του πρὸς ἐκείνους, σὰν ἀκριβῶς κάποιος ποὺ ἀνέλαβε ἐπισκοπὴ, καὶ μετὰ τὴν ὁμιλίαν ἐκείνη πρόσφερε κάποια θυσία θαυμαστὴ καὶ παράδοξη, θυσιάζοντας ὄχι μόσχον, οὔτε σφάζοντας ἀρνί, ἀλλ', αὐτὸ ποὺ ἦταν πολὺ πιὸ σπουδαιότερον ἀπὸ αὐτά, προσφέροντας στὸ Θεὸ καλωσύνην καὶ ἐπιείκεια, ἀφοῦ θυσίασε τὸν παράλογον θυμὸ, ἐξολόθρευσε τὴν ὀργὴν

καταθύσας θυμόν, καὶ τὴν ὄργην ἀποκτείνας, καὶ νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐγένετο αὐτὸς καὶ ἱερεῖον, καὶ ἱερεὺς, καὶ θυσιαστήριον. Ὁ τε γὰρ προσενεγκὼν τὴν πρᾶότητα καὶ τὴν ἐπιείκειαν λογισμὸς, ἢ τε ἐπιείκεια καὶ ἡ πρᾶότης καὶ ἡ καρδία, 5 ἐν ἧ ταῦτα προσεφέρετο, ἅπαντα ἦν παρ' αὐτῷ.

2. Ἐπεὶ οὖν προσήνεγκε τὴν καλὴν ταύτην θυσίαν, καὶ τὴν νίκην ἀπήρτισε, καὶ οὐδὲν τῷ τροπαίῳ ἐνέλιπεν, ἀνέστη λοιπὸν ἢ τῶν ἀγώνων ὑπόθεσις ὁ Σαοὺλ, καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου, τῶν γεγενημένων οὐδὲν εἰδῶς. «Ἐξῆι δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ δ-
10 πισθεν», ἐλευθέροις λοιπὸν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπων, καὶ μᾶλλον τότε γαννύμενος, ἢ ὅτε τὸν Γολιάθ κατήνευκε, καὶ τὴν τοῦ βαρβάρου κεφαλὴν ἀπέτεμε. Καὶ γὰρ αὕτη λαμπροτέρα ἐκείνης ἡ νίκη, καὶ τὰ λάφυρα σεμνότερα, καὶ τὰ σκῦλα περιφανέστερα, καὶ τὸ τρόπαιον ἐνδοξότερον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ καὶ
15 σφενδόνης ἐδεήθη καὶ λίθων καὶ παρατάξεως, ἐνταῦθα δὲ πάντα ὁ λογισμὸς ἐγένετο, καὶ χωρὶς ὄπλων ἡ νίκη κατωρθοῦτο, καὶ ἀναιμωτὶ τὸ τρόπαιον ἴστατο. Ἐπανῆει τοίνυν οὐχὶ κεφαλὴν βαστάζων βαρβάρου, ἀλλὰ θυμὸν νεκρωμένον καὶ ὄργην ἐκνευρισμένην, καὶ ταῦτα οὐκ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἀντίθει τα λά-
20 φυρα, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἄνω πόλιν. Νῦν οὐχὶ γυναῖκες χορεύουσαι ἀπῆντων, ταῖς εὐφημίαις αὐτὸν δεχόμεναι, ἀλλὰ τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος ἀνωθεν ἐπεκρότει, ἀγάμενος τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιείκειαν. Ἐπανῆει γὰρ τῷ πολεμίῳ μυρία τραύματα δούς, τὸν μὲν Σαοὺλ διασώσας, τὸν δὲ ἀληθῶς ἐχθρὸν τὸν
25 διάβολον πολλαῖς κατακεντήσας πληγαῖς. Ὡσπερ γὰρ ὀργιζομένων ἡμῶν καὶ πυκτευόντων καὶ πρὸς ἀλλήλους συγκρουομένων, χαίρει τε καὶ γέγηθεν ἐκεῖνος, οὕτως εἰρηνευόντων, καὶ ὁμονοούντων, καὶ κρατούντων ὀργῆς, συστέλλεται πάλιν καὶ ταπεινοῦται, ἅτε ἐχθρὸς εἰρήνης ὢν, καὶ πολέμιος ὁμονοίας, καὶ
30 βασκανίας πατήρ.

καὶ νέκρωσε τὰ μέλη ποῦ ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὰ γήινα πράγματα. Καὶ ἔγινε ὁ ἴδιος καὶ σφάγιο καὶ ἱερέας καὶ θυσιαστήριο. Διότι καὶ ἡ σκέψη ποῦ πρόσφερε τὴν καλωσύνη καὶ τὴν ἐπιείκεια, καὶ ἡ ἐπιείκεια καὶ ἡ καλωσύνη καὶ ἡ καρδιά, μὲ τὴν ὁποία αὐτὰ προσφέρονταν, ὅλα ἦταν δικά του.

2. Ἀφοῦ λοιπὸν πρόσφερε τὴν καλὴ αὐτῆ θυσία καὶ ὀλοκλήρωσε τὴ νίκη καὶ τίποτε δὲν ὑπολειπόταν ἀπὸ τὸ τρόπαιο, σηκώθηκε τότε ἡ ἀφορμὴ τῶν ἀγώνων, ὁ Σαοὺλ, καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ σπήλαιο, μὴ γνωρίζοντας τίποτε ἀπὸ τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ. «Βγήκε δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ πίσω ἀπὸ αὐτόν»⁴, βλέποντας μὲ καθαρὰ πλέον μάτια πρὸς τὸν οὐρανό, καὶ στολισμένος μὲ πολὺ περισσότερὴ λαμπρότητα τότε, παρὰ ὅταν κατανίκησε τὸ Γολιάθ καὶ ἔκοψε τὸ κεφάλι τοῦ βαρβάρου. Καθόσον αὐτῆ ἡ νίκη ἦταν λαμπρότερη ἀπὸ ἐκείνη, τὰ λάφυρα σπουδαιότερα καὶ λαμπρότερα, καὶ τὸ τρόπαιο ἐνδοξότερο. Διότι, ἐκεῖ μὲν χρειάστηκε σφενδόνα, λίθους καὶ ἀντιπαράταξη, ἐνῶ ἐδῶ ὅλα τὰ κατόρθωσε ὁ λογισμός, καὶ χωρὶς ὄπλα κατορθωνόταν ἡ νίκη καὶ χωρὶς αἷμα σπηνόταν τὸ τρόπαιο. Ἐπέστρεφε λοιπὸν κρατώντας ὄχι τὸ κεφάλι τοῦ βαρβάρου, ἀλλὰ τὸ θυμὸ νεκρωμένο καὶ τὴν ὀργὴ παραλυμένη, καὶ τὰ λάφυρα αὐτὰ τὰ ἀφιέρωνε ὄχι στὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν οὐράνια πόλη. Τώρα δὲν τὸν προϋπαντοῦσαν γυναῖκες ποῦ χόρευαν, ὑποδεχόμενες αὐτόν μὲ ἐπευφημίες, ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀγγέλων τὸν χειροκροτοῦσε ψηλὰ ἀπὸ τὸν οὐρανό, θαυμάζοντας τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν ἐπιείκειά του. Διότι ἐπέστρεφε, ἀφοῦ ἐπέφερε ἀμέτρητα τραύματα στὸν ἐχθρό, καὶ τὸν μὲν Σαοὺλ ἀφοῦ τὸν διέσωσε, τὸν δὲ πραγματικὸ ἐχθρό, τὸ διάβολο, ἀφοῦ τὸν καταπλήγωσε μὲ πολλὰς πληγὰς. Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ἐμεῖς ὅταν ὀργιζόμαστε καὶ πιανόμαστε στὰ χέρια καὶ συγκρουόμαστε ἀναμεταξύ μας, χαίρεται καὶ νιώθει εὐχαρίστηση ἐκεῖνος, ἔτσι ὅταν εἰρηνεύουμε καὶ ἔχομε ὁμόνοια καὶ συγκρατοῦμε τὴν ὀργὴ μας, συστέλλεται πάλι καὶ ταπεινώνεται, ἐπειδὴ εἶναι ἐχθρὸς τῆς εἰρήνης, πολέμιος τῆς ὁμόνοιας καὶ πατέρας τοῦ φθόνου.

Ἐξῆι τοίνυν ὁ Δαυίδ, δεξιὰν τῆς οἰκουμένης ἀντίρροπον ἔχων μετὰ τῆς κεφαλῆς ἔστεφανωμένην. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀριστα πυκτεούντων, πρὸ τῆς κεφαλῆς πολλάκις οἱ βασιλεῖς τὴν δεξιὰν τοῦ πυκτεούντος ἢ παγκρατιάζοντος ἔστεφάνωσαν, οὕτω 5 δὴ καὶ τὴν χεῖρα ἐκείνην ὁ Θεὸς ἔστεφάνου, ἢ τὸ ξίφος ἴσχυσε καθαρὸν ἐξενεγκεῖν, καὶ ἀναίμακτον τῷ Θεῷ δεῖξαι τὴν μάχαιραν, καὶ πρὸς τοσαύτην ἀντιστῆναι θυμοῦ ρύμην. Οὐκ ἐξῆλθεν ἔχων τὸ διάδημα τοῦ Σαοῦλ, ἀλλ' ἐξῆλθεν ἔχων στέφανον δικαιοσύνης· οὐκ ἐξῆλθεν ἔχων πορφυρίδα βασιλικήν, ἀλλ' ἐξ-
 10 ἦλθε περιβεβλημένος ἐπιείκειαν ὑπερβαίνουσαν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἱμάτιον πάσης στολῆς λαμπρότερον. Ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου μετὰ τοσαύτης περιφανείας, μεθ' ὄσης οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἀπὸ τῆς καμίνου. Καθάπερ γὰρ ἐκείνους οὐ κατέκαυσε τὸ πῦρ, οὕτω καὶ τοῦτον ἡ πυρὰ τῆς ὀργῆς οὐκ ἐνέπρησε. Κάκει-
 15 νοις μὲν ἐξῶθεν τὸ πῦρ ὁμιλοῦν οὐδὲν ἐποίησεν, οὗτος δὲ ἐνδοθεν ἔχων τοὺς ἀνθρακας καιομένους, καὶ τὸν διάβολον ἐξῶθεν ὀρῶν τὴν κάμινον ὑποκαίοντα, ἀπὸ τῆς ὄψεως τοῦ ἐχθροῦ, ἀπὸ τῆς παραινέσεως τῶν στρατιωτῶν, ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῆς κατὰ τὴν σφαγὴν, ἀπὸ τῆς ἐρημίας τῶν βοηθησόντων, ἀπὸ τῆς μνή-
 20 μης τῶν παρελθόντων, ἀπὸ τῆς τῶν μελλόντων ἀγωνίας (καὶ γὰρ τοῦτο κληματίδος, καὶ πίσεως, καὶ στυπίου, καὶ πάντων τῶν τὴν Βαβυλωνίαν ἀναπτόντων κάμινον λαμπροτέραν ἀνῆγε τὴν φλόγα), οὐκ ἐνεπρήσθη, οὐδὲ ἐπαθέ. τι τοιοῦτον, οἷον εἰκὸς ἦν, ἀλλ' ἐξῆλθε καθαρός, καὶ ἰδὼν τοῦ πολεμίου τὴν ὄψιν, ἐν-
 25 τεῦθεν μάλιστα ἐφιλοσόφησεν.

Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν καθεύδοντα καὶ ἀκίνητον μένοντα, καὶ οὐδὲν δυνάμενον ἐργάσασθαι, πρὸς ἑαυτὸν εἶπε· ποῦ νῦν ὁ θυμὸς ἐκεῖνος; ποῦ δὲ ἡ πονηρία; ποῦ δὲ αἱ τοσαῦται μαγγανεῖαι καὶ ἐπιβουλαί; Οἴχεται πάντα ἐκεῖνα καὶ ἀπόλωμεν ὕπνου μικρᾶ προσ-

Βγήκε λοιπόν ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τὸ σπήλαιο παρουσιάζοντας στὴν οἰκουμένη στεφανωμένα καὶ τὴ δεξιὰ του καὶ τὸ κεφάλι του. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς στὴν περίπτωση τῶν ἄριστων πυγμάχων οἱ βασιλεῖς πολλές φορές στεφάνωσαν πρὶν ἀπὸ τὸ κεφάλι τὴ δεξιὰ τοῦ πυγμάχου ἢ τοῦ παγκρατιαστῆ, ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς στεφάνωσε τὸ χέρι ἐκεῖνο, ποῦ κατόρθωσε νὰ παρουσιάσει καθαρὸ τὸ ξίφος καὶ νὰ δείξει στὸ Θεὸ ἀναίμακτη τὴ μάχαιρα καὶ ν' ἀντισταθεῖ στὴν τόσο μεγάλη ὄρμη τοῦ Θεοῦ. Δὲν βγήκε κρατώντας τὸ διάδημα τοῦ Σαοῦλ, ἀλλὰ βγήκε κρατώντας τὸ στεφάνι τῆς δικαιοσύνης· δὲν βγήκε κρατώντας τὴ βασιλικὴ πορφύρα, ἀλλὰ βγήκε φέροντας ἐπάνω του τὴν ἐπιείκεια ποῦ ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρώπινη φύση, ποῦ εἶναι ἔνδυμα λαμπρότερο ἀπὸ κάθε στολή. Βγήκε ἀπὸ τὸ σπήλαιο μὲ τόση λαμπρότητα, μὲ ὅση βγήκαν τὰ τρία παιδιὰ ἀπὸ τὴν κάμινο. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνα δὲν τοὺς κατέκαψε ἡ φωτιά, ἔτσι καὶ αὐτὸν δὲν τὸν κατέκαψε ἡ φωτιά τῆς ὀργῆς. Καὶ ἐκεῖνα μὲν ἡ φωτιά ποῦ τὰ περιέβαλλε ἐξωτερικὰ δὲν τὰ ἔκανε τίποτε, αὐτὸς ὁμως ἔχοντας μέσα του τοὺς ἄνθρακες νὰ καίουν καὶ τὸ διάβολο βλέποντάς τον ἐξωτερικὰ νὰ ἐνισχύει τὴ φλόγα τῆς καμίνου μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἐχθροῦ, μὲ τὴν προτροπὴ τῶν στρατιωτῶν, μὲ τὴν εὐκολία διαπράξεως τῆς σφαγῆς, μὲ τὴν ἔλλειψη τῶν βοηθῶν του, μὲ τὴν ἀνάμνηση τῶν περασμένων, μὲ τὴν ἀγωνία γιὰ ἐκεῖνα ποῦ ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν στὸ μέλλον (καθόσον αὐτὸ ἔκαμνε τὸ φλόγα λαμπρότερη ἀπὸ τίς κλιματίδες, τὴν πίσσα, τὸ στουπὶ καὶ ὄλα ἐκεῖνα ποῦ ἀναβαν τὴ Βαβυλώνια κάμινο), δὲν κυριεύτηκε ἀπὸ τὴ φλόγα, οὔτε ἔπαθε κάτι παρόμοιο μὲ ἐκεῖνα ποῦ ἦταν φυσικὸ νὰ πάθει κάποιος, ἀλλὰ βγήκε καθαρὸς, καὶ βλέποντας τὸ πρόσωπο τοῦ ἐχθροῦ, αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ δείχνει μεγαλύτερη φιλοσοφικότητα.

Πράγματι, ὅταν εἶδε αὐτὸν νὰ κοιμᾶται, νὰ εἶναι ἀνίκανος καὶ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ κάνει τίποτε, εἶπε στὸν ἑαυτό του· ποῦ εἶναι ὁ θυμὸς του ἐκεῖνος; ποῦ δὲ ἡ κακία του; ποῦ οἱ τόσες μηχανορραφίες καὶ οἱ ἐπιβουλές του; Ἐφυγαν ὄλα ἐκεῖνα καὶ ἔξαφανίστηκαν μὲ τὴ μικρὴ προσβολὴ τοῦ ὕπνου, καὶ βρῖσκε-

- βολῆ, καὶ κεῖται δεδεμένος ὁ βασιλεύς, οὐδὲν ἡμῶν περὶ τούτων βουλευσαμένων, οὐδὲ πραζάντων. Ἐώρα καθεύδοντα, καὶ περὶ τοῦ κοινοῦ πάντων ἐφιλοσόφει θανάτου. "Υπνος γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ θάνατος πρόσκαιρος, καὶ ἐφήμερος τελευτή.
- 5 Οὐκ ἂν τις ἀκαιρῶς καὶ τοῦ Δανιὴλ ἐνταῦθα ἀναμνησθεῖη. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀνέβαινεν ἀπὸ τοῦ λάκκου, τῶν θηρίων περιγεγνόμενος, οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ σπηλαίου, θηρίων ἐτέρων χαλεπωτέρων κρατήσας. "Ὡσπερ γὰρ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ λέοντες ἀγριώτεροι πάντων, τὰ πάθη ἐπετίθετο· θυμὸς τῶν παρελθόντων
- 10 ἐνθεν, φόβος τῶν μελλόντων ἐκεῖθεν· ἀλλ' ὁμως ἀμφοτέρα οὗτος κατέστειλε καὶ ἐπεστόμιζε τὰ θηρία, διδάσκων διὰ τῶν ἔργων, ὅτι οὐδὲν ἀσφαλέστερον τοῦ φεῖδεσθαι τῶν ἐχθρῶν, οὐδὲ σφαλερώτερον τοῦ βούλεσθαι ἐκδικεῖν ἑαυτὸν καὶ ἀμύνεσθαι. Ὅγουν βουλευθεὶς ἐπεξελθεῖν, γυμνὸς καὶ ἀοπλος καὶ πάντων ἔρη-
- 15 μος, καθάπερ αἰχμάλωτος παραδοθεὶς, οὕτως ἔκειτο, ὁ δὲ εἰκῶν καὶ παραχωρῶν πανταχοῦ, καὶ μηδὲ δικαίως ἐπεξελθεῖν ἐλλόμενος, χωρὶς μηχανημάτων, καὶ ὄπλων, καὶ ἵππων, καὶ στρατιωτῶν, τὸν πολέμιον εἰς χεῖρας ἐλάμβανε· καὶ ὁ δὴ μείζον ἀπάντων ἦν, τὸν Θεὸν εἰς πλείονα εὐνοίαν ἐπεσπάσατο.
- 20 3. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο μακαρίζω τὸν ἅγιον ἐκεῖνον, οὐχ ὅτι τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ τοὺς πόδας εἶδε τοὺς ἑαυτοῦ κείμενον, ἀλλ' ὅτι εἰς χεῖρας λαβὼν ἐφείσατο. Τὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἦν, τὸ δὲ τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας. Πῶς ἦν εἰκὸς λοιπὸν τοὺς στρατιώτας ἐκείνῳ προσέχειν, μεθ' ὄσης εὐνοίας διακεῖσθαι
- 25 πρὸς αὐτόν; Εἰ γὰρ μυρίας εἶχον ψυχάς, οὐκ ἂν ἐτοιμῶς ἀπάσας ἐπέδωκαν ὑπὲρ τοῦ στρατηγοῦ, ἔργῳ μαθόντες ἐν τῇ τοῦ πολε-

ται κάτω δεμένος ὁ βασιλιάς, χωρὶς ἡμεῖς νὰ σκεφτήκαμε τίποτε γι' αὐτά, οὔτε καὶ νὰ κάναμε. Τὸν ἔβλεπε νὰ κοιμᾶται καὶ φιλοσοφοῦσε γιὰ τὸν κοινὸ θάνατο ὄλων. Διότι ὁ ὕπνος τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ πρόσκαιρος θάνατος καὶ προσωρινὴ νέκρωση. Δὲν θὰ ἦταν δὲ ἀκατάλληλο τὸ νὰ θυμηθεῖ κανεὶς ἐδῶ καὶ τὸ Δανιήλ. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ἀνέβαινε ἀπὸ τὸ λάκκο, ἀφοῦ εἶχε νικήσει τὰ θηρία, ἔτσι καὶ αὐτὸς ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπήλαιο, ἀφοῦ νίκησε ἄλλα φοβερότερα θηρία. Καὶ ὅπως ἀπὸ τὶς δυὸ μεριῆς τοῦ δικαίου ἐκείνου κάθονταν λεοντάρια, ἔτσι καὶ ἐναντίον αὐτοῦ ἔκαμναν τὴν ἐπίθεσίν τους τὰ πάθη σὰν λεοντάρια ἀγριότερα ἀπὸ ὄλα· ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὁ θυμὸς γιὰ τὰ περασμένα, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ ὁ φόβος γιὰ τὰ μελλοντικά· ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ δυὸ αὐτὸς τὰ κατανικοῦσε καὶ ἔφραζε τὰ στόματα τῶν θηρίων, διδάσκοντας μὲ τὴν ἐνέργειά του αὐτή, ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀσφαλέστερο ἀπὸ τὸ νὰ εὐσπλαχνιζόμαστε τοὺς ἐχθροὺς μας, οὔτε πιὸ μεγαλύτερο σφάλμα ἀπὸ τὸ νὰ θέλομε νὰ τοὺς ἐκδικούμαστε καὶ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζομε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Διότι ἐκεῖνος ποὺ θέλησε νὰ πολεμήσει τὸ Δαυὶδ ἔτσι βρισκόταν κάτω ξαπλωμένος, γυμνὸς καὶ ἀοπλος καὶ στερημένος ὄλα, σὰν ἀκριβῶς νὰ παραδόθηκε αἰχμάλωτος, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ὑποχωροῦσε καὶ παραμέριζε παντοῦ καὶ δὲν ἤθελε οὔτε καὶ δίκαια νὰ κάνει κακό, χωρὶς πολεμικὲς μηχανὲς καὶ ὄπλα καὶ ἵππους καὶ στρατιῶτες ἔπιανε στὰ χέρια του τὸν ἐχθρό· καὶ αὐτὸ βέβαια ποὺ ἦταν καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὄλα, ἦταν τὸ ὅτι κέρδισε μεγαλύτερη εὐνοία ἀπὸ τὸ Θεό.

3. Δὲν μακαρίζω λοιπὸν τὸν ἅγιο ἐκεῖνο γι' αὐτό, γιὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ εἶδε τὸν ἐχθρό του ξαπλωμένο μπροστὰ στὰ πόδια του, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι, ἂν καὶ τὸν συνέλαβε, τοῦ χάρισε τὴ ζωή. Τὸ μὲν ἓνα ἦταν ἔργο τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ἄλλο ἀποτέλεσμα τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ. Πῶς λοιπὸν ἦταν δυνατὸ οἱ στρατιῶτες νὰ μὴ προσέχουν ἐκεῖνον μὲ ὄση ἀγάπη συμπεριφερόταν πρὸς αὐτόν; Διότι ἐὰν εἶχαν ἀμέτρητες ψυχὲς δὲν θὰ τὶς ἔδιναν μὲ κάθε προθυμία γιὰ χάρη τοῦ στρατηγοῦ, ἀφοῦ στὴν πράξιν γνώρισαν ἀπὸ τὴ φροντίδα του γιὰ τὸν ἐχθρὸ τὴν ἀγάπη του γιὰ

μίου κηδεμονία τὴν περὶ τοὺς οἰκείους εὖνοιαν; Ὁ γὰρ περὶ τοὺς
 λελυπηκότας πρῶτος καὶ ἡμερος ὢν, πολλῶ μᾶλλον περὶ τοὺς
 εὐνοϊκῶς διακειμένους οὕτως ἐμελλε διακεῖσθαι· ὁ δὲ μέγιστον
 ἐνέχυρον ἀσφαλείας ἦν αὐτῷ. Οὐκ εὐνούστεροι δὲ μόνον, ἀλλὰ
 5 καὶ προθυμότεροι περὶ τοὺς πολεμίους ἦσαν, εἰδότες ὅτι τὸν Θε-
 ὸν ἔχουσιν ὑπὲρ αὐτῶν πολεμοῦντα, τὸν ἀεὶ παρόντα τῷ στρατη-
 γῷ, καὶ τὰ πράγματα ἅπαντα ἐξευμαρίζοντα. Καὶ τῷ Δαυὶδ δέ,
 οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ λοιπόν, ἀλλ' ὡς ἀγγέλῳ προσεῖχον. Καὶ πρὸ
 τῆς ἀντιδόσεως τοῦ Θεοῦ μείζονα καὶ ἐνταῦθα τοῦ διασωθέντος
 10 αὐτοῦ ἔκαρπουτο, καὶ λαμπροτέραν ἤρατο νίκην, ἢ εἰ κατέθυσε
 τὸν Σαοὺλ. Τί γὰρ ἂν τοσοῦτον ἐκέρδανε σφάξας τὸν ἐχθρόν, ὅ-
 σον ἔκαρπώσατο φεισάμενος νῦν;

Τοῦτο τοίνυν καὶ σὺ λογίζου, ἐπειδὴν λάβῃς τὸν λελυπηκό-
 τα σε, ὅτι πολλῶ μείζον καὶ κερδαλεώτερον τὸ φείσασθαι τοῦ
 15 διαφθεῖραι. Ὁ μὲν γὰρ διαφθείρας καὶ καταγνώσεται πολλάκις ἐ-
 αὐτοῦ, καὶ πονηρὸν ἔξει συνειδός, καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ὤ-
 ραν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκείνης διωκόμενος, ὁ δὲ φεισάμενος καὶ
 μικρὸν καρτερήσας χρόνον, γάννυται μετὰ ταῦτα καὶ τρυφᾷ,
 χρηστὰς ἀναμένων ἐλπίδας, καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῆς ἀνεξικακίας
 20 παρὰ τοῦ Θεοῦ προσδοκῶν. Καὶ εἰ ποτε περιπέσοι τινὶ δεινῷ,
 μετὰ πολλῆς παρρησίας ἀπαιτήσῃ τὸν Θεὸν τὴν ἀντίδοσιν· κα-
 θάπερ οὖν καὶ οὗτος ἀπάντων ἀπήλαυσε τούτων, μεγάλας καὶ
 θαυμαστάς τῆς περὶ τὸν ἐχθρόν τοῦτον κηδεμονίας λαβὼν παρὰ
 τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς ὕστερον. Ἀλλὰ γὰρ ἴδωμεν καὶ τὰ μετὰ
 25 ταῦτα.

«Καὶ ἐξῆλθε Δαυὶδ ἐκ τοῦ σπηλαίου», φησὶν, «ὀπίσω Σα-
 οὺλ, καὶ ἐβόησεν ὀπίσω αὐτοῦ, οὕτω λέγων· κύριέ μου βασιλεῦ.
 Καὶ ἀνέβλεψε Σαοὺλ ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ ἔκυψε Δαυὶδ ἐπὶ πρόσω-

τούς φίλους του; Διότι εκείνος πού δείχνει καλωσύνη και ήμερότητα πρὸς ἐκείνους πού τὸν λύπησαν, πολὺ περισσότερο θὰ συμπεριφερόταν ἔτσι πρὸς ἐκείνους πού τοῦ συμπεριφέρονταν μὲ ἀγάπη, πράγμα βέβαια πού ἦταν γι' αὐτὸν ἢ πιὸ μεγαλύτερη ἔγγυση γιὰ τὴν ἀσφάλειά του. Καὶ δὲν ἔδειχναν πρὸς αὐτὸν μόνο μεγαλύτερη ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ ἦταν πιὸ πρόθυμοι ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, γνωρίζοντας ὅτι ἔχουν τὸ Θεὸ νὰ πολεμᾷ ὑπὲρ αὐτῶν, ὁ ὁποῖος βρισκόταν πάντοτε κοντὰ στὸ στρατηγὸ καὶ ἔκαμνε ὄλα τὰ πράγματα πιὸ εὐκολα. Καὶ τὸ Δαυὶδ πλέον τὸν πρόσεχαν ὄχι σὰν ἄνθρωπο, ἀλλὰ σὰν ἄγγελο. Καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταπόδοση τοῦ Θεοῦ αὐτὸς κέρδιζε ἀπὸ ἐδῶ περισσότερο ἀπὸ ἐκείνον πού διασώθηκε καὶ ἐπέτυχε λαμπρότερη νίκη ἔτσι, παρὰ ἂν φόνευε τὸ Σαοὺλ. Διότι τί θὰ μπορούσε νὰ κερδίσει μεγαλύτερο ἂν ἔσφαζε τὸν ἐχθρὸ του, ἀπὸ αὐτὸ πού κέρδισε τώρα χαρίζοντάς του τὴ ζωή;

Αὐτὸ λοιπὸν νὰ σκέφτεσαι καὶ σύ, ὅταν συλλάβεις ἐκείνον πού σὲ λύπησε, ὅτι δηλαδὴ πολὺ πιὸ σπουδαιότερο εἶναι καὶ πιὸ ἐπικερδὲς τὸ νὰ δείξεις εὐσπλαχνία, παρὰ νὰ τὸν φονεύσεις. Διότι ἐκείνος πού θὰ τὸν φονεύσει πολλές φορές καὶ θὰ κατηγορήσει τὸν ἑαυτὸ του καὶ θὰ ἔχει ἀνυπόφορους ἐλέγχους τῆς συνειδήσεώς του, καταδιωκόμενος κάθε ἡμέρα καὶ ὥρα ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἐκείνη, ἐνῶ ἐκείνος πού θὰ τὸν εὐσπλαχνιστεῖ καὶ θὰ δείξει γιὰ λίγο χρόνο ὑπομονή, νιώθει στὴ συνέχεια μεγάλη χαρὰ καὶ εὐχαρίστηση, τρέφοντας καλὲς ἐλπίδες καὶ περιμένοντας ἀπὸ τὸ Θεὸ τὶς ἀμοιβὲς τῆς ἀνεξικακίας του. Καὶ ἐὰν κάποτε συμβεῖ νὰ ὑποπέσει σὲ κάποιο κακό, μὲ μεγάλη παρρησία θὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ Θεὸ τὴν ἀνταπόδοση, ὅπως βέβαια καὶ αὐτὸς ἀπόλαυσε ὄλα αὐτά, λαμβάνοντας ἀργότερα ἀπὸ τὸ Θεὸ μεγάλες καὶ θαυμαστὲς τὶς ἀμοιβὲς γιὰ τὴ φροντίδα του πρὸς τὸν ἐχθρὸ του αὐτόν. Ἄλλ' ἄς δοῦμε λοιπὸν καὶ τὰ ὄσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια.

«Καὶ βγήκε ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τὸ σπήλαιο», λέγει, «πίσω ἀπὸ τὸ Σαοὺλ καὶ φώναξε ἐνῶ βρισκόταν πίσω ἀπὸ αὐτόν, λέγοντας τὰ ἐξῆς· κύριέ μου καὶ βασιλιά μου. Καὶ ἔστρεψε ὁ Σαοὺλ τὸ

πον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ». Ταῦτα τοῦ σώ-
 σαι τὸν ἐχθρὸν οὐκ ἐλάττονα φέρει κόσμον. Οὐδὲ γὰρ τῆς τυχού-
 σης ψυχῆς ἦν τὸ μὴ φυσηθῆναι ταῖς εἰς τὸν πλησίον εὐεργεσίαις,
 μᾶλλον δὲ τὸ μὴ τὸ τῶν πολλῶν παθεῖν, οἳ καθάπερ ἀνδραπό-
 5 δων οὕτως ὑπερορῶσι τῶν εὐεργετηθέντων, καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνα-
 σπῶσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Δαυὶδ οὕτως, ἀλλὰ μειζόνως ἐ-
 μετρίαζε, καὶ μετὰ τὴν εὐεργεσίαν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐδὲν τῶν
 κατορθωμάτων τούτων ἐνόμιζε τῆς αὐτοῦ σπουδῆς εἶναι, ἀλλὰ
 τὸ πᾶν ἀνετίθει τῇ θεῖα χάριτι. Διὰ τοῦτο αὐτὸς σώσας, αὐτὸς
 10 προσκυνεῖ τὸν σωθέντα, καὶ βασιλέα καλεῖ πάλιν, καὶ δούλον ὀ-
 νομάζει ἑαυτόν, διὰ τοῦ σχήματος ἐκείνου καταστέλλων τὸ φύ-
 σημα, καὶ τὸν θυμὸν παραμυθούμενος, καὶ τὴν βασκανίαν ἀναι-
 ρῶν.

Ἄκούσωμεν δὲ καὶ τῆς ἀπολογίας αὐτῆς. «Ἴνα τί ἀκούεις
 15 τῶν λόγων τοῦ λαοῦ, λεγόντων, ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν
 σου;». Καὶ μὴν ἀνωτέρω τούτων ὁ συγγραφεὺς εἶπεν, ὅτι πᾶς ὁ
 λαὸς ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἤρεσκεν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν δούλων τοῦ
 βασιλέως, καὶ ὁ τοῦ κρατοῦντος υἱὸς καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν
 μετ' αὐτοῦ ταῖς γνώμαις εἰστήκεσαν. Πῶς οὖν ἐνταυθὰ φησιν, ὁ-
 20 τι ἦσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντες καὶ συκοφαντοῦντες, καὶ τὸν Σαοὺλ
 παροξύνοντες; Ὅτι γὰρ οὐ παρ' ἐτέρων ἀναπεισθεῖς, ἀλλ' αὐτὸς
 οἰκοθεν τὴν πονηρίαν ταύτην τεκῶν ἐπολέμει τῷ δικαίῳ, καὶ
 τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ τὸ βιβλίον γράψας, εἰπὼν ὅτι ἐκ τῆς εὐφημίας
 ὁ φθόνος ἐτίκτετο, καὶ προῖὼν ἠϋζατο καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Τί-
 25 νος οὖν ἔνεκεν ἐφ' ἐτέρους μεθίστησι τὴν αἰτίαν, λέγων, «Ἴνα τί
 ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ σου λεγόντων· ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ
 τὴν ψυχὴν σου;». Διδούς ἐξουσίαν αὐτῷ ἀποκρούσασθαι τὴν
 πονηρίαν.

Τοῦτο γοῦν καὶ πατέρες πολλάκις ποιοῦσιν ἐπὶ υἱῶν· καὶ

5. Α' Βασ. 24, 9.

6. Α' Βασ. 24, 10.

7. Α' Βασ. 18, 16.

8. Α' Βασ. κεφ. 19 καὶ 20.

9. Α' Βασ. 18, 9.

10. Α' Βασ. 24, 10.

βλέμμα του πίσω και τότε ὁ Δαυὶδ ἔσκυψε τὸ πρόσωπό του πρὸς τὴ γῆ και προσκύνησε αὐτόν»⁵. Αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν γι' αὐτόν μικρότερο κόσμημα ἀπὸ τὸ ὅτι ἔσωσε τὸν ἐχθρό του. Διότι δὲν ἦταν τῆς τυχαίας ψυχῆς τὸ νὰ μὴ κυριευθεῖ ἀπὸ ἀλαζονεία ἀπὸ τὶς εὐεργεσίες της πρὸς τὸν πλησίον της, ἢ καλύτερα τὸ νὰ μὴ πάθει αὐτὸ πὸν παθαίνουν πολλοί, οἱ ὅποιοι ἔτσι περιφρονοῦν ἐκείνους πὸν εὐεργέτησαν, ὅπως ἀκριβῶς τοὺς δούλους, σηκώνοντας ψηλὰ τὰ φρύδια τους. Ὅμως δὲν ἔκανε τὸ ἴδιο ὁ μακάριος Δαυὶδ, ἀλλὰ ἔδειχνε μεγαλύτερη μετριοφροσύνη και μετὰ τὴν εὐεργεσία. Ἡ δὲ αἰτία ἦταν, τὸ ὅτι δὲν θεωροῦσε κανένα ἀπὸ τὰ κατορθώματα αὐτὰ ὅτι εἶναι ἔργο τῆς δικῆς του προσπάθειας, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἀπέδιδε στὴ θεία χάρη. Γι' αὐτὸ, ἐνῶ αὐτὸς τοῦ ἔσωσε τὴ ζωὴ, αὐτὸς προσκυνεῖ ἐκείνον πὸν ἔσωσε, και τὸν ὀνομάζει πάλι βασιλιά του, τὸν δὲ ἑαυτὸ του ὀνομάζει δούλο, καταπραῦνοντας μὲ τὴν ἐνέργειά του αὐτὴ τὴν ἀλαζονεία, μειώνοντας τὸ θυμὸ και ἐξαλείφοντας τὸ φθόνον.

Ἄς ἀκούσουμε δὲ και τὴν ἀπολογία αὐτῆ. «Γιατί ἀκοῦς τὰ λόγια τῶν ἀνθρώπων πὸν λέγουν, νὰ ὁ Δαυὶδ ζητᾶ τὴ ζωὴ σου;»⁶. Καὶ ὁμοῦς προηγουμένως πρὶν ἀπὸ αὐτὰ ὁ συγγραφές εἶπε, ὅτι ὄλος ὁ λαὸς ἦταν μαζί του και ἦταν ἀγαπητὸς στοὺς δούλους τοῦ βασιλιᾶ⁷, και ὁ υἱὸς τοῦ βασιλιᾶ και ὄλος ὁ στρατὸς ἦταν σύμφωνοι μὲ τὶς ἀποφάσεις του⁸. Πῶς λοιπὸν ἐδῶ λέγει, ὅτι ὑπῆρχαν ἀνθρωποὶ πὸν τὸν διέβαλλαν και τὸν συκοφαντοῦσαν και παρόργιζαν τὸ Σαοὺλ ἐναντίον του; Τὸ ὅτι λοιπὸν δὲν πείστηκε ἀπὸ ἄλλους, ἀλλ' ὁ ἴδιος εἶχε δημιουργήσει μέσα του τὴν κακία αὐτὴ και πολεμοῦσε τὸν δίκαιο, και αὐτὸ τὸ φανέρωσε ἐκείνος πὸν ἔγραψε τὸ βιβλίον αὐτό, λέγοντας ὅτι ὁ φθόνος γεννήθηκε ἀπὸ τὶς ἐπευφημίες και στὴ συνέχεια μεγάλωνε καθημερινά⁹. Γιὰ ποῖδ λόγον λοιπὸν σ' ἄλλους μεταθέτει τὴν αἰτία, λέγοντας, «Γιατί ἀκοῦς τὰ λόγια τῶν ἀνθρώπων πὸν λέγουν, νὰ ὁ Δαυὶδ ζητᾶ τὴ ζωὴ σου;»¹⁰. Γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴ δύναμη νὰ διώξει ἀπὸ μέσα του τὴν κακία.

Αὐτὸ βέβαια πολλὰς φορὲς κάνουν και οἱ πατέρες στὰ παι-

λαβών τις ἐκείνων τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν διεφθαρμένον, καὶ πολλὰ εἰργασμένον κακὰ, κἄν πεπεικῶς τύχοι ἑαυτόν, ὅτι οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν πονηρίαν ἐξώκειλεν, ὅμως ἐφ' ἕτερον μετὰ γει τὰ ἐγκλήματα πολλάκις, οὕτωςι λέγων· οἶδα ὅτι οὐ σὸν
 5 γέγονε τὸ ἀμάρτημα· ἕτεροί σε διέφθειραν καὶ ἠπάτησαν· ἐκείνων ἅπαν ἐστὶ τὸ πλημμέλημα'. Ὁ γὰρ ταῦτα ἀκούων δυνήσεται μικρὸν ἀπὸ τῆς κακίας διαβλέψας εὐκολώτερον πρὸς ἀρετὴν ἐπανελθεῖν, αἰσχυνόμενος καὶ ἐρυθριῶν ἀνάξιος τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης φανῆναι. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐποίησε τοῖς Γαλάταις γρά-
 10 φων. Μετὰ τοὺς πολλοὺς γοῦν καὶ μακροὺς ἐκείνους λόγους καὶ τὰς ἀφάτους κατηγορίας, ἃς αὐτῶν κατηγόρησε, πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, βουλόμενος αὐτῶν ἀποσκευάσασθαι τὴν κατηγορίαν, ἵνα μικρὸν ἀναπνεύσαντες ἐκ τῶν ἐγκλημάτων δυνηθῶ-
 15 σιν εἰς ἀπολογίαν ἐλθεῖν, οὕτω πῶς φησιν· «Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ ταρασσῶν ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾗ». Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησεν ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ εἶπεῖν, «Ἴνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ λέγοντος· Ἴδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου»; ἔδειξεν ἑτέρους ὄντας τοὺς παροξύνοντας, ἑτέρους τοὺς διαφθείροντας, παντὶ τρόπῳ σπουδάζων
 20 ἀπολογίαν αὐτῷ παρασχεῖν τῶν ἐγκλημάτων.

Ἐἶτα ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογούμενός φησι· «Καὶ ἰδοὺ ἐωράκασιν οἱ ὀφθαλμοί σου σήμερον, ὡς παρέδωκέ σε Κύριος εἰς τὰς χεῖράς μου ἐν τῷ σπηλαίῳ, καὶ οὐκ ἠβουλήθην ἀποκτεῖναι σε· καὶ ἐφεισάμην σου, καὶ εἶπον· οὐκ ἐποίησω τὴν χεῖρά μου
 25 ἐπὶ τὸν κύριόν μου, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν». Ἐκεῖνοι μὲν οὖν διὰ ρημάτων διαβάλλουσι, φησίν, ἐγὼ δὲ διὰ πραγμάτων ἀπολογοῦμαι, καὶ δι' ἔργων ἀποσκευάζομαι τὴν κατηγορίαν. Οὐ χρεῖα

11. Γαλ. 5, 10.

12. Α' Βασ. 24, 11.

διά τους· ἀφοῦ κάποιος ἀπὸ ἐκείνους πάρει τὸ παιδί του ποῦ ἔχει διαφθαρεῖ καὶ ἔχει διαπράξει πολλὰ κακὰ, καὶ ἂν ἀκόμα πιστεύει ἀπόλυτα, ὅτι ἐξέκλινε πρὸς τὴν κακία μόνο του καὶ μὲ τὴ δική του ἀπόφαση, ὅμως σ' ἄλλον μεταφέρει πολλές φορές τὶς κατηγορίες, λέγοντας τὰ ἐξῆς περίπου· ἔγνωρίζω ὅτι δὲν ἦταν δικό σου τὸ ἀμάρτημα· ἄλλοι σὲ διέφθειραν καὶ σὲ ἐξαπάτησαν· σ' ἐκείνους ἀνήκει ὅλο τὸ φταιξιμο'. Διότι ἐκεῖνος ποῦ ἀκούει αὐτὰ θὰ μπορέσει, ἀφοῦ πρὸς στιγμή δεῖ μέσα ἀπὸ τὴν κακία στὴν ὁποία βρίσκεται καλύτερα τὰ πράγματα, νὰ ἐπιστρέψει εὐκολότερα πρὸς τὴν ἀρετή, νιώθοντας ντροπή καὶ κοκκινίζοντας ἀπ' αὐτὴν ποῦ φάνηκε ἀνάξιος γιὰ τὴ γνώμη ποῦ ἔχουν γι' αὐτόν. Αὐτὸ ἔκανε καὶ ὁ Παῦλος γράφοντας πρὸς τοὺς Γαλάτες. Μετὰ δηλαδὴ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς ἐκείνους λόγους καὶ τὶς ἀπερίγραπτες κατηγορίες, μὲ τὶς ὁποῖες κατηγορήσε αὐτούς, πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς, θέλοντας νὲ ξελαφρύνει τὴν κατηγορία γι' αὐτούς, ὥστε, ἀφοῦ ἀναπνεύσουν γιὰ λίγο ἀπὸ τὶς κατηγορίες, νὰ μπορέσουν νὰ προχωρήσουν στὴν ἀπολογία, λέγει τὰ ἐξῆς· «Ἐγὼ εἶμαι ἀπόλυτα πεπεισμένος γιὰ σὰς ὅτι τίποτε ἄλλο παρόμοιο δὲν θὰ σκεφθῆτε· ἐκεῖνος δὲ ποῦ δημιουργεῖ ἀνάμεσά σας τὴν ταραχή, θὰ ὑποστεῖ τὴν καταδίκη, ὁποῖος καὶ ἂν εἶναι αὐτός»¹¹. Ἔτσι ἔκανε ἐδῶ καὶ ὁ Δαυίδ. Διότι μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Γιατί ἀκούς τὰ λόγια τῶν ἀνθρώπων ποῦ λέγουν, νὰ ὁ Δαυίδ ζητᾷ τὴ ζωὴ σου;», ἔδειξε ὅτι ἄλλοι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ τὸν ἐξόργιζαν, ἄλλοι ἐκεῖνοι ποῦ τὸν διέφθειραν, προσπαθώντας μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν ἀναγκάσουν ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὶς κατηγορίες.

Ἐπειτα, ἀπολογούμενος γιὰ τὰ δικά του, λέγει· «Καὶ νὰ σήμερα τὸ εἶδες μὲ τὰ μάτια σου, ὅτι ὁ Κύριος σὲ παρέδωσε μέσα στὸ σπῆλαιο στὰ χέρια μου, καὶ δὲν θέλησα νὰ σὲ φονεύσω· σὲ λυπήθηκα καὶ εἶπα· δὲν θ' ἀπλώσω τὸ χέρι μου ἐναντίον τοῦ κυρίου μου, διότι τὸν ἔχρισε ὁ Κύριος βασιλιά»¹². Ἐκεῖνοι μὲν, λέγει, μὲ κατηγοροῦν μὲ λόγια, ἐνῶ ἐγὼ ἀπολογοῦμαι μὲ γεγονότα καὶ μὲ τὰ ἔργα μου ἀπαλλάσσω τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὴν κατηγορία. Δὲν χρειάζομαι λόγια, ἀφοῦ τὸ ἴδιο τὸ ἀποτέλεσμα

μοι λόγων, αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς ἐκβάσεως παντὸς λόγου σαφέστερον δυναμένης διδάξαι, τίνες μὲν ἐκεῖνοι, τίς δὲ ἐγώ, καὶ ὡς συκοφαντία καὶ ψεῦδος ἢ κατ' ἐμοῦ γενομένη διαβολή. Καὶ τούτων οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτόν σε καλῶ μάρτυρα τὸν εὐ πα-
5 θόντα.

4. Καὶ πῶς, φησίν, ἡδύνατο μαρτυρεῖν ἐκεῖνος; Ἦνίκα γὰρ ταῦτα ἐγένετο, ἐκάθευδε, καὶ οὔτε τῶν ρημάτων ἤκουσεν, οὔτε τὸν Δαυὶδ εἶδε παρόντα, οὔτε τοῖς στρατιώταις διαλεγόμενον. Πῶς οὖν ἀπαντησόμεθα, ἵνα σαφῆς ἢ ἀπόδειξις γένηται; Εἰ γὰρ
10 μάρτυρας παρήγεν ἀνθρώπους τότε σὺν αὐτῷ ὄντας, ὑπώπτευσεν ἂν τὴν μαρτυρίαν ὁ Σαοὺλ, καὶ χαριζομένους τῷ δικαίῳ ταῦτα λέγειν ἐνόμιζεν. Εἰ δὲ ἀπὸ λογισμῶν καὶ εἰκότων ἐπεχείρησεν ἀπολογήσασθαι, μειζόνως ἐμελλεν ἀπιστεῖσθαι, τῆς τοῦ δικάζοντος γνώμης διεφθαρμένης. Πῶς γὰρ ὁ μετὰ τοσαύτας εὐεργε-
15 σίας πολεμῶν τῷ μηδὲν ἡδίκηκότι, ἐδύνατο πιστεῦσαι ὅτι ὁ ἀδικηθεὶς τὸν ἀδικήσαντα λαβὼν εἰς χεῖρας, ἐφείσατο; Καὶ γάρ, ὡς τὰ πολλά, οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν καθ' ἑαυτοὺς καὶ περὶ τῶν ἄλλων τὰς ψήφους φέρουσιν· οἷον, ὁ μεθύων διηνεκῶς οὐκ ἂν ραδίως πιστεύσειεν εἶναι τινα ἀνθρωπον ἐν ἐγκρατεία ζῶντα·
20 ὁ πόρναις προσέχων, καὶ τοὺς κοσμίως βιοῦντας ἀκολάστους εἶναι νομίζει· πάλιν ὁ τὰ τῶν ἄλλων ἀρπάζων, οὐκ ἂν πεισθεῖη ραδίως, ὅτι εἰσὶν ἀνθρωποι καὶ τὰ ἑαυτῶν προέμενοι. Οὕτω δὴ καὶ οὗτος ἅπαξ ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἀλούς, οὐκ ἂν ραδίως ἐπίστευσεν, ὅτι ἐστὶν ἀνθρωπος οὕτω τοῦ πάθους περιγενόμενος, ὡς μὴ
25 μόνον μηδὲν ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδικοῦντα σώζειν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ γνώμη τοῦ δικάζοντος διεφθαρτο, καὶ μάρτυρες, εἰ παρήχθησαν, δι' ὑποψίας ἐμελλον εἶναι, ὠκονομήθη ἀπόδειξιν τινα

τῶν πραγμάτων μπορεῖ σαφέστερα ἀπὸ ὅποιοδῆποτε λόγο νὰ διδάξει, ποιοὶ μὲν εἶναι ἐκεῖνοι, ποιὸς δὲ ἐγώ, καὶ ὅτι εἶναι συκοφαντία καὶ ψέμα ἢ κατηγορία ἐναντίον μου. Καὶ γι' αὐτὰ ἐπικαλοῦμαι γιὰ μάρτυρα ὄχι ἄλλον, ἀλλὰ σένα τὸν ἴδιο πὺ δέχτηκες τὴν εὐεργεσία.

4. Καὶ πῶς, λέγει, μπορούσε ἐκεῖνος νὰ μαρτυρήσει γι' αὐτά; Διότι, ὅταν γίνονταν αὐτά, κοιμόταν, καὶ οὔτε τὰ λόγια ἄκουσε, οὔτε τὸ Δαυὶδ εἶδε παρόντα ἐκεῖ, οὔτε νὰ συνομιλεῖ μὲ τοὺς στρατιῶτες. Πῶς λοιπὸν θ' ἀπαντήσουμε, γιὰ νὰ γίνῃ ὀλοκάθαρη ἢ ἀπόδειξη; Διότι, ἐὰν παρουσίαζε τότε μάρτυρες ἀνθρώπους πὺ ἦταν μαζί μὲ αὐτόν, ἴσως θὰ δημιουργοῦσε ἢ μαρτυρία στὸ Σαοὺλ κάποια ὑπόνοια, καὶ θὰ νόμιζε ὅτι αὐτὰ τὰ λέγουν προσφέροντας χάρη στὸν δίκαιο. Ἐὰν δὲ ἐπιχειροῦσε ν' ἀπολογηθεῖ μὲ συλλογισμοὺς καὶ πιθανολογίες, περισσότερη ἀπιστία ἐπρόκειτο νὰ δημιουργήσῃ, ἐπειδὴ ἦταν διεφθαρμένη ἢ γνώμη τοῦ δικαστῆ. Διότι πῶς ἐκεῖνος, πὺ πολεμοῦσε μετὰ ἀπὸ τόσες πολλὰς εὐεργεσίαις ἐκεῖνον πὺ δὲν τὸν εἶχε ἀδικήσῃ σὲ τίποτε, θὰ μπορούσε νὰ πιστέψῃ ὅτι ἐκεῖνος πὺ ἀδικήθηκε συνέλαβε ἐκεῖνον πὺ τὸν ἀδίκησε, καὶ τοῦ χάρισε τὴ ζωὴ; Καθόσον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους κρίνουν τὰ τῶν ἄλλων ἀπὸ τὰ δικά τους· γιὰ παράδειγμα, ἐκεῖνος πὺ μεθάει συνέχεια δὲν θὰ μπορούσε νὰ πιστέψῃ εὐκολὰ ὅτι ὑπάρχει κάποιος ἀνθρώπος πὺ ζεῖ μὲ ἐγκράτεια· ἐκεῖνος πὺ προσέχει πόρνες θεωρεῖ ἀκόλαστους καὶ ἐκείνους πὺ ζοῦν μὲ σεμνότητα· ἐκεῖνος πάλι πὺ ἀρπάζει τὰ ὑπάρχοντα τῶν ἄλλων, δὲν θὰ μπορούσε νὰ πιστέψῃ εὐκολὰ, ὅτι ὑπάρχουν ἀνθρώποι πὺ χαρίζουν καὶ τὰ δικά τους. Ἐτσι λοιπὸν καὶ αὐτός, ἐπειδὴ εἶχε κυριευτεῖ ἀπὸ ὀργή, δὲν θὰ μπορούσε νὰ πιστέψῃ εὐκολὰ, ὅτι ὑπάρχει ἀνθρώπος πὺ τόσο πολὺ κατανίκησε τὸ πάθος του, ὥστε ὄχι μόνο νὰ μὴ διαπράττει καμιά ἀδικία, ἀλλὰ καὶ νὰ σώζῃ ἐκεῖνον πὺ τὸν ἀδίκησε. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἡ κρίσις ἐκείνου πὺ δίκαιε εἶχε διαφθαρεῖ, καὶ μάρτυρες ἂν παρουσιάζονταν, ἐπρόκειτο νὰ δημιουργήσουν ὑποψίες,

γενέσθαι δυναμένην καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυνοῦντας ἐπιστομίσαι.

Ποίαν δὴ ταύτην; Τὸ πτερύγιον τῆς διπλοΐδος, ὃ καὶ προβαλλόμενος ἔλεγεν· «Ἴδου τὸ πτερύγιον τῆς διπλοΐδος ἐν τῇ χειρί μου, ὃ ἐγὼ ἀφείλον, καὶ οὐκ ἀπέκτεινά σε». Ἐφωνος ὁ μάρτυς, ἀλλὰ τῶν φωνῆν ἐχόντων σαφέστερος. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ πλησίον ἐγενόμην, φησί, καὶ τοῦ σώματος ἐγγὺς εἰστήκειν τοῦ σου, τὸ μέρος ἂν ἔκοψα τοῦ ἱματίου. Ὅρας ὅσον ἀγαθὸν ἐγένετο ἐκ τοῦ κινηθῆναι παρὰ τὴν ἀρχὴν τὸ Δαυίδ; Εἰ μὴ γὰρ ἐκινήθη πρὸς τὴν ὀργήν, οὐκ ἂν οὔτε τὴν φιλοσοφίαν ἐμάθομεν τοῦ ἀνδρὸς (οὐδὲ γὰρ ἀπὸ φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐξ ἀναισθησίας μᾶλλον ἔδοξεν ἂν πολλοῖς ἢ φειδῶ γενέσθαι), οὐδ' ἂν ἐξέκοψε τὴν διπλοΐδα· μὴ ἐκκόψας δέ, οὐδαμόθεν ἐτέρωθεν εἶχε πιστώσασθαι τὸν ἐχθρόν. Νυνὶ δὲ κινηθεὶς καὶ τεμῶν, ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ προνοίας παρέσχετο.

Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἀληθῆ καὶ ἀνύποπτον μαρτυρίαν παρήγαγεν, αὐτὸν τὸν ἐχθρόν καὶ δικαστὴν καὶ μάρτυρα καλεῖ τῆς οἰκείας κηδεμονίας, οὕτωςί λέγων· «Γινῶθι καὶ ἴδε σήμερον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῇ χειρί μου κακία, οὐδὲ ἀθέτησις· καὶ σὺ δεσμεύεις τὴν ψυχὴν μου, τοῦ λαβεῖν αὐτήν». Ἐντεῦθεν μάλιστα ἂν τις αὐτὸν θαυμάσειε τῆς μεγαλοψυχίας, ὅτι ἀπὸ τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν συμβάντων τὴν ἀπολογία ἀποιεῖται μόνον. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰπών, «Γινῶθι καὶ ἴδε σήμερον». Οὐδὲν λέγω τῶν παρελθόντων, φησίν· ἀρκεῖ μοι πρὸς ἀπόδειξιν ἢ παρούσα ἡμέρα. Καίτοι γε πολλὰς καὶ μεγάλας ἐμπροσθεν εὐεργεσίας γεγενημένας εἶχεν ἀριθμεῖν, εἶπερ ἠβούλετο· καὶ γὰρ τῆς πρὸς τὸν βάρβαρον μονομαχίας αὐτὸν ἀναμνήσαι ἐδύνατο, καὶ εἰπεῖν, ὅτι τοῦ βαρβαρικοῦ πολέμου, καθάπερ κατακλυσμοῦ τινος, ἀπα-

13. Α' Βασ. 24, 12.

14. Α' Βασ. 24, 12.

φρόντισε νὰ ὑπάρξει κάποια ἀπόδειξη πὺ νὰ μπορεῖ ν' ἀποστομώσει καὶ τοὺς ὑπερβολικὰ ἀδιάντροπους.

Ποιά λοιπὸν εἶναι αὐτή; Τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι τοῦ Σαούλ, τὸ ὁποῖο δείχνοντας ἔλεγε· «Νὰ τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι σου βρίσκεται στὰ χέρια μου, τὸ ὁποῖο ἀφαίρεσα ἐγὼ καὶ δὲν σὲ φόνευσα»¹³. Χωρὶς φωνὴ εἶναι ὁ μάρτυρας, ἀλλὰ πιὸ σαφὴς ἀπὸ ἐκείνους πὺ ἔχουν φωνή. Διότι, λέγει, δὲν θὰ μπορούσα, ἐὰν δὲν παραβρισκόμουν κοντὰ σου, καὶ νὰ σταθῶ δίπλα στὸ σῶμα σου, νὰ κόψω τὸ μέρος αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἔνδυμά σου. Βλέπεις πόσο μεγάλο καλὸ προέκυψε ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Δαυὶδ κυριεύτηκε στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὀργή; Διότι, ἂν δὲν κυριευόταν ἀπὸ τὴν ἀρχή, δὲν θὰ μπορούσαμε οὔτε τὴν εὐσέβεια τοῦ Δαυὶδ νὰ γνωρίσουμε (διότι θὰ φαινόταν στοὺς πολλοὺς ὅτι τὸ χάρισμα τῆς ζωῆς τοῦ Σαούλ ἔγινε ὄχι ἀπὸ εὐσέβεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ ἀναισθησία), οὔτε θὰ ἔκοβε τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι του· ἂν δὲ δὲν τὸ ἔκοβε, ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ κάνει τὸν ἐχθρὸ νὰ πιστέψει. Τώρα δμως μὲ τὸ ὅτι κυριεύτηκε ἀπὸ ὀργή καὶ τὸ ἔκοψε, παρουσίασε ἀναμφισβήτητη ἀπόδειξη τῆς πρόνοιᾶς του γιὰ τὸ Σαούλ.

Ἐποὺ λοιπὸν παρουσίασε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀληθινὴ καὶ ἀνυποψίαστη μαρτυρία, αὐτὸν πλεον τὸν ἐχθρὸ καλεῖ καὶ γιὰ δικαστὴ καὶ γιὰ μάρτυρα τῆς δικῆς του φροντίδας, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Πρόσεξε λοιπὸν καὶ μάθε σήμερα, ὅτι δὲν ὑπάρχει σὲ μένα καμιὰ κακία ἐναντίον σου, οὔτε ἀθέτηση, σὺ δμως πολεμᾷς τὴν ψυχὴ μου, θέλοντας ν' ἀφαιρέσεις τὴ ζωὴ της»¹⁴. Ἐποὺ αὐτὰ πρὸ πάντων θὰ μπορούσε νὰ θαυμάσει κάποιος τὴ μεγαλοψυχία αὐτοῦ, διότι συνθέτει τὴν ἀπολογία του μόνο ἀπὸ ἐκεῖνα πὺ συνέβηκαν κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη. Διότι αὐτὸ τὸ ὑπαινίχθηκε λέγοντας, «Πρόσεξε καὶ μάθε σήμερα». Τίποτε, λέγει, δὲν λέγω ἀπὸ τὰ περασμένα· μοῦ εἶναι ἀρκετὴ γιὰ ἀπόδειξη ἡ σημερινὴ ἡμέρα. Ἐὰν καὶ βέβαια, ἂν ἤθελε, μπορούσε ν' ἀπαριθμήσει πολλὰ καὶ μεγάλα εὐεργεσίες πὺ τοῦ εἶχε κάνει προηγουμένως· καθόσον μπορούσε νὰ ὑπενθυμίσει σ' αὐτὸν τὴ μονομαχία του πρὸς τὸ βάρβαρο καὶ νὰ πεί, ὅταν ὁ βαρβαρι-

σαν μέλλοντος παρασύρειν τὴν πόλιν, κατεπτηχότων ὑμῶν καὶ δεδοικόντων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθανεῖσθαι προσδοκόντων, ἐγὼ παρελθὼν, οὐδενὸς ἀναγκάσαντος, ἀλλὰ καὶ σοῦ κωλύοντος καὶ κατέχοντος καὶ λέγοντος, «Οὐ δυνήσῃ πορευθῆναι, ὅτι παιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολεμιστῆς ἐκ νεότητος αὐτοῦ», οὐκ ἠνεσχόμην, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπήδησα, καὶ τὸν πολέμιον ἐδεξάμην, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμον, καὶ ὡσπερ τινὰ χειμάρρου ρύμην ἀνέστειλα τὴν ἔφοδον τῶν βαρβάρων ἐκείνων, καὶ τὴν πόλιν σειομένην ἔστησα· καὶ δι' ἐμὲ σὺ μὲν 5 τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες μετὰ τῆς ψυχῆς τὴν πόλιν καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὰ παιδιά καὶ τὰ γυναῖα ἔχουσι.

Καὶ μετ' ἐκεῖνο δὲ πάλιν τὸ τρόπαιον ἐτέρουσ οὐς κατώρθωσε πολέμους εἰπεῖν εἶχεν οὐκ ἐλάττους ἐκείνου. Καὶ ὅτι καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἐπιχειρήσαντος ἀνελεῖν, καὶ τὸ δόρυ κατὰ 15 τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἀφέντος, οὐκ ἐμνησικάκησε, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα μέλλων ἀποδιδόναι τὸν μισθὸν τῆς προτέρας μάχης, ἕδνα ἀπήτησεν, οὐ χρυσίον καὶ ἀργύριον, ἀλλὰ σφαγὴν καὶ πανωλεθρίαν· καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἀνένευσε. Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ πολλῶ πλείονα τούτων καὶ μείζονα εἶχεν εἰπεῖν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν. Οὐ γὰρ ὄνειδίσαι αὐτῶ τὰς εὐεργεσίας ἐβούλετο, ἀλλὰ 20 πείσαι μόνον, ὅτι τῶν φιλοῦντων αὐτὸν καὶ κηδομένων ἐστίν, οὐχὶ τῶν ἐπιβουλεόντων καὶ πολεμούντων. Διὰ τοῦτο πάντα ἐκεῖνα ἀφείς, τὸ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ συμβὰν μόνον εἰς λόγον ἀπολογίας παρήγαγεν. Οὕτως ἦν ἄτυφος καὶ κενοδοξίας καθαρὸς ἀπάσης, καὶ πρὸς ἓν ἐβλεπε μόνον, τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον. Εἰτά 25 φησι «Κρίναι Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ». Τοῦτο εἶπε τὸ ρῆμα, οὐχὶ κολασθῆναι βουλόμενος τὸν ἄνδρα, οὐδὲ τιμωρίαν

15. Α' Βασ. 17, 33.

16. Α' Βασ. 24, 13.

κὸς πόλεμος, σὰν κάποιος ἀκριβῶς κατακλυσμὸς, ἐπρόκειτο ὀλόκληρη τὴν πόλη νὰ παρασύρει, καὶ ὄλοι σας ἦσασταν κυριευμένοι ἀπὸ τρόμο καὶ φόβο καὶ καθημερινὰ περιμένατε νὰ πεθάνετε, ἐγὼ, ἀφοῦ ἦρθα, χωρὶς κανένας νὰ μὲ ἀνάγκασε, ἀλλὰ καὶ ἐνῶ σὺ ὁ ἴδιος μὲ ἐμπόδιζες καὶ μὲ συγκρατοῦσες καὶ μοῦ ἔλεγες, «Δὲν θὰ μπορέσεις νὰ βαδίσεις ἐναντίον του, διότι εἶσαι παιδί ἀκόμα, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι ἄνδρας καὶ πολεμιστῆς ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια»¹⁵, δὲν συγκρατήθηκα, ἀλλά, μπροστὰ σ' ὄλους, πήδηξα καὶ συγκρούστηκα μὲ τὸν ἐχθρὸ καὶ ἔκοψα τὸ κεφάλι του, καὶ ἐμπόδισα τὴν ἔφοδο τῶν βαρβάρων ἐκείνων ποὺ ἔμοιαζε σὰν κάποιος ὀρητικὸς χεῖμαρρος, καὶ στήριξα τὴν πόλη ποὺ κλονιζόταν· καὶ ἐξ αἰτίας μου σὺ μὲν ἔχεις τὴ βασιλεία καὶ τὴ ζωὴ σου, οἱ δὲ ὄλοι ὑπόλοιποι μαζί μὲ τὴ ζωὴ ἔχουν καὶ τὴν πόλη, τὰ σπίτια, τὰ παιδιά καὶ τὶς γυναῖκες τους.

Καὶ μετὰ πάλι ἀπὸ τὸ τρόπαιο ἐκεῖνο θὰ μπορούσε ν' ἀναφέρει καὶ ἄλλους πολέμους στοὺς ὁποίους νίκησε καὶ ποὺ δὲν ἦταν κατώτεροι ἀπὸ ἐκεῖνον. Καὶ ὅτι, ἂν καὶ μιὰ καὶ δυὸ καὶ πολλές φορές ἐπιχείρησε νὰ τὸν φονεύσει καὶ ἔρριξε τὸ δόρυ του ἐναντίον τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὅμως δὲν τοῦ κράτησε κακία, καὶ ὅτι στὴ συνέχεια, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τοῦ προσφέρει τὴν ἀμοιβὴ γιὰ τὴν προηγούμενη μάχη, τοῦ ζήτησε γιὰ γαμήλιο δῶρο ὄχι χρυσὸ καὶ ἄργυρο, ἀλλὰ σφαγὴ καὶ καταστροφή, καὶ ὅμως οὔτε καὶ τότε πρόβαλε ἄρνηση. Πράγματι ὄλα αὐτὰ καὶ πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ καὶ μεγαλύτερα μπορούσε νὰ τοῦ πεῖ, ἀλλ' ὅμως τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶπε. Διότι δὲν ἤθελε νὰ κατηγορήσει αὐτὸν γιὰ τὶς εὐεργεσίες του, ἀλλὰ νὰ τὸν πείσει μόνο, ὅτι ἀνήκει σ' ἐκείνους ποὺ τὸν ἀγαποῦν καὶ φροντίζουν γι' αὐτόν, καὶ ὄχι σ' ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπιβουλεύονται καὶ τὸν πολεμοῦν. Γι' αὐτό, ἀφοῦ τὰ ἄφησε ὄλα ἐκεῖνα, παρουσίασε στὴ θέση τῆς ἀπολογίας τὸ συμβὰν μόνο τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Τόσο πολὺ ταπεινόφρονας ἦταν καὶ καθαρὸς ἀπὸ κάθε ματαιοδοξία, καὶ πρὸς ἓνα ἀπέβλεπε μόνο, τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Ἔπειτα λέγει· «Ὁ Κύριος ἅς κρίνει καὶ ἅς δικάσει ἐμένα καὶ σένα»¹⁶. Αὐτὰ τὰ λόγια τὰ εἶπε, θέλοντας ὄχι νὰ τιμωρηθεῖ ὁ Σαοὺλ, οὐ-

παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ φοβῆσαι τῇ μνήμῃ τῆς μελλούσης κρίσεως· καὶ οὐ φοβῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσασθαι. Μάλιστα μὲν γάρ, φησίν, ἔχω καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀποδείξεις, εἰ δὲ ἀπιστεῖς, αὐτὸν καλῶ τὸν Θεὸν 5 μάρτυρα, τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς ἐκάστου διανοίας εἰδότα, καὶ τὸ συνειδὸς ἐρευνῆσαι δυνάμενον.

5. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἂν ἐτόλμησε καλέσαι τὸν ἀπαραλόγιστον δικαστὴν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν δίκην εἰσαγαγεῖν, εἰ μὴ σφόδρα ἦν πεπεικῶς ἑαυτὸν, ὅτι πάσης ἐπιβουλῆς ἦν καθα- 10 ρός. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογήσασθαι βουληθεῖς, κάκεῖνον σωφρονίσει θέλων, τῆς δίκης ἐκείνης ἀνέμνησεν, ἱκανὰ μὲν καὶ τὰ ἤδη γεγενημένα δηλῶσαι, οὐκ ἔλαττον δὲ ἐκείνων καὶ τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα τοῦτο πιστῶσασθαι δύναται. Καὶ γὰρ πάλιν αὐτὸν εἰς χει- 15 ρας λαβὼν, μετὰ τὴν σωτηρίαν ταύτην ἐπιθέμενον αὐτῷ καὶ ἀνελεῖν βουλόμενον, καὶ δυνάμενος αὐτὸν μετὰ τοῦ στρατοπέδου κατακόψαι παντός, ἀφῆκεν, οὐδέν, ὧν ἀνήκεστα νοσεῖ, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐχθρας οὐδαμοῦ λήξει ποτέ, ἐξήγαγεν ἑαυτὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐκείνου, καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις ἔζη, δουλεύων, 20 ἠτιμωμένος, αἰσχυρόμενος, ἐκ πόνου καὶ ταλαιπωρίας τὴν ἀναγκαίαν ἑαυτῷ πορίζων τροφήν.

Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ πεσόντα ἀκούσας ἐπὶ τῆς παρατάξεως, διέρρηξέ τε τὸν χιτωνίσκον, καὶ σποδὸν κατεπάσατο, καὶ θρήνον ἐθρήνησεν, ὃν ἂν τις θρη- 25 νήσειε, παῖδα μονογενῆ καὶ γνήσιον ἀποβαλὼν, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἀνακαλῶν μετὰ τοῦ παιδίου, καὶ ἐγκώμια συντιθεῖς, καὶ πικρὰν ἀφειὲς φωνήν, καὶ μέχρις ἐσπέρας ἄσιτος μένων, καὶ αὐτὰ τὰ χωρία καταρρώμενος τὰ δεξάμενα τὸ αἷμα τοῦ Σαούλ· «Ὅρη» γάρ, φησί, «τὰ Γελβουέ, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμᾶς, μήτε δρό-

τε νὰ λάβει ἀπ' αὐτὸν ἐκδίκηση, ἀλλὰ νὰ τὸν φοβήσῃ μὲ τὴν ὑπενθύμιση τῆς μέλλουσας κρίσης· καὶ ὄχι μόνον νὰ τὸν φοβήσῃ, ἀλλὰ καὶ γιὰ ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὰ ὅσα ἔκανε αὐτός. Ὁπωσδήποτε, λέγει, ἔχω ἀποδείξεις καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα, ἂν ὁμως ἀπιστεῖς ἐπικαλοῦμαι μάρτυρα τὸν ἴδιο τὸν Θεό, ποῦ γνωρίζει τὰ ἀπόκρυφα τῆς σκέψεως τοῦ καθένα καὶ μπορεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τὴ συνείδηση.

5. Αὐτὰ δὲ τὰ ἔλεγε, γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν θὰ τολμοῦσε νὰ καλέσῃ τὸν ἀμερόληπτο δικαστὴ, καὶ ν' ἀναθέσῃ σ' αὐτὸν τὴ δίκη, ἐὰν δὲν ἦταν ὑπερβολικὰ πεπεισμένος, ὅτι ἦταν καθαρὸς ἀπὸ κάθε ἐπιβουλή. Καὶ γιὰ νὰ δείξει ὅτι αὐτὰ ποῦ ἔλεγε δὲν τὰ ἔλεγε ἐκ συμπερασμοῦ, ἀλλὰ θέλοντας καὶ ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὰ ὅσα ὁ ἴδιος ἔκανε, καὶ ἐπιθυμῶντας ἐκεῖνον νὰ σωφρονίσει, τοῦ ὑπενθύμησε τὴ δίκη ἐκείνη· ἱκανὰ μὲν ἦταν καὶ τὰ ὅσα ἤδη συνέβηκαν νὰ τὰ φανερώσουν, ὄχι λιγότερο ὁμως ἀπὸ ἐκεῖνα μποροῦν αὐτὸ νὰ τὸ βεβαιώσουν τὰ ὅσα συνέβηκαν στὴ συνέχεια. Καθόσον ὅταν πάλι, μετὰ τὴ σωτηρία αὐτῆ, ἐπιτίθονταν ἐναντίον αὐτοῦ καὶ ἤθελε νὰ τὸν φονεύσῃ, καὶ συνέλαβε αὐτόν, καὶ ἐνῶ μποροῦσε αὐτὸν μαζὶ μὲ ὄλο τὸ στρατό του νὰ τὸν ἐξολοθρεύσῃ, τὸν ἄφησε ἐλεύθερο, χωρὶς νὰ ἔπαθε τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἦταν φυσικὸ νὰ πάθει. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ἀντιλήφθηκε ὅτι πάσχει ἀθεράπευτα καὶ ὅτι ποτὲ δὲν θὰ τερματιζόταν μὲ τίποτε ἢ ἔχθρα του πρὸς αὐτόν, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ κοντὰ του καὶ ζοῦσε κοντὰ στοὺς βαρβάρους, δουλεύοντας, ἀτιμαζόμενος, περιφρονούμενος, καὶ ἐξασφαλίζοντας τὴν ἀναγκαῖα τροφή του μὲ κόπους καὶ ταλαιπωρίες.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ τὸ ἀξιοθαύμαστο, ἀλλ' ὅτι καὶ ὅταν ἄκουσε ὅτι φονεύθηκε στὸν πόλεμο, ξέσχισε τὸ χιτῶνα του, καὶ ἀλοίφτηκε μὲ στάχτη, καὶ τὸν θρήνησε μὲ τέτοιους θρήνους, ὅπως θὰ θρηνοῦσε κάποιος ἂν ἔχανε τὸ μονάκριβο καὶ γνήσιο παιδί του, ἀναφέροντας συνέχεια τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τοῦ παιδιοῦ του, πλέκοντας ἐγκώμια, λέγοντας λόγια πικρά, μένοντας νηστικὸς μέχρι τὴν ἑσπέρα, καὶ καταρῶμενος τὸ μέρος ποῦ δέχτηκε τὸ αἷμα τοῦ Σαούλ· διότι, λέγει, «Ὁρη

- σος, μήτε υετός· ὄρη θανάτου, ὅτι ἐκεῖ ἐξήρθη σκέπη δυνατῶν».
- “Ὅπερ πατέρες ποιοῦσι πολλάκις, καὶ τὴν οἰκίαν ἀποστρέφονται, καὶ τὸν στενωπὸν ἀηδῶς ὀρῶσι, δι’ οὗ τὸν υἱὸν προέπεμψαν, τοῦτο καὶ οὗτος ἐποίησε, καὶ κατηρᾶτο τοῖς ὄρεσι τοῖς τὴν σφα-
- 5 γὴν δεξαμένοις. Μισῶ καὶ τὸν τόπον αὐτὸν διὰ τοὺς ἐκεῖ πεσόν-
τας νεκρούς, φησί. Μηκέτι τοίνυν βραχῆτε τοῖς ἄνωθεν υετοῖς·
ἐβράχητε γὰρ ἅπαξ κακῶς τῷ τῶν φίλων μου αἵματι· καὶ συνε-
χῶς δὲ αὐτῶν περιστρέφει τὰ ὄνόματα, οὕτωςι λέγων· «Σαοῦλ
καὶ Ἰωνάθαν, οἱ ἡγαπημένοι καὶ ὠραῖοι, οὐ κεχωρισμένοι ἐν τῇ
- 10 ζωῇ αὐτῶν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐ διεχωρίσθησαν». Ἐπει-
δὴ γὰρ τὰ σώματα μὴ παρόντα περιπτύξασθαι οὐκ εἶχε, περιπλέ-
κεται αὐτῶν ταῖς προσηγορίαις, τὴν οἰκείαν ὀδύνην, ὡς οἶόν τε,
τούτοις καταπραῦνων, καὶ τὸ τῆς συμφορᾶς παραμυθούμενος
μέγεθος.
- 15 Ἐπειδὴ γὰρ πολλοῖς ἐδόκει τὸ πεσεῖν ἀμφοτέρους ἐν ἡμέρᾳ
μιᾷ ἀνήκεστον εἶναι κακόν, αὐτὸ δὴ τοῦτο εἰς ὑπόθεσιν παραμυ-
θίας ἔλαβε. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, «Ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν οὐ κεχωρισμένοι,
καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐκ ἐχωρίσθησαν», οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦ-
το κατασκευάζοντος ἦν. Οὐ γὰρ ἐστι, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι ὄρφα-
- 20 νίαν ὁ παῖς ἐθρήνησεν, οὐδὲ ἀπαιδίαν ὁ πατήρ ὠδύρατο, ἀλλ’, ὃ
μηδενὶ συνέβη, συνέβη, φησὶν, ἐκείνοις· ὁμοῦ γὰρ καὶ κατὰ μίαν
ἡμέραν τῆς ζωῆς ἀπερράγησαν, καὶ οὐ καταλειφθεὶς θάτερος.
Ἡ γὰρ ἂν ἀβίωτον ἑαυτῷ εἶναι τὸν βίον ἐνόμισε τῇ διαστάσει
θατέρου.
- 25 Διεθερμάνθητε νῦν, ἑδακρύσατε, συνεχύθητε τὸν λογισμόν,
καὶ πρὸς ἄφεσιν δακρύων εὐτρεπεῖς ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ γεγένη-
νται; Νῦν ἕκαστος ἀναμιμνησκέσθω μοι τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ λελυ-
πηκότος, ἔτι ζεύσεως τῷ πένθει τῆς διανοίας, καὶ τοῦτον καὶ

17. Α' Βασ. 1, 21.

18. Β' Βασ. 1, 23.

Γελβουέ, νὰ μὴ πέσει ποτὲ δροσιὰ ἐπάνω σας, οὔτε καὶ βροχή· ὄρη τοῦ θανάτου, διότι ἐκεῖ ἐξολοθρεύτηκε τὸ ὀχύρωμα τῶν δυνατῶν»¹⁷. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ κάμνουν πολλές φορές οἱ πατέρες, οἱ ὁποῖοι καὶ τὴν οἰκία ἀποστρέφονται, καὶ τὸ δρόμο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁδήγησαν νεκρὸ τὸ παιδί τους τὸν βλέπουν μὲ μίσος, αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἔκανε, καταρώμενος τὰ ὄρη ποὺ δέχτηκαν τὴ σφαγὴ του. Μισῶ, λέγει, καὶ τὸν τόπο αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῶν νεκρῶν ποὺ ἔπεσαν ἐκεῖ. Ποτὲ πλέον μὴ βραχεῖτε μὲ τις οὐράνιες βροχές· διότι βραχήκατε μιὰ φορὰ κακῶς μὲ τὸ αἷμα τῶν φίλων μου· καὶ συνέχεια ἀναφέρει τὰ ὀνόματα αὐτῶν, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν, οἱ ἀγαπημένοι καὶ ὠραῖοι, ποὺ δὲν χωρίσθηκαν στὴ ζωὴ τους, ἀλλ' οὔτε καὶ σ' αὐτὸν τὸ θάνατο χωρίσθηκαν»¹⁸. Ἐπειδὴ δηλαδὴ δὲν ἦταν τὰ σώματα ἐκεῖ καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὰ ἀγκαλιάσει, ἀγκαλιάζει αὐτοὺς μὲ τις προσφωνήσεις, καταπραΰνοντας, ὅσο ἦταν δυνατό, μὲ αὐτὲς τὸν πόνο του καὶ παρηγορώντας τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς.

Πράγματι ἐπειδὴ φαινόταν στοὺς πολλοὺς φοβερὸ κακὸ τὸ νὰ φονευθοῦν καὶ οἱ δυὸ σὲ μιὰ μέρα, αὐτὸ λοιπὸν ἔλαβε γιὰ μέσο τῆς παρηγοριᾶς του. Διότι μὲ τὸ νὰ πεῖ, «Στὴ ζωὴ τους δὲν χωρίσθηκαν, ἀλλ' οὔτε καὶ στὸ θάνατο χωρίσθηκαν», τίποτε ἄλλο, παρὰ αὐτὸ ἐννοοῦσε. Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ, λέγει, νὰ πεῖ κανεὶς, ὅτι ὁ υἱὸς θρήνησε ὀρφάνια, οὔτε ὁ πατέρας ἔκλαψε γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ παιδιοῦ του, ἀλλὰ, λέγει, σ' ἐκείνους συνέβηκε αὐτὸ ποὺ δὲν συνέβηκε σὲ κανένα· διότι καὶ οἱ δυὸ μαζὶ καὶ σὲ μιὰ ἡμέρα ἔφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ ἄφησε πίσω του ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ τὸν ἄλλο. Διότι ὅπωςδήποτε ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δυὸ θὰ θεωροῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἀνυπόφορη τὴ ζωὴ ἐξ αἰτίας τοῦ χωρισμοῦ.

Κυριευθήκατε τώρα ἀπὸ συγκίνηση, δακρῦσατε, πάθατε σύγχυση στὶς σκέψεις σας καὶ εἶναι ἔτοιμα τὰ μάτια σας νὰ λυθοῦν σὲ δάκρυα; Τώρα ὁ καθένας ἅς φέρει στὴ σκέψη του τὸν ἐχθρό του καὶ ἐκείνον ποὺ τὸν ἔχει λυπήσει, τώρα ποὺ ἀκόμα ἐξ αἰτίας τοῦ πένθους ὁ νοῦς σας εἶναι συγκινημένος, καὶ αὐτὸν

ζῶντα φυλαττέτω, καὶ ἀπελθόντα πενθείτω, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλ' ἀπὸ διανοίας καὶ ψυχῆς γνησίας· κἂν δέη τι παθεῖν, ὥστε μὴ λυπῆσαι τὸν ἡδίκηκότα, πάντα ποιεῖτω καὶ πασχέτω, παρὰ τοῦ Θεοῦ μεγάλας ἀναμένων τὰς ἀμοιβάς. Ἴδου γοῦν οὗτος καὶ
 5 τὴν βασιλείαν ἔλαβε, καὶ τὴν χεῖρα οὐκ ἐμόλυνεν, ἀλλὰ καθαρὰν ἔχων τὴν δεξιάν, οὕτω τὸν στέφανον ἀνεδήσατο, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβη, τῆς ἀλουργίδος καὶ τοῦ διαδήματος λαμπροτέραν ἔχων εὐφημίας ὑπόθεσιν, τὸ φείσασθαι τοῦ πολεμίου, τὸ θρηνησαι πεσόντα. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ζῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσας
 10 μνημονεύεται.

Ὡστε εἰ βούλει καὶ σὺ καὶ ἐνταῦθα διηνεκοῦς δόξης τυχεῖν, ἀνθρωπε, κάκει τῶν ἀκινήτων ἀπολαῦσαι καλῶν, μίμησαι τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου, ζήλωσον τὴν φιλοσοφίαν, ἐπίδειξαι διὰ τῶν ἔργων τὴν ἀνεξικακίαν ταύτην, ἵνα τοὺς αὐτοὺς ὑπομείνας αὐτῶ
 15 πόνους, καὶ τῶν αὐτῶν ἀξιοθῆς ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

καὶ ὅσο θὰ ζεῖ ἄς τὸν προσέχει, καὶ ὅταν θὰ πεθάνει ἄς τὸν πενθεῖ, ὄχι γιὰ ἐπίδειξη, ἀλλὰ ἀπὸ καθαρῆ διάνοια καὶ ψυχῆ· καὶ ἂν ἀκόμα χρειασθεῖ νὰ πάθει κάτι, ὥστε νὰ μὴ λυπήσει ἐκεῖνον ποὺ τὸν ἀδίκησε, ὅλα νὰ τὰ κάμνει καὶ νὰ τὰ ὑπομένει, περιμένοντας ἀπὸ τὸ Θεὸ μεγάλες τὶς ἀμοιβές. Νὰ λοιπὸν αὐτὸς καὶ τῆ βασιλεία ἔλαβε, καὶ τὸ χέρι του δὲν μόλυνε, ἀλλ', ἔχοντας καθαρῆ τῆ δεξιὰ του, ἔτσι φόρεσε τὸ στεφάνι, καὶ στὸ θρόνο ἀνέβηκε, ἔχοντας λαμπρότερη ἀφορμὴ ἐπευφημίας ἀπὸ τῆ βασιλικὴ ἀλουργίδα καὶ τὸ βασιλικὸ διάδημα, τὸ ὅτι χάρισε τῆ ζωῆ τοῦ ἐχθροῦ του καὶ τὸ ὅτι τὸν θρήνησε ὅταν φονεύθηκε.

Ὡστε ἐὰν θέλεις καὶ σύ, ἄνθρωπε, καὶ ἐδῶ νὰ τύχεις διαρκὴ δόξα, καὶ στὴν ἄλλη ζωῆ ν' ἀπολαύσεις τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, μιμήσου τὴν ἀρετὴ τοῦ δικαίου, γίνε ζηλωτὴς τῆς εὐσεβείας του, δεῖξε μὲ τὰ ἔργα σου τὴν ἀνεξικακία αὐτῆ, ὥστε, ἀφοῦ ὑπομείνεις τοὺς ἴδιους μὲ αὐτὸν κόπους, ν' ἀξιωθεῖς ν' ἀπολαύσεις καὶ τὰ ἴδια ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα εὐχομαί ὅλοι μας νὰ τὰ ἐπιτύχουμε, μὲ τῆ χάρη καὶ τῆ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τῶρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ο Μ Ι Λ Ι Α Γ'.

Ὅτι ἐπισφαλὲς τὸ εἰς θέατρα ἀναβαίνειν, καὶ ὅτι μοιχοὺς ἀπηρτισμένους ποιεῖ, καὶ ὅτι ἀθυμίας αἴτιον καὶ πολέμου τοῦτο· καὶ ὅτι πᾶν ἀνεξικακίας εἶδος ὑπερεβάλετο ὁ Δαυὶδ ἐν τοῖς κατὰ τὸν Σαοὺλ καὶ ὅτι τὸ φέρειν ἀρπαγὴν πρῶως τοῦ δοῦναι ἐλεημοσύνην ἴσον.

1. Πολλοὺς οἶμαι τῶν πρῶην καταλιπόντων ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὰ θέατρα τῆς παρανομίας αὐτομολησάντων παρεῖναι τήμερον. Καὶ ἐβουλόμην εἰδέναί τούτους σαφῶς, ὥστε αὐτοὺς τῶν ἱερῶν ἐκβαλεῖν προθύρων, οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω διηνεκῶς, ἀλλ' ἵνα 5 διορθωθέντες ἐπανεέλθωσι πάλιν· ἐπεὶ καὶ πατέρες παῖδας σφαλλομένους τῆς οἰκίας ἐκβάλλουσι πολλάκις, καὶ τῆς τραπέζης ἀπειργουσιν, οὐχ ἵνα διὰ παντὸς τούτων ἐκπέσωσιν, ἀλλ' ἵνα βελτίους τῇ νοθεσίᾳ ταύτῃ γενόμενοι, μετὰ τῆς προσηκούσης δόξης εἰς τὸν πατρῶον ἐπανεέλθωσι κληρον. Τοῦτο δὴ καὶ ποι- 10 μένες ποιοῦσι, τὰ ψώρας ἐμπεπλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπειργουσιν, ἵνα τὴν μοχθηρὰν ἀποθέμενα τὴν ἀρρωστίαν, μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰ ὑγιαίνοντα ἐπανεέλθῃ πάλιν, καὶ μὴ νοσοῦντα τὴν ἀγέλην ἅπασαν ἐμπλήσῃ τῆς ἀρρωστίας ἐκείνης.

Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλόμεθα τούτους εἰδέναί· ἀλλ' εἰ 15 καὶ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς διακρίναι δυνάμεθα, ὁ

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Περὶ τοῦ ὅτι εἶναι ἐπικίνδονο νὰ πηγαίνουμε στὰ θέατρα, ὅτι αὐτὸ δημιουργεῖ πραγματικοὺς μοιχοὺς, καὶ ὅτι εἶναι αἰτία λύπης καὶ πολέμου· καὶ ἀκόμα ὅτι ὁ Δαυὶδ ξεπέρασε κάθε εἶδος ἀνεξικακίας μὲ τις ἐνέργειές του πρὸς τὸ Σαοὺλ, καὶ ὅτι τὸ νὰ ὑπομένει κανεὶς μὲ ἡρεμία τὴν ἀρπαγὴ εἶναι ἰσοδύναμο μὲ τὸ νὰ δίνει ἐλεημοσύνη.

1. Νομίζω ὅτι πολλοὶ βρίσκονται σήμερα ἐδῶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μᾶς ἐγκατέλειψαν πρὶν ἀπὸ ἡμέρες καὶ μετέβησαν στὰ θέατρα τῆς παρανομίας. Καὶ θὰ ἤθελα νὰ ξέρω καλὰ αὐτούς, ὥστε νὰ τοὺς βγάλω ἔξω ἀπὸ τὰ ἱερὰ πρόθυρα, ὄχι γιὰ νὰ μένουν ἔξω γιὰ πάντα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπανέλθουν καὶ πάλι, ἀφοῦ πρῶτα διορθωθοῦν· καθόσον καὶ οἱ πατέρες πολλὰς φορὰς διώχνουν τὰ παιδιὰ τους ἀπὸ τὸ σπίτι ὅταν πέσουν σὲ κάποιο σφάλμα, καὶ τὰ στεροῦν τὴν τράπεζα, ὄχι γιὰ νὰ τὰ διώξουν γιὰ πάντα ἀπὸ κοντὰ τους, ἀλλὰ, ἀφοῦ γίνουν μὲ τὴ νουθεσία αὐτὰ καλύτερα, νὰ ἐπιστρέψουν μὲ τὴν πρέπουσα τιμὴ στὸν πατρικὸ κληρο. Αὐτὸ βέβαια κάμνουν καὶ οἱ ποιμένες, οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ ὑγιὴ πρόβατα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι γεμάτα ἀπὸ ψώρα, ὥστε, ἀφοῦ ἀπαλλαχθοῦν ἀπὸ τὴν κακὴ αὐτὴ ἀρρώστια, νὰ ἐπιστρέψουν καὶ πάλι κοντὰ στὰ ὑγιὴ χωρὶς κανένα φόβο, καὶ νὰ μὴ γεμίσουν μὲ τὴν ἀρρώστια αὐτὴ, ποὺ ὑποφέρουν ἐκεῖνα, ὀλόκληρο τὸ ποῖμνιο.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἐμεῖς θὰ θέλαμε νὰ ξέρομε αὐτούς· ἀλλ' ἂν καὶ δὲν μπορούμε νὰ τοὺς διακρίνομε μὲ τὰ αἰσθητὰ

λόγος αὐτοὺς ἐπιγνώσεται πάντως, καὶ τοῦ συνειδότος αὐτῶν ἐπιλαβόμενος πείσει ραδίως ἐκόντας αὐτοὺς ἐξελεθεῖν, διδάσκων ὅτι ἐκεῖνος ἔνδον ἐστὶ μόνος, ὁ τῆς ἐνταῦθα πολιτείας διεφθαρμένης τοῦ ἱεροῦ τούτου μετέχων συλλόγου, κἄν τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσάγῃ, ἐκβέβληται, καὶ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἔξω καὶ μηδέπω δυναμένων τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης μᾶλλον ἀπελήλαται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ἐκβληθέντες, καὶ μένοντες ἔξω, τέως χρηστὰς ἔχουσι τὰς ἐλπίδας, κἄν γὰρ ἐθέλωσι διορθώσασθαι τὰ παραπτώματα, δι' ἃ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέπεσον, δυνήσονται μετὰ καθαρῶ συνειδότος πάλιν ἐπανελεθεῖν, οἱ δὲ μολύναντες ἑαυτοὺς, καὶ κελευσθέντες μὴ πρότερον ἐπιβῆναι, ἕως ἂν ἀποκαθάρωνται τὴν κηλῖδα τὴν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων, εἶτα ἀναισχυνοῦντες, χαλεπώτερον τὸ τραῦμα ἐργάζονται, καὶ μείζον τὸ ἔλκος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἀμαρτάνειν ἐστὶ χαλεπὸν, ὡς ἢ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀναισχυντία, καὶ τὸ μὴ πείθεσθαι τοῖς ἱερεῦσι τὰ τοιαῦτα κελεύουσι.

Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται τούτοις, φησὶν, ὥστε αὐτοὺς ἐκβαλεῖν τῶν ἱερῶν τούτων περιβόλων; Καὶ ποίαν ἑτέραν ταύτης ζητεῖς μείζονα ἀμαρτίαν, ὅταν μοιχοὺς ἑαυτοὺς ἀπηρτισμένους ποιήσαντες, ἀναιδῶς, καθάπερ κύνες λυττῶντες, ἐπιπηδῶσι τῇ ἱερᾷ ταύτῃ τραπέζῃ; Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς μοιχείας, οὐκ ἔμδν ἐρῶ σοι λόγον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν δικάζειν τὴν ζωὴν ἄπασαν· «Ὁ γὰρ ἐμβλέψας», φησί, «γυναῖκα πρὸς τὸν ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ». Εἰ δὲ ἢ ἀπὸ ταυτομάτου κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐντυχοῦσα γυνὴ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐσταλμένη τὸν περιέργως ἰδόντα εἶλε πολλάκις τῇ τῆς ὄψεως θεωρίᾳ, οἱ μὴ ἀπλῶς μηδὲ ἀπὸ ταυτο-

μάτια, ὅπως δὴ ποτε ὁμοῦς θὰ τοὺς ἀνακαλύψει ὁ λόγος, καί, ἀφοῦ προσεγγίσει τὴ συνείδησίν του, θὰ τοὺς πείσει εὐκολὰ νὰ φύγουν μὲ τὴ θέλησίν του, διδάσκοντας ὅτι ἐκεῖνος μόνον εἶναι ἄξιός νὰ μείνει μέσα, ἐκεῖνος ποὺ ἔχει φρόνηση ἄξια τῆς ἐδῶ παραμονῆς· διότι ἐκεῖνος ποὺ κάμνει διεφθαρμένη ζωὴ καὶ λαμβάνει μέρος στὴ συγκέντρωση αὐτῆ, καὶ ἂν ἀκόμα εἰσάγει τὸ σῶμα τοῦ ἐδῶ μέσα, ἔχει ἐκδιωχθεῖ καὶ ἔχει ἀπομακρυνθεῖ περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἀποκλεισθεῖ ἔξω καὶ δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ λάβουν μέρος στὴν ἱερὴ τράπεζα. Καθόσον ἐκεῖνοι ποὺ ἀπομακρύνθηκαν σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ μένουν ἔξω, ἔχουν κατὰ τὸ χρόνο αὐτὸ καλὰς ἐλπίδες, διότι, ἂν θελήσουν νὰ διορθώσουν τὰ παραπτώματα ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, θὰ μπορέσουν νὰ ἐπιστρέψουν πάλι μὲ καθαρὴ συνείδηση, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ μόλυναν τὸν ἑαυτό του καὶ πῆραν ἐντολὴ νὰ μὴ εἰσέλθουν προηγουμένως, μέχρι ποὺ νὰ καθαρίσουν τὴν κηλίδα ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, διαπράττοντας στὴ συνέχεια ἀδιάντροπες πράξεις, κάμνουν χειρότερο τὸ τραῦμα καὶ μεγαλύτερη τὴν πληγὴ. Διότι δὲν εἶναι τόσο φοβερὸ τὸ ν' ἁμαρτάνει κανεὶς, ὅσο ἢ ἀδιάντροπιὰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸ νὰ μὴ ὑπακούει στοὺς ἱερεῖς ποὺ δίνουν αὐτὰς τὶς ἐντολὰς.

Καὶ ποῖο εἶναι, λέγει τὸ τόσο μεγάλο ἁμάρτημα ποὺ ἔχουν κάνει, ὥστε ν' ἀπομακρυνθοῦν αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς αὐτοὺς χώρους; Καὶ ποῖα ἄλλη ἁμαρτία μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ ζητᾶς, ὅταν, ἀφοῦ καταστήσουν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς πραγματικοὺς πόρνους, μὲ ἀναίδεια, σὰν ἀκριβῶς σκυλιὰ λυσσασμένα, πλησιάζουν τὴν ἱερὴ αὐτὴ τράπεζαν; Καὶ ἂν θέλεις νὰ μάθεις καὶ τὸν τρόπο τῆς μοιχείας, δὲν θὰ σοῦ πῶ δικό μου λόγο, ἀλλ' ἐκείνου ποὺ πρόκειται νὰ δικάσει ὁλόκληρην τὴ ζωὴ μας· διότι λέγει· «Ἐκεῖνος ποὺ κοίταξε γυναῖκα καὶ ἐπιθύμησε αὐτήν, ἤδη μοίχευσε αὐτήν μέσα στὴν καρδιά του»¹. Ἄν δὲ ἡ γυναῖκα τὴν ὁποία συναντᾷ κανένας στὴν ἀγορὰ ἀθόρμητα καὶ τυχαῖα νὰ περνᾷ ἀπὸ ἐκεῖ αἰχμαλώτισε πολλὰς φορὰς ἐκεῖνον ποὺ εἶδε μὲ περιέργεια τὸ πρόσωπό της, ἐκεῖνοι ποὺ ὄχι στὴν τύχην οὔτε αὐ-

μάτου, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς τοσαύτης, ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπεριδεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἀναβάντες ἐκεῖ, καὶ διημερεύσαντες, καὶ ταῖς ὄψεσι τῶν ἠτιμωμένων γυναικῶν ἐκείνων προσηλωμένοι, πῶς δυνήσονται λέγειν, ὅτι οὐ πρὸς ἐπιθυμίαν εἶδον; ὅπου καὶ
 5 ῥήματα διακεκλασμένα, καὶ ἄσματα πορνικά, καὶ φωνὴ πολλὴν ἡδονὴν ἔχουσα, καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφαί, καὶ ἐπιτρίμματα παρειᾶς, καὶ στολὴ περιεργότερον συγκεκλιμένη, καὶ σχῆμα γοητείας γέμον πολλῆς, καὶ ἕτεραι πολλαὶ μαγγανεῖαι πρὸς ἀπάτην καὶ δέλεαρ τῶν ὀρώντων κατεσκευασμένοι, καὶ ραθυμία ψυχῆς τῶν
 10 θεωμένων, καὶ πολλὴ ἢ διάχυσις, καὶ ἢ παρὰ τοῦ τόπου πρὸς ἀσέλγειαν παράκλησις, καὶ ἢ τῶν φθασάντων, καὶ ἢ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκουσμάτων· ἢ διὰ τῶν συρίγγων, ἢ διὰ τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελωδία καταγοητεύουσα, καὶ τὸ στερρὸν τῆς διανοίας καταμαλάττουσα, καὶ ταῖς τῶν πορνῶν ἐ-
 15 πιβουλαῖς προεντρεπιζουσα τὰς τῶν καθημένων ψυχὰς, καὶ εὐαλότους ποιοῦσα. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα, ὅπου ψαλμοί, καὶ εὐχαί, καὶ θείων λογίων ἀκρόασις, καὶ Θεοῦ φόβος, καὶ εὐλάβεια πολλή, πολλάκις, ὡσπερ τις ληστής κακοῦργος, λαθοῦσα ἐπεισηλθεν ἢ ἐπιθυμία, πῶς οἱ ἐν θεάτρῳ καθήμενοι καὶ μηδὲν μήτε ὀρώντες
 20 μήτε ἀκούοντες ὑγιές, ἀλλὰ πολλῆς γέμοντες αἰσχύροτης, πολλῆς τῆς βλακειᾶς, καὶ διὰ πάντων πολιορκούμενοι, καὶ δι' ὤτων, καὶ δι' ὀφθαλμῶν, δύναιντ' ἄν ἀνώτεροι γενέσθαι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης ἐπιθυμίας; Μὴ δυνάμενοι δέ, πῶς δυνήσονται τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων ἀπηλλάχθαι ποτέ; Οἱ δὲ τῶν τῆς μοι-
 25 χείας ἐγκλημάτων οὐκ ἀπηλλαγμένοι, πῶς δυνήσονται χωρὶς μετανοίας τῶν ἀγίων τούτων ἐπιβῆναι προθύρων, καὶ τοῦ καλοῦ τούτου μετασχεῖν συλλόγου;

2. Διὸ δὴ παραινῶ καὶ δέομαι, πρότερον ἐξομολογήσει καὶ

θόρμητα, ἀλλὰ μὲ τόση μεγάλη προθυμία καὶ ξῆλο, ὥστε νὰ δείξουν καὶ περιφρόνηση πρὸς τὴν Ἐκκλησία, καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀνέβηκαν ἐκεῖ καὶ πέρασαν ἐκεῖ ὅλη τὴν ἡμέρα τους προσηλωμένοι στὰ πρόσωπα τῶν ἀνθήτικων ἐκείνων γυναικῶν, πῶς θὰ μπορέσουν νὰ ποῦν, ὅτι δὲν τὶς εἶδαν μὲ σαρκικὴ ἐπιθυμία; καὶ ὅταν μάλιστα καὶ λόγια γεμάτα ἀπὸ χυδαιότητα ἀκούονται, καὶ τραγούδια πορνικά, καὶ λέγονται μὲ φωνὴ γεμάτη ἀπὸ πολλὴ γλυκύτητα, καὶ τὰ μάτια εἶναι βαμμένα, καὶ φκιασίδια ὑπάρχουν ἐπάνω στὰ μάγουλα, καὶ ἡ στολὴ εἶναι φτιαγμένη μὲ κάποια ξεχωριστὴ φροντίδα καὶ ἡ ὅλη παρουσίαση εἶναι γεμάτη ἀπὸ μεγάλη γοητεία, καὶ πολλὰ ἄλλα γοητευτικὰ μέσα ἔχουν ἐπινοηθεῖ γιὰ νὰ ἐξαπατοῦν καὶ νὰ δελεάζουν ἐκείνους ποὺ τὶς βλέπουν, ὑπάρχει δὲ καὶ πολλὴ ἀδιαφορία ἐκ μέρους ἐκείνων ποὺ τὶς βλέπουν, καὶ πολλὴ ἀποχαύνωση, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἐκ μέρους τοῦ τόπου προτροπὴ γιὰ ἀσέλγεια καὶ μὲ αὐτὰ ποὺ ἤδη λέχθησαν καὶ μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἀκούονται στὴ συνέχεια, ἡ μελωδία δηλαδὴ μὲ τὶς σύριγγες, μὲ τοὺς αὐλοὺς καὶ τὰ ἄλλα παρόμοια ὄργανα ποὺ καταγοητεύει καὶ παραλύει τὴ δύναμη τῆς διάνοιας καὶ προετοιμάζει τὶς ψυχὰς τῶν παραβρισκομένων καὶ τὶς κάνει εὐκολοπόρητες στὶς ἐπιβουλὰς τῶν πορνῶν. Διότι, ἐὰν ἐδῶ, ὅπου ἀκούονται ψαλμοὶ καὶ εὐχὰς καὶ θεῖα λόγια καὶ ὑπάρχει φόβος Θεοῦ καὶ πολλὴ εὐλάβεια, πολλὰς φορὰς ἡ ἐπιθυμία εἰσῆλθε κρυφά, σὰν ἀκριβῶς κάποιος κακοῦργος ληστής, πῶς ἐκεῖνοι ποὺ κάθονται στὸ θέατρο καὶ δὲν βλέπουν οὔτε ἀκοῦν τίποτε τὸ ὠφέλιμο, ἀλλ' ὅλα εἶναι γεμάτα ἀπὸ πολλὴ αἰσχροσύνη καὶ πολλὴ βλακεία, καὶ ἀπὸ παντοῦ πολιορκοῦνται, καὶ ἀπὸ τὰ αὐτιά καὶ ἀπὸ τὰ μάτια, θὰ μπορούσαν νὰ σταθοῦν ψηλότερα ἀπὸ τὴν πονηρὴ ἐκείνη ἐπιθυμία; Μὴ μπορώντας δὲ νὰ κάνουν αὐτό, πῶς θὰ μπορέσουν κάποτε ν' ἀπαλλαγθοῦν ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τῆς μοιχείας; Ἐκεῖνοι δὲ ποὺ δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τῆς μοιχείας, πῶς θὰ μπορέσουν χωρὶς μετάνοια νὰ ἀνεβοῦν τὰ ἅγια αὐτὰ πρόθυρα καὶ νὰ λάβουν μέρος στὴν ὡραία αὐτὴ συγκέντρωση;

2. Γι' αὐτὸ λοιπὸν σᾶς συμβουλεύω καὶ σᾶς παρακαλῶ, ἀ-

μετανοία καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀποσμηξαμένους τὴν ἐκ τῆς ἐ-
 κεῖ θεωρίας ἁμαρτίαν, οὕτω τῶν θείων ἀκροᾶσθαι λογίων. Οὐ
 γὰρ τὸ τυχὸν ἡμῖν πεπλημμέληται· καὶ τοῦτο καὶ ἐκ παραδειγμα-
 των ἴδοι τις ἂν σαφῶς. Εἰ γὰρ τις οἰκέτης εἰς κιβώτιον, ἔνθα τὰ
 5 δεσποτικὰ ἱμάτια ἐναπέκειτο πολυτελεῖ καὶ διάχρυσα, ἱμάτιον
 δουλικὸν ρύπου γέμον καὶ πολλῶν τῶν φθειρῶν ἐναπέθετο, ἄρα
 ἂν πρῶτος ἦνεγκας τὴν ὕβριν, εἶπέ μοι; Τί δέ, εἰ τις εἰς ἀγγεῖον
 χρυσοῦν μύρα διηνεκῶς ἔχειν εἰωθός, κόπρον καὶ βόρβορον
 ἐνέχεεν, οὐκ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθηκας τῷ πλημμελήσαντι τοῦτο;
 10 Εἶτα κιβωτίων μὲν καὶ σκευῶν καὶ ἱματίων καὶ μύρων τοσαύτην
 ποιησόμεθα τὴν πρόνοιαν, τὴν δὲ ψυχὴν τὴν ἡμετέραν πάντων
 τούτων εὐτελεστέραν εἶναι νομιοῦμεν; καὶ ἔνθα τὸ μύρον τὸ
 πνευματικὸν εἰσεχύθη, διαβολικὰς πομπὰς ἐπεμβαλοῦμεν, καὶ ἀ-
 κούσματα σατανικά, καὶ ἄσματα πορνείας γέμοντα; Καὶ πῶς
 15 ταῦτα ὁ Θεὸς οἶσει, εἶπέ μοι; Καίτοι οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον μύρου
 καὶ βορβόρου, καὶ ἱματίων δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν, ὅσον τὸ
 μέσον τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ ταύτης τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας.

Οὐ δέδοικας, ἄνθρωπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν κλί-
 20 νην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βλέπων, ἔνθα τὰ μυσσὰρὰ τελεῖται τῆς
 μοιχείας δράματα, καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν ἱεράν, ἔνθα τὰ
 φρικτὰ τελεῖται μυστήρια; ταῖς αὐταῖς ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων αἰ-
 σχρολογούσης, καὶ προφήτου καὶ ἀποστόλου σε μυσταγωγούν-
 τος; τῇ αὐτῇ καρδίᾳ τὰ δηλητήρια δεχόμενος φάρμακα, καὶ τὴν
 25 θυσίαν τὴν φρικτὴν καὶ ἀγίαν; Οὐκ ἐντεῦθεν ἀνατροπαὶ βίων, καὶ

φοῦ προηγουμένως ξεπλύνετε με ἑξομολόγησι, μετάνοια καὶ ὄλα τὰ ἄλλα τὴν ἁμαρτία σας ἀπὸ τὰ θεάματα ἐκεῖνα, τότε νὰ ἔρχεσθε γὰρ ν' ἀκοῦτε τὰ θεῖα λόγια. Διότι δὲν εἶναι τυχαία ἡ ἁμαρτία αὐτὴ ποὺ διαπράξατε· καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ διαπιστώσει αὐτὸ μὲ σαφήνεια καὶ μὲ παραδείγματα. "Ἄν δηλαδὴ κάποιος δοῦλος τοποθετοῦσε σὲ κιβώτιο, στὸ ὁποῖο ἦταν τοοθετημένα τὰ πολυτελῆ καὶ χρυσοποίκιλτα ἐνδύματα τοῦ κυρίου του, ἐνδυμα δούλου γεμάτο ἀπὸ βρωμιὰ καὶ πολλὰς ψεῖρες, πὲς μου, ἄραγε θὰ ἀνεχόσουν τὴν προσβολὴ μὲ πραότητα; Τί δέ, ἂν κάποιος σὲ χρυσοδοχεῖο, ποὺ συνήθως ἔχει πάντοτε ἀρώματα, ἔχυνε κοπριὰ καὶ βοῦρκο, δὲν θὰ τιμωροῦσες μὲ χτυπήματα ἐκεῖνον ποὺ διέπραξε αὐτὸ τὸ παράπτωμα; "Ὡστε γιὰ τὰ κιβώτια, τὰ σκεύη, τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἀρώματα θὰ δεῖξομε τόση μεγάλη φροντίδα, τὴν δὲ ψυχὴ μας θὰ τὴ θεωρήσουμε εὐτελέστερη ἀπὸ ὄλα αὐτά; καὶ ἐκεῖ ποὺ χύθηκε τὸ μύρο τὸ πνευματικὸ θὰ συγκεντρώσουμε διαβολικὰς πομπὰς, σατανικὰ ἀκούσματα καὶ ἄσματα γεμάτα ἀπὸ πορνεία; Καὶ πῶς, πὲς μου, ὁ Θεὸς θὰ τὰ ἀνεχθεῖ αὐτά; "Ἄν καὶ βέβαια δὲν εἶναι τόσο μεγάλη ἡ διαφορὰ μεταξὺ μύρου καὶ βούρκου, καὶ ἐνδυμάτων τῶν κυρίων καὶ τῶν δούλων, ὅση εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ τῆς πονηρῆς αὐτῆς ἐνέργειας.

Δὲν φοβᾶσαι, ἄνθρωπε, μὲ τὰ ἴδια μάτια νὰ βλέπεις καὶ τὸ κρεββάτι ποὺ βρίσκεται ἐπάνω στὴν ὀρχήστρα, ἐπάνω στὸ ὁποῖο τελοῦνται τὰ βδελυρὰ ἐκεῖνα δράματα τῆς μοιχείας, καὶ τὴν τράπεζα αὐτὴ τὴν ἱερὴ, ἐπάνω στὴν ὁποῖα τελοῦνται τὰ φρικτὰ μυστήρια; μὲ τὰ ἴδια αὐτιά νὰ ἀκοῦς τὴν πόρνη ποὺ λέγει αἰσχρολόγα, καὶ τὸν προφήτη καὶ τὸν ἀπόστολο ποὺ σοῦ διδάσκει τὰ μυστήρια; μὲ τὴν ἴδια τὴν καρδιὰ νὰ δέχεσαι τὰ φαρμακερὰ δηλητήρια, καὶ τὴ φρικτὴ καὶ ἅγια θυσία; Δὲν προέρχονται ἀπ' αὐτὰ ἀνατροπὲς βίων, διαφθορὲς γάμων, μαλώματα καὶ φιλονεικίαι μέσα στὰ σπίτια; Διότι, ὅταν ἀπὸ τὰ ἐκεῖ θεάματα ἀποχαυνωθεῖς καὶ γίνεις πιδ χαῦνος καὶ πιδ ἀσελγῆς καὶ ἐχθρὸς κάθε σωφροσύνης, ὅταν ἐπιστρέψεις στὸ σπίτι καὶ δεῖς τὴν ἴδια τὴν γυναῖκα σου, ὅπως δὴποτε θὰ σοῦ φανεῖ πιδ ἄσχη-

διαφθοραὶ γάμων, καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ταῖς οἰκίαις; Ὅταν γὰρ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ θεωρίας διαχυθῆς, καὶ χαυνότερος γενόμενος καὶ ἀσελγέστερος καὶ σωφροσύνης ἀπάσης ἐχθρός, ἐπανελθὼν ἴδῃς τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν, ἀηδέστερον ὄψει πάντως, οἷα ἂν ᾗ.

5 Ὑπὸ γὰρ τῆς ἐν τοῖς θεάτροις ἐμπρησθεὶς ἐπιθυμίας, καὶ ὑπὸ τῆς ξένης ἐκείνης θεωρίας ἀλοῦς τῆς γεγοητευμένης, τὴν σὺφρονα καὶ κοσμίαν καὶ τοῦ βίου παντὸς κοινωὸν ἀτιμάζεις, ὑβρίζεις, μυρίοις περιβάλλεις ὄνειδεσιν, οὐδὲν ἔχων ὄλως ἐγκαλέσαι, ἀλλ' αἰσχυρόμενος τὸ πάθος εἰπεῖν, καὶ τὸ τραῦμα δεῖξαι, ὅπερ

10 ἐκεῖθεν λαβὼν ἐπανῆλθες, ἐτέρας πλέκεις προφάσεις, ἀφορμὰς ζητῶν ἀπεχθείας ἀλόγους, καὶ τῶν μὲν οἴκοι πάντων ὑπερορῶν, πρὸς δὲ τὴν μιὰν καὶ ἀκάθαρτον κεχηνῶς ἐκείνην ἐπιθυμίαν, παρ' ἧς τὸ τραῦμα ἐδέξω· καὶ τὴν ἡχὴν τῆς φωνῆς ἔχων ἐγκαθημένην τῇ ψυχῇ ἔναυλον, καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ βλέμμα καὶ τὰ κινή-

15 ματα, καὶ πάντα τῆς πορνείας τὰ εἶδωλα, οὐδὲν μεθ' ἡδονῆς ὀρᾶς τῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Καὶ τί λέγω τὴν γυναῖκα καὶ τὴν οἰκίαν; καὶ τὴν ἐκκλησίαν γὰρ αὐτὴν ἀηδέστερον ὄψει, καὶ ρημάτων ἀπεχθῶς ἀκούσῃ τῶν περὶ σωφροσύνης, τῶν περὶ σεμνότητος. Οὐκέτι γὰρ ἔσται σοι διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία τὰ λεγόμενα,

20 καὶ εἰς ἀπόγνωσιν κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς, τέλεον ἑαυτὸν ἀπορρήξεις τῆς κοινωφελοῦς ταύτης διδασκαλίας.

Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, αὐτοὺς τε φεύγειν τὰς πονηρὰς ἐν τοῖς θεάτροις διατριβάς, καὶ τοὺς ἐσχολακότας τούτοις ἐκεῖθεν ἀφέλκειν. Οὐ γάρ ἐστι ψυχαγωγία, ἀλλ' ὄλεθρος,

25 καὶ τιμωρία, καὶ κόλασις τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἅπαντα. Τί γὰρ ὄφελος τῆς προσκαίρου ταύτης ἡδονῆς, ὅταν διηνεκῆς ἐντεῦθεν ἢ ὀδύνη τίκτῃται, καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ κεντούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, πᾶσιν ἧς δυσχερῆς καὶ δυσάρεστος; Ἐξέτασον γοῦν σαυτὸν, τίς μὲν γίνῃ ἀπὸ ἐκκλησίας ἀναχωρῶν, τίς δὲ ἀπὸ θεά-

30 τρων, καὶ ἑκατέρας παράβαλε τὰς ἡμέρας, καὶ οὐδὲν δεήσει τῶν ἡμετέρων λόγων. Ἀρκέσει γὰρ ἑκατέρας ἢ σύγκρισις τῆς ἡμέρας δεῖξαι τὸ μέγεθος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν

μη, ἀπὸ ὅ,τι εἶναι. Διότι, ἀφοῦ κατακυριευθεῖς ἀπὸ τῆ φλόγα τῆς ἐπιθυμίας ποὺ δημιουργεῖται στὰ θέατρα, καὶ αἰχμαλωτισθεῖς ἀπὸ τὴν παράξενη ἐκείνη θέα ποὺ σὲ καταγοητεύει, περιφρονεῖς τότε τὴ γεμάτη ἀπὸ σωφροσύνη, κοσμιότητα καὶ σύντροφο ὄλης τῆς ζωῆς σου, τὴ βρίζεις, τὴν περιλούζεις μὲ ἀμέτρητα κακόλογα, μὴ ἔχοντας γιὰ τίποτε νὰ τὴν κατηγορήσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ ντρέπεσαι νὰ πεῖς τὸ πάθος σου καὶ νὰ δείξεις τὸ τραῦμα, τὸ ὁποῖο, ἀφοῦ δέχθηκες ἀπὸ ἐκεῖ, ἐπέστρεψες στὸ σπίτι σου, προβάλλεις ἄλλες δικαιολογίες, ζητώντας παράλογες ἀφορμὲς μίσους, καὶ γιὰ ὅλα μὲν τὰ τοῦ σπιτιοῦ δείχνεις ἀδιαφορία, ἐνῶ εἶσαι κυριολεκτικὰ ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴ βδελυρῆ ἐκείνη ἐπιθυμία, ἀπὸ τὴν ὁποία δέχθηκες τὸ τραῦμα· καὶ ἔχοντας τὸν ἦχο τῆς φωνῆς ἐκείνης ἐγκατεστημένο μέσα στὴν ψυχὴ σου καὶ νὰ ἤχεῖ στὰ αὐτιά σου, καθὼς καὶ τὴ μορφή της, τὸ βλέμμα της, τὰ κινήματά της καὶ ὅλες τὶς παραστάσεις ἐκεῖνες τῆς πορνείας, τίποτε δὲν βλέπεις μὲ εὐχαρίστηση ἀπὸ τὰ ὅσα ὑπάρχουν μέσα στο σπίτι. Καὶ γιὰτί λέγω τὴ γυναῖκα μόνο καὶ τὸ σπίτι; Διότι καὶ τὴν ἴδια τὴν ἐκκλησία θὰ τὴ δεῖς ἀηδέστερη καὶ θ' ἀκούσεις μὲ μίσος λόγια ἀναφερόμενα γιὰ τὴ σωφροσύνη καὶ τὴ σεμνότητα. Καθόσον δὲν θὰ θεωροῦνται ἀπὸ σένα τὰ λεγόμενα διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία, καὶ ἀφοῦ σιγὰ σιγὰ κυριευθεῖς ἀπὸ ἀπόγνωση, θ' ἀποκόψεις τελειῶς τὸν ἑαυτὸ σου ἀπὸ τὴ διδασκαλία αὐτὴ τὴν ὠφέλιμη γιὰ ὅλους.

Γι' αὐτὸ σᾶς παρακαλῶ ὅλους σας, καὶ οἱ ἴδιοι ν' ἀποφεύγετε τὶς κακὲς ἐπισκέψεις καὶ παραμονὲς στὰ θέατρα, καὶ ν' ἀπομακρύνετε ἐκείνους ποὺ συχνάζουν ἐκεῖ. Διότι ὅλα ὅσα συμβαίνουν ἐκεῖ δὲν εἶναι ψυχαγωγία, ἀλλὰ καταστροφή καὶ τιμωρία καὶ κόλαση. Καθόσον ποῖδ τὸ ὄφελος ἀπὸ τὴν προσωρινὴ αὐτὴ ἡδονή, ὅταν γεννιέται ἀπὸ αὐτὰ διαρκῆς πόνος, καὶ ἐνοχλούμενος ἡμέρα καὶ νύχτα ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία, γίνεσαι πρὸς ὅλους δύσκολος καὶ δυσάρεστος; Ἐξέτασε λοιπὸν τὸν ἑαυτὸ σου, ποῖδ μὲν γίνεσαι ἀναχωρώντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ποῖδ δὲ ἀπὸ τὰ θέατρα, καὶ σύγκρινε καὶ τὶς δυὸ ἡμέρες, καὶ δὲν θὰ χρειασθεῖς καθόλου τὰ δικά μου λόγια. Διότι θὰ ἀρκέσει ἡ σύγ-

βλάβης. Ταῦτα καὶ ἤδη πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἶπον, καὶ οὐδέποτε παύσομαι λέγων. Τούς τε γὰρ νοσοῦντας τὰ τοιαῦτα νοσήματα παραμυθησόμεθα, τοὺς τε ὑγιαίνοντας ἀσφαλεστέρους ποιήσομεν· ἑκατέρους γὰρ ὁ περὶ τούτων χρήσιμος λόγος· τοῖς 5 μὲν ἵνα ἀποστῶσι, τοῖς δέ, ἵνα μὴ ἐμπέσωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρὴ καὶ τοὺς ἐπιτιμῶντας τοῦτο συμμέτρως ποιεῖν, μέχρι τούτου ταύτην στήσαντες τὴν παραίνεσιν, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς προτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν ἀποδώσομεν, ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἐπανελθόντες πάλιν. Καὶ γὰρ τοῖς ζωγράφοις ἔθος, ἐπειδὴν μέλλωσιν ἐμπερῆ 10 τινὰ ἐργάζεσθαι εἰκόνα, καὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας τοὺς γράφεσθαι μέλλοντας παρακαθίζουσιν αὐτοῖς, ἵνα τῇ συνεχείᾳ τῆς θεωρίας ἀδιάπτωτον τῆς μορφῆς διασώσωνται τὴν ἀκριβειαν.

Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν ζωγραφῆσαι πρόκειται νῦν, οὐχὶ τύπον 15 μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ ψυχῆς κάλλος καὶ νοητὴν εὐμορφίαν, καὶ σήμερον ὑμῖν πρὸς αὐτὸν πάντες ὁρῶντες, εἰς τὰς οἰκείας ἑκαστος ψυχὰς ἀπομάξησθε τὴν εὐμορφίαν τοῦ δικαίου, καὶ τὸ πρᾶον καὶ ἡμερον, καὶ τὸ μεγαλόψυχον, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν αὐτοῦ ἀρετὴν. Εἰ γὰρ σώματος εἰκόνες φέρουσί τινὰ παραμυθίαν 20 τοῖς ὁρῶσι, πολλῶ μᾶλλον αἰ τῆς ψυχῆς εἰκόνες. Κάκεινας μὲν οὐ δυνατὸν πανταχοῦ ὁρᾶν, ἀλλ' ἀνάγκη διηνεκῶς ἐφ' ἑνὸς ἴδρυσθαι τόπου, ταύτην δὲ ὅπουπερ ἂν θέλης περιαγαγεῖν, οὐδὲν τὸ κωλύον. Ἐναποθέμενος γὰρ αὐτὴν τοῖς τῆς διανοίας ταμείοις, ὅπουπερ ἂν ἦς, συνεχῶς εἰς αὐτὴν ὁρᾶν δυνήσῃ, καὶ πολ- 25 λὴν παρ' αὐτῆς καρποῦσθαι τὴν ὠφέλειαν. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, σπογγιάς καὶ ἱματίων ράκη κυανίζόντων

κριση τῆς κάθε μιᾶς ἡμέρας νὰ δείξει τὸ μέγεθος καὶ τῆς ωφέλειας τῆς μιᾶς καὶ τῆς βλάβης τῆς ἄλλης. Αὐτὰ καὶ τὰ ἔχω πεῖ στὴν ἀγάπη σας καὶ ποτὲ δὲν θὰ παύσω νὰ τὰ λέγω. Διότι καὶ ἐκείνους ποὺ πάσχουν ἀπὸ τὰ παρόμοια νοσήματα θὰ τοὺς παρηγορήσουμε, καὶ τοὺς ὑγιεῖς θὰ τοὺς καταστήσουμε πῶς ἀσφαλεῖς· καθόσον ὁ λόγος σχετικὰ μὲ αὐτὰ εἶναι ὠφέλιμος καὶ στοὺς δυὸ· στοὺς μὲν ἀσθενεῖς γιὰ ν' ἀπαλλαχθοῦν ἀπὸ τὴν ἀσθένεια, στοὺς δὲ ὑγιεῖς γιὰ νὰ μὴ περιπέσουν στὴν ἀσθένεια. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρέπει καὶ ἐκείνοι ποὺ ἐπιτιμοῦν νὰ τὸ κάμνουν αὐτὸ μὲ μέτρο, ἀφοῦ σταματήσουμε ἐδῶ τὴ συμβουλή, ἃς σᾶς προσφέρουμε τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὑπόθεση, ἐπιστρέφοντας πάλι στὸ Δαυίδ. Καθόσον ὑπάρχει συνήθεια στοὺς ζωγράφους, ὅταν πρόκειται νὰ ζωγραφίσουν κάποια ὁμοία εἰκόνα κάποιου, νὰ βάζουν νὰ καθίσουν κοντὰ τους μιὰ καὶ δυὸ καὶ τρεῖς ἡμέρες ἐκείνους ποὺ πρόκειται νὰ ζωγραφίσουν, ὥστε μὲ τὴ συνεχῆ θέα αὐτῶν ν' ἀποδώσουν μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια τὴ μορφή αὐτῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἐμεῖς πρόκειται τώρα νὰ ζωγραφίσουμε, ὄχι εἰκόνα μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ κάλλος ψυχῆς καὶ νοητῆ ὁμορφιά, καὶ σήμερα θέλομε νὰ φέρομε καὶ νὰ τοποθετήσομε κοντὰ σας τὸ Δαυίδ, ὥστε, ἔχοντας ὄλοι στραμμένα τὰ βλέμματά σας πρὸς αὐτόν, ν' ἀποτυπώσετε μέσα στὶς ψυχῆς σας τὴν ὁμορφιά τοῦ δικαίου, καθὼς καὶ τὴν καλωσύνη, τὴν ἡμερότητα, τὴ μεγαλοψυχία καὶ ὅλη τὴν ἄλλη ἀρετὴ αὐτοῦ. Διότι, ἂν οἱ εἰκόνες τοῦ σώματος προξενοῦν κάποια παρηγοριὰ σ' ἐκείνους ποὺ τὶς βλέπουν, πολὺ περισσότερο τὸ κάνουν αὐτὸ οἱ εἰκόνες τῆς ψυχῆς. Καὶ ἐκείνες μὲν δὲν εἶναι δυνατὸ παντοῦ νὰ τὶς βλέπομε, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι τοποθετημένες διαρκῶς στὸν ἴδιο τόπο, ἐνῶ αὐτὴν τίποτε δὲν σὲ ἐμποδίζει νὰ τὴ μεταφέρεις ὅπου θέλεις. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν τοποθετήσεις στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς διάνοιάς σου, ὅπου καὶ ἂν εἶσαι, θὰ μπόρσεις συνέχεια νὰ βλέπεις πρὸς αὐτὴν καὶ θὰ καρπωθεῖς ἀπ' αὐτὴν μεγάλη ὠφέλεια. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐκείνοι ποὺ ἔχουν ἀσθενεῖς ὀφθαλμούς, κρατώντας σπόγγους καὶ κουρέλια ἐνδύ-

κατέχοντες, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὰ βλέποντες, καρποῦνται τινὰ τοῦ νοσήματος παραμυθίαν ἀπὸ τοῦ χρώματος ἐκείνου, οὕτω καὶ σύ, ἂν τὴν εἰκόνα τοῦ Δαυὶδ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς τῶν ἑαυτοῦ, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὴν ἀτενίζῃς, κἂν μυριάκις θυμὸς ἐνοχλῇ
 5 καὶ συγχέῃ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας, ὁρῶν εἰς ἐκείνον τὸν χαρακτηριστῆρα τῆς ἀρετῆς, ὁλόκληρον δέξῃ τὴν ὑγίειαν, καὶ καθαρὰν τὴν φιλοσοφίαν.

3. Μὴ γάρ μοι λεγέτω τις, ὅτι μιαιρὸν ἐχθρὸν ἔχω, πονηρόν, διεφθαρμένον, ἀδιόρθωτον. Οἶον ἂν εἶπῃς, οὐκ ἔστι τοῦ Σαοῦλ
 10 χεῖρων, ὅς καὶ ἄπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις διασωθεῖς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, αὐτὸς μυρία ἐπιβουλεύσας, εἶτα ἀντὶ τούτων εὐεργετηθεῖς, ἔμενε τὴν ἑαυτοῦ πονηρίαν διατηρῶν. Τί γὰρ ἔχεις εἰπεῖν; Ὅτι γῆν ἐπετέμετο, καὶ ἐν ἀγροῖς ἠδίκησε, καὶ οἰκίας ὄρια ὑπερέβη, καὶ ἀνδράποδα ἤρπασε, καὶ ὕβρισε, καὶ ἐπλεονέκτησε, καὶ
 15 εἰς πενίαν ἤγαγεν; Ἄλλ' οὐπω τὴν ψυχὴν ἀφείλετο, ὅπερ οὗτος ἐσπούδαζεν· εἰ δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἐσπούδασεν ἀφελέσθαι, ἀλλ' ἄπαξ τοῦτ' ἐτόλμησεν ἴσως, οὐχὶ δις καὶ τρίς, καὶ πολλάκις καθάπερ οὗτος· εἰ δὲ καὶ ἄπαξ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα εὐεργετηθεῖς, ἀλλ' οὐκ ἔλθων εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἄπαξ
 20 καὶ δευτέρον, καὶ διασωθεῖς· εἰ δὲ καὶ τοῦτο, καὶ οὕτω πλεονεκτεῖ πάλιν ὁ Δαυὶδ. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ὄντα τοιαῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ νῦν μετὰ τὴν χάριν τοιαύτας χαρίζεσθαι δωρεάς. Οὐκ ἦν ὁ Δαυὶδ ἀκούσας τὴν παραβολὴν τῶν μυρίων ταλάντων καὶ τῶν ἑκατὸν δηναρίων· οὐκ ἦν ὁ Δαυὶδ ἀκούσας
 25 τῆς εὐχῆς τῆς λεγούσης, «Ἄφετε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὀφλήματα αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος»· οὐκ ἦν ἰδὼν τὸν Χριστὸν σταυρωθέντα, οὐχ αἷμα τὸ τίμιον ἐκχυθέν, οὐδὲ τοὺς

2. Ματθ. 25, 14-30.

3. Ματθ. 18, 21-35.

4. Μάρκ. 11, 25.

μάτων χρώματος γαλαζόμαυρου και βλέποντας συνέχεια πρὸς αὐτά, ἀποκομίζουν κάποια ἀνακούφιση γιὰ τὴν ἀσθενεία τους ἀπὸ τὸ χρῶμα ἐκεῖνο, ἔτσι και σὺ, ἂν ἔχεις μπροστὰ στὰ μάτια σου τὴν εἰκόνα τοῦ Δαυὶδ και βλέπεις συνέχεια πρὸς αὐτήν, και ἂν ἀκόμα δέχεσαι ἀμέτρητες ἐνοχλήσεις ἀπὸ τὸ θυμὸ και σοῦ δημιουργεῖ σύγχυση στὸν ὀφθαλμὸ τῆς διάνοιάς σου, βλέποντας πρὸς ἐκεῖνον ποὺ εἶναι τὸ ὑπόδειγμα ἀρετῆς, θ' ἀποκτήσεις πλήρη τὴν ὑγεία και καθαρὴ τὴν εὐσέβεια.

3. "Ἄς μὴ μοῦ λέγει ὁμως κάποιος, ὅτι ἔχω μιὰρὸ ἐχθρό, κακό, διεφθαρμένο και ἀδιόρθωτο. "Ὅποιον και ἂν ἀναφέρεις, δὲν εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὸ Σαούλ, ὁ ὅποιος, ἂν και διασώθηκε ἀπὸ τὸ Δαυὶδ μιὰ και δυὸ και πολλές φορές, ὁ ἴδιος δὲ τὸν ἐπιβουλεύθηκε ἀμέτρητες φορές, και εὐεργετήθηκε στὴ συνέχεια ἔναντι ὄλων αὐτῶν, ἐξακολούθησε νὰ διατηρεῖ τὴν κακία του. Τί λοιπὸν μπορεῖς νὰ πεῖς; "Ὅτι σοῦ ἀφαίρεσε τὴ γῆ, ὅτι σὲ ἀδίκησε στοὺς ἀγρούς, ὅτι παρέβηκε τὰ σύνορα τοῦ σπιτιοῦ σου, ὅτι σοῦ ἄρπαξε τοὺς δούλους, ὅτι σὲ ἔβρισε, ὅτι σοῦ πῆρε περισσότερα και σὲ ὀδηγήσε στὴ φτώχεια; Ἄλλὰ δὲν σοῦ ἀφαίρεσε ἀκόμα και τὴ ζωὴ, πράγμα ποὺ φρόντιζε νὰ κάνει ὁ Σαούλ· ἂν δὲ προσπάθησε νὰ σοῦ ἀφαιρέσει και τὴ ζωὴ, ὁμως ἴσως αὐτὸ νὰ τὸ ἐπιχείρησε μιὰ φορά, ὄχι δυὸ και τρεῖς και πολλές φορές, ὅπως ἀκριβῶς αὐτός· ἂν δὲ και μιὰ και δυὸ και τρεῖς και πολλές φορές, ὁμως χωρὶς νὰ εὐεργετήθηκε ἀπὸ σένα τόσο πολὺ, χωρὶς νὰ ἔπεσε στὰ χέρια σου μιὰ και δυὸ φορές και νὰ διασώθηκε· ἂν δὲ συνέβηκε και αὐτό, και ἔτσι πάλι ὁ Δαυὶδ βρίσκεται σὲ πλεονεκτικὴ θέση. Διότι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα νὰ ζεῖ κανεὶς στὰ χρόνια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης και νὰ δείχνει μιὰ τέτοια εὐσέβεια, και ἄλλος νὰ ζεῖ σήμερα μετὰ τὴ χορήγηση τῆς χάριτος και νὰ προσφέρει παρόμοιες δωρεές. Δὲν ἄκουσε ὁ Δαυὶδ τὴν παραβολὴ τῶν μυρίων ταλάντων² και τῶν ἑκατὸ δηναρίων³. δὲν ἄκουσε ὁ Δαυὶδ τὴν προσευχὴ ποὺ λέγει, «Συγχωρῆστε τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὰ παραπτώματά τους, ὅπως ὁ Πατέρας σας ὁ οὐράνιος»⁴. δὲν εἶδε τὸ Χριστὸ σταυρωμένο, οὔτε τὸ τίμιον αἷμα νὰ χύνεται ἀπὸ τὴν

μυρίους περὶ φιλοσοφίας ἀκούσας λόγους· οὐκ ἀπέλαυσε θυσίας
 τοσαύτης, οὐδ' αἵματος μετέσχε δεσποτικοῦ, ἀλλ' ἀτελεστέροις
 ἐντρεφόμενος νόμοις καὶ οὐδὲν ἀπαιτοῦσι τοιοῦτον, πρὸς αὐτὴν
 τὴν κορυφὴν τῆς ἐν τῇ χάριτι ἔφθασε φιλοσοφίας. Καὶ σὺ μὲν
 5 πολλάκις ὑπὲρ τῶν παρελθόντων ὀργιζόμενος μνησικακεῖς, οὐ-
 τος καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων δεδοικῶς, καὶ εἰδῶς ἀκριβῶς, ὅτι
 ἀοίκητος αὐτῷ ἔσται ἢ πόλις, καὶ ἀβίωτος ὁ βίος σώσαντι τὸν
 ἐχθρόν, οὐκ ἀφίστατο τῆς ἐκείνου κηδεμονίας, ἀλλὰ πάντ' ἐ-
 πραττε, καθ' ἑαυτοῦ τὸν πολέμιον τρέφων. Τίς ἂν σχοίῃ ταύτης
 10 μείζονα ἀνεξικακίαν εἰπεῖν;

Ἴνα δὲ καὶ ἐκ τῶν νῦν γινομένων μάθῃς, ὅτι δυνατόν, ἂν ἐ-
 θέλωμεν, πάντα ἀνθρωπον πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθῶς ἔχοντα καταλ-
 λάξαι, τί λέοντος ἀγριώτερον; Ἄλλ' ὁμως τοῦτον ἡμεροῦσιν ἀν-
 θρωποι, καὶ ἡ τέχνη τὴν φύσιν βιάζεται, καὶ γίνεται προβάτου
 15 παντὸς ἐπιεικέστερος ὁ πάντων θηρίων ἀγριώτερος καὶ βασιλι-
 κώτερος, καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίζει μηδένα δεδιττόμενος. Τίν'
 οὖν ἐξομεν ἀπολογία, τίνα συγγνώμην, θηρία μὲν ἡμεροῦντες,
 ἀνθρώπους δὲ λέγοντες μὴ δύνασθαι καταπραῦνειν ποτέ, μηδὲ
 20 ποιεῖν πρὸς ἡμᾶς ἔχειν ἠδέως; Καίτοι γε τῷ θηρίῳ μὲν παρὰ φύ-
 σιν τὸ ἡμερον, τῷ ἀνθρώπῳ δὲ παρὰ φύσιν τὸ ἄγριον. Ὅταν οὖν
 τῆς φύσεως περιγινώμεθα, τίνα ἐξομεν ἀπολογία, προαίρεσιν
 λέγοντες μὴ δύνασθαι διορθοῦν; Εἰ δ' ἔτι φιλονεικεῖς, ἐκεῖν' ἂν
 εἰποιμι, ὅτι κἂν ἀνιάτα νοσῆ, ὅσος σοι μείζων ὁ πόνος, τοσοῦ-
 25 τός σοι καὶ ὁ μισθός παραμένοντι, καὶ θεραπεύοντι τὸν νοσοῦν-
 τα ἀνιάτα. Ἐν τοίνυν σκοπῶμεν μόνον, οὐχ ὅπως μηδὲν πάθω-
 μεν παρὰ τῶν ἐχθρῶν κακόν, ἀλλ' ὅπως μηδὲν αὐτοὺς ἡμεῖς ἐρ-

πλευρά του, οὔτε ἄκουσε τοὺς ἀμέτρητους λόγους του γιὰ τὴν εὐσέβεια· δὲν ἀπόλαυσε τόση μεγάλη θυσία, οὔτε κοινώησε αἷμα δεσποτικό, ἀλλ', ἐνῶ διδασκόταν μὲ πιδ ἄτελεῖς νόμους, ποὺ δὲν ἀπαιτοῦσαν τίποτε τὸ παρόμοιο, ἔφθασε πρὸς τὴν ἴδια τὴν κορυφὴ τῆς ἀρετῆς τῆς ἐποχῆς τῆς χάριτος. Καὶ σὺ μὲν πολλὰς φορές, κυριευμένος ἀπὸ ὀργὴ γιὰ τὰ περασμένα, προσπαθεῖς νὰ πάρεις ἐκδίκηση, αὐτὸς ὅμως ἂν καὶ φοβόταν γιὰ τὰ μελλοντικά καὶ γνώριζε μὲ βεβαιότητα ὅτι δὲν θὰ κατοικήσει στὴν πόλη καὶ ὅτι θὰ εἶναι ἀνυπόφορη ἡ ζωὴ του ἐπειδὴ ἔσωσε τὸν ἐχθρὸ του, δὲν σταματοῦσε νὰ φροντίζει γιὰ ἐκεῖνον, ἀλλ' ἔκαμνε τὰ πάντα, τρέφοντας ἔτσι τὸν ἐχθρὸ του ἐναντίον του. Ποιὸς θὰ μπορούσε ν' ἀναφέρει μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀνέξικακία αὐτῆ;

Ὅμως, γιὰ νὰ μάθεις καὶ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν σήμε-
ρα, ὅτι εἶναι δυνατό, ἂν θέλομε, νὰ συμφιλώσομε κάθε ἄνθρω-
πο ποὺ μᾶς μισεῖ, πές μου, τί ὑπάρχει πιδ ἄγριο ἀπὸ τὸ λεοντά-
ρι; Ἄλλ' ὅμως αὐτὸ τὸ ἡμερώνουν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἡ τέχνη ὑ-
ποτάσσει τὴ φύση, καὶ γίνεται πιδ ἡμερο ἀπὸ ὅποιοδήποτε πρό-
βατο αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ πιδ ἄγριο καὶ τὸ πιδ ἡγεμονικὸ ἀπὸ ὅλα
τὰ θηρία, καὶ βαδίζει μέσα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ χωρὶς κανένα νὰ
τρομάζει. Ποιὰ λοιπὸν ἀπολογία θὰ ἔχομε, ποιὰ συγγνώμη, τὰ
μὲν θηρία νὰ τὰ ἡμερώνομε, νὰ λέμε δὲ ὅτι δὲν μπορούμε ποτὲ
νὰ καταπραῦνομε τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε νὰ τοὺς κάνουμε νὰ
συμπεριφέρονται ἀπέναντί μας εὐνοϊκά; Ἄν καὶ βέβαια στὸ
θηρίο ἡ ἡμερότητα εἶναι κάτι τὸ μὴ φυσικό, ἐνῶ στὸν ἄνθρωπο
ἡ ἀγριότητα εἶναι κάτι τὸ μὴ φυσικό. Ὅταν λοιπὸν τὴ φύση τὴν
ὑποτάσσομε, ποιὰ ἀπολογία θὰ ἔχομε, λέγοντας ὅτι δὲν μπο-
ροῦμε νὰ διορθώσομε τὴν προαίρεση; Ἄν ὅμως ἀκόμα διαφω-
νεῖς, ἐκεῖνα θὰ μπορούσα νὰ σοῦ πῶ, ὅτι δηλαδὴ καὶ ἂν ἀκόμα
πάσχει ἀθεράπευτα, ὅσο μεγαλύτερος θὰ εἶναι ὁ κόπος σου,
τόσο μεγαλύτερος θὰ εἶναι καὶ ὁ μισθός σου, ἐφόσον θὰ ἐπιμέ-
νεις μὲ σκοπὸ νὰ θεραπεύσεις ἐκεῖνον ποὺ πάσχει ἀθεράπευτα.
Ἐνα λοιπὸν μόνο νὰ ἐπιδιώκομε, ὄχι πῶς νὰ μὴ πάθομε κανέ-
να κακὸ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μας, ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ κάνομε ἐμεῖς

γασώμεθα κακόν· καὶ οὐδὲν πεισόμεθα δεινόν, κἄν μυρία πάσχωμεν δεινά· ὡσπεροῦν οὐδ' ὁ Δαυὶδ ἐλαυνόμενος, φυγαδεύομενος, μέχρι τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐπιβουλευόμενος, ἔπαθέ τι δεινόν, ἀλλ' ἐκείνου λαμπρότερος ἦν καὶ σεμνότερος καὶ ποθεινότερος
5 ἅπασιν, οὐκ ἀνθρώποις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ.

Τί γὰρ ἡδίκηθη ὁ ἅγιος ἐκεῖνος τότε τοσαῦτα παθῶν παρὰ τοῦ Σαοῦλ; Οὐχὶ μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ᾄδεται, καὶ λαμπρὸς μὲν ἐν γῆ, λαμπρότερος δὲ ἐν οὐρανῷ; οὐχὶ τὰ ἀπόρρητα αὐτὸν ἀγαθὰ μένει, καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία; Τί δ' ὠφέλησεν ὁ τα-
10 λαίπωρος ἐκεῖνος καὶ ἄθλιος τοσαῦτα ἐπιβουλεύσας; Οὐχὶ καὶ τῆς βασιλείας ἐξέπεσε, καὶ ἐλείπον ὑπέστη τὸν θάνατον μετὰ τοῦ παιδός, καὶ παρὰ πάντων κατηγορεῖται, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, τὰς ἀθανάτους νῦν ἐκδέχεται τιμωρίας; Ὅλως δὲ τί ποτέ ἐστιν, ὅπερ ἐγκαλῶν τῷ ἐχθρῷ οὐ βούλει καταλλαγῆναι; Χρήματά σε
15 ἀφείλετο; Ἄλλ' ἂν ἐνέγκης γενναίως τὴν ἀρπαγὴν, τοσοῦτον λήψη μισθόν, ὅσον ἂν εἰ ταῖς τῶν πενήτων αὐτὰ χερσὶν ἐναπέθηκας. Καὶ γὰρ ὁ πένησι δεδωκώς, καὶ ὁ τῷ πλεονεκτήσαντι μήτε ἐπιβουλεύων, μήτε καταρώμενος, διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἀμφοτέροι
20 ποιοῦσιν. Ὅταν οὖν ἡ ὑπόθεσις τῆς δαπάνης ἢ μία, εὐδηλον ὅτι καὶ στέφανος εἶς. Ἄλλ' εἰς ψυχὴν ἐπεβούλευσε καὶ ἀνελεῖν ἐπεχείρησε; Μαρτύριόν σοι τὸ πρᾶγμα λογιζεται, ἂν τὸ ἐπίβουλον, καὶ μέχρι τοσοῦτου τὴν ἐχθραν ἐξαγαγόντα, ἐν τοῖς εὐεργέταις ἀριθμῆς, καὶ διατελῆς εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὸν Θεὸν ἴλεω γενέσθαι παρακαλῶν.

25 4. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι διεκώλυσεν ὁ Θεὸς σφαγῆναι τὸν Δαυὶδ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι τριπλοῦν καὶ τετραπλοῦν στέφανον μαρτυρίου ἀνεδήσατο ἀπὸ τῆς τοῦ Σαοῦλ ἐπιβουλής.

κανένα κακὸ σ' αὐτούς· καὶ δὲν θὰ πάθομε κανένα κακὸ, καὶ ἂν ἀκόμα ὑποφέρομε ἀμέτρητα κακά· ὅπως ἀκριβῶς βέβαια οὔτε ὁ Δαυὶδ ἔπαθε κανένα κακὸ ἀπὸ τὸ ὅτι καταδιωκόταν, ἔφυγε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο καὶ κινδύνευε νὰ χάσει καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του, ἀλλ' ἦταν λαμπρότερος, σεμνότερος καὶ πιδ ἁγαπητὸς σ' ὄλους αὐτὸς, παρὰ ἐκεῖνος, καὶ ὄχι μόνο στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸ Θεό.

Πράγματι σὲ τί ζημιώθηκε ὁ ἅγιος ἐκεῖνος τότε ποὺ ἔπαθε τόσα κακὰ ἀπὸ τὸ Σαοὺλ; Δὲν ἐγκωμιάζεται μέχρι σήμερα καὶ εἶναι λαμπρὸς μὲν στὴ γῆ, λαμπρότερος δὲ στὸν οὐρανὸ; δὲν τὸν ἐπιφυλάσσουνται τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Τί δὲ ὠφελήθηκε ὁ ταλαίπωρος καὶ ἄθλιος ἐκεῖνος ποὺ μηχανεύθηκε τόσα κακὰ ἐναντίον τοῦ Δαυὶδ; Δὲν ἔχασε καὶ τὴ βασιλεία, καὶ ὑπέστη ἔλεεινὸ θάνατο μαζί μὲ τὸ παιδί του, καὶ ἀπὸ ὄλους κατηγορεῖται, καὶ τὸ φοβερότερο βέβαια, ὑφίσταται σήμερα τὶς ἀθάνατες τιμωρίες; Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει, τί τέλος πάντων εἶναι ἐκεῖνο, γιὰ τὸ ὁποῖο κατηγορεῖς τὸν ἐχθρό σου καὶ δὲν θέλεις νὰ συμφιλιωθεῖς μαζί του; Χρήματα σοῦ ἀφαίρεσε; Ἄλλ' ἂν ὑπομείνεις μὲ γενναιότητα τὴν ἀρπαγὴ, τόσο μεγάλο μισθὸ θὰ λάβεις, ὅσο ἂν εἶχες ἐναποθέσει αὐτὰ στὰ χέρια τῶν φτωχῶν. Καθόσον ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε στοὺς φτωχοὺς, καὶ ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἐπιδιώκει κακὰ ἐναντίον ἐκείνου ποὺ τοῦ ἄρπαξε τὰ ὑπάρχοντά του καὶ δὲν καταριέται αὐτόν, γιὰ τὸ Θεὸ τὰ κάνουν αὐτὰ καὶ οἱ δύο. Ὅταν λοιπὸν ἡ αἰτία τῆς δαπάνης εἶναι μία, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι καὶ τὸ στεφάνι εἶναι ἓνα. Ἄλλὰ μήπως σκέφθηκε κακὸ γιὰ τὴ ζωὴ σου καὶ ἐπιχείρησε νὰ σοῦ τὴν ἀφαιρέσει; Τὸ πράγμα αὐτὸ καταλογίζεται γιὰ σένα σὰν μαρτύριο, ἂν ἐκεῖνον, ποὺ ἐπιδιώκει τὸ κακὸ σου καὶ ἔφθασε μέχρι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ ἐχθρα του, τὸν ἀπαριθμεῖς μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν καὶ προσεύχεσαι ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ παρακαλεῖς τὸ Θεὸ νὰ δείξει εὐσπλαχνία γι' αὐτόν.

4. Ἄς μὴ λοιπὸν προσέξομε αὐτό, τὸ ὅτι ἐμπόδισε ὁ Θεὸς νὰ σφαγεῖ ὁ Δαυὶδ, ἀλλ' ἐκεῖνο πρόσεχε, τὸ ὅτι φόρεσε ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Σαοὺλ τριπλὸ καὶ τετραπλὸ στεφάνι

Ὁ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν τὸν πολέμιον σώζων, τὸν ἅπαξ καὶ δις καὶ
πολλάκις τὸ δόρυ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἀκοντίσαντα, καὶ γε-
νόμενος κύριος ἀνελεῖν, εἶτα φεισάμενος, καὶ ταῦτ' εἰδώς, ὅτι
μετὰ τὴν φειδῶ ταύτην πάλιν ἐπιθήσεται, εὐδηλον ὅτι μυριάκις ἐ-
5 σφάγη τῇ προθέσει· μυριάκις δὲ σφαγεῖς διὰ τὸν Θεόν, πολλοὺς
ἔχει μαρτυρίου στεφάνους, καὶ ὅπερ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι «Καθ'
ἐκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκω διὰ τὸν Θεόν», τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔ-
πασχε διὰ τὸν Θεόν. Δυνάμενος γὰρ ἀνελεῖν τὸν ἐπιβουλεύοντα,
διὰ τὸν Θεὸν οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' εἶλετο κινδυνεύειν καθ' ἐκά-
10 στην ἡμέραν μᾶλλον, ἢ δικαίαν ἐργασάμενος σφαγὴν ἀπὸ το-
σοῦτων ἀπαλλαγῆναι θανάτων. Εἰ δὲ τὸν μέχρι τῆς ζωῆς αὐτῆς
ἐπιβουλεύοντα ἀμύνασθαι καὶ μισεῖν οὐ χρή, πολλῶ μᾶλλον εἰς
ὅτιοῦν ἄλλο ἀδικοῦντα. Πολλοῖς δοκεῖ τὸ κακῶς ἀκούειν, καὶ
εἰς ὑπόληψιν παραβλάπτεσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν, πάντων θανά-
15 των ἀφορητότερον εἶναι. Φέρε οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξετάσωμεν.

Εἰπέ σέ τις κακῶς, καὶ μοιχὸν καὶ πόρνον ἐκάλεσε; Ταῦτα
εἰ μὲν ἀληθῆ λέγη, διόρθωσαι, εἰ δὲ ψευδῆ, καταγέλασον· εἰ
σύννοιδας σαυτῶ τὰ εἰρημένα, σωφρόνησον, εἰ δὲ μὴ σύννοιδας,
καταφρόνησον· μᾶλλον δὲ μὴ καταγελάσης, μηδὲ καταφρονή-
20 σης μόνον, ἀλλὰ καὶ χαῖρε, καὶ σκίρτα κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λό-
γον, τὸν κελεύοντα οὕτω ποιεῖν. «Ὅταν γὰρ ὄνειδίσωσι», φη-
σίν, «ὕμᾶς, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμε-
νοι, χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς
οὐρανοῖς». Καὶ πάλιν, «Χαίrete καὶ σκιρτᾶτε, ὅταν ἐκβάλωσι τὸ
25 ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν ψευδόμενοι». Ὅτι δὲ κἂν ἀληθεύων εἶ-
πη, σὺ δὲ μετ' ἐπιεικείας ἐνέγκῃς τὰ ῥήματα, καὶ μὴ ἀνθυβρίσης,

5. Ρωμ. 8, 36.

6. Ματθ. 5, 11-12.

7. Λουκᾶ 6, 22-23.

μαρτυρίου. Διότι ἐκεῖνος πού γιά χάρη τοῦ Θεοῦ σώζει τὸν ἐχθρό του, πού πέταξε τὸ δόρυ ἐναντίον τῆς κεφαλῆς του μιὰ καὶ δυὸ καὶ πολλές φορές, καί, ἀφοῦ ἔγινε κύριος νὰ τοῦ ἀφαιρέσει τὴ ζωὴ, τοῦ τὴν χάρισε, καὶ ὅλα αὐτὰ ἄν καὶ γνώριζε, ὅτι μετὰ τὴν εὐσπλαχνία του αὐτὴ καὶ πάλι θὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον του, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἀμέτρητες φορές σφάχθηκε ὡς πρὸς τὴν πρόθεση· ἀφοῦ δὲ σφάχθηκε ἀμέτρητες φορές γιά χάρη τοῦ Θεοῦ, ἔχει καὶ πολλὰ στεφάνια μαρτυρίου, καὶ ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού ἔλεγε ὁ Παῦλος, ὅτι «Καθημερινὰ πεθαίνω γιά χάρη τοῦ Θεοῦ»⁵, αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἔπασχε γιά χάρη τοῦ Θεοῦ. Διότι, ἐνῶ μπορούσε νὰ φονεύσει ἐκεῖνον πού τὸν ἐπιβουλευόταν, γιά χάρη τοῦ Θεοῦ δὲν θέλησε, ἀλλὰ προτίμησε νὰ κινδυνεύει καθημερινὰ μᾶλλον, παρά, διαπράττοντας δίκαια σφαγὴ, ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τόσους πολλοὺς θανάτους. Ἄν δὲ δὲν πρέπει νὰ πολεμοῦμε καὶ νὰ μισοῦμε ἐκεῖνον πού ἐπιδιώκει νὰ κάνει κακὸ καὶ στὴν ἴδια ἀκόμα τὴ ζωὴ μας, πολὺ περισσότερο ἐκεῖνον πού μᾶς ἀδικεῖ σὲ ὅποιοδήποτε ἄλλο πράγμα. Ἄπὸ πολλοὺς θεωρεῖται τὸ νὰ κακολογοῦνται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τους καὶ ὅτι βλάπτεται ἢ ὑπόληψή τους καὶ ὅτι εἶναι τὸ πιὸ ἀνυπόφορο ἀπὸ ὅλους τοὺς θανάτους. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἅς ἐξετάσομε καὶ αὐτό.

Σὲ κακολόγησε κάποιος καὶ σὲ ὀνόμασε μοιχὸ καὶ πόρνο; Ἄν μὲν αὐτὰ πού λέγει εἶναι ἀληθινά, διορθώσου, ἄν δὲ εἶναι ψέματα, γέλασε γι' αὐτά· ἄν μὲν ἀναγνωρίζεις τὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ γιά σένα, σωφρονήσου, ἄν δὲ δὲν τὰ ἀναγνωρίζεις, δεῖξε περιφρόνηση γι' αὐτά· ἢ καλύτερα μὴ γελάσεις μόνο γι' αὐτά, οὔτε νὰ δεῖξεις περιφρόνηση, ἀλλὰ καὶ νιώσε χαρὰ, καὶ σκίρτησε ἀπὸ τὴ χαρὰ σου, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου πού παραγγέλλει ἔτσι νὰ κάμνομε. Διότι λέγει, «Ὅταν σᾶς κακολογήσουν καὶ ποῦν ὅποιοδήποτε κακὸ λόγο ἐναντίον σας πού δὲν εἶναι ἀληθινός, νὰ χαίρεσθε καὶ νὰ νιώθετε ἀγαλλίαση, διότι ὁ μισθὸς σας θὰ εἶναι μεγάλος στοὺς οὐρανοὺς»⁶. Καὶ πάλι, «Νὰ χαίρεσθε καὶ νὰ σκιρτᾶτε ἀπὸ χαρὰ, ὅταν χωρὶς νὰ ἔχουν δίκιο, περιφρονοῦν τὸ ὄνομά σας καὶ τὸ πολεμοῦν σὰν κακὸ»⁷. Τὸ ὅτι δὲ καὶ ἄν ἀκόμα εἶναι ἀλήθεια αὐτὰ πού λέγει, σὺ ὁμως

μηδὲ λοιδορήσης, ἀλλὰ στενάξης πικρόν, καὶ καταγνώως τῶν πε-
 πλημμελημένων, οὐκ ἐλάττονα τοῦ προτέρου καρπώση μισθόν,
 καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν Γραφῶν ὑμῖν παραστήσαι πειράσομαι, ἵνα μά-
 5 θητε ὅτι ὄσα οὐκ ὠφελοῦσι φίλοι ἐπαινοῦντες καὶ χαριζόμενοι,
 μόνον ἂν εἰς δέον ἡμεῖς ταῖς κατηγορίαις χρήσασθαι βουλευθῶ-
 μεν. Οἱ μὲν γὰρ φίλοι πολλάκις καὶ πρὸς χάριν κολακεύουσιν, οἱ
 δ' ἐχθροὶ τὰ ἀμαρτήματα εἰς μέσον ἄγουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὸ φι-
 λαυτίας ἡμεῖς τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα οὐχ ὀρώμεν, ὑπὸ τῆς ἔ-
 10 χθρας ἐκεῖνοι πολλάκις ἡμῶν ἀκριβέστερον θεασάμενοι, καὶ ὀ-
 νειδίσαντες εἰς ἀνάγκην ἡμᾶς ἐνέβαλον διορθώσεως, καὶ γέγο-
 νεν ἡμῖν ἡ ἐχθρα μεγίστης ὠφελείας ὑπόθεσις, οὐ μόνον ὅτι μι-
 μνησκόμενοι παρ' ἐκείνων νοοῦμεν ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ'
 15 μα, ὃ σὺ σαυτῷ σύνοιδας, σὺ δ' ἀκούσας ἐκεῖνον μὲν μὴ ὑβρί-
 σης, στενάξης δὲ πικρόν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλέσης, εὐθέως ἀ-
 πέθου τὴν ἀμαρτίαν ἅπασαν. Ἄρα τί τούτου γένοιτ' ἂν μακαριώ-
 τερον; τί δ' εὐκολώτερον πρὸς ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν;

Ἄλλ' ἵνα μὴ νομίσης ἡμᾶς ἀπλῶς σε ψυχαγωγεῖν, ἀπὸ τῶν
 20 θείων Γραφῶν τὴν ὑπὲρ τούτων παρέξομαι μαρτυρίαν, ἵνα μηδὲν
 ἀμφιβάλλης λοιπόν. Φαρισαῖός τις ἦν, καὶ τελώνης· ὁ μὲν εἰς ἐ-
 σχάτην κακίαν ἐληλακῶς, ὁ δὲ δικαιοσύνης ἐπιμελόμενος
 ἄκρας· καὶ γὰρ τὰ ὄντα προήκατο, καὶ νηστεύων διετελεῖ, καὶ
 25 παντα χρόνον ἀνήλωσεν. Ἀνήλθον ἀμφοτέροι προσεύξασθαι
 εἰς τὸ ἱερόν. Εἶτα ἐκεῖνος στας ἔλεγεν· «Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε,

τὰ λόγια αὐτὰ τὰ ὑποφέρεις μὲ ἐπιείκεια, καὶ δὲν τὸν βρῖσεις ἐξ αἰτίας αὐτῶν καὶ δὲν τὸν κακολογήσεις, ἀλλὰ στενάξεις πικρὰ καὶ ἀναγνωρίσεις τὰ παραπτώματά σου, δὲν θὰ καρπωθεῖς ἀπὸ αὐτὸ μικρότερο μισθὸ ἀπὸ τὸν προηγούμενο· καὶ αὐτὸ θὰ προσπαθῆσω νὰ σᾶς τὸ παρουσιάσω ἀπὸ τὴν Γραφὴν, γιὰ νὰ μάθετε ὅτι ὁση ὠφέλεια δὲν μᾶς προσφέρουν οἱ φίλοι ποὺ μᾶς ἐπαινοῦν καὶ μᾶς χαρίζονται, τόσο περισσότερο μᾶς ὠφελοῦν οἱ ἐχθροὶ μας ποὺ μᾶς κακολογοῦν, καὶ ἂν ἀκόμα αὐτὰ ποὺ λέγουν εἶναι ἀλήθεια, ἀρκεῖ μόνο νὰ θελήσουμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν κατηγορίαν ὅπως πρέπει. Διότι οἱ μὲν φίλοι πολλὰ φορὲς μᾶς κολακεύουν γιὰ χατήρι μας, οἱ δὲ ἐχθροὶ παρουσιάζουν τὰ ἁμαρτήματά μας. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡμεῖς ἐξ αἰτίας τῆς ἀγάπης μας πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας δὲν ἀντιλαμβανόμεστε τὰ παραπτώματά μας, ἐκεῖνοι ἐξ αἰτίας τῆς ἐχθρας τοῦς πρὸς ἡμᾶς, ἀφοῦ διαπίστωσαν αὐτὰ πολλὰ φορὲς καλύτερα ἀπὸ ἡμᾶς καὶ μᾶς κατηγορήσαν, μᾶς ἐξανάγκασαν νὰ τὰ διορθώσωμε, καὶ ἔγινε γιὰ μᾶς ἡ ἐχθρα τοῦς ἀφορμὴ πάρα πολὺ μεγάλης ὠφέλειας, ὄχι μόνο διότι μὲ τὴν ὑπενθύμιση ἐκ μέρους ἐκείνων διαισθανόμεστε τὰ ἁμαρτήματά μας, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποβάλλομε αὐτὰ. Διότι, ἂν ὁ ἐχθρὸς σὲ κατηγορήσει γιὰ ἁμαρτήμα, τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζεις ἐσὺ, σὺ δέ, ἀκούοντας τὴν κατηγορίαν, ἐκεῖνοι μὲν δὲν τὸν βρῖσεις, ἀλλ' ἀναστενάξεις πικρὰ καὶ τὸ Θεὸ παρακαλέσεις, ἀμέσως ἀπέβαλες ὅλη τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπομένως τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ μακάριο ἀπὸ αὐτόν; τί πιὸ εὐκόλο γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἁμαρτημάτων;

Ἄλλὰ γιὰ νὰ μὴ νομίσεις ὅτι ἐγὼ τὰ λέγω ἀπλῶς γιὰ νὰ σὲ εὐχαριστήσω, ἀπὸ τὴν θεῖαν Γραφὴν θὰ σοῦ προσφέρω τὴν μαρτυρίαν, γιὰ νὰ μὴ ἀμφιβάλλεις πλέον καθόλου. Ὑπῆρχε κάποιος Φαρισαῖος καὶ κάποιος τελώνης· ὁ μὲν τελώνης εἶχε φθάσει στὴν πιὸ χειρότερη μορφήν κακίας, ὁ δὲ Φαρισαῖος φρόντιζε νὰ εἶναι ἀπόλυτα δίκαιος· καθόσον καὶ δώριζε τὰ ὑπάρχοντά του, καὶ νήστευε, καὶ ἦταν καθαρὸς ἀπὸ πλεονεξία, ἐνῶ ὁ τελώνης πέρασε ὅλο τὸ χρόνον τοῦ με ἀρπαγὰς καὶ αὐθαιρεσίας. Ἀνέβηκαν καὶ οἱ δύο νὰ προσευχηθοῦν στὸ ναό. Στὴ συνέχεια ὁ Φαρι-

ὅτι οὐκ εἰμί ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, πλεονέκται,
 οὐδ' ὡς οὗτος ὁ τελώνης». Ὁ δὲ τελώνης πόρρωθεν ἑστώς, οὐκ
 ἀνθύβρισεν, οὐκ ἀντελοιδόρησεν, οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ τῶν πολ-
 λῶν ῥήματα· Ὑὸ δὲ τολμᾶς τοῦ ἐμοῦ μεμνησθαι βίου, ἐπιλα-
 5 βέσθαι δὲ τῶν ἐμοὶ πεπραγμένων; Οὐ γὰρ εἰμί σου βελτίων;
 Εἶπω τά σοι πεπλημμελημένα, καὶ ποιήσω μηδέποτε σε τῶν ἱε-
 ρῶν τούτων ἐπιβῆναι προθύρων'. Οὐδὲν τούτων εἶπε τῶν ψυ-
 χρῶν ῥημάτων, ἃ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀλλήλους πλύνοντες λέ-
 γομεν, ἀλλὰ πικρῶς ἐκάστην στενάξας καὶ πατάξας τὸ στήθος,
 10 τοσοῦτον εἶπε μόνον, « Ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ », καὶ κατῆλ-
 θε δεδικαιωμένος.

Εἶδες τάχος; Κατεδέξατο ὄνειδος, καὶ ἀπενίψατο ὄνειδος·
 ἐπέγνω τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἀπέθετο τὰ ἁμαρτήματα· καὶ ἡ κατη-
 γορία τῆς ἁμαρτίας γέγονεν ἀναίρεσις τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὁ ἐ-
 15 χθρὸς ἄκων εὐεργέτης καθίστατο. Πόσα γὰρ ἔδει καμεῖν τὸν τε-
 λώνην νηστεύοντα, χαμενουῖντα, ἀγρυπνουῖντα, τὰ ὄντα τοῖς δε-
 ομένοις παρέχοντα, ἐν σποδῷ καὶ σάκκῳ καθήμενον ἐν πολλῷ
 τῷ χρόνῳ, ὥστε δυνηθῆναι τὰ ἁμαρτήματα ἀποθέσθαι ἐκεῖνα;
 Καὶ νῦν οὐδὲν τούτων ποιήσας, διὰ ψιλοῦ ῥήματος πᾶσαν ἀπέθε-
 20 το τὴν κακίαν· καὶ τὰ ὄνειδη καὶ αἱ λοιδορίαι τοῦ δόξαντος αὐτὸν
 ὑβρίζειν στέφανον αὐτῷ δικαιοσύνης ἐκόμισαν, χωρὶς ἰδρώτων,
 καὶ πόνων, καὶ χρόνου μακροῦ. Ὁρᾶς ὅτι κἂν ἀληθῆ τις λέγη
 περὶ ἡμῶν, κἂν τοιαῦτα ἄπερ ἡμεῖς ἑαυτοῖς σύνοισμεν, ἡμεῖς δὲ
 τὸν λέγοντα μὴ ὑβρίσωμεν, ἀλλὰ στενάξωμεν πικρόν, καὶ τὸν
 25 Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων παρακαλέσωμεν, πάντα δυνησό-
 μεθα ἀποθέσθαι τὰ πλημμελήματα; Οὕτω γοῦν καὶ οὗτος
 ἐδικαιώθη· ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀνθύβρισεν ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐστέναξεν
 ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, κατῆλθε δεδικαιωμένος μᾶλ-
 λον οὗτος, ἢ ἐκεῖνος.

8. Λουκᾶ 18, 11.

8α. Λουκᾶ 18, 13.

σαῖος ἀφοῦ στάθηκε σὲ στάση προσευχῆς ἔλεγε· «Σὲ εὐχαριστῶ, Κύριε, διότι δὲν εἶμαι ὅπως οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι, πού εἶναι ἄρπαγες, καὶ πλεονέκτες, οὔτε δὲ ὅπως αὐτὸς ὁ τελώνης»⁸. Ὁ δὲ τελώνης στεκόμενος μακριὰ δὲν τοῦ ἀνταπέδωσε λόγια προσβλητικά, οὔτε τὸν κακολόγησε, οὔτε εἶπε τὰ λόγια αὐτὰ πού λέγουν οἱ πολλοί· Ὅμως δὲ τολμᾶς νὰ ὑπενθυμίσεις τὴ ζωὴ μου καὶ νὰ κατηγορεῖς τίς πράξεις μου; Δὲν εἶμαι ἐγὼ καλύτερος ἀπὸ σένα; Θὰ σοῦ πῶ τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ θὰ σὲ κάνω ποτὲ νὰ μὴ πατήσεις στὰ ἱερὰ αὐτὰ πρόθυρα'. Κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ψυχρὰ λόγια δὲν εἶπε, τὰ ὅποια λέμε καθημερινὰ περιλούζοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ἀλλ' ἀφοῦ ἀναστέναξε πικρὰ καὶ χτύπησε τὸ στῆθος του, αὐτὸ μόνο εἶπε, «Συγχώρησε ἔμένα τὸν ἁμαρτωλό»^{8a}, καὶ κατέβηκε ἀπὸ τὸ ναὸ σωσμένος.

Εἶδες σύντομη ἐνέργεια; Καταδέχθηκε τὴν κατηγορία καὶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴν κατηγορία· συναισθάνθηκε τὰ ἁμαρτήματά του καὶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματά του· ἡ κατηγορία τῆς ἁμαρτίας ἐγίνε ἐξάλειψη τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὁ ἐχθρὸς χωρὶς νὰ τὸ θέλει ἐγίνε εὐεργέτης. Διότι πόσα ἔπρεπε νὰ κάνει ὁ τελώνης, νηστεύοντας, κοιμώμενος καταγῆς, ξαγρυπνώντας, μοιράζοντας τὰ ὑπάρχοντά του στοὺς φτωχοὺς, καθισμένος γιὰ πολὺ χρόνον ἐπάνω σὲ σάκκο καὶ στάχτη, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ καθαρῖσει τὰ ἁμαρτήματα ἐκεῖνα; Καὶ τώρα χωρὶς νὰ κάνει κανένα ἀπὸ αὐτά, μὲ ἕνα ἀπλὸ λόγον ὄλη τὴν κακία του τὴν ἀπέβαλε· καὶ οἱ κατηγορίες καὶ τὰ κακόλογα ἐκεῖνου πού νόμισε ὅτι τὸν βρίζει πρόσφεραν σ' αὐτὸν τὸ στεφάνι τῆς δικαιοσύνης, χωρὶς ἰδρῶτες καὶ κόπον καὶ μακρὸν χρόνον. Βλέπεις ὅτι καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι ἀλήθεια ἐκεῖνα πού λέγει κάποιος γιὰ μᾶς, καὶ ἂν ἀκόμα τέτοια πού τὰ ἀναγνωρίζομε καὶ ἐμεῖς, ἂν ἐμεῖς δὲν βρίσομε ἐκεῖνον πού λέγει αὐτά, ἀλλὰ στενάξομε πικρὰ καὶ παρακαλέσομε τὸ Θεὸ γιὰ τὰ ἁμαρτήματά μας, θὰ μπορέσομε ν' ἀποβάλομε ὅλα τὰ ἁμαρτήματά μας; Ἔτσι λοιπὸν καὶ αὐτὸς δικαιώθηκε· διότι, ἐπειδὴ δὲν ἀνταπέδωσε σ' ἐκεῖνον τὴν ὕβρη, ἀλλ' ἀναστέναξε γιὰ τὰ ἁμαρτήματά του, κατέβηκε σωσμένος αὐτὸς μᾶλλον, παρὰ ἐκεῖνος.

5. Ὁρᾶς ὅσον ἔχει κέρδος ἡ τῶν ἐχθρῶν ὕβρις, εἰάν φιλοσόφως αὐτὴν φέρωμεν; Ὅταν γοῦν καὶ ψευδόμενοι καὶ ἀληθεύοντες ἡμᾶς ὠφελῶσι, τίνας ἐνεκεν ἀλγοῦμεν; τίνας ἐνεκεν δακνόμεθα; Ἄν μὴ σὺ σαυτὸν παραβλάψῃς, ἄνθρωπε, οὔτε φίλος, 5 οὔτ' ἐχθρός, οὔτ' αὐτός σε ὁ διάβολος παραβλάψαι δυνήσεται. Ὅταν γὰρ οἱ ὑβρίζοντες, οἱ δημεύοντες, οἱ μέχρι τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύοντες ὠφελῶσιν ἡμᾶς, καὶ οἱ μὲν μαρτυρίου στέφανον ἡμῖν πλέκωσι, καθάπερ ἀπεδειξαμεν, οἱ δὲ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ἀποσύρωσι, καὶ δικαίους ἡμᾶς ἐργάζονται, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ τε- 10 λῶνους γέγονε, τίνας ἐνεκεν ἐκθηριούμεθα πρὸς αὐτούς; Μὴ τοίνυν λέγωμεν, ὅ δεῖνά με παρώξυνε, καὶ ὁ δεῖνά με προήγαγεν εἰπεῖν ῥήματα αἰσχρά· ἡμεῖς αἴτιοι πανταχοῦ τούτων. Ἄν γὰρ θέλωμεν φιλοσοφεῖν, οὐδὲ δαίμων ἡμᾶς δυνήσεται κινήσαι πρὸς ὀργήν· καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς 15 δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἱστορίας τῆς περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἣν ἀξίον καὶ σήμερον παραγαγεῖν εἰς μέσον, πρότερον ἀναμνήσαντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ποῦ τὸν λόγον κατελύσαμεν πρῶην. Ποῦ τοίνυν αὐτὸν κατελύσαμεν; Εἰς τὴν ἀπολογία τὴν τοῦ Δαυὶδ. Οὐκοῦν ἀνάγκη σήμερον τὰ τοῦ Σαοὺλ ῥήματα εἰπεῖν, καὶ ἰδεῖν τί 20 πρὸς τὴν δικαιολογίαν ἐκείνου οὗτος. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἀφ' ὧν ὁ Δαυὶδ ἐφθέγγετο ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ Σαοὺλ λέγει, τὴν ἀρετὴν εἰσόμεθα τοῦ Δαυὶδ· ἂν γὰρ φανῇ τι πρᾶον καὶ ἡμερον οὗτος φθεγγόμενος, τὴν αἰτίαν τούτων ἐκείνω λογιούμεθα τῷ μεταβαλόντι τὸν ἄνθρωπον, τῷ παιδεύσαντι καὶ ρυθμίσαντι τὴν 25 ψυχὴν αὐτοῦ.

Τί οὖν φησιν ὁ Σαοὺλ; Ἀκούσας τοῦ Δαυὶδ εἰπόντος, «Ἰδοὺ τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος ἐν τῇ χειρὶ μου», καὶ τᾶλλα πάνθ' ἃ μετὰ τούτων ἀπελογήσατο, «Ἡ φωνή σου αὕτη, τέκνον Δαυὶδ;». Ὡ πόση γέγονεν ἀθρόον ἢ μεταβολή; Ὁ γὰρ μηδ' ἀπὸ

9. Α' Βασ. 24, 12.

10. Α' Βασ. 24, 17.

5. Βλέπεις πόσο κέρδος έχει ή ύβρη τῶν ἐχθρῶν, ἐὰν ὑπομένομε αὐτὴ μὲ φιλοσοφικότητα; "Ὅταν λοιπὸν καὶ λέγοντας ψέματα καὶ λέγοντας τὴν ἀλήθεια μᾶς ὠφελοῦν, γιὰ ποιὸ λόγον στενοχωρούμαστε; γιὰ ποιὸ λόγον λυπούμαστε; "Ἄν σὺ, ἄνθρωπε, δὲν βλάψεις τὸν ἑαυτὸ σου, οὔτε φίλος οὔτε ἐχθρός, οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ διάβολος θὰ μπορέσει νὰ σὲ βλάψει. Διότι, ὅταν μᾶς ὠφελοῦν αὐτοὶ ποὺ μᾶς βρίζουν, αὐτοὶ ποὺ δημεύουν τὴν περιουσία μας, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἐπιβουλεύονται μέχρι καὶ τὴ ζωὴ μας ἀκόμα, καὶ οἱ μὲν μᾶς πλέκουν στεφάνι μαρτυρίου, ὅπως ἀκριβῶς ἀποδείξαμε, οἱ δὲ ἄλλοι μᾶς καθαρίζουν ἀπὸ τὰ ἁμαρτημάτων μας καὶ μᾶς καθιστοῦν δικαίους, ὅπως συνέβηκε στὴν περίπτωση τοῦ τελώνη, γιὰ ποιὸ λόγον συμπεριφερόμαστε ἀπέναντί τους σὰν τὰ θηρία; "Ἄς μὴ λέμε λοιπὸν, ὅ τὰδε μὲ παρόργισε, καὶ ὁ τὰδε μὲ ὀδήγησε στὸ νὰ πῶ λόγια αἰσχρά· ἐμεῖς εἴμαστε παντοῦ αἵτιοι γι' αὐτά. Διότι ἂν θέλομε νὰ ἀντιμετωπίσομε μὲ φιλοσοφικότητα τὰ πράγματα οὔτε ὁ δαίμονας θὰ μπορέσει νὰ μᾶς παρακινήσει πρὸς τὴν ὀργή· καὶ αὐτὸ γίνεται φανερὸ καὶ ἀπὸ πολλὰ μὲν ἄλλα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐξεταζόμενῃ ἱστορίᾳ τῆ σχετικῆ μὲ τὸ Δαυὶδ, τὴν ὁποία ἀξίζει καὶ σήμερον νὰ ἐξετάσομε, ἀφοῦ πρῶτα ὑπενθυμίσομε στὴν ἀγάπη σας ποὺ προηγουμένως τερματίσαμε τὸ λόγον. Ποῦ λοιπὸν τερματίσαμε αὐτόν; Στὴν ἀπολογία τοῦ Δαυὶδ. Λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη καὶ σήμερον ν' ἀναφέρομε τὰ λόγια τοῦ Σαοὺλ καὶ νὰ δοῦμε τί ἀπάντησε αὐτὸς στὴ δικαιολογία ἐκείνου. Διότι βέβαια θὰ γνωρίσομε τὴν ἀρετὴ τοῦ Δαυὶδ ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ λόγια ἐκεῖνα ποὺ εἶπε ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ λέγει ὁ Σαοὺλ· ἂν δηλαδὴ φανεῖ νὰ λέγει αὐτὸς κάτι τὸ πρᾶο καὶ ἡμερο, τὴν αἰτία αὐτῶν θὰ τὴν ἀποδώσομε σ' ἐκείνον ποὺ μετέβαλε τὸν ἄνθρωπον, ποὺ διαπαιδαγώγησε καὶ διέπλασε τὴν ψυχὴ αὐτοῦ.

Τί λοιπὸν λέγει ὁ Σαοὺλ; "Ὅταν ἄκουσε τὸ Δαυὶδ νὰ λέγει, «Νὰ τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ ἐπανωφόρι σου βρίσκει τὸ χέρι μου»⁹, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ ἀπολογήθηκε μετὰ ἅπλο αὐτά, εἶπε, «Παῖδί μου Δαυὶδ, αὐτὴ εἶναι ἡ φωνὴ σου;»¹⁰. Ἀλήθεια, πόση μεταβολὴ ἐγίνε μέσα σὲ μιὰ στιγμὴ; Διότι ἐκεῖνος ποὺ δὲν καταδε-

ψιλοῦ τοῦ ὀνόματος ἀνεχόμενος αὐτὸν καλέσαι ποτέ, ἀλλὰ καὶ
 αὐτὴν αὐτοῦ μισῶν τὴν προσηγορίαν, καὶ εἰς συγγένειαν αὐτὸν
 ἤγαγε, «τέκνον» αὐτὸν προσεῖπὼν. Τί τοῦ Δαυὶδ μακαριώτερον,
 5 ὃς τὸν ἀνδροφόνον πατέρα ἐποίησε, καὶ τὸν λύκον πρόβατον,
 καὶ τὴν κάμινον τῆς ὀργῆς δρόσου πολλῆς ἐνέπλησε, καὶ τὰ κύ-
 ματα εἰς γαλήνην μετέβαλε, καὶ τὴν φλεγμονὴν τοῦ θυμοῦ κατέ-
 σβεσεν ἅπασαν; Τὰ γὰρ ῥήματα ἐκεῖνα τοῦ Δαυὶδ εἰς τὴν διά-
 νοιαν εἰσελθόντα τοῦ τεθηριωμένου τούτου, πᾶσαν ταύτην εἰργά-
 σατο τὴν μεταβολήν, ἣν ἀπὸ τῶν ῥημάτων τούτων ἐστὶν ἰδεῖν.
 10 Οὐτε γὰρ εἶπεν, 'οἱ λόγοι σοι οὗτοι, τέκνον Δαυὶδ;'; ἀλλὰ τί; «'Η
 φωνή σου αὕτη, τέκνον Δαυὶδ;»· καὶ πρὸς αὐτὸν γὰρ τὸν φθόγ-
 γον διεθερμαίνεται λοιπόν. Καὶ καθάπερ πατὴρ χρονίας ἀκού-
 σασ φωνῆς παιδὸς ἐπανέλθοντος ποθέν, οὐχὶ πρὸς τὴν ὄψιν μό-
 νην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φωνὴν αὐτὴν διεγείρεται, οὕτω καὶ ὁ
 15 Σαοὺλ· ἐπειδὴ τὰ ῥήματα τοῦ Δαυὶδ εἰσελθόντα τὴν ἐχθρὰν ἐξέ-
 βαλεν, ἐπέγνω λοιπὸν τὸν ἅγιον, καὶ πάθος ἀποθέμενος, πάθος
 ἐδέξατο. Ἐκβαλὼν γὰρ θυμόν, ἐδέξατο εὐθυμίαν τε καὶ συμπά-
 θειαν. Καὶ καθάπερ νυκτὸς μὲν παρούσης οὐδὲ παρόντα πολλά-
 κικς ἐπιγινώσκομεν φίλον, ἡμέρας δὲ γενομένης, καὶ πόρρωθεν
 20 ὁρῶντες αὐτὸν γνωρίζομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐχθρας συμβαί-
 νειν εἶωθεν. Ἐως μὲν ἂν ὤμεν ἀηδῶς πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες,
 καὶ φωνῆς ἐτέρως ἀκούομεν, καὶ ὄψιν μετὰ διεφθαρμένης βλέ-
 πομεν γνώμης, ἐπειδὴ δ' ἀποθώμεθα τὴν ὀργήν, ἢ πρὸ τούτου
 πολεμία καὶ ἐχθρὰ φωνή, προσηνῆς καὶ ἠδίστη ἡμῖν φαίνεται,
 25 καὶ ἡ πολεμία ὄψις καὶ ἀηδής, ποθεινὴ καὶ ἐπίχαρις.

6. Τοῦτο γίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ χειμῶνος. Οὐκ ἀφήσι τοῦ οὐ-
 ρανοῦ τὸ κάλλος ἢ τῶν νεφῶν φαίνεσθαι συνδρομή, ἀλλὰ κἂν
 μυριάκις ὄξυδερκὲς ἔχωμεν τὸ ὄμμα, οὐκ ἰσχύομεν ἀντιλαβέσθαι
 τῆς ἄνω φαιδρότητος. Ἐπειδὴ δ' ἡ τῆς ἀκτίνος θερμότης ἐνδια-

χόταν κάποτε νὰ τὸν ὀνομάσει οὔτε μὲ τὸ ἴδιο τὸ ἀπλὸ ὄνομά του, ἀλλὰ μισοῦσε καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ ὄνομά του, τὸν ἔκανε καὶ συγγενή του, ὀνομάζοντάς τον «παιδί μου». Τί ὑπάρχει πιὸ μακάριο ἀπὸ τὸ Δαυίδ, ὁ ὁποῖος ἔκανε πατέρα τὸν ἀνθρωποκτόνο, καὶ τὸ λύκο πρόβατο, πὺ γέμισε τὸ καμίνι τῆς ὀργῆς μὲ πολλή δροσιά, πὺ μετέβαλε τὰ κύματα σὲ γαλήνη, καὶ κατέσβεσε ὅλη τὴ φλεγμονὴ τοῦ θυμοῦ; Διότι τὰ λόγια ἐκεῖνα τοῦ Δαυίδ, ἀφοῦ εἰσῆλθαν στὸ νοῦ αὐτοῦ πὺ ἔμοιαζε μὲ θηρίο, ἐπέφεραν ὅλη αὐτὴ τὴ μεταβολή, τὴν ὁποία ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ μπορούμε νὰ διαπιστώσωμε. Διότι δὲν εἶπε, 'τὰ λόγια σου αὐτά, εἶναι δικά σου, παιδί μου Δαυίδ;', ἀλλὰ τί; «Παιδί μου Δαυίδ, αὐτὴ εἶναι ἡ φωνὴ σου;»¹⁰ καὶ ἡ ἴδια ἡ φωνὴ του πλέον φαίνεται γεμάτη ἀπὸ ζεστασιά. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς πατέρας πὺ ἄκουσε μετὰ ἀπὸ χρόνια τὴ φωνὴ τοῦ παιδιοῦ του πὺ ἐπέστρεψε ἀπὸ κάπου, νιώθει συγκίνηση ὄχι μόνο στὸ πρόσωπό του, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ φωνὴ του, ἔτσι καὶ ὁ Σαουλ· ἀφοῦ τὰ λόγια τοῦ Δαυίδ εἰσῆλθαν μέσα του καὶ ἀπομάκρυναν τὴν ἔχθρα, ἀναγνώρισε ἀμέσως τὸν ἅγιο, καὶ, ἀφοῦ ἀπομάκρυνε ἕνα πάθος, δέχθηκε ἄλλο πάθος. Διότι, ἀφοῦ ἔδιωξε τὸ θυμό, δέχθηκε καὶ χαρὰ καὶ συμπάθεια. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς ὅταν εἶναι νύχτα πολλὰς φορὰς δὲν ἀναγνωρίζομε φίλο μας πὺ βρίσκεται κοντά μας, ὅταν δὲ εἶναι ἡμέρα γνωρίζομε αὐτὸν βλέποντάς τον καὶ ἀπὸ πολὺ μακριά, ἔτσι συνήθως συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἔχθρα. Ὅσο χρόνο δηλαδὴ ἔχομε ἔχθρα ἀναμεταξύ μας, καὶ τὴ φωνὴ τοῦ ἔχθροῦ μας τὴν ἀκοῦμε διαφορετικὴ, καὶ τὸ πρόσωπό του τὸ βλέπομε μὲ κακὴ πρόθεση, ὅταν ὁμως ἀπομακρύνομε τὴν ὀργή, ἢ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ μοχθηρὴ καὶ ἔχθρικὴ φωνή, μᾶς φαίνεται γλυκιὰ καὶ εὐχάριστη, καὶ τὸ ἄσχημο καὶ ἀπαίσιο προηγούμενως πρόσωπο, μᾶς φαίνεται ποθητὸ καὶ χαριτωμένο.

6. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς κακοκαιρίας. Ἡ συγκέντρωση τῶν σύννεφων δὲν ἀφήνουν νὰ φαίνεται ἡ ωραιότητα τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα τὰ μάτια μας εἶναι σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ ἱκανὰ στὸ νὰ βλέπουν πολὺ μακριά, δὲν

τρίψασα καὶ διαρρήξασα τὸ νέφος, δείξῃ τὸν ἥλιον, δείκνυσι καὶ
 τὴν τοῦ οὐρανοῦ πάλιν εὐπρέπειαν. Οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν ὀργιζο-
 μένων γίνεται· καὶ καθάπερ νέφος πεπυκνωμένον πρὸ τῶν ὀ-
 φθαλμῶν καὶ πρὸ τῶν ἀκοῶν ἐστῶσα ἢ ἐχθρα, ἐτέρας καὶ τὰς
 5 φωνὰς καὶ τὰς ὄψεις ποιεῖ φαίνεσθαι. Ἐπειδὴν δὲ φιλοσοφήσας
 τις τὴν ἐχθραν ἀπόθηται καὶ διαρρήξῃ τῆς λύπης τὸ νέφος, τότε
 ἀδεκάστῳ λογισμῷ καὶ ὄψεται πάντα, καὶ ἀκούσεται· ὅπερ οὖν
 καὶ ὁ Σαουλ οὕτως ἐπαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νέφος διερράγη τῆς ἐ-
 χθρας, ἐπέγνω τοῦ Δαυὶδ τὴν φωνήν, καὶ φησιν, «Ἡ φωνὴ σου
 10 αὕτη τέκνον Δαυίδ;».

Ποία αὕτη; Ἡ τὸν Γολιάθ κατενεγκούσα, καὶ τὴν πόλιν
 ἐξαρπάσασα τῶν κινδύνων, καὶ περὶ δουλείας καὶ περὶ θανάτου
 κινδυνεύοντας ἅπαντας καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς ἐλευθε-
 ρίαν ἐπανάγουσα πάλιν, ἢ τὴν ἐκείνου καταστέλλουσα μανίαν,
 15 πολλὰ καὶ μεγάλα αὐτὸν ἐργασαμένη καλά. Αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ
 τὸν βάρβαρον ἐκείνον κατήνεγκε· πρὸ γὰρ τοῦ λίθου, ἢ τῆς εὐ-
 χῆς δύναμις αὐτὸν ἐχειρώσατο. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὸν λίθον ἐρρι-
 ψεν, ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν, «Σὺ ἐρχῆ πρόσ με ἐν τοῖς θεοῖς σου,
 ἐγὼ δὲ ἐρχομαι πρὸς σὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, ὃν ὠνειδι-
 20 σας σήμερον», οὕτως ἀφήκε. Καὶ αὕτη τὸν λίθον ἐχειραγώγησεν
 ἢ φωνή, αὕτη τὴν ἀγωνίαν ἀνέβαλε τῷ βαρβάρῳ, αὕτη τὸ θρά-
 σος ἐξέκοψε τοῦ πολεμίου. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ θυμὸν καταστέλ-
 λει φωνὴ δικαίου, καὶ πολεμίους καθαιρεῖ, ὅπου γε καὶ δαίμονας
 ἀπελαύνει; Ἐφθέγγοντο γοῦν μόνον οἱ ἀπόστολοι, καὶ πᾶσαι ἐ-
 25 δραπέτευον αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις. Ἡ φωνὴ τῶν ἁγίων καὶ τὰ
 στοιχεῖα πολλάκις ἔστησε, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν μετέβαλεν.
 Εἶπε γοῦν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ μόνον, «Στήτω ὁ ἥλιος καὶ ἡ σε-
 λήνη», καὶ ἔστη· οὕτω καὶ ὁ Μωϋσῆς θάλατταν ἐπέδησε, καὶ

11. Α' Βασ. 17, 45.

12. Ἰη. Ναυῆ 10, 12.

μποροῦμε ν' ἀντιληφθοῦμε τὴν φαιδρότητα τοῦ οὐρανοῦ. Ὅταν ὁμως ἡ θερμότητα τῆς ἀκτίνας τοῦ ἡλίου συνεχιστεῖ γιὰ πολὺ ὥρα καί, διαλύοντας τὰ σύννεφα, δείξει τὸν ἡλιο, φανερώνει πάλι καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ οὐρανοῦ. Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ μᾶς ὅταν ὀργιζόμεσθε· σὰν ἀκριβῶς σύννεφο πολὺ πυκνὸ ἢ ἔχθρα συγκεντρώνεται μπροστὰ στὰ μάτια μας καὶ στὰ αὐτιά μας καὶ κάμνει καὶ τὶς φωνές καὶ τὰ πρόσωπα νὰ φαίνονται διαφορετικά. Ὅταν ὁμως κάποιος, ἐξετάζοντας τὰ πράγματα μὲ φιλοσοφικότητα, ἀπομακρύνει τὴν ἔχθρα καὶ διαλύσει τὸ σύννεφο τῆς λύπης, τότε μὲ ἀμερόληπτη σκέψη θὰ δεῖ τὰ πάντα καὶ θὰ τὰ ἀκούσει, πράγμα λοιπὸν ποὺ ἔπαθε καὶ αὐτὸς ὁ Σαοὺλ. Ἀφοῦ δηλαδὴ διαλύθηκε τὸ σύννεφο τῆς ἔχθρας, ἀναγνώρισε τὴ φωνὴ τοῦ Δαυίδ, καὶ λέγει· «Παιδί μου Δαυίδ, αὐτὴ εἶναι ἡ φωνὴ σου;».

Ποιὰ αὐτῆ; Ἐκείνη ποὺ κατέβαλε τὸ Γολιάθ καὶ ἄρπαξε τὴν πόλη μέσα ἀπὸ τοὺς κινδύνους, καί, ἐνῶ ὄλοι κινδύνευαν νὰ ὀδηγηθοῦν στὴ δουλεία καὶ στὸ θάνατο, τοὺς ἐπανέφερε πάλι στὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἐλευθερία, ἐκείνη ποὺ καταπράυνε τὴ μανία ἐκείνου καὶ προξένησε πολλὰ καὶ μεγάλα κατὰ σ' αὐτόν. Διότι αὐτὴ ἡ φωνὴ κατέβαλε τὸν βάρβαρο ἐκεῖνο· καθόσον πρὶν ἀπὸ τὸ ρίξιμο τοῦ λίθου, ἡ δύναμη τῆς προσευχῆς κατανίκησε αὐτόν. Διότι δὲν ἔρριξε ἀπλῶς τὸ λίθο, ἀλλ' ἀφοῦ προηγουμένως εἶπε, ἐνῶ ἐγὼ ἔρχομαι ἐναντίον σου στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου τοῦ Παντοκράτορα, τὸν ὁποῖο σὺ σήμερα ἐξύβρισες»¹¹, καὶ ἔτσι ἄφησε τὸ λίθο. Καὶ αὐτὴ ἡ φωνὴ καθοδήγησε τὸ λίθο, αὐτὴ ἐνέβαλε στὸ βάρβαρο ἀγωνία, αὐτὴ σταμάτησε τὸ θράσος τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ τί ἀπορεῖς, ἂν ἡ φωνὴ τοῦ δικαίου καταπραῦνει τὸ θυμὸ καὶ ἐξολοθρεῦει τοὺς ἐχθρούς, τὴ στιγμὴ βέβαια ποὺ καὶ δαίμονες διώχνει; Μιλοῦσαν δηλαδὴ οἱ ἀπόστολοι μόνο καὶ δραπετεύαν οἱ ἀντίθετες δυνάμεις. Ἡ φωνὴ τῶν ἁγίων καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα πολλὰς φορὲς σταμάτησε καὶ μετέβαλε τὶς ἐνέργειες αὐτῶν. Εἶπε δηλαδὴ ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ μόνο, «Ἄς σταματήσει ὁ ἡλιος καὶ ἡ σελήνη»¹², καὶ σταμάτησε· ἔτσι καὶ ὁ Μωυσῆς συγκράτησε τὴ θάλασσα καὶ

ἀνῆκεν· οὕτως οἱ παῖδες οἱ τρεῖς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυρὸς ἔσβησαν διὰ τῶν ὕμνων ἐκείνων καὶ διὰ τῆς φωνῆς. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φωνὴν διαθερμανθεὶς ὁ Σαοὺλ ἔλεγεν· « Ἡ φωνή σου αὐτῆ, τέκνον Δαυίδ; ».

- 5 Τί γοῦν ὁ Δαυίδ; « Δοῦλός σου, κύριέ μου βασιλεῦ ». " Ἀμιλλα λοιπὸν καὶ φιλονεικία γίνεται, τίς τὸν πλησίον μειζόνως τιμήσει. Ἐκεῖνος εἰς συγγένειαν ἤγαγεν, οὗτος δεσπότην αὐτὸν ὠνόμασεν. " Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἐν ζητῶ μόνον, φησί, σωτηρίαν τὴν σὴν, καὶ τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀρετῆς. Τέκνον με ἐκάλε-
- 10 σας, ἐγὼ δὲ ἀγαπῶ καὶ στέργω, ἐὰν δοῦλόν με ἔχῃς, μόνον μετὰ τοῦ ἀποθέσθαι τὴν ὀργήν, μόνον μετὰ τοῦ μηδὲν ὑποπτεύειν περὶ ἐμοῦ πονηρόν, καὶ μὴ νομίζειν ἐπίβουλον εἶναι καὶ πολέμιον. Τὸν γὰρ ἀποστολικὸν ἐκεῖνον ἐπλήρου νόμον, τὸν κελεύοντα τῇ
- 15 πολλοί, βοσκημάτων διακεῖμενοι χεῖρον, οὐδὲ προσειπεῖν τὸν πλησίον ἀνέχονται πρότεροι, νομίζοντες ὑβρίζεσθαι καὶ ἐλαττοῦσθαι, εἰ ψιλῆς τινι μεταδοῖεν προσρῆσεως. Τί ταύτης τῆς ἀνοίας γένοιτ' ἂν καταγελαστότερον; τί τοῦ τύφου τούτου καὶ τῆς ἀπονοίας αἰσχρότερον; Τότε γάρ, τότε ἡλαττόνηκας, ὡ ἄνθρω-
- 20 πε, τότε ὑβρίσθης, τότε ἠτιμάσθης, ὅταν ἀναμείνης τὸν πλησίον πρότερόν σε προσειπεῖν. Τί γὰρ ἀπονοίας χεῖρον; τί δὲ τύφου καὶ κενοδοξίας καταγελαστότερον; " Ἄν μὲν γὰρ πρότερος προσείπῃς, καὶ ὁ Θεὸς ἐπαινέσεται, ὁ πάντων μείζον, καὶ ἄνθρωποι δὲ ἀποδέξονται, καὶ τῆς ἐκείνου προσρῆσεως σὺ τὸν μισθὸν ἅπαν-
- 25 τα λήψῃ, ἂν δ' ἀναμείνης πρότερον τιμηθεὶς οὕτω τιμήσαι, οὐδὲν μέγα εἰργάσω λοιπόν. Ὁ γὰρ τῆς εἰς σὲ κατάρξας τιμῆς, αὐτὸς

13. Α' Βασ. 24, 17.

14. Α' Βασ. 24, 9.

15. Ρωμ. 10, 12.

τὴν ἔστρεψε πρὸς τὰ πίσω· ἔτσι τὰ τρία παιδιά ἔσβησαν τὴν ἐνέργεια τῆς φωτιᾶς μὲ τοὺς ὕμνους καὶ τὴ φωνή τους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Σαοὺλ ἀφοῦ κυριεύθηκε ἀπὸ συγκίνηση ἀκούοντας τὴ φωνὴ αὐτῆ, ἔλεγε· «Αὐτὴ εἶναι ἡ φωνὴ σου, παιδί μου Δαυίδ;»¹³.

Τί λοιπὸν ἀπαντᾷ ὁ Δαυίδ; «Δοῦλος σου εἶμαι, κύριέ μου καὶ βασιλιά μου»¹⁴. Ἡ ἀμιλλα στὴ συνέχεια γίνεται καὶ φιλονεικία, ποῖος νὰ τιμήσει περισσότερο τὸν ἄλλο. Ἐκεῖνος τὸν ἔκανε συγγενή του, ὁ Δαυίδ τὸν ὀνόμασε κύριό του. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἐξῆς· ἕνα μόνο ζητῶ, λέγει, τὴ σωτηρία σου καὶ τὴν αὔξηση τῆς ἀρετῆς. Μὲ ὀνόμασες παιδί σου, ἐγὼ ὁμως σὲ ἀγαπῶ καὶ αἰσθάνομαι στοργὴ γιὰ σένα, ἐὰν μὲ ἔχεις δοῦλο, μόνο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς ὀργῆς σου, μόνο ἂν σταματήσεις νὰ μὴ ὑποπτεύεσαι γιὰ μένα τίποτε τὸ κακὸ καὶ νὰ μὴ μὲ θεωρεῖς ἐχθρό σου καὶ ὅτι σκέφτομαι τὸ κακὸ σου. Δηλαδὴ ἐφάρμοξε τὸν ἀποστολικὸ ἐκεῖνο νόμο, ποὺ παράγγειλλε νὰ προηγούμεστε ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῆς τιμῆς πρὸς τοὺς συνανθρώπους μας καὶ νὰ τοὺς παραχωροῦμε τὰ πρωτεῖα¹⁵. Ὅχι ὅπως ἀκριβῶς κάμνουν πολλοί, ποὺ συμπεριφέρονται χειρότερα ἀπὸ τὰ ζῶα, οὔτε ἀνέχονται νὰ μιλήσουν πρῶτοι αὐτοὶ τὸ συνάνθρωπό τους, νομίζοντας ὅτι ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς προσβολὴ καὶ μείωση, ἐὰν κάποιον τὸν προσφωνήσουν ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομά του. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει περισσότερο ἀξιο γιὰ γέλια ἀπὸ τὴν ἀνοησία αὐτῆ; τί αἰσχροτέρο ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία αὐτῆ καὶ τὴν παραφροσύνη; Διότι τότε, τότε ἔχεις μειωθεῖ, ἄνθρωπε, τότε προσβάλληκες, τότε ἀτιμᾶσθηκες ὅταν ἀναμείνεις νὰ σὲ προσφωνήσει πρῶτα ὁ συνάνθρωπός σου. Διότι τί εἶναι χειρότερο ἀπὸ τὴν παραφροσύνη; τί δὲ περισσότερο ἀξια γιὰ γέλια ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴ ματαιοδοξία; Διότι ἂν μὲν πρῶτος τὸν προσφωνήσεις, καὶ ὁ Θεὸς θὰ σὲ ἐπαινέσει, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ σὲ παραδεχθοῦν, καὶ σὺ θὰ λάβεις ὅλο τὸ μισθὸ τῆς προσφωνήσεως ἐκείνου, ἂν ὁμως ἀναμείνεις πρῶτα νὰ τιμηθεῖς καὶ ἔτσι νὰ τιμήσεις, τίποτε τὸ σπουδαῖο τότε δὲν ἔκανες. Διότι ἐκεῖνος

καὶ τῆς παρὰ σοῦ γενομένης εἰς αὐτὸν θεραπείας τὸν μισθὸν ἅπαντα λήψεται.

Μὴ ἀναμένωμεν τοίνυν τιμᾶσθαι παρ' ἐτέρων πρότεροι, ἀλλ' ἐπιτρέχωμεν ταῖς εἰς τὸν πλησίον τιμαῖς, καὶ τῆς προσρή-
 5 σεως ἀεὶ κατάρχωμεν, καὶ μὴ νομίζωμεν ψιλὸν εἶναι καὶ εὐτελεῶς τὸ κατόρθωμα τοῦτο, τὸ γενέσθαι εὐπροσήγορον καὶ φιλοπροσήγορον. Πολλὰς γοῦν φιλίας ἐλλειφθὲν τοῦτο διέκοψε, πολλὰς ἐχθρας εἰργάσατο, ὥσπεροῦν μετὰ σπουδῆς πληρούμενον χρο-
 νίους πολέμους κατέλυσε, καὶ τὰς οὐσας φιλίας ἀπέσφιγξε. Μὴ
 10 τοίνυν ἀμελήῃς, ἀγαπητέ, τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς· ἀλλ' εἰ μὲν οἶόν τε, τοὺς ἀπαντῶντας, οἷοί τινες ἂν ὦσι, καὶ ἐν ταῖς προσρήσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν πρότεροι θεραπεύωμεν, ἂν δέ σε ἕτερος φθάσῃ, μείζονα ἐπίδειξαι τὴν τιμὴν πάλιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο παρήνεκεν ὁ Παῦλος, οὕτως εἰπὼν· « Ἀλλήλους ἠγεῖσθε
 15 ὑπερέχοντας ἑαυτῶν». Οὕτως ὁ Δαυὶδ ἐποίησε, καὶ πρότερος ἐτίμησε, καὶ τιμηθεὶς πάλιν μειζόνως ἀντετίμησεν, εἰπὼν· « Δουλὸς σου, κύριέ μου βασιλεῦ». Καὶ ὄρα ὅσον εἰργάσατο κέρδος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τοῦθ' ὁ Δαυὶδ, οὐκ ἤνεγκεν ἀδακρυτὶ λοιπὸν ταύτην ἀκοῦσαι τὴν φωνὴν ὁ Σαούλ· ἀλλ' ὠλόλυξε πικρὸν, τὴν
 20 ὑγίειαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἣν ὁ Δαυὶδ ἐνέθηκε, διὰ τῶν δακρῦων δηλῶν.

7. Τί γένοιτ' ἂν τοῦ προφήτου μακαριώτερον, ὃς ἐν βραχεῖα καιροῦ ροπῇ οὕτω τὸν ἐχθρὸν μετερρῦθμισε, καί, ψυχὴν αἵματος καὶ σφαγῆς διωψῶσαν λαβῶν, εἰς θρήνους ἐνέβαλεν ἄθρόον καὶ
 25 ὀλολυγμούς; Οὐχ οὕτω θαυμάζω τὸν Μωσέα, ὅτι ἀπὸ πέτρας ἀκροτόμου πηγὰς ἐξήγαγεν ὑδάτων, ὡς θαυμάζω τὸν Δαυὶδ, ὅτι ἐξ ὀφθαλμῶν λιθίνων πηγὰς ἐξήγαγε δακρῦων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ

16. Φίλιπ. 2, 3.

17. Α' Βασ. 24, 9.

πού σοῦ ἀπέδωσε πρῶτος τὴν τιμὴν, αὐτὸς θὰ λάβει ὀλόκληρο τὸ μισθὸ τῆς τιμῆς πού ἀποδόθηκε ἀπὸ σένα πρὸς αὐτόν.

Ἄς μὴ περιμένουμε λοιπὸν νὰ τιμόμαστε πρῶτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ νὰ βιαζόμαστε ν' ἀποδώσουμε πρῶτοι τὶς τιμὲς στὸν πλησίον μας, καὶ πρῶτοι πάντοτε ν' ἀρχίζουμε τὴν προσφώνηση, καὶ νὰ μὴ θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀπλὸ καὶ ἀσήμαντο τὸ κατόρθωμα αὐτό, τὸ νὰ γινόμαστε δηλαδὴ καταδεκτικοὶ καὶ νὰ χαιρετοῦμε μὲ φιλοφροσύνη ἐκείνους πού συναντᾶμε. Διότι μὴ ἐφαρμοζόμενο αὐτὸ πολλὰς φιλίες διέκοψε, καὶ πολλὰς ἐχθρες προξένησε, ὅπως ἀκριβῶς πάλι ἐφαρμοζόμενο μὲ προσοχὴ κατάργησε χρόνιες ἐχθρότητες καὶ σύσφιξε φιλίες πού ὑπῆρχαν. Μὴ λοιπὸν, ἀγαπητέ, ἀμελεῖς νὰ δείχνεις φροντίδα γι' αὐτά, ἀλλ' ὅσο μᾶς εἶναι δυνατό, ἐκείνους πού συναντᾶμε, ὅποιοι καὶ νὰ εἶναι, καὶ κατὰ τὶς προσφωνήσεις καὶ ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα πρῶτοι νὰ κάμνουμε τὴν ἀρχὴν ἀποδόσεως τιμῆς πρὸς αὐτούς, ἂν ὁμως σὲ προφθάσει ἄλλος, δεῖξε πάλι μεγαλύτερη τὴν τιμὴν. Καθόσον καὶ αὐτὴ τῇ συμβουλῇ τὴν ἔδωσε ὁ Παῦλος, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Ὁ καθένας σας νὰ θεωρεῖ τὸν ἄλλο ἀνώτερό του»¹⁶. Ἔτσι ἔκανε καὶ ὁ Δαυίδ, καὶ πρῶτος τὸν τίμησε, καί, ἀφοῦ τιμήθηκε, πάλι τοῦ ἀνταπέδωσε μεγαλύτερη τιμὴν λέγοντας· «Δοῦλος σου εἶμαι, κύριέ μου καὶ βασιλιά μου»¹⁷. Καὶ πρόσεχε πόσο κέρδος ἀπεκόμισε. Διότι, ἐπειδὴ τὸ εἶπε αὐτὸ ὁ Δαυίδ, δὲν ἄντεξε τότε ὁ Σαοὺλ ν' ἀκούσει τῇ φωνῇ αὐτῇ χωρὶς νὰ δακρῦσει, ἀλλ' ἔκλαψε πικρά, φανερώνοντας μὲ τὰ δάκρυά του τὴν ὑγεία τῆς ψυχῆς του καὶ τὴν εὐσέβεια, πού εἶχε βάλει μέσα του ὁ Δαυίδ.

7. Τί θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πιὸ μακάριο ἀπὸ τὸν προφήτη, ὁ ὁποῖος μέσα σὲ τόσο σύντομο χρόνο τόσο πολὺ ἄλλαξε τὸν ἐχθρόν, καί, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ψυχὴν του πού διψοῦσε γιὰ αἷμα καὶ σφαγὴν, μέσα σὲ μιὰ στιγμὴν τὴν ἔκανε νὰ λυθεῖ σὲ θρήνους καὶ λυγμούς; Δὲν θαυμάζω τόσο πολὺ τὸ Μωυσῆ, γιὰ τὸ ὅτι ἔβγαλε πηγὲς νεροῦ ἀπὸ σκληρὴν πέτρα, ὅσο θαυμάζω τὸ Δαυίδ, γιὰ τὸ ὅτι ἔκανε νὰ χυθοῦν πηγὲς δακρῶν ἀπὸ πέτρινα μάτια. Διότι ἐκεῖνος μὲν νίκησε τῇ φύσει, ἐνῶ αὐτὸς ὑπερνίκησε τὴν

τὴν φύσιν ἐνίκησεν, οὗτος δὲ τῆς προαιρέσεως περιεγένετο· ἐκεῖνος ἐπάταξε τῇ ράβδῳ τὸν λίθον, οὗτος ἔκρουσε τῷ λόγῳ τὴν καρδίαν, οὐχ ἵνα λυπήσῃ, ἀλλ' ἵνα καθαρὰν ἐργάσῃται καὶ προσνηῇ, ὅπερ οὖν καὶ ἐποίησε, μείζονα τῆς προτέρας εὐεργεσίας ἐ-
5 πιδειζάμενος. Ἐπαίνου μὲν ἄξιον καὶ μεγίστου θαύματος καὶ τὸ μὴ βαπτίσει τὸ ξίφος, μηδὲ ἀποτεμεῖν τὴν πολεμίαν ἐκείνην κεφαλὴν, πολλῶ δὲ πλείονων ἂν εἴη στεφάνων τὸ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ μεταβαλεῖν τὴν προαίρεσιν, καὶ βελτίω ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν αὐτὸν ἐπιείκειαν μεταβαλεῖν.

- 10 Αὕτη μείζων ἐκείνης ἡ εὐεργεσία. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ζῶν χαρίσασθαι, καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐναγαγεῖν· οὐκ ἐστὶν ἴσον ἀπαλλάξαι θυμοῦ πνέοντος φόνον ἄδικον, ἐξελέσθαι σφαγῆς, καὶ ἐξελέσθαι παραπληξίας ἐπὶ τοσοῦτον ὀδευούσης κακόν. Τοὺς μὲν γὰρ δορυφόρους κωλύσας αὐτὸν ἀνελεῖν, κατὰ τὸν παρόντα
15 βίον ὠφελεῖ, τὴν δὲ πονηρίαν τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν διὰ τῆς τῶν ρημάτων ἐπιεικείας, τὴν μέλλουσαν αὐτῷ ζῶν ἐχαρίσατο καὶ τὰ ἀκίνητα ἀγαθὰ, τό γε εἰς αὐτὸν ἤκον. "Ὅταν οὖν αὐτὸν ἐπαιέσης διὰ τὴν οἰκείαν πρᾶότητα, μειζόνως αὐτὸν θαύμασον διὰ τὴν τοῦ Σαοὺλ μεταβολήν. Τοῦ γὰρ τῶν οἰκείων κρατῆσαι παθῶν,
20 πολὺ πλέον ἐστὶ τὸ καὶ τῆς ἐτέρων περιγενέσθαι μανίας, καὶ φλεγμαίνουσαν καταστεῖλαι καρδίαν, καὶ τοσαύτην γαλήνην ἀπὸ τοσαύτης ἐργάσασθαι ζάλης, καὶ ὀφθαλμοὺς φόνον βλέποντας δακρῦων ἐμπλῆσαι θερμῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμει καὶ θαύματος. Καὶ γὰρ εἰ μὲν τῶν ἐπιεικῶν καὶ
25 μετρίων ἀνθρώπων ἦν ὁ Σαοὺλ, οὐ μέγα ἦν σφόδρα ἐπαναγαγεῖν αὐτὸν πρὸς τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, τὸ δ' ἐκτεθριωμένον καὶ πρὸς ἐσχάτην κακίαν ἐξοκείλαντα, καὶ πρὸς σφαγὴν ἐπειγόμενον, ἐν

προαίρεση· ἐκεῖνος χτύπησε μὲ τὸ ραβδί τὴν πέτρα, αὐτὸς χτύπησε μὲ τὸ λόγο τὴν καρδιά, ὄχι γιὰ νὰ τὴ λυπήσει, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν κάνει καθαρὴ καὶ καταδεκτικὴ, πρᾶγμα βέβαια ποὺ τὸ κατόρθωσε, δείχνοντας μεγαλύτερη εὐεργεσία ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Εἶναι μὲν ἄξιο ἐπαίνου καὶ δεῖγμα μεγίστου θαύματος, τὸ ὅτι δὲν βύθησε τὸ ξίφος του καὶ οὔτε ἀπέκοψε τὴν ἐχθρική ἐκείνη κεφαλή, ἀλλ' ὅμως θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἄξιο γιὰ πολὺ περισσότερα στεφάνια τὸ ὅτι μετέβαλε καὶ τὴν προαίρεση αὐτοῦ καὶ τὴν ἔκανε καλύτερη καὶ τὴ μετέβαλε πρὸς τὴ δική του ἐπιείκεια.

Αὕτὴ εἶναι μεγαλύτερη εὐεργεσία ἀπὸ ἐκείνη. Διότι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα τὸ ὅτι τοῦ χάρισε τὴ ζωὴ του, καὶ τὸ ὅτι τὸν ὀδήγησε στὴν εὐσέβεια· δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα τὸ ὅτι τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸν θυμὸ ποὺ ἐπιδίωκε φόνο ἄδικο, καὶ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴ σφαγὴ, καὶ τὸ ὅτι τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν παραπληξία ποὺ τὸν ὀδηγοῦσε σὲ τόσο μεγάλο κακό. Διότι μὲ τὸ ὅτι ἐμπόδισε τοὺς στρατιῶτες νὰ τὸν φονεύσουν, τὸν ὠφέλησε σὲ σχέση μὲ τὴν παρούσα ζωὴ, μὲ τὸ ν' ἀπομακρύνει ὅμως ἀπὸ τὴν ψυχὴ του τὴν κακία μὲ τὰ γεμάτα ἀπὸ καλωσύνη λόγια του, τοῦ χάρισε τὴ μέλλουσα ζωὴ καὶ τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, ὅσο βέβαια ἦταν δυνατὸ σ' αὐτόν. "Ὅταν λοιπὸν ἐπαινέσεις αὐτόν γιὰ τὴν καλωσύνη του, περισσότερο θαύμασέ τον γιὰ τὴν μεταβολὴ τοῦ Σαοῦλ. Διότι ἀπὸ τὸ νὰ ὑπερισχύσεις τῶν παθῶν σου, πολὺ σπουδαιότερο εἶναι τὸ νὰ ὑπερικήσεις τὴ μανία τῶν ἄλλων καὶ νὰ καταπραῦνεις τὴ γεμάτη ἀπὸ φλεγμονὴ καρδιά, καὶ νὰ δημιουργήσεις σ' αὐτὴν μετὰ ἀπὸ τόση ταραχὴ τόσο μεγάλη γαλήνη, καὶ τὰ μάτια ποὺ ἀπέβλεπαν μόνον στὸ φόνο, νὰ τὰ γεμίσεις μὲ θερμὰ δάκρυα. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι γεμάτο ἀπὸ πολλὴ ἐκπληξὴ καὶ θαυμασμό. Διότι, ἐὰν μὲν ὁ Σαοῦλ ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ μετριόφρονες ἀνθρώπους, δὲν θὰ ἦταν πάρα πολὺ σπουδαῖο νὰ τὸν ἐπαναφέρει πρὸς τὴ δική του ἀρετὴ, τὸ νὰ εἶναι ὅμως ὁμοῖος μὲ θηρίο καὶ νὰ ἔχει παρασυρθεῖ στὴν πιὸ χειρότερη μορφή κακίας, καὶ νὰ προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ διαπράξει τὸ φόνο, μέσα σὲ σύντομο χρό-

βραχεία καιροῦ ροπῇ παρασκευάσαι πᾶσαν τὴν πικρίαν σβέσαι ἐκείνην, τίνα οὐκ ἂν ἀποκρύψειε τῶν πώποτε ἐπὶ διδασκαλία φιλοσοφίας βεβοημένων;

Καὶ σὺ τοίνυν, ὅταν λάβῃς τὸν ἐχθρόν, μὴ τοῦτο σκόπει, ὅπως αὐτὸν ἀμυνόμενος καὶ μυρίαὶς πλύνας ταῖς λοιδορίαις ἐκπέμψῃς, ἀλλ' ὅπως θεραπεύσῃς, ὅπως ἐπαναγάγῃς πρὸς ἐπιείκειαν· καὶ μὴ πρότερον ἀποστῆς πάντα καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ἕως ἂν περιγένη τῇ πραότητι τῆς ὠμότητος τῆς ἐκείνου. Οὐδὲν γὰρ ἐπιεικείας δυνατώτερον. Καὶ τοῦτ' αὐτὸ δηλῶν τις ἔλεγεν, ὅτι «Λόγος ἀπαλὸς συγκλάσει ὀστᾶ». Καίτοι τί ὀστέου σκληρότερον; Ἄλλ' ὅμως κἂν οὕτω σκληρὸς τις ἦ καὶ ἀκαμπής, περιέσται ραδίως ὁ μετ' ἐπιεικείας αὐτῷ χρώμενος. Καὶ πάλιν· «Ἀπόκρισις ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει ὀργάς». Ὅθεν δήλον ὅτι τοῦ κινήθῃναι τὸν ἐχθρόν καὶ τοῦ καταλλαγῆναι, σὺ κυριώτερος ἐκείνου. Ἐν γὰρ ἡμῖν, οὐκ ἐν τοῖς ὀργιζομένοις κεῖται καὶ τὸ σβεσθῆναι, καὶ τὸ πρὸς μείζονα ἐξενεχθῆναι φλόγα τὸν θυμὸν τὸν ἐκείνων. Καὶ τοῦτ' αὐτὸ πάλιν ὁ τὰ πρότερα εἰπὼν ἐδήλωσε διὰ ψιλοῦ παραδείγματος. Ὡσπερ γάρ, φησὶν, εἰς σπινθῆρα πυρὸς ἂν μὲν φουθήσῃς, ἐξῆψας τὴν φλόγα, ἂν δὲ πτύσῃς, κατέσβεσας, καὶ ἀμφοτέρων σὺ κύριος («Ἀμφοτέρα» γάρ, φησὶν, «ἐκ τοῦ στόματός σου πορεύεται»), οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐχθρας τοῦ πλησίον· ἂν μὲν πεφουσημένους καὶ ἀπονενοσημένους προσενέγκῃς λόγους, ἀνάπτεις ἐκείνου τὸ πῦρ, ἐκκαίεις τοὺς ἀνθρακας, ἂν δὲ προσηνεῖς καὶ περιεσταλμένους, πρὶν τὴν πυρὰν ἀρθῆναι, κατέσβεσας τὴν ὀργὴν ἅπασαν.

Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι τὰ καὶ τὰ ἐπαθον, τὰ καὶ τὰ ἤκουσα, πάντων γὰρ τούτων σὺ κύριος. Οὕτω γὰρ ὡσπερ σπινθῆρα καὶ

18. Παροιμ. 25, 15.

19. Παροιμ. 15, 1.

20. Ἐκκλ. 28, 14.

νικὸ διάστημα νὰ τὸν κάνει νὰ σβῆσει ὅλη ἐκείνη τὴν κακία, ποῖον θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ ἐπισκιάσει ἀπὸ ὄλους ἐκείνους ποῦ ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν ξακουστοὶ γιὰ τὴ διδασκαλία τοὺς περὶ εὐσεβείας;

Καὶ σὺ λοιπόν, ὅταν συλλάβεις τὸν ἐχθρὸ σου, μὴ φροντίζεις νὰ κάνεις αὐτό, πῶς δηλαδὴ νὰ τὸν διώξεις ἀπὸ κοντὰ σου ἀφοῦ θ' ἀποκρούσεις ὅλες τὶς κατηγορίες του καὶ θὰ τὸν περιλούσεις μὲ ἀμέτρητες ὕβρεις, ἀλλὰ πῶς νὰ τὸν θεραπεύσεις, πῶς νὰ τὸν ἐπαναφέρεις στὴν ἐπιείκεια· καὶ νὰ μὴ σταματήσεις προηγουμένως τὰ πάντα νὰ κάμνεις καὶ νὰ λέγεις, μέχρι ποῦ νὰ ὑπερνήσεις μὲ τὴν ἐπιείκειά σου τὴ σκληρότητα ἐκείνου. Διότι δὲν ὑπάρχει πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὴν ἐπιείκεια. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς γιὰ νὰ δηλώσει κάποιος, ἔλεγε, ὅτι «Λόγος ἐπιεικῆς θὰ συντρίψει ὄστᾱ»¹⁸. Ἄν καὶ βέβαια τί ὑπάρχει σκληρότερο ἀπὸ τὸ ὄστό; Ἄλλ' ὅμως καὶ ἂν ἀκόμα κάποιος εἶναι τόσο πολὺ σκληρὸς καὶ ἀλύγιστος, θὰ τὸν ὑπερνήσει εὐκολὰ ἐκεῖνος ποῦ τὸν συμπεριφέρεται μὲ ἐπιείκεια. Καὶ πάλι· «Λόγος κολακευτικὸς ἀπομακρύνει ὀργές»¹⁹. Ἐπομένως γίνεται φανερὸ ὅτι τὸ νὰ συγκινηθεῖ ὁ ἐχθρὸς καὶ νὰ συμφιλιωθεῖ μαζί σου, ἐξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ σένα, παρὰ ἀπὸ ἐκεῖνον. Διότι ἀπὸ μᾶς ἐξαρτᾶται καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ὀργιζόμενους καὶ τὸ νὰ σβῆσει καὶ τὸ ν' αὐξηθεῖ περισσότερο ἢ φλόγα τοῦ θυμοῦ ἐκείνων. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς πάλι τὸ ἔδειξε μὲ ἀπλὸ παράδειγμα ἐκεῖνος ποῦ εἶπε τὰ προηγούμενα. Διότι, λέγει, ὅπως ἀκριβῶς σὲ σπινθήρα φωτιᾶς ἂν μὲν φυσήσεις, δυνάμωσες τὴ φλόγα, ἂν δὲ φτύσεις, τὴν ἐσβησες, καὶ τὰ δυὸ δηλαδὴ ἐξαρτῶνται ἀπὸ σένα (Διότι, λέγει, «Καὶ τὰ δυὸ βγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα σου»²⁰), ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἔχθρα τοῦ συνανθρώπου σου· ἂν μὲν τοῦ πεῖς λόγια γεμάτα ἀπὸ ἀλαζονεία καὶ ἀδιαντροπία, ἀνάβεις τὴ φωτιὰ ἐκείνου, πυρακτώνεις περισσότερο τοὺς ἄνθρακες, ἂν ὅμως τοῦ πεῖς λόγια γεμάτα ἀπὸ καλωσύνη καὶ σεμνότητα, προτοῦ νὰ φουντώσει ἢ φλόγα, κατέσβησες ὀλόκληρη τὴν ὀργή.

Μὴ λοιπόν λέγεις, ὅτι αὐτὰ καὶ αὐτὰ ἔπαθα, αὐτὰ καὶ αὐτὰ ἄκουσα, διότι κύριος ὄλων αὐτῶν εἶσαι σὺ. Ὅπως ἀκριβῶς δη-

σβέσαι καὶ ἀνάσαι, καὶ θυμὸν ἐκκαῦσαι καὶ καταστεῖλαι πάλιν ἐν σοί. Ὅταν ἴδῃς ἐχθρόν, ἢ καὶ εἰς νοῦν λάβῃς, ὅσα μὲν ἤκουσας καὶ ἔπαθες λυπηρά, πάντ' ἐπιλανθάνου ταῦτα· εἰ δὲ καὶ ἀναμνησθεῖς, τῷ διαβόλῳ ταῦτα λογίζου. Σύλλεγε δὲ εἴ τί σοι χρησ-
 5 στὸν εἶπε πώποτε καὶ ἐποίησε. Κἂν τῇ τούτων ἐνδιατρίβῃς μνήμη, ταχέως καταλύσεις τὴν ἐχθραν. Κἂν μέλλῃς ἐγκαλεῖν καὶ διαλέγεσθαι, πρότερον τὸ πάθος ἐκβαλὼν καὶ τὸν θυμὸν σβέσας, οὕτως εὐθύνας ἀπαίτει, οὕτως ἔλεγχε, καὶ δυνήσῃ περιγενέσθαι ραδίως. Θυμούμενοι γὰρ οὐτ' εἰπεῖν, οὐτ' ἀκοῦσαι ποτε
 10 δυνησόμεθά τι ὑγιές, ἀπαλλαγέντες δὲ τοῦ πάθους, οὐτ' αὐτοὶ ρῆμά ποτ' ἐξοίσομεν τραχύ, οὐθ' ἐτέρων λεγόντων οὕτως ἀκουσόμεθα. Οὐ γὰρ ἢ τῶν λεγομένων φύσις, ὡς ἢ τῆς ἐχθρας πρόσληψις ἡμᾶς ἀγριοῦν εἴωθε. Πολλάκις γοῦν παρὰ φίλων τὰς αὐτὰς ἀκούσαντες λοιδορίας παιζόντων, ἢ καὶ χαριεντιζομένων, ἢ
 15 καὶ παρὰ παιδίων μικρῶν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐπάθομεν ἀηδέες, οὐδ' ἐξηγριώθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐγελάσαμεν καὶ διεχύθημεν· οὐ γὰρ μετὰ διεφθαρμένης ἠκούσαμεν γνώμης, οὐδὲ μετὰ ψυχῆς θυμῶ προκατειλημμένης. Ὡστε καὶ ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν, ἂν σβέσης τὸν θυμὸν, ἂν τὴν ἐχθραν ἐκβάλλῃς, οὐδὲν σε τῶν λεγομένων λυπη-
 20 σαι δυνήσεται.

8. Καὶ τί λέγω τῶν λεγομένων; Οὐδὲν τῶν γινομένων, ὡσπεροῦν οὐδὲ τὸν μακάριον τοῦτον, ἀλλ' ὄρων τὸν πολέμιον κατὰ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ὀπλιζόμενον, καὶ πάντα διὰ τοῦτο κινουόντα, οὐ μόνον οὐκ ἠγρίανεν, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείονα ἤλθε συμπάθειαν·
 25 ὅσῳ μείζονα ἐπεβούλευε, τοσοῦτῳ μᾶλλον αὐτὸν ἐδάκρυνε. Ἦδει γάρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι οὐχ ὁ πάσχων κακῶς, ἀλλ' ὁ ποιῶν, οὗτός ἐστι δακρῦων ἄξιος καὶ θρήνων, ἑαυτὸν καταβλάπτων.

λαδὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα νὰ σβήσεις καὶ ν' ἀνάψεις σπινθήρα, ἔτσι πάλι καὶ τὸ ν' ἀνάψεις καὶ νὰ καταπραῦνεις τὸ θυμό. "Όταν δεῖς ἐχθρό, ἢ καὶ ἔρθουν στὴ σκέψη σου τὰ ὄσα δυσάρεστα ἄκουσες καὶ ἔπαθες, ξέχνα τὰ ὄλα αὐτά· καὶ ἂν ἀκόμα τὰ θυμηθεῖς, νὰ τὰ θεωρεῖς αὐτὰ σὰν ἔργο τοῦ διαβόλου. Συγκέντρωνε δὲ ὅ,τι καλὸ σοῦ εἶπε καὶ σοῦ ἔκανε κάποτε. "Αν φέρνεις αὐτὰ πάντοτε στὴ σκέψη σου, ἀμέσως θὰ ἐξαφανίσεις τὴν ἐχθρα. Καὶ ὅταν πρόκειται νὰ τὸν κατηγορήσεις καὶ νὰ συνομιλήσεις μαζί του, προηγουμένως ἀπομάκρυνε τὸ πάθος καὶ σβῆσε τὸ θυμό, καὶ ἔτσι ζήτα εὐθύνες, ἔτσι ἔλεγχε τον, καὶ θὰ μπορέσεις εὐκόλα νὰ ὑπερισχύσεις. Διότι ὅταν εἴμαστε κυριευμένοι ἀπὸ θυμὸ δὲν θὰ μπορέσομε ποτὲ οὔτε νὰ ποῦμε κάτι τὸ ὀρθὸ οὔτε ν' ἀκούσομε, ἂν ὁμως ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸ πάθος οὔτε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι θὰ ἐκστομήσομε ποτὲ κάποιο σκληρὸ λόγο, οὔτε θ' ἀκούσομε ἄλλους νὰ μᾶς λέγουν τέτοια λόγια. Διότι συνήθως μᾶς ἐξαγριώνει ὄχι τόσο ἡ φύση τῶν λεγομένων, ὅσο ἡ προκατάληψη τῆς ἐχθρας. Πολλὲς φορὲς δηλαδὴ ποὺ ἀκούσαμε τὰ ἴδια κακόλογα ἀπὸ φίλους νὰ μᾶς τὰ λέγουν ἀστιευόμενοι καὶ χαριεντίζοντας, ἢ καὶ ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ, ὄχι μόνον δὲν νιώσαμε καμιὰ δυσαρέσκεια, οὔτε ἐξαγριωθήκαμε, ἀλλὰ καὶ γελάσαμε καὶ δεῖξαμε εὐθυμα συναισθήματα· διότι δὲν τὰ ἀκούσαμε μὲ διεφθαρμένη διάθεση, οὔτε μὲ ψυχὴ προκατειλημμένη ἀπὸ θυμό. "Όστε καὶ στὴν περίπτωσι τῶν ἐχθρῶν, ἂν σβήσεις τὸ θυμό, ἂν διώξεις τὴν ἐχθρα, τίποτε ἀπὸ τὰ λεγόμενα δὲν θὰ μπορέσει νὰ σὲ λυπήσει.

8. Καὶ γιατί λέγω κανένα ἀπὸ τὰ λεγόμενα; Κανένα οὔτε ἀπὸ τὰ ὄσα συμβαίνουν, ὅπως ἀκριβῶς οὔτε τὸν μακάριο αὐτὸ λύπησε, ἀλλὰ βλέποντας τὸν ἐχθρὸ του νὰ ὀπλιζέται ἐναντίον τῆς σωτηρίας του καὶ ὄλα νὰ τὰ κάμνει γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ὄχι μόνον δὲν ἐξαγριωνόταν, ἀλλὰ καὶ μεγάλωσε περισσότερο ἢ συμπάθειά του πρὸς αὐτόν· ὄσο περισσότερο τὸν ἐπιβουλεύονταν, τόσο περισσότερο δάκρυζε γι' αὐτόν. Διότι γνώριζε, γνώριζε πάρα πολὺ καλά, ὅτι ἄξιός γιὰ δάκρυα καὶ θρήνους εἶναι ὄχι ἐκεῖνος ποὺ δέχεται κακοπαθήματα, ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ προ-

Διὰ τοῦτο καὶ μακρὰν πρὸς αὐτὸν συνέθηκεν ἀπολογία, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως καὶ αὐτὸν ἀπολογησασθαι παρεσκεύασε μετὰ δακρῦων καὶ θρήνων. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνώμωξε καὶ πικρὰν ἀφῆκε φωνήν, καὶ μέγα ἀνωλόλυξεν, ἄκουσον τί φησι. «Δίκαιος 5 σὺ ὑπὲρ ἐμέ, ὅτι σὺ μὲν ἀνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ, ἐγὼ δ' ἀνταπέδωκά σοι κακά». Ὁρᾷς πῶς καὶ τῆς οἰκείας κακίας καταγινώσκει, καὶ τὴν ἀρετὴν ἀνυμνεῖ τοῦ δικαίου, καὶ μηδενὸς ἀναγκάζοντος ἀπολογεῖται;

Οὕτω καὶ σὺ ποιήσον. Ἐπειδὴν λάβης τὸν ἐχθρόν, μὴ κατη-
10 γορήσης, ἀλλ' ἀπολόγησαι, ἵνα παρασκευάσης ἐκεῖνον ἑαυτοῦ κατηγορήσαι. Ἄν μὲν γὰρ ἡμεῖς κατηγορῶμεν, τραχύνεται, ἂν δ' ἀπολογησώμεθα, ἐντρεπόμενος ἡμῶν τὴν ἐπιείκειαν, αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορήσει λοιπόν. Καὶ οὕτως ὁ τε ἔλεγχος ἀνύποπτος γίνεται, ἐκεῖνός τε τῆς πονηρίας ἀπαλλάττεται πάσης. Ὅπερ
15 οὖν καὶ ἐνταῦθα συνέβη· καὶ κατηγορεῖ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ὁ ἀδικήσας, τοῦ ἡδικημένου σιγῶντος. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἑιργάσω εἰς ἐμὲ ἀγαθὰ, ἀλλ', «Ἄνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ»· τουτέστιν, ἀντὶ τῆς ἐπιβουλῆς, ἀντὶ τῆς σφαγῆς, ἀντὶ τῶν μυρίων κακῶν ἐκεῖνων, εὐεργεσίαις ἡμᾶς ἡμείψω μεγάλαις. Ἐ-
20 γὼ δ' οὐδ' οὕτως ἐγενόμην βελτίων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς εὐεργεσίας ἐκείνας ἐπέμεινα τῇ πονηρίᾳ· καὶ οὐδ' οὕτω μετεβάλου, ἀλλὰ διέμεινας τὸν σαυτοῦ διατηρῶν τρόπον, καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐπιβουλεύοντας εὐεργετῶν. Πόσων οὐκ ἂν εἴη στεφάνων ἀξίος καθ' ἕκαστον τῶν ρημάτων τούτων ὁ Δαυὶδ; Εἰ γὰρ καὶ τὸ στόμα
25 αὐτὰ ἐφθέγγετο τοῦ Σαοὺλ, ἀλλ' ἡ σοφία καὶ ἡ τέχνη τοῦ Δαυὶδ εἰς τὴν ἐκεῖνου κατεφύτευσε αὐτὰ ψυχὴν.

Καὶ ἀπήγγειλάς μοι σήμερον», φησὶν, «ἃ ἐποίησάς μοι ἀγαθὰ, ὡς ἀπέκλεισέ με Κύριος σήμερον εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ οὐκ ἀπέκτεινάς με». Καὶ ἑτέραν αὐτῷ μαρτυρεῖ πάλιν ἀρετὴν, ὅτι εὐ-

21. Α' Βασ. 24, 18.

22. Α' Βασ. 24, 19.

ξενεῖ αὐτά, διότι καταβλάπτει τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ καὶ σύνθεσε μεγάλη ἀπολογία πρὸς αὐτόν, καὶ δὲν σταμάτησε προηγουμένως, μέχρι ποῦ καὶ αὐτὸν τὸν προετοίμασε ν' ἀπολογηθεῖ με δάκρυα καὶ θρήνους. Διότι, ἀφοῦ θρήνησε καὶ ἄφησε νὰ βγεῖ πικρὴ φωνὴ καὶ ἔκλαψε με μεγάλους λυγμοὺς καὶ δάκρυα, ἄκουσε τί λέγει. «Σὺ εἶσαι, Δαυὶδ, πῶς δίκαιος ἀπὸ μένα, διότι σὺ μὲν μοῦ ἀνταπέδωσες ἀγαθὰ, ἐνῶ ἐγὼ γιὰ ὅλα αὐτὰ σοῦ ἀνταπέδωσα κακά»²¹. Βλέπεις πῶς καὶ τῆ δικῆ του κακία ἀναγνωρίζει, καὶ ἐξυμνεῖ τὴν ἀρετὴ τοῦ δικαίου, καὶ ἀπολογεῖται χωρὶς νὰ τὸν ἐξαναγκάζει κανένας;

Ἔτσι καὶ σὺ κάνε. Ὅταν συλλάβεις τὸν ἐχθρό σου μὴ τὸν κατηγορήσεις, ἀλλ' ἀπολογήσου, γιὰ νὰ κάνεις ἐκεῖνον νὰ κατηγορήσει τὸν ἑαυτό του. Διότι, ἐὰν μὲν ἐμεῖς κτηγοροῦμε αὐτόν, σκληρύνεται, ἀν ὁμοῦς ἀπολογηθοῦμε, νιώθοντας ντροπὴ γιὰ τὴν ἐπιείκειά μας, ὁ ἴδιος τότε θὰ κατηγορήσει τὸν ἑαυτό του. Καὶ ἔτσι καὶ ὁ ἔλεγχος γίνεται ἀνυποψίαστος, καὶ ἐκεῖνος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ ὅλη τὴν κακία του. Αὐτὸ ἀκριβῶς λοιπὸν συνέβηκε καὶ ἐδῶ. Κατηγορεῖ δηλαδὴ με μεγάλη σφοδρότητα ἐκεῖνος ποῦ ἀδίκησε, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ εἶχε ἀδικηθεῖ σιωπᾶ. Διότι δὲν εἶπε ἀπλῶς, ἔκανες σ' ἐμένα καλὰ', ἀλλὰ, «Ἀνταπέδωσες σ' ἐμένα καλὰ»· δηλαδὴ, ἐναντι τῆς ἐπιβουλής μου, ἐναντι τῆς ἐπιθυμίας μου νὰ σὲ φονεύσω, ἐναντι τῶν ἀμέτρητων ἐκείνων κακῶν, με ἀντάμοιψες με μεγάλες εὐεργεσίες. Ἐγὼ ὁμοῦς οὔτε ἔτσι ἔγινα καλύτερος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τίς εὐεργεσίες ἐκεῖνες ἐξακολούθησα τὴν κακία μου ἐναντίον σου· καὶ οὔτε ἔτσι ἄλλαξες στάση ἀπέναντί μου, ἀλλ' ἐξακολούθησες νὰ διατηρεῖς τὴν ἴδια στάση σου πρὸς ἐμένα, καὶ νὰ με εὐεργετεῖς καὶ πάλι, ἐνῶ ἐγὼ σὲ ἐπιβουλεύομουν. Γιὰ πόσα στεφάνια δὲν θὰ ἦταν ἄξιος ὁ Δαυὶδ γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ λόγια αὐτά; Διότι ἀν καὶ τὸ στόμα τοῦ Σαοὺλ τὰ ἔλεγε αὐτά, ἀλλ' ἡ σοφία καὶ ἡ ὅλη στάση τοῦ Δαυὶδ καταφύτεψε αὐτὰ στὴν ψυχὴ ἐκείνου.

«Καὶ σὺ μοῦ εἶπες σήμερα», λέγει, «τὸ καλὸ ποῦ μοῦ ἔκανες, ὅταν ὁ Κύριος με παρέδωσε στὰ χέρια σου, καὶ δὲν με φόνευσες»²². Καὶ ἄλλη πάλι ἀρετὴ αὐτοῦ ἐπιβεβαιώνει, ὅτι δηλα-

εργετήσας οὐκ ἐσίγησεν, οὐδ' ὑπερεΐδεν, ἀλλ' ἐλθὼν εἶπεν οὐ
 πρὸς ἐπίδειξιν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, καὶ διὰ
 τῶν ἔργων αὐτῶν διδάξαι, ὅτι τῶν κηδομένων ἐστὶ καὶ προ-
 νοούτων, οὐ τῶν ἐπιβουλευόντων καὶ πονηρευομένων. Τὸ γὰρ
 5 τὰς ἰδίας εὐεργεσίας λέγειν ἐστιν, ὅπου τὸ κέρδος ἔχει μέγιστον.
 Ὅταν γὰρ μηδεμιᾶς ὑποθέσεως οὔσης προσφέρῃ τις αὐτὰς καὶ
 ἀνακηρύττῃ, τῶν ὀνειδιζόντων οὐδὲν ἄμεινον διακείσεται, ὅταν
 δὲ βουλόμενος πείσαι τὸν διεφθαρμένον, καὶ πονηρὰν περὶ αὐ-
 τοῦ πρόληψιν ἔχοντα τοῦτο ποιῇ, κηδεμών ἐστὶ καὶ εὐεργέτης·
 10 ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησεν, οὐ τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης ἐρῶν,
 ἀλλὰ τὸν ἐρριζωμένον ἐν αὐτῷ θυμὸν ἀνασπάσαι βουλόμενος.
 Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν αὐτὸν ἐπήνεσεν, ὅτι καὶ εὐεργέτησε, καὶ τὴν
 εὐεργεσίαν εἶπεν.

Εἶτα ζητῶν ἀμοιβήν, καὶ οὐδεμίαν ἔχων τῶν γεγενημένων ἱ-
 15 στήν εὐρεῖν, τὸν Θεὸν αὐτὸν αὐτῷ δίδωσιν ὀφειλέτην, οὕτως ἰ-
 λέγων· «Ὅτι εἰ εὐροί τις τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἐν θλίψει, καὶ ἐκπέμ-
 ψει αὐτὸν ἐν ὁδῷ ἀγαθῇ, καὶ Κύριος ἀνταποδῶ αὐτῷ ἀγαθὰ, κα-
 θὼς πεποίηκας σὺ σήμερον». Τί γὰρ καὶ εἶχεν ἄξιον ἀποδοῦναι
 τῶν εὐεργεσιῶν, εἰ καὶ τὴν βασιλείαν ἔδωκε, καὶ τὰς πόλεις ἀ-
 20 πάσας; Οὐ γὰρ πόλεις ἀπλῶς καὶ βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐ-
 τῷ τὴν ψυχὴν ἐχαρίσατο ὁ Δαυὶδ, οὗτος δὲ ψυχὴν ἀντιδοῦναι ἐ-
 τέραν οὐκ εἶχε. Διὰ τοῦτο αὐτὸν τῷ Θεῷ παραπέμπει, καὶ ταῖς ἐ-
 κείθεν γεραίρει ἀμοιβαῖς, τοῦτόν τ' ἐπαινῶν, καὶ παιδεύων ἅπαν-
 τας, ὅτι τότε μείζους ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ κείσονται αἱ ἀντιδό-
 25 σεις, ὅταν, μυρία τοὺς ἐχθροὺς ἀγαθὰ ποιήσαντες, τὰ ἐναντία ἀ-
 πολάβωμεν.

Εἰτά φησιν, ὅτι «Ἴδου ἐγὼ γινώσκω, ὅτι βασιλεύων βασι-

δὴ ἀφοῦ τὸν εὐεργέτησε δὲν σιώπησε, οὔτε ἔδειξε περιφρόνηση, ἀλλ', ἀφοῦ ἤρθε τοῦ τὸ εἶπε, κάμνοντάς το αὐτὸ ὄχι πρὸς ἐπίδειξη, ἀλλὰ θέλοντας νὰ δείξει, καὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ ἔργα αὐτὰ νὰ τὸν διδάξει, ὅτι εἶναι κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ φροντίζουν καὶ ἐνδιαφέρονται γι' αὐτόν, καὶ ὄχι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπιβουλεύονται καὶ θέλουν νὰ τοῦ κάνουν κακό. Καθόσον τὸ νὰ λέγει κανεὶς τὶς εὐεργεσίες του ἐπιτρέπεται ἐκεῖ ὅπου μπορεῖ νὰ προκύψει πολὺ μεγάλο κέρδος. Διότι, ὅταν χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμιά αἰτία ἀναφέρει κανεὶς αὐτὲς καὶ τὶς διακηρύσσει, τότε ἡ συμπεριφορὰ του δὲν εἶναι καθόλου καλύτερη ἀπὸ ἐκείνους ποὺ προσβάλλουν, ὅταν ὁμως τὸ κάμνει αὐτὸ θέλοντας νὰ πείσει τὸν διεφθαρμένο καὶ ἐκείνον ποὺ ἔχει κακὴ προκατάληψη γι' αὐτόν, αὐτὸς ἐνδιαφέρεται γι' αὐτόν καὶ εἶναι εὐεργέτης του· αὐτὸ ἀκριβῶς λοιπὸν ἔκανε καὶ ὁ Δαυὶδ, ἐπιθυμώντας ὄχι τὴ δική του δόξα, ἀλλὰ θέλοντας νὰ ξερριζώσει τὸ θυμὸ ποὺ ἦταν ριζωμένος μέσα του. Καὶ γι' αὐτὸ λοιπὸν τὸν ἐπαίνεσε, διότι καὶ τὸν εὐεργέτησε, καὶ εἶπε τὴν εὐεργεσία.

Ἔπειτα ζητώντας ἀμοιβὴ καὶ μὴ μπορώντας νὰ βρεῖ καμιά ἴση μὲ ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν συμβεῖ πρὸς αὐτόν, τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ δίνει σ' αὐτόν ὀφειλέτη, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Ὅτι ἂν κάποιος βρεῖ τὸν ἐχθρὸ του μέσα σὲ θλίψη καὶ τὸν βγάλει ἀπ' αὐτὴ καὶ τὸν ἀφήσει νὰ συνεχίσει τὸ δρόμο του ἐλεύθερος, ὅπως ἀκριβῶς ἔκανες σὺ σήμερα, ἅς τοῦ ἀνταποδώσει ὁ Κύριος ἀγαθὰ»²³. Πράγματι τί θὰ μπορούσε ν' ἀνταποδώσει ἀντάξιο τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων, καὶ ἂν ἀκόμα ἔδινε καὶ τὴ βασιλεία καὶ ὄλες τὶς πόλεις; Διότι ὁ Δαυὶδ δὲν τοῦ χάρισε ἀπλῶς τὶς πόλεις καὶ τὴ βασιλεία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του, ἐνῶ αὐτὸς δὲν μπορούσε νὰ τοῦ δώσει ἔναντι αὐτοῦ ἄλλη ζωὴ. Γι' αὐτὸ τὸν παραπέμπει στὸ Θεὸ καὶ τὸν βραβεύει μὲ τὶς οὐράνιες ἀμοιβές, καὶ ἐπαινώντας αὐτόν, καὶ διδάσκοντας ὄλους, ὅτι τότε θὰ μᾶς ἀποδοθοῦν ἀπὸ τὸ Θεὸ πολὺ πῶς μεγάλες οἱ ἀμοιβές, ὅταν, κάμνοντας ἀμέτρητα καλὰ στοὺς ἐχθρούς, ἀπολαμβάνομε ἔναντι αὐτῶν τὰ ἀντίθετα.

Ἔπειτα λέγει, «Νὰ ἐγὼ γνωρίζω, ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ γίνεις

λεύσεις, καὶ στήσεται ἡ βασιλεία Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ σου. Καὶ νῦν
 δημοσὸν μοι κατὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσης τὸ σπέρμα
 μου ὀπίσω μου, καὶ μὴ ἀφανίσῃς τὸ ὄνομά μου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ
 πατρός μου». Καὶ πόθεν γινώσκεις, εἶπέ μοι, τοῦτο; Παρὰ σοὶ τὰ
 5 στρατόπεδα, παρὰ σοὶ τὰ χρήματα, τὰ ὄπλα, αἱ πόλεις, οἱ ἵπποι,
 οἱ στρατιῶται, ἅπαντα τῆς βασιλικῆς παρασκευῆς ἡ δύναμις, οὗ-
 τος δὲ ἔρημος καὶ γυμνός, ἄπολις καὶ ἀνέστιος, ἄοικος. Πόθεν
 οὖν ταῦτα λέγεις, εἶπέ μοι; Ἄπ' αὐτοῦ μὲν οὖν τοῦ τρόπου. Οὐ
 γὰρ ἂν ὁ γυμνὸς καὶ ἄοπλος καὶ ἔρημος ἐμοῦ τοῦ καθωπλισμέ-
 10 νου καὶ τοσαύτην περιβεβλημένου δύναμιν περιεγένετο, εἰ μὴ
 τὸν Θεὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ τὸν Θεὸν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, πάν-
 των ἐστὶν ἰσχυρότερος. Εἶδες οἷα φιλοσοφεῖ μετὰ τὴν ἐπιβουλήν
 ὁ Σαοὺλ; εἶδες πῶς δυνατὸν ἅπασαν ἀποπτῦσαι πονηρίαν καὶ
 μεταβαλέσθαι, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανελθεῖν; Μὴ τοίνυν κα-
 15 ταρραθυμῶμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Κἂν γὰρ πρὸς αὐτὰ κατε-
 νεχθῶμεν τῆς κακίας τὰ βάραθρα, δυνατὸν ἑαυτοὺς ἀνακτήσα-
 σθαι πάλιν, καὶ γενέσθαι βελτίους, καὶ πᾶσαν ἀποθέσθαι κα-
 κίαν.

9. Εἶτα τί φησιν; «Ὁμοσὸν μοι κατὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα μὴ ἐξολο-
 20 θρεύσης τὸ σπέρμα μου ὀπίσω μου, καὶ μὴ ἀφανίσῃς τὸ ὄνομά
 μου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός μου». Δέησιν ὁ βασιλεὺς τῷ ἰδιώτῃ
 προσάγει, καὶ ἱκετηρίαν τίθησιν ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, ὑπὲρ
 τῶν παίδων τῶν ἑαυτοῦ παρακαλῶν τὸν φυγάδα. Καὶ τοῦτο τῆς
 τοῦ Δαυὶδ ἀρετῆς τεκμήριον, τὸ περὶ τῶν τοιοῦτων θαρρῆσαι τὸν
 25 ἐχθρόν. Εἰ δ' ὄρκον ἀπαιτεῖ, οὐκ ἀπιστῶν τῷ τρόπῳ τοῦ Δαυίδ,
 ἀλλ' ἐννοῶν ὅσα εἰς αὐτὸν εἰργάσατο κακά. «Ὁμοσὸν μοι, μὴ
 ἀφανίσει τὸ σπέρμα μου ὀπίσω μου». Ἐπίτροπον τὸν πολέμιον
 καταλιμπάνει τῶν ἑαυτοῦ παίδων, καὶ ταῖς ἐκείνου χερσὶν ἐντί-

24. Α' Βασ. 24, 21-22.

25. Α' Βασ. 24, 23.

Βασιλιάς και μὲ τὸ δικό σου χέρι θὰ στερεωθεῖ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τώρα ὀρκίσου μου μπροστὰ στὸν Κύριο, ὅτι δὲν θὰ ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἀπογόνους μου καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐξαφανίσεις τὸ ὄνομά μου ἀπὸ τὸν πατρικό μου οἶκο»²⁴. Καὶ ἀπὸ ποῦ, πές μου, τὸ γνωρίζεις αὐτό; Σὺ ἔχεις τὰ στρατόπεδα, σὺ τὰ χρήματα, τὰ ὄπλα, τὶς πόλεις, τοὺς ἵππους, τοὺς στρατιῶτες καὶ ὅλη τὴ δύναμη τοῦ βασιλικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι ἔρημος καὶ γυμνός, χωρὶς πατρίδα, χωρὶς οἰκογένεια καὶ σπιτί. Πές μου λοιπόν, ἀπὸ ποῦ τὰ λέγεις αὐτά; Ἀσφαλῶς βέβαια κάμνοντας τὴν ἐξῆς σκέψη. Δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ δηλαδὴ ὁ γυμνός, ὁ ἄοπλος καὶ ποὺ στερεῖται τὰ πάντα νὰ ὑπερνικήσει ἐμένα τὸν ἐξοπλισμένο καὶ ποὺ περιβάλλομαι ἀπὸ τόση δύναμη, ἂν δὲν εἶχε μαζί του τὸ Θεό, ἐκεῖνος δὲ ποὺ ἔχει μαζί του τὸ Θεό, εἶναι ἰσχυρότερος ἀπὸ ὅλους. Εἶδες ποιὲς σκέψεις διατυπώνει μὲ τρόπο φιλοσοφικὸ ὁ Σαοὺλ μετὰ τὴν ἐπιβουλή; εἶδες πῶς κατέστη δυνατὸ ν' ἀποβάλλει ὅλη τὴν κακία του, ν' ἀλλάξει τελείως καὶ νὰ ἐπανέλθει πρὸς τὸ καλύτερο; Ἄς μὴ λοιπὸν δείχνουμε τόση μεγάλη ἀδιαφορία γιὰ τὴ σωτηρία μας. Διότι καὶ ἂν ἀκόμα καταπέσομε σ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ βάραθρα τῆς κακίας, εἶναι δυνατὸ καὶ πάλι νὰ ξαναβροῦμε τὸν ἑαυτό μας, νὰ γίνομε καλύτεροι καὶ ν' ἀποβάλομε ὅλη τὴν κακία μας.

9. Ἐπειτα τί λέγει; «Ὀρκίσου μου μπροστὰ στὸν Κύριο, ὅτι δὲν θὰ ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἀπογόνους μου καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐξαφανίσεις τὸ ὄνομά μου ἀπὸ τὸν πατρικό μου οἶκο»²⁵. Παράκληση κάμνει ὁ βασιλιάς στὸν ἀπλὸ πολίτη, καὶ ἰκετεύει ἐκεῖνος ποὺ φορεῖ τὸ βασιλικὸ στέμμα, καὶ παρακαλεῖ τὸν φυγὰ γιὰ τὰ τέκνα του. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀρετῆς τοῦ Δαυίδ, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὁ ἐχθρὸς παίρνει τὸ θάρρος νὰ πει ὅλα αὐτά. Ἐὰν δὲ ζητᾶ ὄρκο, τὸ κάνει ὄχι ἐπειδὴ δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸ χαρακτήρα τοῦ Δαυίδ, ἀλλὰ σκεπτόμενος ὅλα τὰ κακὰ ποὺ ἔκανε σ' αὐτόν. «Ὀρκίσου μου, ὅτι δὲν θὰ ἐξαφανίσεις τοὺς ἀπογόνους μου»²⁵. Ἐπίτροπο τῶν παιδιῶν του ἀφήνει τὸν ἐχθρὸ του καὶ στὰ χέρια ἐκείνου ἐναποθέτει τοὺς ἀπογόνους του, σὰν δηλαδὴ κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὰ λόγια αὐτὰ νὰ τὰ

θησι τὰ ἔκγονα, μονονουχὶ τῆς δεξιᾶς αὐτῶν λαβόμενος διὰ τῶν ρημάτων τούτων, καὶ τὸν Θεὸν μεσίτην εἰσάγων.

Τί οὖν ὁ Δαυὶδ; ἼΑρα κἄν μικρὸν εἰρωνεύσατο πρὸς ταῦτα; Οὐδαμῶς, ἀλλ' εὐθέως ἐπένευσε, καὶ τὴν χάριν ἔδωκε. Καὶ τε-
 5 λευτήσαντος τοῦ Σαούλ, οὐ μόνον οὐκ ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ καὶ πλέον, ὧν ὠμολόγησε, τότε παρέσχε. Τὸν γὰρ ἔκγονον τὸν τούτου, χωλὸν ὄντα καὶ πεπηρωμένον τὸ σκέλος, εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγαγε τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὁμοτράπεζον ἐποίησε, καὶ τῆς μεγίστης ἠξίωσε τιμῆς· καὶ οὐκ ἠρυθρία, οὐδ' ἐνεκαλύπτετο, οὐδὲ
 10 τὴν τράπεζαν ἐνόμιζε καταισχυνθῆναι τὴν βασιλικὴν τῇ πηρώσει τοῦ παιδός, ἀλλ' ἐνεκαλωπιζέτο καὶ ἐνηβρύνετο μᾶλλον. Καὶ γὰρ ἕκαστος τῶν συνδειπνούντων αὐτῷ, μεγάλην φιλοσοφίας διδασκαλίαν λαμβάνων ἀπῆι. Ὅρῶν γὰρ τὸν ἔκγονον τοῦ Σαούλ, τοῦ τοσαῦτα κακὰ ἐργασαμένου τὸν Δαυίδ, τοσαύτης ἀπο-
 15 λαύοντα παρ' αὐτῷ τιμῆς, εἰ καὶ πάντων θηρίων ἀγριώτερος ἦν, αἰσχυνόμενος καὶ ἐρυθριῶν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐχθροὺς ἐσπένδετο. Καίτοι εἰ καὶ ἐτέρωθεν αὐτῷ τροφὴν ἐπέταξε, καὶ σιτηρέσιον ὥρισε τεταγμένον πολὺ, μέγα ἦν, τὸ δὲ καὶ εἰς αὐτὴν αὐτὸν ἀγαγεῖν τὴν τράπεζαν ὑπερβολὴν ἔχει φιλοσοφίας. Ἴστε γὰρ δῆ-
 20 που, ὡς οὐ σφόδρα εὐπορον ἐχθρῶν παῖδας φιλεῖν. Τί λέγω φιλεῖν; Μὴ μισεῖν μὲν οὖν, μηδ' ἐλαύνειν. Πολλοὶ γοῦν καὶ τελευτησάντων τῶν ἐχθρῶν εἰς τοὺς παῖδας τοὺς ἐκείνων τὴν πρὸς ἐκείνους ἀφήκαν ὀργήν. Ἄλλ' οὐχ ὁ γενναῖος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ζῶντα τὸν πολέμιον διετήρησε, καὶ ἀπελθόντος ἐκείνου, τὴν πε-
 25 ρὶ ἐκείνου εὐνοίαν εἰς τοῦ παιδὸς ἐνεδείξατο. Τί τῆς τραπέζης τῆς ἐκείνου ἀγιώτερον, ἢ ἐχθροῦ παῖδες ἐκύκλουν, καὶ ἐχθροῦ σφαγέως; τί τῆς εὐωχίας ἐκείνης πνευματικώτερον, ἐν ἣ τοσαῦται ἔβρυνον εὐλογία; Ἄγγελου μᾶλλον, ἢ ἀνθρώπου συγκρο-

παίρνει και να τὰ παραδίνει σ' αὐτόν, ὀρίζοντας γι' αὐτὸ μεσίτη τὸ Θεό.

Τί κάμνει λοιπὸν ὁ Δαυίδ; Ἐπειδὴ τὸν εἰρωνεύθηκε ἔστω καὶ λίγο γιὰ ὅλα αὐτά; Καθόλου, ἀλλ' ἀμέσως ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση καὶ ἄπλωσε τὸ χέρι του. Καὶ ὅταν πέθανε ὁ Σαούλ, ὄχι μόνο δὲν τὰ φόνευσε, ἀλλὰ καὶ ἔκανε πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ὑποσχέθηκε. Διότι τὸ τέκνο αὐτοῦ, ποῦ εἶχε ἀναπηρικὸ τὸ πόδι του, τὸ πῆρε στὸ σπίτι του, τὸ ἔβαλε νὰ καθίσει στὸ ἴδιο τραπέζι με αὐτόν, καὶ τὸ περιέβαλε με τὴν πιὸ μεγαλύτερη τιμὴ· καὶ δὲν κοκκίνιζε, οὔτε ἐνωθε ντροπῆ, οὔτε νόμιζε ὅτι ντροπιαζόταν ἢ βασιλικὴ τράπεζα με τὴν ἀναπηρία τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ περισσότερο καυχίόταν γι' αὐτὸ καὶ ὑπερηφανεύονταν. Καθόσον ὁ καθένας ποῦ δειπνοῦσε μαζί με αὐτόν, ἀναχωροῦσε, παίρνοντας μεγάλο δίδαγμα φιλοσοφίας. Διότι, βλέποντας τὸ παιδί τοῦ Σαούλ, ποῦ ἔκανε τόσα πολλὰ κακὰ στὸ Δαυίδ, ν' ἀπολαμβάνει ἀπ' αὐτόν τόση μεγάλη τιμὴ, καὶ ἂν ἀκόμα ἦταν πιὸ ἄγριος ἀπὸ ὅλα τὰ θηρία, γεμάτος ἀπὸ ντροπῆ καὶ κοκκινίζοντας ἀπὸ αὐτὴν συμφιλιωνόταν με ὄλους τοὺς ἐχθροὺς του. Καὶ βέβαια καὶ ἂν ἀκόμα ἔδινε διαφορετικὴ ἐντολὴ γιὰ τὴν τροφὴ αὐτοῦ καὶ ὄριζε μιὰ πολὺ ἱκανοποιητικὴ διατροφή γι' αὐτό, θὰ ἦταν σπουδαῖο αὐτό, τὸ νὰ τὸ βάλει ὁμοίως νὰ τρώγει στὸ ἴδιο τὸ τραπέζι με αὐτόν, ἀποδεικνύει σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ τὴν ἀρετὴ του. Διότι βέβαια γνωρίζετε, ὅτι δὲν εἶναι πάρα πολὺ εὐκολο ν' ἀγαπᾶ κανεὶς τὰ παιδιά τῶν ἐχθρῶν. Τί λέγω ν' ἀγαπᾶ; Τὸ νὰ μὴ τὰ μισεῖ, οὔτε νὰ τὰ καταδιώκει. Διότι πολλοὶ καὶ ὅταν πέθαναν οἱ ἐχθροὶ τους ἄφησαν τὴν ὀργὴ τους νὰ ξεσπάσει στὰ παιδιά ἐκείνων. Ὅμως δὲν τὸ ἔκανε αὐτὸ ὁ γενναῖος αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἄφησε ζωντανὸ τὸν ἐχθρὸ του, καὶ ὅταν πέθανε ἐκεῖνος, ἔδειξε τὴν ἀγάπη του πρὸς ἐκεῖνον καὶ πρὸς τὰ παιδιά ἐκείνου. Τί ὑπῆρχε πιὸ ἅγιο ἀπὸ τὴν τράπεζα ἐκείνη, τὴν ὁποία περικύκλωναν τὰ παιδιά τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐχθροῦ μάλιστα ποῦ ἤθελε νὰ τὸν φονεύσει; τί πιὸ πνευματικὸ ἀπὸ τὴν εὐωχία ἐκείνη, ἀπὸ τὴν ὁποία ξεχύνονταν τόσες πολλὲς εὐλογίες; Ἐμοιαζε με ἄγγελου μᾶλλον, παρὰ ἀνθρώπου τράπε-

τοῦντος ἦν. Τὸ γὰρ ἀσπάζεσθαι καὶ φιλεῖν τοὺς παῖδας τοῦ μυριάκις αὐτὸν ἀνελεῖν ἐπιχειρήσαντος, καὶ οὕτω τὴν ζωὴν καταλύσαντος, εἰς ἐκεῖνον αὐτὸν τελεῖν ποιεῖ τὸν χορὸν.

Τοῦτο καὶ σὺ ποίησον, ἀγαπητέ, καὶ ζώντων καὶ τελευτών-
 5 των τῶν ἐχθρῶν τοὺς παῖδας θεραπεύων· ζώντων μὲν, ἵνα τῷ τρόπῳ τούτῳ καταλλάξης αὐτῶν τοὺς πατέρας, ἀπελθόντων δὲ τοὺς παῖδας θεραπεύων, ἵνα παρὰ τοῦ Θεοῦ πολλὴν ἐπισπάσῃ τὴν εὐνοίαν, καὶ μυρίους ἀναδήσῃ στεφάνους, καὶ μυρίας δέξῃ παρὰ πάντων εὐχάς, οὐχὶ τῶν εὐ πασχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ
 10 τῶν ὀρώντων. Τοῦτό σοι κατ' ἐκείνην προστήσεται τὴν ἡμέραν, καὶ μεγάλοι συνήγοροί σου οἱ εὐεργετηθέντες ἐχθροὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἔσονται, καὶ πολλὰ διαλύσει τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ ἀπαιτήσεις τὸν μισθόν. Ἐὰν μυρία πεπλημμεληκῶς ἦς, τὴν εὐχὴν ἐκείνην προτεινόμενος τὴν λέγουσαν, «"Αφετε τοῖς ἐ-
 15 χθροῖς ὑμῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν», μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας τὴν ἀφесιν λήψῃ τῶν ἡμαρτημένων ἀπάντων, καὶ ἐνταῦθα δὲ μετὰ χρηστῆς βιώσει τῆς ἐλπίδος, καὶ πάντας ἔξεις εὐνοϊκῶς πρὸς σὲ διακειμένους. Οἱ γὰρ ὀρώντες ὅτι τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἐκείνων παῖδας οὕτω φιλεῖς,
 20 πῶς οὐχ αἰρήσονται φίλοι γενέσθαι καὶ ἐπιτήδαιοι, καὶ πάνθ' ὑπὲρ σοῦ καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν; "Όταν οὖν τοσαύτης μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς εὐνοίας ἀπολαύης, οὕτω δὲ πάντας ἔχῃς τάγαθά σοι συνευχομένους ἅπαντα, τίνος αἰσθήσει λυπηροῦ, τίνων δ' οὐ βιώσεις μακαριώτερον βίον;

25 Ταῦτα μὴ ἐνταῦθα θαυμάζωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξελθόντες φυλάττωμεν, καὶ περιελθόντες καὶ διερευνησάμενοι τοὺς ἐχθροὺς ἕκαστος τοὺς ἑαυτοῦ, καταλλάξωμεν ἡμῖν ἑαυτοῖς, καὶ φίλους ποιήσωμεν γνησίους. Ἐὰν ἀπολογήσασθαι δέη, καὶ συγ-

ζα. Διότι τὸ νὰ δείχνει φροντίδα καὶ ἀγάπη πρὸς τὰ παιδιά ἐκείνου πὺ ἐπιχείρησε ἀμέτρητες φορές νὰ τὸν φονεύσει, καὶ πὺ ἔτσι τερμάτισε τὴ ζωὴ του, τὸν κατατάσσει αὐτὸ στὸ χορὸ ἐκείνων.

Αὐτὸ κάνε καὶ σύ, ἀγαπητέ, καὶ φρόντιζε τὰ παιδιά τῶν ἐχθρῶν σου καὶ ὅσο ζοῦν καὶ ὅταν πεθάνουν· ὅσο μὲν ζοῦν, γιὰ νὰ συμφιλιωθεῖς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μὲ τοὺς πατέρες αὐτῶν, ὅταν δὲ πεθάνουν νὰ φροντίζεις τὰ παιδιά τους, γιὰ νὰ ἀποσπάσεις μεγάλη εὐνοια ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, νὰ φορέσεις ἀμέτρητα στεφάνια, καὶ νὰ δεχθεῖς ἀμέτρητες εὐχὲς ἀπὸ ὄλους, ὄχι μόνον ἀπὸ ἐκείνους πὺ εὐεργετοῦνται, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνους πὺ βλέπουν αὐτά. Αὐτὸ θὰ βρεθεῖ κοντά σου κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη καὶ θὰ γίνουν μεγάλοι συνήγοροί σου κατὰ τὸν καιρὸ τῆς κρίσεως οἱ ἐχθροί σου πὺ εὐεργετήθηκαν ἀπὸ σένα, καὶ θ' ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ πολλὰ ἁμαρτήματά σου, καὶ θὰ ζητήσεις νὰ λάβεις τὸ μισθὸ σου. Καὶ ἂν ἀκόμα ἔχεις διαπράξει ἀμέτρητα ἁμαρτήματα, προβάλλοντας τὴν εὐχὴ ἐκείνη πὺ λέγει, «Συγχωρήστε τοὺς ἐχθρούς σας, καὶ ὁ Πατέρας σας θὰ συγχωρήσει τὰ παραπτώματά σας», θὰ λάβεις μὲ μεγάλη παρρησία τὴ συγχώρηση ὄλων τῶν ἁμαρτημάτων σου, καὶ ἐδῶ δὲ θὰ ζήσεις μὲ καλὲς ἐλπίδες καὶ ὄλους θὰ ἔχεις εὐνοϊκὰ διατεθειμένους ἀπέναντί σου. Διότι ἐκείνοι πὺ σὲ βλέπουν τοὺς ἐχθρούς σου καὶ τὰ παιδιά ἐκείνων τόσο νὰ ἀγαπᾶς, πῶς δὲν θὰ προτιμήσουν νὰ γίνουν φίλοι σου καὶ εὐνοϊκοὶ ἀπέναντί σου, καὶ ὄλα νὰ τὰ κάνουν καὶ νὰ τὰ πάθουν γιὰ χάρη σου; Ὅταν λοιπὸν θ' ἀπολαμβάνεις τόση μεγάλη εὐνοια ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, καὶ θὰ ἔχεις μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὄλους νὰ σοῦ εὐχονται ὄλα τὰ ἀγαθὰ, ποιὸ λυπηρὸ θὰ αἰσθανθεῖς, ἀπὸ ποιὸς δὲν θὰ ζήσεις πιὸ εὐτυχισμένη ζωὴ;

Αὐτὰ ἄς μὴ τὰ θαυμάζομε μόνον ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ ὅταν βγοῦμε ἀπὸ ἐδῶ νὰ τὰ φυλάσσομε, καὶ ἀφοῦ ἀναζητήσομε καὶ βροῦμε τοὺς ἐχθρούς μας, ὁ καθένας τοὺς δικούς του, νὰ συμφιλιωθοῦμε μὲ αὐτούς καὶ νὰ τοὺς κάνομε φίλους γνησίους. Καὶ ἂν ἀκόμα χρειασθεῖ ν' ἀπολογηθοῦμε καὶ νὰ ζητήσομε συγγνώμη

γνώμην αἰτῆσαι παρ' ἐκείνων, μὴ παραιτώμεθα, κὰν αὐτοὶ ὤμεν ἡδικημένοι. Οὕτω μείζων ἡμῖν ὁ μισθός, οὕτω πλείων ἡ παρρησία, οὕτω τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτευξόμεθα πάντως, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' 5 οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἀπὸ ἐκείνους, νὰ μὴ ἀποφεύγομε νὰ τὸ κάνομε, καὶ ἂν ἀκόμα ἐμεῖς οἱ ἴδιοι εἴμαστε ἐκεῖνοι ποὺ ἔχομε ἀδικηθεῖ. Ἔτσι θὰ εἶναι μεγαλύτερος ὁ μισθὸς μας, ἔτσι θὰ εἶναι περισσότερη ἢ παρρησία μας, ἔτσι θὰ ἐπιτύχομε ὅπωςδήποτε τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, μὲ τὴ χάρη καὶ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Πατέρα συγχρόνως καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ δύναμη καὶ ἡ τιμὴ, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί ἀριθμοὶ παραπέμπουν γὰ μὲν τὰ χωρία τῆς Γραφῆς κατὰ σειρά
στὸ κεφάλαιο, τὸ στίχο καὶ τὴ σελίδα, γὰ δὲ τὰ ὀνόματα στὴ σελίδα.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

	Γένεσις			Ἀριθμοὶ	
1	-	490	12	3	94
	27	388	16	-	470
	28	480	22	4	158
	31	492		5 ἑ.	470
2	18	118	24	9	302
3	-	308			
	12	356		Λευϊτικὸν	
12	13	578	17	4	128
14	23	300			
18	27	300. 394		Δευτερονόμιον	
22	7	302			
	8	302	4	7	474
28	20	290. 300	5	22	480
			32	11	144
	Ἐξοδος				
1	20	146		Ἰησοῦς Ναυῆ	
3	6	172-412	10	12	634
	7	186		13	370
8	-	470			
9	13-26	502		Βασιλειῶν Α	
	16	144	1	10-11	70
12	29	502		21	602
14	-	470		23	602
	9	502	2	30	490
	11	298	6	6	178
	15	278	13	14	540
	23-31	502	14	45	150
15	1	490	17	13	544
19	12	346		32	546
	14-15	346		33	598
20	12	54		45	634
22	27	200	18	-	552
33	19	208		6	590

	6-9	548	29	6	274
	9	590	32	16-17	384
	10-11	554	35	7	458
	23	558	36	1	300
	25	554		36	320
19	-	590		5-6	286
	9-10	568	41	2	518
20	-	590		3	518
	41	304	50	19	356. 456
22	17	150	54	18	274
24	4-7	568	62	2	276. 518
	5	568	67	3	276
	6	572		12	482
	8	578	68	31-32	126
	9	582. 590. 636. 638	73	12	152
	10	590		16	274
	11	592	76	8-9	364
	12	596. 630	82	3	382
	12-22	650	94	8-9	374
	13	598	96	7	486
	17	630. 636	102	6-7	474
	19	646		11	78
	20	648		12	78
28	7	310		20	486
	15	310	103	20	506
	Βασιλειῶν Β'			21	434
				24	176
12	13	310		26	498
16	11-12	328		27-29	370
24	17	312		32	370
			109	2	146
	Βασιλειῶν Γ'		112	9	370
17	17-24	70	113	1-4	486
18	38	70		24	490
	42	70	118	71	330
			126	1	370
	Ψαλμοὶ		138	6	458
1	1	312		19-20	250
11	9	206	143	15	300. 412
18	1	492	144	2	442
	2-3	412		3	454. 458
25	4	312		18	346

146	9	434		Σοφία Σειράχ	
147	5-6	500	2	10	364
148	2	530	4	23	294. 308
	Ίώβ		5	12	294
1	1	352	7	14	344
	21	52		36	366
2	4-5	50	9	13	334
	9-10	296		15	296
	10	52	17	2	388
9	33-34	354	19	10	294
31	5	312	20	3	294
38	3	354		8	294
39	34	352		15	294
40	2	352	22	27	292
	4	354	23	2	306. 310
	7	354	28	18	292
42	4	354		25	292. 294
	5-6	354	32	7-8	294
	Παροιμιαί			Άββακούμ	
2	14	260		13	300. 372
5	22	266	1		
9	12	248		Ώσηε	
10	19	306			
15	1	642	11	3	144
18	19	118			
20	6	388		Άμώς	
	9	74			
25	15	642	5	8	468
27	6	316	8	11	384
30	4	136		Άγγαίος	
	Σοφία Σολομώντος		1	4	102
9	5	392		Μιχαίας	
13	5	392			
	Έκκλησιαστής		6	2	352. 354
3	7	292		Ίωνάς	
4	11-12	116	3	-	302
5	3	344		Μαλαχίας	
28	14	642	1	6	410

2	7	200			Βαρούχ	
	17	298. 300. 354		3	36-37	474
3	15	298. 354			Ίεζεκιήλ	
	16	236		3	20	298
		Ἡσαΐας		9	4	300
1	1	354		14	20	380
	15	278. 378		33	17	354
14	13	298		36	22	78
25	24	424			Ματθαῖος	
38	-	370				
40	1-2	328		5	5	300
	6	394			11-12	624
	22	370			16	122. 490
41	9	458			20	190
43	25	76			22	298. 306
	26	352			23	306
45	8	486			28	608
49	13	486			44-45	56. 302
55	9	78			45	188. 432
57	15	456		6	9	412
58	3	354			9-13	520
	9	204. 282. 348			11	58. 290
59	1-2	372			13	246
61	1	20			33	280
66	2	100. 372		7	6	298
		Ἱερεμίας			16	400
2	5	352		11	24	474
7	16	378			25	218
8	4	374		12	36	296. 304
9	23-24	86			41	474
18	7-8	430			42	474
	9-10	430		13	13	376
38	31	516		15	11	292
		Δανιήλ		16	5	442
					18	480
1	7	468		18	3	88. 218
3	27-67	486			15	316
	28-29	486			19	480
	29	35			20	118
7	10	236			21-35	618
12	-	470		19	12	56

22	13	360		13	482
23	35	474	2	3	216
24	25	138		20	32
25	14-30	618	6	69	308
	41	422	10	37-38	216
26	13	480	12	24	480
27	45	370		32	480
	Μάρκος		14	27	482
			15	16	388
9	44	190			
11	25	618		Πράξεις	
12	42-43	48			
14	38	378	4	29	280. 282
	Λουκάς			30	282
			5	41	206
			7	6	282
1	79	360	13	22	540
6	22-23	624	17	28	222. 368
	25	298	20	37	304
7	37-50	46			
	38	280		Ρωμαίους	
10	36-37	400	1	18-20	476
11	2-4	520		20	492
12	7	236		21	360
	18	364		27	18
	31	54		32	476
16	20	48		32 ε.	576
	25	328	2	1	576
18	-	86		3-9	476
	10-14	298		14	478
	11	628	4	17	456. 494
	13	628	5	3-4	330
	13-14	280		5	444
	14	358	6	21	364
22	31	260	8	15	208
	31-32	76. 432		18	366
23	34	542		26	374
	40-43	46		27	214
				36	624
	Ἰωάννης		9	4	160
1	3	220		11-12	218
	4	220		15	38

	17	144		Γαλάτας	
	20	270-304			
10	12	130. 636	1	3-5	160
11	11	142	3	1	316
12	1	532	4	19	316
	15	300. 338		26	478
	20	56	5	10	592
13	4	510	6	14	86
14	4	130			
15	4	366		Ἐφεσσίους	
	Κορινθίους Α'		2 - 9		500
			3	6	298
2	9	56	4	29	296
	10	376. 392	5	6	366
3	13	366	5	19	454
4	4	76	6	2	54
5	5	328		12	382
6	7	250			
	20	442		Φιλιππησίους	
7	28	54			
8 ε.	-	388	2	3	638
10	1	366	3	12	388
	3-5	366		20	356
	10	298			
	11	364		Κολοσσαεῖς	
11	30-32	328			
13	9	390	1	16-17	220
	12	388		17	368
				18	220
			3	1	356
	Κορινθίους Β'			3	398
1	3-4	366		9	516
5	17	516		17	528
7	6	456	4	6	294
10	5	20. 392			
	17	84		Θεσσαλονικεῖς Α'	
11	25-27	54	2	16	366
12	7-10	330	5	5	360
	8	436			
	10	438		Θεσσαλονικεῖς Β'	
	11	84	1	9	366
13	12	304	3	14	312

	Τιμόθεον Α'				
				2	220
1	17	160		3	220
2	8	282	10	25	520
	Τιμόθεον Β'			32	364
			11	6	222. 392
3	6	20		13	56
	16	368		38	390
4	2	316	12	18-23	480
	Ἑβραίους			Πέτρου Α'	
1	1-2	220	5	8	260

2. Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

Ἄαρών 114-122.	418. 486. 502. 522.
Ἄβειρῶν 98. 264. 470.	αἷμα 238. 250. 410. 482. 628.
Ἄβελ 248. 424. 438. 474.	638.
Ἄβεσσαλώμ 264. 278.	αἰσχρολογία 296.
Ἄβραάμ 50. 144. 146. 172. 300.	αἰσχρορρημοσύνη 290.
328. 394. 410. 578.	αἰχμαλωσία 20. 22. 24. 30. 90.
ἀγαθότης 76. 154. 174. 186. 188.	116. 178. 188. 192. 336. 358.
268. 276. 354. 424. 438.	420.
ἀγαθωσύνη 420.	ἀκροβυστία 554.
ἀγάπη 118. 130. 172. 276. 304.	ἀλαζονεία 88. 334.
404. 410. 614. 630.	ἀλήθεια 16. 18. 86. 202. 344.
ἀγιαστία 106. 124. 336.	346. 360. 398. 408. 430. 436.
ἀγιασμὸς 528.	448. 476.
ἀγιωσύνη 122. 418.	ἀμάρτημα, -τα 16. 38. 58. 80.
ἀγνωμοσύνη 22. 148. 178. 444.	100. 184. 252. 274. 276. 286.
Ἄδὰμ 308. 392. 500. 504.	288. 290. 312. 328. 330. 336.
ἔδης 320. 322. 336. 480.	340. 346. 352. 356. 360. 426.
ἀδίκια 252. 346. 400. 402. 404.	528. 542. 592. 626. 628. 630.
474. 476.	654.
Ἄζώτιοι 104. 178.	ἁμαρτία 14. 18. 20. 22. 62. 72.
ἄθυμία 90. 128. 256.	100. 122. 160. 174. 244. 282.
Αἰγύπτιος, -οι 44. 94. 146. 148.	306. 308. 310. 314. 318. 360.
228.	372. 424. 426. 504. 524. 566.
Αἴγυπτος 22. 128. 142. 144. 152.	568. 578. 588. 608. 612. 626.
154. 160. 176. 186. 298. 370.	ἁμαρτωλὸς, -οί 14. 62. 64. 188.

238. 254. 260. 280. 312. 314.
 316. 322. 324. 424. 438. 452.
 628.
 Ἄμωρραῖοι 156. 186.
 ἀναισθησία 596.
 ἀναισχυντία 608.
 ἀνάστασις 414.
 ἀνδρεία 578.
 ἀνεξικακία 538. 560. 588. 604.
 Ἄννα 70. 278.
 ἀνόμημα, -τα 354.
 ἀνομία 14. 16. 64. 78. 80. 240.
 286. 300. 312. 322. 352. 424.
 ἀπαιδία 52.
 ἀπανθρωπία 156. 338. 360.
 ἀπάτη 166. 610.
 ἀπείθεια 366.
 ἀπέχθεια 542. 556. 558. 572.
 ἀπληστία 358.
 ἀπόγνωσις 80. 386.
 ἀποκάλυψις 476.
 ἀπολύτρωσις 528.
 ἀπόνοια 396.
 ἀπώλεια 12. 268. 296. 308. 320.
 348. 402.
 Ἄραβιοι 196.
 ἀρετή 12. 18. 48. 48. 106. 238.
 242. 250. 280. 286. 312. 316.
 320. 322. 324. 340. 370. 376.
 378. 406. 450. 476. 516. 526.
 540. 572. 592. 604. 616. 618.
 630. 646. 650.
 ἀρπαγή 606. 622.
 ἀσέβεια 98. 126. 434. 474. 476.
 ἀσέλγεια 610.
 αὐτεξούσιον 308.
 ἀφθαρσία 476.

B

Βαβυλῶν 196. 336. 522.
 Βαβυλώνιοι 196.

Βαλαὰμ 158. 470.
 βάπτισμα 414.
 Βασάν 156. 186.
 βασκανία 260. 550. 552. 590.
 βλάβη 616.
 βλακεία 610.
 βλασφημία 52. 412.

Γ

Γαλάται 316. 592.
 Γαλατία 160.
 Γελβουὲ 600.
 γογγυσμὸς 330.
 γοητεία 610.
 Γόμορρα 474.

Δ

Δαθάν 98. 264. 470.
 δαίμων, -ες 166. 172. 174. 246.
 248. 254. 480. 634.
 Δανιήλ 12. 380. 470. 504. 586.
 Δαυίδ 100. 102. 106. 110. 264.
 304. 310. 312. 328. 368. 404.
 432. 474. 482. 538. 540. 544.
 546. 548. 550. 552. 554. 556.
 558. 564. 572. 574. 576. 580.
 582. 584. 588. 590. 592. 594.
 606. 616. 618. 622. 630. 632.
 634. 636. 638. 646. 648. 650.
 652.
 διαβολή, -αι 594.
 διάβολος 52. 246. 252. 256. 280.
 308. 310. 360. 480. 506. 508.
 630.
 διαφθορά 266. 268. 614.
 δικαιοκρισία 476.
 δικαιοσύνη 106. 198. 258. 286.
 348. 352. 362. 378. 420. 436.
 528. 584. 626. 628.
 διωγμὸς 418. 438.
 δόξα 18. 28. 38. 60. 66. 82. 92.

112. 118. 124. 162. 168. 188.
 198. 212. 242. 270. 276. 324.
 342. 380. 408. 414. 418. 426.
 428. 430. 440. 442. 452. 454.
 462. 476. 484. 488. 512. 514.
 524. 526. 534. 572. 574. 592.
 604. 648. 656.
 δοξολογία 490. 498.
 δουλεία 22. 264.

Ε

ἐγγαστρίμυθος 310.
 ἐγκράτεια 594.
 Ἐδῶμ 196.
 εἰδωλολατρία 126.
 εἰρήνη 56. 58. 60. 118. 160. 406.
 446. 482. 484. 582.
 ἐκδίκησις 524.
 ἐλεημοσύνη 48. 288. 332. 334.
 346. 404. 420. 474. 538. 606.
 Ἐλισσαῖος 278.
 Ἕλλην, -ες 476.
 ἔλπις 12. 32. 62. 78. 92. 322. 386.
 462. 544. 546. 608. 654.
 ἐξομολόγησις 460. 510. 512.
 610.
 ἐξουσία 294. 444. 564. 570.
 ἐπιβουλή, -αι 64. 196. 260. 306.
 322. 332. 334. 338. 402. 436.
 444. 446. 464. 542. 584. 600.
 610. 622. 610. 622. 646.
 ἐπιείκεια 302. 346. 538. 540. 550.
 582. 584. 624. 640. 642. 646.
 ἐπιθυμία 14. 260. 306. 308. 310.
 434. 558. 610. 614.
 ἐγγνωμοσύνη 270. 402. 486.
 εὐδοκία 434.
 εὐεργεσία 160. 166. 186. 204.
 230. 392. 402. 410. 414. 418.
 420. 432. 464. 466. 472. 476.
 486. 518. 542. 544. 546. 552.
 590. 594. 596. 598. 640. 646.

648.

εὐλάβεια 330. 338. 610.
 εὐλογία 414. 482.
 εὐσέβεια 170. 342.
 εὐτέλεια 132. 396. 572.
 εὐφροσύνη 22. 110. 194. 206.
 320. 518. 522.
 εὐχαριστία 340. 342. 414. 460.
 464. 500. 510. 512. 516.
 εὐωχία 652.
 Ἐφραθὰ 104.
 ἔθρα 558. 644.

Ζ

Ζαχαρίας 474.
 ζῆλος 300. 544.

Η

ἡδονὴ 10. 14. 22. 116. 128. 130.
 158. 252. 258. 316. 320. 532.
 574. 578. 614.
 Ἡλίας 70
 Ἡσαΐας 328. 370. 372. 394. 458.
 486.

Θ

θάνατος 144. 184. 264. 316. 320.
 322. 336. 348. 360. 366. 426.
 438. 542. 544. 586. 602. 622.
 624.
 θεογνωσία 178.
 θλίψις 28. 54. 194. 206. 226. 230.
 326. 328. 330. 332. 338. 340.
 342. 362. 368. 378. 436. 438.
 648.
 θυμιατήριον 288. 290. 582.
 θυμὸς 150. 310. 476. 558. 564.
 566. 580. 582. 584. 586. 590.
 618. 632. 634. 640. 642. 644.
 θυσία 106. 126. 144. 188. 274.
 284. 288. 296. 532. 534. 580.
 582. 612. 620.

I

- Ἰακώβ 100. 102. 130. 172. 290.
300. 410. 448. 472. 474. 484.
486.
Ἰδουμαῖοι 156.
Ἰεζεκιήλ 78.
Ἰερεμίας 312. 378. 474.
Ἰεροσόλυμα 36.
ἱεροσύνη 98. 100.
Ἰερουσαλήμ 12. 14. 56. 168.
194. 196. 260. 328. 454. 478.
480. 582.
Ἰεσσαί 540. 572.
Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ 634.
Ἰουδαῖος, -οι 20. 24. 26. 30. 62.
94. 104. 108. 120. 142. 144.
146. 148. 150. 152. 160. 164.
186. 196. 198. 240. 276. 278.
284. 296. 330. 346. 352. 354.
356. 376. 378. 458. 466. 470.
472. 476. 478. 482. 502. 532.
544.
Ἰούδας 20. 60. 104. 304. 432.
550.
Ἰσαὰκ 172. 410.
Ἰσραὴλ 18. 58. 62. 80. 82. 90.
130. 158. 166. 176. 180. 182.
186. 298. 354. 454. 458. 472.
474. 484. 486. 512. 514. 518.
550. 650.
Ἰσραηλίτης, -αι 228. 458.
Ἰστρος 72.
Ἰωάννης (εὐαγγελιστῆς) 220.
Ἰώβ 46. 50. 52. 136. 216. 248.
256. 260. 296. 312. 340. 352.
354. 380. 498. 508.
Ἰωνάθαν 100. 304. 550. 602.

K

- Καῖν 248. 424. 474.
κακία 18. 244. 246. 248. 252.

254. 256. 260. 264. 266. 286.
288. 318. 332. 350. 452. 640.
650.
κακουργία 562.
κάμινος βαβυλωνία 500. 650.
κατακλυσμὸς 348. 426. 474.
596.
κατάκρισις 478.
κενοδοξία 334. 598. 636.
κίνδυνος 14. 280. 332. 544. 548.
552. 554. 564. 634.
κόλασις 324. 392. 394. 426. 578.
614.
Κορὲ 264.
κρίσις 654.

Λ

- Λάζαρος 48. 328.
λατρεία 160. 166. 168. 414.
Λευίτης, -αι 168.
ληρωδία 142.
λοιδορία 46. 290. 296. 302. 628.
642.
λύπη 336.

M

- μαγγανεία 584. 610.
μακροθυμία 100. 438. 456. 476.
Μαρία 490.
ματαιότης 240. 394. 400.
μεγαληγορία 296.
μεγαλοπρέπεια 428. 430.
μεγαλοψυχία 596.
μεγαλωσύνη 132. 204. 396. 414.
416. 420. 458. 512. 530.
Μελχὼλ 550.
μετάνοια 48. 60. 268. 270. 424.
476.
μικροψυχία 296. 330.
μῖσος 240.
μοιχεία 508. 608.

- μοχθηρία 44.
 μωρία 294.
 Μωϋσῆς 94. 276. 278. 382. 410.
 418. 472. 474. 478. 490. 492.
 634. 638.
- N**
- Ναβουχοδονόσορ 420.
 νηστεία 302. 334.
 Νινευίτης, -αι 302. 474.
 νόμος 240.
 νοθεσία 14.
 Νῶε 378. 424.
 νοθεία 10.
- O**
- ὀδύνη 10. 34. 50. 52. 54. 316.
 602. 614.
 οἰκονομία 436. 508.
 ὄλεθρος 614.
 ὁμόνοια 118.
 ὄργη 60. 76: 98. 210. 264. 280.
 306. 366. 444. 476. 538. 542.
 560. 594. 596. 630. 632. 642.
 652.
 ὄρκος 538.
 ὀσιότης 436.
- Π**
- παιδοποιία 508.
 πανωλεθρία 282.
 παραίνεσις 320. 442. 448. 538.
 562. 616.
 παρακοή 504.
 παραμυθία 362. 602. 616. 618.
 παρανομία 86. 116. 266. 314.
 402. 424. 606.
 Παῦλος 18. 20. 54. 56. 74. 76.
 84. 130. 142. 60. 220. 222. 250.
 260. 270. 294. 296. 298. 300.
 304. 312. 316. 328. 330. 338.
356. 360. 364. 366. 368. 374.
 376. 382. 388. 390. 392. 400.
 436. 442. 444. 452. 456. 474.
 378. 484. 492. 494. 508. 510.
 518. 520. 528. 532. 576. 578.
 592. 624. 638.
- πειρασμός 10. 16. 246. 250. 340.
 354. 378. 436.
 πέρσης, -αι 30.
 Πέτρος 260.
 πίστις 76. 134. 344. 432. 458.
 πλάνη 18. 208.
 πλεονεξία 122. 280. 286. 532.
 626.
 πλημμέλημα 626.
 πονηρία 16. 46. 60. 76. 166. 218.
 244. 246. 248. 252. 256. 262.
 264. 274. 288. 290. 306. 308.
 332. 362. 400. 408. 426. 500.
 508. 510. 532. 578. 592. 640.
 646.
 πορνεία 314. 508.
 πραότης 522. 580. 582. 642.
 προαίρεσις 434. 640.
 πρόνοια 56. 130. 134. 146. 186.
 188. 212. 220. 368. 428. 434.
 436. 438. 460. 462. 466. 498.
 510. 596. 612.
 προσευχή 282. 284. 318. 344.
 προσκύνησις 270.
- P**
- ραθυμία 10. 32. 72. 98. 150. 280.
 304. 308. 312. 420. 610.
 Ρωμαῖοι 510.
- Σ**
- Σαβαώθ 634.
 Σαοὺλ 100. 150. 310. 356. 538.
 542. 544. 548. 550. 552. 554.
 558. 564. 566. 572. 576. 578.

580. 582. 584. 588. 590. 594.
 600. 602. 618. 622. 630. 632.
 634. 636. 638. 640. 646. 650.
 Σαρακηνοί 44.
 Σατανᾶς 328. 432.
 Σαυρομάτης, -αι 400.
 Σεμεεὶ 328.
 Σηὼν 156. 186.
 Σίμων 74. 432.
 Σινᾶ 128. 478.
 Σιών 12. 20. 24. 56. 64. 108. 116.
 124. 168. 192. 194. 478. 480.
 Σκύθης, -αι 400.
 Σάδομα 474.
 Σολομών 30. 136.
 σταυρὸς 370.
 στενοχωρία 476.
 Στέφανος 282.
 Συγγνώμη 362. 402. 412. 540.
 620. 656.
 συγκατάβασις 172.
 συκοφαντία 296.
 συμπάθεια 302. 644.
 συμφορὰ 90. 150. 262. 320. 332.
 334. 356. 358. 360. 368. 386.
 450. 456.
 σύνεσις 458.
 σωτηρία 80. 82. 110. 130. 142.
 162. 164. 256. 258. 294. 308.
 334. 384. 402. 422. 442. 444.
 508. 522. 560. 564. 636. 644.
 σωφρονισμὸς 14.
 σωφροσύνη 614.

Τ

ταλαιπωρία 264. 600.
 ταπεινότης 396. 416.
 ταπεινοφροσύνη 88. 262. 522.
 538. 552.
 ταπείνωσις 336. 340. 356. 358.
 τελώνης 298.
 Τιμόθεος 46.

τιμωρία 18. 60. 76. 100. 152. 156.
 184. 198. 204. 258. 268. 324.
 336. 348. 350. 396. 398. 414.
 420. 424. 474. 502. 598. 614.
 τρυφή 358. 360.
 τύφος 636.

Υ

ὑβρις 290. 550. 630.
 υἱοθεσία 160. 528.
 ὑπακοή 500.
 ὑπεροψία 332.
 ὑπομονή 330.

Φ

Φαρισαῖος 86. 198. 296. 298.
 φιλανθρωπία 16. 18. 24. 28. 38.
 60. 76. 78. 80. 82. 112. 118.
 124. 128. 130. 142. 146. 152.
 160. 164. 168. 174. 176. 180.
 182. 186. 188. 198. 210. 216.
 242. 256. 268. 288. 314. 324.
 342. 348. 350. 352. 354. 368.
 378. 380. 384. 408. 424. 426.
 430. 436. 440. 442. 452. 456.
 462. 500. 514. 526. 534. 574.
 604. 656.
 φιλονεικία 116. 118. 180. 636.
 φιλοσοφία 12. 56. 242. 248. 282.
 290. 302. 314. 324. 328. 542.
 558. 560. 570. 578. 582. 586.
 596. 618. 640. 642. 652.
 φιλοτιμία 462. 538.
 φθόνος 66. 260. 500. 590.

Χ

Χαναάν 156.
 χρηστότης 226. 520. 424. 426.
 456. 476.

Ω

ᾠγ 156. 186.
 ὠμότης 340. 642.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σελίς

1. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ ΡΚΔ' - ΡΝ'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΔ' ΨΑΛΜΟ	8-19
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΕ' ΨΑΛΜΟ	20-29
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΣ' ΨΑΛΜΟ	30-39
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΖ' ΨΑΛΜΟ	40-61
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΗ' ΨΑΛΜΟ	62-67
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΚΘ' ΨΑΛΜΟ	68-83
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛ' ΨΑΛΜΟ	84-93
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΑ' ΨΑΛΜΟ	94-113
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΒ' ΨΑΛΜΟ	114-119
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΓ' ΨΑΛΜΟ	120-125
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΔ' ΨΑΛΜΟ	126-169
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΕ' ΨΑΛΜΟ	170-189
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΣ' ΨΑΛΜΟ	190-199
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΖ' ΨΑΛΜΟ	200-213
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΗ' ΨΑΛΜΟ	214-243
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΛΘ' ΨΑΛΜΟ	244-271
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜ' ΨΑΛΜΟ	272-325
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΑ' ΨΑΛΜΟ	326-343
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΒ' ΨΑΛΜΟ	344-381
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΓ' ΨΑΛΜΟ	382-409
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΔ' ΨΑΛΜΟ	410-441
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΕ' ΨΑΛΜΟ	442-453
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΣ' ΨΑΛΜΟ	454-463
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΖ' ΨΑΛΜΟ	464-485
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΗ' ΨΑΛΜΟ	486-515
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΜΘ' ΨΑΛΜΟ	516-527
ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟΝ ΡΝ' ΨΑΛΜΟ	528-535

2. ΟΜΙΛΙΕΣ ΣΤΟ ΔΑΥΙΔ ΚΑΙ ΣΑΟΥΛ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΜΙΛΙΑ Α'	536-537
ΟΜΙΛΙΑ Β'	538-575
ΟΜΙΛΙΑ Γ'	576-605
ΟΜΙΛΙΑ Δ'	606-657

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	659-665
2. Εύρετήριο ονομάτων καὶ πραγμάτων	665-670

Βιβλιοδεσία:

Ἄφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ

Κεντρική πώλησις:

Βιβλιοπωλεῖον «BYZANTION»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Ἄρμενοπούλου 19 — Θεσσαλονίκη — Τηλ. 205-965

Φωτοστοιχειοθεσία — Εκτύπωση Οφσσετ «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ»

Ἀχελωῦ 6 — Τηλ. 542-940 — 522-503 — ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Π. Γιαννουλῆς - Κ. Τσολεριδῆς - Γ. Δεδουσης